OPĆINA GORNJE DUBRAVE

OPĆINA GORNJE DUBRAVE

Radovi iz dalje prošlosti i narodnooslobodilačke borbe

ZBORNIK 16

HISTORIJSKI ARHIV U KARLOVCU

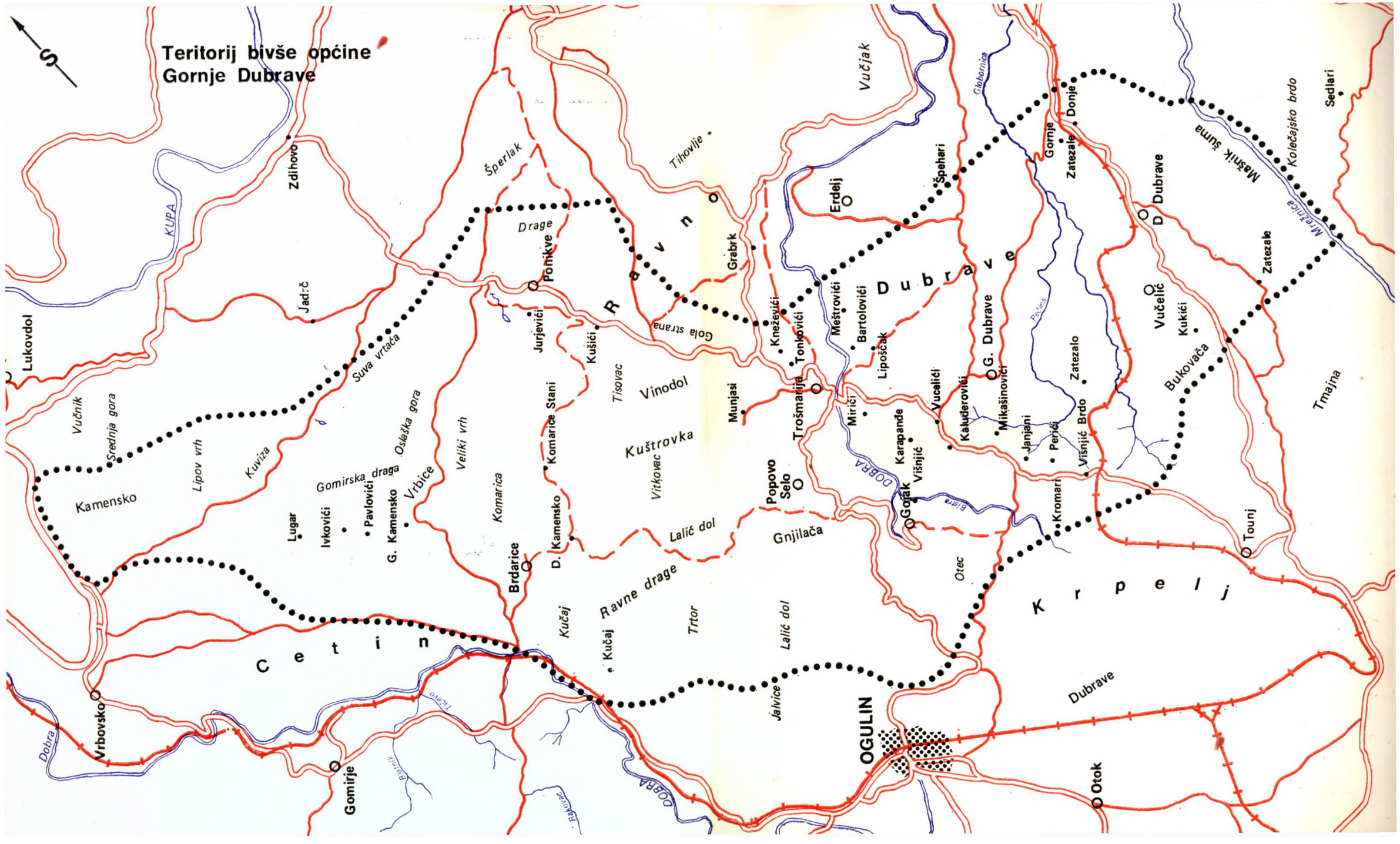
Teritorij bivše općine
Gornje Dubrave
S
KUPA
Zdihovo
Jadrč
Lukovdol
Vučnik
Srednja gora
Lipov vrh
Kuviza
Kamensko
Suva vrtača
Gomirska draga
Lugar
Ivkovići
Pavlovići
G. Kamensko
Vrbice
Oštarska gora
Veliki vrh
Komarica
Komarice Stani
Jurjevići
Kušići
Tisovac
Vinodol
Kuštrovka
Vitkovac
Munjasi
Drage
Ponikve
Šperlak
Tihovlje
Ravno
Grabrk
Gola strana
D. Kamensko
Brdarice
Kučaj
Ravne drage
Trtor
Lalić dol
Jalvice
Gnjilača
Otec
Popovo Selo
Trošmarija
Erdelj
Vučjak
Kneževići
Tonkovići
Meštrovići
Bartolovići
Lipoščak
Mirići
Karapande
Višnjić
Vucelići
Kaluderovići
Mikašinovići
Janjani
Perići
Zatezalo
Gornje Zatezale
Donje Zatezale
Dubrave
Šepehari
Gebarnica
Pakona
Elkra
Gojak
Kromari
Višnjić Brdo
Vučelić
Kukići
Bukovača
Zatezale
Mašnik šuma
Mlačnica
Kolečajsko brdo
Sedlari
Tmajina
Tounj
Otok
Dubrave
OGULIN
Vrbovsko
Gomirje
Dobra
Blatnik
Bukovac
Dretvo
DOBRA
Cetin
Krpelj
Dubrave

HISTORIJSKI ARHIV U KARLOVCU
ZBORNIK 16

HISTORIJSKI ARHIV U KARLOVCU

ZBORNIK 16

Redakcija

MARKO BORIĆ, FRANJO GEROVAC, LJUBOMIR GRBA, MILAN JAKOVIĆ, dr BRANKO KARAPANDŽA, KARLO MARKOVIĆ, ĐURO MIKAŠINOVIĆ, MILOŠ MIKAŠINOVIĆ, RADE MIKAŠINOVIĆ, DANICA MIRIĆ-HORN, SIMO MIRIĆ, DE JAN REBIĆ, ĐURO REBIĆ, RACO REBIĆ, RUDOLF STOŠIĆ, GOJKO VEZMAR, MILOŠ VIGNJEVIĆ, ĐURO VUKELIĆ, DUKA ZATEZALO, ĐURO M. ZATEZALO, dr ĐURO ZATEZALO, SIMO ZATEZALO ŠKERIĆ

Odgovorni urednik

dr ĐURO ZATEZALO

Recenzenti

MILAN JAKOVIĆ

ĐURO REBIĆ

Štampa

Štamparski zavod »Ognjen Priča«, Zagreb, Savska cesta 31

OPĆINA

GORNJE DUBRAVE

Radovi iz dalje prošlosti
inarodnooslobodilačkeborbe

KARLOVAC 1987.

KNJIGU IZDAJEMO U ČAST

50-GODIŠNJICE DOLASKA JOSIPA BROZA

TITA NA ČELO KOMUNISTIČKE PARTIJE

JUGOSLAVIJE I 50-GODIŠNJICE OSNIVANJA

KOMUNISTIČKE PARTIJE HRVATSKE

Vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito

Riječ urednika

U čast 50-godišnjice dolaska Josipa Broza Tita na čelo KP Jugoslavije, 50-godišnjice osnivanja KP Hrvatske i 45-godišnjice formiranja Prvog korpusa NOV Hrvatske (4. korpus NOV Jugoslavije) Historijski arhiv u Karlovcu predaje čitalačkoj i stručnoj javnosti Zbornik Općina Gornje Dubrave — radovi i sjećanja iz daljnje prošlosti i NOB-e«.

Sadržaj ove knjige je nastao na inicijativu naroda i boraca s područja bivše općine Gornje Dubrave, Skupštine i društveno-političkih organizacija općine Ogulin.

Sve poslove oko izrade koncepcije Zbornika, angažiranje autora i brojnih saradnika za obradu radova, sjećanja i prikupljanja dokumenata radila je Redakcija formirana na prijedlog Skupštine i društveno-političkih organizacija općine Ogulin pri Historijskom arhivu u Karlovcu. Redakcija je tokom rada kroz više od pet godina dopunjavana novim članovima, predstavnicima Skupštine općine i društveno-političkih organizacija Ogulina, onako kako su se oni smjenjivali na određenim funkcijama.

Članovi Redakcije su predložili sadržaj i angažirali autore, te na ovom poslu okupili 250 saradnika koji su pomagali na prikupljanjuu podataka na terenu, u arhivima, institutima, muzejima i bibliotekäma.

"Tzuzetnu pomoć na prikupljanju podataka za pale borce, žrtve fašističkog terora i umrle od tifusa dali su Mjesni odbori SUBNOR-a Donje Dubrave, Gornje Dubrave, Ponikve i Općinski odbor SUBNOR-a Ogulin.

Stručni i naučni radnici Historijskog arhiva svojim su uputama pomagali autorima i drugim saradnicima u korištenju izvora pri pisanju radova.

Nasvòjim Jjednicama Redakcija je raspravljala o sadržajima pojedinih radova i sjećanja i dograđivala konačni sadržaj knjige. Njeni su članovi ujedno bili i recenzenti pojedinih radova i sjeća-

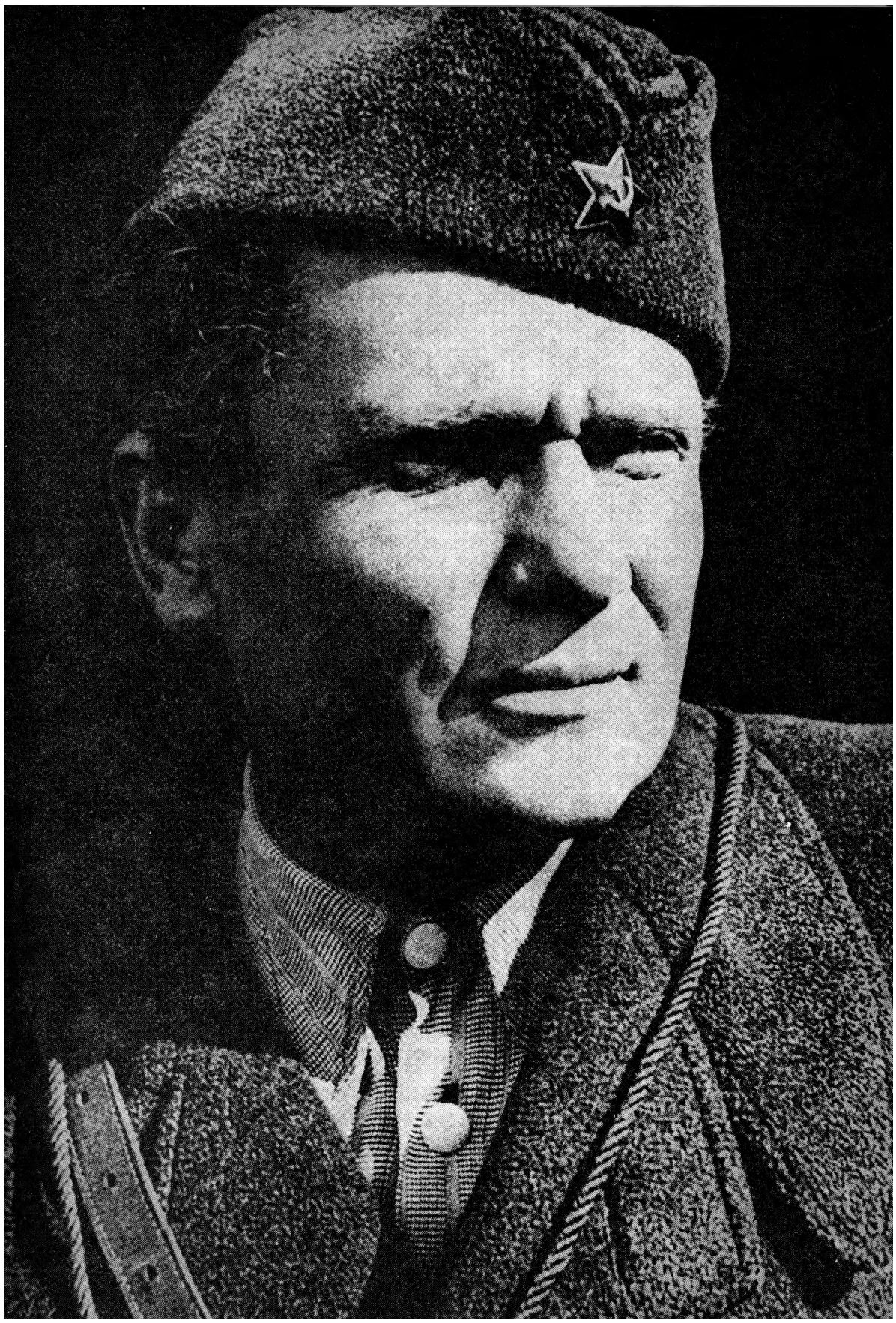

nja, zavisno o poznavanju problematike, obrađene u pojedinoj temi. Najveći broj radova recenzirali su Milan Jaković i Đuro Rebić, a redakturu je proveo Dejan Rebić i dr Đuro Zatezalo.

Sadržaj Zbornika je podijeljen u dva dijela. U prvom na 427 stranica teksta, na osnovu sacuvanih arhivskih izvora, autori pišu o *zbivanjima iz dalinie prošlosti, do 1941. godine. U drugom dijelu, u opsegu od 1078 stranica rukopisa, govori se na osnovu sačuvane arhivske građe i sjećanja učesnika NOR-a, o ustanku i razvoju narodnooslobodilačke borbe u dubravskom kraju od 1941. do 1945. godine. U tom dijelu na 170 stranica, obrađen je lik 31 borca revolucionara i dat imenični popis palih boraca, žrtava fašizma i umrlih od tifusa za 433 nestala života.*

U prilozima knjige objavljuje se deset dokumenata koji govore o *buni protiv mađarizacije u Gornjim Dubravama 1897. godine, te više od 50 fotozrafiia iz oružane revolucije i 5 fotografija spomenika palim borcima i žrtvama fašizma.*

Ovaj najnoviji Zbornik stručnih radova i sjećanja, koji predaje javnosti Historijski arhiv u Karlovcu povodom 46-godišnjice ustanka naroda Hrvatske 27. jula, otkriva svu težinu složenosti u kojoj su morali djelovati članovi KPJ sudbonosne 1941. godine i dalje.

Od ukupno 26 publikacija Historijskog arhiva u Karlovcu na temu oružane revolucije, ovo je druga knjiga koja svojim sadržajem obuhvata područje samo jedne ratne općine čiji teritorij je čitavo vrijeme rata bio neoslobođen a sastavni je dio ustaničkih krajeva u Hrvatskoj na kojem su Komunisti već 1941. godine formirali partizanski odred, te seoske i općinski NOO, kao i druge organizacije NOP-a, što su kontinuirano radile sve četiri godine narodnooslobodilačkog rata.

Ova činjenica, kao i oskudnost izvornih podataka o velikim zbivanjima značajnim za historiju NOR-a za daleko šire područje od dubravskog, koje se kroz četiri godine NOB-e održavalo svom snagom i širinom i imalo uticaja na historiografiju Hrvatske, ukazuje na velike poteškoće u oblikovanju sadržaja ove knjige. No, Redakcija smatra da je sadržajem Zbornika uspjela pokazati bogatstvo i *složenost događaja na području općine Gornte Dubrave kroz koje su prolazili borci na frontu, partijski aktivisti na terenu i narod svakodnevno izložen smrti*$_L$ *svom uspješnom putu oslobođenja i stvaranja bratstva, jedinstva i života u slobodnoj ravnopravnoj zajednici jugoslavenskih naroda.*

Sadržajem ovog Zbornika pred našu se_javnost iznose brojna svjedočenja i opisi zbivanja na jednom uskom teritoriju a_ izuzetno značajnom za izučavanje historije i brojnih specifičnosti razvoja n*arodnooslobodilačkog rata. Zbog toga ova knjiga, uz dosad objavljene: »Ogulin u radničkom pokretu i NOB-i«, »Plaščanska dolina i okolica u NOR-u 1941—1945« i »Partizanska Dreznica«, pred-*

stavlja značajan doprinos za izučavanje NOP-a na području ogulinskog kotara, odnosno historije NOR-a u Hrvatskoj i Jugoslaviji.

Historijski arhiv u Karlovcu i članovi Redakcije zahvaljuju se Udruženju SUBNOR-a, rukovodiocima i aktivistima Mjesnih zajednica, te Skupštini i društveno-političkim organizacijama općine Ogulin i mnogim saradnicima na uspješnoj saradnji, brzini i pomoći, kako na prikupljanju sredstava za objavljivanje knjige tako i na organizaciji i prikupljanju podataka o ljudskim gubicima, materijalnoj šteti i drugim ratnim zbivanjima tokom drugog svjetskog rata na području bivše općine Gornje Dubrave.

Posebnu zahvalnost odajemo autorima radova i sjećanja za uloženi trud u prikupljanju podataka i obradi sadržaja, te članovima pododbora u Karlovcu, Ogulinu, Rijeci, Zagrebu, Beogradu, Osijeku i Subotici koji su se angažirali u pretplati na knjigu.

Zahvaljujemo se svim organizacijama udruženog rada, društveno-političkim organizacijama i ustanovama koje su pretplatom na knjigu osigurale veći dio sredstava za njeno štampanje.

Izražavamo zahvalnost članovima Savjeta i radnicima Historijskog arhiva u Karlovcu na učešću u pripremi knjige za štampu kao i svima onima koje nismo imenovali, a pomogli su na bilo koji način da se knjiga pojavi na Dan ustanka naroda Hrvatske, 27. jula 1987.

Karlovac, 22. juni 1987.

DR ĐURO ZATEZALO

Dr Đuro Zatezalo

Iz prošlosti Dubrava i Ponikava do 1918. godine»

0 Dubravama i Ponikvam» do 1918. godine može se malo napisati na osnovu sačuvanih dokumenata i raspoložive literature. Gotovo nema relevantnih izvora na osnovu kojih bi se mogla studioznije prikazati historija ovih naselja i burna prošlost naroda o kojoj želimo više znati. Kad ova naselja pogledamo na priloženoj geografskoj karti, dobivamo jasnu sliku otpornih tačaka po dubini.'

U ovom radu bit će govora o naseljima Bartolovići, Donje Dubrave, Donji Zatezali, Gojak, Gornje Dubrave, Gornji Zatezah, Janjani, Mikašinovići, Mirici, Mirić Selo, Munjasi, Perici, Ponikve, Popovo Selo, Trošmarija, Višnjić Brdo i Vucelići, i o dijelovima naselja Lipovšćaki, Meštrovići, Požari (Vucelići), štakoruša, Vršak, Kamensko, Kukići, Miščevići, Jusići, Kaluđerovići, Karapandže, Šepelji, Tutorovići, Prtenjaci (Šimrakovica), Brdarica, Lalić Dol, Rebić Glavica i škerići (Zatezali), dakle, o području bivše općine Gornje Dubrave, od doseljenja Srba u ove krajeve, pa do 1918. godine.

O Vojnoj krajini pisali su mnogi pisci i historičari, ali tek poneki je u svojim radovima pominjao Dubrave i Ponikve. O Dubravama i Ponikvama ima tek ponešto u knjigama »Karlovačko vladičanstvo« Manojla Grbića (1891); »Oko Kupe i Korane« (1897); »Spomenici Hrvatske krajine«; »Hrvatski urbari« (1894) Rađoslava Lopašića; »Karlovačko vladičanstvo« (1975) i sačuvani rukopisi Milana Radeke.

Krajišnici su malo pisali. O njima su pisali drugi, a oni tek toliko koliko su smatrali da im je potrebno. Ni tih dokumenata danas gotovo nema. Pretpostavlja se da bi se pojedini podaci mogli naći u arhivu u Grazu, Bratislavi, Budimpešti i Beču.

Na osnovu navedenih, i nekih drugih radova i oko 1000 dokumenata pronađenih u višegodišnjem traganju u arhivima naše ze-

1 Karta na prvoj i posljednjoj stranici u ovoj knjizi.

mije, koji se odnose na različita zbivanja u Dubravama i Ponikvama i tek poneka vremenska razdoblja, ili samo određene godine, u ovom radu dat ću kraći pogled na prošlost ovih krajeva u vremenu do 1918. godine. Nešto više prostora posvetit ću opisu buna protiv mađarizacije u Dubravama 1883. i 1897. godine. O njima dosad u historiografiji gotovo ništa nije napisano, iako su sačuvani brojni dokumenti, a imale su veliki značaj za historiju hrvatskog i srpskog naroda na ovom području.

Prošlost Dubrava i Ponikava sastavni je dio prošlosti Vojne krajine, pa ću je vezati, koliko to bude moguće i potrebno za zbivanja u Krajini u vremenu do razvojačenja 1881. godine i raspada Austrougarske Monarhije i nastanka Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca decembra 1918. godine.

Postanak Vojne krajine

Turska vojska, nakon pobjede na Kosovu 1389. godine, brzo je napredovala u Ugarsku, Bosnu i Hrvatsku. Poslije propasti i posljednjih ostataka srpske države 1459. godine, Turci su udarili na Bosnu i osvojili je 1463. Poslije pada Bosne došla je na red Hrvatska na čitavom prostoru od Dalmacije do Slavonije. Turci su postigli najveći uspjeh na Krbavskom polju 1493. godine, pa možemo reći da su posljedice ove bitke za Hrvatsku bile toliko teške koliko Kosovo za Srbe.

Turci provaljuju, pustoše i pljačkaju preko Korduna, Vimce, Belaja, Novigrada i Ribnika, sve do Metlike i Kranjske. Poslije turske pobjede nad Mađarima kod Mohača 1526. godine, opasnost za Hrvatsku postaje još veća jer su pod tursku vlast došli Slavonija i srednje Podunavlje, kojim će gospodariti punih 160 godina, do velikog rata 1683—1699. godine.

Turska ekspanzija na Balkanskom poluotoku početkom 16. vijeka dosiže do istočnih granica srednje Evrope. Turski ratovi i migracije naroda prisiljavaju hrvatsko plemstvo i austrijske vladare na izgradnju posebne odbrane pod nazivom Vojna krajina. Njeno stvaranje ubrzale su česte provale Turaka u Liku i Krbavu. Već 30-tih godina 16. vijeka Hrvatska je bila presječena na pola. Baš preko područja Korduna bila je opustošena sve do Kranjske. Tako pritisnuta, Hrvatska je ostala i bez svoga kralja, te 1527. bira na Cetinu, nedaleko Slunja, za kralja Ferdinanda Habsburškog, pod uslovom da vodi brigu o obrani zemlje. Od tada, pa sve do 1918. godine, 391 godinu interesi Hrvatske bit će podređeni interesima Austrije.

Ferdinand I započeo je organizaciono sređivanje vojske na granici, poznatoj još od 1490. godine pod imenom Krajina, čiji zametak nastaje još prije presudne bitke kod Mohača. To je bila potreba Hrvatske da se održi, i prijeka nužnost austrijskih zema-

lja da se zaštite od Turske. Za prvog komandanta Vojne krajine Ferdinand je postavio 1599. godine pukovnika Ivana Lenkovića. Tada nastaju dvije zasebne krajine — Slavonska i Hrvatska.

Već do 1568. godine bile su uređene granične straže od mora do Save — niz stražarnica — cordon — otkud je i nastao naziv Kordun. Na ovom prostoru osniva se veći broj kapetanija, među kojima i Ogulinska, sa važnim gradovima Modrušom, Ogulinom i Budačkim. Međutim, Turci sve više provaljuju i pustoše. Tako oni-, nakon uspješno izvojevane bitke kod Budačkog 22. septembra 1575. godine, opustošiše sve krajeve između Kupe i Dobre. Turci su bez zapreka prelazili u Pokuplje i Donju Kranjsku, na Metliku i Novo Mesto.

Velika turska vojska opustošila je Bosiljevo, Ribnik, Novigrad i preko Kupe u Kranjskoj. U isto vrijeme zaposjeli su Turci cijeli teritorij do linije Cazin — Bužim. Dalje od ove linije širilo se pusto područje, nenaseljeno već 50 godina, u koje Turci stalno zalijeću, prodirući dalje u naseljene austrijske zemlje. Hrvatsko plemstvo je nemoćno i nema sredstava da brani svoje gradove, pa ih predaje austrijskom vladaru. Ugroženo plemstvo Kranjske, Koruške i Štajerske preuzima dio troškova za obnovu Hrvatske, znajući da se.bolje braniti od neprijatelja na tuđoj nego li u svojoj zemlji. Tako je i nastala Vojna krajina, iz obrambenih potreba Hrvatske i opredjeljenja plemstva Kranjske, Koruške i Štajerske, da štiti i brani svoje posjede u »tuđoj zemlji«.

Padom Virovitice i Čazme (1552), te važnih uporišta na Uni, Kostajnice, Novog (1556), Krupe (1565) i Bihaća (1592) Turcima je otvoren put u pravcu Kupe i unutrašnjih austrijskih zemalja. Oni još učestalije prodiru od Korane i Kupe, pa je tako koncem 16. vijeka linija odbrane potisnuta na rijeku Kupu.

Ovi događaji doveli su do stvaranja posebne vojno teritorijalne institucije pod nazivom Vojna krajina. Izaslanici cara Rudolfa II na sastanku austrijskih staleža 1577. godine u Beču predložili su izdvajanje Vojne krajine u posebno vojno tijelo, koje će financirati Unutrašnja Austrija s nadvojvodom Karlom na čelu.

Nadvojvoda Karlo je dobio od cara vlast nad Slavonskom i Hrvatskom krajinom i podređenost krajiških generala i kapetana, a i potčinjenost, u vojnim poslovima, hrvatskog bana.

Ugovor između cara Rudolfa II i nadvojvode Karla potvrđen je na austrijskom saboru 1578. godine u Brucku na Muri.

Krajina je postala zaštitni bedem unutrašnjih austrijskih zemalja. Zbog toga je nadvojvoda Karlo, kad je preuzeo komandu na granici, odlučio da je što bolje utvrdi. Na ušću Korane u Kupu izgradio 1579. godine grad, koji je po njemu dobio ime Karlovac, i koji je predstavljao najvažniju obrambenu tačku Hrvatske krajine. I sjedište krajiškog pukovnika iz Steničnjaka prenio je u grad Karlovac, dobro utvrđen i okružen sa četiri rijeke.

Izgradnja Karlovca, kao baze Krajine, bio je sudbonosan za

Hrvatsku krajinu. Karlovac je učvrstio gotovo prelomljenu i probijenu Hrvatsku. Da Hrvatska nije sasvim raskinuta, zasluga je Korduna i Karlovca.

Uspostavljen je Ratni savjet u Grazu. Veliki dio hrvatskog teritorija, a i vojske sve do razvojačenja 1873. i ponovnog ujedinjenja 1881, ostat će izdvojen od vlasti bana Hrvatske. Nadvojvoda Karlo će s Ratnim vojnim vijećem u Grazu upravljati Krajinom sve do reforme sredinom 18. vijeka. Zapravo od 1578. godine Hrvatska će biti podijeljena na Vojnu krajinu i Civilnu Hrvatsku.

Zapovjednici Varaždinske i Karlovačke krajine, u nastojanju da učvrste odbrambenu liniju prema Turskom carstvu, trudili su se da nasele opustjele krajeve Hrvatske od Drave do mora. Austrijski zapovjednici odlaze tajno na teritorij »Turske krajine« i pregovaraju s Krajišnicima o uslovima naseljavanja pustih predjela Hrvatske. Do većeg naseljavanja Srba u opustjele krajeve Hrvatske dolazi poslije poraza turske vojske kod Siska 1593. godine, i kroz čitavo 17. stoljeće proces naseljavanja traje. Sa pravoslavnim stanovništvom iz turskog dijela Slavonije (Orahovica) preselio se 1 vladika Vasilije u manastir Marču kod Čazme. Tako je početkom 17. vijeka osnovana i prva episkopija pravoslavne crkve u Vojnoj krajini. Po austrijskom statusu »Status Valachorum« od 1630. godine novi doseljenici — krajišnici imali su unutrašnju autonomiju. Svako selo moglo je birati svoga suca ili kneza, a knezovi s 2—3 starješine iz svakog sela birali su po jednog velikog suca za svaku kapetaniju. Ovim statusom u Krajini se uvodi institucija vojvoda. Krajišnici dobivaju slobodu trgovine živežnim namirnicama. Statutom doseljenici dobivaju i obaveze da grade obrambene položaje i služe u vojsci svi muškarci stariji od 18 godina, ako treba braniti austrijske zemlje. Uz sva nastojanja hrvatsko plemstvo i zagrebački biskupi nisu uspjeli krajiške doseljenike pretvoriti u svoje podanike. U tome su Srbe pomagali Habsburgovci, krajiški vojni zapovjednici i Ratno vijeće u Grazu. Tako, u odbrani svojih društvenih i vjerskih sloboda, Srbi postaju glavna obrambena snaga austrijskih vojnih zapovjednika.

Dolaskom Srba među staro hrvatsko stanovništvo izmijenili su se i dotadašnji vjerski, i dijelom etnografski, odnosi u hrvatskim zemljama.[2] Ili, kako kaže Tadija Smičiklas: »Krajina je dobila drugo lice naroda koji je po njoj povrvio«. Vojna krajina od staleškog sabora u Brucku 1578. do Berlinskog kongresa 1878. g. to znači od njenog nastanka do prestanka njene osnovne funkcije, prolazi kroz različite i veoma složene razvojne procese. Uređenje Vojne krajine bilo je provedeno prema vojničkim potrebama carevine. Marija Terezija je 1746. godine reorganizirala Karlovački i Varaždinskih generalat na potpuno vojnički način. Krajina se dijeli na

2 R. Lopašić, Spomenici hrvatske krajine, knj. 2, sj-r. str. 140.

regimente (pukove), one na bataljone, a ovi na kompanije (čete). Na teritoriji Karlovačkog generalata bile su četiri regimente: lička s 8980, otočka s 5014, ogulinska s 4801 i slunjska s 5215 vojnika. Svaka regimenta imala je po 12 kompanija i po više oficirskih »štacija«. Kompanija se dijelila na 4 reda ili »frtalja«, kako je to narod zvao.

Sve poslove, i upravne i sudske, obavljali su oficiri. Službeni jezik bio je njemački, a isto tako i u školama. Svaki čovjek u Krajini bio je vojnik od svoje 16. do 60. godine. Krajina je u slučaju rata mogla podići do 60 000 vojnika, vrlo vještih ratnim poslovima. U mirno doba svaki se »graničar« hranio i odijevao sam, a u ratu na carski trošak. Vojna krajina je u stvari, bila, jedna velika i stalna kasarna, uzdržavana malim troškom. Dugogodišnji vojnički život ostavio je duboke tragove kako kod krajišnika Srba tako i Hrvata. Vojnik krajišnik je seljak koji pod teškim naporom obrađuje zemlju. On je doživotni vojnik u najčvršćoj vojnoj organizaciji. Vojna krajina se održala sve do 1881. godine, kad je bila dokinuta i vraćena Hrvatskoj.

Doseljavanje

Uporedo s austrijskom krajinom razvija se i turska krajina na turskoj strani. Odatle i danas naziv za sjeverozapadnu Bosnu — Bosanska krajina. Turci su naseljavali iz unutrašnjosti Srbe i koristili ih kao pratnju u vojnim pohodima (martolozi), posadu u gradovima, radnu snagu u utvrdama, kao vodiče i slično. Turci su u osvojene i opustošene krajeve Hrvatske i Slavonije prisilno naseljavali srpski narod iz Srbije i Bosne, da im kuluči i brani njihove granične posade. Srbi su im, pored ostalog, obrađivali i zauzeto zemljište i obavljali razne druge poslove. Već krajem 15. a naročito u 16. i početkom 17. vijeka naseljeno je dosta Srba na turskoj strani granice.

Krajevi koji su se nalazili na domak Turcima, u austrijskom dijelu Hrvatske i Slavonije, bili su potpuno opustošeni. Mnoga sela, tvrđave i gradovi bili su razoreni i napušteni. Hrvatsko stanovništvo Turci su u većem broju odveli u ropstvo. Dio hrvatskog naroda prodavali su kao roblje, a sposobne za ratovanje, prevodili na islam i uzimali ih u svoju vojsku. »U popisu turske vojske iz Bosne koja je 1526. godine učestvovala u pohodu Sultana Sulejmana Veličanstvenog na Mohač i Ugarsku, bilo je mnogo takvih islamiziranih mladića pored čijeg imena je stajalo, 'Hrvat i Gulam'. Ni za jednog vojnika Muslimana rodom iz Bosne, nisu u spiskovima bile dvije riječi«.[3]

3 HAK, Zbornik 12, Partizanska Drežnica, M. Maravić, str. 15. i 16.

Hrvatsko stanovništvo je bježalo ispred turske najezde u raznim pravcima kako je kad i kud moglo. Ono odlazi u Hrvatsko primorje, sjeverne, sigurnije krajeve Hrvatske, u Kranjsku i dalje izvan južnoslavenskih zemalja u Austriju, Ugarsku, Slovačku i Češku.[4] Migracija hrvatskog stanovništva u Kranjsku vršila se neorganizirano u većim grupama, pa se ovo stanovništvo znalo i vraćati, kada bi nestalo turske opasnosti. Ove povratnike, bez obzira u koje bi se vrijeme povratili iz Kranjske, nazivali bi »Kranjcima«, što se i sada još zadržalo.

Odlaskom hrvatskog stanovništva stvaralo se prostrano pusto zemljište, tampon-zona koja je odvajala Kranjsku od Bosne kojom su gospodarili Turci. Iz izvještaja krajiških oficira saznajemo da su ranija selišta zarasla u korov, trnje i grmlje, tako da se na nekim mjestima potpuno izgubio trag ranijeg života.

Već u 16. vijeku, obzirom na velike opasnosti od nadiranja turske vojske prema Austriji, austrijske vlasti iskorištavaju nezadovoljstvo srpskog naroda na turskoj strani granice i nagovaraju to stanovništvo da naseljava opustošene krajeve na njihovoj strani, obećavajući velike povlastice i bolji život, kako bi onemogućili daljnja prodiranja turske vojske. Namjere austrijske vlasti potiču daljnja i učestala krstarenja turske vojske po austrijskim predjelima Krajine — Korduna pa i predjela Dubrava, Ponikava i okolnih mjesta kuda se kreću Turci pustošeći i pljačkajući sve što se još nađe.

Austrijski carevi su, preko svojih pograničnih vlasti i pograničnih oficira, pozivali Srbe na njihovu stranu granice. Često je inicijativa za preseljenje dolazila od krajiških oficira i hrvatskih plemića, koji su, po naređenju ili po vlastitoj volji, odlazili u tursku pozadinu nagovarajući srpski narod na seobu. Ponekad su ih znali i na silu odvoditi. Samo nešto kasnije i srpski knezovi i vojvode, koje su već bile na austrijskoj strani, znale su odlaziti u tursku pozadinu i prevoditi grupe ili veće skupine Srba na opustjele predjele na austrijskoj strani, koristeći se rodbinskim vezama i obećavajući im bolji život. Bilo kako Srbi prelazili, oni su dobivali garanciju da neće biti kmetovi hrvatskih, odnosno u Ugarskoj mađarskih feudalaca, nego slobodni seljaci-vojnici, i da će sva zemlja koju otmu ili odbrane od Turaka biti njihova svojina, i da neće plaćati katoličkoj crkvi desetinu niti bilo kakve druge poreze. Osim toga, obećano im ie da će kao čuvari granica imati i redovnu plaću iz carske kase. Obećanja austrijskih vlasti nisu mogla zaostajati za »vlaškim pravima« koja su Srbi imali pod Turcima.[5]

4 Najpotpuniji pregled migracionih kretanja hrvatskog stanovništva izazvanog turskim prodorima dao je J. Adamček, Aerami odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVIII vijeka, Ztb. 1980, str. 53—63, 242—259 i dalje.

5 B. Sučević, Razvitak »vlaških prava« u Varaždinskom generalatu, Historijski zbornik 6, 1953; F. Moačanin, Pokušaji sporazumijevanja između hrvatskog plemstva i vlaha Varaždinskog generalata u 17. stoljeću (u knjizi), Vojna krajina, Zgb. 1984, str. 275—302.

Svaki neuspjeli pokušaj izvlačenja pojedine grupe Srba izazivao bi strašnu odmazdu, teror i nasilje Turaka nad srpskim narodom. Zbog toga su Srbi tajno slali na austrijsku stranu i svoje predstavnike gdje su vodili pregovore o preseljavanju. Često su i Austrijanci slali svoje izaslanike Srbima na tursku stranu, da bi što bolje organizirali, pa i vojnički osigurali nakon postignutog sporazuma preseljavanje većeg broja krajišnika i njihove pokretne imovine, uglavnom stoke s kojom su još raspolagali. U razgovorima i dogovorima s austrijskim predstavnicima Srbi su nastupali organizirano, na čelu sa svojim knezovima i vojvodama. Srbi su strogo o tome vodili računa, jer su iskusili da su oni koji su se preselili bez prethodnih sporazuma zapali u težak položaj, ponekad i teži nego na turskoj strani, jer austrijske vlasti prema takvim grupama nisu imali nikakvih obzira ni obaveze.

Na osnovu poziva ili silom, uz pomenuta obećanja, prešlo je na austrijsku stranu mnogo srpskog naroda. Seobe srpskog stanovništva, kako na zapad tako i na sjever, trajale su oko 300 godina.

Uzroci toga preseljavanja bili su: surovost turskih osvajača, nesigurnost života i imovine, težak ekonomski položaj i glad, te obećanja austrijske vlasti i krajiških generala da će im život na njihovoj strani biti sigurniji i bolji. No, nije bilo uvijek tako. Carski dvor je izlazio Srbima u susret samo koliko je to odgovaralo njegovim interesima. Inače je narod u Vojnoj krajini bio izložen surovoj samovolji i nasilju njemačkih krajiških oficira. Ako se ovom pritisku doda i pritisak plemstva i katoličke crkve, lako će se razumjeti da su Srbi u Krajini bili nezadovoljni svojim položajem. Otuda se u 17. i 18. vijeku javljaju stalno pobune krajiških vojnika, koje su često bile povezane sa seljačkim pobunama u Hrvatskoj. Srbi su se stalno morali opirati i boriti s domaćim plemstvom da sačuvaju data im obećanja, da ne postanu zavisni seljaci, jer biti vlastelinov podložnik isto je što i biti raja turskom spahiji.

Krajišnici su često dolazili u sukob i sa svojim zapovjednicima, koji su im također nastojali nametnuti razne dadžbine i obaveze.[6]

Preseljavanjem srpskog stanovništva na opustošenu graničnu teritoriju stvoren je čvrst bedem obrane na turskoj granici, a u liku »krajišnika« Austrija je formirala najjeftiniju vojnu snagu u tadašnjoj Evropi. Zbog toga su krajiški generali organizirali preseljavanje srpskog naroda onako kako je to njima odgovaralo i trebalo. Tako dok je granica prema Turcima bila pusta i dok su s njima ratovali, Austrijanci su marljivo radili na preseljavanju Srba dajući im obećanja za uživanje raznih povlastica, to znači bolji i sigurniji život nego li na strani turske granice.

Kad nije bilo ratne opasnosti, prestajalo je austrijsko interesiranje i za nova naseljavanja Srba. Tada su pogranični komandanti dobivali naređenja iz Graza i Beča da odgađaju preseljenja, a kasnije da ih uopće i ne primaju.

6 N. Klaić, Društvena previranja i bune u Hrvatskoj u 16. i 17. stoljeću, Beograd, 1976.

Prve masovnije seobe Srba u Hrvatsku bile su seobe Zumberčanak Njihovo preseljenje predstavlja uskakanje raje'ispod turske "vlasti na austrijsko područje. Dolaze sa raznih strana, prvenstveno iz okolice Glamoča, Unca i Srba. Njima je Ferdinand Habsburški dao 5. septembra 1538. godine posebnu privilegiju. Dajući im dosta široke povlastice, obavezao ih je da budu stalni i redovni vojnici. 1) privilegiji se kaže da su oni Srbi i Rašani, ali su ostali najpoznatiji pod imenom uskoci i to »stari« uskoci — za razliku od kasnijih doseljenika. Prvi doseljeni Zumberčani, naseljeni na zemljištima koja im je pribavio austrijski nadvojvoda, korišćeni su za vojne potrebe od Drave u Gornjoj Slavoniji pa do mora. Najviše i redovno su vršili krajišku službu na Kordunu, i kasnije su pripadali slunj skoj regimenti. Zahvaljujući povlasticama, uspijevali su godinama sačuvati svoj privilegovani položaj. Jedino nisu uspjeli da odbrane pravo da zadrže svoju vjeru, pa su postepeno bili prinuđeni da pređu na katoličku vjeru ili barem uniju.[7]

Prve bosanske Srbe naselio je u Gornjoj Hrvatskoj kralj Matija Korvin 1463. Za naseljavanje Srba, vještih ratnika, posebno su se zalagali zapovjednici na Hrvatskoj krajini, Ivan Katzianer, Nikola Jurišić, Ivan i Juraj Lenković, te knezovi Blagajski, Juraj Slunjski, Nikola Zrinjski i Stjepan Frankopan Ozaljski.

Prilišće i Rosopajnik naseljavam Vlasi — prebjezi, katolici i dijelom pravoslavci iz Like 1564. godine. Njih je primio ban Nikola Zrinjski, vlasnik grada Ribnika i Ozlja. Oni su »u Prilišću izgradili pravoslavnu crkvu Sv. Ilije koju su kasnije nazvali Sveti Leonardo, ona je_i danas i vidi se da joj je oltar okrenut istoku. Ona je 1650. pretvorenaru katoličku crkvu«.[8]

Manojlo Grbić navodi da su i područja oko Bosiljeva i Netretića bila nekako u isto vrijeme naseljena Srbima, koie su hrvatski grofovi često upotrebljavali za upadanje na druga imanja. No, oni se tu nisu održali, jer kada su Turci 1582. godine Bosiljevo popali, ovi su kroz šume otišli u Jasenak i Gomirje gdie se naseliše. Dio Srba iz okolice Bosiljeva prebjegao je ispred Turaka u Kranjsku. I danas neka prezimena svjedoče o njihovom porijeklu, iako su sredinom 16. vijeka prešli na katoličku vjeru te su danas Slovenci. (Nemanjić, Jugović, Vučinić, Vučković, Branković, Petrović, Rajić, Ilić itd.).[9]

I slijedeće veće grupe doseljenika Srba naseliše knezovi Frankopani smjestivši ih oko Vrbovskog i Ogulina bliže Kranjskoj nego Turcima. To su bili Gomirci, Moravčani, naseljenici oko grada Severina. Nekako u isto vrijeme s navedenim naseljavanjem, počinje i naseljavanje Dubrava i Ponikava, o čemu će biti više pisano

7 J. Mal, Uskočke seobe u slovenske pokrajine, Srpski etnografski zbornik 30, Ljubljana, 1924.

8 Manojlo Grbić, Karlovačko vladičanstvo, 1. knjiga, Karlovac, 1891, str. 21.

9 Isto, str. 23.

kasnije. Prvo su naseljavani krajevi dalje od turske granice, a zatim bliže uz rijeku Mrežnicu i Koranu, te postepeno sve bliže turskom teritoriju.

Od 1580. godine naseljavaju se pusti predjeli turske Like, ali ih protjeravaju senjski uskoci — katolici.[10] »Mjeseca srpnja 1583. naloženo je bilo kapetanu senjskomu Laabu, da četuje neprestance sa 200 šicara po Lici i tamani vlahe, a koliko ih uhvati, da ih preda za roblje preko mora. Veliki broj prvih doseljenika u Liku, karlovački general Josip Turn je 1585. g. preselio u Moravice, jedne je iz Korenice 1595. godine doveo general Juraj Lenković u Gomirje, Vrbovsko, Moravice, Tuk, Jasenak, Drežnicu, Potok, Vitunj, Hre-Ijin, Ravnu Goru, Stari Laz i Mrkopalj, zatim preko Kupe u Marin--dol i Bojance, u pristajalište frankopanskih gradova Ogulina, Bosiljeva, Vitunja, Modruša, Tovunjske Peći i Janjča (pri Generalskom Stolu).«[11]

Godine 1591. Turci pustoše sve oko Slunja do Otočca, Ogulina i do Kupe. Najžešće borbe vođene su s Turcima u Bosiljevu i oko njega 1582. godine, zatim 1583. T 1602. kada su iz pravca Tounja, preko pustog teritorija Dubrava i Lešća, prodrli do Bosiljeva.

Ban Nikola Frankopan, gospodar Bosiljeva i Novoga u Vinodolu, naselio je u okolicu Bosiljeva u vremenu od 1601—1620. godine prve Srbe oko Trošmarije u Dubravama i Ponikvama »uču nivši od njih vlastelinske slobodnjake uz podanak male daće i dužnost vojevanja.«[12]

Knezovi Frankopani su naselili Srbe »na Gomirju kako na pustom mjestu naseliti se i nastamti.[13] Samo nakon 6 godina u Gomirje dođoše i kaluđeri 1602. godine i osnovaše manastir Gomirje. »Manifestom od 1690. godine pozvao je Leopold Slovinske i kršćanske puke u Turskoj da se dižu na oružje i sdruže s carskom vojskom. Kralj obeća doseljenikom slobodu, vjersku, izbor vojvoda i oprost od većega danka, nego li su ga plaćali u Turskoj«.[14] Nove skupine uskoka naseliše 1609. godine okolicu Modruša, na imanja Ogulin, Tounj, Modruš, Skradnik i na Mrežnicu. Zapravo, najintenzivnije i najmasovnije seobe srpskog naroda u Hrvatsku vršene su u vrijeme dugog rata između Austrije i Turske 1593—1606. godine. Austrija je s uspjehom završila ovaj rat te se korjenito mijenjaju političke prilike.

Konačno, nakon mnogih razaranja, pustošenja i osvajanja, 1606. godine sklopljen je mir između Austrije i Turske u Doragu na ušću

10 Radoslav Lopašić, Oko Kupe i Korane, 1897, str. 144.

11 Isto, te A. Ivić, Migracije Srba u Hrvatsku tokom 16, 17. i 18. stoljeća. Srpski etnografski zbornik 28, Subotica, 1923.

12 R. Lopašić, Oko Kupe i Korane, Zgb. 1897, str. 73.

13 Isto, str. 144.

14 Isto, str. 158.

rijeke Žitve u Dunav u Slovačkoj. Bio je to ujedno i kraj teških turskih osvajanja.

Hrvatska je u bijednom stanju. Obuhvatala je manje od 17.000 km^2. Zapremala je samo mali dio svoje teritorije: od granice Slovenije i mora na zapadu do Đurđevca, Čazme i Siska na istoku, te od Drave na sjeveru pa do rijeke Kupe i Kapele planine na jugu. Hrvatska i Slavonija sastojale su se samo od tri županije s 3 000 poreznih kuća, i to je bila sva teritorija pod jurisdikcijom hrvatskih banova koja se nazivala »tužni ostaci ostataka nekoć slavnoga kraljevstva Hrvatske«.[15]

Hrvatska je bila spašena. Turci je nikad više neće pregaziti. Od sada su glavni napori bili usmjereni da se ostaci Hrvatske sačuvaju. Poslije ovog mira međa je išla nešto južnije od Kupe, od Barilovića, do Slunja Koranom, a zatim je izbijala na Plitvice, pa južno od Gacke doline i preko Velebita na more. No »Mali rat je nastavljen u 17. vijeku«.[16]

Početkom toga stoljeća dolazi do drugog talasa naseljavanja. Naseljava se dolina Gornje Dobre, Kapelsko područje i Gacka dolina. Upravo kada je uslijedila velika seoba Srba u Vojvodinu 1690. godine., počinje i novo naseljavanje dotad pustog Korduna. Do 1666. naseljena je Plaščanska dolina. Veći dio današnjeg Korduna naseliše Srbi u vremenu od 1686—1721. godine. Naseli se Budački, Skrad, Veljun, Koranski Breg, Mali i Veliki Kozinac, Kosjersko Selo, Krstinja te predjeli oko Tušilovića, Turnja i sve ,do_ Karlovca—

Oslobođenjem Like, Krbave i Banije krajem 17. vijeka dolazi i do trećeg talasa naseljavanja Srba JU Vojnoj krajini. Međutim, srpske seobe u Hrvatsku i Slavoniju nisu ni kasnije prestale, već su samo izgubile raniji intenzitet.[17]

Nakon 1746. godine krajiška vojska postaje regularna i od tada se ona, kada nema opasnosti od Turaka, upotrebljava i za druga bojišta — od Italije do Rajne, i od Francuske do Pruske. Krajina je vojevala u 33 rata i 333 bitke, kako reče Krleža.

»Srbi su tek u drugoj polovini 18. vijeka osjetili kao oficiri izvojevano pravo. Tada se prvi put desilo da je jedan Srbin (Mihajlo Mikašinović) postao general Feldmarschalleutenant i »barun od Schlangenfelda«.[18] On je 1765. upravitelj školskog imetka »njemu bude pridruženo još nekoliko časnika i vojnički načelnik varoša karlovačkoga, te jedan odbornik gradskog vijeća«.[19]

15 Tadija Smičiklas, knj. 2, str. 105. i 106.

16 Milan Radeka, rukopis, Kordun kroz prošlost, str. 57.

17 S. Pavičić, Seobe i naselja u Lici, Zbornik za narodni život i običaje 41, Zgb. 1962. i V. S. Dabić, Banska krajina 1688—1751. Prilog istoriji srpskog i hrvatskog naroda i krajiškog uređenja u Baniji, Beograd — Zagreb 1984, str. 48—56.

18 Isto, str. 195.

19 R. Lopašić, Spomenici hrvatske krajine, knj. 2, str. 131.

L

Ein Gemeiner Officier von dem Kayserl: König: Preü: regulirten Carlstädter
Gränitz Infanterie Regiment Petrazi diseits der Capella
Mich hat Zwang die Natur schon förchterlich gemacht
Doch hat ein hoher Geist mich in den Stand gebracht
Nach regulirter Kunst dem Feind den Kopf zu Hauffen
Trutzig zu wer wagt: Ein Trunk von Sachsen Hildburghausen

Krajišnik

Nešto o stanju doseljenika i nepovjerenju prema njima

Srbi su u Hrvatsku došli bez svojih feudalaca. Zbog toga su bili osposobljeni za samostalno shvaćanje otadžbine, narodnosti i slobode. Oni su bili svjesni da je carstvo propalo, a s njim i gospoda koja su za to bila kriva. Znali su da je ostao narod. Za razliku od Srba — kod Hrvata feudalci ostaju, a s njima i svijest o nikad neprekinutoj državnosti Hrvatske. Tako je kod Hrvata ostala vezanost narodnosti i teritorija — domoljublje. Nasuprot tome, kod Srba nevezanost uz teritorij, ali vezanost naroda u cjelini po svijesti i osjećanju — rodoljublje. Prema tome kod Hrvata su imali ulogu preostali feudalci, staleži, redovi i sabori, a kod Srba značajno je bilo to što je feudalaca nestalo i narod ostao sam sa sobom.

Što se tiče vođa, imali su ih i Srbi, ali ne kao feudalce. Kod doseljenika Srba se spominju njihovi knezovi i vojvode. Tako Dubravce i Ponikvarce dovodi knez Manojlo Mandić i sin mu vojvoda Vuk. Narod je, dakle, imao nekoga tko ga je vodio i zastupao, ali to nisu bili feudalci. Sa Srbima dolaze vladike i sveštenici, narodne vođe, koji također ne pripadaju feudalnom sloju.

»U feudalizmu je narodnost i teritorija isto. Tako je kod Hrvata uglavnom i ostalo da Hrvatska znači i Hrvati. Otud shvaćanje da u Hrvatskoj može biti samo Hrvata. Kod Srba koji su ostali bez države i feudalaca, a i bez otadžbine, narodnost se odvaja od teritorije, ona se nosi sobom kao osjećanje zajednice«.[20]

Feudalno shvaćanje nacionalnosti »da je teritorij i narod isto, da je narod na području Hrvatske samo hrvatski, dugo je izazivao ne jasnoće i nesporazume« .[21]

Doseljenici iz Bosne bili su pravoslavci ili katolici. Poznati su pod imenom vlaha kroz čitavo 17. stoljeće. Nazivali su ih Rašani, uskoci, prebjezi a ponegdje i Turci. Naziv Srbi više je u upotrebi od 18. vijeka s prvim buđenjem narodne misli od Vitezovića pa nadalje. Vlah ostaje kan riječ za porugu. Ovi razni nazivi su izrazi koje su drugi za nove stanovnike upotrebljavali. Međutim, njihova svijest i osjećanje pripadnosti nije se u vezi s tim mijenjalo, njima je jasno tko su, odakle su došli i što ih veže u cjelini.

Oni su za domorodačko stanovništvo tuđinci. pridošlice. dakle vlaSl. Oni su Hrvati i Srbi koji nailaze kao pastiri izmičući pred Turcima iz jednog kraja u drugi, s jedne .planine na drugu, sve do Dalmacije, Like i Kranjske. Neki historičari prave greške kada sve pravoslavce u Hrvatskoj nazivaju vlaSl. Tako u vrijeme kuenovštine historičari kao da vole naziv vlasi za Srbe upotrijebiti svuda i svagdje. To u svojim radovima primjenjuje i Tadija Smi-

20 M. Radeka, nav. rukopis, str. 121.

21 Isto, str. 135.

čiklas, Žumberčanin, porijeklom Rašanin ili Srbin, pa i Radoslav Lopašić.

Riječ vlah upotrebljavala se u prošlosti ne samo za pravoslavne ili katolike, nego i za druge skupine ljudi, ali uvijek za pridošlice, nove doseljenike. Tako je i u Zagrebu jedna od najstarijih ulica nazvana i do danas ostala Vlaška ulica samo zato što su se tu davno nastanili pridošlice Talijani. Kako vidimo riječ vlah nije etronim neke određene grupe, ali je on zbog neznanja ili krivih tumačenja u sklopu određenih historijskih zbivanja upotrebljavan za porugu, dakle imao pejorativan prizvuk. Danas se u savremenoj literaturi vlah piše malim slovom kao naziv za transhumantne* stočare i Vlah velikim slovom kao naziv etnosa.

Iako Srbe traže austrijske vlasti i hrvatski feudalci da ih štite od Turaka, oni su za njih nužno zlo upotrebljivo samo za ratovanje. Zato je u pravilu u ratna vremena prema njima režim blaži, potvrđuje im privilegije a u miru pritisak na njih veći. Ima za to mnogo primjera. Tako, čim je došlo do rata s Turskom 1716—1718. godine austrijska vlast naređuje generalu Rabati u Karlovcu da vjerski pritisak ublaži, naređuje mu da upotrijebi i vojsku protiv unijatskog biskupa, ako nastavi s nasiljima. Za katoličku vjeru se savjetuje da radi diskretno i slično. Poslije rata ponovo se nastavlja pritiskom na Srbe. Godine 1727. i 1729. naređuje se iz Beča da moraju slaviti rimokatoličke praznike, da vladike ne smiju putovati bez dozvole državnih vlasti, slijede i druge zabrane.

Iako je uskoka i doseljenika bilo pravoslavaca i katolika »Srbi su bili sumnjiviji, već zato što su druge vjere. Austrija je bila službeno katolička zemlja«[22] a i Hrvatska, pa je položaj pravoslavaca zavisio o carskoj milosti i prilikama. Car je po svojoj volji davao privilegije. To je činio u toj mjeri koliko mu je kada krajišnik bio potreban. Privilegije su obično u miru bile slovo na papiru, »a u ratu se ponešto poštuju i potvrđuju«.[23] Pored toga, kad se vlada promijeni privilegije je trebalo uvijek ponovno potvrđivati, tako da su one bile nestabilne. To nepovjerenje pratilo je i zapostavljanje. Bili su zapostavljeni i katolici Hrvati u poređenju s pripadnicima austrijskih zemalja, a kako ne bi bili vlasi, pravoslavni Srbi. »Ban Nikola Zrinski, kome je žena Srpkinja, piše 1543. godine o nepouzdanosti Žumberčana i kaže da ih treba preseliti što dalje u unutrašnjost da se ne bi vratili u Tursku«.[24] I zbog toga su prvi doseljeni naseljavani što dalje od turske granice. Tek potkraj 17. vijeka kod naseljavanja Korduna, Like, Krbave i Banije, oni se smještavaju i sve bliže turskoj međi.

Srbe su kao nepovjerljive, a potrebne, naseljavali van gradova

*** Stočari** koji su periodično sa svojom stokom išli za boljom pašom iz jednog u drugi kraj.

22 Isto. str. 130.

23 Isto.

24 Isto, str. 131

i većih mjesta. To se poznaje još i danas na teritoriji gdje živi većina srpskog naroda. To je imalo stalne posljedice za školovanje djece, za razvoj kulture, prosvjete. Oni nisu mogli ni u grad, ni uz granicu, ali u boj i na mrtvoj straži vječno.[25] Oni su dobro poznavali turski način ratovanja. Kako ističu njihovi austrijski komandanti, krajišnici su se dobro snalazili na terenu i njim odlično vladali i bili rođeni vojnici — ratnici. Imali su savršenu obavještajnu službu. Koristili su svoju braću i rodbinu na turskoj strani i saznavali o pripremama za pokret turskih snaga, pa ih organizirano dočekivali u busijama i nanosili im velike gubitke vraćajući ih nazad u Bosnu.

Ukoliko bi saznali da Turci kreću s velikim snagama, oni su na vrijeme obavještavali redovnu njemačku vojsku u pozadini. Imali su dobru organizaciju. Od turske međe u unutrašnjost bili su raspoređeni stubovi sa snopovima slame. Čim bi primijetili na granici da se primiču Turci, planuli bi snopovi na pograničnim stubovima, pa redom prema unutrašnjosti. Tako su svi po dubini bili gotovo u isto vrijeme obaviješteni. Žene, starci i djeca bježali su sa stokom u šumske zbjegove, kao što smo i mi, njihovi potomci bili primorani u drugom svjetskom ratu bježati od okupatorskih i ustaških razbojnika. Za oružje sposobni jurili su prema granici i u žestokim bitkama suzbijali turske navale. Tako su krajišnici živjeli stalno na mrtvoj straži i u borbi prolijevali svoju krv. U ta teška vremena nastali su i stihovi urasli u život svakoga od njih:

»Krajina je krvava haljina,
U krv liježe, u krvi ustaje
I krvave jede zalogaje«.

Krajišnik se hrabro branio da bi sačuvao svoju slobodu, svoje privilegije, pravo nošenja oružja, garanciju slobode. Samo u 18. vijeku Austrija je ratovala 45 _godina. Kako su graničari činili polovinu austrijske vojske, njihovi gubici po bojištima bili su ogromni. Njima su komandovali tuđinci, pa su ih bacali u najteže okršaje i bitke, bez imalo samilosti i osjećanja. O tome ministar Bartenštajn piše: »Manje se dakle ustručavaju (komandanti) izlažući ranije stotinu (Srba) neprijateljskoj opasnosti nego jednog jedinog Nijemca, Ugra ili Valana (Španjolca i Talijana)«. Kako vidimo, davno prije 1941. godine vrijedila je Hitlerova razmjena: 100 : 1!

Naseljavanje Dubrava i Ponikava

Prema sačuvanim podacima naseljavanje Dubrava i Ponikava bilo je u nekoliko navrata. Prvo naseljavanje, prema podacima prof. Milana Radeke, bilo je već u samom početku 17. vijeka. Godine 1606.

25 Isto.

ban Nikola Frankopan daje doseljenim Srbima zemlje oko Ponikava, Trošmarije i Dubrava blizu Bosiljeva. On im obećaje da će ostati van kmetskih obaveza, uz uslov da daju neke vrlo male daće, ali zato moraju preuzeti dužnost vojevanja, čuvanja njegovog imanja i sprečavanje turskih navala. U ovom prvom naseljavanju radilo se o jednom manjem broju doseljenika koji će kasnije, kako smo naveli, jednim dijelom otići u Kranjsku, a jednim dijelom u okolicu Ogulina.

Godine 1620. bosiljevački vlastelin i ban hrvatski Nikola Frankopan Tržački naselio je manji broj vlaha u okolici Trošmarije, Popova Sela i manje oko samih Dubrava. Spominju se obitelji Malčić i Drašković iz mjesta Suglice (Zgulice) nedaleko Ogulina ili u predjelu Trošmarije koji, prema Radoslavu Lopašiću, od 1896. godine žive u Ogulinu.[26]

Radoslav Lopašić u Hrvatskim urbarima navodi da je isti ban Nikola Frankopanski Tržački naseljavao pusta zemljišta Dubrava i Ponikava i 1641. godine. »U stranah preko rieke Dobre i prema Ogulinu nastani Nikola u Dubravah i Ponikvah, oko Trošmarije Vlahe i učini od njih slobodnjake vlastelinske uz podavat male daće i dužnost vojevanja. U Bosiljevo pritegne i vlaške naseljenike iz Vitunja koje bijaše njegov sinovac Gašpar kao kapetan ogulinski godine 1639. pod Klekom smjestio«.[27]

U Hrvatskim urbarima spominje se selo Otok (Suglice) koje je već sredinom 17. vijeka bilo podijeljeno na selo Otok i Trošmariju. U selu Suglice, tj. Otoku, Trošmariji spominje se Jure Lipovšćak koji drži pola sela, te Mate Tonković, Ive Pešić, Ivan Podgorac, Jure Podgorac i Mate Petrušić, koji drže dijelove sela. Oni su bili obavezni davati određene dadžbine. Tako oni plaćaju od vina, desetinu od janjaca, pčela, prasaca i »svakojakoga žitka«.[28] U Bosiljevačkom urbaru 16. septembra 1651. Radoslav Lopašić spominje Srbe koji su pored služenja na straži i vojevanja imali i obaveze. Tako se u Ponikvama navode:

Obrad Vidnjević daje na leto pinez 2 fl. 40 kr.
Jovan Vidnjević daje na leto pinez 2 fl. 40 kr.
Mileta Knisić daje na leto pinez 2 fl. 40 kr.
Tomo Lalić daje na leto pinez 2 fl. 40 kr.
Mikula Lalić daje na leto pinez 2 fl. 40 kr.
Tomo Divić daje na leto pinez 2 fl. 40 kr.
Mihalj Jurjević daje na leto pinez 2 fl. 40 kr.
Vukovoi Radaković daje na leto pinez 2 fl. 40 kr.
Vuk Vidnjević daje na leto pinez 2 fl. 40 kr.

26 R. Lopašić, Hrvatski urbari, 1894, str. 75.
27 Isto, str. 307.
28 Isto, str. 317.

Po sebi ov vsaki Vlah za vratnu poredovnju plaća u jeseni 2 fi. kako dohodi fl. 46.

Item na vrata gradska na poredovanju hodati dužni su.

Item pišice ili na paripu z listi ili kamo goder drugamo, kamo se zapovi, mora poj ti.

Item u četu, kada im se zapovi, moraju pojti.

Item kada se puške čuju, na obranbu k gradu pod vsega izgubljenje i glave takajše vsaki spravan z oružjem potezati mora. U Popovom selišću (Popovo Selo).

Ivan Umiljenović daje na leto pinez 2 fl. 40 kr.

Radul Perić daje na leto pinez 2 fl. 40 kr.

Vujica Jurjević daje pinez 2 fl. 40 kr.

1657. nastanjen Abraham Višnjić daje pinez 2 fl. 40 kr. U Dubravama.

Todor Vukosalić daje za leto pinez 1 fl.)a tako i) Cvitan Vukosalić, Vidan Krešelić, Hrelja Milaković, Marčeta Mikašinović, Janko Janković, Mihal Karapančić, Ilija Punosović, Marko Klisurić.

Ovi vsi novi Vlahi gori napisani vsim malim i velikim dužni su ravno kako Ponikvari i Poposeliščani, da ih gospoda na vrata gracka na poredovnju nepotrebuju zaradi stanovitoga uzroka.

Summa od kmetov, slobodnjakov, Vlahov dohočenih pinez, izvan što ovi Vlahi daju, ki su na vratih fl. 190, item m. — item Skote fl. 4 kr. 20.

Item Vlahi od vrat fl. 16, item kuponi 147

Summa včind skupa od kmetov, slobodnjakov i
Vlahov dohočenih pinez..... 185 fl. 17. kr.
Item od malinov ..... 8 fl. 40 kr.
193 fl. 57 kr.

Vuk Škot za tlaku više..... 4 fl. 20 kr.

Tako včini skupa: 197 fl. 77. kr.

Pšenice kablovine mora biti kupa 57 3/4.«”

Pored navedenih imena i prezimena navode se kao novi vlasi u Ponikvama i ova imena:

Mirčeta Pavlović, knez, daje pinez 2 fl. 40 kr.
Gvozdan Maljušić daje pinez 2 fl. 40 kr.
Milin Bušić daje pinez 2 fl. 40 kr.
Radivoj Bušić daje pinez 2 fl. 40 kr.
Obrad Lalić daje pinez 2 fl. 40 kr.
Vučen Lalić daje pinez 2 fl. 40 kr.
Mileni Pavlović daje pinez 2 fl. 40 kr.
Ivan Bušić daje pinez 2 fl. 40 kr.

29 Isto, str. 308.

Radovan Jaković daje pinez 2 fl. 40 kr.
Radoje Pavlović daje pinez 2 fl. 40 kr.
Grga Radašinović daje pinez 2 fl. 40 kr.
Ovi vsi Vlahi polag toga moraju davati travarinu od 100 ovac po dvi.
Item na vrata gracka na poredovnju hodi ti (z. maji 1657. odpušteno).
Item vu četu, kada im se zapovi, moraju pojti.
Item kada se puške čuju, na obrambu k gradu pod vsega izgubljenje i glave vsak oružan i spravan potezati mora.[30] Popovo selište
Hodak Munjasović, Radosav Perić i Vukosav Višnić daje vsaki pinez 2 fl. 40 kr.
Ovi Vlahi ori napisani vsim malim i velikim dužni su ravno kako i Ponikvani, listor se van izmiče, da ih gospoda na vrata gracka na poredovnju zaradi stanovita zroka nepotrebuju. Dubrave
Damjan Mirić daje na leto pinez fl. 1 kr. 30
Bogdan Veselić daje na leto pinez fl. 1 kr. 30
Radoje Mikašinović daje na leto pinez fl. 1 kr. 30
Sava Andriašević daje na leto pinez fl. 1 kr. 30
Radko Kukić daje na leto pinez fl. 1 kr. 30
Tvrtko Jakobović daje na leto pinez fl. 1 kr. 30
Mikula Mirić daje na leto pinez fl. 1 kr. 30
Ćiro Hrebić daje na leto pinez fi. 1 kr. 30
Čeho Hrebić daje na leto pinez fl. 1 kr. 30
Janko Veselić daje na leto pinez fl. 1 kr. 30
Ovi vsi Vlahi novi gori napisani dužni su vsim malim i velikim ravno kako Ponikvani i Popovo-seliščani, listor se takajše van izmeće, da ih gospoda na vrata gracka ne poredovnju za stanoviti vzrok netrebaju.«

Pored poznatih prezimena: Dimić, Ivković, Janjanin, Jurjević, Kukić, Kušić, Lalić, Mikašinović, Mirić, Munjas, Papić, Perić, Pavlović, Protić, Šepelj, Višnjić, Vucelić, Zatezalo, kako vidimo spominju se u Ponikvama još prezimena: Knisić, Radatović, Maljušić, Radašinović; u Popovu Selu: Umiljenović, Munjasović, Veselić, Andriašević i u Dubravama: Vukosalić, Krešelić, Milaković, Janković, Punosović i Klisurić.

Kako ovih prezimena danas nema u Ponikvama, Popovu Selu i Dubravama, a stariji ljudi se i ne sjećaju da su takva prezimena postojala, to nas vodi na zaključak da je nekad jedan broj doseljenika nosio i ova prezimena, ali je vremenom, najvjerojatnije početkom 18. vijeka, raseljen u druge krajeve.

Isto tako spominju se prezimena Karapančić. To su vjerojatno danas Karapandže, Jakobovići — Jakovići, Hrebići — Rebići, Vid-

30 Isto, str. 347.

njevići — Vignjevići, Bušići — Busići i slično. Još 1461. godine spominje se u Bosiljevu plemenski starješina Nikola Višnić.[31] Kako ćemo vidjeti kasnije, prezime Jakobović je u upotrebi sve do 1897. godine. Još tada se ono navodi i u buni protiv mađarizacije što se vidi iz popisa optuženih kod Sudbenog stola u Ogulinu. Samo par godina iza toga nigdje se ne spominje prezime Jakobović nego Jaković.

Iz naznačenih obaveza se vidi da su ovi doseljenici, i pored toga što su bili vojnici i obavezno morali oružje nositi i suprotstavljati se Turcima, morali feudalcu plaćati i određene obaveze, što znači da nisu bili potpuno slobodni. Zbog toga su se oni bunili i preseljavali u druge krajeve.

Već godine 1610. spominje se krajiška stražarnica Dvor, na granici stare Modruške županije kod Lipovca, kako se nekad zvao Generalski Stol. Ta krajiška stražarnica zvana Janjač bila je na lijevoj obali rijeke Mrežnice u šumi Mašnik iznad današnjeg sela Katića. Janjač se spominje u dokumentima češće kao glavna obrana na liniji Skrada na Korani do Bosiljeva. Tako 1610. godine u Janjču ima vojvoda sa 48 vojnika krajišnika iz Žumberka. Šestorica se spominju da su u Karlovcu na obavljanju poštanske službe.[32] Doseljeni Srbi iz Dubrava spominju se kao vojnici na stražarnici u Janjču već u vremenu poslije 1620. godine. Oni ističu da su »istaknuti graničari i da najpripravnije čuvaju Janjač bez plaće a uz veliku opasnost po tijelo i život«. To znači da je Janjač, čiji se ostaci i sada mogu uočiti, bio veoma važan u 17. vijeku za sprečavanje turskih naleta i provala prema Kranjskoj.[33]

Rijeka Mrežnica bila je važna prepreka turskim prodiranjima u pravcu Metlike i Kranjske. Zbog toga je, slično kao i na Korani, bilo i na Mrežnici važnih uporišta za obranu, naročito na onim mjestima koja su bila pogodna za prijelaze. To je na Korani, na primjer, bilo kod Kremena i Skrada. Na Mrežnici, kod izvora Tounjčice, bio je grad Tounu, Tovunj ili Tovunjska Peć. Samo nešto niže, gdje Tounjčica ulazi u južnu Mrežnicu, bio je grad Ključ (a i danas se jedno selo u tom predjelu zove Ključ). Južnije od Ključa, na liniji od Skrada na Lipovac (Generalski Stol) na lijevoj obali Mrežnice, bila je spomenuta stražarnica Janjač, a još niže, otprilike tamo gdje Mrežnica izlazi iz uske klisure (kanjona), bio je grad Zvečaj.

Za stražamicu Janjač u »Hrvatskim urbarima« Radoslav Lopašić piše: »Međutim ima i kod Generalskoga Stoga na Mrežnici šuma i seoce Mašnik polag podora grada Janjča, o kojem kaže izprava od 1558., da je u obsegu gospodštine Modruške (posessio Janah

31 M. Radeka, nav. rukopis, str. 267.

32 M. Radeka, nav. rukopis, str. 289.

33 Isto.

Krajišnik, konjanik pod punim naoružanjem

ab occidentali parte ultra aquam (Mriežnica) partinet ad Modrussam). Grad Janjač spominje se često još šestnaestoga vieka kao imanje Frankopansko, a Generalski Stol, tako prozvan po generalu Vuku Frankopanu, zvao se Lipovac, te ga je u leno držala plemićka obitelj Oršića od grada Skrada na Korani. Možda stara župna mjesta Golivrh i Pišćitka sa Mašnikom obsižu sadašnju katoličku župu Tounjsku i pravoslavnu parokiju Dubravsku prema Generalskom Stolu«.[34]

Pravo naseljavanje Dubrava i Ponikava bilo je 1658. godine. Tada je u Dubrave i Ponikve doseljeno oko 100 srpskih porodica

34 R. Lopašić, Hrvatski urbari, str. 80.

iz Usore u Bosni. Kao narodne vojvode spominju se Manojlo Mandić i sin mu vojvoda Vuk, koji je naselio još oko 38 srpskih porodica na imanja grofova Jurja i Franje Frankopana. Zanimljiva je darovnica od 27. jula 1658. godine kojom krez Juraj i markiz Franjo Krsto Frankopan dadoše vojvodi Vuku Mandiću 4 kmeta iz Otoka kod Trošmarije zato što je doveo Usorčane iz Turske u kršćanstvo. (Zanimljiv i u ovim krajevima rijedak slučaj feudalizacije naseljeničkih vođa). Frankopani ističu da su Mandici veoma zaslužni za krajišku i hrišćansku stvar. Otac Vukov Manojlo bio je neko vrijeme vojvoda u Kamenskom kod Karlovca i izveo je pod vicegeneralom Jurjem Frankopanom 90 vlaških porodica iz Turske koje su se naselile oko Otočca. Manojlo je slovio kao proslavljeni junak bojdžija. Pričalo se da je svojom rukom posjekao 25 turskih glava", a među njima i harambašu 1673. godine.

Gdje će se smjestiti Mandićevi Uskoci, dugo se očekivalo. Bilo je planova da se nasele na prostoru od Gacke doline i Plaškog pa do Dubrava i Trebinja. Međutim smjestili su se u Dubravama i Ponikvama, ali usoraca ima i u Trebinji (Prezime Usorac).[35] Grofovi Frankopani obećali su Dubravcima i Ponikvarcima i njihovim hrabrim vojvodama prilikom naseljavanja onakve povlastice kakve su imali i svi ostali graničari. Međutim, obmanuli su ih i prevarili, ali to su uspjeli samo za prvo vrijeme. Ne držeći se obećanja, nametnuli su im gotovo sve obaveze kao kmetovima. Ovi su se često bunili, jer su pored vojevanja prisiljeni na obaveze kao i kmetovi, iako su naselili pusta selišta, te su trebali živjeti životom slobodnjaka što je seobom i dogovoreno. Područje koje su naselili bilo je kroz vijekove krvavo poprište događaja. Dubravci i Ponikvarci su godinama krčili selišta i osposobljavali ih za pašnjake i obradu. Cesto je bilo slučajeva, kad~bi iskrčili veći dio zemljišta, 3a su "se na njih silom naseljavali novi doseljenici, otimajući im osposobljeno zemljište. Zbog toga se oni žale i mole 10. marta 1659. godine Zagrebačkog biskupa da im ne da otimati zemlju »po obližnjih krajišnicih koji sva okolišna biskupska sela zakupiše«.[36]

Zapravo »međe vlastelinstva bosiljevačkog bile su do provale turske ujedno međe Zagrebačke županije i biskupije prema županiji i biskupiji Modruškoj. Međa nije prema Kupi i Severinu ni danas promjenjena, a u potlašnje doba gospoštini bosiljevačkoj pripojena mjesta Ponikve, Otok (Zagulice) Grabrk i kraj preko Dobre oko Dubrava sve do Gen. Stola (Janjča i Lipovca) pripadala su Moćruši, tako u političkom, kao što feudalnom i crkvenom pogledu. Sam pak Gen. Stol (Lipovac) bio je u sastavu grada Skrada, te je pripadao sa župnim mjestima Lešće i Lipa Zagrebačkoj županiji i biskupiji«.[37]

35 M. Radeka, nav. rukopis, str. 106. i 107.
36 R. Lopašić, Spomenici hrvatske krajine, knj. 2, str. 303.
37 R. Lopašić, Hrvatski urbari, str. 307.

Manojlov sin vojvoda Vuk stekao je velike zasluge, boreći se s Dubravcima i Ponikvarcima na strani generala grofa Herbersteina, za bune Zrinjsko-frankopanske. Zasluge su nastojali, nakon urote, iskoristiti da se oslobode kmetskih obaveza. Kao bivši podložnici Frankopana oni oktobra 1672. godine zamoliše kralja Leopolda da ih, *zà* ogromne zasluge u pružanju pomoći generalu Herbersteinu i za čuvanje položaja na stražarnici Janjač, oslobodi kmetstva koje im prevarom nametnuše Frankopani i da im dodijeli slobode ostalih graničara na Krajini.[38]

Dubravci j_Ponikvarci pišu caru da su ih grofovi prevarili, kad sugamo doselili, ali da vole opet odseliti pod Turke nego li biti kmetovi bosiljevaćkih gospodara.[39] Međutim, bosUjevačko vlastelinstvo, nà kome su se nalazila i imanja Dubravaca i Ponikvaraca, pripalo je, nedugo poslije sloma zrinjsko-frankopanske urote, hrvatskom banu Nikoli Erdediju. On je nastojao da Dubravci i Ponikvanci i dalje ostanu njegovi podanici, ali su se oni odlučno suprotstavili, da kmetovi neće biti ničiji, nego da hoće izjednačenje s ostalim graničarima ili se vratiti nazad u Tursku. General grof Herberstein je 20. decembra 1672. godine obavijestio Ratno vijeće u Grazu o Srbima u Dubravama i Ponikvama i tražio, ne samo da se oni oslobode kmetstva kao zaslužni ratnici, nego da se i Bosiljevo pripoji Vojnoj krajini, ali kada to nije uspio, nastojao je »da se sela preko Dobre: Erdelj (Prikanci) i Dubrave kao što i Ponikve i Vitunj odcijepe od Bosiljeva i spoje s krajinom ogulinskom«.[40] Tek na ponovljenu preporuku generalovu od 13. augusta 1685. godine da se Srbi Dubrava i Ponikava nikako ne predaju pod bana »jer će inače linija od tri njemačke milje na Mrežnici ostati prazna i bez straže«.[41] Ratni savjet u Grazu riješio je da se Dubravci i Ponikvarci izjednače s ostalim graničarima. Tako su od Bosiljeva izdvojena sela preko Dobre — Erdelj i Dubrava te Ponikve i Vitunj i pripojeni Krajini. Tako su Dubravci i Ponikvarci od 1672. godine postali krajišnici i to ostaše sve do raspada Krajine. General Herberstein je dubravskog i ponikvarskog kneza podredio u novouspostavljenoj Plaščanskoj kapetaniji, a poslije kada je ona ukinuta, Dubrave i Ponikve bile su -podređene Ogulinskoj kapetaniji. U Dubravama je osnovano sjedište dvanaeste (12) kompanije u ogulinskoj regimenti, a u Ponikvama uspostavljeno sjedište oficirske štacije sve do razvojačenja Vojne krajnie.[42]

Pored toga što su se Dubravci i Ponikvarci, boreći se na strani generala Herbersteina, oslobodili kmetstva i postali krajišnici, voj-

38 R. Lopašić, Spomenici hrvatske krajine, str. 351, 352.

39 Manojlo Grbić, nav. dj. str. 58.

40 R. Lopašić, Spomenici hrvatske krajine, knj. 2, str. 351—353.

41 Isto, str. 313.

42 M. **Grbić, nav. dj. str. 59.**

voda Vuk, ističući zasluge svoga oca Manojla i sebe poslije propasti Frankopana, dobio je od cara Leopolda 1673. godine za nagradu još dvor Gmiljak, vinograd Tihovlje i selo Podrebarje kod Bosiljeva. Mandici su krajem 17. vijeka dobili i imarftje Hrčići kod Kupe, koje su u 19. vijeku držali Lopašići, gdje je radio historičar Radoslav Lopašić.

Iste~~1672. godine, kada su se Dubravci i Ponikvarci oslobodili kmetskih obaveza i postali krajišnici sa svim povlasticama*'austrijske vlasti su ih htjele preseliti u Primorje. Isticala se njihova hrabrost i vještina u ratovanju s Turcima, pa su ih trebali u borbama protiv turskih gusara u Primorju. Međutim, general Herberstein to nije dozvolio. On je Ratnom savjetu u Grazu obrazlagao da su Dubravci i Ponikvarci već starosjedioci, da imaju ogromne zasluge u borbama protiv Turaka i upravo kao takvi treda ba ostanu na svom teritoriju, gdje su još uvijek kao vješti i hrabri ratnici veoma potrebni.[43]

Tako su Dubravci i Ponikvarci ostali na svom teritoriju onako kako su i doselili, sve do početka 18. vijeka. Godine 1715. s područja Gornje krajine iseljavalo stTviše stanovnika "katolika i pravoslavaca u Slavom i u, Srijem i u Ugarsku. Uz novčane nagrade, neke su na svoju stranu prevodili Mlečani, da im služe kao vojnici. To je zabrinulo austrijske vlasti, jer se smanjivao broj vojnika. Zato je, po nalogu general-tomande u Karlovcu 9. aprila 1715. godine, Povjereništvo organiziralo istraživanje uzroka odlaska u navedene krajeve. Formirana je komisija koja je uzroke preseljavanja ispitivala u Lici i Krbavi, u Otočkoj, Ogulinskoj, Brinjskoj, Tounjskoj, Barilovićkoj, Zumberačkoj, Slunjskoj kapetaniji i na području Poloja, Tržića, Dubrava i Ponikava. Provjeravano je stanovništvo koje je bilo pod zapovjedništvom Nikole Kuževića. Komisija je utvrdila da su se mnogi raseljavali zbog toga što su im mjesni oficiri za pojedine globe oduzimali blago za manju cijenu nego li je to prije bio običaj i nego li je blago doista vrijedilo.[44] Mnogi su se žalili na skupoću soli, za malu mjeru, slabu zemlju i kuluk. Veći broj Ogulinaca i Tounjaca odselio je u Pećuh zbog gladi. Komisija" je utvrdila da je Iz Dubrava i Ponikava iz istih razloga odselilo 18 kuća s 22 vojnika. Za Dubrave komisiju je obavijestio knez Sava Hrebić: »Otišlo je 10 kuća i 12 vojnika od gladi i to: Milan Jakobović, Nikola Mirić, Pavo Bartolović, Radislav Karapandža, Grgo Lipošćak, Stojak Cvitović, Vuk Perić, Milivoj Janjanin, Smoljan Rebrić i Luka Mirić. Kriva je seobi i skupoća soli. Ponikve: knez Ignjatija Jaković kaza, da je odmah otišlo 8 kuća i 10 vojnika radi blaga i to: Rade Malošić, Ninko Lalić Marko Lipošćak, Nikola Munjas, Vukašin Radasimović.[45]

43 Isto, str. 352. i 353.

44 R. Lopašić, Spomenici hrvatske krajine, knj. 3, str. 306.

Osim navedenih 18 domaćinstava nisam našao više podataka o daljnjem odseljavanju, izuzev pojedinačnih slučajeva.

Tokom 18. vijeka zbile su se veće promjene u društveno ekonomskom životu Vojne krajine. To je period prosvijećenog apsolutizma Marije Terezije i njenih sinova. Vode se brojni ratovi za proširenje austrijskog carstva i učvršćenje centralne vlasti. Carski dvor u Beču bio je svjestan da za pobjedu nije potreban samo vojnik već i odanost srpske vojske. Zato je carica Marija Terezija povjerila vojvodi od Hildburghausena da preuredi Vojnu krajinu i da uvede vojnu upravu. Pored vojne, kao najznačajnije reforme 1746. godine za život na Krajini, provode se i brojne druge. Reorganiziran je Karlovački i Varaždinski generalat na potpuno vojnički način. Reforma je išla za tim da iz Krajine izvuče što više besplatnih vojnika, opremljenih iz vlastitih sredstava krajiških kućnih zasluga.

I pored statusa slobodnog seljaka-vojnika, život krajišnika bio je izuzetno težak. Čuvali su granicu o svom »kruhu i ruhu» za veoma oskudnu plaću i za uživanje zemlje krvlju natopljene. Reformom od 1746. godine njihov život se još više pogoršao. Svrstani su u regularnu vojsku koju je Austrija slala na brojna evropska ratišta. Uvedena je njemačka komanda i uniforma za čiju su nabavu sami krajišnici plaćali porez, Ofcirima su morali besplatno raditi na njihovim posjedima. Uvedene su brojne kazne, davanje konaka i prijevoza u vrijeme prolaza ili boravka vojske u krajiškim naseljima. Vojnom reformom ukinuti su i posljednji tragovi narodne samouprave. Krajina je otkinuta od Hrvatske. Domaći knezovi, vojvode, starješine i sudije zamijenjeni su oficirima Austrijancima. Zavedena je stroga njemačka vojna uprava, što će ostati sve do razvojačenja Vojne krajine. Osim ratničkih obaveza, i sve druge su čak premašile i one koje su imali kmetovi prema feudalcima. Regimenta, koja je imala oko 5000 vojnika, trebala je dati oko 500 000 dana radne obaveze. Samo ovaj podatak dovoljno pokazuje koliko se moralo kulučiti. Izloženi sve težem životu, teroru i potiskivanju institucije domaćih knezova i vojvoda, krajišnici su se sve češće bunili pružajući žestoke otpore vojnoj reformi No, bune su u krvi gušene, a njihove vođe vješane. Zapravo, poslije 1770. godine, dolazi do potpune militarizacije krajiškog sistema. Ali unatoč tome, upravo tada započinje i postepeno stvaranje robnonovčane privrede. U svrhu trgovine Podunavlja s morem 1723—1726. godine pomoću kmetova, kažnjenika i vojnika troškom od 77 000 forinti, izgrađena je od Karlovca do Rijeke 17 milja duga Karolinška cesta, nazvana tako po caru Karlu, ocu Marije Terezije. Već u vremenu od 1756—1779. godine, car Josip II dao je sagraditi pogodniju i širu cestu od Karlovca preko Kapele prema Senju. Ova cešta prozvana je pò Josipu Jozefinska — Jòsipova cesta. Izgradnjom ove ceste Karlovac je postao ključ primorskih luka kao pretovarna stanica. Put do mora ovom cestom postao je kraći za

17 km. »Jozefina« otvara najkraći put do mora povezujući tri regimente —~SIunjsku, Ogulinsku i Otočku. Cesta je prošla i kroz Donje D'ubrave. Prevoz ovom cestom je dat krajiškom stanovništvu, pa tako i stanovnici Dubrava kirijašenjem popravljaju svoje teške ekonomske prilike. Na održavanju izgrađene ceste bilo je zaposleno 220 cestara i više od 500 zaprežnih kola, od kojih je jedan broj bio i s područja Dubrava. Međutim, na održavanje ceste, prije svega na čišćenje snijega zimi, stanovnici su bili obavezni. To je besplatna državna rabota ili kuluk, što se zadržalo sve do 2. svjetskog rata. Za socijalne napetosti u Krajini bila je često kriva previsoka državna rabota, jedna zvana »odmjerena«, državna, a druga »neodmjerena«, općinska. Dugi i teški besplatan rad teško je podnosio krajišnik. Kakva je rabota bila, pokazuje slijedeća tabela, iz koje se vidi koliko su bile zadužene kapetanije ogulinske regimente Plaški i Dubrave.[46]

Kapetanije Ogulinske regimente	Državna rabota		Općinska rabota	
	vučnih	voznih	vučnih	voznih
1. PLAŠKI	6.958	1.590	9.383	5.940
2. DUBRAVE	5.415	1.494	9.124	3.787

No, bez obzira na besplatan rad, cesta je imala životno značenje za stanovništvo kraja kojim je prolazila, jer će izgradnja željezničke pruge Karlovac — Rijeka uslijediti tek 1873^ godine-. Dnevno je na stotine kirijaša prevozilo robu iz Karlovca u pravcu mora i obrnuto, u čemu su sudjelovali i Dubravci, i od toga imali velike koristi.

U prvoj polovini 19. vijeka nije došlo do nekih većih i značajnijih promjena u ekonomskom i političkom životu u ovim krajevima. Godine 1809, u ponovljenom ratu između Austrije i Francuske, austrijska vojska je bila ponovo poražena u bici kod Vagrama. Mirovnim ugovorom, potpisanim u Šenbrunu 14. oktobra 1809. godine, Austrija je morala Napoleonu otpisati velike dijelove slovenačkih i hrvatskih zemalja: južnu Korušku, Kranjsku, Goricu i Hrvatsku s desne strane Save od ušća Une kod Jasenovca. Ove zemlje Napoleon je ujedinio s Dalmacijom u jednu upravnu oblast pod imenom Ilirske provincije ili kraće Ilirija. Pored navedenih krajeva, pod_ francusku vlast potpala je i čitava teritorija Karlovačke krajine. Napoleon je zadržao potpuno krajiško vojno uređenje, krajišku vojsku i njenu organizacionu strukturu, tj. regimente i kompanije, samo što su se sada regimente zvale prva, druga, treća itd. ilirska regimenta. Za krajišnika je sve ostalo isto:

45 Isto, str. 311.
46 Vojna krajina, povijesni pregled — historiografija-rasprave, Sveuč. naklada Liber, Zgb. 1984, str. 77.

Krajišnik iz Ogulinske regimente.

vojevanje i razne druge obaveze prema državi. Razlika je bila samo u tome što su se odsad krajišnici vježbali po francuskim vojnim pravilima, umjesto njemačkim. Komande na francuskom, umjesto njemačkom jeziku. Videći bijedu života u Vojnoj krajini Francuzi su mnogo obećavali, ali je sve ostalo samo na obećanju. Četverogodišnja vladavina Napoleona nije donijela očekivane slobode i reforme. Nasuprot, tome krajišnik, prema tome i Dubravac i Ponikvarac, čije je područje također bilo u sastavu Ilirije, služio je Francuzima u njihovim ratnim poTiodima. Tako su se našli i u teškim bitkama 1812. godine u Rusiji gdje su mnogi krajišnici izgubili živote ili ostai invalidi. Posebno su junaštvo ispoljili prilikom Napoleonovog uzmaka iz Rusije na rijeci Berezini. Priznao im je hrabrost i vjernost, obećao i nagradu, ali je nikad nisu dobili. Napoleon je poražen, i nakon 1813. godine Dubrave_su_ponovo U sastavu Voine kraiine.

Godine 1868. počela je izgradnja željezničke pruge Karlovac——Rijeka koia je trajala pet godina, do 1873. g. U vrijeme izgradnje, a i kasnije sve do današnjih dana, mnogi ljudi s područja općine Gornje Dubrave, našli su zaposlenje kao fizički pružni radnici, željezničari i službenici. U vrijeme izgradnje pruge mnogi su krajišnici Dubravci radili na dovozu kamena za podlogu i tako zarađivali. O tome nam govori i sačuvano pismo krajišnika Sime Jakobovića (Jakovića) kbr. 32 iz Dubrava kojim on moli općinski ured u Dubravama da mu se odobri »60 hvati kamena na cestu u Generalskom Stolu postaviti; s tim uvjetom, pošto se u istom mjestu željeznička pruga pravi i pošto se nadničari mučno dobivaju«.[47]

Godine 1873. kroz Dubrave je protutniala željeznica — željeznička lokomotiva koja je odigrala veoma značajnu ulogu u ekonomiji ovoga kraja, mnogo veću nego li cesta Jozefina. Osim što su se mnogi zaposlili na željeznici, pruga je otvarala put u veće centre zemlje, osobito Rijeku i na more pa i cijeli svijet.

U burnim godinama 1848—1849. krajišnici ratuju u Italiji, Mađarskoj, pa i uličnim borbama u Beču. U ovim borbama ratuju i jedinice Ogulinske regimente, što znači i krajišnici iz Dubrava i Ponikava. Oni su u sastavu Jelačićeve vojske u Mađarskoj pod komandom pukovnika Horvata i kapetana Kosanovića. U ovim ratovima krajišnici imaju ogromne žrtve. U Italiji ratuje 30 000 a u Mađarskoj 50 000 krajiških vojnika. Krajina je u svim ratovima davala porez u krvi, pa i u ovima. Ona je u miru davala na devet muških glava jednog vojnika, a u ratu na 6—7 jednog, dok su drugi dijelovi države u miru davali jednog vojnika na 145 muškaraca, a u ratu jednog na 64 glave. Godišnje jedan krajišnik koštao je državu 40 forinti, a vojnik iz drugih oblasti carevine 160

47 HAK, s. Kr. kotarska oblast Ogulin, k.2.

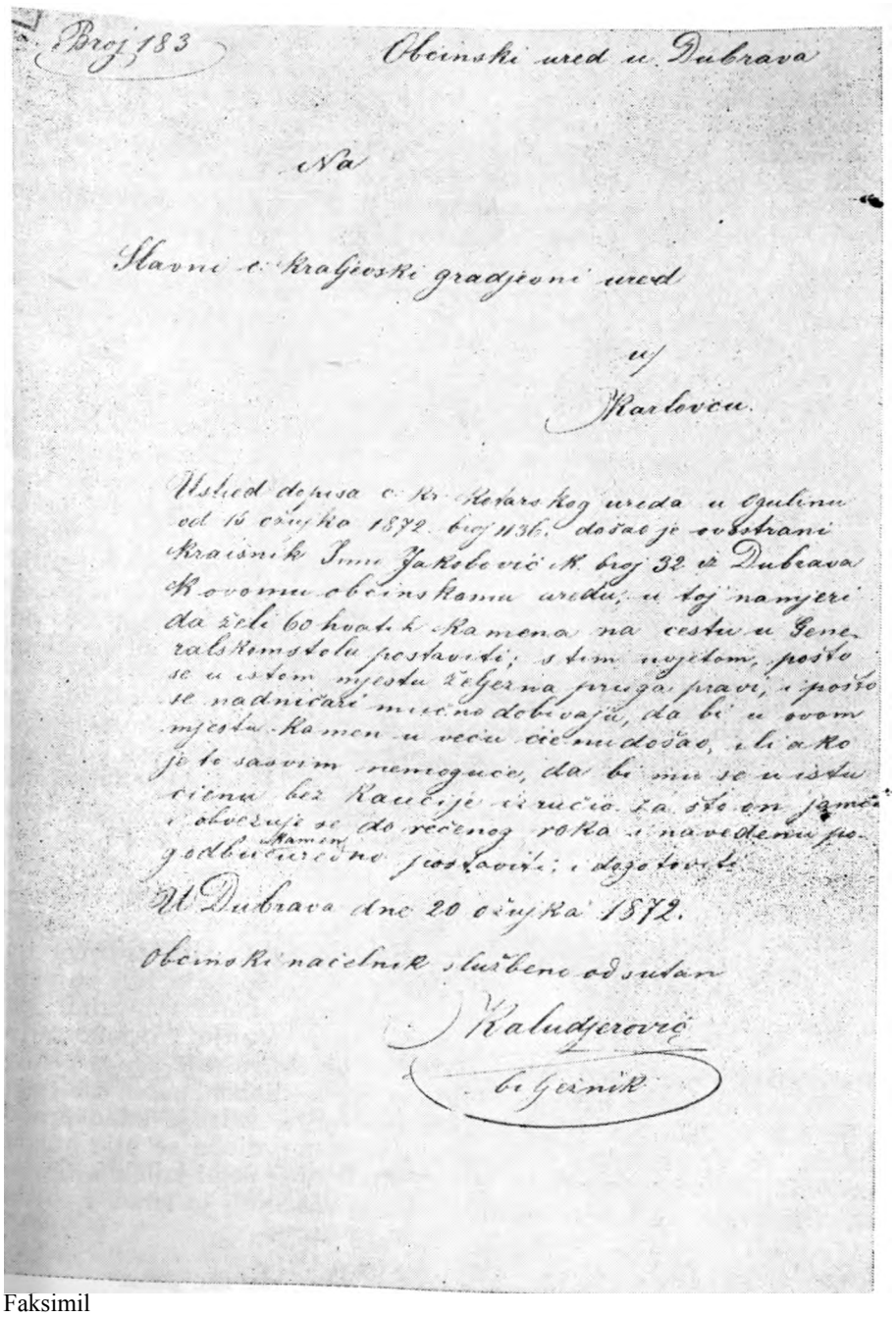

Broj 183 Občinski ured u Dubrava

Na

Slavni c. kraljevski gradjevni ured

u

Karlovcu.

Usljed dopisa c. kr. Kotarskog ureda u Ogulinu od 16 ožujka 1872. broj 1136. došao je ovdotrani krajišnik Simu Jakelović K. broj 32 iz Dubrava k ovomu občinskomu uredu, u toj namjeri da želi 60 hvati kamena na cestu u Generalskomstolu postaviti, s tim uvjetom, poštosu u istom mjestu žeželjezna pruga pravi, i poštose nadničari mučno dobivaju, da bi u ovom mjestu kamen u većoj cieni došao, ili akoje to sasvim nemoguće, da bi mu se u istucienu bez kakvije iznučio za što on jamčii obvezuje se do rečenog roka u navedenu pogodbu kamen uredno postaviti, i dogotoviti.

U Dubrava dne 20 ožujka 1872.

Občinski načelnik službeno odsutan

Kaludjerović

bi Gernik

Faksimil

forinti. Tako je Krajina štedjela godišnje carevini Austriji oko 4 miliona forinti, a i na krajiškim besplatnim rabotama uštеđivala je državi još oko 2,5 miliona.[48] Utješenović kaže da je Krajina sačuvala slobodu pozadine od Turakam, a sama je ostala bez ikakvih sloboda, jer je na Krajini sve zabranjeno što pretpostavljena vlast ne dopusti[49]

* Krajem 19. vijeka, razvojem trgovine i industrije i ukidanjem Vojnè krajine 1881. godine, dolazi do nešto većih promjena u političkom i ekonomskom životu naroda u ovom kraju. Godine 1882. austrijsko ministarstvo rata prestalo je da upravlja hrvatsko-slavonskim krajiškim teritorijem, te je i Generalkomanda prestala da djeluje kao krajiška zemaljska-upravna vlast.

Nestalo je starog vojničko-feudalnog društva, što dovodi do novih klasnih odnosa, a to su odnosi između buržoazije T~proletarijata. Na teritoriji razvojačene Vojne krajine odlukom hrvatskog Sabora od 5. februara 1886. godine konačno je ukinuto područje sa posebnom upravom i na njemu uspostavljena jedinstvena upravna podjela koja se zasnivala na županijama, kotarima i općinama. Teritorij Karlovackog generalata administrativno je podijeljen na Ličko-krbavsku i Modruško-riječku županiju. Županije su bile podijeljene na kotare - a oni na općine. Modruško-rječka županija (1866—1922), sa sjedištem u Ogulinu, sastojala se od osam kotara. Razvojačene Dubrave i Ponikve postale su posebna općina Gornje Dubrave u sastavu kotara Ogulin.

Kućne zadruge i njihovo raspadanje

Ukidanjem Vojne krajine dolazi do većih socijalnih promjena. Od seoske autarhijske privrede prelazi se na robni promet i novčanu privredu. Ove promjene dovode do razvrgnuća kućnih zadruga i do raznih migracija stanovništva u potrazi za radom i privređivanjem, što je zahvatilo i područje općine Dubrave.

Do razvojačenja 1871. godine, proces diobe kućnih zadruga tekao je u Krajini veoma sporo. Muškarci su do tada bili vojnici, a kod kuće su ostale uglavnom žene, djeca, starci i invalidi, pa se i iz praktičnih razloga nije moglo ići stvaranju i osamostaljivanju manjih porodica. Cijepanje kućnih zadruga nije išlo u prilog ni vojnoj upravi u Krajini. S druge strane dioba kućnih zadruga nije bila ni laka, jer je na Krajini svaki član zadruge imao pravo na dio, pa ako bi samo jedan bio nesuglasan, dioba se nije mogla provesti. Zadrugari nisu, dakle, bili suvlasnici, nego kolektivni vlasnici imovine. Za diobu kućnih zadruga značajno je istaći i to da

48 **Ognjeslav** Utješinović Ostrožinski, »Vojna krajina i ustav«, Beč, 1861. godine.

nije postojao testament. Nitko nije mogao svoj dio ostaviti nekom drugom članu zadruge, jer se njegov dio dijelio u korist svih, što se nigdje nije ni evidentiralo. To je bio običaj i nepisano pravilo. Domaćina su birali svi članovi zadruge i sve poslove obavljao je na osnovu dogovora sa svim ukućanima, pa se njegovo gospodarenje i nije moglo izroditi u samovolju.

Uslovi života u kućnim zadrugama nisu dozvoljavali ni rasipanje ni samovolju. Žene i muškarci živjeli su u ravnopravnim ekonomskim odnosima. Kućne zadruge čuvale su doseljenike i od raznih nevolja, otuđenja i razbijanja krajiškog jedinstva kao narodne cjeline.

Članovi zadruge obično su nazivani družinom. U zadruzi rad je bio jedino mjerilo čovjekove vrijednosti. Radilo se za sebe, pa su postignuti uspjesi bili ponos i ugled družine — porodice. To dobiva još veće značenje kad se zna da su gotovo sav taj teret nosile žene.

Uz svoju stamenost, žena je stoički podnosila i stalnu odsutnost muža ratnika pa je svojim visoko moralnim ponašanjem izgradila nadaleko poznatu sliku krajiške žene. Tako ju je nezamislivo bilo vidjeti pijanu. Žena pijanica bila je, ne samo za kuću, nego i za selo najveća sramota. U takvoj porodici djeca su već od pete godine, gotovo bez izuzetaka, počinjala raditi i privređivati. Čuvala su kokoši, piliće, pure, ovce i koze. Kako su rasla, preuzimala su i teže poslove: napasali krupnu stoku, pomagali pri sjetvi, žetvi i vršidbi žita. Gotovo sve do drugog svjetskog rata rijetko se mogla vidjeti šarena ženska bluza ili muška šarena košulja na selu. Sve muško i žensko rublje, zvano rubine, bilo je od domaćeg tkanog konopljinog platna. Ono se parilo u drvenim kačicama u koje se stavljala iz kotlova vrela cijeđ. »Oprano rublje izvješeno da se suši na plotovima bilo je neka vrst izložbe u selu, iako to nitko tako nije zvao. Nikakve hvale nisu mogle toliko doprinijeti ugledu žene ili djevojke ko rubine na plotu koje su sijale od bjeline« .[50]

Razvojačenjem Vojne krajine nestala je osnovna funkcija krajiške zadruge, tj. davanje i izdržavanje vojnika. Krajišnici su u vojnim obavezama izdjednačeni s ostalim građanima u Monarhiji. Tada se i obaveza vojne službe prenosi sa zadruge na porodicu.

Od 1871. godine i postupak oko razvrgnuća krajiških zadruga je izmijenjen. Od sada su članovi zadruge tretirani kao suvlasnici, koji imaju pravo na svoj dio ili ga oporukom mogu na nekoga prenijeti.

Ukidanjem Vojne krajine, muškarci su se oslobodili neprekidne vojne obaveze, vratili su se kući i počeli živjeti normalnim životom.

50 Stanko ćanica Opačić, rukopis, Iz života kućnih zadruga.

Kapitalistička privreda počela je prodirati i na selo, što je sve više uticalo na raspadanje kućnih zadruga. Dioba zadruga je bila brza i laka samo onda ako su svi njeni članovi bili saglasni što kome pripada. Ta međusobna nagodba bila je najljudskija i najrazumnija stvar.

Zbog velikih troškova zadruge su se znale dogovorno i potajno dijeliti. Vlast nije podržavala ovakve diobe, jer njeni činovnici nisu u ovakvim dogovornim diobama mogli zarađivati. Međutim, na području Krajine bilo je više dogovorenih, potajnih dioba, što se vidi još ponegdje i današnjih dana, jer se i nakon toliko proteklog vremena nailazi da se zemljište još i danas vodi na nekoliko članova zadruge.

Da je to tako, razlog je bila i vlast kojoj je išlo u račun da se selo ne proleterizira i da prema njoj kao zadruga izvršava obaveze u porezu i drugom. Bilo je svejedno tko plaća porez, važno je da se on plaća. Tamo gdje se članovi zadruge nijesu mogli suglasiti oko podjele, parnice su trajale i po nekoliko godina, pa su činovnici zarađivali. Prilikom diobe zadruga narod je plaćao velike troškove za molbe, žalbe, takse, prijepise, mito. Bio je naprosto guljen, pa su ponekad troškovi bili veći od vrijednosti zemlje koja se prenosila na novog vlasnika. Ovakve diobe dovodile su do pauperizacije seljaštva. Nekad se dešavalo, da se svaka njiva dijelila na onoliko parcela koliko je bilo dijeljenika, a nekretnine su se znale dijeliti do uništenja. Meni je moj otac Rade kazivao kako se on sjećao, po pričanju svoga oca Milovana, da su se seoska zaprežna kola, ako su trebala pripasti dvojici, dijelila tako da je prednji dio s rudom dobio jedan, a zadnje točkove drugi. Drvene kuće pilom su prerezivane od krova do dolje, po polovici, a ako je bila zidana kuća, nju bi često razrušili, a zatim svaki sebi ponovno gradili neki kućerak. Ovih dioba u Dubravama i Ponikvama bilo je mnogo manje od onih dogovorenih.[51]

Iz sačuvanog zapisnika od 14. juna 1899. godine, sastavljenog u uredu Kr. kotarske oblasti u Ogulinu saznajemo o diobi zadruge Lalić, kbr. 51 iz Ponikava. Saslušane stranke: Aleksa, žena Simina i Smiljana Ivković su kazale da su se još prije 25 godina, to znači 1874. godine dobrovoljno podijelili na četiri grane i to: Simo — 4 duše; Aleksa — 5; Lazo Ivković — 4 i pokojni Todor na 3 duše. »Odmah poslie navedene diobe Todor je sav svoj dio prodao Đoki Ivkoviću iz Ponikava što je i gruntovno provedeno. Todor je međutim i umro a njegov sin Mihalj otišao u sviet pa mu se nezna za boravište, nije se kući vratio niti oglasio. Aleksa prigovara što je isti Mihalj unešen na njegov dio pa traže svi prisutni da se Mihalj briše. Aleksa poriče dio i Lazi Ivkoviću jer da se je Smiljana iza smrti Petra Lalića prvog joj muža udala za istog Lazu stoga da ovaj pravo na dio Todorov neima.

51 NN br. 110, od 13. 5. 1883.

Tomu prigovara Smiljana a potvrđuje joj i Marija, da se je Lazo po smrti Petrovoj k njoj u zadrugu priženio, Lazo cielo vrieme dio mirno uživa. Aleksa ali sam priznaje da je Lazo vjenčao se sa Smiljanom, došao u zadrugu Lalić ondje cielo vrieme dio pok. Petra mirno uživa. Prisutni iskazuju da cielo vrieme dielove mirno uživaju i da među njima prigovora neima.

Stranke doprinesoše i nacrt vrhu ciepanih čestica. Istima bude predočeno, pa po razmjerju pripalih dielova morali bi Simo i Lazo jednake dielove dobiti dočim po nacrtu dobiva Simo mnogo više od Laze. Na to iskazuje Marija i Smiljana, da jesu doduše dobili svako od njih na 4 duše, nu mjernik razmjerio im dielove po praktičnom uživanju pa su oni takvom razdiobom zadovoljni. Aleksa pogovara da nije ništa od kućišta dobio. Priznaje da tomu cielo vrieme nakon izvedene diobe prigovarao nije. Na starom broju ostaje Simo.

Stranke mole da im se dielovi na ime zadruge upišu«.[52]

I ova dioba zadruge Lalić iz Ponikava ukazuje da su se procesi oko diobe zadruga protezali i po nekoliko godina.

U vrijeme Vojne krajine žene u zadruzi bile su više vezane za kuću nego muškarci. Iako ekonomski ravnopravne, one su podnosile i teže režim kućnih zadruga nego li muškarci koji su znali, zbog ratova, izbivati i nekoliko godina van zadružnog života. Ovo je i bio razlog da su žene bile više naklonjene diobi zadruga nego li muškarci. Diobom velikih zadruga na manje, ženi se položaj ponešto i olakšao. Pored ostalog, lakše je bilo pripremiti hranu za manji broj članova nego li za njih 40, pa ponekad i 60 ukućana. Diobom zadruga dolazi do izvjesnih promjena u porodičnom životu. Počeli su se u pojedinim kućama upotrebljavati noževi, viljuške i tanjuri. Palenta se jela iz iste zdjele, a meso, ako ga je bilo, domaćica, odnosno planinka kako se u našem kraju zvala, bi ga svakom na jednake dijelove podijelila. Ovo se dugo zadržalo. Kao dječak prije rata, sjećam se, da je moja majka Marta, ako bi za ručak bilo mesa, svakom odredila i dala po jedan komadić. Ona je za sebe uvijek uzela najmanji, ili nikakav. Otac i djed su uvijek dobivali bolji dio.

Usitnjavanjem zadruga pojavile su se i određene teškoće. Iz nekih zadruga nastalo je i po nekoliko manjih porodica s veoma malo obradivog zemljišta pa su seljaci koji su imali veoma malo zemlje, krčili bujadare i šikare pretvarajući i najmanji komadić u plodnu zemlju. Tako je trebalo i mnogo više raditi i više se zamarati. Kada bi se ukućani umorni uvečer našli na okupu, znalo se čuti: »Eh, gorak smo kruh jeli dok smo bili zajedno, a ovaj je sada krvav«.

Do razvojačenja kako sam već naveo, muškarci su bili u vojsci.

52 HAK, f. Kr. kot. oblast Ogulin, k. 1, str. 1. i 2.

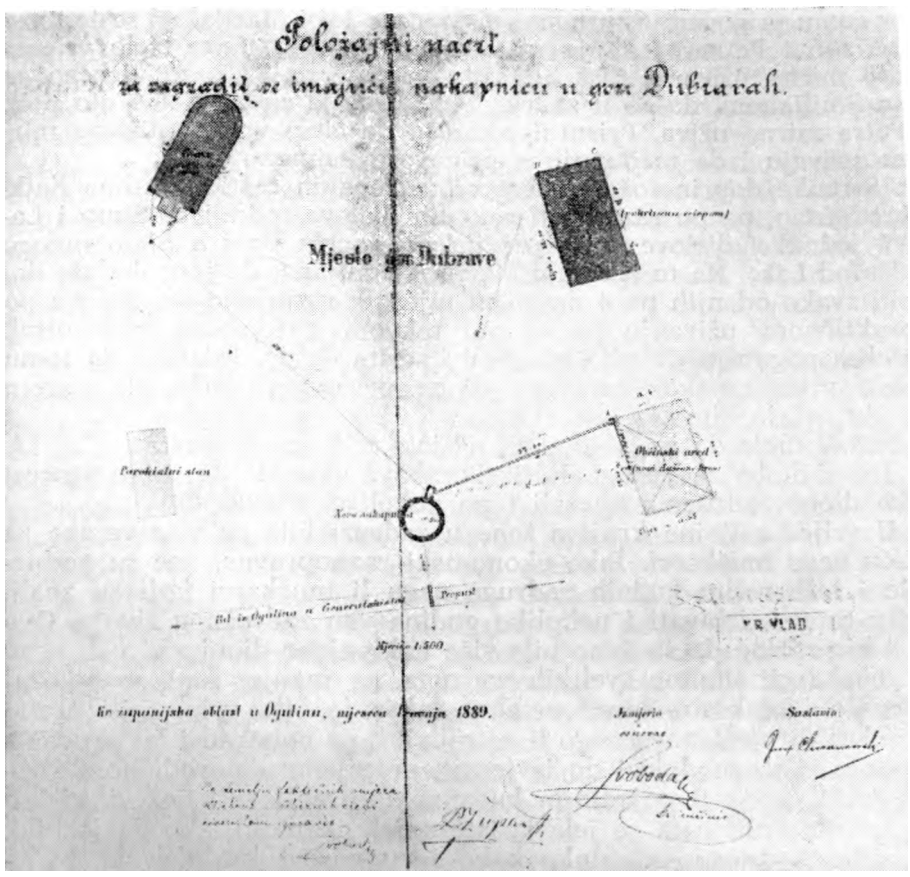

Faksimil 1889.

a svi članovi zadruge imali su posla. Nakon razvojačenja odnosno prestakom ratovanja, vojnici su se vraćali kućama, djece se sve više rađalo i ratovi ih nisu gutali, zemlje je diobom zadruga bilo sve manje, pa se pojavio i višak radne snage i ljudi. Sve je to dovelo do većeg siromaštva i ljudi su već krajem 19. vijeka sve više počeli odlaziti u Ameriku i druge zemlje, ali ne samo zbog teških ekonomskih uslova života, nego i zbog toga što nisu htjeli služiti austro-ugarsku vojsku. Iz dubravskih sela odlazilo se na rad u obje Amerike, najviše između 1880. i 1890. godine. Međutim, iseljavanje je poprimilo masovne razmjere početkom 20. vijeka, što nam pokazuju statistički podaci koje su upravne vlasti Modruško-riječke županije počele objavljivati 1909. godine. Te, 1909. godine s područja općine Gornje Dubrave u Americi je radilo u-

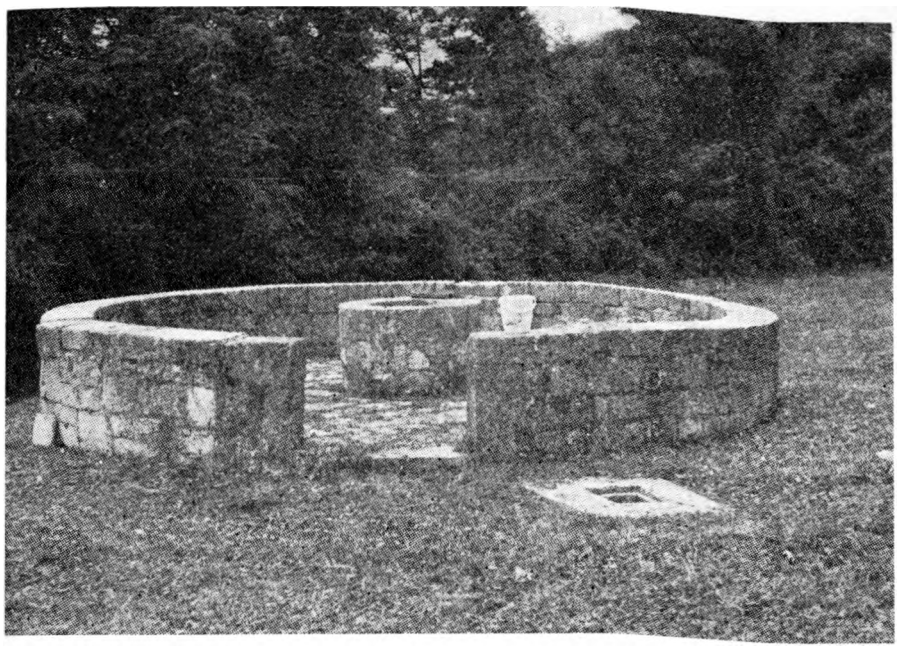

Sterna u Gornjim Dubravama izgrađena 1889.

kupno 1159 lica, od kojih 936 muškaraca i 223 žene. Oni su svojim kućama iste godine poslali ušteđevinu od zarade u iznosu od 140.000 kruna.[52a]

U drugim zemljama iste godine radilo je 12 ljudi. Godine 1910. u Americi je radilo iz Dubrava 1150 žitelja, od kojih 921 muškaraca i 229 žena, a u drugim zemljama 24, žena 12 i muškaraca 12. Oni su te godine svojim porodicama poslali 111.800 kruna.[52b]

Godine 1911. s područja Dubrava u Americi je radilo 1143 lica, od kojih 904 muškaraca i 239 žena i u drugim zemljama 12 muškaraca.[52c] Posljednji podatak koga sam pronašao je iz 1913. godine. Iz njega saznajemo da je te godine s područja općine Dubrave u Americi radilo ukupno 1365 lica, od kojih 1096 muškaraca i 269 žena. Kućama su poslali 153.785 kruna od zarade.[52d] U drugim ze-

52a Izvještaj o stanju javne uprave u Županiji Modruško-riječkoj za 1909. godinu, Ogulin, 1910, str. 153.

52b Izvještaj o stanju javne uprave u Županiji Modruško-riječkoj za 1910. godinu, Ogulin 1911, str. 121.

52c Izvještaj ostanju javne uprave u 2upaniji Modruško-riječkoj, Ogulin 1912, str. 132. i 135.

52d Izvještaj o stanju javne uprave u Županiji Modruško-riječkoj, Ogulin 1914, str. 145.

mljama radilo je 11 muškaraca, koji su poslali svojim porodicama 3572 krune.[52e] Uglavnom su odlazili kao i drugi iseljenici iz Hrvatske, pretežno preko riječke luke, a put je bio izuzetno skup, 200 kruna. Mnogi su se zaduživali i svojim imanjem jer nisu imali toliku uštedevinu. Obično je bilo tako da bi otišao jedan pa bi poslao drugom »šifkartu«. Za put brodom i trošak putovanja trebalo je prodati nekoliko grla stoke ili neki bolji komad zemlje. U tuđini su obavljali najteže poslove u rudnicima, ugljenokopima. Mnogi su tamo postali invalidi, umrli ili poginuli. Ostajali su u Americi obično 5 do 10 godina, a neki se nisu nikad ni vratili svojim kućama. Djevojke su odlazile za mladićima uglavnom rodbinskom vezom i tamo se udavale. Tako su iz Gojaka jedne godine otišle u Ameriku gotovo sve djevojke (cure) njih oko 20.

Oni koji su se vraćali, donosili su sa sobom neki više, neki manje novaca, kojim su poboljšavali život svojih porodica, prije svega popravkom kuća ili gospodarskih zgrada, a poneki i kupnjom zemljišta. Bilo je i onih koji nisu ništa sa sobom donijeli, pa su ih ismijavali i rugali im se. Neki su i po nekoliko puta dolazili na rad »preko voda«, kako su to obično zvali kada bi išli u Ameriku, da bi nešto zaradili ili dopunili raniju zaradu. Žene i majke ostajale su s brojnom djecom. Morale su obavljati, pored kućanskih, i teške poljoprivredne poslove, čime im je život postajao još teži.

S područja Dubrava, kako sam čuo od starijih ljudi, nije bilo onih koji su se svojim radom u Americi posebno obogatili ili nešto naročito sagradili u svom selu nakon povratka kući.

Buna u Dubravama 1883.

Narodni pokret u Hrvatskoj 1883. godine obrađivalo je više historičara, kako u vidu manjih prikaza, tako i opsežnijih studija. Međutim, o buni seljaka na području bivše općine Gornje Dubrave, kao i onima u drugim mjestima Korduna, Banije, Like i Gorskog kotara, rijetko je tko posvetio više vremena, u istraživanju dokumenata i obradi događaja iz ovih krajeva, značajnih za socijalno politički pokret seljaštva i sitnog građanstva u drugoj polovini 19. vijeka u Hrvatskoj. Dosadašnja neistraženost i manjkavost arhivske građe i literature daje malo mogućnosti da se više napiše o buni seljaka 1883. godine u Gornjim Dubravama. Na osnovu nekoliko sačuvanih dokumenta o ovoj buni, prikazat ću ukratko vrijeme kada je ona nastala i povezati je sa sličnim bunama kojih je iste godine bilo više na području Banije, Korduna i ogulinskog kraja.

52e Isto, str. 145.

Narodni pokret u Hrvatskoj 1883. godine, protiv mađarizacije, započet u Zagrebu i njegovoj okolici, imao je snažnu podršku i potmoć srpskog i hrvatskog seljaštva, a naročito u nekim mjestima gdje je živjela većina srpskog naroda. To je posebno došlo do izražaja u Banskoj krajini, današnjoj Baniji, u srpskim selima Klasniću, Malom Gracu, Dvoru, Jabukovcu, Kraljevčanima, Mečenčanima, šušnjaru, Pastuši, Mlinogi, Šamaričkim Brđanima, Tremušnjaku i Joševici, te hrvatskim selima Maji, Stankovcu, Gori i Zrinu, na Kordunu — na području Primišlja, a na ogulinskom području — u Dubravama i Gomirju.

Pored problema koji su postojali i bili slični onima u Hrvatskoj, u Dubravama kao i u drugim dijelovima Vojne krajine, seljaštvo je sve do 1881. godine bilo slobodno, povezano u zadrugama porodičnog tipa, a umjesto naturalnih davanja, obavljalo je vojnu službu, izvodilo zajedničke radove na cestama i drugo. Raspadanjem kućnih zadruga došlo je do potpune likvidacije vojničko-krajiškog sistema i svih povlastica koje su do tada bile za vojnika-krajišnika. Krajišnici su uživali povlastice u iskorištavanju šuma, smanjenom porezu, pašarini i slično, a sada su se toga morali odreći. Zapravo, seljaci krajišnici izgubili su pravo služnosti šumama, koje su do tada imali gotovo neograničeno. Kod njih je došlo do velikog nezadovoljstva zbog zabrane sječe, prodaje, pašarine, žirovine i uvođenja strogih kazni globa za šumske štete. Sad su morali tražiti dozvole i za sječu vlastite šume, izvoz i prodaju. Došle su nove uredbe, skuplja uprava, što je povećavalo poreze i druge daće, koje su seljaci teško ispunjavali. Sve te strože propise, veće poreze, globe i druge obaveze, oni su povezivali sa zlom što dolazi od mađarske vlasti. Proces diobe zadruga bio je prije nemira 1883. još u toku, pa je i on jedan od uzroka seoskih nemira u 1883. godini. Tako je protumađarsko raspoloženje sve više raslo i u vezi sa željeznicama i vozarinama, jer su sve to koristili mađarski trgovci i poduzetnici. Seljaštvo su ogorčavale i sve veće takse i mito bez koga se nije mogao obaviti ni najmanji posao. Sve teži uslovi života dovodili su do sve izraženijeg nezadovoljstva i ogorčenja.

Mađare i vladajuću vladinu Narodnu stranku, koju su zvali mađaronska, okrivljavali su za kršenje odluka Hrvatsko-ugarske nagodbe, za sužavanje hrvatske autonomije, tim više što je i umjesto Ivana Mažuranića na bansku stolicu doveden unionista Ladislav Pejačević. Sve grublje se nametao i mađarski jezik, osobito na željeznicama, poštama i financijama. Sve je to otežavalo život i povećavalo nezadovoljstvo. Seljaci-krajišnici bunili su se i protiv zabrane nošenja oružja, kao i oni u Timočkoj krajini iste 1883. godine, koji su stupili u otvorenu bunu, boreći se protiv vlastite braće u vojsci kralja Milana Obrenovića.

Neposredni povod buni u Dubravama, kao i u Gomirju u isto vrijeme, bili su krajiški izbori u aprilu 1883. Oni su izazvali žes-

toku političku borbu, koja se naročito rasplamsala uoči i u vrijeme seljačkih nemira u septembru iste godine. Ovi izbori bili su i jedan od uzroka političkog nezadovoljstva i uvod u seljačke bune ili pobune u Hrvatskoj, pa i bunu u Gornjim Dubravama.[53]

Godine 1882. bili su postavljeni dvojezični grbovi u Zagrebu, Karlovcu, Osijeku i nekim drugim gradovima. To je dovelo do demonstrativnih zbacivanja grbova u Zagrebu i drugim mjestima širom Hrvatske, i značilo je početak narodnog protumađarskog pokreta, u gradovima i kod seljačkog stanovništva. Ban Pejačević je dao ostavku, kralj je ukinuo ustav, a u Hrvatsku je 4. septembra 1883. za vladinog povjerenika poslan kraljevski komesar general Hermannramberg sa zadatkom da silom uguši seljačke nemire i ponovno uspostavi zbačene grbove. U tjedan dana buna je u banskoj krajini zahvatila 74 sela i zaseoka, a najveći sukobi s vojskom bili su u Jabukovcu i Kraljevčanima gdje su poginula 23 seljaka, a daleko više ih je bilo ranjeno.[54]

U okolici Ogulina izgredi su počeli, kako smo već istakli, još u vrijeme izbora, aprila 1883. a do nemira je došlo već 28. augusta u Gomirju i u Dubravama. Nemiri u ovim krajevima, naseljenim pretežno srpskim stanovništvom, imali su izrazito protumađarski značaj. Bivši krajišnici tražili su povratak na stare vojničke odnose i vraćanje krajiških povlastica.

Nakon pobjede na izborima, aprila 1883. godine, u ogulinskom kotaru Ivana Kukuljevića Sakcinskog, kandidata Narodne stranke, a ne ogulinskog trgovca Ante Rogovića, kandidata Stranke prava, nastavljena je politička borba. Prema sačuvanim dokumentima Rogović nakon toga nije mirovao, pa je bio i optužen kao jedan od pokretača nemira. Zapravo, on je nemire u Gomirju i Dubravama htio iskoristiti za sebe i na neki način se osvetiti općinskim činovnicima koji su u vrijeme izbora glasali protiv njega. U Dubravama je Rogovića pomagao željeznički poduzetnik iz Višnjić Brda Mićo Višnjić, a u gomirskoj općini vođa pobune Simo Ranić.[55]

Uzroci bune u Dubravama bili su prije svega politički, ali tijesno povezani i s ekonomskim. Pored toga, seljaci krajišnici s ovog područja učestvovali su pod vodstvom bana Jelačića 1848. godine u borbama u Mađarskoj, pa su smatrali da sve njihove nevolje proizlaze iz toga što ih mađarska vlada želi kazniti, te zato i uvodi tako velike i raznovrsne poreze, čak i na koze, ovce, svinje, na svaki prozor, pa i mrtvace po težini. »Tako straše narod da će plaćati od svega daći ja, kao od okna u kući i kreveta u kući; od svake ovce i koze po pedeset novčića; od svakog praseta po 2 forinte, od vode što blago pije po 2 forinte i od svačega što se samo

53 Dragutin Pavličević, Narodni pokret 1883. u Hrvatskoj, str. 265.
54 Isto, str. 290.
55 AH-PR. ZV. 6, 3954, od 20. septembra 1883.

zamisliti može, pa i od čovjeka kada umre plaćati će po kg.«[56]
Sve ono što se provodilo, kao i sve o čemu se pričalo da će biti, Dubravci, kao i drugi bivši krajišnici, jedini izlaz su vidjeli u povratku na stanje prije sjedinjenja Vojne krajine s Hrvatskom 1881. godine. Zato su se i okomili na mađarske grbove, a ponekad i simbolično isticali austrijski.

Tako kad je vođa pobune u Dubravama Mićo Višnjić, videći na trafici Todora Zatezala u Gornjim Dubravama hrvatskougarski grb, vikao: »Braćo, bacajte ovo!«, a drugi mu od pobunjenika pokazao orla, Višnjić je uzviknuo: »Rušite i njega!« Na taj Višnjićev zahtjev vlasnik krčme, gdje se ovo sve i zbivalo, Todor Zatezalo, je odvratio da »u orla nitko ne smije pačati«.[57]

Ovaj primjer svjedoči da su u Krajini tradicije služenja caru i Austriji još uvijek bile prisutne. Povlastice koje su krajišnici imali u doba austrijske vlasti i saznanje da su teži uslovi života nastali sa Mađarskom, njenom upravom, porezima i drugim nedaćama, doveli su do demonstracija, pobuna, otpora i buna protiv svega što je ugarsko.

Na vijest da je »bilježnik Miljuš donio punu škrinjicu mađarskih grbova«[58], koji će biti postavljeni na općinski ured u Dubravama i na privatne kuće, okupilo se 2. septembra 1883. godine oko 300 muškaraca i žena kod pravoslavne crkve Sveta Petka u Dubravama. Oni su došli u ovolikom broju da se odupru oružnicima, ako im budu sprečavali bacanje mađarskih grbova s navedenih mjesta. Pored 300 Srba došlo je i priključilo im se i oko 30 Hrvata, na zborno mjesto kod pravoslavne crkve, da im pomogne. »Osvanu jučerašnji dan; nedjelja je Narod počeo se sakupljati — mislimo na službu božju — pa akoprem ranije nego li navodno i akoprem se je tu vidjelo ljudih, koji već 9 godinah u crkvi nebijahu, nepričini nam se to sumnjivim, dok na jednom nedođe pred općinsku kuću u jednom čoporu do 30 ljudih, samih katolikah«,[59] Seljaci Hrvati došli su da učestvuju zajedno sa svojim susjedima Srbima u podizanju bune. Upitani od načelnika dubravske općine šta su došli kod pravoslavne crkve i zašto nisu išli u katoličku crkvu u selo Otok, odgovorili su da je njihov župnik nekamo otišao pa žele »prisustvovati službi Božjoj u pravoslavnoj crkvi Sveta Petka«.[60] Mićo Višnjić je organizirao i 10 Hrvata iz tounjske općine koji su bili pripremljeni u jednoj bujadi s kolcima »da na prvi znak provale i lupati počnu«.[61]

Dakle, u Dubravama kao i u Banskoj krajini u buni sudjeluju

56 Narodne novine br. 200 od 1. septembra 1883.
57 Arhiv Hrvatske, PR. ZV. 6, 394, od 20. augusta 1883.
58 AH-PR. ZV. 6, 3065, od 3. marta 1883.
59 Narodne novine, br. 205, od 7. septembra 1883, str. 3.
60 Isto.
61 Narodne novine, br. 205, str. 3.

zajednički Srbi i Hrvati, bivši krajišnici. Tako u Dubravama pored Miče Višnjića kao glavnog vođe pobune, koji je pomagao na izborima trgovca iz Ogulina pravaša Antu Rogovića, Hrvat Joso Lipošćak kbr. 29 iz Otoka i Marko Kasunić kbr. 96 iz Dubrava, istupaju protiv općinskih činovnika koji su glasali za vladinu Narodnu stranku jer »rade za narod zlo«.[62]

Okupljeni narod u Gornjim Dubravama naročito je bilo uzbunilo kada je čuo da se u općinskom uredu sakrivaju trojica Mađara. Tada su napali općinskog vijećnika Miću Busića, koji je u aprilu iste godine bio izbornik Narodne stranke i potpisao, kako se pričalo, spis kojim je narod prodao Mađarima. Iz gomile naroda čuli su se povici: »Ubimo ga kad je izdajica«.

U ovoj buni bile su naročito aktivne žene. One su poticale okupljene muškarce i tražile od njih da napadnu općinski ured u koji se sakrio Busić, da pronađu druge Mađare i mađarske grbove i da ih unište. Upravo u vrijeme najvećeg narodnog revolta iz općinskog ureda pojavio se kotarski predstojnik Đuro Stipetić bez oružja i oružnika. Đuro je bio poznat narodu. Služio je kao graničarski časnik u Dubravama i bio omiljen kod naroda Dubrava, kao i naroda Gomirja gdje je 27. augusta 1883. mirnim putem stišao i pobunu Gomiraca. Stipetić je saznao da je narod u Dubravama čuo da će u nedjelju 2. septembra biti u Dubravama postavljeni mađarski grbovi i da će se narod okupiti kod crkve Sv. Petka i to silom spriječiti, a grbove uništiti, pa se uputio toga dana rano iz Ogulina u Dubrave da »preprieči škandal«.[63]

Još prije nego li se masa naroda okupila kod crkve Sv. Petka, Stipetić je već bio u Dubravama i u općinskom uredu razgovarao s općinskim vijećnicima. Oni su ga obavijestili o nastalim teškoćama o radu s narodom, naročito nakon provedenih izbora, istakavši da je narod uvjeren da će još više plaćati razne daće, prije svega porez, koji je i onako velik. Stipetić je razgovarao s okupljenim seljacima. Pitao ih je zašto su se okupili. Ljudi su odgovarali da su došli spriječiti stavljanje mađarskih grbova koje je, kako su obaviješteni, donio u općinu bilježnik Miljuš, i da ne žele doći pod mađarsku vlast. Stipetić je okupljenom narodu pored ostalog govorio da »se ugodno sjeća onog vremena kada je kao upravnik častnik u Dubravah služio i tada kao i svagda poslije Dubravce poznavao i ljubio kao dobre i poštene ljude«.[64]

Nakon uvjeravanja od strane Stipetića da mađarskih grbova nema i neće biti i molbe da se raziđu svojim kućama, okupljeni narod vjerujući mu otišao je u crkvu na službu božju, s njima je otišao i kotarski predstojnik Đuro Stipetić.

62 AH-PR. ZV, 6, 4436, od 25. septembra 1883.

63 AH-PR. ZV. 6, 3494, od 3. septembra 1883.

64 Narodne novine, br. 205, od 7. septembra 1883, str. 3.

Nakon službe božje predstojnik Stipetić je otišao sa satnikom Lipošćakom u krčmu Todora Zatezala na ručak, smatrajući da se narod smirio i da će se razići svojim kućama.

Ali nije bilo tako. »Razjarena svjetina uzme se opet pred občinskom kućom sakupljati i psovati načelnika i bilježnika, pa kad je to g. predstojnik doznao, pohiti među svjetinu i tu ih tako dugo nagovaraše, dok se najzad i umiriše, ali jedva, da se je g. predstojnik desetak korakah udaljio bio, da se sa g. satnikom Lipošćakom porazgovori, začu se u narodu vika... Ovaj i opet stupi pred narod i uzme moliti jer da ga sile, oružanu silu potriebiti, ali uzalud. Ljudi uzeše vikati, da neće da imadu izdajicu za viećnika, da su oni prodani, prevareni. Na žalost bijahu među glavnimi revoltanti i vikači dva občinska viećnika, koji su razjarenoj svjetini obć. viećnika Miću Busiša javno obtuživali, ‚da je prigodom izborah u Ogulinu podpisao, da narod prodaje Magjarom.'

Zaman je g. predstojnik nastojao, da svjetinu još jednom umiri, — grlo mu je bilo već promuklo pa je jedva i govoriti mogao. Zamor, vika, psovka, žene kunu, psuju, nadvikuju ljude, bodre ih na navalu da iztjeraju posakrivene Magjare. Nastupi odlučan čas, bit će grozote. Neznaš komu više da se čudiš, da li do zla boga razjarenoj svjetini ili predstojnikovoj strpljivosti, kojoj nevidjeh para, pa joj se i danas još dosti načuditi nemogu. Eno ga tamo, gdje zaklinje, miri i dovikuje: .Ljudi mir, ubijte najprije mene, ako držite, da vas je tko Magjarom prodao, ta i ja sam glasovao za istog onog, za kojeg su glasovali i ovi nedužni ljudi, koje eto ubiti nakaniste.' U taj mah ukazaše se dva kr. oružnika; viest da dolaze, uplaši donekle buntovnike, te se malo umiriše. Nasta i podpun mir. Svjetina utabori se ipak pred obć. kućom govoreć, da će tu i konačiti. Oko 6 satih u večer ostavi nas g. predstojnik nakon što je oružnike za svaku eventualnost podučio, kako da se vladaju, a načelniku i bilježniku preporučio, da se iz svog stana nikamo nemiču«.[65]

No, seljaci se nisu svi razišli. Više njih je ostalo okupljeno do noći. Oni su oko 21 sat navečer pod vodstvom Miće Višnjića došli do trafike Todora Zatezala i videći grb, Mićo je povikao: »Ovo je mađarsko, bacaj dolje«![66]

Međutim, oružnici su spriječili zbacivanje grba, a narod se primirio i razišao kućama.

Kotarski predstojnik Đuro Stipetić je već 3. septembra 1883. godine uputio izvještaj Visokom Predsjedničtvu Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinske Zemaljske vlade u Zagreb u kojem opisuje događaje u Dubravama ovako: »Naknadno k izvještaju od 1. t. mj. br. 32 i k brzojavci od jučeranjega dana izvjestiti mi je sljedeće: Došao jučer rano u Dubrave, dočuo sam ne samo od načelnika i

65 Narodne novine, Zgb, XLIX/1883, br. 205, od 7. septembra 1883, str. 1. Prilog br. *205131.*

66 AH-PR. ZV. 6, 3954, od 20. septembra 1883.

bilježnika, već i od drugih osoba, da je od nekud pronešen među narodom glas, da je bilježnik Miljuš donio punu škrinjicu magjarskih grbova, koji će se u nedjelju, tj. jučer, na obćinski ured u Dubravah, i na još nekoje kuće pribijati, te da se doista za tim ide, da narod u što većem broju sakupljen bude.

Načelnik i bilježnik izjaviše mi, da oni na nikoga drugoga nesumnjaju, već na trgovca Antu Rogovića, buduć je on obrekao, da će se osvetiti radi saborskog izbora načelniku, a osobito bilježniku, koji je o njem u Narodnih Novinah pisao. Načelnik i bilježnik uztvrdiše dalje, da je Rogović upotriebio grbove samo za povod, da se narod sakupi, a da je namjera ta, sakupljenu svjetinu na načelnika i bilježnika nahuškati.

Izjaviše i to, da Rogović za svoje agitacije upotriebljuje poduzetnika radnjah kod željeznice Mišu Višnjića iz Višnjić Brda. Da je u toj stvari Rogović i Mišo Višnjić upleten, i kuda njihova namjera ide, predmnievao sam i sam.

U 10 satih sakupiše se obćinski viećnici u podpunom broju, od kojih začuh, da je istina, da se od jučerašnjeg dana subote po selih pogovara, da će se u nedjelju 2. rujna, magjarski grbovi pribijati u Dubravah, i da je istina, da će množtvo naroda radi toga u Dubrave doći.

Viećnici neznadoše ili nesmjedoše kazati, što narod činiti namjerava, samo to rekoše, da je sreća, da sam ja došao, jer da bi se lahko svašta dogoditi moglo. Međutim je hrlio narod u crkvu, vidjalo se je i katolika iz sela Maria-Trošt, kojih još nikada u pravoslavnoj crkvi nebijaše.

Od viećnikah nisam mogao saznati, od koga je taj glas radi grbovah potekao i među narod došao, oni mi dapače rekoše, da narod i njih sumnjiči. Izjaviše nadalje, da i onaj, koji što znade, govoriti nesmije, jer da bi se na najlakši način života lišiti mogao.

Poduljim upućivanjem doveo sam viećnike do osvjedočenja, da su svi ti glasovi puka izmišljotina; osvjedočio sam ih također i o tom, kako pojedini ljudi za tim idu, da narod na nezakonita djela zavedu i upropaste.

Viećnici mi obrekoše, da će oni sve ono, što su od mene čuli, narodu do znanja staviti i da će iz svih sela nastojati, da neistiniti glasovi zamuknu.

Pođosmo za tim u crkvu, koja je dubkom puna bila. Mogao sam već u crkvi opaziti, kako su viećnike pitali, u koju su svrhu sazivani bili, i kako jim ovi odgovaraju.

U crkvi sam opazio i Mišu Višnjića. Paroh Kiurina, razlagajuć sv. evangjelje, prosborio je također nekoliko besjedah o pokornosti, koju je narod dužan imati prema starijim, osobito prema oblastim, i sviet se raziđe po dovršenoj službi božjoj. Do stotinu ljudih ostade kod crkve, misleći valjda, da će se grbovi ipak pribijati. Stupio sam među njih i brzo ih do tog doveo da su vjerovali, što sam jim govorio.

Budući sam posije podne opazio, da u krčmah ljudih ima i da Miso Višnjić kući nije otišao, već da se po Dubravah potuca, naložio sam općinskim stražarom i oružnikom, neka pozornim okom kretanje Miše Višnjića, a i kretanje ostalih ljudih po krčmah prate.

U 9 satih večeri opaziše Mišu Višnjića sa nekoliko ljudih u dućančiću Todora Zatezala i razabraše rieči Miše Višnjića, gdje poče nagovarati, neka ruše dolje cimer trafike; a pošto je Todor Zatezalo počeo govoriti, da oni to činiti nesmiju, a i oni po svoj prilici opazili, da se oružnici približuju, ostade nakana neizvedena, a dotičnici izmakoše u mrak.

Odpravio sam dva oružnika u potjeru za Misom Višnjićem, te ću ga, čim bude uhvaćen sudu predati.

Obratio sam se na pojedine zaufanije viećnika i još nekoje osobe, da nastoje uz obećanje nagradah, koje sam ustanovio, u trag ući dotičnom buntovniku, s kojim bih na isti način postupao, kao i sa Mišom Višnjićem.

P.S. *Mišo Višnjić ovaj čas po oružnieh doveden.*

Kotarski predstojnik
Đuro Stipetić«"

Već 4. septembra Mišo Višnjić je bio uhapšen i odveden u zatvor kod Kraljevskog sudbenog stola u Ogulin. Prijavljen je da je 2. septembra 1883. godine u Dubravama sakupljenu masu ljudi nagovarao da zajednički grb s hrvatskim natpisom skinu sa trafike trgovca Zatezala iz Dubrava upotrebljavajući pri tome riječi: »Braćo, bacajte ovo dolje!« U prijavi su navedeni Joso Lipošćak iz Otoka i Marko Kasunić iz Dubrava da su pomagali Mići Višnjiću.[68]

»Na provedenom u stvari istragom ustanovilo se je, da je okrivljeni Mića Višnjić u posve pijanom stanju oko 8 uri večeri u društvu sa još 10 ljudih došao pjevajuć u dućan Todoru Zatezalo kupovati cigareta i duhana. Krčmar Todor Zatezalo sudbeno preslušan veli da je jedan iz društva od u krčmi unišlih ljudi rekao: »I ovdje ima orla«, a na to je okrivljenik Mića Višnjić odvratio: Trebalo bi ga srušiti, on (Zatezalo) da je na to odvratio da u orla nitko ne smije pačati, a društvo da je se po tom mirno razišlo neučiniv ništa.

Osim Todora Zatezala glede učina o stvari sudbeno preslušani svjedoci koji su blizu trafike Zatezalo u mraku sjedili neslažu se s tim što je po Mići Višnjiću tom prilikom izrečeno. Jer dočim oružnici Marko Hećimović i Tome Draženović vele da su čuli i po glasu upoznali da je Mića Višnjić kazao »i ovaj grb dolje na moj odgovor« tvrdi pandur Višnjić, da je Mića Višnjić samo rekao »bacajte dolje, dolje na moj odgovor«, dočim pandur Papić ka-

67 HAK, f. Kr. kotarska oblast Ogulin, k. 1.

68 Izvještaj Kr. odvjetništva Ogulin, upućen 20. septembra 1883. godine — Veleslavnom kr dalmat. hrvats. slavon. državnom nadodvjetničtvu Zgb.

zuje, da je okrivljenik Mića Višnjić u šali sa Todorom Zatezalo rekao: Ovo je mađarsko, bacaj dolje. Svjedoci preslušani po načinu kako i gdje je okrivljenik Mića Višnjić dan proveo prije učina kazuju da je u razni krčma bio, nu nigdje se nije govorilo i pripravljao o tom, kako bi se cimeri sa trafike poskidali.

Ostali u društvu okrivljenog Miće Višnjića bivši seljaci niti su što govorili niti su što učinili, a svjedoci o pijanstvu okrivljenoga Miće Višnjića preslušani tvrde da je bio tako pijan da su ga iz trafike Zatezalo kući odvesti morali, za ostala dva okrivljenika naime Josu Lipošćaka i Marka Kasunića nije dokazano niti to da su tom prilikom u društvu okrivljenika Miće Višnjića bili.

Glede na takvo stanje stvari vratio sam istražne spise 19/9 1883. sudcu istražitelju uz izjavu da ne nalazim razloga sudbenom progonu proti okrivljenikom te je usljed toga kazneni postupak odma obustavljen i istražna uza proti Miće Višnjića 19/9 1883. dokinuta.«[69]

Tako je kazneni postupak protiv Miće Višnjića zahvaljujući svjedočenju krčmara Todora Zatezala, pandura Višnjića, pandura Papića i brojnih drugih saslušanih svjedoka bio obustavljen i on je pušten iz zatvora.

Međutim, Kraljevskom državnom odvjetništvu u Ogulinu stigla je iste godine prijava Miće Busića iz Općinskog ureda Dubrave »da je 2. 9. 1883. godine seljak Rade Višnjić kbr. 121 iz Dubrava u društvu seljaka Stojana Višnjića kbr. 121 iz Dubrava i Jure Lipošćaka kbr. 126 iz Popova Sela obilazio narod te da je kako se u prijavi općenito veli gurao svjetinu na bunu, a potom, da su zahtjevali da svjetina u općinski ured prodre, da tamo sakrivene Mađare potraže, nu da su od namišljaja ovog odustali neučiniv ništa, jer da su u općinskom uredu vidili oružničku ophodnju«.[70] Na osnovu Busićeve prijave pozvani su osumnjičeni i svjedok Mićo Busić za 22. septembra 1883. godine Kraljevskom sudbenom stolu Ogulin. Okrivljeni su istoga dana došli na zakazani sud, ali jedini svjedok, koji ih je i prijavio, nije došao jer je po potvrdi općinskog vijećnika Petra Vignjevića i učitelja Dominesa bio tako bolestan da doći nije mogao, pa će rasprava po prijavi Miće Busića biti zakazana nešto kasnije. Kako je i Marko Kasunić kbr. 96 iz Duge Gore prijavljen da je ogulinski trgovac Antun Rogović »obavezao se svakog onog hraniti koji radi bune zatvoren bude«,[71] pozvan je na sud sa svjedocima za 24. septembar u Ogulin.

Svjedok Nikola Zatezalo je izjavio da je »2. rujna 1883. godine u 5 sati poslije podne navratio u krčmu Milete Karapandže u mjestu Dubrave. U krčmu da je poslije njega nadošao i osumnjičeni Marko

69 Isto, str. 3. i 4.
70 Isto, str. 5. i 6.
71 Isto.

Kasunić kbr. 96 iz Duge Gore te ga (Zatezalu) upitao kakva je to buna, Zatezalo mu odvrati: biti će radi bune puna kula, nato odvrati osumnjičeni Kasunić, neće im biti ništa, Rogović trgovac u Ogulinu hraniće sve koji zatvoreni budu.

Svjedok Trifunka Karapandža, koja bi imala po prijavi taj razgovor čuti, sudbeno preslušana tvrdi, da ona ništa čula nije.

Osumnjičeni Marko Kasunić poriče da je on te riječi Nikoli Zatezalo kazao, a trgovac Antun Rogović tvrdi da on Marka Kasunića ne poznaje niti da je on budi komu kazao, da će svakoga hraniti koji bude radi bune zatvoren. U takvom stanju stvari ja sam rješenje od 25. 9. 1883. br. 1863/1639. predizvide zavrgao«.[72] Tako je Marko Kasunić zahvaljujući svjedocima Trifunki Karapandža i Antonu Rogoviću bio oslobođen optužbe.

Na osnovu svoje prijave protiv Jure Lipošćaka, Rade i Stojana Višnjića, da su bunili narod, pozvan je za 13. oktobra pred Istražni sud u Ogulinu Mićo Busić kao svjedok. Kraljevsko državno odvjetništvo Ogulin obavijestilo je 14. septembra 1883. Veleslavno dalmat. hrvats. slavons. nadodvjetništvo u Zagrebu da je »preslušan svjedok Mića Busić 13. listopada 1883. pred ovdašnjim istražnim sudom. Iz izkaza svjedoka toga proizlazi da je upravitelj okružni ogulinski gospodin predstojnik Đuro Stipetić dne 2. rujna 1883. došao u mjesto Dubrave te da je tamo, sakupljeni narod upućivao, da se čuvaju izgreda i pokreta koji se u zemlji pojavljuje, razlažuć im pravo stanje. Svjetina da je po govoru g. predstojnika počela se razilaziti nu, osumnjičeni Jure Lipošćak, seljak, kbr. 26 iz Popova Sela i Rade Višnjić kbr. 121 iz Dubrava počeli su po odlasku predstojnika govoriti: općina, bilježnik i načelnik i najzad predstojnik rade za narod zlo i krivo, ne navodeć pri tom nikakvih čina.

Svjedok veli naročito da osumnjičeni narod na bunu poticali nisu, a glede osumnjičenog Stojana Višnjića kbr. 121 iz Dubrava kaže da ga na licu mjesta ni bilo nije.

Prema razloženom stanju stvari prikazuje se čin kao prekršaj suprot sigurnosti poštenja paragraf 492 k. z. nu privatna tužba nepredloži što ga ću pred-izvide čim mi ih sudac istražni priobći završi, a spise političkoj oblasti ustupiti na redarstveno kažnjenje. Nova prijava odnoseća se na ovaj predmet ovom kralj, državnom odvjetništvu stigla nije, te se po tom više nikakva prijava ni istraga na pobunu odnoseća se kod ovoga kralj, državnog odvjetništva, a niti kod ovdašnjih sudišta u tečaju ne nalazi«.[73]

Nemiri u Zagrebu, Hrvatskom zagorju, Baniji, Primišlju, Gornjim Dubravama, Gomirju i nekim drugim mjestima širom Hrvatske, zbacivanje mađarskih grbova, pretvorili su se u narodni pokret protiv mađarizacije, što je dovelo do krize dualizma nakon

72 Izvještaj Kr. državnog odvjetništva Ogulin od 25. septembra 1883.

73 HAK, fond Kraljevski sudbeni stol Ogulin, kutija 1.

1871. godine. To je po prvi puta uzdrmalo Austro-Ugarsku Monarhiju. Mađarski sabor bio je prisiljen da ostavi grbove sa hrvatskim natpisom, a dvojezični koje je trebao kraljevski povjerenik Rönnberg postaviti, zamijenjeni su grbovima bez natpisa, koje je narod podrugljivo nazivao »nijemi grbovi«. Tome je dijelom doprinijela i pobuna naroda na području općine Gornje Dubrave 2. septembra 1883. godine. Na Ugarskom saboru u vezi grbova i uopće mađarizacije oštro je tada istupio poznati srpski političar Mihajlo Polit Desančić. On je u svom govoru istupio protiv smanjenih i narušenih autonomnih prava Hrvatske i branio njenu državnost. U ovo vrijeme, pa i kasnije, kako Hrvati tako i Srbi, boriće se protiv mađarizacije i tuđina za domovinu Hrvatsku. Skidanjem dvojezičnih grbova i postavljanjem nijemih, kriza oko grbova i misija komesara Rönnberga konačno je bila okončana sredinom oktobra 1883. godine. Početkom decembra 1883. godine Banska stolica je popunjena grofom Karolvjem Khuenom Hedervaryjem. Uspostavljen je Ustav, sazvan Hrvatski sabor, na koji su po prvi puta došli novoizabrani zastupnici Vojne krajine. Međutim, već nakon dvije godine sve je krenulo kao prije. I dalje je provođena mađarizacija a Hrvatsko-ugarska nagodba, gdje god se moglo, zaobilazila.

Nemiri u Dubravama, kao i u Gomirju, imali su izrazito protumađarski značaj. Bivši krajišnici, uglavnom Srbi, traže povratak na stanje prije sjedinjenja 1881. godine i simbolično ističu austrijski grb. Nemiri u Dubravama uznemirili su i seljake u susjedstvu, u Generalskom Stolu. Samo nakon dva dana od nemira u Dubravama, pred općinskim uredom u Generalskom Stolu 4. septembra okupljeni seljaci pretražili su općinske kancelarije, jer su čuli da se u njima nalaze tri mađarska grba. Kad ih nisu pronašli, primirili su se. Zapovjednik oružničke postaje ih je uvjerio da nemaju razloga da se bune. Razilazeći se kućama, seljaci su klicali caru i carskom domu. Ratobornije je primirio domaći graničarski satnik Ostoja Mirić, koji ih je uvjerio da nigdje nema mađarskih grbova i da car voli krajišnike, te neće dozvoliti da im se bilo što nažao učini. U to vrijeme Narodne novine su pisale: »Dok smo bili carski, nismo nikad toliko globljeni, ni toliko plaćati morali, a sad se s nama svaka samovolja radi.[74] Na ovaj način pokušalo se objasniti otkud dolazi mržnja prema Mađarima i privrženost caru i Austriji.

Ban Khuen Herdervary (1883—1903) koji je imao zadatak da Hrvatsku potpuno potčini Mađarskoj, nije birao ni način ni sredstva da bi stvorio veliku Mađarsku. U tom cilju donio je i novi izborni zakon po kome je samo 2% stanovništva imalo biračko pravo i to su bili uglavnom činovnici, Mađari. Tako je u Hrvat-

74 Narodne novine, br. 205, od 7. septembra 1883, str. 3.

skom saboru stvorio većinu pomoću koje je provodio svoju samovolju i nasilje. U urede zajedničkih ministarstava postavljao je Mađare. Posebno je to bilo izraženo na željeznicama. Mijenjao je i nazive gradova i provodio strogu cenzuru štampe. Provedene su reforme uprave, katastra, gruntovnih službi, povećani su porezi, cijene poljoprivrednih proizvoda naglo su padale i položaj stanovništva se sve više pogoršavao. Tako je Hrvatska za vrijeme njegovog banovanja bila pritisnuta još većim nasiljem u provođenju mađarizacije. Koristeći poslušnost svoje Narodne stranke, nemilosrdno je progonio svoje protivnike, koristeći staru taktiku razdvajanja Srba i Hrvata. Nastojao je rasplamsati mržnju, kako bi onemogućio njihovo zbližavanje i lakše sprovodio u Hrvatskoj nasilje i mađarizaciju. S jedne strane prikazivao se zaštitnikom Srba, dajući im ponekad bolja činovnička mjesta ili određene povlastice u trgovini i slično. S druge strane, iako je stroga cenzura štampe, dozvoljava objavljivanje članaka u nekim hrvatskim listovima, kojima se vrijeđaju i napadaju Srbi. Takvim njegovim radom došlo je i do velikih protusrpskih demonstracija 1902. godine u Zagrebu. Jedan dio Stranke prava, koje vodi Josip Franko — i koje zovu frankovcima, iz kojih će se kasnije izroditi ustaše, opustošili su i porazbijali srpske trgovine i preduzeća. Frankovci od tada postaju ogorčeni protivnici Srba, što naročito ispoljavaju izazivanjem i vrijeđanjem kroz svoju štampu. No, protiv Khuena i mađarske politike bili su poštovaoci jugoslavenske misli. Misao
0 ujedinjenju svih jugoslavenskih naroda počela se sve više osjećati i jačati u redovima napredne hrvatske i srpske buržoazije. Vatreni pobornik ove misli bio je, tada u svijetu poznati đakovački biskup Strossmayer. Kako jačanje jugoslavenske misli nije išlo na račun ni Beča ni Pešte, njeni pobornici bili su pod oštrom i budnom pažnjom Khuenove policije. Napredna hrvatska i srpska omladina, radništvo i napredni političari, ukazuju na jedini i pravi put u borbi protiv mađarizacije i eksploatacije, kako od Beča tako
1 Pešte, u povezivanju ne samo Srba i Hrvata nego i svih Slavena u Austro-Ugarskoj.

Buna 1897. godine

Nasilna vladavina bana Khuena, izrabljivanje, iskorištavanje i sprečavanje ekonomskog razvoja u Hrvatskoj, sve je više poticalo na otpor protiv nasilja i mađarizacije.

Ekonomske prilike bile su veoma teške u Hrvatskoj, što je posebno dolazilo do izražaja na teritoriji Modruško-riječke županije. Stanovništvo u Gornjoj krajini nije imalo dovoljno živežnih namirnica, a ni stočne hrane£ Zime su bile dugotrajne i veoma hladne. Do nekih se sela i zaselaka nije moglo doći i po 30—35 dana. Naročito je to bilo izraženo na području Jasenka. Neke porodice

nisu imale ni o Božiću kruha »koji kao svake godine trpe nevolju i oskudicu«.[75]

Obzirom za uslove, život na području općine Gornje Dubrave, Tounj, Generalski Stol i Bosiljevo, bio je još daleko teži. Tu su ljetine, obzirom na sušne godine, bile veoma oskudne, a tuča je često znala uništiti i ono malo što je bilo. »Jedan drugom ne može pomoći a nema prilikah zaslužiti kroz rad. Stoga se ukazuje neophodno nužni, da se čim prije počne izrađivati i onako veoma nuždna cesta od Ogulina preko Krpela i Ponikava do glavne Lujzinske ceste, te tim otvori promet od sjedišta županije Modruško-riječke prema Kranjskoj«.[76]

Međutim, iako je Kr. hrv. slav. dalm. zemaljska vlada u Zagrebu prihvatila prijedlog izgradnje ceste, a ona se već nakon dvije godine počela i graditi, ekonomski položaj stanovništva nije se poboljšao. Porezi i razne druge obaveze bile su sve veće, a život teži i narod još nezadovoljniji. Posljedice svega bili su nemiri, česte pobune, pa i bune u Hrvatskoj krajem 19. vijeka. Jedna od većih bila je buna u Gornjim Dubravama i Ponikvama, maja 1897. godine.

Povod buni su bili izbori za zastupnika u Hrvatski sabor provedeni u Ogulinu 22. maja 1897. godine. Toga dana za zastupnika je izabran kandidat Narodne (mađaronske) stranke dr Nikola Tomašić. Narod je smatrao da je tim izborom prodan Mađarima i da će za njega život biti još teži. Mnogi ljudi, koji su iz Dubrava odlazili na sajmeni dan u Karlovac, donosili su vijesti da će stanovnici njihovih sela od sada plaćati još veće poreze, a i nove — od pluga, kokoši, mačke i slično. Narod je za sve okrivljivao one koji su glasali za kandidata mađaronske stranke. Tako su se prvi pobunili stanovnici Ponikava. Oni su se pobunili već treći dan nakon provedenih izbora, 25. maja 1897. godine. Iz njihova sela za kandidata Narodne stranke glasao je učitelj Simo Gazibara i nadlugar Vajo Ivković, koji je radio u Gomirju, a imao kuću i porodicu u Ponikvama. Čuvši 24. maja, kad je bio kod svoje kuće, da mu se narod prijeti, pobjegao je istoga dana iz svog sela, preko Vrbovskog u Gomirje. Pobuna naroda u Ponikvama izbila je već 25. maja jer je u Ponikve došao općinski pisar Mića Mikašinović s općinskim stražarima Nikolom Zatezalom i Ilijom Vucelićem da ubire porez. To je bio neposredni povod da se narod Ponikava sakupi istoga dana, u utorak, kod škole i crkve. Vijest je bila da učitelj Gazibara ima namjeru, uz pomoć općinskih stražara, da istakne mađarske zastave na školskoj zgradi. Vijest da je upravo Mića Mikašinović, koji je došao ubirati porez, donio i mađarske zastave narod Ponikava je još više ozlojedilo. Već ujutro 25. maja u Ponikvama se sakupilo više od 100 žitelja, jednako žena i muška-

75 Izvještaj župana Modruško-riječke županije od 25. marta 1895, HAK, kut. 2.

76 Isto.

raca. Žene su zvonile na crkveno zvono, da bi se što više ljudi okupilo. I zaista, već oko 9 sati bilo je sakupljeno nešto više od 200 ljudi i žena. Vidjevši toliko naroda na okupu, općinski vijećnik Košta Divić i starješina sela Vajo Vidić, nastojali su narod umiriti ističući da nitko nije donio mađarske zastave i da ne diraju Miću Mikašinovića koji ima šestero maloljetne djece, i nije ni za što kriv. Nije im uspjelo okupljene uvjeriti niti odvratiti od namjere. Sakupljeni narod Ponikava vjerovao je u vijest da su donesene tri mađarske zastave, od kojih će jednu stražari izvjesiti na crkvu, drugu na školu i treću na krčmu Gojka Ivkovića. Učitelj Simo Gazibara, Mića Mikašinović i zaplašeni stražari sakrili su se u kuću Gojka Ivkovića. Većina ljudi je otišlo u školu da traže mađarske zastave. Uvjerivši se da ih tamo nema, pojurili su prema kući Gojka Ivkovića. Smatrali su da su zastave kod Miče Mikašinovića, jer ih je o tome obavijestila starica Ana Lalić kbr. 74, koja je izjavila da je to čula od učiteljeve sluškinje Bare Kramarić. Više muškaraca i žena opkolilo je Ivkovićevu krčmu, a u rukama im bile cjepanice, kolci i kamenje. Žene su bile mnogo ratobornije. Zahtijevale su od Ivkovića da istjera učitelja Gazibaru, Miću Mikašinovića i stražare. Ivković to nije htio učiniti, pa su okupljeni, uz povik žena muškarcima: »Vi ste pregače, niste ljudi!« kolcima provalili vrata i kamenjem razbili prozore na kući i provalili u prostoriju. Goiko Ivković, Košta i Vajo Divić molili su razjarene ljude da makar poštede stražare, jer oni nisu ništa krivi. U tom momentu stražari su uspjeli, bacivši svoje kabanice, kroz masu naroda pobjeći. I učitelj Simo Gazibara je pobjegao, jer je imao uza se revolver, pa su se ljudi pribojavali da ne bi pucao, te su za njim samo dovikivali da je Mađar i da ih je prodao Mađarima. »Lako njemu, ima novaca kad nas je prodao« — vikali su. Jedini u kući ostao je Mikašinović, a na njega je narod i bio najviše ozlojeđen, vjerujući da je on donio u Ponikve tri mađarske zastave. Pretražujući prostorije, Miću su pronašli u podrumu sakrivenog pod jednom kacom odakle ga je izvukao Vasilj Jurjević, kbr. 8. Mića je morao, na zahtjev Vaje Vignjevića, kbr. 58, potpisati izjavu u kojoj je kazao da nije Mađaron i da će uvijek uz narod biti. Morao je sa sebe skinuti i košulju, da se okupljeni narod uvjeri da nije oko pojasa omotao mađarske zastave, u što su mnogi bili uvjereni, jer su tako bili obaviješteni. Mikašinović je nakon toga u pratnji starješina sela Vaje Divića, vijećnika Koste Divića, krčmara Gojka Ivkovića, Pere Jurjevića kbr. 10 i još nekih, između okupljenih proveden dalje od kuće, kako bi bio sigurniji na putu u pravcu Gornjih Dubrava.

Narodu to nije bilo po volji, pa su žene Milica Kušić kbr. 4, Stana Vignjević kbr. 22 i Marija Lalić vikale: »Ne pustite, udrite«. Međutim, uz pratnju navedenih, općinski pisar Mikašinović je uspio otići da ga nitko nije udario. Nešto kasnije na putu su ga presrela djeca i nekoliko žena s kamenjem, vičući: »Hura, udri

Mađarona« — ali im je uspio pobjeći, a da ga ni jedan kamen nije pogodio.[77]

Kraljevsko državno odvjetništvo u Ogulinu podiglo je optužni cu protiv 27 Ponikvaraca od kojih 13 žena za zločinstvo javnoga nasilja.[78] Kako nije sačuvana presuda, ne znamo kako je i koliko optuženih suđeno, ali se pretpostavlja da su neki od optuženih kažnjeni zatvorom u trajanju od 7 dana do 2 mjeseca.

Istoga i idućih nekoliko dana u Donjim i Gornjim Dubravama vršene su pripreme za bunu u Gornjim Dubravama, gdje su trebali učestvovati svi stanovnici s područja upravne općine Gornje Dubrave. Najbolje i najopsežnije pripreme izvršene su u Donjim Dubravama odakle je najviše žitelja učestvovalo u buni u nedjelju 30. maja 1897. godine. Dan, dva prije po selima Donjih Dubrava išli su Milovan Mikašinović, Đuro Kukić, Đuro Vucelić, Mihajlo, Todor i Simo Zatezalo i nagovarali narod da dođe u nedjelju kod crkve i škole u Gornjim Dubravama, da istjeraju iz općine bilježnika, načelnika i paroha, koji su glasali za vladinu stranku.

Sava, Jevrem i Miladin Munjas iz Munjasa išli su s istim zadatkom u Popovo Selo, Trošmariju, Gojak i Ponikve, a Marko Zatezalo Škerić u Vuceliće, Kukiće i Zatezale. Međutim, narod iz Ponikava nije došao u Gornje Dubrave, jer su tamo već mnogi bili pohapšeni radi pobune 25. maja, a stanovnici hrvatskih sela se ovoga puta nisu priključili, kao što je to bilo u buni prije 14 godina, 1883. godine. Tako je u buni 30. maja 1897. godine u Gornjim Dubravama učestvovalo nešto više od 500 ljudi i žena isključivo srpske nacionalnosti. Oni su se bunili protiv mađarizacije, tražeći zbacivanje mađarskih zastava i isticanje hrvatskih. Bili su ogorčeni na izbor kandidata Narodne (mađaronske stranke) dr Nikole Tomašića u Ogulinu 22. maja 1897. godine za zastupnika u Hrvatski sabor. U buni 30. maja okupljeni narod Donjih i Gornjih Dubrava »gdje su sve pravoslavni, oduševljeno se vikalo prilikom otpora živjela Hrvatska, krepali mađaroni«.[79]

Buna u Dubravama, pored socijalnog, imala je i političko obilježje. Narod je za sve ekonomske teškoće i politiku mađarizacije osuđivao načelnika Mihajla Mikašinovića, bilježnika Dragana Dokmanovića, paroha Jovana Vukelića i učitelja Đuru Vranića, koji su glasali za kandidata Narodne, vladine stranke. Zbog toga su se u buni čuli uzvici: »Sa Mađarima van, i koji god nije za Hrvatsku sve poubijati, mi ćemo sami sebi pravicu napraviti, a sadašnjega zakona ne priznajemo«.[80]

77 Optužnica Kraljevskog državnog odvjetništva u Ogulinu od 8. jula 1897. godine, HAK, k. 1.

78 Vidi u prilogu optužnicu.

79 Izvještaj Kr. ugar. slav. oružničkog zapovjedništva od 1. juna 1897. godine, HAK, kut. 1. godine, str. 1. i 2, HAK, kut. 1.

80 Izvještaj postaje iz Generalskog Stola, Kr. državnom odvjetništvu u Ogulinu od 1. juna 1897.

Ogorčeni da su izborom mađarona prodani Mađarima, i da će pored dosadašnjih obaveza morati poseban porez plaćati »ako više od 3 ovce drži i da će plaćati porez od pluga i da neće više od jedne krave držati moći«,[81] a i vijest da više »nesmiju dolaziti na pijacu u Karlovac u Hrvatsku, jer da su oni (Dubravci) Mađari kada su glasovali za vladu«,[82] narod Dubrava je toliko ozlojedilo da se masovno sakupio u Gornjim Dubravama s ciljem da istjeraju općinske činovnike, prije svega načelnika, bilježnika i paroha, koji su glasali za kandidata vladine stranke i tako ih prodali Mađarima u namjeri da postave svoju upravu.

Općinsko poglavarstvo saznavši da će se narod dići na bunu, obezbijedilo se s oružnicima. Već 27. maja iz Generalskog Stola došao je postajevodnik Ivan Radošević i oružnik Nikola Ružman, a sutradan oružnici Antun Petanjak i Đuro Hruškar iz Ogulina. Zaista 30. maja 1897. godine već u 8 sati ujutro okupilo se oko crkve Sv. Petka, škole i općinske zgrade u Gornjim Dubravama oko 200 muškaraca i žena sa štapovima. »Oko 10 satih do podne otišla je jedna povorka do crkve, zatvoriše ju i ključe uzeše sebi, vičući: »Zivila Hrvatska, krepala Mađarska«, počeše zvona na još veće sakupljanje zvoniti, tako da ih je bilo do 11 satih do podne preko 500 duša«.[83] Oko 9 sati iz općinske zgrade je izišao načelnik Mihailo Mikašinović nastojeći okupljene razuvjeriti da nitko nije donio, niti se u općini nalaze mađarske zastave, da vijest o povećanju poreza i drugim novim obavezama nije istinita, i da mu narod kaže o svojim tegobama sve što ima, pa će nastojati njihove želje ispuniti, samo neka se mimo raziđu svojim kućama. Međutim, narod mu nije vjerovao. Iz okupljene mase pojavila su se braća Milovan i Simo Mikašinović tražeći od načelnika »da na općinsku zgradu izvjesi hrvatske zastave«[84] i kad im je odgovorio da zastava nema, narod je zahtijevao, među kojima su se posebno čule žene Marija Rebić, Stana Jaković, Sima Jaković, Milica Kukić, Sava Zatezalo Sajina i Milica Jaković, da im preda ključeve od općine i općinu im preda »da će oni iz nje mađarske općinske činovnike otjerati, te da će si druge namjestiti«.[85]

I pođnačelnik općine Rade Zatezalo pred svojim dućanom nagovarao je okupljene da se umire, ali to nije vrijedilo i njemu je odgovoreno da je mađaron, jer je njegov tetak Todor Zatezalo glasao za Mađara i prodao ih Mađarima. Petar Zatezalo je iz mase dovik-

81 Izvještaj kr. velikog župana županije Modruško-riječke i grada Bakra upućen preuzvišenom gospodinu banu 4. 6. 1897, str. 1, HAK, kut. 1.

82 Isto.

83 Izvještaj postaje Generalski Stol upućen Kr. državnom odvjetništvu Ogulin 1. juna 1897, str. 2, HAK, kut. 1.

84 Optužnica Kr. državnog odvjetništva u Ogulinu od 3. augusta 1897, str. 14, HAK, kut. 1.

85 Isto.

nuo da zato treba njega i njegova tetka Todora ubiti za izdaju kojom je narod prodao Mađarskoj.[86] Narod je ističući svoje zahtjeve krenuo u masi u općinsku zgradu. Vidjevši to načelnik se povukao kroz hodnik u zaštiti stražara u svoju kancelariju. Sakupljeni narod počeo je vikati idući prema hodniku zgrade u kojem su stražari kundacima ih odvraćali »van s načelnikom, van s bilježnikom, prodali su nas Mađarima«.[87] Sima Jaković[88] se uspjela popeti i na prozor pisame. Bilježnik Dragan Dokmanović se uplašio te je sa svojom ženom i učiteljicom Ljubicom Brujić na stražnja vrata zgrade, kroz dvorište, pobjegao u stan kod učitelja Đure Vranića. Načelnik Mikašinović je, također, uspio pobjeći i otišao je u Ogulin. Paroh Jovan Vukelić se zaključao u svome stanu.

Saznavši da je načelnik pobjegao u Ogulin narod je još više navaljivao na oružnike, želeći ih razoružati i ući u općinsku zgradu. Čuli su se povici: »Pucaj ako imaš kuraž, pogledaj koliko nas je, nećete žive glave odnijeti danas, nije nama stalo do toga, ako od nas jedan ili dva pogine«.[89] Zvona crkvena su stalno zvonila na »alarm«, zvonile su žene pa i školska djeca s ciljem da se još više naroda sakupi, jer su se bojali da će načelnik Mikašinović iz Ogulina poslati oružnicima pomoć. Žene su ovdje, kao i u Ponikvama, bile najaktivnije. Da bi muškarce što više poticale, govorile su: »Ljudi, vi ste kukavice, nećete nositi šešire nego rupce, a mi ćemo šešire, kada vi niste u stanju na četiri oružnika udariti.«[90] Ili, vidjevši neke muškarce da sjede podgrijavale su ih riječima »Vi ljudi tu sjedite, nosite ženske pregače«. Marija Rebić je poticala muškarce govoreći »Vi niste ljudi, vi niste vredni da gaće nosite, da smo mi ljudi sve bi oružnike potukli«. Sava Zatezalo i ista Marija, koje su zaključale crkvu i ključeve uzele, mahale su s njima govoreći »Ovo je sad Hrvatska« a nije Mađarska«.

Masa naroda je neprekidno od 11 sati nastojala da provali u općinsku zgradu, na prednja vrata u hodnik, i na stražnja vrata zgrade, u želji da uđe u načelnikovu kancelariju. Sve od 14 sati oružnici su upozoravali i odbijali masu da ne prodre u zgradu da ih ne razoružaju i pronađu mađarske zastave za koje su vjerovali da su sakrivene u uredu načelnika Mikašinovića. Oko 14 sati plašeći se da ne bi došla oružnička pomoć iz Ogulina narod je nagmuo i na dvorišna vrata zgrade. Tu su se posebno angažirale žene Marija Rebić, Sima Jaković i Milica Kukić. Masa je provalila kroz pred-

86 Izvještaj župana Županije Modruško-riječke i grada Bakra od 4. juna 1897, HAK, k. 1.

87 Izvještaj Kr. ugar. hrv. slav. oružničkog zapovjedništva upućen Kr. ugar. hrv. slav. oružničkom zapovjedništvu u Zagrebu 1. juna 1897. godine, HAK, k. 1, str. 2.

88 Sima Jaković, Bakača iz sela Kršića imala je dva sina i kćerku Smilju zvanu Cuka. Oba su joj sina bili u Americi. Sin Kojo se vratio kući i umro, a Đuro je umro u Americi.

89 Izvještaj oružničke postaje Generalski Stol od 1. juna 1897.

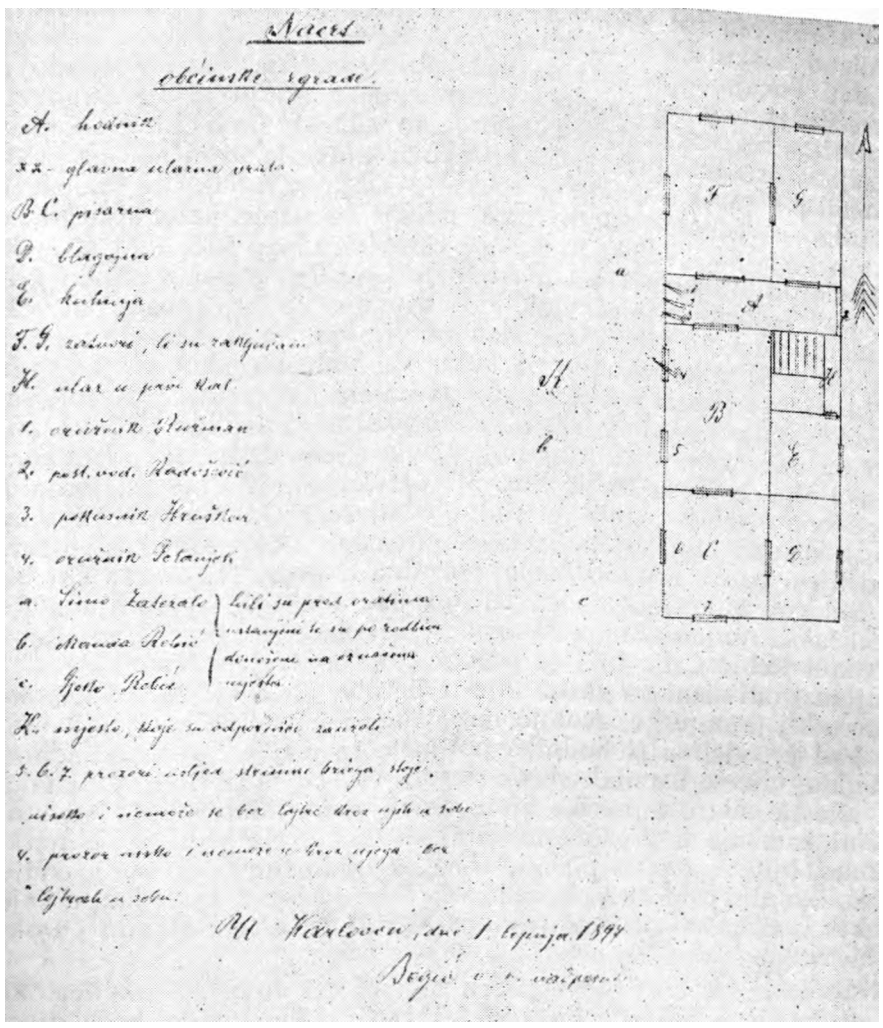

Faksimil, 1897.

nja vrata i prodrla u hodnik.[91] Oružnici su ustuknuli do stepenica u hodniku. Međutim masa je išla dalje. Među prvima bile su žene, Marija Rebić, Sima Jaković, Sava Zatezalo, te najodvažniji Simo Zatezalo, Mane Papić, braća Mikašinovići, Vajo Rebić i Đuro Kukić. Iako su oružnici upozoravali da će pucati, pritisak

91 Vidi nacrt zgrade u prilogu.

je na njih bio sve veći, pa i kad bi postajevodnik Ivan Radošević podigao pušku da ispali hitac, Vajo Rebić bi mu okretao leđa govoreći: Pucaj, — misleći da neće pucati u leđa. Sava Zatezalo je uhvatila jednog oružnika za nož na puški, ali ju je on uspio odgurnuti. Preko njenih leđa htio je to učiniti Simo Zatezalo. Nastala je velika gužva. Žena Sima Jaković uhvatila je za nož na puški oružnika Petanjka. On ju je odgurno i u tom momentu Radošević je izdao naređenje: »Brza vatra, pucaj«. Oružnici Ivan Radošević, Antun Petanjak, Nikola Ružman i Đuro Hruškar pucali su na goloruki narod. Među prvima u trbuh je pogođen Simo Zatezalo kbr. 49, koji je ostao stojeći dok ga i drugo zrno nije pogodilo. Najodlučniji »među svima napadačima bio je Simo Zatezalo, pa je i njega prvo tane pogodilo nu kako bje hodniku gusto zbijena masa nije mogao pasti već je ostao kao na zid naslonjen«.[92] Narod van zgrade i dalje je kamenjem razbijao prozore a jedni su stalno zvonili na crkvena zvona. Ubijen je Đoko Rebić kbr. 36 pogođen u prsa i Manda Maša Rebić kbr. 31, Calićevi, brat i sestra. Maša je pogođena u trbuh a bila je trudna 6 mjeseci. Od zadobivenih rana umrli su u ogulinskoj bolnici već sutradan Doka Mirić, pogođena pod lijevi pazuh i Mane Papić, pogođen u prsa. Teško ranjeni bili su Milovan Mikašinović, Nikola Munjas, Joco Mirić, Smiljana Rebić i lakše ranjena Stana Jaković[93] i nekoliko drugih. Mariji Rebić i Nikoli Rebić Čalić bila je odjeća izbušena od puščanih zrna. U njoj su i odvedeni na saslušanje u Ogulin. »Dok su oružnici pucali sveudilj je na crkvi zvonilo na larmu, a i poslije ispaljenih hitaca, kad je svjetina iz hodnika pobjegla te mrtve i ranjene sobom odvukla, nije se ustanak skroz slegao, već su tada ljudi stali vikati: »Nosite sikire i motike amo, da ih poubijamo« — te su stali bacati kamenje u prozore načelnikove sobe. Na jednom je netko viknuo, bež'te, još će pucati, a na tu opomenu, stao se je svijet na koliko nije prije otišao razilaziti. Tako je otpor savladan, a svjetina se umirila, pa je samo rodbina ostala uz mrtve Mandu i Doku Rebića« ,[94]

Narod je naročito bio ogorčen na paroha Jovana Vukelića. Žene su ga napadale riječima da je Mađar i da im on neće djecu krstiti, da će rađe djecu nositi u katoličku crkvu Generalski Stol, nego njemu koji je narod prodao Mađarima. Žene su napale i na parohov stan lupajući na vrata i uzvikujući: »Otvori Mađaru, gdje si Mađaru, iziđi van«.[95]

92 Optužnica Kr. državnog odvjetništva Ogulin od 3. augusta 1897, HAK, kut. 1, str. 17.

93 Stana Jaković, rođena Ivković u Ponikvama, živjela je u selu Rebić Glavici kod kćeri Maše. U buni je ranjena u petu. Umrla je 1945. godine kada je imala 93 godine. Njena kći Maša ranjena je od Nijemaca 1943. i živjela do 1979. kada je umrla u starosti kao i njena majka od 93 godine.

94 Isto.

95 Isto, str. 22.

Istoga dana oko 17 sati iz Ogulina u Gornje Dubrave došao je Franjo Marković, stražneštor s nekoliko oružnika i kotarskim predstojnikom dr Draganom Maleševićem. Sutradan oko 2 sata ujutro došao je iz Karlovca i zapovjednik, nadporučnik Begić sa 5 oružnika. Već u 7 sati u Dubrave je došlo sudbeno povjerenstvo, upravitelj državnog odvjetništva Aleksandar Strohal, sudac istražitelj Ladislav Bauer, kotarski liječnik dr Čulumović i dr Grastla. S njima je bio i kraljevski podžupan Anton Varda. Sudbeno povjerenstvo radilo je na licu mjesta dva dana. Saslušani su načelnik Mihajlo Mikašinović, paroh Jovan Vukelić, bilježnik Dragan Dokmanović i učitelj Đuro Vranić.[96] Pregledani su leševi i sačinjeni zapisnici ubijenih Sime Zatezalo, Đoke Rebić, Maše Rebić i teško ranjenih, Milovana Mikašinovića, Nikole Munjasa, Jove Mirića i Smiljane Rebić. Svi oni koji su od oružnika bili prepoznati predvedeni su pred suca istražitelja i državnog odvjetnika koji su ih 31. maja i 1. juna saslušavali u Gornjim Dubravama. Kod mrtvih je bila seoska straža dok nisu od komisije pregledani i sahranjeni. U Dubravama je uspostavljena privremena oružnička postaja od 10 oružnika koji su se smjestili u općinsku zgradu, a hranili su se u krčmi Ilije Višnjića.

Za isti dan 31. maj nadporučnik Begić je u svom izvještaju od 1. 6. upućenog kr. ugr. hrv. slav. oružničkom zapovjedništvu u Zagreb pored ostalog zapisao: »Dne 31. svibnja t.g. sa 10 momaka uslijed brzojava, da se svjetina u Generalskom Stolu na otpor preti općini i crkvi krenemo tamo s vlakom. Stigli smo tamo oko 5 sati po podne i našli pred općinom uslijed ublastnog poziva sakupljene općinske načelnike, s kojima se je gospodin predstojnik u općinu na vijeće podao, a nedaleko od vijećnika stajala je hrpa ljudih brojeći po prilici 30 osobah obojega spola. Ja sam se među njih podao te mi na moj upit odgovoriše, »gospodine mi se nebunimo niti hoćemo niti nam je do toga, da gubimo glave kao oni u Dubravah, već mi molimo da nam se dade drugi načelnik i podnačelnik, jer oni s našim općinskim dobrom svojevoljno gospodare«. Nakon što sam im stvar rastumačio i obećao njihove želje dalje prenjeti razišli su se na moj zahtjev mirno svojim kućama te tako do otpora ovdje nije ni došlo«.[97]

Veliki župan županije Modruško-riječke i grada Bakra je također 31. maja 1897. dok je sudbeno povjerenstvo vršilo uviđaj u Gornjim Dubravama, uputio dopis banu Khuenu Heredrvariju o buni u Dubravama u kojem pored ostalog kaže: »Vrativ se ovaj čas podžupan iz Dubrava, čast mi je prema njegovoj obavijesti izvjestiti da se izgrednici najstrožije sudbeno progone... Kolovođe su iz Donjih Dubrava ...

96 Vidi prilog u knjizi.

97 HAK, kut. 1, str. 3. i 4.

/

Žene su uzele ključeve od crkve i navalile na parohijalni stan, ali bez uspjeha. Ostala masa žena u prvim redovima obratila se prema općinskom uredu, gdje su oružnici smješteni bili. Namjera im je bila razoružati oružnike, dok im pomoć ne stigne, jer je načelnik pobjegao bio u Ogulin, te su predumievali da će se sa oružnicima povratiti. Iz gomile naroda čuli su se poklici, samo treba razoružati oružnike, jer da oni nesmiju pucati u masu, pak da su i oni što su ubili jednu ženu u Bosiljevu strogo kažnjeni — pak da će onda lako ubiti popa, načelnika i bilježnika, jer da im ne treba mađarski pop a upravu da će si oni urediti po svoju. Jedna žena lupajući crkvenim ključevima, vikala je Živjela Hrvatska, krepala Mađarska. Druga opet drznula se je tako daleko da je za bajunetu na oružničkoj puški uhvatila. Oružnici opominjali su narod ali sve badava, pa kad su se vidili u opasnosti života učinili su uporabu oružja, što je djelovalo uspješno na fanatiziranu masu. Danas je prividno sve mirno, ali pošto se prijete osvetom na parohu i općinskim organima, naročito bilježniku, komu podmeću da je postrielio pale žrtve, morati će oružnička asistencija još dulje vremena u Dubrava ostati«.[98]

U vezi bune u Dubravama Kr. veliki župan županije Modruško-riječke i grada Bakra uputio je banu Kheunu izvještaj 14. juna 1897. u kojem detaljno opisuje šta se sve zbivalo te pored ostalog kaže: »Osim ovog žalosnog slučaja krvavog sukoba u Dubravama bilo je u ovopodručnih općinah Tounju, Oštarijama više izgreda kojima je bila svrha da se pokaže nezadovoljstvo što je u kotaru ogulinskom izabran za narodnog zastupnika kandidat narodne stranke i da se zaplaše pojedini izbornici pristaše narodne stranke. Tako je u općini Tounj došlo dana 29. svibnja do 30 ljudi u općinski ured, zahtjevajući da se općinski viećnici koji su glasovali za kandidata narodne stranke skinu sa službe općinskoga viećnika.

Dne 31. svibnja sastalo se do 200 ljudi u istoj općini da mole novi izbor narodnog zastupnika. U općini Oštarije razlupali su prozore župniku Ivanu Štimcu što je glasovao za kandidata narodne stranke u noći 1. t. mj. pokušao je nepoznati zlikovac baciti 'dinamit' u spavaću sobu župnika Štimca u Oštarijama no nije mu to pošlo za rukom jer u prozor nije pogodio već niže prozora, to je praskom samo prozor razlupan. Temeljita sumnja pada na Juraja Rendulića sina bivšeg općinskog načelnika, te je istraga u tom slučaju.

Svi izgrednici kažnjeni su strogo po kr. kotarskoj oblasti.

Odredio sam preduzeće izviđah da se pronađu pravi začetnici tih zlodjela, te dolazeć u doticaj sa narodom upućujem zavedeni dio pučanstva na neosnovanost kojekakvih glasina.

98 HAK, kut. 1, str. 1. 1 2.

»

Mjestimice narušeni i ugroženi javni poredak uzpostavljen je potpunom, a budnim se okom prate sigurnostni odnošaji u županiji«.[99]

Kraljevsko državno odvjetništvo u Ogulinu podiglo je optužnicu 3. augusta 1897. godine protiv 48 ljudi i žena iz Dubrava kao glavnih krivaca za organizaciju i učešće u buni.[100] Njih 42 optužuje se kao neposredne počinioce »radi zločina ustanka«, što su imali namjeru da iz općinskog ureda silom istjeruju općinske činovnike, preuzmu ured u svoje ruke i što su se silom oduprli oružnicima s ciljem izvršenja svoje namjere, a kao sukrivci optužena su šestorica.

Od 48 optuženih, njih 13 je stavljeno u istražni zatvor i to: Ilija Prtljaga, Mihajlo Munjas, Petar Vucelić, Raco Kukić, Božo Munjas, Đuro Zatezalo, Sava Zatezalo, Petar Zatezalo, Simo Mikašinović, Marija Rebić, Vajo Rebić, Milica Kukić i Sima Jaković a 36 se branilo sa slobode. Gotovo svi optuženi na saslušanju su se veoma dobro branili. Tako Vajo Rebić, star 60 godina, kbr. 40 optužen da je navaljivao na oružnike kaže: »Ja nijesam na oružnike navaljivao, jer nijesam ni oružja imao, pa bez oružja čovjek na oružanog navaliti nemože. Nije istina da sam ja među buntovnicima bio kolovođa niti sam ja oružnicima što nažao učinio«.[101]

Simo Karapandža star 60 godina, kbr. 208, saslušan 1. 6. 1897. godine kaže: »Vidio sam da su žene počele zvoniti na oltaru, a kad su to djeca vidjela, to su i ona zvonila i tako se cijeli dan zvonilo, jer se nitko nije usudio da im to zabrani. Nijesam mogao raspoznati tko je bio kolovođa pred općinom jer sam bio daleko«.[102]

Sava Zatezalo, stara 30 godina, Donje Dubrave kbr. 47 saslušavana 31. 5. u Gornjim Dubravama braneći se od optužbe je kazala: »Ja sam juče došla u općinu da platim porez, ali je imao gospodin načelnik posla pa nije mogao poreza primiti. Na to sam izašla van te su mi nekakve žene, njih 30 na broju dale ključeve od crkve da ga nosim učitelju. Ja sam ključeve davala učitelju ali njih on nije htio uzeti i zato sam ja sama odnesla ključeve na svoje mjesto«.[103]

Saslušan također u Gornjim Dubravama 1. 6. 1897. Marko Zatezalo Škerić, star 38 godina iz Gornjih Dubrava kbr. 197 je rekao: »Nije istina da je mene Ilija Prtljaga poslao da idem u Kukiće i Vuceliće narodu javiti, da se neka u nedjelju sastanu u Dubra-

99 HAK, kut. 1, str. 4. i 5.

100 Vidi prilog optužnica.

101 Zapisnik od 11. juna 1897. godine, HAK, kut. 1.

102 Isto.

103 Isto.

vama za bunu, jer se ja sa Ilijom Prtljagom o tom nisam razgovarao, niti se uopće s njim sastajao«.[104]

Glavna rasprava na temelju optužnice sačinjena 3. augusta 1897. godine, otpočela je 23. augusta u 9 sati prije podne kod Sudbenog stola u Ogulinu. Do 19 sati saslušani su: Milovan Mikašinović, Simo Mikašinović, Đuro Kukić, Marija Rebić, Vajo Rebić, Milica Kukić, Sima Jakobović, Stana Višnjić Šumonja, Sava Zatezalo, Petar Zatezalo, Milica Janjanin, Simo Jakobović, Simo Prtljaga, Simo Kukić, Nikola Kukić, Đuro Zatezalo, Đoko Zatezalo, Sima Vucelić, Stevan Zatezalo, Mileta Zatezalo, Milica Jakobović, Stana Jakobović, Joso Mirić, Nikola Munjas, Smiljana Rebić, Božo Munjas, Petar Rebić, Raco Kukić kbr. 167, Raco Kukić kbr. 55, Simo Dimić, Mile Vucelić i Petar Jakobović — ukupno njih 33.

Rasprava je nastavljena 24. 8. u 8 sati i trajala do 19 sati. Toga dana su saslušani Petar Vucelić Mrgić, Đuro Vucelić, Mihajlo Munjas, Desanka Višnjić, Milica Munjas, Smiljana Munjas, Marko Munjas, Manda Mirić, Ilija Prtljaga, Marko Zatezalo Škerić, Mihajlo Zatezalo, Todor Zatezalo, Sava Munjas, Miladin Munjas i Jevrem Munjas, te svjedoci bilježnik Mihajlo Mikašinović, paroh Jovan Vukelić, učitelj Đuro Vranić, bilježnik Dragan Dokmanović, Todor Zatezalo, Rade Višnjić i Ivan Radošević. I 25. augusta rasprava je trajala od 8 sati ujutro do 19 sati. Tog dana saslušani su svjedoci Antun Petanjak, Nikola Ružman, Nikola Zatezalo, Simo Perić, Ilija Vucelić, Marta Vucelić (Prije ste rekli da je Đoko Zatezalo bacao kamenje za načelnikom koji je bježao? Nijesam rekla, a bit će to krivo zapisano — odgovorila je Marta), Vajo Dimić, Blaž Vucelić, Simo Karapandža i Mijo Blažević. Slijedećeg dana 26. 8. u 8 sati saslušan je kao svjedok dr Nikola Malešević, kotarski predstojnik, te Mihajlo Jakobović, Simo Zatezalo, Rade Rebić, Mića Mikašinović, Petar Zatezalo, Milić Zatezalo, Joso Munjas, Marko Kasunić, Dmitar Jakobović, Mileta Rebić, Franjo Ostarčević (selski starješina iz Tounja), Marko Skočić i Mihajlo Višnjić.

Kraljevski sudbeni stol u Ogulinu 27. augusta 1897. godine izrekao je presudu kojom nije bio zadovoljan državni advokat pa je uložio žalbu Kr. hrv. slavonskom dalmatinskom stolu sedmorice u Zagrebu. Isti sud je smatrao da su kazne preblago izrečene, ne prihvativši razloge Kraljevskog sudbenog stola u Ogulinu da su ljudi došli u Gornje Dubrave goloruki i da je njihov postupak bio na nivou demonstracije[105] Kr. hrvatsko dalmat. slav. stol sedmorice, kao sud kasacionalni 30. oktobra 1897. godine u Zagrebu je utvrdio da su izrečene kazne preblage i on ih je izmijenio tako da je Milovanu Mikašinoviću kbr. 164 kazna sa 3 mjeseca povećana na 8 mjeseci stroge tamnice, Simi Mikašinoviću kbr. 164 s 4 nedje-

104 Isto.

105 Vidi prilog u knjizi.

lje na 8 mjeseci, Stani Višnjić Šumonja kbr. 34, s 2 na 8 mjeseci, Stani Jakobović kbr. 213 s 1 na 8, Mili Vuceliću kbr. 60 s 3 na 8, Petru Vuceliću kbr. 62 s 3 na 8, Mariji Rebić kbr. 36 s 2 na 6, Milici Kukić kbr. 55 s 1 na 6, Simi Jakobović kbr. 16 s 1 na 6, Savi Zatezalo kbr. 47 s 1 na 6 i Đuri Zatezalo kbr. 29 s 6 nedjelja na 6 mjeseci stroge tamnice. Svima ostalima ostale su kazne iste. Na 14 dana zatvora suđen je Đuro Zatezalo kbr. 71, na 10 dana Petar Zatezalo kbr. 142, na 8 dana Đuro Kukić kbr. 36 i na 7 dana Milica Janjanin kbr. 160, Simo Prtljaga kbr. 74, Nikola Kukić kbr. 57, Nikola Zatezalo kbr. 54, Milica Jakobović kbr. 146, Nikola Munjas kbr. 111, Smiljana Rebić kbr. 31, Petar Rebić kbr. 31, Đuro Vucelić kbr. 60 i Marta Mirić kbr. 122. Od njih ukupno 48 tuženih suđeno je ukupno 25. Ostali su oslobođeni optužnice.

Od 48 optuženih za organizaciju i učestvovanje u buni samo njih 5 nisu imali djece, a 43 je imalo ukupno 160 djece, od kojih samo njih 14—91 dijete. Tako je Ilija Prtljaga imao devetero djece, Sima Vucelić — osmero, a Marko Zatezalo, Miladin Munjas, Jevrem Munjas, Desanka Višnjić, Smiljana Munjas i Marta Munjas po šestero, dok su Mihajlo Zatezalo, Sava Munjas imali po petero.

Buna u Dubravama imala je dijelom odraza i na susjedne krajeve Generalski Stol, Tounj, Oštarije, Ogulin, Vrbovsko i Bosiljevo. Prilike i položaj naroda nije se mijenjao, dapače Khuenov režim bio je sve žešći u provođenju mađarizacije. O prilikama i raspoloženju naroda na području općine Gornje Dubrave poslije bune pisao je paroh Jovan Vukelić 1. septembra 1897. godine Visokodostojnoj Eparh, konsistoriji u Plaški, pa to pismo radi interesantnosti, navodim u cijelosti.

»U zvaničnoj pristojnosti podpisani, držim za dužnost svoju, izvjestiti visoko dostojnu E. Upravu o polažu crkve i slušanju hrišćanske nauke po vanškolskoj mladeži ove parohije, od Đurđevdana o.g. do dana današnjega.

Dne 27. aprila o.g. počela je ovdje vanškolska mladež — dolaziti »k crkvi« slušatislužbu Božju i nauku krišćansku, bijaše ih toga dana petero — 5.

Dne 4. maja o.g. bio sam radi službe božje u Ponikvama.

Dne 11. maja o.g. bijaše ih 48, — a

dne 18/30. maja o.g. to jest, na nesretni po ovu parohiju dana narodnoga ustanka, na dan opće poznate već narodne bune u Dubravama — koju je kaolirana hrv. opozicija uslijed i nakon već obavljenih izbora za zemaljski, hrv. slavonski Sabor, javno i tajno aranžirala i protivu narodne (vladine) stranke, naročito protivu butun-svijeh izbornika, koji za zastupnike narodne stranke glasaše izazvala —, bijaše ih do 10 sati prije podne samo 20 (vanšk. djece), premda ih je kasnije, poslije prozivanja i za vrijeme već nastale bune — mnogo pridošlo bilo, koja nijesu zabilježena biti mogla.

i

Pa, što je rat i ratno vrijeme za jednu Zemlju — carevinu, kraljevinu, Kneževinu i. t. d., to je, gotovo bila i sada je, ona buna za ovu do sada u svakom pogledu povoljno stojeću parohiju...

Počamši od onoga čemernoga dana, 18/30. maja o.g. sve se je odrvenilo, okamenilo, sve zaspalo: općinska mnogostruka uprava, školska obuka, a parohija, odnosno sav crkveno-općinski život i po gotovu...!

Mjesec-dva i više dana poslije bune, malo se je u ovoj upravnoj općini i u ovoj parohiji radilo i uradilo; pa tek za tim, malo po malo, počeli su poslovi gore citiranih zvanija svojim normalnim tokom teći; ali, koji još ni sada ne teku onako u podpunoj mjeri, kao što su do sada, prije bune tekli...

Veći dio parohijana, naročito iz Donjih Dubrava, niti polazi crkvu — poslije bune — niti šalje vanškolsku djecu »crkvi«. Po dužnosti svojoj, koju mi nalaže naredba visokodostojne Eparh. Konsistorije od 8/20. febr. 1896. Broj K. K. 54 — trebao sam već koncem maja prvi put prijaviti upr. oblasti sve odsutnike i nemarnjake radi opomene i kazne, pa tako i svakoga do sada mjeseca; ali
— obzirom na nesretnu bunu i njezine hude posljedice: smrt trojice na dan bune poginulih; smrt njih dvoga u buni teško ranjenih, a koliko u ogulinskoj bolnici preminulih; na više ranjenih, obzirom na antipatiju, uzrujanost, odvratnost i rastrojstvo, što sve u narodu još i sad tinja; obzirom na mnogobrojne optužene te u zatvoru i danas još čameće parohijane i.t.d. — jedva sam se usudio i pomisliti na redovito, pripisano prijavljivanje, a kamo li ga baš i učiniti!

Držao sam i sada držim po svojem najdubljem uvjerenju za cjelishodno: nedirati u onako i još ovako ozlojeđen narod tj. neprijavljivati odsutni i nemarno dolazeću vanškolsku mladež radi kazne: zatvora i globe i čisto ništa od njega (ovakva naroda) ne zahtijevati, dok se ne stiša, ne primiri...; jer sam čuo i dobro razumio na dan bune, kako žene roptaju, ne samo na tobožnje nove poreze, na civilni brak itd.; već i na slanje vanškolske djece k crkvi i na kršć. nauk...

(Samo ti njemu daj i šalji djecu crkvi, a ne pita on, ja podpisani — jesu li djeca sita, obučena i obuvena, i što će naše blago, dok djeca od crkve dođu itd) — nego sam po drugoj dužnosti svojoj, prije i poslije bune, skoro svake neđelje i praznika, propovjedajući, tumačeći sv. Evanđelje: poučavao, opominjao, od zla puta odvraćao, sokolio, prigovarao, ukoravao i umoljavao, skoro svaki put pozivao vanškolsku — a u vrijeme škole i svakidanju šk. djecu — k crkvi i k poučavanju u vjeri i moralu..što je, ako ne velikoga, ipak toliko uspjeha imalo, da su djeca mjeseca jula i augusta o.g. malo bolje crkvi dolazila, osobito u dane, kad nije bivalo kiše, tako, da je od njih 375 svijeh, u 22 puta kroz ova 4 prošla mjeseca, njih 107, neko 1, neko 2, 3, 4, 5, 6,... a neko i 15 puta kod crkve bilo.

Sad u septembru i oktobru biće polaz već lošiji, jer dani bivaju sve kraći i hladniji, a vrijeme kišovito, što treba u obzir uzeti; jer naš je seoski narod cagljiv, pa nejde na kiši k crkvi; ako i dođe, to u posve malom broju.

Molim Visokodostojnu Eparhijsku Konstitoriju, da ovaj žalosni slučaj, ovaj neugodni izvještaj — na znanje uzeti blagoizvoli.«

Lik i karakteristika krajišnika

0 liku i karakteristici krajišnika pisalo je u svojim radovima više autora opisujući život u Vojnoj krajini. Sakupio sam više njihovih razmišljanja i ocjena o tome čime se odlikuje Dubravac iz davnina. S puno razloga može se kazati da nosi mnogo istoga što
1 Ličanin, Kordunaš i Banijac, koji su mnogo robovali Turcima.

Dolaze iz istočne Bosne i zapadne Srbije. Krepki su, zdravi, visoki, jaki i snažni ljudi, koji lako podnose oskudicu, žeđ i zimu. Mirne su naravi i flegmatični, hrabri i ponosni, drže se starih običaja, bistri su i moralno strogi. Dosjetljivi su, lakovjerni i tvrdoglavi. Doseljenici iz Bosne, Srbije, Crne Gore donosili su sa sobom i svoje davno urođene crte, ali i mnogo karakteristika stečenih u vrijeme robovanja. Pri tome ima više uticaja na narodni karakter koji se može svesti na tri: iskonski narodni iz vremena svoje države, turski i austrijski.

Ponikve i Dubrave imaju oskudno tlo, mršavu i posnu zemlju, škrtu prirodu, pa otud i skučenost životnih uslova. Prirodno je da se to sve odražavalo i na čovjeka u tim krajevima. Međutim, može se kazati da se ljudi u svakom selu, pa i zaseoku, razlikuju po svojim navikama i običajima. No, ima nekoliko crta po kojima je Dubravac i Ponikvarac sličan i jednak ostalim krajišnicima. »To je, prvo, njegovo epsko shvaćanje slobode. Sloboda je njemu nacionalna nezavisnost od strane vlasti, vanjskog pritiska na narodnu cjelinu, od porobljavanja te cjeline. Ovo je shvaćanje u đugovjekovnom robovanju«.[106] Zato sadržinu bića svih ljudi »čini misao i osjećanje slobode s jedne strane, a s druge njegov čvrst oslonac na provjerene tradicije«.[107]

Ljudi se čvrsto drže svojih starih običaja i neraskidivo su vezani uz svoju rodnu grudu, vjerni svojoj riječi i datom obećanju. Historičar Vaniček kaže: »Ovi su ljudi donijeli državi sigurnost i velik dio puste zemlje ponovo priveli privredi«. Slično su i drugi zapažali o fizičkim kvalitetama krajišnika.

Pored određenih slabosti, mana i poroka, zaostalosti i izopačenosti, sačuvala se u Kordunaša, Bani jaca, Ličanina, Dubravaca i Po-

106 Milan Radeka, nav. rukopis, str. 249.
107 Isto.

nikvarca jaka iskonska pozitivna crta: »Nema kod njega hladne proračunatosti zapadnog čovjeka, bezdušne razumnosti. On je blagorodan i duševan, ljubazan kad i gdje zatreba, i u tom su jednaki i muški i ženske. I tu je kvasac da se u uslovima slobode pravilno i pozitivno razvije«.[108]

Kretanje stanovništva u vremenu od 1768. do 1971. godine

Na osnovu sačuvane izvorne arhivske građe među najstarijim podacima o broju kuća na području Dubrava, saznajemo na osnovu popisa iz 1768. godine da su Dubrave imale 81 kuću, Ponikve 47, Popovo Selo 10 i Gojak — 5, ukupno 143 kuće. No već 1800. godine u Dubravama je bilo 123 kuće, u Ponikvama 46 kuća, tj. 169 kuća u kojima je bilo ukupno 1 788 stanovnika i to: u Dubravama 1 242 i Ponikvama 546. Prema podacima iz popisa stanovništva u vremenu od 1857. do 1971. godine broj stanovnika na području općine Gornje Dubrave kretao se prema priloženoj tabeli.[109] Uz ovu tabelu su objašnjenja[110] za pojedina naselja koja su označena u tablicama od broja 1 do 35, a tokom vremena nekad su se samostalno prikazivala, ponekad pridodavana drugom naselju ili su vremenom mijenjala imena. Iz tabelarnog pregleda broja stanovnika vidi se da ih je najveći broj bio 1890. godine — 3 731 stanovnika, a najmanji 1971. godine — kada iznosi samo 1 712 stanovnika. To znači da je, uspoređujući te dvije godine, za vrijeme od svega 81 godinu broj stanovnika smanjen za 2 019, tj. za 54,11%.

Navest ću još nekoliko usporednih podataka koji se zapažaju iz priložene tabele. U vremenu od 1910. godine, kada je bilo 3 425 stanovnika, za svega 11 godina, 1921, stanovnika je bilo manje za **285,** odnosno za 8,32%. U vremenu od 1921. do 1931. broj stanovnika je porastao sa 3 140 na 3 519 što znači da je za 10 godina na području općine bilo 379 stanovnika više. Taj broj je znatno rastao i u vremenu od 1931. do 1941. godine. Pretpostavlja se da je 1941. godine ovdje živjelo ukupno 3 944 stanovnika. Međutim, dolazi do drugog svjetskog rata, ubijanja i razaranja, što dovodi do naglog smanjenja broja stanovnika u ratnim godinama, a u poslijeratnim i zbog kolonizacije u druge krajeve. Broj stanovnika u vremenu od 1940. do 1948. godine smanjio se za 1 252 stanovnika, 31,74% ih je manje samo za 8 godina. Najveći broj stanovništva smanjen je u ratnim godinama od 1941—1945. godine. Iz imeničnog popisa palih boraca i žrtava fašizma vidi se da je na području

108 Milan Radeka, nav. rukopis, str. 255.

109 Mirko Korenčić, Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857—1971. Djela JAZU, knj. 54, Zgb. 1979, str. 443—448.

110 Isto, str. 449—455.

općine u te četiri godine života izgubilo 433. Od 1948. broj stanovnika se stalno smanjivao da bi 1971. na području bivše općine Gornje Dubrave živjelo samo 1 712 stanovnika. Tako u vremenu od 1961. do 1971. godine broj stanovnika je opao za 375, odnosno za 17,97%.

Prema podacima Ljetopisa Matice srpske iz 1873. godine i 5ematizmu pravoslavne srpske eparhije Gornjo-karlovačke iz 1878. godine, u Dubravama je još 1730. godine sagrađena srpska pravoslavna crkva Sveta Petka u vizantijskom stilu, za vlade Karla IV, mitropolita Petrovića i episkopa Danila Ljubotine.

Objašnjenja uz naselja

1. U 1890. i 1900. iskazano pod imenom Bartolović Selo. U 1869. i 1880. podaci su sadržani s naseljem Popovo Selo. Od 1910. do 1931. sadrži podatke za" dijelove naselja Lipošćaki i Meštrovići.
2. U 1869. i 1880. podaci su sadržani s naseljem Popovo Selo, a od 1910. do 1931. s naseljem Bartolovići.
3. Iskazuje se kao dio naselja od 1890. Od 1910. do 1931. podaci su sadržani s naseljem Bartolovići.
4. Naselja pod imenom Donje Dubrave i Gornje Dubrave iskazuju se od 1880. U 1857. i 1869. iskazano je naselje pod imenom Dubrave, za koje su podaci sadržani s naseljem Gornje Dubrave. Naselje Donje Dubrave sadrži podatke za naselje Donji Zatezali i Gornji Zatezali i za dio naselja Mirići u 1880. za dijelove naselja Kukići i Mikašinovići u 1880. i od 1910. do 1931. i za dio naselja Požari od 1910. do 1931. sadrži podatke i za bivše dijelove naselja Dimić u 1890. i 1900. Jakobovići, Janjani, Papići, Rebići i Vucelići u 1890. i 1921, Gnjatići i Purdeki u 1900. i Kršići u 1900. i 1921, koji su tih godina bili odvojeno iskazani. Vidi napomenu 11.
5. Iskazuje se kao dio naselja od 1900. Od 1910. do 1931. podaci su sadržani s naseljem Donje Dubrave.
6. U 1857. i 1869. podaci su sadržani s naseljem Gornje Dubrave, a 1880. s naseljem Donje Dubrave. Od 1910. do 1931. sadrži podatke za dio naselja Mirići.
7. Podaci su sadržani u 1857. i 1869. s naseljem Gornje Dubrave u 1880. s naseljem Donje Dubrave i od 1910. do 1931. s naseljem Donji Zatezali.
8. Od 1857. do 1880. podaci su sadržani s naseljem Popovo Selo. U 1931. sadrži podatke i za dio naselja Vršak.
9. Iskazuje se kao dio naselja od 1900. U 1971. bez stanovnika.

Tabela 1.

NASELJA I BROJ STANOVNIKA PREMA POPISIMA OD 1857. DO 1971. GODINE

Naselje	Dio naselja	Broj stanovnika prema popisu											
		1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.
Barlovići		187	—	—	198	193	151	132	181	191	186	161	140
	Barlovići (1)	126	—	—	125	104	151	132	181	74	86	87	74
	Lipošćaki (2)	61	—	—	54	65	—	—		85	72	57	47
	Meštrovići (3)	—	—	—	19	24	—	—	—	32	28	19	19
Donje Dubrave		—	-	812	509	476	569	584	661	379	330	*799*	?85
	Donje Dubrave (4)	—	—	812	509	454	569	584	661	367	300	773	768
	Požari (5)	—	—	—	—	22	—	—	—	12	30	26	17
Donji Zatezali		—			174	185	196	187	138	141	145	130	174
	Donji Zatezali (6)	—	—	—	116	127	196	187	138	102	85	79	9?
	Mirići (7)	—	—	—	58	58	—	—	—	39	60	51	32
Go jak		—	—	—	242	251	240	212	251	194	174	131	80
	Gojak (8)	—	—	—	242	199	176	159	243	159	140	91	55
	Stakoruša (9)	—	—	—	—	8	10	7	8	2	2	5	
	Vršak (10)	—	—	—	—	44	52	46	—	33	32	33	25
Gornje Dubrave		1766	1907	1145	226	243	415	334	461	31	41	75	18
	Gornje Dubrave (11)	1766	1907	1145	127	206	415	334	461	11	21	4	1
	Kukici (12)												
	Miščevići (13)	—	—	—	9	8	—	—	—	4	9	6	4
Gornji Zatezali		—	-	-	195	185	93	88	101	121	157	171	89
	Gornji Zatezali (14)	—	—	—	100	84	93	88	101	77	59	*9?*	41
	Kukici (15)	—	—	—	52	61	—	—	—	24	60	43	10
	Mikašinovići (16)	—	—	—	43	40	—	—	—	20	38	26	18

		1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.
Janjani (17)		-	-	-	37	51	191	173	187	**22**	15	14	13
Mikašinovići		—	-	—	197	172	—	—	—	151	148	114	87
	Jusići (18)									54	50	37	24
	Kaluđerovići (19)	-	-	-	15	14	—	—	—	5	5	7	7
	Karapandže (19)	-	—	—	68	41	—	—	—	**20**	17	11	**6**
	Mikašinovići (20)	—	—	—	85	84	—	—	—	53	46	34	30
	Sepelji (71)	—	—	—	79	28	—	—	—	13	23	19	15
	Tutorovići (77)	—	—	—	—	5	—	—	—	6	7	**6**	5
Mirići (23)		—	-	-	124	103	95	109	114	98	92	**66**	**20**
Mirić-Selo (24)		-	-	-	43	38	39	30	40	30	25	21	40
Munjasi (25)		-	-	—	104	100	**68**	61	70	72	74	65	42
Perići (26)		—	-	-	67	62	-	-	-	33	29	30	**22**
Ponikve		758	909	946	911	795	832	760	799	695	648	483	406
	Ponikve (77)	758	909	946	875	742	704	638	670	624	586	437	369
	Šimrakovica (78)	-	-	-	36	53	128	122	129	71	62	46	37
Popovo Selo		478	680	657	197	203	356	290	208	190	188	146	102
	Lalić-Dol (79)	—	—	—	43	30	39	37	43	29	48	44	—
	Popovo-Selo (30)	478	680	657	154	173	317	253	165	161	140	102	102
Trošmarija (31)		137	-	-	162	143	-	-	140	151	140	113	97
Višnjić-Brdo (32)		—	—	-	145	136	130	128	119	71	82	89	94
Vucelići					200	187	50	52	49	**122**	117	77	53
	Rebić Glavica (33)	—	—	—	52	45	50	52	49	31	36	16	8
	Škerići (34)	—	-	-	45	49	—	—	—	2b	34	29	27
	Vucelići (35)	—	—	—	103	93	—	—	—	66	47	32	18
Ukupno (?)		3321	3496	3560	3731	3523	3425	3140	3519	2692	2591	2087	1712

10. Od 1857. do 1880. podaci su sadržani s naseljem Popovo Selo, a 1890. i 1931. s naseljem Gojak.

11. Vidi napomenu 4. Sadrži podatke za naselje Donji Zatezali, Gornji Zatezali i za dijelove naselja Kukici, Mikašinovići i Mirici u 1857. i 1869, za naselje Janjani, Mirici, Mikašinovići, Perići i Višnjić Brdo i za dio naselja Rebić Glavica od 1857. do 1880, za naselje Vucelići i za dijelove naselja Kukići, Kaluđerovići, Karapandže, Šepelji i Škerići od 1857. do 1880. i od 1910. do 1931. i za dio naselja Tuturovići od 1910. do 1931. Sadrži i podatke za bivše dijelove naselja Panjići u 1890, 1900. i 1921. i Barići u 1900. koji su tih godina bili odvojeno iskazani.

12. Od 1857. do 1880. i od 1910. do 1931. podaci su sadržani s naseljem Gornje Dubrave.

13. Iskazuje se kao dio naselja od 1890. U 1890, 1900. i 1948. iskazano pod imenom Tuk. Od 1910. do 1931. nije posebno iskazano.

14. U 1857. i 1869. podaci su sadržani s naseljem Gornje Dubrave, a 1880. s naseljem Donje Dubrave.

15. U 1857. i 1869. podaci su sadržani s naseljem Gornje Dubrave, a 1880. i od 1910 do 1931. s naseljem Donje Dubrave.

16. U 1857. i 1869. podaci su sadržani s naseljem Gornje Dubrave, a 1880. i od 1910. do 1931. s naseljem Donje Dubrave.

17. Od 1857. do 1880. podaci su sadržani s naseljem Gornje Dubrave. Od 1910. do 1931. sadrži podatke za naselje Mikašinovići.

18. Iskazuje se kao dio naselja od 1948.

19. Od 1857. do 1880. i od 1910. do 1931. podaci su sadržani s naseljem Gornje Dubrave.

20. Od 1857. do 1980. podaci su sadržani s naseljem Gornje Dubrave, a od 1910. do 1931. s naseljem Janjani.

21. Od 1857. do 1880. i od 1910. do 1931. podaci su sadržani s naseljem Gornje Dubrave.

22. Iskazuje se kao dio naselja od 1900. Od 1910. do 1931. podaci su sadržani s naseljem Gornje Dubrave.

23. U 1900. sadrži podatke za bivši dio naselja Lugani, koji je te godine odvojeno iskazan. Od 1857. do 1880. podaci su sadržani s naseljem Gornje Dubrave.

24. Iskazivano pod imenom Kosanovići u 1890. i 1900. Kosanović Ogulinski u 1910. i Mirić Selo od 1921. nadalje. Do 1948. iska-

zivano kao dio naselja. Od 1857. do 1880. podaci su sadržani s naseljem Vitunj.

25. Od 1857. do 1880. podaci su sadržani s naseljem Popovo Selo.

26. Od 1857. do 1880. podaci su sadržani s naseljem Gornje Dubrave, a od 1910. do 1931. s naseljem Janjani.

27. Od 1857. do 1880. sadrži podatke za dijelove naselja Lalić-Dol i Šimrakovica. Sadrži podatke i za bivše dijelove naselja Bušići, Divići, Ivkovići, Jurjevići, Kušići, Lalići, Pavlovići, Veljačići i Vidnjevići u 1890. i 1900. i Donji Lalići, Maljužići u Medari u 1900, koji su tih godina bili odvojeno iskazani.

28. Od 1857. do 1880. podaci su sadržani s naseljem Ponikve. Od 1910. do 1931. sadrži podatke za dio naselja Kamensko, općina Vrbovsko. Od 1890. do 1948. sadrži podatke za bivši dio naselja Brdarica, koji je tih godina bio odvojeno iskazan.

29. Od 1900. do 1948. iskazivano pod imenom Tabani. Od 1857. do 1880. podaci su sadržani s naseljem Ponikve. U 1971. bez stanovnika.

30. Sadrži podatke za naselje Go jak i Munjasi i za dio naselja Vršak od 1857. do 1880., za naselje Trošmarija u 1869, 1880. 1910. i 1921. i za naselje Bartolovići i dio naselja Lipošćaki u 1869. i 1880. U 1900. sadrži podatak i za bivši dio naselja Bulići, koji je te godine bio odvojeno iskazan.

31. Iskazano pod imenom Otok u 1857, Marija Trošt u 1880. i 1890, Marija Trošt u 1900. i Trošmarija od 1931. nadalje. U 1869, 1880. i 1910. i 1921. podaci su sadržani s naseljem Popovo Selo.

32. Od 1857. do 1880. podaci su sadržani s naseljem Gornje Dubrave.

33. Iskazano pod imenom Rebići u 1880, Glavica u 1890. i 1900, Dubravska Glavica od 1910. do 1931, Glavica — Rebići u 1948. i Rebić Glavica od 1953. nadalje. Od 1857. do 1880. podaci su sadržani s naseljem Gornje Dubrave.

34. Od 1857. do 1880. i od 1910. do 1931. podaci su sadržani s naseljem Gornje Dubrave.

35. Od 1857. do 1880. i od 1910. do 1931. podaci su sadržani s naseljem Gornje Dubrave.

U to vrijeme u Dubravama je bilo 214 srpskih kuća, 2268 stanovnika, bračnih parova 457, rođenih iste godine 116 i umrlih 77, udovica 123.[111]

111 Sematizam, 1878, str. 67. Ljetopis Matice srpske, 1873, knj. 115, str. 157.

U Dubravama je bila parohija 1. razreda u kojoj je službu vršio paroh Isak Kjurina. U isto vrijeme Ponikve su imale 75 kuća s ukupno 934 stanovnika. Godine 1812. u Ponikvama je sagrađena pravoslavna crkva Preobraženija Gospodnja, također u vizantijskom stilu i spominje se Jeromonah Damaskin Prodanović i paroh Jovan Simić.'[12] U isto vrijeme u Ponikvama je učitelj Simo Kjurina, što se vidi iz dopisa Okružne oblasti Ogulin kojim se traži da se isti hitno javi na novo učiteljsko mjesto u Dubicu.[113] U Trošmariji (Otok na Dobri) sagrađena je katolička crkva 1766.

Mjesno školsko vijeće u Dubravama, na svojoj sjednici 16. aprila 1874. godine, raspravljalo je o poludnevnom dolasku djece u školu, o radu pokusnog školskog vrta, o uređenju igrališta, nabavi sportskih sprava i o tome kako uticati na roditelje da redovito šalju djecu u školu. Školsko vijeće konstatira da ima više djece koja bi trebala polaziti školu, ali da je u toku te školske godine ne mogu obuhvatiti, jer je učionica popunjena, a s druge stranene da su kuće u Dubravama raštrkane, pa i daleko, a »zvono poldan ne oglašuje sa zvonika«. Školsko vijeće tada zaključuje da će se školski prostor proširiti i početkom godine veći broj djece ići u školu. Iz tadašnjih podataka vidi se da je Mjesno školsko vijeće u Dubravama više puta opominjalo roditelje koji nisu svoju djecu redovito slali u školu a i prijavljivalo ih okružnoj oblasti u Ogulinu radi plaćanja globe za nepolazak djece u školu. Pri tome se vidi da je ono vodilo računa o veoma siromašnim roditeljima. Tako za Josu Lipošćaka, kbr. 30, Juru Kolića, kbr. 33, Janka Lipošćaka, kbr. 42 i Philipa Miščevića, kbr. 105 iz Dubrava se kaže da su veoma siromašni i da im viša vlast treba pomoći. Mjesno školsko vijeće je 1874. godine zatražilo od Općinskog zastupstva u Dubravama da se pomogne kako bi se pokusni školski vrt što bolje obradio i igralište (gombalište) osposobilo za razvoj sporta.[114]

Već 22. juna 1875. godine pučki učitelj Todor Novaković iz Dubrava obavijestio je Cesarsko-kraljevsku Okružnu oblast u Ogulinu da je priređeno općinsko zemljište za školski vrt koji je obrađen i duboko prekopan. U obavijesti se ističe da su učitelju mnogo pomogli roditelji djece pa i sama djeca.[115] Već nakon četiri dana Mjesno školsko vijeće na svojoj izvanrednoj sjednici 26. juna 1875. godine, udovoljilo je molbi učitelja Novakovića da mu se dade dopust od 1. do 30. jula radi polaganja stručnog učiteljskog ispita u Petrinji i istovremeno predložilo Carsko-kraljevskoj Okružnoj oblasti u Ogulinu da za vrijeme odsustva učitelja Novakovića zamijeni bivši učitelj Nikola Zatezalo, koji je od 1860. do 1868.

112 Sematizam, 1892, str. 80.

113 AH, br. 1880/322.

114 AH, br. 3551.

115 AH, br. 3724.

i

privremeno radio u Generalskom Stolu. Istoga dana je i učitelj Nikola Zatezalo potpisao izjavu da pristaje na prijedlog školskog vijeća i da obećaje da će sa revnošću raditi u Dubravama s prvim razredom.[116]

Članovi Mjesnog školskog vijeća u Dubravama bili su maja 1878. godine: predsjednik općinski bilježnik, Janko Lipošćak, školski nadziratelj, podnačelnik Todor Zatezalo, vjeroučitelj grkoistočni Isak Kjurina, vjeroučitelj rimokatolički Vatroslav Perak, općinski vijećnik Mihajlo Mikašinović, učitelj i perovođa Đuro Kaluđerović i učiteljica Ljubica Lipošćak.[117] Uz mjesno školsko vijeće postojala je i mjesna školska blagajna. Iz nje su se osiguravala sredstva za nabavku knjiga i časopisa među kojima Gospodarski list, Školski prijatelj i slično. U isto vrijeme Općinsko vijeće u Gornjim Dubravama sačinjavali su: načelnik Janko Lipošćak i vijećnici: Isak Kjurina, Mića Mikašinović, Nikola Zatezalo, Jovan Perić, Mihailo Višnjić, Mića Munjas, Mileta Višnjić, Stevan Mikašinović, Damjan Busić, Radovan Vucelić, Petar Lipošćak i Franjo Rendulić.[118]

Ovo općinsko vijeće 2. septembra 1878. godine sa svog područja izabralo je u zastupstvo ogulinsko Franju Rendulića i Mihaila Višnjića i za njihove zamjenike Petra Lipošćaka i Miletu Višnjića.[119] Nešto više podataka o školama ima iz 1883. godine. Tako ban Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije piše 31. jula te godine Kraljevskom građanskom uredu u Ogulin o troškovima za izgradnju škole u Ponikvama u iznosu od 111 forinti i 19 novčića i o naknadnim troškovima od 49 forinti i 5 novčića. Radove je na izgradnji škole, zapravo njenom popravku, izvodio poduzetnik Marko Vukelić a troškove je podmirila Krajiška investiciona zaklada.[120]

Te iste godine u Šematizmu je zapisano da je parohija Dubrave 1. razreda i da ima ukupno 2420 stanovnika, 218 kuća, jednu školu sa 97 učenika od kojih je 72 pravoslavnih.[121] U isto vrijeme u Ponikvama parohija 3. razreda ima 945 stanovnika, kuća 76, učenika 40, a jeromonah je Ignjatije Mamula.[122]

Iz izvještaja učitelja Đure Vranića od 20. augusta 1884. godine u Ponikvama je radila jednorazreda obospolna opća javna škola. Od predmeta učio se srpski (hrvatski) jezik, njemački i domaćin-

116 AH, 3765.

117 AH, br. 169.

118 AH, br. 1503.

119 Isto.

120 HAK, kut. 1.

121 šematizam, 1883, str. 24.

122 Isto.

stvo. Školu je trebalo polaziti 172 djece od kojih 86 dječaka i 76 djevojčica. Grčko istočne vjere bilo ih je 164 i rimokatoličke 8. Međutim, školu je polazilo sveukupno 40 i to 26 dječaka i 14 djevojčica, od kojih 38 grčko istočne vjere i 2 rimokatoličke. U prvi razred išlo je 20 u drugi 10, u treći 5 i četvrti 5 učenika. Školsku godinu 1883/84. s ocjenom vrlo marljivo završilo je 23, marljivo 8, prekidno 5 i nemamo 4. To znači da je koncem godine u viši razred prešlo 30 učenika. Djecu je učio učitelj Đuro Vranić koji je imao redovnu plaću 350 forinti i besplatno drva i stan u školskoj zgradi. Školska soba bila je dužine 9, širine 6 i visine 3 metra. Škola nije imala školskog vrta. Bila je za tada opskrbljena dovoljnim brojem učila. Školska knjižnica imala je 30 svezaka za potrebe učitelja i 15 za učenike. Imala je dvije geografske karte, globus i rusko računalo.[123]

Iste te godine u augustu učitelj Đuro Kaluđerović uputio je izvještaj kotaru Ogulin iz kojeg se saznaju podaci o pučkoj, kako se zvala učionica u Dubravama. U Dubravama je te školske godine bilo školskih obveznika 1880, od kojih 88 dječaka i 92 djevojčice, pravoslavnih 126 i rimokatolika 54. Školu je pohađalo samo 87 djece, od kojih 65 dječaka i 22 djevojčice, grčko-pravoslavnih 64, rimokatolika 23. Nastavu je izvodila učiteljica Ljubica Lipošćak i učitelj Đuro Kaluđerović. U školi su bile dvije učionice od kojih jedna dimenzije 9x5 i druga 5x5 metara. U školu su išla djeca iz dosta velike udaljenosti, s područja Gornjih Dubrava, Otoka, Trošmarije i Popovog Sela, odakle su do škole trebala pješačiti i do dva sata. Stanje školske zgrade je bilo dobro, a učitelj je koristio bivši satnički stan koji je od države darovan za općinske potrebe godine 1884. Škola je imala ograđen školski vrt i voćnjak u kojem je bilo 50 plemenitih voćaka i 310 divljaka te pčelinjak s tri pčelinja društva za praktičnu obuku učenika. Uz školu je bilo igralište, učiteljska knjižnica, prirodoslovna učila — 12 komada, 4 geografske karte, 1 globus i matematičke tablice za zornu obuku — 41 komad. Učitelj Kaluđerović ističe da je škola bila opskrbljena s dovoljnim brojem učila. U prvi razred školske godine 1883/84. išlo je 38, u drugi 15, u treći 14 i četvrti 20 učenika. S ocjenom veoma marljivo završilo je 9, marljivo 18, prekidno 32 i nemamo 28. U viši razred prešlo je 42 djece. U produžnu školu išlo je 10 učenika, 9 dječaka i 1 djevojčica. Vjeronauk su podučavala dva vjeroučitelja. Učitelji su imali platu 400 forinti, godišnje doplate 40, drva obračunata u novcu 33, ukupno 473 forinta.[124]

U Šematizmu pravoslavno srpske eparhije Gornjo-karlovačke od 1892. godine piše da u Dubravama radi paroh Jovan Vukelić[125] koji

123 HAK, kut. 1.
124 HAK, kut. 1.
125 Isto, str. 58.

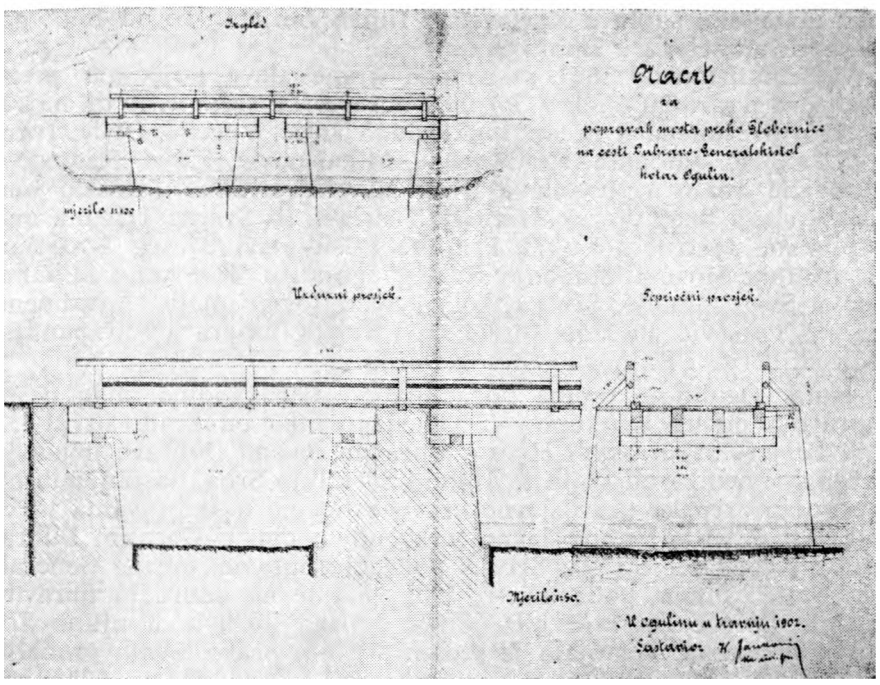

Faksimil, 1902.

ima svoj stan i u ime naknade prima 400 kruna pripomoći od Kraljevske zemaljske vlade. Te godine, paroh Vukelić[126] i Rade Rebić iz Dubrava, bili su članovi Eparhijske skupštine protoprezviterata plaščanskog.[127]

U Šematizmu od 1897. godine stoji da parohija u Dubravama prvoga razreda ima 2783 duše, dvije škole sa 124 učenika i da je paroh Jovan Vukelić odlikovan crkvenim pojasom 1896. godine, da je član Eparh. Konzistorije i predsjednik crkvene općine u Dubravama, čiji je potpredsjednik Rade Rebić i perovođa Đuro Vranić.[128] U istom Šematizmu se navodi da su Ponikve parohija trećeg razreda sa 1122 duše, da imaju komunalnu školu sa 68 učenika i da je jeromonah Damaskin Prodanović.[129] Iz ovog Šematizma se vidi da je Ilinka Janjanin iz Dubrava 1896/97. završila srpsku žen-

126 Jovan Vukelić, rodom iz Drežnice, službovao je u Dubravama 23 godine.

127 Isto.

128 Isto, str. 46.

129 Isto, str. 72.

sku učiteljsku školu u Karlovcu.[130] Ilinka Janjanin će od 1897. godine biti učiteljica u Dubravama.

U Šematizmu od 1883. se navode krsne slave pojedinih prezimena na području općine Gornje Dubrave. Tu saznajemo da najveći broj prezimena a to su: Vignjević, Višnjić, Vucelić, Divić, Ivković, Jaković, Janjanin, Kaluđerović, Mikašinović, Papić, Radović i Radojčić imaju krsnu slavu Sveti Nikola, prezime Zatezalo ima krsnu slavu Sveti Jovan Krstitelj. Tu slavu ili Svetog Trivuna ima i prezime Jaković i Kukić. Prezime Busić slavi Svetog Ignjatiju, a prezime Mirić i Šumonja Svetog Ignjatiju ili Svetog Mihaüa. Slavu Sveti Mihailo, Sveti Nikola i Sveti Jovan imaju i prezimena Lalić i Pavlović. Prezime Dimić slavi Svetog Lazara a Karapandže, Kušići, Perići i Rajnovići Svetog Đurđa.

Kotar Ogulin je prema podacima od 1905. godine imao deset upravnih općina s ukupno 45 535 stanovnika od kojih su 21 333 bili Srbi (47%) a ostali Hrvati. Upravna općina Dubrave imala je 3 543 stanovnika od kojih je 3148 ili 88% bilo Srba, nastanjenih na području srpske pravoslavne crkvene općine u Dubravama i Ponikvama. Srpskoj pravoslavnoj crkvenoj općini u Gornjim Dubravama pripadalo je i 106 Srba s područja upravne općine Generalski Stol.[131] Prema podacima iz 1905. godine na području upravne općine Gornje Dubrave bila je 451 srpska kuća, a u njima 579 bračnih parova. Postojalo je sedam srpskih pravoslavnih grobalja i dva katolička. Prve matice u Dubravama zavedene su 1778. godine.

U Gornjim Dubravama 1905. nastavu izvodi učitelj Milovan Vučinić, Đuro Vranić i Ilinka Janjanin. Školu je pohađalo 418 učenika od kojih 292 dječaka, 126 djevojčica i opetovnicu 109 od kojih 72 dječaka i 37 djevojčica. Crkva je raspolagala sa slijedećim dobrima;

1.	Zdanja vrijednost.....	K	3.600.—
	Vrednosni papiri.....	K	14.732.91
	Dragocjenosti	K	1.520.—
	Ostale pokretnosti	K	3.507.97

Ukupno: K 23.360.88[132]

2.	Dobra zakladna, koja nisu uinvent, glavnojknjizi.			
	Zaklada M. Višnić zaparastos SimiVuceliću	K	150.—	150.—
	Zaklada Rade Višnjića za parastos Milici Zatezalo glavnice			300.—

130 Isto, str. 82.

131 Mato Kosovac, Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka 1910, str. 1031.

132 Isto, str. 1008.

Zaklada Petra Zatezalo za parastos Stevanu Zatezalo glavnice

300.—

Ukupno: K. 750.-

Ukupno crkvena dobra K 23.360.88

K 750.—

K 24.110.88[133]

Iste godine u Ponikvama su bile 153 kuće, 1205 stanovnika, bračnih parova 293 i jedan divlji brak. Matice su zavedene 1835. godine. Predsjednik crkvene općine bio je Svetozar Busić i perovođa Nikola Sarapa, jeromonah Dimitrije Popović, inače rodom iz Vrhovina. Za sesiju je primao 400 kruna od Kraljevske zemaljske vlade. Učitelj Nikola Sarapa izvodio je nastavu za 62 djece od kojih je 36 bilo muških, ženskih 26, a opetovnicu je polazilo 13 od kojih 6 muških i 7 ženskih.

Ponikve su imale jedno srpsko pravoslavno groblje. Vrijednost crkvenih dobara u Ponikvama iznosila je 9.809.71 kruna.[134]

Godine 1913. općina Gornje Dubrave obuhvatala je površinu od 96,13 km, imala je 16.704 jutra i 1.103 hvata zemljišta. Na području općine živjelo je 3.386 stanovnika koji su imali 658 zgrada za stanovanje. Upravna općina Gornje Dubrave imala je četiri porezne općine, 13 sela i 5 zaselaka. Imala je mjesni sud, dok je porezni ured bio u Ogulinu.[135]

Nadmorska visina varira na području općine Gornje Dubrave od 160—340 metara:

Bartolovići	**215**	**metara**
Donje Dubrave	**291**	**"**
Donji Zatezali	**215**	**"**
Gojak	**170**	**"**
Gornje Dubrave	**291**	**"**
Gornji Zatezali	**220**	**"**
Jan j ani	**206**	**"**
Mikašinovići	**206**	**"**
Mirić-Selo	**340**	**"**

133 Isto, str. 1009.

134 Isto, str. 1022.

135 Političko i sudbeno razdjeljenje i repertorij prebivališta kraljevine Hrvatske i Slavonije 1913, str. 22.

Mirići	**200**	"
Munjasi.....	170	"
Perici	265	"
Ponikve	235	"
Popovo Selo.....	218	"
Trošmarija.....	160	"
Višnjić-Brdo.....	230	"
Vucelići.....	218	"

1. Porezna općina Donje Dubrave imala je 3 682 jutra i 44 četvorna hvata zemlje, 859 stanovnika. Selo Donje Dubrave 569, selo Donji Zatezali 196 i Gornji Zatezali 93. Sagrađena je 1905. g. osnovna škola u kojoj je bio učitelj Nikola Vujašković.[136]

2. Porezna općina Gornje Dubrave imala je 5 045 jutara i 27 četvornih hvati zemlje na kojoj je živjelo 1 032 stanovnika. U selu Bartolovići 151, Gornjim Dubravama 415, u Dubravskoj Glavici 50, Janjani 191, Mirići 95 i Višnjić Brdu 130.[137] U Gornjim Dubravama bila je kr. poštanska agencija i škola u kojoj je bio ravnatelj Đuro Vranić i učiteljica Ilinka Janjanin. Paroh u parohiji Dubrave bio je Miloš Mandić.[138]

3. Porezna općina Ponikve imala je 4 959 jutara i 714 četvornih hvati zemlje, na kojoj je živio 871 stanovnik i to u Brdarici 79, u Ponikvama 704, u Šimrakovici 49 i Tabani 39. U školi je radio učitelj Nikola Sarapa, a u parohiji jeromonah administrator Teofon Kosanović.[139]

4. Poreska općina Popovo Selo imala je 3 018 jutara i 318 četvornih hvati zemlje gdje je živjelo 628 stanovnika i to u Gojaku 178, Munjasima 68, u Popovu Selu, župi rimokatoličkoj 317, u Stakoruši 10 i Vršku 52. Upravnoj općini Generalski Stol, iz sastava porezne općine Popovo Selo, pripadali su zaseoci: Dobranski Kolići s 36 stanovnika, Dobranski Špehari 96, Kasunići 173 i Lugari 64.[140]

Djeca s područja porezne općine Popovo Selo išla su u školu u Gornjim Dubravama. U Mariji Troš (Otok na Dobri) spominje se namještenik učitelj Dane Tutek.

136 Isto.
137 Isto.
138 Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevine Hrvatske i Slavonije, Zgb. 1914, str. 64.
139 Isto.
140 Političko i sudbeno razđjeljenje i repertorij prebivališta kraljevine Hrvatske i Slavonije, 1913, str. 22.

Oružnička stanica za Go jak bila je u Ogulinu, za Bartoloviće, Gornje Dubrave, Donje Zatezale, Gornje Zatezale, i Mirice u Generalskom Stolu.[141]

Uoči 1. svjetskog rata, 1914. godine, u upravnoj općini Gornje Dubrave bio je Nikola Kukić 1. bilježnik i načelnik, Stevo Mikašinović 2. bilježnik i Spiro Mandić, mjesni sudac.[142]

Prvi svjetski rat

Prvi svjetski rat počeo je napadom Austro-Ugarske na Srbiju s ciljem da uništi nezavisnu srpsku državu, koja je inspirativno djelovala na jugoslavenske narode u borbi za nacionalno oslobođenje ispod vlasti Habsburške monarhije. Zato je Austro-Ugarska odmah poslije izbijanja rata, 28. jula 1914, vršila snažan pritisak na sve ljude u južnoslavenskim zemljama koji se nisu slagali s napadom na Srbiju. U protusrpskoj kampanji prednjačili su frankovci i klerikalci raspirujući šovinističke strasti ne samo protiv Srba u Srbiji nego i svih onih u okviru austrijske carevine.

Simo Zatezalo Mrka se sjeća da je i njegov otac Tode odležao dva mjeseca u zatvoru 1914. godine, a da ni sam nije znao zašto. »Odveli su ga austrijski žandari jer je razgovarao s Franjom 'Šoštarom' iz Tounja. Franjo je čitao novine, a moj otac išao je iz Ogulina pa je Franju upitao, što ima novoga. ‚Slabo, kume Tode, poginuo je mladi princ i njegova gospođa'. A moj ćaća, ne misleći ni malo zla, rekao je: 'Bilo bi bolje da je poginuo stari nego mladi'. Franjo ga je prijavio i zato je moj otac odležao dva mjeseca u zatvoru«.[143]

Ljubljanski klerikalni list »Slovenac« 27. jula 1914. godine objavio je pjesmu dr Marka Natlačena (kasnije u Jugoslaviji ban Dravske banovine) »Srbe o vrbe«. Isti Natlačen, jedan od istaknutih članova klerikalne partije, isticao se svojim proaustrijskim akcijama, kojima bi mogao pozavidjeti i mnogi austrijski rođeni Nijemac. U svojim govorima posebno je isticao da su Slovenci svjesni da je njihova budućnost moguća samo u Austriji, pa će slovenski narod ostati vjeran tradicijama svojih djedova, vjeran caru i vjeran Austriji.[144]

»Crna knjiga« Vladimira ćorovića, strašna u svojim pojedinim

141 Isto, str. 64.

142 Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevine Hrvatske i Slavonije, Zagreb, 1914, str. 25.

143 Simo Zatezalo Mrka, Sjećanje.

144 »Slovenac«, 29. 7. 1914. Objavljujući govor Marka Natlačena reporter je dodao da je »narod govornika burn? aklamirao i klicao: Dolje Srbija! Živio rat! Živila Austrija! i slične rodoljubive poklike.

Tabela 2.

POPIS STANOVNIŠTVA OD 31. DECEMBRA 1900. GOD. U KRALJEVINAMA HRVATSKOJ I SLAVONIJI
ŽUPANIJA MODRUŠ-RIJEKA, UPRAVNI KOTAR OGULIN, UPRAVNE OPĆINE GORNJE DUBRAVE

Mjesto	Zgrade za stanovanje	Građansko stanovništvo	Spol		vjeroispovest		pismenost								
							Muških				Ženskih				
			muških	ženskih	Rimokat.	Grčkoist.	U svemu preko 6 god.	čita i piše	samo čita	ne čita ni ne piše	U svemu preko 6 god.	čita	piše	samo čita	ne čita ni ne piše
DUBRAVE DOLNJE															
Dimići	1	6	4	2	—	6	2	–	—	2	1	–		–	1
Gnjatići	1	3	2	1	—	3	52	24	—	28	64	1		–	63
Jakobovići	24	136	58	78	—	136	22	6	—	16	23	—		–	23
Janj ani	9	54	28	26	—	54	32	12	—	20	46	—		–	46
Kršići	17	92	35	57	2	90	23	3	—	20	26	—		–	26
Kukici	10	61	27	34	–	61	11	–	—	11	23	—		–	23
Mikašinovići	8	40	14	26	–	40	28	13	—	15	22	1		–	21
Mirici	9	58	32	26	–	58	19	4	—	15	22			–	22
Papići	11	50	26	24	–	50	12	5	—	7	li*	i		–	9
Požari	4	22	12	10	2	20	28								21
Purdeki	1	6	3	3	–	6	3	–	—	3	3	—		–	3
Rebići	12	64	26	38	5	59	19	5	—	14	32	1		–	31
Vucelići	7	43	13	30	–	43	10	3	—	7	24	—		–	24
Zatezali D.	24	127	60	67	–	127	46	20	—	26	56	2		-	54
Zatezali G.	13	84	41	43	**1**	83	33	6	—	27	41	—		—	41
Svota	151	846	381	465	10	836	315	101	—	214	394	6		—	388

Mjesto	Zgrade za stanovanje	Građansko stanovništvo	Spol		Vjeroispovest		Pismenost							
							Muških				Ženskih			
			muških	ženskih	rimokat.	grčkoist.	U svemu preko 6 god.	čita i piše	samo čita	ne čita ni ne piše	U svemu preko 6 god.	čita i piše	samo čita	ne čita ni ne piše
DUBRAVE GORNJE														
Barici	2	5	—	5	—	5	—	—	—	—	3	—	—	3
Bartolović Selo	20	104	47	57	104	—	36	15	—	21	46	6	—	40
Dubrave Gornje	33	182	82	100	12	170	65	43	—	22	80	25	—	55
Glavica	10	45	20	25	—	45	16	8	—	8	23	1	—	22
Janjani	8	51	24	27	—	51	20	11	—	9	21	5	—	16
Kaluđerovići	3	14	7	7	—	14	6	3	—	3	6	—	—	6
Karapandže	10	41	19	22	—	41	17	5	—	12	19	3	—	16
Kukići	6	29	11	18	—	29	10	7	—	3	11	1	—	10
Lipošćaki	9	65	24	41	65	—	20	6	—	14	32	1	—	31
Lugani	5	39	21	18	—	39	18	9	—	9	15	—	—	15
Meštrovići	7	24	10	14	24	—	10	3	—	7	12	1	—	11
Mikašinovići	11	84	42	42	—	84	36	19	—	17	38	4	—	34
Mirici	13	64	25	39	—	64	22	7	—	15	34	4	—	30
Panj ići	4	19	9	10	—	19	7	3	—	4	10	2	—	8
Perići	9	62	27	35	—	62	23	10	—	13	29	2	—	27
Šepelji	5	28	14	14	—	28	10	26	—	4	12	3	—	9
Škerići	5	49	24	25	4	45	19	10	—	9	20	3	—	17
Tuk	?	8	3	5	—	8	3	—	—	3	5	—	—	5
Tutorovići	1	5	4	1	—	5	2	2	—	—	1	—	—	1
Višnjić Brdo	22	136	64	72	2	134	53	27	—	26	60	6	—	54
Vucelići	19	93	50	43	1	92	33	15	—	18	36	11		25
Svota	204	1147	527	620	212	935	426	209	—	217	513	78	—	435

Mjesto	Zgrade za stanovanje	Građansko stanovništvo	Spol		Vjeroispovest		Pismenost							
							Muških				Ženskih			
			muških	ženskih	rimokat.	grčkoist.	U svemu preko 6 god.	čita i piše	samo čita	ne čita ni ne piše	U svemu preko 6 god.	čita i piše	samo čita	ne čita ni ne piše
PONIKVE														
Brđarica	3	18	5	13	—	18	4	—	-	4	13	—	—	13
Bušići	29	152	68	86	—	152	61	20		41	79	11	—	68
Divići	6	50	19	31	—	50	18	7	—	11	26	4	—	22
Ivkovići	21	112	52	60	—	112	41	15	—	26	54	7	—	47
Jurjevići	11	59	25	34	—	59	21	1	—	20	28	1	-	27
Kamensko	12	58	28	30	—	58	24	2	—	22	28	—	-	28
Kušići	14	69	36	33	—	69	31	4	—	27	30	2	-	28
Lalići	7	39	14	25	—	39	14	4	—	10	22	1	—	21
Lalići dolnji	1	4	2	2	—	4	2	—	—	2	2	—	—	2
Maljužići	6	25	10	15	—	25	9	5	—	4	13	2	—	11
Medari	9	44	17	27	—	44	12	3	—	9	24	4	—	20
Pavlovići	20	97	42	55	—	97	35	8	—	27	49	3	—	46
Šimrakovica	6	35	16	19	—	35	11	1	—	10	16	-	—	16
Tabani	5	30	14	16	—	30	14	—	—	14	14	—	—	14
Veljačići	5	16	6	10	16	—	6	1	—	5	8	—	—	8
Vidnjevići	15	75	25	50	—	75	20	6	—	14	46	9	—	37
Svota	170	883	377	506	16	867	323	77	-	246	152	44	-	408

Mjesto	Zgrade za stanovanje	Građansko stanovništvo	Spol		Vjeroispovest		Pismenost							
							Muških				Ženskih			
			muških	ženskih	rimokat.	grčkoist.	U svemu preko 6 god.	čita i piše	samo čita	ne čita ni ne piše	U svemu preko 6 god.	čita i piše	samo čita	ne čita ni ne piše
POPOVO SELO														
Bulići	4	32	16	16	-	32	12	—	-	12	15	-	—	15
Gojak	31	199	38	110	—	199	73	23	—	50	98	3	—	95
Marija Trošt (Otok na Dobri)	25	143	69	74	143	-	62	24	—	, 38	66	10	1	55
Munjasi	16	100	44	56	-	100	37	9	—	28	54	—	—	54
Selište	19	141	70	71	14	127	51	10	-	41	63	2	-	61
štakoruša	1	8	5	3	-	8	4	-	-	4	3	-	-	3
Vršak	8	44	18	26	—	44	13	2	—	11	22	—	—	22
Svota	104	667	311	357	157	510	252	68	—	184	321	15	1	305
Upravna općina (V. G.) Dubrave	629	3543	1596	1947	395	3148	1316	455	-	861	1680	143	1	1536

(Izdao K. R. zemaljski statistički ured u Zagrebu 1914. god. str, 62, 63. i 64).

stvarnostima, samo je blaži refleks plodova u Krvavoj žetvi, koju je decenijama pripravljao Kallayev režim uz suradnju i izdašnu pomoć politike crnožutih jezuita i nadbiskupa Stadlera.[145]

Jednako štampa Stadlerove »Hrvatske katoličke udruge« a tako i franjevačke »Hrvatske narodne zajednice« nisu nimalo zaostajali za direktivama zagrebačke frankofurtimačke »Hrvatske«, koja je 29. 6. 1914. poručila svim Hrvatima, ma gdje se oni nalazili, bojni poklič za istrebljenje Srba.[146]

»U našem krugu, na našem tijelu nalazi se sva sila krpuša u spodobi Srba i Slavosrba, koji nam prodaju grudu i more, a eto i kralja ubijaju! S njima moramo jednom za uvijek obračunati i uništiti ih. To nek nam bude od danas cilj ... Ubojico, ime ti je Srbin! I jesi Srbin, prokleto ti sjeme i pleme, što ga je vjetar natrunio po našem hrvatskom tlu, da rađa zločin i zlobu, sije neslogu i razbojnički prolijeva krv«. A taj isti list 3. jula još određenije poručuje: »Narod navješćuje Srbima borbu na život i smrt i progonstvo iz Bosne i Hercegovine«.[147]

Vlada u Zagrebu je 5. novembra 1914. zabranila dotadašnji naziv hrvatski ili srpski jezik i pretvorila ga u hrvatski, a 3. januara 1915. godine zabranila je upotrebu ćirilice u administraciji.

Dr Ivan Ribar, sjećajući se histerije frankovaca protiv Srba u Hrvatskoj iz tog vremena, piše: »Da je vodstvu frankovaca, te svih ostalih protunarodnih elemenata, uspjelo preko odlučujućih faktora u Beču 'minirati' Sabor i progurati komeserijat s austrijskim generalom na čelu, istrebljenje Srba otpočelo bi već u prvom svjetskom ratu i s istom svirepošću kao u drugom svjetskom ratu. Koalicija je (misli se na Hrvatsko-srpsku koaliciju, kao stranačko političku grupaciju, op. autora) u političkoj borbi za očuvanje Sabora, a protiv komeserijata, osujetila masovni pokolj Srba planski spremljen od frankovačkog vodstva uoči prvog svjetskog rata« .[148]

U to vrijeme Bečki dvor je poklanjao posebnu pažnju razjedinjavanju i produbljivanju jaza između Srba i Hrvata. Za tu svoju namjeru koristili su svaku priliku, pa i tu da Karlovački 26. pješadijski puk bude prva okupaciona jedinica u Beogradu 2. decembra 1914. godine. Tim povodom car Franjo Josip izdao je i poseban proglas »zahvalnosti« Hrvatima, kako bi što više raspirio međunacionalnu netrpeljivost.[149]

Srbi i Hrvati u takvim okolnostima i sami nacionalno i socijal-

145 Vladimir Corović, Crna knjiga, Patnje Srba Bosne i Hercegovine za vreme svetskog rata 1914—1918. Beograd, 1920.

146 Isto.

147 Viktor Novak, Magnum Crimen, str. 31.

148 Dr Ivan Ribar, Iz moje političke suradnje, »Naprijed«, Zagreb, 1965, str. 160.

149 Ivan Božić i drugi, Istorija Jugoslavije, Beograd, 1972, str. 384.

no obespravljeni morali su kao austrijski vojnici ići u rat protiv svoje braće u Srbiji, na front u Rusiju i Italiju, da se tamo, zajedno s isto tako potlačenim seljacima iz drugih jugoslavenskih zemalja, bore i prolijevaju svoju krv za »presvijetloga« cara.

Naravno, među tim austro-ugarskim vojnicima bili su i Dubravci, mobilizirani i poslani na ratište protiv Srbije i njenih saveznika na front u Bukovinu, Galiciju i Pijavu u Italiji. Za razliku od svojih očeva i djedova koji su se više od 200 godina borili za interese Austrije i Mađarske po mnogobrojnim ratištima protiv tuđinaca i za tuđince, sada su bili prisiljeni da se bore i protiv svoje braće u Srbiji.

Ne videći nikakav smisao i opravdanje takvog rata, među Srbima i Hrvatima bilo je mnogo onih koji su na sve moguće načine izbjegavali da odu na front i da se bore. Mnogi su zaista i izbjegavali vojnu obavezu na taj način što su trovali pojedine dijelove svoga tijela (npr. oči kukoljem, uši sodom, noge raznim travama) ili su na neki drugi način nastojali izbjeći vojničku dužnost. Pored toga veći broj muškaraca s područja Dubrava radio je na željezničkoj pruzi, kao pružni ili radnici u saobraćaju, pa ih je Austrija smatrala mobiliziranim u održavanju saobraćaja i prevoženju vojnih transporta i drugih vojnih potreba, pa nisu trebali ići u vojsku, što je dobro došlo da ne idu na front. Ne raspolažemo točnim podacima koliko sposobnih za vojsku iz ovih razloga nije bilo mobilizirano. Međutim, kazivanje ljudi dovodi do zaključka da u vojsku nije bilo mobilizirano nešto više od 120 muškaraca, dok je oko 180 bilo raspoređeno u razne jedinice i na razne frontove. Kao treći vid izbjegavanja služenja carevini Austriji bilo je bježanje iz vojske pa i iz raznih udaljenih krajeva. Pojedinci su dezertirali i s oružjem i odmetnuli se u »zeleni kadar«. Tako se Đuro Munjas iz Munjasa sjeća da je njegov komšija Munjas Mihajla Ilija pobjegao iz austrijske vojske i sakrivao se u obližnjim šumama. Rade Rebić Spiro iz sela Rebić Glavice, pobjegao je iz austrijske vojske i nedaleko svoje kuće sakrivao se u jednoj velikoj šupljoj bukvi. Iz nje je često puta vidio kako ga austrijski oružnici traže kod kuće i zasjede mu postavljaju, ali njega, Iliju Munjasa, Đuru Rebića Špiru, Cviju Radasovića i nekoliko drugih njihovih suseljana nisu mogli uhvatiti.[150]

Vojnici su bježali iz jedinica jer se nisu htjeli boriti za tuđina, a dobro su osjećali i razlike u odnosu vlasti prema njima, uspoređujući se s Austrijancima — Nijemcima. Moj susjed, djed Simo Zatezalo Bulek, je mnogo pričao o sebi kao austrijskom vojniku. Govorio je kako su Hrvati i Srbi bili slabije hranjeni od vojnika Nijemaca, lošije odjeveni, a i u naoružanju su se razlikovali. Na pitanje kako su se oni borili protiv Rusa u Galiciji, znao je podugo

150 Munjas Ilija je u drugom svjetskom ratu od 1941—1945. bio odbornik seoskog NOO-a.

pričati, ali bi na kraju sveo na to — »Mi ođe iz naših krajeva koji smo bili u dekunzima (rovovima), pognuli bi glave što dublje a puške bi usmjerili u zrak i pucali. Ma nijesmo se mi ćeli boriti protiv Rusa. Mi smo jedva čekali da budemo zarobljeni i da negdje odemo. Tako je i bilo. Zarobili su nas Rusi, kasnije su nas rasporedili kod svojih seljaka i mi smo tamo na njihovim imanjima radili. Znam da su neki otišli kasnije u Crvenu armiju, a neki iz našeg sela otišli su kao dobrovoljci u srpsku vojsku. Ja sam ostao tamo oko 4 godine«.

Simo Jaković Zec sjeća se dobro priča svoga oca Pere koji je ratovao u Galiciji i također bio ruski zarobljenik. Sjeća se da je otac Pero pričao da su se u rovovima na Galiciji veoma slabo hranili. Da su po nekoliko dana znali biti i bez igdje ičega. Zima je bila toliko oštra, da je drveće pucalo od hladnoće. Njegovom ocu Peri bila je promrzla noga, pa su ga odvezli na operaciju u Budimpeštu, gdje su mu amputirali prste lijeve noge.

Višnjić Raco Kovač sjeća se da je njegov otac Pero bio na Kolubari i Crnom vrhu kao austrijski vojnik, a zatim u Galiciji na ruskom frontu, gdje je, također, zarobljen i u ropstvu ostao 3 godine i 7 mjeseci. Pero je radio kao kovač kod jednog gazde, koji je otišao u Crvenu armiju. Vrativši se iz zarobljeništva Pero je pričao o boljševicima, Lenjinu i oktobarskoj revoluciji.

Đuro Mikašinović Vućak, vrativši se iz zarobljeništva iz Rusije, također je pričao o oktobarskoj revoluciji. Ljudi su se znali okupljati oko njega i zainteresirano slušati priče što se to dogodilo u Rusiji.[151]

Mihajlo Jaković Vendrija vratio se iz zarobljeništva u uniformi i sa pištoljem na kolut s 12 metaka, sjeća se njegov najmlađi sin Rade.

Ovih samo nekoliko podataka govori o tome da su Dubravci u vrijeme prvog svjetskog rata, služeći u austrijskoj vojsci, doživljavali sve ratne tegobe, da su mnogi poginuli na bojištima, bili ranjavani ili proveli nekoliko godina u zarobljeništvu, boreći se za tuđina, a na frontu u Srbiji i protiv vlastitog naroda koji je jedini u prvom imperijalističkom svjetskom ratu vodio oslobodilačku borbu.

Upravo iz tog razloga, u vrijeme prvog svjetskog rata, među Jugoslavenima u svijetu bio je jak dobrovoljački pokret. Veliki broj Jugoslavena, bilo onih koji su živjeli u Americi, ili onih zarobljenih u Rusiji ili Italiji, javljao se za dobrovoljce da pomogne srpskoj vojsci, a neki od njih priključili su se i oktobarskoj revoluciji.

Već srednom marta 1916. godine srpska vlada i vrhovna komanda suočile se s problemom popune srpske vojske van otadžbi-

151 U Đurinoj kući za vrijeme NOR-a često su održavani sastanci partijske organizacije, SKOJ-a, AFZ-a i si.

ne. Mobilizacija mladića u zemlji nije više bila moguća, pa se išlo na prikupljanje dobrovoljaca, među Jugoslavenima iseljenicima i zarobljenicima u savezničkim zemljama.

Glavnokomandujući francuske vojske general Žofr među prvima podržao je nastojanje srpske vlade što je i prihvaćeno na savezničkoj konferenciji Generalštaba 12. marta 1916. godine. Francuska je bila zainteresirana da se ojačaju srpske trupe u Solunu da na taj način štedjela i svoje snage koje je bila prisiljena slati na Balkan. I ruska vlada je pomagala tu akciju, pa se u Rusiji pristupilo formiranju posebnih dobrovoljačkih jedinica. U novembru 1916. na inicijativu francuske vlade postignut je sporazum između saveznika o prikupljanju dobrovoljaca među jugoslavenskim iseljenicima u Americi, a Francuska je odobrila i kredit od 2 miliona franaka za troškove oko prikupljanja i opremanja dobrovoljaca iz Amerike u srpsku vojsku na Solun. Međutim, iako veoma uspješna, akcija na prikupljanju dobrovoljaca iz Amerike morala se za neko vrijeme zaustaviti, jer je došlo do reagiranja od strane Jugoslavenskog odbora u odnosu na Statut dobrovoljačke vojske. Tek u drugoj polovini 1917. godine povećao se priliv iz Amerike nakon stupanja SAD u rat. Do kraja 1917. stiglo je 3 300 dobrovoljaca iz Amerike od kojih su 200 bili Hrvati i Slovenci a 3 100 Srbi i Crnogorci.[152] No, dobrovoljački pokret sukobljavao se s određenim problemima i među jugoslavenskim zarobljenicima u Rusiji. Međutim, zahvaljujući velikoj pomoći ruskih vlasti, pokret je obuhvatio veliki broj Jugoslavena. Ruska vlada i Vrhovna komanda, na molbu srpskih predstavnika, odobrile su formiranje Srpskog dobrovoljačkog odreda u Odesi, januara 1916. godine, a ruski car Nikola II posjetio je odred u Odesi i odobrio 80 miliona rubalja za izdržavanje i opremanje dobrovoljaca.[153]

Tako je već u martu 1916. godine odred imao 9 904 vojnika, a u aprilu iste godine formirana je Prva srpska dobrovoljačka divizija. Ova divizija upućena je na front u Dobrudžu, gdje su dobrovoljci pokazali izuzetnu hrabrost pomažući Rumune, pa im se i broj već u julu povećao na 18 000 ljudi. Krajem septembra od dviju divizija formiran je dobrovoljački korpus sa 30 242 vojnika i 822 oficira.[154] Prva grupa od 1 058 dobrovoljaca iz Rusije upućena je na solunski front preko Francuske u aprilu 1917. Preko Arhangelska u Solun išao je štab korpusa i dvije divizije. Transportovani ovim putem od sredine novembra 1917. godine, stigli su u Solun, januara 1918. Poslije pobjede oktobarske revolucije i Lenjinova vlada je pružila podršku srpskim predstavnicima u Rusiji u daljnjem prikupljanju i opremanju dobrovoljaca na solunski front. Oplovivši

152 Petar Opačid, Srbija i solunski front, Beograd 1984, str. 58.

153 Isto, str. 59.

154 Isto.

azijatsko kopno Druga dobrovoljačka brigada je stigla na solunski front aprila 1918. godine. Ovo je bio i posljednji prevoz dobrovoljaca iz Rusije, odakle je stiglo ukupno 12 500 boraca u sastav srpske vojske na solunski front. Italija je tek sredinom ljeta 1918. na inzistiranje savezničkih vlada, dozvolila da se u njenim zarobljeničkim logorima prikupljaju dobrovoljci za srpsku vojsku, ali samo onih koji su bili srpske nacionalnosti. Tako je prva grupa od 410 dobrovoljaca iz Italije stigla u Solun tek u prvoj polovini oktobra 1918. godine, kada je već bio i kraj rata. U tim završnim borbama protiv centralnih sila u raznim jedinicama srpske vojske borilo se 21 074 dobrovoljca.

Srpska vlada je obećala svakom dobrovoljcu po završetku rata dati 5 hektara plodne zemlje kao nagradu, ili njegovoj porodici ako on pogine. To je poslije rata i učinjeno što će se vidjeti iz kasnijeg izlaganja. Dolazak dobrovoljaca na solunski front imao je veliki značaj, ne samo zbog povećanog broja boraca nego je snažno djelovao i na moralno stanje srpske vojske. Vojvoda Stepa Stepanović, prilikom smotre prvih dobrovoljaca pridošlih početkom decembra 1917. godine, je pored ostalog rekao: »Junaci, želeo sam žudno da vidim vas sokolove, koji nam prvi doleteste iz velikog vašeg jata, preko tolikih zemalja i mora, da zajedno oslobodimo našu veliku otadžbinu Jugoslaviju, pa vas pozdravljam bratski: Dobro nam došli.

Braćo, Ja nemam potrebe da vam govorim o našim velikim zajedničkim dužnostima, jer ste vi već dali dokaze da su vam one poznate isto tako dobro kao i meni, niti ću da vas pozivam da svoje zastave držite visoko, jer ste ih vi i do sada držali visoko i sjajne kao sunce. Ja želim samo da vas podsetim na naš zavet: da mi nećemo saviti naše zastave pre nego što oslobodimo Otadžbinu i ujedinimo ceo naš narod«![155]

Povodom dolaska velikog broja Jugoslavena u redove srpske vojske, načelnik Štaba vrhovne komande general Petar Bojović je 12. decembra 1917. uputio Naredbu trupama koja se odnosila na odnos srpskih vojnika i dobrovoljaca. U Naredbi se kaže: »Bavljenje Jugoslovena u našoj vojsci, pored pomoći u vojnom pogledu, treba još da učvrsti i razvije ideju o bratstvu, jednakosti i zajednici Srba, Hrvata i Slovenaca, kao i ostalih Slovena. Napori svih starješina treba da teže stvaranju uverenja kod svih vojnika o potpunoj jednakosti i ravnopravnosti svih članova jugoslovenske nacije. Potrebno je suzbijati svaki pokušaj separatizma ili dominiranja Srbijanaca nad ostalima i obratno. Svaki član ove zajednice treba da sam oseća da nije ni ukoliko potlačen niti potčinjen i da ima puno pravo da se po svojoj volji naziva Srbinom,

155 Dr Savo Skoko, Petar Opačić: Vojvoda Stepa Stepanović u ratovima Srbije 1876—1918, str. 591. i 592.

Hrvatom, Slovencem, Cehom, Poljakom itd. kao god što će uvek imati pravo da ispoveda bez ikakve zamerke onu veru koju on želi. Naročito je od velikog značaja da Srbi iz Kraljevine Srbije ne pokazuju nikakve ideje ili namjere prevlasti nad ostalim elementima, kako bi se iskorenila svaka zebnja i bojazan koja možda postoji kod Hrvata, Slovenaca i Crnogoraca u ovom pogledu. U tom pravcu vršena je od strane neprijatelja jaka propaganda među njima, propaganda koja nije bila bez uspjeha i koja će možda i na makedonskom frontu biti produžena.

Razne prepirke, objašnjenja i zamerke za minule događaje, pa čak i pojedine aluzije, mogu doneti više štete no što se to obično misli; zbog toga ih treba izbegavati, i ostaviti na stranu sve diskusije koje mogu uneti nesporazum i zlu krv među elemente iz raznih krajeva.

Krfsku deklaraciju, koju su izradili najviđeniji predstavnici svih delova Jugoslovena, treba smatrati kao svršen i obavezan akt i sve ranije razmirice ostaviti zaboravu. Glavna i jedina pažnja svih vojnika treba sada da se usredosredi na izvojevanje pobede nad neprijateljem i privođenju u delo jugoslovenskog ujedinjenja. ..«

Osvrćući se na tretman Jugoslovena u jedinicama u Naredbi se dalje kaže: »Disciplina i red moraju se održavati i kod Jugoslovena isto onako kao i kod naših vojnika ... Ni najmanje ne sumnjam u njihov zdrav razum i zrelo rasuđivanje, da ovako veliko delo može da izvrši samo vojska prožeta patriotizmom i čvrstom disciplinom. Međutim, naročito želim da naglasim da sredstva za održavanje discipline moraju biti strogo po našim zakonima, uredbama, pravilima i propisima. Tuča i psovke apsolutno su zabranjeni .. . Oficiri i podoficiri, koji se budu ogrešili o ovu preporuku, neka se odmah uzmu na odgovornost i neka za to iskuse svu zakonsku strogost...

Jednom reči, svi vojnici, bez razlike odakle je ko rodom, treba da žive među sobom kao prava braća i najiskreniji drugovi, treba da imaju puno poverenje u svoje starešine i da budu uvereni da će ih oni uvek sa najvećom savesnošću i brigom voditi u ovim teškim i ozbiljnim vremenima .. ,«[156]

Ovakav odnos Vrhovne komande i starješina u srpskoj vojsci prema dobrovoljcima i ciljevima oslobodilačke borbe učvrstio je jedinstvo i podigao još više borbeni duh boraca na solunskom frontu.

Naveo sam nekoliko opće poznatih podataka iz dobrovoljačkog pokreta u vrijeme prvog svjetskog rata. Učinio sam to zato jer se i nekoliko desetina Dubravaca svrstalo u dobrovoljačke jedinice. Neki od njih javili su se u dobrovoljce iz Amerike ili iz zarobljeništva u Rusiji i Italiji, te prošli dug i naporan put borbi na Do-

156 Isto, str. 592. i 593.

brudži, a zatim na solunskom frontu, boreći se za oslobođenje, za slobodu Srbije i svih drugih naših naroda, želeći slobodan život u ujedinjenoj jugoslavenskoj državi.

Prema sačuvanim podacima, na solunskom frontu bilo je s područja općine Gornje Dubrave 31 dobrovoljac. Najviše ih je došlo iz Amerike — 18, iz Rusije — 10 i iz Italije — 3. Od 31, njih 10 je iz Ponikava, 11 iz Donjih i Gornjih Dubrava, 4 iz Popovog Sela, 4 iz Go jaka i 2 iz Kamenskog.

Pored 31 dobrovoljca, koji su otišli na solunski front, kada je izbila oktobarska revolucija u Crvenu armiju otišao je Vignjević Mojsije Mile iz Ponikava, koji je poslije rata dobijao i penziju iz Sovjetskog Saveza. Za 23 dobrovoljca postoje sačuvani podaci u Vojnoistorijskom institutu u Beogradu, pa ih i navodim kako su tamo zapisani:

1. Božo Rade Lalića, rođen 27. 10. 1888. u Ponikvama, zemljoradnik, upisao se u dobrovoljce u Njujorku 6. 6. 1917, došao brodom »Kanada«, upućen za Bizertu 9. 9. 1917. (zaveden pod red. br. slova B 313).
2. Dušan Đure Kušića, rođen 5. 5. 1894, Ponikve, zemljoradnik, stupio u dobrovoljce u Pittsburgu 30. 8. 1917, upućen u operativnu vojsku brodom »Elisabeta« 6. 1. 1918. (naveden pod red. br. 1738 slova B).
3. Mirko Jevrema Kušića, rođen u Ponikvama 6. 12. 1892, zemljoradnik, stupio u dobrovoljce u Makisportu 30. 8. 1917, upućen u operativnu vojsku brodom »Elisabeta« 6. 1. 1918. (zaveden pod red. br. 1666 slova M).
4. Mihailo Nikole Ivkovića, rođen u Ponikvama 1892, zemljoradnik, stupio u dobrovoljce 9. 4. 1916, treći pješadijski puk, dobrovoljačkog korpusa SHS u Rusiji (signatura p. 10, k. 54a, f. 1, dok. 2, list 77).
5. Vojo Đure Kušića, rođen u Ponikvama 11. 10. 1888, zemljoradnik, u dobrovoljce stupio u Makisportu 30. 8. 1917. i upućen brodom »Elisabeta« u Solun 6. 1. 1918.
6. Nikola Vaje Kušića, rođen u Ponikvama 10. 11. 1891, zemljoradnik, stupio u dobrovoljce u Makisportu 30. 8. 1917, u Solun upućen brodom »Elisabeta« 6. 1. 1918.
7. Simo Stojana Ivkovića, rođen u Ponikvama 12. 9. 1894, zemljoradnik, stupio u dobrovoljce 21. 10. 1918. godine (Spisak dobrovoljaca iz Amerike, druga knjiga red. broj 5223, slova S).
8. Višnjić Nikole Mihailo iz Ponikava, stupio u dobrovoljce 30. 10. 1918. (Spisak dobrovoljaca iz Amerike, red. br. 5600 slova M).
9. Božo Pavla Jakovića, rođen 30. 9. 1895. u Donjim Dubravama, zemljoradnik, stupio u dobrovoljce 30. 8. 1917, upućen na Solun 6. 1. 1918. (zaveden pod red. br. 1760 slova B).

10. Mile Višnjić, rođen u Dubravama 1889, stupio u dobrovoljce 9. 4. 1916, treći pješadijski puk, dobrovoljačkog korpusa SHS u Rusiji (signatura p. 10, h. 54a, f. 1, dok. 2, list 84).

11. Mića Milić Sime Jakovića, Donje Dubrave, stupio u dobrovoljce 1. 9. 1916, treći pješadijski puk dobrovoljačkog korpusa SHS u Rusiji (signatura p. 10, k. 54a, f. 1, dok. 2, list 203).

12. Nikola Josifa Mirića Lugan, rođen u Gornjim Dubravama 14. 12. 1892, zemljoradnik, stupio u dobrovoljce 30. 8. 1917, išao brodom »Margarita« u Solim upućen 6. 1. 1918. (Spisak dobrovoljaca iz Amerike, I knjiga 1032, slova M).

13. Stojan Bože Mikašinovića, rođen 24. 12. 1884, u Gojaku, Štakoruša, stupio u dobrovoljce 18. 11. 1917, upućen na Solun 21. 7. 1918. (Spisak dobrovoljaca iz Amerike, 2468 slova S).

14. Simo Race Mikašinovića, rođen u Donjim Dubravama 16. 4. 1895, trgovački pomoćnik, stupio u dobrovoljce 14. 3. 1918, u Solun upućen 21. 8. 1918. (Spisak dobrovoljaca, II knjiga, red. br. 3157).

15. Đuro Sime Jakovića, rođen 12. 2. 1893, rođen u Donjim Dubravama, zemljoradnik, u dobrovoljce stupio 16. 7. 1918, upućen u Mitrov 13. 12. 1918.

16. Marko Ilije Višnjića Glišin, rođen u Gojaku 13. 2. 1885, stupio u dobrovoljce 9. 7. 1917, u Solun upućen 22. 9. 1917.

17. Nikola Bože Munjasa, rođen 15. 8. 1890. u Popovu Selu, u dobrovoljce stupio 6. 9. 1918, upućen u Solun 3. 11. 1918. (Zaveden pod red. br. 4417, slova M). Poslije rata vratio se u Ameriku.

18. Simo Stojana Višnjića, Šmanjak, rođen 22. 11. 1895, u Popovu Selu, zemljoradnik, u dobrovoljce stupio 18. 11. 1917, upućen u Solun 21. 7. 1918. (zaveden pod red. br. 2464 slova S).

19. Mile Miladina Višnjića Šmanjak, rođen u Popovu Selu 1894, stupio u dobrovoljce 16. 8. 1916, četvrti pješadijski puk dobrovoljačkog korpusa SHS u Rusiji (signatura 1. 10, k. 54a, f. 1, dok. 13, list 276).

20. Višnjić Đoke Simo Vršak, Gojak, 1892, stupio u dobrovoljce 14. 5. 1916, zaklet u četvrtom pješadijskom puku u Rusiji (spisak dobrovoljaca 1. i 2. armije pod rednim brojem 1607).

21. Jovan Vucelić, rođen 4. 11. 1882, u Dubravama. Javio se u dobrovoljce u Americi, prošao kroz Mali Depo, Habru, Tulon za Bizertu 10. 7. 1917. u 1. jugoslovenski pješadijski puk Jugoslovenske armije te na Solun. Zapisan pod rednim brojem 995.

22. Joso Vucelić Ćopina, otišao iz Amerike, kao američki državljanin na solunski front. Poginuo je u redovima srpske vojske.

Njegov otac pandur Miloš i majka Sava su dobijali pomoć (spolak) iz Amerike sve do svoje smrti.[156a]

Za ostalih 9 dobrovoljaca s područja općine Gornje Dubrave podaci su zabilježeni prema sjećanju, a to su: Radovan Kukić Milovanov Desina, Dušan Rebić Špiro, Ilija Pere Pavlović, Mićo Ivković, Simo Mile Višnjić Duzen, dobio zemlju u Banatu, Mileta Zatezalo Blejin, Ilija Busić, Mića Vignjević i Đuro Vucelić.

Svi dobrovoljci koji su preživjeli rat, prema obećanju srpske vlade, dobili su zemlju u količini od 9 hektara. Navodim podatke za neke od njih. Tako je Marko Ilije Višnjića Glišin iz Gojaka poslije rata dobio zemlju u Slavonskoj Požegi, Mileta Zatezalo Blejin, koji je otišao na solunski front iz Italije, dobio je 9 jutara zemlje u Slavoniji, ali tamo nije mogao biti iz zdravstvenih razloga, pa je zemlju prodao i živio u Dubravama do 1970. godine, kada je umro.[157]

Simo Đoke Višnjića i Simo Mile Višnjića s Vrška Duzen, dobili su zemlju kod Vršca.

Radovan Kukić Milovanov Desina dobio je zemlju u Baranji, prodao je pa kupio u Miholjcu. U Miholjcu zemlju je dobio i Dušan Rebić Špiro. Isto tako Pavlović Pere Ilija i Mićo Ivković, obojica iz Kamenskog, dobili su po devet jutara zemlje, ali se nisu odselili već su zemlju dali neko vrijeme u rentu. U Banatu zemlju je dobio i Mića Sime Jaković i Nikola Mirić Lugan, koji je sa svojom porodicom 1941. godine pobjegao ispred terora Mađara i došao u Rebić Glavicu, gdje se sa cijelom svojom porodicom uključio u NOP. Simo Race Mikašinović je zemlju dobio u Bačkoj Topoli.[158]

Vajo Đure Kušić dobio je zemlju u Miholjcu, dao je svom bratu Nikoli, a on je ostao kod kuće u Popovu Selu (u drugom svjetskom ratu među prvima su ga tražile ustaše, ali ga nisu mogle, uhvatiti, odveli su mu sina Milana i ubili u Ogulinu). Stojan Bože Mikašinović iz štakoruše poslije rata vratio se u Ameriku. Opredijeljen za komunističke ideje iz Amerike je otišao u Rusiju, odkuda se nikad nije vratio. Simo Stojana Višnjić odmah po završetku rata otišao je u Ameriku (odkuda je i došao na Solun) vratio se nakon nekog vremena kući, i dobio zemlju u Miholjcu. U vrijeme drugog svjetskog rata pobjegao ispred ustaša u Bosnu, te Srbiju, a nakon oslobođenja vratio se na svoje imanje, gdje je umro 1979. godine.

156a U traženju podataka za solunske dobrovoljce mnogo su mi pomogli radnici Vojno-istorijskog instituta iz Beograda Dana Milenković, Ljubimka Ribar i Mile Ognjenović, te Rade Višnjić Berlić, Rade Višnjić šmanjak, Ljuba Višnjić šmanjak, Smilja Višnjić šmanjak iz Popova Sela, Jovo Višnjić iz Gojaka, Lazo Višnjić iz Gornjih Dubrava, Mile Višnjić Dušanov iz Ogulina, Miloš Pavlović iz Kamenskog i Mile Busić iz Ponikava. Njima i svima drugima koji su mi pomogli u prikupljanju podataka za ovaj rad srdačno se zahvaljujem.

157 1941. godine priključio se NOP-u i dobio Spomenicu 1941.

158 Umro u Goli kod Koprivnice 1937. godine.

S područja općine Gornje Dubrave u zarobljeništvu je bilo više od 100 ljudi. Uspio sam doznati imena za njih 58. To su:

1. Bartolović Stjepan
2. Busić Vaje Mile
3. Gašparović Dragan
4. Ivković Mića
5. Jaković Mihajlo Venđrija
6. Jaković Pero Jurek
7. Jaković Pero Zec
8. Janjanin Mane Brgin
9. Janjanin Mile Dudin
10. Kolić Pavla Jure
11. Kolić K. Mate
12. Kolić Jose Miko
13. Lalić Petar
14. Lipošćak Janka Ive
15. Lipošćak Franje Joso
16. Lipošćak Mike Dane
17. Lipošćak Mije Relja
18. Mikašinović Đuro Vućak
19. Mikašinović Mile
20. Mirić Race Petar
21. Mirić Ostoje Rafajlo
22. Mirić Tode Grov
23. Munjas Đure Stršen
24. Munjas Nikole Rade
25. Pavlović Ilija
26. Pavlović Stoj an
27. Rebić Nikole Nina Čalić
28. Rendulić Franje Ivica
29. Rendulić Franje Joso
30. Vignjević M. Dušan
31. Vignjević Ilija
32. Vignjević Nikola
33. Vignjević Mile Nikola
34. Vignjević Sime Nikola
35. Vignjević Sime Rade
36. Vignjević N. Simo Musa
37. Višnjić Rade Đuro Jurek
38. Višnjić Pantelija
39. Višnjić Pero Kovač
40. Višnjić Raco
41. Višnjić Rade Tokar (nakon 10 godina vratio se iz zarobljeništva)
42. Višnjić Sava Zec
43. Višnjić Vajo Đukić
44. Vucelić Dane Bert
45. Vucelić Vićo Gnjatić
46. Vucelić Niko Kapelan
47. Zatezalo Đoko Mrka
48. Zatezalo Mića Mrka
49. Zatezalo S. Milojko Mića
50. Zatezalo D. Nikola Lojza
51. Zatezalo V. Nikola Nine Vrbina
52. Zatezalo Nikola Saja
53. Zatezalo M. Rade Radan
54. Zatezalo Simo Bulek
55. Zatezalo Simo Ćutan
56. Zatezalo Rade Rajkanov
57. Zatezalo Vasilja Stojan Stole
58. Zatezalo M. Todor Todan

U drugoj polovini 1918. godine nazirao se kraj rata. Austro-Ugarska je bila prisiljena na raspad. U Hrvatskoj je već 5. oktobra 1918. godine osnovano Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba kao centralno političko tijelo koje je objedinjavalo i pripremalo narod za stvaranje države Slovenaca, Hrvata i Srba nakon raspada Austro-ugarske carevine. Stvaranjem Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba dolazi do formiranja takvih tijela širom Hrvatske pa i za područje općine Gornje Dubrave. U to vrijeme veliki broj vojnika napušta jedinice, naročito s područja Korduna, Like, Banije, pa i općine Gornje Dubrave, i odlazi u zeleni kadar. Sredinom oktobra 1918. godine narod Dubrava je manifestirao u prilog stvaranja zajedničke države, tj. za ujedinjneje južnoslavenskih zemalja. Manifestacije su bile popraćene skidanjem mađarskih grbova s općin-

ske zgrade i nekih drugih mjesta na području općine Gornje Dubrave, a mnogi željezničari su poskidali s kapa mađarske grbove, pokret zelenog kadra u Dubravama se održavao pod uticajem veoma teških životnih prilika naroda, kao otpor seljaštva protiv imperijalističkog rata i teškog socijalnog stanja.

Austro-Ugarska Monarhija se raspala 29. oktobra 1918. godine. Na njenom dotadašnjem teritoriju stvoreno je nekoliko novih samostainih država, među kojima i Država Slovenaca, Hrvata i Srba. Već 3. novembra 1918. godine u Gornjim Dubravama je osnovan Mjesni odbor Narodnog vijeća Gornje Dubrave. Njegovi članovi su bili: Miloš Mandić, paroh i predsjednik vijeća, ivan Hajdin, župnik, potpredsjednik, Nikola J. Kukić, blagajnik (bivši bilježnik I i upravitelj općine), te članovi: Đuro Vramc, učitelj, Đuro Višnjić, Mile Višnjić i Todor Višnjić, zemljoradnici i Svetozar Busić, Stojan Ivković i Simo Karapandža, trgovci. Mjesni odbor Narodnog vijeća u Gornjim Dubravama imao je i Narodnu gardu koju su sačinjavali: Simo Vucelić, Simo Mikašinović (vođa straže), Ilija Višnjić, Ilija Karapandža, Rade Kaluđerović, Nikola Munjas, Gnjatija Vucelić i Milanko Vucelić iz Gornjih Dubrava; Miloš Divić, vođa straže, u Ponikvama, te Petar Busić, Simo Vignjević, Simo Pavlović, Vajo Ivković, Rade Jurjević, Janko Nikolić i Jovan Nikolić, također iz Ponikava; Nikola Bulić i Rade Višnjić iz Popova Sela.[159]

Mjesni odbor Narodnog vijeća u Generalskom Stolu piše 5. novembra 1918. godine Narodnom vijeću u Zagreb da je 1. 11. 1918. godine na skupštini naroda upravne općine Gen. Stol i porezne općine Donje Dubrave izabran i konstituiran Mjesni odbor. Za predsjednika je izabran Milan Halar, za tajnika općinski bilježnik Franjo Dorčić, za odbornike Rade Tatalović, trgovac, Nikola Vujašković, učitelj iz D. Dubrava i Josip Turković, učitelj iz Generalskog Stola. U slučaju potrebe, određeni su Tatalović i Vujašković za zamjenike predsjednika. Narod porezne općine Donjih Dubrava, koja je bila u sastavu upravne općine Gornje Dubrave, »priključio se po svojim najuglednijim žiteljima ovdašnjem odboru, radi blizine i potom opće gospodarske i upravne gravitacije«.[160]

Formirana je i Narodna garda Mjesnog odbora Narodnog vijeća u Generalskom Stolu u kojoj su bili: Kukić Rade, Višnjić Petar, Zatezalo Todor, Perić Nikola, Lasić Matija, Papić Rafael, Mikašinović Simo, s područja Donjih Dubrava, i iz Gen. Stola: Škrtić Mate, Kasunić Anton, Halar Stjepan, Halar Miko, Lauš Mijo, Pavletić Anton, Slat Janko, Špehar Luka, Benić Mato, Škrtić Tomo, Radočaj Pavao, Katić Mate, Šibenik Nikola i vođa straže Ivan Martinko.[161]

159 Arhiv Hrvatske.
160 Arhiv Hrvatske.
161 Arhiv Hrvatske.

Mjesni odbor Narodnog vijeća u Gornjim Dubravama je 18. novembra 1918. godine pisao Narodnom vijeću Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu u kojem dostavlja imena članova Mjesnog odbora Narodnog vijeća u Gornjim Dubravama i imena Narodne garde, gdje ističe da garda raspolaže sa 20 komada pušaka, sistem »Wesudl« sa kodacima i 700 komada naboja. Mjesni odbor iz Dubrava moli Narodno vijeće u Zagrebu da na narodnu skupštinu, koja bi se organizirala u Gornjim Dubravama, pošalje svoga predstavnika koji bi objasnio narodu promjenu državno pravnog položaja, političko stanje u zemlji, »budućnost naše mlade Jugoslavije«. Obrazlaže se da bi ta skupština imala veliko značenje jer bi se narodu pomoglo i učinilo se mnogo više na još većem raspoloženju na stvaranju jugoslavenske države nego li se to može učiniti novinskim vijestima.[1]“

Iz rijetko sačuvanih dokumenata vidi se da je Mjesni odbor Narodnog vijeća u Gornjim Dubravama bio veoma aktivan u vrijeme stvaranja nove jugoslavenske države. Njegovi članovi sakupljali su i pomoć za srpsku djecu-siročad u Srbiji. Tako 9. decembra 1918. godine odbor Narodnog vijeća šalje sekciji Narodnog vijeća za organizaciju i agitaciju u Zagreb 2 sanduka sakupljene razne robe: 10 komada čarapa, 57 košulja, 50 ručnika, 24 gaće, 3 jastučnice, 1 jastuk, 21 metar platna, 12 plahta, 3 suknje, 2 kaputa, 1 kapu, 2 vreće i nekoliko maramica i marama.[163]

Krajem 1918. a i kasnije, vraćali su se ljudi iz ruskog zarobljeništva i pričali o oktobarskoj revoluciji, što ni na području Dubrava nije prošlo bez određenih odjeka. Saznavši za stvaranje jugoslavenske države neki su došli svojim kućama i iz emigracije misleći da će u novoj državi biti lakši uslovi života i rada. Međutim, uslijed strašnih ratnih posljedica, kao prvi veći potres narod je doživio i gubitak velikog broja ljudi koji su poginuli u ratu ili ostali u zarobljeništvu, te tešku zaraznu bolest, neku vrstu gripe zvane »Španjolka«. Ona je na području Dubrava poslije prvog svjetskog rata odnijela mnogo života. Prosto je harala. Dnevno je znalo umirati na desetke muškaraca, žena, djece. Iz poneke kuće dvoje, troje, pa čak i devetero članova. »Moja tetka Milija i ujak Rade umrli su zajedno i zajedno su pokopani. Samo iz kuće Ilije Jakovića Viljarova umrlo je 5-ero djece. Ljudi su ležali kao pokošeni. Liječnika nije bilo, niti je od kuda dolazio«, sjeća se toga vremena Jovo Janjanin.

Moj otac Rade je pričao, a i drugi stariji ljudi u selu, da nije bilo zdravih koji bi mogli sahranjivati umrle. Narod sahrani dvojicu-trojicu i vrati se s groblja u selo, a već je nekoliko drugih

162 Arhiv Hrvatske.
163 Arhiv Hrvatske.

mrtvih. Tako je u kući Zatezalo Vasilja Stole umrlo 9 članova porodice u svega 8 dana.

Ni hrane nisu ljudi imali dovoljno, pa su odlazili na razne strane ne bi li kupili vreću kukuruza ili drugih životnih namirnica. U proljeće kuhali su mlade koprive, što je u oskudici hrane dobro došlo. Uslovi života u selu bili su sve teži. Žita i stoke bilo je sve manje, a porezi su unatoč tome stalno rasli. Jedan dio domaćinstava u Dubravama teške uslove života poboljšao je kao i prije — radom na željeznici. Međutim, svi se nisu mogli tu zaposliti, pa su mnogi i dalje odlazili, u potrazi za boljim životom, na rad u Ameriku i Francusku, odakle su se poneki vraćali kući, a neki i ostali van domovine do svoje smrti.

Porodice poginulih u vrijeme prvog svjetskog rata dobivale su od austrijskih vlasti neku vrst pomoći u novcu ili poljoprivrednom alatu. Tako je Ksenija Vucelić Višerova dobila plug razorač, Štaka Zatezalo iz Gornjih Zatezala plug obrtač, a Ljuba Rebić Banova i Stoja Jaković također plug razorač. Milan Zatezalo Lale se sjeća da je njegova majka Milica dobila za poginulog mu oca Milića plug razorač i 3000 pomoći, koju je primala sve do svoje smrti. Isto tako i za nestalu zaprežnu stoku — volove, konje ili kola, austrijske vlasti su plaćale oštećenima štetu koja se davala u ratama, pa su je neki dobivali još i do pred sam drugi svjetski rat. Nekima su poneki čekovi i izgorjeli, kao Milošu Pavloviću Prsanu iz Kamenskog, u plamenu kuće 1944. godine.

Prema nepotpuno istraženim podacima s područja općine Gornje Dubrave poginulo je u prvom svjetskom ratu oko 50 ljudi, ali sam saznao za imena njih tek 24 a to su: Đuro Zatezalo Pantin Mravić, Nikola Rebić Ban, Mile Vucelić Višer, Lazo Jaković Stojkin, Ignjatija Rebić Špiro, Mihajlo Janjanin Baja, Mile Janjanin JosipoV, Ilija Janjanin Panta, Ilija Višnjić Rađen, Blagoja Višnjić Vrajtov, Pavlović Duće Ilija, Mile Ivković, Nikola Munjas, Pero Vignjević Kekan, Divić Vaje Mile, Vignjević Miće Mile, Vignjević Jandre Duga, Pavlović Bože Vlado, Divić Nikola Tomin, Kolić Nikole Mirko, Lipošćak Jakov, Zatezalo Mihajla Milić Lale i Rade Višnjić Šmanjak. Neki od njih poginuli su na Crnom vrhu, na Kajmakčalanu, boreći se protiv Srbije ili na frontu u Italiji ili u Rusiji, gdje je umro u zarobljeništvu i Dmitar Višnjić.

Narod Dubrava je s velikom radošću i simpatijama dočekao stvaranje jugoslavenske države 1. decembra 1918. godine. On je bio uvjeren da je došao kraj vjekovnoj razjedinjenosti naših naroda i njihovom izrabljivanju od tuđinaca.

Milan Jaković

Dubrave između dva svjetska rata

Mjerena po karti[1] pravcem sjever—jug i dijelom sjeveroistok—jugozapad, teritorija Dubrava široka je od *4*—7 km, a pravcem istok—zapad i dijelom jugoistok—sjeverozapad dugačka od 16—24 km. Njena ukupna površina je 96,13 kvadratnih kilometara.[2]

Zbog svoje izduženosti od rijeke Mrežnice na istoku do blizu Kupe (na oko 5 km MJ) na sjeverozapadu, teritorija dubravske općine graničila je sa teritorij ama sedam susjednih općina i to sa istočne strane s kordunaškom općinom Perjasica, sa sjeverne i sjeveroistočne strane općinama Generalski Stol i Bosiljevo, sa sjeverozapadne strane općinom Severin na Kupi, sa južne i jugozapadne strane općinama Tounj, Ogulin i Gomirje.

Cestama (državnom, banovinskom i općinskom) i željezničkom prugom Zagreb—Rijeka[3], veći je dio dubravskog područja, odnosno naselja bio relativno dobro povezan ne samo sa susjednim općinama, već i sa širim područjem i udaljenijim mjestima.

Izuzetak je bila samo Perjasica s kojom su veze bile ograničene i zbog Mrežnice kao prirodne prepreke.

Relativno dobra cestovna i željeznička povezanost sa mjestima susjednih općina kao i sa mjestima na širem području olakšavalo je određenom broju dubravskih domaćinstava da stalnim ili povremenim zapošljavanjem van sopstvenog poljoprivrednog posjeda obezbjeđuju nedostajuća materijalna sredstva, a pojedincima da se, pored održavanja svojih poljoprivrednih posjeda, uspješno bave i drugim privrednim djelatnostima, a prije svega sitnom trgovinom, stokom i dr.

Izgradnjom željezničke pruge Zagreb—Rijeka, u drugoj polovini 19. vijeka, većina naselja Donjih i nekoliko naselja Gornjih Dubrava našlo se u blizini pruge.

Položaj tih naselja, u odnosu na naselja kao što su Ponikve, poboljšao se u pogledu mogućnosti rada i zapošljavanja i lakšeg prevladavanja ekonomsko-socijalnih i drugih životnih teškoća i problema. To se potvrđivalo i u razdoblju između dva svjetska rata.

Prema knjizi »Rečnik mesta« što je 1925. godine izdala »Narod-

1 Karta 1 : 50.000 list Karlovac 1 i Ogulin 2.

2 Godišnjak Banovine Hrvatske 1939/40. god. str. 3 i 4.

3 Izgrađena je u drugoj polovini 19. vijeka. Gradili su je i do kraja prvog svjetskog rata s njom gospodarili Mađari. Putevi su građeni ranije.

na Prosveta« u Beogradu, u prvim godinama po završetku prvog svjetskog rata, na terenu dubravske općine bilo je ukupno 54 naselja, i to 17 sela i 37 zaselaka.

Selima su označavana naselja koja su imala od 10 do 42 seoska domaćinstva, a zaselcima naselje od 1 do 16 domaćinstava. U razdoblju između dva svjetska rata na teritoriji dubravske općine nije izgrađeno ni jedno novo naselje.

U tim selima i zaseocima 1931. godine postojalo je ukupno 587 seoskih domaćinstava i 603 kuće.[4]

Pomenuti se broj domaćinstava održavao do aprila 1941. godine. Međutim, u razdoblju od aprila 1941. do marta 1948. godine njihov se broj, uslijed stradanja u toku rata, odseljavanja u druge krajeve (kolonizacija) i izumiranja, smanjio od 587 na 510 domaćinstava.

Od 510 domaćinstava, koliko ih je bilo marta 1948. godine, 131 domaćinstvo se nalazilo na terenu Mjesnog odbora Ponikve, 256 domaćinstava na terenu Mjesnog odbora Gornje Dubrave[5] i 123 domaćinstva na terenu Mjesnog odbora Donje Dubrave.

U toku nepune 23 godine, vlast Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (od 1929. Jugoslavije) izvršila je dva statistička popisa stanovništva i to 31. januara 1921. i 31. marta 1931. godine. Bilo je predviđeno da se 31. marta 1941. godine izvrši i treći popis, ali zbog rata to nije ostvareno.

Prema rezultatima prvog popisa 1921. godine na području dubravske općine bilo je nastanjeno ukupno 3 110 (tri hiljade stotinu deset) stanovnika.[6]

Njihov, prema iskazanoj vjeroispovjesti, nacionalni sastav bio je:

Srba 2817, Hrvata 292, ostalih 1.

Između 1921. i 1931. godine navedeni se broj godišnje uvećavao za 37,9 novih stanovnika, što pokazuju rezultati popisa 31. marta 1931. godine.

Naime, prema tome statističkom popisu tada je na teritoriji dubravske općine stalno bilo nastanjeno i živjelo ukupno 3479 (tri hiljade četiri stotine sedamdeset devet) stanovnika[7], ili za 369 više nego što ih je bilo na kraju januara 1921. godine.

Nacionalni sastav stanovništva[8] 1931. godine bio je:

Srba 3100, Hrvata 376, ostalih 3. Dakle, za deset godina i dva mjeseca srpsko se stanovništvo uvećalo za 283, hrvatsko za 84 i ostali za 2 nova stanovnika.

4 Definitivni rezultati popisa stanovništva 31. marta 1931. godine, knjiga I.

5 Mjesnom odboru G. Dubrave u martu 1948. godine pripadala su sva naselja sadašnjih MZ Gornje Dubrave i Trošmarija.

6 Definitivni rezultati popisa 31. januara 1921. godine u RZS-u SR Hrvatske.

7 Definitivni rezultati popisa stanovništva 31. marta 1931. godine u RZS-u SR Hrvatske.

8 U popisu iskazano kao vjeroispovijest.

0 broju i sastavu stanovništva na terenu dubravske općine neposredno pred aprilski rat 1941. godine, ne postoje statistički podaci.

Ali, ako se prihvati da je i u razdoblju od kraja marta 1931. godine do kraja marta 1941. godine dubravsko stanovništvo uvećano kao i u prethodnom desetljeću, ili nešto više, proizlazi da je uoči aprilskog rata 1941. godine na području dubravske općine moglo biti 3848 ili oko 3900 stanovnika. Od toga 3383 do 3419 Srba, 460 do 473 Hrvata i 5—8 ostalih.

U upravno-sudskom i crkvenom razdjeljenju, dubravska je općina u razdoblju između dva svjetska rata bila podijeljena na četiri tzv. katastarsko-poresko-prebivališne općine i to: Donje Dubrave, Gornje Dubrave, Popovo Selo i Ponikve. (Sada su područja i naselja tih tzv. poreskih općina postojeće mjesne zajednice s tom razlikom što je bivša katastarsko-poreska općina Popovo Selo preimenovana u Mjesnu zajednicu Trošmarija).

Prema navedenoj podjeli i po definitivnim rezultatima popisa stanovništva 31. marta 1931. godine na području katastarsko-poreske općine Donje Dubrave bilo je nastanjeno i živjelo 900 stanovnika, Gornje Dubrave 1111, Popovo Selo 626 i Ponikve 842 stanovnika.'*

Kao što je bilo i kod domaćinstava, u razdoblju od aprila 1941. do 15. marta 1948. godine na dubravskom se području počeo smanjivati i broj stanovnika, tako da se sa oko 3900, koliko ih je približno moglo biti uoči aprilskog rata 1941. do marta 1948. smanjio na 2748 ili za 1152 stanovnika.

Od ukupno 2748 stanovnika prema nacionalnoj pripadnosti bilo je Srba 2384, Hrvata 362 i 2 Slovenca.[10]

Proces smanjivanja stanovništva, što je na prostoru Dubrava praktično optočeo poslije sloma bivše jugoslavenske države, odnosno fašističke okupacije i uspostavljanja ustaške NDH, nastavljen je i poslije 1948. godine, uglavnom zbog umiranja starijih i odseljavanja mlađih generacija u gradove.

Naime, broj od 2748 stanovnika, koliko ih je bilo na području dubravske općine 15. marta 1948. godine, do 31. marta 1981. godine smanjio se za 1445 ili oko 53% odnosno sveo se na svega 1303 stanovnika.[11]

Od ukupno 1303, na području mjesne zajednice Donje Dubrave živi 418, Gornje Dubrave 255, Trošmarije 338 i Ponikve 292 stanovnika.

9 Imenik Prebivališta Savske Banovine od maja 1937. godine.

10 Konačni rezultati popisa stanovništva 15. marta 1948. godine, knjiga IX.

11 Rezultati popisa stanovništva 31. marta 1981. godine — Mjesne zajednice.

Ekonomske i socijalne prilike

Kad je uspostavljena (1. decembra 1918. godine) Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, dubravska je općina u ekonomskom smislu bila veoma nerazvijena i zaostala. Zbog toga su i brojna seoska domaćinstva na njezinom prostoru bila opterećena ekonomskim i socijalnim nedaćama i problemima.

U razdoblju između dva svjetska rata to se stanje nije bitno izmijenilo.

U razdoblju između dva rata, osim izgradnje četiri štemje za vodu, izvedenih radova na kaptiranju pet izvora-vrela, izgradnje nove i renoviranja jedne stare školske zgrade, transformacije stajališta u željezničku stanicu-ukrsnicu Donje Dubrave, ništa nije učinjeno u cilju prevladavanja dubravske ekonomske nerazvijenosti i zaostalosti.

Narod dubravske općine, odnosno svako domaćinstvo ponaosob, bilo je prepušteno samo sebi, svojoj inicijativi i snalažljivosti u rješavanju svojih životnih nedaća i problema.

Izuzetno »brigu« za narod, za njegove ekonomske, socijalne, prosvjetne i druge nedaće jedino su iskazivali kandidati građanskih političkih stranaka u toku političkih kampanja za izbore.

Upravo u vezi s tom praksom poslije petomajskih izbora 1935 godine, tj. obećanja što ih je u toku izborne kampanje dao kandidat za narodnog poslanika sa liste Bogoljuba Jeftića (tada predsjednika kraljevske vlade) Dubravac Đuro Mikašinović-Baron,[12] a pod firmom javnih radova, u toku 1936. i 1937. godine izgrađene su već spomenute šternje u Ponikvama, zaselku Kušćima, Kamenskom, Lalić Dolu i Šimrakovici, te izvedena kaptaža izvora-vrela kod Jusića, na Klenku (kod Mikašinovića) i kod sela Višnjića na području Gornjih Dubrava, odnosno prerađena od ranije postojeća kaptaža dva izvora (Vodica i Drenak) na području Donjih Dubrava.

Nova zgrada za osnovnu školu, pored stare, izgrađena je u Gornjim Dubravama, a popravljena je stara u Ponikvama.

Prema statističkim podacima, od ukupno 3479 stanovnika, koliko ih je bilo nastanjeno i živjelo na području dubravske općine 31. marta 1931. godine, 3119 ili 89,7% bavilo se zemljoradnjom,[13] ustvari ratarstvom i stočarstvom.

Ostalih 10,3% stanovnika u statistici su iskazani kao obrtnici 45, trgovci 19, zaposleni u saobraćaju 209, zaposleni u javnim službama i slobodna zvanja 48 i druga zanimanja 39.

12 Za vrijeme prvog svjetskog rata bio je općinski bilježnik u Plaškom. Špekulacijama sa tzv. aprovizacijom (kukuruzom i dr.) u toku rata se obogatio. Poslije rata nastanio se u Zagrebu gdje je otvorio zalagaonicu, odnosno Srpsku DD banku i tu živio do raspada Jugoslavije 1941. godine.

13 »Godišnjak« Banovine Hrvatske za 1939/40.

Međutim, s malim izuzecima, svi što su u statistici iskazani kao obrtnici, trgovci, zaposleni u saobraćaju itd. imali su svoja seoska domaćinstva tj. porodicu, zemlju, stoku i dr. ili su bili članovi tih domaćinstava. Ta domaćinstva bila su ista kao i onih koji su iskazani kao zemljoradnici.

U međuratnom razdoblju na dubravskom prostoru ni jedno seosko domaćinstvo nije živjelo samo od ratarske i stočarske proizvodnje i rada na sopstvenom zemljišnom posjedu. Na taj način nisu mogli obezbjediti potrebna financijska sredstva ni za plaćanje poreza i drugih dažbina, ni za kupovinu industrijskih proizvoda za potrebe domaćinstva.

Tako je bilo iz više razloga.

Na dubravskom prostoru zemljišne površine pogodne za ratarsku proizvodnju ječma, raži, pšenice, kukuruza, krompira, kupusa i drugih vrsta povrća ograničene su na kraške drage, manje dolove i njive. Tome treba dodati kraški geološki sastav, slabu plodnost zemljišta (naročito na njivama) zbog čega u toku vegetacije zasijanim usjevima najčešće nedostaje vlage.

Većina domaćinstava na dubravskom prostoru posjedovalo je od 5 do 15 rali-jutara zemlje. A u stvari su živjeli na malim površinama obradivog zemljišta, jer su veći dio zauzimale livade-sjenokoše, gmajne-steljnice, grmovi i kompleksi šuma.

Sve su to bila sitna gospodarstva, koja nisu bila sposobna da na svojim malim parcelama ostvaruju obim poljoprivrednih proizvoda da bi dio kao tržišni višak mogli ii prodati. Od pripreme zemljišta za sjetvu pa do žetve žitarica, branja kukuruza, kopanja krompira sve su radili ručno i sa volovskom ili konjskom zapregom.

Zbog neznanja, a i neimaštine, nisu se primjenjivale ni agrotehničke mjere pa su i prinosi bili mali. Zavisno od položaja njive, dubine humusnog sloja zemljišta, količine stajskog đubra, vremenskih prilika, prinosi pšenice i ječma kretali su se u granicama od 7 do 16 vagana, odnosno od 350 do 800 kg po jednom jutru-ralu.

Malo je bilo domaćinstava koja su navedenih krušarica ukupno sijala više od jednog jutra, a još manje takvih koja su nešto od proizvedenih količina prodavala. U Donjim Dubravama takva su bila samo dva domaćinstva.

Krajem januara 1921. godine u domaćinstvima dubravske općine bilo je ukupno: goveda 2153 grla, od toga 846 volova, 592 krave muzare, ostalo junad i telad, konja 57 komada, ovaca 3018, koza 761 i svinja 141 komad.[14] U međuratnom razdoblju stočni se fond stalno uvećavao. Prema procjenama i podacima što su 1945. godine prikupljeni za potrebe Komande Vojnog okruga Karlovac, tada je na području dubravske općine bilo okupno oko 3800 grla go-

14 Rezultati popisa stoke 31. januara 1921. godine Izdanje Direkcije državne statistike u Beogradu 1927. godine.

veda, 80 do 90 pari ili 160—180 konja, preko 8 500 ovaca i koza, oko 14 000 komada peradi, pretežno kokošiju, itd.

Povećanje je, u odnosu na stanje 1921. godine, uglavnom nastalo jer je gotovo svako domaćinstvo imalo barem pet do deset ovaca ili koza, jedno ili dvoje goveda. Nije bio mali broj ni takvih koja su imala i po više desetina ovaca i koza, po šestero i više goveda, a poneka uza sve to i po par konja.

Zbog veoma niskih cijena stoke u odnosu na cijene industrijskih proizvoda, ni ona domaćinstva koja su imala stado od 40 i više ovaca i koza tokom godine nisu mogla svoje financijske potrebe zadovoljiti samo prodajom stoke.

Cijena stoke bila je: jaganjci i jarad od 20 do 30 dinara komad, ovce i koze od 30 do 45 dinara, telad od 80 do 120, junad od 150 do 250, krave od 300 i više, debele svinje od 6 do 9 dinara kilogram, jaja su bila 25 para do pola dinara, a ponekad i 5 jaja prodavalo se za 1 dinar.

Istovremeno, cijena kvalitetnih cipela za odraslog muškarca bila je od 180 do 240 dinara, kožnih opanaka, zavisno od boje kože i načina vezivanja kad se obuju, od 70 do 100 dinara, ženske sandale od 90 do 120 dinara, muško odijelo od 350 do 750 i više dinara, ženski rubac od 10 do 25 dinara, litra petroleouma 7 dinara, kilogram šećera 5 do 20 dinara, sirove kave 30 dinara, kutija cigareta od 4 do 9, paklić savskog duvana sa papirićima 6, a zetskog 7 dinara itd.

Kovačkim, krojačkim, stolarskim, obućarskim, kolarskim, tokarskim, mesarskim i užarskim obrtom, tj. zanatskim uslugama bavilo se ukupno 29 domaćinstava. U prvim godinama poslije prvog svjetskog rata oko 12 domaćinstava bavilo se kupovinom i razmjenom pšenice i drugih žitarica u Senju za morsku sol, a potom preprodajom soli na dubravskom i širem području. Prevoz, u Karlovcu i drugim mjestima kupljenih žitarica do Senja i soli iz Senja (tura preko 200 km), vršen je konjskim kolima. Pojedinci iz oko 30 domaćinstava bavili su se kupovinom i preprodajom odojaka, goveda, ovaca i koza, sirovih koža, orahovih trupaca, drva za ogrev, skupljanjem i prodajom starih krpa i željeza.

Ukupno 18 domaćinstava imalo je gostionice. Od toga broja 11 se održalo i radilo do aprilskog rata 1941. godine.

Bilo je ukupno 15 domaćinstava vlasnika mlinova-vodenica. Mlinovi su se nalazili: 3 na rijeci Mrežnici, 7 na rječici Bistrac, 3 na Ribnjaku i 2 na rijeci Dobri.

Ne mali broj domaćinstava pravio je drva za ogrev, prodavao ih i na taj način dolazio do dijela potrebnih novčanih sredstava, (1 m^3 prodavan je po 50 dinara). Neka domaćinstva u Ponikvama bavila su se proizvodnjom (paljenjem) i prodajom drvenog ugljena, zatim košnjom i prodajom stelje za nastor u štalama. Pored domaćinstava u Ponikvama košnjom i prodajom stelje bavila

se i pojedina domaćinstva iz Bartolovića, Gojaka, Popova Sela i Munjasa.

Za volovski ili konjski voz stelje na sajmu u Ogulinu dobijalo se od 20 do 25 dinara.

Iz većeg broja domaćinstava s područja Donjih i Gornjih Dubrava, uključujući i Rebić Glavicu, kao i određen broj domaćinstava iz Gojaka (ukupno oko 270 ljudi) stalno je ili povremeno bilo zaposleno na željezničkoj pruzi i od 1927. godine u otvorenom željezničkom kamenolomu u Tounju.

Stalno zaposleni na željezničkoj pruzi, tj. imenovani čuvari — vaktari, skretničari, desetari, kočničari, kondukteri, magacineri-prtljažari, te majstori bravari i dr., imali su stalne mjesečne plate od 1200 do 2000 dinara i dječji dodatak.

Upravo zbog pomenute činjenice, smatrani su sigurnim i platežno sposobnim. To im je omogućavalo da industrijsku robu i prehrambene artikle za svoju porodicu kupuju na kredit.

U prilikama kakve su bile između dva svjetska rata, većina tih porodica ubrajane su i smatrane kao ekonomski bolje stojeće.

U mnogo nepovoljnijem položaju bili su svi koji su bili zaposleni kao radnici na održavanju pruge i zaposleni u željezničkom kamenolomu u Tounju.

Radnici na održavanju željezničke pruge bili su potpuno u vlasti nadzornika pruge (banabzera) jer on je o svemu odlučivao, primao na posao, otpuštao, koliko i tko će raditi, a tko neće. Radili su kao nadničari.

Nadnica im se kretala od 20 do 25 dinara. U toku mjeseca, pojedinac nije mogao zaraditi više od 400 do 500 dinara. Porodice radnika živjele su u oskudici i siromaštvu.

Slično je bilo i sa zaposlenim u kamenolomu u Tounju. Uslovi njihovog rada bili su još teži. Rad u kamenolomu bio je tako normiran da je zaposleni, ako dnevno hoće da zaradi 20 dinara morao iskopati, stući i u vagon utovariti 1 m^3 kamena. Budući da je sve, od bušenja kanala za mine do utovara u vagon, rađeno ručno, normu su mogli ispuniti samo u grupu udruženi, fizički jaki, zdravi, složni i vrijedni radnici.

Među bolje stojeće porodice spadao je i veći dio onih koje su se uz poljoprivredu bavile pružanjem zanatskih usluga, kupovinom i preprodajom stoke, sirovih koža, orahovih trupaca i drva za ogrev, zatim porodice koje su bile vlasnici mlinova i malih gostionica i nekoliko porodica cestara i lugara, koje su također imale stalan mjesečni novčani dohodak.

A kakav je bio ekonomski položaj i kako su živjele porodice koje su novac zarađivale prodajom volovskih ili konjskih vozova bujadi u Ogulinu za 20 do 25 dinara, skupljanjem i prodajom po 50 do 100 kg starih krpa i željeza, te izradom i prodajom jednog metra drva za 50 dinara, tek kad je iz Ponikava volovskim ili konjskih kolima dopremljen na željezničku stanicu Gornje Dubrave,

nije teško prosuditi. To tim više ako se ima u vidu da je prevoženje drva i stelje do mjesta prodaje bilo duže od 20 km, a starih krpa i željeza i preko 30 km.

U sezoni poljoprivrednih radova, za rad -sposobni muškarci, mlade djevojke i žene iz siromašnijih, kao nadničari, su kod tzv. bolje stojećih porodica zarađivali novac ili su vraćali ranije pozajmljeni.

Nadnica muškaraca za rad, uglavnom košnju, od 12 do 14 sati dnevno bila je 20 dinara, plus hrana i duvan. Nadnica djevojaka i žena za kopanje, žetvu, kupljenje sijena i dr. bila je svega 10 dinara, kolika je bila cijena 1 litre vina.

Da bi što više smanjili izdatke za kupovinu industrijskih i zanatskih proizvoda, većina je dubravskih domaćinstava nastojala da, pored hrane i sve drugo što je moguće, proizvede u sopstvenoj režiji.

Od kasne jeseni do proljeća gotovo da nije bilo domaćinstva u kojem se nešto nije proizvodilo. Tkalo se platno za muški i ženski veš, košulje, gaće, košuljci, skute. To se platno koristilo i za šivanje dječjih hlačica, torbica za đake osnovnih škola itd. Nadalje, tkala se posebna tkanina od koje je šivana posteljina, posebna tkanina sa ukrasima od koje su krojeni ručnici, posebne tkanine od koje su krojene krpare za prekrivanje podova.

Osnova za tkanje svega navedenog činila su vlakna tzv. pređa od konoplje, rjeđe od lana.

Nakon močenja i sušenja konoplje ili lana, cjelokupni posao oko dobijanja vlakana pređe, stupanje, trličanje, grebenanje, predenje, parenje odnosno bijeljenje i njihovog pripremanja za namotavanje na matovilo od tare-razboja, ručno su završavale žene i djevojke. Isključivo njihov posao bilo je i tkanje.

Za sve navedeno, osim za krpare, potka je bila od pamuka i končaca, a prela ga je tekstilna fabrika u Dugoj ReSl. Kao potku siromašnija domaćinstva češće, bogatija samo u pojedinim slučajevima, koristila su i pređu od konoplje.

Tkale su se i vunene tkanine od kojih su sastavljene šarenice i biljci kao sastavni dijelovi krevetnine, zatim sukna od koga su šivane zimske hlače za muškarce, prsluci i zimski kaputi tzv. aljine.

Smanjivanje financijskih izdataka za obuću u znatnom je broju porodica ostvarivano tako što su od toplih proljetnih do hladnih jesenskih dana žene — djevojke i djeca uglavnom bila bosa.

Zapravo, od obuće su nošene samo domaće šlape izrađene od domaćeg platna i sukna.

Ogromna većina naroda hranila se uglavnom jednostavnom i jednoličnom hranom.

Potrošnja mesa bila je mala. Jelo se eventualno nedjeljom i za vrijeme vjerskih praznika (Božić, Uskrs, Duhovi) te porodičnih slava i veselja, ili kad je u porodici netko bio bolestan. Naime, tada se obično klala kokoš da bi se bolesnik kokošijom juhom liječio.

U većini domaćinstava, uključujući i bolje stojeće, svakodnevno

se jeo pod pekvom ili u pekani ispečeni smjesovni kruh i palenta od kukuruznog brašna, a pšenični kruh uglavnom za vrijeme praznika.

Nije bio mali broj i takvih porodica kojima je nedostajalo i smjesovnog kruha pa su jeli samo palentu. I ne samo to, već su se morali i zaduživati da bi imali dovoljno i palente.

Sve u svemu, u razdoblju između dva svjetska rata većina je seoskih domaćinstava na dubravskom prostoru bila opterećena socijalnim nedaćama i problemima.

One su bile prisiljene da se zadužuju. Mali je broj bio takvih koje dugovi nisu pritiskali. Nad njima su poreske »šikucije« iskaIjivale svoj bijes zbog toga što nisu bile u stanju da plate porez. Te su im »šikucije« bez ikakvih obzira za naplatu poreza plijenile i posljednju ovcu, kozu, kravu, ili šivaću mašinu, naravno, ako je neka porodica imala.

Protiv tih porodica lugari su podnosili krivične prijave zato što su, zbog siromaštva, bili prisiljeni da iz državne 'ili općinske šume »kradu« bukova, grabova i cerova stabla i od njih prave drva za ogrev da bi, kad ih prodaju, dobivenim novcem platili porez, vratili dug, ili nekom u kući kupili nešto od odjeće i obuće.

Tuženi su u ne malo slučajeva za učinjenu »šumsku štetu« osuđivani na kazne zatvora. Kazne su izdržavali u frankopanskoj kuli u Ogulinu.

Te su porodice, a i znatan broj tzv. bolje stojećih, živjele u starim, relativno malim, slabo osvijetljenim drvenim kućama.

Preko 90%, a u nekim selima i zaselcima 100% tih kuća bilo je pokriveno škopom, tj. slamom od raži, koja se za tu svrhu posebno, naravno ručno, obrađivala i spremala u tzv. škopnjake.

Patos u kućama uglavnom je bio od nabijene gline pomiješane sa pljevom od pšenice ili zobi. Zapravo, patos od dasaka bio je samo u kućama ispod kojih su bili podrumi, odnosno štale za stoku, a u drugim veoma rijetko.

Iako su pojedine, uglavnom bolje stojeće, porodice svoje stare kuće renovirale tako što su ih rebrali i nabacivali malterom s vanjske i unutrašnje strane, stavljali im nove, veće prozore, vežu sa ognjištem preuređivali u prostoriju za kupanje i dnevno zadržavanje, ipak je standard stanovanja većine, naročito s gledišta higijene, bio na veoma niskoj razini.

Malo se gradilo novih kuća, a i te što su građene, kao i one koje su renovirane, uglavnom su bile drvene i po svom unutrašnjem prostoru slične ili identične starim. Raspored unutrašnjeg prostora uglavnom je bio: velika soba, manja soba-komora, a između soba veža sa ognjištem, odnosno kuhinja. U toku međuratnog razdoblja, i to pred početak drugog svjetskog rata, na primjer, na području Donjih i Gornjih Dubrava samo je šest kuća ozidano od kamena i opeke i to tri u Donjim Dubravama, jedna

1

u Rebić Glavici i jedna u mjestu Gornje Dubrave, koja je u stvari adaptirana, i jedna u Višnjićima (kod ž. st. G. Dubrave).

Svojim općim izgledom, dimenzijama i uglavnom slamom pokrivenim krovovima, i gospodarske su zgrade odražavale nepovoljan i težak materijalno-financijski položaj većine dubravskih seoskih domaćinstava. Također i visoki plotovi, tzv. plitorci kojima je kod brojnih domaćinstava bilo ograđeno dvorište, odnosno kako se govorilo »lijev«.

Mladići i djevojke što su sklopili brakove na području dubravske općine, pred ili koju godinu prije početka prvog svjetskog rata, odnosno pri njegovom kraju, i u prvih desetak poslijeratnih godina, u ogromnoj su većini izrodili od troje do šestero i više djece. Bila je rijetkost da neki od tih bračnih parova ima dvoje djece, a izuzetno jedno ili da djece nemaju.

U razdoblju između dva svjetska rata, ogromnoj je većini te dubravske bistre i zdrave mladeži, zbog siromaštva i veoma ograničenih ili nikakvih financijskih mogućnosti roditelja, poslije završene osnovne škole od četiri razreda, bilo onemogućeno pohađanje bilo kakve druge škole. Na prste su se mogli nabrojiti oni koji su poslije završene osnovne škole nastavili pohađati gimnaziju. Od djece koja su rođena u razdoblju od 1914. sa zaključno 1918. samo je njih petero poslije osnovne škole nastavilo školovanje u gimnaziji. Taj se broj povećao kod djece koja su rođena u razdoblju između 1919. sa zaključno 1929. godinom na oko 25—30 đaka, ali samo su njih trojica stigli do fakulteta (Branko i Simo Karapandža i Rade Janjanin), a dvojica su po završenoj gimnaziji otišli u nižu školu vojne akademije u Beogradu (Simo Ivković j Božidar-Bobo Alagić).

Svi drugi, zavisno od uzrasta, poslije završena četiri razreda gimnazije i položene male mature zapošljavali su se, uglavnom, na željeznici kao vježbenici prometnika, banabzera i Sl. ili kao administrativni službenici u srezu-kotaru. Samo ih je nekoliko, poslije male mature, nastavilo školovanje u srednjim tehničkim školama.

U nemogućnosti da ih poslije osnovne škole dalje školuju, pojedini roditelji su poneko od svoje djece slali na zanat. Odlazak u zanat značio je Višegodišnje ili potpuno odvajanje od roditelja i rodnog kraja. A kako je to bilo u praksi moguće je procijeniti na osnovu podataka, koje ilustracije radi navodim.

U razdoblju od 1919. do 1930. godine sa područja dubravske općine preko »Privrednika« otišlo je na izučavanje zanata ukupno 19 dječaka i to 8 iz Donjih Dubrava, 8 iz Ponikava i tri iz Gojaka.

U zanat su otišli:

iz Donjih Dubrava: Rebić Rade Mihajlo 1919. godine na izučavanje kovačkog zanata kod Rakijaš Pere u mjestu Kraljevac, Rebić Save Nikola 1924. godine na izučavanje limarskog zanata kod Koller Ivana u Bjelovaru, Jaković Gojko-Švajcan 1923. godine na

izučavanje užarskog zanata kod Mrđanov Marka u Velikom Nabrđu, Kukić Timana Pavao 1925. godine na izučavanje mesarskog zanata kod Glotonski Stanoje u Starom Bečeju, Papić Milana Gojko 1922. godine na izučavanje trgovačkog zanata kod braće Aćimović u Beogradu, Papić Petra Tode 1926. godine na izučavanje trgovačkog zanata kod Medaković Mihajla u Rakovici, Zatezalo Stojana Miladin 1919. godine na izučavanje trgovačkog zanata kod Petrovački Milana u Brodu na Savi (Slavonski Brod), Mikašinović Petar -Marin 1927. godine na izučavanje pekarskog zanata u Staroj Moravici kod Subotice;

iz Ponikava: Busić Gnjatije Sava 1923. godine na izučavanje krojačkog zanata u Sombor, Busić Svetozara Simo 1926. godine na izučavanje trgovačkog zanata u Beograd, Busić Gnjatije Simo 1927. godine na izučavanje trgovačkog zanata u Soko Banji, Busić Nikole Simo 1927. godine na izučavanje trgovačkog zanata u Beogradu, Busić Sime Rade 1927. godine na izučavanje zanata za izradu ramova u Beogradu, Ivković Stojana Simo 1924. godine na izučavanje trgovačkog zanata u Indiji, Ivković Rade Simo 1927. godine na izučavanje krojačkog zanata u Bačkoj Kuli i Kušić Sime Dušan 1923. godine na izučavanje hotelijerskog zanata u Beograd;

iz Gojaka: Višnjić Rade Đuro 1927. godine na izučavanje pekarskog zanata u Zemun, Višnjić Tode Đuro 1927. godine na izučavanje cipelarskog zanata u Vršac i Višnjić Save Đuro 1928. godine na izučavanje pekarskog zanata u Čonoplju — Banat.

U razdoblju od 1930—1940. godine preko iste organizacije, tj. »PRIVREDNIKA« s područja dubravske općine otišlo je na izučavanje raznovrsnih zanata ukupno 37 dječaka i to: iz Donjih Dubrava 12, Gornjih Dubrava 13, Ponikava 6, Gojaka 3, Popova Sela 2 i iz Kamenskog 1.

To su bili:

iz Donjih Dubrava: Rebić Save Bogdan 1937. godine na izučavanje pekarskog zanata u Požarevac, Rebić Mićice Đuro (Jekin) 1939. godine na izučavanje poslastičarskog zanata u Kragujevac, Jaković Đure Tode — Zec 1934. godine na izučavanje krznarskog zanata u Tomaševac — Banat, Jaković Mihajla Simo — Vendrija 1938. godine na izučavanje opančarskog zanata u Valjevcu, (zanat nije izučio) Jaković Mihajla Đuro — Vendrija 1939. godine na izučavanje trgovačkog zanata u Petrovgradu, (današnji Zrenjanin), Jaković Miče Simo-Sajbuk 1939. godine na izučavanje trgovačkog zanata u Paraćin, Janjanin Mane Josif, 1938. godine na izučavanje kožarskog zanata u Negotin, Zatezalo Sime Mile — Bulek, 1934. godine na izučavanje pekarskog zanata u Dubravu kraj Zagreba, Zatezalo Todora Petar, 1939. godine na izučavanje stolarskog zanata u Veliku Kikindu, Vucelić Rade Đuro — Kapelan 1933. godine na izučavanje kolarskog zanata u Rumu, Mikašinović Đure Milan 1933. godine na izučavanje limarskog zanata u Trstenik, Mikašinović

Đure Vajo, 1935. godine na izučavanje pekarskog zanata u Stari Bečej;

iz Gornjih Dubrava i Rebić Glavice:

Rebić Rade Nikola, iz Rebić Glavice, 1934. godine na izučavanje trgovačkog zanata u čačak, Janjanin Simo-Maričin, 1937. godine na izučavanje dimnjačarskog zanata u Beogradu, Zatezalo Milkana Nedjeljko, 1932. godine na izučavanje trgovačkog zanata u Beogradu, Zatezalo Milkana Veljko, 1935. godine na izučavanje hotelijerskog zanata u Beogradu, Zatezalo Steve Mile 1934. godine na izučavanje trgovačkog zanata u Mladenovac. Vucelić Rafajla Đuro--Race (mežnara) 1936. godine na izučavanje pekarskog zanata u Paraćin, Vucelić Nikole Vajo-Vojo (Gajanov) 1936. godine na izučavanje mesarskog zanata u Beogradu, Vucelić Petra Božo, 1939. godine na izučavanje obućarskog zanata u Negotin, Mikašinović Marka Vlado, 1931. godine na izučavanje stolarskog zanata u Suboticu, Višnjić Save Teodor, 1934. godine na izučavanje vulkanizerskog zanata u Split, Višnjić Đure Nikola (Ružin) 1934. godine na izučavanje trgovačkog zanata u Beograd, Višnjić Mihajla Ilija, 1938. godine na izučavanje gostioničarskog zanata u Sombor i Ivković Đure Dušan, 1933. godine na izučavanje trgovačkog zanata u Beograd.

iz Ponikava: Busić Miloša Svetozar, 1937. godine na izučavanje fotografskog zanata u Beograd, Vignjević Bože Simo, 1938. godine na izučavanje trgovačkog zanata u Mladenovac, Vignjević Bože Petar, 1938. godine na izučavanje obućarskog zanata u Pančevo, Kušić Tode Simo, 1938. godine na izučavanje trgovačkog zanata u Beograd, Kušić Đoke Dušan 1940. godine na izučavanje trgovačkog zanata u Beogradu i Jurjević Save Miloš, 1938. godine na izučavanje hotelijerskog zanata u Zagrebu.

iz Gojaka: Munjas Mihajla Petar (Stršenov) 1934. godine na izučavanje fotografskog zanata u Smederevsku Palanku, Munjas Sime Dušan, 1931. godine na izučavanje trgovačkog zanata u Prigrevicu-Bačka, Višnjić Đure Đuro, 1938. godine na izučavanje mesarskog zanata u Bačko Gradište.

Iz Popova Sela: Višnjić Todora Đuro, 1934. godine na izučavanje trgovačkog zanata u Šapcu, Višnjić Josipa Lazar, 1940. godine na izučavanje kolarskog zanata u Stari Futog i iz Kamenskog Pavlović Stojana Simo, 1937. godine na izučavanje užarskog zanata u Šapcu.[15]

U vezi s odlaskom dječaka na izučavanje zanata posredstvom »Privrednika«, treba reći da su za sve njih, neke vrste preporuke davali učitelji osnovnih škola i to: u Donjim Dubravama, Vujaš-

15 O odlasku u zanat vidi »Spomen knjigu srpskog privrednog društva Privrednik 1897—1947« izdanje 1984. godine u Beogradu.

koviid Nikola, Skendžić Branko, Adamovid Janko, te učiteljice Anka Omčikus i Dušanka Višnjić — Slijepčević.

U Gornjim Dubravama učitelji: Kukić Milan, Bijelić Dušan, Jandrić Dušan, Sundać Pavle i trgovac Dušan Batalo.

U Ponikvama: Sarapa Nikola, Radojčić Đuro i učiteljica Miroslavljević Anka.

Slična organizacija »Privredniku« postojala je i u Zagrebu, »Hrvatski radiša«. Vjerovatno je da je i posredstvom te organizacije neko dijete s područja dubravske općine otišlo na izučavanje nekog od zanata, ali o tome nisam uspio pronaći pisanih dokumenata, niti na drugi način nešto konkretni je saznati.

Osim posredstvom »Privrednika«, neki su roditelji neposredno stupali u vezu s pojedinim vlasnicima zanatskih radnji i na taj način upućivali dijete na izučavanje određenog zanata. Nije se uspjelo utvrditi tačan broj takvih slučajeva, ali se procjenjuje da ih je bilo oko 15.

Od sve ukupne mladeži, na području dubravske općine, koja je rođena u razdoblju od 1914. sa zaključno 1929. godinom u nepune 23 godine, koliko je postojala bivša jugoslovenska država, samo oko 35 dječaka i djevojčica pohađalo je gimnaziju, oko 70——80 isključivo dječaka učilo je zanat i pohađalo šegrtsku školu. Sva ostala omladina, po završenoj osnovnoj školi ostajala je kod kuće i radila poljoprivredne poslove, do punoljetstva, odnosno odsluženja vojnog roka. Tada su odlazili mladići u podoficirsku školu, žandarmeriju, policiju, financijsku službu, stražarsku službu kod zatvora, službu raznosača pošte (u Zagrebu) svega oko 60 mladića, od toga oko 20—25 je bilo podoficira, oko 20 žandara, 5 policajaca itd.

Društveni život

Neovisno od toga što je većina porodica teško živjela, na području dubravske općine između dva svjetska rata, društveni život je bio za seoske prilike relativno razvijen i po sadržaju različit.

Uslovno rečeno, u praksi se taj život ostvarivao na dva nivoa i to, na nivou sela ili nekoliko zaselaka i na nivou četiri tzv. poresko-prebivališne općine, tj. svih naselja Donjih Dubrava, Gornjih Dubrava, Popova Sela — Trošmarije i Ponikava.

Na nivou sela i zaselaka oblici društvenog života iskazivali su se u večernjim prelima, sastajanjima, sjedeljkama i »divanima« starijih i mlađih ljudi, prazničnim popodnevnim okupljanjem i zabavljanjem momaka i djevojaka, te zajedničkim okupljanjem i zabavljanjem starijih i mladih generacija povodom pojedinih vjerskih praznika.

Postojale su i održavale se dvije vrste prela i to svakovečemja i ona uoči nedjelje ili nekog drugog praznika.

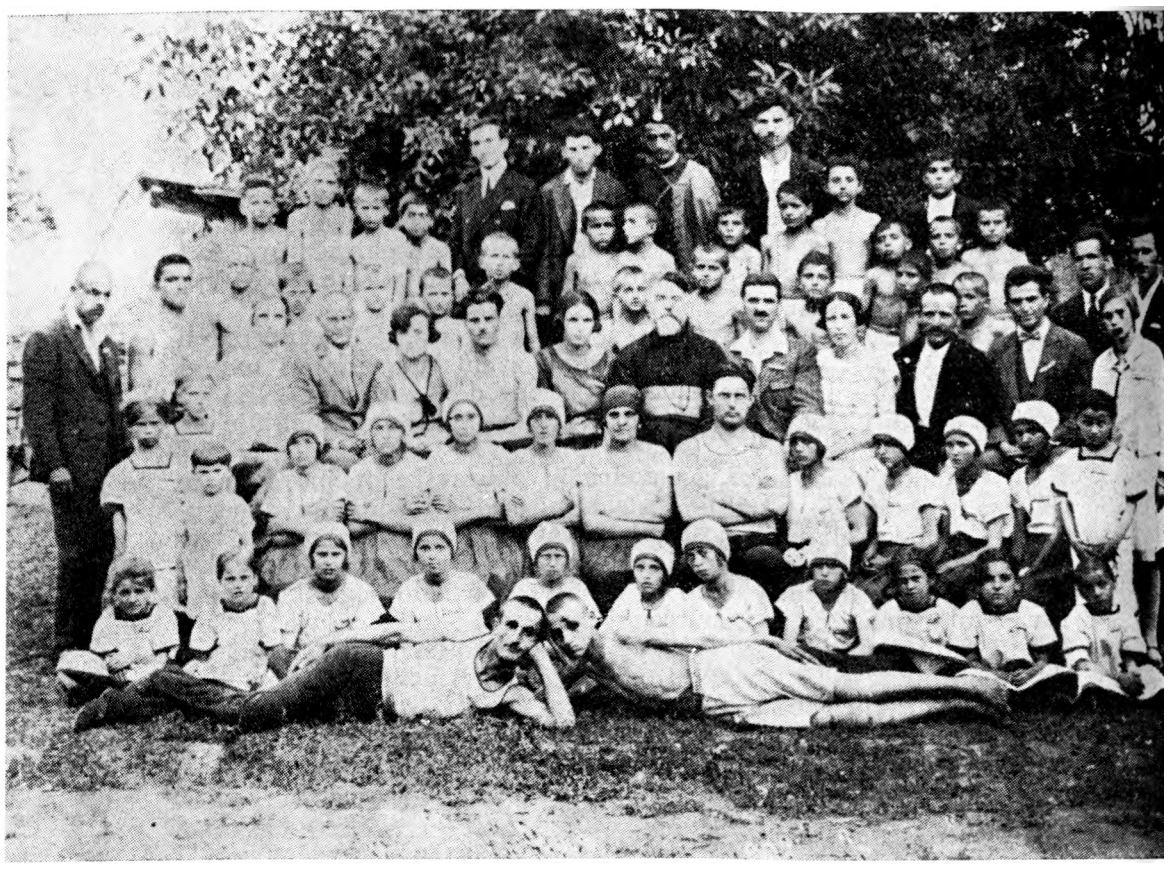

Gornje Dubrave, juli 1928. članovi sokolskog društva s bilježnikom Vucelićem i svešteníkom Đurom Alagićem.

Svakodnevno, večernje prelo imalo je radni karakter. Na prelu su mlade žene i djevojke prele, plele čarape, polu vere, vezle, ukrašavale ručnike, stolnjake, ili su nešto šivale. Uz rad se razgovaralo i pjevalo.

Prela su obilazili, i kad im se sviđalo, na njima se zadržavali seoski momci.

Od kasne jeseni do ranog proljeća, gotovo svakog dana, osim subote i nedjelje, ta su se prela održavala u jednoj kući u selu ili zaselku.

Prela subotom navečer, ili nekog drugog dana pred praznik, razlikovala su se od prethodnih po tome što su na njima učestvo-

Donje Dubrave 30. decembra 1930. Seljaci i radnici s učiteljem Brankom Skendžićem i učiteljicom Dušankom Višnjić-Slijepčević nakon izvedene predstave »Boj na Kosovu«. U prvom redu s lijeva sjede: Marica Rebić Kokina, gostioničarka, Simo Jaković Markanov, seljak, Marica Skendžić, domaćica, Branko Skendžić, učitelj, Dušanka Višnjić-Slijepčević, učiteljica i Đuro Papić Pavić, seljak. Drugi red stoje: Simo Rebić, radnik, Simo Mikašinović Pane, željezničar, Rade Rebić Simić, seljak, Dajo Jaković i Vladimir Višnjić Roginov, željezničar.
Treći red: Mile Papić, Snajder i Rade Rebić Kokin, trgovac.

vale samo pozvane djevojke i naravno nepozvani momci. Povodi za sazivanje tih prela bilo je oijanje perja. Uz čijanje perja na tim su se prelima momci i djevojke pjesmom, igrom i plesom, uz svi-

Gornje Dubrave, 1934.
Učenici i članovi Sokola s učiteljem Milanom Jandrićem i učiteljicom Nadom Jakšić.

ranje na muzike nekog od prisutnih momaka, znatno više zabavljali.

Ta su prela svaki put održavana u drugoj kući.

Domaćica kuće, djevojka u čijoj se kući sastalo prelo ako je bila u mogućnosti, častila je djevojke i momke »kuglovom« (kolač od šećera, jaja i brašna) i eventualno crnom kavom od prženog i samljevenog ječma izmiješanog sa cikorijom.

Sastanci, sjedeljke »divani« ili »egleni«, razgovori starijih i mlađih ljudi iz sela i zaselaka održavani su u jednoj ili najviše u dvije do tri kuće. U ljetnim mjesecima tih sastanaka po kućama nije bilo, već su se ljudi sastajali, ali rjeđe, van njih.

Sastanci i divani starijih i mlađih ljudi bili su karakteristični po tome, što na njima nije bilo mjesta za žene. Najčešće su održavani u večernjim satima, ali ljudi su se na sastanke, naročito zimi, okupljali i u toku dana i na njima se zadržavali po dva do tri sata.

Na tim se skupovima razgovaralo o svemu i svačemu. Ponekad su to bili svojevrsni časovi historije. Jer, ljudi koji su, primjerice, učestvovali u prvom svjetskom ratu rado su pričali o tome gdje su sve ratovali i što su sve doživljavali, koji su se vratili iz ruskog ropstva, o tome što su sve tamo doživjeli, koji su se vratili iz Amerike imali su svoju priču o životu u Americi. Pored toga, prepričavalo se i o tome kako se živjelo prije prvog svjetskog rata i u toku toga rata, te o svakodnevnom životu, teškoćama i problemima.

U zimskim mjesecima, nedjeljom, ili nekim drugim praznikom, djevojke i momci, sastajali su se u popdnevnim satima u nekoj od kuća sa velikom prostorijom i tu se igrom i pjesmom zabavljali do večeri, do sedam ili osam sati, a potom odlazili kući.

Ljeti takva su okupljanja i zabavljanja omladine praktikovana na određenim mjestima u prirodi. No, tada su na okupu bili mladi iz više sela i zaselaka.

Dugo godina održavano jedno od poznatih takvih mjesta bilo je

kolište u šumi Međuvođe. Na tom su se mjestu tokom ljeta, gotovo svake nedjelje, sastajali i sa pjesmom i igrom zabavljali mladići i djevojke iz sela i zaselaka Donjih i Gornjih Dubrava.

Nekoliko godina pred drugi svjetski rat, na području Donjih i Gornjih Dubrava bila je stvorena neke vrste fudbälska organizacija koju su sačinjavali »fudbalski klubovi« formirani po selima i zaselcima. Donji Zatezali imali su fudbalski klub ZAŠK (Zatezalski akademski športski klub) Jakovići, Rakići, Papići i Janjani fudbalski klub »Kolodvor«. Svoj su fudbalski klub imala i druga sela i zaselci Donjih Dubrava, ali su bili slabiji od pomenuta dva.

U Gornjim Dubravama najbolji je bio fudbalski klub u Višnjićima.

Inicijatori stvaranja tih klubova uglavnom su bili omladinci koji su išli u gimnaziju. Ustvari, njih pet do šest.

U toku ljeta ti su fudbalski klubovi, obično nedjeljom, igrali međusobne utakmice koje su pored omladine, posjećivali i stariji ljudi. I te su utakmice bile jedan od oblika društvenog življenja.

Svojevrstan oblik društvenog života bilo je i druženje povodom božičnih praznika, Nove godine i Svetog Đurđa.

Naime, drugog i trećeg dana Božića i na Novu godinu, odnosno kako se tada govorilo na »MALI Božić«, stari i mladi iz sela i zaselaka, obučeni u najbolju odjeću koju su imali, izlazili su iz kuća i okupljali se na određenom mjestu na brdu nedaleko od sela u tzv. »kolo«.

Na području Donjih Dubrava, na primjer, glavno mjesto za »kolo« bilo je Srebreno brdo. Stari i mladi iz Donjih Zatezala, Medića i Mirića koji su se okupljali u »kolo« na Jokinom brdu, iz Gornjih Zatezala i drugih zaselaka na Pezinom brdu, te iz Rebića, i Bojanića u Gravištu, najčešće su svi, iz tih »kola« dolazili u »kolo« na Srebrno brdo.

U Gornjim Dubravama glavno mjesto »kola« bile su tzv. linije, prostor ispred crkve Sv. Petka.

U »kolu« su zajedno igrali i pjevali stari i mladi. A kad su »kolo« vodili momci svirajući u muzike (usna harmonika) stari su se izdvajali i bez muzike igrali kolo zvano »đikac« sa početnim uzvikom »kreni«.

Poslije kola »đikac« odvojeni po grupama pjevali su svakodnevno narodne pjesme, ili su razgovarali o raznim, za njih svakako interesantnim pitanjima.

»Kola« nije bilo samo kad je padao snijeg ili kiša.

U maju, povodom Đurđevdana (6. maja) izlazilo se u prirodu na »Đurđevdanske uranke«. Na urancima su se pekli janjci na ražnju, pilo se i jelo i uz to raspravljalo o raznim pitanjima. Pričalo se i o Đurđevdanu kao danu »hajdučkog sastanka«.

Opisane oblike društvenog života na nivou sela i zaselaka, izu-

zimajući rečeno o fudbalu, nitko nije posebno organizovao. Sve su to bili tradicionalni oblici koji su se po navici prenosili s koljena na koljeno i tako se održavali do savremenog doba, kad su uslijed političkih, društveno ekonomskih, obrazovnih i drugih promjena zanemareni i praktično nestali.

Glavni oblici društvenog života na nivou tzv. poresko-prebivališnih općina bile su, s vremena na vrijeme pripremljene i održane, tzv. »zabave«.

Na tome su nivou bile organizovana sokolska društva kao organizacije masovne fizičke obuke, pa je i to bio jedan od oblika društvenog života, prije svega, najmlađih i mladih generacija.

Zabave su organizaciono i sadržajno duže vremena pripremane. Njihov se program, u većini slučajeva, sastojao od pozdravne riječi domaćina, kulturno-umj etničkog programa, (sviranje tamburaškog sastava, solo ili horsko recitovanje, pozorišna predstava) i narodnog veselja. Zbog toga, u toku godine dana na cjelokupnom području dubravske općine održavano je, uglavnom oko šest relativno dobro pripremljenih i sadržajno interesantnih zabava. Zabave su bile veoma dobro posjećene.

U organizacionom i sadržajnom smislu na taj oblik društvenog i kulturno-prosvjetnog života, do 1935. godine odlučujuće su uticali tadašnji učitelji osnovnih škola u Donjim i Gornjim Dubravama, Popovom Selu — Trošmariji i Ponikvama.

Osnovne su škole bile mjesta gdje su se pod neposrednim rukovodstvom učitelja pripremali kulturno-umjetnički i prosvjetni programi, a potom se na zabavama javno izvodili.

Branko Skendžić, koji je od 1923. do jeseni 1934. godine bio učitelj u Donjim Dubravama, primjer je kakva je bila uloga i šta su sve učitelji radili u smislu razvijanja i unapređivanja društvenog života seoskog stanovništva, pa ga zbog toga i iznosim.

Prvo što je učinio, naravno nakon određenog vremena, osnovao je, u istoriji Donjih Dubrava vjerovatno prvi tamburaški sastav od 7 članova i to od domaćih ljudi i obučio ih svirati za igru (kola i ples) i pjevanje kao i neke sastave za sviranje na pozornici. Taj su sastav pored njega sačinjavali: Rade Rebić-Šepo, Vojo Rebić — Šepo, Vajo Rebić — Cestarov, Vladimir Višnjić — Roginov, Simo Rebić — Nikin iz Rebić Glavice, Jaković Dajo — Jandrin, Papić Milan Matin, nešto kasnije u sastav se uključio i Papić Mile — Šnajdar.

Svojim sviranjem nedjeljom i drugim prazničkim danima taj je orkestar okupljao i zabavljao stare i mlade.

Od 1927. sa zaključno školskom 1932/1933. godinom obučio je tri tamburaška sastava od đaka trećeg i četvrtog razreda osnovne škole. Posljednji od ta tri sastava (Višnjić Lazo — Roginov, Jaković Nikola Milošev, Jaković Dušan Dajin, Jaković Dušan — Cestarov, Jaković Milan — Simin, Vucelić Simo — Požar, Jaković Pero — Glavaš) pod rukovodstvom učitelja Skendžića svirao je na

zabavama, u Gornjim Dubravama po želji tamošnjeg učitelja Dušana Bijelića, u Generalskom Stolu po želji učitelja Mohorića, u Oštarijama i Ogulinu kao i na zabavama u Donjim Dubravama.

Približno u isto vrijeme kad i tamburaški orkestar, osnovao je Sokolsko društvo. Pod njegovim su rukovodstvom, skoro svake nedjelje u određeno vrijeme, učili i trenirali vježbe stariji i mladi naraštaji. Bio je to jedan od oblika organizovanog društvenog, odgojnog i prosvjetnog života. U julu 1928. godine neki su se članovi toga društva takmičili, a ostali prisustvovali takmičenju u Gornjim Dubravama između sokolaša iz Ogulina i sa područja dubravske opčine. (Na sačuvanoj se fotografiji vide neki stariji i mlađi koji su prisustvovali tome takmičenju, i neka druga lica).

Učitelj Skendžić je pronalazio domaće, uglavnom mlade, ali i neke starije, ljude i obučavao ih za uloge u više pozorišnih predstava. Sa oko 20 tako pripremljenih »glumaca« za zabave koje su održane u Donjim Dubravama 1928, 1929. i 1930. godine spremio je, kao režiser, više pozorišnih komada i to: Jazavac pred sudom, (Petra Kočića) Muva, Praktikant, Vlast (B. Nušića) i još neke. Vrhunac svoje aktivnosti ostvario je pripremanjem i izvođenjem na zabavi 30. decembra 1930. godine predstave »Boj na Kosovu«. Predstavu je izvodilo na pozornici u tzv. »Sokolani« tj. u kući Jelene-Jeke Rebić više od 15 glumaca u kostimima koje je učitelj Skendžić pozajmio i donio iz HNK-a iz Zagreba.

Dragocjeni dokumenat sa te predstave je fotografija sa 13 »glumaca« koji su je izveli, a to su:

U prvom redu s desna u lijevo: Đuro Papić — Pavić u ulozi Miloša Obilića, učiteljica Dušanka Višnić — Slijepčević u ulozi Kosovke djevojke, učitelj Branko Skendžić u ulozi cara Lazara, Marica Skendžić u ulozi carice Milice, Simo Jaković-Markanov u ulozi Kosančić Ivana, Marica Rebić — Rade Kokina, uloga nepoznata.

U drugom redu s desna na lijevo: Vladimir Višnjić — Roginov u ulozi Vladete Vojvode, Dajo Jaković — Jandre vaktara u ulozi sina turskog cara Murata, Bajazita, Rade Rebić — Sime Radivojeva, uloga nepoznata, Mikašinović Simo — Pane u ulozi cara Murata, Simo Rebić-Jekin uloga nepoznata.

U posljednjem redu s desna na lijevo: Rebić Rade — Kokin, uloga nepoznata i Papić Mile — Šnajdar u ulozi Orlović Pavla.

Pouzdano se zna da je ulogu Toplice Milana igrao Nikola Rebić — Milčev iz Rebić Glavice. Na slici ga nema.

Od 1938/39. godine do početka aprilskog rata 1941. godine na pripremanje i ostvarivanje programa na zabavama, kao obliku društvenog i kultumo-umjetničkog života, uticali su ogranci »Seljačkog kola«. Komunistički opredijeljeni omladinci u Donjim Dubravama student Rade Janjanin i još neki, u Gornjim Dubravama braća Branko i Simo Karapandža, dijelom i učitelj Marko Mutić, u Ponikvama učiteljica Anka Mirosavljević, u svojim su mjestima

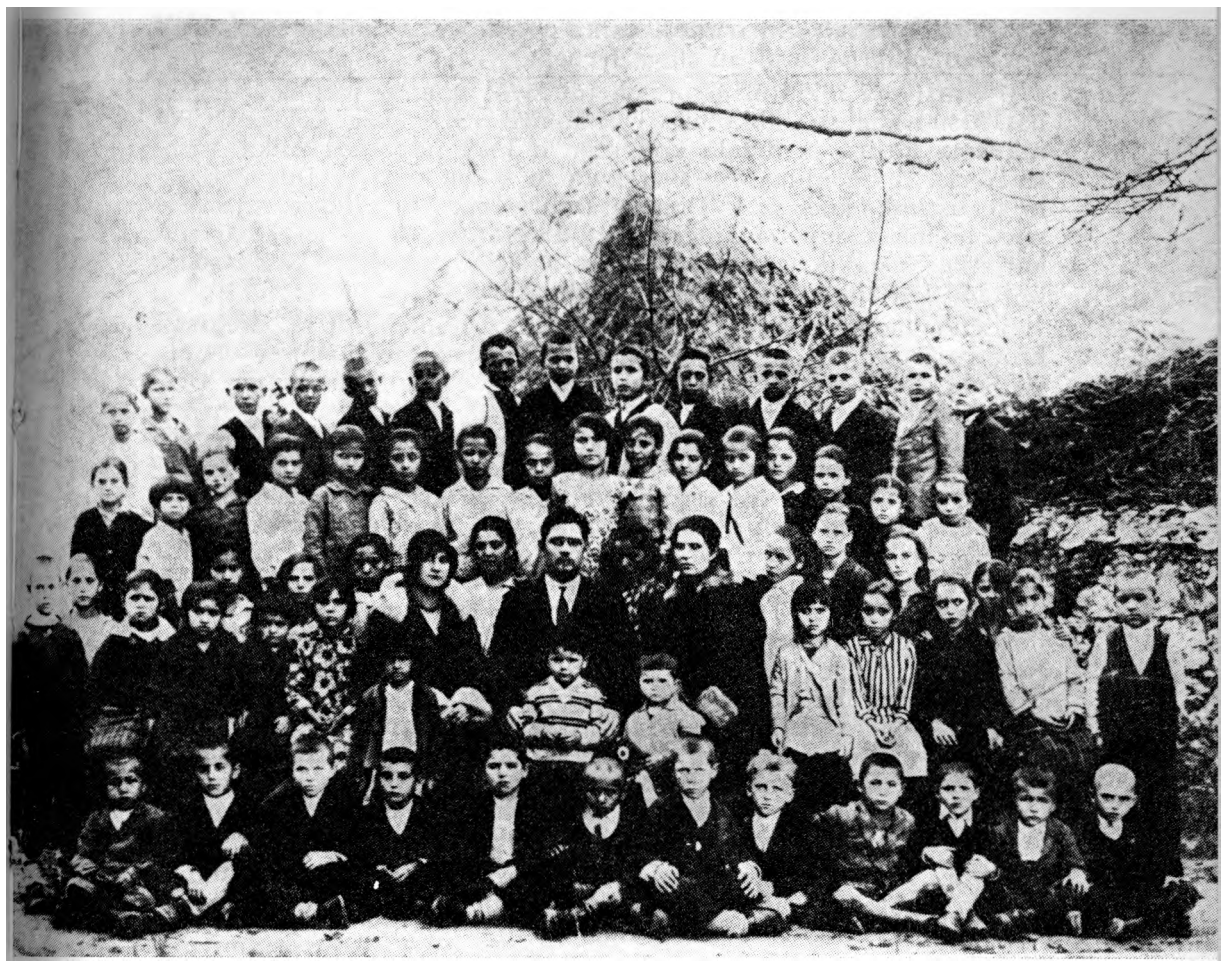

Donje Dubrave 1932.
Učenici s učiteljicom Dušankom Višnjić i učiteljem Brankom Skendžićem.

bili veoma aktivni članovi »Seljačkog kola« kao legalne organizacije u kojoj su kao komunisti radili i djelovali.

Ta se činjenica, naravno, donekle odrazila prvenstveno na izbor i način priprema pozorišnih komada za zabave. Na primjer, Cankarev komad »Sluga Jernej i njegovo pravo« prvi put je na području dubravske općine izveden na zabavi u Gornjim Dubravama zimi 1940. godine u sali trgovca Dušana Batale. U pripremanju toga komada pomagao je član Kazališta iz Karlovca Branko Uzelac.

Profesor Rašo Stanisavljević, koji je u to vrijeme bio član OK

KPH Karlovac što, naravno, osim pojedincima, nikom nije bilo poznato, odigrao je ulogu sluge Jerneja.

U društveni i kulturno prosvjetni život unesen je i nov elemenat. Osnovane su biblioteke i čitaonice »Seljačkog kola«. U Ponikvama knjige je držala kod sebe u kući učiteljica Anka Mirosavljević. U Gornjim Dubravama za tu svrhu trgovac Dušan Datalo je ustupio kućicu. U Donjim Dubravama, to pitanje nije bilo riješeno na zadovoljavajući način. Literaturu koja se nabavljala koristio je uzak krug omladinaca, a nalazila se najviše kod studenta Rade Janjanina i još nekih omladinaca.

Slično kao što su pomenuti omladinci i intelektualci djelovali kroz ogranke »Seljačkog kola«, djelovao je u Trošmariji — Popovu Selu, kroz organizaciju »Seljačke sloge«, napredni učitelj Drago Šćukanec.

Zabave kao oblik društvenog života seoskog naroda na području dubravske općine imale su značajnu ulogu u povezivanju i razvijanju veza između srpskog i hrvatskog naroda. Nije bilo ni jedne zabave u Donjim Dubravama, a da na njoj nisu bili prisutni ljudi iz Generalskog Stola i obratno. Isto tako na priredbe i zabave u Ponikve dolazili su Hrvati iz Osojnika, Zdihova i drugih sela, u Gornje Dubrave iz Trošmarije i obratno. Kroz to je stvarano međusobno povjerenje i razumijevanje što se potvrdilo i u toku NOR-a.

U toku cjelokupnog vremenskog razdoblja stvaranja od decembra 1918. do raspadanja jugoslovenske države aprila 1941. godine, dijelom se društveni život naroda iskazivao i kroz tradicionalno okupljanje starijih i mladih generacija na crkvenim zborovima kod pravoslavnih crkava u Gornjim Dubravama i Ponikvama, i rimokatoličke crkve u Trošmariji.

Povodi za okupljanje naroda na zborove bili su crkveni obredi s kojima je obilježavano slavljenje pojedinih vjerskih praznika: Božića, Uskrsa, Duhova, Velike gospe, Svetog Save itd.

Međutim, bez obzira što su povodi za dolazak bili vjerskog karaktera, starije i mlade generacije na te zborove dolazile su i radi druženja, zabavljanja, stjecanja novih poznanstava, jednom riječju više radi provoda, nego radi prisustvovanja i učestvovanja u crkvenim obredima.

Da se narod na tim zborovima okupljao više radi zabavljanja i druženja dokaz je i činjenica što su, na primjer, »na prošćenje« kod katoličke crkve u Trošmariju dolazili ne samo Hrvati-katolici, već i Srbi-pravoslavci. Ta se praksa održava i sada. Isto tako na zborove kod crkve u Gornje Dubrave dolazili su Hrvati-katolici iz Trošmarije, Bartolovića i drugih mjesta, a ne samo Srbi-pravoslavci.

Ne mali broj na zborove je dolazio iz poslovnih razloga, radi prodaje mesa i pića, bižuterije i dr.

Neke karakteristike političkog života i stranačko opredjeljivanje

U razdoblju između dva svjetska rata, oblici seoskog društvenog života na području dubravske općine, malo su obuhvatali sadržaje, koje bi se mogli označiti kao politički.

Većini naroda dubravske općine veoma malo su bili poznati politički, nacionalni, ekonomski i drugi problemi i odnosi u Kraljevini SHS, posebno tzv. hrvatsko pitanje.

Politički programi i ciljevi za koje su se borile pojedine građanske političke stranke, zakulisne igre i intrige rukovodstava tih stranaka, u njihovoj međusobnoj političkoj borbi za vlast, malo su bili poznati narodu ovih zaselaka.

Malo je bilo sela i zaselaka u koja je stizala i u kojima se čitala dnevna štampa. Ograničen je bio i broj zainteresovanih ljudi za, koliko — toliko, redovno praćenje političkih zbivanja i čitanje nekog od dnevnih listova ili izdavanih časopisa. Bili su to samo pojedinoi iz tzv. bolje stojećih porodica željezničara, trgovaca, obrtnika, zaposlenih u javnim službama, ili iz redova obrazovanijih omladinaca. Na cjelokupnom području općine, na prste jedne ruke mogle su se izbrojiti porodice koje su posjedovale radio-aparate.

U Donjim Dubravama prvi je radio-aparat, 1932. godine nabavio učitelj osnovne škole Branko Skendžić. Nakon njegovog odlaska 1934. godine nije bilo niti jednoga. Tek ga je 1938—1939. godine nabavio prometnik Bubanj, koji je tada službovao na željezničkoj stanici Donje Dubrave.

Po selima i zaselcima, građanske su političke stranke[16] imale svojih pristaša, ali ne i posebne organizacije za širenje i učvršćivanje sopstvenih političkih uticaja među dubravskim seoskim stanovništvom.

Izuzetak su bile Samostalna demokratska i Hrvatska seljačka stranka, (SDS i HSS) ali samo nekoliko godina pred aprilski rat 1941. godine.[17]

Nije bilo ni organizacija, niti idejno-političkog uticaja revolucionarnog radničkog i komunističkog pokreta sve do 1938/1939. godine.

Tokom 1926/1927. godine, pod uticajem kraljevske vlasti, pri osnovnim školama stvorena su tri društva »Jugosokola« u Donjim i Gornjim Dubravama i Ponikvama.

Ideološko-politička platforma te državne organizacije bila je integralno jugoslovenstvo.

16 U poslijeratnim godinama: Radikalna, Demokratska, Hrvatska republikanska Seljačka stranka, kasnije Samostalna demokratska i Hrvatska seljačka stranka, Jug. Nacionalna stranka i Jug. radikalna zajednica (SDS, HSS, JNS i JRZ).

17 SDS je za stanje svoga političkog uticaja koristila ogranke »Seljačkog kola« osnovane u Donjim i Gornjim Dubravama i Ponikvama, a HSS organizaciju »Seljačke sloge« i »Seljačku zaštitu« u Trošmariji.

U praksi, međutim, na području dubravske općine, aktivnost pomenutih organizacija »Jugosokola« uglavnom se svodila na nastojanja da se masovnije razvija fizičko vaspitavanje seoske školske djece i omladine, i povremeno organizovanje međusobnih takmičenja i kulturno-zabavnih priredbi.

Životne teškoće i nedaće, kod većine porodica sela i zaselaka dubravske općine, nisu hile povoljne pretpostavke za poticanje masovnijeg interesovanja za politička pitanja i politiziranja.

Zbog prevladavanja svakodnevnih životnih teškoća ljudi jednostavno nisu imali vremena ni interesa da se opterećuju i iscrpljuju još i političkim zbivanjima i problemima.

Između pripreme i održavanja državnih i općinskih izbora, oblici političkog življenja u selima i zaselcima dubravskim ispoljavali su se kroz pojedinačne i male grupne razgovore stranačkih istomišljenika, te »političke rasprave« između pristaša režimskih stranaka i onih koje su bile u opoziciji.

Nisu to bili organizovani susreti i razgovori po unaprijed određenim temama, već oblici svojevrsnog »političkog« iživljavanja i seoskog nadmudrivanja koje su se, s vremena na vrijeme, nedjeljom ili nekim drugim praznikom, ostvarivali najčešće u seoskim birtijama ili, veoma rijetko, na drugim nekim mjestima.

Određen nivo organizovanosti političkog života u praksi je ostvarivan samo u vrijeme pripremanja i održavanja izbora za narodne poslanike i općinske odbore.

U cjelokupnom međuratnom razdoblju, na području dubravske općine, od tih izbora, ustvari, nije ni bilo značajnijih političkih događaja i zbivanja. A izbora u Kraljevini SHS — Jugoslaviji zaista nije bilo malo.

Od 1920. sa zaključno 1927. godinom, pripremani su i održavani ukupno sedam puta. Četiri puta su to bili izbori poslanika za Skupštinu, odnosno kako se govorilo državni, jedan put oblasni i dva puta općinski (1920, 1923, 1925. i 1927.) U vrijeme diktature kralja Aleksandra, 1931. godine sprovedeni su »izbori« poslanika za Skupštinu Jugoslavije, 1933. godine za općinske odbore. Konačno od 1935. sa zaključno 1940. godinom dva puta su održani državni skupštinski (1935. i 1938. godine) i dva puta općinski izbori (1936. i 1940. godine).

Na svim izborima, osim na općinskim u proljeće 1920. godine,[18] dolazila je do izražaja stranačka i politička opredijeljenost birača dubravske općine.

Temelje toga opredjeljivanja, do uvođenja šestojanuarske diktature kralja Aleksandra 1929. godine, postojale su u toku priprema za donošenje prvog ustava Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, uglavnom tri građanske političke stranke i to:

18 U Dubravama, kao ni u susjednim općinama: Perjasici, Generalskom Stolu, Bosiljevu i dr. nisu bile istaknule stranke liste.

Radikalna na čelu sa Nikolom Pašićem, Demokratska[19] u kojoj su čelne ličnosti bile Svetozar Pribičević, srpski političar iz Hrvatske i Ljuba Davidović iz Srbije, te Hrvatska republikanska seljačka stranka na čelu sa Stjepanom Radićem.

Prve dvije stranke (Radikalna i Demokratska) imale su dominantan položaj u političkom životu ujedinjene kraljevine i bile jedinstvene u svojim zahtjevima i zajedničkim se snagama borile za centralističko državno-pravno uređenje, jedinstvenu Jugoslaviju na čelu sa dinastijom Karađorđevića.

Iako su bile jedinstvene u zahtjevima za centralističkom državnom organizacijom, ipak su te dvije stranke tome pitanju prilazile s različitih ideološko-političkih pozicija.

Radikalna se stranka za unitarističko-centralističko državno-pravno uređenje Kraljevine SHS borila s pozicija velikosrpskog hegemonizma, a Demokratska s ideološko-političke pozicije integralnog jugoslavenstva,[20] što je zastupao Svetozar Pribičević.

Koncept državno-pravnog uređenja zajedništva države Hrvatske republikanske seljačke stranke, međutim, bio je neutralna hrvatska seljačka mirotvorna republika u granicama Jugoslavije.[21]

Dakle, ideološko-politička platforma te stranke bila je anticentralistička i antimonarhistička, ali ne i antijugoslovenska.

Od izbora za Ustavotvornu skupštinu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, novembra 1920. godine sa zaključno državnim-skupštinskim izborima decembra 1938. godine, birači, tj. lica sa pravom glasa srpske nacionalnosti, s područja dubravske općine, na svim su izborima u ogromnoj većini glasali za kandidate građanskih političkih stranaka koje su bile na vlasti i stalno se predstavljale kao čuvari jedinstva Jugoslavije na čelu sa dinastijom Karađorđevića.

Veoma mali broj birača srpske i uglavnom svi hrvatske nacionalnosti, redovno su glasali za građanske političke stranke koje su bile u opoziciji i borile se politički za izmjenu državno-pravnog sistema što je bio uspostavljen Vidovdanskim ustavom 1921. godine, zatim uveden šestojanuarskom diktaturom 1929., odnosno oktroisanim ustavom 1931. godine.

Bitni razlozi za navedeno stranačko opredjeljivanje najvjerojatnije su bili:

— kod birača srpske nacionalnosti odanost jedinstvenoj državi jugoslavenskih naroda — na čelu sa dinastijom Karađorđevića.

— kod birača hrvatske i malog broja srpske nacionalnosti, pri-

19 Demokratska stranka je formirana 1919. godine. Sastavljena od više grupa formirana je pod nazivom »Državotvorna stranka Srba, Hrvata i Slovenaca«, 1920. godine, poslije usvajanja statuta promijenila je ime u »Demokratska stranka«.

20 Ljubo Babid, »Maček i politika HSS 1928—1941«, knj. prva, str. 15, izdanje Liber — Zagreb.

21 Isto, knj. druga, str. 444.

vrženosti političkoj borbi za demokratske državnopravno uređenje, za izmjenu nametnutog sistema Vidovdanskim ustavom 1921. godine, zatim šestojanuarskom diktaturom i oktroisanim ustavom.

Navedeno potvrđuju rezultati pojedinih izbora, zbog toga, neke kao ilustrativne primjere i iznosim.

Na izborima za Ustavotvornu skupštinu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, novembra 1920. godine, pravo glasa u općini Gornje DUbrave imala su 642 lica od ukupno oko 1300 stanovnika dubravskih sela i zaselaka.

Na izbore je izišlo i glasalo 504 ili 78,4% upisanih birača. Glasalo se za kandidate sa ukupno osam izbornih lista — sedam stranačkih i jedne vanstranačke.

Na tim izborima, nosioci izbornih lista političkih stranaka dobili su slijedeći broj glasova:

Kandidat Demokratske stranke dobio je 362 ili oko 73% svih glasova, Radikalne stranke 64, Hrvatske pučke-republikanske seljačke stranke 51, Hrvatske zajednice 16, Seljačkog saveza 2, Hrvatske stranke prava 1, Komunističke partije Jugoslavije 5, (nosilac liste je bio Vladimir ćopić) i vanstranačke liste 3 glasa.[22]

Uspjeh na izborima za Ustavotvornu skupštinu što ga je, ne samo u općini Gornje Dubrave, već i u svim drugima kotara Ogulin u kojima je većina stanovništva bila srpske nacionalnosti, ostvarila Demokratska stranka, najviše je bio vezan za ime i ličnost Svetozara Pribičevića.

Svetozar Pribičević je, naime, hio jedna od najistaknutijih ličnosti u Narodnom vijeću države Slovenaca, Hrvata i Srba, nastaloj u danima raspadanja Austro-Ugarske Monarhije. Imao je značajnu političku ulogu u fazi pripremanja i ostvarivanja ujedinjenja države Slovenaca, Hrvata i Srba sa Kraljevinom Srbijom, tj. stvaranja jedinstvene države jugoslavenskih naroda Kraljevine SHS-a.

U dubravskoj općini, kao i drugima, narod se radovao oslobođenju od austrougarske vladavine i stvaranju države Slovenaca, Hrvata i Srba na čelu s Narodnim vijećem u Zagrebu.

Tu svoju radost dijelom je iskazao 1. novembra 1918. godine kad se narod Donjih Dubrava, preko svojih istaknutih predstavnika, pridružio javnoj Narodnoj skupštini općine Generalski Stol na kojoj je izabran Mjesni odbor Narodnog vijeća. Iz Donjih Dubrava u taj je odbor bio izabran tadašnji učitelj osnovne škole Nikola Vujašković.[23]

Radost i veselje dubravskog naroda, međutim, bilo je još veće kad je 1. decembra 1918. godine proglašeno ujedinjenje, tj. uspo-

22 »Statistički pregled izbora za Ustavotvornu skupštinu Kraljevine SHS-a. Izdanje Ustavotvorne skupštine 1921. godine (Savezni zavod za statisfiku, Beograd).

23 Arhiv Hrvatske, Zagreb, fond Narodno vijeće k. 11.

stavljanje zajedničke države pod imenom »Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca«.

U oba slučaja Svetozar Pribičevič je igrao značajnu političku ulogu, što je najvjerovatnije odlučujuće uticalo na masovno opredjeljenje dubravskih birača i njihovo glasanje za nosioca izborne liste Demokratske stranke.

Nepune dvije godine nakon donošenja Vidovdanskog ustava, tj. u martu 1923. godine, održani su drugi državni — skupštinski izbori.

Na tim izborima bilo je istaknuto ukupno šest stranačkih izbornih lista.

U dubravskoj općini na izbore je izišlo i glasalo 537 ili 83,6% birača.

Na ovim izborima, birači dubravske općine stranački su se opredijelili, ii za nosioce izbornih lista glasali, kako slijedi:

Za nosioca izborne liste Radikalne stranke Milovana Grbu 269 birača, Demokratske stranke Srđana Budisavljevića 194, Hrvatske republikanske seljačke stranke Petra Dobrinića 54, Jugoslavenske zajednice Tomislava Tomljenovića 2, Hrvatske pučke stranke Augustina Juretića 8, i za nosioca izborne liste Nezavisne radničke partije Jugoslavije Ivana Majnarića 10 birača.[24]

Kad se navedeni uporede sa rezultatima i stranačkim opredjeljenjima dubravskih birača na izborima za Ustavotvornu skupštinu 1920. godine proizlazi slijedeće:

Na izborima 1923. godine za Radikalnu stranku opredijelilo se 50%, odnosno preko tri puta više birača dubravske općine, nego na izborima za Ustavotvornu skupštinu 1920. godine.

Tako masovno opredjeljivanje i glasanje za Radikalnu, uglavnom je ostvareno na račun kandidata Demokratske stranke.

Naime, Demokratska je stranka na istim izborima, (1923. god.) u odnosu na broj dobivenih glasova na izborima za Ustavotvornu skupštinu 1920. godine (362 ili 73% svih glasova) izgubila 168 ili 46,4% glasova, odnosno dobila umjesto 73 svega 36,1% glasova.

Hrvatska republikanska seljačka stranka dobila je svega 3 glasa više nego na izborima za ustavotvornu Skupštinu 1920. godine.

Nakon donošenja Vidovdanskog ustava 1921. godine, između Radikalne i Demokratske stranke ubrzo su počela stranačka sukobljavanja i razmirice. Spor je izbio i uglavnom se vodio oko toga koja će od dvije političke stranke, u centralistički uređenoj državi, imati dominantnu političku ulogu.

Krajnji ishod tih razmirica bio je raspad radikalno-demokratske koalicije krajem 1922. godine, dakle nekoliko mjeseci pred izbore 1923. godine.

24 »Statistika izbora narodnih poslanika Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca«. Izdanje Narodne skupštine Kraljevine SHS-a 1924. godine (Savezni zavod za statistiku — Beograd).

Radikalna stranka, osnovana još osamdesetih godina 19. vijeka, na čelu sa Nikolom Pašićem tijesno je bila povezana sa kraljevskom kućom. Dvor, odnosno kralj je uvijek vodio posebno računa o radikalima, što se potvrđivalo i u vrijeme njegove diktature zavedene početkom januara 1929. godine.

U svakom pogledu, politička pozicija Demokratske partije u državi, poslije raspada koalicije sa radikalima (krajem 1922. g.) bila je slabija od pozicije Radikalne stranke.

Vjerovatno je to bio jedan od glavnih razloga zbog koga su se na martovskim izborima 1923. godine i birači dubravske općine relativno masovno, opredijelili i glasali za kandidata Radikalne stranke, dakle, stranke koja je na izborima za Ustavotvornu skupštinu 1920. godine na glasačkom mjestu u Gornjim Dubravama dobila 5,8 puta manje glasova od Demokratske stranke. (Radikali su dobili 64, a Demokrati 372 glasa.

U razdoblju od izbora 1923. godine do uvođenja šestojanuarske diktature kralja Aleksandra, politički život u Kraljevini SHS-a bio je ispunjen raznovrsnim i značajnim zbivanjima.

U tim zbivanjima, višegodišnje nepriznavanje Vidovdanskog ustava od strane Hrvatske republikanske seljačke stranke na čelu sa Stjepanom Radićem, a potom priznavanje, pa čak i formiranje koalicione vlade sa Radikalnom strankom (jula 1925. godine), zatim osnivanje Samostalne demokratske stranke na čelu sa Svetozarom Pribičevićem (1924. godine), politička približavanja S. Radića i S. Pribičevića i stvaranje Seljačke demokratske koalicije — SDS i HSS-a (1927. godine), atentat na S. Radića i druge u Skupštini Kraljevine SHS-a (1928. godine), konačno i državni izbori 1925. i 1927. godine, svakako su bili događaji koji su se manje ili više, odražavali i uticali na cjelokupno političko stanje i život u zemlji.

Međutim, svi ti događaji, iz već opisanih razloga, malo su imali neposrednog uticaja na političko raspoloženje i život u selima i zaselcima dubravske općine.

Slično je bilo i u razdoblju od uvođenja šestojanuarske diktature do ubistva kralja Aleksandra u Marseju 9. oktobra 1934. godine.

Povodom ubistva kralja Aleksandra, u osnovnim su školama održani komemorativni skupovi na kojima su učitelji govorili o »blaženopočivšem«, viteškog kralju Aleksandru Karađorđeviću«. Skupovi su održavani po zahtjevu vlasti i uz puno angažovanje »Jugosokolskih« društava.

Uz obavještenje o danu i vremenu prolaska vlaka iz Splita za Beograd sa posmrtnim ostacima ubijenog kralja, općinska je vlast pozvala narod dubravskih sela i zaselaka da se u što većem broju okupi na željezničkim stanicama Gornje i Donje Dubrave i svojim prisustvom oda posljednju poštu ubijenom vladaru.

Pošto je vlak sa posmrtnim ostacima kralja kroz Dubrave pro-

lazio u ranim večernjim satima, vlast je obezbijedila specijalne baklje za osvjetljavanje željezničke stanice i prisutnog naroda, djece i omladine.

Pozivu se narod masovno odazvao. U organizovanju dočeka i ispraćaja vlaka s posmrtnim ostacima kralja na željezničkoj stanici Donje Dubrave, neposredno je učestvovala grupa vojnih stručnjaka — oficira, koja je u to vrijeme vršila topografsko snimanje zemljišnog prostora.

U razdoblju od ubistva kralja do petomajskih izbora 1935. godine, u selima i zaselcima dubravske općine, prvenstveno srpskim, dosta se pričalo i prepričavalo o tome kako je, tko i zašto ubio kralja.

Sve te priče i prepričavanja uticale su na stvaranje i održavanje raspoloženja da treba biti vjeran i odan kraljevini Jugoslaviji i razumije se dinastiji Karađorđevića.

To je raspoloženje bilo prisutno i u vrijeme priprema i održavanja petomajskih izbora.

Na državno-skupštinskim izborima 5. maja 1935. godine, u općini Gornje Dubrave pravo glasa je imalo 695 ili 19,4% od ukupno 3.479 stanovnika.

Na izborima su bile četiri zemaljske liste i to:

Lista režimske Jugoslovenske nacionalne stranke i drugih s njom udruženih grupa. Nosilac liste Bogoljub Jeftić — predsjednik vlade. Lista udružene opozicije (Seljačka demokratska koalicija — SDS i HSS, i udružena opozicija građanskih stranaka Srbije). Nosilac liste dr Vlatko Maček. Nosilac treće liste bio je Dimitrije Ljotić, četvrte Božo Maksimović.

Za kotar Ogulin, u čijem je sastavu bila i općina Gornje Dubrave, na listi B. Jeftića poslanički kandidati bili su: Đuro Mikašinović-Baron (rođeni Dubravac), Bogdan Žagar, Vlado Vujnović i Vlado Mrvoš. Na listi Vlatka Mačeka Sava Kosanović, Dimitrija Ljotića Ivan Vilhar i na listi Bože Maksimovića Stanoje Iričanin.

Predizboma politička aktivnost bila je veoma živa. Po selima i zaselcima, dubravske općine, živost su najviše unosili tzv. »korteši« (agitatori) poslaničkog kandidata Đure Mikašinovića. Oni su po selima i zaselcima lijepili propagandne izborne plakate režimske liste (B. Jeftića), razgovarali sa pojedincima i podsjećivali ih za koga trebaju glasati, usmeno su prenosili i širili razne vijesti sračunate na političko raskrinkavanje poslaničkog kandidata s opozicione liste čiji je nosilac bio V. Maček, obavještavali poslaničkog kandidata o raspoloženju ljudi i o tome što ih najviše interesuje.

S ciljem pridobijanja što većeg broja birača dubravske općine, kao kandidat s vladine liste Đuro Mikašinović je okupljenom narodu održao nekoliko političkih govora, te vodio razgovore o problemima, i narodu obećavao sve moguće. Od svega što je obećavao u praksi je malo ostvareno. Upravo ništa više osim što je u tekstu već navedeno.

Da bi se predstavio kao dobar i nesebičan čovjek, Đuro Mikašinović je prisutnim na njegovim zborovima, besplatno, dijelio cigarete, plaćao jelo i piće.

Predizborna politička aktivnost Save Kosanovića, kao poslaničkog kandidata sa opozicione liste, ni približno nije bila tako organizovana i sprovođena kao što je bila aktivnost kandidata s vladine liste, posebno Đure Mikašinovića.

Na petomajske izbore 1935. godine izišlo je svih 695 ili 100% birača. Na izborno mjesto, pristaše režima dolazile su organizovano pod jugoslovenskom zastavom i sa pjesmom. Za pojedince koji nisu mogli pješačiti bio je organizovan prijevoz.

Još u toku političkih priprema, svima koji su bili zaposleni na željeznici, u kamenolomu i javnim službama, prijetilo se otpuštanjem sa posla ako ne dođu na izbore i ne glasaju za kandidate s vladine liste tj. listu B. Jeftića.

Nesumnjivo je da je ta prijetnja uticala ne samo na masovan
— potpun izlazak birača na izbore, već i na rezultate glasanja.

Prema zvaničnim rezultatima, izbori 1935. godine u Dubravama imali su manifestacioni karakter, u smislu izražavanja privrženosti postojećem režimu i mladom kralju.

Naime, za vladinu listu B. Jeftića, od ukupno 695 dubravskih birača, glasalo je 605 ili 87%. Kandidati s te liste dobili su slijedeće brojeve glasova: Đuro Mikašinović 561, Vlado Mrvoš 38, Vlado Vujnović 1 i Bogdan Žagar 5 glasova.

Za opozicionu listu dr.V. Mačeka, tj. poslaničkog kandidata Savu Kosanovića. glasalo je 90 birača ili svega 13% od ukupno upisanih u birački spisak.

Za listu Dimitrija Ljotića i Bože Maksimovića nije glasao ni jedan dubravski birač.

U toku 1935godine, u organizaciono političkom smislu počela je. djelovati četnička organizacija. Nosioci te aktivnosti bili su »kralju i otadžbini« najodaniji l nacionalističko-šovinistički nastrojeni pojedinci, kao što je na primjer bio Trive Višnjić.

Ta se organizacija nametala kao povjerljiva, te kao najvjerojatniji čuvar režima, Jugoslavije i mladog kralja Petra.

Obećavajući nezaposlenima pomoć u zapošljavanju na željeznici i drugim državnim službama, s zaposlenima željezničarima i drugima dobijanje boljih, »povjerljivijih« radnih mjesta i piata, organizatorima je pošlo za rukom da u organizaciju okupe određen broj nezaposlenih i uglavnom na željeznici zaposlenih, mladih ljudi.

Međutim, većina tih koji su formalno pristali organizaciji, u praksi to ničim nisu pokazivali. Zbog toga, kao i činjenice što oni koji bu se najviše prsili, te u šubarama sa mrtvačkom glavom i odgovarajućoj odjeći kočoperili i eksponirali, kao četnici, među narodom uopće nisu uvažavani, već naprotiv smatrani su lošim ljudima, ta organizacija nije uspjela ostvariti, niti je uživala nekakav ugled među većinom srpskog naroda dubravske općine. Na to je,

u ne maloj mjeri, uticala i činjenica, što, osim pojedinaca toj organizaciji nisu htjeli da pristupaju tzv. ugledniji ljudi.

U vezi s političkim zbivanjima tokom 1934/1935. godine, treba pomenuti i činjenicu, da je upravo tada prvi put u općini Gornje Dubrave odvojena funkcija načelnika od funkcije općinskog bilježnika. Prvi načelnik dubravske općine bio je Petar Protić. Za načelnika je izabran na osnovu rezultata općinskih izbora 1933. godine, koje je diktirala režimska politička stranka JNS-a.

U septembru 1936. godine u dubravskoj su općini održani, od ujedinjenja, četvrti općinski izbori. I na tim izborima, kao i prethodnim, na listi su bili samo kandidati režimske stranke Stojadinovićeve JRZ-e.

Poslije tih izbora načelnik dubravske općine postao je Mile Kušić iz Ponikava, jedan od najaktivnijih »korteša« Đure Mikašinovića u toku priprema i održavanja petomajskih izbora 1935. godine.

Općinskim izborima 1936. godine, može se reći da je na području Dubrava bilo privedeno kraju razdoblje političke premoći režimskih građanskih političkih stranaka.

To se dijelom potvrdilo na državnim-skupštinskim izborima decembra 1938. godine i posebno na općinskim izborima u maju 1940. godine, poslije kojih je za načelnika dubravske općine ponovo došao pristaša do sporazuma Cvetković—Maček opozicione SDS Dušan Batalo. (Prije njega, tj. poslije odlaska Mile Kučića, načelnik je bio Petar Zatezalo Jukin, također pristaša SDS).

Na neke vrste proces diferenciranja, bolje reći odvajanja dijela birača dubravske općine od režimskih građanskih stranaka i glasanje za opozicione kandidate na pomenutim izborima, uticalo je više činilaca, među ostalim i akcija koju je inicirala pravoslavna crkva, povodom sporazuma Stojađinovićeve vlade i Vatikana, tzv. Konkordata, pod parolom o ugroženosti pravoslavne vjere. Ta je akcija imala široke razmjere u napadima na Stojadinovićevu vladu da je prodala Srpstvo.

No, u pomenutom razdoblju, za dubravske prilike, nov politički momenat je bio uticaj tadašnjih političko-ideoloških akcija Komunističke partije Jugoslavije, za koje se u prethodnom razdoblju, na području dubravske općine iz već navedenih razloga nije znalo.

Jedna od takvih političkih akcija Komunističke partije Jugoslavije bila je i u vrijeme političke kampanje za decembarske izbore 1938. godine.

U toj kampanji KPJ je ukazivala na opasnosti koje prijete Jugoslaviji i njenim narodima od agresije fašističke Italije i nacističke Njemačke i s tim u vezi zalagala se za rušenje vlade Milana Stojadinovića, kako zbog njegove unutrašnje, tako i spoljne politike. Istovremeno KPJ je u svojim političkim akcijama isticala zahtjev za formiranjem demokratske narodne vlade nacionalnog jedinstva i odbrane.

Saznanja o toj političkoj, kao i drugim patriotskim političkim

akcijama KPJ na području dubravske općine uglavnom su dolazila preko ogranka »Seljačkog kola« u Donjim i Gornjim Dubravama i Ponikvama. Osim toga, ta su saznanja širena i putem ilegalne partijske štampe, uglavnom »Političkog vjesnika«.

Naime, upravo u toku 1938/1939. godine u Dubravama su i osnovani ogranci »Seljačkog kola«. Formiranje tih ogranaka ustvari su realizovali, po uputstvima i pod uticaiem komuniste-profesora Raše Stanisavljevića, dubravski komunistički opredijeljeni studenti. u Donjim Dubravama Rade Janjanin, u Gornjim braca Šimo i Branko Karapandža. U **Ponikvama** u tome pogledu najznačaj**niju** Ulogu je imala učiteljica Anka Mirosavljević.

Djelujući preko pomenutih i drugih naprednih omladinaca i starijih članova »Seljačkog kola«, KPJ je i na području dubravske općine, u znatnoj mjeri, uticala na razvijanje svijesti i širenje saznanja o sudbinskoj povezanosti srpskog i hrvatskog naroda i s tim u vezi, o zajedničkoj opasnosti koja im prijeti od fašističke agresije, te neophodnosti da se toj agresiji zajednički suprotstave i protiv nje svim sredstvima bore.

Najkonkretniji rezultati pomenutog djelovanja i uticaja KPJ došli su do izražaja u najtežim danima za hrvatski i srpski narod u Hrvatskoj, u danima fašističke okupacije i zajedničke narodnooslobodilačke borbe.

Stjepan Janjić

Iz narodnog života

Predratna općina Gornje Dubrave graničila je s ondašnjim općinama Gomirje, Ogulin, Severin na Kupi, Bosiljevo, Perjasica, Generalski Stol i Tounj. Danas područje nekadašnje općine su mjesne zajednice — Gornje Dubrave, Donje Dubrave, Trošmarija i Ponikve, koje leže na sjevernom dijelu sadašnje općine Ogulin. Etnološka su ispitivanja vršena u selima i zaseocima bivše općine Gornje Dubrave — Ponikvama, Vignjevićima, Šimrakovici, Trošmariji, Gojaku, Gornjim Dubravama, Donjim Dubravama, Gornjim Zatezalima, Janj anima, Vucelićima, Škerićima i Rebić Glavici.

Područje današnje općine Ogulin graniči s općinama Vrbovsko, Duga Resa, Slunj, Otočac i Crikvenica, leži u središnjem dijelu SR Hrvatske, na međi Like, Gorskog kotara i Panonske nizije, odnosno Pokuplja. Na istoku se prostire SR Bosna i Hercegovina, a na

zapadu SR Slovenija, koja je od ovog kraja udaljena dvadesetak kilometara. Teritorijem ove općine rječica Bistrica (Bistra), koja sastajući se sa Gojačkom Dobrom čini rijeku Dobru. Na istoku od Dubrava, prema teritoriju općine Duge Rese, teče Mrežnica.

Konfiguracija tla ovih mjesnih zajednica brežuljkasta je s nekoliko nižih planina. Međutim, nad cijelim ovim krajem dominira vrh »starca« Kleka na koji se, po narodnom vjerovanju, skupljaju vještice, odnosno coprnjice. Postoji i drugo vjerovanje po kojemu na Kleku »leži Kraljević Marko!« Naime, izdaleka se može prispodobiti kao neka ogromna, ležeća figura čovjeka od planinskih formacija i stijena.

Po sastavu je tu kraško tlo pokriveno negdje debljim, negdje tanjim slojem plodne zemlje. Cijelim su krajem posijane drage[1] (vrtače), što je karakteristika ovog i šireg područja.

Govor je ovih sela štokavski, kako u Srba tako i Hrvata, ali dok je u Srba zastupljena ijekavica, u Hrvata je ikavica s utjecajem kajkavskog govora pa se tako susreću riječi, jedne pored drugih, kao na primjer — *sveća, lipo, smisan* (kruh), *delati, venae, preklad.* Ne treba zanemariti obostran utjecaj ovih govora. Može se spomenuti da je srpsko stanovništvo preuzelo dosta riječi i izraza od susjednih govora, kao na primjer — »*čitavo je napravljeno«* veli se za neki predmet, koji je dobro napravljen, *šundrati, pošundrati,* što znači: ukloniti nešto, upropastiti, potrošiti, zatim: »Ona više *upazi* od mene«, tj. više zna ili više se sjeća, pa *škrljak,* pivnica (podrum), *buče* (tikve), *žrdina* (motka za voz), *stavi* (uspravne hroe žitnih snopova), *teg*[2]*, kl ambe",* *kući*[4], *kuzolica*[5]*, šajer*[6]*, ganjak*[7], *glisnice*[s]*, koraba*[9]*, ručenik*[10], *šternja*", *kapula*[12] itd.

Na cijelom području središnje Hrvatske naziv je za poglavara

1 P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, knjiga 1, JAZU, 1971, strana 429 vidi etimologiju riječi *draga.*

2 Teg, ratarski posao i plodovi tog posla. Riječ osobito u upotrebi u središnjoj Hrvatskoj.

3 *Klambe,* (čakavski, Istra) zavinuto drvo ispod vrata vola u jarmu pričvršćeno *iglicom.* Klamba je riječ raširena i u Beloj krajini i Notranjskom. Vidi P. Skok, Etimologijski rječnik hrv. ili srp. jezika, knj. II, str. 25.

4 *Kući,* šipke kojim se volovi zatvore u jaram (Prigorje, Zagorje, Barilović) P. Skok, isto djelo, knj. II, str. 226.

5 *Kuzolica,* kuzo (Lika) »posudica od kore za jagode« (pastirski izraz), (Prigorje, Lješće). Turcizam proširen još u avarsko doba. Vidi P. Skok, isto djelo, knj. II, str. 249.

6 *šajer,* naziv za sjenik, koji je u uporabi od Like do Međimurja

7 *Ganjak,* od njem. (Gang — hodnik, trijem)

8 *Glisnice,* motke na kojima se suši odjeća ili luči iznad peći

9 *Koraba,* od njem. (Kohlrabi — keleraba, vrsta povrća)

10 *Ručenik,* naziv za ručnik koji se upotrebljava u ovom kraju, u Hrvata i Srba

11 *Šternja,* od lat. (cisterna — nakapnica za skupljanje kišnice, čatmja)

12 Kapula, od talij. (cipolla — luk)

Karta 1. Kulturni areali: 1. panonski, 2. dinarski, 3. alpski (istočno) i 4. sredozemni (jadranski).

sela — *starješina,* odnosno *starešina,* a za čuvara polja — *poljak* ili *poljar.* Tako ih i ovdje zovu. Isto se može konstatirati i za zajedničko zemljište zvano *gmajna.* Međutim, za *kuluk,* kao ostatak srednjovjekovnog obaveznog, besplatnog rada, može se reći da je bio raširen na cijelom području Jugoslavije sve do 2. svjetskog rata. *Tlaka* je kajkavska oznaka tog besplatnog rada.

Srpsko se stanovništvo doselilo ovdje seobenom strujom kojaje tekla preko Like, a hrvatsko pretežno izXike. što se ogleda u mnogim značajkama govora, a napose u materijalnoj, duhovnoj i soci-

jalnoj kulturi. Došavši u ove krajeve, našli su se na rubu vrlo značajnog područja, koje je u etnološkoj literaturi nazvano *Čvorištem tradicijske kulture na sjeverozapadu Balkanskog poluotoka?*[13] (vidi kartu broj 1). Upravo se na tom području sreću i prepliću četiri različita kulturna areala — sredozemni (jadranski[14], dinarski[15], panonski[16] (podunavski) i (istočno)-alpski[17] Svaki od njih ima svoje izrazite značajke, ali opet imaju dosta toga i zajedničkog, što se upravo može vidjeti na ovom području.

Građa koja će biti izložena, podijeljena je u poglavlja tako da su prvo navedeni podaci iz materijalne kulture, a zatim slijede iz duhovne i socijalne. Budući da su mnogi podaci za iste teme zabilježeni u više sela, pretežan dio njih će biti podjednak ili malo različit, pogotovo ako se radi o selima sa srpskim žiteljima. Malo više razlika ima među onima iz Ponikava (bliži su Gorskom kotaru) i ostalih iz Donjih i Gornjih Dubrava.

I OPSKRBA VODOM

Prije 2. svjetskog rata ovdje su se opskrbljivali vodom iz rječice Bistre i rijeke Dobre za piće i pranje, osobito ona sela, koja leže u blizini tih voda, kao što su Gornje Dubrave, Gojak, Trošmarija i druga. U Gornjim Dubravama vodu su donosili u drvenim posudama zvanim *bremenice.* Najčešće su ih nosile žene na leđima pomoću *uža* pletenog od kučina konoplje. Bilo je to debelo i plosnato uže. Muškarci su bremenice na ramenima nosili za razliku od žena. Čep na njoj je bio najčešće od kučina. Međutim, u selu Trošmariji vodu su također najčešće donosile žene, ali u *kablovima* na glavama, pomoću *svitaka*[18].

U Gojaku su se opskrbljivali vodom s vrela zvanog Sodo(l). I ovdje su vodu najčešće donosile žene u drvenim posudama od dužica — *bremenicama*[19]. To su plosnate posude, koje prosječno sa-

13 M. Gavazzi, Vrela i sudbine narodnih tradicija kroz prostore, vremena i ljude, Etnološke studije i prilozi iz inozemnih izdanja, Zagreb, 1978, str. 160—168 i 180—184.

14 M. Gavazzi, isto djelo, strana 73.

15 M. Gavazzi, isto djelo, strana 74.

16 M. Gavazzi, isto djelo, strana 73.

17 M. Gavazzi, isto djelo, strana 73.

18 *Svitak,* uvijeno platno u kolut, u obliku gužve, što se stavi na glavu kada se nosi teret, da ne žulja. Svitak je u uporabi na zapadnim stranama, kao i običaj nošenja tereta na glavi

19 *Bremenica,* isto što i naziv *brenta* na dinarskom području, za posudu od dužica koja služi za vodu

drže 15 do 20 litara. Nosile su ih na leđima pomoću *užeta* podebelo ispletenog, oko 4 cm širokog. Pored bremenica, za vodu su služili *barili*[20] i *kablovi.* Barilo je posuda od dužica, okrugla, za razliku od bremenice, koja je plosnata. *Kabä* je gore otvoren, bez gornjeg dna, a gore se širi. Kod kuće je voda držana u veži[21]. Do 2. svjetskog rata ovdje su se opskrbljivali vodom Kukići i Vucelići iz *Ljubanović šternje,* koju su podigle austro-ugarske vlasti. To je kamenom zidana šternja, duboka 7 metara. Postoji još i u funkciji je. Danas ovdje skoro svaka kuća ima svoju šternju. Počeli su ih podizati prije dvadesetak godina. Za stare Jugoslavije imali su ih samo *jaki* gospodari. Voda se iz nje crpi *kotlom (kota)* na *štriku.* Odmah pored šternje nalaze se drvena korita, koja su sami izrađivali. Na njima poje stoku.

Budući da Go jak leži među rječicama Bistricom (Bistrom) i Sodolom, koje sastajući se čine rijeku Dobru, jedno su se vrijeme neke kuće opskrbljivale na izvoru Sodola dovozeći vodu u *lajtovima*[22], na kolima. Punili su ih vodom pomoću *lakomicaP* Laj tove su ostavljali pored kuća ili u *vežama.* Osim toga, ovdje je stoka pojena i na *lokvama,* naročito kopanim jamama, u koje se slijevala kišnica. Lokve su se nalazile pored kuća tako da su žene u njima ponekad prale rublje. Vodu su pili iz drvenih posudica, od dužica, zvanih *bukare*.[24]

U Gornjim Dubravama nalazi se velika, betonirana šternja. Sa stare školske zgrade, koju su podigle austrougarske vlasti, vodio je žlijeb u šternju. Na njoj se nalazilo *kolo* pomoću kojeg se crpila voda drvenom posudom. Služila je za piće i kuhanje jela. Osim toga, ovdje se nalazi vrelo *Čatrnja*[25]*,* s kojeg su se također opskrbljivali vodom. Prije 1. svjetskog rata Čatrnja je bila obzidana kamenom, kao što se zidaju i šternje. Duboka je bila oko 5 metara. Vodu su iz nje crpili *trkljom* (posuda na dugoj motki — trklji). S nje se donosila voda u *bremenicama* ili *kablovima.* Bremenice su nošene na leđima pomoću užeta, a *kaba* na glavi pomoću *svitka.* Muškarci su nosili bremenice na ramenima.

U Gornjim Zatezalima (D. Dubrave) bilo je nekoliko šternji iz kojih su se opskrbljivali vodom. Inače su se prije 1. svjetskog rata služili vodom iz rijeke Mrežnice (prema Perjasici), do koje su išli po sat vremena. Tamo su tjerali i blago na pojilo. Drugi su se opet

20 *Baril,* od tal. (barile, starija tal. mjera za ulje, vino, brašno itd; burence,bačvica)

21 *Veza,* (hrv, kajk, slov.) trijem pred kuhinjom ili sama kuhinja. P. Skok, isto djelo, knj. III, str. 584.

22 *Lajt,* od njem. (Leite — bure, bačva). Ova se riječ rabi na zapadnim stranama

23 *Lakomica,* veliki lijevak. To je drvena posuda od dužica (ili od lima) koja ima na sredini dna otvor s kraćom cijevi-odvodom. Izrađivali su ih domaći majstori.

24 *Bukara,* od tal. (boccale, od novogrčkog bokalion — pehar, vrč).

25 *Čatrnja,* od madž. (csatorna — nakapnica, bunar, cisterna).

opskrbljivali s vrela *Drijenak,* Kopaonica i Šutinka. Međutim, izvori su često presušivali, osobito u vrijeme dugotrajnih suša. S Mrežnice su često dovozili vodu na kolima u *lajtovima. Kaba* im je služio za izvlačenje vode iz šternji ili rijeka.

Janjani (D. Dubrave) su se opskrbljivali vodom s vrela *Markovac,* kod potoka Globornice, i s *Vrelića.* Kod kuće su imali *lokve* na kojima su pojili samo stoku. Inače, za sušna vremena, kada presahnu i izvori, donosile su žene vodu iz tzv. *kamenica.* To su prirodne, kamene uvalice, u kojima se zadržavala kišnica. Iz kamenice se moglo iscrpsti samo nekoliko bremenica vode.

Iz navedenih podataka može se zaključiti, da se u Srba zadržao dinarski način nošenja tereta, na primjer *bremenice,* na leđima pomoću užeta, za razliku od zapadnopanonskog načina u hrvatskim selima, da se *kabal* nosi na glavi pomoću *svit ka.* Međutim, treba spomenuti da su žene u srpskim selima nosile kablove na isti način, što je očit utjecaj okoline. Podizanje *šternji* i ovaj naziv, zastupljen je u oba etnikuma jednako. Nazivi drvenog posuđa — *bremenica* i *bukara* zadržani su u srpskim selima kao dinarsko kulturno dobro, sve do danas. *Kabal, baril, lajt* i *svitak* kulturno su dobro zapadnopanonskog kruga.

II RATARSTVO

U Gojaku su uzgajali *šenicu, ječam, raž, žito (proso),* kojeg je bilo tri vrste: krupno, sitno i crveno, zatim *eljdu* i *zob.* Ipak, od svega su najviše uzgajali *kukuruz.* Od brašna žitarica i kukuruza mijesile su žene kruhove zvane *smjesovnice.* Od povrća su uzgajali *repu* za hranu ljudima. Jeli su je svježu i ukiseljenu. Osim toga, dosta su je uzgajali i za hranu blagu, osobito kravama. Zatim su uzgajali dosta *zelja,* a ponešto i *korabu* (mrkvu). Prilično su sadili *gra,* osobito dvije vrste — *plavčić* i *trkljan.*

U zaseoku Škerići (Vucelići — G. Dubrave) uzgajali su sve vrste žitarica, kao i u Gojaku, i pored toga još tzv. *bar,* koji ima zmje sive boje, nije crno kao *žito.* Od svega je ipak najviše uzgajano *proso.* U vrtu, u *dragi,* sadili su *luk, salatu, paradajz,* zatim luk zvan *kozjak.* To je vrsta crvenog luka, koji sade u jesen pa ga pokriju *steljom*[2C] preko zime. Već u rano proljeće dosta naraste. Sličan luk *kozjaku,* koji su sadili bliže kućama, zvan je *ljutika.* Obično ograde pleterom mjesto gdje ga posade. *Blitvu* su počeli saditi između dva rata. Kada požanju ječam ili izvade krumpir, na isto mjesto posiju repu, koju su mnogo kiselili za zimu. Jeli su je i svježu. Inače su njom hranili blago, osobito krave muzare. Višak

26 *Stelja,* paprat koja služi za nastir u staji. P. skok, isto djelo, knjiga III, strana 331.

se stavi u zemljane *trapove* preko zime. U tu svrhu iskopa se u zemlji metar duboka jama pa se obloži steljom. Zatim se poslaže repa, pokrije steljom i zemljom tako da je iznad kao kupola. *Korabu* (mrkvu) su sadili u vrtu, u *dragi.* Jeli su je svježu ili pekli na žaru, na ognjištu. I korabu su stavljali u trapove ili u *pivnice* (podrume ispod kuća), gdje također dugo *dura*[27] (ostane dugo zdrava). Najčešće su je kuhali kao varivo zajedno s grahom, krumpirom, repom ili zeljem. Po kukuruzima su sadili buče[28], za svinje. Kuhali su ih za *napoj* u *kazanima* vani, na dvorištu.

U Ponikvama su uzgajali *zito* (proso), *šenicu — brkulju* i *golicu,* zatim ozimi ječam, proljetnu *zob,* ozimu raž i *heljdu,* koju su uzgajali samo ponešto. Heljdino je brašno u ono vrijeme bilo najviše cijenjeno i najskuplje. Od njega su mijesili kruhove — *smjesovnice.* Najviše su uzgajali proso zvano *sivka.* Kad se požanje ječam, posije se po stmiku proso zvano *malo sjeme.* To je, ustvari, *crno žito.* Treća vrsta prosa je *bijelo žito. Sijerak* su sadili tu i tamo između kukuruza. Služio je za izradu metli. Dosta su uzgajali *grah,* kojeg je bilo nekoliko vrsta: *plavi, šareni* i *trkljanac.* Požnjevene žitarice dovoze u snopovima, najčešće na volovskim kolima, kućama na vršenje.

U Gornjim Zatezalima (D. Dubrave) zovu *teg* sve vrste žita, što dobiju vršenjem.

U Janjanima (D. Dubrave) uzgajali su *šenicu, žito* (proso), *ječam, raž, zob* i nešto malo *eljdu,* od koje su miješali brašno u smjesovan *kruv.* Za žito treba reći, da su ga ovdje sijali dvije vrste: *žuto* i *crno.* Uzgajali su dvije vrste *šenice — bricu* i *brkulju.* Mišljenja su. da je najbolja smjesa za kruh kukuruzno i pšenično brašno. Međutim, u smjesu se stavljalo ono brašno, kojeg je gospodar imao najviše. Prije 2. sjetskog rata reklo se *saditi* kukuruz, a poslije — *sijati.* Prije 1. svjetskog rata sadili su ga tako da se ljeskovim štapom *is pika* (naprave jamice) za kukuruzno sjeme. Zatim su motikama kopane *kućice* (kućičanje), kao za krumpir. Jedno su ga vrijeme sijali iz šake, kao pšenicu. Kada sazri, poberu klipove zajedno s *perušinom* pa se tako doveze kući, gdje se *peruša.* Bolje klipove za sjeme povežu *perima* (perušinom) pa ih povješaju ispod krovova zgrada, najčešće kuća (ispod streha), što daje ovom kraju poseban kolorit. Za sjeme se *okruni* klip, a inače se *kominja.* Tupi dio klipa zovu *guzina,* zatim dolazi sredina i tanji kraj s vrhom — *picina.* Lošije klipove zvane *kile* ne suše, nego ih odmah daju svinjama i kokošima. Kukuruze su najviše sušili u *kukuruzanamaP,* ali i na *podovima* (tavanima kuća). Prije 1. svjet-

27 *Dura* (durati), od lat. preko tal. (durare — trajati, trpjeti, izdržati), (Lika, Slavonija)

28 *Buča,* naziv za bundevu, tikvu, koji se rabi na zapadnim stranama

29 *Kukuruzana,* okruglo od šiblja pleteno spremište za sušenje kukuruza. Najčešće je pokrivena kukuruzovinom. Raširena je po Kordunu

skog rata kominjali su ih tako da klipove stave u vreće pa po njima tuku štapovima. Iza toga su imućniji počeli kupovati ručne *mašine za kominjanje kukuruza.*

Do pedesetih godina ovog stoljeća žene su žele srpovima sve vrste žitarica, pa i danas tako žanju na nepodesnim mjestima za strojeve kosačice. Žito s kratkim vlatima morale su čupati za pletenje *užadi.* Požnjeveno se odmah vezalo u snopove, koji su stavljani po tri ili četiri okomito u hrpe zvane *stavi*[30] Zato se kaže: »Ustävi snopove da se suše!« Kada se prosuše, slažu ih u hrpe *babure* ili *kladnje.* Babura je hrpa od desetak do petnaest snopova poslaganih polešce, a kladnja je okrugla, visoka hrpa, sa *stožinom* u sredini.

U Vucelićima (G. Dubrave) sijali su iz *bisaga*[31] (dvojna torba), koje prebace preko lijevog ramena. U Kukićima (G. Dubrave) *sijač* najprije baci šaku sjemena u *grm* govoreći: »Ovo pticama!«

Prema tome, može se zaključiti da je do 2. svjetskog rata u središnjoj Hrvatskoj tj. u ovom kraju uzgajano, u prvom redu, *žito* (proso) pa zatim ječam, pšenica, raž, a ponajviše kukuruz. Nazivi *žito* i *proso* podjednako su u upotrebi kako u Srba tako i Hrvata (Trošmarija). Slično je i s riječima *heljda* u Ponikvama i *eljda* u G. i D. Dubravama, zatim *zelje* i *koraba.* U ovom je kraju već između dva rata udomaćen uzgoj *blitve.* To je jadransko kulturno dobro, koje je vjerojatno ovamo došlo preko Gorskog kotara. *Stelja, žrdina, teg, smjesovan kruv* i *pod* (tavan) kulturno su dobro zapadnopanonskog areala. Na drugoj strani zadržani su od starine do danas — *durati, trap*[1,2]*, bravina, kuruz, perušina, kuruzana, stožina* i *bisage* — kulturna dobra dinarskog areala.

Danas je sasvim druga slika uzgoja žitarica u ovom kraju. Naime, na prvom mjestu uzgaja se kukuruz, zatim pšenica pa nešto ječam i zob, a *žito,* odnosno proso, kao i raž skoro se više uopće ne uzgajaju. Dakako, ražena slama — *škopa*[33] danas više nikome ne služi za pokrivanje kuća ili gospodarskih zgrada.

Mehanizacija je i ovdje uzela maha iako teren nije podesan za intenzivno ratarstvo.

30 *Stavi,* nekoliko snopova žita stavljenih uspravno da se suše. O tome V. Mažuranić, Prilozi za hrvatski pravno-povjesni rječnik, JAZU, Zagreb, 1908—1922, strana 1369.

31 *Bisage,* od lat. (bis + saccus — vreća, dvostruka torba)

32 *Trap,* rupa za repu i krumpir da prezimi (Dubrovnik, Prčanj) P. Skok, isto djelo, knjiga III, strana 491.

33 *škopa,* od stmjem. (Scoub. nvnjem. Schaub — slama od raži, pšenice ili ječma za pokrivanje krova). — P. Skok, isto djelo, knjiga III, strana 401

III RATARSKE SPRAVE I POMAGALA

U Ponikvama (zaselak Vignjevići) stavljaju volovima na gubice *trubice* ili *koševe* (koš), pletene od pruća, da ne mogu pästi travu vukući kola. Na vozove sijena ili snoplja žitarica stavljaju debele motke zvane *zrdine*[34] ili pouzine, *puze,* da ih učvrste.

Prije 1. svjetskog rata ovdje se oralo drvenim plugovima. Takvi su se plugovi sastojali od drvenog *gredelja,* dvije *noge* (ručice), a dolje na *noge* nabijeno je tzv. *zadnje željezo,* zatim je u podnožju *stopa,* a sprijeda *prvo željezo* i drveni *kozlac.* Gredelj je od prirodno grbavog drveta (ima kao »koljeno«). Na vrhu gredelja su tri rupe u koje se stavlja drveni klin — *kurelj*[35]*,* o koji se zapne gužva zvana *oraćica.* Njom se spaja plug s oraćim kolicima, koja ovdje zovu *kolca.* Plug su čistili *otikom,* jer se na drvenu dasku lako primala zemlja. Otik je drveni štap duljine lm, koji na vrhu ima metalnu lopaticu (Sl. 1). Orač može i u pokretu čistiti »dasku« pluga.

Oraća *kolca* imaju dva kotačića, od kojih veći ide brazdom (tako se postiže ravnoteža kolica). Kotač ima ove dijelove: *glavinu* u koju su radijalno uglavljeni *palei,* a uokolo njih su *platnice* (Sl. 2). Prije 1. svjetskog rata kotačići *kolaca* nisu okivani »šinjama«. Osim toga, kolca imaju *policu* o koju se vežu *krčeli* (Sl. 3) i oraće ojice, a to opet o jaram, u koji su upregnuti volovi. Treba reći da su ovdje prije 1. svjetskog rata orali samo volovi. Jaram ima ove dijelove: *jaram* (gredica koja leži volovima na šijama), *klambe,* drveni okviri u obliku slova L, (Sl. 4), u koje dolazi volovski vratovi i *palice,* drvene šipke kojima se zatvore okviri klambi, kad se volovi upregnu. Jaram se spaja s ojem s dvije gužve — *jarmenjače,* među koje se uglavi drveni klin — *zavoranj.* Iza 1. svjetskog rata počeli su orati s poluželje̊znim plugovima, koji su imali i dalje drvene, ali okovane, gredelje. »Daske« su ovih plugova željezne, koje su mnogo bolje bacale brazde na brazde. Iza oranja *drlja se* drvenom *drljačom* koja ima uzdužne gredice, među kojima su poprečne, kraće, zvane *prečke.* Uzdužne gredice, sa strane, lagano se suzuju na prednjem kraju i na vrhu se mogu, ali ne moraju spajati. (Sl. 5). Prije 1. svjetskog rata ovdašnje su drljače imale kovane, željezne *kline,* uglavljene u prečke, po 6, 5, i 4 na pojedinoj. Naime, prečke su najduže pozadi drljače, a prema vrhu su kraće. Iza 1. svjetskog rata na prve dvije prečke uglavljeni su kovani klini u obliku noževa, da se lakše mrvi zemlja. Kad se oranje podrlja, povade se klini, odnosno »noževi« iz prečki pa ih stave u vreću.

^ ^r^na> *Zrd, irt,* motka-gredica za vozove sijena ili slame,'snopova na vozu da ga učvrsti. Riječ se rabi na zapadnim stranama.

35 *Kurelj, kurdelj,* klin za koji je zapeta gužva oraćica. P. Skok, isto djelo, knjiga II, sbrana 242.

;

Sl. 1. *Otik* za čišćenje drvenog pluga

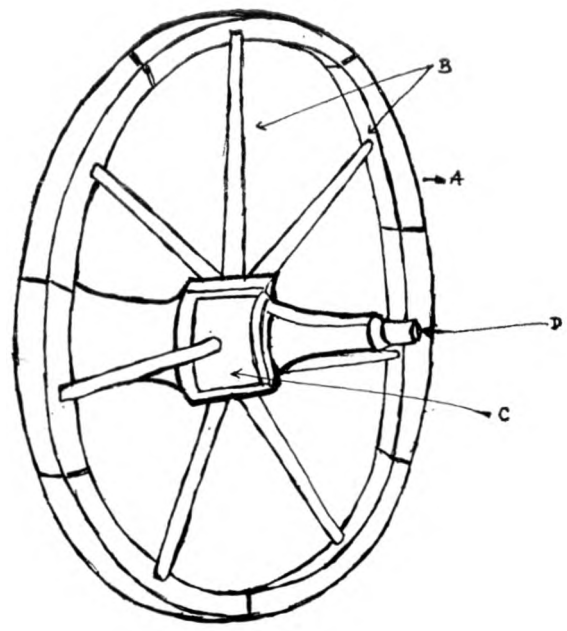

Sl. 2. *Kolo* (kotač) s dijelovima i nazivljem.
A — *platnice*
B — *palei*
C — *glavina*
D — *osovina*

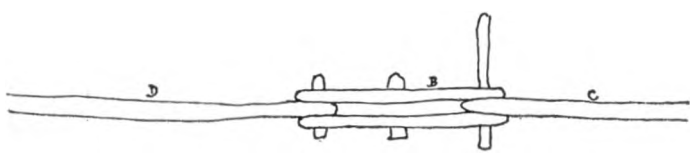

Sl. 3. *Krčalo* s dijelovima i nazivljem.
A — *krčalo*
B — *krčalo*
C — *rudo*
D — *oje*

Drljaču odvoze kući bez klina i »noževa«. Može se još dodati da su ovdašnje drljače imale sprijeda obično 11 »noževa«, a pozadi 21 klin (svega 32 komada).

Plug i drljaču odvozili su najčešće na kolima na oranje. Međutim, ako je oranje bilo u blizini, neki su orači odnosili plug na ramenu, tjerajući volove. Natovareni plug i drljaču na kolima zovu jednim imenom — *sprema.* Do 1. svjetskog rata oralo se isključivo na volovima. Između dva rata počelo se ponešto i na konjima. Za oranje na kravama kazivač veli: »Kako ja *upazim* (znam), na kravama ovđe nije nitko naveliko ora!«

Sl. 4. *Voz* sijena, volovi s *trubicama* (koševima) na gubicama upregnuti u jaram.

Oranje se nakon drljanja često *valjalo* drvenim *valjem,* koji su ovdje počeli rabiti iza 1. svjetskog rata.

Od ostalih ratarskih sprava i pomagala imali su *motike* s drvenim *držalima.* Željezni dio imao je *uši,* u koje se natakne držalo. Motike su kovali domaći kovači i Cigani. Zatim je tu *kramp,* koji ima na jednom kraju *špicu,* a na drugom kao trnokop ili budak. Krampovima se vadi kamen, kopa pijesak i krče njive i putovi. Za bacanje zemlje, pijeska i drugog služe željezne *lopate,* a za kopanje zemlje, prekapanje vrtova i vinograda služe *štijačice* (Sl. 6). Za posao se kaže *štijati.* Štale su čistili željeznim *rogljama.* Inače za sijeno i slamu služile su drvene *roglje* (Sl. 7). Kupus i papriku sadili su pomoću drvenog *koca,* kojim su pravljene rupe u zemlji. Kolac se na jednom kraju *zašpiči* (zaoštri).

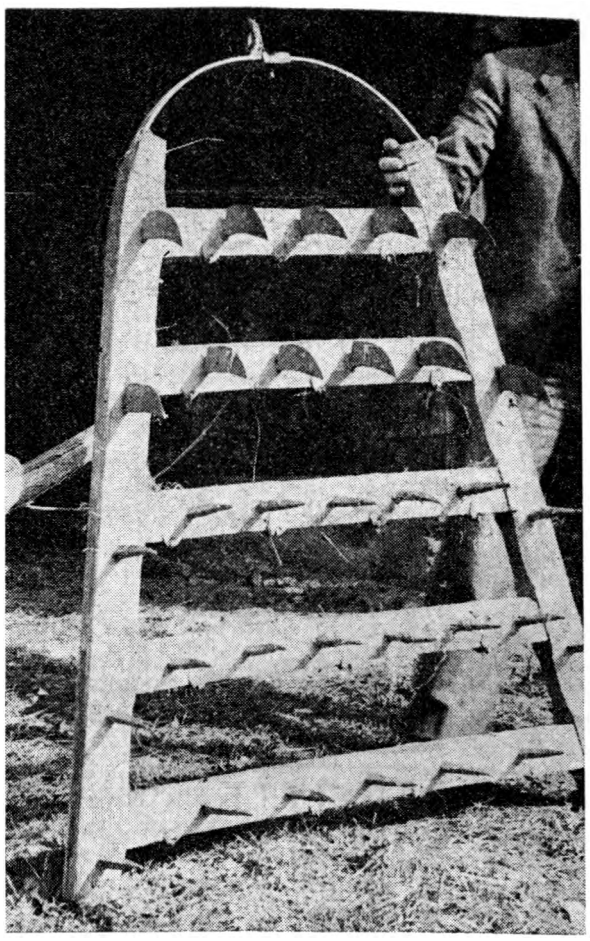

Sl. 5. *Drljača* ili *brana* s dva reda noževa i tri klina.

Prije 2. svjetskog rata žitarice su žnjevene samo srpovima, što je bio posao žena. *Kosijer* ima oblik srpa, ali nije nazubljen. Njime su želi stabljike kukuruza (kukuruzovinu).

Na gumnu su vršili sve vrste žitarica pomoću volova, osim raži, koju su *mlatili mlacima. Mlatac* su pravili tako, da ljeskov štap previju iznad vatre. Naime štap upare iznad vatre na mjestu gdje će ga usukati. Dvojica ga drže iznad vatre, a treći suče — uvrće. Duljina mlatača je oko 2,5 metara. Raž su mlatili za *skupu,* za pokrivanje zgrada. Snopove za mlaćenje poslažu u dva reda tako da je vlaće jedno prema drugome. Najčešće su mlatila po četiri čovjeka, okrenuti jedni prema drugima, dva po dva.

Vile prave od ljeskovine. *Trećak* (parožak) je od javorovine. Ne-

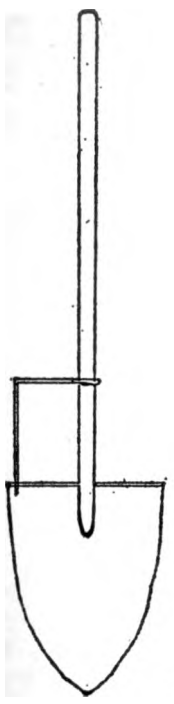

Sl. 6. *Štijačica.*

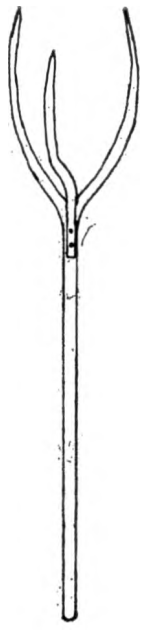

Sl. 7. *Roglje.*

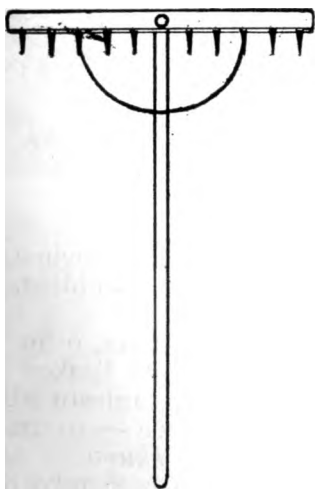

Sl. 8. *Grablje s* grabljištem i lucnjem.

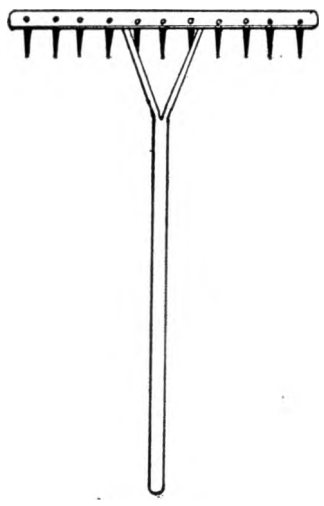

Sl. 9. *Grablje* s grabljištem od prirodne rašlje.

ke su vile imale sva tri šiljka od prirodnih izdanaka. Druga vrsta vila imala je dva *paroška.* One su zvane *dvoroge.* Željezne su zvali *roglje,* koje imaju tri šiljka. Takve su roglje kovali Cigani, a poslije su ih proizvodile tvornice sa četiri paroška.

Grablje su imale javorovo *bilo,* drenove *zupce* u bilu i ljeskovo grabljište. Ranije su grablje bile s rascijepljenim grabljištem usađenim u *bilo,* a u novije su doba s *lucnjevima* (Sl. 8 i 9). Za posao se kaže *grabit.*

U Gornjim Dubravama najviše su bila u uporabi volovska kola na četiri *kola* (kotača). Ona se nisu mogla rastaviti. Rudo zvano *oje* rascijepljeno je. Na osovinama leže *opleni* i na njima četiri *stupca.* Da *kolo* (kotač) ne spadne s osovine, služi *špica,* drveni *klin,* koji se zatakne na kraj osovine. Volovska su kola do pred 2. svjetski rat bila s drvenim osovinama, koje su podmazivali *šmirom* ili kolomazom, da ne škripe. Kotač se ovdje zove *kolo,* koje se sastoji od *glavine, puščice, palaca* i *gobelja* te *kolobaraca* i *špica.* Prije 1. svjetskog rata malo je tko okivao kotače *šinjama.* Za vožnju sijena služe *lojtre*[36], a za *dubar Ijesice* pletene od šibica. Za kočenje kola niz strminu služi drvena *gvinta* (kočnica).

Konjska su kola ovdje prije 1. svjetskog rata bila rijetkost. Imali su ih samo imućniji gospodari. Mogla su se rastaviti na *prva* i *zadnja kola,* a spaja ih tzv. *povoznica.* Neki su gospodari imali *siceve* za sjedenje u kolima, ispletene od vrbovih ili ljeskovih šibica.

U Trošmariji su do 1. svjetskog rata bili u uporabi drveni plugovi (s drvenim daskama). Iza toga imućniji su počeli nabavljati poluželjezne (»daska« je metalna, a gredelj i ručice drvene). Poslije oranja brana se pomoću drvene *brane* koja ima kovane, željezne klinove. Prednji su klinovi, njih pet ili šest, u obliku noževa, da se zemlja lakše mrvi. Brana se sastoji od dvije uzdužne gredice zvane *stranice* i četiri ili pet poprečnih — *pretki,* u koje su uglavljeni »noževi« i klini. *Valj* (valjak) nisu upotrebljavali.

Za uprezanje volova služi jaram, koji se sastoji od gornje gredice zvane *češalj* i dvije *gambe. Kuči* se sa strana mogu vaditi. Vratove volova postave u gambe, a *kučima* se zatvori, da ne mogu iz jarma. Jaram s rudom spajaju dvije *trte*[37] (gužve). Inače se rudo s oraćim *kolcima* spaja s *krčelom.*

Ovdje su do 2. svjetskog rata sve vrste žitarica žene žele srpovima — *žito* (proso), *jačmen, rzulju, zob* i *šenicu.* Za sječu stabljika kukuruza služe *kosiri,* koji su u obliku srpova, samo što nisu nazubljeni. Klip kukuruza zovu *klas,* a »krošit klas« kaže se za posao kada se klipovi kukuruza udaraju štapovima u vrećama. Stabljike zovu *batavlje.*

36 *Lojtre,* od njem. (Leiter — dio seljačkih kola po uzdužnoj strani. Imaju oblik ljestava

37 *Trta,* (hrv-kajk, Istra, Vukova Gorica, Karlovac, Duga Resa, Slovenija) gužva, P. Skok, isto djelo, knjiga III, strana 511.

Za sušenje sijena služe *roglje* i *grablje.* Grablje imaju *bilo* u kojemu su drenovi *zupci,* zatim javorovo, ljeskovo ili drenovo držalo — *grabljište* od prirodno rašljastog drveta. Od ostalih sprava tu je *motika* koja ima *ušice* za uglavljivanje *držala.* Zatim su u uporabi *kramp, lopata* i *štijača.*

U Gojaku je do 1. svjetskog rata služio za oranje drveni plug koji je imao sve drveno osim *prvog* i *drugog željeza.* Ostali dijelovi takvog pluga su *gredelj,* koji ima na prednjem kraju »koljeno« (savijen je), zatim na gredelj u dvije *noge* ili *nožice* (ručice) i dolje drvena *daska* koja baca brazdu. Na vrhu gredelja su tri rupe u koje se stavlja drveni klin zvan *kurelj* s gužvom oraćicom, koji spaja plug s oraćim kolicima. Iza 1. svjetskog rata plugovi su i dalje bili drveni, ali su im dodane željezne *daske,* željezni *cimer* i drveni *kozlac.* Oraća kolica spaja s jarmom *krčalo* s dvije *azgare, ojice* i *klupica.* Plug se čisti lopaticom zvanom *otik.*

Ranije se oralo na slogove s deset do petnaest brazda pa se kaže da je oranje *na smetanje* (naor) ili *razmetanje* (razor). Ako na koncu oranja ostane pola brazde, zove se *obrazdak,* a pola sloga je — *odmetnica.* Vrhovi oranja, na kojima se okreće plug, zovu se *uvrati.*

Nakon oranja *drlja se drljačom,* koja se sastoji od dvije uzdužne gredice, koja se prema vrhu jedna prema drugoj savijaju, a u većini su u vrhu i spojene. Između uzdužnih gredica uglavljene su poprečne zvane *priječke.* Na vrhu drljače je *klin* i lanac pomoću kojega se vuče drljača. U gredicama-priječkama uglavljeno je 25 kovanih *klina,* od kojih su u prva dva reda u obliku noževa. Ovdje nije bilo *valja* za valjanje oranja.

Dvojni jaram, u koji se preže par volova, sastoji se od gornje, masivnije gredice zvane također *jaram* ili *bilo.* Ono je konusno izdjelano, svedeno, tako da pristaje na šije volova. Donja, tanja gredica — *podbradanj,* spojena je s njom s dvije daščice zvane *preslice,* koje su gore savijene prema krajevima jarma (Sl. 10). Obje su gredice od javorova drveta, a preslice od jasenova. Na krajevima gredica su rupe kroz koje se proture drenove ili željezne šipke zvane *kući* pomoću kojih se ujarme volovi. Na sredini gornje gredice — *jarma,* nalazi se rupa, u koju se stavlja drenov ili javorov klin — *zavoranj* s gužvom, kada se spaja jaram s rudom kola, saona ili oja s plugom.

Za uprezanje jednog vola ovdje je služio *jarmić,* koji se sastoji od gredice s ovalnim ležištem na šiji. Gredica se zove *jarmić,* kao i cijela sprava. S obje strane gredice — *jarmića* nalaze se željezne *kuke* za »štranjge«. Ispod gredice je drveni obluk zvan *teljig*[38] i lanac. U teljigu je ujarmljen vrat vola. Jarmić za jedno

38 *Teljig,* savijena motka čiji se krajevi zabodu u jaram volu oko vrata. P. Skok, isto djelo, knjiga III, strana 438.

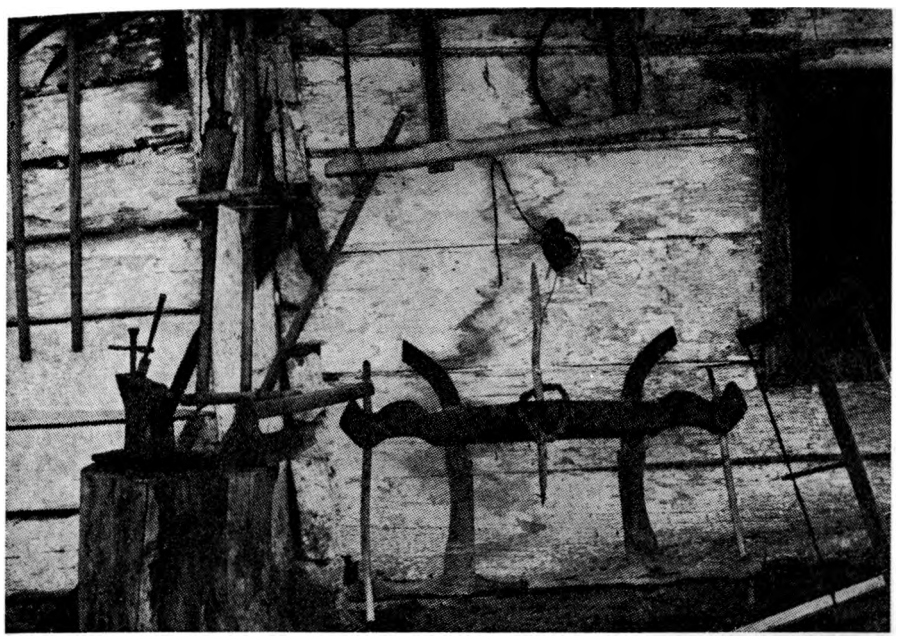

Sl. 10. *Jaram* i drugo oruđe na brvnima kuće Jove Višnjića Jovkova.

grlo služio je, u prvom redu, za proaranje kukuruza, jer se taj posao obavljao samo s jednim grlom. U slučaju da se u dvojnom jarmu *boče* volovi, ne voze jednako ili ako se daleko putuje, onda se svaki od njih upregne u *jarmić.* To je osobito bilo pogodno za duga putovanja, jer su tada oba vola komotnija u vuči. Na koncu treba dodati da se moglo i orati s volom u jarmiću, ako je »lagana« zemlja (Sl. 11).

Za okopavanje usjeva, osobito kukuruza i povrća, služi željezna *motika,* koja ima *ušice* u koje se uglavi drveno *držalo.* Zatim je tu *kramp, lopata* i zaoštren *kolac,* kojim su jedno vrijeme sadili kukuruz tako da su pravili rupice za jedno ili dva zrna, a između toga i po koje zrno graha. Siromašniji su jedno vrijeme sadili kukuruz tako da se motikom iskopa tzv. *kućica* (rup), u koju se stavi malo gnoja i zrno sjemena. Inače su jedno vrijeme sadili kukuruz tako da se sjeme zaore *pod brazdu. Žito* (proso) i ostale žitarice sijali su najčešće iz vunene *torbe.* Prije sijanja veli sijač na njivi: »Bože pomozi!« Iz *lijeva* — ograđenog prostora među zgradama, izvozili su gnoj ili đubar na oranice.

Za košnju trave i stmika služi *kosa.* Ona ima držalo zvano *kosište,* na kojemu se nalazi *prvi* i *drugi recelj* (ručice). Metalni dio kose, koji se također zove *kosa,* učvršćuje se na kosište željeznim

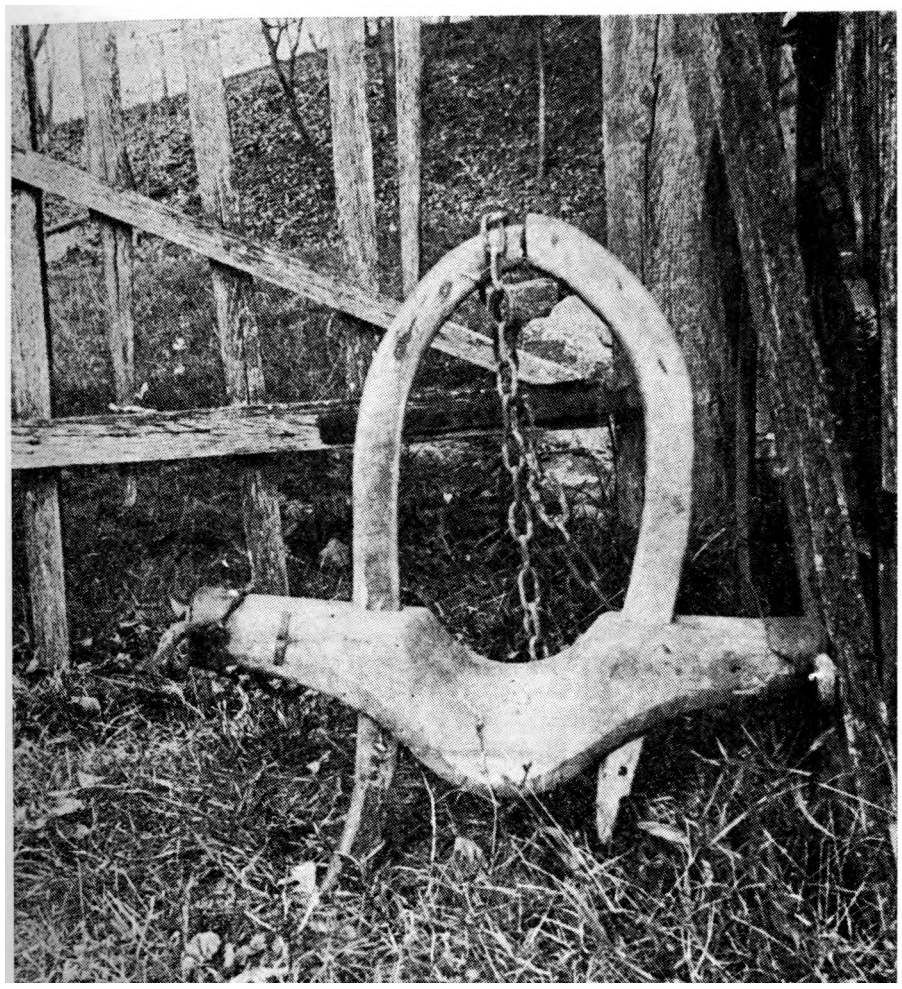

Sl. 11. *Jarmić* s *teljigom* za uprezanje jednog vola,

prstenom zvanim *grivna* (Sl. 12). *Kuzolica* (drvena posudica) služi za držanje vode, *brusa* i *perajice* (krpice). Kosac je nosi sprijeda, o pojasu. Za *klepanje* kose služi mali nakovanj — *babica* i čekić — *klepac.* Prije 2. svjetskog rata kosom se kosila samo trava i strnik, a sve vrste žitarica želo se srpovima, što je bio posao žena. Košnja je posao muškaraca.

Sijeno i strnjik *grabi* se *grabljama,* koje se sastoje od javorovih *bila,* u kojima su drenovi *zupci.* Držalo grabalja — *grabljište,* najčešće je od ljeskovine, a obluk zvan *gudalo* od drenovine. Ov-

Sl. 12. Lazo Višnjić s kosom i *kuzolicom* i supruga Smilja Višnjić, Gornje Dubrave — Klenak.

dje ima grabalja bez *gudala,* kojima je grabljište od prirodne rašlje.

Prije 2. svjetskog rata služio je za žetvu žitarica nazubljeni srp, a za sječu kukuruznih stabljika — *kosi jer* koji je sličan srpu, ali nije nazubljen.

Drvene vile s dva *paroška* služe za sušenje i skupljanje sijena i slame. Izrađivali su ih seoski majstori od motaka s prirodnim rašljama. Željezne *roglje* služe za čišćenje štala. Kupuju ih u trgovinama.

U Gornjim Dubravama (zaselak Kukići) zovu daščice, koje spajaju gredice jarma — *preslice.*

Za saone kažu *sanice.* One imaju dvije *krive* (dva saonca), četiri *stupčića* i dva *oplena* (Sl. 13). Sanice imaju rascijepljeno rudo.

Kosac drži vodu, *brus* i *perajicu* u posudi, o pojasu, zvanoj *to bolica*[39] ili *kuzolica.* Izrađuju je od jednog komada drveta tako da ga izdube. Za vrijeme košnje nose je obješenu o kuku.

U Donjim Dubravama (zaselak Janjani) prije 2. svjetskog rata orali su drvenim plugovima, koji su imali *gr edel je, nožice* (ručice), drvene *daske* za bacanje brazda na brazde, prvo *željezo* (»nož« ili

39 *Tobolica,* (Hrv. Boka, Istra, Dalmacija, Slovenija) — vodir, kuzolica.

ertalo), *zadnje željezo* **(raonik ili lemeš),** *kozlac* **i** *stopu* **(dio** *zadnjeg željeza,* **koji se vuče po zemlji). Na vrhu gredelja nalaze se tri rupe, u koje se zatiče drveni klin —** *kureš.* **Na njega se stavlja gužva** *oraćica,* **da bi se s plugom povezala oraća** *kolica.* **Rudašce kolica je** *oje,* **a** *daska* **je prečka na kolicima, koja spaja osovinu s ojem.** *Kolo* **(kotač) ima** *glavinu* **koja se natiče na drvenu osovinu. U glavinu su radijalno zabijeni** *palei,* **a uokolo njih su** *gobelje.* **Prije 1. svjetskog rata** *kola* **(kotači) oraćih kolica nisu bila okovana. Iza toga počeli su ih okivati »šinjama«. Na oraća kolica nadovezuje se** *krčelo* **i** *oje.* **Jaram, u koji su upregnuti volovi, veže se s ojem pomoću dvije gužve i drvenim klinom zvanim** *zavoranj.* **Između dva rata počeli su rabiti željezne zavomje. Od ovih dviju gužvi, jedna je** *prednja,* **a druga** *zadnja.*

Jaram se sastoji od gornje gredice, koja je malo urezana na mjestima gdje stoji na šijama volova, i donje gredice zvane *podbradnjica.* **Gornja gredica je s podbrađnjicom spojena s dvije okomite daščice —** *preslice.* **Kada se volovi ujarme, stave se** *kuči* **ili** *palice.* **Prije 1. svjetskog rata** *kuči* **su bile drvene, a poslije željezne šipke. Neki su gospodari ukrašavali jarmove rezbarijom, a još češće bojenjem zelenom ili žutom bojom. Gornja je gredica morala biti od javorova drveta ili od** *orasa* **(oraha). Donja je mogla biti od koga god drveta.**

Iza oranja *drljalo se* **drvenom** *drljačom.* **Ona se sastoji od dvije uzdužne gredice, koje se u prednjem dijelu svijaju tako da se vrhovi skoro dodiruju. Prije 1. svjetskog rata vrhovi su im bili sastavljeni. Između dvije uzdužne gredice nalazi se pet poprečnih u kojima se u dvije prednje nalaze »noževi« za rezanje gruda zemlje. U ostale tri su željezni** *klini* **za mrvljenje oranja. Domaći su**

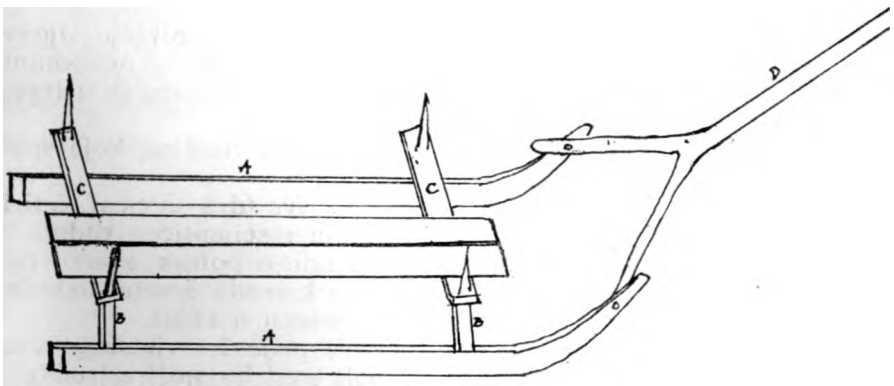

Sl. 13. ***Saonice*** — dijelovi i nazivi.
A — ***krive***
B — ***stupčići***
C — ***opleni***
D — ***rudo — pracijep***

kovači kovali *kline* i »noževe«. Između dva rata upotrebljavan je drveni *valj* za valjanje oranja i za sijanje *žita* (prosa). Danas ga više ne rabe.

Za košnju trave služila je kosa, koja ima najčešće javorovo *kosište* sa dva *recelja,* od kojih je onaj na sredini izdjelan od prirodno svinutog drveta. Željezni dio kose učvršćuje na kosište željezna *grivna.* Koscu je potrebna i drvena posudica za vodu, *brus* i *perajica.* Prave je dubljenjem drveta u jednom komadu. Zove se *kuzolica.* Jedni je ovdje nose sprijeda o pojasu, a drugi straga. Brus služi za oštrenje, a perajicom se kosa kvasi da se bolje nabruSl. Za *klepanje* služi mali nakovanj — *babica* i čekić *klepac.* Kosom su kosili samo travu, a sve vrste žitarica želi su nazubljenim srpovima. Kosili su samo muškarci, a srpovima žele žene, uz koji izuzetak da i muškarac žanje. Ako je na košnji trave više kosaca, onda se prvak (onaj koji je među njima najbolji) zove *prvaja.* Za sušenje i skupljanje sijena služe drvene *vile,* koje su najčešće izrađivali domaći seoski majstori od dvije prirodne rašlje —*paroška,* koje su stavljali u *tralje*[m]*,* da se formiraju svinuto. Rijetko su izrađivane vile s trećim paroškom, koji se inače *udela* (učvrsti na vile). Za čišćenje štala služe željezne *roglje.* Prije 1. svjetskog rata kovali su ih kovači, a poslije su kupovane u trgovinama kao tvornički proizvod. Za grabljenje sijena služe drvene *grablje* s javorovim *bilom,* u kojemu se nalaze drenovi *zupci.* Ljeskovo držalo grabalja zove se *grabljište,* koje je prije 2. svjetskog rata bilo od prirodne rašlje ili rascijepljeno. Danas je grabljište ravan štap utaknut u *bilo,* a učvršćen drvenim oblukom. Grabalja ima većih i manjih tj. s dužim, odnosno kraćim *bilima* sa zupcima. Za nošenije sijena od sjenika ili *stoga* do štale, za polaganje blagu, služi *koš* pleten od ljeskova šiblja. Za okopavanje usjeva, u prvom redu povrća i kukuruza, služi *motika* koja ima *ušice.* Za kopanje rupa, kanala i drugog služi lopata zvana *štijačica* ili *ašov*[41]. Za vađenje kamenja, panjeva i drugog služi *kramp.*

U Gornjim Dubravama (zaselak Kukići) za mlaćenje raži služio je *mlatac.* Prije 1. svjetskog rata *mlatači* su se sastojali od dva štapa, koji su bili povezani kožnim remencima. Iza toga pravili su ih tako da ljeskov štap zagriju nad vatrom pa *zasuču* da se može previjati kada se mlati.

Iz navedenog može se zaključiti da su ovdje bile brojne ratarske sprave i pomagala. Oralo se drvenim plugom, koji je svrstan po nazivima pojedinih dijelova i konstruktivnim oblicima u IV grupu kojoj je glavno područje jugozapadna Hrvatska (oko Karlovca i Ogulina), zatim na mjestima u sjevernoj Lici, Primorju, Gradišću (Austrija), u istočnih kajkavaca (Čazma), u Slavoniji i rjeđe i sje-

40 *Tralje,* od njem. (Trage — nosila) (Lika, Hrv.)

41 *Ašov,* od madž. (àsó — željezna lopata posebnog oblika za rahlenje zemlje, štihača)

vernoj Bosni, prema kvalifikaciji B. Bratanića u knjizi *»Oraće sprave u Hrvata, oblici, nazivlje, raširenje«* (Publikacije Etnološkog seminara sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1939).

Za usitnjavanje zemlje poslije oranja u Trošmariji (u Hrvata) služi *brana,* a u Ponikvama, Gornjim i Donjim Dubravama (u Srba) *drljača.* Prvi je naziv raširen više u zapadnim krajevima, a drugi u istočnim. Dakle, Srbi su zadržali naziv *drljača* kroz cijelo vrijeme od seobe do danas, ali su preuzeli spravu kakvu su zatekli u ovim krajevima. Brana ovog oblika raširena je u Gorskom kotaru, zatim na području općina Duge Rese, Ozlja, Karlovca, Vojnića, Vrginmosta, Jastrebarskog i donekle Slunja. Treba spomenuti i specifičnost ovih brana, da u prednja dva reda ima »noževe«, umjesto klinova.

Motike, lopate, štijačice, krampovi, roglje, vile, srpovi, kosiri, odnosno kosijeri, su ratarske sprave koje su zastupljene u svim krajevima Jugoslavije. Ovdje su razlike u nazivima, na primjer, u Trošmariji je kosir, a u selima sa srpskim stanovništvom — *kosijer.* Sprava kojom se nekada mlatila raž zbog slame — *škope,* zvana *mlatac,* ima u ovim krajevima dvije suvrstice. Primitivniji oblik pravili su od jednog, obično ljeskova štapa duljine od oko 120 cm, koji zagriju iznad vatre negdje na pola metra od kraja, i tu ga usuču da se može previjati prilikom mlaćenja. Ovakav mlatač rabili su još na području općina Duge Rese, Karlovca i Ozlja. Druga suvrstica je mlatač, koji se sastoji od dva dijela (štapa), koji su spojeni kožnim remencima. Ovaj je oblik bio u upotrebi na cijelom zapadnopanonskom području.

Stariji oblik grabalja s rascijepljenim grabljištem usađenim u *bilo,* dinarski je tip s nazivima pojedinih dijelova (*grabljište, bilo,* zupci), koji su također s tog areala. Noviji tip s *lucnjem* (oblukom) došao je ovamo s istočnoalpskog areala. U Trošmariji (u Hrvata) *grabljišće* (držalo grabalja) je naziv čakavskog govora.

Kosa je ovdje oblikom i nazivima pojedinih dijelova s panonskog areala. Naziv *recelj* za ručicu raširen je na cijelom području srednje Hrvatske (Gorske Hrvatske). *Grivna* (prsten kojim se učvršćuje metalni dio kose na kosište) općenit je naziv panonskog i dinarskog areala. Pribor za kosu — *kuzolica* ili *tobolica, brus, perajica, babica* i *klepac* oblicima su i nazivima iz zapadnopanonskog areala, osim naziva *tobolica,* za koji bi se moglo reći da je s istočnoalpskog areala. Svi ovi nazivi kao i oblici jednaki su na ovom području u Srba i Hrvata.

Dvojni jaram za par volova ima ovdje dvije suvrstice, kako u obliku tako i u nazivima dijelova. Naime, u Ponikvama i Trošmariji je i danas u uporabi jaram s dvije *klambe,* odnosno *glambe* (drveni okviri u obliku velikog slova L), u koje dolaze volovski vratovi, što se zatvara *palicama.* Ovaj oblik jarma s nazivima došao je ovdje utjecajem iz Gorskog kotara, odnosno s Primorja, a možda donekle i iz Slovenije (Bela krajina, Notranjsko). Druga

suvrstica je tzv. »slavenski jaram«, koji je zastupljen u selima i zaseocima Gornjih i Donjih Dubrava. Ovaj oblik s nazivima pojedinih dijelova kulturno je dobro panonskog areala. Naziv *kući* (šipka) raširen je u srednjoj Hrvatskoj.

Jarmić za uprezanje jednog vola došao je ovamo utjecajem iz Gorskog kotara, odnosno Primorja, a možda najvećma iz Slovenije, jer je to istočnoalpsko kulturno dobro.

Volovska i konjska kola oblikom su i nazivima dijelova zapadnopanonsko kulturno dobro.

IV GUMNO ZA VRŠENJE ŽITA

U Gornjim Dubravama (zaselak Kukici) *guvno* su najčešće pravili pred sjenikom zvanim *šajer*.

I u Ponikvama se guvno nalazilo pred *šajerom*. Pravili su ga tako da na nj nabiju zemlju *žuticu.* Udaralo se maljevima s dvije ručice. Stavljajući *žuticu,* stalno su je kvasili vodom, a volovi su je gazili. Nakon toga opet se udara maljevima pa bude dobro »ubijeno«. Na koncu ga pometu brezovim metlama. Obično je imalo u promjeru 8 m. Iza 2. svjetskog rata guvna su cementirali. Ovdje u Ponikvama neka su guvna imala u sredini drveni stup (stožer). Ipak su najčešće bila bez stupova. Kad se žito doveze kući, slažu se snopovi na guvno za vršenje pomoću blaga. Sve su vrste žitarica vršili na guvnu, osim raži, koju su *mlatili* štapovima zvanim *mlaci.* Ako neće odmah vršiti, sadiju žito u hrpu — *kladnju,* koja je okrugla. Vlaće žita je u kladnji okrenuto unutra, da ne kišne. Sijeno se dije u *stog,* koji ima u sredini stup — *stožinu.* Raž nikada nisu slagali u *kladnju,* jer su je odmah mlatili. Slaganje snopova na guvno vršilo se tako da se vlati u koncentričnim krugovima okrenu centru. Tako složeno žito zove se *vršaj,* a posao — *nasadit vršaj.* Vršenje žitarica na guvnu u prvom je redu posao muškaraca, ali im pomažu žene pa i odraslija djeca. Najčešće su vršili volovi, rjeđe krave i konji, jer je ovih posljednjih bilo malo. Gonič tjera blago izvjesno vrijeme uokolo po guvnu, a onda ih mora okrenuti u suprotno kruženje, da se blagu ne zavrtoglava. Volovi vrše u jarmu povezani za rogove. Gonič ih tjera ukolo, a drugi muškarac ide za njima s lopatom i pazi neće li balegati. Konji vrše zaulareni, a gonič stoji nasred guvna držeći ulare i tjerajući ih uokolo. Za izvjesno vrijeme mora ih okrenuti na drugu stranu, kao i volove. Krave hodaju pa vršaju slobodno, ali se i na njih pazi kada će balegati. Gonič i pomoćnik nalaze se na guvnu, a ostali poslenici uokolo s vilama i grabi jama grabeći gornji sloj vršaja, koji je ugažen, i tako redom, dok se ne ugazi i prevrne sav vršaj. Na koncu se vije zrnje na vjetar da se rastavi od pljeve i ostalog

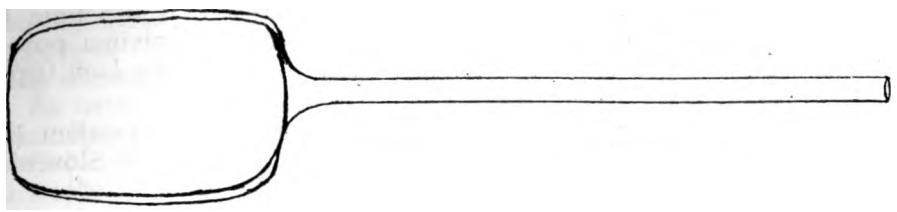

Sl. 14. ***Vijača*** — lopata za vijanje žita na gumnu.

smeća. Iza toga se guvno pokrije *steljom* (bujadi), da se zaštiti od zime, smrzavice i mraza.

U Donjim Dubravama (zaselak Janjani) guvno se nalazilo ispred zgrade *šajera* (sjenika). Imalo je u sredini drveni stup (stožer), ali je najčešće bilo bez njega. Na njemu se iza vršenja vijalo zrnje *vijaćom lopatom* na vjetar (Sl. 14). Iza 1. svjetskog rata izašli su strojevi zvani *vijalice,* koji su rastavljali pljevu i ostalo smeće od zrnja. Raž su najprije malo tukli o *Ijesicu,* koja je pletena od ljeskova pruća (to je ljesica koja se stavlja na kola, kada se dovoze *kumpijeri* i vozi đubre), a zatim je mlatili *mlacima.*

U Trošmariji se guvno nalazilo ispred sjenika ili zgrade zvane *skadanj.* Vršilo se s *volima* ili konjima. Gonič je tjerao *vole* u

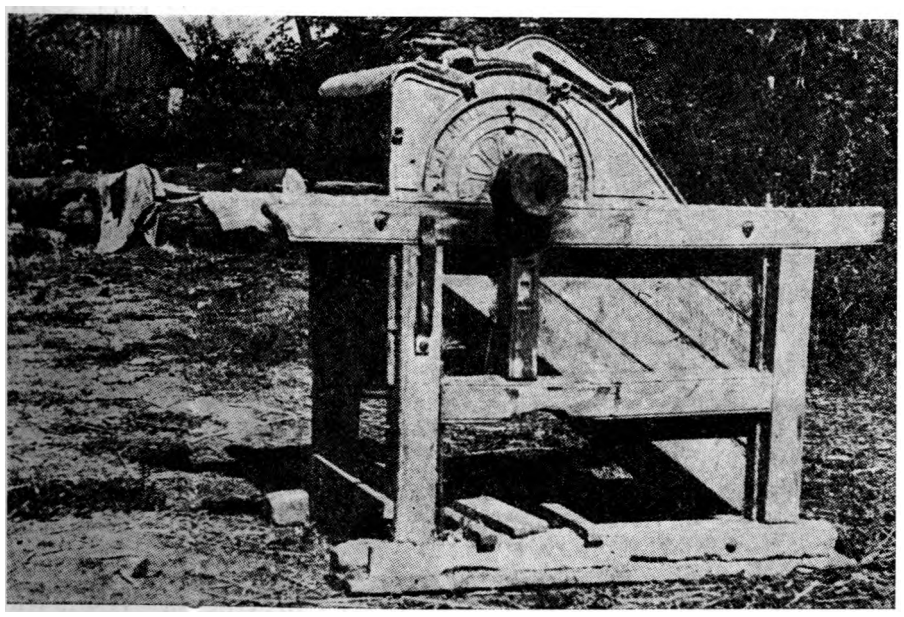

Sl. 15. Ručna vrŠalica za žito.

I

jarmu uokolo, konje su tjerali jašeći. Na taj su način vršili pšenicu, ječam, zob i *žito.* Nekako pred 2. svjetski rat počeli su imućniji gospodari i jače obiteljske zadruge nabavljati *ručne vršalice* (Sl. 15), koje su okretala četiri čovjeka. To su radili muškarci, ali je bilo prilika kada su morale i žene, osobito u kućama, koje su imale malo muške radne snage. Siromašnije su žene time zarađivale štogod žita u imućnijih gospodara. Bio je to veoma naporan posao. Kada žito ovrše na ručnu vršalicu, razviju ga na spravu zvanu *vijačica,* da se odvoji pljeva od zrnja. Ovdje je guvno bilo bez stožera — drvenog stupa u središtu. Raž su mlatili pomoću *mlatača,* ljeskovih štapova, zbog slame zvane *škopa,* kojom su pokrivali krovove zgrada.

Iz ovoga se može zaključiti da se u srednjoj Hrvatskoj pravi guvno pred *šajerom* ili *skcidnjem* (Trošmarija) i da je u tom smislu zapadnopanonsko kulturno dobro. Isto se može reći i za gumno bez stupa u sredini, za razliku od onog sa *stožerom,* koje je dinarsko kulturno dobro. Nazivi za posao slaganja žita na guvnu — *nasadit vršaj,* i složeno žito — *vršaj,* jesu s dinarskog areala.

V STOČARSTVO

U Gornjim Dubravama najviše su uzgajane ovce, koze i goveda. Konje su držali i uzgajali jači gospodari — *gazde.* Sve do 2. svjetskog rata ovdje je bila sitna pasmina goveda — *buše,* šarene, žute i crvenkaste dlake. Bikovi su jalovili domaći ljudi tako da su im rezali mošnje, a za to su vrijeme nekoliko njih držali zadnji kraj bika na gredici. Uzgajane su i svinje, koje su bile masne pasmine. Za rasplod su držali *prasice* i neraste. I svinje su jalovili domaći ljudi.

Ženski je posao bio mužnja krava, ovaca i koza. Muzle su ih u drvene posude od dužica, zvane *kraljače.* Kuhano je mlijeko *varenika.* Sir su pravili od kravljeg i ovčjeg mlijeka tako da se u kuhano mlijeko stavljalo *sirište* od telećeg želuca.

Za potrebe u mesu, osobito preko zime, klali su ovce *jalovice* i ovnove *dvisce*[n] (*dvizac*) ili stare ovce. Meso su sušili iznad ognjišta na dimu. Zvali su ga *bravina.* Klali su i koze, a imućniji stare krave.

Blago su napasali na seoskoj *gmajni.* To je bilo zajedničko seosko zemljište na koje se nije plaćao porez. Na *gmajni* su pojedini gospodari imali kao »svoje« *steljnice* — zemljište na kojemu je rasla paprat — *stelja,* što su kosili za *stelju* — nastir pod stoku u štalama. Koze su isključivo napasane na *gmajni.* Na paši su

42 *Dvizac,* dvogodišnji ovan (dvizica, dvogodišnja ovca)

konje putali u *spone,* koje su pravili od lika ili su ih putali u konopljina, debela uža. Goveda su kod kuće boravila u štalama, a tako i konji. Za svinje su imali *svinjce.* Ovce i koze boravile su u *lijevu*[43], kućnom dvorištu, koje je zatvoreno zgradama. Usred *lijeva* nalazila se hrpa gnojiva.

Od peradi uzgajali su kokoši, patke, guske i ponešto pure, koje su neki zvali *tuke.* Pure su najviše uzgajali imućniji gospodari i zadruge.

Iz ovih podataka može se zaključiti da je ovo stanovništvo u starini bilo pretežno stočarsko i da su najviše uzgajali blago sitna zuba — ovce i koze.

VI KUĆE I GOSPODARSKE ZGRADE

U Gornjim Dubravama unutrašnje se dvorište zvalo *lijev* (Sl. 16). Ono je zatvoreno kućom i gospodarskim zgradama. U lijev se ulazilo na vrata zvana *struga,* koja su natkrivena. Usred *lijeva* je hrpa gnoja (đubra). Pored kuće nalazila se *štala,* u kojoj je boravilo blago (goveda, konji, ovce), zatim *šajer* (sjenik), u koji je smješteno sijeno, zatim jedna ili više *komara*[44] u imućnijih gospodara, a najčešće u obiteljskih zadruga. U *komarama* su žene držale svaka svoje tekstilije. Ljeti su pojedine zadružne obitelji spavale u svojim komarama. Zatim je od zgrada mogao biti *ambar*[45], također u imućnijih gospodara.

Do 1. svjetskog rata ovdje su kuće bile većinom prizemnice s podrumima zvanim *pivnice,* koje su najčešće zidane kamenom. Kuća je iznad pivnice bila od *brvana,* rjeđe kamenom zidana (Sl. 17). Brvna su od cerova, hrastova ili bukova drveta. Prije 2. svjetskog rata brvna su tesana i ostavljana sa *sjekovima,* koje nisu pilili (to su tzv. hrvatski vugli). Do 1. svjetskog rata stare su kuće imale po dvije prostorije — *sobu* i *vežu* (kuhinju). U sobi se spavalo, tkalo, večeralo. Pored stijene, koja dijeli sobu i vežu, nalazila se velika, zemljana *peć s petnjacima.* Ložena je iz veže, ali ih je bilo, koje su ložene iz sobe. Žene su u njima pekle kruhove i meso u *tepsijama**[6]. Pored stijena (zidova) stajale su *postelje,* kojih je moglo biti u zadružnim kućama po četiri ili pet. Ovdje je, osim toga, skoro svaka kuća imala, pored velikih i malene *posteljice* na kotači-

43 *Lijev,* hrv-kajk. *hlev,* ikavski *hliv,* iz vremena kad su ljudi i životinjestanovaliu pećinama. Ovdje to označava unutrašnje dvorište u kojemu noćuborave ovce i koze. P. Skok, isto djelo, knj. I, str. 673.

44 *Komara,* lat. (camera — od grč. kamara — prostorija za specijalne svrhe, posebna zgrada

45 *Ambar,* od tur. (ambar — žitnica, skladište)

46 *Tepsija,* od tur. (tepsi — plitka posuda u kojoj se peku pite, protvan)

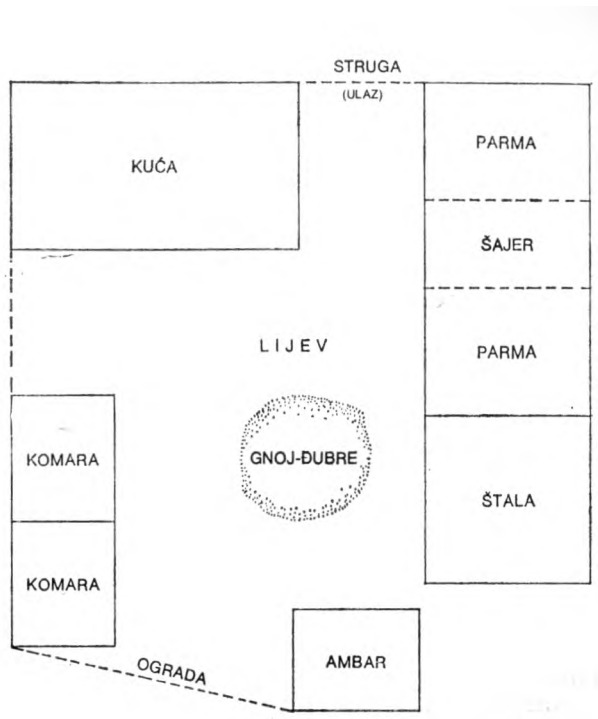

Sl. 16. Tlocrt zgrade s unutrašnjim dvorištem zvanim *lijev*.

Sl. 17. Kuća od brvana Mile Rebić Gazdine, Rebić Glavica.

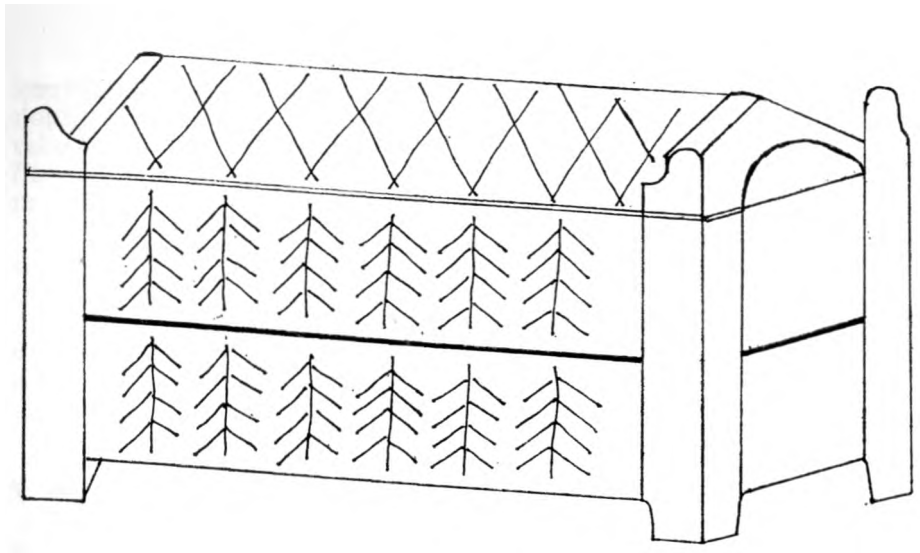

Sl. 18. *Škrinja samarača* s poklopcem u obliku krova na dvije vode.

cima, koje su se mogle lako pokretati. Danju su ih žene raspremale i podvlačile pod velike postelje. Noću su na njima spavala odraslija djeca. Svaka kuća s brojnijom djecom imala je jednu ili više takvih posteljica. U postelje su stavljane slamarice, punjene zobenom slamom. Slamarice su prekrivane bijelim *platama* tkanim od lana ili konoplje. Pod glavom je bio *vanjkuš*[47], punjen zobenom pljevom. Pred 2. svjetski rat i poslije, vanjkuši su punjeni perjem. Pokrivalo se vunenim *suklenkama.* Imućniji su, pored toga, imali za pokrivanje i *biljce* zvane *pramenjaši.* U sobi su se nalazile *škrinje* s ravnim poklopcima. Starinske škrinje, one prije 1. svjetskog rata, imale su poklopce u obliku *samara* (kao krov na dvije vode) (Sl. 18). U njima su držane *rubine*[48] (gaće, košulje, suknje, košuljci). U sobi se nalazio još jedan ili dva dječja stalka, u kojima su se malena djeca učila stajati. Podovi su bili od nabijene zemlje. Ali pred 2. svjetski rat počeli su ih stavljati od dasaka. Gore su (na stropu) bile grede, a po njima pribijene daske. Tavan se ovdje zove *pod**[9]. Oni koji nisu imali ambara, držali su žito i kukuruz na *podu,* u kacama. Neki su držali žitarice u drvenim kištrama zvanim *voršlag* ili *foršlag* s više pregrada. U njima su često držali i brašno.

47 *Vanjkuš,* **od madž. (vdnkoš — iz njeg. Wangenkissen — jastuk)**

48 *Rubine,* **od prasi, (rpbi.) — Slavonija, Brčko, Crna Gora. P. Skok, isto djelo, knjiga III, str. 163**

49 *Pod,* ovdje je ta riječ u značenju *strop,* plafon, tavan. P. Skok, isto djelo, knjiga II,

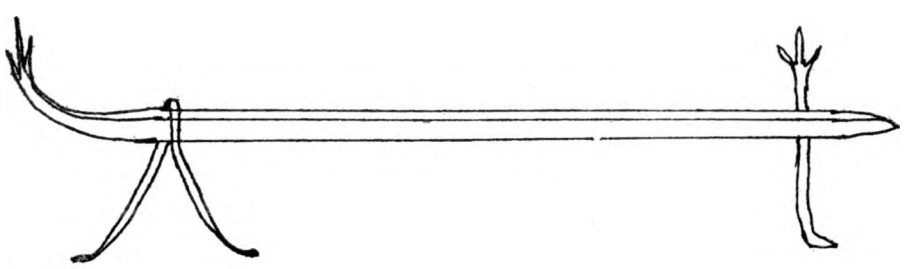

Sl. 19. Željezni *prijeklad* za naslanjanje drva na ognjištu.

Sobe su često mazane tzv. *meljtom,* osobito na mjestima, gdje brvna nisu bila dobro sastavljena. Za *meljtu* su vadili pijesak iz zemlje, koji su zvali *murt.* Dodavali su mu vapno i tako dobivali *meljtu.* Sobu su vapnili barem jednom godišnje. Krečili su je tzv. *japnom* (vapnom). Radili su to *kevama* (četkama) za *bijeljenje.* Tko nije imao *kevu,* krečio je metlom.

U sobi pored čelnog zida stajao je stol, koji se ovdje zvao *stolica,* na četiri noge, visine 50 do 60 cm, s kvadratičnom daskom. Na *stolici* se jelo, osobito večeralo, kada se svi skupe u kuću. Pored postelja nalazile su se *kolijevke* za malenu djecu.

Nasred veže bilo je ognjište. Iznad njega visile su *verige*^ na gredici. Gore nije bilo *poda* (stropa). U jednom kraju *veze,* u pregrađenom prostoru, siromašniji su držali kravu ili nekoliko ovaca ili koza. Na ognjištu je uvijek stajao željezni *prijeklad* (Sl. 19), na koji su naslanjana drva da bolje gore. Tu je i *ožeg* (Sl. 20), željezna lopatica za žar, zatim zemljana *pekva* (sl.21). Između dva rata počeli su upotrebljavati metalne pekve. Zatim je tu stajalo zemljano suđe i *kaba* s vodom, na kakvom *stočiću* (klupčici). Okolo ognjišta sjedilo se na *tronošcima* ili *stočićima.*

I u *veži* je bio pod od nabijene zemlje, a ognjište u mnogih zi-

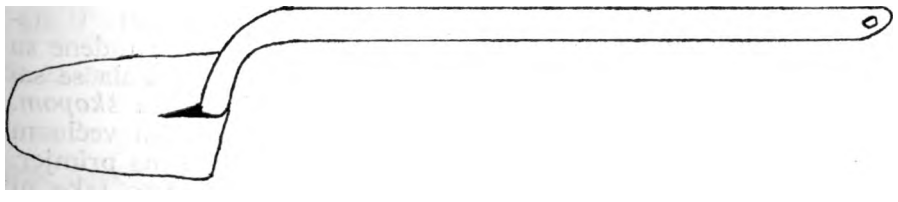

Sl. 20. Željezni *ožeg* (lopatica) za žar na ognjištu.

50 *Verige,* vidi etimologiju u P. Skok, isto djelo, knjiga III, strana 578.

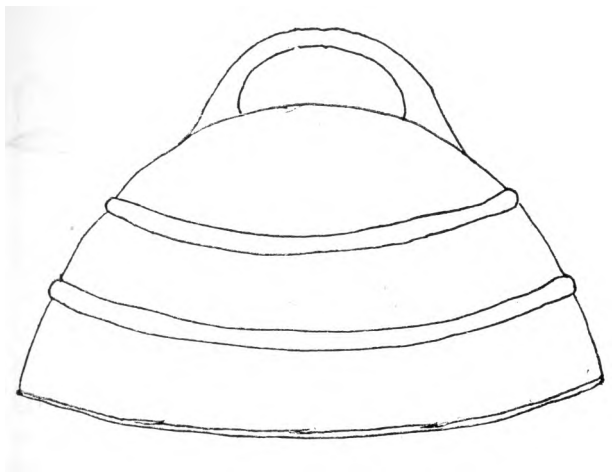

Sl. 21. Zemljana *pekva* za pečenje kraha na ognjištu.

dano opekom. Veža obično nije *bijeljena* (krečena), jer je u njoj uvijek bilo dima.

Kuće su ranije većinom bile pokrivene *škopom* (ražena slama). Škopa je slagana na krovu pomoću daščice s uzdužnim žljebovima — *škoparice* (Sl. 22). Na sljeme je stavljan svake godine novi sloj *pozdera* (drvenasti otpaci od lana i konoplje), da ne zakisuje. Dim s ognjišta i peći iz sobe (zimi) išao je pod krov pa na *lastavice* (zabate) van, tako da je *pod* (tavan) bio uvijek pun dima.

Ranije su ovdje (do iza 1. svjetskog rata) *okna* (prozori) bila malena, najčešće 50 do 60 cm x 60 cm. Prije 1. svjetskog rata okna su bila bez stakala, a zatvarana su noću i za nevremena pomoću »krila« (ploče) od dasaka, koja su se mogla vući tamo-amo. Iza 1. svjetskog rata već su ih mnogi imali sa staklima. Okna su se nalazila samo na sobama, najčešće po dva do četiri. Na veži ih nije bilo.

Pivnica (podrum) je mazana iznutra goveđom balegom, osobito ako je zidana kamenom, a njime je najčešće i zidana. Jedni su u njoj držali preko zime *kumpijere* i repu, a drugi, koji nisu imali štala za blago, držali su stoku.

Ovdje nije svaka kuća imala štalu, ali su ih zadružne kuće morale podizati, jer su držale više blaga od samačkih obitelji. U štali je boravilo blago »krupnog zuba« — goveda i konji. Građene su najčešće od brvana, ali ih je bilo zidanih od kamena. Štala se sastojala od jedne prostorije, rijetko dvije. Pokrivane su *škopom*. Na *pod* štale smještano je sijeno. Kao zgrade, štale su većinom podizane same za sebe, rijetko su se nalazile u sklopu, na primjer, sa zgradom zvanom *šajer,* koja je služila za sijeno. Isto tako ni *šajer* nije imalo svako gospodarstvo. To je zgrada koja je služila samo za smještaj sijena i kola te rataskih sprava — pluga, drljače (brane), vila, roglji, grabalja i drugog alata. On se sastojao od drvenih stupova, obično hrastovih ili cerovih po kojima su pribi-

Sl. 22. Daščica sa žljebovima — *škoparica* za ravnanje škope na krovu.

jene daske. Imao je jednu prostoriju, koja je podijeljena na dvije *parme* sa strana, a srednji prostor je zvan *uvoz*. U *parme* je smještano sijeno, a u *uvoz* kola (većinom volovska, jer je malo tko držao konje) i ostale ratarske sprave i pomagala. *Šajer* je, kao i sve ostale zgrade, pokrivene škopom.

Rečeno je da su *ambare* podizali imućniji gospodari, uvijek od

i

Sl. 23. Stara kuća pokrivena *škopom* (Vucelići — Gornje Dubrave).

brvana. To su bile zasebne zgradice, koje su isključivo služile za smještaj žita. Tu su ga držali u kacama.

Zgradu zvanu *komara* također nije imala svaka kuća. Ali su ih neke zadruge imale po nekoliko, za svaku užu obitelj po jednu. I *komara* je uvijek pravljena od brvana i pokrivana *škopom.* Sastojala se od jedne prostorije iznad koje se nalazio *pod* (tavan) od dasaka. U njoj, se nalazila jedna ili više postelja te *škrinje* s *rubinama* (rublje) i posteljinom. U *komarama* su preko ljeta spavali mlađi bračni parovi sve dok ne zazimi, jer se u njima nije ložilo.

Ovdje, u Gornjim Dubravama, bilo je nekoliko kuća, koje su *sjekove* bojili nacionalnim bojama (srpska zastava), kako na kućama tako i na drugim zgradama od brvana.

U Kukićima i Gojaku (zaseoci Gornjih Dubrava) kuće su prije 1. svjetskog rata bile većinom prizemnice, sa dvije prostorije, pokrivene škopom (Sl. 23). Između dva rata samo je poneka kuća imućnijih gospodara bila s *ganjkom.* Tada su *zaode* (nužnike) pravili podalje od kuća. Temeljne kućne grede su *podumente,* a gore su *vjenčanice* po kojima su složene grede. Jasenovi *klini,* koji spajaju rogove i grede vire po dvadesetak cm iznad greda, strehe. To

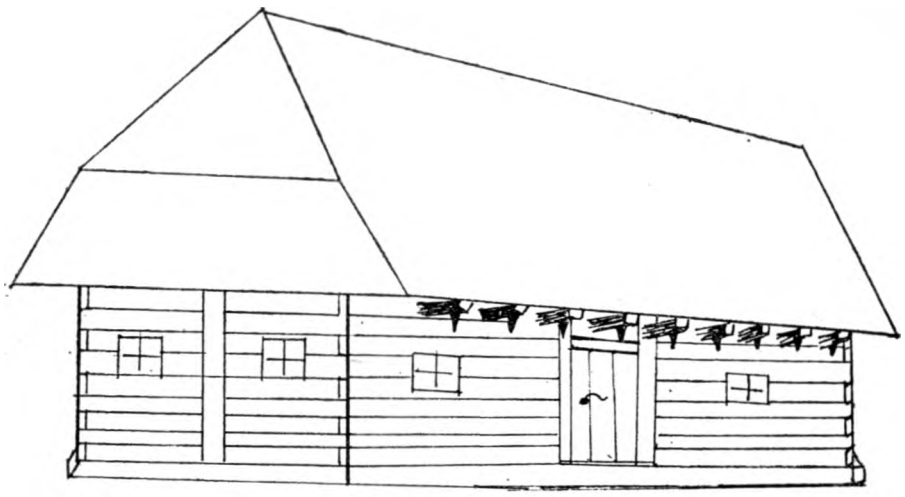

Sl. 24. Drveni klinovi zabijeni u rogove i grede ispod strehe.

je jedna od karakteristika ovdašnjih kuća (Sl. 24). Ako su stijene kuća duge, onda se među brvna stave okomiti stupovi zvani *uklopnjaci* (Sl. 25). Na uglovima brvana su *sjekovi* (kod kajkavaca tzv. »hrvatski vugli«). Krov se sastoji od *rogova,* kojima se poprečne grede zovu *pante*[51]. Po rogovima se pribiju tesane letve, a po njima stavi *škopa,* koja je vezana gužvama u snopiće. Po *škopi* se stave šibe zvane *trklje,* kojima se stegne škopa. *Trklje* se postave tako da se ne vide. Na »čelima« krova su zabati zvani *lastavice.*

Donja gredica u okviru vrata zove se *prag,* a gredice sa strana *dovraci.* Prije 1. svjetskog rata, pa između dva rata, na vratima su većinom bile drvene brave zvane *ključanice,* koje su zatvarane i otvarane drvenim ključevima. Vrata su se okretala na *tečaju* (na željeznoj *rinki).*

U sobi se nalazila *peć* od *pećnjaka,* koja je bila oko 1,5 m visoka (Sl. 26). Dolje je četvrtasta, a gornji je dio okrugao. Donji zid peći zvao se *banak,* na kojemu se moglo sjediti. Peć je ložena iz *veže* (kuhinje). Zatim je tu *stol* i nekoliko *postelja, stolaca* i *kolijevki.* U veži, u jednom kutu, držala je sirotinja kravu ili par ovaca i koza. Tu se nalazilo *ognjište,* na kojemu je uvijek stajao željezni *prijeklad,* na koji su naslanjana drva da bolje gore. Pored njega nalazio se željezni *ožeg* (lopatica) za zgrtanje žari. Iznad ognjišta visile su *verige* s duguljastim *karikama,* a na njima *kota.* Na ognjištu se obavezno nalazila zemljana *pekva* pod kojom se pekao kruh.

51 *Patita, pajanta,* od tur. (pajanda — potporanj, letva, žioka)

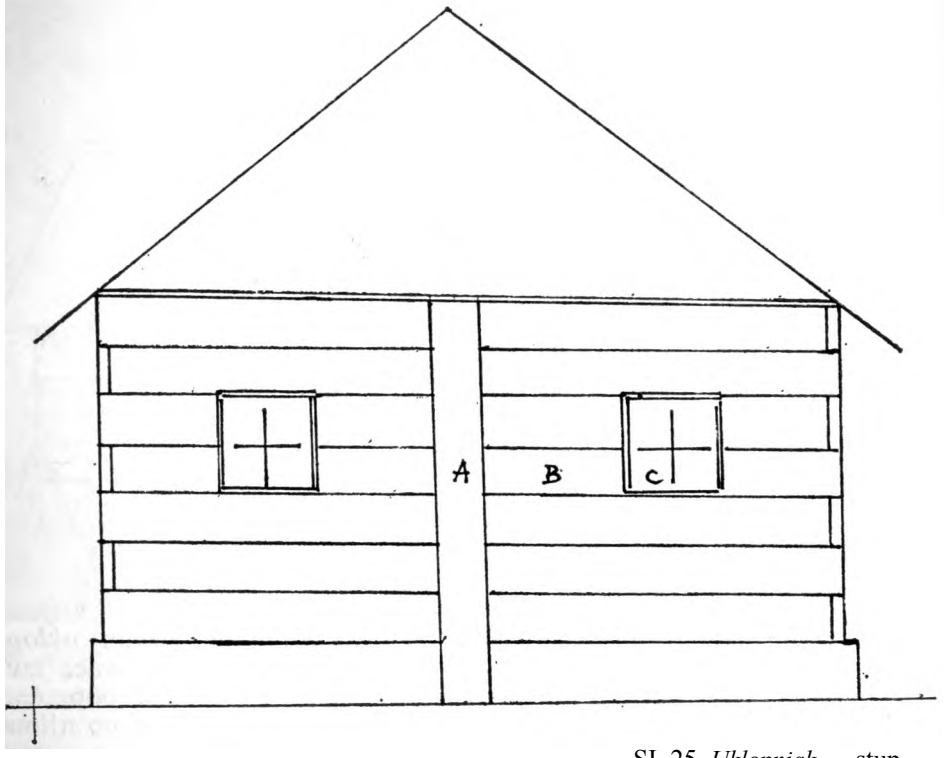

SI. 25. *Uklopnjak* — stup među brvnima.
A — *uklopnjak*
B — *brvna*
C — *okno*

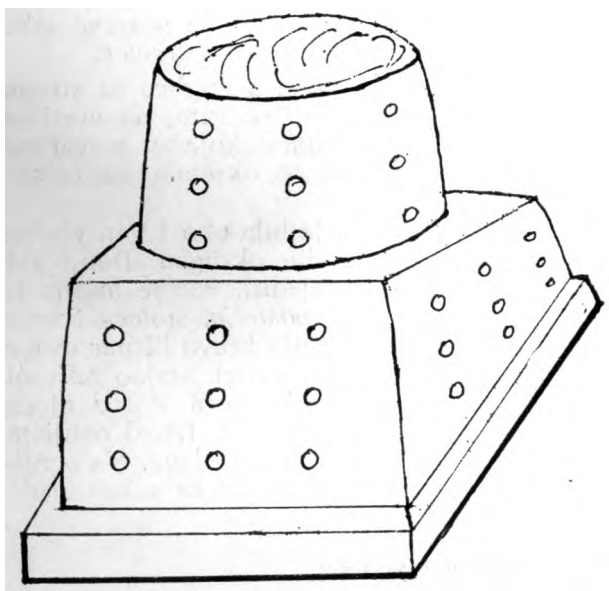

SI. 26. Peć s *pećnjacima.*

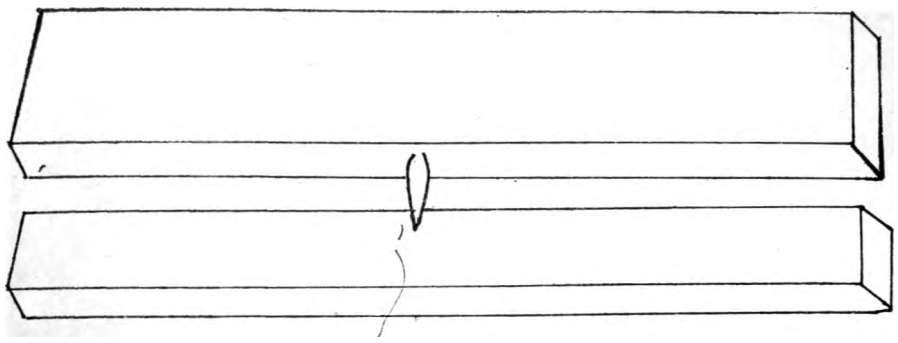

SI. 27. Drveni klin *»mozak«* među brvnima.

Pored nje su bile željezne *tronoge,* na koje su *planinke* stavljale lonce sa hranom, da se kuha.

Od gospodarskih zgrada treba spomenuti *štalu, šajer* i *ambar.* Sve su one bile većinom od brvana i pokrivene *škopom.* Međutim, treba dodati da su neki imali štale zidane kamenom. *Sajeri* su pravljeni tako da su na okomite drvene stupove prikivane debele daske. Imao je s dvije strane prostorije zvane *parme* u kojima je stajalo sijeno, a među njima, u sredini, prostor — *uvoz* u kojemu su stajala volovska kola i ratarske sprave. Treba još spomenuti da su neki gospodari imali u šajeru, umjesto jedne parme, štalu za blago. *Ambar* je služio za spremanje žita. Podizali su ga samo imućniji gospodari.

Rečeno je da su ovdje prije 1. svjetskog rata bile kuće prizemnice. Iza toga počeli su neki ispod kuća zidati *pivnice* (podrume) od kamena, u kojima je često boravilo blago. Ipak treba reći, da je bilo malo kuća s *pivnicama.* Jedni su pak u njima držali kiseli kupus u kacama i krumpir u jednom kutu. Davno prije, u 19. stoljeću, kuće su zatvarane noću tako da se preko vrata stavi *mandal*[52] (drvena gredica). Da se brvna bolje utvrde, među njih su stavljani drveni klinovi zvani *mozgovi*[53]. Oni se izvana ne vide (Sl. 27). Okomiti stupovi među brvnima zovu se *uklopnjaci.* Do 1. svjetskog rata ovdje su kuće bile dvodjelne, sa *sobom* i *vežom.* Iza toga su jači gospodari, a osobito obiteljske zadruge, podizali kuće sa trećom prostorijom — *malom sobom,* koja je najčešće služila za spavanje mlađih bračnih parova. Ulazna su vrata vodila u *vežu,* a iz nje u sobu i malu sobu. Do 1. svjetskog rata nije uopće bilo ganjaka na kućama. I poslije je rijetko koja kuća bila s *ganjkom.* Krov se

52 *Mandal,* od tur. (mandal — naprava za osiguranje vrata od provale; zasun)

53 M. Gavazzi, Sudbina stare slavenske baštine kod južnih Slavena, Beograd, 1959. g., strana 9.
Biblioteka etnološkog društva Jugoslavije 2.

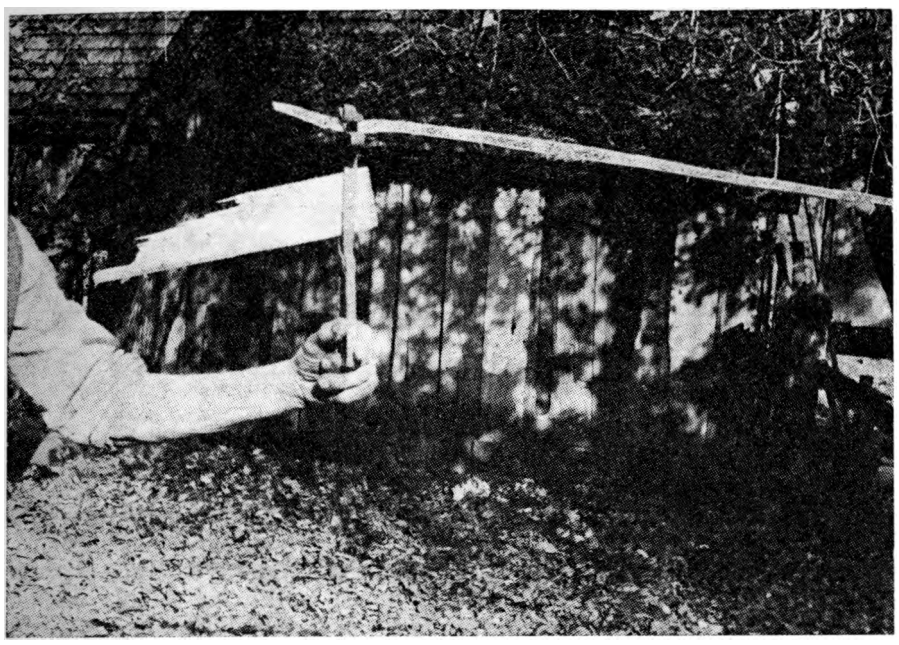

SI. 28. Luč u pracijepu za osvjetljenje.

sastojao od *rogova,* koji su »ukopani« u *vjenčanice* (uzdužne grede iznad zidova) i utvrđeni velikim, jasenovim *klinima,* koji su dobro uočljivi ispod *kapnica* (strehe), jer strše ispod po dvadesetak do trideset cm. *Vjenčanice* spajaju *priječne grede.* Pregradni zid između sobe i veže zovu *stijena.* Zabati kuća su *lastavice.* Krov je pokriven *skopom.* Po 5 ili 6 *rukoveti* ražene slame povežu se u *snopove,* koje po letvama učvrste u redovima. Škopa se na krovu najprije izravna grabljama — *češlja se* Zatim se ravna daskom zvanom *škoparica,* koja ima 5 ili 6 »rebara«. Na vrh krova, po sljemenu, stavi se *pozder.* Na sobi se nalazilo jedno ili dva *okna* (prozora), a na veži jedno ili još češće bez ijednog. Okna su zapravo mali otvori, koji su umjesto stakla imali drvene daske. Danju se daske povuku u stranu, a noću se navuku — zatvore. Okna su bila malih dimenzija tako da se mogla provući samo glava. U mnogim su kućama bili podovi od nabijene zemlje. Strop iznad sobe zvao se *pod.* Iznad veže nije bilo *poda.*

U sobi su se nalazile postelje, koje su se sastojale od četiri stupčića (noge), četiri daske uokolo i poda. Prije I. svjetskog rata u postelje je^ stavljana ječmena ili zobena slama pa i *škopa.* Nakon toga počeli su stavljati kukuruznu *perušinu,* koja se prvo stavi u slamaricu. Siromašniji su spavali i bez postelja, tako da preko noći

stave slamu na zemljani pod. Danju je zgrnu u jedan kut. Pod glavu je stavljan *vanjkuš,* također punjen slamom. Pokrivalo se *šarenicama* i *biljcima.* U sobi se nalazila i zemljana *peć,* koja je ložena iz veže. Peć je bila s *pećnjacima,* visoka od 120 do 140 cm, sa *sporetom* i *pekanom.* Uza suprotnu stijenu od peći nalazio se onizak stol s klupama za sjedenje. U *veži* (kuhinji) bilo je *ognjište.* Prije 1. svjetskog rata i ognjište je pravljeno tako da se nabije zemlja. Poslije su ga podzidavali opekom. Iznad ognjišta visile su na gredici *verige,* koje su se sastojale od duguljastih, kovanih *karika.* Na verigama je visio *kotlić.* Između dva rata imali su većinom tzv. *bronzane kotliće.* Na ognjištu se nalazila zemljana *pekva,* zatim *ožeg* (lopatica za žar), željezne *tronoge,* kovane (»trimfus«), na kojima su stajali lonci dok se u njima kuha jelo. Za naslanjanje drva da bolje gore služio je željezni *prijeklad.*

Za svjetlo u kući služile su *luči,* koje su zaticali u pracijep štapa (si. 28). Naime, za to se na *tronoščU* (stolici) probije rupa u koju se uglavi, *uđelja,* štap visine jednog metra, kojemu se rascijepi vrh. U nj se uglavi zapaljena *lučka.* Iznad peći u sobi nalazile su se dvije motke zvane *glisnice,* na kojima su sušene *lučke.* K tomu još treba dodati da su neki gospodari imali tzv. *ribeže* (žljebasta sprava), koji su služili za »ribanje« luči (si. 29).

Pored kuće, oko *lijeva,* mogla se nalaziti štala za blago pa sjenik zvan šajer, koji se dijelio na dvije *parme* sa strana, u koje se stavljalo sijeno. Između parmi je prostor, koji je služio za smještaj volovskih kola i drugog ratarskog oruđa. Bolji su gospodari imali malo podalje od kuće *svinjčake* od debelih dasaka.

U Gojaku su zadružne kuće često imale tri prostorije: dvije sobe i vežu (si. 30). U većoj se sobi nalazila peć s *petnjakima,* koja je ložena iz veže. U njoj su zimi pečeni kruhovi i kuhano jelo. Donji je dio peći bio četvrtast, a gornji okrugao. Cijela je peć visine oko 1,5 m. Na donjem je dijelu *banjak* (veliko »cokle«), na kojemu se sjedilo pa i ležalo. Iznad peći su bile motke *glisnice,* na kojima se preko noći sušila obuća i odjeća. Pored brvana u sobi nalazile su se *postelje.* Bilo ih je i malih na kotačićima, osobito

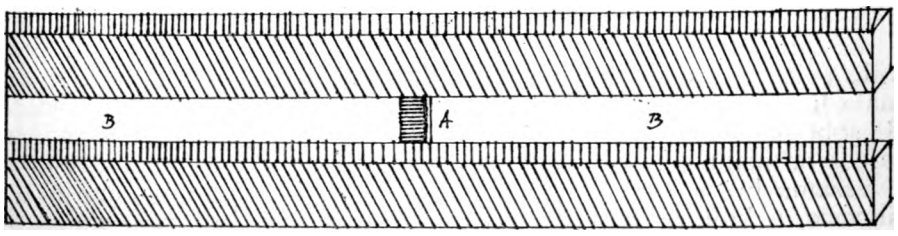

SI. *29. Ribež* za *»ribanje«* luči.
A — *dlijeto*
B — *ilijeb*

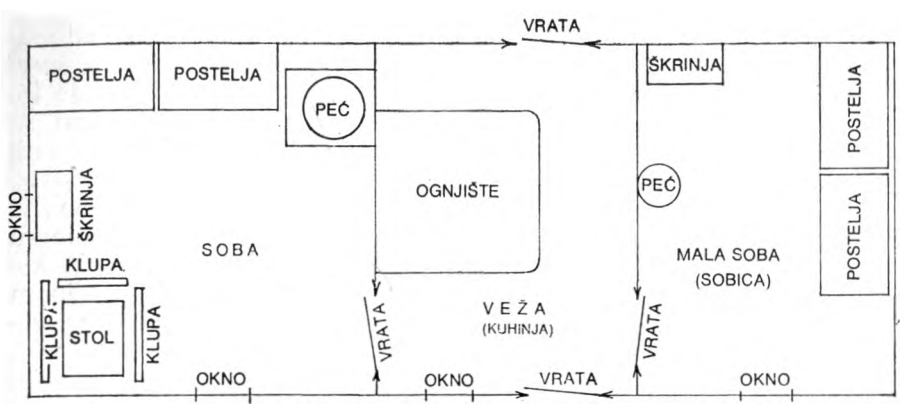

Sl. 30. Tlocrt zadružne kuće sa tri prostorije u Gojaku.

u kućama s brojnom djecom. Preko dana su ih podvlačili pod velike. Na sobi su bila obično dva *okna* sa *navlakama* (daske koje su se mogle povlačiti desno-lijevo, odnosno otvarati ili zatvarati okno). Okno je noću obavezno zatvarano navlačenjem daske. U jednom kutu nalazio se *stolić,* a oko njega *stočići* zvani i *tronošci.* Neke su kuće imale visoke *stolice* na tri noge (kao sinija) s kojih se jelo. To je bio kao stolić, koji je služio mjesto stola. Djeca su jela s poda. U svim prostorijama podovi su bili od nabijene zemlje. U kući se svijetlilo *lučima* tako da su *lučke* stavljane u procijep štapa, koji se uglavi u tronožac. Lučke su »ribali« pomoću drvene sprave u obliku žlijeba i željeznog nožića. Za »ribanje« su potrebna četiri muškarca, jer je to bio težak posao. U manjoj sobi nalazila se također postelja, a u nekih i više njih. Pojedini su gospodari imali u njima brončane peći na drva. Kuće i gospodarske zgrade bile su pokrivene *škopom. Pozder* su stavljali po vrhu krova. Donje uzdužne grede, koje leže na temeljima kuća zovu se *podumjente.* Po vrhu stijena su *vjenčanice,* na kojima su poprijeko složene grede, a na njima leže ukovani *rogovi* pomoću dugih, jasenovih *klina.*

U Zatezalima (zaselak Škerići) kuće su prije 1. svjetskog rata bile prizemne, dvodjelne — sa *sobom* i *vežom* (Sl. 31). U sobi se nalazila velika *peć* s *pećnjakima,* visine čovjeka. Ložena je iz *veže.* U sobi se nalazio i *stol* visine 60 cm. Odrasli su jeli na njemu, a djeca na podu. Uza zidove bile su *postelje.* Donji podovi u sobama i vežama bili su, sve do 2. svjetskog rata, od nabijene zemlje — ilovače, u koju se umiješa pljeva. »Ubiju« je dobro *batovima* pri čemu se polijeva vodom. U veži se nalazilo *ognjište,* iznad kojeg su visile *verige.* Na njemu je stajala *pekva* pod kojom se pekao kruh. Tu je bila i tzv. željezna *kvaka* (lopatica za žar). Na *pod* (na

Sl. 31. Stara dvodjelna kuća sa raznim oruđem na brvnima Jove Višnjića Jovke iz Gojaka.

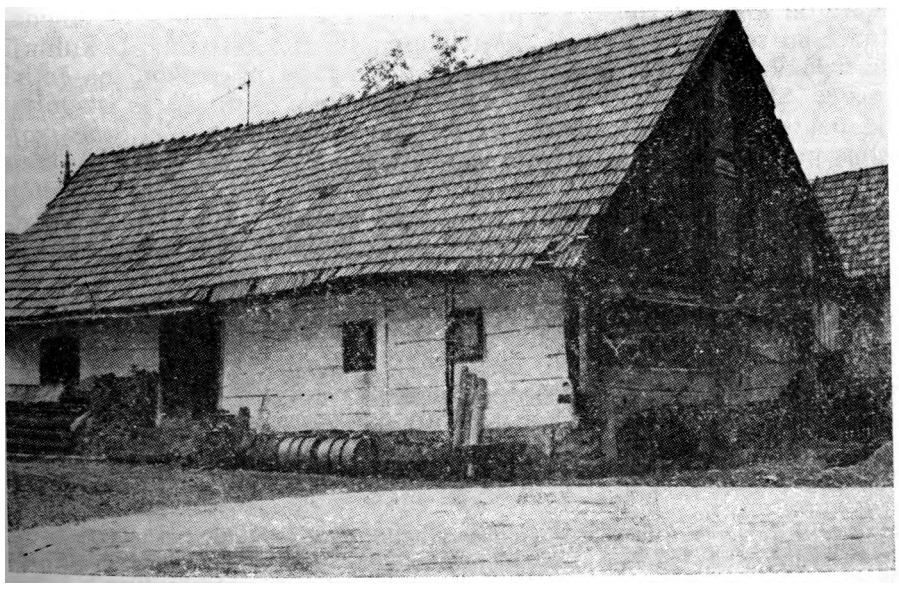

SI. 32. Stara zadružna kuća Rendulića, Trošmarija.

tavan iznad sobe) ide se drvenim *štigama* (ljestve, a prečke se zovu *špriji,* okrugli, od drenovine).

U Gornjim Dubravama imali su zgradice zvane *ambari* samo imućniji. U njima su držali žito. Inače se ovdje držalo žito u kacama. *Kumpijere* su držali u *trapovima.*

U Trošmariji su kuće do 2. svjetskog rata bile većinom prizemne, od brvana (Sl. 32). Samo je poneka imala podrum — *pivnicu,* zidanu kamenom. Najviše je bilo kuća s dvije prostorije — *soba* i *kuhinja.* Poneka veća obiteljska zadruga imala je i treću prostoriju zvanu *komora.* U sobi se nalazila velika *peć* s *pešnjakima.* Donji joj je dio bio kvadratična oblika, a gornji okrugao. Najčešće su bile visine čovjeka. Ložene su iz kuhinja. Dim je išao u kuhinju pa zajedno s onim s ognjišta pod krov. Osobito su zimi žene pekle u pećima kruh, meso i ostalo jelo. Podovi sobe i kuhinje bili su od nabijene zemlje, a »gornji pod« tj. strop od greda po kojima su pribijene daske. U sobi se nalazio još i veliki *stol,* ako je kuća bila zadružna. Oko stola su klupe. Uza zidove su *postelje,* kojih je u zadružnim kućama bilo četiri ili pet. Pored postelja zadružne su kuće imale i malene posteljice na *kolcima* (kotačićima). Preko dana podvlačili su ih pod velike. Na njima su spavala odraslija djeca. Inače su uz postelje stajale *zipke* za maleku djecu. Tu se nalazio i *stalak,* u kojemu su se djeca učila stajati. U postelje su jedni stavljali slamu u slamarice, a drugi kukuruznu *perušinu.* Pod glavu je stavljan *vanjkuš* punjen *plivom* od zobene slame. Pokrivalo se lanenim i konopljenim *piatami* (plahtama). Žene su tkale od *krp* tzv. *deke,* kojima su se pokrivali za hladna vremena. Inače su se zimi pokrivali *suknenkama* tkanim od vune. U kuhinji se nalazilo *ognjište,* na kojemu je stajao željezni *preklad* na četiri nožice. Služio je za naslanjanje drva da bolje gore. Tu je i zemljana pekva, zatim željezni *popečak*[54] za zgrtanje žara. Željezne *trojnoge* podmetane su pod lonce s jelom koje se kuha. Iznad ognjišta visile su *komoštre*[55] s »rinkom« zvanom *komoštrenka* na gredici. Inače, »rinke« komoštri su okrugle. Na komoštrama je visio *kotal.* U kuhinji se nalazila klupčica zvana *kablenik* na kojoj je stajao *kabal* s vodom. U trećoj prostoriji — *komori* nalazila se postelj. U obiteljskim zadrugama u komori su spavali mladenci, redom kako se koji momak ženio. Zimi su žene unosile u sobu *krosna,* na kojima su tkale sve do proljeća. *Škrinje* s tekstilijama stajale su u sobi ili u komori. Do 1. svjetskog rata škrinje su bile s poklopcima »na samar«. Nakon toga su najviše s ravnim poklopcima.

Pored kuće bilo je u imućnijih gospodara više gospodarskih zgrada. Već i »jače« obiteljske zadruge imale su ih priličan broj. Za

54 *Popečak,* popećak, (Dalmacija, Brač, Ston, Buzet), ožeg, žarač (slovenski *popeček),* od sintagme *po peći*

55 *Komoštre, komoštre,* od grč. (kremastos — obješen, viseći), verige nad ognjištem o kojima visi kotao

blago je služila najčešće *štala,* a za sijeno — *šajer*. Za žito je služila zgradica zvana *skadanj*[56].

Na koncu se može reći, da su ovdje u Trošmariji do 1. svjetskog rata sve kuće i gospodarske zgrade bile pokrivene *škopom*. Na vrh krova, na sljeme, stavljali su *pazder* od konoplje, da krov ne zakisuje.

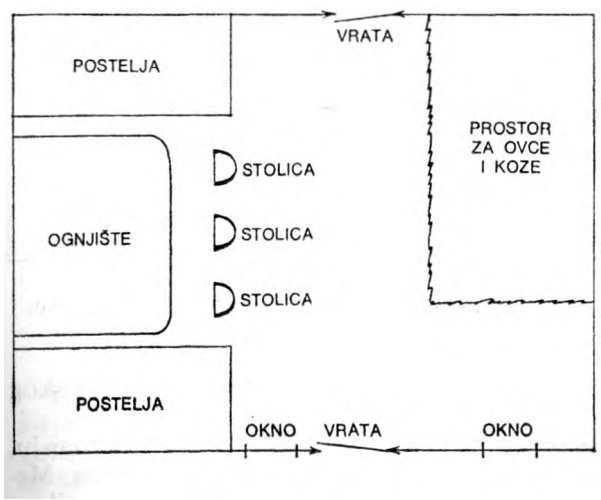

Sl. 33. Tlocrt najstarije jednođjelne kuće na području bivše općine Gornje Dubrave.

U zaključku treba svakako istaći zanimljiv naziv *lijev,* koji se rabi u selima sa srpskim stanovništvom, a služi za oznaku unutarnjeg dvorišta omeđenog kućom i gospodarskim zgradama. 0 toj riječi piše P. Skok u navedenom djelu i V. Mažuranić u Prilozima za hrvatski pravno-povjesni rječnik, Zagreb, 1875, strana 395. U *lijev* se ulazi na *strugu*. Struga je balkanski pastirski termin, koji je i ovdje dospio s doseljenim Srbima. *Struga* je izvorno značila prolaz na toru na kojemu se muzlo hvatajući redom ovce ili koze. Muzilja je sjedila na pogodnu kamenu zvanom *stružnjak*. Danas su to, ovdje u Srba, lijepa dvorišna vrata, natkrivena malim krovićem, što daje značajku cijelom kraju, sve do granica s Bosnom i Hercegovinom. Naziv zgrade za sijeno — *šajer* i dvije pokrajne prostorije — *parme,* koji se upotrebljavaju u selima sa srpskim stanovništvom, proširen je na cijelom zapadnopanonskom području, od ovih krajeva sve do Međimurja. Riječ *ambar* koja

56 *Skadanj, skađan,* od strnj. (scugin(a) preko nvnj. Scheune), Slavonija, Buzet, Zagreb, Istra, kajk. U mlinu, hambaru, onaj dio u koji se sipa žito ili u kojem se drži brašno, zgradica za žito

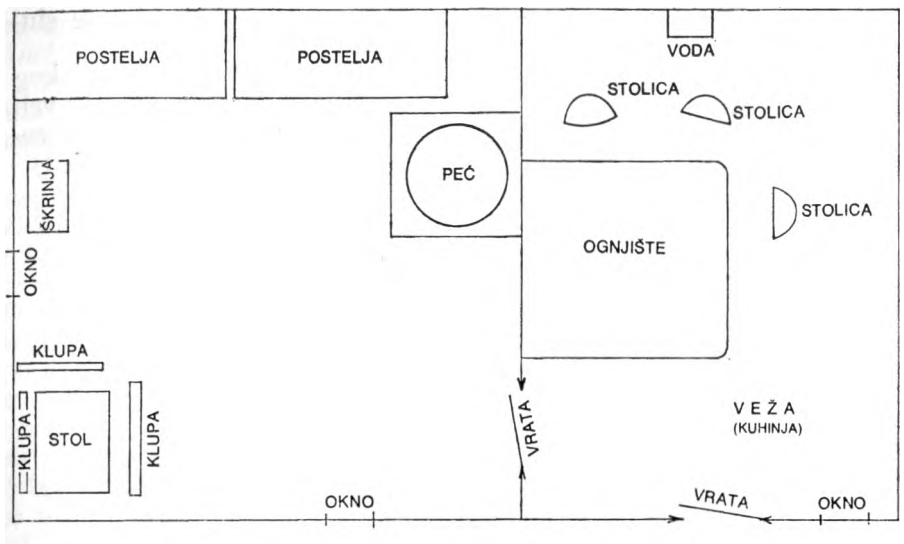

Sl. 34. Tlocrt dvodjelne kuće na području bivše općine Gornje Dubrave.

označava žitnicu, vjerojatno su donijeli Srbi s istoka Balkanskog poluotoka.

Današnji najstariji kazivači mogu opisati, po viđenju i saznanju, kako su izgledale kuće u ovim selima početkom ovog stoljeća. Međutim, ono što su čuli od svojih očeva i djedova o još starijem izgledu, može se uzeti datum praćenja razvitka, početak 18. stoljeća. Tadašnje su kuće većinom bile prizemnice, u siromašnih s jednom prostorijom, a u imućnijih dvodjelne i bez *ganjka.* Dakle, može se reći, da je tada bilo najviše kuća s jednom prostorijom, u kojoj se nalazilo ognjište oko kojeg se spavalo (Sl. 33). U jednom kutu, što je bio malo ograđen boravile su noću ovce i koze. Oni koji su tijekom vremena ekonomski ojačali, počeli su podizati dvodjelne, prostranije kuće i bez zajedničkog dijeljenja prostora s blagom. Utjecajem iz susjednih sela pa sve do Slovenije, počeli su podizati kuće s podrumima — *pivnicama* i naposljetku s *ganjkovima* i sa tri prostorije (Sl. 34 i 35).

Naziv prostorije u kojoj se nalazilo ognjište — *veža* došao je ovamo utjecajem iz Gorskog kotara i Slovenije.

Na cijelom području uže Hrvatske tavan se zove pod pa ga tako nazivaju i u ovim selima. Držanje žita u kacama *na podu,* ovdašnji je običaj, ali i dinarski, gdje su imali posebne, velike pletene košare zvane — *ambari,* u kojima je držano žito na tavanima.

Škopa (slama za krov), *škoparica* (daska za ravnanje škope), *pod* (tavan), *okna* (prozori) — sve su to nazivi koji se rabe na velikom području središnje Hrvatske pa tako i u ovim selima.

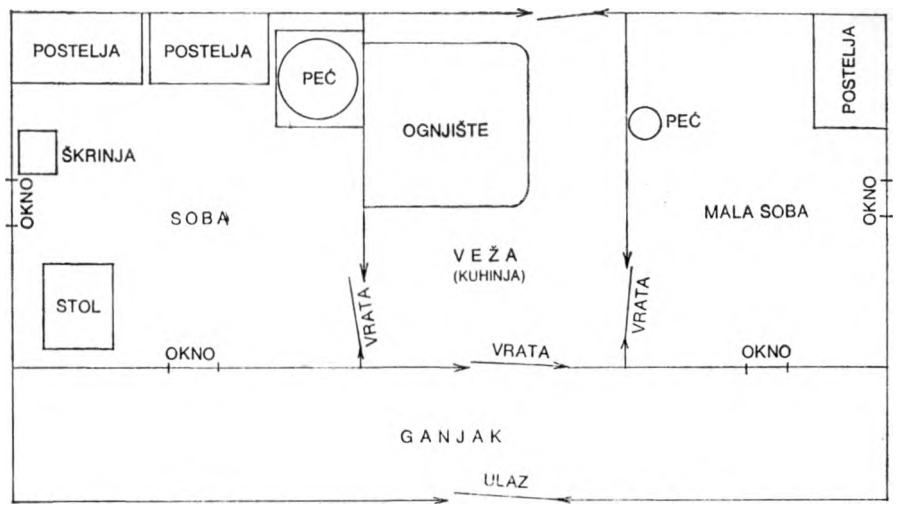

Sl. 35. Tlocrt trodjelne kuće s ganjkom na području bivše općine Gornje Dubrave.

Treba spomenuti još jednu karakteristiku kuća u ovim selima, koja je utjecajem došla iz Gorskog kotara. Naime, radi se o dugim, okruglim drvenim klinovima (najčešće od jasenovine), duljine između 30 i 50 cm, koji su zabijeni u krajeve rogova, kroz grede, pa vire dolje šiljcima po dvadesetak cm, u nizu, na broj onoliko koliko kuća ima rogova.

Nadalje, može se iz navedenih podataka vidjeti da su nazivi prostorija u kućama, u Hrvata i Srba, u ovim selima podjednaki, osim što je u prvih zastupljena riječ *kuhinja,* a u drugih *veža.* Slično je i sa zgradom žitnicom koju Hrvati zovu *skađanj,* a Srbi *ambar.*

VII OGNJIŠTE, ZEMLJANA PEĆ I KUHINJSKI PRIBOR

U Ponikvama je prije 1. svjetskog rata ognjište bilo od nabijene zemlje, a poslije često zidano opekom. Iznad njega visile su *verige,* koje su se sastojale od duguljastih, kovanih *karika.* Na ognjištu se nalazila zemljana *pekva,* rebrasta, da bi se na njoj zadržala žar. Ovdje su pekve dovozili i prodavali lički lončari u zamjenu za žito. Pod njima su *planinke* pekle kruhove. Tu se nalazio i željezni *prijeklad* na četiri nožice. Na njega su naslanjana drva da bolje gore.

U Donjim Dubravama (zaselak Janjani) u sobama su se nalazile *peći* s *pekanama* (pećnicama) (Sl. 36). Takve su peći počeli ovdje podizati iza 1. svjetskog rata. Dio peći u kojemu se nalazila *pekana,*

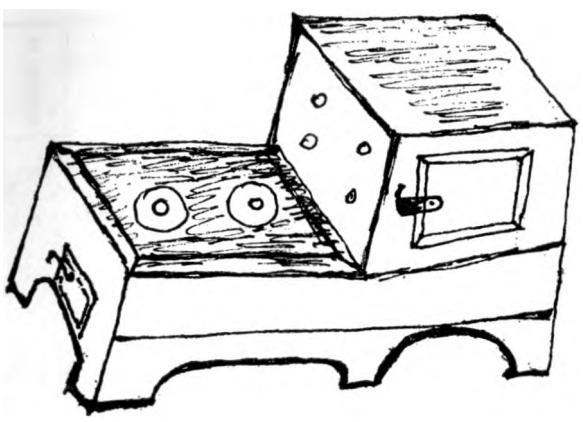

Sl. 36. Peć s *pekanom* (pećnicom) — *šporet* sa željeznom pločom.

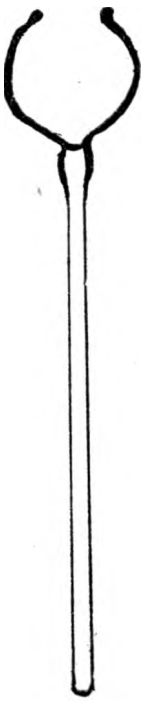

Sl. 37. *Brklje* — željezni hvatač lonaca, kojim se unose u peć.

zidan je s *pećnjacima.* Na peć se nadovezuje niži dio — *šporet,* sa željeznom pločom na kojoj se kuhalo jelo. U *pekani* su pečeni kruhovi i ostala hrana. Takve su peći ložene iz sobe, a ne iz *veze,* kao one, koje su im prethodile.

I u Trošmariji se u sobi nalazila *peć* s *pekanom.* Na podnožju peći je *banjak* na kojemu se moglo sjediti. Peći s pekanama zidane su opekama. Počeli su ih podizati iza 1. svjetskog rata. Iznad nje se nalazila drvena *štanjga* — motka za sušenje odjeće. Prije 1. svjetskog rata peći su bile od zemlje s *pešnjakima.* U njima se moglo peći po više kruhova. Inače se kruh pekao na ognjištu, pod *pekvom* (najčešće ljeti). U peć su unošeni kruhovi drvenom lopatom. U njoj se moglo ispeći i cijelo janje na ražnju.

Jelo je kuhano u zemljanim loncima na ognjištu. Ovdje su lonce dovozili na prodaju lončari iz sela pored kupe (iz Hrvatske — na primjer iz Lipja). Prodavali su robu za određenu mjeru zapremine ječma, kukuruza ili *žita.*

Iznad ognjišta visile su *komoštre* na gredici. Na *komoštrenki* (velika »rinka«) visio je *kotal* u kojemu je priređivana *palenta*[57]

57 *Palenta,* od tal. (polenta — žganci, pura)

i kuhano *mleko. Komoštre* se sastoje od okruglih »rinki« (prstenova).

U Gornjim Dubravama unosili su na *brukljama* lonce s jelom u peć da se kuha. *Bruklje* su u obliku željezne vilice kojom se obuhvati lonac. Imaju podulje drveno držalo (Sl. 37).

Prema tome, može se zaključiti da se u selima sa srpskim stanovništvom nalazilo ognjište u *veži,* a u Hrvata u Trošmariji u *kuhinji.* Iznad njega visile su *verige* (u Srba) ili *komoštre* (u Hrvata). Verige se sastoje od kovanih *karika* (prsteni) u obliku osmica, duguljaste, a komoštre od okruglih »rinki«. Po tome su *verige* dinarsko kulturno dobro, a komoštre jadransko, odnosno sredozemno. Pored veriga na ognjištu se nalazio *prijeklad,* ožeg, pekva, tronoge — također skoro sve s dinarskog areala, a *bruklje* su došle ovamo utjecajem istočnoalpskog kulturnog kruga. Velike peći s pećnjacima u sobama bile su istog oblika i naziva u oba etnosa. Tijekom vremena razvile su se u peći, koje su služile za grijanje i kuhanje, odnosno pečenje hrane, u vrijeme kada se ognjište povuklo iz funkcije.

VIII VRSTE I OBROCI JELA

U Ponikvama su preko dana najčešće bila tri obroka jela: ujutro *ručak,* u podne *užina* i navečer *večera.* Za ručak se obavezno pripremala *palenta* s mlijekom *(varenikom)*. Najčešće su je pripremali od *ječmenova* ili *žitnog* brašna. Za prosječnu obitelj (5, 6 članova) kuhana je u brončanom *kotlu,* koji je sadržavao oko 6 litara. Žito i ječam za palentu mljeli su na žrvnju[58]. To su najviše radili muškarci. Žrvanj se sastojao od dva kamena i *koša* od daske u koji je padalo brašno. U gornjem kamenu uglavljena je kratka ručica pomoću koje su ga okretali.

Za užinu su jeli *krompijere, gra,* kiseli kupus, a ponekad i palentu. Za ručak je bila obavezno palenta. Za večeru je pripremavan tzv. *podmetaš* — jelo od zelja i kukuruzna brašna, slično kaši. Često su kuhali grah s ječmenom kašom ili grah sa zeljem, repom (bijelom) ili *korabom.*

Kruh se zvao *smjesovan,* a miješan je od više vrsta brašna, od *žita, šenice* (rijetko), raži, ječma i *kuruza* (dosta). Oni koji su imali, miješali su i *eljdino* brašno. Budući da su uzgajali više vrsta prosa — žita, palentu su najčešće pripremali od crnog, u brončanom kotlu.

Mužnja krava, ovaca i koza bio je posao žena. Muzle su ih u drvene posude od dužica, zvane *kraljače.* Jedna dulja dužica

58 M. Gavazzi, Vrela i sudbine narodnih tradicija kroz prostore, vremena i ljude. Etnološke studije i prilozi iz inozemnih izdanja, Zagreb 1978. (Sveuč. naklada Liber) strana 14.

služila je za *ručku.* Tako pomuženo mlijeko zvalo se *vriško mlijeko,* koje se zatim kuhalo u istom kotlu, u kojemu je prirađivana palenta. Kuhano se zvalo *varenika.* Po njoj se ozgor uhvati *skorup*[59] (slatko vrhnje). Prije 1. svjetskog rata da bi ukiselili vareniku, skuha se *kuruzna kaša,* koju stave u vareniku. Mlijeko se sirilo tako da se u nj stavi *siriš te* od telećeg želuca. Sir su stavljali u drvenu *kačicu,* gdje ga posole, a zatim zaliju varenikom. Tako sir može stajati mjesec ili dva. Prilikom sirenja ostaje *sirutka,* koju su davali svinjama. Sirovo maslo meli su u drvenoj posudi od dužica zvanoj *stap.* Zatim su ga pretapali pa su njime planinke začinjale palentu.

Planinka je mijesila *kruv* u *naćvama.* Miješan je s kvasom, koji su pravili tako da uzmu tijesto od prethodnog miješnja.

U Gojaku su dosta proizvodili sir *škripavac*[60] na taj način da u mlako mlijeko stave sirište od telećeg želuca. Kad se usiri, formiraju ga u malene »tortice« u tanjurima. Zatim ih ozgor posole, a sirutku ocijede. Nakon toga stave ih u *korugu*[61] na sušenje. Mlijeko su kiselili u drvenim posudama od dužica — *čabricama.*

U Zatezalima (zaselak Škerići) bijelu su repu kiselili za jelo, ali su je jeli i svježu. Korabu su jeli svježu ili su je pekli na žaru, na ognjištu. Cesto su kuhali zajedno s grahom krumpir, korabu s malo repe i kupusa. U to se stavi i malo *bravine* (suho ovčje ili kozje meso). To se najčešće prirađivalo za *užinu. Korabu* su preko zime stavljali u *pivnice* (podrume), gdje mogu dugo *durati,* ili u *trapove,* kao i krumpir. Trapove su pravili tako da se iskopa metar duboka rupa, koju oblože *steljom* (paprat, bujad). U rupu se složi repa, koraba ili krumpir. Zatim se na to stavi stelja, a na nju nabaca zemlja pa bude kao kupola. *Blitvu* su počeli uzgajati pred 2. svjetski rat za hranu ljudima. Na *prelima,* osobito ujesen i zimi, pekli su na ognjištu ili u pekani tzv. *bundeve* sive kore, čime su se častili. *Buče* su druga vrsta, koje su uzgajali za svinje. Kuhali su ih za napoj u *kazanima,* na dvorištima.

U Trošmariji su kruh zvali *smisan krtih.* Takav je kruh miješan od više vrsta brašna, koje se izmiješa u određenom omjeru. Najčešće je miješan od kukuruznog, *ječmenovog* i žitnog brašna. *Palentu* su ovdje najčešće prirađivali od kukuruznog brašna. Jeli su je sa zeljem ili mlijekom. Prije 2. svjetskog rata bila su ovdje dva obroka preko dana. Prvi se zvao *ručak,* između 9 i 10 sati. Drugi je *večera,* najčešće od 18 do 20 sati. Za ručak su jeli palentu sa zeljem i *prežganu juhu.* Za večeru je bio najčešće grah, krumpir

59 P. Skok, isto djelo, knjiga III, strana 266

60 *Sir škripavac,* nazvan prema onomatopeji. Kad se konsumira,- kao da škripi. Naziv je raširen na širem području od ovog. čuven je *toimjski škripavac.*

61 *Koruga,* (Lika) naprava u mlinu oko donjeg kamena da se brašno ne rasipa. Ovdje je to naziv za košaru od kore u kojoj se suši sir. P. Skok, navedeno djelo, knjiga II, strana 159.

(pečen), *kašu*[52] od kukuruznog brašna ili *trenci* (tarana) od pšenič-na brašna, kuhani na vodi. Palenta se *lipo* peklana *ognjišću* i bila tako gusta da su je rezali koncem na komade, koje su međusobno dijelili. Prije 2. svjetskog rata klali su svinje za zimu. Tada su pravili *krvavice* s krvlju i brašnom. Meso za *mesnate* kobasice sjeckali su sjekiricom. Slaninu su sušili na dimu iznad ognjišta. Između dva rata priređivale su *planinke* tzv. *mudljine* (slično »knedlama«) od tijesta umiješanog s vodom i jajima.

Na koncu se može zaključiti, da u svim selima Donjih i Gornjih Dubrava i u Trošmariji imaju podjednake nazive obroka jela — *ručak, užina* i *večera.* Uz to treba još dodati, da je užina *vrlo* često ispuštana, pa su imali samo dva obroka — *ručak* i *večeru.* Zatim imaju jednake nazive za *smjesovan* kruh, koji se priprema kao i na ostalom području uže Hrvatske. Isto tako im je zajednički na-ziv *palenta, grah,* odnosno *gra, koraba,* te razne *kaše.* Mliječne proizvode također podjednako priređuju i nazivaju, kao na primjer — skorup, odnosno *škralup* u Trošmariji, sir zvan *škripavac* i *maslo.* Međutim, u Srba je specifičan naziv *varenika* te izrada si-reva pomoću sirišta od telećeg želuca, što je dinarsko kulturno do-bro. Još treba spomenuti *blitvu* u Srba, koju su počeli uzgajati prije nekoliko decenija. Ona je došla ovamo utjecajem iz jadran-skog, odnosno sredozemnog areala.

IX MLINOVI NA VODI

U Donjim Dubravama (zaselak Gornji Zatezali), između dva rata, imao je *Todor Zatezalo,* zvan *Mrka mlin* na rijeci Mrežnici. Ispred mlina bile su tzv. *ustave* sa *zaporima* za otvaranje i zatvaranje vode, koja je tekla kroz žljebove i udarala pod mlinsko *kolo.* Pre-ma tome je to mlin podljevač. U sredini velikog, okomitog vanj-skog *kola* nalazilo se vodoravno, hrastovo *vreteno.* Voda iz žlijeba udara u daščice na kolu zvane *lepiriči.* Kolo se sastoji od vretena, u koje su radijalno zabijena 42 *palca* (žbice) sa *križima,* koja ga učvršćuju (Sl. 38). Palei su unutar kola. Unutrašnje kolo u zgradi mlina mnogo je manje od vanjskog. I ono se sastoji od vretena i palaca te šest komada tzv. *laloka.* Okretaji se s malog kola pre-nose preko *laloka* na željeznu *štanjgu (senj s papricom),* na kojoj se okretao gornji kamen. Donji je uglavljen u *koš* tako da je ne-pomičan — fiksiran. Iznad gornjeg kamena nalazio se *koš* ispod kojeg je bilo tzv. *klepetalo.* 2ito je sipano u koš, a *klepetalo* je drmalo njegov donji dio tako da je zrnje ravnomjerno padalo u rupu (grot) gornjeg kamena. Brašno je sipilo u drvenu škrinju

62 M. Gavazzi, isto djelo, strane 16, 28. i 29.

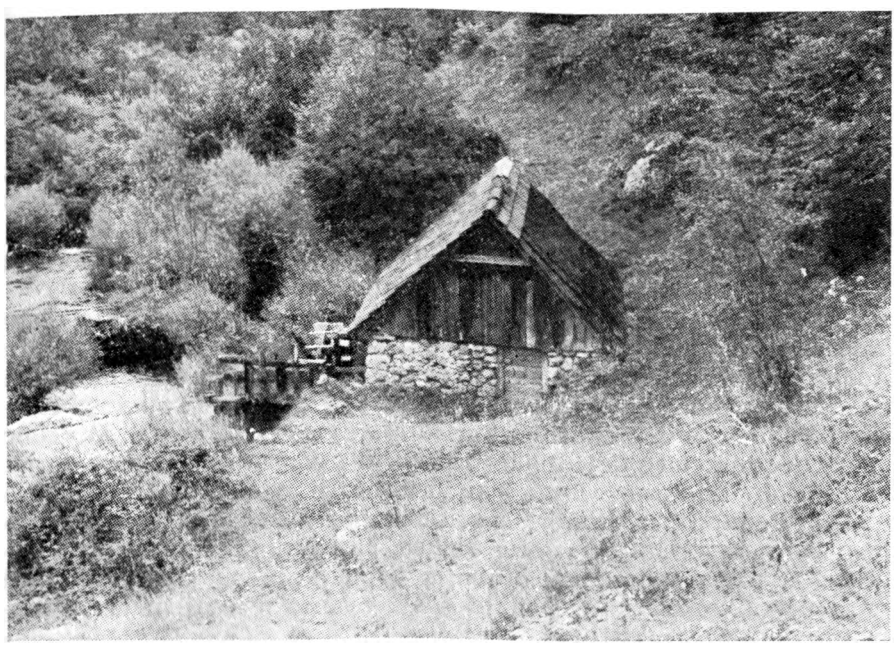

Sl. 38. Đukin mlin (Munjas)

— *kištru.* Decimalne vage nije bilo, nego se mjerilo *vaganom,* koji sadrži 60 litara. To je, ustvari, bila mjera zapremine, a ne težine. Od *vagana* je uzimano dva *lončića ujma.* Jedan je lončić sadržavao dvije litre. U Samoboru su nabavljali kamenje za mlin. Istrošeno radom morali su *sjeći* čekićem zvanim *klepac.* Kada ga *isijeku,* izvrše kontrolu trljanjem opeke po kamenu. Mlin Todora Zatezala Mrke imao je dvije prostorije. U većoj se nalazilo postrojenje, a manja — *sobica* služila je za spavanje. Tu su bili krevet, stolić i peć. Danas (1984. g.) taj je mlin star oko 150 godina. Prvi mu je vlasnik bio neki Matić iz Gerova. On ga je prodao Šuti, a ovaj Todi Zatezalu Mrki, ocu Sime Zatezala. U Siminom je vlasništvu bio, otprilike, od 1900. do 1945. godine. U njemu je mljela brašno skoro cijela okolica, negdašnja općina Tounj te Gornji Zatezali, Vucelići i Kukići.

Često su bile uz mlinove vezane priče o tzv. *ćosama, vukodlacima* i *nečastivima.* Tako se pričalo i za ovaj Todorov mlin. Budući da se nalazio u kanjonu Mrežnice s oštrim stijenama iznad samog mlina i stranama obraslim gustim raslinjem, govorilo se da se tu pojavljuju *nečastive sile* u obličju različitih životinja, koje onda presreću ljude, osobito grešnike. Tako je do danas ostala priča o mlinaru Todora, koju je sam on ispričao na samrti. Jedne kasne

mjesečinom obasjane noći, kaže on, vraćao se iz mlina kući, udaljenoj oko tri kilometra. Dio puta bio je obrastao šikarom i grmljem, a ostali je vodio preko *gmajne* pod visokom paprati. Kad je zakoračio u šikaru *Dugački grm,* ugleda na putu nekakvo izgubljeno jare (mislio je on). Ono je neko vrijeme trčkaralo za njim i oko njega mekećući. Stari ga je Todor umirivao govoreći: »Jaco, jaco, budi miran, ne boj se!« Ono ga je i dalje pratilo u stopu i postajalo sve umiljatije, što su se bližili kući. Zatim ga je, u jednom trenutku, uhvatio i prebacio sebi oko vrata noseći ga. Ono se nekako primirilo sve dok ne dođoše do brijeska zvanog *Barište,* skoro nadomak kući. Jare se tada uzvrpoljilo, a Todor ga opet umirivao, dok se u jednom momentu nisu začule prodorne ljudske riječi iz jareta: »Jaco, jaco, bliži ti se kraj, gotov si'.« Mlinara je spopala panika i u strahu zbaci jare pokraj puta, a zatim trčeći stigne kući. Legne u krevet iz koga se više nije digao.

Ovo je samo jedan primjer među nebrojenim pričama na slične teme.

Nizvodno od spomenutog Todorova mlina, na trećem ili četvrtom kilometru, na slapu Janjašac, tridesetih godina ovog stoljeća izgradio je mlin Mileta Zatezalo — Blejin. Mlin je bio samo s jednim vretenom. Budući da se do njega nije moglo doći kolima, morale su se vreće snositi i uznositi na leđima kroz kanjon do mlina. Iza rata više nije radio.

Treći mlin nalazio se nizvodno od Miletina, na slijedećem slapu, na udaljenosti oko dva kilometra. Taj je mlin bio najveći u ovom kraju, u vlasništvu Mile Rebića, odnosno njegovih nasljednika. Potječe iz vremena kao i Mrkin, što će reći da je mljeo više od jednog stoljeća. Imao je tri vretena, odnosno tri kamena i još uz to stupu za *šarenice* i *biljce.* Mljeo je danonoćno. Za kola i zaprežnu stoku postojala je posebna prostorija, a za ljude soba s krevetima, s peći i priborom za kuhanje.

U Gornjim Dubravama, na Tuku, prema narodnom predanju postojao je od davnina mlin u vlasništvu sela Višnjići, da bi kasnije, preseljenjem jedne obitelji iz Višnjića na Tuk postala njeno vlasništvo. Prvi vlasnici mlina bili su Stojan i Vasilije Višnjić, koji su rođeni četrdesetih godina 19. stoljeća. Iza njih su bili vlasnici Mileta Višnjić (rođen 1869. godine, a umro 1942. godine) zatim Dmitar Višnjić (roden 1901. godine, umro 1940. godine) i posljednji Savo Višnjić (rođen 1921. godine, umro 1983. godine). Zgrada mlina bila je od kamena, a krov pokrivćn *škopom.* Tako je to trajalo do dvadesetih godina ovog stoljeća, kada je oštećen požarom. Poslije toga je pokriven crijepom (Sl. 39). Na Tuku je bio pogon za mlin i za stupu na kojoj se *stupalo* sukno. U mlinu se mljela pšenica, raž, zob, ječam, proso *(žito)* i kukuruz. Osovine tri velika *kola* bile su vodoravne (horizontalne). Dva su služila za pogon mlina, a treće za stupu. Mlinska su *kola* imala promjer oko 2 m, a kolo za stupe oko 1,7 m. U mlinu su bila dva postrojenja

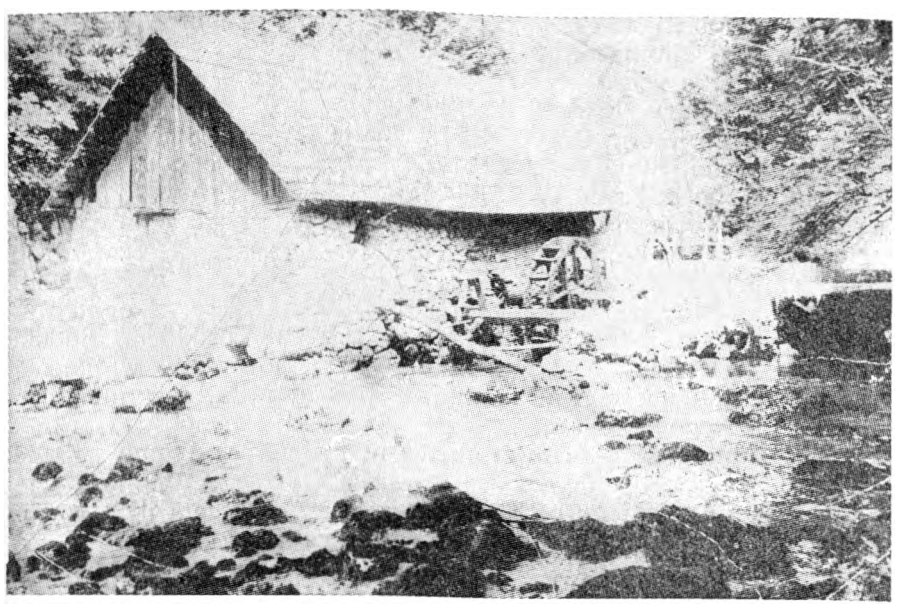

Sl. 39. Stari mlin Višnjića na Tuku.

s kamenjem. Na jednom se mljelo brašno za ljudsku hranu, a drugo za hranu stoci. Uz mlin je, između dva rata. izgrađena staja od brvna. Služila je za smještaj tegleće stoke onih koji su dovozili žito na meljavu.

Zaključak je, da se za mlinove podljevače i nazive postrojenja može reći, da su to mlinovi s ruba zapadnopanonskog areala za razliku od tzv. *iličara* (kašičara) na dinarskom arealu. Mjera *vagan,* koja se rabila u ovim mlinovima osobina je kajkavskog govornog područja i Slovenije.

X STARE MJERE

Glavna mjera kojom su mjerene žitarice i ostale plodine, na primjer grah, bila je *vagan*[63]*,* koji je sadržavao 60 litara zapremine. Prema tome, *vagan* je bio mjera za zapreminu, a ne za težinu. Zato je težinom bio drugačiji vagan kukuruza od zobi. *Vagan* se sasto-

63 *Vagan,* prvotno posuda, zdjela na vagi, a kasnije mjera za žito (bečki vagan sadrži 61 litru, a peštanski je za trećinu veći), proširen naziv u Tivtu, Boki, Sloveniji, Lici. P. Skok, nav. djelo, knj. III, str. 55.

jao od šest *četvrtinki,* a četvrtinka od 10 litara. *Četvrtinkom* se zvala i drvena posuda od dužica ili od izdubena drveta u jednom komadu. Za *vagan* su služile vreće, koje su sadržavale šezdesetak litara. Mjera od četiri *četvrtinke* zove se *kuplenik*[M], koji je sadržavao četrdeset litara. I posuda kojom se mjerila ova mjera, zvala se *kuplenik.* Morala je biti od dužica i *baždirana*[65].

Žene su mjerile duljine tkanja *raškom,* koji je bio dug oko 1,20 m. Na vratilo *tare* najčešće se navijala osnova duga od 20 do 60 *rašaka,* što je opet u šezdesetinskom sistemu kao i *vagan.* Inače su dužine mjerene i *laktom,* zatim *pedljem* i *rogušom. Stopom* se najčešće mjerila, do prošlih pedesetih godina, sjena vlastitog tijela na suncu, da se odredi vrijeme dana.

Iz ovog se može zaključiti da je ovdje, kao i na cijelom području središnje Hrvatske, glavna mjera za žitarice *vagan* i ostale manje mjere kao *kuplenik, četvrtinka* i *litra. Vagan* je mjera šezdesetinskog sistema. Sve su ove naznačene mjere u Srba preuzete od susjednog stanovništva. Mjerenje duljina *stopom, pedljem* i *rogušom* slično je kao u ostalim krajevima, osobito Kordunu, Lici pa i šire na dinarskom arealu. Mjerenje platna *raškom* i *laktom* uobičajeno je na mnogim stranama dinarskog i panonskog areala.

XI PALJENJE UGLJA I KOVAČI

U Ponikvama još i danas (1984. godine) pale ugalj, koji prodaju kovačima i poduzećima, osobito DIP-u u Ogulinu. Za paljenje drvenog uglja uzimlju bukovinu, ali vele da je najbolja grabovina i ljeskovina. Cjepanice duljine metra poslažu se ukoso u hrpe tako da su naslonjene jedna na drugu. Hrpa se zatim obloži sijenom ili *bujadi,* da ne propada zemlja, koju na koncu nabacaju na hrpu. Tako složena drva za paljenje zovu *kopa*[66]. Koliko će dugo *goreti* drva, zavisi od veličine *kope.* Hrpi srednje veličine potrebno je osam dana gorenja. Za stare Jugoslavije u Ponikvama su palili ugalj samo Jurjevići. Oni su bili kovači. U kolovozu 1984. godine složio je Mirko Busić iz Ponikava drva u *kopu.* Pored nje je podigao *kolibu,* u kojoj je noću spavao. Naime, moglo se dogoditi, da tko iz napasti probije *kopu* pa bi drva izgorjela ne pretvorivši se u ugalj. Na *kopi* uokolo napravi nekoliko rupa za dim (malih dimenzija). Kada kroz njih pođe zelenkast dim (plin), znak je da se drvo pretvorilo u ugalj i da se *kopa* treba razvaliti. Vlasnik *kope,* koja

64 *Kuplenik, kupljenik,* (Kordun, karlovačka okolica) mjera za žito i vino. P. Skok, naved. djelo, knj. II, str. 240.

65 *Baidariti,* od tur. (baždar — služb. ispitivati i bilježiti ispravnost mjera)

66 *Kopa, kupa,* stog zemlje i kamenja u južnoj Dalmaciji. Ovdje hrpa drva pokrivena zemljom

Sl. 40. Koliba, drva i upaljena *kopa* (za drveni ugalj) Mirka Busića iz Ponikava.

je zapaljena u kolovozu 1984. godine, Mirko Busić rođen je 1932. godine u Ponikvama (Sl. 40 i 41).

Prije 1. svjetskog rata u Donje je Dubrave doselio iz Gojaka Tode (Todor) Višnjić, kovač. Tu je uz glavnu cestu otvorio kovačnicu. Naslijedio ga je sin Raco, koji je otvorio radnju kod željezničke stanice u Donjim Dubravama. Zatim se Raco priženio u kuću Stoje Kukić, u Kukiće. Tu je i umro. Naslijedio ga je sin Petar u kovačkoj radnji, koja se nalazila u zgradi pokrivenoj crijepom, za razliku od ostalih kuća, koje su bile pod *škopom.* U kovačnici se nalazio *viganj*[67] (mješina) i *nakovan.* Od alata su bila razna kliješta, svrdlovi, *batići* i *batovi.* Tu je kovač kovao, oštrio ratarski alat — motike, plužna željeza, sjekire, lopate, okivao kola, navlačio »šinje« na kotače, potkivao konje. Kovači Višnjići su sami sebi palili ugalj za potrebe u kovačnici. Najviše su palili trešnjeva i bukova drva, koja slože u malo iskopanu jamu. Na podnožje stave mokru *stelju* (paprat), na koju zatim poslažu cjepanice. Kovač Petar imao je jedno vrijeme pomoćnika u kovačnici. Posao je na-

67 *Viganj,* kovačnica. P. Skok, navedeno djelo, knjiga III, strana 587.

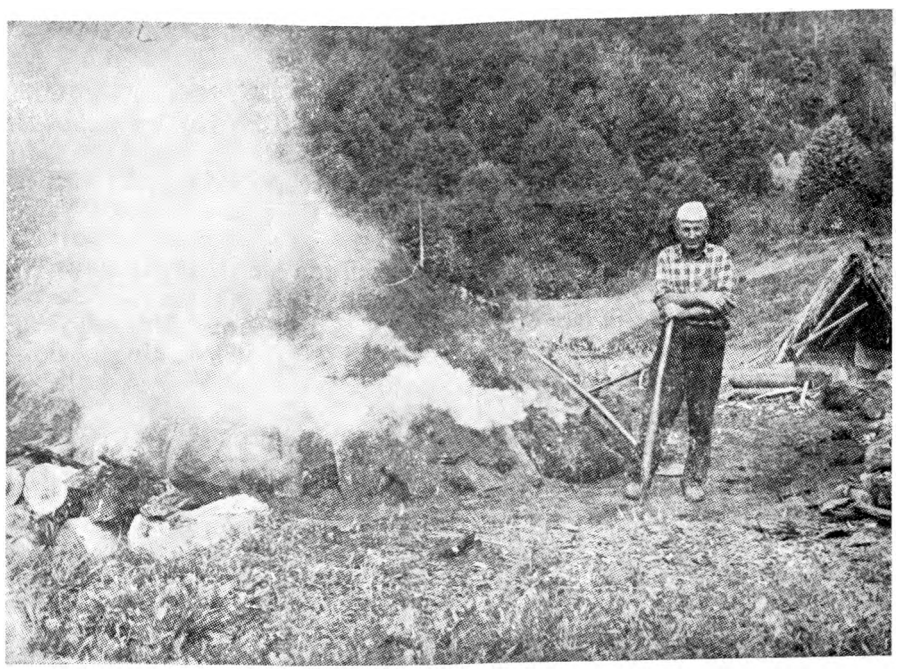

Sl. 41. Mirko Busić pored zapaljene *kope* u Ponikvama.

plaćivao u novcu, ali i za odradu u polju, kopanjem i košnjom, odnosno žetvom. Ovo je bila jedina kovačnica u Donjim Dubravama, pa je uvijek bilo dosta posla, pogotovo što su ovamo dolazili ljudi iz Gornjih Dubrava i Tounja.

Paljenje drvenog uglja u ovom kraju (u Ponikvama) došlo je utjecajem iz susjednih sela Gorskog kotara. D. Hire u knjizi *Gorski kotar,* Zagreb 1898, opisuje ugljenarsku kolibu: »To je privremena nastamba od trupaca i oblica s ognjištem i kotlom nad vatrom i oruđem za paljenje i prevođenje uglja.« I Emil Laszowski piše o tome u djelu: *Gorski kotar i Vinodol,* Zagreb 1923. g., na 6. strani — »Narod se naročito mnogo bavio paljenjem uglja, kojega je mnogo trebalo za čabarske tvornice željeza, a nešto se otpremalo i u Bakar i dalje brodom u Italiju ...«

XII LAN, KONOPLJA I VUNA

U Ponikvama su više uzgajali konoplju od lana[68]. Nakon močenja u vodi i sušenja na livadama stupali su stabljike na nožne *stupe.* Ako su ručice dobro osušene i zagrijane, lakše se stupaju. Zato su u blizini *stupa* kopali jame iznad kojih se pobodu četiri stupca s *Ijesicama,* na koje se poslažu rukoveti. U jami se naloži vatra pa se tako stabljike dobro osuše i zagriju. Te su poslove najviše obavljale udate žene i djevojke. Budući da se *stupalo* navečer, dolazili su momci na sijelo pa pomagali tući. Nakon obrade na nožnoj *stupi,* kudjelja se tare na *trlici.* Taru samo žene, stojeći. Zatim se ručice rede na *grebene,* na kojima se odvoje ljepša vlakna zvana *povjesmo* od lošijih — kudjelje. Povjesmo se namata —

Sl. 42. *Motovilo* za motanje niti s vretena.

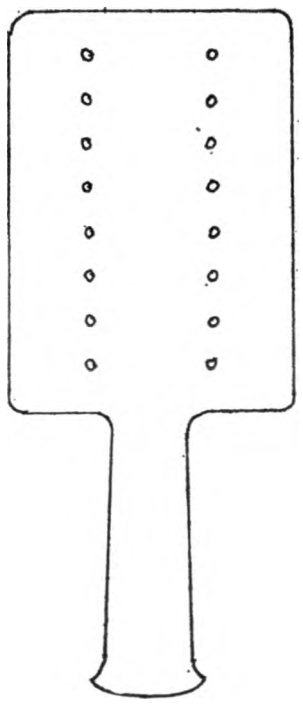

Sl. 43. *Lopatica* s rupicama (špriklja) za snovanje osnove.

68 M. Gavazzi, isto djelo, strana 17.

navija na preslicu, a kudjelja učvrsti pomoću uzice zvane *preslenjača,* koja se isplete od jake pređe. Preslica je u obliku lopatice, često veoma dekorativno izrezbarena. Dok žena prede, drži je zataknutu za pojasom (osobito ako prede stojeći ili u pokretu) ili je zatakne u rupu na klupi, na kojoj sjedi. Prelja pažljivo izvlači vlakna lijevom rukom, provlači ih, slineći, kroz usta, a desnom vrti *vreteno,* dok dobro uvrne nit. Kada vreteno s nitima oteža, premota se na spravu *motovilo* (Sl. 42). Ono ima na jednom kraju prirodne rašlje među koje se namataju niti. Na drugom kraju učvršćena je daščica preko koje se na dva kraja razdvajaju namotane niti. Koliko će se niti namotavati na motovilo, zavisi od vrste tkanja pa tako može sadržavati petnaestak do dvadesetak *pašama.* Osnovna mjera je *čišenica,* koja se sastoji od tri niti, a jedno *pasmo* se sastoji od dvadeset *čišenica* ili od šezdeset niti. Dakle, žena unaprijed zna koliko mora namotati pašama na motovilo pa kad ih skine, to se zove *polomatak,* koji zatim stavi na mali *vita.* On stoji na osovini zvanoj *steljka.* Pomoću vitla niti se smotaju u klupka. Za snovanje osnove služi veliki *vita.* On se sastoji od četiri stupca i četiri *prečke,* a usred toga je opet stupac zvan *vreteno.* Budući su podovi bili od nabijene zemlje, *vreteno* stoji na daščici, a gore je uglavljeno u gredu. *Vita* ima gore tri, a dolje dva drvena klina, koji se zovu *čini,* preko kojih se vode niti osnove dok se snuje. Pomoćna sprava za snivanje na vitlu zove se *lopatica,* na kojoj ima tridesetak rupica u dva reda (Sl. 43). Kroz rupice su provučene niti pa se lopaticom vode oko vitla. Za vrijeme snovanja klupka stoje u situ, koje se pregradi s dvije daščice »u križ« tako da mogu stati četiri klupka. Koliko će trebati klubaka, zavisi od broja pašama u osnovi. Inače je snovanje zakučast posao pa ga nije znala svaka žena. Najčešće su snovale po dvije. Kad dovrše posao, skinu s vitla *osnutak,* koji zatim naviju na vratilo *tare,* u sobi, pomoću *grabljica* (Sl. 44).

U Ponikvama se tkalački stan zove *tara*[69] (Sl. 45). Tkalja sjedi

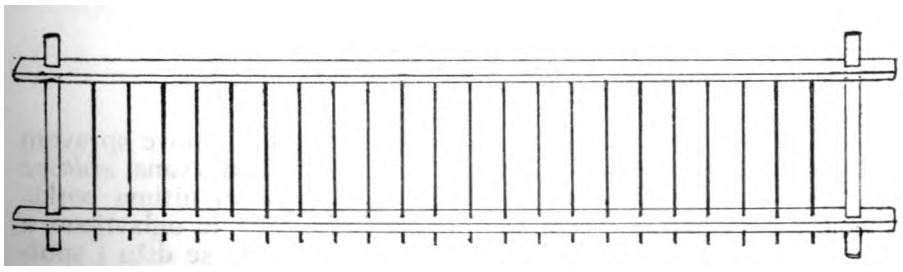

Sl. 44. ***Grabljice*** za navijanje osnove na vratilo tare.

69 *Tara,* naziv tkalačkog stana. Raširen po Lici i Bosni, najviše u Srba. Na zapadu u Hrvata su *krosna.*

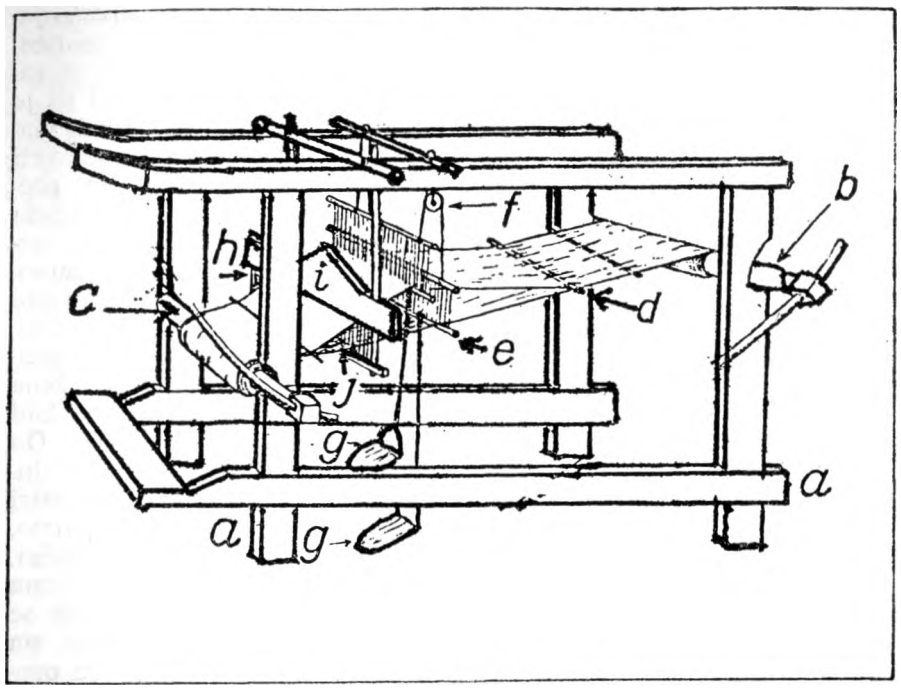

Sl. 45. *Tara* — tkalački stan sa dijelovima i nazivima na području bivše općine Gornje Dubrave.

a — *stative*
b — zadnje *vratilo*
c — prednje *vratilo*
d — *cijepci*
e — *niti*
f — *skočci*
g — *podnoinje*
h — *brda*
i — *brdila*
j — *zijev*

na *klupi* za tarom i tka. Potku provlači kroz zijev osnove spravom zvanom *čunak* (Sl. 46). U čunku se nalazi šipčica zvana *srdašce* na koju je nataknuta cijev od *bazge* s namotanim nitima potke. Zatim se potka zbija u osnovi pomoću *brda,* koje je uglavljeno u *brdila.* Zijev se u u osnovi pravi pomoću *niti,* koje se dižu i spuštaju s kotačićima zvanim *skošci* tako da sve to pokreće tkalja pritiskivanjem nogu na *podnoznje tare.* Ovdašnje su *tare* s tri vratila. Na gornjem je namotana osnova, a od dva donja, jedno je nepomično (fiksirano) preko kojeg klizi otkano platno, koje se namata na donje. Treba reći da gornje vratilo, na kojemu je osnova,

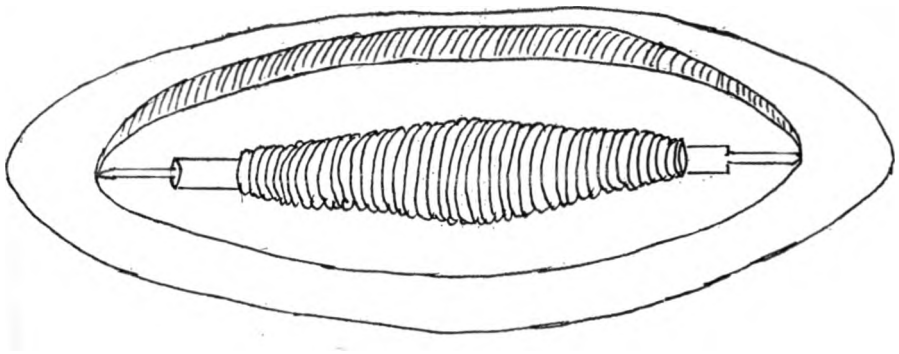

SI. 46. *Čunak* sa *srdašcem* i *cijevi* na kojoj je namotana *potka.*

ima sa strana dva drvena kotača (puna), koji čuvaju osnovu da se ne osipa. Ovo vratilo ima »glavu« s četiri rupe, u koje se stavlja štap zvan *zapinjača* (Sl. 47). Donje vratilo (prednje) na koje se namotava otkano platno, zapinje se pomoću zupčanika. Obje strane *tare* zovu se *stative.* Iza *niti* (nićenice) u osnovi nalaze se dva štapa zvana *cijepci.* Na prednje vratilo, na koje se namotava otkano platno, pričvrsti se prije tkanja komad platna — *počinjalica* (Sl. 48), koja ima *uzla* za vezanje s osnovom. Dakle, osnova se ne učvršćuje izravno na vratilo, nego se priveže o *počinjalicu.* Za bilježenje određene duljine osnove služi drveni ugalj iz peći. Bilješka se zove *palica.* Kada je gotovo tkanje, odreže se pri prednjem vratilu tako da ostanu podulje niti zvane *ureznici.* Vjeruje se da nije dobro s *ureznicima* štogod ušivati na mušku košulju. Gotovo su tkanje bijelile lugom, ispirući ga u vodi. Zatim su ga smatale u *trube.* Duljina platna mjerila se *motovilom.*

Ovdje u Ponikvama žene su tkale platno i od vune, budući da se prije 2. svjetskog rata uzgajao veći broj ovaca nego danas i vu-

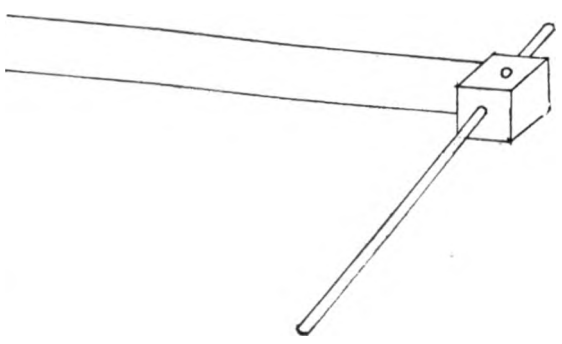

Sl. 47. ***Zapinjača*** na zadnjem vratilu.

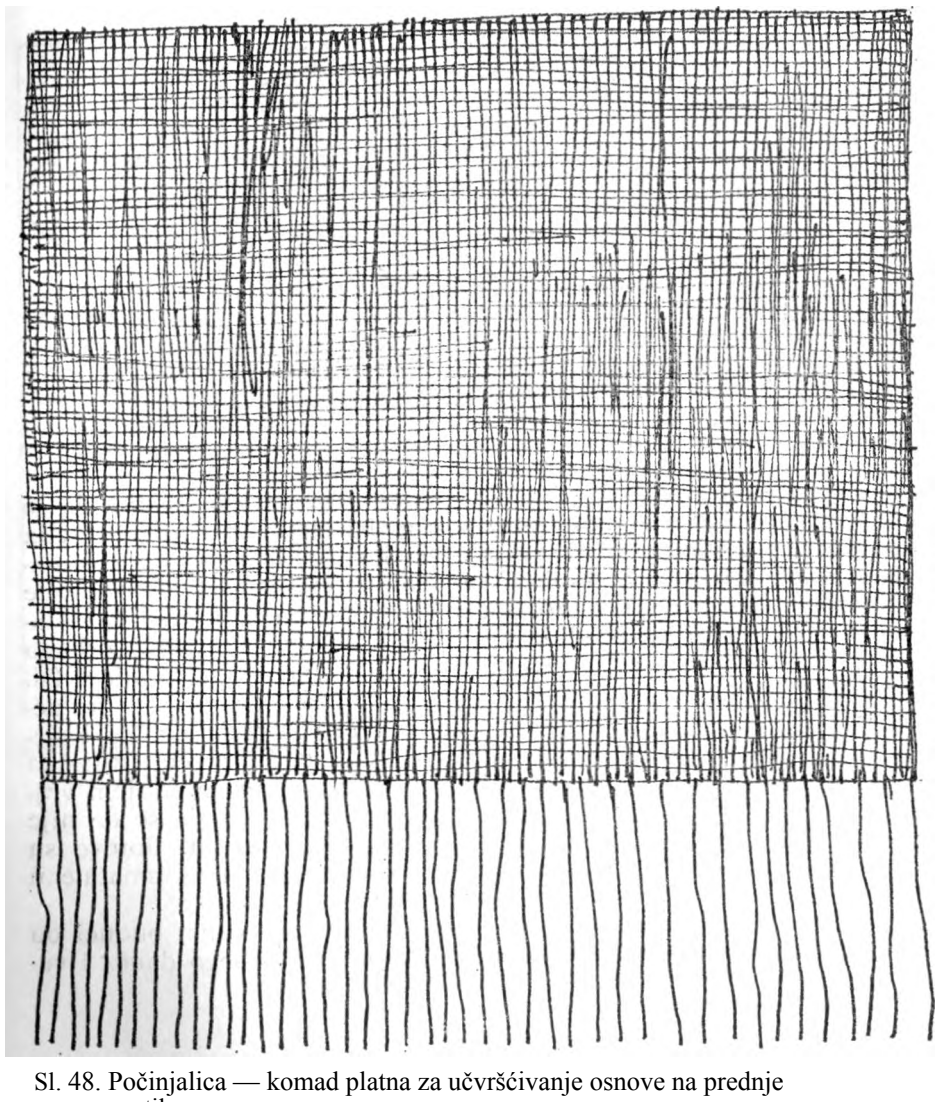

Sl. 48. Počinjalica — komad platna za učvršćivanje osnove na prednje vratilo.

ne je bilo daleko više. Platno su nosile na *stupanje* na Tuk u Gornjim Dubravama. Stupe su se nalazile na rječici Bistrici. Prije stupanja svaka je bilježila svoje tkanje koncem »ofarbane« pređe. Iza stupanja platno se zove *sukno,* od kojeg su šile muške *lače, aljince, prsluke* i *tušljine* (tušljine su šile i od tvorničkog, crnog platna).

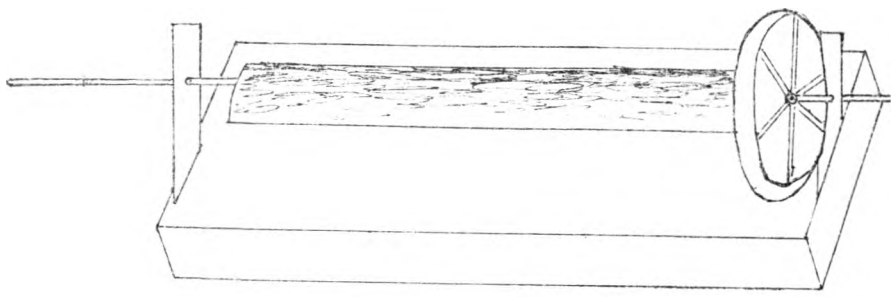

SI. 49. *Sukalo* za sukanje niti potke na cijev ***čunka.***

U Gornjim Dubravama (zaselak Kukići) stabljike se konoplje nakon močenja osuše na livadi. Zatim se stupaju na nožnu *stupu* pa taru na *triici.* Ovdje su žene također trle stojeći. Opredene niti s vretena motaju na *motovilo.* Zatim se *motak* izbijeli lugom pa se mota na *vitlić* u klupka za osnovu ili se *suču* na *sukalo* (Sl. 49) na cijevi od bazge. Osnova se snuje na spravu *vita,* koja se sastoji od dva velika okvira. Oni stoje »u križ«, a u njihovu središtu je stupac na kojemu se okreću okviri. Za vrijeme snovanja klupka se stavljaju u lonce i u pregrade u situ.

Ovdje su žene tkale platno na *tari,* koja je imala dva vratila. Zadnje je imalo u »glavi« četiri rupe, u koje je stavljan štap zvan *zapinjača.* Na prednjem se vratilu zapinjača zvala *svračica* (Sl. 50). Ovo je prednje vratilo duljinom prožlijebljeno, da se može privezati osnova, jer ovdje nisu imali posebnog komada platna, koje bi se pričvrstilo na vratilo, kao u Ponikvama. Platno za *vreće* i *plate* (plahte) tkano je u četiri *niti* (nićenice) sa četiri *podnoznika. Sarenice* ili *suklenke* tkane su od vune pa su nošene na *stupanje* u selo Ključariće kod Tržića, na rijeci Mrežnici, gdje se nalazila *kaca* s rupama, kroz koje je šikljala voda. U kacu su stavljane *sarenice* da se *valjaju.* Inače je platno za sukno nošeno na stupanje na Tuk, blizu sela Perića, na rijeci Bistrici.

U Donjim Dubravama (Gornji Zatezali) mnogo se više uzgajala konoplja od lana, koji su zvali *keten*[70]. Od *ketenova* povjesma žene su prele niti samo za konce, koji su služili za šivanje. Naime, prije 1. svjetskog rata sve se šivalo na ruke pa je trebalo dosta konaca. Tek pred 2. svjetski rat počele su ovdje žene rabiti šivaće strojeve. Stabljike konoplje i *ketena* kiselili su u rijeci Mrežnici po osam do deset dana. Nakon toga se *stupa* na nožnu *stupu* pa *tare* na *trlicu.* Mjesto gdje se konoplja stupala zvalo se *nabijalište.* Rad na trlicama je isključivo posao žena, a one su trle stojeći.

70 *Keten, ćeten,* od tur. (keten — lan)

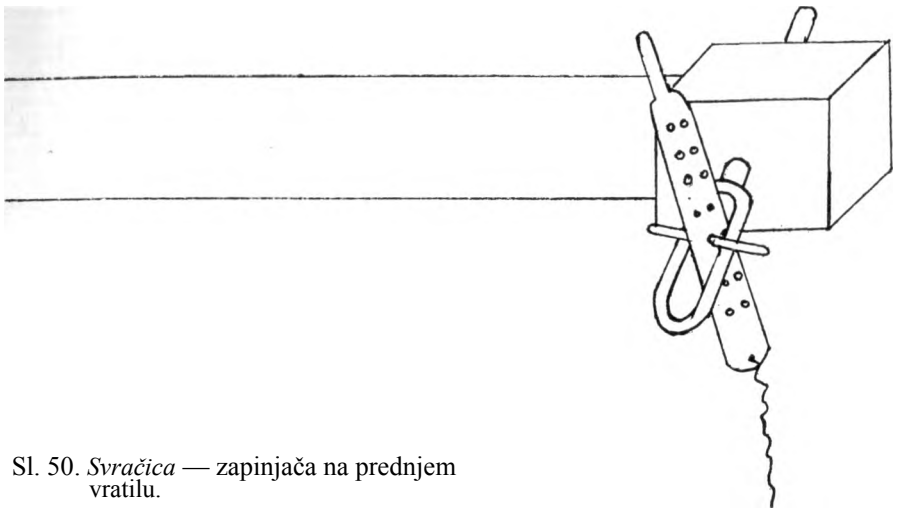

Sl. 50. *Svračica* — zapinjača na prednjem vratilu.

Zatim se *ručice* rede na spravu sa kovanim čavlima, zvanu *grebene,* na kojima se rastave bolja vlakna povjesma od lošijih *kučina.* Od povjesma se tka platno za *košulje, ručenike* i *stolnjake,* a od kučina *plate.* Niti za *potku* u tkanju sukale su žene na spravu *sukalo,* a snovale na *vita* (snovače).

I u Donjim Dubravama tkalački se stan zove *tara,* a stranice *stative.* Ovdje je *tara* imala dva vratila, za razliku od onih u Ponikvama sa tri. Vratilo na koje se navija osnova ima uzduž žlijeb u koji pristane štap pa se tako učvrsti početak navijene osnove. *Potka* je zbijana u osnovi pomoću *brda,* koje je učvršćeno u *brdilima* tare. Ovdje su *brda* prodavali *brdari* (zanatlije koji su izrađivali

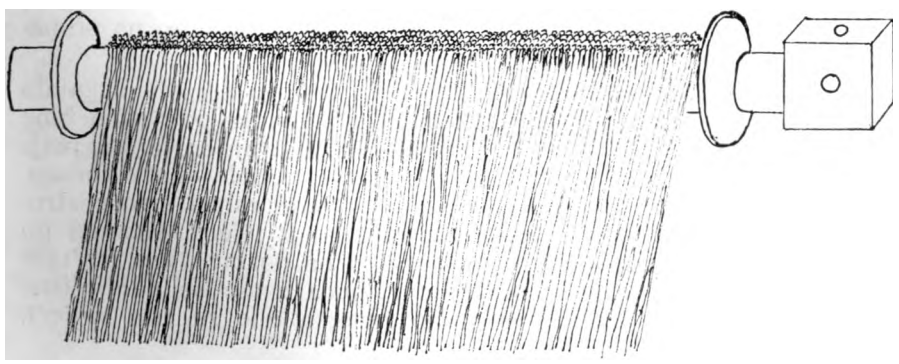

Sl. 51. Dva kola na stražnjem vratilu za čuvanje »škarpe« osnove.

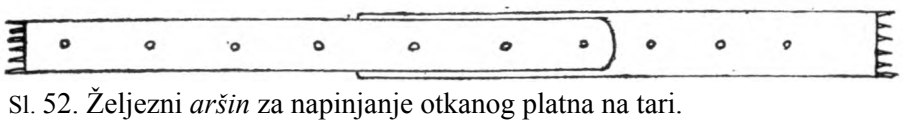

Sl. 52. Željezni *aršin* za napinjanje otkanog platna na tari.

brda) iz sela Lipe i Generalskog Stola. U *tari* su dolje *podnoznje* pomoću kojih tkalja pritiskom noge diže i spušta *niti* (nićenice) i tako pravi *zijev* u osnovi, kroz koji se proturuje *čunak* s potkom namotanom na cijev od bazge. Na zadnjem vratilu, na kojemu je namotana osnova, nalaze se dva drvena (puna) *kola* (Sl. 51), koji štite osnovu da joj se ne osipa »škarpa«. Iza *niti* i *brdila* u osnovi se nalaze dva štapa zvana *cijepci.* Prednje se vratilo zapinjalo pomoću naprave zvane *svračica.* Platno na tari se napinjalo spravom zvanom *aršin*[71] (Sl. 52), koji je mogao biti od drveta ili željeza. Ovdje se ranije vjerovalo da nije dobro *ureinjacima* krpiti odjeću onomu, koji ide na služenje vojske.

U Gornjim Dubravama (zaselak Rebić Glavica) osnova za *šarenice* mogla je biti od vune, ali i od *pređe* (konoplje ili ketena). Potka je morala biti od vune ili kupovne *vunice.* Osnova je uvijek bila crne, a potka plave, crvene, zelene ili roze boje. Svaka je tkalja »po svojemu« miješala ove navedene boje, kombinirajući ih u šarenici. Međutim, treba reći da je šarenica mogla biti tkana tako da se *prebire na daščicu.* Isto tako su i *stolnjake,* zatim neke *plate prebirale na daščice,* koje su stavljale u osnovu tkanja iza *niti* (nićenica). Za tkanje *biljca* morala je biti i osnova i potka od vune Njih su nosili na *stupanje* (valjanje) u šušnjare kod Tržića. *Valja se* tako da biljac stave u kacu, na kojoj su rupe kroz koje istječe voda.

U Trošmariji se također više uzgajala konoplja od lana. U obiteljskim zadrugama svaka je *snaja* (svaka uža obitelj zadruge) imala »svoju« *dragu* (vrtaču), u kojoj se sijala konoplja i lan. To su bile drage s najplodnijom zemljom, koje su još i redovito gnojili. Konoplju i lan sijale su najčešće žene, svaka sebi, ali su im nekada pomagali muževi. Sijalo se iz platnene, bijele dvojne *torbe,* koja se prebaci preko lijevog ramena. Nakon sijanja zabodu povisoku šibu (štap) »da toliko naraste konoplja!« Ovo su također radili u Gornjim i Donjim Dubravama i Ponikvama. Kad biljke sazriju za čupanje, idu ih žene *pukati.* Žilje su konoplje *opsikale* (sjekle) bradvama ili *šamaricama* (sjekiricama). Prije močenja lanene su glavice tukle štapovima, da ispadne sjeme. Stabljike su močile u rijeci Dobri tako da po 12 *ručica* (rukoveti) svežu u snop. Snopove su vezale ljeskovim *vitičima* (vitre, klanice) pa ih tako

71 *Aršin,* od tur. (aršyn — lakat, rif, mjera za dužinu)

Sl. 53. *Ručna tukača* (stupa) za konoplju i lan.

povezane potope u vodu. Ozgor stave kamenja. Obično se močilo 8 do 10 dana, ako je vrijeme donekle toplo, inače se močilo i više dana. Nakon toga *ručice* isperu pa sve razvežu i prostru po livadama da se suši. Vjerovalo se ako odstoji dulje na rosi da će vlakno biti bolje i kvalitetnije. Nakon sušenja stabljike su tkale na ručne *tukače* (Sl. 53), koje su imale dolje tri žlijeba, u koje su pristajala dva gornja »zuba«. *Tukača* je stajala na tri ili četiri »noge«, visine oko 80 cm. Između dva rata počeli su tući konoplju i lan *nožnim stupama,* koje leže na zemlji. Onaj ili ona koja tuče, drži se rukama za drvenu prečku, a nogama pokreće gornji dio stupe. Druga, sjedeći na zemlji, okreće *ručicu* u *stupi.* Naravno, sada je posao na nožnoj *stupi* mnogo lakši nego na ručnoj *tukači.* Koncem ljeta počinje se uvečer *stupati* konoplja i lan pa se tada održavaju *prela,* kada su djevojkama pomagali *dečki.* Ono što otpada (drvenasti dio) s biljaka, zove se *pazder,* koji su koristili za krovove kuća sta-

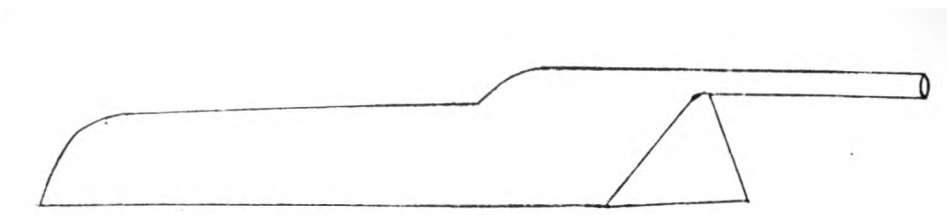

Sl. 54. Prakljača za pranje rublja.

vljajući ga na sljemena, da ne zakisuje. Iza toga se *taru* na *trlici,* koja ima gore jedan »zub« (najčešće bukov), a dolje žlijeb. Trlicu uglave pored stijene kuće (uz brvna) ili neke druge zgrade tako da je visoka do 1 metar, jer žene taru stojeći. Iza toga ručica se grebena na *greben,* koji ima kovane čavle u četiri reda. Cesto je daska grebena ukrašena rezbarenjem ili paljenjem usijanom žicom. Za posao na grebenu kaže se *mikat povesmo*. Tada se dobije ljepše vlakno zvano *povesmo,* a lošije — *kudilja* i najlošije *kučak*. Starije su žene prele povjesmo, a *kučak* djevojčice. Povjesmo su ornatale oko preslica, a *kudilju* i *kučak* privežu uzicom pletenom od vune. Prelja često sveže sebi preslicu uzicom uokolo leđa, kada hodajući prede. Inače prede sjedeći tako da zabode preslicu u rupu na klupi, koju za to specijalno provrte. Prelja drži vreteno u desnoj ruci, a lijevom izvlači niti prediva, koje provlači kroz usta slineći. Konce za šivanje ispredu od povjesma pomoću vretena zvanog *zvrk*. Sprava na koju se opredene niti s vretena motaju, zove se *rašak,* koji prave od drveta s prirodnom rašljom na jednom kraju. Na drugi se kraj, na vrh, učvrsti daščica duljine 30 do 40 cm. Duljina je raška najčešće preko jednog metra. S raška se skine *motak,* koji može sadržavati 15 do 22 *pasma*. Motak se pari *lukšijom* pa zatim ispere na potoku, na kamenu tako da se udara *prakljačom* (Sl. 54). Kada je ubijeljen i osušen, motak se stavi na *vitlenke* i smota u klupka pa je tako priređen za snovanje na *vitlu* (snovači). *Vital* se sastoji od dva »u križ« okvira kojima se u sredini nalazi stupac, da se okviri mogu okretati. Na njima se gore nalaze tri, a dolje dva drvena klina — *čini*. Osnova se snuje na *vital* pomoću sprave u obliku daščice s ručicom zvane *špriklja.*[72] Na njoj su 24 rupice u dva reda, kroz koje su provučene niti osnove pa se šprikljom vode okolo vitla. Na *vitla* su snovale dvije ili tri žene. Na osnovi su se bilježile dužine tzv. *kljukom* tj. vezao se čvor koncem obojene pređe, koji se, ustvari, zove *kljuka*. Osnovna mjei'a za duljinu tkanja bio je *rif*[73]. To je duljina ruke pa do sredine leđa (do »lopatice«). Platno se držalo u *balama*.

Ovdje u Trošmariji tkalački se stan zove *krosna*[74], koji zimi uno-

72 *Spriklja,* možda od njem. (Spriegel — obruč). Naziv raširen oko Karlovca za daščicu s rupicama, koja služi u snovanju osnove tkanja

73 *Ris,* od mađž. (röf — lakat, stara ugarska mjera za dužinu — 70 cm).

se u sobu, a u zadružne kuće i po više njih (vidi kartu broj 2 razmještaj naziva *krosna* i *tara).* Zene su tkale preko cijele zime sve do proljeća.

Prema izloženim podacima može se zaključiti da su i ovdje, kao i na cijelom području središnje Hrvatske, više uzgajali konoplju od lana.

Srpsko stanovništvo zadržalo je priličan broj naziva u poslovima oko lana i konoplje, tkalačkog stana i tkanja, koji se rabe na dinarskom području, kao na primjer: *keten, stupa, motovilo, tara, cijepci, svračica, brdila, aršin, truba* i drugi. Zato se može reći da su oni i u kraju odakle su pokrenuti, uzgajali tekstilne biljke i bavili se tkanjem. Hrvatsko stanovništvo u Trošmariji ima u preradi lana i konoplje, predenju i tkanju, sve odlike kao i ostalo stanovništvo (hrvatsko) u središnjoj Hrvatskoj — sijanja u *dragama, pukanje, opsikanje, tukače, stupe, pazder, mikanje, povesmo, rašak, vital, špriklja, krosna* i dr.

Kopanje jama pored stupa u Ponikvama, u kojima se ložila vatra, da se suše ručice lana ili konoplje za stupanje na stupi, kulturno je dobro istočnoalpskog areala, koje se proširilo u ove krajeve iz Slovenije. Rad na *trlici* stojeći zapadnopanonski je način, koji su prihvatilile žene u Ponikvama, Gornjim i Donjim Dubravama, za razliku od dinarskog, gdje žene taru sjedeći na zemlji. Isto tako je i zaticanje preslica u rupe na klupama na kojima se sjedi i tako prede, način zapadnopanonskog areala, koji su također prihvatile žene u selima sa srpskim stanovništvom. Brojenje niti na *čišenice* i *pasma* u šezdesetinskom sistemu, jest stari slavenski način, koji se održao do naših dana[75]. Zastupljen je ovdje u svim selima, u u oba etnikuma.

Snovanje osnove za *taru* ili *krosna* vršilo se na snovači zvanoj *vita,* odnosno *vital.* Takva je snovača uobičajena na mnogo širem području. Nalazi se oko Duge Rese, Ozlja, Karlovca, Vrginmosta, Vojnića, Slunja i u Gorskom kotaru. Pomoćna sprava za snovanje zvana u Srba *lopatica,* a u Hrvata *špriklja,* kulturno je dobro istočnoalpskog kulturnog areala, a došla je ovamo izSlovenije. Isto tako je iz ovog kulturnog kruga i pomoćna sprava zvana *grabijice,* pomoću koje se navija osnova na vratilo *tare.*

Tkalački stan u Srba zvan *tara* ovdje u Ponikvama, Donjim i Gornjim Dubravama isti je nazivom i pojedinim dijelovima od kojih je sastavljen kao *tara* u selima sa srpskim stanovništvom na jugu općine Duge Rese, na cijelom Kordunu pa i rubovima Banije i dalje u Lici i Bosni. Slično tako *krosna* u Hrvata u Trošmariji ista je kao na području općine Duge Rese, Karlovca, Ozlja i Vrginmosta.

74 *Krosna, tara,* P. Skok, isto djelo, knjiga II, strana 209.

75 M. Gavazzi, isto djelo, strana 18.

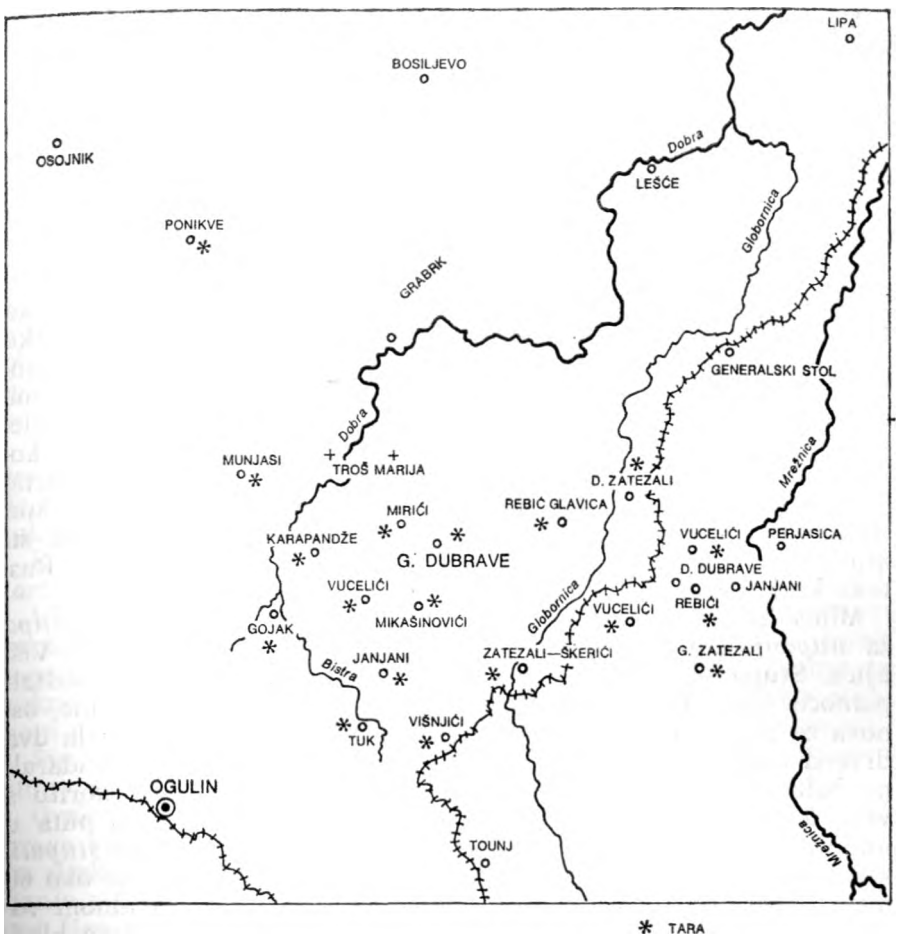

Karta 2. Karta razmještaja naziva *krosna* i *tara* na području bivše općine Gornje Dubrave.

Koluti na gornjem vratilu *tare* ili *krosna,* koji štiti »škarpu« osnove da se ne osipa, kulturno su dobro istočnoalpskog areala, došlo ovamo utjecajem iz Slovenije. S iste strane je došao i zupčanik na donjem vratilu, kojim se zapinje namotano, otkano platno.

Na cijelom području srednje Hrvatske služi poseban komad platna, koji se učvrsti na prednje vratilo, da se o njega priveže osnova na *tari,* odnosno *krosnama,* pa tako i ovdje u Srba i Hrvata. Naziv mu je različit od sela do sela.

Vjerovanja u vezi s *ureznicima* postoje na mnogim stranama, osobito na dinarskom području kao i ovdje u Srba.

Ručne *tukače* za konoplju i lan, koje su rabili u Trošmariji, nalaze se na većem području, a došle su ovamo utjecajem iz Gorskog kotara i proširile se sve do u Kordun, ali samo u Hrvata.

XIII STUPE I STUPANJE SUKNA

U selu Gojaku bio je običaj u obiteljskim zadrugama, da svaka pojedinačna obitelj dobije vunu za potrebe svojih članova. Tako je bilo i u zadruzi gospodara Laze Višnjića, koja je egzistirala koncem 19. stoljeća. U ovoj zadruzi vuna nije dijeljena, nego su žene uzimale svaka sebi, po prilici, koliko je potrebno za tkanje vunenog platna. Zatim zajednički osnuju *osnovu* i na njoj zabilježe koliko kojoj pripada pa tkaju na jednoj *tari.* Zatim tako obilježeno platno nose na *stupanje* na Janjin Tuk, na rijeci Bistrici. Nakon *stupanja* sukno se reže gdje je zabilježeno. Ponjave *suklenke* su zvali *slunjarice,* po Slunju, kamo su ih nosile na *valjanje* (u Rastoke kraj Slunja).

Mlinskim pogonom na Tuku, Gornje Dubrave, koristila se *stupa* za *stupanje* sukna, koja je bila također vlasništvo navedenih Višnjića. Stupa se sastojala od dva *bata,* koji su se dizali i spuštali pomoću greda učvršćenih na vreteno vodeničkog kola. Naime, osnova za pogon stupe imala je četiri izdanka koja su podizala dva drvena bata, svaki težine po 50 kg. Batovi su naizmjence udarali po balama vunenog tkanja, koje se nalazilo u drvenom koritu s vrelom vodom. Batovi su udarali po vunenom platnu 20 puta u minuti s visine od jednog metra. Vuneno platno koje će se *stupati,* stavi se u korito od dasaka (zvali su ga *kada).* Tu ga stane oko 60 metara duljine u više *bala.* Platno se najprije polije hladnom vodom pa onda uključi *stupa.* Zatim se stupa i dalje polijeva hladnom vodom u trajanju od 12 sati, a onda mlakom vodom oko tri sata. Zatim se izvadi platno iz korita i *bale* se razmotaju na podu da se razmrSl. Zatim se ponovo namotaju, ali sada na klupi širine
0,5 m i dužine 3 m. Onda se bale stave opet u korito pa polijevaju vrelom vodom stupajući ih sada oko 45 sati. Nakon toga se platno opet vadi iz korita, premota se ponovo i stavlja natrag. Iza toga je zadnja faza, koja se zove *peglanje,* kada se stupa s polijevanjem mlakom vodom oko pola sata. Prema tome, da bi se od vunenog platna dobilo sukno, potrebno ga je stupati oko 60 sati. Kada se obavi zadnja faza — *peglanje,* gotovo se sukno izvadi iz korita i stavi sušiti. Vrelu su vodu pripremali u kotlu, koji je sadržavao 100 litara. Kotao je bio postavljen pored stupe. Prema potrebi moglo je sukno biti različite kvalitete, što je zavisilo od dužine stupanja. Tako, na primjer, *kesmare* su izrađivane od vrste sukna,

koje nije bilo jednako s onim za hlače ili onim za *ćebad,* kaputе ili *šlape.* Za stupanje se plaćalo novcem po metru dužine.

Na ovu stupu Višnjića u Tuku (G. Dubrave) dolazile su *mušterije* sa cijelog područja stare općine Gornje Dubrave, zatim iz Josipdola, Zvečaja, Lešća, Drežnice i Perjasice.

Vuneno platno za stupanje donošeno je u *balama* na leđima pomoću *svitaka.* Iz daljega se dovozilo na kolima ili saonicama. Vlasnik je stupe odlazio svojim kolima srijedom u Ogulin (kada je sajam), gdje je preuzimao platno od onih iz Drežnice, Ostari ja i Hreljina pa odvozio na Tuk. Poslije je gotovo sukno isto tako odvozio u Ogulin i predavao ga uz naplatu. Jedno je vrijeme vlasnik stupe obilazio kolima sela (Zvečaj, Lešće, Lipu i druga) i uzimao od *mušterija* platno za stupanje, koje je opet kao gotovo sukno razvozio i predavao vlasnicima.

Sukno nije *farbano,* nego su obično za kaputе i *kesmare* tkale žene platno od prirodno crne vune, a za ostalo od bijele. Ovdje na Tuku *biljce* nisu stupali na stupu, nego su ih nosili najčešće u Rastoke kod Slunja na *valjanje.*

Platno za stupanje tkano je od same vune (i osnova i potka) na *tari,* u četiri nićenice.

Vlasništvo platna koje će se stupati, obilježavano je ušivenom krpicom određene boje. Vlasnik je platna imao kod sebe uzorak krpice do preuzimanja sukna. Ukoliko je jedan komad platna za sukno imao više suvlasnika, svatko je svoj dio obilježavao utkanom trakom (u bijelo se platno, na primjer, utka crna vunena nit).

Sve radnje oko stupanja obavljao je vlasnik vodenice, odnosno stupe, sa svojom obitelji.

Ovakve stupe, koje su postojale u selima Gornjih i Donjih Dubrava raširene su po dinarskom arealu tj. na zgodnim mjestima na rijekama i rječicama podizane su stupe za stupanje sukna i valjanje pokrivača. Ima ih još i sada po Dalmatinskoj zagori i zapadnoj Hercegovini (poznate su stupe na rijeci Listici pored istoimenog općinskog središta u zapadnoj Hercegovini). Ovdje su bile najpoznatije u Rastokama kod Slunja, gdje se i sada nađe još neka u funkciji.

XIV NOŠNJE, TORBE I POSTELJINA

U Ponikvama su, između dva rata i prije 1. svjetskog rata, nosili muškarci *lače, aljince i prsluke,* što je sve skrojeno od sukna. Prsluci zvani *tušljini* mogli su biti i od tvorničkog platna, najčešće crnog.

2ene su u isto doba nosile *suknje*[16], koje su krojile od domaćeg

76 M. Gavazzi, isto djelo, strana 18.

vunenog platna ili od platna koje su tkale od kupovne *vunice.* Pod suknjom su bijeli *skuti* od domaćeg, lanenog ili konopljina platna ili od pamučnog tkanja. Skuti su dolje sa *šlingama,* koje su se vidjele ispod suknje. Sprijeda je na suknju pasana *pregača,* tkana od domaće vune ili tvorničke vunice. Ona je u obliku pravokutnika, s dugim *resama* na tri strane. Sezala je do ispod koljena. Do pedesetih godina ovog stoljeća ovdje žene nisu nosile gaća. Na gornjem dijelu tijela nosile su *košuljce* od bijelog, domaćeg tkanja. *Košuljac* je sezao do ispod pojasa pa je stavljan u *skuta,* odnosno suknje. Šiven je od domaćeg platna, na ruke. Imao je tzv. *zrnčane* šavove, što je ujedno bilo ukras. Krajevi su rukava imali *kolijere,* koji su kopčani. Oko vrata bio je samo izrez, bez ovratnika, za razliku od muških košulja, koje su imale *kolijere.* Rukavi su na ramenima imali tzv. *mreškače* — nabrano platno. Na prsima je raspor duljine dvadesetak cm, koji se kopčao *pucima* i *petljama. Košuljac* je bio na prsima ukrašen tzv. *tajkama* — platnenim trakama 1 cm širokim. U nekih je bila *šlinga* među *tajkama.*

Udate žene i djevojke plele su kosu u dvije pletenice. Udate su ih ornatale oko glava, a djevojke ih puštale niz leđa. One su u pletenice upletale novčiće — *cvancike*[11]*,* što se zvalo *pancijeri.* Glave su pokrivale kupovnim *rupcima,* koji su najčešće bili crvene, zelene i žute boje, ali i ostalih miješanih boja. Udate su nosile na glavama *povezače,* vrste rubaca od kupovnog bijelog platna, koji se ukrase vezom — *ištikaju se,* tj. na trokutastom dijelu su rupice »na grane«, što je vidljivo kada se povezača stavi na glavu.

Vrstu čarapa — *kesmare*[78] pletu žene s pet igala. Ženske su *kesmare* veoma ukrašavane, za razliku od muških, koje su bile jednobojne — crne, a gore uokolo opletene crvenim i bijelim koncima, uza kraj. Ženske su gore uokolo opletene *srmom.* Razrezane su na dijelovima, koji su među nogama i tu kopčane sa *sponicama* i *kukcima.* Gornji se dio zove *grlić,* a donji *priglavak. Kesmare* su sezale do pola listova nogu. Najčešće su nošene zimi, kada se išlo crkvi ili u rodbinu.

Ovdje u Ponikvama torbe su tkane od vune. Ukrašavane su *kitama.* Dvije *uprte* pletene su od vune, širine oko 5 cm, a zatim obojene bojom koja se dobiva od biljke *broć.* Žene su nosile torbe na leđima. Kada se išlo u posjetu rodbini ili na *babine*[79]*,* u torbama su nošene pečene kokoši, *kruv,* sir, rakija i vino.

Žene su u Ponikvama parile rublje u drvenim posudama zvanim *parilice.* Rublje se prvo nakvasi pa složi u parilicu i onda se na nj (kroz rijetku *platu*) sipa *lukšija* (od luga), koju prelijevaju vrelom

77 *Cvancike,* od njem. (Zwanzig — nekadašnji novac od dvadeset krajcera)

78 *Kesmare,* vjerojatno od tur. (kese — torba)

79 *Babine,* eufemizam i tabu, da se ne upotrijebi prava riječ zbog opasnosti od zlih sila za rodilju

vodom. Sutradan se odnese na potok, na leđima, pomoću debelog vunenog užeta. Na potoku je svaka pralja imala »svoj« *kamen,* na koji stavi komad rublja pa po njemu lupa drvenom praklja-čom. I prakljača se nosi na potok, preko *rubina* (rublja), ispod užeta. Drvena kopana posuda u obliku malog korita, ovdje zvana *škip*[m], najčešće je služio za kupanje malene djece, ali i za pranje *rubina.* >j

U Gornjim Dubravama žene su nosile *suknje* od šarenog, vunenog platna, najčešće od dvije boje — crvene i crne. *Rubine* su (gaće i košulje) držale u *škrinjama.*

U Gornjim Dubravama (zaselak Rebić Glavica) žene su prije 1. svjetskog rata nosile *suknje,* koje su šivane od domaćeg vunenog platna ili od platna tkanog od *vunice* (tvorničko vuneno predivo). Suknja je bila sastavljena od tri pole platna, a sprijeda je bila *pretkana.*

Pregače su ovdje bile duge 60 cm, a široke 40 cm, oblika pačetvorine (Sl. 55). Sa tri strane su *rese* duge 18 cm, koje služe za ukras. Isto tako su sa tri strane prišivene trake, u kojima je utkana pozlaćena žica, širine 2 cm. Cijeli ukras uokolo širok je 7,5 cm. Sav se sastoji od pozlate, zatim od niti zelene, crvene i crne boje. Ispod ukrasa je podloga — crvena »čoha«, na koju su pričvršćene isprepletene pozlaćene žice. Sredina je pregače *čunčana* nitima vune crne, bijele, crvene, zelene i plave boje — na redove, a gornji je dio konusan. Pregača je pasana na *suknje,* a poslije, jedno vrijeme, i na *skute.*

Iza 1. svjetskog rata na donjem dijelu tijela nosile su žene *skute,* koji su šiveni od bijelog domaćeg ili tvorničkog platna (Sl. 56). *Namreškani su* (nabrani), a na donjem rubu prišivene su *špice* (čipke). Na 30 cm odozdo uokolo po *skutima* prišivene su tzv. *tajčice* (trake). Ispod skuta bile su *podskutnice,* najčešće jedna, također od domaćeg bijelog tkanja, ali bez *špica.* Na skute je sprijeda pasana pregača, a nakon 1. svjetskog rata *vertuk* od tvorničkog platna. Na gornji dio tijela oblačile su *košuljce,* šivene od bijelog domaćeg platna. Na košuljce su oblačile *prsluke* od crnog, tvorničkog platna, bez rukava. Sezali su do pojasa. Pri kraju, dolje, su *sponice* za *sapinjanje.* Ukrašen je tračicama također zvanim *tajčice.* Do konca 19. stoljeća nosile su na gornjem dijelu tijela *zubune*[u] od domaćeg sukna, koje su zatim napustile. Ženska *tkanica* sastojala se od tvorničkog kupovnog platna (platno slično »plišu«) većinom tamne boje. Obično je bila široka 7 do 8 cm. To se platno izveze pozlaćenom žicom, slično kao i čarape zvane *kesmare,* samo što su ove, uz to, vezane i *vunicom* (tvorničkom vu-

80 *Skip, skip,* po svoj prilici dalmato-romanski leksički ostatak od lat. scyphus od grč. skifos — čaša. Naziv raširen u stočara na dinarskom području.

81 *Zubun, zobuti,* od tur. (zybyn — vrsta prsluka)

nom). Tkanica se izveze samo pozlaćenom žicom. Pasana je po skutima. Sprijeda je kopčana pomoću *kukca* i *spone.* Udate su nosile na glavama bijele rupce *povezače,* od tvorničkog platna koje su malo ukrašavane *štikanjem* i čipkom. Ispod brade vežu se dva *roglja,* koji nisu štikani. Onaj rogalj koji visi pozadi, na zatiljku, ukrašen je štikanjem i čipkom. Djevojke su nosile *rupce* različitih boja (boje su jarke), tvorničkog proizvoda. Ovdje su djevojke i udate žene plele kosu u dvije pletenice, koje su ovijale oko glava. U pletenice su upletale *vunicu* (tvorničku), što se zvalo *upletnjak.*

Muškarci su nosili bijele *lače* od domaćeg sukna do 1. svjetskog rata. Na gornjem dijelu tijela nosili su *aljine*[82] također od domaćeg sukna, koje su *morili* (bojili u *crno)joškovom* korom i *mornim* kamenom, tako da su bile mrke. Osnovna je muška nošnja *gaće* i *košulja,* šiveno od domaćeg bijelog tkanja. Košulja ima *stan,* rukave, koji su na krajevima stisnuti u *koljeriće.* Oko vrata je *kolijer. Latica* je umetak u rukavu da bude širi. Sve je šiveno na ruke. Gaće imaju *nogavice* i *tur.* Nogavice su jednake širine. Vežu se *svitnjakom.* Svečane su imale dolje *rese* duge oko 5 cm. Oko pasa su na košulje pasali kožne pasove s pregradama u kojima su držali novac i drugo. Pojas je sapinjan s dva *kajiščića.* Pravljeni su od crne ili smeđe kože, bez ukrasa. Muškarci su ljeti išli samo u gaćama i košuljama. Na glavama su nosili *škriljake*[83], koji su na vrhovima malo ulubljeni.

Žene su ovdje prije 1. svjetskog rata šile na ruke svoje *košuljce,* a šavove su *zrnčale.* Krajevi rukava na košuljama su stisnuti, gdje se zapinje *kolijer.*

Polazeći u goste ili kamo drugdje, ponesu žene na leđima *torbe s uprtama* (Sl. 57, 58 i 59). Tkale su ih na *tarama* od vune. Za jednu torbu potrebno je otkati platno duljine oko 85 cm, široko 45 cm. Polovica duljine koja dolazi na leđa pa se ne vidi, ima utkane uzdužne redove širine 1 cm, tkane potkom crne, zelene, bijele i ljubičaste vune. Druga strana, koja će biti izložena pogledima, *čunčana je na križiće* od bijele, crvene, zelene, plave, crne i ljubičaste potke. Ova je strana ukrašena i *kitama* pa se veli da je torba nakićena. Mlada je morala donijeti torbu u novi dom koju daruje svekru. Ona će služiti za sijanje *žita,* pšenice, ječma, raži. Mlada je morala donijeti i četiri *vreće* od bijelog, debelog domaćeg platna (konopljina) za meZ/u[84] (žito) te jednu *platu* (plahtu) na kojoj se čisti *melja,* previjava i rešetom *skruživa* i konačno *biljac* kojim će pokriti vreće, kada se vozi žito u mlin.

Plate (plahte), *stolnjaci i ručenici* tkani su tehnikom *prebiranja,* za što je potrebna *daščica* koja se umetne u osnovu, da se pomoću nje može praviti zijev za čunak s potkom. Prebiranjem su izrađivani nacionalni grbovi i stilizirani golubovi.

82 M. Gavazzi, isto djelo, strana 155.
83 *Škriljak,* šešir, naziv raširen u kajkavaca
84 *Melja,* od njem. (Mehl — brašno)

SI. 55. Vunena pregača Milke Rebić iz Rebić Glavice, Gornje Dubrave.

Sl. 56. *Ženski skuti* (vlasnica Danica Zatezalo-Kožarova iz sela Gornji Zatezali.

Sl. 57. Ženska vunena torba Sirnice i Mare Rebić iz Rebić Glavice, Gornje Dubrave.

Sl. 58. Ženska vunena torba Danice Zatezalo-Koža rove, Donje Dubrave.

SI. 59. Vuneno tkanje za žensku torbu, vlasnica Milka Rebić iz Rebić Glavice, Gornje Dubrave.

U ovom su selu *đelali* od domaćeg sukna obuću zvanu *posve,* u kojima se išlo samo po suhom, ljeti i zimi.

Muške su *lače* od domaćeg sukna, koje *omore* (oboje u crno). Zimi su nosili na gornjem dijelu tijela *aljince,* krojene također od omorenog sukna.

Muške su torbe bez *kiča* (bez nakita). Osim torbi ovdje su služile za sijanje žita i *bisage,* koje su također šivene od vunenog platna. Za vrijeme sijanja *bisage* se prebace preko lijevog ramena, ako je sijač đešnjak.

Ovdje, u Rebić Glavici skoro je svaka kuća imala *biljac* za zimsko pokrivanje.

U Gornjim Dubravama (zaselak Kukići) muškarci su nosili *lače* šivene od domaćeg sukna, najčešće bijelog, ali i obojenog u crno ili smeđe. Svečane su bile ukrašene *gajtanima.* Na noge su oblačili čarape pletene od domaće vune, a na njih, ako je hladno, dvoje *kesmare* od kojih su jedne kraće. Muške su *kesmare* bile diskretno ukrašene za razliku od ženskih. Pasali su se širokim, kožnim pasovima zvanim *čemeri*[85]. Obično su bili od žute kože. Imali su pregrade u kojima su držali lule, noževe, svirale, duhan i drugo.

Žene su nosile na donjem dijelu tijela *suknje* šivene od četiri pole vunenog tkanja. Ispod sukanja imale su *skute* od domaćeg bijelog platna. Sprijeda na suknju su pasale *vertuke*[86] od raznobojnog tvorničkog platna. Na gornji dio tijela oblačile su *košuljce* šivene od bijelog domaćeg tkanja. Na košuljce su oblačile *prsluke.* Na noge obuku domaće čarape, a na njih *kesmare,* koje su bile razrezane s unutarnje strane i tu sapinjane *sponama i kukicama.* Svečane su bile veoma ukrašene. To su ustvari svečane, paradne čarape. Zatim se na to obuju opanci *kapičari.* Udate žene i djevojke plele su jednako kosu — u dvije pletenice, koje su ornatale oko glava. Udate su pokrivale glave bijelim rupcima zvanim *povezače,* a djevojke kupovnim, raznih boja —rupcima. Kosu su prale *lukšijom,* a mazale maslom ili mašću. Za stare Jugoslavije mlađe su žene i djevojke nosile pod vratom *dukate* nanizane na crne vrpce. Udate su, još k tomu, vezale *gerdane* (zrnje).

U Gornjim Dubravama (zaselak Gojak) žene su davale bijelo platno *drukati* tj. narisati na njemu predložak za vezanje. Naime, selom je hodao čovjek koji je imao tzv. *drukere* za *drukanje* platna. *Drukeri* su u obliku pečata s »mustrama«, što se natopi bojom, pritisne na platno i po otisku će se vesti. Tako su vezle stolnjake, *ručnike, povezače* i ostalo. Najviše se *drukalo* bijelo tvorničko platno zvano *joč* (»šifon«). To su žene plaćale novcem.

U Gojaku su se najviše pokrivali *suklenkama* zvanim *slunjari-*

85 *Čemer,* od tur. (kemer — muški pojas od kože s pregradama za novce i druge potrepštine)

86 *Vertuk, fer tun,* od njem. (Fiirfuch — zastor, pregača)

ce, jer su valjane u Rastokama kod Slunja. Pokrivali su se i *šarenicama,* koje su također vunene, ali nisu valjane.

Rublje je pareno u *parilicama.* Na potocima je ispirano lupanjem *prakljačama.* Svaka je žena imala »svoj« kamen na koji stavi komad rublja po kojemu udara prakljačom.

U Donjim Dubravama (zaselak Gornji Zatezali) žene su do pred 1. svjetski rat nosile *suknje* od domaćeg vunenog tkanja. Vuna se prvo *ovarba* (oboji) u crno ili *crljeno* pa se tka na *taru.* Platno može biti i šareno — miješana crna, crvena i smeđa boja. Pod suknjom su nosile bijele *skute* od domaćeg konopljina platna. Na gornjem dijelu tijela nosile su *košuljce* od domaćeg bijelog tkanja. Na njih su oblačile *prsluke* pletene od domaće vune s pet igala. Prsluk je kratak, ne seže ni do pojasa i bez rukava je, za razliku od *maje* koja je dulja i s rukavima. Udate su nosile na glavama bijele *povezače,* a djevojke raznobojne *rupce.* Povezača je vezana pod bradom. Iza 1. svjetskog rata napuštene su *suknje,* a preuzeti za izvjesno vrijeme *skuti* šiveni od domaćeg bijelog platna, od četiri pole, sa bijelim košuljcima na gornjem dijelu tijela i bijelim *povezačama* na glavama. Tadašnji su košuljci imali sužene rukave na krajevima gdje su tzv. *špice.* Inače košuljci nisu imali *kolijere* (ovratnike). Na prsima im je bio raspor koji je kopčan *pucama.* Skuti su bili *namreškani (mreškače* — nabrani). Pod zadnje su ih *delale* peglama. Na vunene *suknje* pasane su vunene *pregače**[1]. Zatim su pregače napuštene kada i suknje, a preuzeti *vertuki* od tvorničkog platna, koji su pasani na bijele *skute.* Za tkanice su kupovali *rizu* (vrsta sukna) po kojoj se apliciraju ukraSl. Tkanica je kopčana sprijeda, na skuta.

Gaće i *košulja* su muška osnovna nošnja. Košulje su imale povisoke ovratnike — *koljere,* koje su posuvraćali. Na prsima su raspori sapinjani *pucama.* Gaće su s nogavicama jednake širine, *turom* i *svitnjakom.* Na glavama su nosili šešire zvane *škriljaci.* Na donjem dijelu tijela bile su bijele *lače* ukrašene crnim *trakama oko* džepova. Nogavice su im dolje sasvim uske pa se na njih obuku bijele čarape koje su sezale do pod koljena, a na njih *kesmare,* koje su sezale do pola listova nogu. Zatim se obuju opanci s *remencima,* koje uvežu oko nogu.

Ženske su torbe s *uprt ama.* U njima se najčešće nošena hrana.

Na Mrežnicu, udaljenu skoro sat hoda nošeno je rublje na ispiranje. Mjesto se zvalo *mlinište. Rubine* (rublje) su tamo nošene pomoću *uža* na leđima. Nosile su ga i u *bremenicama* (kao bremena) Ispiralo se tako da se stavi komad rublja na kamen pa po njemu udara prakljačom. Rublje se prije toga parilo u kacama lugom.

U Trošmariji su obuvale žene opanke *kapičare.* Inače su najčešća obuća bile tzv. *šlape* napravljene od domaćeg sukna. Čarape su

87 M. Gavazzi, isto djelo, strana 19

pletene od vune s pet igala. Zvale su se *kopice*[u]. Bile su šarene — raznobojne. Sezale su preko koljena.

Osnovna ženska nošnja na donjem dijelu tijela bile su *kiklje*[89], koje su šivene od domaćeg ili kupovnog platna, uvijek crne, plave ili šarene. Ispod *kiklji* nošeni su *untoraki*[90], šiveni od domaćeg bijelog platna. *Untorak* je bio nabran. Na *kiklju* se opaše sprijeda *zastor* od upornog platna, u boji. Na gornjem dijelu tijela nošena su *opleća,* koja se dolje u pojasu stave u *untorak* i *kiklju.* Opleća su šivena od domaćeg bijelog platna. Zimi su nosile *maje* ili *bušte*[91] pletene od domaće vune, bez rukava. Oblačile su ih preko glave. *Maje* su sezale do pojasa, a tako i *bušti.* Oglavlja udatih žena i djevojaka nisu se razlikovala. I jedne i druge nosile su bijele, plave, zelene i šarene *rupce* tvorničke izradbe.

Muškarci su oblačili na noge *kopice* pletene od domaće vune, bijele ili sive boje (od naravne boje vune). Drugih čarapa nisu rabili. Obuvali su se u opanke s jednim *remencem.* Gaće i košulje su bile osnovna nošnja. Rukavi košulja su na krajevima stisnuti u *koralince,* koji se kopčaju s *putacima,* napravljenim od domaćeg konca, i *petljom.* Na prednjem platnu košulje — prsima nalaze se tzv. *tajke,* trake od istog platna, i *porubi* s *puci* kao ukras. Košulja je imala oko vrata *kragalj* koji se mogao posuvratiti. Nogavice gaća jednake su širine, zatim je *tur* i na vrhu *rub* u koji je *upeljan brabišnjak* za vezanje gaće. Nogavice su dolje na krajevima s *resama* dugim tri do četiri cm. Na gaće su oblačili suknene bijele *lače.* Neki su ih bojili u crno ili bojom kore *jašve* (jasike). Bijele su *lače* ukrašavane crnim *partama.*

Muškarci su ljeti išli u gaćama i košuljama, opasani *remenom,* a na glavama im bili šeširi — *kriljaci.* Cesto su na noge obuvali *šlape* pletene od domaće vune. Obuvali su ih na *kopice* (čarape). *Šlape* su od debelog pletiva, sezale do iznad gležnjeva, po vrhovima obrubljene krznom — zelenim, crvenim ili plavim. S unutarnje strane su razrezane i kopčane. Ispod se na njih prišiju potplati od sukna. U njima se išlo samo po suhu vremenu, ljeti d zimi.

Na gornji dio tijela muškarci su zimi oblačili suknene *zobune,* a na njih *maje* pletene od domaće vune ili *aljince* od bijelog ili obojenog sukna. *Aljinac* je sličan današnjem konfekcijskom kratkom kaputu. Ženski *bušt* je bio pandan muškom *zobunu.*

Žene su tkale *suknenke* kojima su se pokrivali. U postelju su stavljali *perušinu* (od kukuruza) ili slamu u slamarice. Pod glavu je stavljan *vanjkuš* punjen *plivom* (pljevom). Ljeti su se pokri-

88 *Kopice,* od *kopito,* nazuvak, dokoljenica, čarapa. Naziv proširen uokolici Karlovca, Lici i Istri

89 *Kiklja,* od njem. (Kittel — suknja). Naziv proširen u Sloveniji okolici Karlovca, Duge Rese i u

90 *Untorak,* od njem. (Unter+Rock — suknja, ženska podsuknja)

91 *Bušt,* od tal. (busto — pršnjak)

vali *piatami* tkanim od lana ili konoplje. Pored toga, žene su za pokrivanje tkale tzv. *deke* od starih *krp.*

Obično se u svaka dva tjedna *parilo* rublje lugom, a zatim ga ispirale na potocima. Na glavama su ga nosile na potok, gdje su prale udarajući *prakljačama,* na glatkom kamenju. Naime, svaka je imala na potoku »svoj« kamen.

Iz ovih podataka može se zaključiti da je osnovna muška nošnja — gaće i košulja, u Srba i Hrvata ovog kraja zapadnopanonskog tipa. Tu spadaju *škrljaci* i *lače* u Srba, odnosno *kriljaci* i suknene *lače* i *kopice* u Hrvata. Međutim, muške *aljine, kesmare* i pojasi *ćemeri* u Srba te *zobuni* u Hrvata dinarskog su tipa.

Ženska nošnja u Srba do 1. svjetskog rata nastavlja se na ličku. To su, u prvom redu, *suknje* od vunenog platna, na koje su pasane pregače tkane također od vune. Ovome treba još dodati *zobune, kesmare, tkanice* — što spada u tipove dinarskih nošnji. Iza 1. svjetskog rata žene napuštaju vunene suknje i *zobune,* a preuzimaju bijele *skute, vertuke, košuljce, prsluke, maje* i *rupce,* što je panonsko kulturno dobro. Bijela *povezača* znak je udate žene. Ona je u toj funkciji na mnogo širem području oblikom i nazivom. Naime, nose ih na cijelom Kordunu pa i šire. Opanci su, kako u žena tako i u muškaraca, u Hrvata i Srba, panonskog tipa — *kapičari* s *remencima.*

Ženska nošnja u Trošmariji — *kiklje,* koje su bile crne, plave ili šarene, nadovezuju se na ličke i one Gorskog kotara, a nazivom i na nošnje oko Duge Rese (Bosiljevo, Vukova Gorica, Lešće). *Opleće, untorak, zastor* i *kopice* panonskog su tipa.

Među posebno uočljiv dio nošnje svakako su svečane *kesmare* (čarape) u Srpkinja ovog kraja. Naziv vjerojatno dolazi od riječi *kesa* (ćesa), koja je balkanski turcizam istočnog podrijetla, a znači: torba, vrećica, novčanik, mošnje.

XV RODBINSKI NAZIVI

U Ponikvama (zaselak Šimrakovica) djeca zovu roditelje — *ćaća* i *mati.* Zatim su slijedeći rodbinski nazivi: *đed* i *baba, prađed* i *prababa, šukunđed* i *šukunbaba*[91]. Zet zove punca (tasta) *đed,* a punicu *baba.* Sva rodbina neke žene zove njenog muža — *zet. Snaja* zove *svekra* — *tata,* a svekrvu — *mama.* Snaha u novom domu ima često *zaovu* (muževu sestru), koju zove — *neva,* a muževu braću — *đeveri.* Starijeg muževa brata zove *braco.* Deverove su joj žene *jetrve.*

Sestrina su djeca bratu *netjaci* i *netjakinje,* a bratova su *sinovci*

92 *Šukunđed, šukunbaba,* od lat. (secudus daje šukun — šukundjed)

i *sinovice.* Ženin je brat mužu — *šurjak,* a muž ženine sestre mu je *pašanac*[n]. Majčin brat i sestra su *ujak* i *tetka.* Ujakova žena je *ujna,* a tetkin muž je *tetak.* Očeva braća su *stričevi,* a njihove žene *strine.* Ujakova, stričeva i tetkina djeca međusobno su *polubraća* i *polusestre. Pastorak* i *pastorka* djeca su druge žene, koju je rodila s prvim mužem.

U Gornjim Dubravama (zaselak Rebić Glavica) djeca zovu roditelje — *ćaća* ili *ćaće* i *mama.* Zatim slijede ostali nazivi: *baba, đed, prababa* i *prađed, šukunbaba* i *šukunđed.* Očev brat je *stric,* a njegova žena — *strina.* Majčin brat i sestra su *ujak* i *tetka.* Ujakova žena je *ujna,* a tetkin muž — *tetak.* Muževa je sestra *zaova,* a mužev brat *đever. Đeverova* žena je *jetrva* ili *neva.* Novodovedena mlada svima je u kući *snaja.* Muževi roditelji su *svekar* i *svekrva,* koje snaja zove *mama* i *tata.* Kćerin muž je cijeloj familiji *zet.* Ženini roditelji su zetu *đed* i *baba* i tako ih zove. Djeci iz prvog braka je *očuh,* drugi majčin muž, ako se kao udovica preuda, odnosno *maćeja,* ako se otac udovac oženi drugi put. Stričeva, ujakova i tetkina djeca međusobno su *polubraća* i *polusestre* i tako se nazivaju. Ženin brat je *šurjak,* a *svastikin* je muž *pašanac.* Sestrin je muž *svak,* a ženina sestra je *svastika.* Priženjeni muškarac u ženinu kuću je *skupnjak* (pejorativan naziv).

U Gornjim Dubravama, po običajnom pravu, dva brata nisu mogla uzeti za žene dvije sestre. To se smatralo nepriličnim (sramota je). Isto tako se nije moglo uzimati »u križ« tj. da dva muškarca ožene jedan drugome sestru. Slično nije mogao brat uzeti ženu svoga pokojnog brata. Smatralo se da je srodstvo do devetog koljena. Događalo se da djevojka rodi *kopile*[9]\ ali se može reći, da je to prije 2. svjetskog rata bila rijetkost. Takvu bi djevojku posve izolirali, više je nitko »ne bi gledao«, a niti njeno *kopile.* I u Trošmariji je priženjeni muškarac nazivan pejorativno — skupnjak, a nezakonito dijete — *špure.*

Prema tome, može se zaključiti, da su Srbi zadržali nazive iz rodbinskih odnosa, koji označavaju skoro sve stupnjeve i razlike u njima. Većinu ih možemo datirati još iz praslavenskog doba. Isto tako ih je priličan broj, koji su značajke dinarskog areala. Treba istaći da je među nazivima samo *pašanac* turcizam.

Nadalje, može se konstatirati, da su zadržali običajno pravo u srodstvu do 2. svjetskog rata po kojemu se nisu mogli uzimati srodnici do 9. koljena, zatim da dva brata nisu mogli uzeti dvije sestre itd.

Na koncu se treba osvrnuti na značajku u govoru ovog kraja, da se skupina glasova *dj* u riječima *djed, djever, djevojka, ne-*

93 *Pašanac, badlanak,* od tur. *(badianak* — muževi dvaju sestara — *pašanci)*
94 P. Skok, isto djelo, knjiga II, strana 147.

djelja i drugima izgovaraju kao *đ* pa se kaže *đed, đever, đevojka, neđelja* itd. Ova je osobina rasprostranjena na mnogo širem području — na Kordunu, u Lici i Bosni.

XVI OBITELJSKE ZADRUGE

1. Zadruga gospodara Laze Višnjića

U Gornjim Dubravama (zaselak Gojak) egzistirala je pod konac 19. stoljeća zadruga gospodara Laze Višnjića, kbr. 36, koja je jedno vrijeme brojila dvadesetak zadrugara.

Genealogija članova zadruge Višnjića (prve)

A. Lazo i žena mu Marija, rođena Zatezalo
Lazini i Marijini sinovi: Bogdan, Mihajlo, Radovan i Milanko
B. Todor i žena mu Ruža (Todor je Lazin brat)
Todorovi i Ružini sinovi: Petar i Simo
a. *Bogdan, sin Laze i žena mu Maša rod. Višnjić*
aa. Jovo, sin Bogdana i Maše, umro kao dijete
b. *Mihajlo, sin Laze i Marije i žena mu Sava rod. Višnjić*
Mihajlo otišao na rad u Ameriku i nikada se nije vratio kući
ba. Pante, sin Mihajla i Save rođ. Višnjić
bb. Nikola, sin Mihajla i Save rođ. Višnjić, rodio se u Americi i ovamo nikada nije dolazio
bc. Radovan, sin Mihajla i Save rođ. Višnjić, rodio se u Americi i ovamo nikada nije dolazio
c. *Radovan, sin Laze i Marije i žena mu Marija rođ. Šepelj*
ca. Marko, sin Radovana i Marije rođ. Šepelj, umro kao dijete
cb. Miladin, sin Radovana i Marije rođ. Šepelj, umro mlad
cc. Đuro, sin Radovana i Marije rođ. Šepelj, umro mlad
cd. Lazo, sin Radovana i Marije, postao gospodar druge zadruge Višnjića, nakon prve diobe zadruge
ce. Nikola, sin Radovana i Marije rođ. Šepelj
cf. Jovo, sin Radovana i Marije rođ. Šepelj, rođen 1908. godine
cg. Milka, kći Radovana i Marije rođ. Šepelj, umrla od 12 godina
d. *Milanko, sin Laze i Marije rođ. Zatezalo, i žena mu Milica rođ. Višnjić*
da. Božo, sin Milanka i Milice rođ. Višnjić
db. Sava, kći Milanka i Milice rođ. Višnjić

Prva zadruga, koja je egzistirala u 19. stoljeću, bila je tzv. *očinska* (sastojala se od roditelja i više djece), a druga, koja je postala nakon diobe prve, bila je bratska (sastojala se od braće i njihove djece). Egzistirala je do tridesetih godina ovog stoljeća.

Gospodar prve zadruge bio je otac Lazo, kojeg su svi zvali *đed.* Što on kaže i naredi, moralo se poslušati bez pogovora. Žena mu Marija, koju su svi zvali *baba,* bila je do smrti *planinka*[95]. Zadruga je posjedovala oko 18 rali obradive zemlje. Jedno su vrijeme držali četiri vola, zatim i par konja. Od ostalog blaga držali su po tri ili četiri krave, zatim oko četrdeset ovaca i dvadesetak koza. Godišnje su tovili po dvije svinje za klanje. Lazo, Radovanov sin, Vodio je brigu o ovcama i kozama. On ih je najčešće čuvao na paši. Zadruga je posjedovala na brdu pored sela *stan,* gdje se preko ljeta držalo blago. Na *stanu* je uvijek boravio po jedan *čoban.* Kukuruze su sušili na *podu* (tavanu) — pod škopom.

Za stolom, u vrijeme jela, sjedili su svi odrasli zadrugari, muškarci i žene i jeli iz jedne zdjele, drvenim javorovim *žlicama.* Gospodar je imao mjesto na čelu stola.

Prvi gospodar Lazo i svi ostali koji su ga naslijedili, nisu voljeli da djevojke, koje se udaju u njihovu zadrugu, donose *prćiju,* koja se mogla sastojati u stoci ili zemlji. U zadruzi se nije dobro gledalo na prćiju. Ako bi ipak neka donijela, *šundrati* (potrošiti) je nije smio drugi, osim vlasnice i muža joj.

Koncem 19. i početkom 20. stoljeća išli su svi sposobni muškarci iz ove zadruge na posao u Ameriku. Naime, može se reći, da su tada išli na rad, ne samo iz ove zadruge, nego mno^i iz Donjih i Gornjih Dubrava pa i šire — osobito iz uže Hrvatske, Gorskog kotara i Dalmacije. Na primjer, ode tamo jedan brat, koji nakon izvjesnog vremena pošalje slijedećem *šifkartu,* jer je putovanje bilo veoma skupo. Radili su tamo većinom u rudnicima, na izgradnji željezničkih pruga i cesta. Ostajali su po pet, šest pa i deset godina, a bilo ih je koji se više nikada nisu vratili svojim kućama. Išle su tamo djevojke i udate sa svojim muževima. Pjevojke su išle najviše zbog udaje, jer u selu skoro nije bilo momaka za ženidbu. Zna se, na primjer, da je iz Gojaka u tih nekoliko godina otišlo dvadesetak djevojaka.

Iza smrti gospodara — *đeda* Laze, postao je gospodar Bogdan, najstariji Lazin sin. 1904. godine umro je Bogdan, a gospodar je postao Radovan. Oko 1908. godine zadruga se prvi put podijelila, ali je i dalje egzistirao jedan njen dio kojemu je bio gospodar Radovan. Godine 1932. umro je Radovan, a naslijedio ga sin Lazo, najstariji od još živa dva brata, tako da su tada u zadruzi bili:

1. *Lazo, gospodar, 2. Nikola, Lazin brat i* 3. *Jovo, drugi Lazin brat*
   Gospodar Lazo se ženio tri puta. Maša, prva žena, Milica druga i Smilja treća
   a) Rade, sin Laze i Maše, umro kao dijete
   b) Milica, kći Laze i Maše

95 *Planinka,* od planina, stočarski termin na dinarskom području

c) Milan, sin Laze i Milice
d) Smilja, kći Laze i Milice, umrla u desetoj godini
e) Vlade, sin Laze i Milice, umro kao mladić

2. Nikola, brat gospodara Laze i žena mu Jelena rod. Višnjić
   a) Mirjana, kći Nikole i Jelene (živa i danas 1984).
   b) Miloš, sin Nikole i Jelene (živ i danas 1984)
   c) Vlade, sin Nikole i Jelene (živ i danas 1984)
   d) Nevenka, kći Nikole i Jelene (živa i danas (1984)
   e) Dušanka, kći Nikole i Jelene (živa i danas 1984)
   f) Sirnica, kći Nikole i Jelene, umrla kao djevojčica

3. Jovo, brat gospodara Laze i žena mu Smilja rod. Višnjić, rođen 1908.
   a) Mara, kći Jove i Smilje rođ. Višnjić
   b) Ljubica, kći Jove i Smilje rođ. Višnjić
   c) Spasoja, sin Jove i Smilje rođ. Višnjić
   d) Neđeljka, kći Jove i Smilje rođ. Višnjić
   e) Sirnica, kći Jove i Smilje rođ. Višnjić
   f) Milka, kći Jove i Smilje rođ. Višnjić
   g) Radmila, kći Jove i Smilje, rođ. Višnjić
   h) Nikola, sin Jove i Smilje rođ. Višnjić.

Zadruga je nakon smrti prvog gospodara, *đeda* Laze, izgradila *mlin* sa dva kamena na rijeci Bistrici. Prije svega *prejazili su* rijeku pa podigli *ustave* i *skele.* Bio je to *mlin podljevač,* kakvi su inače mlinovi u ovom kraju. Imao je veliki uspravni *kotač* s tzv. *lepiricama* — daščicama o koje udara voda odozdo. Kotač se nalazio na vodoravnoj, drvenoj osovini — vretenu. Okretaji su se prenosili na tzv. *laloke* sa šest drvenih palaca. Tu je i *paprica,* zatim donji i gornji kamen. Na gornjem se nalazilo *grlo,* okrugli otvor, a iznad njega drveni *koš* s *čeketalom.* Brašno sipi u *kištru* (drvena škrinja). Na ovom zadružnom mlinu mljela je za svoje potrebe, u prvom redu, zadruga, ali i ostali kojima je uziman *ujam* — po tri litre od *vagana.* Zadruga je držala *slugana* Stojana, koji je poslovao u mlinu, *klepao* kamenje i vršio ostale manje popravke. On je spavao u mlinu.

Zadružna kuća ove bratske zadruge sastojala se od dvije *sobe* i *veže,* gdje se nalazilo *ognjište* sa željeznim *prijekladom* i *verigama.* Na ognjištu se nalazio željezni *ožeg* (lopatica) za zgrtanje žara, zatim željezne *tronoge* na koje su stavljeni lonci s jelom da se kuha. Voda je stajala u *veži,* u posudi zvanoj *bremenica,* na kamenu. Vodu su zahvaćali drvenom posudom zvanom *bukara.* U većoj sobi nalazila se *peć* s *petnjakima,* koja je ložena iz *veže.* U njoj se kuhalo jelo i pekao kruh. Bila je visine oko 1,5 cm. Gornji joj je dio bio okrugao. Uza peć se nalazio tzv. *banjak,* na kojemu su mogla ležati djeca. Iznad peći nalazile su se *glisnice* (motke) na kojima se sušila mokra *roba* (odjevni predmeti). Tu su se nalazile i *postelje,*

a ispod njih su preko dana podvlačene manje, koje su stajale na kotačićima. Na sobi su bila dva *okna* s *navlakama* (daske koje su potezane desno ili lijevo i tako otvarani, odnosno zatvarani prozori), koje se noću navuku. Kraj čelnog zida sobe (nasuprot peći) nalazio se *stolić,* a oko njega visoki tronošci zvani *stočići.* Imali su i *stolicu* na tri noge, koja je služila umjesto stola pa su na njoj jeli. Djeca su jela na zemljanom podu. Naime, u obje sobe i *veži* bio je pod od nabijene zemlje. U manjoj su se sobi također nalazile postelje i peć od bronce. Kuća je bila pokrivena *škopom,* a na vrh krova (na sljeme) stavljali su *pozder,* da ne zakišnjava.

Jedno se vrijeme ova zadruga opskrbljivala vodom s vrela Dobre. Najviše su vodu donosile žene, a rjeđe muškarci, u drvenim posudama od dužica — *bremenicama,* koje su žene nosile pomoću užeta, na leđima, a muškarci na ramenima. Cesto su puta dovozili vodu u buradi.

Zimi su bila preko dana dva obroka jela — *ručak* i *večera.* Tada su priređivani *krumpijeri u šnjitama* i uz njih *palenta.* Inače su preko dana bila tri obroka: *doručak, ručak* i *večera.* Planinka je mijesila kruhove zvane *smjesovnice* u *naćvama.* U kotlu na *verigama,* iznad ognjišta, kuhana je *palenta.* Najčešće ju je miješala planinka, a ponekad joj pomagali muškarci, jer je to bio dosta naporan posao.

Žene su strigle ovce *nožicama.* Vunu nisu dijelile međusobno, nego je svaka uzimala po prilici koliko joj treba i »što je pravo«. Zatim su tkale vuneno platno pa bilježile dokle je čije, jer je nakon tkanja nošeno na *stupu* na Bistrici, na tzv. Janjin Tuk. Vunene *suklenke* zvane *slunjarice* stupane su, odnosno valjane u Rastokama kod Slunja.

Čobani su na paši izrađivali *kuzove,* posudice od ljeskove kore u koje su brali jagode.

Zadruga je posjedovala nekoliko jarmova za uprezanje volova, zatim par *jarmića,* nekoliko kosa i motika za svakog odraslog zadrugara. Svaka je žena imala svoj srp. Jarmove i jarmiće izrađivali su od javorova drveta. I ova je zadruga imala nasred *lijeva* gnojnicu s *gnojem.*

Ujutro je često gospodar odlazio u *ambar* odakle je donosio u torbi po- *vrtalj* rakije, jabuka i *orasa,* što je dijelio zadrugarima. U *ambaru* je inače držano *žito,* jabuke, kruške, orasi — u nekoliko pregrada.

Planinka je unosila kruhove u peć na drvenom *loparu,* da se peku. Žene su muzle mlijeko u drvenu posudu od dužice — *kraljaču.* Kuhano je mlijeko *varenika* po kojoj se nakon hlađenja uhvati *skorup.* Ostatak tekućine prilikom sirenja zove se *surutka.*

Zadruga je jedno vrijeme držala žito u *škrinjama* i *bačvama.*

Između dva rata zadruga se opskrbljivala vodom s vrela Dobre. Vodu su nosile žene pomoću uža na leđima, a muškarci na ra-

menima. Inače su ovdje žene nosile terete na glavama pomoću *svitaka.*

Zadruga je konačno prestala postojati kada su se podijelili 1951. godine Jovo i sinovac mu Milan. Nikolini su se sinovi odrekli svojih dijelova, jer su dobili zemlju kolonizacijom.

2. Zadruga Rade Zatezala (po selu zvani Pemovići u Gornjim Zatezalima) i druge

U Donjim Dubravama (zaselak Gornji Zatezali), među ostalim obiteljskim zadrugama, egzistirala je zadruga gospodara Rade Zatezala. S njim su u zadruzi živjeli njegova četiri sina sa ženama i djecom. Zatim je ovdje bila zadruga gospodara Đoke Zatezala po selu zvanog Mrka. Đokina žena Sima rođ. Mikašinović, bila je u zadruzi planinka. S njima su u zadruzi živjela tri sina: Simo, Pero i Mile sa ženama i djecom. Zatim je bila zadruga gospodara Nikole Zatezala zvanog Mravić. Žena mu Sima bila je planinka. Jedno ih je vrijeme bilo sedamnaestoro članova.

3. Zadruga Rendulića iz Trošmarije

Između dva rata u Trošmariji je egzistirala zadruga gospodara Ivice Rendulića, koja je bila bratska. Oko 1937. godine brojila je dvadeset i sedam članova zadrugara. U to je doba posjedovala 96 rali zemlje. Od toga je bilo osam rali pod livadom, a oko 60 rali orali su i obrađivali. Ostalo zemljište, oko 30 rali, bilo je pod šikarom, a nešto pod šumom — *grmom.* Pojedini komadi zemljišta zvali su se: *Krči, Dugava, Zlebica, Omejak,* Cerov vršak (grm), *Okljuk* i *Vrtačak.* Zadruga je posjedovala *trsje* (vinograd) sa oko 600 *trsova,* koje su zasadili 1935. godine. Gospodar Ivica rođen je 1879. godine, a živio je zajedno sa svojim bratom Josipom, rođenim 1887. godine. Ivica je bio oženjen Katom rođ. Matešić, a Josip Baricom također rođ. Matešić. Oba su brata imala po osmero djece i opet od toga svaki po pet sinova i tri kćeri. Ivičina je žena bila *planinka.* Za večerom su se dogovarali i sporazumijevali. Zadruga je jedno vrijeme držala dva konja, četiri vola i po četiri ili pet krava, dva junca, bika, tri ili četiri velike svinje, sedamdesetak ovaca i dvadeset do trideset koza. Od peradi su držali kokoši, guske, patke i nešto pura.

Zene i djevojke su žele žito. To su bile Franca, Danica, Mare, Marija i druga Marija. Bartol je bio orač. Ovdje se za taj posao kaže *pinziti.* Uz *vole* je išao Filip. Zadruga je držala slugu Miju Kneževića. Primili su ga kad mu je bilo šest godina i u zadruzi je ostao do smrti. Bio je rodom iz obližnjeg sela — Otoka. Nije se

ženio. U 84. godini je umro, a zadruga ga je sahranila. Glavni mu je posao bio čuvanje ovaca i koza, o kojima je vodio svu brigu. Budući da je u zadruzi živio s pravom kao i ostali zadrugari, zadruga mu nije ništa posebno plaćala. Tretirali su ga kao svojeg.

Zadružna kuća Rendulića imala je tri prostorije: *sobu* 7x7 m, kuhinju 5x7 m i *komoru* 4x7 m. U sobi je stajao veliki *stol,* a oko njega *klupe* za sjedenje, zatim četiri do pet *postelja,* velika *peć* koja je ložena iz kuhinje. U njoj su žene pekle kruhove. Napravljena je bila od opeka i pešnjaka. Dolje je četvrtasta, a gore okrugla. Imala je visinu čovjeka. Dim je išao u kuhinju pa pod krov. Tu se nalazio štitnik za vamice. U sobi su se nalazile i *zipke* za malenu djecu. Danju su pod velikim posteljama bile podvučene manje, koje su stajale na *kolcima* (kotačićima). Na njima su spavala odraslija djeca. Tu se nalazio i *stalak,* u kojemu su se djeca učila stajati. U *kuhinji* je bilo *ognjište* na kojemu se nalazio željezni *preklad* za naslanjanje drva, zatim *pekva,* željezni *popečak* za žar (lopatica). Zatim su tu bile željezne *trojnoge* na koje su stavljani lonci s jelom za kuhanje. Iznad ognjišta visile su *komoštre* s »rinkom« zvanom *komoštrenka* i na njima *kotal. Komoštrenka* je nataknuta na gredicu na kojoj su visile komoštre s okruglim »rinkama« (prstenima). U kuhinji je stajala klupčica zvana *kablenik* na kojoj je uvijek stajala posuda s vodom — *kabal.* Žene *i* djevojke ove zadruge donosile su vodu za kuhanje i pranje u posudama od dužica — *kablovima* sa zdenca-izvora Farenić. U trećoj kućnoj prostoriji — komori, bila je postelja na kojoj su spavali mladenci, redom kako se koji momak ženio. Žene su zimi unosile u sobu po dvoja *krosna* na koja su tkale sve do proljeća. Škrinje *samarače* s tekstilijama nalazile su se u sobi ili komori.

Pored kuće bila je zgradica *skadanj* u kojoj su držali zadružno *žito* u kacama i škrinjama. Iznad *skadnja,* na *podu* (tavanu) nalazila se naprava zvana *der a,* koja se izvlačila (napravljena od dasaka) pa se na njoj sušilo *Uto* tako da ga perad nije mogla dohvatiti. *Dera* (ploča od daske) je imala dimenzije 4 m x 5 m. Kada je izvuku, sprijeda je podboče stupovima. Zatim su se tu nalazile dvije *štale,* jedna za *vole* i konje, a druga za krave, ovce i koze. Tu je i *šajer* za smještaj sijena. Ispred *skadnja* nalazilo se *guvno* na kojemu se vršilo žito *volovima* ili konjima. Volovi su hodali slobodno po guvnu, ponekad u jarmu, ali i bez njega. Uokolo guvna tjerao ih je gonič. S konjima se vršilo tako da je gonič jahao na jednome. Na guvnu su vršili sve vrste žitarica, osim raži. 1938. godine zadruga je kupila *ručnu vršalicu,* koju su trebala pokretati četiri čovjeka. To su u ovoj zadrugi obavljali muškarci, ali im je nekada pomogla koja od mlađih žena. Iza vršenja na ručnu vršalicu, zrnje su razvijali na *vijačicu.*

Za oranje je zadruga prvo imala drveni plug, a poslije su kupili poluželjezni. *Brana* je bila drvena s kovanim *klinima.* Sprijeda je bilo šest klina u obliku noževa, kako bi se lakše rezale grude

zemlje. Brana se sastojala od dvije uzdužne gredice — *stranice* i četiri ili pet poprečnih *pretki,* u kojima su učvršćeni klini.

Marija, Mara i druga Mara dojile su redom krave u drvenu posudu od dužice — *kablić,* koji je imao jednu dužinu dulju za prihvaćanje — *ruču.* Svaka dva tjedna pralo se rublje. Najprije se poslaže u posudu od duga — *parilo* pa se polijeva vrelom vodom preko luga (pepela). 2ene su redom parile. Nakon toga rublje su nosile na potok, na ispiranje. Najčešće su ga nosile na glavama. Svaka je imala na potoku »svoj« kamen (gladak), na koji se stavi komad rublja pa udara *prakljačom.*

Zadruga se konačno podijelila 1948. godine. Na diobi su bili prisutni *vještaki* da se dioba obavi lakše. Imanje i zgrade podijeljene su na četiri dijela, a blago (stoka) i hrana po glavama.

Općenito o zadrugama ovog kraja može se reći da su zadržale dosta dinarskih elemenata, zatim više patrijarhalnih odnosa, što se osobito ogleda u odnosu prema *mirazu.* Zatim naziv za gospodaricu — *planinka,* koji se rabi u Lici pa i dalje, skoro na cijelom dinarskom arealu. Na koncu treba istaći da je u ovim zadrugama bila podjela poslova prema spolovima i starosti zadrugara. Dioba imanja vršena je prema običajima koji su vladali na mnogo širem području.

XVII SVADBENI OBIČAJI

U Gornjim Dubravama (zaselak Rebić Glavica) mladež se sastajala kod crkve, na *prelima,* na *perušanju* kukuruza i *nabijanju* konoplje i lana. Za ženidbu, odnosno udaju gledalo se na imovno stanje, zatim da li je familija dobrih moralnih osobina, jesu li svi pripadnici bili tjelesno i duševno zdravi. Prije 1. svjetskog rata na mladež su utjecali roditelji u izboru bračnog druga. Načini ženidbe u kojima bi se primijenila tzv. *otmica* ovdje nije bilo. Poslije dobrog raspitivanja o djevojci i njenoj familiji, idu je isprositi otac, brat ili stric. Sobom obavezno ponesu *jabuku.* Kada dođu u kuću, prvo se porazgovore s djevojčinim roditeljima. Za to vrijeme sjedi djevojka negdje u kutu i sluša. Ako prošnja s *jabukom* dobro proteče, tj. ako roditelji pristanu na udaju, onda slijede *zaruke,* na koje ide uža momkova familija, negdje po desetero. Ponesu pečena mesa, rakiju i vino. Pođu navečer i ostanu do zore. Na *zarukama,* darivaju djevojku novcem, a ona pridošle žene rupcima, *pođvezama* pletenim od vune, kojima se vežu ženske čarape ispod koljena. *Pođveze* su često obojene u orahovoj kori. Muškarce daruje *ručenicima* i rupčićima — sve od domaćeg bijelog tkanja. Zatim budu tri puta ozivi u *crkvi,* a nakon toga svadba.

Svatovi se skupljaju kod momka odakle kreću po djevojku. Iz-

među dva rata, u najviše je slučajeva bilo po pet konjskih kola u koja se smjeste svatovi. Glavna su lica momkovih svatova *kum,* dva *deverà* koji su uvijek momkova braća ili *polubraća, dvi družice,* također momkove sestre ili *polusestre,* stari svat, momkov zet .— sestrin muž, *barjaktar* koji nosi zastavu nacionalnih boja s jabukom i *ručenikom* na koplju te *sluga* koji će najaviti dolazak svatova. *Stari svat* s *kumom* raspoređuje i određuje što tko treba činiti i kako se ponašati. Najčešće je bilo po trideset svata. Glazbe nije bilo.

Kada dođu pred kuću djevojke, nađu zatvorena dvorišna vrata. Dočekaju ih neki od *uzovnika* djevojke s upitom što traže. Oni odgovore uglas da su izgubili ovcu ili što drugo pa to traže. Ovi im zatim dovedu kakvu babu pa bude grubih šala i natezanja. Ali na koncu, treći put dovede brat pravu mladu, i za to mu moraju đeverovi platiti. Za to vrijeme ostali pucaju iz kubura ili lovačkih pušaka i pištolja. Zatim momkovi svatovi ulaze u kuću i sjedaju za stolove, a mladenci s kumom i *đeverima* odlaze na vjenčanje u crkvu odakle se opet vrate u kuću djevojke. Pred polazak svatova s djevojkom u novi dom, rodbina je daruje novcem. Zatim se održi blagoslov mladencima od strane roditelja djevojke. Za vrijeme blagoslova mladenci stoje jedno pored drugog. Natrag opet idu u kolima. Mlada, *mladoženja, kum* i *đeveri* sjednu u prva kola. Inače su *đeveri* stalno uz mladu, dok je ne povedu u novi dom. Kada dođu u momkovo dvorište, mora mlada prebaciti jabuku preko kuće. Većini to uspije, a kojoj ne pođe za rukom, kažu da je to loš znak. Zatim joj dadu rešeto i u njemu žita da »napravi *skružak*« (da ga obrne uokrug). Ranije, prije 1. svjetskog rata, trebalo je rešeto prebaciti preko krova, ali već između dva rata čini to kum mjesto nje, jer je rešeto nespretno za bacanje pa je malena mogućnost da ga ona prebaci. Od kola u kojima je dovezena mlada pa do kućnog praga, stavi se bijelo domaće platno, po kojemu će ona ući u novi dom[96]. Ušavši u *vežu,* gdje se nalazi ognjište, *đeverovi* je obvedu oko ognjišta tri puta uokolo, kako ide sunce[97]. Zatim poljubi svekra u ruku. Kada sjedne za stol, stave joj muško dijete u krilo koje ona malo podrži, pa ga daruje bombonima. Pod konac svadbe, prije slijeganja, mlada dariva momkovu rodbinu *biljcima, plahtama, torbama, ručenicima,* košuljama/ *košuljcima,* gaćama i *povezačama.* Svekrvu daruje *košuljcem* i *povezačom.* Zatim kum slegne mladence, pokrije ih šarenicom pa se po njima provalja. Za to vrijeme se razilaze svatovi. Na koncu treba reći da je mlada morala donijeti u novi dom nekoliko *vreća* za vožnju žita u mlin. Zatim vuneni *biljac* da se

96 Franić T. Ivo, Etnografske zabilješke iz sreza slavonskopožeškog, Beograd, 1936, strana 152 (»Na ulaznom pragu prostru joj joj platno.«)

97 M. Gavazzi, isto djelo, strana 19.

njim prekriju vreće, kada se poveze žito u mlin i tako vidi što je donijela. Osim toga, morala je donijeti i *stolnjak, plate* (plahte), *ves, kesmare* i nekoliko pari čarapa.

U Gornjim Dubravama (zaselak Vucelići) prije 1. svjetskog rata nije moglo biti ženidbe i udaje bez roditeljske privole. Oni sve »odvagnu« pa ako im se učini da će biti dobro, može se ići na *oglede*. Tako je prvo išao momkov otac (ako nema oca, ide neki od stričeva) ili brat, pa stric i momak — na *ogled.* Kada dođu djevojci u kuću, prvo se povede uobičajeni razgovor, na primjer
0 blagu ili o cijenama na sajmovima. Kada ih napokon upita otac djevojke za razlog dolaska, kažu da su došli na *ogled.* Međutim, djevojačka je strana već otprije znala da će oni doći. Zatim se dogovaraju o *mirazu* pa momkova strana nastoji što više dobiti. Miraz se sastojao u blagu, novcu, *singerici* i robi u *škrinji.* Tom dogovoru ne sudjeluje djevojka, ona se za to vrijeme nalazi u drugoj prostoriji. Tada se dogovore i za darove koje će djevojka dati momkovoj rodbini. Po završetku uspješnih dogovora, svi od momkove strane dobiju po *ručenik,* što je bio drugima znak da je dogovor obavljen sretno. Iza toga ide drugi ili treći tjedan *jabuka,* a ide *ćaća,* stričevi, braća i momak. Ponese se jabuka u koju zataknu prsten i dukat, tko je u mogućnosti. Kada djevojka primi *jabuku,* kaže se da je *isprošena.* Tada svaki prosac dobije ručnik, koji stavi oko vrata. Na *jabuci* (to je sinonim za prošnju), čim djevojka primi jabuku, prosci opale puške i *kubure* da se zna kako je djevojka isprošena. Iza toga se mladenci *ozivaju* u crkvi tri puta, a zatim je svadba. Tada se kolje ovca ili krava i dosta peradi. Na svadbi se za stare Jugoslavije popilo prosječno 10 do 20 litara rakije i 50 do 100 litara vina. U momkovim svatovima neka lica nose posebne nazive kao što su *kum, stari svat, đever* i *barjaktar*. Kum je iza mladoženje glavno lice u svatovima. *Stari svat* pazi na red, izvodi šale, zabavlja svatove. Kumova žena — *kuma,* dođe mladoženji u kuću tek kada svatovi dovedu mladu.
1 ona je dariva novcem. *Barjaktar* nosi zastavu — *barjak,* kojemu je na vrhu koplja jabuka s velikim kokošjim perima i bijelim rupcem. Kada krenu od momka kolima po djevojku, kum i mladoženja sjednu u prva kola. Konji budu zakićeni ručnicima. Došavši pred kuću djevojke, nađu zatvorena vrata na dvorištu. Iz mladenkine kuće izađu pred njih dva ili tri muškarca, od njene rodbine, ili susjedi, pa ih upitaju što traže. Oni vele da su izgubili janje (tele) pa ga traže. Zatim ovi dovedu kakvu babu u poderanoj odjeći, pa im je ponude. Oni to odbijaju. Još se jednom opetuje isto s kakvom dingom babom, a treći put dovede brat (ili više braće, ako ih ima) sestru — mladenku, pa se pogađaju koliko će mu platiti. Obično *đeveri* ili kum plate izvjesni iznos, koji varira od svatova do svatova. Treba reći da obično *đeverovi* plaćaju bratu ili braći, kažu, zato što oni prvi pristupe mladoj. Ostali svatovi odlaze crkvi i tamo čekaju mladence. Odsada će *dva deverà* voditi

brigu o mladoj. Mladođenja nije bio tom prilikom pred zaključanom *kapijom,* nego *dva deverà* i kum. Nakon svega, u prva kola sjedaju mlada i *đeverovi* pa kreću crkvi. Za njima ide ostala rodbina i roditelji djevojke. Kod crkve mladu čekaju mladoženja i kum. Zatim svi zajedno ulaze u crkvu — *mlada, mladoženja, kum* i *đeveri.* Mladenci se pred popom prvo rukuju, a zatim otpočne crkveni obred vjenčanja. Nakon završetka, u prva će kola sjesti mladenci, kum i *đeveri,* a za njima ostali pa krenu kući mladenke. Pred kućom opet nađu zatvorena vrata. Izvode se šale kao i na prvom dolasku. Za to se vrijeme mlada »iskrade« iz kola u svoju kuću, gdje je njezini sakriju. Tada izađe »domaćin« (to ne bude njen otac, nego stric pa čak može biti i susjed) i pita svatove po što su došli. Oni vele da su izgubili ženu koju sada traže. Opet im u dva navrata izvode kakve poderane babe, a treći put brat ili više njih dovedu mladu (sestru), ali sada nema plaćanja. Zatim otvore vrata i svatovi ulaze u kuću pa sjedaju za stolove. Momkovi imaju prednost, ali i oni zauzimaju mjesta prema stupnju rodbinske veze. Mladoženja sjedne do mlade, do njega kum, a do mlade, s druge strane, jedan od *deverà.* Za sve vrijeme svadbe mlada je slobodno razgovarala i kretala se, pa je igrala u kolu, ali prije 1. svjetskog rata nije smjela na svadbi razgovarati. Dva *deverà* osobito paze — »čuvaju« mladu da joj tko ne ukrade cipelu. Međutim, netko ipak »uspije« (najčešće se kakvo dijete podvuče ispod stola pa izuje mladoj cipelu s noge). Ona na to *muči* (šuti). Cipelu sakriju, a mladu zovnu u kolo. Tada ona izjavi da ne može igrati, jer je bosa. Sada *đeveri* moraju platiti za cipelu. Kum ih nastoji zaštititi, kako bi platili manje. Onaj koji dobije novac za »cipelu«, kada bude darivanje, dat će ga mladoj i reći: »To je dar za cipelu!« Osim momkovih svata, u kuću mlade dolaze u isto vrijeme momkovi *gosti.* To je njegova familija, prijatelji pa i susjedi. Oni sjedaju na zadnja mjesta sa svatovima ili će posjedati za stolove u drugoj sobi. Dođu također i gosti od strane mlade (njena familija, prijatelji i susjedi), ali oni ne sjedaju, nego stoje do darivanja pa kada dadu darove, odlaze kućama. Iza toga dolazi na red darivanje, kada mladu daruje samo njena rodbina — otac, majka i ostala bliža familija. Najviše je darivaju *robom* (tekstilijama) i novcem. Roba se sastoji od dijelova nošnje, *piata* (plahti(i *ručenika. Stari svat* izvikuje svaki pojedini dar uz naznaku darovatelja. Zatim *družice* preuzimaju darove i slažu ih na kup koji će nositi mladoženja. *Družice* su stalno uz mladu u njenoj kući. To su najčešće njene sestre ili one iz najbliže rodbine pa i dobre prijateljice. One »čuvaju« robu koja je darovana mladoj. Prilikom darivanja roditelji zažele mladoj svako dobro. Dakle, mladu prvo daruju roditelji robom, a onda novcem, koji stave na tanjur i kažu naglas koliki joj daju miraz. Pri darivanju svaki darovatelj obavezno nazdravi kumu. Ostatak kapi u čašici kum i darovatelj bace preko sebe govoreći: »Toliko zla bilo!«

Iza 2. svjetskog rata, od dva sata po ponoći pa do pred zoru, kreću svatovi s mladom u mladoženjin dom. Ona se na polasku izljubi s roditeljima i ostalom rodbinom, a onda s kumom i mladoženjom sjeda u prva kola. S njima mogu sjesti i *đeverovi,* ali ne moraju. Svatovi se putom često zaustavljaju, osobito ako sretnu koga poznata. Tada nastane opće nazdravljanje pićem. Kada dođu pred mladoženjinu kuću, nađu zatvorena dvorišna vrata. Tu se obavi pregovaranje i natezanje, ali se ne mora platiti prolaz. Kada kola uđu s mladom, treba ona pripremljenu jabuku prebaciti preko krova kuće. Zatim joj donesu sito i u njemu svakovrsno žito, što ona malo *skruži* (okreće pretresajući sito zdesna nalijevo) pa ga također nastoji prebaciti preko krova. Budući da je to teško izvesti, obično ga od mlade preuzme kum pa ga on prebaci. Prebaciti jabuku i sito preko krova smatra se da će to mladoj donijeti sreću, a u protivnom nesreću. Zato se nastoji, u svakom slučaju, prebaciti s uspjehom. Onda se od kola, u kojima je dovezena mlada, pruži domaće bijelo platno do kućnog praga po kojemu će ona ući u novi dom. Na kućnom se pragu tri puta izdigne da glavom dotakne gornji dovratak i pritom se tri puta pokloni. Tada bacaju pred nju žito. U *veži* je uzima kum i obvodi tri puta oko ognjišta, hodajući kako »ide sunce«. Ona tom prilikom nekoliko puta *trkne* nogom vatru na ognjištu. Zatim ulazi u sobu s ostalim svatovima pa sjeda za stol. Čim sjedne, donesu joj muško dijete na krilo zvano *nakoljenče.* Malo ga podrži i daruje košuljicom. Kako se svatovi pogoste, slijedi darivanje. Mlada prvo daruje svekra i svekrvu, zatim djevere, zaove, jetrve i ostalu momkovu bližu rodbinu. Svekar dobije *rubine* (gaće i košulju), *biljac* i *platu.* Svekrva dobije također *rubine (skute, košuljac, povezaču, kesmare* i čarape). Djeverima isto *rubine, ručenike* i maramice. Tako zaovama i jetrvama. Ostaloj rodbini nešto manje. Iza toga slijedi darivanje mlade od strane mladoženjine rodbine. Najprije zatraži kum tanjur u koji će se stavljati novčani darovi. *Družice* su opet tu da preuzimaju darovanu rubeninu. Sada kum izvikuje darove i imena onih koji daruju. Prvo dariva svekar pa svekrva novcem i *robom* (tekstilijama). Zatim ostala momkova rodbina, veća srodnost, veći je i dar i obratno. I u ovoj se prilici svaki put nazdravi s kumom, ali se u čaše sipa manje pića nego u domu mlade. Opetuje se prebacivanje preostalih kapi preko glave. Iza darivanja idu mladenci na spavanje, a to najčešće bude pred zoru. Odvodi ih kum. Mlada je pod vijencem (kupovni, umjetni), koji će joj skinuti kum i staviti na stol. Zatim ih kum oboje izuje te im pomogne svući gornje *haljine.* Na koncu ih pokrije, pa izađe. Tada neki od svatova, obično mlađi muškarci, lupaju u stare kante, a bude i lascivnih i grubih šala. U zoru, kada ustanu mladenci, stavi mlada *povezaču* (vrsta marame za udate) na glavu — znak da je udata žena. Zatim ide polijevati svatovima na ruke, noseći vodu i *ručenik,* kojim će se brisati.

Osam dana prije svadbe odvezu se mladenkine *haljine* mladoženjinoj kući. U prijevozu sudjeluju njene *družice.* Tada ide i *škrinja* s posteljinom i ostalom rubeninom.

Osmi dan iza svadbe dolaze mladoženji *povođani* od strane mladenkine familije, iz njene uže rodbine. Iza toga opet osmi dan dolaze isto mladenkini *povođani,* ali sada mlađi. Povođane se srdačno dočekuje, pogoste ih jelom i pićem, ali nema darivanja.

Tri tjedna nakon svadbe idu mladenci i bliža mladoženjina familija tastu u goste, gdje ih pogoste jelom i pićem. Ni ovaj put nema darivanja. Time je završen ciklus svadbenih običaja.

U Trošmariji, u Hrvata, sastajali su se momci i djevojke na *prelima.* Ovdašnji su momci išli u susjedno selo Lešće na prelo. S prelima se počinje pod jesen, kada se *stupa* konoplja. U tom su poslu *dečki* pomagali djevojkama. Ranije se, prije 1. svjetskog rata, u vezi sa ženidbom, gledalo u prvom redu na imovno stanje, kako u momka tako i djevojke. U to doba momak i djevojka nisu mnogo razgovarali, jer su o ženidbi i udaji odlučivali roditelji. Tada, a donekle i danas, daje se *dota*[98] budućem zetu. Ona se sastojala u stoci, zemlji, novcu, a k tomu, u novije doba, darivala se i šivaća *mašina.*

U ovom se selu prvo ide *na uglede"* od strane djevojke, da se vidi »kamo će se dati djevojka!« Tom zgodom ide netko od preče rodbine pa čak može i otac ili mati. Kad se dođe u momkovu kuću, ne kaže se odmah zašto se došlo, nego tek kada se odveže razgovor. Ako se *ugledi* obave uspješno, uskoro će slijediti *prošnja,* na koju odlazi momak s ocem i nekim članom rodbine. Nekoji povede svog dobrog druga. Na prošnji je padala pogodba o *doti,* te što će i koliko kome darovati mlada. Negdje se pogodba zakomplicira, pa ako se ne privede kraju, odustrane se od započete svadbe. Bilo je slučajeva da su *dečkovi* roditelji tražili *dotu* preko mjere, što druga strana nije bila u stanju ispuniti. U tom se slučaju razađu stranke. Ako prošnja uspješno proteče, prošce ugoste jelom i pićem. Iza toga slijede *zaruke,* kada momak donese prsten djevojci, a ona njegove za uzvrat daruje *ručenicima.* Zatim su *ozovi,* kada se budući mladenci, u tri nedjelje zaredom, oglase u crkvi. Ovdje se najčešće svatovalo subotom i nedjeljom. Momkova strana najviše je pozivala muškarce u svatove. Dan prije svadbovanja odvoženo je ruho djevojke momkovoj kući. Glavna su lica svata *debeli i tanki kum, djeveri, barjaktar* i *družice. Debeli kum* nosi okrugli šuplji kolač zvan *vrtanj,* tako da kroza nj pro vuče ručnik, koji prebaci preko ramena pa mu *vrtanj* stoji na boku. Za *debelog kuma* uzima se čovjek iz stare kumovske familije. *Barjaktar* nosi zastavu, koja se sastoji od nacionalnih boja s jabukom na vrhu koplja. *Družice* su najčešće momkove sestre ili rođake, pa i susje-

93 *Dota,* od tal. (dote, došlo od lat. *dos, dotis* — miraz, prćija, djevojka s mirazom)
99 M. Gavazzi, isto djelo, strana 20.

Sl. 60. Katolička crkva u Trošmariji.

de. Svatovi su išli u kolima. Kada stignu na ulaz u dvorište djevojke, dočeka ih na vratima prepriječena *irtina* (debela oblica), koja inače služi za vezanje i učvršćivanje voza žita ili sijena, pa svatovi ne mogu ući. Zatim pred njih dođu neki od strane mlade i pitaju ih što traže. Ovi vele da traže mladu. Onda im dovedu, u dva navrata, kakve babe u otrcanoj odjeći. Sada jedna i druga strana izvode šale, često grube i lascivne. Treći put dovedu braća mladu i za to im treba platiti. Često puta dođu svatovi po mladu navečer i tada se kod nje goste do zore, a onda svi idu crkvi, gdje se obavi vjerski obred vjenčanja (Sl. 60). Kada krenu u crkvu, mladenci kleknu, a roditelji mlade blagoslove. Iza 2. svjetskog rata više ne kleče. Blagoslov obično izrekne otac ili mati, ali može i netko drugi, ako zna vješto držati nagovor, samo mora biti u rodu s mladom. Iza vjenčanja u crkvi mladu odvode momkovoj kući. Mladenci se voze u prvim kolima. Kada dođu pred *dečkovo* dvorište, nađu i ovdje zatvorena vrata. Sada se mlada iskrade iz kola pa je sakriju u neku prostoriju. Svatovi na ulazu traže mladu, isto onako kako su je tražili pred njenim vratima. Neki iz mladoženjine kuće, u dva navrata, izvode bose i slabo obučene žene ili babe. Za bosonogu traže novac da joj se »kupe cipele«. Kum mora *poteći* za *žep* — mora nešto platiti. Zatim dovedu mladu pa sva-

tovi ulaze pred kuću. Za to vrijeme prostre se bijelo platno od njenih kola do kućnog praga po kojemu će mlada ući u novi dom. Do 2. svjetskog rata mlada je na pragu bacala sjemenje raznih žitarica, a nakon toga, i danas, baca bombone za koje se grabe djeca. Zatim mladenci i svatovi sjedaju za stolove. Malo zatim mladoj »ukradu« pod stolom cipelu s noge. Onda opet: »Plati kume!« U neko doba noći ili pred zoru održi se darivanje mladenaca od strane roditelja i rodbine mladoženje. Dar se sastoji u novcu. Iza toga, za uzvrat, mlada dariva svekra, svekrvu i bližu momkovu rodbinu. Dar mlade sastoji se od tekstilija *(roba).* Kumovi *debeli i tanki* sliježu mladence. Mladoženja skine mladoj *venac* koji stave na glavu nekoj od *družica,* »da se što prije uda!« Sutradan je tzv. *umivanje,* kada mlada polijeva vodu svakom svatu, da se umije. Jednom rukom drži ručnik, a drugom polijeva iz lončića. Za cijelo vrijeme svadbe puca se iz *kubura,* osobito kada dođu po mladu i kada je povedu mladoženjinoj kući. Do 1920. godine u svatovima se sviralo na usnene *svirale,* poslije na *tamburice — prim* i *drugi prim.* Uz to se plesao *drmeš* i *polka.* Mlada je plesala s mladoženjom, s kumovima, djeverima i ostalim svatima. Svaki koji želi s njom plesati, zatraži je za ples. Treba reći, da je kod crkve, za vrijeme vjenčanja, igralo *kolo* pa je u njemu igrala i mlada. Tada se gledalo nije li šepava.

Sutradan je mlada, kada se svatovi raziđu, išla po vodu s nekoliko svadbara, s *barjakom.* Ponese drvenu posudu — kabal, u kojem će donijeti vode.

Na koncu treba spomenuti, da je ovdje svaka mlada morala donijeti u novi dom *kabal,* ručnike, stolnjak, vreće, motiku i srp.

Iz ovih opisanih svadbenih običaja treba napose izdvojiti ulogu *jabuke,* osobito u Srba u ovom kraju. Jabuka je igrala vrlo važnu ulogu u svatovskim običajima, ali i u drugim zgodama, na primjer u vezi s pokojnikom, u božičnim običajima itd.

Što se tiče običaja bacanja jabuke, a ovdje i sita sa žitom, preko krova kuće, može se reći da je proširen na dinarskom području, a njim se vjerojatno prinosi žrtva pokojnicima, za koje se vjerovalo da borave pod krovovima kuća.

Za ostale svatovske običaje, kao što je na primjer učestalo pucanje iz vatrenog oružja, današnji kazivači to objašnjavaju izrazima veselja. Međutim, taj je običaj imao u prošlosti posebnu svrhu — apotropejsku, kojom se nastojalo zaplašiti i otjerati zle sile, koje su osobito opasne po mladence u svatovima. Iz navedene građe vidi se kako se ovdje obilno koristilo ovo obrambeno sredstvo, napose značajno za dinarski kulturni krug.

Ulazak mlade u novi dom obilježen je posebnim činima, koji su vezani uz kućni prag. Ovdje se ona tri puta pokloni na pragu, a to je odavanje počasti kućnim pokojnicima, za koje se vjeruje da borave pod pragom. Isto značenje ima i bacanje žita, a danas bombona, na prag od strane mlade.

Posipanje mlade žitom kada uđe u novi dom, čin je magije, kojom se želi izazvati plodnost u svemu.

Običaj izvođenja babe u poderanoj odjeći, umjesto mlade, izrodio se u šalu, ali mu je u starini bila svrha zatvaranja zlih sila. Zatim običaj obvođenja mlade oko ognjišta u Srba, *naoposum'*[00], seže duboko u prošlost. Zatvoren krug je u magiji simbol sigurnosti. Ognjište je bilo najsvetije mjesto u kući, pa se upravo oko njega pravio magičan krug. Stavljanje muškog djeteta u krilo mladoj *(nakoljenče)* čin je simpatičke magije, kojom se želi izazvati plodnost upravo u muškoj djeci, što je također značajka dinarskog kulturnog kruga. Krađa cipele mladoj i plaćanje za to, običaj je koji je raširen kako na dinarskom tako i na panonskom kulturnom arealu. Nazdravi janje s kumom prilikom darivanja mladenaca, kada on ostatak pića prebacuje preko sebe, jest običaj tzv. *libacije*[m] — žrtve bogovima, što je osobito bilo zastupljeno u Rimljana pa je običaj dobio latinski naziv. *Libacije* su u svatovima zabilježene na više strana.

Običaj lupanja i pravljenja buke pred vratima prostorije u koju su slegli mladence ima magijsko-apotropejski značaj, kojim se željelo zaplašiti i odbiti zle sile od mladenaca. Ali se to vremenom izrodilo često u grube i lascivne šale.

U današnjim se svatovima malo koji od ovih običaja drži. Ako se nešto još obdržava, to je samo zbog tradicije, jer su smisao i razlog davno zaboravljeni. Neki su opet već otprije prešli u povod za šalu, kao na primjer izvođenje babe umjesto mlade, lupanje na vratima prostorije u kojoj su slegli mladence, ltd.

XVIII OBIČAJI, VJEROVANJA I OBREDNA JELA

1. Božični i Novogodišnji običaji

U Ponikvama se na Badnjak peče kruh zvan *Ijetnica}*[02], koji jedu na Božić. *Ljetnica* je okrugla, debela oko desetak cm, nešto deblja od *česnice.* Išaraju je ozgor čašom. Neki na nju utisnu nacionalni grb pomoću drvenog kalupa. Drugi opet ispletu pletenicu od tijesta, koju stave na *Ijetnicu* pa ih zajedno ispeku. Za Božić, Uskrs i Krsnu slavu peče se *pogača'*[03]. To je kruh od pšeničnog brašna s kvasom. Na Božić ujutro peče se pecivo zvano *česnica*[m], također

100 M. Gavazzi, isto djelo, strana 19. V. Mažuranić, isto djelo, strana 710

101 *Libacija,* od lat. (libatio — žrtva ljevanica starih Rimljana, za razliku od žrtve paljenice

102 M. Gavazzi, Godina dana hrvatskih narodnih običaja, Zagreb 1939, knjiga II, strana 38. i 42.

103 M. Gavazzi, isto djelo, strana 177.

104 M. Gavazzi, isto djelo, strana 38.

vrsta kruha od pšeničnog brašna s kvasom. Za nju se tijesto umijesi drvenom žlicom ili rukom. Debela je 5 do 7 cm. Ozgor se ukrasi — našara čašom. Za vrijeme miješenja u tijesto se stavi kovani novac s kojim se ispeče. Kada se *česnica* izdijeli svima u kući, netko dobije komad s novcem. Vjeruje se da će taj biti sretan tijekom cijele nastupajuće godine. Zatim se za Božić peče i tzv. *kovrtanj*[105]. To je oki'ugli šuplji kolač od pšeničnog brašna, koji služi, u prvom redu, kao obredno pecivo. On služi za magijske radnje. Inače ga na Božić ujutro stave na ljetnicu, a onda sve zajedno u rešeto, gdje stoji od Božića do Malog božića (Nove godine).

U Donjim Dubravama (zaselak Gornji Zatezali) na Badnjak se postilo. Jeli su grah priređen nagusto i bakalar. Jedan je muškarac iz kuće išao taj dan u šumu posjeći drvo, najčešće cerovo, za *badnjak.* Isti ga dan spale na ognjištu. Na Badnjak se peče *pečenica* (prase na ražnju). Uvečer unosi gospodar slamu, koju složi pod stol i stolnjak. Kako unese slamu u kuću, obnese je tri puta oko ognjišta kvočući kao kvočlca, a djeca idući za njim piuču »Pi, pi, pi!«, kao pilići. U božične dane leže djeca na slami pod stolom.

U Gornjim Dubravama (zaselak Vucelići) znaju samo da je nekada donošen cerov *badnjak* u kuću, koji su stavljali na ognjište da gori.

U Trošmariji se na Badnjak najčešće jeo grah nagusto ili riba, ako je ulove u rijeci. Na Badnjak uvečer donosi gospodar kuće svakojakog sjemena *(žita,* pšenice, ječma, kukuruza i graha) u zdjelici i upaljenu svijeću govoreći: »Faljen Isus i Marija!«, na što svi ukućani kleknu, a on po njima baci malo sjemena iz zdjelice. Ostatak stavi na stol pored *božićnjaka.* Netko je, uz to, stavljao pored *božićnjaka* cijeli klas kukuruza. Osim toga, na Badnjak uvečer unosila su djeca slamu u *plati* (plahti), koju su stavljali pod stol i na stol ispod stolnjaka. Najčešće je to bila pšenična slama, ali mogla je biti i ječmenova. Prije nego će se večerati, *pukale* su žene vlati slame, da vide koliki će kojoj na godinu izrasti lan, odnosno konoplja. Koja izvuče najdulju slamku, imat će najdulju konoplju. U dane od Božića do Nove godine ne peku se kruhovi. Zato se prije Božića ispeče toliko da može doteći do Nove godine. Najčešće su ih pekli od pšeničnog brašna, ali su siromašniji imali *smisne* (miješeni od više vrsta brašna — od *žita* (prosa), kukuruza i pšenice, ako je ima). Figure s *vrtanja* (vrsta obrednog peciva) odnesu na Novu godinu blagu, najčešće kravama, da ih pojedu.

U Ponikvama su za Božić, Uskrs i Krsnu slavu pekli pod pekvom pitu zvanu *prijesnac.* Za nj razviju listove tijesta drvenim *va-Ijem* (valjem se također razvalja list tijesta za rezance). Inače je *valj* s *prakljačom* služio za ravnanje *rubina* — rublja.

105 M. Gavazzi, isto djelo, strana 42.

U Gojaku se na Božić ujutro postavi na stol *maslo, česnica,* vino, svijeće zvane *trojaki* i kruh *Ijetnica,* koja stoji u situ sa svakovrsnim žitom. Ukućani se okupe oko stola, zatim se upale *trojaki* pa se zajednički moli. Iza toga gase svijeće vinom, a zatim se svi međusobno ljube. Taj se običaj zove *mirbožji*[106]. Ljubeći se govore jedni drugima: »Hristos se rodi!« Na Božić je gospodar kuće lomio kolač zvan *kovrtanj* na glavi djeteta.

U Donjim Dubravama (zaselak Gornji Zatezali) na Božić se, rano ujutro, peče kruh zvan *česnica,* od pšeničnog brašna. Od tijesta naprave figure krave, ovce ili vola pa stave na nj i to se skupa ispeče. U tijesto česnice stavi se novčić (za stare Jugoslavije najčešće dinar). Gospodar kuće lomi je na glavi djevojke, a zatim podijeli ukućanima komade. Kome se posreći novčić, pripadne mu, i bit će iduće godine »sretne ruke« pa će u proljeće prvi baciti šaku sjemena na uzoranu zemlju. Prvo jelo na Božić je tzv. *maslo* ili *cicvara.* To je, ustvari, *palenta* začinjena maslom i češnjakom. Inače se palenta pravi suha. *Maslo* (cicvara) priređuje sa samo na prvi dan Božića. Kad ga stave na stol, svi ukućani stanu uokolo stola. Tada gospodar žmireći stavi u nj žlicu govoreći: »Jedna žlica u zdjelu, nijedna ptica na njivu!« Zatim doda žlicu *planinki,* koja isto čini i govori i tako redom svi oko stola dok žlica ne dođe u ruke gospodara. Zatim sjednu blagovati.

U Gornjim Dubravama (zaseoci Go jak i Kukići) starije su žene izrađivale voštane svijeće za Božić. Za to se najprije isprede konac. Vosak se zagrije i rastanji u ploštinu, po čemu se pruži konac oko kojeg se ovije i prstima formira, tako da je svuda podjednake debljine. Takva se svijeća zove *trojica.* Naime, sastoji se od tri kraka. Ona gori na stolu za vrijeme božičnih blagdana. Osim toga, na stolu stoji i sito, a u njemu svakovrsno žito i kruh zvan *Ijetnica.* Tako to stoji od Božića do Nove godine (po starom kalendaru), kada se napokon pojede *Ijetnica.* Na Božić, rano ujutro, pekla se *česnica.* Ovdje je to vrsta kruha bez kvasa. Treba reći da se tada moralo rano donijeti vode s vrela (neka od žena), u kojoj će se umijesiti *česnica.* Planinka mijesi tijesto i stavi u nj novčić, za austrougarske *sekser,* a za stare Jugoslavije dinar. Pečenu *česnicu,* još vruću, lomi gospodar na glavi najmlađeg člana, pa je dijeli ukućanima. Tko nađe novčić u svom komadu, vjeruje se da će biti sretan u nastupajućoj godini. *Česnica* je pečena ljeskovim granjem, pod pekvom na ognjištu.

U Gornjim Zatezalima (zaselak Škerići) bio je običaj da na Božić bude *polaznik* junac, kojeg uvedu u kuću. Tu ga pospu svim vrstama žita i dadu mu jesti kruha.

U Trošmariji je za Božić pečen kruh zvan *pogača,* od pšeničnog brašna s domaćim kvasom, koji prave od brašna, octa i vode, što

106 M. Gavazzi, Godina dana hrv. nar. običaja, Zagreb 1939, knjiga II, str. 49.

odstoji na toplom mjestu. Osim toga, za Božić se pekao i kruh zvan *božićnjak,* koji je stajao na stolu do Nove godine, kada ga pojedu. *Božićnjak* ukrase tako da na nj stave figuru od tijesta — krave ili kokoši na jajima, praščiće, a neki *bebu* (maleno dijete). Figure se ispeku zajedno s *božićnjakom.* Zatim se peče pecivo zvano *vrtanj* (u Srba *kovrtanj),* šupalj, okrugao kolač. I njega ukrase figuricama od tijesta, najčešće u obliku *kladnje,* hrpe složenih snopova žita. *Vrtanj* se stavi na *božićnjak,* na stolu, gdje je i *sveća,* koju izrade od pčelinjeg voska. *Sveća* je tanka i duga (pola metra) tako da se smota u klupko, a jedan kraj se malo izdigne da može goreti. I nju stave na *božićnjak* zajedno s *vrtanjem.*

Na Božić, Novu godinu i Uskrs igralo je *kolo* pred crkvom i pjevalo se. U kolu su igrali najviše mladi, ali i poneki stariji.

U Gornjim Dubravama (zaseoci Gojak i Kukič) zovu drugi dan Božića — *božji dan.* Na taj dan, ujutro, odlaze u kuće *polaznici.* Međutim, ovdje je bio običaj da se rano, prije nego dođe *polaznik,* uvede u kuću goveče, najčešće junac. S njim se postupa kao da je ljudsko biće, daju mu jesti *česnice,* a gospodar ga posipa žitom iz sita sa stola. Zatim dolazi *polaznik,* najčešće muško, dječak ili odrastao muškarac. Počaste ga jelom i pićem. Na polasku ga daruju *ručenikom* i povjesmom, što mu stave oko vrata. Neki su gospodari birali *polaznike,* jer se vjerovalo, da nisu svi jednako sretni tj. da ne donosi sreću svaki. Zato su rado primali one za koje se govorilo da donose kući sreću. Takvi trebaju što ranije doći, da tko drugi ne bi mjesto njih, jer je običaj da *polaznik* bude onaj, koji prvi ujutro dođe u kuću. Na božične dane igralo je u selu *kolo* pa je i *polaznik* odlazio na igranje. Naime, on stane najčešće do pod noć, a neki su odlazili tek sutradan.

U Donjim Dubravama (zaselak Gornji Zatezali) iznose slamu treći dan Božića, rano ujutro. Tada se moralo dobro izmesti i počistiti, jer se vjerovalo da je opasno djetetu stati na slamku, moglo bi dobiti na noge tzv. *naboj.* Slamu odnesu na guvno vjerujući da će zato biti žito rodnije.

Prvog i drugog dana Božića dolazili su u sve zaseoke Donjih Dubrava muškarci (mlađi i stariji, žene veoma rijetko) iz susjednih hrvatskih sela (Potok, Ključarići, Rebrovići, Tounj, Stanišići, Duga Gora) pojedinačno ili u grupicama (dva ili tri), zvani *Komadari.* Zaustavljali bi se pred svakom kućom da bi prigodnom pjesmom čestitali Božić:

»Dobro jutro gospodar,
Bog ti svako dobro dal,
Pred kućom ti zelen bor,
Za nj privezan vranac konj,
A na vrancu sinak tvoj,
I na njemu zlatan pas,
....«

Zatim bi gospodar kuće iznio vino pa natočio svakom u času. Planinka ih daruje mesom i kruhom.

U Gornjim Dubravama (zaseoci Gojak i Kukići) na treći dan Božića — *Stjepandan,* iznose slamu na guvno. Onaj tko je odnese, malo progaza po njoj. Kad se vrati u kuću, upitaju ga gdje je bio, a on veli: »Vršio(la) sam na guvnu!« Dalje ga pitaju: »Koliko si izvršio(la)?«, a on će opet: »Puno sam izvršio(la)!«

Tih zimskih dana sastanu se mladići pa hodaju u povorci selom sa goveđim zvonima kojima zvone pred kućama, a žene ih darivavaju sirom, slaninom i jajima. Zovu ih čarojičari.[107]

U Trošmariji su iznosili slamu, također treći dan Božića, pa je stavljali pod blago.

U ovom se selu za Novu godinu peklo meso i tzv. *masnica,* od pšeničnog brašna, koju ozgor poliju mašću ili uljem s lukom i, obavezno, još maslom, koje su meli u posudi zvanoj *škaf,* od *škralupa* (skorupa, vrhnji, što se uhvati na kuhanom mlijeku kada se ohladi). Može se reći da se ovdje Nova godina bolje slavila od Božića.

Treba još reći da su djeca uoči Nove godine navlačila *stelju* (paprat), korov, granje i slamu na hrpu pa slagali *lovnicu*[m] (lomaču) na brijegu iznad sela. Palili su je u sumrak.

Četvrti dan Božića, na *Drobnu dječicu, stari je ćaća pucao* djecu šibom.

U izloženoj građi treba napose obratiti pažnju na pečenje raznih vrsta kruhova i peciva na Badnjak, Božić i Novu godinu. Tako se u selima sa srpskim stanovništvom peče *Ijetnica, česnica, pogača* i kolač *kovrtaj*. U Trošmariji (hrvatsko stanovništvo) peče se *pogača, božićnjak* i *vrtanj*. Prema tome, zajednički su nazivi *pogača* i *vrtanj,* odnosno *kovrtaj.* Osim raznovrsnih kruhova i peciva za ove se blagdane priprema i druga hrana, koja se samo za tu priliku jede. To je, na primjer, obavezan grah, riba i češnjak, zatim *pečenica, prijesnac, maslo* i *masnica.*

Od jela i kruhova, odnosno peciva, u magijske svrhe služe napose *česnice* i kolač *kovrtaj,* odnosno *vrtanj*. Općenito se po svim stranama stavlja u *česnicu* novčić, koji će se nekome posrećiti. Magijsko značenje ima i lomljenje *česnice* ili *kovrtanja* na glavi najmlađeg kućnog člana. Inače su mnogobrojni običaji ovih blagdana vezani uz magiju, kojom se željelo postići plodnost u nastupajućoj Novoj, godini, kao na primjer, bacanje sjemena po ukućanima, stavljanje na stol svakodnevnog sjemenja, posipanje *polaznika* junca sjemenom, gaženje iznesene slame na Stjepandan na guvnu itd.

107 M. Gavazzi, Vrela i sudbine narodnih tradicija, Zagreb 1978, strana 175.
108 *Lovnica,* od glagola lomiti (lomača). P. Skok, isto djelo, knjiga II, strana 316.

U Srba je u Donjim i Gornjim Dubravama zabilježen običaj *mirboienja,* koji je nekada bio zastupljen na velikom području dinarskog areala.

Na koncu treba zabilježiti konstataciju kazivača u Trošmariji, da se u njih Nova godina, u neku ruku, bolje slavila od Božića. To je vjerojatno ostatak iza pomicanja datuma, kada su mijenjani kalendari.

Istaći treba i običaj paljenja *lovnice* u Trošmariji, uoči Nove godine, što je bio početak paljenja krijesova tokom nastupajuće godine.

Većinu ovih običaja o božičnim i novogodišnjim blagdanima danas ne prakticiraju kako Srbi tako i Hrvati. Moguće da je ostalo još tu i tamo sijanje žita u posudice pred Božić, pa unošenje malo slame kao znaka negdašnjeg običaja.

2. Pokladni običaji

U Donjim Dubravama (zaselak Gornji Zatezali) zovu nedjelju, koja pada prije *velikog posta* (korizma) *poklade.* Na tjedan dana prije poklada obilaze selom *mačkare.* Muškarci se tada obuku u ženske haljine. Jedni se obuku kao mlada i mladoženja u svatovima, drugi nose košaru u koju stavljaju darove — jaja, slaninu i drugo. Prema tome, u *mačkare* idu samo muškarci.

I u Gornjim Dubravama (zaseoci Gojak i Kukići) na *poklade* su, koje uvijek padaju nedjeljom, išle selom *mačkare* i to muškarci. Za tu priliku presvuku se u žensku odjeću. Po sebi povješaju zvona. Nose košare u koje stavljaju darove. U *mačkarama* se spremi mlada i mladoženja (u odjeću mlade obuče se muško) pa ulazeći u kuće, izvode svadbene šale, često lascivne, zatim pjevaju gospodaru kuće. *Mačkare* su išle i u susjedna sela i u ona sa hrvatskim življem.

U Trošmariji se utorak, dan prije Pepelnice, zove *mesopust,* tj. slijedeći su dani — dani posta, korizma. Na *mesopust* hodaju selom *mačkare* »svake fele«. Pored toga, *delali su* figuru čovjeka od slame, koju su također zvali *mesopust.* Figuru natovare na kola pa voze selom tukući je. Na koncu je spale.

Iz navedenog može se konstatirati da se vrijeme prije *velikog posta* — korizme u Srba zove *poklade.* U Hrvata je to *mesopust,* što je vjerojatno došlo iz Primorja, odnosno Gorskog kotara. U te dane, u jednih i drugih obilaze maskirane *mačkare* selom, za što se općenito može reći da je u starini imalo apotropejsko značenje, kojim se žele zastrašiti zle sile i demone. Uz to običaj u Srba, da *mačkare* povješaju po sebi zvona, ima još naglašeniju apotropejsku svrhu. Običaj u Trošmariji da naprave ljudsku figuru od slame zvanu *mesopust,* kojeg na koncu spale, po svim indicijama došao je ovamo utjecajem s jadranskog kulturnog kruga.

3. Običaji od pepelnice do Uskrsa

U Gojaku, uoči Cvijetne nedjelje naberu djevojke cvijeća pa ga stave u vodu, a s njim zajedno i jaje. Sutradan se umivaju u toj vodi.

U Gornjim je Dubravama crkva sv. Petke, a u Ponikvama Preobraženja (Sl. 61. i 62). Uoči Cvijetne *neđelje* išlo se u crkvu *na jutrenje,* gdje je i kolo igralo. Odlazilo se s trešnjevim grančicama, koje nakon posvećenja donesu kućama. Osim toga, ovdje su djevojke uoči Cvijetne nedjelje brale poljsko i drugo cvijeće, koje su stavljale na *šternje* i u posude s jajima. Sutradan rano, na Cvijetnu nedjelju, umivaju se vodom iz posude sa cvijećem. Koja prva ugrabi doći, njezino je jaje. Vjerovalo se da će biti lijepa, koja se umije tom vodom. Najviše su se umivale djevojke, ali i momci i cdraslija djeca. Stariji nisu za to mnogo marili.

U Donjim Dubravama (zaselak Gornji Zatezali) na Veliki su petak »farbali« jaja u ljuski *kapule* (ljuska crvenog luka). Iza toga odnesu ih na mravinjak, da ih mravi išaraju hodajući po njima.

U Gornjim Dubravama na Veliki petak nisu zvonila crkvena zvona. Taj se dan »farbaju« jaja bojom kupljenom u trgovini. Siro-

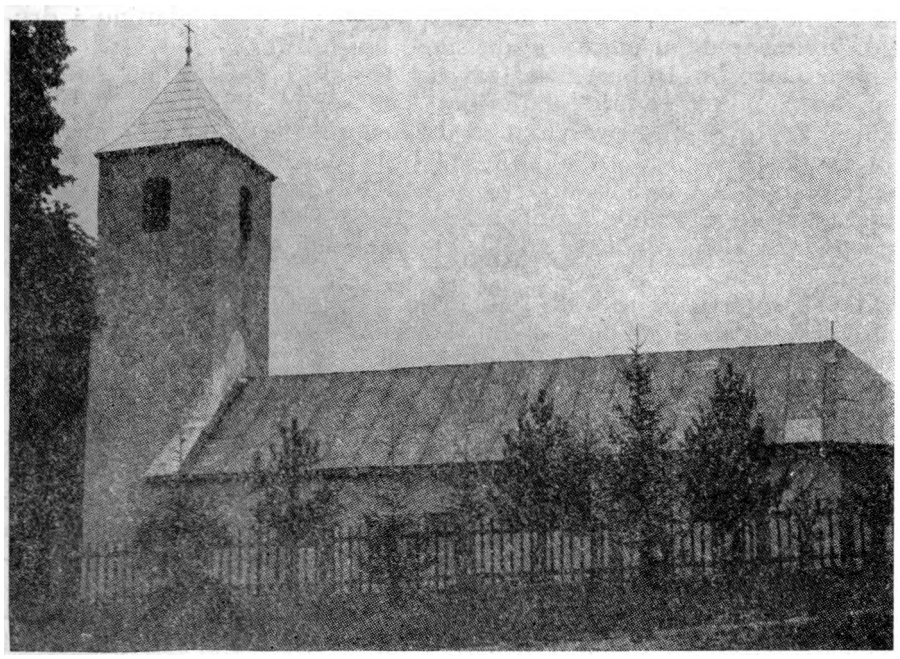

Sl. **61.** Pravoslavna crkva sv. Petke u Gornjim Dubravama. Porušena 1942. Obnovljena.

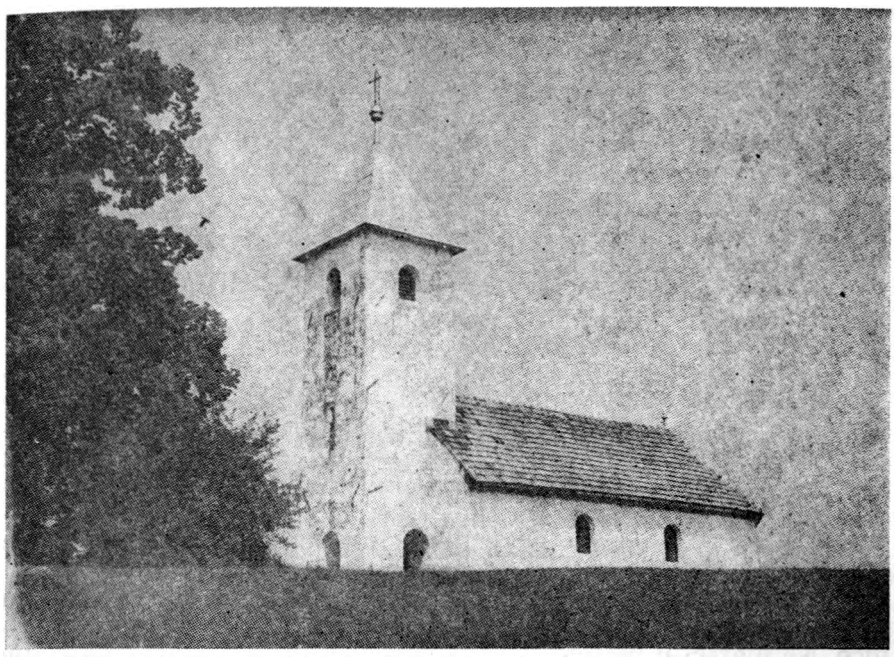

Sl. 62. Pravoslavna crkva Preobraženja u Ponikvama. Porušena i opljačkana 1941. od ustaša. Obnovljena.

mašniji su bojili lukovom ljuskom ili *jošikovom* korom. Ako je u kući nedugo pred Uskrs netko od familije umro, tada će jaja obavezno *farbati jošikovom* korom, u crno. Uvijek su ih poslije bojenja odlagali na mravinjake, da budu *pisana* (šarena). Govorilo se: »Idemo pisat jaja!« kada ih ponesu na mravinjak. Mladež je međusobno poklanjala jaja.

Na Veliki petak se pored ognjišta pralo suđe lugom. Taj dan moralo je jelo biti posno, nije se jela varenika ni jaja, jer se i to smatralo mrsnom hranom.

U Gorrijim Dubravama (zaseoci Gojak i Kukići) na Veliki su petak bojili jaja u lukovoj perušini ili *jošikovoj* kori. Zvali su ih ih *farbana jaja.* Iza bojenja nosili su ih na mravinjak (to rade samo djeca), da ih mravi išaraju hodajući po njima. *Farbana* su jaja davali djeci. Ovdje je na Uskrs nošen maleni kolač u crkvu na posvećenje.

U Trošmariji su žene na Veliku subotu šarale jaja voskom. Zatim su *pisanice* kuhali u lukovoj perušini tako da poprime smeđu boju. Davali su ih djeci i rodbini. Djevojčice su ih međusobno poklanjale.

Rano na Uskrs nošeno je jelo u košarama, na glavama, u crkvu na blagoslov. U košaru se stavi komad kruha, mesa, jaja, litra vina i češnjak. Košare su nosile mlade žene ili djevojke. One su se na povratku kućama natjecale koja će prije stići doma — *pretikale* jedna drugu (pretjecale). Koja je najbrža, vjerovalo se da će se prva udati, ako je djevojka. Za Uskrs su pečene tzv. *masnice,* koje su ozgor posipane *škralupom* i lukom, i *pogače* od pšeničnog brašna s domaćim kvasom.

U Gornjim je Dubravama na Uskrs svaki strani, koji ulazi u kuću govorio: »Hristos voskrse!« na što ukućani odgovore: »Voistinu voskrse!«

Prema tome, može se zaključiti da običaji od Pepelnice do Uskrsa nisu toliko vezani uz gošćenje i troškove, za što daje objašnjenje Milovan Gavazzi u knjizi; *Godina dana hrvatskih narodnih običaja,* izlažući da to ima opravdanje u iscrpljenosti seljačke ekonomije, a i djelovanjem crkve preko značenja korizme. Običaji u ovo doba već spadaju u proljetne, kojima se želi magijom prenijeti vitalna snaga i ljepota na ljude sa cvijeća, mladih grančica, jaja itd. Zato se na Cvijetnu nedjelju umivaju u vodi, u kojoj je prenoćilo cvijeće i jaje. Tu spada i kićenje bunara cvijećem.

Slijedeći značajan običaj u ovo doba je bojenje jaja. Po svemu sudeći ovo je vrlo star običaj, koji datira iz praslavenske zajednice. Ne ulazeći u motive šara na uskršnjim jajima, treba se ovdje osvrnuti na raširen običaj, napose u Srba, da se uskršnja jaja stavljaju na mravinjake, kako bi bila što šarenija. Običaj u Trošmariji da djevojčice međusobno poklanjaju jaja, raširen je na velikom području zapadne Hrvatske.

Zatim treba spomenuti, da u ove običaje prenošenja vitalnosti s mladih grančica spada i crkveno posvećenje trešnjevih grančica **u** Srba i maslinovih **u** Hrvata na Cvijetnu nedjelju.

Svećenje jela rano na Uskrs više je i obilnije bilo u Hrvata. U Srba su se nosili samo maleni kolačići, a u Hrvata košara puna jestiva — kruha, mesa, jaja, vina, češnjaka. Pritom je zanimljiv običaj natjecanja **u** brzini — koja će se prije vratiti doma s posvećenim jelom. Ovaj je običaj raširen na velikom području središnje Hrvatske.

4. Običaji o Đurđevu-Jurjevu i Ivanju

U Gojaku je bio običaj da se na Đurđev dan ujutro peče pečenica na ražnju (prase ili janje). Zatim se načupa luka zvanog *kozjak* (rani luk), koji dobro nasole pa ga dadu jesti kravama i volovima.

U Donjim Dubravama (zaselak Gornji Zatezali) na Đurđevo je trebalo rano *odagnati* (otjerati) blago na pašu i *dognati* ga rano. Taj se dan ide *na uranak* — na brdo iznad Gornjih Zatezala, gdje

se igra *kolo* i puca iz kubura. Inače se na Đurđevo pucalo i kod kuća.

U Gornjim Dubravama (zaseoci Gojak i Kukići) na Đurđevo su djevojke brale cvijeće kojim su kitile plotove oko kuća, *obore* ili *stružnjake* (natkriven ulaz u *lijev* — dvorište) i kuće.

U proljeće su pastiri od Đurđeva pa dalje pravili od ljeskove kore *t rub cilj ke*^{m} duge i do 60 cm, s piskovima. Selom su trubili u njih, najčešće pod noć, tjerajući blago kućama. U selu Kukići pastiri su u proljeće skidali koru s ljeskovih motaka pa od nje pravili *trube,* duge i do 1 metara. Od kore jasena ili oraha pravili su tzv. *pištaljke.*

U Trošmariji su na Jurjevo hodali selom *dečki* zvani *Jurjevci.*[110] Išli su od kuće do kuće pjevajući *lipe* (lijepe), jurjevske pjesme. Zatim bi stavljali zelene grančice na prozore. Za to su ih žene darivale jajima i slaninom.

Pastiri su od ljeskove ili orahove kore pravili *trumbe* duge od 1 metar i trubili selom tjerajući blago.

U Gojaku su djevojke na *Ivanje* plele vijence od *rozi* pa ih po dva ili tri komada bacale na krovove kuća, gdje ostanu dok se ne osuše. Danas (1984). ne znaju zašto se to radilo.

U Donjim Dubravama (zaselak Gornji Zatezali) uoči Ivanja su (6. VII) zaticali onoliko cvjetova *ivančica* među brvna kuća, koliko je bilo čeljadi u kući. Za svakog se člana odredi cvijet koji će ga predstavljati. Naime, vjerovalo se da će prvi u toj kući umrijeti onaj čiji cvijet prvi uvene. Tada i *obor* (ogradu) oko *lijeva* okite cvijećem i zelenim granama. Osobito okite *ganjak,* ako ga kuća ima. Osim toga, na Ivanje su djevojke plele vijence od žutog cvijeća, koje su zatim bacale na krovove kuća. Uoči Ivanja vežu oko štala loze kupina, »da *vještica* (vještica) ne odnese *vareniku* (mlijeko) kravama«. Kupinama omotaju i *tečaje* (dovratke) na *strugi* (ulaz u *lijev),* da *vještica* ne uđe u *lijev.*

U Trošmariji su uoči Ivanja navlačila djeca *stelju,* (paprat), granje i slamu na hrpu pa slagali lomaču zvanu *lovnica,* na brijegu iznad sela. Palili su je u sumrak.

Iz navedenog može se zaključiti da su u Srba običaji o Đurđevu i Ivanju izrazito stočarski. Pucanjem se žele odagnati zle sile, u prvom redu od stoke. Zatim davanje stoci ranog luka sa solju je magija U apotropejske obrambene svrhe. Kićenje *obora* i *stručnjaka* na ulazu u *lijev* cvijećem je u vezi sa prelaskom vitalnosti na blago. Ali vezanje loza kupine oko štala i *tečaja* na *strugi* apotropejsko obrambenog je značenja.

Običaj ophoda *Jurjevaca* na jurjevo u Trošmariji je u vezi sa

109 M. Gavazzi, Vrela i sudbine narodnih tradicija, Zagreb 1978, strana. 183.

110 Višnja Huzjak, Zeleni Juraj, Publikacije etnološkog seminara 2, Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1957.

»Zelenim Jurjem« i Jurjevskim ophodima u zapadnoj i središnjoj Hrvatskoj, u Sloveniji — Beloj krajini, na Dolenjskem, u Štajerskoj i Koruškoj.

Ivanjski običaj da se vijenci *roža* bacaju na krovove kuća imaju najvjerojatnije magijsko-zdravstveno i apotropejsko značenje. U vjerovanju da će u kući prvi umrijeti onaj član, kojemu je namijenjen cvijet uvenule ivančice, zataknut među brvna kuće, sadržana je analogna magija.

Kriješ uoči Ivanja zvan *lovnica* (lomača) u Trošmariji je samo jedan od niza godišnjih kresova.[111]

5. Žetveni običaji

U Trošmariji su po završetku žetve, odnosno kako se ovdje veli — na domiralnicu[112] tj. kada je požnjeveno žito, žetelice plele *venae* od vlati. Kada dođu kući, stave ga *planinki* na glavu. Za to ih ona počasti *ićem i pićem. Venac* ostavi na stol, a poslije objesi o čavao na gredi, gdje visi do iduće sjetve, kada ga dadu pozobati kokošima.

Prema tome, može se reći da je pletenje vijenaca po završetku žetve običaj, koji je konstatiran na mnogim stranama, a osobito u središnjoj Hrvatskoj. Povezan je s planinkom ili gospodarem kuće, a namjena mu je sipatička ili analogna magija.

6. Krsna slava

U Ponikvama (zaselak Šimrakovica) za Krsnu je slavu pečena pečenica (prase na ražnju). U crkvu je nošeno tzv. *koljivo*[113] (kuhana pšenica s malo vina) na posvećenje. Na Krsnu slavu prvo se zovu kumovi pa rodbina tj. ona rodbina, koja ne slavi istu Krsnu slavu. Zovu se i slučajni prolaznici. Prije jela, kod stola, izmoli se Očenaš i Vjerovanje. Zatim se pije rakija i vino uz mnoge zdravice.

U Donjim Dubravama (zaselak Gornji Zatezali) imaju krsne slave — Zatezali i Jakovići svetog Jovana, Mirići i Kukići sv. Aranđela, Rebići sv. Lazara, Mikašinovići, Janjani, Papići i Vucelići sv. Nikolu.

Za Krsnu slavu obavezno se peče pšenični kruh zvan *pogača* s domaćim kvasom.

111 M. Gavazzi, isto djelo, strana 67.

112 P. Skok, isto djelo, knjiga II, strana 427.

113 *Koljivo,* kuhana pšcnica blagoslovljena za daću i slavu. Pravoslavni crkvcni i folklorni termin. Balkanski turcizam.

U Gornjim Dubravama (zaselak Rebić Glavica) vrše se pripreme nekoliko dana prije Krsne slave. Gospodar je vodio brigu o rakiji i vinu. Moralo je biti crnog i bijelog vina. Oni koji su odavde bili zaposleni na željeznici, išli su po vino u Dalmaciju. Ako Krsna slava pada zimi, onda gospodar priprema odojka na ražnju. U proljeće i ljeti peče se janje. Osim toga, kolje se perad, napose pure. Zatim se poslužuje *šunka.* Obave/no se priređuje kolač zvan *prijesnac.* Za nj se tijesto umijesi s *varenikom* i kvasom pa se razvuče na *loparu* (drvena lopata). Zatim se priredi sir, jaja, »bijelo maslo« (puter), što se sve stavi na razvučeno tijesto čiji se krajevi preklope tako da kolač bude okrugao. Tijesto se *presnaca* ne šećeri, nego malo posoli. Zatim se peče na ognjištu pod pekvom. Osim toga, peku se *povitice*[M], koje su nadjevene orasima. I *povitica* je s kvasom. Pekli su ih u zemljanim *protvanima* u *pekanama* (pećnicama štednjaka). Ovdje su rabili samo *ciglene protvane. Povitice* su prireĎivali ne samo za krsne slave, nego i za Božić, Uskrs i svadbu. Na Krsnu slavu prvo se pozivaju kumovi. Kumstvo se prenosilo s koljena na koljeno pa je bila samo jedna kumovska kuća. Krsni kum bude ujedno i vjenčani. Zatim se poziva bliža rodbina i *prijatelji* (ženina familija), koji nemaju istu Krsnu slavu. Tek kada dođu kumovi, otpočne se s molitvom i jelom. Ulazeći u kuću, gosti govore: »Sretna Krsna slava!« na što im se odgovara: »Hvala!« Krsna se slava slavi cijeli dan, od ranog jutra do kasne večeri. Ujutro se puca iz lovačkih pušaka i kubura. Ako Krsna slava padne na posni dan, za jelo se priredi riba, bakalar, grah na salatu, krumpir, posni kolač s uljem. Ovdje su »posne« krsne slave sv. Lazar, sv. Ignjatije i sv. Nikola. Kada kuća slavi, onda se taj dan ne radi. Treba reći da se na Krsnu slavu ne ide u crkvu, dok se na sve ostale blagdane išlo na tzv. *jutrenje*,[115] Međutim, za Krsnu slavu nošena je kuhana pšenica s orasima na posvećenje, pa to kušaju svi oni koji taj dan slave.

U Gornjim Dubravama (zaseoci Gojak i Kukići) nošeno je za Krsnu slavu *koljivo* na posvećenje u crkvu.

U Krsnim slavama, koje se slave u ovim selima sa pravoslavnim stanovništvom, mogu se istaći neki značajniji momenti. Kao prvo je običaj pucanja, što je u vezi sa zastrašivanjem zlih sila i demona. Zatim općeniti običaj da je na krsnoj slavi glavno lice *kum,* béz kojega ne bi bila prava slava. Tu je i običaj molenja određenih molitvi, ali samo u kući, jer se taj dan, iako je blagdan i kuća ne radi, ne ide u crkvu, za razliku od ostalih blagdana. Zanimljivo je da se zabilježe za svaku familiju sveci-zaštitnici krsnih slava, što može, u nekim slučajevima biti indikativno u daljem proučavanju krsnih slava.

114 *Povitica,* (Središnja Hrvatska — vrsta kolača). P. Skok, isto djelo, knjiga III, strana 600.

115 P. Skok, isto djelo, knjiga I, strana 788.

7. Običaji u vezi s pokojnikom

U Gornjim Dubravama (zaselak Rebić Glavica) vjerovalo se da sova svojim glasanjem sluti nekome smrt. Danas većina ljudi, osobito muškaraca, ne vjeruje u to. Ova se konstatacija ne odnosi samo na ovo vjerovanje, nego na sva, koja su prežici negdašnjih pretkršćanskih vjerovanja.

U Donjim Dubravama (zaselak Gornji Zatezali) vjerovalo se da će netko uskoro umrijeti u kući, kada crna kokoš pjeva kao pijevac. Ali ako tako pjeva žuta, izbit će požar, a bijela, bit će veselja.

Kada u Gojaku netko umre, tada se u cijelom selu ne rade teški poslovi, dok ne prođe sahrana. Između dva rata i poslije govorilo se da ne bi trebale raditi sve one kuće do kojih se čuje pjevanje pijevca od kuće pokojnika.

Ovdje je bio običaj da se umirućem dade voštana svijeća u ruku. Netko je od prisutnih pridržava. Zatim se javi *starješini* sela da u kući leži pokojnik. On je obavezno dolazio pogledati tj. ustanoviti smrt. Dok pokojnik leži u kući, pored njega gore dvije svijeće zvane *dušice* (»fitilj« gori u čaši ulja). Pored toga, gore i dvije obične svijeće, a u imućnijih i tzv. *duplijeri.* Pokojnika sahranjuju u *škrinji,* u koju se stavi malo pilovine pod glavu (ostatak od »oblanja« dasaka škrinje). Zatim se obavezno uz pokojnika u škrinju stavi jabuka, a starcima njihov pribor za pušenje. Udatoj ženi stave njen češalj. Prije sahrane pokojnika malo operu. Vodu od toga izliju u neku zemljanu posudu iz koje opet, podalje od kuće, izliju na tzv. *živac kamen"*[6], a zatim o njega razbiju posudu. Prije nego će ga iznijeti iz kuće, raskopčaju mu sve gumbe na odjeći i remen kojim je opasan. Zatim ga iznesu s nogama naprijed. Na kućnom ga pragu tri puta spuste i podignu. Oni koji na groblju kopaju *raku,* zovu se *rakari.* Najčešće su to susjedi i poznanici. Za nosila se usijeku dvije jake motke, koje se na koncu pogreba stave na križ. Nakon spuštanja škrinje u raku, prisutni bacaju svaki po tri puta komadiće zemlje. Oni koji nose na groblje momka ili djevojku, dobiju na dar *ručenike.* Na križeve momaka i djevojaka stavljaju se maramice i ručnici, koji stoje dok ne strunu. Kada se pogrebnici i ostali vrate s groblja, dočeka ih u kući pokojnika neka od žena s vodom i ručnikom pa svima polije na ruke Naime, svima je obaveza oprati ruke kada dođu s pogreba. Zatim se daje jelo i piće, što se zove *karmina*[m]. Prije jela prisutni izrnole Očenaš za pokoj duše.

Za sve vrijeme dok pokojnik leži u kući i u vrijeme sahrane na

116 *Živac kamen* je onaj koji je »izrastao iz zemlje« i ne može se ukloniti bez miniranja (objašnjenje kazivača Laze Mikašinovića iz Gornjih Dubrava).

117 *Karmine,* hrvatsko-kajkavska riječ, zatim se rabi u Dalmaciji, Istri i Sloveniji. Gozba u čast pokojnika. P. Skok, isto djelo, knjiga II, strana 52/53.

groblju, žene (rodbina) *bugare*[m], govoreći u desetercu. Žalost za bližim pokojnikom traje godinu dana (za ocem, majkom, bratom, sestrom). Dok pokojnika ne sahrane, muškarci bliže rodbine ne briju brade niti se češljaju. Žalost se izražava crninom odjeće.

U Gornjim Dubravama (zaselak Vucelići) na groblju su *krstovi,* u velikoj većini drveni, visine do 1 m. Bilo je i kamenih, ali mnogo manje. Usred groblja je veliki drveni *krst,* ukrašen rezbarijom i manjim krstićima. Tako je bilo do šezdesetih godina ovog stoljeća. Zatim naglo dolazi običaj dizanja mramornih spomenika, često puta s naivno-nametljivim »ukrasima«.

U Donjim Dubravama (zaselak Gornji Zatezali) pokojnika odmah nakon smrti operu pa ga spreme, ranije (do 1950. god.) u domaće odijelo (nošnju), a iza toga u haljine od tvorničkog platna. Za pokojnikom žene (bliža rodbina) *bugare* tj. kroz plač govore u desetercu. Pokojnika su ovdje sahranjivali u *škrinji,* u koju je stavljena jabuka. Kada ga ponesu iz kuće, otvore se svi prozori, vrata i ormari. Škrinju nose četiri muškarca na ramenima, mijenjajući se. Nosila su ostavljana na grobu tako da se motke naslone na krst, s obje strane po jedna (na poprečnu gredicu križa). Kad se pogrebnici i ostali vrate s groblja, peru obavezno ruke, ali ne pod krovom kuće, nego malo podalje. Zatim se sjeda za stol, na kojemu su priređene *karmine* (jelo). Prvo se tada zapali svijeća i pomoli Bogu za pokojnika, a zatim se jede. Nakon šest mjeseci ili godine dana, daje se u crkvi p*arastok*[119] (molitve).

U Gornjim Dubravama (zaselak Rebić Glavica) pokojnike su također sahranjivali u *škrinjama.* Žene iz uže rodbine *bugare* — govore u desetercu, kako je pokojnik bio dobar, itd. Odmah nakon smrti pokojnika kupaju, a starijeg i obriju. Za stare Jugoslavije i ranije oblačili su ih u narodnu nošnju tj. kako se ovdje veli — »u smrtnu robu«. Škrinja je nošena na *nosilima.* To su dvije jake motke sa »štrikovima«. Ovdje se uvijek pokojnik nosi, makar bilo i više kilometara. Iz kuće iznose oca sinovi, a brata braća. Pokojnika su tri puta spuštali na kućni prag, a žene su dotle posipale škrinju žitom. Na groblju prislone nosila na drveni krst, gdje stoje dok se grob *pobusi* (stavi se busenje zemlje). Kad se vrate s groblja, moraju obavezno prati ruke. Na ovdašnjim su grobljima do pedesetih godina ovog stoljeća bili drveni križevi visine jednog metra. Usred groblja se uvijek nalazio *veliki krst,* ukrašen rezbarijom i na poprečnoj gredici s malenim krstićima. Ovdje se nije nosilo jelo na groblje.

Iz navedenog može se zaključiti da je vjerovanje u vezi sa gla-

118 *Bugariti,* od Bugarin, oplakivati pokojnika (Lika), od toga *bugarština* — Hektorović. Kod Gundulića »slatke bugarkinje« — pjesme. Na zapad je sve do Istre došao glag. *bugariti* u značenju pjevati stare pjesme. P. Skok, isto djelo, knj. 1, str. 228.

119 *Parastok,* od grč. (parastasis — stajanje uz nekoga), crkvena služba za mrtve u pravoslavnih, zadušnice.

sanjem sove, koje sluti nekom zlu, raširenо u svih naroda Jugoslavije pa i šire. Slično se može reći i za glasanje kokoši kao pijevca, samo što je ovdje u Donjim i Gornjim Dubravama izrazita magija analogije prema kojoj, ako je kokoš crna, sluti zlu, a bijela veselju. Pranje pokojnika odmah nakon smrti, običaj ostavljanja pilovine u škrinji (stave je pod glavu pokojnika), stavljanje pušaćeg pribora i jabuke uz pokojnika, što prakticiraju u ovim selima, zabilježeno je i na mnogim drugim stranama, osobito na dinarskom arealu. Raskopčavaije pokojnika prije nego će ga iznijeti iz kuće, pa iznošenje s nogama naprijed, vezano je uz simpatičku magiju. Zatim tri puta dizanje i spuštanje na kućnom pragu i posipanje žitom, vjerojatno se može pripisati starom vjerovanju da inače pokojnici borave pod kućnim pragovima, gdje su u prahistoriji i pokapali mrtve. Naziv *škrinja,* u kojoj sahranjuju pokojnike, u upotrebi je više u zapadnim krajevima Jugoslavije, sve tamo do u Sloveniju. Pranje ruku pogrebnika podalje od kuće, kada dođu s groblja, razbijanje posude za vodu o tzv. *živac kamen,* zabilježeno je na mnogim stranama, a svakako ima magijsko značenje, koje se poslije izgubilo, a ostalo ovo samo kao običaj.

Žaljenje za pokojnikom, ovdje zvano *bugarenje* — nabrajanje u desetercu, dolazi od glagola *bugariti* od kojeg potječe i naziv muzičkog instrumenta *bugarije.* Ovaj je glagol došao na zapad sve do u Istra. Za pokojnika se daju *karmine,* naziv za jelo, koje se daje u kući pokojnika, istovjetan je nazivu i značenju u Hrvata. Naime, običaj *karmina* raširen je na zapadnim stranama, po Dalmaciji, kajkavskom području i u Sloveniji. Treba spomenuti da ovdje u Srba nema običaja tzv. *daće* — da se jede na groblju, što je raširenо na istočnim stranama.

Na koncu se može reći da je ovdje u Srba običaj javljanja smrti *starješini* sela, preostalo iz uredbi Vojne krajine.

8. Coprnjice, vile, vještice

U Donjim Dubravama (zaselak Gornji Zatezali) ranije se vjerovalo da postoje *vile,* koje se zabavljaju igrajući kolo. Drugo su opet *vješke* (vještice), koje ljudima mogu samo naškoditi. One odlaze na Klek igrati kolo.

U Trošmariji se vjerovalo da *coprnjice* borave na Kleku. Kada vjetar (vihor) zavrti sijeno na livadi, a zna nekada dići cijeli plast, kažu da to *vile* plešu kolo. Obučene su u duge, bijele haljine.

Iz navedenih podataka može se zaključiti da je vjerovanje u vile zajedničko u Srba i Hrvata, što je osobito izraženo na istočnim stranama i dinarskom arealu. To vrijedi i za vjerovanja o vješticama, koje na zapadnim stranama nazivaju *coprnjice.* Ova je riječ u uporabi čakavskog (Istra) i kajkavskog govora te u Slovenaca.

9. Uroci

U Donjim Dubravama (zaselak Gornji Zatezali) ranije se vjerovalo u *uroke,* pa kad je netko »urečen«, ide se ženi koja zna »bacati ugalj (žar) u vodu«, da se »skinu uroci«. To se radi tako da se u zdjelu nalije vode pa u nju bace tri ugljena žari s ognjišta. Osim toga, prije 2. svjetskog rata bio je običaj da se malenom djetetu sveže crveni konac oko zapešća ručice, »od uroka«. Inače, dok leži u *kolijevci* ili *škipu,* pokriveno je, da ga ne vide urokljive oči.

U Janjanima se vjerovalo čim maleno dijete oboli, da je *urečeno.* Zato obično majka ili neka žena iz rodbine baca žar (ugalj) s ognjišta u vodu. Ako ugalj potone, znak je da je dijete *urečeno.* »Lijepo i debelo dijete« majka nagaravi po licu i čelu (ugljenom), »da ga tko ne urekne!«

U Gornjim Dubravama (zaselak Rebić Glavica) također su malena djeca ležala u *kolijevkama* ili *škipovima.* Majke su im vezale oko zapešća ruku konce crne vune — »od uroka« (da ih tko ne *urekne*).

Sve ovo što je zabilježeno o *urocima* ima svoje analogije na dinarskom arealu. Naime, na tom se velikom području, manje-više slično kao ovdje, baca užareni drveni ugalj u vodu ili sipa rastaljeno olovo, koje se skrutne u kojekakve figure, raspoznatljive samo onome koji se bavi »skidanjem uroka«. Apotropejsko značenje ima vezanje crvenih ili crnih konaca na dječje ručice tj. to je zavaravanje urokljivih očiju. Pozornost im se svraća na konce jarkih boja. Garenje lica i čela također je apotropejskog značenja — tj. zavaravanje zlih sila, jer garavo je dijete »ružno« i »odvratno«. Prekrivanje malene djece dok spavaju ima ovdje dvije svrhe — zaštitu od muha i zvukova kao i čuvanje od zlih pogleda.

10. Vjerovanja u vezi sa stokom

U Donjim Dubravama (zaselak Janjani) su, prije 2. svjetskog rata, nastojali, ako ikako dozvoljavaju vremenske prilike, na Božić, da na kratko vrijeme istjeraju blago na pašu. Tada se nije smjelo tući pa ni glasno vikati na blago.

U Gornjim Dubravama (zaselak Rebić Glavica) bio je običaj da na Božić ujutro jedan od ukućana raspolovi jabuku pa s jednom polovicom ode u *lijev,* gdje su se nalazile ovce i koze. Ljubeći polovicu jabuke, poljubi svaku ovcu i kozu u njušku govoreći: »Ja ljubim tebe, ti ljubi janje (kozle)!« Zatim, isti dan ujutro otjeraju blago na vodu (na potok, izvor). Na *strugi* (na ulazu u lijev), kuda prolazi blago van, stoje dvoje djece s dvije strane, s upaljenim svijećama u rukama'[20]. Osim toga, to jutro na Božić, hrani *planinka*

120 M. Gavazzi, Godina dana hrvatskih narodnih običaja, knj. I, strana 42

perad tako da savije *uže* u krug, u koji sipa žito, a perad zoblje u krugu.

U Donjim Dubravama (zaselak Gornji Zatezali) bio je običaj da se oko štale vežu bodljive loze kupine, da *vještka* ne odnese kravama *vareniku*[121]. Inače su kupine vezali i oko *tečaja* (gredica) na *strugi,* da *vještka* ne uđe u *lijev* i ne naškodi blagu. Vjerovalo se da *vještkama* postaju neke žene, ali koje, to se nije znalo. Ranije osobito, a i danas ima u priličnoj mjeri vjerovanje, da jedna vrsta zmija siše krave. Mnogi vele da zmija dođe u štalu posisati kravu. Inače, »za sigurno« se ovdje vjeruje, da je u Bože Mirica iz zaseoka Mirica, dolazila zmija svaku večer u štalu posisati kravu.

I ovdje je, u Donjim Dubravama, bio ranije običaj, da se na Božić rano ujutro blago obavezno nahrani i otjera na vodu, tj. da malo izađe van.

U Gojaku je bio običaj, sve do šezdesetih godina ovog stoljeća, da se *blaščetu* (govečetu), tri puta zaredom iščupa malo dlaka, kada ga potjera ju na sajam. Iščupane dlake stave »majci« govečeta među rogove. Kada na sajam povedu konja ili vola, *planinka* im grab ljama vuče po leđima govoreći: »Koliko u ovim grabljama zubaca, toliko na varni kupaca!«

U Trošmariji se vjeruje, ako krava »neće pustit mliko« dok je žena muze, da je to učinila *coprnjica* (zaustavila mlijeko).

Na koncu se može konstatirati da se izvođenje stoke na pašu na božične blagdane može povezati s običajem na drugim stranama kada se blago izvodi na Đurđevo[122].

Običaj s jabukom koju pastir raspolovi pa ide ljubiti ovce i koze vjerojatno je vezan uz vjerovanje u vitalnost i zdravstvenu snagu jabuke, što je slično vjerovanju u običajima s grančicama i drugim biljkama čijim se udarcem ili dodirom prenosi vitalna i zdravonosna snaga kako na čovjeka tako i na životinju.

Lijep primjer tzv. *lustracije*[ni] jest običaj o Božiću kada dvoje djece stoje s upaljenim svijećama na *strugi,* kuda protjeruju stoku van. Vjerojatno je i ovaj običaj povezan sa starim rimskim *palilijama*[m], koje su održavane na 21. IV.

Hranjenje peradi u krugu, koji se napravi od užeta, očit je primjer vjerovanja da zatvoren krug štiti sve ono što se u njemu nalazi. Tako se ovim običajima želi zaštititi perad u nastupajućoj godini. Vezanje bodljikave loze kupina oko štale i *tečaja* na *strugi* u vezi je s obrambenom magijom kojomse želi zaštititi blago.

Tvrdo je vjerovanje da zmija zvana *smuk*siše krave, rašireno

121 M. Gavazzi, isto djelo, knj. I, strana 56

122 M. Gavazzi, isto djelo, knj. I, str. 42.

123 *Lust racija,* od lat. (lustratio — čišćenje od grijeha u starih Rimljana).

124 *Palilije,* seoska svetkovina u čast božice Pales; svetkovali su je pastiri 21. IV. (dan utemeljenja Rima). M. Gavazzi, isto djelo, knj. I, strana 42.

na cijelom dinarskom području pa i šire. Očito su to donijeli Srbi iz svoje stare postojbine.

Čupanje dlaka govečetu, koje tjeraju na sajam, i stavljanje »majci« među rogove, vjerojatno je povezano s vjerovanjem da »majka« osjeća nestanak »djeteta«.

Vlačenje grabljama po leđima govečeta koje tjeraju na sajam uz stereotipni govor, povezano je sa simpatičkom magijom.

Na koncu treba reći da je rasprostranjeno vjerovanje kako *coprnjice* (vještice) mogu učiniti da krave »ne daju« mlijeko. I danas je ovo vjerovanje živo u narodu, osobito u kajkavaca.

Rezimirajući sve običaje, koji su u vezi sa stokom u Ponikvama, Donjim i Gornjim Dubravama, u Srba, može se zaključiti da su se oni u prošlim stoljećima najviše bavili stočarstvom.

11. Nazivi planeta i vjerovanja u vezi s njima

U Donjim Dubravama (zaselak Gornji Zatezali) od naziva planeta i zvijezda znaju za *Danicu, Vlašiće* i tzv. *repaču* (repaticu). Kada se ova posljednja pojavi na nebu, znak je da će uskoro biti rat. Inače, ako su uvečer »guste« zvijezde, znak je da će uskoro biti kiša (padanje). Za pojavu *duge* kažu da je to *majke božje päs.*

Kada je vladala dugotrajna suša, molilo se za kišu tako da se priredi *litija* (procesija) na *dovsku neđelju,* koja obiđe tri puta oko crkve. Sudionici u litiji nose u rukama vjenčiće pletene od tratinčica.

Vjerovanje da će pojavom tzv. repatice izbiti rat ili neka kataklizma veoma je rasprostranjeno u nas, pa u Evropi i šire. Slično je i s predviđanjem vremenskih prilika prema položaju zvijezda, a napose mjeseca.

12. Ostala vjerovanja

U Donjim Dubravama (zaselak Janjani) nije se rado davalo u posudbu sjeme žitarica za sijanje, jer se vjerovalo »da će otići sreća za rukom!« To isto vrijedi i za pčele, pa se nerado poklanjaju, ma kar to bio izronjeni *trećak. Sijač* je sijao žitarice iz šarene vunene torbe, koju je držao na lijevom ramenu. Prije sijanja reći će: »Bože pomozi!« Ranije se vjerovalo, a i danas neki drže da nije dobro sijati niti saditi za mlada mjeseca, *o mlađi.*

Prije 1. svjetskog rata, pa između dva rata, ovdje su patila djeca od mnogih krasta na glavama. To se liječilo tako da se, »kad je sunce za gorom« (kada će zaći za brijeg), pozove čovjek imenom Jovan ili Ivan, koji će *iskresavat nad dječjom glavom. Iskresavaju se* iskre kakvim željezom o bijeli kamenčić zvan *pijesak.* Jovan

ili Ivan pritom govori: »Bježi otalen divlji oganj, tjera te pitomi Jovan (Ivan)!«

Prema izloženom može se zaključiti da nerada posudba sjemena žitarica i drugog, na primjer — pčela, prije nego se sebi posije, spada u analognu magiju. Zatim vjerovanje da mlad mjesec nepovoljno utječe na mnogo što, raširenо je po cijelom svijetu. Koliko u tome ima empirije, teško je reći.

Liječenje iskresanom vatrom ima duboke korijene, a povezano je također s magijom i vjerovanjem u očisnu moć takve vatre.

XIX OSTALO

1. Igranje kola, pjevanje i drugo

Prije 1. svjetskog rata ovdje se u Donjim i Gornjim Dubravama igralo *kolo* bez pratnje glazbe, uz ritmičko vikanje: »Skoči sele, đipi brale!« i uz pjevanje[125] Poslije 1. svjetskog rata igralo se uz svirku, na *svirale* (dvojnice). Pjevalo se u grupi u kojoj je uvijek jedan »vođa« — koji vodi pjevanje. K tomu treba dodati da je do pred 2. svjetski rat bilo u Srba guslara, koji su uz gusle pjevali deseteračke junačke pjesme, najviše o Kraljeviću Marku.

U Gojaku su izvijali vatru pomoću *kresiva* (željezo) i gljive s oraha. Kada žene pare rublje, skuhaju s lugom gljive, a zatim ih istuku i osuše. Na taj se način palila vatra do 1. svjetskog rata i ranije. Kada su »šibice« postale dostupne i sirotinji, taj su način napustili. Danas ovdje i najstariji ne znaju sve detalje o *kresanju* vatre. Slično je bilo i u Gornjim Dubravama (zaselak Kukići), gdje su pravili vatru tako da se o kremen udaralo *kresivom,* a iskra je palila gljivu.

U ovom kraju raširena je divlja loza zvana *pavetina,* od koje se pletu *košići* volovima, da ne mogu gristi travu i usjeve vozeći kola.

U selu Šlati kod Generalskog Stola bio je između dva rata i nekoliko godina poslije oslobođenja tzv. *lazar* (bogalj bez nogu), prezimenom Škrtić, koji je namiještao prijelome kostiju ljudima i stoci. K njemu su odlazili i žitelji ovih sela s velikim povjerenjem.

U Gornjim Dubravama (zaselak Vucelići) seoska je *baba* porađala žene u selima. Rezala je i vezala pupak novorođenčetu, a zatim to mjesto zalijevala voskom.

U selu Rebić Glavica pastiri su izrađivali od ljeskove kore posudice zvane *kuzo,* koje su služile za branje jagoda. I u Donjim Dubravama pastiri su pravili takove posudice — *kuzoliće,* u koje

125 M. Gavazzi, Vrela i sudbine narodnih tradicija, Zagreb, 1978, strana 72.

su brali šumske jagode. Nekima je opet *kuzolić* služio kao posuda iz koje se pije voda.

Na koncu treba reći za ovo nekoliko navedenih podataka slijedeće:

1. Igranje kola bez muzičke pratnje osobina je mnogo šireg područja. Zabilježeno je u Lici, Dalmatinskoj zagori, te u nekim krajevima Bosne i Hercegovine.
2. Pjevanje junačkih pjesama uz gusle je osobita značajka dinarskog kulturnog kruga.
3. Izvijanje vatre pomoću kresiva i gljive seže duboko u prošlost, a raširena je, moglo bi se reći, po cijelom svijetu.
4. Naziv divlje loze *pavetina* raširen je na cijelom Kordunu i Baniji, a isto tako i njena upotreba u raznom pletenju.
5. Narodni vidari za kostolome i uganuća poznati su na cijelom području Jugoslavije pa i šire. Ima ih i danas koji to obavljaju s dosta vještine.
6. Seoska *baba* koja porađa djecu nazivom je eufemizam koji ima opravdanje u magiji.
7. Pastirske posudice od kore zvane *kuzo* došle su ovamo utjecajem istočnoalpskog kulturnog areala.

ZAKLJUČAK

Rezimirajući sve što je do sada izneseno, može se konstatirati slijedeće:

a) Srbi su doseljenjem u ove krajeve donijeli sobom kulturne osobine svog starog zavičaja, koje se mogu svrstati, u većini, u dinarski kulturni krug

b) Nastanivši se u ovom kraju, postupno preuzimaju ovdašnje kulturne osobine ponajviše u graditeljstvu, zatim ratarstvu, mlinarstvu, tkanju i ostalim poslovima u preradi lana i konoplje. To su, dakle, pretežno utjecaji u materijalnoj kulturi. Duhovna je kultura kao i socijalni odnosi zadržala mnoge stare elemente skupa s jezikom, koji je štokavski i ijekavski

c) Po svemu sudeći ovo je stanovništvo bila zasebna skupina doseljenika, koja je došla ovamo preko Like pa ima više dodirnih točaka sa stanovništvom u Lici, nego s onima na Kordunu, Baniji i dalje

d) U suvremenom seoskom graditeljstvu u Srba i Hrvata prisutna je moderna gradnja kuća i ostalih objekata tako da nema

nikakve razlike od sela do sela. Slično je i s poljoprivredom, stočarstvom pa i manifestacijama duhovne kulture od rođenja preko svatova i pogreba — sve je to, manje-više, uniformirano civilizacijom

e) Stari običaji prilikom rođenja, ženidbe, smrti više nisu u funkciji, pomalo su zaboravljeni, ali se tu i tamo folklornim manifestacijama, u nekim prilikama, nastoje izvesti u što izvornijem obliku, što često pređe u karikaturu.

Prije nego poimenično nabrojim kazivače, moram spomenuti dr-a Đuru Zatezala, direktora Historijskog arhiva u Karlovcu, koji je angažirao kazivače, založio se i pomagao da se skupe etnološki podaci njegova rodnog kraja. Na koncu je i sam bio jedan od vrlo dobrih kazivača, jer je dobar poznavalac mnogih vidova života ovog stanovništva. Njemu i kazivačima svesrdna hvala!

KAZIVAČI

1. Mirko Busić, rođen 1932. godine u Busićima (zaselak Ponikava)
2. Boja Vignjević, rođena 1902. u Ponikvama (vidi fotografiju br. 34)
3. Simo Busić, rođen 1902. godine u Ponikvama (vidi fotogr. broj 40)
4. Mihajlo Busić, rođen 1904. godine u Ponikvama
5. Marija Rendulić, rođena 1914. godine u Trošmariji
6. Franca Lipošćak, rođena 1914. godine u Trošmariji
7. Ivan Kolić, rođen 1929. godine u Trošmariji
8. Đuro Karapandža, rođen 1904. g. u G. Dubravama (vidi fotogr. broj 35)
9. Milka Rebić, rođena 1917. godine u Rebić Glavici
10. Mara Rebić, rođ. 1923. g. u Rebić Glavici (vidi fotogr. broj 36)
11. Sirnica Rebić, rođ. 1921. **g.** u Rebić Glavici (vidi fotogr. broj 36)
12. Bartol Rendulić, rođen 1907. godine u Trošmariji
13. Eliza Hasan, rođena 1901. godine, rođ. Lipošćak, u Trošmariji
14. Stjepan Lipošćak, rođen 1908. godine u Trošmariji
15. Filip Rendulić, rođen 1912. godine u Trošmariji
16. Dane Hasan, rođen 1938. godine u Trošmariji
17. Lazo Višnjić, rođen 1900. godine u Gojaku
18. Stevo (Stević) Zatezalo, rođ. 1896. god. u Zatezalima-Škerićima
19. Mile Vucelić-Gajan, rođ. 1904. god. u G. Dubravama, zaselak Vucelići
20. Dušanka Vucelić, rođ. 1912. god. u G. Dubravama, zaselak Vucelići

21. Ilija Jaković, rođ. 1902. god. u G. Dubravama, zaselak Kukići
22. Mile Busić, rođ. 1904. god. u Ponikvama, zaselak Šimrakovica
23. Danica Zatezalo, rođ. 1898. god. u D. Dubravama, zaselak G. Zatezali, po selu zvani Pernovići
24. Sava Zatezalo, rođena Mirić, rođ. 1915. god. u D. Dubravama, G. Zatezali
25. Milica Rebić, rođ. Munjas, rođ. 1907. god. u G. Dubravama (vidi fot. br. 37)
26. Jovo Janjanin, rođ. 1906. god. u D. Dubravama, zasel. Janjani (vidi fot. broj 39)
27. Božo Višnjić, rođen 1909. god. u G. Dubravama, zaselak Gojak
28. Jovo Višnjić, rođen 1908. god. u Go jaku, G. Dubrave
29. Simo Višnjić, rođen 1910. god. u Gojaku, G. Dubrave
30. Rade Vignjević, Ponikve (vidi fotografiju broj 40)
31. Mile Vignjević zvan Jablan, Ponikve
32. Marica Rebić (Calić), Rebići — D. Dubrave (vidi fotogr. broj 38)
33. Simo Rebić (zvan Sirnica), Rebić Glavica (vidi fotogr. broj 36)
34. Nenad Višnjić, Karlovac

Dubravka Balen-Letunić

Arheološki nalazi s područja općine Gornje Dubrave

Prostor omeđen Velikom i Malom Kapelom na zapadu i Petrovom gorom_ na istoku, uz tokove rijeka Korane, Mrežnice, Dobre te srednjeg toka Kupe, obiluje arheološkim nalazima koji nedvojbeno potvrđuju prisustvo ljudskih zajednica na tom području kroz gotovo sva prethistorijska i historijska razdoblja[1]. Potrebno je već na početku naglasiti da na tom prostoru gotovo i nije bilo istraživanja, pa ono u tom pogledu predstavlja bijelu mrlju na arheološkoj karti Hrvatske. Arheološka građa pripada uglavnom slu-

1 L. čučković, Arheološka karta zajednica općina Karlovac, 1984, 5 sqq., katalog izložbe. — L. čučković, Arheološka topografija karlovačke regije, izdanja Hrvatskog arh. društva, 10/1985, u tisku.

čajnim nalazima ili je pak prikupljena prilikom rekognosciranja terena, stoga je lišena i najosnovnijih podataka, pa ne pruža velike mogućnosti za arheološku i preko nje za historijsku interpretaciju. Tek u posljednje vrijeme započeta su sustavna istraživanja pojedinih lokaliteta ove regije, koja su još uvijek u toku, a dobiveni rezultati već sada omogućavaju sigurniju rekonstrukciju života kroz pojedine vremenske periode[2]. U mozaik podataka o materijalnoj i duhovnoj kulturi stanovnika ovog područja, uklapaju se i nalazi sa lokaliteta ubiciranih na arealu nekadašnje općine Gornje Dubrave.

U prethistorijskim razdobljima, u rasponu od mlađeg kamenog do mlađeg željeznog doba, periodu dugačkom gotovo 5 milenija, vjerojatno se je i na prostoru koji zauzima navedena općina život kontinuirano odvijao, mada nam za pojedine periode nedostaju arheološki nalazi, koji bi to i potvrdili. Tako iz razdoblja mlađeg kamenog doba (4500—2400. god. prije n. e.), na području ove općine kao i na širem prostoru regije za sada nisu registrirani arheološki nalazi. Isto tako ne nalazimo potvrde o prisustvu ljudskih zajednica iz razdoblja bakarnog doba (2400—1800. god. prije n. e.), premda su van areala ove općine poznata nalazišta lasinjske kulture, kao tipičnog predstavnika ovog razdoblja na području sjeverne Hrvatske[3]. Od tri razvojne kronološke etape brončanog doba, rano, srednje i kasno (1800—750. god. prije n. e.), ovo posljednje na j kompletni je je zastupljeno na širem području regije[4], ali na prostoru ove općine iz tih razdoblja nedostaju arheološki nalazi. Postojane lakune ne treba pripisati nenaseljenosti ili opustjelosti ovog područja u nekim od razdoblja, već slaboj i neadekvatnoj istraženosti. Znatno više može se reći o razdoblju starijeg željeznog doba (750.—300. god. prije n. e.), zahvaljujući upravo započetim istraživanjima, prilikom kojih je prikupljen znatan broj raznorodne arheološke građe i podataka.

Na području Hrvatske izdvajaju se tri jaka kulturna središta starijeg željeznog doba, i to u savskodravskom međurječju, zatim slavonsko-srijemsko-baranjskom Podunavlju, te ilirsko središte između Kupe i Velebita. S područja općine Gornje Dubrave iz ovog vremenskog razdoblja prije svega treba istaći nalaze s lokaliteta

2 L. čučković, Prethistorijska gradina Turska Kosa, 1983, 3 sqq., katalog izložbe. — D. Balen-Letunić, Revizijska istraživanja tumula starijeg željeznog doba u Dugoj Resi, izdanja Hrvatskog arh. društva, 10/1985, u tisku. — D. Balen-Letunić, Istraživanje gradine Trsište u Trošmariji, Obavijesti HAD-a XVIII/1, 1986, 21.

3 S. Dimitrijević, Problem neolita i eneolita u sjeverozapadnoj Jugoslaviji, Opuscula archaeologica, V/1961, 30 sqq., 33 sq.

4 K. Vinski-Gasparini, Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj, Monografija Fil. fak. u Zadru, 1/1973, 140, 181, T. 97 : 1—21 (Lisine), 168, 179, T. 128 : 1 : 13 (Drežnik, Gajina pećina), 165, bilješka 1246 (Drežnik, Vranjkova pećina), 15, 66 sq., 133, 181, T. 22 : 13—15 (Kiringrad).
D. Balen-Letunić, Ostava kasnog brončanog doba iz Maličke, Vjesnik Arh. muz. u Zagrebu, 3.s. XVIII/1985, 35 sqq. — N. Majnarić-Pandžić, Prilog poznavanju kasnog brončanog i ranog željeznog doba na Baniji i Kordunu, Izdanja Hrvatskog arh. društva, 10/1985, u tisku.

Trošmarija, koji je zaslugom muzejskog povjerenika Frana Šabana registriran u literaturi već krajem prošlog stoljeća. Tako podatak o prethistorijskom grobnom humku — tumulu nalazimo već 1878. godine[5]. Kroz dugi niz godina taj je humak predstavljao izazov za mnoge amatere kao i stručnjake arheologe. Izgradnjom ceste 1896. godine oštećena je južna padina humka i tom prilikom uz ljudske kosti nađeni su i razni ukrasni predmeti izrađeni od bronce, jantara, stakla i drugih materijala. Brojna, u većini slučajeva nestručna, istraživanja kao i razaranja prilikom poljoprivrednih radova u znatnoj su ga mjeri oštetila. Jasniju sliku o nekropoli, odnosno o konstrukciji tumula, rasporedu i obliku grobova, karakteristiku grobnog ritusa te razmještaju priloga u grobovima pružila su istraživanja izvršena 1983. i 1984. godine[6]. Ustanovljeno je da su grobovi skeletni, različito orijentirani, odnosno da su umrli izravno položeni na zemlju, a potom ograđeni većim kamenjem nepravilnog oblika. Tako načinjena grobna konstrukcija bila je pokrivena kamenjem ili je zasuta zemljom. Grobni inventar (Sl. 1) nađen tom prilikom predstavlja bogat izvor informacija, kako o životu, tako i o običajima ljudi starijeg željeznog doba ovog područja. Sačuvani ukrasni i funkcionalni dijelovi nošnje izrađeni od trajnijih materijala, kao npr. bronce, željeza, jantara, staklene paste ili kosti, pomažu pri određivanju, odnosno rekonstrukciji odjeće. Naime, veći dio odjeće nije ostao sačuvan, jer je bio od materijala organskog porijekla — koža, tkanina ili vuna — pa se stoga često jedino po razmještaju sačuvanih dijelova, npr. dugmeta, pojaseva, pojasnih kopči, kapa, fibula i tome slično, može prilično sigurno i odrediti kompletna odjeća. Osim nakita i dijelova nošnje u grobovima su zapaženi i ulomci keramičkih posuda, što se može dovesti u vezu s grobnim ritualom, u kojem se popudbina — hrana i piće za umrlog — prilagala u grob. Prilikom sahrane, kad j]e grob već zatrpan, bio je običaj da živi iz keramičkih posuda jedu i piju, a posudu razbijaju i ostave nad grobom, o čemu svjedoči i veći broj keramičkih ulomaka nađenih na grobovima. Mnogi autori mišljenja su da se tu radi o obredu tzv. daće, a taj običaj je poznat kod brojnih protoilirskih prailirskih i ilirskih zajednica. Većina predmeta iz trošmarijskih grobova ima autohtoni karakter, proizvod su domaćih radionica, a među nalazima uočeno je i nekoliko ukrasnih predmeta koji su specifični za susjedna područja. To je i razumljivo uzmu li se u obzir kontakti putem razmjene dobara s bogatim ilirskim plemenima koja su nastanjivala sus-

5 F. Šaban, Izvještaj muzejskih povjerenika i prijatelja, Vjesnik Hrvatskog arh. društva, n. s. V/1901, 253. — J. Brunšmid, Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije, Vjesnik Hrvatskog arh. društva, n. s. V/1901, 120. — F. šaban, Izvještaj muzejskih povjerenika i prijatelja. Vjesnik Hrvatskog arh. društva, n. s. VI/1902 , 240.

6 Podaci o istraživanjima prethistorijskog humka-tumula nnalze se u Arhivu Arheološkog muzeja u Zagrebu.

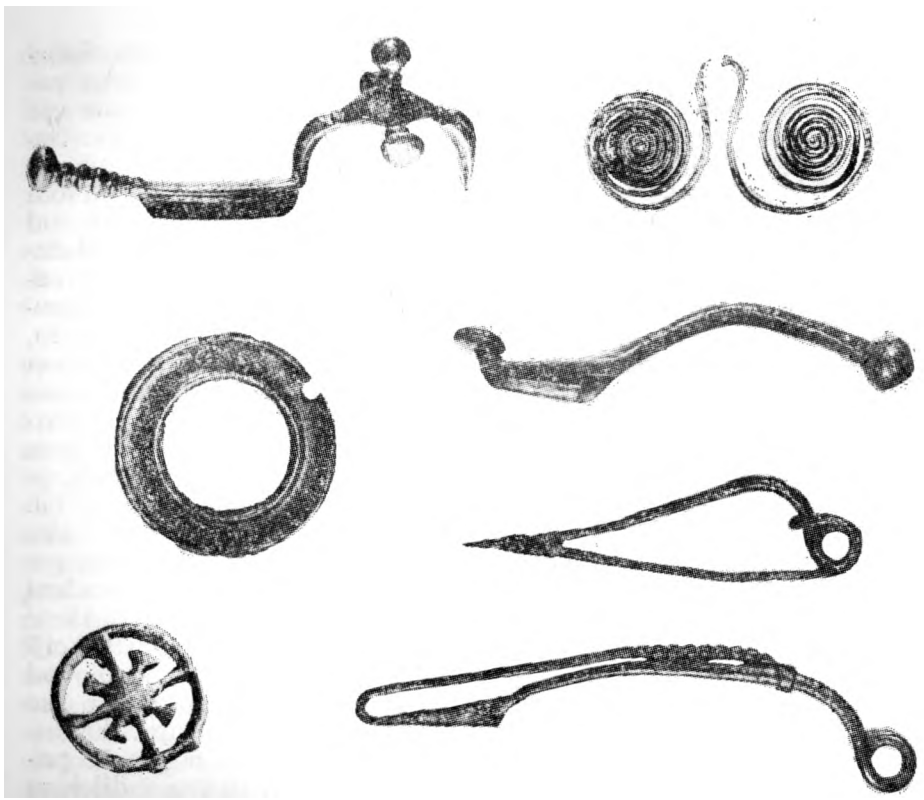

Sl. 1. Trošmarija — izbor nalaza iz grobova starijeg i mlađeg željeznog doba

jedna područja. Na kraju, po tipološkim odlikama nađenih predmeta, može se sa sigurnošću odrediti i vrijeme upotrebe ove nekropole. Uzimajući u obzir i ranije nalaze zaključuje se da je nekropola pripadala stanovnicima iz razdoblja starijeg željeznog doba, te da je bila duže vrijeme u upotrebi. Najstariji ukopi vršeni su u 7. stoljeću, a najmlađi u 4. stoljeću prije naše ere.

Iz dosadašnjih istraživanja na području Like i Ogulinsko-plaške zavale evidentno je, da se naselja koja su gradinskog tipa, gotovo redovito nalaze u neposrednoj blizini nekropole. To je slučaj i sa naseljem u Trošmariji, koje je gradinskog tipa, a nalazi se također u neposrednoj blizini nekropole, odnosno grobnog humka[7]. Smješteno je na brežuljku Trsište, kojeg vrh završava zaravnjenom terasom. Na sjevernoj i istočnoj strani padine brežuljka su

7 D. Balen-Letunić, Istraživanje gradine Trsište u Trošmariji, Obavijesti HAD-a, XVIII/1, 1986, 21.

A

strme i spuštaju se na potok Ribnjak i rijeku Dobru. Zapadna strana blagim je prevojem povezana sa brežuljkastim terenom, na kojem se nalazi grobni humak. Taj dio gradine zaštićen je bedemom sagrađenim od nasute zemlje, a gornji dio pojačan je sa 2,50 m širokim zidom, građenim u tehnici suhog zidanja. Prilaz na plato gradine bio je moguć samo sa južne strane, stoga je i bio zaštićen tzv. ulaznim tumulom, koji dominira gradinom. Kao što je vidljivo na gradini Trsište maksimalno su iskorišteni prirodni uslovi, pa stoga ona spada među dobro prirodno i samo djelomično umjetno zaštićeno gradinsko naselje. Kuće su bile raspoređene na platou gradine, a do sada je istražen samo jedan stambeni objekt, odnosno temelji kuće, koja je smještena na zapadnom dijelu terase, tako da je jednim dijelom, odnosno zidom bila naslonjena na bedem gradine. Kuća je dimenzija 7,50 x 6,20 m, i po dužini pregradnim zidom podijeljena je na dvije prostorije. Pregradni kao i vanjski zidovi građeni su od većeg kamenja u tehnici suhog zidanja. Podnica kuće konstruirana je tako da je prvo izniveliran teren slojem sitnog kamenja, a potom je na priređenu podlogu nanesen sloj ilovače. Taj tzv. kućni lijep bio je na površini dobro uglačan, a potom paljenjem ojačan, te je tako dobio crvenu boju i izgled cigle. Kuća je u gornjem dijelu bila od drveta, što se zaključuje po utorima za balvane, a krov je, pretpostavlja se, bio pokriven škopom ili drvenim daščicama. Kako je kuća imala dvije prostorije, u većoj se je najvjerojatnije boravilo, dok je manja služila za kuhanje i kao premište za hranu, što nam potvrđuju brojni nalazi. U većoj se je sprostoriji nalazilo vatrište za grijanje u hladnijim danima, a u drugoj, manjoj, nađeno je ognjište koje je bilo postavljeno na podnicu uz pregradni zid prostorije. Ognjište je bilo ograđeno kamenjem, a oko njega uz gar, pepeo, ugarke nađeni su grijači i veliki broj ulomaka od keramičkih posuda kao i brojne odbačene kosti životinja — jelen, divokoza, divlja svinja, razne ptice — kojima su se žitelji kuće hranili. U prostoriji su nađeni i keramički pršljenci za ribarske mreže, zatim utezi za tkalački stan, kao i alatke izrađene od rogova i kosti životinja. To su uglavnom razna strugala za štavljenje i obradu kože, kao i šila za šivanje. Uz zapadni zid prostorije nađeno je i nekoliko velikih posuda — pitosa sa dvije masivne drške, a služili su za spremanje hrane, najvjerojatnije žitarica i raznih plodova. Najbrojniju, ujedno i najraznovrsniju grupu nalaza čine keramičke posude. Većina njih je fragmentirana, pa se mogu samo djelomično, a pokoji primjerak i u cijelosti rekonstruirati. Po tehnici izrade i stilskim odlikama uočljive su dvije skupine lončarskih proizvoda. Većina posuda uglavnom lonaca različitih dimenzija i oblika, za pripremanje hrane, izrađena je od gline u koju je dodan usitnjeni kalcit. Razni oblici šalica s drškama, kao i zdjele, finije su izrade, odnosno izrađene su od pročišćene gline bez drugih primjesa. Osim raznih lonaca, zdjela, šalica i već ranije navedenih pitosa za čuvanje hrane, treba

Gradina Čuvidinka u Ponikvama.

spomenuti i cjedila, a zanimljiv je nalaz minijaturne posude — igračke. Sa znanstvenog stajališta, značajno je da takve minijaturne posude, koje su služile za igru djece, vrlo često oblikom i ukrasom oponašaju posude standardnih dimenzija, što arheolozima pruža mogućnost uklapanja takvog materijala u tzv. kulturne skupine, a s tim u vezi i njihovo precizno vremensko determiniranje[8]. Analizirajući nalaze iz ove kuće, zaključuje se da je ona bila u upotrebi u 7. stoljeću prije naše ere.

Treba spomenuti da je osim ovih istraživanja na gradini, započetih 1985. godine, izvršio već 1878. godine Š. Ljubić manje sondiranje kod ulaznog tumula gradine. Tom je prilikom našao rubni dio novca (aes signatum) koji je bio u upotrebi, odnosno nastao sredinom 5. stoljeća prije naše ere u srednjoj Italiji[9]. Na žalost samo jedna istražena kuća kao i nalaz novca prilikom Ljubićevog

8 D. Balen-Letunić, Prethistorijske minijaturne posude-igračke iz Arheološkog muzeja u Zagrebu, Vjesnik Arh. muz. u Zagrebu, 3. s. XV/1982, 69 sqq.

9 J. Brunšmid, Nekoliko našašća novaca na skupu u Hrvatskoj i Slavoniji, Vjesnik Hrvatskog arh. društva, n. s. 11/1896—1897, 48 (bilješka 1). — I. Mimik, Nalazi starog novca s karlovačkog područja. Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, 10/1985, u tisku.

sondiranja, ne može dati sve potrebne podatke o ovom naselju. Grobni humak-tumul i gradina čine cjelinu, stoga nije teško odrediti raspon života na ovoj gradini, međutim problematične i nepoznate ostaju razlike u načinu života kroz tako dugi vremenski period, a njih je moguće jedino uočiti sistematskim istraživanjima.

Osim gradine Trsište u Trošmariji na području navedene općine locirana je i gradina Krčevina u blizini sela Donji Zatezali na rubu šume Rudine, u Donjim Dubravama[10]. Po odabiru terena vrlo je slična gradini Trsište, naime strmih je padina, a isto tako zaštićena je tokovima potoka Globornice i Sušice. Prilikom rekognosciranja na platou gradine nađeni su ulomci keramike, koji bi po fakturi i ornamentici pripadali razdoblju starijeg željeznog doba. Za provjeru teze da je i ovdje bilo naselje, dovoljan je nalaz keramike, međutim ona nam ne može pružiti širu sliku o načinu i trajanju života na ovoj gradini. Gradina u Ponikvama na položaju Čuvidinka spada, kao i dvije prethodne, u red prirodno dobro i samo djelomično umjetno zaštićenih gradina. Locirana je iznad rijeke Ponikve koja štiti pristup na gradinu. Danas je ona većim dijelom uništena recentnim grobljem kao i cestom koja prelazi jednim dijelom gradine. Ulomci keramike nađeni su i na Rebić Glavici u selu Mirići u Gornjim Dubravama. Glavica dominira nad okolnim terenom i pogodna je za naselje, međutim uočljivo je da se po odabiru lokacije izdvaja od ranije navedenih naselja, smještenih uz tokove rijeka, koje im pružaju zaštitu, a ujedno su i izvor hrane.

Iz razdoblja mlađeg željeznog doba (300. god. prije n. e. — 50. god. n. e.), na širem području regije registrirano je svega nekoliko nalaza[11]. Naime, prodorom Kelta u 3. stoljeću prije naše ere, dolazi do velikih promjena, koje su na prostoru južno od Kupe manje izražene? budući da ovaj prostor Kelti nisu zauzeli. Utjecaji keltske kulture opažaju se uglavnom na predmetima svakodnevne upotrebe, naročito na nakitu, koji i najbrže podliježe modnim utjecajima. Ta je pojava vidljiva i na ukrasnim predmetima nađenim u grobu (Sl. 2) otkrivenom u Trošmariji[12]. U neposrednoj blizini grobnog humka-tumula, prilikom gradnje škole nađeno je nekoliko grobova, čiji je inventar uglavnom zagubljen[13], a intaktan

10 Na lokalitet Krčevine, Crkvina i Rebić Glavica upozorio me je dr Đuro Zatezalo. Koristim ovu priliku da mu se još jednom zahvalim na tim podacima kao i na pomoći koju nam je ukazao prilikom obilaska terena.

11 N. Majnarić-Pandžić, Keltsko-latenska kultura u Slavoniji i Srijemu, Acta Mus. Cibalensis, 2/1970, 62 sq., T. LVI: 1—4. — D. Balen-Letunić, Prethistorijski nalazi iz lokaliteta Kirin-grad, Vjesnik Arh. muz. u Zagrebu, 3. s. XX/1987, u rukopisu.

12 R. Drechsler-Bižić, Latenski grob iz Trošmarije, Adriatica praehistorica et antiqua, Miscellanea G. Novak dicata, 1970, 243 sqq.

13 Većina nalaza iz razorenih grobova je neobjavljena, osim certosa fibula, koje je objavila T. Težak-Gregl, Certosa fibule na centralnom japodskom području, Vjesnik Arh. muz. u Zagrebu, 3. s. X/IV/1981, 40 sq., T. 3: 5—9.

«

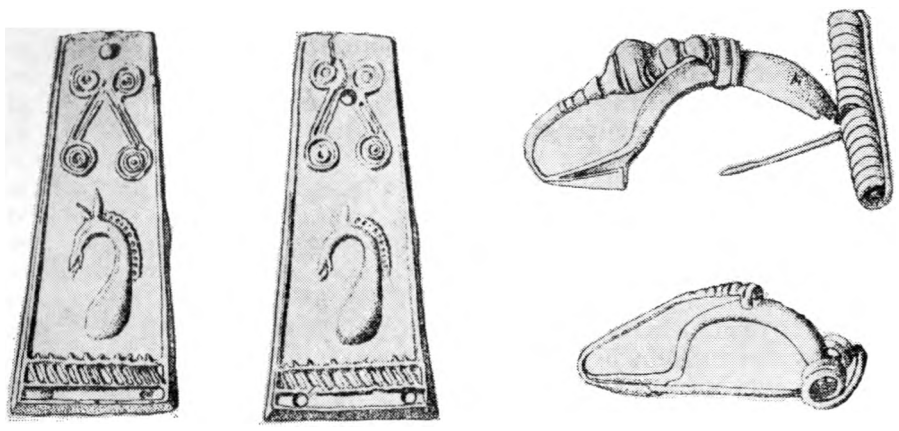

Sl. 2. Trošmarija — grobni nalaz iz mlađeg željeznog doba

je ostao samo jedan grob iz razdoblja mlađeg željeznog doba. On je sadržavao dvije brončane fibule i dvije trapezoidne brončane kopče — okovi za pojas, koje su ukrašene prikazom konjskih glava rađenih u plitkom reljefu. Ovakve pojasne kopče uobičajeni su dio pojaseva, odnosno nošnje, no prikazi konjskih glava preuzeti su, bolje rečeno inspirirani su iz keltskog kulturnog kruga, gdje su kao motiv najčešće korišteni na novcu. Obje fibule produkt su, kao i pojasne kopče, domaćeg majstora, koji vješto spaja stare ilirske s novim keltskim elementima.

Mnogo je teže područje ove općine, odnosno lokalitete i nalaze, pripisati određenoj etničkoj skupini. Prostor kojeg su naseljavali ilirsko pleme Japodi, podijeljen je na dvije geografske regije razdvojene masivom Velike i Male Kapele i Plješivicom (Albii montes) te se po pisanim historijskim izvorima Japode dijele na cis--albijske i trans-albijske. Oni cis-albijski, odnosno »ovostrani« živjeli su na području današnje Like, dok su trans-albijski, odnosno »onostrani« tj. s onu stranu Kapele zauzimali prostor Ogulinsko--plaške zavale i dio Korduna[14]. Isto tako iz historijskih izvora poznato je da su se na ovom prostoru nalazili i najveći japodski gradovi Metulum i Terponos, koje je Oktavijan August uz velike napore razorio, vodeći ratove radi uspostavljanja rimske vlasti u područjima koja su naseljavali Japodi, Dalmati, Panoni i cijeli niz manjih plemena, te u Rimu 29. godine prije naše ere slavi trijumf »De Japudibus«. Većina arheologa Metulum i Terponos smještava

14 Appian u prevodu A. Starčevića, Rimska Iliria, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, VII/1863, 163 sqq. — S. Ljubić, Japudija i prethistoričko odkriće u Prozoru kod Otočca, Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga družtva, VII/1885, 1 sqq.

na Viničicu i Trojvrh kod Josipdola, a tu pretpostavku svakako treba i potvrditi arheološkim istraživanjima koja su na ovom području oskudna i malobrojna. Od neriješenih pitanja koja se nameću oko ovog područja ostaje otvoreno i pitanje sjeverne granice Japoda, odnosno gdje prestaje japodski i počinje teritorij njima sjevernih susjeda Kolapijana[15]. Neki od autora liniju granice protežu od Okre (Hrušica) do Une presijecajući tako gornji tok rijeke Kupe i srednje tokove rijeka Dobre, Mrežnice, Korane i Gline. Mora se uočiti da tako povučena linija obuhvaća i veći dio Korduna'[6]. Lokaliteti na arealu nekadašnje općine Gornje Dubrave po svom geografskom položaju predstavljaju upravo sjevernu graničnu točku prema nejapodskim plemenima, a u kojoj su mjeri ove pretpostavke valjane pokazat će daljnja istraživanja. Tek početkom 1. stoljeća naše ere, odnosno nakon ugušenja Panonsko-delmatskog ustanka (Batonov ustanak, 6—9. godine), Ilirik je uključen u sastav rimske države, te ulazi u sklop antičke kulture.

Neposredno nakon ugušenja ustanka, radi lakše uprave, izvršena je podjela Ilirika na provinciju Dalmaciju i Panoniju. Područje o kojem je ovdje riječ nalazi se na razmeđi ovih provincija. U djelima antičkih pisaca o našim krajevima, a napose o ovom području, nalazimo malo podataka, a oni su često ne samo nepotpuni nego i nepouzdani. Iz razdoblja rimske vladavine ostali su, međutim, na širem području regije sačuvani brojni spomenici. Tako su još uvijek na terenu vidljivi ostaci arhitekture odnosno naselja, cesta, kamenoloma ili nekropola, a od predmeta svakodnevne upotrebe najčešće se nailazi na razne ukrasne predmete, keramiku, predmete od stakla, brončanu ili kamenu plastiku i tome slično[17]. Među najčešće nalaze iz tog razdoblja treba ubrojiti novac. Novac spada u vrstu arheološke građe, koja pruža brojne podatke o putevima i intenzitetu trgovine, a prije svega pouzdan je dokumenat pomoću kojeg se mogu precizno datirati i ostali arheološki nalazi. Iz područja navedene općine iz tog razdoblja poznat nam je samo skupni nalaz novca (ostava) nađenog još 1901. godine u Trošmariji[18]. Ostava (skriveno blago) je sadržavala novac Gordijana III (238—244. god.), Filipa I (244—249. god.), Valerijana (253—259. god.), Galijena (253—249. god) i Dioklecijana (284—305. g°d.)

O zbivanjima koja su se odvijala u razdoblju od 5—13. stoljp-

15 J. šašel, K rimskim napisom v Beli Krajini, Arheološki vestnik, 36/1985, 325 sqq.

16 A. Degrassi, Ricerche sui limiti della Giapidia, Archeograso Triestino, 111/15, I, 1929—1930, karta 1.

17 Za literaturu antičkihlokaliteta cf., L. čučković, Arheološka karta zajednica općina Karlovac, 1984, 17 sq., katalog izložbe. — L. Čučković, Dugoreški kraj od prethistorije do srednjeg vijeka, Historijski arhiv u Karlovcu, Zbornik 15/1986, 31 sqq.

18 I. Mirnik, Coin Hoards in Jugoslavia, BAR International Series, 95/1981, 72, 238. — I. Mimik, Nalaz starog novca s karlovačkog područja, Izdanja hrvatskog arh. društva, 10/1985, u tisku.

Krčevina, uzvišenje između Sodola i potoka Globornice kod izvora Markovac.

ća, s ovog područja gotovo da i nema podataka. Zasigurno da događaji, kao što je propast Zapadnog Rimskog Carstva pritisnutog brojnim ratovanjima i razaranjima barbarskih plemena, ili dolazak Slavena u 7. stoljeću i njihovo naseljavanje u naše krajeve, nisu mimoišli niti ovo područje, ali na žalost o tome nemamo potvrde u vidu materijalnih ostataka. Na području navedene općine, u selu Mirici na glavici Rebinka, vidljivi su tragovi srednjevjekovne arhitekture. U neposrednoj blizini ovog objekta, prije nekoliko godina kod kopanja rova nađen je skeletni grob. Grob upućuje na postojanje nekropole, a one se po pravilu nalaze oko crkve, stoga je vjerojatno da je na Rebinki bila crkva, oko koje se je nalazila nekropola. Nađeni grob je bio bez grobne arhitekture, odnosno umrli je bio zakopan u zemlju, a samo je kod glave i nogu imao po jednu kamenu ploču najvjerojatnije kao oznaku groba. U grobu nisu pronađeni nalazi pa je stoga teško precizno odrediti vrijeme ukopa. Najvjerojatnije se radi o srednjevjekovnom grobu, kad se pokojnicima ne stavljaju prilozi u grobove, jer se radi o pokrštenom stanovništvu, naime stavljanje priloga je običaj pogana. Pažnje vrijedni su također i ostaci arhitekture locirani kad Krčevine bli-

zu sela Donji Zatezali, te sela Rebić Glavica, tzv. Crkvina, čiji nas već toponim upućuje na postojanje objekta najvjerojatnije crkve iz razdoblja srednjeg vijeka.

Na kraju ovog pregleda nameće se zaključak, da je prostor između Velike i Male Kapele na zapadu i Petrove gore na istoku, kojeg je i područje općine Gornje Dubrave integralni dio, arheološki bogato, ali vrlo slabo, moglo bi se reći gotovo nikako istraženo. Osim neistraženosti uočava se i neujednačen interes za pojedine periode i kategorije lokaliteta. Tako npr. nema podataka o spiljama, koje su inače na ovom području vrlo brojne. Poznato je naime da su upravo spilje vrlo često korištene kao ljudska prebivališta pogotovo u ranijim prethistorijskim razdobljima — starije i mlađe kameno doba, nerijetko u bakrenom, te u ranom i srednjem brončanom dobu — dok su u kasnijim periodima za nemirnih vremena pružale sigurno utočište. Iz ovog sumarnog pregleda o arheološkim nalazima s područja općine Gornje Dubrave vidljivo je da su najbrojnija nalazišta iz razdoblja starijeg željeznog doba. Započeta istraživanja u Trošmariji, jednog od lokaliteta iz ovog vremenskog perioda, dala su zaista vrijedne i zanimljive rezultate, a istovremeno nametnula su i neka pitanja, na koja odgovore možemo dobiti daljnjim sistematskim arheološkim istraživanjima. Posve je sigurno, usmjere li se istraživanja na sve kategorije objekata, rezultati neće izostati, i tek tada moći će se sagledati kompleksnija slika života i razvoja ovog područja. Nadajući se boljem citiramo poznatog arheologa J. Neustupnog: »Arheološki spomenici su stvarnost koja nikad ne laže i u tome leži njihova prednost nad pisanim izvorima. Potrebno je samo pravilno ih protumačiti.«

Vladimir Peršin

Prilog za istraživanje vegetacije Dubrava i Ponikava

Geografski položaj Dubrava spada u tipične vapnene zaravni vriština bujadara, agrarno sterilnih površina. To je područje između rijeka Mrežnice i Dobre, koje je pokriveno mnogim vrtačama — ponikvama i ostalim kraškim elementima (»boginjavi kras«). Primarna vegetacija peripanoskih hrastovih šumskih zajednica vjerovat-

no je iskrčena već u prethistorijsko doba. Krčenja su vršena i kasnije, osobito u razdoblju turskih prodiranja. Krčenjem šuma smanjivala se i vlažnost tla, tj. površinskog dijela zemljišta koje se zbog propusne vapnene podloge brzo gubi. Na siromašnom, topivim mineralnim sastojcima posve oskudnom zemljištu, razvile su se vrištine i bujadare. Plitko korijenje vrijesa (Caluna vulgaris), bujadi (Pteridium aquilinum), borovice (Juniperus communis) i raznih luzula, žutilovki i dr. nije u stanju iskoristiti dublje i vlažnije horizonte tla kao šuma i na taj način je gotovo zatvoren krug formiranja današnjeg stanja — trajni stadij vegetacije na tom području koji je stvorio sterilne vrištinsko-bujadarske površine. Jedino u vrtačama, stvaranjem »dubrava«, ima plodnog tla kojeg čovjek koristi za svoje potrebe. Uzgaja krumpir, kupus, grah i dr. Tako vidimo da se kulture vežu jedino i uglavnom za krške depresije.

Današnje stanovništvo do linije Dobre, naseljeno je sekundarnom kolonizacijom u XVII i XVIII stoljeću na gotovo potpuno napuštenom graničarskom prostoru. Staroj disperziji osamljenih gospodarstava pridružuju se nakon izgradnje Jozefinske ceste više zbijenih niznih tipova naselja. Razvijaju se cestovna naselja uz ceste i kasnije uz prugu. Uz ta naselja razvijaju se šljivici i krče šikare, osvajaju oskudna kraška polja krčevine i nastaju »dubrave« — manja obradiva polja. Vrše se pokušaji pošumljavanja sa kestenom, borom, bagremom (pčelarstvo) no većih takvih zahvata do danas u cilju pošumljavanja nemamo. Na tom području nalazimo skupine livada i pašnjaka koje pripadaju vegetacijskom redu Brometalia erecti Br.Bl. To su drage prekrivene već spomenutim vrijesom, bujadi »bujanice ili steljnice«. Te zadruge nisu bogate biljnim vrstama. Na njima nalazimo slijedeće vrste: bujad, vrijes, borovicu, žutiku, običnu i bodljikavu, luzule, festuke, agrostis, i razne šaševe. Najvažniji član ove zajednice je vrijes (Calluna vulgaris), koja određuje njezinu strukturu i razvitak. Vezana je na kiselost tla te ima važnu dijagnostičku ulogu kvalitete tla. Vrištine su, obzirom na klimatske prilike, veoma široke amplitude u pogledu zastupljenosti pojedinih biljnih vrsta. Osnovni uvjet za njezin život uz izvjesne oborine je i kiselost tla. Na području Dubrava vrištine se razvijaju prema količini vode u tlu, i vapnenoj podlozi. Vrištine predstavljaju trajnu zajednicu biljaka uvjetovanu na ovom području djelovanjem čovjeka — paša. Prestankom paše vriština postepeno prelazi u šikaru i dalje u zajednicu šume — sa hrastom cerom (Quercus cerіš), hrastom kitnjakom (Q. sessiliflora) i grabom (Carpinus orientalis). Tako nastaje šuma hrasta i graba, (Querco-Carpinetum Croaticum), koja pripada svezi Carp ion betuli illirico — podolicum i redu Fagetalia (prema dr. I. Horvatu). Na mnogim mjestima nalazimo šumarke breza zajednice Betula — Juniperus communis. Vrištine i bujadnici koji se kose za stelju nazivaju se još steljnici. Vrištine (Calluneto — Genistetum croaticum Horv.) dominiraju na području Dubrava i Ponikava. Na nekim plohama dominira vrijes (D.

i

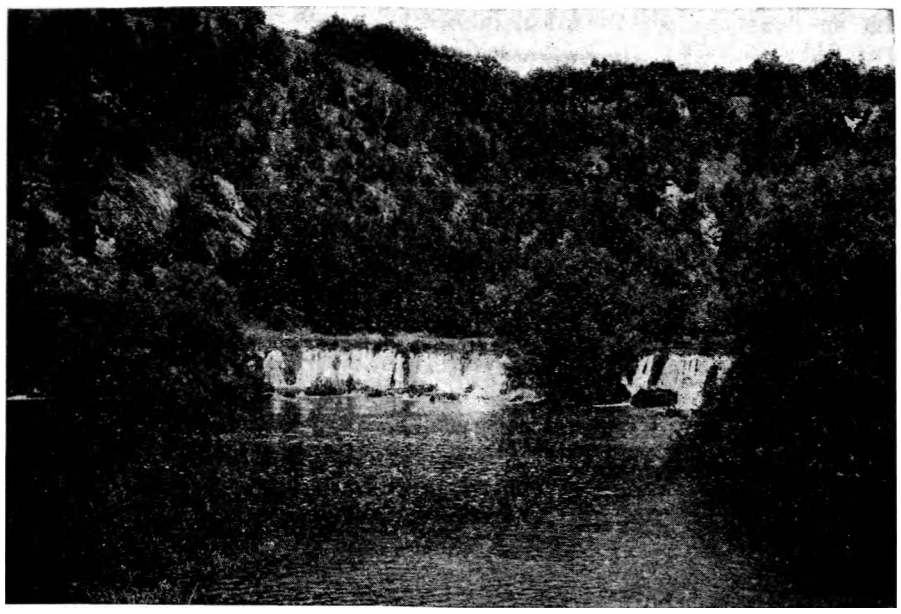

Slap na rijeci Mrežnici.

Dubrave), a na nekim bujad (Ponikve). Vriština, u kojoj nema bujadi, izgleda u ljetno doba mrka, smeđe-crvena, dok se u jesen, kad procvate vrijesak, zarumeni prekrasnim rumenilom, i predstavlja vrijednu pčelinju pašu.

Na području Dubrava, nalazimo ostatke prašumske bukove šume »BUKOVAČA«'— Fagetum croaticum Horv. Također uz Mrežnicu šumu istog sastava pod nazivom »MAŠNIK«, lijepe sastojine bukovih šuma nalazimo i na području Ponikava kote »Veliki vrh 760 i kota Lipov vrh — 583. Taj je tip šume predstavljao najveću ekonomsku vrijednost pa je i najviše stradao sječom. U području Rudina, Međuvođe i Bukovače, klancem kojim teče potok Sušica, Globornica, sa nekoliko manjih kraških izvora kao pritoka, nalazimo u bukovoj sastojini javor mliječ, divlju krušku, lipu, gorski javor, zimzeleni likovac, planinsku kozju krv, žestiku, veprinu, medveđi luk, a u proljeće mnogo proljetnica koje su pravi ukras šume. Na mjestu u šumi gdje ponire ponornica Sušica nalazimo dvije pećine. Kod izvora »Markovac« koji se odmah ulijeva u Globornicu nalazimo vodenu mahovinu fontinalis antipiritiku. U daljnjem toku Globornice nalazimo zajednicu vrba i topola (sveza Salicio albae Soo.). Šipražje vrba se sastoji od nekoliko vrsta vrba kao što su: Salix alba, S. fragilis, S. amygdalina isprepletene divljom kupinom i hmeljom. Uz rubove raste šaš, menta, kaljužnica. Na području Zatezale — Rebić Glavica nalazimo sastojinu od bijelog gra-

ba sa hrastom cerom i kitnjakom. Pritom kesten je stradao od raka kestenove kore. Uz kolovoze raste bagrem, a u nekim predjelima nalazimo sađenu crnogoricu (bijeli bor).

Na području Dubrava i Ponikava uz saobraćaj nice ne nalazimo veće šumske sastojine, koje su u prošlosti stradale za dobivanje potaše i drvenog uglja. Još i danas susrećemo paljenje ugljena.

Istraženost šumskih sastojina na području Dubrava i Ponikava sve do danas nije istraživano na temelju biljne sociologije. Ne možemo tako dobiti cjelovitu i jasnu sliku vegetacijskih oblika. Neophodno je, da se što prije izvrše floristička, a napose fitocenološka istraživanja. Također, izvršiti pedološka i klimatska promatranja, koja povezati sa vegetacijskim kartiranjem, — fitocenološkim snimkama biljnih zajednica. Današnje stanje biljnog pokrova moramo i možemo shvatiti jedino kao posljedicu djelovanja historijskih zbivanja na ovom području Dubrava, kao i različite biotičke i abiotičke faktore u toku prošlih povijesnih i bioloških zbivanja.

Na području Dubrava nalazi se interesantan kraški izvor Ponikve. Ponikve se nalaze na cesti koja ide od Zdihova do Trošmarije. Samo selo dobilo je ime po izvorištu i kratkom toku Ponikve male ponornice, koja tu i izvire i za kratka toka i ponire. Voda se pojavljuje iz velike dubine, smaragdno je plave boje i veoma hladna. Narod sela Ponikve je uzima za piće, a i blago napaja. Oko ponornice na izvorištu, na zapadnoj strani, koja je strma i prekrivena šumom bukve, graba, a uz samo »jezerce« — izvorište Ponikve, nalazimo lijesku, brezu i grab, od niskog grmlja bujad, kupina, kukurijek i biljke koje se ubrajaju u sastojinu bukove zajednice. Na istočnoj strani nalazimo vrbe, lijesku, šaševe, a u priobali u vodi skupine Chare sp. Na izlazu Ponikve u njenom kratkom toku obale su obrasle vrbicima u kojima se gnijezde divlje patke, a u vodi nalazimo potočnog raka i uz padine daždevnjake.

Na mjestima gdje je šuma posječena nalaze se gajevi breze, sađeni sa pojedinim nakupinama vrijeska i kupine. Nastaje šikara.

Teren na području Ponikava, Trošmarije i samih Dubrava kao i kanjona Dobre i Mrežnice do sada nije biološki istraživan i zahtijeva detaljnu studiju — rada više profila stručnjaka biologa, da bi se dobila prava slika stanja i biološke vrijednosti područja Dubrava.

Milan Jaković

Geografski i vojno-politički položaj i značaj Dubravskog područja u toku NOR-a

Područje Dubrava dio je teritorije općine Ogulin. Nalazi se u geografskom prostoru između 45°15' i 45° 30' sjeverne geografske širine i 15° i 15° 30' istočne geografske dužine od Grinviča.

Prostire se zapadno od rijeke Mrežnice do linije: selo Munjasi--Popovo Selo-Gojak, a dalje prema sjeverozapadu do na oko 4 kilometra udaljenosti od rijeke Kupe, odnosno teritorije Slovenije —
— Bele krajine.

Mjereno po karti[1] dugačko je oko 21 a široko oko 3—7 kilometara.

Prema području Tounja, Ogulinskoj kotlini i Gorskom kotaru ograničeno je linijom: rijeka Mrežnica u reonu Polojske kose — šuma Bukovača — sjeverne padine Krpela — Lojnik — Kučaj — Plješivica, a prema području Generalskog Stola i Bosiljeva sadašnjom linijom razgraničenja teritorije između općina Duga Resa i Ogulin.

S istočne strane, kanjonska dolina rijeke Mrežnice razdvaja ga od teritorije Korduna.

Iako je područje Dubrava smješteno između većih geografskih cjelina, Gorskog kotara i Korduna, ipak ni jednoj od njih ne pripada. No, prema prostoru koji zauzima, reljefu, odnosno orografske-topografskim, hidrografskim i drugim osobinama zemljišta, s pravom se može označiti kao početni dio, geografski nedefinisanog, prelaznog područja, koje se od sjeveroistočne periferije Gorskog kotara i ogulinsko-oštarsko-josipdolske ravnice, između rijeka Mrežnice, Dobre i Kupe, prostire prema Karlovačkoj kotlini.

U odnosu na Belu krajinu, kao veću geografsku cjelinu na teritoriji Slovenije, položaj dubravskog područja je sličan položaju koji ima u odnosu na Gorski kotar i Kordun.

S gledišta vojnih aktivnosti, taktičkih, taktičko-operativnih i diverzantskih, u toku NOR-a na njemu su, kao objekti, najznačajnije bile komunikacije, ceste i željeznička pruga, koje ga presijecaju i povezuju sa širim prostorom Karlovca i Ogulina, kao prostorima operativnog, eventualno i operativno-strategijskog, značaja.

S obzirom na geografski smještaj, tokom NOR-a vojno-politički

1 Karta 1 : 50.000 Karlovac 1 i Ogulin 2.

položaj dubravskog područja bio je, prvenstveno, uvjetovan njegovim položajem u odnosu na glavne neprijateljske vojne snage, koje su ga neposredno ugrožavale.

Za dubravsko je područje naj nepovoljni ja bila činjenica što se, od 1941. do kraja rata 1945. godine, stalno nalazilo između, u Karlovcu i Ogulinu lociranih, jakih posadnih, i na dubravskom području operativno aktivnih neprijateljskih vojnih snaga, do septembra 1943. godine talijanskih, kasnije njemačkih-ustaško-domobranskih.

Treba dodati i stalno prisustvo posada tih snaga u Tounju, Generalskom Stolu, Severinu, Bosiljevu, do jeseni 1942. godine. Lešću i Bosiljevu poslije kapitulacije Italije itd. odnosno njihovu taktičku i drugu aktivnost protiv NOP-a u cilju obezbjeđivanja već pominjanih komunikacija.

Iz taktičko-operativnih i logičkih razloga, naime, neprijatelj jfc, u toku trajanja NOR-a, stalno poduzimao odgovarajuće vojne i druge akcije u cilju kontrolisanja i održavanja saobraćaja željezničkom prugom Zagreb — Karlovac — Ogulin — Rijeka i cestama koje povezuju Karlovac i Ogulin i šire se u raznim pravcima.

Aktivnost neprijateljskih vojnih snaga bila je raznovrsna. Kontrolisali su sela-zaseoke i krstarili po terenu, izvodili tzv. akcije čišćenja (male ofanzive) u kojima su spaljivali pojedina dubravska sela ili zaseoke, pljačkali i uništavali narodnu imovinu.

Neprijateljska je aktivnost naročito bila intenzivna u nastaloj operativno-strategijskoj situaciji poslije kapitulacije Italije, septembra 1943. godine. Vojno-politički položaj i prilike na području Dubrava postale su još teže i nepovoljnije.

Vojno-politički položaj, a i značaj dubravskog područja u NOR-u bio je određen i njegovim položajem u odnosu na Gorski kotar — Hrvatsko primorje i Kordun, kao prostorno razdvojene centre oružanog narodnog ustanka u Hrvatskoj, protiv fašističkih okupatora i njihove tvorevine ustaške NDH.

Slobodne teritorije stvorene na prostoru tih centara bile su operativne osnovice na koje su se oslanjale, (snabdijevanje, sanitetsko zbrinjavanje i dr.) sa kojih su polazile i na koje su se vraćale partizanske teritorijale, diverzantske i operativne jedinice — brigade, divizije — nakon izvršenja svojih borbenih, diverzantskih i drugih zadataka.

Zbog svoga geografskog smještaja, veličine i oblika, dubravsko je područje u odnosu na razdvojene partizanske operativne osnovice, u vojno-političkom i svakom drugom pogledu, bilo u položaju njihovog prostornog povezivanja.

U sličnom, ako ne i istovjetnom položaju dubravsko je područje bilo i u odnosu na Belu krajinu u Sloveniji — Kordun i obratno, kao i u odnosu Kordun-Žumberak i obratno.

U sklopu rečenog o vojno-političkom položaju i značenju dubravskog opđručja, u odnosu na pomenute centre NOB-e, tj. partizan-

j

ske operativne osnovice, najhitnije, u praksi NOR-a najpresudnije 1 najznačajnije bilo je to što je i područje Dubrava, također bilo ustaničko i po mnogo čemu specifična partizanska operativna osnovica.

Pomenuta specifičnost, prije svega, iskazivala se kroz činjenicu što od oktobra 1941. godine, kad je izvedena prva oružana partizanska akcija, do kraja NOR-a 1945. godine, na području Dubrava nije bilo slobodne teritorije, kao u već pominjanim i drugim ustaničkim krajevima.

Bez obzira na tu nepovoljnost, vojno-politički, političko-organizacioni, ekonomski i drugi zadaci, usmjereni na razvijanje, širenje, jačanje i učvršćivanje NOP-a, na cjelokupnom su dubravskom geografskom prostoru ostvareni kao i na slobodnoj partizanskoj teritoriji.

Da nije bilo tako, područje Dubrava u toku NOR-a, sasvim sigurno, ne bi imalo takav značaj kakav je imalo, niti bi se nalazilo u vojno-političkom položaju u kakvom je bilo od ustaničkih dana 1941. do završetka NOR-a 1945. godine.

Rečeno, naravno, ne treba shvatiti i razumjeti kao da se smatra, da su za vojno-politički položaj i značaj dubravskog područja u NOR-u, geografski položaj i svi drugi elementi, koji su u vezi s tim, bili beznačajni.

Relativno malo, površine od svega 96,13 km², uske, u već navedenim smjerovima izduženog oblika, dubravsko je područje u toku NOR-a iz više razloga bilo značajno.

Prije svega, kao ustaničko svojim je geografskim smještajem, veličinom i oblikom omogućavalo i olakšavalo partizanskim jedinicama višednevno zadržavanje, pokrete i jednovremeno borbeno, diverzantsko i drugo dejstvovanje na više pravaca, u zahvatu i na komunikacijama (rušenje željezničke pruge, zasjede na cestama itd) na dubravskom i širem području između rijeka Mrežnice, Dobre i Kupe, odnosno između Karlovca i Ogulina.

Ometanje i onemogućavanje neprijateljskog komuniciranja na dubravskom, i na njegovoj bližoj i daljoj okolini imalo je i šire značenje. Već u toku ustaničke 1941. godine cijenilo se da uznemiravanje i onemogućavanje neprijateljskog saobraćaja na dubravskom prostoru ima značaj za NOP u Gorskom kotaru i Lici.

To je vidljivo iz sadržaja naredbe Komande narodnooslobođačkih partizanskih odreda Korduna i Banije, što je 25. decembra 1941. godine dostavljena Komandi Drugog partizanskog bataljona. U toj naredbi napisano je i slijedeće:

»Odred Dubrave neka ma gde prekine saobraćaj na pruzi bar za 5 minuta, to želim reći da je veoma važno taj saobraćaj uznemiravati zbog samog Gorskog Kotara i Like.«[2]

2 Zb. NOR-a, tom V, knj. 2, dok. 96.

O značaju dubravskog prostora i partizanskim dejstvima na njemu i širem području između Karlovca i Ogulina, odnosno rijeka Mrežnice i Kupe razgovaralo se i na trećem savjetovanju Glavnog Štaba partizanskih odreda Hrvatske, održanom od 8. do 11. aprila 1942. godine.

Na tome je savjetovanju zaključeno da, radi suprotstavljanja talijanskoj i ustaško-domobranskoj vojnoj i drugoj aktivnosti protiv NOP-a i partizanskih jedinica na Kordunu i u drugim ustaničkim krajevima, na području Dubrava pod komandom 1. bataljona 2. kordunaškog partizanskog odreda treba formirati operativnu partizansku jedinicu.

Prema pomenutom zaključku, tu je jedinicu trebalo formirati od boraca 1. bataljona tj. partizana s područja Dubrava koji su bili u njegovom sastavu i partizana iz Primorsko-goranskog partizanskog odreda.[3]

Bilo je zamišljeno da ta jedinica, osloncem na dubravski geografski prostor kao operativnu osnovicu, svojim oružanim i drugim akcijama, osim uništavanja neprijateljske žive sile i tehnike, rušenja i onemogućavanja saobraćaja, naročito željezničkom prugom, prenosi, rasplamsava i jača oružanu i druge oblike NOB-e na širem području Bosiljeva, odnosno prostoru između rijeka Dobre i Kupe naseljenom hrvatskim stanovništvom.

Početkom druge polovine aprila 1942. godine na područje Dubrava je došla Gomirska partizanska četa. Po pristizanju, 18/19. aprila ta je četa zajedno sa četom iz 1. bataljona 2. KPO, koji se tada kompletan nalazio na terenu Dubrava i već dejstvovao u smislu zaključaka sa savjetovanja u GŠH, učestvovala u akciji rušenja željezničke pruge kod Gornjih Dubrava.[4]

Međutim, poslije zajednički izvedene akcije, Gomirska se četa vratila natrag, tako da do formiranja partizanske jedinice prema zaključku u GŠH nije došlo. Ali, Štab 2. KPO-a, odnosno njegov prvi bataljon zbog toga nije odustao od formiranja jače jedinice za borbeno i drugo djelovanje, uglavnom na području Dubrava i šire okoline.

Prvih dana maja 1942. formirao je svoju treću, odnosno Dubravsku partizansku četu, koja je nekoliko mjeseci samostalno i u sastavu bataljona uglavnom djelovala na području Dubrava i okoline.

Značaj dubravskog područja u toku NOR-a iskazivao se i kroz manevre partizanskih jedinica jačine od bataljona do divizije.

Prvi takav manevar preko dubravskog područja izvela je, krajem ljeta 1942. godine, grupa udarnih bataljona Primorsko-goranskog partizanskog odreda, na putu sa Korduna za Gorski kotar, ta-

3 Zb. NOR-a, tom V. knj. 4, dok 120.

4 Isto.

kođer, i Prvi proleterski bataljon Hrvatske u pokretu iz Like i sa Korduna na Žumberak.

Nešto kasnije to je izvela i 1. (4.) kordunaška brigada pri povratku sa Žumberka na Kordun. Istim putem su se sa Žumberka na Kordun vratila i djeca Korduna, Banije i Kozare, što ih je Brigada oslobodila iz ustaškog logora u Jastrebarskom.

U decembru 1942. godine. Prva kordunaška brigada ponovno je preko dubravskog terena izvela manevar sa Korduna na Žumberak, a polovinom februara 1943. godine sa Žumberka na Kordun.[5]

U julu 1944. godine preko područja Dubrava s područja Žumberka na Kordun vratila se 8. kordunaška udarna divizija. U isto vrijeme prevezen je i znatan broj partizanskih ranjenika u partizanske bolnice na Kordunu na dalje liječenje.

U toku izvođenja navedenih i drugih pokreta, najkritičnija mjesta bila su: prelaz preko rijeke Mrežnice i preko ceste i željezničke pruge Karlovac — Ogulin. Prelaz preko Mrežnice bio je organizovan kod Rebić-mlina, a cesta i pruga prelazile su se u reonu Donjih Dubrava. Nizvodno od Rebić-mlina bilo je više prelaza preko Mrežnice. Međutim, ni jedan, osim prelaza kod Vitesova mlina, nije bio dovoljno siguran. Za to i nisu korišteni za drugo osim za prelaze pojedinaca, odnosno manjih grupa aktivista NOP-a i ne često partizanskih jedinica, uglavnom, jačine od voda do čete.

Na značaj Dubrava, odnosno dubravskog područja u toku NOR-a, ukazuje i pismo što ga je 15. januara 1942. godine uputio Vladimir Bakarić, u svojstvu politkomesara Glavnog štaba partizanskih odreda Hrvatske, Centralnom Komitetu KPH.

U sadržaju- toga pisma, a u dijelu gdje govori o mogućnostima prebacivanja ljudi u partizane, Bakarić je između ostalog pisao:

»Druga bi mogućnost bila da se ljudi prebacuju preko sreza Samoborskog i jaskanskog prema Gorskom kotaru, barem do Dubrava.«[6]

Očigledno je, dakle, da je V. Bakarić, kao politkomesar Glavnog štaba i član CK KPH, polovinom januara 1942. godine Dubrave, iako na njihovom području nije bilo slobodne partizanske teritorije, smatrao sigurnom i značajnom partizanskom bazom.[7]

Dio sadržaja izvještaja što ga je sekretar Operativnog rukovodstva Centralnog komiteta KPH Vladimir Popović 1. aprila 1942. godine dostavio Centralnom Komitetu KPJ, također ukazuje na značaj dubravskog područja u toku NOR-a.

Pored drugog, u tome izvještaju V. Popović je napisao i slijedeće:

»Za uspostavu redovne i stalne veze sa vama preduzimao sam

5 Zb. NOR-a, tom V. knj. 13, dok 43.

6 Zb. NOR-a, tom V. knj. 3, dok 21.

7 Na želj. stanici Donje Dubrave nešto više od dva mjeseca prije Bakarićevog pisma bio je uspostavljen punkt CK KPH za prihvat ljudi koji su iz Zagreba upućivani u partizane. Vjerovatno je ta činjenica bila poznata Rakariću.

sve od prvog dana. Učvrstio sam punkt u Dubravama (...) Ranije se moglo preko toga punkta slati ljude u masama, jer se pored ostalog nalazilo dobrih vojnika među tamošnjom posadom.

Sada je nešto teže, jer se iznenada izmijenila posada, ali nije nemoguće, jer je poslije toga tim putem došao omladinac« (Drago Sase, koji je po dolasku određen za sekretara Pokrajinskog komite-

ta SKOJ-a. Poginuo je kao org. sekretar OK KPH za Gorski kotar.

I dalje Popović je pisao: »Bez mnogo teškoća veza sa Slovenijom se može ponovno uspostaviti. U tu svrhu je potrebno javiti drugovima u Sloveniju slijedeće: na terenu između Vinice i Fara, ili Vinice i Plemenitaša može se prelazeći Kupu doći bez naročitih smetnji do našeg prvog odreda u tom kraju. Drug Slovenac koji bi došao u svrhu povezivanja treba da se javi u Ponikvama kod bilo kojeg seljaka i da traži vezu sa odredom (...) Uspostava te veze za nas je od velikog značaja ne samo kod koordiniranja akcija duž Kupe, već i zbog liferovanja ljudi iz Zagreba za odrede.«[8]

Opširnije navođenje sadržaja u kojem se u izvještaju V. Popovića Centralnom komitetu KPJ, odnosno drugu Titu govori o Dubravama, smatrao sam potrebnim i opravdanim, prvenstveno zbog toga što taj dokumenat, kao i navedeni dokumenat čiji je autor V. Bakarić, cijenim kao izuzetno važan i značajan za objektivno sagledavanje i procjenjivanje kakav je bio obim, sadržaj i nivo značaja dubravskog područja u toku NOR-a.

Posebno treba reći, u prvoj i drugoj godini NOR-a, zapravo sve do stvaranja slobodne teritorije na prostoru Bosiljeva, dubravsko područje nije bilo značajno samo zbog toga što su na njemu prve teritorijalne partizanske jedinice i grupe diverzanata efikasno dejstvovale protiv italijanske i ustaško-domobranske vojske, žandara i drugih neprijatelja, već i zbog toga što su sa njega polazile i na njega se vraćale iz akcija, čiji je cilj bio prenošenje oružane NOB-e, širenje i jačanje političkog uticaja NOP-a u hrvatskim selima i zaselcima između Dobre i Kupe i širem području.

Zato što je dubravsko područje već u prvim mjesecima oružanog narodnog ustanka, tj. krajem 1941. i početkom 1942. godine, u političko-organizacionom i svakom drugom pogledu, postalo sigurna baza i oslonac NOP-a za sve forme i oblike borbene aktivnosti partizanskih jedinica, kao i za sve aktivnosti u širenju, rasplamsavanju i jačanju NOB-e i na širem prostoru između rijeka Mrežnice, Dobre i Kupe, najzaslužniji je srpski narod Dubrava. Jer, bez masovne podrške naroda, te njegove spremnosti i odlučnosti da pod rukovodstvom KPJ, svim sredstvima i na sve moguće načine aktivno učestvuje u oružanoj i svim drugim oblicima NOB-e, sve do stvaranja jedinica NOVJ (brigada, divizija i korpusa) u jeseni 1942. godine, borbena aktivnost i zadržavanje teritorijalnih parti-

8 Zb. NOR-a, tom V. knj. 4, dok. 1.

I

zanskih jedinica na dubravskom prostoru, te prenošenje i širenje oružane NOB-e na njemu bližem području nastanjenom hrvatskim stanovništvom bilo bi veoma otežano, ako ne i nemoguće.

Da nije bilo masovne podrške naroda na području Dubrava, sasvim sigurno, ne bi bilo moguće da se za sve vrijeme NOR-a u praksi ostvaruju svi političko-organizacioni i drugi zadaci NOP-a, uglavnom, kao i na oslobođenoj teritoriji. Također, ne bi mogle legalno djelovati, kao što su djelovale, masovne političke organizacije NOP-a, posebno NOO-i, seoski i općinski, kao organi narodne vlasti.

Konačno, bez podrške naroda, koji je od strane ustaške strahovlade bio osuđen na smrt, Dubrave i dubravsko područje u toku NOR-a ne bi ni bilo toliko značajno, niti bi se na njemu i preko njega moglo ostvarivati ono što se od 1941. do pobjedonosnog završetka NOR-a ostvarivalo.

Đuro Vucelić Gnjatić

Od apfilskog rata do partizanske zakletve

(SJECANJE)

Nakon učešća u aprilskom izgubljenom ratu 1941. godine i kapitulacije, izbjegao sam zarobljavanje prilikom povratka iz bivše jugoslavenske vojske, i došao u rodne Dubrave, gdje sam se zadržao do odlaska u partizane.

U narodnooslobodilački pokret sam se uključio preko predratnog pekarskog radnika Petra Mikašinovića koji je bio u vezi sa organizacijom KPJ u Dubravama ili sa nekim njenim članovima. U to vrijeme Petar je bio vrlo aktivan u propagandnom djelovanju među narodom. S njim, kao inicijatorom, učestvovao sam u organiziranju patrola i straža i službe osmatranja i javljanja po naseljima Mikašinovići, Vućki, Pemovići i dr. Ova služba obezbjeđenja imala je za cilj pravovremeno sklanjanje svih onih kojima je prijetila opasnost u slučaju nailaska ustaša, žandara i drugih neprijatelja, a radili smo i na odvraćanju ljudi da ne idu na sajmove i pijace u Ogulin i Karlovac i da ne odnose tamo živežne namirnice, da ih ne koriste neprijatelji.

Organizovani su i održavani narodni skupovi. Sjećam se jednog koji je održan jedne noći u naselju Mikašinovići, u kući Race Mi-

kašinovića, cestara. Na skupu je govorio jedan od organizatora ustanka u Dubravama Rade Janjanin.

Organizovano, a ponekad i spontano okupljanje i bivakovanje van naselja, najčešće radi izbjegavanja opasnosti od nailaska raznih neprijateljskih formacija, postalo je skoro svakodnevna ustaljena praksa. Takvi skupovi i sastanci bili su pogodni za politički i propagandni rad. Naročito je bilo govora o razvoju ustanka pod rukovodstvom KPJ i o ciljevima NOB-a.

Zbog neprekidnih neprijateljskih represalija, situacija je na terenu Dubrava sve teža. Svaki je dan neizvjesniji i teži od prethodnog. Ali to narod nije obeshrabrilo. Naprotiv, ljudi su vjerovali u našu pobjedu i da će rat za kraće vrijeme, možda za koji mjesec, biti završen. Očekivala se propast njemačkih fašista, a time i ustaškog režima.

Prvih dana novembra Dubravski partizanski odred zadržao se izvjesno vrijeme u nekim naseljima Donjih Dubrava. Tada sam imao prvu priliku da dođem u neposrednu vezu s njim i da dva dana provedem među borcima.

Tada sam upoznao Simu Karapandžu i Đuru Zatezala Juda, rukovodioce odreda koji su, zajedno s Radom Janjaninom, bili i glavni organizatori ustanka na teritoriji Dubrava i šire. U Odredu je bilo dvadesetak partizana — svi sa teritorije bivše općine Dubrave, i većina moji predratni poznanici. Tu sam zatekao i nekoliko mojih drugova iz vremena zajedničkog službovanja u bivšoj jugoslavenskoj vojsci: Simu Zatezala Cojla, Đuru Rebića iz Rebić Glavice, Radu Višnića Čobana, Todu Jakovića Zeca i druge.

Rukovodiocima odreda rekao sam da odmah želim stupiti u sastav odreda. Razgovarao sam o tome i sa Simom Zatezalom Škerićem, koji je već tada bio na glasu kao odvažan i hrabar borac. Pitali su me imam li kakvo oružje i pošto nisam bio naoružan, rečeno mi je da će moju želju imati u vidu i čim se pribavi oružje, da ću biti pozvan i primljen u odred. Još mi rekoše, ako steknem kakvo oružje da dođem. Napustio sam odred dosta razočaran i srdit, jer sam se na neki način osjetio poniženim. Jedina utjeha je bila što nisam bio usamljen jer su tih dana još neki mladići tako prošli.

Odred sam napustio u Peslićima (naselje Rebići) i usputno se prisjetio mogućnosti da dođem do pištolja. Naime, poslije vojnih manevara 1937. godine, čuvajući stoku na ispaši, našao sam pištolj kojeg mi je otac odmah oduzeo. Po povratku iz odreda pitao sam oca za taj pištolj, a on mi reče da ga je pred početak rata pozajmio Mili Mikašinoviću, lugaru, i da odem da ga tražim.

Odmah sam posumnjao da ću pištolj dobiti. Tako je i bilo. Mile mi reče da ga je pozajmio nekom Ogulincu i da više ne smije ni pitati za njega. Propade, dakle, i ta mogućnost da se nađem u Đubravskom partizanskom odredu, što mi je tada bila velika želja, nakon što sam moje drugove vidio naoružane. Slobodni, i s oružjem u ruci, bili su u mogućnosti da tuku ustaške razbojnike i okupatora.

U ideologiju i politiku nisam se razumio niti sam o tome tada razmišljao.

Tri ili četiri dana nakon toga pročulo se o teškoj tragediji koja se dogodila Dubravskom odredu. Naime, 7. novembra odred je bio u akciji, s ciljem da miniranjem pruge kod Gornjih Dubrava prekine i za izvjesno vrijeme onemogući neprijateljski željeznički saobraćaj. Tom je prilikom iz nerazjašnjenih razloga eksplodirala protivtenkovska mina od koje je nastradala trećina odreda. Poginulo je osam boraca, a među kojima komandir Đuro Zatezalo Jud i Đuro Rebić iz Rebić Glavice, moj dobar drug i prijatelj s kojim sam godinu dana bio u bivšoj jugoslavenskoj vojsci.

Među narodom Dubrava ubrzo se pročulo o teškim gubicima među prvim partizanskim borcima našeg kraja. Bio je to nenadoknadiv gubitak u početnoj fazi razvoja NOP i ustanka, ne samo za teritoriju bivše općine Gornje Dubrave. Nije bilo kolebanja, ali je ipak za izvjesno vrijeme — radi teškog udara, nastala stagnacija i zastoj u razvoju ustanka u Dubravama. Time je i moj odlazak u Dubravski partizanski odred bio odgođen, kao i mnogim drugim omladincima koji su bih spremni i odlučni za to.

Neki borci iz Dubrava su, zbog privremene stagnacije i oporavka Dubravskog partizanskog odreda, krajem 1941. i početkom 1942. godine preko Perjasice potražili vezu i uključili se među tamošnje partizanske borce, a kasnije neki od njih prešli među dubravske partizane. Bili su to: Nikola Papić Pavić, Nikola Papić Đurina, Cvijan Sekula, Nikola Janjanin Baja, Vlado Zatezalo Macan i mnogi drugi. Na žalost, nisam u mogućnosti imenovati sve. Među ove pripada i čitava grupa boraca iz Ponikava.

Poslije tragičnih gubitaka u Dubravskom partizanskom odredu, neprijatelj je na razne načine nastojao da otkrije, neutrališe i osujeti NOP i ustanak u Dubravama. Imali smo podatke o nekim namjerama, poduhvatima i pokretima neprijatelja, što je omogućavalo uspješno izbjegavanje njihovih pohoda i zasjeda. Ustaško-žandarmerijske patrolne i druge snage, poduhvate i pokrete pripremali su u velikoj tajnosti, prikriveno.

Bila je subota, hladan jesenji dan 14. decembra 1941. godine. Padala jie povremeno susnježica. U grupi nas je bilo petnaest. Bili su tu, koliko se sjećam, pored nas dvojice: Mileta Rebić Ban, Bogdan Rebić, Đuro Kukić Todina, Raco Mikašinović Orlist, Mileta Zatezalo Bleja, njegov sin Petar i Cvijan Sekula. Mileta Zatezalo Bleja bio je među prvim ustanicima u Dubravama 1941. Bio je vođa naše grupe, a upravo toga dana bili smo i više vremena kod njegovog mlina na rijeci Mrežnici. Cvijan je bio predratni radnik u tekstilnoj fabrici u Dugoj Resi i pošto su on d njegova žena bili otpušteni s posla 1941. i protjerani, došli su i zadržali se u Pernovićima u rodnoj kući Cvijanove žene Savke Sajine. Ostala imena sam zaboravio. Možda su dvojica bili naoružani lovačkim ili nekakvim drugim puškama, a netko je imao pištolj. Cio dan proveli

smo, po običaju, u kanjonu rijeke Mrežnice. U sumrak smo pošli ka Gornjim Zatezalima. Ja i polubrat od tetke Đuro Vucelić Požar kretali smo se na izvjesnom odstojanju ispred kolone. Žurili smo, pošto smo ogladnjeli, jer cio dan nismo ništa jeli. U rejonu zvanom Drijenak odjednom se oko nas stvori grupa žandara s noževima na puškama, vičući: »Ruke uvis! Predaj se!«

Ostali iz naše kolone, pošto su primijetili zasjedu, brzo se povukoše i krenuše drugim pravcem.

Poslije detaljnog pretresa (čak su naokolo i žbunje pregledali) žandari nas lancima zavezaše i tada nastavismo pokret stazom ka Gornjim Zatezalima. Kod mene su pronašli džepni kalendar »Jugoslovenska straža«, izdat 1941. godine, prije kapitulacije Jugoslavije. Prelistavajući kalendar i naišavši na sliku kralja Petra, zloglasni vođa patrole Čajevac, počeo je da mi se grozi govoreći da sam komunističko-četnički bandit i da bi me najradije odmah zaklao.

Dođosmo u Pernoviće i zaustavismo se ispred Kožareve kuće. Već je bila noć, a snijeg počeo sve više da pada. Čajevac i još neki žandari uđoše u kuću. Vjerojatno im je bila namjera da tu malo odmore, nešto popiju i pojedu. Kada je domaćica, moja kuma Danica, vidjela ispred kuće nas dvojicu, lancima zavezane, bila je zaprepaštena. Odmah je i ostale žandare pozvala u kuću da bi ih pićem i jelom počastila. Danica ih na razne načine umoljavala da nas puste. Uvjeravala ih je da nas dobro poznaje, da može za nas garantovati, da nismo ništa krivi i da ona i svi mi poštujemo i volimo novu vlast, da smo sretni i zadovoljni što sada imamo »svoju nezavisnu hrvatsku državu ...« Međutim, prethodno su u Ogulinu ustaše uhvatili Daničinog muža Todu Zatezala Kožara i brata Simu Zatezala Sorgu. Doznalo se da su među mnogobrojnim zvjerski poubijani na nekom od ustaških stratišta. Usprkos tome, Danica se žandarima predstavljala kao tobožnji prijatelj i kao da zbog muža i brata ništa nije ožalošćena. Sve je činila da bi nas spasila, ali razbojnici su bili neumoljivi. Čajevac nam priđe, pregleda i još bolje pritegnu lanac kojim smo bili vezani. Žandari pođoše i nas povedoše.

Stalno sam razmišljao o mogućnosti bjekstva, ali na žalost takva prilika se lako ne ukazuje. Nakon pređenih pet kilometara, dođosmo u Tounj kod oružničke postaje, koja se nalazi u istoj zgradi, u kojoj je pred rat bila žandarmerijska stanica. Uvedoše nas u poveću prizemnu prostoriju, u kojoj se pored stola i nekoliko stolica nalaze drvene palače, na kojima se odmaralo nekoliko neraspremljenih oružnika, kako su nazivani. Odrediše nam prostor u jednom ćošku prostorije da sjednemo na pod. Poslije izvjesnog vremena — nekih razgovora i dogovora, skinuli su nam lance kojim smo bili vezani i pozvaše da uđemo u kancelariju u kojoj su se nalazili bivši jugoslavenski žandarmerijski narednici — Antun Tumpa tada komandir oružničke postaje i njegov zamjenik Marko

Borci partizanskog odreda Dubrave prelaze rijeku Mrežnicu u pravcu Perjasice kod Rebić mlina 1941.

Pernar od Brinja u Lici. Marko je kasnije poginuo kao borac NOV. Tu je i vođa patrole koja nas je pohvatala, Đuro Čajevac iz Međumurja, nedavno mobilisan i primljen u oružničko-ustašku službu.

Poslije uobičajenog ispitivanja i upisivanja biografskih podataka, počela je istraga. Počeli su ubjeđivanjem i strogim upozorenjem da se na postavljena pitanja moraju davati istiniti odgovori, i da ćemo u tom slučaju biti odmah pušteni da idemo svojim kućama i da se ne trebamo ništa bojati. Imali su podatke o nekim organizatorima ustanka i pripadnicima Dubravskog partizanskog odreda. Pitali su da li poznajemo Simu Karapandžu, Simu Zatezala Skerića i još neke, ali se više ne sjećam.

Naročito su insistirali da iznesemo podatke — gdje se zadržavaju, u koje kuće u Dubravama dolaze, tko daje hranu i kuda se obično kreću odmetnici — kako su oni nazivali partizane. U mom iskazu ponovio sam ono što sam Čajevcu ranije rekao. Kazao sam da ne poznajem nikog od odmetnika i da mi nije ništa poznato o njihovim pokretima, vezama i bivakovanjima. Rekao sam da se bojim i sklanjam od kuće, jer kada je nedavno bio neki napad na željezničku stanicu u Donjim Dubravama, tada su iznenadno došli

ustaše i u selu od kuće do kuće pohvatali veći broj muškaraca za koje se zna da nisu ništa krivi, ali se nisu vratili. Među narodom se priča da su svi pobijeni. Đuro je izjavio slično kao i ja. Nisu bili zadovoljni našim odgovorima. Rečeno je da nam još malo ostaje vremena da se predomislimo.

Zaprijetili su, uz psovke i povike, da znaju mnogo načina na koji će nas prisiliti da priznamo i da iznesemo podatke o odmetnicima, jer da oni o nama imaju podatke i znaju da mi imamo vezu i znamo o odmetnicima, jer smo u šumi i uhvaćeni. U slučaju ako ne budemo ništa priznali, rečeno je da ćemo biti strijeljani. Opet nas povezaše lancima i vratiše se u prvobitnu prostoriju. Nakon izvjesnog vremena prilazi Čajevec i naređuje da ustanemo.

Razdvojiše nas i lancima posebno ruke zavezaše. Meni Čajevec naredi da sjednem na stolicu pored stola, a Đuru negdje odvedoše. U ljutnji Čajevec nastavi brutalno psovkama i ispitivanjem. Rekao je da je dovoljno za dokaz samo to što su nas uhvatili u šumi, ali da postoje i drugi podaci o našim vezama sa odmetnicima. Predložio je da se odlučim na jednu od dvije mogućnosti. Prvo, da odmah priznam da poznajem neke partizane u Dubravama za koje su pitali i kažem o njihovim pokretima, svratištima i bazama. U tom slučaju — obećao je, iste ću večeri biti pušten. U drugom slučaju, ako ne budem na lijep način htio ništa priznati i reći o odmetnicima — zaprijetio je, da slijede razna mučenja i batinanja radi prisilnog priznanja i da ću biti ubijen. Ja sam tada znao ili poznavao većinu partizana u Dubravama i znao u koja sela i kod čijih kuća su dolazili i dobijali hranu u Donjim Dubravama, ali
o tome nisam ništa htio reći, već sam ponavljao odgovor, kao što sam prethodno izjavio.

Nakon toga, nastavljajući prijetnjama, Čajevec ustade, pošto je bio opasan, uze pušku, repetira i stavi metak u cijev. Pozva još dvojicu oružnika da se pripreme za polazak. Iz džepa izvadi knjižicu, moj kalendar »Jugoslovenska straža«. Poče prelistavati tu knjižicu i iz nje iščupa sliku kralja Petra. Uzjapuren kao bijesno pseto, stade ispred mene i reče: »Ova slika kralja Petra i čaša vode će biti tvoja posljednja večera«. I nastavlja s najpogrdnijim psovkama i uvredama. Pod prijetnjom, ja sam pojeo sliku kralja Petra, popio čašu vode i ćutao. Zbog iscrpljujućeg maltretiranja i zastrašivanja, čini mi se da sam počeo gubiti moć rasuđivanja i da sam se nalazio na granici prisebnosti.

Poslije toga izveli su me iza zgrade u neki voćnjak. Tu sam izdržao nekoliko teških udaraca. Nekom krpom zavezaše mi oči. Čajevec naređuje da zinem, »da mi zube ne kvari« i stavlja mi puščanu cijev u usta. Šta su oni tu sve govorili, pitali me i koliko je to dugo trajalo, ne mogu svega da se sjetim. Izveden na strijeljanje, u očekivanju ispaljivanja puščanog metka, bio sam u posebno teškoj psihičkoj depresiji, što se ne može objasniti. Ostao mi je u sjećanju i momenat kada je neki žandar došao glasno govoreći,

naprosto vičući, zašto zbog mene gube toliko mnogo vremena, zašto odmah ne završe jer »onaj drugi četnik je sve priznao, dao podatke o odmetnicima i nismo ga ubili, nego je vraćen u sobu«. Počeše opet da me ispituju, ali uzaludno.

Nakon.izvjesnog vremena skidoše mi krpu s očiju i vratiše me u sobu. Ugledah Đuru koji je bio sav izobličen i jedva prepoznatljiv. Kasnije mi je ispričao da su i njega maltretirali i mučili slično kao i mene. U jednom momentu neki su žandari na očigled Đure brisali nož na pušci i međusobno razgovarali o meni kako ja nisam htio priznati, ništa govoriti ni odati odmetnike, te da su me radi toga najprije isprebijali, a potom zaklali. Đuri su zaprijetili ako se ne predomisli, da će i njemu tako biti.

Naime, nakon hapšenja, uspjeli smo se Đuro i ja nekako sporazumjeti da će biti najbolje da ništa ne priznamo, odnosno da ništa ne kažemo o partizanima. I uspjeli smo uprkos mučenjima. Nije to bilo zasnovano na nekoj ideološkoj svijesti ili revolucionarnom iskustvu. Držao sam se tako iz prostog razloga što sam bio ubijeđen da, ako bih bilo što rekao o dubravskim partizanima, da bi time ionako teška situacija bila još gora. Vjerovao sam da mi životu spasa nema, a kada je već tako, onima koji ostaju, ne smijem naškoditi, da bi mogli što bolje da se razbojnicima osvete.

Drama još nije bila završena. Pošto su vrata kancelarije bila otvorena, čuo sam kako je, vjerojatno Pemar, diktirao daktilografu optužbu ili popratnicu za mene i Đuru. Po tome i po njihovim razgovorima mogao sam zaključiti da nas šalju u Ogulin. Jeza me je obuzimala pri pomisli da ćemo biti sprovedeni i predani u ruke ustaškim razbojnicima, u zloglasno ustaško gnijezdo Frankopansku kulu u Ogulinu. To je ono najgore što se moglo očekivati, odlazak u ljudsku klaonicu. Ostao je još jedino tračak nade za spas u pokušaju bjekstva, ali kako i gdje?

Ta neprospavana noć ostala mi je nezaboravna, kao najcrnja uspomena u mome životu.

Možda pred zoru ili u ranim jutarnjim satima u pratnji trojice žandara pošli smo ka željezničkoj stanici Tounj. Zbog mjesečine i snijega koji je te noći napadao bilo je vidljivo. Radi toga, a i inače, pokušati bjekstvo, što sam namjeravao, bilo je neizvodljivo. Nekim ranim jutarnjim vozom žandari nas sprovedoše u Ogulin. Doveli nas do Frankopanske kule i predali u ustaški zatvor. Bili smo smješteni u poveću prostoriju na spratu, koja je bila prepuna zatvorenika. Radoznali zatvorenici počeše nas obasipati raznovrsnim pitanjima. Kada smo im ispričali kako i gdje nas uhvatiše i zbog čega nas optužuju, neki bez komentara počeše da odmahuju rukama.

Među zatvorenicima zatekli smo i nekoliko naših poznanika iz

Dubrava: Milu Mikašinovića, lugara, Đuru Ivkovića Tutrovića i još neke čija sam imena zaboravio.

Iz naše priče mnogi zatvorenici su zaključili da za nas nema spasa. Zato su poznanstvo i razgovor s nama u zatvoru smatrali opasnim, bojeći se ubačenih špijuna. Radi toga smo se Đuro i ja osjećali sve više usamljeni, što je ionako tešku situaciju u zatvoru činilo još nesnošljivijom.

Prošlo je nekoliko mučnih, kao godina dugih dana i noći. Svakog momenta očekivao sam poziv. Ubijeđen sam bio u neizbježnu činjenicu, da mi nema spasa. Ne znam kako se Đuro osjećao. Ja se ni za trenutak nisam mogao osloboditi misli što me očekuje u istrazi kod ustaša; što će sve prirediti i u kakvim ću mukama morati umrijeti. To je ono što je nemoguće riječima iskazati.

Šestog dana boravka u zatvoru došli su ustaški policajci i pozvali Đuru i mene. Bio sam veoma uzbuđen, tako da sam jedva uspio ustati i pokrenuti se. Odvedoše nas u zgradu gdje je pred rat bila kotarska uprava i rekoše da će tu biti saslušavanje. Bili smo iznenađeni. Nisu nas tada maltretirali i prisiljavali na bilo kakva priznanja i podatke o partizanima, kao što su to u Tounju žandari činili. I tada sam izjavio ono što i pred žandarima. Kako mi reče, i Đuro je tako postupio. Zaključio sam da je to samo uvertira i očekivao najgore u nastavku istrage.

Poslije izvjesnog vremena pozvaše nas obojicu da uđemo u kancelariju. Nisam mogao povjerovati u ono što je tu rečeno. Rečeno nam je da nema dokaza o našoj krivici, da smo slobodni i da možemo odmah poći svojim kućama. Ali, upozorili su nas da se ubuduće ne smijemo udaljavati od kuće i bježati u slučaju nailaska njihovih patrola. Još uvijek sam mislio da je u pitanju varka i da ipak najgore slijedi. Đuro mi kasnije reče da sam više puta zapitkivao: »Šta to rekoše?«

Dali su nam propusnice i nekim vozom doputovasmo u Donje Dubrave. Međutim, sve dok nisam napustio Jakoviće, nisam bio svjestan istine. Još uvijek sam vjerovao u mogućnost varke i bojao se ponovnog nailaska na njihovu zasjedu.

Tako je završila jedna od mojih najtežih životnih drama, povratkom iz otpisanih. Moji ukućani više i nisu vjerovali u mogućnost mog povratka. Bio je to petak i naša porodična Krsna slava Sveti Nikola, 19. decembra 1941. Bio je to moj nekakav novi rođendan.

Toga je istog dana iz ustaškog zatvora u Karlovcu oslobođena grupa Dubravaca, među kojima: Petar Šepelj i njegovi sinovi Stevo i Mane, zatim Pero Kukić Kovač i još neki. Iz ustaških zatvora vratili su se i stari ljudi: Mile Zatezalo Markan iz Škerića i Pero Zatezalo Dukin iz Gornjih Dubrava. Naime, ovi su starci pohapšeni i zatvoreni kao taoci, očevi tada glasovitih prvoboraca Sime Zatezala Škerića i Sime Zatezala Cojla. Međutim, i oni su tih dana nenadano oslobođeni.

Ubrzo poslije nas, iz ustaškog zatvora u Ogulinu oslobođeni su Mile Mikašinović, lugar, Đuro Ivković Tutrović i još neki čija sam imena zaboravio.

U toku ljeta 1941. godine ustaše su pohapsile i odvele sa teritorije bivše općine Gornje Dubrave oko 150 ljudi. U početku nije se znalo za sudbinu tih ljudi, jer su ustaše govorili da se nalaze u zatvoru ili da su upućeni na prisilni rad u Njemačku. Teško je bilo povjerovati raznim vijestima o ustaškim zločinima. Obično se mislilo, ako se poštuje bilo kakva postojeća vlast i ako čovjek nije ništa pogriješio da ne može biti razloga da bude uhapšen, a kamoli ubijen. U tome su se mnogi prevarili. O ustaškim zločinima je već bilo puno dokaza.

U čemu je onda razlog da je decembra 1941. godine iz ustaških zatvora u Ogulinu i Karlovcu oslobođena i puštena grupa muškaraca iz Dubrava?

U stvari, ova amnestija je iznuđena snagom ustanka i razvojem NOP-a u Dubravama, kao i u drugim krajevima Hrvatske.

Izvjestan broj željezničkih radnika zadržan je u radnom odnosu. Ženama iz Dubrava bilo je dozvoljeno odlaziti u Ogulin i Karlovac na pijace i sajmove. Ovakva i slična neprijateljska popuštanja i taktiziranja imala su za cilj neutralizaciju i eliminisanje ustanka i NOB-a, pored ostalog, i u Dubravama, koje su imale povećan značaj zbog željezničke i cestovne komunikacije preko te teritorije. Bila im je namjera među narodom Dubrava organizovati antikomunistički pokret i oružane snage za borbu protiv partizana i NOP-a, odnosno, četnički pokret. Pod okriljem talijanskog i kasnije njemačkog okupatora, a u sporazumu sa ustašama tako su i stvoreni i egzistirali četnici zloglasnog popa Đujića.

Neprijatelji su i među narodom Dubrava uspjeli pronaći ! organizovati grupicu otpadnika i narodnih izdajnika na čelu s Mićom MunjäiSm"STrsenom. Ova grupica izdajnika, omrznuta i odbačena od većine naroda,'nije mogla naći podršku i opstati na teritoriji Dubrava pa se pridružila četničkom uporištu u Gomirju, nedaleko od ustaškog uporišta u Ogulinu.

Eto, u tome je bio razlog što su ustaške vlasti i nas oslobodile i pustile iz svojih zatvora.

Po povratku iz ustaškog zatvora namjeravao sam odmah potražiti vezu i otići u partizane. U Kukićima sam se našao sa Racom Rebićem i Radom Miricem, borcima Dubravskog partizanskog odreda. Susretom nisam bio zadovoljan. Oni su izbjegavali da govore o odredu i bili su neodređeni i nejasni u razgovoru. Radi toga i njihovog povremenog boravka na terenu Kukića i Vucelića

zaključio sam da se odred još uvijek nalazi na oporavku 'i reorganizaciji, poslije teških gubitaka 7. XI u akciji na pruzi.

Tih dana očekivan je novi pohod ustaških, domobranskih i žandarmerijskih snaga u naša naselja, za vrijeme nailazećih katoličkih i pravoslavnih božičnih praznika. Narod se pripremao za pojačane mjere obezbjeđenja i opreznosti. Pošto preko Rade Rebića i Rade Mirica nisam uspio da se povežem i stupim u redove dubravskih partizana, riješio sam da pođem u Perjasicu i to prije božičnih praznika. Imao sam namjeru potražiti mog predratnog dobrog prijatelja Novaka 2ižu, za kojeg sam znao da je jedan od prvih ustanika i da se nalazi u Perjasičkom partizanskom odredu. Međutim, nisam uspio uspostaviti vezu s njime.

Našao sam se sa Nikolom Papićem Pavićem koji je također pošao da potraži vezu, radi odlaska u partizane. Zajedno smo došli u Polojsku kosu, u partizansku bazu, gdje smo se zadržali do uspostavljanja veze. Tih dana našao sam se i sa Cvijanom Sekulom, koji je također pošao iz Dubrava u partizane. Nikola Cvijan i ja pošli smo u rajon Kestenka gdje smo zatekli novoformiranu
II perjasičku četu.

Naime, tih dana, u fazi reorganizacije, formirani su I i II partizanski odred Korduna, a Dubravski partizanski odred preimenovan je u II vod II perjasičke čete II bataljona II partizanskog odreda Korduna. Taj vod (Dubravski partizanski odred) pristigao je naknadno u rejon Kestenka i tada sam stupio u njegov sastav. Četa je tih dana posjedala borbene obrambene položaje u rejonu Kestenka. Komandir (dubravskog) voda bio je Rade Ivković, komandir čete (perjasičke) Milić Paić Mauzer, komandant II bataljona Milutin Karas, a komesar Izidor Štrok Mrkić, borac iz španskog građanskog rata."

Tih dana, na borbenim položajima u Kestenku položio sam partizansku zakletvu.

Raco Rehić

Formiranje i akcije partizanskog odreda „Dubrave“

Pripreme za oružanu borbu u općini Dubrave, mada su vršene, nisu dobile vidniji oblik do kraja jula 1941. godine. Velik je bio strah stanovništva pred ustaškim progonima, a bilo je i panike u narodu. Partijska organizacija, izgubivši vezu s OK KPH Karlovac[1], nije se snašla u pronalaženju odgovarajućih veza i nije istovremeno organizirala početak oružanih akcija kao u susjednim krajevima. Ustaške represalije nad srpskim stanovništvom, krajem jula i početkom augusta, učinile su situaciju krajnje neizvjesnom. Dio viđenijih ljudi, među kojima i uticajni komunista Marko Mutić[2], učitelj, uhapšeni su od ustaša, što je uticalo na to da se i ostali raspršе. Jedni su prebjegli u Srbiju, Sloveniju, Gorski kotar i na Sušak, a drugi su se sklanjali u obližnje šume i uglavnom se pasivizirali. Jedva se osjećao uticaj događaja s Korduna.

Kako je bivša općina Dubrave obuhvatala pretežno srpsko stanovništvo, na cijeloj teritoriji općine nastala je opća panika i strah. Narod se prije svega pitao što je tako zgriješio da se protiv njega poduzimaju tako drastične mjere. Ljudi koji nisu nikad pripadali nikakvim političkim organizacijama koje bi nanosile zlo bilo kojem narodu nisu se sklanjali ispred ustaša. Odlaze u Ogulin na sajam, kupuju i prodaju robu i stoku. No, ustaše ih pojedinačno hvataju tokom maja i juna. Mnogi su tako stradali.

Tridesetog jula 1941. godine dolazi do masovnog hapšenja Srba u Ogulinu, gdje ih je u jednom danu, kada je bio sajam, uhapšeno nekoliko stotina, i svi su 30/31. jula poubijani pod Klekom ili na Galgama, kod Otoka. To je kod srpskog naroda izazvalo opći strah i paniku. Pogotovo kada se čulo, da su svi koji su pohapšeni bili postrijeljani bez ikakvog suđenja. Postalo je jasno da Pavelić ostvaruje zloguku parolu »Srbe o vrbe«. Postaje jasno, da je čovjek kriv već ,i samo zato što je Srbin. Izvjestan broj Hrvata, koji su bili aktivni u razoružanju bivše jugoslavenske vojske, počeo se otrežnjavati poslije te aktivnosti, i obavještavati Srbe što se gdje zbiva

1 Poslije hapšenja člana OK KPH Karlovac Radivoja Stanisavljevića Raše, koji je češće dolazio u Dubrave, organizacija nije znala kako da se poveže s drugim činovima OK KPH Karlovac.

2 Ubijen od ustaša 1941. godine.

i gdje su sve već ustaše izvršili pokolje Srba. Istovremeno savjetuju ljude da ne spavaju kod svojih kuća i da se sklanjaju u šume. U ovakvoj situaciji ljudi traže spas u bijegu. Iako su ustaške vlasti strogo zabranile Hrvatima da i razgovaraju sa svojim susjedima Srbima, kontaktiralo se sa hrvatskim selima i tako dobivala obavještenja o namjerama ustaša. Suprotno tome ustaše nastoje ojačati ustašku organizaciju. Izvjestan broj Hrvata, ne uviđajući pravu opasnost od fašizma, nastoji se uključiti u ustašku organizaciju. Tako npr. Odbor HSS u Generalskom Stolu 2. jula 1941. godine upućuje molbu ustaškom rukovodstvu da ih primi u ustašku organizaciju. Isto čini i odbor HSS iz Trošmarije 11. jula iste godine.[3] Oni su ovo uradili a da nisu bili svjesni šta čine. Među njima bilo je dosta i onih, koji su kasnije aktivno sarađivali i učestvovali u NOB.

Srpski narod uhvatila je panika i strah, a hrvatski narod, u većini, nije mogao da shvati šta se sve zbiva oko njega i u njegovo ime. Hrvatski narod je želio svoju državu, ali ne ovakvu. Ustaše postaju svaki dan aktivniji, hoće pod svaku cijenu da ostvare svoje ciljeve, a to je uništenje Srba.

Narod je uočio opću opasnost od ustaša i počeo se sklanjati ispred njih.

Tešku situaciju na teritoriji općine Dubrave ustaše su htjele iskoristiti i na podmukli način ostvariti svoje ciljeve. Ubačene su parole o odlasku ljudi na rad u Njemačku, gdje bi im bio »osiguran život«, zatim o prekrštavanju na katoličku vjeru itd. U to vrijeme moglo je izgledati tako nešto i prihvatljivo, jer obezbjeđenje života je u pitanju; ipak ustaše nisu uspjele. Samo je jedna porodica prešla na katoličku vjeru.

Većina susjednog hrvatskog stanovništva općine Tounj, Generalski Stol i Bosiljevo sa sažaljenjem je posmatralo teško stanje u kome se našao srpski narod. Iz tih općina nije bilo, osim njih nekoliko, izrazitih ustaša koji su provoditi svoja nedjela nad srpskim narodom na teritoriji Dubrava. Najaktivnije ustaše bile su u Ogulinu. Počinili su mnoga zla i na teritoriji općine Dubrave i u drugim srpskim krajevima, okoline Ogulina.

Uspješan razvitak ustanka u ostalim krajevima, pojava talijanske vojske s parolama o pacifikaciji i trenutno stišavanje ustaških progona, imali su vidnog uticaja na razvijanje borbenog raspoloženja stanovništva dubravske općine. Ustašama se više ne vjeruje, a prema talijanskoj paroli o smirivanju stanovništvo se ponijelo rezervisano.

U takvoj situaciji vraća se sa Sušaka u Dubrave član KPJ Simo Karapandža.[4] Njegov se dolazak osjetio u svim selima općine.

3 Hrvatski narod broj 169 od 2. 7. 1941. g.

4 Poginuo u borbi na Neretvi za vrijeme 4. neprijateljske ofanzive 1943.

Okuplja omladinu i govori im o ustanku naroda Jugoslavije, o već postojećim partizanskim odredima u krajevima Like, Korduna, Banije i već izvršenim akcijama i partizanskim diverzijama u raznim krajevima. Zahvaljujući njegovom objašnjavanju događaja i davanju borbene orijentacije, proces okupljanja omladine na otpor okupatoru, ustašama, oružnicima i domobranima, sve je brže dobivao jasniji i organizovaniji oblik. Ubrzo po povratku Simo je okupio grupu ustanika iz Gornjih i Donjih Dubrava s kojima se dogovarao i rukovodio. Već negdje sredinom augusta sastali smo se u šumi Međuvođe: Simo Karapandža, Vajica Vucelić Pekov[5], Simo Zatezalo Škerić[6], Pero Zatezalo Nikolin[7], Mile Zatezalo Stevićev[8], Rade Ivković Solar[9], Jovo Šepelj Đuričin[10], Đuro Mikašinović Jovin, Raco Rebić Pajin[11], Rade Mirić Luganov[12] i Mića Mikašinović Ćibin[13]

U šumi Međuvođe sastajali smo se tokom 1941. godine više puta. Narod je znao za prve ustanike i svesrdno ih je podržavao i poticao na upornost i odvažnost u odupiranju okupatoru i njegovim slugama. Na sastancima smo diskutirali o uputstvima koja su dolazila iz Mjesnog komiteta KPH Ogulin i Okružnog komiteta KPH za Karlovac. Raspravljali smo o prikupljanju oružja, o djelovanju u selima na razvijanju vjere u pobjedu Sovjetskog Saveza, o ustanku i borbi naroda Jugoslavije, o nužnosti stvaranja borbenog jedinstva Srba i Hrvata i organizaciji sklanjanja naroda ispred ustaša i Talijana. Takvom jednom sastanku krajem augusta, kod vrela Markovac u Donjim Dubravama, prisustvovao je i Đuro Zatezalo Judov.[14]

Vezu s MK KPH Ogulin i s Ivom Marinkovićem, sekretarom OK KPH Karlovac, održavao je Simo Karapandža. Djelovanje grupe ustanika osjetilo se u svakom selu ii zaseoku općine. U Hronologiji oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941—1945. na strani 61. piše da je jula 1941. godine u Dubravama kod Ogulina formiran Dubravski partizanski odred, no to je bila ustanička grupa iz koje će izrasti krajem oktobra partizanski odred »Dubrave«. Ustanička grupa, koju su vodili komunisti od prvih ustaničkih dana, pravilno je usmjeravala narod Dubrava u pripremama za ustanak. Uloga komunista među ustanicima posebno je vidljiva u presudi uhvaćenom ustaškom zlikovcu Toniću Potisku, augusta 1941. godine. Njega su

5 Umro poslije rata.

6 Major milicije u penziji.

7 Poginuo 7. novembra 1941. u diverziji na želj. prugu.

8 Potpukovnik u penziji u Zagrebu.

9 Poginuo kao komandant Karlovačkog NOP odreda januara 1945. u Ponikvama.

10 Poginuo 1944. u NOB-i.

11 Pukovnik u penziji u Beogradu.

12 Pukovnik u penziji u Beogradu.

13 Poginuo kao komesar čete 1943.

14 Poginuo 7. novembra 1941. g. kao komandir Partizanskog odreda »Dubrave« u diverziji na željezničku prugu.

uhvatili ustanici u štakoruši kod Go jaka i odveli ga u šumu Međuvođe. U jednoj kolibi u blizini sela Škerića, on je saslušan. Zlikovcu je u ime naroda presudu saopćio Simo Karapandža. Kazna je izvršena strijeljanjem.[15] Ovaj primjer pokazuje da su komunisti u ovom kraju vodili računa i o načinu izricanja kazni za počinjena nedjela.[15]“ Stanovništvo je bilo obaviješteno o svim važnijim događajima. Panika i strah naglo su se smanjivali, a raslo je uvjerenje da postoji izlaz iz teške situacije. Stanovništvo je grupi dalo punu podršku u prikupljanju oružja, hrane i drugih potreba. Po selima i zaseocima organizovane su seoske straže koje su ih obezbjeđivale od iznenadnog upada ustaša, domobrana i Talijana. Straže su obavještavale sela o pokretima fašističke vojske i onemogućavale odlazak i odnošenje živežnih namirnica na pijace. Organizovanje seoskih straža bilo je uvod u stvaranje partizanskog odreda »Dubrave«.

U to vrijeme, okupiravši dio NDH, Talijani su stigli i do dijela teritorije Dubrava. U Jusićima postavili su graničnu stražu i rampu na cesti prema Generalskom Stolu i Bosiljevu. Talijani su veoma vješto prilazili srpskom narodu, prikazujući se kao njegovi zaštitnici od ustaša. Mi smo tu neprijateljsku taktiku veoma brzo uočili i objasnili je narodu kao obmanu, prikazujući Talijane kao stvaraoce tzv. NDH kojoj je na čelu zloglasni Pavelić. Narod je brzo prihvatio naša objašnjenja i uskratio talijanskim vojnicima prodaju bilo kakvih živežnih namirnica.

Od uhvaćenog ustaše Tonica Potiska smo saznali da su svi ranije uhapšeni Srbi poubijani u Ogulinu. Taj podatak bio je značajan jer je grupa ustanika upravo tada najviše nastojala raskrinkati ustašku i talijansku politiku. Ustaška vlast u Dubravama pokušavala je uvjeriti stanovništvo da su dotadanje zločine počinile divlje ustaše, koje su oni spriječili u daljnjem djelovanju. Uvjeravali su ih da se više ne moraju plašiti i da mogu mimo nastaviti obradom svojih imanja. U toj propagandi prednjačio je ustaša Slavko Posavac,[16] općinski bilježnik iz Gornjih Dubrava. Na tom poslu s njim je usko sarađivao katolički pop iz Generalskog Stola, razvijajući agitaciju o pokrštavanju. Te i slične manevre narod je prozreo, pa su ustaše ostale bez ikakvog uspjeha. Slično, ali s više perfidnosti, nastupali su i talijanski fašisti. Prikazujući se prijateljima i zaštitnicima srpskog naroda, oni su nastojali oštricu borbe srpskog naroda usmjeriti samo protiv ustaša, i tako osujetiti njegovo pokretanje na opći ustanak protiv fašizma. Narod je brzo shvatio suštinu obmane i podržao ustanike u potpunosti u bojkotovanju talijanske vojske, naročito u pogledu prodaje živežnih namirnica. Ispoljavanje neprijateljstva stanovništva prema talijan-

15 HAK, kut 1. Zapisnik je potpisao Tone Potisak.

15a Sjećanje: Simo Zatezalo Škerić, Lazo Višnjić, Simo Višnjić Pantin i Mile Zatezalo Stevićev.

16 Presuđen na smrt i strijeljan 1941.

skim fašistima i ustašama pojačalo je njihovu pažnju prema teritoriju Dubrava, što je otežavalo slobodnije kretanje partizanske grupe.

Nasuprot pojačanom pritisku okupatora i ustaša sve više je rasla orijentacija na opću oružanu borbu naroda. U toku septembra gotovo se sve stanovništvo čvrsto opredijelilo za borbu. Omladina je bila organizovana u grupe i redovno je održavala svoje sastanke. Ali sa oružanim akcijama išlo je ipak sporije. Osjećao se nedostatak pomoći izvan općine, posebno u stvaranju partizanskog odreda. Krajem septembra potpuno smo izgubili veze s MK KPH Ogulin. Morah smo uspostavljati nove veze i poduzimati hitne mjere za stvaranje partizanskog odreda. Preko Sime Zatezala Škerića, Vajice Vucelića d Miče Munjasa, došlo je do prvog kontakta s partizanskim odredom »Perjasica«. Simo Zatezalo škerić se sjeća da im je pomagao kod uspostavljanja veze s odredom »Perjasica« Zatezalo Mileta Bleja i njegov sin Pero. Mileta je već ranije bio povezan s borcima iz Perjasice. Oni su prešli rijeku Mrežnicu 4. na 5. oktobra 1941. godine kod Miletina mlina, i s njim kao vodičem došli do željezničke stanice Donje Dubrave, gdje su razoružali neprijateljsku posadu. Raspolažući samo s 4 karabina i nekoliko pištolja, za početak smo ugovorili da zajedno s partizanskim odredom »Perjasica« izvedemo akciju na željezničku stanicu Donje Dubrave. Međutim, akoiju je bez nas izveo partizanski odred »Perjasica« 5. oktobra 1941. Kasnije smo utvrdili da je za taj »nesporazum« kriv Triva Višnjić Ćivak, koji je svjesno sabotirao oružane akcije.

Iako je akcija uspješno izvršena, za nju narod nije bio pripremljen, pa su ustaše upale u sela, odvele 31 čovjeka i poslije kraćeg zadržavanja u zatvoru u Karlovcu, strijeljali ih u logoru Jasenovac. To je bilo suviše skupo iskustvo i velika opomena narodu Dubrava da se sklanja ispred svakog nailaska ustaša i talijanskih fašista.

U izvještaju Kotarske oblasti Ogulin o akcijama partizana, pored ostalog, piše: »Dana 5. listopada 1941. oko 4 sata u noći napali su četnici (ustaše nazivaju partizane četnicima, opaska autora), na željezničku posadu Donje Dubrave. Tom prilikom ubijen je jedan hrvatski domobran, koji je kod spomenute postaje držao stražu, a jedan domobran kao i predstojnik željezničke postaje ranjeni. Opljačkan je stan prometnika i brzojavni aparati u službenoj prostoriji uništeni. Po svoj prilici bilo je i sa strane četnika žrtava, no ti su odvučeni u šumu. Povodom toga stigle su iz Karlovca hrvatske vojne vlasti te uhapsile 40 domaćih pravoslavaca[17], koji su bili sumnjivi da bi u ovom napadaju učestvovali.«[18]

Poslije tog događaja, na sastanku grupe od 9. oktobra 1941. go-

17 Sve su ih ustaše na zvjerski način usmrtile u logom Jasenovac.
18 HAK, kut. 1.

dine, donijeli smo odluku da se izdvoji 6 boraca koji će preći s oružjem, javno, kroz sva sela i pokazati narodu da je otpočeo čas obračuna s fašistima. Simo Zatezalo Šlcerić, Vajica Vucelić Pekov, Đuro Mikašinović Jovin, Raco Rebić Pajin, Mića Munjas Stršen i Trivo Višnjić Ćivak, prošli su kroz sela Gornjih Dubrava, Gojak, Popovo Selo, Munjase i Ponikve.

Sutradan oko 8 sati iz Ponikava smo krenuli za Komaricu. Zadržali smo se cio dan. U toku dana došao nam je jedan čovjek iz sela Kamensko i obavijestio nas da u hrvatskom selu Osojnik ima čovjek po imenu Vince kod koga ima dosta oružja. Toj Vijesti smo se obradovali i odmah uveče 10/11. oktobra krenuli u selo Osojnik. Prije nego smo krenuli, posebno smo pripremili Vajicu Vucelića, koji će Vinceu reći da nas je poslala partizanska komanda iz Petrove gore, da nam preda oružje koje se kod njega nalazi. Đuro Mikašinović i Raco Rebić biće na straži oko kuće, a ostala četvorica će ići u kuću. Kada su ušli u kuću, Vince se jako uplašio, ali Vajica ga je lijepim nastupom donekle umirio. Na pitanje o oružju Vince je odgovorio da on ima samo jednu pušku, karabin »malniher«, koju će dati. Izvadio je karabin iz karatavana, gdje ga je krio još prije rata. Poveli smo Vincea iz kuće, objasnili mu tko smo i kakav nam je cilj, i prijateljski se sa njim oprostili. I pored naše budnosti, ipak je iz kuće pobjegla u selo jedna žena i pozvala na uzbunu. Čuli smo galamu. Nitko ipak nije smio da pođe prema nama. Nastavili smo put za Dubrave. Pošto smo se pokazali narodu, odlučili smo da otpočnemo oružane akcije. Već 11. oktobra postavili smo zasjedu ustaši, općinskom bilježniku Slavku Posavcu na cesti kod sela Janjani u Gornjim Dubravama, ali on nije naišao. Prema ranije utvrđenom planu izvođenja zajedničke akcije na željezničku prugu u šumi Lužanjak, krenuli smo 12. oktobra u Donje Dubrave u susret partizanskom odredu »Perjasica«. Kod sela Vucelića imali smo sastanak s većom grupom omladinaca koju je doveo Rade Janjanin.[19] Namjeravana je akcija izostala jer odred »Perjasica« nije došao na vrijeme.

0 našem putu i kako nas je narod prihvatio, razgovarali smo na sastanku u zaseoku Škerići 16. oktobra u prisustvu Sime Karapandže. Iz srdačnih dočeka i pomoći koju nam je narod pružao zaključili smo da su sazreli svi uslovi za formiranje partizanskog odreda. Tada smo donijeli odluku da se u vezi s formiranjem odreda obratimo za pomoć i uputstva rukovodstvu ustanka na Kordunu. Tako su u Perjasicu pošli 17. oktobra Đuro Mikašinović Jovin, Raco Rebić Pajin i Trivo Višnjić Čivak.[20] Sastanak s rukovo-

19 Umro od tifusa 1943. na dužnosti sekretara Komiteta KPJ 8. kordunaške divizije. Narodni heroj.

20 Trive je tada bio obučen u srpsku šumadijsku nošnju. Nosio je čakšire, šumadijski koporan 1 Subaru. U toku našeg dogovora stalno je ometao svojim upadicama koje su bile neprihvatljive za razvoj NOP-a. Zbog svoje četničke orijentacije i aktivnosti sredinom 1942. godine strijeljan je u Perjasici.

diocima partizanskog odreda »Perjasica« Karasom[21] i Mrkićem[22] održali smo 18. oktobra, u selu Svojič, u kući Tode Zirića.[23] Poslije obostranog izlaganja situacije u selima, Karaš i Mrkić su nam dali precizne upute za formiranje našeg partizanskog odreda. Da bi nam se pružila direktna i veća pomoć, odlučeno je da se formiranje odreda provede u Perjasici.

Po povratku u Dubrave održali smo sastanak, na kome smo odlučili da od organizovanih izaberemo najbolje za formiranje odreda. Po toj odluci odabrano je svega 20 boraca. A za toliko smo i imali oružja, većinom lovačkog i pištolje.

Noću 28/29. oktobra pošli smo u Perjasicu. Odmorili smo se u selu Erdelji, gdje smo 29. oktobra formirali partizanski odred »Dubrave«. Formiranju odreda prisustvovali su Mrkić i Mile Velimirović.[24] U odred su ušli: Ivković Rade Solar, Jaković Tode Zec[25], Janjanin Rade Ostojin, Karapandža Simo, Mikašinović Đuro Jovin, Mirić Rade Luganov, Munjas Mića Stršen[26], Munjas Đoko Pajkanov[27], Rebić Raco Pajin, Rebić Đuro Radin[28], RebićNikola Vajin[29], Vucelić Vajica Pekov, Vucelić Raco Požar[30], Višnjić Trdve Čivak, Všinjić Rade Čoban[31], Zatezalo Đuro Jud, Zatezalo Simo Škerić, Zatezalo Pero Nikolin[32], Zatezalo Simo Sajin[33], Zatezalo Simo Cojle[34]. Za političkog komesara izabran je Simo Karapandža, a za komandira odreda Đuro Zatezalo Jud. Za vodnike su izabrani Simo Zatezalo Škerić i Pero Zatezalo Škerić. Isti dan vi odredu je formirana partijska ćelija u koju su ušli: Simo Karapandža, Đuro Zatezalo Jud, Rade Janjanin Ostojin, Raco Rebić Pajin, Rade Ivković Solar i Đuro Mikašinović Jovin. Za sekretara ćelije izabran je Rade Janjanin Ostojin. S ulaskom u odred i unutrašnjom organizacijom,

21 Milutin, Poginuo 1944. kod Kupčine kao načelnik štaba 34. divizije.

22 Izidor Strok, narodni heroj.

23 Poginuo nesretnim slučajem poslije rata.

24 Sekretar KK KPJ za Veljun, umro poslije rata kao pukovnik JRV.

25 Poginuo 1943. u Bosiljevu kao komesar diverzantske čete.

26 Četnički orijentiran. Među prvim ustanicima učestvuje u više akcija. Protivnik NOP-a. U aprilu 1943. otišao u četnike i postao četnički vojvoda u Gomirju. Strijeljan u Gornjim Dubravama od boraca Dubrava.

27 Teško ranjen u diverziji na željezničku prugu 7. novembra 1941. i podlegao ranama.

28 Poginuo 7. novembra 1941. godine u diverziji na željezničku prugu.

29 Poginuo 7. novembra 1941. godine u diverzantskoj akciji na željezničkoj pruzi.

30 Poginuo 7. novembra 1941. godine u diverzantskoj akciji na željezničkoj pruzi.

31 Ubijen od ustaša 22. februara 1945. u Gornjim Dubravama.

32 Poginuo 7. novembra 1941. u diverzantskoj akciji na željezničkoj pruzi.

33 Poginuo u borbi aprila 1942. u Perjasici.

34 Poginuo kod Hrastovice 1943. kao zamjenik komandanta bataljona 8. kordunaške divizije.

bili smo svi, osim dvojice, zadovoljni. Kako smo i naslućivali, izborom rukovodećeg kadra našli su se pogođeni Trivo Višnjić Čivak i Mićo Munjas Stršen, smatrajući da ih izdvajamo i da nemamo u njih povjerenja.“

Poslije formiranja Odreda krenuli smo istog dana s pjesmom za Dubrave. Imali smo u planu akciju na poštu i općinu u Gornjim Dubravama. Kod rijeke Mrežnice komandir Đuro Zatezalo održao je kraći govor o potrebi discipline, hrabrosti i odlučnosti. Slušali smo ga s pažnjom i poštovanjem. Ne toliko što je bio stariji i s iskustvom žandarmerijskog narednika, koliko zbog prisnog, drugarskog odnosa, ozbiljnosti u shvatanju situacije. Podržavajući komandira, komesar Simo Karapandža nam je govorio o ciljevima borbe, odnosu prema narodu i o razvijanju drugarskih odnosa u odredu. Prije prelaska Mrežnice upućen je Simo Zatezalo Sajin u zaselak Pemovići, sela Gornji Zatezali, radi pripreme večere. Oduševljenje koje je vladalo cijelim putem prekinuto je iznenadnim povratkom Sime Zatezala. On nam je saopćio da se nitko neće prihvatiti pripremanja večere jer se plaši ustaša. Težak je to bio osjećaj. Odred, s puno raspoloženja za borbu, a narod od straha ne smije da daje hranu. Mada smo znali da je to prolazno, nije nam bilo prijatno. Odlučili smo da ipak uđemo u selo i porazgovaramo sa seljacima. Tek što smo stigli, iznenađujuća vijest: Večera se sprema. Šta se zbivalo u selu poslije odbijanja molbe Sime Zatezala, doznali smo istu večer. Čuvši da su Simu odbili, Danica Zatezalo Kožareva, kojoj su prije nekoliko mjeseci ustaše ubile muža i brata, razgalamila se na ostale žene u selu, stavljajući im do znanja da će ona spremiti večeru, jer to čini »za naše ljude«. Žene su pritekle u pomoć Danici i zajednički pripremile večeru u kući Mile Mikašinovića Lugara.[36] Bila je to prva zajednička večera partizanskog odreda »Dubrave«.

Poslije večere u kući Mile Mikašinovića Lugara nastavljeno je veselje. Kroz partizanske pjesme narod je upečatljivo shvatao ciljeve borbe, a istovremeno i svoje obaveze. Mada smo se ranije pojedinačno poznavali, sada smo se upoznali još bolje.

Kasno uveče nastavili smo put za Gornje Dubrave. Padao je snijeg. Netko je iz šale dobacio: »Druže komandiru, ne valja, osta nam trag«. Ozbiljan kao i uvijek komandir je odgovorio: »Naš trag će biti akcije. Mi smo pošli da se tučemo, a ne da se krijemo«. Zanoćili smo u zaseoku Škerići. Slijedeće noći 31. oktobra/1. novem-

35 Uporan u borbi protiv progresivnih snaga Višnjić je tada predložio da se po njegovom spisku strijelja 25 ljudi s teritorije Dubrava. Pregledavajući taj spisak, utvrdili smo da su u nj unijeti pošteni ljudi i većinom oni koji su prije rata glasali za Udruženu opoziciju, među kojima i njegov brat Simo. Mi smo odlučno odbili taj prijedlog i još smo mu zaprijetili osudom na smrt, ako se bilo što dogodi ljudima s njegovog spiska. Zbog njegovog lošeg karaktera i šovinističke nastrojenosti nismo ni pomišljali da biramo njega i Munjasa u rukovodstvo odreda.

36 Ubio ga ustaša Milan Stipetić januara 1942. godine u Gornjim Dubravama.

bra izveli smo akciju na poštu i općinu u Gornjim Dubravama. Općinskom stražaru Milanu Stipetiću[37] oduzeli smo lovačku pušku i poveli ga sa sobom, ali smo ga pustili kući. Zapalili smo arhivu i općinsku zgradu, a novac iz kase i pisaću mašinu ponijeli sobom. Na zidovima zgrade ispisali smo parole. Imali smo namjeru da kaznimo bilježnika Slavka Posavca, ali ga nismo našli. Po izvršenom poslu odred se prebacio preko Mrežnice u selo Svojič. Usput, pri prijelazu pruge između Gornjih i Donjih Dubrava, pokušali smo razrušiti prugu. Uspjeh je izostao jer nismo imali potreban alat.

Nismo dobro ni predahnuli (1. XI) a dobili smo prinovu. Iz Dubrava u Odred nam je došlo 11 novih boraca. Oni nam rekoše da je poslije akcije došao u selo bilježnik Posavac s 20 žandara da hapsi ljude. Sav im je uspjeh bio ranjavanje u ruku jednog čovjeka. Općinsku vlast nisu uspjeli uspostaviti (a to nisu uspjeli ni do kraja rata). Ojačani u ljudstvu, toga dana smo dobili i prinovu u oružju. Komanda partizanskog odreda »Perjasica« za uspješno izvršenu akciju darovala nas je jednim karabinom. Poslije zadržavanja u Svojiču pošli smo 3. novembra 1941. na teren Dubrava. Smjestili smo se u selu Rebići u Donjim Dubravama. Isto veče 3/4. novembra naši borci, Simo Zatezalo Cojle, Raco Rebić Paja, Rade Mirić Luganov i Rade Višnjić Čoban, napali su domobrane u gostionici Rade Zatezala Gnjatina u selu Donji Zatezali. Iako smo u ovoj akciji ispalili prve hice u našem kraju protiv neprijatelja, nismo uspjeli. Bili smo bez iskustva, pa i brzopleti. Nešto bolje sreće bio je Todor Jaković Zec. On je zorom 4. 11. upao u skretnicu na željezničkoj stanioi Donje Dubrave, oko 300 metara daleko od domobranske posade, oteo skretničaru karabin i preko šume Međuvođe došao u odred. Kako smo tom akcijom bili otkriveni, prebacili smo se u selo Gornji Zatezali. Otkriveni u sukobu sa oružničkom patrolom 6. 11. prebacili smo se u selo Rebić Glavicu u Gornjim Dubravama. Noću 6. 11. naša trojica boraca razoružala su stražara na vaktarni broj 324 kod Generalskog Stola. O toj našoj akciji, u izvještaju ustaške kotarske oblasti Ogulin, piše: »Dana 6. studenog 1941. godine oko 20 sati navalila su trojica četnika na željezničku stražaru br. 324 kod Generalskog Stola. U to vreme nalazio se u stražari Mirko Dvoradić, željeznički stražar. Unišavši unutra uperili su dvoje puške u njega vičući: »Predaj oružje«. Potom su uzeli oružje, streljivo, željeznički ključ za odvrtanj šarafa koji su se nalazili u stražari, kundacima od pušaka polupah brzoglasni aparat i zatim u nepoznatom pravcu nestali.«[38]

U selu Rebić Glavici održali smo partijski sastanak i izradili plan daljih akcija u čast 24-godišnje Oktobarske revolucije.

37 Ubrzo poslije puštanja otišao u ustaše i postao zločinac.

38 HAK, kut. 1.

Isplanirane su tri akcije, po grupama, istovremeno za 6/7. novembra. Konferencija odreda prihvatila je plan. Raspoloženje boraca i naše mogućnosti bili su na visini plana. Odred je krenuo u akciju oko 19 sati. Grupa određena da razoruža željezničare u stražari 324 kod sela Donji Zatezali bez teškoća je oduzela 2 karabina. Grupa za zasjedu između sela Jusići i Vucelići u Gornjim Dubravama nije imala sreću da naiđu talijanske patrole. S trećom i najjačom grupom doživjeli smo to veče tragediju. Pri postavljanju nagazne mine na željezničku prugu između Gornjih Dubrava i Tounja mina je iznenada eksplodirala. Poginulo je 7 drugova: komandir Đuro Zatezalo Jud, Pero Zatezalo Nikolin, Simo Jaković Đukin, Dušan Šepelj Mrgić, Raco Vucelić Požar, Nikola Rebić Vajin, Đuro Rebić Radin, a 2 su borca teže ranjena, od kojih je uskoro umro Đoko Munjas Pajkanov, a Rade Janjanin Ostojin poslije dužeg liječenja u Petrovoj gori je ozdravio.

O ovoj akciji u izvještaju ustaške kotarske oblasti Ogulin se kaže: »U noći 6/7. studenog 1941. godine izvršen je atentat na željezničku prugu između željezničke postaje Tounj Zdenac — Gornje Dubrave. Kod izvršenja bilo je prisutno 8 komunističko-četničkih bandita. (Ustaše su partizane zvali i četničko-komunistička banda, ili pravoslavni pobunjenici, ili šumari ili samo četnici, opaska autora). Tom prilikom i neopreznim baratanjem eksplozivom došlo je do eksplozije i njih je 7 nastradalo. Prilikom pretraživanja isprava poginulih pronađena je samo kod jednog od njih vojničkih isprava — Dušana Šepelja iz sela Gornje Dubrave. Druga se lica nisu mogla identificirati jer su uslijed eksplozije njihovi leševi bili silno iznakaženi.«[39]

U izvještaju Komande Korduna i Banije piše: »Izgubilo je život sedam drugova iz partizanskog odreda »Dubrave« prilikom polaganja nagazne mine na željezničku prugu. L — je umro kasnije od zadobivenih rana. Među poginulima nalazi se i komandir odreda drug Đuro Zatezalo Jud. No i pored ovih teških žrtava odred »Dubrave« nije klonuo duhom već je nastavio s radom.«[40]

Otpremivši ranjenike u selo Gojak, Tuk kod Save Višnjića, a zatim u selo Lalić Do, vratili smo se iste noći u selo Rebić Glavicu. Tragedija se teško dojmila svakog borca. Narod je naslućivao da se nešto strašno dogodilo. Čuli smo eksploziju, ali nisu znali za pogibiju naših drugova. Među poginulima dvojica su bila iz tog sela. Njihove sestre donijele su nam hranu. Za kašike se nitko ne hvata. O jelu nitko i ne misli. Djevojke nas pitaju gdje su njihova braća Đuro i Nikola. Nitko se ne usuđuje da im odgovori. Nismo imali snage za odgovor, a susrete i zapitkivanja nismo mogli izdržati. Povukli smo se u šumu Bukovaču. Istinu smo rekli samo nekolicini starijih ljudi, da bi se snašli ako ustaše i Talijani budu

39 HAK, kut. 1.
40 NOR, Zb. Tom 5, knj. 2.

poveli istragu. Žalost za poginulim drugovima nije nas napuštala. Gledali smo nijemi jedan u drugog, kao da smo sebe optuživali za smrt drugova. Mučnu situaciju prekinuo je naš komesar Simo Karapandža. Predložio je da izaberemo novo rukovodstvo i akcijama osvetimo pale drugove. Za komandira smo izabrali Simu Zatezala Škerića. Da bismo se psihički malo sredili, zaključili smo da krenemo na odmor u Perjasicu. Nismo znali pravu situaciju u Perjasici, jer su je tih dana Talijani napustili. Večerali smo u selu Vucelići. Mučna je bila i ta večera. Svi u selu plakali su zbog naše tragedije. Iz tog sela bio je Dušan Šepelj, koji je iza sebe ostavio ženu pred porođajem i dijete od godinu dana. Seljaci su nas obavijestili da je u toku dana tuda prošlo 30 domobrana, koji su im rekli o našoj tragediji.

U tom smo selu i zanoćili i rano ujutro krenuli za Perjasicu. Izlaskom u šumu Raletina primijetili smo da se na terenu još nalaze Talijani. Promijenili smo pravac prema selu Vranješi, raspitujući se za odred »Perjasicu«. U šumi smo susreli Jovu Lavmju, koj nas je upoznao sa situacijom, ali nam nije znao kazati gdje je Odred. I onako teško psihičko se stanje pogoršavalo. Odlučili smo da predammo u šumi, a uveče ponovo da se prebacimo preko rijeke Mrežnice u Donje Dubrave. Talijanska vojska, pretresajući okolni teren, pucala je i mjestimično nam se približavala, ali nas nije otkrila. Nije prošlo bez djelomične panike. Tode Zatezalo Šorga[41] od straha je počeo da glasno kuka. Skočio je da ga smiruje Mića Munjas Stršen, zaprijetivši mu da će ga ubiti, ako pisne. Na to je Vajica Vucelić šaljivo dobacio: »Ti Mića, razbijaj strah, a meni je važnije da pazim da mi ona dvojica što nose hranu ne pobjegnu«. To nas je prvi put malo zasmijalo. Ostali smo tu cio dan, a uvečer smo se spustili u selo Vranješi, gdje smo se najzad susreli s odredom »Perjasica«.

Poslije razmjene mišljenja s rukovodiocima odreda »Perjasica« odlučeno je da se vratimo na teritoriju Dubrava. Isto veče to smo i učinili svjesni teške situacije na terenu i krize u odredu. U odredu nas je ostalo petnaest, a poslije dvadesetak dana napustio je odred i Trivo Višnjić Čivak, smatrajući da nam je došao kraj.

I u selima su se pojavili neki agitatori pričajući da smo nesposobni za ovakvu vrstu rata i nedozreli za vođenje politike. Povjerenje se moralo sticati upornim političkim radom. A tu su tek bile teškoće. Partijska organizacija postojala je samo u odredu. Njeni članovi nisu bili ideološki osposobljeni za ovakvu situaciju. Jedini je na visini zadataka bio Simo Karapandža i glavni teret pao je na njega. Odred se teško izvlačio iz krize. Mića Munjas Stršen okupljao je oko sebe pojedince sklone kartama i piću. Izbijale su i međusobne svađe. Odbjegli Trivo Višnjić otpočinje akciju protiv odreda, na-

41 Pobjegao k četnicima 1944. godine i kasnije emigrirao.

ročito u Ponikvama, kamo mi ranije nismo odlazili. On ide i dalje. Planira zasjede i nagovara pojedine ljude da nas pobiju sve, osim Miće Munjasa, smatrajući ga još svojim čovjekom. Kako u tome nije uspio, povukao se i krio neko vrijeme kod svoje kuće.

Pojavljivali su se i neki ljudi s parolom o mirovanju. Propovijedali su nenapadanje Talijana i ustaša tokom zime, a da u proljeće ustanemo svi na oružje.

Ovakvom djelovanju doprinijele su i ustaše izvjesnim mijenjanjem svoje taktike. U tome je bio vrlo aktivan Mate Pribanić, ustaški funkcionar iz sela Potok, općina Tounj, šaljući poruke u naša sela da se umirimo, ili će u protivnom dovesti ustaše koji će sve uništiti. S njim je usko sarađivao Franjo Stipetić iz Gornjih Dubrava, a sin mu Milan, sad već ozloglašeni ustaša, jedno vrijeme bio je strah za sve stanovništvo. Općinski bilježnik Slavko Posavac, formirao je općinsku kancelariju na željezničpoj stanici Gornje Dubrave, nastojeći da privoli stanovništvo na pokornost NDH.

To djelovanje nije ostalo bez izvjesnog uticaja na narod. Bilo je ponovo pojava nedoumice. Mi u to vrijeme nismo imali gotovo nikakve pomoći od rukovodstva NOP-a sa strane, pa smo pomalo i strahovali da narod ne izgubi vjeru u pobjedu, u koju je samo nešto ranije bio dobrim dijelom ubijeđen. Održati povjerenje naroda mogli smo postići samo izvođenjem oružanih akcija. Odlučili smo se na to, oslanjajući se na odred u Perjasici. Simo Karapandža uputio je u Perjasicu Racu Rebića. Upravo je tada kroz Dubrave prošao i Ivo Marinković na putu iz Gorskog kotara za Kordun. Upoznavši se sa situacijom, Marinković je preko Race Rebića poručio Simi Karapandži da odmah prijeđe s odredom na izvođenje akcija, makar i malih, ali da budu uspješne, jer će samo tako odred prebroditi krizu i dobiti nove borce, što će imati efikasniji uticaj i na političku situaciju u selima.

Upoznavši se s porukom Marinkovića, Simo Karapandža je dao inicijativu da zajedno s odredom »Perjasica« izvedemo akciju na željezničku stanicu Gornje Dubrave. Organizirani je napad izostao zbog nesporazuma. Upravo pred sam napad izviđači su izvijestili da su Talijani, koje je trebalo da napadnemo, uznemireni i da postoji vjerovatnost da očekuju napad. Zbog toga su komandir i politički komesar odreda »Perjasica« odustali od napada, osumnjičivši Dubravce da su izdali. Ta nas je sumnja teško pogodila, a kasnije će imati težih posljedica za ovaj kraj. A bilo nam je teško i što nismo izveli tu akciju, koja bi nam mnogo značila. Na tu sumnju nadovezao se još jedan događaj. Poslije odlaska odreda »Perjasica« sa Simom Karapandžom ostao je Novak žiža.[42] Sutradan na putu za Škeriće bili su napadnuti od oružnika i jedva se spasili. Činilo nam se kao da se sve urotilo protiv našeg oporavka.

42 Prvoborac odreda »Perjasica« poginuo 1943. u borbi kod Vojnića.

Posebno su se na terenu aktivirali ustaški funkcioneri, općinski bilježnik Slavko Posavac, općinski načelnik Franjo Stipetić i ustaški tabornik u Tounju Mato Pribanić. Oni su svaki na svoj način djelovali, a osnovni cilj im je bio zastrašiti narod ustaškim represalijama, i tako uticati na partizanski odred da odustane od borbe protiv ustaša i okupatora.

Općinski bilježnik Posavac ponovo je htio na teritoriji Dubrava uspostaviti ustašku vlast. Oformio je općinsku kancelariju na željezničpoj stanici Gornje Dubrave, u kući trgovca Gliše Batalo, pod zaštitom Talijana. Sve potrebne informacije o raspoloženju naroda Dubrava prikupljao je od načelnika općine Stipetdća, koji je živio sa ovim narodom i imao dobar pregled. Njegov sin Milan je odveden prilikom naše akcije na općinu i poslije nekoliko dana pušten. Imao je priliku da vidi svoje stare poznanike koji su u partizanima. Potpuno se angažovao kao ustaša u prikupljanju podataka i poduzimanju akcija sa ustašama i žandarima na ovom terenu i postao jedan od koljača.

Ustaški tabornik Pribanić iz Tounja svoju aktivnost usmjeravao je u pravcu Donjih Dubrava. On je na ovoj teritoriji prije rata bio poznat kao dobar čovjek. Sa srpskim narodom je veoma lijepo živio i sa mnogima bio veliki prijatelj. Svi su se iznenadili kada se pojavio kao ustaški tabornik. Prilikom razoružanja bivše jugo slavenske vojske, bio je veoma aktivan. Učestvovao je u odabiranju Srba za prvi pokolj i tom prilikom je prvo odabrao nekadašnje svoje najbolje prijatelje. Prilikom prvih partizanskih akcija na ovoj teritoriji, slao je prijeteće poruke u srpska sela i prijetio da će doći sa ustašama i sve uništiti u koliko partizani i dalje budu vršili akcije. Grupa partizana iz Dubravskog partizanskog odreda, odlazi kod njega i opominje ga da bude miran, da i dalje bude prijatelj sa srpskim narodom, kao što je i ranije bio. Tom prilikom mu je oduzet karabin sa kojim je bio naoružan. Međutim, sve ovo na njega nije pozitivno uticalo. Postao je još gori.

Krajem novembra donijeta je odluka, da se ova trojica ustaških funkcionera uhvati i osudi. Partizanski odred »Perjasica« sa manjim dijelom boraca Dubravskog partizanskog odreda 28/29. XI 1941. godine uhvatio je ustaškog tabornika Pribanića u njegovoj kući u Tounju. Prilikom hvatanja pokušao je da se sakrije na tavan svoje kuće, ali je brzo pronađen, oduzet mu je karabin i odveden je na teritoriju Perjasice i osuđen na smrt. Likvidacija tabornika veoma je povoljno utjecala na narod ovoga kraja u kojem, uglavnom, živi hrvatski živalj. Nitko se nije pojavio da ga žali, pošto su svi znali njegova zlodjela. Među ljudima se pojavila parola »Pazi šta radiš, biće ti kao taborniku«.

Već 4/5. decembra 1941. godine uhvaćen je i drugi ustaški funkcioner, načelnik Stipetić. Narod ovoga kraja bio je obradovan i ovom akcijom.

Međutim, da bi zastrašili narod i odvojili ga od nas, već 6. de-

cembra 1941. godine oružnički poručnik Ivan Stipac upada u sela s 40 oružnika i hvata 15 ljudi koje zatvara u školsku zgradu u Gornjim Dubravama, a zatim ih otprema u Karlovac u zatvor, gdje ostaju oko 15 dana.

Mi smo nastavili našim akcijama. Prema planu odreda trebalo je još uhvatiti i presuditi ustašu bilježnika Posavca, ali do njega se nije bilo lako probiti, jer je bio pod direktnom zaštitom jakih talijanskih snaga na željezničkoj stanici Gornje Dubrave. Njegovo hvatanje moralo se izvesti bez pucnja, a i htjeli smo ga živoga uhvatiti, radi saslušanja i drugih raznih obavijesti, koje bi nam dobro došle. Za izvođenje ove akcije javili su se kao dobrovoljci iskusni borci Rade Ivković Solar i Tode Jaković Zec. Dok je naš odred boravio u Perjasici, oni su se povezali sa Đurom Zlatarom[43], našim saradnikom u Gornjim Dubravama, i zajednički napravili detaljni plan akcije, koja je uspješno izvedena 29/30. decembra 1941. Upali su u kuću u kojoj je večerao Posavac, razoružali ga bez otpora i sproveli u Perjasicu, gdje je saslušan i zbog svojih nedjela osuđen na smrt.

Ovom akcijom je u potpunosti prestala funkcionirati ustaška vlast na području općine Gornje Dubrave. Narodnooslobodilački odbori, formirani u svim selima Dubrava, postali su istinski organi nove narodne vlasti, i njima se narod stalno obraćao i radio po njjihovim direktivama, bez obzira što teritorij Dubrava nikad nije bio slobodno partizansko područje.

Te male, ali uspješne akcije ohrabrile su borce i narod Dubrava. Krajem godine politička situacija u selima bila je sređena. Formirani su mjesni NOO-i. Sva omladina bila je obuhvaćena organizovanim radom, kao i svi muškarci i žene. Održavani su masovni sastanci. Najčešće je tema sastanaka bila čitanje i komentarisanje radio-vijesti, jer je to bilo jedino sredstvo informisanja o događajima u svijetu i kod nas. Sve je ponovo oživjelo. U odred se prijavilo nekoliko novih boraca. Borbenost i raspoloženje za borbu naglo su porasli. Svakodnevnim političkim djelovanjem, uz istovremeno savlađivanje krize, izgrađena je solidna osnova za daljnje vođenje borbe.

Za sve to vrijeme, radeći neumorno, ton političkom djelovanju davao je Simo Karapandža. On se uspio povezati i s ljudima iz hrvatskih sela u okolini Dubrava, djelujući preko njih na širenju NOP-a među hrvatskim stanovništvom. Nastojao je da ostvari veze sa simpatizerima NOP-a u neprijateljskim garnizonima. S druge strane, postojanje našeg odreda zainteresiralo je i drugu stranu, neprijateljsku, koja je nastojala da lažnim simpatijama razbije i uništi naš odred, pri čemu je Simo Karapandža pokazao svu potrebnu opreznost.

43 Poginuo 1942. kao borac Proleterske čete.

U Gornjim Dubravama uspostavljena je domobransko-oružnička posada. Komandir posade bio je oružnički poručnik Ivan Stipaci Taj lukavi neprijatelj je nastojao da se po svaku cijenu poveže sa našim Odredom radi razbijanja istog, ili u krajnjem slučaju da ga pretvori u četnički odred. Preko nekih ljudi došao je u vezu sa Simom Karapandžom, nudio je raznu pomoć, ali nikad ništa nije dao. Poslije nas je stalno uznemiravao. Kada bi doznao da se nalazimo na teritoriji Dubrava slao nam je poruke, da se sklanjamo, da dolazi jača vojska na taj teritorij, itd. Neki naši ljudi pred kojima je tendenciozno istupao, vjerovali su u njegove priče i govorili nam da ne vršimo akcije preko zime, da će Stipac zajedno sa nama na proljeće ići u borbu. Zahvaljujući pronicpljivosti Sime Karapandže, sve veze sa ovim Pavelićevim agentom smo prekinuli.

Sređen i znatno bolje organizovan partizanski odred »Dubrave« u zajednici s odredom »Perjasica« pošao je krajem godine da izvede akciju na talijanski garnizon u Zdihovu. Mića Munjas i Miloš Duduković htjeli su usput uhapsiti jednog ustašu. Njegovim otporom odred je bio otkriven, i od napada se odustalo. Vratili smo se u Perjasicu. U selu Gojaku pridružio nam se Franjo Pavičić, brijač iz Ogulina[45], a u Perjasici nam se pridružio i Jura Drvodelić[46], radnik iz tekstilne tvornice u Dugoj ReSl. Naš odred je 1. Januara 1942. položio zakletvu u selu Sudari pred Jožom Benićem i Slävkom Markonom[48] koji su djelovali u tim krajevima kao politički aktivisti NOP-a. Tim činom naš odred »Dubrave« ušao je u sastav 1. čete 2. bataljona kordunaškog NOP odreda kao njen treći vod. Međutim, sve do formiranja 3. dubravske čete, taj vod, mada je ostao u navedenoj formaciji, djelovao ie kao partizanski odred »Dubrave«.

Odmorivši se u Perjasici, odred je 3/4. januara krenuo na teritoriju Dubrava. Prelazeći prugu između Donjih i Gornjih Dubrava, porušili smo je i produžili dalje. Sutradan smo utvrdili da su na tom mjestu skliznula 4 vagona putničkog voza oštetivši 240 metara pruge.

U toku 6. januara odred je obezbjeđivao Simi Karapandži sastanak s poručnikom Stipcem, pa smo taj i drugi dan nastavili s krstarenjem po selima Dubrava, održavajući usput sastanke s narodom. Prenoćivši u Gojaku, krenuli smo 7. januara u Ponikve. Tu smo uve-

44 Oružnički poručnik Stipac imao je nekoliko sastanaka s Karapandžom. Lažno se prikazujući prijateljem NOP-a, pritiješnjen od Sime Karapandže da otpočne s konkretnom pomoći partizanima ubrzo je razotkriven kao ustaša i pravi neprijatelj NOP-a.

45 Poginuo u NOR-u 1943. godine.

46 Posebno omiljen borac tokom rata i aktivista socijalističke izgradnje poslije rata.

47 Umro poslije rata.

48 Prvoborac i politički radnik tokom i poslije rata.

če održali u školi masovni sastanak s narodom, gdje su vrlo uspješno istupili govorima Simo Karapandža i Jura Drvodelić. Sutradan nam je u odred stupilo iz istoga sela 6 novih boraca: Jovo Lalić[49], Nikiča Lalić[50], Dušan LaIić[51], Milan Vignjević[52], Đuro Radović[53], Đuro Jurjević[54] i Đuro Ivković[55]. To su prvi partizani tog sela. Vraćajući se ponovo kroz Gojak, iz tog nam se sela priključilo još nekoliko novih, pa je odred porastao na oko 30 boraca.

Dok je glavnina odreda boravila u Ponikvama i Gojaku, nekoliko boraca bilo je upućeno u zaseoke da održavaju sastanke s narodom. Tako su između ostalih Rade Ivković Solar i Raco Rebić boravili u selu Višnjići kod željezničke stanice Gornje Dubrave. Tu je i razotkriveno djelovanje žandarmerijskog poručnika Stipca. Tom smo se prilikom morali ozbiljnije da pozabavimo objašnjavanjem narodu perspektive borbe, naročito ishoda bitke kod Moskve. Ti sastanci pokazali su privrženost naroda NOP i pružali nam dragocjena iskustva za dalje političko djelovanje.

Poslije uspješnog krstarenja po Dubravama ponovo smo se vratili na teritorij Perjasice i smjestili u selo Svojič — Piljuge. Tu smo saznali za reorganizaciju. Od Periasičke čete formiran je 1. bataljon novoformiranog II korćTunaškog NOP odreda. Naš odred ušao je u sastav 1. čete (Perjasičke) kao 3. vod. Ali i sada će se nastaviti tradicija naziva odreda »Dubrave«.

Odred se 14. januara prebacio u zaselak Perici u Poloju radi priprema za opsežniju akciju. Istog dana grupa boraca sprovela je u Donje Dubrave 15 domobrana, koji su zarobljeni pri oslobođenju Vojnića. Usput su obavijestili porodicu Janjanin da je Rade ozdravio i vratio se u odred. Tu se grupa sastala s drugom grupom koja je 17. januara razoružala čuvara pruge u stražari kod Donjih Dubrava. O ovoj akciji ustaška kotarska oblast Ogulin piše: »Dana 17. siječnja 1942. oko 20 sati na željezničkoj stražari kod Donjih Dubrava razoružala su tri četnika noćnog željezničkog ophodara Josipa Radočaja iz Generalskog Stola odnijevši mu tom prilikom vojničku pušku Mauser sa 25 naboja. Napadači su bili u civilnim odijelima i naoružani revolverima.«[56] Obje naše grupe krenule su u sastavu odreda u nove akcije.

U napadu 1. i 2. kordunaškog NOP odreda na domobranski gar-

49 Umro u Karlovcu 1985. godine.

50 Umro od tifusa 1943.

51 Poginuo 1943. Borac 8. kordunaške divizije.

52 Poginuo u borbi 1942. u Dubravama.

53 Poginuo u borbi 1943.

54 Poginuo 1942. godine u borbi kod Primišlja.

55 Penzioner u Novom Sad u.

56 HAK, kut. 1.

nizon u Veljunu, naša je četa zaposjela lijevu obalu Korane, štiteći pravac Primišlje — Veljun. Snijeg i jaka hladnoća ometali su dejstva i nama i neprijatelju. Neprijatelj je češće pokušavao, naročito iz Slunja, izvući opkoljenu posadu. Nešto poslije ponoći 19/20. januara dobili smo vijest u selu Perici da će sutradan krenuti iz Perjasice 112 domobrana i žandara da deblokiraju posadu u Veljunu. Kako su se s četom nalazili komandant i komesar 1. bataljona, to je odmah stvoren plan da se iza sela Poloja organizuje zasjeda sa 60 boraca, kao obezbjeđenje prema Primišlju da se postavi 1. vod, 2. (Skradska) četa da zaposjedne brdo Visočku, a jedan vod da štiti prijelaz na rijeci Korani prema Veljunu. U svanuće su sve jedinice bile na svojim mjestima. Mraz je stezao tako snažno da se čulo pucketanje drveća. Borci su priželjkivali što prije borbu, jer u borbi hladnoću i ne osjete.

Vijest je bila istinita. Neprijatelj se pojavio ispred nas oko 9 sati. Bili su već zamoreni, jer su se cijelim putem od Perjasice do Poloja kretali u streljačkom stroju. Iznenadnom vatrom neprijateljski streljački stroj probijen je na sredini. Desno krilo bježalo je prema šumi Raletini, a lijevo prema Visočki. Oba krila dočekana su vatrom. Pored toga, čuvši borbu, na sve okolne visove istrčali su seljaci iz obližnjih sela i zaselaka. Njihova snažna galama »Predajte se!«, »Eno ih, hvataj!« itd. zbunila je neprijatelja. U općoj panici nisu se snašli kuda da bježe. Odlučivši se na predaju, ušli su u kuću Kate Bakić u zaseoku Visočka, ostavili puške na krevete i izašli napolje dignutih ruku. U blizini su bila svega 4 partizana, među kojima i borac naše čete Franjo Pavičić Brico. On je prvi potrčao i za tren su zarobili 23 domobrana i žandara.

Sumirajući rezultate — 2 ubijena žandara, 3 ranjena i 23 zarobljena domobrana i žandara — ubrzo se ispostavilo da ima 25 zarobljenih. A to je popraćeno i novim smijehom. Naime, neposredno po zarobljavanju žandara i domobrana, Franjo Pavičić se požurio da se bolje obuče. Da ne bude upadno, poveo je jednog žandara iza kuće da zamijeni odjeću. Misleći da će ga Franjo ubiti, žandar je plačući počeo da moli za milost, navodeći da ima malu djecu, da nije činio zla nikome. Kad mu je Franjo objasnio što hoće, žandara je laknulo. Bio je presretan da se tako svršilo. A Franjo, stari komedijaš, također je bio sretan, jer je došao k nama u plitkim cipelama i lako obučen. Tada nam je ispričao kako je, brijući jednog talijanskog vojnika u Ogulinu, ušla patrola karabinjera u radnju da ga uhapsi zbog agitacije za partizane. Na sporedna vrata, izlazeći kao da mora donijeti vode, pobjegao je upravo k nama u Gojak. Dok smo se svi smijali Franjinoj priči kako je tada ostavio talijanskog vojnika na brijačkoj stolici polubrijanog, dotrča Mile Vidović, seljak iz Točka, i predao nam dva karabina. Ispričao nam je kako je na putu prema Poloju naišao na dva domobrana koji su išli ravno na nj. Imao je pri sebi kolac, za svaki slučaj. Ugledavši domobrane, našao se u nedoumici. Po-

bjeći nije imao kuda. Ispružio je kolac prema domobranima dreknuvši koliko je jače mogao: »Predajte se!« Ubijeđeni da je pred njima partizanski izviđač, domobrani su, bez riječi, bacili puške. Mile je uzeo njihove puške, a njih sproveo do naše čete. Još u toku priče nastao je opći smijeh koji se pretvorio u gromoglasnu pjesmu »Paveliću, kučkin sine, nestat će te ove zime.«

Poslije te akcije zadržali smo se nekoliko dana na teritoriji Perjasice, koja je sad bila slobodna i povezana s velikom slobodnom teritorijom Korduna. Učestvovali smo na priredbama i zborovima i pripremali se za nove zadatke.

Rade Janjanin, nakon dolaska sa liječenja iz Petrove gore, nije više ostao u našem odredu, već je dobio zadatak da u Dubravama radi na razvijanju partijskih i drugih organizacija NOP-a.

Četvrtog februara 1942. godine naš odred je krenuo iz Perjasice za Dubrave. Sa nama je išao i Rade Janjanin. Izdvojio sam se sa njim i otišli smo u selo Gornje Zatezale. Tu me je Rade upoznao sa zadatkom. Treba održavati sastanke sa narodom po selima i formirati organizacije NOP-a. Već slijedećih dana smo održali sastanke u selima Gornji Zatezali, Mikašinovići, Vućki, Kukići i Vucelići. Organizaciju žena i omladine formirali smo zajedno. Za predsjednicu ove organizacije u Gornjim Zatezalima izabrana je Sava Zatezalo Mrkina,[57], a za tajnicu Danica Mikašinović Lugareva[58]. Za Mikašinoviće, Vućke, Kukiće i Vuceliće formirana je jedna organizacija i za predsjednicu je izabrana Smilja Zatezalo Kapelanova[59], a za tajnicu Milka Kukić[60] (Pere Milina). Rezervni partizanski odred formiran je za sva ova sela jedan. Za komandira odreda izabran je Rade Vucelić[61] a za komesara Đuro Rebić Draganov[62]. Tom prilikom formirali smo i ćeliju organizacije KPJ, u koju su ušli: Rade Vucelić Višer[63], Đuro Mikašinović Vučak[64], Raco Mikašinović Orlis[65] i Đuro Rebić Draganov koji je izabran za sekretara ćelije. Sedmog februara po završetku ovog zadatka krenuli smo u ostala sela Donjih Dubrava. U selu Janjani sreli smo se sa Perjasičkom četom, koja je bila na putu za selo Gojak. Sa ovom četom morao sam produžiti za Gojak, a Rade je ostao sam da radi na ovome zadatku u ostalim selima Donjih Dubrava. Na ovom zadatku u Gornjim

57 Živi u Donjim Dubravama.
58 Živi u Beogradu.
59 Živi u Splitu,
60 Živi u Beogradu.
61 Umro poslije rata u Donjim Dubravama.
62 Nosilac Partizanske spomenice 1941., penzioner u Beogradu.
63 Umro poslije rata u Donjim Dubravama.
64 Umro poslije rata u Donjim Dubravama.
65 Penzioner u Donjim Dubravama.

Dubravama i Ponikvama radio je Simo Karapandža. Iz ovoga se vidi da su drugovi iz partizanskog odreda morali sve da organizuju pošto na teritoriji Dubrava u to vrijeme nije postojala ni partijska organizacija, a niti članova partije, koji bi samostalno djelovali, jer su svi bili u partizanima.

Širok zamah NOB nalagao je i našem vodu složenije zadatke. Težište akcija trebalo je prenijeti na teritoriju Dubrava i stvarati čvršću bazu za daljnje prodiranje u hrvatska sela. A da bi se to postiglo, trebao je NOP obuhvatiti sva sela i zaseoke i stvoriti čvrsto jedinstvo naroda, sposobno da izdrži sve nasrtaje neprijatelja, koji su bili sve jači s obzirom na to da je naša teritorija sada postala direktno na udaru. Prebacivši se oko 4. februara u selo Gojak, naš je vod prišao intenzivnom izvršavanju postavljenih zadataka. Ubrzo su oformljene partijske organizacije u selima. Istovremeno stvarane su antifašističke organizacije žena i omladine i birani novi NOO-i. Glavni dio posla izvršili su pojedini borci i rukovodioci našeg voda. Uspjesi NOP-a na Kordunu i ostalim krajevima, i naše svakodnevno političko i organizaciono djelovanje u selima, vidno se osjetilo. Narod se još čvršće povezao s nama i počeo da daje sve od sebe za potrebe NOP-a. Gotovo spontano se razvilo takmičenje tko će više dati priloga u hrani i odjeći i bolje ugostiti partizane. Posebno je to bilo izraženo u dolasku na našu teritoriju Perjasičke čete 11. februara. Pri prijelazu pruge, mlađe žene i omladinke umotane u čaršave, pridržavale su žice predsignala, da ne bi koji borac slučajno zapeo za njih i zvonjavom odao prijelaz. U zaseoku Donji Zatezali partizani su doživjeli izuzetno prijatno iznenađenje. U svim kućama, gdje su partizani bili raspoređeni, večera je servirana po običajima svečane gozbe, a za to vrijeme cijelo je selo bilo na nogama obezbjeđujući četi da mirno večera. Tu se prvi puta u našem kraju zaorila pjesma: »Ustaj, seljo, ustaj rode, u narodni front slobode ...« A tako je bilo i dalje na putu za Gojak. Na svim dionicama puta, gdje je bila bliže neprijateljska posada, omladina je priskakivala u pomoć.

Iako je naše težište trenutno bilo na političkom djelovanju, nismo zaboravili na oružane akcije, mada je njihovo izvođenje bilo otežano. Teritorija Dubrava, inače specifična za vođenje borbe, geografski je teška za izvođenje manevara i manjih i većih partizanskih jedinica. Protežući se istočno od rijeke Mrežnice i na zapad do Kupe, područje je podugačko, ali usko. Uz to je od juga prema sjeveru ispresijecano važnim saobraćajnicama: cesta Karlovac—Senj, željeznička pruga Zagreb—Rijeka i cesta Karlovac—Rijeka. Od slobodne teritorije Korduna dijelila nas je rijeka Mrežnica, koja se mogla prelaziti samo čamcem, a Dobra, koja protiče od juga prema sjeveru, bila je prijelazna samo na jednom mjestu. Na ostalom dijelu za prijelaz se trebalo koristiti čamcem. I Globo rnica, tekući neposredno uz prugu, bila ie samo ljeti prijelazna naTneEoliko mjesta. Na tako teškom području bilo je koncentrisa-

no oko 460 talijanskih vojnika, domobrana, ustaša i žandara, a svuda naokolo u Generalskom Stolu, Bosiljevu, Zdihovu, Ogulinu i Tounju neprijateljske posade bile su znatno brojnije. Takav položaj prisiljavao nas je da se koristimo svakim momentom da nanesemo neprijatelju udarac. Tako je naš vod 8. februara, zahvaljujući narodu koji je obezbijedio tajnost, uspio da sačeka domobransku patrolu i razoruža 5 domobrana kod zaseoka Janjana.

Dolaskom Perjasičke čete smatrali smo da je moguće izvesti veću akciju, mada i dalje u vidu zasjeda. I već prva nam je uspjela. Zasjedu smo organizovali kod zaseoka Mikašinovići. Kako je bila jaka zima, uveče je Dubravski vod progazio snijeg tamo gdje je trebalo postaviti zasjedu. Za obezbjeđenje postavljeni su osmatrači, a četa se odmarala u zaseoku Mikašinovići i u kućama Rade i Dane Kaluđerovića. Trebalo je da zaposjedne položaje tek kada se primijeti da nailazi neprijatelj. Oko 10 sati 13. februara osmatrači su javili da se iz škole prema nama kreće 17 neprijateljskih vojnika. Smireno, prema sinoćnjem planu, zaposjeli smo progažena mjesta. Prvi dio zasjede propustio je neprijatelja, a zatim je uslijedila paljba iz pušaka i puškomitraljeza. Neprijatelj je pokušao da se spasi bijegom natrag, ali je naišao na jaku vatru. Bio je u klopci. Izbezumljeni i prestrašeni vojnici su se skamenili. Prestali su da pucaju. Iskoristivši taj trenutak, partizani su skočili i počeli da ih razoružavaju. Bilo ih je koji su se toliko prestrašili da su držali puške u rukama kao okamenjeni i gledali u partizane začuđeno, sve dotle dok im nisu uzete puške iz ruku. Mi nismo imali gubitaka; kod neprijatelja ubijena su 3 žandara, 3 su ranjena, a ostali su zarobljeni. Mrtve smo pokopali, a ranjene saonicama uputili u sastav posade u školu. Osim pucanjem iz škole, posada se nije usudila intervenisati. A grupa od 24 vojnika, pošavši od željezničke stanice Gornje Dubrave, vratila se iz sela Perić. Iako je postojala strepnja od represalija, akciju je narod dočekao s velikim oduševljenjem.

U toku i poslije akcije u Dubravski vod javilo se više novih, te je sada imao oko 35 boraca. Prema odluci komandira, cijela četa morala se slijedeće noći prebaciti na teritoriju Perjasice. Protiv_ odluke je bio Mića Munjas Stršen. Istupio je demagoški, da ne treba ići u Perjasicu ostavljajući narod da sutra strada. Za njim se povelo nekoliko boraca i ostalo na teritoriji Dubrava. Taj nas je slučaj 'zabrinuo, aTi smo, poznajući svoje ljude i prilike, smatrali da će se oni ubrzo vratiti. S našim se mišljenjem nije u potpunosti slagao i Štab bataljona. Zbog toga smo o tome ozbiljno prodiskutovali na partijskom sastanku. Zaključak je bio da nema mjesta većoj zabrinutosti jer će se borci vratiti čim vide mjere koje će neprijatelj poduzeti poslije naše akcije. Poslije sastanka uputila je komanda voda borcima pismo u Dubrave, i za nekoliko dana svi su se vratili u sastav Dubravskog voda.

Odmor u Perjasici iskorišten je za pripreme za akciju na Pri-

misije ii Tounjski Tržić. U toj akciji, koja je otpočela 21. februara, učestvovali su dijelovi Prvog i Drugog kordunaškog partizanskog odreda. Naš je Dubravski vod učestvovao u sastavu čete, odnosno bataljona u napadu na Primišlje. U pripremi akcije mnogo je pomogao narod Perjasice i Polo ja. Da bi jedinice stigle što odmorenije na polazne položaje, narod je tih sela očistio od snijega cestu od rijeke Korane do zaseoka Bojanića u Pri/mišlju i upregnutim saonicama prevezao jedinice Prvog kordunaškog partizanskog odreda.

Naš Dubravski vod u sastavu svoje 1. čete, odnosno 1. bataljona, zaposjeo je položaj na brdu Kurjevac i cestu od Primišlja prema Poloju. U toku 22. februara jedinice Prvog kordunaškog NOP odreda uspješno su razbile talijansku intervenciju iz Slunja. Od plijena Dubravski vod dobio je 1 puškomitraljez, a Perjasička četa 1 teški mitraljez. Istog su dana jedinice 3. bataljona Drugog kordunaškog NOP odreda zauzele Tounjski Tržić, a jedinice 1. bataljona razbile su patrolu na cesti Primišlje—Tounjski Tržić i zarobile 2 žandara. U toku 23. februara partizanske snage u napadu na Primišlje bile su se približile do prvih kuća pored žandarmerijske stanice, pozvavši neprijatelja da se preda. Kako se on nije predavao, opsada je nastavljena. Međutim, do konačnog uspjeha nije došlo. Uspješno zadržavajući prodor talijanskih snaga od Ogulina u toku dana i noći, 3. bataljon nije izdržao i 24. februara. Tog dana talijanske jake snage probile su se u Primišlje i izvukle posadu za Ogulin. Prodor Talijana bio je za nas u napadu na Primišlje iznenadan pa smo se morali na brzinu izvlačiti koristeći se maglom. Tada su iz Dubravskog voda poginuli borci Stojan Višnjić Panićev i Đuro Jurjević Kebija, a teško je ranjen Jura Drvodelić.

0 ovoj borbi Nikola Cimeša piše: »U zoru 25. februara 1942. blokirali smo oružnike u Primišlju. Na cijelom prostoru spustila se gusta magla. Baš u to vrijeme, pred samo svanjivanje, Primišlje je u širem luku opkolila talijanska vojska, savlađujući snijeg na krpljama. Bilo je tu blizu dvije stotine vojnika. Nasumice su otvorili vatru iz pušaka i puškomitraljeza. Iznenadna vatra s leđa, sa tri strane, bila je vrlo kritična za našu četu. Jedini izlaz bio je da se pokuša probiti prema Ilićima. Četa se odmah prestrojila i krenula u proboj. Zametnula se žestoka borba prsa u prsa. Izlaz čete iz obruča bio je sve teži. Katastrofu je spriječila 2. četa, koja se tada našla na Kurjevcu. Komandiru ove čete, čim je čuo pucnjavu na širokom prostoru, bilo je jasno da se pojavila veća neprijateljska skupina i da se naša četa našla u teškoj situaciji.

Trčećim je korakom s četom sjurio dolje ka Primišlju i stigao u pravi čas. Udario je po Talijanima i iznenadio ih. I dok su se oni prestrojili i sredili, naša se četa našla van okruženja. Međutim, Talijana je bilo mnogo i čete su se pod borbom morale povlačiti prema Ilićima. Naša četa je imala trojicu ranjenih drugova, me-

đu kojima je bio teško ranjen Jura Drvodelić, baš onda kada je situacija bila najkritičnija. Drugovi su ga unijeli u prvi obor sa ovcama, pokrili ga kukuruzovinom i tako privremeno zaštitili od neprijatelja.

Drugovi, koji su iznijeli teško ranjenoga Juru Drvodelića, bili su Srbi i to je tada ocijenjeno kao izraziti gest učvršćenja bratstva i jedinstva među nama borcima i našim narodima.«[66]

Poslije te akcije nas vod je otišao na teritoriju Dubrava, gdje se angažirao na pripremanju naroda za odlazak na zbor u Veljun, a i na učvršćivanju organizacija NOP-a kako bi se što bolje pripremili za izvršavanje proljetnih akcija.

Velikom narodnom zboru održanom 14. marta 1942. godine u Veljunu prisustvovao je i Dubravski vod. Na zboru je s teritorija Dubrava i Ponikava, provlačeći se gotovo uz same neprijateljske posade, došlo oko 150 omladinaca i omladinki. Zahvaljujući postignutom jedinstvu naroda, za te omladince i omladinke neprijatelj nikad nije saznao da su bili u Veljunu. Bio je to izraz impozantne snage. Tada je na teritoriji općine Dubrava djelovalo 6 partijskih ćelija s 38 članova KPJ, 7 aktiva SKOJ-a, 8 odbora AF2-a, a u svakom selu postojao je NOO. Veze s hrvatskim selima bile su znatno učvršćene. U tim je selima otpočeo proces političkog djelovanja. Krajem marta u hrvatskim selima Trošmariji, Otoku
i Grabarku održani su masovni sastanci na kojima ie bilo govora ò ciljevima NOB-e. Isto tako uspostavljeni su kontakti sa simpatizerima NUF-a koii su bili u domobranskoj posadi u Donjim Dubravama. Zahvaljujući njihovom djelovanju, snažnije sie razvijao proces demoralizacije u posadi, g. posada ie sprečavana da se vrše represalije nad seoskim stanovništvom. Neprijatelj, u strahu, nije se usuđivao kretati dalje od bunkera, što nam je omogućavalo veću širinu u političkom djelovanju. A za sve namjere većih ispada neprijatelja sada smo redovno obavještavani od svojih saradnika.

Pozdravljajući postignute uspjehe u oslobađanju velike teritorije i u uništavanju neprijateljske žive sile, zbor ie u Veljunu oštro osudjo pojavu četničke grupacije na čelu š poručnikom Rakinićem na Kordunu Neposredno po završetku zbora oformljena je specijalna grupa boraca, uglavnom od članova Partije, koja je dobila zadatak da ih. što prije likvidira. U njihovoj likvidaciji učestvovao je i Rade Ivković Solar s nekoliko boraca Dubravskog voda.

U međuvremenu jedna grupa Dubravskog odreda noću 10. marta zaplijenila je 1 lovačku poluautomatsku pušku s 20 metaka, dvogled i 2 radio-aparata u selu Toplice Lešće i Erdelju.

Mje-ser. april protekao je u takmičenju za proslavu 1. maja. Orijentacija 1. bataljona bila je usmjerena na rušenje pruge Karlo-

66 **HAK, Zbornik 15 »Duga Resa«,** Nikola **D.** Cimeša: Prvi bataljon u akciji na Primišlje, **str. 801—802.**

vac—Ogulin i prodiranje u hrvatska sela. U tim okvirima djelovao je i Dubravski vod. Početkom aprila vod je, u zajednici s još iednim vodom iz 1. perjasičke čete, prokrstario teritoriju Dubrava, a zatim produžio u okolinu Bosiljeva. Na tom putu upali su 7. aprila u, Prilišće, razlupali poštanske uređaje i zaplijenili veću količinu novca. Ü toj akciji ubijen je 1 ustaša i zaplijenjen pištolj. Istovremeno naišao je na zasjedui ubijen jedan domobran, a drugi je zarobljen, razoružan i pušten. Poslije te akcije došli su na teritoriju Dubrava i ostali dijelovi 1. bataljona. Boraveći u Popovom Selu, Štab bataljona u zajednici s 3. četom (Gomirskom) isplanirao je nekoliko akcija.

Prva po planu izvedena je 18/19. aprila na prugu između Gornjih Dubrava i Tounja, u kojoj su učestvovah 3. četa (Gomirska) iz Primorskogoranskog NOP odreda, 3. četa (Skradska) i Dubravski vod iz 1. bataljona 2. kordunaškog NOP odreda. Planom je bilo predviđeno rušenje službenog voza koji saobraća od Karlovca do Ogulina svaki dan oko 21 sat. Trivo Višnjić, koji se nekoliko dana ranije vratio u vod, uvjerio nas je da će izraditi specijalno željezo koje će, kada ga bude postavio na šinu, zbaciti voz sa tračnica. Postupili smo po njegovu prijedlogu i čekali voz. Voz je naišao i prošao, a da se ništa nije desilo. Bilo nam je jasno da smo obmanuti. Da ipak nešto učinimo kad smo već tu, odlučili smo da izvadimo jednu šinu. Na putu prema Gojaku ugledali smo vatru na mjestu gdje smo izvadili šinu. Doznali smo da se, naišavši na srušeno mjesto, stropoštao putnički voz, lokomotiva je zajedno sa 7 vagona izgorjela. Prema jednoj obavijesti, koju je dobio Štab Bataljona, tom je prilikom poginulo 39 ustaša i oko 17 talijanskih fašista, a povrijeđeno je 51 lice. Istu je večer 1. četa istog bataljona pripremila zasjedu na Lujzijanskoj cesti, ali neprijatelj nije naišao. Poslije tih akcija cio Bataljon zajedno s 3. četom (Gomirskom) smjestio se u Munjase, Lalić Do i Popovo Selo.

Boraveći tokom aprila 1942. na teritoriji Dubrava, izvedeno je još nekoliko akcija, uglavnom na željezničku prugu. Grupa boraca Dubravskog voda 15/16. aprila napala je na željezničku stanicu Generalski Stol, upala u blok prema Dubravama, oduzela željezničaru karabin i ubacila u blok bombu. Ponovo je napala na željezničku stanicu grupa boraca Dubravskog voda u toku noći 25/26. aprila, ali bez vidnijeg efekta. Iste noći učinjeno je to i na neprijateljsku posadu na Globorničkom mostu. Sarađujući s jedinicama koje su napadale Perjasicu 27. aprila, grupa boraca Dubravskog voda finansirala je napad na neprijateljsku posadu u Generalskom Stolu, a uveče je razrušila blok kod željezničke stanice Gornje Dubrave i zarobila 3 željezničara, koji su kasnije pušteni kući. Ostale snage Dubravskog voda učestvovale su toga dana u napadu na neprijateljsku posadu u Perjasici zajedno sa svojim 1. bataljonom i 2. bataljonom 1. kordunaškog NOP odreda. Među trojicom poginulih u tom napadu bio je Simo Zatezalo Sajin, borac Dubravskog voda.

Pošto je u napadu na Perjasicu zaplijenjena znatna količina oružja, bilo je omogućeno da se naoružaju omladinci s teritorije Dubrava koji su već duže vrijeme bili spremni da stupe u Dubravski vod. Naoružavanjem njih, i dolaskom u aprilu grupe omladinaca Hrvata iz Karlovca, brojno stanje Dubravskog voda znatno je poraslo, pa je Štab 1. bataljona odlučio da se od njega formira 3. četa. To je obavljeno 3. maja. Za komandira čete postavljen je Rade Ivković Solar, a za političkog komesara Simo Karapandža. Govoreći pred četom, Karapandža je inzistirao na tome da svaki onaj koji smatra da ne može izdržati dalje napore, koji će biti sve veći, slobodno napusti četu. Iz čete nije nitko izašao. Nitko na to nije ni pomišljao. Bili su to vedri, puni žara i poleta omladinci, ponosni što u velikom ratu i stradanju uspješno predstavljaju i brane narode Jugoslavije i svoj narod Dubrava.

Dolazak grupe omladinaca iz Karlovca u sastav našeg Dubravskog partizanskog odreda imao je velikog odjeka kod naroda i boraca Dubrava. Njihovim dolaskom borci i narod Dubrava dobili su potvrdu da se bratstvo i jedinstvo stvara na djelu, jer su novodošli borci iz Karlovca po narodnosti bili Hrvati.

Svi movodošli omladinci, kao i svi ostali borci našeg odreda, bili su veoma hrabri, požrtvovani, neposredni, pa su vrlo brzo sticali simpatije i povjerenje naroda Dubrava. Hrvati su u odred unijeli još veću vjeru u pobjedu, a posebno perspektive u još snažnije razgaranje oružane revolucije i razvijanje bratstva i jedinstva naroda Jugoslavije. Teško je bilo izdvojiti bilo kojeg borca pojedinca kao najboljeg među borcima zbog toga što su svi bili bolji od boljega i hrabriji od hrabrijega. Te osobine su kao i izuzetno drugarstvo krasile borce našeg Dubravskog partizanskog odreda.

Simo Zatezalo Škerić

Diverzantska akcija Dubravskog odreda 7. XI 1941. godine

Lijepog jesenjeg dana, kada je naš odred bio na kraćem odmoru u selu Rebić Glavici, dogovorili smo se da je potrebno izvršiti jednu značajniju diverzantsku akciju koja bi imala većeg odjeka u narodu, a djelovala i na neprijatelja. Spremili smo se istog dana jer smo čuli od jednog željezničara da će iste noći prolaziti pru-

i

gom jedan talijanski transport sa vojskom od Ogulina prema Karlovcu.

Na pripremnom sastanku za ovu akciju razgovarali smo o dvije varijante. Neki drugovi predlagali su da prugu razrušimo polugama i ključevima jer je sigurnije. Među njima sam bio i ja. Drugi su predlagali drugu varijantu da prugu srušimo nagaznom tenkovskom minom, koju smo imali, misleći da će eksplozija mine biti efikasnija i da će imati većeg odjeka. Prevladavala je ova druga varijanta. Na sastanku smo se dogovorili da minu postavimo na prugu između Gornjih Dubrava i Tounja, gdje je nenaseljeno, jer smo znali ako bi je postavili u naseljenom mjestu da bi ustaše činile još veće represalije nego što su ih činili nad stanovništvom našega kraja.

Kad smo se odlučili za način izvođenja akcije i mjesto, izvršili smo raspored ljudstva. Jedna grupa bila je određena za postavljanje mine, druga za osiguranje od Tounja, a treća za osiguranje od Gornjih Dubrava, gdje su se nalazili Talijani. U sumrak smo krenuli prema Krpelu i to iz Rebić Glavice preko šume Bunar, preko potoka, mosta na rijeci Bistrici, izbjegavajući naseljena mjesta, stigli smo na Tuk kod mlinara Višnjića. Dalje nas je vodio njegov unuk Višnjić Sava iznad vrela Bistrica, preko Krpela na određeni dio pruge. Kad smo došli na prugu tražili smo najpogodnije mjesto, gdje bi neprijatelju nanijeli najveće gubitke, zapravo mjesto gdje bi neprijateljski transport s vojskom bio što više uništen. Izabrali smo mjesto gdje pruga ide iznad jedne duboke doline i postojala je mogućnost da cijeli neprijateljski transport padne u nju. Na Krpelu smo naišli na već prilično velik snijeg koji nam je predstavljao poteškoće. Po našem ranije utvrđenom rasporedu grupa za polaganje mine ostala je na mjestu. S njom su ostali komandir odreda Zatezalo Đuro Jud i sekretar partijske ćelije Rade Janjanin. Jedna grupa za osiguranje otišla je prema Gornjim Dubravama, a druga prema Tounju. Nalazio sam se u grupi koja je osiguravala akciju od Gornjih Dubrava.

Nakon svega pola sata vidjeli smo bljesak i čuli jaku eksploziju. Eksplozija je bila tako jaka da su je čuli na daleko, a bljesak su mogli vidjeti ljudi Tounja i čitavih Dubrava. Potrčali smo prema mjestu tragedije. Vidjeli smo naše drugove mrtve, ranjene. Dijelovi tijela razbacani po drvlju i žicama na telegrafskim stubovima. Neprijatelj je bio i s jedne i druge strane. Nismo dugo razmišljali. Pokupili smo ranjene drugove i ponijeli ih nazad prema Tuku k mlinaru Višnjiću.

Kad smo stigli na Tuk, još uvijek nismo znali tko nam od drugova nedostaje. Prvo nam je bilo da nekako previjemo ranjene drugove. Čistim krpama, koje smo dobili od mlinara, previli smo našeg druga Munjas Doku, koji je bio teško ranjen i sekretara Janjanin Radu koji je bio teško ranjen u ruku. Ranjene drugove je

odmah svojim volovskim kolima mlinar Sava Višnjić prevezao u Lalić Dol — Komaricu.

Tada smo tek ustanovili da su poginuli drugovi Zatezalo Đuro Jud, komandir odreda, Zatezalo Petar (Škerić), Rebić Đuro i Rebić Nikola iz sela Rebić Glavice, odakle smo i pošli u akciju, Kukić Simo (Đukin), Šepelj Dušan (Mrgić), Vucelić Raco (Požar) i lakše ranjen Višnjić Tode (Čakarin). Sve se to desilo u noći koja je za nas bila veliko, tragično iskušenje i velika pouka za buduće naše akcije. U svanuće novog dana krenuli smo u pravcu Rebić Glavice. Kroz šume, žbunje i doline, išli smo istim putem bez naših poginulih drugova i teško je opisati naše unutrašnje proživi javan je i bol. Kretali smo se bez glasa. Svaki je mislio svoje misli. Kad smo stigli u Rebić Glavicu — ušli smo u kuću koja je bila nenaseljena. Mir, šutnja i bol. Cijelog dana nismo govorili niti jeli, a ni spavali.

Dolazili su neki ljudi i žene. Pitali su što je bilo, jer su nestala i dva borca iz istog sela. Međutim, mi odgovara još nismo davali. Otišli smo u susjednu šumicu Bukovaču. Naš drug Simo Karapandža ustao je i po prilici rekao ovako:

»Nas toliko, toliko pušaka — od šutnje i kukanja nema ništa, izaberimo novo rukovodstvo i krećemo odmah u nove akcije, u borbu kojom idemo k našem cilju, oslobođenju, a i osveti palih drugova...«

Nakon njegovog kratkog izlaganja drugovi su predložili mene za komandira odreda, umjesto poginulog komandira Zatezalo Đure Juda, a drug Simo Karapandža ostao je i dalje komesar odreda. Nakon ovoga izbora novog rukovodstva našeg odreda ušli smo ponovno u selo Rebić Glavicu, gdje je Simo Karapandža objasnio narodu šta se je desilo. Iako je ovo ostavilo težak bol u nama i narodu, borci i narod našeg kraja bili su spremni i na veće žrtve. Krenuli smo odmah u nove akcije.

Neprijatelj je i pored ovog neuspjeha uočio da mi od manjih akcija prelazimo na veće, uočio je da nam na kraj neće lako doći. Htio je ovu akciju iskoristiti u narodu da pokaže kako mi uzalud gubimo glave. Unatoč propagandi, borci i narod našega kraja daljnjim akcijama pokazali su spremnost i odlučnost.

Dušan R. Kaluđerović
Đuro M. Zatezalo

Formiranje i dejstva Dubravske partizanske čete

Većina stanovništva bivše općine Gornje Dubrave, krajem 1941. i početkom 1942. godine obuhvaćeno je aktivnim radom antifašističkih organizacija narodnooslobodilačkog pokreta. Obrazovani su narodnooslobodilački odbori, u većini sela formirani rezervni partizanski odredi i masovne političke organizacije žena, omladinske i druge. Tako su stvorene pretpostavke da se na području Dubrava, pod rukovodstvom KPJ, neprekidno odvijaju oružane akcije i drugi vidovi otpora okupatoru i domaćim izdajnicima.

Diverzantska aktivnost na željezničku i putne komunikacije između Mrežnice i Kupe bila je posebno živa. Ometanje željezničkog saobraćaja na relaciji Karlovac — Ogulin i akcije na željezničkoj pruzi Zagreb — Rijeka odvijale su se uspješno zahvaljujući podršci cjelokupnog naroda i njegovoj odanosti narodnooslobodilačkoj borbi. Iako je to bila neoslobođena teritorija, partizani su se slobodno kretali, snabdijevali i neprekidno u akcijama nanosili značajne gubitke neprijatelju. Borci su često boravili u neposrednoj blizini okupatorskih uporišta, a to neprijatelj nikad nije mogao doznati.

Dubravski partizanski odred formiran je oktobra 1941. godine. Početkom 1942. odred je preimenovan u 3. vod i ulazi u sastav perjasičke čete (Prva četa, Prvi bataljon, drugi KPO).[1] Od početka 1942. pa do maja iste godine Dubravski vod u sastavu perjasičke partizanske čete neprekidno je izvodio borbena dejstva na teritoriji Perjasice, Primišlja, Tržića, Siče i Barilovića. Najčešće je prelazio Mrežnicu kod Rebić-mlina, izvodio akcije na teritoriji Dubrava, Generalskog Stola, Bosiljeva, Vukove Gorice, Prilišća, Netretića i Severina na Kupi.

Razvojem NOB-a na Kordunu, u Dubravama i Gorskom kotaru neprekidno se povećava broj partizanskih jedinica. Stupanje u partizane, od februara do maja 1942. godine, većeg broja Dubravaca, omogućilo je, čim su došli do veće količine oružja, formiranje čete. Razoružanjem ustaško-žandarmerijske posade u Perjasici 27. aprila 1942. godine i zapljenom veće količine oružja i municije, stvo-

1 Vidi Zbornik NOR-a, Tom V, knjiga 3, dokument 37 i 42.

reni su i na ovom prostoru još povoljniji uslovi za formiranje novih partizanskih jedinica. Poslije ove akcije, Prvi bataljon Drugog KPO koji je do tada imao dvije čete formirao je i treću — Dubravsku.

Uoči 1. maja 1942. godine Prvi bataljon izvodi demonstrativne napade na neprijateljska uporišta Siča, Generalski Stol, željezničke stanice Gornje i Donje Dubrave, žandarmerijske posade u Primišlju. Bataljon je dočekao 1. maj u selu Točku — Perjasica. Postrojio se i u svečanom defileu prošao kroz Perjasicu.

Pokraj Perjasice, postrojenom bataljonu i prisutnom narodu govorio je politički komesar bataljona Mrkić (Izidor Štrok)[2] o značaju 1. maja kao praznika radničke klase i svih potlačenih naroda, govorio je o partizanskom prazniku koji treba da nam da novi podsticaj u borbi za oslobođenje naših naroda. Na ovu proslavu došla je omladina iz Dubrava i Karlovca. Mnogi su tada stupili u partizanske redove.

Nakon nekoliko dana, 3. ili 4. maja, Dubravski vod izdvojen je iz sastava Prve čete Prvog bataljona Drugog KPO i preformiran ti Treću četu Prvog bataljona (Dubravska četa). Bio je to najsvečaniji trenutak kada su dubravski borci postrojeni u selu Točku, saslušali odluku o preformiranju voda u četu. To je bilo priznanje cijelom narodu Dubrava za njegov doprinos ustanku i oslobodilačkoj borbi.

Za komandira Dubravske čete postavljen je Ivković Rade — Solar[3] a za političkog komesara Simo Karapandža[4]. Pred svečanim strojem Dubravske čete održao je veoma značajan govor Simo Karapandža kojeg još uvijek pamte partizani, borci iz Dubrava, koji su tada bili u svečanom stroju. Istakao je značaj naše borbe, pomenuo je sve Dubravce koji su do tada dali živote za slobodu, a te žrtve nisu bile male. Posebno je naglasio da nam još predstoji teška, dugotrajna borba koja će nas uz velike žrtve dovesti do konačne pobjede i oslobođenja našeg naroda od okupatora i domaćih izdajnika. Simo Karapandža je pozvao da slobodno istupe iz stroja oni koji nisu spremni da izdrže buduće napore ižrtve koje nas očekuju. Svi Dubravci ostali su u stroju kaojedan čovjek, spremni na nove zadatke i borbe. Komandant bataljona Milutin Karaš[3] i politički komesar Izidor Štrok čestitali su Dubravcima formiranje čete i poželjeli im uspjehe u borbi usastavu bataljona i samostalno. Na veoma snažan odjek, ne samo kodnaroda Dubrava nego i okolnih sela cijele opštine, naišla je vijest o formiranju Dubravske partizanske čete.

2 Narodni heroj, španski borac, umro 1984. godine.

3 Poginuo kao komandant Karlovačkog partizanskog odreda januara 1945. g.

4 Poginuo u Drugoj proleterskoj brigadi na Neretvi 1943. g.

5 Poginuo 1945. godine kao član štaba VIII udarne kordunaške divizije.

Narod Perjasice veoma je srdačno dočekivao Dubravce zato što su svi bili mladi, veseli i puni optimizma. U najtežim situacijama u vodu, a kasnije i u četi, uvijek se orila pjesma i šala. Ugled Dubravaca postajao je sve veći kod naroda i omladine i u drugim partizanskim jedinicama na Kordunu.

Dubravska četa u sastavu Prvog bataljona Drugog KPO, koji je već tada predstavljao čvrstu vojnu organizaciju sa iskusnim komandnim kadrom i rukovodećom ulogom organizacije KPJ, imala je posebne zadatke u borbenom i političko-propagandnom djelovanju.

U prvoj polovini maja 1942. godine četa se pripremala za nove akcije. Izvedena je neophodna stručna obuka sa mladim borcima, izvršene su političke pripreme, obrazovana partijska organizacija, čiji je sekretar bio Raco Rebić — Paja[6] :i planirane su borbene akcije na prostoru Dubrava. Istovremeno je pripremljeno snabdijevanje čete u selima Dubrava, uz saradnju i podršku N00, partijskih i drugih antifašističkih organizacija od Donjih Dubrava do Ponikava.

Četa je bila nosilac priprema za prihvatanje snaga bataljona i većih jedinica na tom prostoru kada su izvođene akcije većih razmjera u međuriječju Mrežnice i Kupe. Između Mrežnice i Kupe četa je bila najznačajniji oslonac partijskim i drugim političkim radnicima u širenju istine o NOB-u u hrvatskim selima Bosiljevu, Vukovoj Gorici, Prilišću kao i za održavanje veza između rukovodstva NOP-a, Slovenije i Hrvatske na ovom pravcu.

Rukovodstvo NOP-a sa Korduna i Gorskog kotara nastojalo je da se što učestalije izvode borbene akcije na prostoru Dubrava i da se nanosi šteta italijanskom okupatoru, ustašama i domobranima. Za neprijatelje je ovaj prostor sa svojim komunikacijama bio od vitalnog značaja. Samo jedan dan obustavljenog saobraćaja na željezničkoj pruzi predstavljao je veliki gubitak za neprijatelja. Za obezbjeđenje te saobraćajnice neprijatelj je imao specijalne oklopne vozove sa odabranom ustaškom i talijanskom posadom.

Od formiranja Dubravske čete do njenog ulaska u sastav Druge kordunaške brigade (16. 9. 1942) na prostoru Dubrava izvedeno je 35 manjih i većih akcija, od čega je Dubravska četa samostalno izvela 18.

Najvažniji zadaci na prostoru Dubrava, ne samo Dubravske čete nego i drugih partizanskih snaga, bili su nanijeti gubitke neprijatelju, zaplijeniti oružje i municiju, rušiti željezničku prugu i druge komunikacije izuzetnog strateškog značaja. Pored oklopnih vozova neprijatelj je imao i jake posade na željezničkim stanicama i izgrađene bunkere duž pruge. Dubravci, s obzirom da su bili do-

6 Pukovnik JNA u penziji.

bri poznavaoci željeznice, učestvovali su u gotovo svim akcijama i povjeravani su im najteži zadaci prilikom rušenja željeznice i uništavanja kompozicija. Stoga se može reći da je Dubravska partizanska četa pretežno izvodila diverzantska dejstva.

Odmah poslije formiranja četa se, nakon potrebnih priprema, prebacila preko Mrežnice na izvršenje prvih zadataka. Već 6. na 7. maja 1942. godine dijelovi čete upali su u prostoriju željezničke skretnice u Donjim Dubravama, zaplijenili sav alat za održavanje pruge, i zgradu skretnice zapalili.

Četa je 20. maja izvršila napad na vodenu pumpu na Mrežnici, koja je snabdijevala vodom parne lokomotive na željezničkoj stanici Generalski Stol. Pumpa je onesposobljena za rad, a posada se razbježala.

Na pruzi Gornje Dubrave — Oštarije, 23. maja, četa je izvadila vanjsku šinu, nakon čega je naišla lokomotiva br. 29003 »željeznica NDH«, skliznula i oštetila još 60 metara pruge. Saobraćaj je bio obustavljen više od 24 časa. Nakon dva dana četa je na istom mjestu ponovila akciju sa istim rezultatima.

U sastavu bataljona četa je 19. 6. 1942. razrušila prugu između Gornjih Dubrava i Tounj — Zdenca. Naišao je transport sa 40 cisterni nafte i benzina. Voz je zapaljen, zarobljena su tri italijanska podoficira, jedan domobran i jedan italijanski vojnik, a ubijena su 3 ustaše. Od oružja je zaplijenjeno 6 pušaka, 2 pištolja i jedan teški avionski mitraljez[7]. Ova akcija izvedena je po danu između 11 i 12 časova u neposrednoj stanici Gornje Dubrave, u kojoj je bila jaka italijanska posada. Nanesen je značajan gubitak neprijatelju. Požar, u kojem je izgorjela nafta i benzin, trajao je 24 časa, a njegov plamen vidio se čak do Veljuna i Slunja.

Neprijatelj iz susjednih posada od straha nije smio intervenirati nego je iz artiljerijskih oruđa tukao po šumi Krpelu i selu Gojaku. Tom prilikom, za uspješno izvršen zadatak, komanda bataljona pohvalila je Dubravsku četu.

Četa je 28. juna po drugi put napala vodnu pumpu na Mrežnici, oštetila parne sisaljke i ostale uređaje i onesposobila je za rad punih mjesec dana.

Dubravska četa samostalno je 4. jula 1942. godine napala domobransku stražu na željezničkom podvožnjaku kod sela Mirića. Napad je efikasno i brzo izveden. Zarobljeno je 12 domobrana sa komandirom straže. Zaplijenjeno je 12 pušaka i 2.500 metaka. Istovremeno, srušena je pruga prema Generalskom Stolu i onemogućena intervencija oklopnog voza koji je krenuo u pomoć domobranima.

Već 5 . 7. 1942. godine četa je ponovila akciju rušenja pruge u Lužanjku. Tom prilikom naišao je oklopni voz i skliznuo sa dva

7 U ovoj akciji učestvovao je i jedan vod Primorsko-goranskih partizana.

vagona i lokomotivom. Dana 9. 7. 1942. izvršen je upad na željezničku stanicu Gornje Dubrave u blok-skretnicu prema Oštarijama u kojoj su razbijeni svi uređaji i zapaljena zgrada.

Veća akcija na željezničku prugu Generalski Stol — Gornje Dubrave izvedena je jula u kojoj su učestvovali i dijelovi bataljona. Srušeni su putnički voz u Lužanjku, ubijena 2 ustaše, zarobljena četiri domobrana i dva itallijanska podoficira. U ovoj akciji poginо je borac naše čete Mićo Zatezalo — Todanov. U pomoć napadnutoj kompoziciji iz Generalskog Stola krenuo je oklopni voz. Naše osiguranje oštetilo je prugu, voz je iskliznuo pa je intervencija spriječena.

U međuvremenu, od 20. do 24. jula, četa je izvela tri akcije na željezničku prugu, oduzela nekoliko pušaka od željezničara i domobrana i na nekoliko mjesta razrušila prugu.

Pod komandom Bogdana Oreščanina, komandanta Drugog KPO, 24. jula 1942. godine, izvedena je velika akcija diverzantskog karaktera na željezničkoj pruzi od Duge Rese do Ogulina. Angažovane su sve snage i narod Dubrava u rušenju željezničke pruge i telefonsko-telegrafskih veza. U toj akciji, borci Dubravske čete bili su raspoređeni po desetinama i manjim grupama u sve jedinice odreda u svojstvu vodiča i organizatora rušenja pruge. Jedna desetina naše čete koju je vodio Mija Belavić[8] rušila je prugu između Duge Rese i Zvečaja. U ovoj akciji napadnuta je željeznička pruga u dužini 40 km. Na pojedinim mjestima po nekoliko stotina metara pruge prevmuto je u vrtače. Bila je to jedna od najvećih akcija. Materijalna šteta u zastoju saobraćaja imala je dalekosežne posljedice za okupatora. Akcija je započela rano ujutro i trajala je sve do 11 časova. Naše jedinice odbacile su neprijateljske intervencije iz obližnjih garnizona i posada koje su vršile osiguranje ove akcije. Neprijatelj je bio zbunjen jer se akcija izvodila na velikom prostoru, radi čega nije mogao doći do razumnih zaključaka o našim snagama i namjerama. Nismo imali gubitaka, osim što je Pero Zatezalo — Arambaša prilikom rušenja telegrafskih stubova teško povrijeđen. Od zadobijenih rana on je umro. Bitno je istaći da su Dubravci, mladi, stari, muškarci i žene, bili organizovani u desetine, vodove i tako učestvovali u rušenju pruge, dok je glavnina partizanskih snaga obezbjeđiväla akciju od mogućih intervencija. Cilj ove akcije bio je, pored nanošenja gubitaka neprijatelju i njegovom saobraćaju, da oslabi pritisak na slobodnu teritoriju Korduna gdje je u to vrijeme bila žetva i prikupljana ljetina za narod i borce Korduna.

Odmah iza ove akcije, već 25. jula, jedan vod Dubravske čete napao je stražaru br. 324 (čuvarnu pruge), razoružao 2 stražara, demontirao jednu šinu, srušio preko 10 telegrafskih stubova i zapalio objekat.

8 Radnik iz sela Belavića kod Duge Rese, umro poslije rata u svom selu.

Između 2. i 8. augusta četa je po dijelovima izvela 5 akcija na željezničkoj pruzi između Generalskog Stola i Oštarija. U tim akcijama srušeno je oko 300 metara pruge, uništen jedan voz i lokomotiva između Gornjih i Donjih Dubrava.

Četa je po treći put 17. augusta na Mrežnici napala vodenu pumpu, zarobila 6 neprijateljskih vojnika, 5 pušaka i 1 puškomitraljez »Brno« i 2000 metaka. Tada je pumpa definitivno uništena i do kraja rata bila je van upotrebe[9]. U izvještaju bataljonskog biroa KP Kotarskom komitetu Veljun od 18. augusta 1942. godine, između ostalog stoji da su se u ovoj akciji u jurišu posebno istakli Simo Zatezalo — Škerić, Raco Rebić, sekretar partijske ćelije čete, Sava Lalić, Dušan Kaluđerović, Nikica Lalić i Đuro Mikašinović, svi iz Dubrava.

U Lužanjku, to je predio između Gornjih i Donjih Dubrava, četa je izvršila najviše akcija. To mjesto bilo je prava grobnica prevrnutih i uništenih lokomotiva i vagona. Akcija koja je izvedena 23. augusta 1942. godine spada među najuspješnije. Tom prilikom srušen je voz br. 341 mješovitog sastava. Borci su uočili da su vagoni puni raznog materijala pa ih nisu zapalili. Zaplijenili su dva vagona novih italijanskih vojnih uniformi, odjeće i obuće, jedan vagon raznih štofova, vagon šivaćih mašina, 6 vagona vina u bačvama od 500 litara i 2 vagona sa ugrađenim bačvama. Četa nije sama mogla prenijeti ovaj ogromni materijal pa je u pomoć pozvan narod i omladina Dubrava. U toku noći borci su uspjeli skoro sav materijal prebaciti preko Mrežnice na slobodnu teritoriju, osim u ugrađenim bačvama, koje su razbili. Lokomotiva i vagoni su spaljeni. Dan kasnije, kada se četa povukla i neprijatelj došao sa oklopnim vozom da osposobljava prugu za saobraćaj, mnogi neprijateljski vojnici — domobrani su se napili preostalog vina, pjevali i uzvikivali parole: »Živjeli partizani koji su nam omogućili da se ovako dobro počastimo«.

Dubravska četa i druge snage prugu su rušile priručnim sredstvima i alatima jer nije bilo dovoljno eksploziva. Međutim, Dubravci su znali sve o pruzi, gdje je i kako treba rušiti. Sva rušenja su znalački izvedena.

Poslije ove akcije, izvedene su još četiri do 4. septembra 1942. godine. U njima su uništene dvije lokomotive, 17 vagona, zarobljeno je 19 domobrana, 5 žandarma i jedan italijanski vojnik. Sve opet u Lužanjku.

U međuvremenu na Kordunu kod Ivana Hariša — Gromovnika[10] završili su diverzantski kurs Jaković Todor — Zec'[1] i Simo

9 Bataljonski biro II KPO Kotarski komitet — Veljun, izvorni Arhiv, Karlovac, 2/257.

10 Narodni heroj, španski borac, general u penziji.

11 Poginuo 1943. godine u Bosiljevu, nesretnim slučajem, komesar diverzantske čete.

Zatezalo — Cojle[12]. Pri povratku dopremili su sobom jednu neeksplodiranu avio-bombu tešku 75 kg namijenjenu rušenju neprijateljskog oklopnog voza. Akcija je pripremljena i izvedena 4. 9. 1942. u Lužanjku. Bomba je ukopana pod željezničke šine i podešena na potezno paljenje sa žicom dugačkom oko 50 metara. Toga dana prema neprijateljskim podacima oklopni voz je naišao u 16,20 časova. Jaković Todor i Simo Zatezalo koji su rukovali minom propustili su preko mine vagone natovarene šljunkom, a izazvali eksploziju pod oklopnim vagonom u kome se nalazila nepriteljska posada. U momentu eksplozije sve je letjelo po vazduhu, točkovi, šine, kamenje, ugrožavajući čak i nas koji smo bili u zasjedi oko pruge. Bila je to stravična slika. Posada je izginula, oružje uništeno ili oštećeno. Prema neprijateljskom izvještaju u vozu je poginulo 9 vojnika, jedan oficir i jedan željezničar. Ova akcija odjeknula je kao veliki uspjeh. Uništena je »mljekara« kako su Dubravci nazivali ovaj oklopni voz, jer je svako jutro prvi prolazio i provjeravao ispravnost pruge.

Opisana dejstva Dubravske čete odnose se uglavnom na diverzije na željezničkoj pruzi. U tim akcijama, naročito prilikom rušenja vozova, uvijek su zarobljavani neprijateljski vojnici i manje količine oružja i municije. Okupatoru je nanošena znatna materijalna šteta, paralisan je saobraćaj, onemogućeno je snabdijevanje jedinica i garnizona. Međutim, četa je učestvovala i u drugim borbama, u napadima na neprijateljska uporišta i zasjede.

Početkom juna 1942. četa je napala Italijane koji su sjekli drva u šumi Krpel u neposrednoj blizini Ogulina. Italijansko osiguranje je razbijeno, zarobljen je jedan vojnik, a nekoliko ih je ranjeno. Od tada pa do kapitulacije Italije, Italijani se više nisu pojavljivali u ovoj šumi. Istog dana, za odmazdu, Italijani su iz Ogulina tukli artiljerijskom vatrom selo Gojak i tom prilikom granatama zapalili kuću Đure Višnjića zvanog »Sivonja«. Poslije ove akcije četa je izvršila pokret iz Popova Sela preko Kukače u selo Tobolić na Kordunu, a zatim preko Zbjega u selo Močila, gdje su već bile glavne snage II kordunaškog partizanskog odreda. U selu Močila izvršena je smotra jedinica Drugog KPO na kojoj je govorio komandant odreda Bogdan Oreščanin. On nas je upoznao sa uvođenjem oznaka za starješine partizanskih jedinica i objasnio značaj toga za razvoj narodnooslobodilačke vojske. U sastavu bataljona četa je nastavila marš u selo Kunić, gdje je održan narodni zbor i parada partizanskih jedinica. Četa je pohvaljena kao najbolja jedinica u defileu. Cilj ove propagandne akcije bio je da se demaskira izdajnička uloga četnika u plaščanskoj dolini i upozori na njihovu službu okupatoru. Iz Kunića četa je u sastavu bataljona, krenula preko Kapele i između željezničkih stanica Javorak i

12 Komandir čete u VIII diviziji, poginuo 25. 11. 1943. g. u Hrastovici kod Petrinje.

Lička Jasenica postavila zasjedu na željezničkoj pruzi i izvršila napad na jednu italijansku posadu. Srušen je jedan teretni voz, zarobljeno 14 Italijana, dva puškomitraljeza, 12 pušaka, dva pištolja i veće količine municije i drugog ratnog materijala. Interesantno je pomenuti da se nekoliko zarobljenih Italijana predstavilo da su članovi Komunističke partije Italije, a jedan je pokazao člansku knjižicu koja mu je bila zašivena u vojničkoj bluzi.

Bataljon i četa u njegovom sastavu krenuli su dalje u pravcu Saborskog i Sertić Poljane. Napadnuta je posada u Saborskom, zapaljena pilana i demontirani prenosni dijelovi. Kaiševi od kože iskorišćeni su u našim radionicama za opravku partizanske obuće.

Sa ovog napornog i dugog puta četa se vratila na područje Dubrava i spremala se za nove akcije. Među značajne akcije u tom periodu svakako spada napad na ergelu u Novigradu blizu Karlovca. Da bi ova akcija bila izvedena trebalo je da se cijeli bataljon neopaženo provuče između neprijateljskih posada Bosiljeva i Vinice, a onda da se preko Kupe bataljon prebaci na teritoriju Slovenije i tu predani. Zadržali su se u selu Preloka i Marindol na lijevoj obali Kupe, a zatim se ponovo prebacili preko Kupe i izvršili napad na Novigrad. Iz ergele su uzeti svi konji, sedla, špediteri i drugi materijal. Ovaj plijen je prebačen na slobodnu teritoriju Korduna preko četrdeset kilometara neoslobođene teritorije od Novigrada preko Protulipe, Lešća, Trošmarije i Dubrava. Akcija je snažno odjeknula u našim i u neprijateljskim redovima jer je izvedena u neposrednoj blizini garnizona Karlovca, Duge Rese, Netretića, Vinice i Bosiljeva.

Borci Dubravske čete u pokretu su formirali konjički vod koga je predvodio, uvijek raspoloženi Franjo Pavičić rodom iz Ogulina. Pošto je dobro znao italijanski jezik, Pavičić je usput sa seljacima razgovarao na italijanskom. To je bilo potrebno da bi zavarali trag o kretanju, jer je neprijatelj znao da partizani u to vrijeme nisu imali konjicu.

Jedna od posebno interesantnih akcija u kojoj je učestvovala Dubravska četa bio ie upad u Tvornicu sanitetskog materijala u Mrzlom Polju (tzv. Tulić — mlin) između Karlovca i Duge Rese? Zaplijenjene su velike količine sanitetskog materijala neophodnog' za bolnice T ranjenike. Akciji je prethodio naporan i dug put kroz teritoriju pod neprijateljskom kontrolom. Ceta je predanila u šumi Kozjača kod samog Karlovca i noću izvela~napaa na Tvornicu i istim zaobilaznim putem stigla~na slobodnu teritoriju. Uspjehu ove akcije u mnogome su doprinijeli oni borci Dubravske čete i ba-taljona (njih desetak) koji su bili rodom iz Duge Rese i Karlovca. Oni su bili glavni vodiči, a održavali su i kontakt na terenu sa organizacijama i simpatizerima u Dugoj Resi i Karlovcu.

Naveli smo samo značajnije akcije koje je Dubravska partizanska četa izvela od formiranja do ulaska u sastav brigade. Njeni su se borci skoro svakodnevno nalazili u borbi protiv neprijatelja,

Pojedinačno, u manjim ili većim grupama, borci čete su se po zadatku probijali duboko u teritoriju koju je kontrolirao neprijatelj, vršili tamo diverzije, zarobljavali i likvidirali pojedine neprijateljske pripadnike, nabavljali pojedina tehnička sredstva potrebna za NOP kao što su radio aparati, šapirografi i slično. Na prostoru od Karlovca do Ogulina u međuriječju Mrežnice i Kupe, Dubravska četa je stalno uznemiravala neprijatelja. Ako je uspio na jednom mjestu da osposobi željezničku prugu za saobraćaj, ona

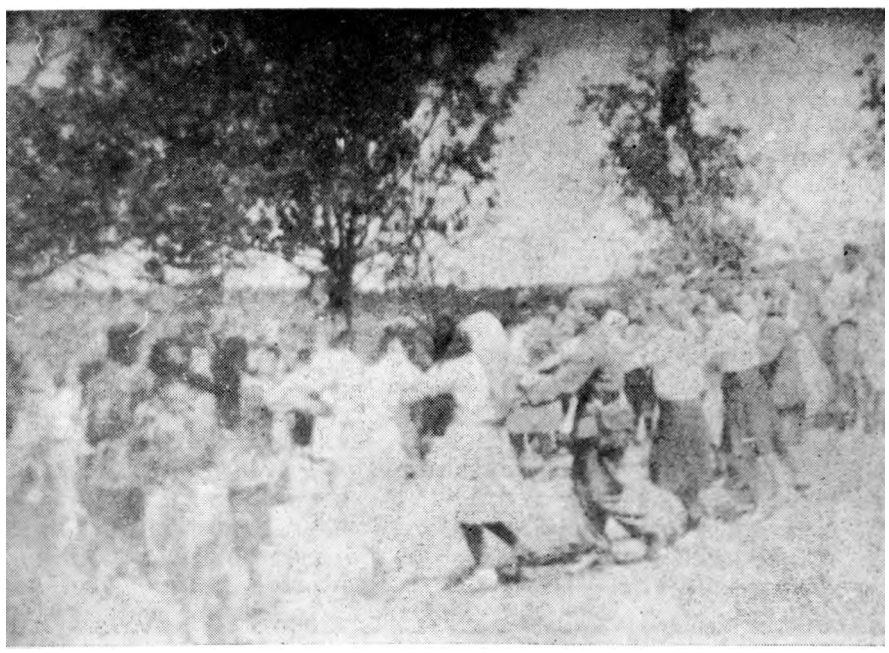

Partizansko kolo boraca i omladine Dubrava kod Globorničkog mosta.

je odmah bila porušena na drugom. Tako se borba stalno odvijala na prostoru Dubrava. Tako je bilo i poslije odlaska čete u brigadu za cijelo vrijeme rata do konačnog oslobođenja.

Formiranje Dubravske čete, kako smo već spomenuli, nije bilo od značaja samo za razvoj NOP-a u Dubravama] negò i u širem prostoru hrvatskih sela Tounja, Bosiljeva. Vukove Gorice, Prilišća i dr. Četa je često boravila u ovim selima, gdje su borci na narodnim zborovima narodu objašnjavali ciljeve NOP-a, osuđivali bratoubilačku borbu i širili bratstvo i jedinstvo u tom kraju. U četi je uvijek bilo po nekoliko Hrvata tih krajeva, oni su bili

uvjerljivi tumači karaktera i ciljeva NOB i nosioci političke akcije u tim selima, što se veoma pozitivno odrazilo na opredjeljenost \naroda ovog kraja za NOP. To su bili Jura Drvodelić. radnik iz fabrike Duga Resa, Viktor Koričanin,, radnik i član KRJ iz Karlovca, Franjo Pavičić, brijački radnik iz Ogulina, Mirko Popović, zemljoradnik iz Pokupskog, Luka Tomo, radnik iz Stativa, Vinski Perica, radnik iz Karlovca. Ribić Perica, radnik iz Karlovca i mnogi drugi koji su kroz Dubravsku četu prošli.

Korektan i pažljiv odnos prema narodu imao je značajan uticaj u ovim krajevima na opredjeljivanje za NOP. Rezultat aktivnosti Dubravske čete i članova KPJ iz tih krajeva doprinio je da su se ovdje rano počele formirati partizanske jedinice sastavljene od boraca Hrvata koje su dalje širile plamen ustanka.

Dubravska četa sa svojim sveukupnim dejstvom ima velikih zasluga što su stvoreni uslovi da se preko ovog pravca mogla čvršće povezivati rukovodstvo NOP-a Korduna, Gorskog kotara i Bele krajine u Sloveniji. Kao primjer može se istaći da je Dubravska četa preko Kupe prihvatila jednu partizansku jedinicu maja 1942. godine koja se pod pritiskom neprijatelja iz Slovenije povukla u selo Ponikve. Četa je obezbijedila Slovencima oporavak i povratak u Sloveniju. Dubravsko područje predstavljalo je neprekidnu vezu između Slovenije, Korduna i Gorskog kotara. Tu su se pod zaštitom čete i drugih partizanskih snaga, a uz podršku naroda Dubrava, kretali kuriri, rukovodeći ljudi NOP-a iz Slovenije prema Vrhovnom štabu i obrnuto.

Formiranje krupnih jedinica (četa, bataljona, odreda) prenošenje dejstava na šire područje, zahtijevalo je veću pokretljivost naših snaga iz jednog kraja u drugi. Više nije bilo moguće zadržavanje u »svom selu« i općini, nego je trebalo ići tamo gdje su interesi borbe zahtijevali. Da bi se borci što bezbolnije odvojili od svog kraja, najprije je izvršena reorganizacija bataljona na taj način što je dvije trećine ljudstva iz naše čete raspoređeno u prvu i drugu četu (Skradsku, Perjasičku) a iz ovih četa po jedna trećina boraca raspoređena je u Dubravsku četu. Pored ovih, postoje i neki drugi razlozi za reorganizaciju bataljona. Određeni broj boraca iz bataljona otišao je već ranije u Udarni bataljon koji je ušao u sastav I ličke brigade. Iz Dubravske čete u taj bataljon otišli su Mile Zatezalo — Šimac i Petar Rebić — Sepo. Kada je formiran udarni bataljon II KPO, iz svih jedinica odreda koji je otišao u sastav I kordunaške brigade, otišao je izvjestan broj boraca iz Dubravske čete.

Vjerojatno reorganizacija je uslijedila i zbog težnje Komande II KPO i Kotarskog komiteta Veljun da se neki od Dubravaca odvoje od Dubrava, sa tog osjetljivog područja. Međutim, za 3. četu i dalje prostor dejstva i boravka bile su Dubrave. Četa je zadržala svoj prvobitni naziv Dubravska. Poslije izvjesnih rasprava augusta 1942. za komandira čete je postavljen Nikola Mihajlo vic rodom

iz Perjasice[13], a za političkog komesara Rade Mirić[14] iz Dubrava. Ovim je bataljon postao kompaktnija vojna organizacija osposobljen za borbena dejstva van svoje teritorije. U ovom sastavu, četa ie nastavila akcije sve,do ulaska u sastav novoformirane II kordunaške brigade u selu Petrova Poljana na Kordunu 16. septembra 1932. Od formiranja Dubravske partizanske čete do njenog ulaska u brigadu prošli su slijedeći borci:

Komandiri čete	Ivković Rade — Solar
	Mihajlović Nikola
Politički komesari:	Karapandža Simo
	Mirić Rade — Lugan
Zamjenik političkog komesara:	Rebić Raco — Paja
Sekretar SKOJ-a:	Zatezalo Veljko — Milkanov
Komandiri vodova:	Zatezalo Simo — Škerić
	Lalić Nikola
	Zatezalo Simo — Cojle
	Višnjić Simo — Pantin
Delegati vodova:	Rebić Đuro — Draganov
	Mirić Rade
	Milašinović Marko
	Mikašinović Mićo — Ćibin
Desetari:	Višnjić Rade — Čoban
	Lalić Sava
	Kaluđerović Dušan
	Zatezalo Todor — Sorga

Članovi KPJ koji su **prošli kroz četu**

1. Karapandža Simo
2. Kaluđerović Dušan
3. Koričanin Viktor
4. Rebić Raco
5. Rebić Đuro
6. Mirić Rade
7. Mikašinović Mića
8. Milašinović Marko
9. Mihajlović Nikola
10. Maravić Petar
11. Zatezalo Veljko
12. Jaković Rade — Cestar
13. Vucelić Đuro
14. Perić Milan
15. Pavlović Vajo
16. Ivković Rade
17. Novković Gojko
18. Novković Mojsije
19. Obradović Đuro
20. Vucelić Vajica
21. Vinski Petar

13 Poslije rata koloniziran u Vojvodinu.

14 Pukovnik JNA u penziji.

Članovi SKOJ-a

1. Kukić Tošo
2. Kukić Žarko
3. Rebić Petar — Šepo
4. Papić Raco — Pavić
5. Zatezalo Milan — Macan
6. Zatezalo Nikola — Arambaša
7. Zatezalo Đuro — Jukan
8. Vucelić Đuro
9. Šepelj Stevo
10. Janjanin Lazo — Dudin
11. Šumonja Dušan
12. Popov Pavle — Rus
13. Milić Ob rad

Spisak svih boraca i starješina u četi po zaseocima

Donje Dubrave:

V u c e l i ć i

1. Vucelić Nikola — Kapelan
2. Vucelić Dragan — Muckov
3. Rebić Raco — Pa ja

K u k i ć i

4. Kukić Miladin
5. Kukić Žarko
6. Kukić Milan — Todinov
7. Kukić Tošo — Todinov
8. Kukić Stevo — Đukanov
9. Kukić Đuro — Todinov
10. Prtljaga Nikola

M i k a š i n o v i ć i

11. Vucelić Đuro — Gnjatić
12. Mikašinović Đuro — Milin
13. Mikašinović Milan — Milin

G o r n j i Z a t e z a l i

14. Zatezalo Simo — Nikolin
15. Zatezalo Todor —Sorga
16. Zatezalo Rade — Kožar
17. Rebić Đuro — Draganov
18. Sekulić Cvijan
19. Zatezalo Mileta — Bleja
20. Zatezalo Pero — Bleja

Reb i ć i

21. Rebić Mileta — Ban
22. Rebić Petar — Šepo
23. Rebić Dragan — Čalić
24. Rebić Bogdan — Peslić
25. Višnjić Lazo — Roginov
26. Rebić Milan — Čalić

J a k o v i ć i

27. Jaković Mihajlo — Dujin
28. Jaković Dušan — Dajin
29. Jaković Rade — Cestar

P o ž a r i

30. Vucelić Simo — Nikolin
31. Vucelić Nikola — Simin
32. Dimić Petar

K a r a t i

33. Jaković Petar — Nikaš
34. Jaković Todor — Zec
35. Kušić Milan — Malić

K r š i ć i

36. Janjanin Pero — Brglje

M i r i ć i

37. Mirić Nikola Bogdanov

P a p i ć i J a n j a n i

38. Papić Nikola — Pavić
39. Papić Raco — Pavić
40. Papić Nikola — Đurinov
41. Papić Petar — Pezinov
42. Janjanin Sava — Milčev
43. Janjanin Nikola — Bajin

D o n j i Z a t e z a l i

4 4 . Zatezalo Stole — Doljevaš
45. Zatezalo Milan — Macan
46. Zatezalo Vlade — Macan
47. Zatezalo Dušan — Bulek
48. Zatezalo Nikola — Arambaša
49. Zatezalo Đuro — Miladinov
50. Mikašinović Mića — Ćibin
51. Zatezalo Dušan — Vrbinov
52. Obradović Đuro — Poštar
53. Zatezalo Mićo — Todanov

Gornje Dubrave

R e b i ć G l a v i c a

54. Mirić Rade — Luganov
55. Mirić Joso — Luganov

G l a d n o B r d o — V u c e l i ć i

56. Zatezalo Veljko — Milkanov
57. Zatezalo Simo — Cojle
58. Vucelić Đuro — Racin
59. Šepelj Mane
60. Šepelj Stevo
61. Maravić Petar
62. Višnić Nikola — Rgaš

J u s i ć i

63. Vucelić Vajica — Pek
64. Vucelić Simo
65. Vucelić Vlado — Cokula
66. Karapandža Simo
67. Karapandža Milan — Sićko
68. Kaluđerović Dane
69. Kaluđerović Dušan
70. Višnjić Rade — Čoban
71. Višnjić Tode — Čekara
72. Višnjić Raco

M i k a š i n o v i ć i

72. Mikašinović Dragan
73. Mikašinović Đuro — Mićin
74. Mikašinović Đuro — Barun
75. Mikašinović Pero — Mićin
76. Milašinović Marko

J a n j a n i

77. Janjanin Lazo — Dudin
78. Janjanin Siimo — Glinić
79. Ivković Dušan — Duda

P e r i c i

80. Perić Milan
81. Perić Dragan
82. Perić Stevo
83. Šepelj Jovo

V i š n j i ć i

84. Ivković Rade — Solar
85. Višnjić Duka
86. Vujnović Đuro
87. Višnjić Vajo — Vajko

Š k e r i ć i

88. Zatezalo Simo — Škerić
89. Zatezalo Milan — Radin
90. Zatezalo Dragan — Nikolin

G o j a k

91. Munjas Mića — Stršen
92. Mikašinović Pero
93. Višnjić Ilija
94. Višnjić Simo — Pantin
95. Višnjić Mićo — Milankov
96. Šumonja Dušan

K a m e n s k o

97. Pavlović Vajo

P o p o v o S e l o

98. Kušić Simo

M u n j a s i

99. Munjas Milanko
100. Munjas Mile

P o n i k v e

101. Ivković Đuro — Ruzvelt
102. Lalić Nikica
103. Lalić Sava
104. Lalić Jovan — Pekar
105. Lalić Dušan — Bojdžija
106. Vignjević Milan
107. Kušić Simo — Đipalo
108. Vignjević Nino
109. Divić Jovo — Krvnik
110. Popov Pavle — Rus

T r o š m a r i j a

111. Silvio Kolić

Popis boraca iz drugih krajeva koji su prošli kroz sastav čete

112. Benić Mijo
113. Boljkovac Josip Juhov
114. Drvodelić Jura
115. Franjković Milan
116. Korenić Nikola
117. Koričanin Viktor
118. Luke Mato
119. Luke Tomo
120. Mihajlović Nikola
121. Milić Ob rad
122. Milić Rade
123. Moškun Ivan
124. Mejaški Dane
125. Novković Gojko
126. Novković Mojsije
127. Pavlaković Jurica
128. Pavičić Franjo
129. Popović Jurica
130. Ribić Perica
131. Selaković Milivoje
132. Skube Nikola
133. Spudić Stevo
134. Šajatović Nikola
135. Vidović Franjo
136. Vinski Petar
137. Zajc Juraj
138. Zlatar Marko

Na dan formiranja četa je u svom sastavu imala **74** borca i starješine svrstane u dva partizanska voda: Uglavnom svi borci bili su sa područja općine Gornje Dubrave. Tokom postojanja ove prve partizanske čete kroz njen sastav prošlo je ukupno **138** boraca.

Ne računajući borce rođene na području Dubrava koji su pali u **borbi** za slobodu, bratstvo i jedinstvo širom Jugoslavije, iz ove **partizanske** Dubravske čete poginulo je **37** boraca od kojih **9** članova **KPJ i 4** člana SKOJ-a.

Odlaskom Dubravske partizanske čete u sastav Druge kordiinaške brigade, jačanje i razvoj narodnooslobodilackóg pokretà n'a području općine Gornje Dubrave nisu usporeni. Narodnooslobodilački pokret se i dalje veoma intenzivno razvijao, formirale su se nove diverzantske jedinice, prije svega od mladih ljudi rođenih u Dubravama, te partizanske straže, relejne stanice sa stalnim boravkom na prostranom području Dubrava i neprekidnoj borbi protih okupatora i kvislinga. Organi narodne vlasti, organizacije SKOJ-a, AFŽ-a masovno pomognute od cjelokupnog stanovništva, bez obzira na specifičnost i stalnu ugroženost teritorija, neprekidno i svestrano su radile za narodnooslobodilački pokret. Dubravci, naročito omladinci i omladinke, dobrovoljno su odlazili i popu-

njavali jedinice narodnooslobodilačke vojske prije svega 8. kordunašku udarnu diviziju, kordunske partizanske odrede, Karlovački partizanski odred. Karlovačku brigadu ,i 13. primorsko-goranskii diviziju. Borci s područja Dubrava ratovali su u sastavu i drugih partizanskih jedinica: Sedme banijske udarne divizije, 34. divizije i u nekim srpskim i crnogorskim jedincama. Tako je i prvi komesar Prve dubravske partizanske čete, komunista i jedan od organizatora ustanka u Dubravama Simo Karapandža pao u borbi za slobodu na Neretvi 1943. godine, a i prvi komesar Prve proleterske čete Hrvatske, formirane na Kordunu, Rafajilo Višnjić pao je hrabro vodeći svoje proletere u jurišu na proboju obruča 14. maja 1942. na Petrovoj gori.

U Dubravama su 1943. i 1944. godine formirane još dvije partizanske čete koje su otišle u sastav 8. kordunaške divizije *i* Karlovačke partizanske brigade. Tako su Dubravci časno izvršili svoj dug prema narodnooslobodilačkom pokretu, imali velike žrtve i dali svoj puni doprinos oslobođenju, bratstvu i jedinstvu naroda i narodnosti Jugoslavije.

Milan Zatezalo Macan

O nekim akcijama Dubravske partizanske čete

U julu 1942. Dubravska četa brojila je oko 85 do 100 boraca. Više od polovice čete bili su omladinci. Ni drugi nisu bili stari. Među omladincima većina su bili komunistički orijentirani. Oko 20 mladića, tada običnih boraca Dubravske čete, postali su kasnije komesari četa i bataljona u raznim jedinicama. Gotovo jednak broj pa i više, Dubrave su dale komandira i komandanta bataljona. Većina ih je poginula. Po borbenosti nisam zaostajao iza drugih, ali me nisu ubrajali u grupu naprednih omladinaca jer sam uvijek zbijao šale. Na svakom političkom času govorilo se kako će se rat brzo svršiti i kako Crvena armija sprema kontra ofanzivu. Za vrijeme čitanja radio-vijesti, uvijek sam nešto dodavao i pomalo prigovarao. Koncem 1941. ili početkom 1942. kod Lešća zaplijenili smo 3 radio-aparata i jednu lovačku automatsku pušku od nekog Šibenika, ali radio-aparati nisu ostali kod nas. Ođmjell smo Th na Kordun7~Novosti smo saznavali putem radio-vijesti štampanih na komadiću papira. Nekada su se u tim radio-vijestima preuveli-

čavale pojedine stvari. Priče o svršetku rata već su mi bile dozlograrile. Nastojao sam što manje misliti o ratu, iako sam u njemu aktivno učestvovao. Nisam puno vjerovao da ću ga preživjeti. Pogotovo kad su počele akcije na bunkere, koji nisu zauzimani bez krvi.

Tek sredinom iste godine postao sam član SKOJ-a. Smatrali su me dosta hrabrim vojnikom. Dan ranije bio sam određen da idem na politički kurs na Kordun u selo Čatrnja kod Skrada. Sa mnom je bio određen i Mića Mikašinović »Ćibin«. Moj život u ono vrijeme bio je ograničen na jako malo zanimljivosti. Skoro da su me najviše interesirale borbe, iako prije rata nisam mogao gledati krv kad je majka klala kokoš. Nerado sam gledao ljudsku krv. Rat me je na to priučio. Radovao sam se svakoj akciji, pogotovo kad smo mi pobjeđivali, pa ići na politički kurs, za mene je u ono vrijeme značilo neke vrste degradaciju, jer je trebalo ići u pozadinu. Nijesu mi ležali politički zadaci. Odbio sam da idem na politički kurs. Mjesto mene određen je Rade Jaković, moj školski drug i najbolji prijatelj. Bilo mi je žao što se rastajem sa Radom. On je rado otišao u Čatrnju. Kad je polazio, dao sam mu svoj novi šinjel i jedno ćebe, jer oni koji su išli na kurs morali su sobom ponijeti te stvari. Četa se toga dana nalazila u zaselku Gornji Zatezali. Dobio sam dozvolu, pa sam otišao ispratiti Miću i Radu do Mrežnice. Prevezao sam ih u lađi na Perjasičku stranu. Uvijek sam rado išao k vodi. Tu smo se rastali. Radu i Miću više nikada nisam vidio. Ostaila mi je samo njihova fotografija i najljepše uspomene na zajedničke dane mladosti.

Druga godina rata bila je najbrojnija po borbama i to uglavnom našim napadima u kojima smo uglavnom pobjeđivali. To su bile manje akcije u kojima su najviše radile puške, bombe i puškomitraljezi. Vrtili smo se uvijek nekako u blizini Dubrava, tako da smo odlazili k svojim kućama radi mijenjanja veša. Te godine nisam osjetio nikakve teškoće, ni glad, ni uši. Vrijeme je brzo prolazilo. U našoj četi je uvijek bilo veselo, bez obzira da li se pucalo ili je četa bila na odmoru. Nisam u stanju kronološki navesti sve borbe u kojima sam učestvovao u sastavu 3. čete. Mislim da sam učestvovao u svim akcijama moje čete. Neke od tih borbi ipak moram spomenuti.

Naša četa vrvjela je od stručnjaka za rušenje pruge. Naime, bilo je par željezničara u našim redovima, ali još više sinova željezničara. Najviše akcija na prugu izvršeno je u šumi između Gornjih i Donjih Dubrava. Te godine gotovo smo uspjeli prekinuti željeznički saobraćaj između Ogulina i Karlovca. Najviše smo razvaljivali prugu klasičnim alatom, tj. izbacivali po jednu tračnicu u zavoju, tako da bi vlak tamo naletio i skliznuo. Osim toga Todor Jaković Zec, Nikola Papić i neki drugi počeli su se baviti eksplozivom. Talijani su često bombardirali po Kordunu. Talijanske granate, a pogotovo avionske bombe, nisu svaki put eksplo-

dirale. To je bio naš jedini izvor eksploziva. Pomenuti drugovi su prepravljali te bombe i stavljali ih na prugu.

Ispod Krpela zaustavili smo jedan vlak nakon što smo izbacili dvije željezničke tračnice. U službenim kolima bilo je oko 5 do 6 Talijana sa nekim protuavionskim mitraljezom. To nije bio teški mitraljez. Talijani su bili u crnim košuljama i dali su žestoki otpor. Ubili su dva naša druga. Poslije smo ih zarobili. Mića Munjas Stršen je naredio da se ti Talijani odmah strijeljaju.

Prilikom razvaljivanja pruge kod Zvečaja sudjelovala je samo naša četa. Zapravo i nije bilo razvaljivanja pruge. Tode Zec postavio je jednu avionsku bombu ispod tračnice, a mi smo čekali u zasjedi na nailazak vlaka. To je bilo nedaleko čuvarnice broj 15, na kojoj je moj tata Rade službovao 1937. i 1938. godine. Dobro sam poznavao prugu, jer sam je kao dječak često obilazio i za vrijeme ljeta čistio travu. Baš u to vrijeme naučio sam dobro plivati u Mrežnici. Prije nego što je naišao vlak, opazili su nas Talijani i osuli bacačima. Talijani su zaista dobro baratali bacačima. Odlično su gađali. Jedna njihova kolona izišla je iz Zvečaja i pošla prema nama. Sama moja desetina koja je bila u zasjedi kod čuvamice broj 15, zaustavila je tu kolonu. Kasnije smo morali bježati samo zbog bacača.

U šumi Lužanjak, između Gornjih i Donjih Dubrava, u toku ove godine napravljeno je pravo groblje željezničkih vagona. Ustaše izgleda nisu imale dobrih dizalica. Nakon što bi vagoni iskliznuli, oni ih nisu dizali, već prevrtali lijevo i desno. Osim toga mi smo puno vagona zapalili. Jedna od većih akcija u Lužanjku, izvršena je sa strane čitavog bataljona one prigode kada smo zaustavili jedan teretni vlak. Lokomotiva se je prevrnula, a službena kola su bila potpuno uništena. Naša četa zajedno sa jednim vodom Perjaščana trebala je napadati vlak. Prije nego što je vlak naišao, jedan drug iz Perjasice zapitao je Simu Zatezala Cojlu da li bi nas mog'ao koji drugi vIak opkoliti, doći iz šume, tamo gdje nije bilo" pruge. Čim se vlak zaustavio. iz zadnjih vagona istrčalo je nekoliko ustaša. Jedan mladi ustaša potrčao je pravo prema meni. Od vlaka sam bio daleko svega 40 metara. Dijelila nas je jedna mala dražica obrasla steljom. Na udaljenosti od 20 metara gađao sam ustašu, koji me nije vidio. Nisam ga pogodio. Legao je i bacio jednu bombu. Bomba je udarila u jedan veliki kamen kraj mene i skotrljala se natrag u dragu. Tamo je eksplodirala, ali ni ustašu nije zahvatila. Pozvao sam ga na predaju. Kraj mene se našao Dušan Šumonja. On je držao pušku na gotovs, a ja sam silazio u dražicu da oduzmem ustaši oružje. On je još prije odbacio pušku, ali je u ruci imao jednu odšarafljenu bombu. Ne znam ni sam kako, ali sam mu uspio oteti bombu prije nego što ju je udario i zapalio. Čim sam izveo ustašu na brdašce, oko mene se okupilo više drugova. Još se uvijek pucalo na drugoj strani vlaka. Tamo je ubijeno nekoliko ustaša, ali osim ovoga ni jedan nije živ uhvaćen.

Imali smo dobro osiguranje, dvije čete su bile u zasjedama, pa je bilo vremena da se pozabavimo sa vlakom. Sad se ispravljam i dodajem da toga puta lokomotiva nije prevaljena, već je samo sišla sa tračnica. Prevrnuta su samo dva prva vagona zajedno sa službenim kolima. Tamo kod službenih kola nalazio se komesar bataljona drug »Mrkić«. Nekoliko vagona bili su krcati sa vinom, jedan vagon je bio pun štofova, a jedan vagon pun harmonika. Borci su izvlačili te stvari. Oni koji su bili skloni vinu, mogli su piti do mile volje. Ja sam još uvijek stajao sa svojim ustašom. Onda je prišao komesar »Mrkić« te naredio meni i Dušanu Šumonji da ustašu vodimo prema Mrežnici. Nije bio vezan. Komesar mu je stavio na leđa dugačku željeznu polugu za dizanje željezničkih tračnica. Ustaša je ponio polugu samo desetak metara, a onda ju je iznenadno bacio i počeo bježati. Dušan Šumonja ga je prvim metkom pogodio. Kod ustaše pronašli smo fotografije. Bio je rodom iz Mrkoplja. Na jednoj fotografiji bile su neke djevojke i ustaše zajedno, a na drugoj samo desetak ustaša. Dvojica ustaša na slici imali su u rukama noževe i uperili ih u dvojicu civila koji su ležali ispod njih. Fotografije je Dušan Šumonja predao Simi Zatezalo Škeriću. Cijelu noć smo se zabavili iznošenjem pojedinih predmeta iz vlaka. Ujutro smo se našli na drugoj strani Mrežnice poviše Milinog mlina. Gotovo svaki borac naše čete imao je u ruci po jednu harmoniku. .Svi su "rastezali harmonike, a koliko se meni čini nitko nije znao pravo svirati. To je pištalo i stvaralo veću Buku nego voda"prilikom preskakivanja preko slapa kod Milinog mlina.

Još veći uspjeh postigla je naša četa prilikom napada na oklopni vlak u Lužanjku. To nije bio pravi oklopni vlak, jer je bio sastavljen isključivo od teretnih vagona, a koji su iznutra bili obloženi slojem pijeska, tako da ni teški mitraljez nije mogao probiti metkom u vagon. To je bio ustaško-domobranski oklopni vlak koji se redovno kretao od Ogulina do Karlovca sve do rušenja Globornič kog mosta. Mi smo taj vlak zvali »mljekara«. Išao je redovno svako jutro i redovno pucao po mom selu, kao i po drugim selima Dubrava, čim bi posada ugledala odraslog muškarca. Todor Jaković Zec stvorio je plan kako da stane na put tome oklopnom vlaku. On je donio jednu talijansku neeksplodiranu bombu, nekako je preradio i uz pratnju čete odnio u Lužanjak. Stavio je bombu ispod željezničke tračnice. Njezin upaljač spojio je sa jednom žicom, koja je bila duga najmanje 60 metara. Oklopni vlak je gurao kompoziciju natraške, a ma čelu su se nalazila dva vagana pijeska. Iza tih vagona nalazili su se drugi vagoni u kojima su se nalazili domobrani i žandari. Todor je naumio da uništi one vagone zajedno sa žandarima i da tako likvidira čitavi vlak. Moj vod bio je u zasjedi na onoj strani do Globornice, svega 60 do 70 metara daleko od pruge. Uzeli smo dobre zaklone. Dan je bio sunčan i topao. Oklopni vlak je naišao iz pravca Generalskog Stola. U šumu je

ulazio polagano i oprezno. Ta mu opreznost nije pomogla. Todor je povukao žicu kad je naišao prvi vagon sa žandarima. I danas imam pred očima tu eksploziju. Sve sam gledao od početka do kraja. Najprije sam vidio kakn se diže čitav vagon, zatim se odvaja krov vagona"! ide 11 zrak zajedno sa ljudskim tijelima. Nedaleko mene pala je jedna ljudska ruka. Vlak je stao. Druga dva vagona u kojima su se nalazili domobrani i žandari, nisu bili oštećeni. Ostali su na pruzi zajedno sa lokomotivom. Preživjeli žandari otvorili su snažnu paljbu. Mi smo odgovarali. Pucnjava je trajala oko jedan sat. Nisu se htjeli predati. Onda je pala naša komanda za juriš. Već se jedna desetina primakla sa druge strane vlaka do vagona sa pijeskom. Onda su žandari izbacili dosta ručnih bombi i otvorili najsnažniju vatru. Vidio sam jednoga žandara kako je iskočio iz vagona i pokušao odvezivati onaj oštećeni odnosno razbijeni vagon. Ja sam ga gađao. Gađali su ga i drugi. Žandar je uspio odvezati vagon i povratiti se natrag u svoja kola. Ostali dio vlaka koji nije bio oštećen otišao je natrag prema Generalskom Stolu. Čini mi se da je u vagonu stradalo oko 12 žandara. Ne sjećam se imena dobrovoljaca koji je ušao u ovaj vagon i iz krvi izvukao jedan puškomitraljez i nekoliko neoštećenih pušaka.

U Oštarijama u blizini željezničke stanice izvršili smo više akcija.

Što znači artiljerijska vatra, dobro sam zapamtio prilikom akcije na pruzi između Oštarija i Josipdola. Jedne noći naša Dubravska četa našla se kod čuvarnice, gdje se jedan krak ličke pruge odvajao za Ogulin. Što smo tamo radili, ne mogu se pravo sjetiti. Vjerovatno smo razvaljivali prugu. Najprije su nas primijetili Talijani iz Oštarija i osuli bacačima. Za vrijeme povlačenja moja desetina je morala držati odstupnicu. Dobili smo zadatak da pretresemo i zapalimo čuvarnicu. U čuvarnici, odnosno skretnici, našli smo jednog željezničara. Oduzeli smo mu ključ za šarafe i željeznu polugu. Jedan drug iz Poni kava uzeo mu je i bundu i pri tome se na njega derao. Ja sam prema svakom željezničaru pa i prema ovome, osjećao simpatije. Istrgao sam iz ruke pomenutog druga željezničku kabanicu i vratio je njezinom vlasniku. Ovome drugu dao sam jednu deku, koja se nalazila u skretnici. U međuvremenu Dušan Bulelc je pronašao jednu kantu petroleja, prolio ga i zapalio čuvarnicu. Kad je suknuo plamen iz čuvarnice i osvijetlio dio pruge, proradili su teški talijanski mitraljezi iz bunkera. Mi smo morali dva puta prelaziti prugu da bi stigli do šume Krpela. Tada su zapucali teški topovi iz Ogulina. Iako je bila noć, posade topova su dobro znale kuda odstupamo. Granate su nas u stopu pratile. Dušan i ja nismo stigli glavninu. Osvanulo je jutro. Našli smo se u sredini šume i izgubili svaku orijentaciju. Kad smo već bili uvjereni da smo u Gojaku i izišli na ivicu šume, utvrdili smo da smo se približili Ogulinu. Iza toga dva puta uzastopno stigli smo u Oštarije. Bili smo strašno umorni i gladni tako da smo izgubili orijentaciju. Tek pred večer uspjeli smo pogoditi pravac

i stići u Gojak. Poslije toga slučaja nisam više zabasao ni u najnepoznatijoj šumi.

Na ergeli u Novigradu zapalio sam svojom rukom jedan stog sijena. To je moja prva i posljednja paljevina u ovom ratu. U toj akciji učestvovao je čitav naš bataljon. Cijelu jednu noć putovali smo u koloni od Korduna do Slovenije. Ne znam da li je naš komesar drug »Mrkić« sada na životu. On nije nikada saznao kako sam ga te noći proklinjao. Prilikom izlaska iz lađe na Mrežnici stao sam u vodu i smočio noge. Kasnije su me nažuljale cipele. Sto puta, u toku noći, drug koji je išao ispred mene vikao je: »Ne pre kidaj vezu«. Komesar bataljona drug »Mrkić je svojim brzim orakom na čelu kolone diktirao nesmiljeni marš. Morali smo u toku noći proći pokraj neprijateljskog uporišta Bosiljevo i kroz druga hrvatska sela koja još do tada nisu vidjela partizane. Za vrijeme noći prešli smo rijeku Kupu i osvanuli na slovenačkoj strani u selu Preloka. Nedaleko toga sela, u Vinici, bilo je dosta talijanske vojske. Toga jutra sam prvi put stupio na tlo Slovenije i čuo slovenski govor. Raspoređeni po kućama lijepo smo primljeni. Kao da smo na Kordunu ili u Dubravama. Stanovništvo sela je pomenutog jutra prvi put vidjelo partizane iz Hrvatske. Javio sam se na stražu u prvu smjenu da bi ostatak dana mogao bezbrižno prespavati. Gledajući sa onog brda prema Vinici, pomislio sam, što će biti ako nas napadnu Talijani i na drugoj strani Kupe dočekaju ustaše. Ne treba me krivo shvatiti. Već tada nisam bio tako plašljiv, a pogotovo ne u sastavu takve jedinice, kao što je bio naš bataljon. Kako sam već rekao, u ono vrijeme neprijatelj nije mogao doći ni do našeg mrtvog druga, a još manje do živog. Plašio sam se napada samo zbog toga, što sam bio jako umoran i želio čim prije ući u onaj sjenik na spavanje. Nije se ništa dogodilo. Večer se primakla kad sam se probudio. Ušavši u kuću, vidio sam staru domaćicu kako slaže kriške suhog, prženog kruha. Saznao sam od nje da sprema paket za svoga sina i muža, koji su se nalazili negdje u logoru u Italiji.

U sumrak, odmorni i siti prešli smo ponovno Kupu, vratili se na teritorij Hrvatske i uputili prema Novigradu. Nedaleko dvorca, na lijevoj obali rijeke Dobre, nalazila se ergela na kojoj su se uzgajali bijeli konji, za potrebe neprijateljske vojske. Mi smo došli po te konje. Bilo je malo pucanja, ali se ne može reći, da smo naišli na ozbiljan otpor. Ubrzo sam se našao u staji među konjima. Moj tadašnji vodnik ili komandir Simo Zatezalo Škerić obećao mi je, obzirom na moje male rane na nogama, da ću moći uzeti jednog konja za jahanje. Nije bilo dosta konja za sve. Gotovo dvije trećine boraca bili su osuđeni da i dalje pješače. Bilo je dosta mlade ždrebadi, a to nije za jahanje. Ja sam za sebe rezervirao jednu naoko mirnu kobilu. Pošto sam opet bio određen za zaštitnicu nisam smio odmah uzjahati. U međuvremenu Dušan Lalić Bojdžija počeo se po onom dvorištu nositi sa bijelim i lije-

pim pastuhom. Dušan je prije rata bio aktivni artiljerijski ili konjički podoficir. U čitavom bataljonu slovio je kao najbolji jahač. Bio je lijep i mlad čovjek. Poginuo je ovog rata. On je još u Preloci rekao da će uzjahati onog konja, kojeg drugi neće moći uzjahati. Kad je skočio na pastuha, ovaj se dva tri puta propeo na zadnje noge i Dušana bacio ma zemlju. Čim se ustao Bojdžija je najprije opsovao pastuha i Antu Pavelića, a onda je gotovo stupački skočio na meni nesuđenu kobilu i odjurio za kolonom. Da nesreća bude veća, odnekuda iz mraka skočio je Nikica Lalić. On je uhvatio pastuha i bez incidenta uzjahao ga. I on je bio podoficir prije rata. Naredio je meni i još dvojici da zapalimo stogove sijena, dok su gospodarske zgrade ergele već bile u plamenu. Bataljon je odstupao. Vatra je osvijetlila cijelu dolinu. Konji i ždrebad su daleko naprijed vrištali, kad smo mi jadni pješaci — pripadnici odstupnice, krenuli za kolonom. Tek tada sam pravo vidio, kako je teško biti pješak. Bilo je oko 11 sati uvečer. Trebali smo u toku noći proći kroz sva sela na desnoj strani Dobre i uzvodno stići do Dubrava, odnosno do Gojaka. Mi smo zbog toga išli u Sloveniju. U ono vrijeme to je bilo neoslobođeno područje. Konjanici su imali prednost. Oni su se odvojili i požurili prema Gojaku, odnosno prema Kordunu.

Bio sam malo žalostan zbog gubitka one kobile. Naposlijetku sam zajedno sa Dušanom Bulekom zaostao i iza grupe — zaštitnice. Put nas je vodio stalno uz rijeku tako, da se nismo mogli izgubiti. Kad smo stigli u jedan zaselak kod Lipe čuli smo tambure. U jednoj kući gorjelo je svjetlo. Neki mladići i djevojke su plesali. Dušan se privukao bliže prozora. Onda se naglo vratio i rekao mi, da se u kući nalaze dvojica u ustaškim ili domobranskim uniformama. Predložio mi je da ih svučemo. Zamolio sam Dušana da pusti mene i domobrane na miru. Zaostali smo daleko iza kolone, koja je išla kraćim putem. Nama je preostalo da se ravnamo po toku rijeke. Bio sam nesposoban za trčanje i za borbu. Cipele su me i dalje žuljale, pa sam ih izuo. Bio sam sretan što me nitko ne napada. S druge strane pomalo zavidan tim momcima i djevojkama. Bio sam im zavidan, što ih nije briga za rat. Oni pjevaju i zabavljaju se. Ja moram cijelu noć pješačiti i prijeći najmanje 30 km i to bos. Oni još nisu vidjeli partizana. Da me vide, samo bi se uplašili, iako ne izgledam ružno. Što da ih smetamo? Idemo dalje.

Od Perjasice i Kestenka prema sjeverozapadu prvo ustaško uporište s onu stranu Mrežnice poslije razoružanja žandara u Perjasici ostalo je u hrvatskom selu Siča. U toku 1942. godine sudjelovao sam u tri napada na to uporište. Prvi napad izvršili smo u proljeće. Uspjeli smo. Borba nije bila duga niti teška. Bolje se sjećam drugog napada negdje u junu ili početkom jula mjeseca. Tada je Siču napadao čitav naš bataljon i doživio poraz. Zato sam tu borbu bolje zapamtio. Cijeli dan uoči napada odmarali smo u

Svojiču i čistili oružje, čim je pao mrak bataljon je bio u pokretu. Nedaleko mjesta Perjasica zastali smo na jednoj poljani. Bila je vedra ljetna noć sa mjesečinom. Cijeli dan se govorilo da se spremamo u neku akciju, ali smo tek na ovoj poljani trebali biti upoznati s mjestom i planom napada. Kad su se u krug postrojile sve tri čete, na sredinu je izišao komandant drug Karaš. Bili su i neki drugovi iz Štaba naše operativne zone. Nakon uvodnih riječi komandant je rekao da idemo napadati Siču. Rekao je da se u Siči nalazi oko 200 domobrana koji su se ogradili žicom i rovovima. Sam napad počinje u 3,30 sati ujutro. Na žicu i rovove juriša prva četa, Perjaščani. Da bi taj zadatak četa što bolje izvršila, potrebno je da se neopazice privuče što bliže rovovima, sa što više ručnih bombi. Svi su borci nedaleko Siče morali izuti cipele i po mogućnosti obuti šlape. Komandant je dodao da je borbeni moral domobrana vrlo slab, da je sa jednim njihovim oficirom uhvaćena veza i da će se domobrani brzo predati. Po tome planu, obzirom na blizinu neprijateljskih uporišta u Dugoj Resi i Bariloviću, borba ne bi smjela trajati duže od dva sata.

Stajao sam nekako na začelju čete. Prva je sa poljane krenula Skradska četa. Oni su imali najdalji put, jer su bili određeni u zasjedu prema Bariloviću i Dugoj ReSi. Onda su krenuli jurišnici. Zagledao sam u njihova lica u momentu kada su prolazili pokraj mene. Iako je komandant rekao da će se domobrani brzo predati, obzirom da je prema planu trebalo baciti bombe i u šlapama u rovove skakati, ja sam sàm u sebi predviđao da se ipak mnogi iz Siče živi neće vratiti. Naročito me je interesiralo da li se u stroju prve čete nalazi Mile Piljuga. Preko dana sam bio kod njegove kuće. Njegova trogodišnja kćerka bila je takorekuć na samrti. Naime, bila je u bunilu i imala veliku temperaturu. I Mile je imao temperaturu. Njegova žena i majka su mu govorile neka večeras ostane kod kuće. Da je ostao nitko mu za to ne bi zamjerio. Ali on nije ostao. Bio je u stroju.

Oko 2 sata poslije pola noći naša četa se približila Siči. Mi smo je morali obići da bi došli do našeg položaja. Moja je četa bila određena za zasjedu, za osiguranje na zapadnoj strani. Kad je pala naša komanda: »Najveća tišina«, domobrani to nisu poštivali. Oni su upravo tada otvorili jaku mitraljesku vatru iz svojih rovova. Nismo ih zatekil na spavanju. Oni su nas čekali. Iz tih njihovih prvih rafala, koji su većinom ispucali svjetlećim i dum-dum mecima bilo je očito, da oni nisu ni najmanje miroljubivo raspoloženi i da ne misle na predaju. Naša četa se već bila popela na brijeg poviše Siče, dok je prva četa već bila dolje nedaleko rovova. Rakete su osvijetlile nebo. Prva četa više nije mogla nikoga iznenaditi. Otpočela je borba. Čule su se eksplozije ručnih bombi, koje nisu upućivale na zaključak da se radi o jurišu na rovove i da naši upadaju. Čulo se je mnogo vike i psovke. Najviše su se čuli domobrani koji su vikali: »O, Jovane, hoćeš soli«. Položaj naše čete ni-

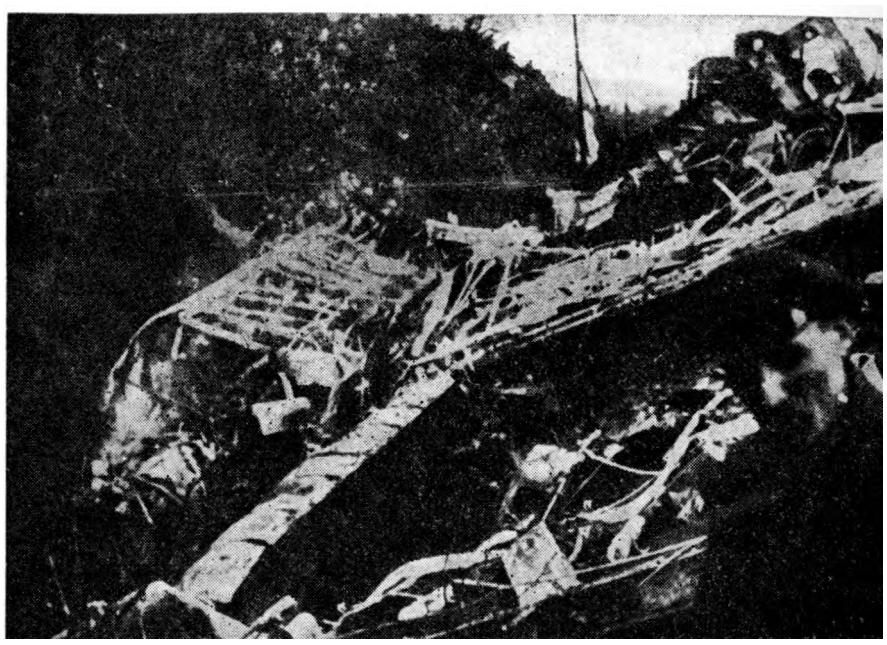

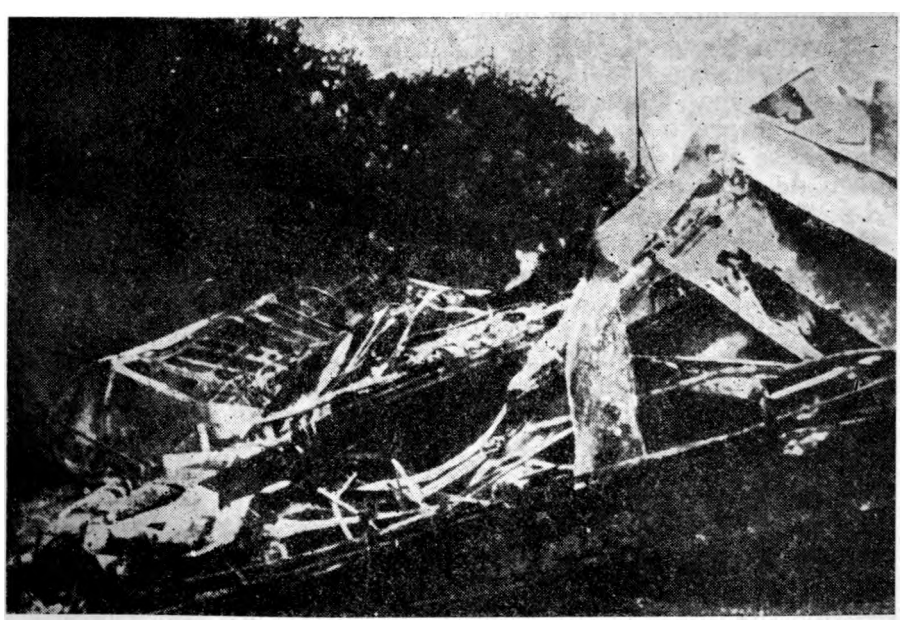

Uništen neprijateljski vlak na pruzi između Donjih i Gornjih Dubrava u Lužanjku 1942.

sam mogao razumjeti. Ležimo u streljačkom stroju na njivi, u pšenici. Ispred nas preko jedne uvalice nalazi se jedan vod naše 2. čete, koja drži osiguranje prema Dugoj ReSl. Nama iza leđa, svega oko 500 metara iza brdašca, dolje u dragi nalaze se domobranski rovovi. Na njih još uvijek napada 1. četa. Da li je naša četa u rezervi ili na osiguranju, to mi nije jasno. Jutro je osvanulo, a Siča nije pala. Pucnjava i eksplozije ručnih bombi ne prestaju. Nas nitko ne dira. Zaspao sam u onoj pšenici, jer se nismo makli sa položaja od 3 sata u noći tj. od momenta kad smo ovdje stigli. Oko 10 sati Đuro Zatezalo Jukanov gurnuo me je malo kundakom i probudio. Rekao mi da zbilja imam dobre živce. Dolje u Siči pucnjava se pojačavala. Pucali su uglavnom domobrani. Oni imaju više municije. U prvim rovovima pomiješali su se žandari, domobrani i partizani. Mjesto je opasano dvostrukim rovovima. Jedan vod 1. čete nije ni stigao do rovova, već su legli tamo, gdje su ih dočekali prvi plotuni. I konačno oko 11 sati vod naše čete dobio je naređenje da se spusti prema Siči. To je trebalo učiniti mnogo ranije. U istom trenutku ispred nas, na položaju 2. čete otvori se žestoka paljba. To stiže domobranima pojačanje iz Duge Rese. Izgleda da je pojačanje Skradsku četu zateklo na spavanju. Skrađani se povlače. Ni naš vod ne uspijeva da se spusti do prvih rovova. Kad smo se pojavili na brdu i počeli pucati, ugledali smo borce 1. čete kako se povlače i bježe od rovova. Vidim Piljugu Milu kako nosi jednog ranjenog druga.

Prilikom akcije u Mrzlom Polju učestvovao je čitav bataljon. Prije pokreta sa Korduna, odnosno iz Perjasice, svaki borac je dobio po komad kruha i komad goveđeg mesa. U toku noći prebacili smo se preko Mrežnice, nešto prije Duge Rese, naime između Duge Rese i Belavić sela. Prešli smo Mrežnicu, a zatim cestu i prugu, te se zaustavili u jednoj maloj šumici svega 2 km daleko od prvih bunkera u Dugoj ReSl. U toj šumici smo ležali cijeli dan, i to čitav bataljon. Nas oko 250 boraca. Kroz šumicu vodi put za zaprežna kola. Oko podne dva su seljaka išli sa kolima kroz šumicu i zaustavili se oko 30 m daleko od naše čete. Jedan balvan sa kola je ispao. Oni su to drvo dugo dizali ponovo na kola i jako se mučili. Jedan od njih je rekao da im fali još samo jedan, pa da bi balvan brzo digli. Mi smo se smijali, ali ne glasno da nas ne bi primijetili. Kad se spustila noć krenuli smo sa lijeve strane pruge u pravcu Karlovca preko onog brda pored Duge Rese. Imali smo dobre vodiče, drugove koji su rodom iz Duge Rese. Naš cilj bio je mala tvornica sanitetskog materijala, koja se nalazila između Duge Rese i Karlovca. Nalazio sam se u vodu, koji je bio u zasjedi prema Karlovcu sa lijeve strane pruge i ceste. Iste noći posjetio sam kuću u kojoj su stanovali roditelji ustaše Suhera, moga školskog kolege. Čini mi se da je i njegov otac bio željezničar. Njegovi roditelji su se bili jako uplašili, kad sam se pojavio .na prozoru. U kuću nisam ulazio, već sam samo pitao za njihovog

sina. U međuvremenu naši su upali u tvornicu, uzeli nešto zavoja i ostalog materijala i zapalili tvornicu. Povlačili smo se natrag uzvodno uz Mrežnicu. Ne mogu objasniti zbog čega se odmah čitav bataljon nije prebacio preko pruge i ceste u šumu. Palo je nare-đenje da i mi, koji smo već bili preko ceste i pruge, dođemo do tvornice, a zatim smo u koloni po jedan krenuli za našom glavninom u pravcu Duge Rese, nekim puteljkom koji nas je vodio između pruge i rijeke Mrežnice. Kad smo se udaljili od tvornice oko 2 kilometra plamen se toliko digao da je gotovo osvijetlio čitavu dolinu. Naišao je oklopni vlak iz Karlovca. Prošao je pored zapaljene tvornice, a da se nije ni zaustavio. Stizao je našu kolonu. Kad smo čuli vlak, bilo nam je prekasno da pretrčavamo prugu i cestu u pravcu šume. Mrežnica je dosta široka i na mjestima prilično duboka. Nismo mogli ni u vodu. Polijegali smo uz samu obalu rijeke. Pojedini borci bili su polovicom tijela u vodi. Svi smo se okrenuli prema pruzi i uperili puške u vlak. Od vlaka smo bili udaljeni 50 do najviše 100 metara. Vlak se zaustavio paralelno sa sredinom naše kolone. Otvorena je jaka puščana i mitraljeska vatra i konačno počeli su tući bacači. To je bila zaista paklena vatra. Onda naglo tišina. Netko je iz prvog vagona povikao: »Prekini vatru — nema nikoga«. Vlak je krenuo. Tek tada sam pošteno udahnuo ovaj svježi noćni zrak. U ratu postoji sreća i nesreća ili bolje rečeno slučaj. Da je bilo tko iz našeg bataljona barem zakašljao u trenutku kad se vlak zaustavio, Mrežnica bi sigurno krvava potekla prema Karlovcu. Oni u oklopnom vlaku bili su u velikoj prednosti prema nama koji smo imali samo lako oružje. Nikome se ništa nije dogodilo. Iz vlaka su pucali na drugu stranu prema šumi. Nas nisu primijetili. Kad je vlak otišao prema Dugoj Resi prešli smo prugu i cestu, i kroz onu šumu i sela nesmetano se uputili u pravcu rijeke Dobre, a zatim u pravcu Dubrava.

Ne mogu se sjetiti mjeseca, samo sigurno znam da je to bilo u prvoj polovici iste godine, iz naše čete zatražena su tri dobrovoljca za proleterski bataljon. Javilo se više, ali prema planu otišla su samo trojica. Njihova imena sam zaboravio. Jedino se sjećam nekog Sime iz Gornj ih Dubrava.

Mjesec, dva kasnije, nekako u augustu 1942. godine traženi su dobrovoljci za 1. brigadu, odnosno za brigadu koja je prva osnovana u Hrvatskoj. Ne sjećam se da li je to bila 8. brigada. Ta je brigada kasnije rasformirana na način da su Ličani otišli u 6. ličku diviziju, Kordunaši u 8. kordunašku diviziju, a Banijci u 7. banijsku diviziju. Prva dva bataljona pomenute brigade bila su sastavljena isključivo od boraca sa područja Like, a ostala dva bataljona od boraca sa Korduna i Banije. Prilikom formiranja iste brigade od naše čete je zatraženo da dade tri dobrovoljca. Prvi se javio Rebić Mile, a zatim Dušan Zatezalo Bulek i konačno ja. Nismo trebali istog dana krenuti. Nas trojica smo dobili dozvolu da odemo do svojih kuća, da se presvučemo i da po mogućnosti uzmemo

rezervni veš. Po danu smo prešli Mrežnicu i rastali se sa Milom koji je otišao u Rebiće. Dušan i ja smo produžili u pravcu našeg sela. Po danu smo prešli i prugu. U zaselku Mirići, Dušan se je zaustavio kod Todine kuće, a ja sam säm produžio u naše selo. Idući iz cerika, već izdaleka sam primijetio pred svojom kućom mamu Martu. Ona je sjedila pred ulaznim vratima kuhinje i gulila krumpir za večeru. Sunce još nije zašlo za goru. Kad sam prišao do majke na udaljenosti od svega 5 metara ona me je tek tada ugledala i umjesto da se po svom starom običaju nasmije, ona je povikala »Joj«. U isti trenutak vidio sam na putu na drugoj strani kuće sjene nepoznatih ljudi, odnosno sjene kolone koja mi je dolazila u susret. Ugledao sam prvog žandara. Naglo sam se okrenuo i počeo bježati. Žandar na čelu kolone uspio je ispaliti prvi metak kad sam bio daleko svega 15 metara od majke. Mama Marta je sve to gledala. Skočili su i drugi, te zapucali. Puškomitraljez su naslonili na plot susjeda i otvorili prvi rafal. Kad sam uletio u prve grmove povikao sam glasno žandarima da slabo gađaju, i tako majci stavio na znanje da mi se nije ništa desilo. Kad smo se vratiti u četu, Dušan je odustao da ide u brigadu. Toga dana ni ja nisam otišao. Mile Rebić nije odustao. Mjesto mene i Dušana otišli su Lazo Roginov i Mile Zatezalo Šimac. Mile je sin moje tetke Mike. Kasnije sam ipak otišao u pomenutu brigadu. Našao sam je u blizini Ličke Jasenice. Možda je to bilo tek u oktobru mjesecu, samo se dobro sjećam jedine akcije u toj brigadi, one akcije koja je izvršena u šumi nedaleko Jasenica na pruzi. Kao kroz san sjećam se jednog teretnog, zaustavljenog vlaka. Znam, da smo toga dana bili jako gladni i da su se u jednom vagonu nalazile kante sa svinjskom mašću. Kao i drugi i ja sam jeo golu mast. Drugima je bilo slabo, ali meni nije. Nikada u životu do dan danas nisam imao problema sa svojim želucem. Sjećam se i onog pokreta kad je brigada išla preko Saborskog, Močila i Primišlja u pravcu Korduna. Ja sam jako malo bio u toj brigadi. U vezi te brigade sjećam se bijelog konja na kojem je jašio komandant brigade Opsenica.

U prvoj polovici septembra 1942. godine svakako sam se nalazio u sastavu naše 3. čete, 1. bataljona, 2. kordunaškog odreda. U istom mjesecu rasformirao se taj odred i većina boraca otišli su u sastav XV brigade, koja je u 8. kordunaškoj diviziji bila treća brigada.

Par dana prije formiranja XV brigade imali smo žestoku borbu kod Hrvatskog Blagaja. Naš bataljon je napadao Blagaj sa zapadne strane, odnosno od Korane. To je bilo jako ustaško uporište. Siguran sam da je ono brdo poviše Blagaja, na koje su za vrijeme opsade Pavelićevi avioni bacali municiju i hranu ustašama, napadale dvije ili tri čete Primorsko-goranskog bataljona. Znam sigurno da je u zasjedi prema Slunju bio proleterski bataljon. Naš bataljon je zaista imao težak zadatak, jer je gotovo svaka kuća u Blagaju predstavljala neke vrste bunker. Kad smo izbacili ustaše iz prvih rovova, prolazeći pokraj jednog sjenika pogođen je iz puške

drug Pjevač. To je bio lijep mladić, koji je, bez obzira na svoje prezime, zaista lijepo pjevao. Pjevušio je i u času smrti. Pogodio ga je jedan civil, jedan starac koji se bio sakrio u sjenik. Do njegovog pucnja mi uopće nismo bili pretraživali sjenik. Primorsko-goranski bataljon je uspio zauzeti onu kotu prije nego što smo mi došli do škole. Iz škole u Blagaju ustaše su dale najjači otpor. Ipak je Blagaj pao u naše ruke. Odmah ispod škole nalazi se jedna draga, čije se dno bilo svježe sleglo. Kad su dragu ugledali drugovi rođeni u Veljunu i u susjednim selima, malo ih je bilo koji nisu plakali. Koliko sam čuo, ustaše su još u maju mjesecu 1941. godine u toj dragi pobili i zakopali oko 500 do 700 ljudi, žena i djece iz Veljuna i okolice. Prvu večer nakon zauzimanja Blagaja buknuo je plamen iz nekoliko sjenika. Jedan drug iz moje desetine prevrnuo je jednu košnicu i nekako otjerao pčele. U vezi one vatre dotrčao je u blizinu jedan viši oficir, mislim da je to bio Srećko Manola. Vikao je tko to pali, i držao pištolj u ruci. Kad je došao do nas i vidio prevrnutu košnicu, upitao je tko to pljačka. Svi smo šutjeli i od straha se tresli. I ja sam se tresao, jer sam u džepu svoga šinjela imao komad saća, odnosno meda. Sad smo i mi borci morali sudjelovati u gašenju vatre kod prvog sjenika. Osim toga istog časa zabranjeno je svakom civilu iz okolice Veljuna da uđe u selo Blagaj.

Kao strijelac osramotio sam se negdje sredinom iste godine. Idući säm iz Mirića preko pruge u pravcu Korduna u zaselku Švajcani susreo sam jednu ženu. Bilo je to od talijanskih bunkera, odnosno od bunkera željezničke stanice Donje Dubrave, daleko svega 500 metara. Nosio sam pušku preko ramena kao lovac. Žena me je zaustavila i rekla mi da idem pravo na žandare. Toga jutra došli su neki žandari, opkolili kuću Đure Jakovića Dudana. Uhapsili su ga i htjeli odvesti nekuda u Karlovac. Pomenutoj ženi rekao sam neka skoči u zaselak Mirići i kaže to onoj desetini koja se je spremala za jednu akciju na željezničku prugu. Sačekao sam desetinu kod željezničke pruge. U desetini su se nalazili Simo Zatezalo Cojle, Todor Jaković Zec, Simo Zatezalo Škerić, Dušan Zatezalo Bulek, Vlado Zatezalo Macan (sin mog strica) i neki drugi. Odmah smo se rasporedili. Ja sam išao pravo sa Cojlom kolskim putem u pravcu Đuđanove kuće. Svi ostali su išli kroz voćar sa lijeve strane. Na putu ispred Đuđanove kuće stajao je jedan, a gore poviše još dva žandara. U kući se navodno nalazio četvrti žandar, koji je čekao dok se Đuđan obuče. U isti trenutak puklo je više naših pušaka. Žandar na putu se odmah prevrnuo. Ja sam odmah poletio da mu oduzmem pušku. Vlade, moga strica, me je stalno zbog toga zadirkivao i u šali govorio kako je on pomislio da su u tom trenutku dvojica pala. Misli na mene i žandara. Oni žandari koji su bili izvan kuće su izgleda pobjegli, ali onaj u kući je ostao. Sada smo opkolili cijelu kuću. Ja sam stao prema kući Pere Jakovića — popa, tamo sa gornje strane Đuđanove kuće. Gle-

dao sam u pravcu talijanskih bunkera. Drugi su ulazili u dvorište i pozivali žandara na predaju. Ovaj je bacio bombu u dvorište, a odmah iza eksplozije bombe naglo je odbijena jedna daska od ograde dvorišta. Kad sam se okrenuo, ugledao sam žandara na udaljenosti od svega 5 metara. Imao sam talijansku pušku. Pucali smo jedan u drugoga i obojica promašili. Moji drugovi su sa druge strane kuće počeli vikati i žandar se je dao u bijeg prema prvom bunkeru. Sad sam pucao u njegova leđa. Nitko me nije smetao. Ispalio sam sedam metaka, ali žandar je pobjegao. Zbog toga se je ljutio Simo Zatezalo Škerić na mene d govorio mi da nisu djeca za vojsku. Ja sam stupio u partizane bez prethodne vojne obuke. Municije je bilo malo. Ja sam se vježbao u gađanju u toku rata.

Prije opisane borbe kod Hrvatskog Blagaja bio sam lakše ranjen u nogu kod sela Zečeva Varoš između Primišlja i Slunja. Selo je bilo spaljeno nekako u augustu iste godine. Kad smo čuli da to selo gori, onda sam ja išao tamo u društvu jednog druga, čije sam ime zaboravio, a koji je rođen u tom selu. On je išao tražiti roditelje i braću. Nikoga u selu nismo našli, jer je do temelja bilo spaljeno. Iste noći sreli smo i neke izbjeglice iz onih srpskih sela koja se prostiru od Slunja prema Rakovici i Vagancu. Istoga dana spaljena su tamo sela Kordunski Ljeskovac, Kordunski Lug, Basara, Donja Mašvina, Gornja Mašvina, Jamarje, Stara Kršlja, Nova Kršlja, Lipovac, Sadilovac, Brezovac i Breza. U paljenju i pokolju stanovništva tih sela sudjelovali su pored ustaša i Muslimani. Izbjeglice su pričale da su u isto vrijeme bombardirali ta sela i Pavelićevi avioni. Malo je bilo izbjeglica koji su uspjeli doći do Močila i Zbjega. Vraćajući se sa ognjišta kuće pomenutog druga u jednoj steljnici naišli smo na kolonu izbjeglica koji su dolazili iz pravca Močila. Još je bila noć. Valjda su i ustaše iz Slunja spazili te civile, pa su na njih otvorili vatru sa susjednog brežuljka. Žene i djeca su se uskomešali, počeli vrištati i plakati i nisu mogli brzo bježati. Od naoružanih našli smo se u blizini samo ja i pomenuti drug. Mi smo morali otvoriti vatru, jer su ustaše trčale za civilima. Tada sam ranjen u desnu nogu. Rana nije bila strašna, jer sam krvareći trčao sve do Mrežnice. Onda su me neki civili odnijeli preko Mrežnice, gore na brdo, u šumu, u jednu partizansku bolnicu. Ta se bolnica nalazila nedaleko izvora rijeke Mrežnice. Taj dio, odnosno mjesto gdje je bila bolnica zove se, koliko se sjećam, Ljupča. Tu je bilo puno ranjenika. Sama zgrada je bila na brzinu od brvana napravljena, a bila je dosta malena. Mene je previo jedan bolničar. Tek drugi dan me je pregledao jedan liječnik. Mislim da je bio Židov. Rekao mi je da to nije ništa, jer stvarno kost nije bila povrijeđena. Nakon 4 dana, malo šepajući, napustio sam bolnicu i vratio se u svoju jedinicu.

i

Ignjatije Gnjaco Perić

Borbena dejstva partizanskih jedinica na području Dubrava u toku NOR-a

Teritorija općine Gornje Dubrave (u daljem tekstu Dubrave) proteže se na sjever do Generalskog Stola i Bosiljeva, na istok do lijeve obale rijeke Mrežnice gdje graniči sa susjednom kordunaškom općinom Perjasica. Na jugu graniči sa Tounjem, šumom Krpel i Ogulinom, a na zapadu sa istočnim obroncima šume Velike Kapele. S vojničke tačke gledišta ova teritorija je vrlo specifična i nije najpogodnija za partizansko ratovanje. Kroz Dubrave prolazi glavna komunikacija Karlovac—Dubrave—Oštarije, i paralelno željeznička pruga Zagreb—Dubrave—Oštarije. Od Oštarija pruga se račva u dva kraka i to Oštarije—Ogulin—Rijeka i Oštarije—Plaški—Gospić. Vodeći tokovi Mrežnice, Globornice i Dobre su velika smetnja za razvoj vojnih jedinica, uspješno manevrisanje i komandovanje. Rijeka Mrežnica nije nikad gazna i bila je velika smetnja za saobraćaj i veze između Dubrava i slobodne teritorije Korduna. Globornica, koja izvire na jugu kod sela Gerova, teče paralelno sa željezničkom pragom i glavnom komunikacijom Generalski Stol—Tounj. U toku ljeta i sušnih dana je gazna. Ova rijeka je glavna smetnja za manevrisanje jedinica po pravcu. Kod zaseoka Zatezale željeznička pruga prelazi preko malog kanjona Globornice. Na tom željezničkom, Globorničkom mostu, stalno se nalazila jača neprijateljska posada koja je tokom NOR-a nekoliko puta napadana i dva puta bila likvidirana. Dobra izvire u šumi Krpel i svojim tokom prema sjeveru dijeli teritoriju Dubrava na dva nejednaka dijela. Na lijevoj obali Dobre nalaze se sela Gojak, Popovo Selo, Trošmarija i Ponikve. Rijeka se može pregaziti samo na jednom mjestu, pa je ;i ona bila velika smetnja za komuniciranje unutar općinske teritorije i za manevrisanje jedinica u toku borbi. Ova teritorija bila je pogodna za manevrisanje samo po dubini, dok je po pravcu manevar bio vrlo ograničen riječnim tokovima i komunikacijama. Dobra strana terena je što je zemljište manevarsko i dosta pošumljeno, a to su jedinice NOV i POJ obilno koristile.

Ministarstvo Pavelićeve narodne odbrane i talijanska okupatorska vojska već početkom narodnooslobodilačkog rata pravilno su shvatili značaj ove teritorije i važnost komunikacija koje prolaze kroz teritoriju Dubrava. Da bi zaštitili svoje interese, željezničku prugu, putnu mrežu i poredak u općini Gornje Dubrave, Tälijani i ustaše uspostavili su, odmah nakon okupacije naše zemlje, svoje

posade u mjestu Gornje Dubrave, u željezničkoj stanici Donje Dubrave, u željezničkoj stanici Gornje Dubrave, kod Globomičkog mosta i u Trošmariji. U ovim posadama, sredinom ljeta 1941. godine, nalazilo se 460 Talijana, ustaša, domobrana i žandara. Osim toga, u susjednim posadama Perjasici, Tounju, Oštarijama, Bosiljevu i Generalskom Stolu nalazile su se jače neprijateljske posade sastavljene od Pavelićevih oružanih snaga i talijanske okupatorske vojske. Nedaleko od ovih posada nalazili su se jaki neprijateljski garnizoni u Ogulinu, Plaškom, Dugoj Resi i Karlovcu.

Od ustanka 1941. do završetka NOR-a 1945. godine, na području predratne i ratne općine Dubrave dejstvovale su sve formacije partizanskih jedinica, od prvih partizanskih odreda, četa i bataljona do brigada i divizija NOV Jugoslavije.

Po obimu, sadržaju, intenzitetu i ostvarenim rezultatima ta su dejstva bila različita. U razdoblju od 1941. do septembra 1943. godine, pored pojedinačnih likvidacija ustaških zločinaca, nosilaca ustaške općinske vlasti i oduzimanja pušaka od naoružanih željezničara, bili su to napadi na ustaško-domobranske i talijanske posade smještene uz željezničku prugu, napadi na jače i slabije neprijateljske patrole, manje i veće diverzantske akcije na željezničkoj pruzi, a naročito na dijelu pruge između Gornjih i Donjih Dubrava.

Pored Dubravskog partizanskog odreda i Dubravske partizanske čete, u pomenutom su razdoblju na području Dubrava i bližoj okolini, uglavnom, dejstvovale teritorijalne partizanske i diverzantske jedinice sa Korduna. Osim njih, par akcija su izvele i partizanske jedinice sa područja Gorskog kotara, te operativne jedinice 8. kordunaške udarne divizije i 14. brigade 13. primorsko-goranske divizije.

Od septembra 1943. do završetka NOR-a, pored teritorijalnih partizanskih jedinica kordunaškog PO, na ovoj teritoriji dejstvovali su ponekad još i Plaščanski, Karlovački i Goranski partizanski odred. Ta su dejstva, uglavnom, izvodile operativne jedinice 8. kordunaške udarne divizije. Osim njih, krajem septembra i u polovini oktobra 1943. godine, a u sklopu velike ofanzive jedinica 4. korpusa NOV i POJ u zahvatu pravca Karlovac—Ogulin, i brigade 7. banijske udarne divizije.

U proljetnim i ljetnim mjesecima 1944. godine na prostoru Bosiljeva dejstvovala je 13. primorsko-goranska divizija, pa je i ona sa tog teritorija izvodila povremene akcije na teritoriji Dubrava.

U završnim operacijama 1945. godine, istočni dio dubravskog prostora Duga Resa—Dubrave—Tounj, bio je zahvaćen dejstvima 2. jugoslavenske armije, odnosno 3. crnogorske divizije.

Borbena dejstva navedenih jedinica NOV i POJ na području Dubrava, kao i u drugim krajevima, nisu bila usmjerena samo na napade na Pavelićeve jedinice i diverzije na željezničkoj pruzi, već i veoma oštre borbe sa jakim oklopno-mehanizovanim jedinicama

njemačke vojske. Te se borbe nisu završavale samo na kratkim sukobima, mada je i toga bilo, već su u pojedinim slučajevima imale i obilježje frontalnog ratovanja od više dana pa i nedjelja. Tako, na primjer, u septembru i prvoj polovini oktobra 1943. godine, te u januaru 1944. brigade 8. kordunaške, dijelom i 7. banijske divizije, pa i teritorijalne jedinice Kordunaškog i Plaščanskog partizanskog odreda gotovo su po čitav mjesec dana ratovale na području Dubrava i bližoj okolini.

Od oktobra 1941. kada je izvedena^prva partizanska akcija, do kraia NOR-a 1945. godine, područje Dubrava bio je_teren na kojem nije bilo slobodne teritorije~kao u drugim ustaničkim mjestima i krajevima, ali i područje na kojem su u prvoj i drugoj godini NOR-a formacijski slabije ili jače teritorijalne partizanske jedinice i grupe, a u trećoj i četvrtoj godini i jedinice NOV Jugoslavije, stalno svojim raznovrsnim taktičkim i diverzantskim akcijama zadavale efikasne udarce vojsci fašističkih okupatora i ustaške NDH. Dubrave su bile područje sa kojeg su prve oružane formacije partizana, teritorijalne partizanske jedinice, polazile, i na koje su se vraćale iz akcija čiji je cilj bio prenošenje oružane NOB-e, širenje i jačanje političkog uticaja NOP-a na širem prostoru između rijeka Mrežnice, Dobre i Kupe, odnosno Karlovca i Ogulina.

U ostvarivanju svega toga, ogromne je zasluge imao narod Dubrava. Bez masovne podrške naroda NOP-u, i njegove spremnosti i odlučnosti da, pod rukovodstvom Komunističke partije Jugoslavije i KPH, svim sredstvima i na sve načine aktivno učestvuje u oružanoj i drugim oblicima narodnooslobodilačke borbe, sve do stvaranja jedinica NOV Jugoslavije, borbena aktivnost i zadržavanje teritorijalnih partizanskih jedinica na dubravskom, te prenošenje i širenje oružane NOB-e na njemu bliža područja nastanjena hrvatskim stanovništvom, bilo bi veoma otežano, ako ne i nemoguće.

Prve borbe i diverzije

Mada još Dubravski partizanski odred nije postojao, na teritoriji Dubrava nalazila se grupa ustanika koja je izvela nekoliko samostalnih akcija. Prva takva akcija bila je hvatanje i kažnjavanje ustaškog zločinca i koljača iz Ogulina Tonića Potiska. Taj zadatak je izvršila grupa ustanika kojom je rukovodio sekretar ćelije KPH Dubrave Simo Karapandža.

Prema sjećanju prvoboraca Sime Zatezala Škerića i Laze Višnjića, akcija hvatanja je izvršena u rejonu Gojaka, zaseok štakoruša kod kuće Pere Mikašinovića Bojanovog. Bilo je to negdje krajem avgusta ili u prvim danima septembra 1941. godine. Poslije hvatanja, ustaški je zločinac doveden u šumu Međuvođe u blizini sela

Škerića gdje mu je suđeno. Prije osude je saslušan. Ispitivao ga je Simo Karapandža, a zapisnik je vodio Đuro Mikašinović Jovin.

U toku saslušanja, Potisak je priznao da su svi pohvatani ljudi sa područja Dubrava zvjerski ubijeni u Ogulinu, šumi Krpel, Trtor i na drugim mjestima, i da je u svemu lično učestvovao. Poslije završenog ispitivanja, u ime naroda i prisutnih drugova, drug Šimo Karapandža je ustaškom zločincu saopćio da je osuđen na smrt strijeljanjem, što je odmah i učinjeno.

Oko mjesec dana kasnije, 4/5. oktobra partizanski odred »Periasica« izveo je na području Dubrava prvu oružanu akciju na domobransku posadu u željezničkoj stanici Donje Dubrave. Prilikom planiranja akcije bilo je predviđeno da u njoj, pored partizanskog odreda »Perjasica«, učestvuje i borbena grupa »Dubrave«^

Noću 4/5. oktobra perjasički partizanski odred je prešao rijeku Mrežnicu i u zakazano vrijeme bio na polaznim položajima pred željezničkom stanicom Donje Dubrave. Međutim, na ugovorenom mjestu nije bilo nikog od ustanika iz Dubrava, pa su borci Perjasičkog odreda sami izveli planiranu akciju. Nakon kratkotrajne borbe domobranska posada je zarobljena i razoružana. U toj borbi poginuo je jedan, a zarobljena 23 domobrana. Zaplijenjena se 23 karabina, oko 2.000 puščanih metaka, nekoliko ručnih bombi i nešto drugog vojnog materijala i hrane.

Nakon ove akcije ustaše su u znak odmazde upali u Donje Dubrave, pohvatali 33 čovjeka, odveli ih u Karlovac i strijeljali. Ovaj slučaj bio je opomena kako poslije svake partizanske akcije treba biti oprezan, ne nasjedati ustaškim varkama i ne dozvoliti hvatanje i hapšenje naroda. Na kasnijim skupovima i sastancima sa narodom članovi Partije i politički aktivisti blagovremeno i detaljno su upoznavali stanovništvo sa situacijom u zemlji i na teritoriji Dubrava, davali im uputstva kako da se zaštite od iznenadnih ustaških upada u sela i da ne nasjedaju ustaškim trikovima i propagandi. Inače, akcija na domobransku posadu imala je velikog odjeka, kako kod srpskog, tako i kod hrvatskog naroda. Za neprijateljske posade u ovom kraju bio je to signal da su počele borbe i na teritoriji Dubrava, pa se neprijatelj i u ovom kraju počeo bolje obezbjeđivati, utvrđivati i pojačavati posade novim ljudstvom i automatskim oružjem.

U toku oktobra, a naročito poslije akcije na željezničkoj stanici Donje Dubrave, u srpskim selima se užurbano radi na organizaoiji seoskih straža, a .ustanici Dubrava završavaju pripreme za formiranje partizanskog odreda »Dubrave«~

Na dan 29. oktobra 1941. gočlme stiglo je u zaselak Erdelji kod Perjasice dvadesetak ljudi i omladinaca sa teritorija Dubrava. Od njih je, u prisustvu političkog komesara Isidora Štroka i komandira partizanskog odreda »Perjasica« Milutina Karasa, formiran partizanski odred »Dubrave«. Partizanski odred »Dubrave« bio je u svemu identičan ostalim partizanskim odredima koji su u ljeto

i jesen 1941. godine formirani na Kordunu. Odred nije imao stalnu bazu, bio je stalno u pokretu. Krstarili su kroz sela općine Dubrave, izvodili akcije na teritoriji Dubrava ii politički djelovali među stanovništvom. Od početka formiranja odred je ulazio u sela nastanjena hrvatskim stanovništvom i politički djelovao među hrvatskim stanovništvom kao i među srpskim. Na teritoriju Dubrava najviše se zadržavao 3 do 5 dana, izveo neku akciju ili diverziju, održao više sastanaka ili skupova sa narodom, a potom se odred prebacivao u rejon Perjasica i šume Raletine. Ni na teritoriji Perjasice nije dugo ostajao već je s 1. četom »Perjasica« 2. bataljona komande Korduna i Banije odlazio u zajedničke akcije prema Bariloviću, Dugoj Resi, Poloju i Primišlju. Jednom riječju odred je bio vrlo dinamičan i u stalnim pokretima, borbama i političkom djelovanju među masama.

O tome kako je odred djelovao Raco Rebić. prvoborac iz Dubrava i partizanskog odreda »Dubrave«, oTormiranju i borbama odreda, pored ostalog, piše:

»29. oktobra 1941. godine formirali smo u Perjasici partizanski odred »Dubrave«. Poslije formiranja odreda krenuli smo istog dana s pjesmom za Dubrave. Imali smo u planu akciju na poštu i općinsku zgradu u Gornjim Dubravama. Poslije prelaska Mrežnice imali smo večeru u zaseoku Gornje Zatezale. Poslije večere nastalo je veselje. Kroz partizanske pjesme narod je upečatljivo shvatio ciljeve borbe a istovremeno i svoje obaveze.

Kasno uveče nastavili smo put za Gornje Dubrave. Padao je snijeg. Zanoćili smo u zaseoku Škerići. Slijedeće noći 31. oktobra/l. novembra 1941. godine izveli smo akciju na poštu i općinu u Gornjim Dubravama. Općinskom stražaru Milanu Stipetiću oduzeli smo lovačku pušku i poveli ga sa sobom, zapalili arhivu i općinsku zgradu, a novac iz kase i pisaću mašinu ponijeli sa sobom. Na zidovima zgrade ispisali smo parole. Imali smo namjeru da kaznimo bilježnika Slavka Posavca, ali ga nismo našli. Po izvršenom poslu odred se prebacio preko Mrežnice u selo Svojič.«'

Noću 3/4 novembra 1941. godine četiri borca upala su u gostionicu Rade Zatezala, gdje se nalazilo nekoliko domobrana, i napali ih. Nemajući borbenog iskustva, a i zbog brzopletosti, akcija na domobrane nije uspjela. Rano ujutro 4. novembra Tode Jaković zvani Zec[2] upao je u stražaru skretničara na željezničkoj stanici Donje Dubrave, koja je bila udaljena oko 300 metara od domobranske posade u Donjim Dubravama, oteo skretničaru karabin sa municijom i sretno se vratio u odred. U toku 5. novembra odred se prebacio u Gornje Dubrave u zaselak Rebić Glavicu. Održan je

1 Vidi Zb. 3, izd. Historijskog arhiva u Karlovcu, str. 529. i 530.

2 Kasnije je Tode Jaković postao čuveni diverzant i rukovodilac diverzantske grupe u Dubravama i na komunikaciji Karlovac—Ogulin.

sastanak partijske ćelije KPH odreda na kome se raspravljalo o proslavi 24. godišnjice oktobarske revolucije. Povodom ove proslave Komanda za Kordun i Baniju raspisala je jednomjesečno takmičenje između partizanskih odreda. Na partijskom sastanku pročitana je direktiva o takmičenju i o značaju godišnjice oktobarske revolucije. Na kraju sastanka odredske ćelije, odlučeno je da se prihvati odluka o međuodredskom takmičenju, a kao prvo da se sa tri grupe partizana odreda, istovremeno, izvedu tri akcije. U 19 sati 6. novembra tri borbene grupe odreda krenule su u akcije. Prva grupa uspijeva noću, 6/7. novembra, u stražari br. 324 kod sela Donje Dubrave razoružati dva domobrana. Zaplijenjene su 2 puške sa municijom i priborom. Druga grupa nije imala sukoba sa neprijateljem jer u to vrijeme Talijani nisu izlazili iz posade. Treća najbrojnija grupa imala je zadatak da postavi protivtenkovsku minu na željezničkoj pruzi između željezničkih stanica Gornje Dubrave i Tounja. Noću 6/7. novembra očekivao se prolazak jednog talijanskog transportnog vlaka od Ogulina prema Karlovcu. Odlučeno je da se postavi protivtenkovska mina sa kojom je odred raspolagao. Računalo se na veći uspjeh u napadu na vlak.

U sumrak 6. novembra grupa za miniranje pruge krenula je iz Rebić Glavice kroz šumu Bunar prema rijeci Bistrici, i uskoro stigla u Tuk u mlin Save Višnjića. Od mlina je minere vodio na prugu mlinarev unuk, jer je dobro poznavao teren prema pruzi. Na putu prema pruzi prošli su i šumu Krpel i uskoro izbili na mjesto akcije. Dolaskom na prugu grupa za miniranje, među kojima je bio i komandir odreda Đuro Zatezalo Jud i zamjenik političkog komesara odreda Rade Janjanin, počela je postavljati mine. Prema Tounju i prema željezničkoj stanici Gornje Dubrave upućene su patrole radi obezbjeđenja minerske grupe. O daljnjim događajima na pruzi Simo Zatezalo Škerić[3] u jednom svom zapisu[4] piše:

» .. Ja sam bio određen na osiguranje prema Gornjim Dubravama. Tek što smo zauzeli položaje, malo se odmorili od napornog puta, odjednom se pojavio veliki svjetlosni bljesak a odmah zatim i jaka eksplozija u rejonu naših diverzanata. Poslije eksplozije čuli su se nejasni jauci. Odmah smo shvatili da se radi o nesreći i da su naši drugovi nastradali. Potrčali smo na mjesto nesreće i naišli na stravičan prizor. Komadi ljudskih tijela bili su razbacani po okolnoj živici, drveću i telegrafskim žicama. Na mjestu eksplozije vidio se veliki krater, a okolo njega mrtvi i ranjeni partizani. Nije bilo vremena za razmišljanje, jer smo se plašili brze intervencije neprijatelja, a radilo se i o spasavanju života ranjenika, pa smo na brzinu pokupili ranjenike, naoružanje i istim pravcem krenuli

3 Simo Zatezalo škerić, major milicije u penziji, živi u Zagrebu.

4 Sjećanje Sime Zatezala čuva se u Historijskom arhivu u Karlovcu, Reg. br. 684 (06-1).

prema mlinu Save Višnjića. Dolaskom kod mlinara utvrdili smo da nam nema sedam drugova i to: 1. Đuro Zatezalo Jud, komandir odreda, 2. Petar Zatezalo — Škerić, 3. Đuro Rebić, 4. Nikola Rebić iz sela Rebić Glavice, 5. Kukić Simo — Đukin, 6. Dušan Šepelj, zvani Mrgić i 7. Raco Vucelić — Požar. Teže ranjeni Rade Janjanin i Đuro Munjas koji je kasnije podlegao ranama, a lakše ranjen Tode Višnjić Čakarin. U mlinu su ranjenici previjeni, a potom su volovskim kolima Save Višnjića prebačeni u Lalić Dol na liječenje. U Lalić Dolu smo se osvijestili od zadobivenog šoka na pruzi.« U daljem izlaganju Skerić iznosi: »Sve se dogodilo u jednoj burnoj noći, u noći koja je za nas bila veliko i tragično iskušenje, ali i velika pouka za naše dalje akcije. Na domaku te burne noći, tj. u svanuće novog dana (7. 11. 1941) krenuli smo iz Lalić Dola u Rebić Glavicu. Krećući se kroz šumu, žbunje i doline, istim putem kuda su sa nama, tek prije nekoliko sati, išli i naši poginuli drugovi, a sada smo bez njih. Teško je opisati naše unutrašnje doživljaje, bolove i osjećaje. Kretali smo se, a da nitko riječi nije progovorio, svaki je razmišljao sam za sebe.

Dolaskom u Rebić Glavicu ušli smo u našu kuću koja je bila nenaseljena, i tek tada je nastalo opće žaljenje, koje je bilo popraćeno bolom, šutnjom i velikom tišinom. Dugo smo bili u kući, bez jela, odmora i razgovora. Nismo ni spavali, iako cijelu prethodnu noć nismo oka sklopili. Dolazili su kod nas mještani, posmatrali nas i čudili se atmosferi koja je vladala u kući. Pojedinci iz sela postavljali su pitanja, ali na njih nije nitko ništa rekao, niti bilo šta odgovorio.

Poslije podne otišli smo u susjednu šumu Bukovaču radi većeg mira i dogovora o narednim zadacima. Dolaskom u Bukovaču, posjedali smo u krug i dalje bili tužni i neraspoloženi. U takvoj situaciji Simo Karapandža stupa na scenu. Iznenadno je progovorio i rekao: »Nas toliko, toliko pušaka — od šutnje i kukanja nema ništa. Izaberimo novog komandira odreda i zamjenika komesara i krenimo odmah u nove akcije, u borbu kojom idemo k našem cilju, oslobođenju zemlje, a i osveti palih drugova«. Izlaganje Karapandže palo nam je kao melem na ranu. Poslije toga ja sam izabran za novog komandira odreda, a potom smo se ponovno vratili u Rebić Glavicu i održali sastanak s mještanima. Narodu smo otvoreno rekli kakva nam se nesreća desila i tko su poginuli drugovi. To isto uradili smo i u drugim selima kroz koja smo prolazili tih dana.«

Tragedija na željezničkoj pruzi bila je za borce odreda i narod velika ratna škola i jedno novo iskustvo. Borci su shvatili da moraju biti spremni i na veće žrtve i naprezanja i bez ikakvog čekanja krenuli smo u nove akcije i borbe.

Poslije pretrpljenih gubitaka PO »Gornje Dubrave« u toku novembra i decembra 1941. godine izveo je još četiri manje akcije. Grupa boraca Dubravskog i Perjasičkog odreda 28. novembra je

likvidirala ustaškog logornika Matu Pribanića iz sela Potok, noću 28/29. novembra izveli su diverzantsku akciju na željezničkoj pruzi između Donjih i Gornjih Dubrava. Tom prilikom došlo je do kidanja vlaka na dva dijela. Noću 3/4. decembra 1941. godine bor-,ci Dubravskog odreda Jaković Tode — Zec i Ivković Rade — Solar uz suradnju omladinca Đure Zatezala upali su u jednu kuću kraj željezničke stanice G. Dubrave, kraj koje je bila i talijanska straža, i iz nje odveli ustaškog bilježnika općine Gornje Dübrave Slavka Posavca na slobodnu teritoriju Korduna, gdje je osuđen na smrt i strijeljan. Poslije te akcije, do kraja NOB-a na područja Dubrava više nije bilo institucija civilne vlasti NDH. U moralno političkom pogledu ta je akcija bila veoma značajna, tim više što je Posavac živ odveden tako reći ispred talijanskog stražara.

Ovakvih i sličnih akcija bilo je više. Mada su te akcije po obimu i rezultatima bile male, u političkom i vojničkom pogledu bile su ipak značajne. Kroz ovakve akcije čeličilo se ljudstvo, «ticala su se nova iskustva, podizan je borbeni moral stanovništva i tako su stvarani povoljni uslovi ne samo za mobilizaciju i jačanje odreda novim borcima već i za stvaranje i organizaciono učvršćenje svih društveno-političkih organizacija NOP-a.

Borbe i diverzije u Dubravama u 1942. godini

Početkom 1942. godine neprijatelj je na teritoriji Dubrava imao posade u željezničkim stanicama Donje Dubrave i Gornje Dubrave, kod Globorničkog mosta, u selu Gornje Dubrave i Trošmariji. Manje posade nalazile su se u nekim stražarama duž pruge. Svuda oko Dubrava neprijatelj je držao posade, a u neposrednoj blizini bili su i jaki ustaško-talijanski garnizoni Karlovac i Ogulin. Na željezničkoj stanici Gornje Dubrave bilo je 60 Talijana sa 3 puškomitraljeza smješteno u armirano-betonske bunkere, rovovima i saobraćajnicama oko stanice. U mjestu Gornje Dubrave bilo je nešto preko 60 žandara. Kod željezničke stanice Donje Dubrave nalazila se posada od oko 40 domobrana. U Tounju se nalazilo 60 žandara i domobrana i nešto manje naoružanih mještana.

Početkom januara, mada je snijeg bio dosta visok i jaka zima, partizanski vod »Dubrave« izveo je tri manje akcije i diverzije.

Noću 4. januara vod je porušio 240 metara željezničke pruge između Donjih i Gornjih Dubrava. Poslije toga na mjesto porušene pruge naletio je vlak i na mjestu oštećenja iskliznula su i prevrnula se 4 putnička vagona. Pruga nije bila u upotrebi dva dana.

U toku 16. januara grupa boraca dubravskog partizanskog voda na čelu sa Todom Jakovićem — Zecom upala je u vaktamu br. 324 kod zaseoka Medići i oduzela pušku od naoružanog željezničara.

Dana 24. januara Dubravski partizanski odred zarobio je troji-

cu ustaša i zaplijenio 3 puške i 181 metak za puške. (Vidi Zbornik t. 5, knj. 3, dok. br. 48.)

Prva značajnija akcija na teritoriji Dubrava izvedena je 7, 8. i 11. februara 1942. godine. 0 tim akcijama u izvještaju[5] Zapovjedništva domobranstva NDH, pored ostalog, stoji:

»8. 2. 1942. godine oko zaseoka Janjani komunisti su zarobili domobrane sa postaje Gornje Dubrave, Franju Brletića, Stjepana Rebrovića, Nikolu Čavraka, Mirka Capana i Ivana Pribanića koje su razoružali i nakon dva sata ih pustili.

Istog dana oko 18 sati između sela Mikašinovića i Kaluđerovića četnici-komunisti napali su 3 domobrana, koii su išli iz Gornjih Dubrava. Domobrani su prihvatili borbu a potom uspjeli pobjeći i izbjeći zarobljavanje. Na našoj strani nije bilo gubitaka.

Dana 7. februara 1942. godine komunisti su zarobili petoricu naših oružnika[6] u blizini Gornjih Dubrava. Posto su ih razoružali pu~ stili su ih kućama.« U istom dokumentu ista strana piše još i slijedeće: »Osmog veljače jedna oružnička ophodnja od 5 oružnika napadnuta je od partizana na putu iz Gornjih Dubrava za selo Rebroviće. Zarobljeni oružnici razoružani su i pušteni kućama.[7]

O tim akcijama dubravskih partizana u izvještaju 1. bataljona 2. KPO od 11. februara, pored ostalog, piše: »8. 2. 1942. godine razoružana je žandarmerijska patrola u Dubravama jačine 5 žandara. Zaplijenjeno je 5 karabina.[8]

U izvještaju Štaba 2. KPO od 11. februara 1942. godine o pomenutim akcijama piše i slijedeće:

»11. 2. 1942. napadnuta žandarmerijska patrola u Dubravama. Zarobljeno je 14 žandara i zaplijenjeno 16 pušaka. Neprijatelj je imao 5 mrtvih i jednog ranjenog.[9]

Uspjeh akcije imao je širok odjek na moralno-političko i borbeno raspoloženje kod dubravskog naroda. Ovo tim prije što je to bila, poslije pogibije boraca dubravskog odreda 7. novembra 1941. godine, prva veća i uspješna partizanska akcija u ovom kraju. U toj akciji poginuo je žandarmerijski vodnik Farkaš Dominik koji se isticao terorom i pričama kako će on sa svojim žandarima očistiti Dubrave od partizana.

Osim poraza žandara, toj je činjenici doprinio i human postupak partizana prema ranjenim i poginulim žandarima. Naime, ranjene žandare partizani su prevezli kolima do njihove prve posade, mrtvi žandari su sahranjeni, a zarobljeni žandari poslije razoružanja pušteni su kućama.

5 Zbornik, tom 5, knj. 3, dok. br. 153, str. 508.
6 Tom 5, **knj.** 3, dok. br. 155, str. 529.
T Isti tom, knj. 3, dok. br. 100, str. 292.
8 Isti tom, knj. 3, dok. 104, str. 307.
9 Isti tom, knj. 3, dok. 194, dok. br. 157, 307, 341, 508 i 259.

U prvoj polovini marta 1942. godine na području Dubrava i Ponikakva, prvi put se pojavila jedna Gomirska partizanska četa. Ta je četa 14. marta postavilazasjedu između Ponikava i Bosiljeva.[10] Istog dana prije podne partizanska izvidnica zapazila je nailazak jednog voda žandara. Žandari su imali zadatak da prokrstare putem Bosiljevo — Ponikve — Trošmarija, izvide stanje puta i prikupe podatke o partizanskim jedиincama na ovom pravcu. Od 32 žandara koliko ih je bilo na zadatku, formirali su 8 grupica od po 4 žandara koje su se kretale vrlo sporo i vrlo obazrivo. Komandir partizanske čete na vrijeme je zaključio da je neprijatelj vrlo budan, a da bi se što bolje maskirao povukao je četu malo unatrag prema Ponikvama i tako zaposjeo položaje na kojima su se partizani bolje maskirali. Kad je glavnina žandara upala u zasjedu bila je napadnuta i nakon borbe koja je trajala 45 minuta, ubijen je I žandar a 19 ih je zarobljeno. Zaplijenjene su 22 puške, 1000 puščanih metaka, 2 ručne bombe7 20 pari odijela i drugog materijala. Partizani nisu imali gubitaka.

Noću 25/26. marta jedinice 1. bataljona 2. KPO, napale su domobransku stražu na rijeci Mrežnici kod Generalskog Stola koja je obezbjeđivala pumpu za vodu. Nakon kratkotrajne borbe zarobljeno je 8 domobrana a zaplijenjeno 8 pušaka sa municijom. Jedinice bataljona nisu imale gubitaka.[11]

Noću 18/19. aprila 1942. godine 3. četa 1. bataljona II KPO i 3. (Gomirska) četa bataljona »Marko Trbović« porušile su 120 m željezničke pruge. Cilj ove diverzije bio je da se izazove prekid saobraćaja na pruzi Zagreb — Rijeka i Ostari je — Split kroz Liku. Pošto partizani nisu raspolagali podacima kada će naići prvi vlak povukli su se s pruge. Ujutro u 5 sati naišao je vanredni putnički vlak i na mjestu srušene pruge iskočio sa kolosijeka, survao se u provaliju u toku prevrtanja došlo je do eksplozije plinskog osvjetljenja. Izgorjelo je 9 putničkih vagona i lokomotiva. Prema naknadno dobivenim podacima, u vagonima je izgorjelo 15 talijanskih vojnika i 51 ustaša među kojima i 9 ustaša emigranata.[12]

Prema istim podacima ustaše i Talijani putovali su na neku konferenciju. Istog dana iz Zagreba je na mjesto nesreće stigla spasilačka ekipa koja je iz vagona izvadila samo leševe ustaša-emigranata i otpremila ih u Zagreb radi svečane sahrane. U vagonima je uništeno naoružanje i oprema neprijateljskih vojnika. Pruga je bila prekinuta nekoliko dana a time i saobraćaj između Zagreba, Rijeke i Splita.

Noću 26. i 27. aprila desetina Dubravske čete uhvatila je kod Gornjih Dubrava, razoružala i kaznila trojicu ustaša. Osim toga,

10 Isti tom, ista knjiga, str. 399.
II Zbornik, tom 5, knj. 3, dok. br. 128, str. 399.
12 Zbornik, tom 5. knj. 4, dok. br. 30, 33. i 50.

na željezničkoj stanici Gornje Dubrave uništila je blok skretnicu. Ove dvije akcije bile su male, ali su kod neprijateljske posade u Gornjim Dubravama izazvale strah i paniku. Već sutradan Talijani su povukli svoju posadu sa željezničke stanice.

Jedinice 1. bataljona 2. KPO 18. juna 1942. godine uništile su između Tounja i Gornjih Dubrava 200 m željezničke pruge. Nakon kratkog vremena na dio porušene pruge naišao je teretni vlak sa 24 cisterne goriva i jednim vagonom brašna. Dolaskom na uništeni dio pruge, vlak je iskliznuo sa trase i prevrnuo se niz nasip u provaliju. Olupine vlaka opkolili su partizani i izvukli živa 3 talijanska fašista, 1 domobrana i 3 željezničara. Zaplijenjeno je 5 pušaka, 2 pištolja i 1 avionski mitraljez. Cisterne su izbušene puščanim mecima, nafta i benzin iscurili su oko vagona, a potom je kompozicija vlaka zapaljena. Plameni jezici sizali su visoko iznad mjesta nesreće i uništili sve vagone i cisterne. U vatrenoj stihiji izgorjelo je više desetina željezničkih pragova. Prije paljenja kompozicije, partizani su pokušali iz vlaka izvući brašno, međutim, za to nije bilo vremena, a niti transportnih sredstava pa je izgorjelo. U ovoj akciji partizani su imali dva lakše ranjena borca.[13] Prilikom povratka sa akcije zarobljen je jedan zloglasni ustaša, koji je osuđen na smrt i strijeljan.

Noću 10/11. jula, 2. i 3. četa 1. bataljona 2. KPO uništile su na dva mjesta željezničku prugu između željezničkih stanica Gornje i Donje Dubrave. Na prvo mjesto oštećenja naišao je oklopni vlak sa nekoliko oklopnih vagona, a potom je skrenuo sa pruge i prevrnuo se niz jednu oveću obalu. Na mjestu pada ostao je nekoliko dana a potom je posebnim dizalicama izvučen i otpremljen u Ogulin na opravku. Na drugo mjesto oštećenja naišao je ubrzani vlak sa dvije lokomotive i 9 putničkih vagona. I ovaj vlak sa mjesta oštećenja skrenuo je u ambis i nekoliko puta se okrenuo. Ubrzo poslije toga srušenu kompoziciju opkolili su partizani. Iz vagona je evakuisano oko 200 građana koji su poslije svestrane kontrole pušteni kućama. Među građanima pronađena su i zarobljena 2 talijanska podoficira, četiri domobranska oficira i to: Vance Ivan, po zanimanju profesor, Rukavina Ivan, aktivni poručnik, Burić Mate, domobranski oficir i Kovačević Matija, satnik. Među zarobljenicima našlo se je i 5 domobrana i 4 željezničara. U srušenoj kompoziciji vlaka bilo je i oko deset ustaša od kojih su se trojica ubila da ne bi pali u partizansko zarobljeništvo, a ostali su, koristeći mrak i pošumljeno zemljište, neprimjetno izašli iz vagona i pobjegli u šumu. U ovoj akciji jedna nepoznata osoba kroz prozor vagona ubila je iz pištolja jednog partizana.

Na vijest o diverziji kod Dubrava, krenuo je iz Generalskog Stola oklopni vlak, i kad je naišao na uništeni dio pruge i on se pre-

13 Zbornik, tom 5, knj. 5, dok. br. 7.

vrnuo. Tako su u kratkom vremenu kod Dubrava izvrnute i uništene tri kompozicije, dva oklopna i jedan putnički vlak. Vagoni putničkog vlaka i obje lokomotive su zapaljeni.[14] Željeznički promet na pruzi obustavljen je 5 dana.

U toku 14. jula neprijateljska posada, žandari i domobrani iz Gornjih Dubrava, nakon što su ih 27. aprila napustili Talijani, evakuisani su iz Gornjih Dubrava, pa su od tada Gornje Dubrave bile potpuno slobodne[15], i lakše je bilo prelaziti iz Korduna ili Dubrava prema Bosiljevu i Žumberku. Istog dana partizani su u rejonu Dubrava uništili oko 3,5 km PTT stubova, izolatora na stubovima i telefonsko-telegrafske žice.

Rano ujutro 25. jula 2. udarni bataljon i 1. bataljon 2. KPO pod komandom komandanta grupe KPO Čanice Opačića izveli su, do tada u Hrvatskoj najveću diverzantsku akciju na željezničkoj pruzi između Gornjih Dubrava i Oštarija. Za rušenje pruge korištena je radna snaga iz dubravskih sela. Raspoređeni u tri grupe, snabdijeveni potrebnim alatom pridodati su operativnim jedinicama radi rušenja pruge. Jedna grupa civila radila je na rušenju pruge između Košara i Oštarija, druga između Tounja i Košara i treća između Gornjih Dubrava i Tounja.[16]

Ljudstvo bataljona prešlo je rijeku Mrežnicu kod Rebić mlina, a potom su jedinice krenule, svaka u svom pravcu, u izvršenje postavljenih zadataka. Osiguranje ljudi koji su radili na rušenju pruge bilo je postavljeno prema Ogulinu, Oštarijama, Tounju, Gornjim Dubravama i Generalskom Stolu. Sve je teklo prema planu. Pruga je porušena u dužini od 3 km, a srušeno je i 6 km PTT stubova. Neprijatelj je bio iznenađen jačinom partizanskih snaga i širinom fronta na kojem je pruga istovremeno napadnuta. Operacija je imala i za NOP povoljan odjek.

Noću 17/18. avgusta čete 1. bataljona 2. KPO napale su posadu koja je obezbjeđivala pumpu za vodu na Mrežnici kod Generalskog Stola. U prvom naletu partizana domobranska posada se razbježala. Zarobljeno je 6 domobrana, a zaplijenjen je 1 puškomitraljez i 5 pušaka.[17]

Na dan 23. avgusta 3. četa 1. bataljona 2. KPO porušila je prugu između Donjih i Gornjih Dubrava. U toku dana na porušenu prugu naišao je mješoviti vlak i prevrnuo se. Zaplijenjena su dva vagona novih talijanskih vojničkih uniformi, jedan vagon harmonika i šivaćih mašina, 6 vagona vina i druge opreme. Na istovaru i evakuaciji materijala iz vagona, pored partizana, učestvovalo je nekoli-

14 Zbornik, tom 5, knj. 5, dok. br. 89. i 97.
15 Zbornik, tom 5, knj. 6, dok. br. 47, str. 206. i 207.
16 Zbornik, tom 5, knj. 5, dok. br. 122.
17 Zbornik, tom 5, knj. 6, dok. br. 47. i 56.

Prolazak talijanskog konjičkog puka »Aleksandrija« kroz Dugu dragu u Donjim Dubravama, oktobra 1942. u ofanzivi na Perjasicu.

ko desetina omladinaca i omladinki iz Dubrava. Nakon evakuacije materijala lokomotiva i vagoni su zapaljeni.

29. avgusta jedinice 1. bataljona 2. KPO oštetile su prugu između Donjih i Gornjih Dubrava. Na mjesto oštećenja naišla je lokomotiva koja je izletjela sa pruge i uništena.[18] Skoro na istom mjestu uništena je pruga 1. septembra, a nakon toga naišao je mješoviti vlak sa 17 vagona u kojima su se uglavnom nalazili putnici. Kompozicija je odletjela u provaliju, vagoni uništeni, a lokomotiva je zbog brzog nailaska neprijatelja ostala neoštećena. Iz vagona je evakuisano oko 700 putnika. Među putnicima pronađeno je i zarobljeno 17 domobrana, 2 domobranska podoficira, 1 talijanski vojnik, 5 žandara, 3 ustaše, 3 sumnjiva građana, 1 detektiv, 7 že-

18 Zbornik, tom 5, knj. 7, dok. br. 1, str. 7–9.

Ijezničara i 1 poštar. Dvojica ustaša su ubijena prilikom pokušaja bijega iz vagona. Na našoj strani nije bilo gubitaka. Prema jednom neprijateljskom dokumentu bilo je to 35. rušenje pruge i uništavanje željezničkih kompozicija između jednih i drugih Dubrava u toku prve godine rata.[19]

U izvještaju Zapovjedništva 1. oružničke pukovnije od 16. septembra 1942. godine, pored ostalog, piše:

»Razbojnici su porušili prugu između Gornjih i Donjih Dubrava (3 km od Donjih Dubrava prema Gornjim Dubravama) na koje mjesto je naišao osobni vlak, kojom prilikom su razbojnici istjerali sve putnike iz vlaka, te građanske osobe pustili, a vojne osobe, kojih je bilo oko 20 — i ustaškog tabornika Josipa Bobana i Dragutina Katića iz Ogulina, odveli su. Među vojnim osobama nalazio se je oruž. narednik Smiljanić Andrija[20] i oružnik Teodor Franc. Sve ostale pustili su na slobodu osim Bobana i Katića i oružnika Teodora Franca i narednika Andriju Smiljanića. Andriju Smiljanića 3. rujna o. g. u Veljunu razbojnici strijeljali su, jer je odvodio ljude prošle godine sa ustašama koje je ubijao.« (Vidi Zbornik, tom 5, knj. 7, dok. br. 165.)

Dana 1. septembra 1942. godine oko 2000 talijanskih fašista i 80 četnika napali su slobodnu teritoriju Dubrava radi pljačke i paljenaj sela. Tali i ani su u srpskom selu Ponikve zapalili 96 kuća,a četnici su zapalili nekoliko kuća u hrvatskom selu Ósojnik. Poslije paljevine talijanska vojska vršila je nezapamćenu pljačku žita i stoke, a čak su krompir kopali po njivama i odvozili u Ogulin. U Ponikvama Talijani su ubili jednog Srbina i dvojicu odveli sa sobom u Ogulin. Četnici su poslije paljevine u Osojniku pljačkali po hrvatskim selima Mali 1 Veliki Jadrč, Liplje, Malnik, Otok i Trošmarija. Za vrijeme te akcije ubijena su dva Hrvata, a trojica su odvedena u ogulinski zatvor.

Noću 23/24. septembra 1942. godine 1. i 3. bataljona 5. kordunaške brigade i dva bataljona Primorsko-goranskog odreda napali su neprijateljske posade u željezničkoj stanici u Donjim Dubravama i vaktarnici br. 327 kod Donjih Dubrava. Napad nije uspio. Sutradan je postavljena zasjeda na željezničkoj pruzi između Generalskog Stola i Donjih Dubrava. U toku 24. septembra u zasjedu je upala kompozicija oklopnog vlaka. U jednosatnoj borbi uništeno je 6 vagona, od kojih su tri bila oklopna, a tri putnička. U oklopnim vagonima izgorjela je neprijateljska vojna pratnja sa naoružanjem i opremom. U znak odmazde neprijatelj je napao i

19 Zbornik, tom 5, knj. 7, dok. br. 25. i 50.

20 Andrija Smiljanić, žandarmerijski narednik i komandir žand. stanice na Veljunu početkom maja 1941. učestvovao je u velikoj hajci na hvatanju, mučenju i ubijanju muškaraca srpske nacionalnosti sa teritorije kotara Veljun. U tom ustaško-žandarmerijskom poduhvatu strijeljano je preko 500 ljudi.

spalio sela Jakoviće, Papiće i Požare. U ovoj paljevini izgorjela je 31 kuća-sa gospodarskim zgradama.[21]

O jednoj od značajnih akcija 4. oktobra na oklopni vlak zvani »Mljekara«, i o uništenju toga vlaka, jedan od učesnika u napadu Đuro Vucelić, objavio je prilog »Napad na ustaški oklopni voz u Dubravama« u knjizi »Osma kordunaška udarna divizija« (izdanje Historijskog arhiva u Karlovcu, str., 166—168). Uništenje ovog oklopnog vlaka bio je jedan od velikih uspjeha dubravskih partizana pa zato prilog u cijelosti prenosimo u ovoj knjizi.

Dana 9. oktobra 1942, godine jedna desetina 2. bataljona Kordunaškog partizanskog odreda porušila je prugu između Tounja i željezničke stanice Gornje Dubrave. Nakon toga na porušeni dio pruge naišao je teretni vlak i prevrnuo se niz jednu oveću obalu.[22] Saobraćaj na pruzi bio je prekinut dva dana.

Noću 8/9. decembra jedinice 2. bataljona Kordunaškog NOP odreda izvršile su napad na vaktarnicu br. 327 koja se nalazila između željezničkih stanica Donje i Gornje Dubrave. U vaktarnici se nalazila posada od 22 domobrana naoružana karabinima. Čete 2. bataljona uspjele su neprimijećeno prići vaktarnici, iznenaditi domobransku stražu i munjevitim prepadom upasti u vaktarnicu i prisiliti domobrane na predaju. U kratkoj borbi jedan domobran je poginuo, jedan je uspio pobjeći, a 19 ih je zarobljeno. Zaplijenjen je 21 karabin sa 3000 metaka, 30 ručnih bombi, te dosta drugog materijala i hrane. Jedinice bataljona nisu imale gubitaka. Nakon akcije stražara i vaktarnica polivene su benzinom i zapaljene.[23]

Iste noći jedinice ovog bataljona zauzele su jedan neprijateljski bunker koji je miniran i potpuno uništen.

O akciji partizana 8. decembra 1942. godine, Komanda željezničke mreže Lika — Ogulin dostavila je 9. decembra Ministarstvu domobranstva izvještaj slijedeće sadržine:

»8. prosinca u 22,45 sati, napadnuta je željeznička straža br. 327, iznad Gornjih Dubrava od 300 pobunjenika i benzinom zapalili stražaru. Jedan oružnik mrtav, 19 zarobljeno i jedan se spasao«.[24]

Noću 17/18. decembra 2. bataljon kordunaškog partizanskog odreda napao je neprijateljsku posadu u bunkeru na željezničkoj pruzi između Donjih i Gornjih Dubrava na mjestu zvanom Lužanjak. Nakon kratkotrajne borbe domobrani su prisiljeni na predaju. Tom prilikom zarobljeno je 23 domobrana, a zaplijenjena su 23 karabina, 1200 metaka za puške, 10 ručnih bombi i drugog materijala. Poslije toga, bunker je miniran i uništen.[25]

21 Zbornik, tom 5, knj. 7, dok. br. 82.
22 Zbornik, tom 5, knj. 7, dok. br. 105, i knj. 8, dok. br. 63.
23 Zbornik, tom 5, knj. 10, dok. br. 29.
24 Zbornik, tom 5, knj. 10, dok. br. 29. i 116.
25 Zbornik, tom 5, knj. 10, dok. br. 55.

U novembru 1942. godine na teritoriji Korduna formirana je Osma kordunaška udarna divizija u koju su ušle 4, 5. i 15. brigada. Dubravska četa ušla je u sastav 3. udarnog bataljona 15. brigade i time praktički napustila teritoriju Dubrava. Poslije toga na teritoriji Dubrava ostao je Diverzantski odred i dijelovi 2. bataljona Kordunaškog partizanskog odreda. Te godine, od kada prestaje da djeluje Dubravska četa, seoske straže organizuju bolju službu obezbjeđenja sela i tako donekle nadoknađuju odlazak Dubravske čete sa terena.

Borbena zbivanja u Dubravama 1943. godine

U januaru 1943. godine teritorija Korduna bila je zahvaćena 4. neprijateljskom ofanzivom koju su poduzele njemačke i talijanske trupe uz svesrdnu pomoć četnika i ustaša. Pod naletom jakih neprijateljskih snaga 8. kordunaška divizija bila je prisiljena da se pod borbom povuče prema Lici. Na teritoriji Korduna i Dubrava ostao je Kordunaški partizanski odred koji je, zbog velike angažovanosti borbama na glavnim komunikacijama Korduna, manje pažnje posvećivao teritoriji Dubrava. Međutim, u samom početku ofanzive, od koje je bila pošteđena teritorija Dubrava, ovaj teren kao najsigurniji pružio je utočište brojnim izbjeglicama s Korduna, a u tom vremenu na terenu Dubrava privremeno su se sklonili pojedini bataljoni i neke čete Kordunaškog partizanskog odreda.

U periodu od 1942. do februara 1943. godine u rejonu Dubrava nije bilo značajnijih akoija, iako je od 25—27. decembra preko dubravskog područja, na putu za Žumberak, prolazila 4. udarna brigada 8. udarne divizije. Jedino je diverzantska grupa krstarila selima ovog kraja i izvođenjem više manjih akcija na željezničkoj pruzi Karlovac — Ogulin davala do znanja okupatorima i ustaškoj vlasti da na teritoriji Dubrava nema mira.

U jednom izvještaju Kordunaškog partizanskog odreda, od 19. februara 1943. godine, pored ostalog stoji:[26]

»12. 2. Diverzantska grupa ovog odreda postavila je jednu nagaznu minu na pruzi između Gornjih Dubrava i Tounja, a na koju je naišao jedan neprijateljski tenk[27] u težini od 35 do 40 tona; tenk je uništen, posada u tenku brojila je 22 vojnika, na licu mjesta ostali su mrtvi jedan kapetan, 1 poručnik i tenkist, dočim je teže ranjen jedan pukovnik i 2 vojnika, a lakše dva vojnika.

Uslijed jake eksplozije mine uništeno je 100 do 200 metara pruge, na kojoj je bio obustavljen promet 2 dana. Tenk je bio talijanski a posada je bila fašistička.«

26 Zbornik, tom 5, knj. 12, dok. br. 64, str. 200.

27 Nije jasno da li se radi o tenku ili o oklopnom vagonu.

i.

Koncem februara 1943. godine 4. kordunaška udarna brigada vratila se sa Žumberka gdje je u dvomjesečnim borbama sa 13. proleterskom brigadom »Rade Končar« izvela niz značajnih akcija i napada na neprijateljske posade i komunikacije. Jedna od značajnijih bilo je oslobođenje Krašića, početkom januara, gdje su potpuno uništena dva ustaška bataljona. Po dolasku na Kordun brigada je u zajednici sa Kordunaškim partizanskim odredom izvela nekoliko akcija, a potom se prebacila u Plaščansku dolinu, oslobodila Plavča Dragu i izvela nekoliko akcija na pruži Lička Jesenica — Plaški. Poslije toga brigada je 15. marta 1943. godine, krenula na prugu Oštarije — Generalski Stol radi akcije na pruzi oko Dubrava. Ova akcija, pored vojničkog značaja, imala je za cilj da podigne moral stanovništvu općine Dubrave, a neprijatelju da da do znanja da jedinice NOV i POJ nisu uništene u toku 4. neprijateljske ofanzive, kako je to neprijateljska propaganda tvrdila.

Noću 16/17. marta 1. bataljon brigade i 4. bataljon KPO postavili su zasjedu u šumici Lužanjak koja se nalazi između željezničkih stanica Gornje i Donje Dubrave. Njima se pridružila i diverzantska grupa iz Gornjih Zatezala sa sredstvima za miniranje. Drugi i 4. bataljon postavili su zasjedu između željezničkih stanica Tounj i Oštarije. Zasjeda u rejonu željezničke stanice Gornje Dubrave očekivala je nailazak vlaka od Karlovca, a ona kod Košara, dolazak vlaka od Ogulina. Planom zasjede bilo je predviđeno, kada vlak uđe u rejon zasjede, da mineri ispred vlaka i pozadi vlaka unište prugu i na taj način spriječe dolazak pomoći drugim neprijateljskim vlakovima ili bjekstvo napadnutog vlaka iz zasjede.

U 10 sati 17. marta oklopni vlak od Ogulina ušao je u zasjedu između Košara i Tounja.[28] Po naređenju Štaba brigade taj vlak je propušten, jer se očekivao dolazak putničkog ili transportnog vlaka. Kada je oklopni vlak prošao Košare i uputio se prema željezničkoj stanici Gornje Dubrave, izvidnica iz oklopnog vlaka primijetila je jednu četu 3. bataljona na položajima na desnoj obali rijeke Tounjčice. Na ovu četu, iz oklopnog vlaka, otvorena je minobacačka i mitraljeska vatra. Pošto četa nije odgovarala vatrom, vlak je produžio dalje, a potom se, u 11 sati i 45 minuta, vratio u Oštarije. Kako oklopni vlak nije napadnut, neprijatelj je zaključio da je pruga slobodna i ispravna za transport, pa je u 12 sati i 50 minuta od Ogulina prema Karlovcu naišao transportni vlak sa oko 150 vojnika i ratnim materijalom. Kad je vlak ušao u zasjedu, jedinice 2. bataljona napale su ga računajući na značajnije uspjehe. Borba je trajala svega oko 15 minuta i za to vrijeme čete 2. bataljona ovladale su gotovo svim vagonima. Jedino je još neprijatelj davao otpor iz dva vagona. Kada je već izgledalo da je 2. bataljon na domaku svog velikog uspjeha, štab bataljona je ispustio komandu iz ruku, nije

28 Zbornik, tom 5, knj. 13, dok. br. 65,, str. 307—309, dok. br. 95, dok. br. 66. i 79.

imao pregled situacije na bojištu i nije računao da zbog blizine jakih neprijateljskih garnizona u Oštarijama i Ogulinu neprijatelju svakog časa može stići pomoć. Zatajili su i mineri brigade koji su, čim je počela borba kod Tounja, trebali minirati željezničku prugu između mjesta borbe i Oštarija, i time se osigurati od iznenadnog nailaska oklopnog vlaka od Ogulina. Zahvaljujući brojnim propustima štaba 2. bataljona, u 13 sati i 30 minuta naišao je ponovo oklopni vlak od Oštarija, ali sada sa više vagona i više vojnika. Nailazak oklopnog vlaka podržavala je snažna artiljerijska vatra iz Oštarija, tako da 4. bataljon, koji se nalazio na osiguranju prema Košarama, nije uspio da zadrži neprijateljsko pojačanje. Čim se oklopni vlak približio mjestu gdje je 2. bataljon još vodio borbu sa ostacima neprijateljske pratnje u transportnom vlaku, bataljon se povukao u Krpel. Prije povlačenja 2. bataljon je uspio da iz transportnog vlaka izvuče velike količine naoružanja i municije i jedan broj zarobljenih neprijateljskih vojnika. Pošto se radilo o većoj količini plijena, bataljon je sav materijal ostavio na skrovitom mjestu u šumi, a potom je prihvatio borbu s neprijateljskim pojačanjima. U to vrijeme nepoznate ustaške snage sa tri laka tenka krenule su iz Oštarija prema Skradinku radi intervencije i oslobođenja napadnute posade u vlaku. To neprijateljsko pojačanje sačekao je jakom vatrom 4. bataljon brigade pa su ustaše bile prisiljene da se povuku u Oštarije. Oko 15 sati i 20 minuta oklopni vlak je dio ispravnih vagona transportnog vlaka odvukao u Oštarije. Poslije toga jedinice 2. bataljona pripremaju se da uzmu plijen i da se povuku na slobodnu teritoriju Korduna. Međutim, u 16 sati i 30 minuta, jedna kolona od 200 ustaša izbila je kroz šumu Krpel iza leđa 2. bataljona, pa je bataljon bio prisiljen na brzinu povući se ostavivši iza sebe dio zaplijenjenog naoružanja, municije i materijala.[29]

Istog dana uli sati i 15 minuta naišao je teretni vlak od Karlovca prema željezničkoj stanici Gornje Dubrave. Ovaj vlak je propušten jer se računalo da u njemu, osim nekog građevinskog materijala nema drugo ništa, a u njemu nije bilo ni neprijateljskih vojnika. Tek što je ovaj vlak prošao i pruga minirana, naišao je kombinirani vlak br. 304 sastavljen od 5 oklopnih i 15 transportnih vagona. Kada je prednji kraj vlaka naišao iznad mine, mina je aktivirana i od dejstva njene eksplozije uništena je lokomotiva i 5 vagona. Toga momenta diverzantska grupa minirala je prugu prema Generalskom Stolu i time jedinice brigade obezbijedila od iznenadnih intervencija oklopnih vlakova. Ostatak vagona napale su jedinice 1. bataljona brigade. Četvrti bataljon KPO bio je i dalje na osiguranju prema Generalskom Stolu, i uspješno je odolijevao neprijateljskim intervencijama od Generalskog Stola prema Dubra-

29 Tom prilikom ustašama je ponovno palo u ruke oko 50 pušaka, 9 puškomitraljeza, 3 mitraljeza i preko 5.000 metaka za puške i mitraljeze.

vama. Poslije kratke borbe 1. bataljon je ovladao sa prvih deset vagona, a neprijatelj je pružao otpor još samo iz dva preostala oklopna vagona. U to vrijeme talijanska artiljerija iz Oštarija i Ogulina, i minobacači iz susjednih posada, otvaraju snažnu vatru po položajima 1. bataljona brigade i 4. bataljona KPO, pa je napad I. bataljona na preostale neosvojene vagone malo usporen. Borbu protiv neprijatelja u dva preostala oklopna vagona vodile su bombaške grupe 1. bataljona. Jednu takvu grupu predvodio je Branko Savie, politički komesar 2. čete 1. bataljona. Branko je inače bio rodom iz Tounjskog Tržića. Zahvaljujući Brankovoj hrabrosti i odlučnosti zauzet je još jedan vagon, ali u tom napadu Branko je smrtno pogođen, bombaška grupa obezglavljena, a pored toga od željezničke stanice Gornje Dubrave stigao je oklopni vlak koji, doduše, nije mogao doći do mjesta borbe zbog oštećene pruge, ali je vatrom automatskog oružja uspješno obasipao čitavu teritoriju oko srušenog vlaka. Pored toga neprijateljska artiljerija i minobacačka vatra od pravca Generalskog Stola i Gornjih Dubrava tukla je položaje 1. bataljona, pa je bataljon odstupio na sigurnije položaje.

U jednoj i drugoj akciji neprijatelj je imao oko 100 mrtvih i 120 ranjenih. Zarobljeno je 30 domobrana, 1 domobranski oficir, 8 talijanskih vojnika, 6 ustaša, 23 željezničara, 3 financa, 2 općinska stražara i preko 50 službenika. Pavelićeve administracije. Zaplijenjeno je 10 puškomitraljeza, 4 mitraljeza, 65 pušaka, 2 pištolja, II.000 mitraljeskih i puščanih metaka, oko 100 ručnih bombi i 50 vojničkih uniformi. U poštanskim kolima našle su se velike količine kože za obuću koja je za nas bila dragocjen materijal. Sva koža evakuisana je na slobodnu teritoriju. Osim toga, u poštanskim kolima nađeno je bezbroj poštanskih paketa sa hranom i vrijednosnim stvarima, što je također palo u ruke naših jedinica. Bilo je paketa sa cigarama, duvanom, skupocjenim muškim i ženskim satovima i slično.

Pored pomenutog plijena jedinice 4. bataljona uništile su dvije lokomotive, 3 oklopna vagona i 15 putničkih i teretnih vagona. Željeznička pruga prekinuta je na tri mjesta, tako da je prvi vlak prošao ovim dijelom pruge tek 20. marta u 9 sati ujutro. Gubici brigade i 4. bataljona KPO iznosili su 8 mrtvih među kojima je bio i politički komesar čete 1. bataljona Branko Savić i 29 ranjenih starješina i boraca.

Eto, tako je u jednom danu, u razmaku od svega dva sata 4. brigada sa ojačanjima uništila dva vlaka, zarobila 120 neprijateljskih vojnika i Pavelićevih službenika, nanijela neprijatelju velike gubitke u naoružanju i saobraćaju. Bila je to jedna od najznačajnijih i najvećih akcija, do tog vremena, na teritoriji Dubrava. Ona je bila velika i po tome što je u njoj 4. brigada sa ojačanjima imala 37 mrtvih i ranjenih. Ovom akcijom došlo se do novih iskustava i saznanja kako ovakve akcije treba pripremiti, sa kakvim sna-

gama izvoditi i kako neprijatelju parirati u toku napada na odbijanja njegovih naleta oklopnim jedinicama, vlakovima i pješadijom.

Prvi napad na neprijateljsku posadu na Globornici

Novoformirani 5. bataljon Kordunaškog partizanskog odreda 9. aprila prije podne sukobio se sa neprijateljem u rejonu Popovo Selo — Trošmarija. U toj borbi bataljon je zarobio 2 domobrana, a 8 ih je poginulo. Zaplijenjeno je njihovo naoružanje. Na našoj strani nije bilo gubitaka.[30]

Noću 13/14. aprila 1943. godine dijelovi Kordunaško partizanskog odreda minirali su željezničku prugu između Gornjih i Donjih Dubrava. U toku dana na dio minirane pruge naišao je teretni vlak koji se srušio u grabu pored pruge. Saobraćaj na pruzi bio je obustavljen 24 sata[31].

Rano ujutro 14. maja 1943. godine 14. brigada 13. primorskogoranske divizije postavila je zasjedu između Gornjih Dubrava i Tounja. Tom prilikom pruga je minirana. Istog dana na minu je naišao oklopni vlak pod čijom lokomotivom je eksplodirala mina i uništila lokomotivu. Nakon toga došlo je do oštrih sukoba između pratnje oklopnog vlaka i brigade. Nakon jednosatne borbe neprijatelju je stiglo pojačanje pa je brigada bila prisiljena da se povuče. U ovoj borbi ubijeno je 6 neprijateljskih vojnika, a bilo je i ranjenih. Na strani brigade nije bilo gubitaka[32].

Početkom jula 1943. godine, jedinice 8. divizije, nakon oslobođenja Slunja, Cetingrada i napada na Veliku Kladušu razmještene su prema neprijateljskim garnizonima radi obezbjeđenja slobodne teritorije Korduna, žetve i vršidbe. Planom obezbjeđenja žetve 1. brigada prebačena je u rejon Perjasice radi obezbjeđenja slobodne teritorije od pravca Duge Rese, Generalskog Stola i Tonja. Jedinice 2. brigade bile su raspoređene prema Velikoj Kladuši i Topuskom, a 3. brigada zaposjela je položaje od Tušilovića do Donjeg Skrada.

U julu je neprijatelj više puta pokušavao da se probije na slobodnu teritoriju radi pljačke žita, ali su ga uvijek odbile jedinice 8. divizije i KPO. Zahvaljujući toj činjenici, narod Korduna, Okružni NOO za Kordun i Komanda kordunaškog područja mogli su mirno i uz izvjesnu pomoćoperativnih jedinica sprovoditi plan žetve i vršidbe. Pod parolom »Ni zrna neprijatelju«, radilo se gotovo danju i noću, ali je zato požnjeven i najmanji komad zasija-

30 Zbornik, knj. 15, dok. 35.
31 Zbornik, knj. 14, dok. 155 i 158.
32 Zbornik, knj. 15, dok. 59.

nog zemljišta, a žito ovršeno i spremljeno u zemunice i skladište. Tako je bilo i na teritoriji Dubrava.

Nakon završene žetve Prva udarna brigada,[33] ojačana sa brdskom baterijom, protivtenkovskih topova i vodom minobacača 81 mm Brdskog diviziona 8. divizije, dobila je zadatak da napadne i uniš-

ti talijansko — domobransku posadu kod željezničkog mosta na rijeci Globornici, u Dubravama, a Druga udarna brigada, ojačana vodom minobacača, da osigura jedinice 1. brigade od pravca Generalskog Stola.[34] Za izvršenje ovog zadatka štab 1. brigade izdao je 29. jula zapovijest, kojom je naredio:

— 2. bataljonu, ojačanom sa 4 pt topa, da jednom četom i mitraljeskim vodom napadne Globornički most u zahvatu željezničke pruge Donje Dubrave — Globornički most, a drugom četom i vodom mitraljeza u zahvatu komunikacije Gornje Dubrave — Globornički most. Jednu četu trebalo je zadržati u bataljonskoj rezervi, sjeverno od kote 216, da obezbijedi bateriju protivtenkovskih topova u rejonu te kote, a jednom jačom patrolom obezbijediti se od sela Gornjih Dubrava. Baterija pt topova imala je zadatak da neutralise vatru iz bunkera i tako omogući bombaškim odjeljenjima da se probiju kroz žičane prepreke;

a) 4. bataljonu, ojačanim jednim minobacačem, da posjedne položaje brdo Kobiljak — Obruč i presiječe cestu Ogulin — Gojak — Gornje Dubrave, a vatrom iz minobacača i mitraljeza da vrši demonstrativni napad na Ogulin i time veže neprijateljske snage u Ogulinu za svoje položaje u gradu;

b) 1. bataljonu, ojačanim jednim minobacačem, da posjedne položaj brdo na Krpelu (k. 420) — rejon željezničke stanice Gornje Dubrave i sa pogodnih položaja vrši vatreni pritisak na posadu u željezničkoj stanici Gornje Dubrave. Održavati vezu sa 3. bataljonom u rejonu sela Gerova;

c) 3. bataljonu, ojačanim jednim pt topom, da posjedne položaje od sela Zdenac — Gerovo, željeznička pruga Tounj — Dubrave, sa zadatkom da zatvori saobraćaj na cestama Tounj — Bosiljevo i Tounj — Donje Dubrave. Protivtenkovski top postavljen je na takav položaj odakle je efikasnom vatrom mogao tući vlakove koji bi se kretali od Oštarija prema Dubravama;

d) baterija brdskih topova da sa vatrenog položaja urejonu kote 248, južno od sela Potoka, otvara vatru po zahtjevu Štaba 8. divizije;

e) inžinjerijskoj četi da minira željeznički propust kod sela Ponora, između željezničkih stanica Oštarija i Tounja, uništi mostić na cesti Tounj —Gornje Dubrave kod kote 238, i most na cesti

33 14. juna 1943. brigade 8. divizije preimenovane su: 4. ud. brig, u 1. ud. brigadu, 5. brigada u 2. udarnu brigadu i 15. ud. brigada u 3. udarnu brigadu 8. divizije.

34 Zbornik, tom 5, knj. 17, dok. br. 79, Zapovijest štaba 8. div. od 28. jula za napad na Globornički most.

Tounj — Zdenac, a pionirskom vodu Inžinjerijske čete da prekine telefonsku liniju između Oštarija, Tounja, Gornjih i Donjih Dubrava i Globornič kog mosta i na pogodnom mjestu prekopa cestu, 100 m sjeverno od raskrsnice cesta Tounj — Ogulin — i Ogulin — s. Kamenica;

f) četa za vezu da uspostavi telefonsku liniju između brdske baterije i štaba diviziona, te između štaba brigade i štaba 2. bataljona;

g) brigadnom previjalištu da se razvije u selu Potoku, a komandno mjesto štaba brigade da bude u rejonu kote 261, sjeverno od sela Gerova.

Pečetak napada bio je predviđen za 30. jula u 4 sata.[35]

Neprijateljska posada kod Globornič kog mosta sastojala se od 16 domobrana i oko 50 talijanskih vojnika smještenih u tri bunkera izgrađena na kat i od armiranog betona. Bunkeri su bili povezani saobraćaj nicarna i sve to ograđeno petorednom bodljikavom žicom. U bunkeru, koji se nalazio na lijevoj obali rijeke, bilo je 16 domobrana naoružanih puškama, mitraljezom i puškomitraljezom. Na desnoj obali Globornice nalazila su se dva jednospratna bunkera u kojima su bili Talijani naoružani sa 2 mitraljeza, 2 puškomitraljeza i puškama. Sve u svemu, bila je to jedna dobra mala tvrđava, a ako se tome doda da su Talijani bili specijalisti za odbranu utvrđenih mjesta i objekata, onda se može zaključiti da to nije bio nimalo lak zadatak 1. udarne brigade.

U 4 sata i 45 minuta iz protivtenkovskih topova otvorena je vatra po neprijateljskim bunkerima, a pod dejstvom te vatre 1. i 2. četa 2. bataljona na čelu sa bombaškim odjeljenjima, krenula su u napad.[36]

Svaka četa imala je po dva bombaška odjeljenja. Uskoro i mitraljezi 2. bataljona otvaraju vatru po puškarnicama bunkera i tako omogućavaju bombašima prilaz žičanim preprekama, koje je prije napada na bunkere trebalo savladati. Bombaške grupe 1. čete predvodili su Miladin Kurjega, komandir čete i Mile Jurić, politič ki komesar čete. Mada su ove bombaške grupe imale svoje vođe, komandir i komesar čete, poznati po hrabrosti i odvažnosti, nisu mogli a da među prvima ne ulete u bunker. Nakon što su napravljene breše u žičanim preprekama, bombaši su krenuli ka bunkeru koga je branilo domobransko odjeljenje. Domobrani se uporno brane, Kurjega i Jurić uspijevaju stići do puškarnice i ubaciti bombe u bunker, ali toga momenta bili su pokošeni vatrom iz istog bunkera i iz susjednih bunkera u kome su se nalazili Talijani. Pogibijom komandira i političkog komesara čete, u četi nastaje mala pometnja i zabuna kod boraca, što će imati presudan

35 Zbornik, 5, knj. 17, dok. 87, Zapovijest štaba 1. brigade od 29. jula 1943. godine.

36 Zbornik, 5, knj. 18, dok. br. 13. Izvještaj štaba 8. divizije od 6. 8. 1943. godine Štabu 4. korpusa o napadu na Globornič ki most.

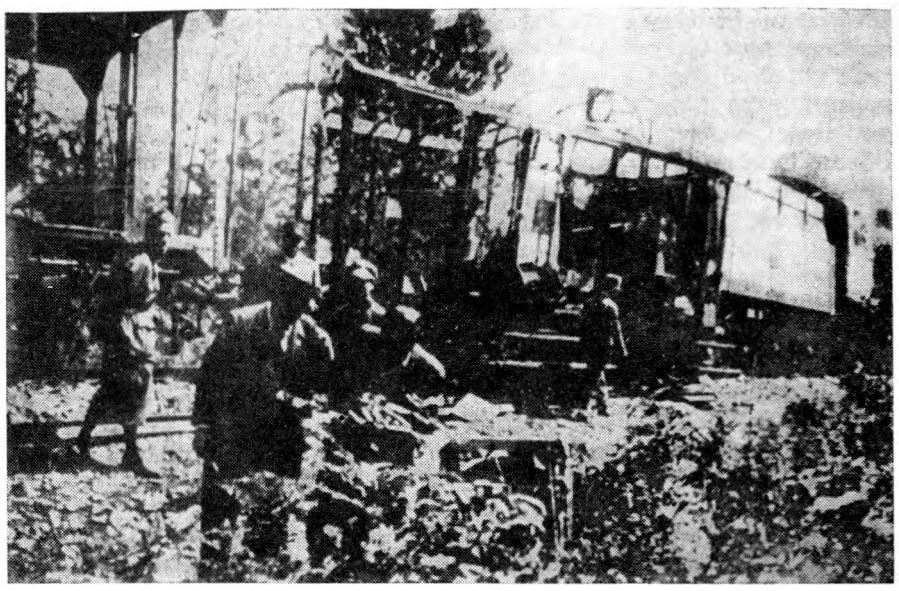

Uništena neprijateljska kompozicija teretnog vlaka na željezničkoj pruzi između Donjih i Gornjih Dubrava, augusta 1942.

značaj za dalji tok akcije i za uspjeh borbe u cjelini. U vrijeme juriša 1. četa na domobranski bunker, bombaška odjeljenja 2. čete, predvođena zamjenikom komandira čete Milošem Madžarom, izbili su pod talijanske bunkere, ubacili bombe i prisilili Talijane da sa kata pobjegnu u prizemni dio bunkera. Među Talijanima došlo je do komešanja i izvjesnog kolebanja, ali četa ne uspijeva prodrijeti u bunkere, jer su čelična ulazna vrata dobro zabravljena i teško ih je uništiti. Štab 2. bataljona priprema specijalni eksploziv za razaranje vrata. Dok su vodovi 2. čete užurbano radili na miniranju vrata, domobrani su ih sa suprotne strane Globornice obasipali vatrom iz mitraljeza i puškomitraljeza. U isto vrijeme talijanska artiljerija iz Ogulina i Oštarija obasipa zemljište oko bunkera i tako još više usporava ritam borbi 2. bataljona. Za to vrijeme oklopni vlak iz Oštarija prošao je kroz zasjede 1. i 3. bataljona i kroz željezničku stanicu Gornje Dubrave, krenuo prema Globorničkom mostu. Međutim, na pola puta do mosta pruga je bila prekinuta pa je oklopni vlak zastao i sa tog položaja obasipao mitraljeskom i topovskom vatrom naše položaje oko bunkera na Globorničkom mostu. Istovremeno je drugi oklopni vlak od Generalskog Stola krenuo prema Donjim Dubravama i položajima 2. bataljona. Oko položaja koje je držala 2. brigada nastala je velika borba. Oklopni vlak sa jakom posadom iz Generalskog Stola ne uspi-

jeva se probiti kroz položaje 2. brigade, ali oklopni vlak od željezničke stanice Gornje Dubrave, negdje prije 11 sati uspijeva da prijeđe oštećeni dio pruge i krene dalje ka Globorničkom mostu. Toga momenta i napad 2. bataljona bio je potpuno prestao, jer je neprijatelj sa svih strana uspješno branio prilaze bunkerima i Globornici, pa je Štab divizije donio odluku da se jedinice povuku od pruge i da se prekine sa daljim napadima. Kako je do konačne pobjede 2. bataljona bilo ostalo još samo nekoliko minuta, borci bataljona teška srca povlačili su se od bunkera i ostavljali takoreći pobijeđenog neprijatelja.

Kasnijom analizom toka borbi za Globornički most, Štab brigade utvrdio je da su za neuspjeh apsolutni krivci bili 1. i 3. bataljon i Inžinjerijska četa, koji nisu prekinuli željezničku prugu pred željezničkom stanicom Gornje Dubrave i što su dozvolili da se oklopni vlak, a kasnije i pješadija, probiju od Ogulina u pravcu željezničke stanice Gornje Dubrave i prema Globorničkom mostu.

U borbi za Globornički most neprijatelj je imao 12 mrtvih i dvadeset ranjenih Talijana i domobrana. Prva brigada imala je 4 mrtva, a među njima Miladina Kurjegu, komandira čete i Milu Jurića političkog komesara čete. U isto vrijeme brigada je imala 16 ranjenih, a među njima bio je i Miloš Madžar, zamjenik komandira čete. U toj akciji posebno se istakao Pavić Đuro zvani Timošenko, komandir čete. Iako ranjen u glavu, nije prekidao da se bori, čim je previjen, našao se na čelu bombaške grupe i nastavio dalji napad na neprijatelja.

Neke **akcije Drugog diverzantskog bataljona**

U toku augusta i početkom septembra 1943. godine na teritoriji Dubrava nalazili su se samo neki dijelovi Drugog diverzantskog bataljona, a jedinice 8. kordunaške divizije prebačene su na teritoriju Like radi sprečavanja prodora Nijemaca prema Dalmaciji, jer su Nijemci nastojali da prije kapitulacije Italije zauzmu pogodne položaje i pravovremeno okupiraju teritoriju koju je do tada držala talijanska vojska. Dijelovi Drugog diverzantskog bataljona, koji su se nalazili u Dubravama, imali su zadatak da svakodnevnim akcijama na komunikacijama Karlovac—Ogulin ruše prugu i ceste i tako onemoguće ili otežaju izvlačenje Talijana prema moru i prodor njemačkih okupacijskih trupa od Zagreba prema Dubravama, Ogulinu i Hrvatskom primorju. Zahvaljujući aktivnostima i neustrašivosti diverzanata, željeznička pruga kroz Dubrave vrlo često je bila u prekidu. Radi ilustracije navodim samo neke glavne akcije iz tih dana koje su izvele jedinice 2. diverzantskog bataljona u toku augusta i septembra 1943. godine:

Između Donjih Dubrava i Generalskog Stola 8. augusta srušen je jedan podvožnjak, a promet na pruzi obustavljen 32 sata.

U toku 12. augusta u rejonu srušenog podvožnjaka uništeno je 82 m željezničke pruge, promet između Karlovca i Dubrava obustavljen 13 sati.

Na dan 15. augusta između željezničkih stanica Donje Dubrave i Gornjih Dubrava, srušeno je 186 m pruge, promet obustavljen 12sati.

Da dijelu željezničke pruge Generalski Stol i Donje Dubrave dignut je u vazduh talijanski oklopni vlak, uništena je lokomotiva i dva oklopna vagona. Neprijatelj je imao 5 mrtvih i 3 teže ranjena vojnika. Na pruzi je promet obustavljen 18 sati.

Dana 29. augusta između Donjih i Gornjih Dubrava uništeno je 232 m pruge, a promet na pruzi obustavljen 42 sata.

Rano ujutro 6. septembra na dijelu pruge između Tounja i željezničke stanice Gornje Dubrave, srušeno je 120 m pruge. Pruga je bila onesposobljena 18 sati.

Noću 7/8. septembra između željezničkih stanica Generalski Stol i Donje Dubrave srušeno je 186 m pruge, a promet je bio obustavljen 19 sati.

U 15 sati 13. septembra u rejonu stanice Donje Dubrave, diverzanti 2. bataljona digli su u vazduh 10 armirano-betonskih bunkera koje su izgradili Talijani. Istog dana jedna diverzantska desetina uništila je tri srca na skretnicama i time skretnice onesposobili za upotrebu.

U toku 18. septembra diverzanti su iznenadno upali u Donje Dubrave, zapalili željezničku stanicu i 3 vagona koji su se našli na željezničkoj stanici. Druga diverzantska jedinica uništila je 200 m željezničke pruge i ptt stupova.

Noću 19/20. septembra između Donjih i Gornjih Dubrava uništeno je 150 m željezničke pruge.

Ako se baci samo letimičan pogled na pomenute brojne akcije izvedene u toku augusta i septembra na teritoriji Dubrava, onda se može uočiti da su dolinama i šumarcima Dubrava ta dva mjeseca odjekivale eksplozije podmetnutih mina i eksploziva kojim je uništavana pruga i objekti na pruzi. Mada je nepijatelj imao posade na svakih nekoliko kilometara, a ljudstvo posada bilo je u strogoj pripravnosti, ipak neprijatelj nije bio u stanju da spriječi bilo koju planiranu akciju. Doduše, prilikom planiranja akcija i diverzija uzimani su u obzir svi elementi koji su doprinosili sigurnom izvršenju zadataka.

Dubrave u vrijeme kapitulacije Italije

Pred samu kapitulaciju Italije na teritoriji Dubrava u Generalskom Stolu se nalazio 54. dobrovoljačko-milicijski bataljon, u Tounju se nalazilo 80 ustaša, domobrana i žandara, a u Donjim Dubravama oko 800 Talijana. U posadi kod Globomičkog mosta nalazilo

se oko 180 Talijana. Veći neprijateljski garnizoni bili su i dalje Karlovac, Duga Resa i Ogulin.

U Sirakuzi u Italiji, 3. septembra 1943. godine, su predstavnici talijanske vlade i zapadnih saveznika potpisali protokol o primirju, a već 8. septembra objavljena je bezuslovna kapitulacija fašističke Italije. No već prije tih događaja Hitler i Pavelić nagađali su 0 skoroj kapitulaciji Italije, pa su još početkom augusta 1943. godine počeli sa pripremama za razoružanje Talijana. Nakon proglasa o kapitulaciji Italije, Komanda njemačke vojske u Jugoslaviji naredila je svojim trupama da počnu sa razoružavanjem i zarobljavanjem talijanskih vojnika. Vrhovni štab NOV i POJ također donosi odluku za razoružavanje i zarobljavanje Talijana u Jugoslaviji. U to vrijeme jedinice 8. divizije nalazile su se u Lici i vodile ogorčene borbe s jedinicama 114. njemačke lovačke divizije[38] te drugim njemačkim i ustaškim jedinicama koje su težile da se od Bihaća i Zagreba probiju prema Dalmaciji i Hrvatskom primorju. Bez obzira na situaciju u Lici, 8. kordunaška udarna divizija hitno je prebačena iz Like na teritoriju Ogulina i Dubrava sa zadatkom da na tim prostorima što duže zadrži njemačke snage 1 time omogući našim jedinicama u Hrvatskom primorju izvlačenje ratne opreme zaplijenjene od Talijana, te da mobiliše što više sposobnog ljudstva u jedinice NOV i POJ. Još prije dolaska jedinica 8. divizije u rejon Dubrava i Oštarija 2. bataljon Kordunaškog partizanskog odreda 9. septembra 1943. god. porušio je željezničku prugu između Donjih Dubrava i Generalskog Stola, upao u željezničku stanicu u D. Dubravama i Generalskom Stolu, zarobio 37 domobrana i zaplijenio 2 brdska topa, 3 mitraljeza, 5 puškomitraljeza, 1 minobacač i dosta drugog naoružanja, municije i vojničke spreme. Zapaljene su zgrade željezničke stanice u Donjim Dubravama. Jedinice bataljona nisu imale gubitaka[39].

Dolaskom jedinica 8. divizije u rejon Oštarija odlučeno je da se 2. udarna brigada odmah uputi na komunikaciju Ogulin—Vrbovsko, a 1. brigada na komunikaciju Tounj—Gornje Dubrave. Zadatak ovih brigada bio je da razoružaju preostale talijanske i domobranske posade i da počnu sistematskim uništavanjem komunikacija Generalski Stol—Oštarije i Ogulin—Vrbovsko. Ujedno 1. i 3. udarna brigada imale su zadatak da onemoguće, ili uspore napredovanje Nijemaca od Karlovca prema Ogulinu i Hrvatskom primorju.

Poslije podne 10. septembra 2. i 3. bataljon 3. brigade poslati su u rejon Donjih Dubrava i Generalskog Stola, a ostali bataljoni ostali su u rejonu raskrsnice puteva kod Oštarija. Upravo u to vrijeme vođeni su pregovori između štaba Plaščanskog PO i jednog domobranskog bataljona o predaji oštarijske posade što je i uspje-

38 Zbornik, tora 5, knj. 18, dok. br. 130, str. 401.

39 Zbornik, tom 5, knj. 19, dok. br. 123.

lo. Na putu prema Donjim Dubravama 2. bataljon je po dolasku pred Globornički most naišao na jaču ustaško-domobransku posadu, koja je već bila smijenila Talijane. Predstavnici štaba bataljona pozvali su neprijatelja na predaju, a pošto nije dobiven nikakav odgovor, 1. četa 2. bataljona napala je neprijateljsko utvrđenje. Ostale čete bataljona, sa izvjesnim brojem muškaraca iz Dubrava, počeli su sa radom na rušenju željezničke pruge. Jedinice 3. bataljona 3. brigade izvršile su napad na neprijateljsku posadu na željezničkoj stanici Gornje Dubrave. I u ovoj posadi više nije bilo Talijana, a njihova utvrđenja zaposjele su ustaše i domobrani. Napad nije uspio, jer se neprijatelj grčevito branio iz armirano-betonskih utvrđenja koje je izgradila talijanska okupatorska vojska, a jedinice bataljona nisu imale potrebnog protivtenkovskog oružja niti eksploziva za uništenje ove vrste bunkera.

Jedinice 1. kordunaške udarne brigade stigle su na komunikaciju Tounj—Gornje Dubrave 11. septembra 1943. godine. Čim je brigada stigla na položaje, počelo je rušenje i uništavanje pruge i puta koji vode od Gornjih Dubrava prema Ogulinu i Oštarijama. U toku dana dobivena je obavijest o pokretu 14. motorizovanog policijskog puka ojačanog ustaškim jedinicama, srednjim tenkovima i artiljerijom. U toku dana jedinice 3. brigade, koje su se još nalazile na komunikaciji Dubrave—Generalski Stol, vodile su teške borbe sa neprijateljem. Oko podne, istog dana, jedna njemačka motorizovana kolona uspjela je da se probije kroz položaje 2. bataljona 3. brigade. U ovom neprijateljskom prodoru 2. bataljon 3. brigade izgubio je dva pt topa 37 mm, ali bataljon se ubrzo sredio i potpomognut sa dva bataljona 1. kordunaške brigade preduzeo protunapad. Zahvaljujući svježim snagama 1. brigade, neprijateljski klin u odbrambenom rasporedu 3. brigade je likvidiran, a izgubljeni topovi vraćeni.[40]

U toku 12. septembra jedinice 1. i 3. kordunaške udarne brigade nastavile su s rušenjem pruge i komunikacija na teritoriji Dubrava. Mada su Nijemci ubacili u borbu i dva ustaška bataljona, eskadrilu bombardera i dva oklopna vlaka, koji su napadali jedinice 1. i 3. brigade, jedan od Ogulina i drugi od Generalskog Stola, obje brigade zadržale su položaje u rejonima Donjih i Gornjih Dubrava. Cijeli dan teritorija duž željezničke i putne komunikacije u Dubravama bila je obavijena gustim dimom od eksplozije avionskih bombi, artiljerijskih granata i minobacačkih mina. Mitraljeski rafali parali su nebo iznad Dubrava. Bio je to pravi ratni dan i veliki vatreni pakao nad pitomim selima Dubrava. Međutim, Nijemci, mada su bili brojno jači, a naročito su bili superiorniji u naoružanju i municiji, ne uspijevaju da zauzmu Dubrave. I pod ovakvom

40 Vidi monografiju Četvrte ud. brigade, autor Gnjaco Perić, str. 158—162. i Monografiju Petnaeste kordunaške udarne brigade od istog autora, str. 117—120.

paklenom vatrom Nijemaca i ustaša narod Dubrava i okolnih sela cijeli dan je snabdijevao ljudstvo brigada hranom i vodom. Mnogi mlađi mještani bili su angažovani s jedinicama brigada u rušenju pruge i puteva.

Nijemci, koji su od Rijeke ušli u Ogulin, 13. septembra probili su se od Ogulina i zaposjeli Oštarije. Nakon toga 1. kordunaška brigada povučena je iz Dubrava u rejon Oštarija, a na teritoriji Dubrava ostala je i dalje kompletna 3. kordunaška udarna brigada. Ona je i dalje nastavila da pruža snažan otpor njemačkim trupama.

U toku 13. septembra 3. bataljon 3. brigade iskoristio je momenat kada su se u Generalskom Stolu našle slabije Pavelićeve jedinice, upao u Generalski Stol. Iz ustaškim skladišta iznijeli su i prebacili na Kordun 5 mitraljeza, 5 puškomitraljeza, 10 sanduka ručnih bombi, 1.000 mina 45 mm, nekoliko stotina granata za brdske topove, 50.000 puščanih i mitraljeskih metaka i puna dva kamiona ostalog vojnog materijala i tehnike.

U petodnevnim borbama samo 3. brigada imala je 5 mrtvih i 20 ranjenih boraca i starješina. Jedna i druga brigada 8. divizije porušile su oko 10 km željezničke pruge, uništile željeznička postrojenja u željezničkoj stanici Oštarije, uništen je jedan njemački kamion a 10 oštećeno. Putevi su prekopani na preko 20 mjesta, a na pet mjesta su postavljene barikade, srušen jedan most i 5 propusta.

Oslobođenje Trošmarije

Poslije petodnevnih borbi u Dubravama neprijatelj se od Karlovca probio u Ogulin. Osim toga u Trošmariji je organizovana neprijateljska posada jačine jedne čete od 120 ustaša i jedna domobranska četa jačine 80 domobrana, naoružani s 8 puškomitraljeza i puškama. Pošto je ova posada bila velika smetnja, kako za teritoriju općine Dubrave, tako i za putnu vezu Kordun—Dubrave—Zumberak, štab 8. kordunaške udarne divizije odlučio je da 20. septembra u 18 sati Druga kordunaška udarna brigada napadne na Trošmariju, razbije neprijatelja, oslobodi mjesto i u Trošmariji sruši most na rijeci Dobri.[41]

Za vrijeme dana bataljoni 2. brigade krenuli su u napad na neprijatelja u Trošmariji. Prije polaska naših jedinica u napad minobacačka četa brigade otvorila je vatru po prednjim krajevima ustaško-domobranske odbrane sa ciljem da u žičanim preprekama stvori prolaze za upad partizana u Trošmariju. Međutim, umjesto da naše mine padaju po neprijateljskim položajima i žičanim preprekama, one su eksplodirale upravo u strojevima jedinica brigade.

41 Zbornik, tom 5, knj. 19, dok. br. 131, str. 421—423.

Od eksplozija mina brigada je imala nekoliko mrtvih i ranjenih, što će se i te kako odraziti na tempo napada bataljona i na opći uspjeh brigade. Među borcima 3. i 4. bataljona došlo je do zabune, pa planirani juriš nije izveden. To je omogućilo neprijatelju da pojača odbranu prednjeg kraja i izvrši psihološku pripremu ljudstva za kasnije borbe. Poslije sređenja i kraće pripreme jedinica, u samu noć, otpočeo je novi napad na Trošmariju. Međutim, bilo je kasno. Neprijatelj je organizovao odbranu i čete 2. brigade obasuo jakom vatrom naoružanja i ručnim bombama. Tako je ovaj napad propao. Mada nije bilo izgleda za uspjeh, u toku noći 20/21. septembra bataljoni su još dva puta pokušali da se pomoću jurišnih grupa probiju u neprijateljsko uporište, ali je svaki ponovljeni napad bio osujećen i odbijen.

U jedan sat poslije ponoći, 21. septembra, kada je vidio da se više ništa ne može učiniti, komandant brigade Joco Tarabić naredio je da se bataljoni povuku od Trošmarije i zaposjednu položaje oko mjesta van domašaja neprijateljske vatre. Blokada mjesta trebala je da primora neprijatelja da se probije iz okruženja, što bi stvorilo uslove za oslobođenje mjesta i rušenje mosta na Dobri.

U 10 sati, 21. septembra, neprijateljska posada napušta Trošmariju i kreće prema Ogulinu, računajući da na tom dijelu nema više jedinica brigade. Međutim, u rejonu Popova Sela ustašku kolonu je sačekao 4. bataljon, koji je inače bio na odmoru u tom selu. Poslije kratke borbe neprijatelj se, ne želeći da bilo šta reskira, brzo povukao natrag u Trošmariju, u koju još nisu bile ušle naše jedinice. Istog časa je iz Ogulina prema Trošmariji krenula motorizovana kolona od 4 tenka i sedam kamiona punih vojnika. Pokret ove neprijateljske kolone za trenutak je odgodio ponovni napad 2. brigade na posadu u Trošmariji, jer se nije znalo da li će 1. bataljon biti u stanju da zaustavi neprijateljske tenkove tipa »Tigar«. Dok se čekao ishod sukoba 1. bataljona i njemačke kolone, posada iz Trošmarije je, koristeći nebudnost bataljona, napustila mjesto, prešla rijeku Dobru, kroz selo Lipovšćak i selo Gornje Dubrave te otišla u ustašku posadu na željezničkoj stanici Gornje Dubrave.

Poslije oslobođenja Trošmarije 2. brigada je i dalje zadržala jedinice na osiguranju prema Ogulinu i željezničkoj stanici Gornje Dubrave, a inžinjerijska četa brigade te 3. i 4. bataljon srušili su most na Dobri u Trošmariji i ustaška utvrđenja u mjestu i oko Trošmarije.

U borbi za Trošmariju zarobljen je 1 ustaša, 8 ih je poginulo, a preko 10 ranjeno. Zaplijenjene su 3 puške, troja kola puna materijala, 6 vučnih konja, vojnička kuhinja i dosta drugog materijala.

U borbi za Trošmariju poginuo je politički komesar 2. udarne brigade Đuro Krajačić. Smrt političkog komesara Krajačića bolno je odjeknula u brigadi. Đuro je inače bio jedan od istaknutih organizatora ustanka u kotaru Veljun, a od početka ustanka obavljao

je dužnosti političkog komesara odreda, političkog komesara čete i političkog komesara 2. bataljona 2. KPO. Pored političkog komesara Krajačića, poginuli su Pero Šarac, komesar čete, i borci Dragan Božić, Zijad Kapić i Mlađan Repac, a 10 boraca i starješina je ranjeno.

Prvo rušenje mosta na Globomici

Nakon odlaska talijanske vojske sa teritorija Dubrava, Nijemci, ustaše i domobrani ponovno su 20. septembra čvrsito zaposjeli sva mjesta i posade koje su do tada držali Talijani, ustaše i domobrani. U to vrijeme Ogulin je branilo 700 ustaša, 500—600 Nijemaca i oko 200 domobrana i žandara. U Oštarijama se nalazilo oko 400 Nijemaca i ustaša sa 3 srednja tenka, četom minobacača i dosta automatskog naoružanja. U rejonu željezničke stanice Gornje Dubrave nalazila se posada od oko 450 ustaša, domobrana i žandara. Kod Globomičkog mosta bila je posada od oko 100 ustaša i domobrana, a isto toliko u željezničkoj stanici Donje Dubrave. Mjesto Generalski Stol je branilo oko 300 ustaša i domobrana, a u selu Tounj bilo je preko 100 ustaša.

Prema operativnoj zapovijesti 4. korpusa NOV i POJ 28. septembra 1943. godine trebali su početi napadi jedinica 7. banijske divizije i 8. kordunaške divizije na neprijatelja duž pruge Karlovac—Ogulin. U 1. fazi jedinice 8. divizije trebale su napasti i likvidirati ustaško-njemačku posadu u Oštarijama, a jedinice 7. divizije imale su zaadatak da napadnu i razoružaju neprijateljske posade u Zvečaju, Generalskom Stolu, Donjim Dubravama. U drugoj fazi 8. kordunaška divizija trebala je produžiti sa napadom na neprijateljski garnizon u Ogulinu, a 7. divizija da likvidira neprijatelja kod Globomičkog mosta i na željezničkoj stanici Gornje Dubrave.[42]

Poslije višednevnih teških borbi jedinice 8. divizije i pored svih preduzetih mjera nisu uspjele likvidirati neprijatelja u Oštarijama. Jedinice 7. banijske divizije su noću 27/28. septembra prešle iz Korduna preko rijeke Mrežnice i u toku noći brigade divizije izbile su na željezničku prugu u Dubravama. U zoru 28. septembra 1. banijska brigada napala je neprijateljsku posadu u Generalskom Stolu. Druga brigada iste divizije postavila se između Generalskog Stola i Zvečaja radi osiguranja 2. brigade od pravca Karlovca i Duge Rese. Druga brigada je u isto vrijeme prekinula prugu oko Zvečaja na više mjesta, a 3. brigada je još u toku noći 27/28. septembra ž. st. Gornje Dubrave — ž. st. Donje Dubrave i iste noći otpočela sa sistematskim uništavanjem pruge između Donjih i Gornjih Dubrava.

42 Zbornik, tom 5, knj. 19, dok. br. 167, str. 521—526.

U zoru 29. septembra ponovno je izvršen napad na neprijatelja u Generalskom Stolu. Tek što je postigla prve uspjehe 1. brigada je obaviještena da su jače njemačke i ustaške snage ušle u Zvečaj. Zbog blizine Zvečaja štab 1. brigade privremeno prekida napadne akcije u Generalskom Stolu, nastojeći da sačeka i utvrdi kakve su namjere neprijatelja iz Zvečaja. Oko 17 sati istog dana njemačke jedinice uz podršku tenkova, artiljerije i avijacije probijaju se u Generalski Stol i iz mjesta izvlače ustašku posadu i odlaze prema Zvečaju i Dugoj ReSl. U borbama za Generalski Stol 1. brigada je imala 3 mrtva i 5 ranjenih. Neprijateljski gubici iznosili su 40 mrtvih i ranjenih. Brigada je zaplijenila 5 pušaka, oko 110 hiljada puščanih i mitraljeskih metaka, 30 ručnih bombi i dosta druge municije i materijala.

Rano ujutro 29. septembra 2. banijska brigada postavila je zasjedu kod Zvečaja. Nešto kasnije stigla je od Karlovca željeznička kompozicija sa 20 vagona radnika i vojske radi opravke pruge oko Zvečaja i Generalskog Stola. Negdje u isto vrijeme u Zvečaj su stigle i neke njemačke oklopne snage. Čim je počela borba između 2. brigade i neprijateljskog pojačanja oko Zvečaja, pružni radnici su pobjegli natrag prema Dugoj Resi, a ustaše i Nijemci su nastavili sa napadima na jedinice 2. banijske brigade, sve dok je nisu odbacili od pruge, a potom su nastavili pokret radi ponovnog zauzimanja Generalskog Stola.

Noću 28/29. septembra 3. banijska brigada izvršila je napad na neprijateljsku posadu u željezničkoj stanici Gornje Dubrave. Mada je napad brigade bio dobro organizovan, neprijatelj je uspio da se odupre i odbaci brigadu od svojih položaja.

Prije zore, 1. oktobra, jedinice 7. banijske divizije primile su nove zadatke, i to:

1. brigada rokirana je na prostoriju s. Dubrovčani — s. Kozalj Vrh, sa zadatkom da dejstvuje na komunikaciji i željezničkoj pruzi Zvečaj—Duga Resa,

2. brigada zaposjela je položaje oko Zvečaja, izvršila aktivnu blokadu neprijatelja u mjestu i počela sa pripremama za napad na Zvečaj,

3. brigada 30. septembra u 18 sati ponovila je napad na neprijateljsku posadu u željezničkoj stanici Gornje Dubrave i kod Globornićkog mosta. Pod zaštitom vatre brdske baterije jedinice brigade krenule su u napad koji je bio tako silovit da je u prvom naletu neprijatelj razbijen. Nakon toga ustaše i domobrani pokušavaju da se pojedinačno i u grupicama probiju iz posade, te koristeći mrak, pošumljeno i ispresijecano zemljište, bježe prema Ogulinu i Karlovcu. Nastala je trka i hvatanje neprijateljskih vojnika i grupica vojnika koje su se bezglavo povlačile sa teritorije Dubrava. Nakon jednosatne borbe jedinice 3. brigade zarobile su 116 ustaša i domobrana, 37 ih je poginulo, a 5 ranjeno. Gubici 3. brigade iznosili su 2 mrtva i 4 ranjena borca. U željezničkoj stanici i na

Globomici zaplijenjeno je 5 minobacača, 9 mitraljeza, 8 puško-mitraljeza, 1 automat, 140 pušaka, 100 ručnih bombi, 105 mina za minobacače, 65.000 metaka za puške i mitraljeze i dosta drugog materijala.

U toku 1. oktobra sve tri brigade 7. divizije nastavile su akciju čišćenja terena Dubrava i okoline radi hvatanja razbijenih ustaških i domobranskih jedinica. Ujedno radilo se na uništavanju pruge, neprijateljskih bunkera i temeljitog uništenja Globorničkog mosta. Razbijene neprijateljske posade i odbjegli neprijateljski vojnici hvatani su po Dubravama kao zečevi. Prema neprijateljskim obavještenjima, samo 70 ustaša i domobrana uspjelo se spasiti i skloniti u Ogulin, a ostali su pobijeni ili zarobljeni. Konačni rezultati akcije 1. oktobra uveče bili su: zarobljeno je 275 ustaša i domobrana, oko 200 ih je ubijeno i ranjeno[45], a 20 se udavilo u Dobri i Mrežnici. Zaplijenjeno je 5 minobacača sa 60 mina, 8 mitraljeza, 8 puškomitraljeza, 1 automat, 150 pušaka, 130 ručnih bombi, 170.200 metaka za puške i mitraljeze i puno hrane i drugog vojnog materijala.

Globomički most, bunkeri i utvrđenja oko mosta razrušena su do temelja. Oštećen je 1 njemački tenk i uništena 2 kamiona. Uništeno je nekoliko kilometara željezničke pruge i telefonskih stupova, srušen je jedan vijadukt. Gubici jedinica 7. divizije bili su 20 mrtvih i 64 ranjena.

Jedinice 7. banijske divizije ostale su na teritoriji.

Sredinom septembra 1943. godine njemačke okupacijske trupe zamijenile su Talijane u garnizonima Karlovcu, Oštarijama i Ogulinu. Nakon toga borbe su sve češće i oštrije, a neprijateljska taktika ratovanja nešto drukčija u odnosu na taktiku ratovanja talijanske vojske. Njemačke trupe su sve agresivnije. U napadima protiv jedinica NOV i POJ Nijemci koriste sve svoje prednosti. Noć, pošumljeno zemljište, snijeg i slično za Nijemce nisu bile posebna prepreka. U zimsko doba obilato se koriste skijama i opremom za zimsko ratovanje. Kroz Krpel, Kapelu i ostale šume prolaze u svako doba dana i noći, nastojeći da pod plaštom mraka i drveća vrše iznenadne napade na bokove i pozadinu partizanskih jedinica. Koncem 1943. godine razbijeni četnički ostaci se sređuju, stvaraju pakt s Nijemcima i po njihovim direktivama vrše upade na teritoriju Dubrava sa ciljem uznemiravanja stanovništva, pljačke, vršenja četničke, neprijateljske propagande i vrbovanja stanovništva i boraca Dubravaca u svoje redove. Međutim, narod Dubrava čvrsto je vezan uz NOV i POJ i ne nasjeda četničkim trikovima i propagandi.

Shodno taktici ratovanja Nijemaca, pa sada i ustaša, jedinice

43 Zbornik, tom 5, knj. 20, dok. br. 1, str. 7. i 8. Ista knjiga, dok. br. 19, 42, 141. i 195. Hronologija oSl. borbe naroda Jugoslavije. Vidi mjesec septembar 1943.

i

NOV i POJ prilagođavaju se novonastaloj situaciji. U našim jedinicama posebna se pažnja posvećuje obuci ljudstva, obavještajnoj službi, maskiranju i stručnijoj izobrazbi starješina, kako bi se uspješnije pariralo neprijatelju i izbjegavala iznenađenja. Nastojalo se neprijatelja uvlačiti u klopke i tako mu zadavati udarce i poraze.

Posljednja godina narodnooslobodilačkog rata

Drugi poraz neprijatelja kod Globorničkog mosta

Početkom januara 1944. godine posadu Globorničkog mosta sačinjavali su 50 Nijemaca iz željezničko-pionirskog bataljona, 60 ustaša iz 5. ustaške bojne i 60 domobrana iz 3. domobranske pješadijske pukovnije. Ustaše i domobrani su obezbjeđivali most i bili pomoćna radna snaga prilikom izgradnje mosta[44]. Most je dugačak oko 100 m, a iznad nivoa vode je oko 40 m. Zemljište oko mosta je pošumljeno i ispresijecano vrtačama. Prilazi mostu nisu najpogodniji. Na obje strane rijeke neprijatelj je imao utvrđenja koja su se sastojala od zemljanih i manjih betonskih bunkera, povezanih rovovima i saobraćajnicama. Ispod mosta, na obali korita rijeke nalazio se trospratni armirano-betonski bunker, kojega je branilo 60 vojnika. Utvrđenja Globorničkog mosta sastojala su se iz dva odbrambena rejona, čiji su sistemi vatre bili tako usaglašeni da su oba utvrđenja, zajedno sa trospratnim bunkerom činili jednu otpornu tačku. Pored toga u obližnjim garnizonima Ogulinu i Generalskom Stolu nalazilo se nekoliko oklopnih vlakova, koji su zbog blizine Globorničkog mosta mogli svakog časa priteći u pomoć napadnutoj posadi na rijeci Globornici.

Prije napada na neprijateljsku posadu kod Globorničkog mosta 1. i 2. kordunaška brigada bile su na odmoru u rejonu Perjasica. One su 3. januara 1944. godine prešle rijeku Mrežnicu kod šume Mašnik i stupile na teritoriju Dubrava. Istog dana 1. bataljon 1. brigade postavio je zasjedu kod željezničke stanice Gornje Dubrave, 2. bataljon se nalazio u selu Rebići, 3. bataljon u selu Gojaku, a 4. bataljon postavio je zasjedu u rejonu sela Zatezala i Donjih Dubrava. Istog dana u 8 sati patrola jačine 20 ustaša krenula je od Generalskog Stola prema željezničkoj stanici Donje Dubrave radi izviđanja terena. To je bila svakodnevna rutinska praksa održavanja ličnih kontakata neprijateljskih posada na relaciji Dubrava. U rejonu Donjih Dubrava ustaška patrola upala je djelimično u zasjedu 4. bataljona. Nakon kratke borbe neprijateljska patrola je likvidirana. Samo se 5 ustaša spasilo i vratilo u Generalski Stol.

44 Globornički most srušile su jedinice 3. banijske brigade 30. septembra 1943. Poslije toga Nijemci i ustaše su radile na podizanju novog privremenog mosta.

Poslije podne u zasjedu 1. bataljona ušla su 3 domobrana i 17 željezničara, koji su od Tounja išli prema selu Donje Dubrave. Svi su zarobljeni, saslušani i pušteni kućama. U toku noći 3/4. januara jedinice 1. brigade napale su ustaško-domobransku posadu u Tounju. Pored svih nastojanja 1. brigade Tounj nije zauzet, ali kao rezultat toga napada, neprijateljska posada iz Tounja noću 5/5. januara napustila je mjesto i povukla se u Oštarije.

Noću 3/4. januara jedinice brigade, ojačane civilima iz Dubrava rušile su željezničku prugu Tounj — željeznička stanica Gornje Dubrave ,te prugu između Globorničkog mosta i Generalskog Stola.

Prisustvo 1. i 2. brigade na teritoriju Dubrava, pored zasjeda i diverzija, iskorišćeno je i za izviđanje neprijatelja i položaja oko Globorničkog mosta. Na osnovu prikupljenih podataka izrađen je plan napada na Globornički most. Suština plana napada sastojala se u tome da jedinice 2. brigade postave osiguranje prema Generalskom Stolu. Posjedanjem položaja Stupišta—Donji Zatezali—Draga (kota 213) bataljoni 2. brigade čvrsto su zasjeli na prugu i put koji od Generalskog Stola vodi prema Donjim Dubravama i Globomičkom mostu. Čete 1. i 3. bataljona bile su na osiguranju prema Oštarijama i Ogulinu. Napad na Globornički most vršili su 2. bataljon ojačan sa 2 brdska topa, jednim protivtenkovskim topom i jednim minobacačem 81 mm pravcem Donje Dubrave—Globomica, a 4. bataljon, ojačan jednim pt-topom i dva minobacača vršio je napad od pravca željezničke stanice Gornje Dubrave. Početak napada bio je predviđen za 6. januara u 15 sati.[45] U ovoj akciji početak napada bio je predviđen još za dnevnog svjetla, što inače nije bio uobičajeni slučaj kod naših jedinica.

Jedinice na osiguranju, 6. januara u 15 sati, već su bile svaka na svom položaju. Bataljoni sa ojačanjima krenuli su prema neprijateljskoj posadi. Jedinice su se kretale pod zaštitom naše artiljerijske, minobacačke i mitraljeske vatre. Neprijatelj je još prije prilaska bataljona pred odbrambene položaje otvorio vatru po našim jedinicama, ali bez naročitog uspjeha. Uskoro poslije početka napada 2. i 4. bataljon izbili su pred žičane prepreke, i pošto još nije bila napravljena niti jedna breša u žičanoj prepreci, bataljoni su se na pogodnim položajima zaustavili tražeći rješenje kako sa najmanjim gubicima upasti u sistem neprijateljske odbrane. U to vrijeme neka artiljerijska oruđa primaknuta su u blizinu neprijateljskih upornih tačaka, iz kojih su ustaše i domobrani obasipali položaje naših jedinica u napadu. Nešto poslije 22 sata Miloš Gojak, komandir 3. čete 4. bataljona, stupio je na scenu. On je po odobrenju štaba 4. bataljona formirao bombaško odjeljenje. Kad je mjesec zašao za oblake, po jarcima s obje strane pruge provukao je ispod žice najprije bombaško odjeljenje, a potom i cijelu četu.

45 Zbornik, tom 5, knj. 23, dok. br. 30. i 63.

Zatim je četa ručnim bombama, noževima i vatrom automatskog naoružanja zauzela prve neprijateljske odbrambene položaje. Ubrzo zatim, iza 3. čete u sistem neprijateljske odbrane upada i 1. četa 4. bataljona, i tada je neprijateljsko utvrđenje na pravcu napada 4. bataljona bilo zauzeto. Jedan dio neprijateljskih vojnika je zarobljen ili poginuo u borbi, ostatak se probija iz utvrđenja i bježi prema Generalskom Stolu, gdje će naići na jedinice 2. kordunaške brigade i tu neslavno položiti oružje.

Ponijet uspjesima 4. bataljona i 2. bataljon je sada smjelije krenuo u napad na neprijatelja. Poraz neprijatelja na pravcu napada 4. bataljona, negativno je djelovao na neprijateljske vojnike, tako da je i 2. bataljon, bez osjetnijih gubitaka, upao u neprijateljsko utvrđenje i zauzeo otpornu tačku na suprotnoj strani mosta. Poslije 23 sata, 6. januara, veliki dio neprijateljske posade je uništen ili zarobljen, a oko 60 neprijateljskih vojnika, mahom ustaša i Nijemaca, sklonilo se u trospratni armirano-betonski bunker na obali Globornice, ispred mosta. Uz pomoć artiljerijske vatre pokušano je da se osvoji i posljednje neprijateljsko uporište kod mosta, ali neprijatelj se ogorčeno branio. Štab 1. brigade odlučuje da noću 6/7. januara 2. četa 1. bataljona blokira bunker, a ostalo ljudstvo brigade dobilo je zaslužni odmor.

Prije početka napada, 7. januara, 1. brigada dobila je desetak pancimih granata od 2. brigade, a rano ujutro jedinice 2. bataljona posjele su položaje oko bunkera, spremne za napad na posljednje neprijateljsko utvrđenje kod mosta. Prije početka napada u neposrednu blizinu mosta dovučeni su jedan brdski i jedan pt top iz kojih su nešto poslije 6.30 sati otvorili sa mosta artiljerijsku vatru po bunkeru. Nakon 6 ispaljenih granata neprijatelj je oko 7 sati bijelom krpom dao iz bunkera znak za predaju.

Oko 10 sati jedna četa 10. ustaškog bataljona, sa dva oklopna vlaka, krenula je od Generalskog Stola u pravcu Donjih Dubrava. Kad su oklopni vlakovi stigli na 1 km od željezničke stanice Donje Dubrave, na njih je otvorena vatra iz topova 2. brigade sa položaja kod sela Donji Zatezali. Vatra protivtenkovskih topova prisilila je ustaške oklopne vlakove da se povuku u Generalski Stol. Pod zaštitom vatre iz oklopnih vagona povukla se i ustaška četa, koju je napao jedan bataljon 2. brigade. Poslije ove uspješnije intervencije 2. brigade, njene jedinice i dalje su ostale na ranijim položajima oko Donjih Dubrava, obezbjeđujući jedinice 1. brigade, koje su vršile evakuaciju naoružanja, opreme i drugog materijala i radile na uništenju Globorničkog mosta, što je i bio glavni cilj napada 1. brigade. Osim toga, oko 30 ustaša, Nijemaca i domobrana, koji su se uspjeli probiti od Globorničkog mosta, krilo se u šumarcima, čekajući pad mraka, a u toku noći 7/8. januara imali su namjeru da se probiju u Generalski Stol. Štab 2. brigade znao je za ove namjere pa su njeni bataljoni budno motrili sve pravce koji od Dubrava vode prema Generalskom Stolu. Oko 22 sata 7.

januara razbijene ustaše s Globomičkog mosta naišle su na položaje 2. brigade. U kratkoj borbi neprijatelj je gotovo likvidiran.

U borbi za most na Globornici zarobljeno je 115 neprijateljskih vojnika i 10 željezničara — građevinskih stručnjaka, a 98 neprijateljskih vojnika je poginulo, među kojima 4 neprijateljska oficira Preko 30 neprijateljskih vojnika je ranjeno. Zaplijenjeno je 12 puškomitraljeza, 1 minobacač, 3 automata, 3 pištolja, 1 signalni pištolj sa 40 signalnih metaka, oko 100 pušaka, 130 ručnih bombi, 60 mina za minobacač, oko 35.000 metaka za puške i mitraljeze, preko 70 vojničkih odijela, isto toliko pari cipela, 110 ćebadi, poljskih kazana, dosta hrane, građevinskog materijala i vojničke opreme. Osim toga uništeno je 20 oklopnih željezničkih vagona, a 3 oklopna vagona su oštećena. Uništen je već skoro opravljeni most na Globornici i zapaljena velika količina građevinskog materijala namijenjena za završetak radova na mostu.[46]

Gubici jedinica 8. divizije iznosili su 6 poginulih i 16 ranjenih, od kojih su dvojica naknadno podlegli ranama.

Gubici jedinica 8. divizije, u odnosu na neprijateljske gubitke, bili su relativno mali i neznatni, zahvaljujući dovitljivosti i hrabrosti Miloša Gojaka, komandira 3. čete 4. bataljona 1. brigade, koji je skoro bez gubitaka upao u sistem neprijateljske odbrane i time omogućio ostalim jedinicama izvršenje dobivenih zadataka. Ovom uspjehu treba pridodati i zalaganje 1. i 2. brigade, koji su nesebičnim zalaganjem i žrtvovanjem doprinijeli pobjedi. Druga pobjeda jedinica 7. banijske i 8. kordunaške divizije u napadu na Globornički most, 30. septembra 1943. i januara 1944. godine, imale su velikog odjeka kod naroda ovog kraja, a neprijatelj je bio potpuno zabrinut jer se radilo o vrlo važnoj komunikaciji koju je neprijatelj nastojao tokom cijelog rata da zadrži u svojim rukama, da mu služi za transport materijala i trupa od Zagreba prema Hrvatskom primorju i Dalmaciji.

Borbe sa jedinicama 392. legionarske divizije

Zbog sve većih poraza Pavelićeve vojske na komunikaciji Karlovac — Dubrave — Ogulin, 9. januara 1944. godine održan je u Karlovcu sastanak komandanta 392. legionarske divizije[47] generala Mikla i komandanta zapovjedništva 1. Sektora domobranstva gene-

46 O borbi kod Globomičkog mosta u izvještaju Glavnog stož. domobranstva od 9. januara 1944. stoji: »Noću 6/7. januara nadmoćne partizanske snage uz podršku topničtva zauzele su uporište Globornički most, koje je branilo: Nijemci, domobrani i ustaše. Po dosada primljenim podacima vlastiti gubici su veliki . . .« Zbornik, tom 5, knj. 23, dok. br. 155.

47 392. leg. divizija formirana je augusta 1943. u Austriji. Starješinski sastav sačinjavali su Nijemci i Austrijanci. Borački sastav je iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine.

rala Ivana Tomaševića[4]*. Na ovom sastanku razmatrana je situacija na sektoru Ogulina te na komunikaciji Duga Resa — Dubrave — Ogulin, a potom je donijet plan o zajedničkim dejstvima ustaško-domobranskih jedinica i 392. legionarske divizije. Trebalo je razbiti partizanske snage oko Ogulina i time stvoriti povoljnije uslove za nesmetan saobraćaj između Ogulina i Hrvatskog primorja. Suština pomenutog plana [49] sastojala se u slijedećem: Prvo, 487. grenadirski puk, sa dijelovima Pionirskog bataljona 392. divizije, 10. januara, posjeda prostor između Duge Rese i Generalskog Stola, sa zadatkom da obezbijedi uslove za razvoj i prodor 392. divizije i nekih ustaških jedinica u pravcu Ogulina, drugo, formira se borbena grupa sastava 847. grenadirski puk, izviđački odred, pionirski bataljon i dijelovi 392. artiljerijskog puka 392. divizije, koja je imala zadatak da se, koristeći dva pravca: Generalski Stol — Dubrave — Oštarije —- Ogulin, i Generalski Stol — Dubrave — Trošmarija — Ogulin, što prije probije do Ogulina, a usput da očisti od partizanskih jedinica teritoriju Dubrava i Trošmarije. Početak realizacije plana bio je predviđen za 13. januar prije podne.

U vrijeme neprijateljskih priprema za prodor prema Ogulinu Osma kordunaška udarna divizija bez 2. brigade, 11. januara 1944. godine oslobodila je jako neprijateljsko uporište Oštarije. Nakon desetosatne borbe neprijatelj je prisiljen na predaju. Rezultat te akcije bio je jedan uništen ojačani ustaško-domobranski bataljon i tom prilikom neprijatelj je imao 150 zarobljenih, a preko 80 ustaša i domobrana je poginulo. Poslije Oštarija na redu je bio neprijateljski garnizon u Ogulinu, ali u međuvremenu 392. divizija počela je sa probojem svojih jedinica u rejon Ogulina.

Primivši podatke o koncentraciji neprijatelja u Karlovcu i Dugoj Resi i o njihovim namjerama, Druga kordunaška udarna brigada ojačana s dva bataljona Plaščanskog partizanskog odreda, noću 12/13. januara, posjela je položaje na odbranu. Bataljoni Plaščanskog partizanskog odreda zauzimaju raspored sjeverno od šume Mašnik, i to od kote 153 koja se nalazi na lijevoj obali Mrežnice, pa do kote 223 a 2. bataljon 2. brigade zaposjeda položaje isključno šuma Mašnik, pa ulijevo selo Donje Dubrave. Čvrsto sarađuju sa četama 4. bataljona u zatvaranju komunikacije Generalski Stol — Donje Dubrave. Četvrti bataljon, ojačan sa pratećom četom brigade, zaposjeda položaje isključivo selo Donje Dubrave — k. 221 — selo Rebići, koje se nalazi na lijevoj obali rijeke Globornice — sjeverna ivica šume — Debela Dubrava. Jedan vod ovog bataljona sa teškim mitraljezom posjeo je položaje u rejo-

48 Ivan Tomašcvić jc zarobljen u vrijeme oslobođenja zemlje 1945. godine, osuđen na smrt i strijeljan.

49 Zbornik, tom 5, knj. 23, dok. br. 74, str. 316.

nu zaseoka Špehari, radi bočnog dejstva po neprijatelju, ukoliko bi ovaj kretao putem Generalski Stol — Donji Zatezali i Gornje Dubrave. Treći bataljon 2. brigade bio je u brigadnoj rezervi u rejonu šume Debela Dubrava.

Rano ujutro, 13. januara 1944. godine, neprijatelj je krenuo prema položajima 2. brigade. Oko 8 sati počela je neprijateljska artiljerijska priprema. Neprijatelj je granatama iz artiljerijskih oruđa i oklopnih vozila tukao položaje oko Donjih Dubrava, sela Donji Zatezali i zaseoka Rebići. Na udaru su bili dijelovi 2. bataljona i položaji 4. bataljona. Na osnovu neprijateljske artiljerijske vatre moglo se zaključiti da je glavni cilj neprijatelja da se što prije probije u rejon Gornjih Dubrava iz kojih vode dva pogodna pravca prema Ogulinu i to Gornje Dubrave — Trošmarija — Ogulin, i drugi pravac, znatno duži, Dubrave — Tounj — Oštarije — Ogulin. Poslije artiljerijske pripreme 847. grenadirski puk sa jedinicama ojačanja krenuo je u napad. Desna kolona, jačine jednog bataljona, oko 1000 vojnika, nastupala je od Generalskog Stola prema selu Špehari i dalje prema zaseoku Meštrovići, a druga kolona nastupala je lijevom obalom rijeke Globornice. Zadatak jedne i druge kolone bio je da odbace jedinice 4. bataljona iz rejona Rebića i Špehara i time stvore uslove za pokret glavnine 392. divizije komunikaoijom Generalski Stol — Donje Dubrave — Tounj — Oštarije.

Neprijatelj je manevrima jedinica nastojao da opkoli 4. bataljon. Služio se snažnom artiljerijskom i minobacačkom vatrom. Štab 4. bataljona na vrijeme je prozreo namjere neprijatelja i vještim rukovođenjem uspijeva da se održi na položajima. Štab brigade iz brigadne rezerve pojačava lijevo krilo 4. bataljona i time stvara povoljnije uslove jedinicama 4. bataljona u odbrani svojih položaja. Oko 10 sati 13. januara neprijatelj svoj napad usmjerava na lijevo krilo 4. bataljona u rejonu zaseoka Špehari i kote 319. Mada je borba bila vrlo žestoka, neprijatelju nije pošlo za rukom da zbaci dijelove 4. bataljona sa svojih položaja. Neprijatelj i dalje ne miruje. Polusatni odmor koristi za pojačavanje svojih jedinica i dovlačenje težih oruđa, i prije 11 sati Nijemci ponovno kreću u napad na položaje 4. bataljona. Ustvari, 4. bataljon je bio velika smetnja za pokret glavnine 392. legionarske divizije prema Dubravama, Tounju i Ogulinu. Svoj ponovni napad na 4. bataljon ovog puta neprijatelj je usmjerio u pravcu sela Rebići i kote 224. koja se nalazi u rejonu sela. U isto vrijeme Štab 392. divizije pokreće i dijelove glavnine pravcem Generalski Stol — Donje Dubrave. Svoje lijevo krilo 392. divizija usmjerila je prema položajima 2. bataljona brigade i bataljonima Plaščanskog partizanskog odreda u rejonu šume Mašnik. Poslije 11 sati neprijatelj sve snažnije i češće koristi artiljerijsku i minobacačku vatru kao vatrenu podršku svojim nastupajućim kolonama. Prema položajima 2. brigade upućeni su i neprijateljski tenkovi. Tada se oko Rebića i Do-

Podzvizd, novembra 1944. s lijeva na desno: Đuro Večerinović, kdant 1. bat. 1. brigade, Dušan Bogdanović, komesar 2. bat. Joco Miljković, načelnik štaba 1. brigade, Simo Mikašinović, kdant 1. brigade 8. divizije, Vojin Ljepović, kdant 2. bat. i Petar Stakor, kdant. 4. bataljona.

njih Dubrava stvara paklena vatra koja je s neprijateljske strane bila posebno intenzivna. Jedno vrijeme izgledalo je da su se upalila brda i šume od eksplozije, vatre i dima. U to vrijeme rijeka Globornica bila je nabujala i bilo je jako malo mjesto za prelazak sa jedne obale na drugu, što je bila velika smetnja jedinicama 4. bataljona i brigadne rezerve za uspješno manevrisanje i pariranje neprijateljskim pokretima i prodorima. Situacija oko podne 13. januara bila je neobično teška na teritoriji 4. bataljona, zbog čega štab 2. brigade izdaje naređenje 4. bataljonu da se čete bataljona povuku nešto južnije i zauzmu položaje na prednjoj ivici šume Debela Dubrava iznad sela Gornje Dubrave.

Brigada je vodila borbu s neprijateljem pet sati, ali štab brigade još uvijek nije mogao ocijeniti jačinu neprijatelja. Na osnovu stečenih zaključaka štab brigade bio je mišljenja da se radi 0 neprijatelju jačine oko dva bataljona legionara sa ojačanjima u artiljeriji i tenkovima. Štab brigade ubacuje u borbu i 3. bataljon iz brigadne rezerve i u 15 sati 13. januara 3. i 4. bataljon prelaze u protivnapad. Četvrti bataljon je imao zadatak da napadne 1 protjera neprijatelja iz zaseoka i kote 224 Rebići i kod sela Donji Zatezali. Treći bataljon imao je zadatak da napadne neprija-

telja na brdu kota 319, koje se nalazi između zaseoka Špehari i Meštrovići. U protivnapadu 3. bataljon uspijeva da protjera neprijatelja sa brda — kota 319, ali 4. bataljon nije imao nikakvog uspjeha, jer je neprijatelj u zaseoku Rebića i u Donjim Dubravama imao već preko 1000 vojnika ojačanih artiljerijom i minobacačima. Na tim mjestima neprijatelj je i zanoćio. U 20 sati 13. januara štab 2. brigade razmjestio je svoje bataljone i to 3. i 4. bataljon u rejonu Gornje Dubrave, a 2. bataljon brigade i bataljoni Plaščanskog partizanskog odreda posjeli su položaje na zapadnoj ivici šume Mašnik. Prvi bataljon bio je u brigadnoj rezervi, u selu Janj ani i Perići.

Rano ujutro, 14. januara, neprijatelj je otpočeo sa artiljerijskom i minobacačkom pripremom. Njegova snažna artiljerijska vatra bila je usmjerena prema položajima 3. i 4. bataljona. Nakon desetominutne artiljerijske pripreme neprijatelj je na cijelom frontu Dübrava krenuo u napad radi zauzimanja šume Debele Dubrave, i ovladavanje željezničkom prugom i putem Generalski Stol — Donje Dubrave. U prvoj i drugoj borbenoj liniji neprijatelj je imao po četiri čete u streljačkim strojevima, a iza njih je bila artiljerija. Dvije čete 4. bataljona, koje su branile zapadni dio šume Debela Dubrava, pustile su neprijatelja na pedesetak metara, a potom otvorile brzu paljbu po njegovim prvim borbenim redovima. Sa ovako bliskih odstojanje skoro svaki naš metak pogađao je neprijatelja. Na ovom terenu legionari su imali osjetne ljudske gubitke, a nekoliko ih je i zarobljeno. Zarobljenici su saslušani i na saslušanju izjavili da pripadaju 392. legionarskoj diviziji koja se prije kratkog vremena prebacila iz Austrije u Zagreb i da cijela divizija nastupa kroz Dubrave sa ciljem da se spoje sa garnizonom u Ogulinu ii Oštarijama. Nešto prije 10 sati, sada sa znatno jačim snagama, neprijatelj ponovo napada i uz snažnu podršku artiljerije, minobacača i tenkova legionari uspijevaju da zauzmu položaje 4. bataljona, koji su se nalazili istočno od crkve u Gornjim Dubravama, pa je bataljon bio prisiljen da se povuče i posjedne položaje u zaseoku Vucelići, koji se nalazi na cesti Tounj — Zdihovo Bosiljevo. Čete 3. bataljona, koje su se nalazile zapadno od crkve Sv. Petka u Gornjim Dubravama, zadržale su svoje položaje, iako ih je neprijatelj ugrožavao s fronta i desnog boka. Međutim, neprijatelj se ne zadržava na dostignutim položajima, već nakon kratkog odmora ljudstva i nove popune municijom kreće u napad u borbu i 1. bataljon iz brigadne rezerve, te sa njim i sa 3. i 4. bataljonom kreće u protivnapad sa ciljem da zaustavi neprijatelja, odbaci ga prema Gornjim Dubravama, a potom zauzme i Gornje Dubrave i time onemogući legionarima proboj prema Trošmariji, Gojaku i Ogulinu. Ubrzo se 2. bataljon sukobljava sa dvije čete legionara, koje su također bile u nastupanju. U oštroj borbi obje neprijateljske čete su zaustavljene, a potom odbačene u zidine popaljenih kuća u Gornjim Dubravama. Nakon toga 2. brigada po-

kušava napadima zauzeti i Gornje Dubrave u kojima su sve do 14 sati vođene oštre borbe. Svi pokušaji 2. brigade da odbaci legionare iz Gornjih Dubrava ostali su bez uspjeha, jer je neprijatelj bio daleko nadmoćniji, bolje popunjen municijom i imao snažnu artiljerijsku, minobacačku i tenkovsku podršku. No, bez obzira što neprijatelj nije potisnut iz Gornjih Dubrava, jedinice brigade uspijevaju da zadrže njegovo napredovanje i da mu u toku dana, u dva maha, nanesu ozbiljne gubitke.

U cilju ispravljanja položaja i izbora boljih terena za odbranu, 2. brigada je 14. januara u 17 sati, zauzela nove položaje, i to: 3. bataljon u rejonu Gojačke Dubrave, 1. bataljon u rejonu sela Gojak, a 2. i 4. bataljon na prostoru Popovo Selo — Trošmarija. Bataljoni Plaščanskog partizanskog odreda ostali su na komunikaciji Donje Dubrave — Tounj. Čim je neprijatelj osjetio da se brigada djelimično povukla i zauzela nove položaje na lijevoj obali rijeke Bistre i rijeke Dobre, njegove jedinice pokrenute su u pravcu položaja bataljona 2. brigade. Oko 18 sati kod mosta na rijeci Bistri, koji se nalazi nešto preko 500 metara jugozapadno od sela Janjani, dolazi do oštre borbe između dvije neprijateljske čete i čete 3. bataljona. U tom žestokom sukobu neprijatelj je pretrpio osjetne gubitke, a njegove čete natjerane su u panično bjekstvo prema Mikašinovićima i Janjanlima. Pošto se neprijatelj sredio, uzeo elemente za gađanje, otvorio je snažnu artiljerijsku i minobacačku vatru iz 6 minobacača i 3 haubice po položajima 3. bataljona. Pod zaštitom te vatre neprijatelj, jačine oko jednog bataljona — oko 1000 vojnika, kreće ponovno prema Bistri i mostu na rijeci u cilju izvlačenja mrtvih i ranjenih vojnika. Da bi izbjegli nepotrebne ljudske gubitke, a i zbog umora ljudstva i mraka, štab 3. bataljona je povukao čete dublje u šumu Krpel. Na desnoj obali Bistre neprijatelj je i zanoćio.

U borbama 13. i 14. januara, 2. brigada je zarobila 10 legionara, ubila 84 legionara, a preko 100 legionara je ranjeno. Zaplijenjeno je 5 puškomitraljeza, 7 automata, 6 pušaka, 5 pištolja i dosta drugog materijala. Brigada je imala 8 mrtvih, među kojima je bio Rade Blanuša, zamjenik komandira čete. Ranjeno je 56 ljudi, među kojima poručnik Milić Dejanović, komandir mitraljeske čete, Jure Zupčić, komesar čete, Milan Ivković, zamjenik komesara čete i Pavao Medak, komesar čete, 5 komandira vodova i dva politička delegata.[50]

Rano ujutro 16. januara neprijateljska desna kolona, koja je nastupala od Generalskog Stola, Gornjih Dubrava, rijeke Bistre i šume Krpel, ušla je u Ogulin. Lijevokrilna neprijateljska kolona koju je sačinjavala glavnina 392. legionarske divizije, 14. januara također kreće od Mašnika i Donjih Dubrava prema Stanišić brdu i

50 Zbornik, tom 5, knj. 23, dok. br. 53. i 74.

selu Potok. Bataljoni Plaščanskog partizanskog odreda, nemoćni i bez artiljerije i minobacača, nisu mogli ozbiljnije ugroziti 392. diviziju, koja je u svom sastavu imala preko 10 tenkova tipa »Tigar«. U rejonu Stanišić brda neprijatelja je sačekala 3. brigada 8. divizije, ojačana vodom oklopnih automobila. Poslije jednosatne borbe brigada se pod naletom neprijateljske pješadije, koja je imala snažnu artiljerijsku, tenkovsku i avionsku podršku, povukla prema Tounju. U tom rejonu su Nijemci zadržavani sve do 17. januara, i tek dan kasnije glavnina 392. divizije spojila se sa svojom lijevokrilnom kolonom u rejonu Oštarija.

U trodnevnim borbama između prednjih dijelova 392. divizije i jedinica 3. brigade jugozapadno od Tounja, neprijatelj je imao preko 50 mrtvih, među kojima i nekoliko podoficira.[51] Zaplijenjeno je: 6 minobacača 81 mm sa 54 mine, 1 daljinar za mjerenje, 5 pušaka, 3 automata, 2 pištolja, 20 pari vojničkih odijela. Jedinice 3. brigade imale su 3 mrtva i oko 30 ranjenih. Među teže ranjenim bio je i zamjenik političkog komesara 1. bataljona Slavko Jakšić.[52]

Zasjeda kod Kukica i Mikašinovića

Kako je 17. januara *ovladao* komunikacijom Karlovac — Ogulin, neprijatelj je počeo pripreme za drugu fazu borbe, za osvajanje komunikacije Ogulin — Kapela — Senj, koju su branile 1. i 3. brigada 8. kordunaške divizije. Radi toga u drugoj polovini januara neprijatelj dovlači nove snage, a u rejonu Ogulina i Oštarija stvara zalihe u hrani i municiji. S obzirom na intenzivnu upotrebu komunikacije Karlovac — Ogulin i na činjenicu da se neprijatelj toliko oslobodio da je pokrete češće vršio bez jačih osiguranja, štab 2. brigade je odlučio da 27. januara rano ujutro, postavi zasjedu na putu selo Donje Dubrave — Tounj. Suština plana sastojala se u tome da se sa dva bataljona postavi dvostrana zasjeda u rejonu zaseoka Mikašinovići i Kukići. Ostala dva bataljona nalazila su se na osiguranju prema Ogulinu i Generalskom Stolu.[53]

Pokret je izvršen noću 26/27. januara. Jedan vod 2. bataljona, ojačan mitraljezom, posjeo je položaj u rejonu sela Papići. Ostale jedinice bataljona posjele su položaje od zaseoka Mikašinovići do kote 224 (brdo između sela Gornjih Zatezala i Kukića), a četa 1. bataljona zapadno od puta u rejonu zaseoka Kukići. Jedno odje-

51 Zbornik, tom 5, knj. 23, dok. br. 81.

52 Slavko Jakšić, politički komesar bataljona 3. ud. brigade 8.divizije, poginuo koncem aprila 1945. u borbama protiv ustaša i Nijemaca kod Primišlja.

53 Članak »Zasjeda kod Kukića i Mikašinovića« uzet je iz knjige»Monografija 5.kordunaške ud. brigade, autor Gnjaco Perić, str. 146. do 148. O ovoj zasjedi vidi Zbornik, tom 5, knj. 23, dok. br. 63. i 74.

ljenje ovog bataljona bilo je na južnoj padini Stanišić brda (k. 452) radi neposrednog obczbjeđenja desnog boka bataljona. Jedinice 4. bataljona posjedanjem položaja Čokolka — Kobiljak kod Ogulina, zatvarale su komunikaciju Ogulin — Trošmarije — Gornje Dubrave i šumski put Kobiljak koji vodi kroz šumu Krpel u pravcu Dubrava. Jedna četa 3. bataljona zatvarala je put selo Lešče — Grabrk, a jedna Bosiljevo — Grabrk. Ostale čete 3. bataljona bile su u brigadnoj rezervi.

Do 7 sati ujutro 27. januara, sve jedinice brigade bile su na određenim položajima. Oko 7.30 sati pojavile su se četiri neprijateljska kamiona od pravca Generalskog Stola. Iza njih, na 200 do 300 metara, kretala su se druga dva kamiona. U pet kamiona nalazile su se namirnice, a u šestom kamionu vojnička odjeća i obuća. U svakom kamionu, pored materijala, vozilo se desetak domobrana slunj ske domobranske čete pod komandom satnika Peričića. Ova četa služila je za obezbjeđenje transportne kolone. Čim su prva četiri kamiona upala u zasjedu, na njih je otvorena plotunska vatra s obje strane puta. Prvim plotunima pogođeni su vozači, pa su vozila stala. Iz njih su iskočili domobrani sa ciljem da zauzmu položaje i pruže otpor. U tom nisu uspjeli, jer su položaji 1. i 2. bataljona bili udaljeni od kamiona oko 50 m. Poslije nekoliko minuta od početka napada neprijatelj je izgubio oko polovicu svojih vojnika, tako da ostalim domobranima nije ništa drugo preostalo nego da se predaju. Budući da je ova grupa likvidirana, u zasjedu su upala još dva kamiona, koji su doživjeli istu sudbinu.

U ovoj borbi zarobljeno je 3 domobranska oficira, 38 vojnika i 1 poštar. Osim toga, zarobljeno je 12 omladinaca, koji su išli u Ogulin radi služenja vojnog roka. Poginuli su 1 oficir i 45 vojnika, a ranjeno je 9 domobrana. Među poginulim bilo je i regruta koji još nisu imali vojničku uniformu. Zaplijenjeno je: 5 puškomitraljeza, 1 automat, 21 puška, 3 pištolja, 55.000 puščanih i puškomitraljeskih metaka, 100 pari novih vojničkih i 50 pari polovnih vojničkih uniformi, 200 pari cipela, jedan automobil sa namirnicama, koje su predate partizanskim bolnicama na Kordunu, i 4 miliona kuna. Zapaljeno je 6 kamiona iz kojih je prethodno evakuisana hrana i oprema. Ovim plijenom donekle je ublažena nestašica u municiji, odjeći i obući.

Jedinice 2. brigade imale su jednog teže i jednog lakše ranjenog borca.

U ovoj zasjedi Župska oblast Karlovac obavijestila je Glavno ravnateljstvo za javni red i sigurnost u Zagrebu. U izvještaju[54], koji je poslat 28. januara 1944. godine, stoji:

»Dana 27. siječnja t. g. oko 7.30 sati na cesti kroz Donje Dubrave, 7 km s. z. od Generalskog Stola, po skupini od više stotina

54 Zbornik, tom 5, knj. 23, dok br. 178, str. 741. i 742.

samovoza, koja je toga dana u 5 sati krenula iz Karlovca vozeći hranu, odijelo i novac za posadu u Ogulinu, Preslicu je osiguravalo oko 40 domobrana (Slunjska sat. iz Karlovca) pod zapovjedništvom domobranskog satnika Peričića. Osim toga putovala su preslicom još 3 časnika, raznih domobrana, a i građanskih osoba, tako da je bilo kod Preslice oko 70 osoba. Pet samovoza je izgorjelo. U Karlovac je doveženo 21 lešina poginulih domobrana upravljača samovoza. Više njih je izgorjelo na licu mjesta...«

Partizanima je palo u ruke odijela, hrana, ukoliko nije izgorjela, a u novcu 12 miliona kuna ...«

Za vrijeme borbi istakao se Dušan Bakić rodom iz sela Gejkovca, općina Vojnić. On je vrlo vješto tukao neprijatelja iz tromblonske puške grupice domobrana koji su pružali otpor ispod i oko vozila. Mada je bio teže ranjen, nastavio je i dalje da gađa svojim tromblonom. Poslije osam sati Dušan je podlegao ranima.

Prolazak naših jedinica i transportnih kolona kroz Dubrave

U toku 1942. pa do konca rata preko teritorije Dubrava prolazile su mnoge kolone ranjenika, operativnih jedinica i transportnih kolona, a o pojedinim kuririma, pojedinačnim grupicama koje su se prebacivale s Korduna na Zumberak ili Sloveniju, da i ne govorimo. Ranjenici su obično prebacivani sa Zumberka na Kordun radi liječenja u tamošnjim vojnim bolnicama. Operativne jedinice su pri odlasku sa Korduna za Žumberak ili Bijelu krajinu obično prolazile kroz Dubrave. Isto tako pri povratku sa Žumberka išlo se kroz Dubrave. Mnoge transportne kolone sa sto i više konjskih kola hrane iz Slavonije, Moslavine, Banije, Korduna prebacivane su preko Dubrava za Gorski kotar i Hrvatsko primorje radi snabdijevanja tamošnjih jedinica NOV i POJ i civilnog stanovništva. Sada bi bilo dosta teško nabrojiti sve te kolone, ali da bi se čitaocu dočaralo kako je to teklo, pod kakvim teškim uslovima se prolazilo kroz Dubrave, neka nam posluži za primjer transport
3. brigade 8. divizije sa Žumberka koja je obezbjeđivala nekoliko stotina ranjenika i bolesnika u ljeto 1944. godine.

Pošto je broj ranjenika na Žumberku u junu i početkom jula 1944. godine bio iz dana u dan sve veći, štab 4. korpusa naredio je da se svi ranjenici prebace što prije sa Zumberka na Kordun i da se razmjeste u kordunaške bolnice. Oko 10. jula pokušalo se sa Prebacivanjem ranjenika sa Zumberka preko pruge Zagreb — Karlovac, Pokuplja i Kupe radi njihovog smještaja i boljeg liječenja u Kordunu, gdje bi bili na slobodnoj teritoriji. Međutim, prelaz preko pruge nije uspio zato što su na prostoru Žumberka Nijemci i ustaše izvodili ofanzivne akcije protiv jedinica 8. kordunaške ud. divizije, 34. divizije i nekih slovenačkih brigada, pa je štab 8. divizije 11. jula ujutro povukao iz borbe 3. brigadu i razmjestio je

u širem rejonu s. Vivodine, sa zadatkom da se ljudstvo malo odmori i pripremi za prebacivanje ranjenika na Kordun.

U toku 11. jula na teritoriji Žumberka mobilisano je preko 50 konjskih kola za prevoz ranjenika. U toku dana svi ranjenici bili su pripremljeni za pokret. Štab brigade održao je sastanak sa štabovima bataljona na kome je razrađen plan marša. Na ovom sastanku donijeta je odluka da se pokret izvrši iz rejona Vivodine 12. jula rano ujutro prema Metlici. Dalji pravac kretanja bio je Crnomelj — Vinica — Ponikve — Trošmarija — Dubrava — Mašnik — Perjasica na Kordun.[55] Kako je na ovom putu trebalo prijeći tri rijeke odlučeno je da se Kupa prijeđe kod Vinice, Dobra kod Trošmarije i Mrežnica kod šume Mašnika. Pri razmatranju plana kretanja zaključeno je da je naopasniji prostor na kome se može očekivati sukob sa neprijateljem rejon između Trošmarije i šume Mašnik. Cijela teritorija Dubrava bila je takva da se skoro svakog momenta mogao pojaviti neprijatelj na putevima, pruzi ili na terenu van komunikacija. Pošto je neprijatelj skoro svakodnevno koristio komunikacije kroz Dubrave, planom je bilo predviđeno da jedinice brigade prije prolaska ranjeničke kolone sve komunikacije osiguraju od iznenadnog nailaska neprijatelja. Pošto ranjenici i zaštitnica brigade pređu prugu i puteve u Dubravama, stalna bočna osiguranja povući će se u sastav glavnine.

Radi prihvata 3. brigade 8. divizije sa kolonom ranjenika, štab 4. korpusa je 12. jula uputio na teritoriju Dubrava 3. bariijsku brigadu 7. divizije, koja je do tog vremena bila na teritoriji Perjasice. U zoru 13. jula 3. banijska brigada bila je na teritoriji Dubrava. Sa dva bataljona postavila je zasjedu između Tounja i željezničke stanice Gornje Dubrave, a sa dva bataljona postavila zasjedu prema Generalskom Stolu.

U 23 sata 13. jula od Tounja prema Donjim Dubravama krenuo je 3. vozarski eskadron 392. legionarske divizije radi nabavke hrane za jedinice u rejonu Ogulina. U sastavu divizi ona bilo je preko 50 konjskih kola koja su uglavnom bila prazna. Čim je transportna kolona prošla selo Potok, zaseoke Ljubanovića i Kukića (južno od Donjih Dubrava) vozarski eskadron bio je napadnut od strane 3. banijske brigade. Poslije kraće borbe neprijatelj je razbijen. Veći dio legionara pod zaštitom mraka uspijeva izbjeći zarobljevanje, a zadnji dio transportne kolone koji još nije bio ušao u zasjedu, na vrijeme se odvaja od glavnine i bježi u ustašku posadu u Tounj. U toj borbi zarobljena su 2 legionara, 22 su ubijena, a među njima i 2 ofiicira. Ranjeno je oko 60 neprijateljskih vojnika. Ubijeno je 60 konja a uništeno 40 kola. Zaplijenjen je mitraljez, 6 pušaka, 2 pištolja, 40 konja sa opremom, 2 kola hrane, preko 3000 metaka za puške i dosta drugog materijala.

55 Zbornik, tom 5, knj. 29, dok. br. 91, str. 517.

Kada je svanulo i sunčani zraci obasjali Dubrave, pogled na put zaseoka Ljubanovići—Kukići—Mikašinovići otkrivao je razbojište. Po cijelom putu su ležali mrtvi konji, polomljena kola, razbacani točkovi, amjevi i cerade i drugi uništeni materijal. Ova akcija, mada nije bila od većeg značaja, podigla je moral ovdašnjem stanovništvu, jer se radilo o razbijanju jedne elitne jedinice 392. njemačke divizije.[56]

U dva sata ujutro, 14. jula, dvije čete legionara krenule su iz Generalskog Stola prema Donjim Dubravama da bi postavili zasjede nailazećim kolonama 3. kordunaške brigade i ranjenicima. Međutim, neprijatelj je ispustio iz vida da je i suprotna strana, nastojeći da se obezbijedi od Generalskog Stola, već postavila zasjedu. Ne računajući sa ovom činjenicom legionari su išli dosta komotno i kad su došli na blisko odstojanje bataljona 3. banijske brigade bili su obasuti vatrom iz automatskog naoružanja. Zbog neočekivanog napada u redovima legionara dolazi do komešanja i do povlačenja. Na narednom položaju legionari su ostali sve dok jedinice 3. brigade 8. divizije i kolone ranjenika nisu prešli put i prugu u Dubravama. Sa tih položaja legionari su otvarali povremenu mitraljesku vatru po našim kolonama. Međutim, zbog dosta velike udaljenosti ta vatra nije bila precizna, pa ni opasna za ranjenike i jedinice 3. brigade.

Prvog dana marša 3. brigade 8. divizije i ranjeničke kolone vrijeme je bilo sunčano i toplo, pravi ljetni dan. Članovi štaba 3. brigade neprekidno su bili uz ranjenički dio kolone ili tamo gdje je bilo najopasnije. Sanitetski organi brigade su bili -u nezavidnoj situaciji zbog većeg broja teže ranjenih drugova, koje je, zaista, bilo teško namjestiti tako da bi im put što lakše pao. Doduše, oni su znali da na tako dug i naporan put nisu upućeni bez goleme nevolje, pa su strpljivo podnosili sve poteškoće. Znali su, uostalom, da će biti smješteni u bolnicama u kojima su i njega i ishrana znatno bolja, a sigurnost neuporedivo veća nego na Žumberku. Zbog tih teških ranjenika, pokret je bio dvostruko usporen: prvo, da se ne bi teže povrijedili i, drugo, da se za njih pribavi u usputnim selima mlijeko i druge namirnice.

Prethodnica brigade izbila je na najopasniji dio puta — u selo Gornje Dubrave i na željezničku prugu 14. jula, rano ujutro. Tu su prednji dijelovi 3. plaščanske udarne brigade uhvatili vezu sa dijelovima 3. banijske udarne brigade, koji su već bili postavili obezbjeđenje radi nesmetanog prolaza ranjenika. Tu je osmatranjem utvrđeno da je prelazak pruge i ceste bio slobodan, pa je dat znak da se pokret nastavi. Prethodnica je prešla prugu i put i zaposjela položaje kod zaseoka Mirići, radi obezbjeđenja glavnine. U isto vrijeme 4. bataljon je posjeo položaje ispod sela Slata,

56 Zbornik, tom 5, knj. 29, dok. br. 110, str. 652—653.

da bi osigurao glavninu od Generalskog Stola, mada je već 3. banijska brigada na ovom pravcu imala svoja osiguranja. Treći bataljon se postavio južno od zaseoka Mirići, prema Tounju i Ogulinu te tako dopunili i pojačali osiguranje 3. banijske brigade.

Kad su štabovi bataljona izvijestili štab brigade da su postavljena osiguranja, kolona ranjenika krenula je prema pruzi. Tek što je nekoliko kola prešlo put i prugu, jedna četa legionara, koja je krenula od Generalskog Stola za Tounj, sukobila se kod sela Šlata sa našim osiguranjem. Čim je borba počela, iz Generalskog Stola su prispjele nove neprijateljske snage. Kola sa ranjenicima, jedna za drugim, brzo su prelazila opasan prostor i nestajala u šumi Mašnik. Za to vrijeme komandant i politički komesar brigade hrabrili su kočijaše i uvjeravali ranjenike da ih borci brigade neće prepustiti neprijatelju ni po koju cijenu. U tom trenutku presudno je bilo izbjeći paniku i sačuvati marševski poredak prilikom prelaska pruge. A to je bilo teško postići, bez sumnje, jer je okršaj sa legionarima bio relativno blizu, tako da su ranjenici i kočijaši bili svjesni situacije u kojoj se nalaze.

Kad su dobili pojačanje, legionarske čete su, uz podršku minobacača, izvršile snažan pritisak, pa je 4. bataljon došao u vrlo kritičnu situaciju. Toga momenta komandant bataljona ubacuje u borbu ii bataljonsku rezervu i time ojačava slabije tačke svoje odbrane.

Komandant bataljona Cvijo Sudar je ocijenio da će pasivnom odbranom situacija na bojištu biti samo pogoršana, s obzirom na to da iz Generalskog Stola svaki čas mogu prispjeti nova neprijateljska pojačanja. Ubacivši bataljonsku rezervu, on je sredio bataljon i pripremio ga za juriš. U pogodnom momentu, baš kako je i dolikovalo kad su u pitanju ranjenici, bataljon je izvršio juriš i natjerao legionare u bazu. U ovoj završnoj borbi Četvrtog bataljona pomogle su i neke jedinice 3. banijske brigade koje su na znak borbi pritekle u pomoć i zajedničkim snagama razbili neprijateljsko osiguranje komunikacije. Tako je transport ranjenika mogao bez prekida da nastavi prelazak preko komunikacija, u pravcu rijeke Mrežnice.

Oko 6 sati, kada je već začelje transportne kolone bilo na pruzi, jedna slabija formacija legionara i ustaša uputila se od Tounja prema mjestu na kome su se od ranog jutra vodile borbe. Njih je, bez velikog napora, zadržao 3. bataljon i dijelovi 3. banijske brigade. Poslije neuspjelog pokušaja da se probiju kroz raspored našeg osiguranja, neprijatelj je definitivno odustao od svoje namjere. Brigada je prije podne ušla u šumu Mašnik i našla se na rijeci Mrežnici gdje su čekala spremna prevozna sredstva za prelaz rijeke. Dok su se jedinice i ranjenici prebacivali skelom i čamcima preko rijeke, Drugi bataljon brigade morao je da se angažuje protiv jedne neprijateljske skupine, koja je pokušala da se probije i iznenadi brigadu i ranjenike prilikom prelaska rijeke. Pošto se ta drskost pokazala suviše providnom, neprijatelj je protjeran prema

Donjim Dubravama i time je, u stvari, brigada izvršila svoj zadatak. Ranjenici su poslije dva naporna dana stigli u selo Perjasicu, na slobodnu teritoriju Korduna, gdje su ih već čekali sprovodnici sa toplim obrokom hrane, i drugim zapregama[57] koje će ih otpremiti u određene bolnice.

U borbama oko sela Dubrava poginulo je 12, zarobljeno 4 i ranjeno 8 legionara. Zaplijenjen je puškomitraljez, 2 puške, 1 pištolj i nešto puščane municije. Posebno se istakao Cvijo Sudar, komandant 4. bataljona, koji je na jurišu bio ranjen.

Mada su pripreme za prebacivanje ranjenika bile kratkotrajne i samim tim nedovoljne, ono što je učinjeno pokazalo se kao odlučujuće i spasonosno. Naročito je dobro došla procjena mogućih opasnosti na cestama i pruzi u rejonu Dubrava. Da nisu bila istурena obezbjeđenja, da se dopustila i najmanja improvizacija, prelazak bi bio osujećen, vjerovatno uz velike gubitke. Jednostavno, brigada bi zakazala na najplemenitijem zadatku koji joj je bio povjeren. Međutim, ono što je bilo najvažnije u ovom slučaju, svi su sasvim ozbiljno shvatili svoje obaveze prema ranjenicima, svojim drugovima, tako da na cijelom maršu ništa nije moglo promaći, dii iznenaditi. Zahvaljujući tome, životi ranjenika nisu bili ugroženi.

Dana 21. jula 8. divizija sa jednom brigadom 34. divizije krenula je iz Zumberka za Kordun. Rano ujutro 22. jula jedinice divizije izbile su u rejon Gornjih Dubrava te pošto su postavljena osiguranja počeo je prelaz jedinica i ranjenika preko željezničke pruge i puta u rejonu Donjih Dubrava. Nešto poslije 4 sata ujutro ranjenička kolona prešla je prugu i u pratnji jedinica brigade »Franjo Ogulinac-Seljo« 34. divizije uputila se prema rijeci Mrežnici kod Mašnika. U pravcu Tounja prema Donjim Dubravama kretalo se 8 njemačkih kamiona koji su bili većinom prazni. Kamioni su napadnuti od strane osiguravajućih dijelova 8. divizije i nakon kratke borbe 5 kamiona je zapaljeno, a zadnja 3 su uspjela da se vrate natrag u Tounj. U toj akoiji zarobljena su dva legionara i 5 ih je poginulo. Zaplijenjen je 1 puškomitraljez, 5 pušaka i drugog materijala.[58] Ovom akcijom ranjenicima i jedinicama divizije bio je otvoren put za prelaz preko Mrežnice i odlazak na slobodni dio Korduna.

57 Slijedeće noći žumberačka kola sa zapregama kojima su doveženi ranjenici u Perjasicii prebačena su istim putem kroz Dubrave za Zumberak.

58 O prelazu 3. brigade i ostalih jedinica divizije iz 2umberka na Kordun vidi Zbornik, tom 5, knj. 29, dok. br. 56, str. 331—334, ista knjiga, dok. br. 89, 110. i 141.

Velike diverzantske akcije

U julu 1944. godine počela je žetva i vršidba na teritoriji Korduna. U cilju obezbjeđenja žetvenih radova jedinice 8. divizije dobile su zadatak da posjednu položaje prema neprijateljskim garnizonima i aktivnom odbranom vežu neprijatelja za svoje garnizone i time omoguće nesmetane radove oko žetve, vršidbe i spremanja žita. U vezi tog zadatka 3. plaščanska brigada posjela je položaje u rejonu Plaščanske doline i Dubrava sa zadatkom da obezbijedi slobodnu teritoriju od pravca Ogulina i ostalih neprijateljskih posada i garnizona, ujedno da na komunikacijama Karlovac—Ogulin i Ogulin—Hrvatsko primorje vrše sabotaže, napadaju neprijatelja i ne dozvole mu prodor na slobodnu teritoriju. Sa jedinicama 3. brigade sarađivala je diverzantska jedinica koja je inače dejstvovala na komunikacijama kroz Dubrave. S obzirom da je teritorij koga je pokrivala 3. brigada bio velik, štab brigade organizovao je akcije tako što je preduzimao naizmjenične diverzije i akcije čas na teritoriji Dubrava, čas na teritoriji Oštarija i Plaškog. Zasjede su obično postavljale čete, ponegdje i bataljoni, a rjeđe jedinice većeg formacijskog sastava. Te akcije zbog specifičnosti zadataka nisu bile većeg obima, ali ipak bile su značajne, jer se njima ometao saobraćaj, prekidane vrlo važne veze između Zagreba i Hrvatskog primorja te tako na minimum smanjene neprijateljske ofanzivne akcije. Radi ilustracije navodim samo neke akcije 3. brigade koje su tokom jula i augusta 1944. godine izvedene na teritoriji Dubrava i u susjednim mjestima:

Prije podne 27. jula 4. bataljon brigade napao je jednu neprijateljsku kolonu, jačine oko jedne čete legionara, koja je iz Generalskog Stola krenula prema Donjim Dubravama radi kontrole i obezbjeđenja određene teritorije i komunikacija na dijelu Generalskog Stola i Dubrava. Nakon kraće ali oštre borbe neprijatelj je bio prisiljen da se vrati u Generalski Stol. Istog dana jedinice 1. bataljona napale su grupu legionara na pruzi Oštarije—Plaški kod sela Vojnovca.

Prvog augusta jedinice 3. i 4. bataljona postavile su zasjedu na putu između Donjih Dubrava i Gornjih Dubrava. Poslije 10 sati u zasjedu je upalo ojačano odjeljenje legionara. Bila je u stvari neprijateljska prethodnica legionara koji su toga dana trebali pretresti teritoriju između jednih i drugih Dubrava. Čim je patrola ušla u zasjedu, na nju je otvorena vatra i za kratko vrijeme legionari su likvidirani. Još se borba nije ni stišala, pristigla su legionarska pojačanja, njih oko 200 i više legionara pješaka, ojačani artiljerijom i minobacačima. Na sredokraći puta između jednih i drugih Dubrava razvila se jednosatna jaka borba. Neprijateljsku pješadiju podržavala je snažna artiljerijska vatra. Međutim, neprijatelju ipak ne polazi za rukom da ovlada položajima navedenih bataljona, a pod sve snažnijim naletima 3. i 4. bataljona neprija-

telj je prisiljen na povlačenje prema svojim posadama. U ovoj borbi neprijatelj je imao 21 mrtvog i 24 ranjena. Jedinice naših bataljona imale su 5 mrtvih, među kojima je bio i politički komesar 4. bataljona Rade Markovič. Inače je Rade prvoborac partizanskog odreda »Gornji Skrad«, tekstilni radnik, predratni komunista i dobar drug. Četiri naša borca su lakše ranjena.[59]

Desetog augusta 1. bataljon izveo je značajnu akciju na putu Oštarije—Jezerane. U toj akciji ubijena su 2 njemačka oficira i 8 njemačkih vojnika. Zaplijenjen je puškomitraljez, 7 pušaka, a zapaljena su 3 kamiona i jedna putnička kola.

U vremenu od 12. do 19. augusta dva bataljona 3. brigade ojačana diverzantskom grupom iz Dubrava izvršili su više uzastopnih diverzantskih akcija na pruzi i putu kroz Dubrave. Skoro svaku noć obronci Kapele, Krpela i Mašnika odjekivali su od eksplozija mina Pùdaraca krampova. Za to vrijeme željeznička pruga kroz Dubrave prekinuta je na 174 mjesta, srušen je jedan propust i jedan podvožnjak raspona 12 m. Ovim akcijama željeznička pruga i veza Karlovac—Ogulin bila je onesposobljena slcoro mjesec dana. NeprijateIj je bio vrlo bijesan i svoj b!jes nastojao je da iskali nad miroljubivim stanovništvom Dubrava, ali ni to mu nije uspjelo jer su bataljoni 3. brigade dosta uspješno obezbjeđivali slobodnu teritoriju sela u rejonu Dubrava.

Na dan 28. augusta jedna četa 3. bataljona 3. brigade uspjela se neopaženo privući cesti i željezničkoj stanici Donje Dubrave. U sastavu čete bila su i tri odjeljenja ručnog reaktivnog bacača topa »Pjat«, engleske proizvodnje. Nešto poslije 8 sati 28. augusta, naišao je u zasjedu oklopni vlak i na njega je ispaljeno pet mina koje su probile oklop i eksplodirale u unutrašnjosti vagona. Od eksplozije mina poginulo je 11 ustaša, a 6 ih je ranjeno. Vagon je teže oštećen, ali oklopna kompozicija uspijeva da prođe zasjedu jer pruga nije bila dobro minirana. Tek što je vlak prešao oko 2 km naišao je na minu koju su postavili diverzanti i jedna četa istog bataljona. Od eksplozije mine vlak je izletio iz pruge i survao se u provaliju. Prilikom pada uništen je jedan drugi oklopni vagon. Sutradan, 29. augusta 4. bataljon 3. brigade ojačan sa dva odjeljenja ručnih bacača postavio je zasjedu na cesti koja od Tounja vodi ka Dubravama. Kroz zasjedu je prošla jača motorizovana kolona Nijemaca. Pri prolazu zaštitnice minobacačka odjeljenja sa pogodnih položaja ispalila su svega 6 pt mina od kojih su uništena dva i oštećena dva srednja tenka. U ovoj borbi neprijatelj je imao 15 mrtvih i 20 ranjenih vojnika. Obzirom na brojnu nadmoćnost neprijateljske kolone koja je bila sastavljena od tenkova, oklopnih automobila, transportera i kamiona, bataljon je poslije uspješnog

59 Vidi depešu br. 76 od 3. 8. 1944. u knjizi depeša 4 k, koje se čuva u Institutu JNA, kut. 432. (Izvještaj Štaba VIII divizije, Zbornik, tom V, knj. 41, dok. 49.

À

napada povukao čete na sigurnije položaje, a neprijatelj je nastavio pokret prema Karlovcu.[60]

U jednomjesečnim borbama i diverzantskim akcijama 3. udarna brigada na teritoriji Plaščanske doline i Dubrava i u vrijeme osiguravanja žetve nanijela je neprijatelju slijedeće gubitke: 166 ubijenih, 163 ranjena i 4 zarobljena legionara i ustaša. U isto vrijeme jedinice brigade imale su 12 mrtvih i 17 ranjenih, zapaljena su 4 kamiona i 1 putnički automobil, uništena 2 i oštećena 2 srednja tenka, uništen je 1 i oštećen jedan oklopni vagon, srušena kompozicija oklopnog vlaka, pruga je prekinuta na blizu 200 mjesta, uništen 1 podvožnjak i 1 propust na pruzi. Jedinice brigade zaplijenile su 1 puškomitraljez, 1 tromblonsku pušku, 16 pušaka, 6.000 metaka i drugog materijala.

Uoči septembra 1944. godine stigla je direktiva Vrhovnog štaba NOV i POJ o uključivanju na cijeloj teritoriji Jugoslavije u akciju uništavanja željezničkih pruga i puteva. Koliko je bio važan taj zadatak vidi se iz operativne zapovijesti[61] koju je tih dana izdao Maršal Jugoslavije drug Tito, u kojoj je pored ostalog, bilo naglašeno:

»... Kao i do sada stalo mi je do toga da naša vojska izvrši ovaj važan zadatak. Prema tome uložimo sve sile da naše jedinice izvrše u potpunosti sve zadatke.«

Pretpostavljalo se da će okupator i njegove sluge u drugoj polovini 1944. godine sve više koristiti komunikaciju Senj—Oštarije—Karlovac, a u skladu sa zapovješću za uništenje komunikacija, štab 4. korpusa odlučio je da se na dijelu željezničke pruge i puta Karlovac—Ogulin izvrši veća akcija rušenja i uništenja pruge i puta[62]. U vezi s tom odlukom štab 8. divizije borbenom zapovješću od 30. augusta predvidio je da ovaj zadatak izvrši 3. udarna brigada ojačana jednim bataljonom Operativnog štaba[63] za Kordun, jednom pt baterijom, dijelovima pontonirskog bataljona i po jednim inž. vodom iz sastava inžinjerijskih četa 1. i 2. udarne divizije. Akcija na rušenju pruge i puta bila je predviđena da se izvede svake noći u vremenu od 1. do 7. septembra 1944. godine. U sastavu ovih akcija bilo je predviđeno da 3. brigada u sadejstvu sa savezničkom avijacijom, koja je tih dana trebala da izvrši nekoliko zračnih napada na neprijateljske posade i komunikacije na liniji Zagreb—Karlovac—Ogulin, učestvuje u uništavanju neprijateljske žive sile, rušenju željezničkih pruga i drugih važnih komunikacija.

60 Knjiga depeša 4. korpusa. Depeša reg. br. 4—23/1, kut. 432. Knjiga se Čuva u Istorijskonj institutu JNA Beograd.

61 Citat iz zapovijesti 8. div. Op. br. 51/44. Arhiv Histor. inst. JNA, kut. 827.

62 Zbornik, tom 5, knj. 31, dok. br. 99, str. 527—531.

63 U augustu 1944. rasformirani su KPO i PPO. a od njih su formirana, dva teritorijalna bataljona na čelu sa Operativnim štabom za Kordun. Ostatak ljudstva pomenutih odreda uključen je u jedinice 8. kordunaške udarne divizije.

L

Sisak 1945.
Grupa Dubravaca partizana, oficira, diverzanata. S lijeva: Nikola Papić Pavić, Nikola Papić Đurilov, Đuro Vucelić Gnjatić, Simo Vucelić Požar i Raco Papić Pavić.

Noću 31. 8./1. 9. 1944. godine 3. udarna brigada sa ojačanjima izbila je na komunikaciju Tounj—Donje Dubrave—Generalski Stol i otpočela sa uništavanjem puta i željezničke pruge. U miniranju i uništenju pruge, Trećoj brigadi stajala je na raspolaganju jedna minerska četa Diverzantskog bataljona. Zahvaljujući svestranoj pomoći minera i velikom zalaganju čitavog ljudstva brigade i njenih ojačanja, prve noći pruga je prekinuta na 127 mjesta, srušen jedan propust na pruzi raspona 3 m, a na putu između Donjih Dubrava i Generalskog Stola postavljeno je 5 minerskih polja i podignute dvije barikade. Rano ujutro brigada je trebala napustiti Dubrave i otići na odmor. Međutim, umjesto planiranog odmora i cio dan 1. septembra jedinice brigade izvodile su diverzije na

pomenutoj pruzi i putevima kroz Dubrave. Tako je u toku pomenutog dana pruga prekinuta još na 74 mjesta, srušena 4 propusta i jedan podvožnjak, miniran put na nekoliko mjesta a postavljeno je i 5 barikada. Oko barikade postavljena su minska polja. Dok su 2, 3. i 4. bataljon sa inžinjerijskim jedinicama i diverzantima radili na uništavanju komunikacija, 1. bataljon postavio je zasjedu u rejonu sela Donje Dubrave. Oko 9 sati ujutro, 1. septembra, jača motorizovana kolona Nijemaca krenula je od pravca Ogulina kroz Tounj u smjeru Dubrava i Karlovca. Dolaskom kolone u rejon Dubrava neprijatelj je naišao na prvu veću prepreku pa je bila prisiljena da se zaustavi. Iz vozila je izašlo dvadesetak legionara i Nijemaca, prišlo barikadi i počeli otklanjanjem drveća s puta. Radeći dosta neoprezno i ne razmišljajući da bi oko barikade moglo postojati minsko polje, neprijateljski vojnici su nastojali da što prije raščiste barikadu i nastave dalje putovanje. Međutim, iznenadno su aktivirali mine u minskom polju pa je od eksplozije mina poginulo ili teže ranjeno 10 vojnika. Nakon eksplozije minskog polja čete 1. bataljona otvorile su vatru iz pušaka i puškomitraljeza na neprijateljsku kolonu na cesti. Osim što je prvim rafalima ubijeno nekoliko neprijateljskih vojnika, koji su izašli iz oklopnih vozila i stajali na cesti, drugih uspjeha bataljon nije postigao jer nije imao sredstava za borbu protv oklopnih vozila. Međutim, već sama činjenica da je neprijatelj imao gubitaka prilikom uklanjanja barikada i nakon toga napadnut na cijeloj dužini kolone, Nijemci se ne usuđuju poći dalje već se vraćaju i sklanjaju kod svoje prve posade u Tounju.

Sutradan 2. septembra njemačka motorizovana kolona, koja se sklonila u Tounj, ojačana je sa oko 450 legionara i ustaša iz rejona Ogulina i pod njihovom zaštitom i zaštitom oklopnih vozila i artiljerije neprijatelj je nastavio dalje kretanje prema Karlovcu. Negdje u isto vrijeme njemačkoj motorizovanoj koloni krenula je u susret i jedna jača njemačka pješadijska kolona od pravca Generalskog Stola nastojeći da u rejonu Gornjih i Donjih Dubrava razbiju bataljone 3. brigade i time njemačkoj motorizaciji prokrče put kroz Dubrave u smjeru Karlovca. Toga dana na teritoriji Dubrava našlo se preko 1000 dobro naoružanih njemačkih i ustaških vojnika pa je štab 3. brigade, ne želeći da reskira i trp.i nepotrebne gubitke, izvukao 1. bataljon iz borbe i prebacio ga preko Mrežnice u rejon Perjasice na odmor. U toku 2. septembra Nijemci, ustaše i domobrani raščistili su put kroz Dubrave, ali željeznička pruga ostala je onesposobljena za saobraćaj za duži period.

Rano ujutro 2. septembra 3. brigada sa diverzantskom grupom bila je na terenu Zvečaja i Duge Rese i izvela niz diverzantskih akcija na pruzi Duga Resa—Zvečaj—Generalski Stol i imala nekoliko sukoba sa neprijateljskim snagama. Toga dana očekivano je i bombardovanje Duge Rese od strane savezničkih aviona. Na ovom dijelu terena brigada je ostala sve do 6. septembra, a poslije toga

opet se prebacila na teritoriju Dubrava i 6. septembra rano ujutro 1. i 4. bataljon brigade postavili su zasjedu na putu Generalski Stol—D. Dubrave. Oko 8 sati ujutro 6. septembra jedna četa legionara krenula je u pravcu položaja naše zasjede. Na ovom putu legionari su se kretali u borbenom rasporedu i išli vrlo oprezno. Zbog toga su čete bataljona morale da se povuku za stotinjak metara da ih neprijateljska osiguranja ne bi blagovremeno otkrila. Nakon završnog pomjeranja bataljona i zauzimanja novih položaja, nešto kasnije, legionari su upali u zasjedu. Nastala je borba a na nekim mjestima došlo je do sukoba — prsa u prsa. Položaji bataljona nisu bili najpogodniji pa se neprijatelj pored svoje velike upornosti i borbenosti uspješno branio. Nakon pola sata borbe jedna druga legionarska četa napala je desni bok 4. bataljona pa je došlo do izvjesnog zastoja u dinamici borbe. Ugroženost desnog boka 4. bataljona koristi legionarska četa u zasjedi, vrši jači pritisak na 1. bataljon i tako jednom dijelu ugrožene legionarske čete uspijeva da se izvuče iz zasjede.

U borbi kod Donjih Dubrava 6. septembra ubijeno je 21, a ranjeno 25 legionara. Zarobljen je 1 podoficir Nijemac i 4 legionara. Zaplijenjen je 1 puškomitraljez, 17 pušaka, 2 pištolja, 1 motor kotač, preko 2.000 metaka, 7 pari vojničkih odijela i drugog materijala.[64] Jedinice 1. i 4. bataljona 3. brigade imale su 2 mrtva i 3 ranjena borca.

Borbom u Dubravama 6. septembra 1944. godine brigada je izvršila zadatak koji je pred nju postavio štab divizije borbenom zapovješću Op. br. 51 od 30. augusta 1944. godine. U akcijama na rušenju željezničke pruge i puta postignuti su ovi rezultati:

— željeznička pruga je prekinuta na preko 200 mjesta, uništena su dva podvožnjaka i 5 propusta na pruzi. Duž pruge i puta telegraf sko-telefonska veza uništena je u dužini od preko 10 km, sasječen je veći broj tt stupova, izolatori su polupani a žica prekidana i odvučena na slobodnu teritoriju Korduna za podizanje stalnih telefonskih veza na Kordunu;

— put koji spaja Karlovac i Oštarije prekopan je na preko 10 mjesta, na pogodnim dijelovima puta postavljeno je 15 minskih polja od kojih je neprijateljska pješadija i motorizacija imala gubitaka u ljudstvu i motornim vozilima, podignuto je 11 barikada koje su izgrađene od kamenja, porušenog drveća i zemlje;

U šestodnevnim zasjedama brigada je ubila 43 i ranila 53 neprijateljska vojnika. Zarobljen je 1 njemački podoficir i 5 legionara. Ubijena su 3 konja, zaplijenjena 2 dvoosovna kola, 6 pari konja, 1 puškomitraljez, 19 pušaka, 2 pištolja i drugog materijala. U tom

64 Depeša br. 373 od 6. septembra u knjizi depeša 4. korpusa NOV koja se čuva u VII JNA, kut. 432.

periodu brigada je sa ojačanjima imala 4 mrtva i 7 ranjenih boraca i starješina.

U ovom vremenu samo jedna motorizovana kolona probila se iz Hrvatskog primorja u pravcu Karlovca, a željeznička pruga za dugo je ostala onesposobljena. Te borbe, diverzije i akcije 3. brigade bile su značajna pomoć brigade u sprečavanju brzog i blagovremenog izvlačenja okupatorskih jedinica iz Grčke i njihovo prebacivanje na zapadno i istočno ratište.

Oko 10. septembra jedinice 8. divizije prebačene su na teritoriju Cazinske krajine, a do konca 1944. godine divizija je vodila borbe na teritoriji Banije, Cazinske krajine, južnog dijela Korduna i oko Plitvičkih jezera tako da je na teritoriji Dubrava ostala diverzantska grupa, a povremeno je i jedna četa Operativnog štaba za Kordun prokrstarila kroz Dubrave. Akcija na ovom terenu osim diverzija, skoro i nije bilo.

Uspjesima NOV i POJ u toku NOR-a na teritoriji Dubrava mnogo |e doprinio i sam narod Dubrava čin su sinovi i kćeri još od početka ustanka 1941. godine bjli u redovima NOV i POJ. Narod je pod vrlo nepovoljnim uslovima stalnim prisustvom neprijatelja, njegovih posada, prolazećih kolona i kaznenih ekspedicija, pružao pomoć partizanskim jedinicama u smještaju partizana, ishrani ljudstva brigada i bataljona, izviđanju neprijatelja i zemljišta, evakuaciji i brizi oko ranjenika i poginulih boraca. Često puta sva omladina iz nekoliko sela bila je angažovana na pranju rublja, pletenju vesti, čarapa, šalova i slično. Jednom riječju, narod ovih sela nije se dao zavarati neprijateljskom propagandom, nije nasjedao ustaškim i četničkim smicalicama i parolama već je svojski pomagao NOP, dušom i tijelom bio uz svoju vojsku i oslobodioce. Mada su Dubrave tokom čitavog rata bile opkoljene ustaškim, domobranskim, četničkim, talijanskim, kasnije i njemačkim posádama, a na domak sela općine Dubrave bila su i dva jaka neprijateljska garnizona, nije to ovom narodu smetalo da tokom čitavog rata na ovoi teritoriji imam svoje organe NOO-a, AFŽ-a, omladinske organizacije, ćelije **KPH** i općinski komitet KPH i SKOJ-a. Ni ubojstva nevinog stanovništva, paljenja, pljačke i neviđen teror koga je vršio okupator i njegove sluge nisu mogle slomiti duh i vjeru u pravednu pobjedu.

Milan Jaković

Organizacija i rad KPJ u Dubravama tokom narodnooslobodilačke borbe

Formiranje partijske organizacije

Prije njemačko-talijanskog napada na Kraljevinu Jugoslaviju i njenog raspada, aprila 1941. godine, na području općine Gornje Dubrave[1], nije postojala organizacija KPJ. Malo je bilo i ljudi koji su nešto više znali o revolucionarnom radničkom i komunističkom pokretu. Do 1939. godine o značajnijem političkom uticaju toga pokreta i partije među narodom Dubrava teško da bi se moglo i govoriti.

Međutim, tokom 1939, od početka drugog svjetskog rata, i 1940. godine, situacija se mijenja. Na području Dubrava počela su se intenzivnije širiti saznanja o revolucionarnom radničkom i komunističkom pokretu, i ostvarivati početni politički uticaji KPJ, prvenstveno među omladinom i mlađim ljudima Dubrava.

Studenti, braća Branko i Simo Karapandža i Rade Janjanin, Marko Mutić, učitelj u Gornjim Dubravama, bili su prvi glavni tumači i agitatori u širenju novih saznanja. Svoje zamisli ostvarivali su, uglavnom, preko ogranaka »Seljačkog kola«,[2] u Donjim i Gornjim Dubravama, kao i Ponikvama u kojima je veoma aktivno djelovala učiteljica Anka Milosavljević. Osim toga, u Dubrave je, preko spomenutih studenata, stizaia ilegalna partijska štampa (Politički vjesnik, Srp i čekić i dr.).

Veoma značajnu ulogu u tome je imao i tadašnji član OK KPH Karlovac Radivoj Rašo Stanisavljević[3], naročito tokom 1940. i u prvim mjesecima 1941. godine, kada je neposredno, legalno djelovao i na području Dubrava, upravo preko spomenutih ogranaka »Seljačkog kola«. Njegovim djelovanjem, i pod njegovim nepo-

1 Dalje Dubrave.

2 Ogranke »Seljačkog kola« organizirala je Samostalna demokratska stranka (SDS) za kulturno prosvjetno djelovanje na selu. Tu su organizaciju koristili komunisti za širenje političkog uticaja KPJ-e i druge svoje aktivnosti.

3 Od jeseni 1939., tokom 1940. i prvih mjeseci 1941. godine, Rašo Stanisavljević je iz Karlovca legalno, kao pristaša SDS-e dolazio u Donje i Gornje Dubrave, te aktivno djelovao i poticao političko-prosvjetno-propagandnu aktivnost ogranaka »Seljačkog kola« na liniji KPJ-e. Održavao je bliske veze sa Brankom i Simom Karapandžom, učiteljem Markom Mutićem, Radom Janjamnom i još nekim članovima »Seljačkog kola«, odnosno SDS-e.

srednim uticajem, stvarani su politički preduslovi za formiranje partijske organizacije.

Nedugo poslije proglašenja (10. aprila 1941. godine) fašističke tvorevine ustaške NDH-e, u Dubrave je k Branku Karapandži i njegovom bratu Simi došao tadašnji sekretar OK KPH Karlovac Ivo Marinković.[4] Sa njima je razgovarao o nastaloj vojno-političkoj situaciji u zemlji i zadacima KPJ, kao i o pitanju stvaranja, na terenu Dubrava, partijske organizacije i Mjesnog komiteta KPJ. Saglasili su se da je, u nastaloj situaciji, taj zadatak moguće ostvariti. U Dubravama je, pored Branka i Sime Karapandže, Rade Janjanina i Marka Mutića, u ograncima »Seljačkog kola« bilo mladih ljudi koji su bili upoznati sa postojanjem KPJ i ispunjavali minimum zahtjeva kao kandidati za prijem u Partiju.

Poslije razgovora i dogovora sa sekretarom Okružnog komiteta, Branko Karapandža je 27. aprila 1941. godine u mlinu Laze Višnjića na rječici Bistrici (kod sela Gojaka) organizovao sastanak na koji je u ime OK KPH Karlovac došao Rašo Stanisavljević.

Pored Raše i Branka, sastanku su prisustvovali Lazo i Ratko Višnjić iz Gojaka, Nikola Višnjić-Rgač iz Vucelića, Jovo Višnjić-Leskerija iz Mirića i Nikola Rebić iz Rebić Glavice. Sastanku su trebali, ali nisu prisustvovali Simo Karapandža, Rade Janjanin i Milan Jaković, prvi zbog odsutnosti iz Dubrava, a druga dvojica zbog pogrešno prenijetog obavještenja o danu i vremenu održavanja sastanka.[5]

Najvažniji, svakako i najznačajniji rezultat toga sastanka bio je formiranje na području Dubrava, prve partijske ćelije KPJ.

Ćeliju su sačinjavali: Branko i Simo Karapandža, članovi KPJ od ranije, te novoprimljeni Lazo, Ratko, Nikola i Jovo Višnjić i Nikola Rebić.

Bilo je predviđeno da se u tu ćeliju uključi i učitelj Marko Mutić, koji je također bio član KPJ od ranije. Mjesni komitet nije formiran, ali su se Rašo i Branko dogovorili da formirana ćelija privremeno ima tu ulogu, i da sekretar ćelije vrši dužnost sekretara Mjesnog komiteta. Za sekretara ćelije izabran je Simo Karapandža s tim da ga do njegovog povratka zastupa Branko.[6]

Osim osnivanja ćelije, Rašo i Branko su se dogovorili da se odmah pristupi formiranju partijskih ćelija u Ponikvama, Trošmariji i Donjim Dubravama. Saglasili su se da ćeliju u Ponikvama mogu sačinjavati Božo-Božica Pavlović, Rade Ivković i još neki članovi iz ogranka »Seljačkog kola«, među kojima i učiteljica

4 Ivo Marinković se lično poznavao sa Brankom i Simom Karapandžom. Kod njih je dolazio u posjetu u Gornje Dubrave.

5 Sjećanja Branka Karapandže, Laze Višnića, Ratka Višnića i Milana Jakovića.

6 Sjećanje Branka Karapandže, Laze i Ratka Višnića.

Anka Milosavljević, a u Trošmariji učitelj Drago Šćukanac, Stjepan Bartolović, povratnik iz SSSR-a, i Franja zvani komesar.[7]

Rašo je zadužio Branka Karapandžu da se odmah poveže sa Radom Janjaninom, da ga upozna što je dogovoreno na sastanku u pogledu osnivanja partijske ćelije u Donjim Dubravama. Dobiveni zadatak Branko je izvršio prvih dana maja 1941. godine.

Činjenica da je OK KPH Karlovac, takoreći, neposredno poslije fašističke okupacije i uspostave tzv. NDH nastojao da se na cjelokupnom području Dubrava, što je moguće prije, organizaciono razvije i učvrsti partijska organizacija navodi na zaključak, da je okružno partijsko rukovodstvo, kako s gledišta vojno-geografskog smještaja, tako i političko-organizacionih priprema Partije i naroda za otpočinjanje i vođenje oružanih i drugih oblika NOB, to područje smatralo i u širem smislu značajnim.

U Dubravama su to najbolje shvatali i razumijevali studenti Rade Janjanin, Branko i Simo Karapandža. Oni su, u granicama objektivnih mogućnosti, i u skladu sa tadašnjim svojim političkim znanjima i organizacionim iskustvima, nastojali i bili glavni nosioci aktivnosti usmjerenih na to da se zamisao OK KPH Karlovac, odnosno zadaci utvrđeni na sastanku 27. aprila, u praksi pretvore u konkretne rezultate.

Kad su utvrđeni zadaci, s ciljem da se cjelokupno područje Dubrava pokrije partijskom organizacijom, mislilo se da će se to bez problema i teškoća moći ostvariti. Međutim, brzo se pokazalo da je procjena bila nerealna, slobodno se može reći, isključivo zbog ustaškog terora i zločina.

Ustaški se teror nad srpskim narodom u Dubravama, kao i u drugim ""krajevima, od proglašenja tzv. NDH, iz dana u dan uvećavao, po razmjerama, intenzitetu, surovosti i oštrini.

U Ogulinu, na tjednom sajmu u maju, i narednih mjeseci, na željeznici kad su došli na svoja radna mjesta u Karlovac, Dugu Resu, Generalski Stol, Ogulin i Srpske Moravice, pohapšeno je i pobijeno više desetina Dubravaca i Ponikvaraca. Pojedinačna i grupna proganjanja i hapšenja ustaše su sprovodile po svim selima i zaselcima općine Gornje Dubrave.

U toj hajci i progonima pohapšeni su i među prvima poubijani: Iz Donjih Dubrava: Simo Zatezalo-Šorga, Tode Zatezalo-Kožar, oba obrtnici, Pavao Kukić-Timanov željezničar, Đuro-Đuđa Rebić-Mlinarov, željezničar, Nikola-Nina Jaković-Dajin željezničar, Đuro Rebić Simin željezničar, Đuro Jaković Žican željezničar, Milić Jaković-Stojin željezničar, Dušan Jaković-Dvizac željezničar, Mihajlo Jaković Viljarov, željeznički penzioner, Mihajlo Mile Mirić-Lugarov željezničar, Simo Mirić Tošin, trgovac drvetom, Tošo Janjanin Bajin željezničar, Mićo Zatezalo Bulekov željezničar.

7 Sjećanje Branka Karapandže.

i

Iz Gornjih Dubrava: Nikola Zatezalo Jukin Cojle, Đuro Alagić sveštenik, Marko Mutić učitelj član KPJ-e, Nikola Jaković iz Kukića seljak, Rade Kaluđerović seljak, Rade Vucelić Ankin seljak, Nikola Nina Vucelić željezničar, Mile Mirić Ćobanov željezničar, Miloš Karapandža željezničar, Dragan Šepelj željezničar, Nikola Mirić Klipan iz Lugana, Ilija Mikašinović Baron železnički penzioner, Tošo Mikašinović Trivunov, prije rata stražar u zatvoru, Petar Perić Ćortov željezničar, Đuro Višnjić Ljuljanov iz Višnjića i Mile Višnjić željezničar.

Iz Gojaka: Simo Munjas Crni, seljak, Tode Munjas Stršen, seljak, Nikola Višnjić željezničar, Sava Višnjić Cestar, Nikola Višnjić Šavin, željezničar, Simo Višnjić Vrajtov seljak, Đuro Šumonja seljak, trgovac stokom.

Iz Popova Sela i Lalić Dola: Đoko Višnjić Lugin, Rade Munjas Nikin, Lajo Munjas Jekan, Rade Kušić Jevremov i Milan Kušić Lokanov.

Iz Ponikava: Svetozar Busić Zare, trgovac, Nikola Busić, seljak, Simo Busić, Simo Kušić Kokin, Vajo Kušić Kokinov sin, Milka Vignjević, Rade Busić, Ignjatije Lalić, Miloš Ivković, Nikola Radović, Pero Jurjević, Rade Jurjević i Dušan Pavlović iz Kamenskog.

U Dubrave su svakodnevno stizale vijesti o masovnom hapšenju, mučenju i klanju srpskog naroda na Kordunu, Baniji, Lici i drugim krajevima, vijesti o proganjanju, hapšenju i ubistvu komunista, Hrvata i Srba, u Karlovcu, među kojima su se nalazila i dvojica Dubravaca, braća Simo i Petar Jaković Viljarovi.

Najsurovije vijesti o ustaškim zločinima dolazile su iz Ogulina. Kakav je bio njihov sadržaj najbolje potvrđuje izvještaj što ga je u julu 1941. godine, iz Ogulina, dostavio OK KPH Karlovac član KPJ Josip Mladinić. U izvještaju između ostalog piše:

»U Ogulinu pobijeno je 1300—1400 ljudi većinom iz okolnih sela kao Dubrava, Josipdola, Otoka, Plaškog, Musulinskog Potoka, Drežnice, Jasenka, Gomirja, Ogulinskog Hreljina, Vitunja, Srpskih Moravica, Gojaka itd. U samom središtu grada Ogulina u podrumu trgovca Vlade Bosnića, koji je isto ubijen, uredili su ustaški banditi mučilište gdje su se naslađivali nad svojim žrtvama, sakatili ih i mučili na najstrašniji način, kopali im oči, rezali uši, noseve, jezike, trgali im želudac, te tako izmrcvarene i polumrtve utrpali u noći u kamione te ih odvezli izvan grada u jame »bezdane« kojih ima u okolici Ogulina pet. Prije nego su ih pobacali u jame, prethodno su ih svukli i izuli, a koji je pokazivao znake života toga su još izboli noževima ili opalili u njih metak iz puške. Iz tih jama je počelo strahovito zaudarati, te su bili pisiljeni da bacaju u jame živo vapno u bojazni da se ne pojavi kakva bolest« ... I dalje, »najstrašnije su bili mrcvareni ljudi iz Srpskih Moravica većinom željezničari (njih 138 na broju) kojima su talijanske vlasti zajamčile da ako budu i dalje vršili službu da im se neće ništa dogoditi, ali kad su došli Pavelićevi krvnici Talijani su se hladnokrvno po-

vukli i prepustili ih na milost ustašama. Ti su ljudi bili dovedeni u nedjelju prije podne u Ogulin, te su ih mučili čitav dan i noć, te (drugi dan do 11 sati noći kada su ih odveli izvan Ogulina u predio zvan Galge, tu su ih svukli, izuli i postavili pred već pripremljene grabe te opalili jedan plotun iz strojne puške na njih«.[3]

U istom izvještaju opisano je mučenje jedne žene. Nju je naizmjenično silovalo šest ustaških zločinaca, nakon toga su joj polomili ruke i noge i bacili u jamu.

Naravno, takve i slične vijesti kod naroda su svakodnevno poticale, uvećavale i odražavale znatnu zbunjenost, psihozu bezizlaznosti, straha i neizvjesnosti, ne samo što će biti u budućnosti, već što ga sve može snaći svakog narednog dana i noći.

Bilo je to vrijeme kad su muškarci, koji su imali ma kakve mogućnosti, nastojali da se bilo gdje sklone ispredustaškog terora i nasilja. S obzirom da su ih ustaše i oružnici NDH stalno tražili, i na sve moguće načine nastojali da ih pohvataju i pobiju, krajem maja i početkom juna 1941. godine to su uradili i Branko i Simo Karapandža. Zajedno su otišli u Sloveniju gdje je Branko i ostao, a Simo produžio za Sušak. Nešto kasnije za njima je otišao i novoprimljeni član partije Nikola Višnjić Rgaš.

Odlaskom Branka i Sime Karapandže, praktično je za više od tri mjeseca prestalo i djelovanje, krajem aprila formirane partijske ćelije. Veze ćelije s partijskim rukovodstvom u Karlovcu, što su ih i prije i poslije njezinog formiranja, imali i održavali Simo i Branko sa Rašom Stanisavljevićem i Ivom Marinkovićem, njihovim su odlaskom prekinute, kao i veza što je Simo imao sa Mjesnim komitetom u Ogulinu[9]. Četvorica novoprimljenih članova ćelije koji su ostali u Dubravama, prepušteni sami sebi, bez ičije pomoći i uputstava, u nastaloj se situaciji nisu snašli.

U razdoblju maj-juli 1941. godine, u Donjim Dubravama Rade Janjanin je nastojao da se formira partijska ćelija, ali u tome nije uspio. Osim nepovoljnih moralno-psiholoških prilika kod naroda, što su nastale i održavane ustaškim terorom, nije beznačajan razlog tome bio i nedovoljno političko i organizaciono iskustvo i pogrešan izbor prvih pojedinaca sa kojima je razgovarao da ih se primi u partiju. Tek krajem juna ili početkom jula, Radinom je inicijativom došlo do sastanka grupe koju su pored Rade i Milana Jakovića sačinjavali Raco Rebić Pajin, Mića Mikašinović Čibin i Rade Mirić Luganov.

Sastanak je održan u livadama (Banovoj strani ispod šume Mašnik). Na tom se sastanku razgovaralo o nastalim prilikama, naravno na način i na nivou koji je odražavao tadašnja politička i druga znanja i shvatanja učesnika. Dogovoreno je da se za desetak dana

8 IHRPH-e KP 18(5, dok. br. 1.

9 U Ogulinu /su postojale dvije partijske ćelije, u željezničkoj ložionici i u mjestu.

i

održi naredni sastanak u livadama između zaselaka Vućki i Mikašinovići. Na tom drugom sastanku Rade je želio i namjeravao formirati partijsku ćeliju u Donjim Dubravama.

U zakazano vrijeme, međutim, dogovoreni sastanak nije održan. Rade je u međuvremenu, poslije neuspješnog pokušaja da uspostavi vezu sa učiteljem u Perjasici Ljubom Vujičićem, sekretarom partijske ćelije, i vijesti da je u Karlovcu pohapšeno više komunista, među kojima i član OK KPH Karlovac Rašo Stanisavljević, sa propusnicom koju mu je poslala sestra Milica, otputovao u Beograd.

Radinim odlaskom i u Donjim Dubravama je, kao što je poslije odlaska Branka i Sime Karapandže na ostalom dijelu dubravskog područja, privremeno prekinuta politička aktivnost na stvaranju partijske organizacije.

Dakle, uslijed veoma teških prilika stvorenih ustaškim terorom, nikakvih veza sa partijskim rukovodstvom, nedostatka njegove pomoći, uputstava i direktiva, te u nastalim prilikama nesnalaženja, nedovoljnog političko-organizacionog znanja i iskustva, starijih i novoprimljenih članova Partije, zamisao OK KPH Karlovac da se u razdoblju priprema za otpočinjanje oružanog narodnog ustanka na području Dubrava organizaciono oformi partijska organizacija nije ostvarena.

Na osnovu izvještaja sekretara OK KPH Karlovac Ive Marinkovića o obilasku partizanskih odreda i partijskih organizacija u Gorskom kotaru, Hrvatskom primorju i kotaru Ogulin, u vremenu od 7. do 28. septembra 1941. godine, može se zaključiti da okružnom partijskom rukovodstvu ta činjenica nije bila poznata. Jer, polazeći na taj put, odnosno obilazak, Ivo Marinković je prvo 7. septembra 1941. godine sa Veljkom Kovačevićem[10] bez ikakve najave došao u Gornje Dubrave u kuću Sime i Branka Karapandže, pa pošto, kako navodi u svojem izvještaju, nije zatekao drugove, nije se ni sa kim ni sastao.[11]

Zbog svega ranije iznijetog, u Dubravama se kasnije nego na Kordunu, saznalo za odluku CK KPJ o otpočinjanju oružanog narodnog ustanka, i za konkretne zadatke što su ih sadržavale prve usmene i pismene direktive i uputstva operativnog rukovodstva Okružnog komiteta KPH Karlovac.[12]

To je bio i osnovni razlog što je na području Dubrava oko dva mjeseca kasnije otpočela organizovana i intenzivna aktivnost na sprovođenju tih odluka i direktiva.

10 Spanski borac, genei alpukovnik u penziji.

11 AIHRPH, KP-186, br. dok. 9.

12 Vidi: Zaključke usvojene na konferenciji održanoj 19/20. jula 2941. u šumi Abez, direktivno pismo operativnog rukovodstva OK KPH Karlovac od 1&. augusta 1941. godine, HAK, Zb. NOR-a, tom V, knj. 1, str. 58.

U političko-organizacionom smislu, tim su aktivnostima rukovodili komunisti Đuro Zatezalo Jud, Simo Karapandža i Rade Janjanin, koji su se krajem augusta ili početkom septembra (Simo) odnosno početkom oktobra (Rade) vratili u rodni kraj.

U praktičnom ostvarivanju direktiva i uputstava operativnog rukovodstva OK KPH Karlovac, u svakom je pogledu najznačajnije i najvažnije bilo organizovati Partizanski odred.[13]

Prvenstveno zbog toga, dok u vojno-organizacionom i političkom smislu taj zadatak, u drugoj polovini oktobra 1941. godine nije ostvaren, na području Dubrava, osim obnavljanja rada prve ćelije, nije bilo aktivnosti usmjerene na stvaranje seoskih partijskih ćelija, kao ni drugih organizacija NOP-a.

U tom je smislu, naime, konkretan i intenzivan političkoorganizacioni rad otpočeo poslije formiranja Dubravskog partizanskog odreda i odredske partijske ćelije.

Inicijator pokretač i glavni nosilac toga rada u suštini je bila partijska ćelija Dubravskog partizanskog odreda, odnosno politički komesar Simo Karapandža i osim njega, ali zbog ranjavanja 6/ /7. novembra 1941. godine i liječenja, u manjoj mjeri i sekretar odredske ćelije Rade Janjanin.

Njihovim je političko-organizacionim radom i zalaganjem za oko tri mjeseca (od druge polovine novembra do marta 1942. godine) područje Dubrava pokriveno kako organizacijom KPJ, tako i organizacijom omladine, žena i NOO-a.

Naime, uz obnavljanje rada ćelije što je formirana krajem aprila 1941. u Gornjim Dubravama i formiranja ćelije u Dubravskom partizanskom odredu, na terenu Dubrava su formirane još četiri partijske ćelije i to: u Ponikvama, Bartolovićima — Trošmariji dvije i ćelije u Donjim Dubravama. U tih šest ćelija bilo je ukupno 38 članova partije.[14] U isto vrijeme stvorena je i organizacija SKOJ-a i žena (AF2-a) koju jesačinjavalo 7 jedinicaSKOJ-a, 8odbora AFŽ-a[15]. Pored toga, u svim susrpskim selimabili izabrani NOO-i i formirani rezervni partizanski odredi.

Prema sjećanju preživjelih drugova, u stvorenoj partijskoj orgazaciji na području Dubrava prvi članovi partije bili su: u ćeliji Dubravskog partizanskog odreda: Rade Janjanin, sekretar ćelije, Simo Karapandža, politkomesar odreda, Đuro Zatezalo Jud, komandir odreda, Raco Rebić Pajin, Đuro Mikašinović Jovin, Rade Ivković Solar i Rade Mirić Luganov; u ćelijama Donjih Dubrava, Janjanin Jovo, Nikola Jaković Culić, Đuro Rebić Draganov, Milan Jaković Simin, Đuro Mikašinović Vućak, Raco Mikašinović Orlist, Rade Vucelić Višer, Simo Rebić Ban, Pajo Topić Peslićev zet, Pe-

13 HAK, Zb. 4, dok. br. 47.
14 HAK, Zb. 4, dok. br. 6, str. 58=
15 Isto.

tar Mikašinović Marin, Mihajlo Jaković Švajcan i Petar Kušić Malić. Posljednja dvojica (Švajcan i Malić) poslije prijema u partiju bez obrazloženja su se povukli.

U ćeliji Gornje Dubrave — Gojak: Lazo Višnjić, Ratko Višnjić, Jovo Višnjić Leskerija, Nikola Višnjić Rgaš, Josip Kromar, Milan Perić i Nikola Rebić; u ćeliji Bartolovići — Trošmarija: Stjepan Bartolović (povratnik iz SSSR-a), Drago Šćukanac i još jedan član čije ime nisam uspio utvrditi; u ćeliji u Ponikvama: Miloš Vignjević Šuster, Božo Božica Pavlović, Jovo Ivković, Božo Ivković, Šimo Rajnović, Dušan Vignjević, Stojan Vignjević, Jovan Radović i Petar Ivković.[16]

Stvaranje partijske i drugih organizacija NOP-a na području Dubrava ostvarivano je u veoma specifičnim vojnim, političko-organizacionim, pa i moralno-psihološkim prilikama.

Više je činjenica koje su na to uticale. Prije svega, u krajevima gdje je narodni ustanak i NOB-a otpočela 1941. godine, partijske organizacije na selu, koje su u početku ustaškog terora bile razbijene, obnavljale su se i stvarale nove, uglavnom, na slobodnoj teritoriji. U istim su se prilikama stvarale i seoske organizacije SKOJ-a, AFZ i NOO-i.

Uz povoljnije prilike na slobodnoj teritoriji, sve je to ostvarivano uz najneposredniju pomoć i uputstva ne samo OK KPH Karlovac, već prije svega kotarskih komiteta KPH.

Na terenu Dubrava, međutim, ti su političko-organizacioni zadaci ostvarivani u uslovima kad je na njemu bilo smješteno deset talijansko-ustaško-domobranskih i oružničkih posada.[17]

U isto vrijeme, područje Dubrava je, na svega 3—10 km udaljenosti, okruživalo još pet brojno jakih neprijateljskih posada — u Severinu, Bosiljevu, Generalskom Stolu, Tounju, i veoma jak talijansko-ustaški garnizon u Ogulinu.

Naravno, prilike što su ih svojim akcijama na području Dubrava stvarale i održavale navedene neprijateljske posade nisu bile niti lake, niti povoljne za političko-organizacioni rad i razvijanje i jačanje NOP-a. Osjećao se i nedostatak neposrednije pomoći, uputstava i utjecaja kotarskog partijskog rukovodstva. Taj je nedostatak bio, prvenstveno, posljedica slabe organizacione povezanosti sa MK-om u Ogulinu.

Naime, po povratku u Dubrave, krajem augusta 1941. godine, Simo Karapandža je uspostavio vezu sa MK-om u Ogulinu. Međutim, ta veza nije bila naročito čvrsta, niti značajna, kako u odnosu na stvaranje partijske organizacije, tako i u odnosu na stvaranje Dubravskog partizanskog odreda.[18]

16 Sjećanje Race Rebića, Jove Janjanina, Rade Vucelića, Race Mikašinovića Orlista, Laze Višnjića, Miloša Vignjevića Sustera, Petra Mikašinovića Marina i Đure Rebića Draganova.

17 Isto, kao pod 15, str. 60.

18 HAK, Zb. 4, str. 58, 59. i 161 (izdanje 1972. godine).

Pored drugih razloga, i zbog toga su se organizatori Dubravskog partizanskog odreda, odnosno narodnog ustanka, prije njegovog formiranja kao vojne jedinice, preko Komande perjasičkog partizanskog odreda, povezali sa vojno-političkim rukovodstvom Drugog rejona na Kordunu i uz njegovu neposrednu pomoć i uputstva formirali Odred kao jedinicu toga rejona. Time je praktično i cjelokupno područje Dubrava, ne samo u vojnom već i u političko-organizacionom smislu postalo sastavni dio toga rejona.

Međutim, neovisno od te činjenice, Operativno rukovodstvo OK KPH Karlovac, Dubrave je kao i ranije smatralo sastavnim dijelom kotara Ogulin.

To potvrđuje i izvještaj Ive Marinkovića što ga je, u svojstvu sekretara OK KPH Karlovac, 27. novembra 1941. godine dostavio CK KPH. U tome je izvještaju Ivo Marinković, pored drugog, napisao da po njegovom mišljenju MK Ogulin treba proširiti sa »drugovima iz Drežnice, Dubrava i Srpskih Moravica i tako formirati Kotarski komitet.[19]

Ta se zamisao Ive Marinkovića nije ostvarila. Polovinom decembra 1941. godine partijska organizacija u Ogulinu je provaljena i zajedno sa MK od strane Talijana i ustaša razbijena. Tek poslije toga OK KPH Karlovac je, 17. januara 1942. godine donio odluku da se Dubrave u organizaciono-političkom smislu pripoje ratnom kotaru Veljun, dok se ne prevladaju nastali problemi i teškoće u kotaru Ogulin.[20]

Pa ipak, bez obzira na sve iznijete teškoće i probleme, političko-organizacioni zadaci u praksi su uspješno ostvarivani. To potvrđuje sačuvana arhivska građa iz koje se vidi da je u isto vrijeme, kad i u pojedinim općinama na slobodnoj teritoriji Korduna, i na terenu Dubrava organizaciono razvijena i počela djelovati partijska i skojevska organizacija, organizacija AF2-a i NOO-i. U ostvarivanju svega toga, najviše je dao i najzaslužniji je bio politkomesar Dubravskog partizanskog odreda Simo Karapandža.

Koliko se zna, ni jedan partizanski odred u Hrvatskoj, koji je formiran i dejstvovao u prva tri mjeseca od početka narodnog ustanka 1941. godine, osim Dubravskog, nije u jednoj akciji izgubio osam svojih boraca, među kojima i komandira odreda. I zbog te su činjenice na području Dubrava za NOP, prije svega, u moralno-psihološkom smislu nastale specifične prilike.

Povodom toga događaja i akcija što ih je poduzimao neprijatelj u svojoj propagandi protiv NOP-a i u kontroli stanovništva i teritorije, došlo je do pojave kolebanja i nevjerice u mogućnost da se na području Dubrava može uspješno nastaviti započeta oružana NOB-a.

19 AIHRPH, KP-186 dok. 193.

20 AIHRPH, KP-187, dok. 103 i 108, ili HAK KU-2, dok. br. 2.

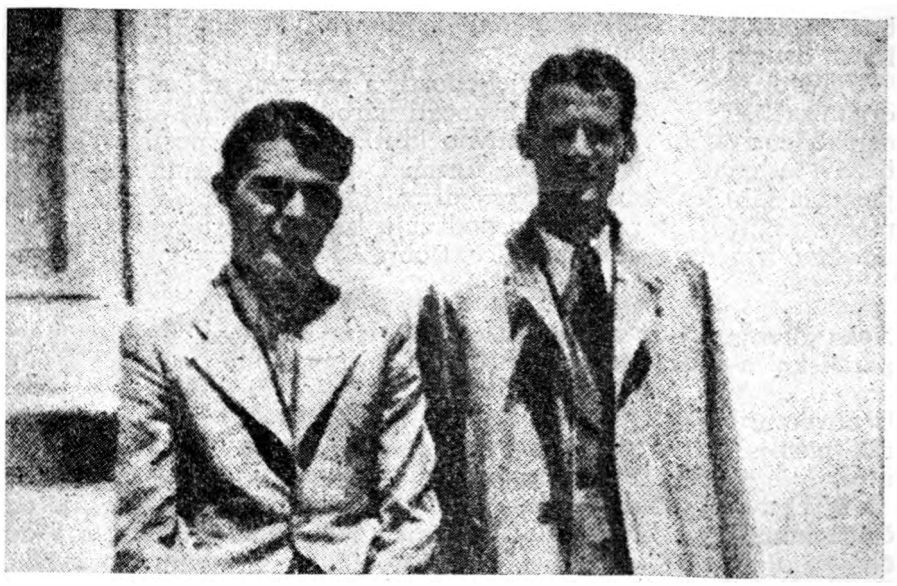

Gornje Dubrave juni 1941.
S lijeva: Rašo Stanisavljević, član OK KPH za Karlovac i Marko Mutić, učitelj komunista, obojicu ustaše ubile jula 1941.

U suštini, ta se pojava temeljila na već tada, od neprijatelja NOP-a proširenoj, poznatoj paroli »da još nije vrijeme za borbu, treba čekati«.

I upravo u takvim moralno psihološkim prilikama kod dijela naroda i pojedinaca u Odredu, na terenu Dubrava je otpočelo intenzivno političko-organizaciono djelovanje u smislu stvaranja organizacija NOP-a.

Rezultati toga rada bili su, prije svega, uspješno prevladavanje nastalih teškoća u razvoju NOP-a, a što se konkretno očitovalo ne samo stupanjem u Odred novih boraca, nego i u formiranju prvo NOO-a u svim srpskim selima Dubrava, a potom i novih partijskih ćelija, jedinica SKOJ-a, i odbora AFŽ-a, u cjelini svih organizacija NOP-a, koje su se u skladu sa direktivama i uputstvima OK KPH Karlovac, odnosno Operativnog rukovodstva CK KPH u to vrijeme stvarale i organizaciono oblikovale u ostalim ustaničkim krajevima.

Naravno sve to u takvim prilikama i vremenu ne bi bilo moguće ostvariti, da narod Dubrava, u srpskim selima masovno, a u hrvatskim pojedinačno, u to vrijeme nije bio opredijeljen i spreman da se, bez obzira na sve opasnosti koje mu prijete, pod rukovodstvom KPJ beskompromisno, oružjem i svim drugim sredstvima,

bori protiv fašističkih okupatora i njihove tvorevine ustaške NDH i svih drugih neprijatelja.

Upravo zbog takve opredijeljenosti, a stvaranjem već navedenih organizacija NOP-a i organizovanosti naroda. Dubrave su, iako bez oslobođene teritorije, za relativno kratko vrijeme, postale sigurna baza i oslonac NOP-a za sve forme i oblike borbenih aktivnosti partizanskih jedinica, i za sve druge aktivnosti u širenju i rasplamsavanju NOB-e na širem području između Karlovca i Ogulina, odnosno između rijeka Mrežnice, Dobre i Kupe.

Neka pitanja u vezi sa organizacionim usavršavanjem partijske organizacije

U novembru 1941. godine OK KPH Karlovac je izdao uputstvo za rad partijskih organizacija i njihovih sekretara. Između ostalog u tome je izvještaju napisano:

»Direktive o tome što treba da se radi dobiva sekretar ćelije od člana komiteta s kojim održava vezu, njemu daje izvještaj o radu ćelije i o svim teškoćama na koje naiđe, kao i o svemu što zapazi. U sporazumu sa članom komiteta sekretar poduzima mjere jačanja ćelije kao osnovne partijske organizacije, jer samo jaka partijska organizacija moći će da izvrši zadatke koje pred nas postavlja partija«.[21]

U Dubravama je, nekoliko mjeseci poslije formiranja, nedostajala u životu i radu partijska organizacija. Pored tada ograničenih kadrovskih mogućnosti kotarskog partijskog rukovodstva, može se reći, tome je doprinijela i činjenica što se u praksi sporo sprovodila odluka OK KPH Karlovac o pripajanju Dubrava ratnom kotaru Veljun.

U vezi s odlukom OK KPH za Karlovac trebalo je da se između partijske organizacije Dubrava i Kotarskog komiteta KPJ za Veljun, što prije uspostavi organizaciona veza, i da se upozna stanje u partijskoj organizaciji i što je najvažnije, da se novoosnovanim ćelijama u Dubravama, posebno sekretarima ćelija, daju uputstva za rad.

U praksi se sve to počelo ostvarivati sa zakašnjenjem od preko četiri mjeseca. To potvrđuje i činjenica što od druge polovine januara do pod kraj maja 1942. godine, ni na jednom radnom sastanku Kotarskog komiteta Veljun, kao ni u izvještajima što ih je Kotarski komitet dostavljao OK KPH Karlovac, nije bilo riječi o partijskog organizaciji na terenu Dubrava. Izuzetak čini samo to što je KK KPH Veljun predložio, a OK KPH Karlovac prihvatio da se na Kotarskoj konferenciji kao dvanaesti delegat i predstav-

21 Zb. NOR-a, t. V, knj. 2, dok. br. 8.

nik Dubrava za drugu Okružnu partijsku konferenciju okruga Karlovac bira Simo Karapandža.[22]

Pa i tada, kad je sadržajem svoga rada i djelovanja obuhvatio i partijsku organizaciju Dubrava, KK KPH Veljun više od mjesec dana nije imao potpuno realnu predstavu o situaciji, stanju, sastavu, dotadašnjem radu i djelovanju te organizacije. Sadržaji izvještaja što ih je KK KPH Veljun dostavljao OK KPH Karlovac u razdoblju od 27. maja do 12. jula 1942. godine, nedvosmisleno, to potvrđuju.

U izvještaju od 27. maja 1942. zapisano je da u Dubravama ima 7 ćelija sa 29 članova partije, ali da je stanje partijske organizacije još nejasno.[23] U Izvještaju 7. juna, međutim, stoji da u Dubravama ima 5 ćelija, ali da su nesolidno organizovane,[24] u Izvještaju od 17. juna 1942, godine da su partijske ćelije što su formirane u Dubravama, osim dvije, prekinule svaku vezu sa Kotarskim komitetom.[25]

Dana 7. jula 1942, OK KPH za Karlovac je obavijestio KK KPH Veljun da će Dubrave ponovo potpasti pod kompetenciju KK KPH Ogulin, ali da sve dok se to ne ostvari KK KPH Veljun i dalje održava vezu sa Dubravama i kontroliše rad partijske organizacije.[26]

Poslije navedenog obavještenja, KK KPH Veljun je u svojem Izvještaju od 12. jula 1942. godine obavijestio OK KPH Karlovac da je u Dubravama formirana Općinska ćelija, te da će i dalje održavati vezu sa Dubravama.[27]

Iz svega opisanog, teško da se može ma šta drugo zaključiti osim da je KK KPH Veljun odluku OK KPH Karlovac o pripajanju Dubrava kotaru Veljun u praksi sproveo tek krajem juna, odnosno početkom jula 1942. godine, a ne početkom januara kako je bilo odlučeno.

Bez obzira na tu činjenicu, partijska organizacija u Dubravama, u razdoblju od druge polovine januara do kraja juna 1942. ipak nije bila prepuštena sama sebi. Umjesto kotarskog partijskog rukovodstva, neposrednu joj je pomoć i uputstva za rad davao i pružao iskusni komunista Šimo Karapandža.

Velika je njegova zasluga što su partijske ćelije na terenu Dubrava (Simo ih je sve osim jedne i formirao), i u razdoblju u kojem je nedostajao neposredan uticaj, pomoć i kontrola Kotarskog partijskog rukovodstva, i u kojem su međusobno (zbog principa konspiracije, MJ) organizaciono bile slabo povezane, ipak uspješno radile i djelovale kao jedinstvena terenska organizacija u praktičnom sprovođenju političkih i drugih zadataka NOP-a.

22 HAK. fond OK KPH Karlovac, dok. 2.
23 AIHRPH, KP-188, dok, 277.
24 Isto, dok. 295.
25 Isto, dok. 311.
26 Isto, dok. 341.
27 Isto, dok. 357.

Razumije se da, zbog obaveza i zadataka što ih je imao Simo Karapandža kao politički komesar partizanske jedinice, odreda i čete, njegova pomoć i na terenu u provođenju političkih i drugih zadataka nije mogla u potpunosti zamijeniti rad Kotarskog komiteta partije. Zbog toga nedostatka, neki su zadaci, u vezi sa organizacionim usavršavanjem i učvršćivanjem, u partijskoj organizaciji Dubrava ostvarivani sa izvjesnim zakašnjenjem, što potvrđuju i slijedeći primjeri:

Krajem februara 1942. godine OK KPH Karlovac je zaključio da se pristupi formiranju općinskih komiteta. Partijska organizacija u Dubravama, međutim, sa tom direktivom nije bila upoznata. To potvrđuje Izvještaj KK KPH Veljun dostavljen OK KPH Karlovac od 23. marta 1942. godine u kojem je opisano što je sve urađeno i što će se još uraditi u svakoj općini, ali nijedna riječ nije napisana o tome da li će se, ili neće, formirati Općinski komitet u Dubravama.[28]

U drugoj polovini marta 1942, OK KPH Karlovac je obavijestio KK KPH Veljun da se umjesto općinskih komiteta pristupi formiranju općinskih ćelija. Partijska organizacija u Dubravama ni sa tim nije bila upoznata u isto vrijeme kad i partijske organizacije na terenu drugih općina kotara Veljun. I to, također, potvrđuje Izvještaj KK KPH Veljun dostavljen OK KPH Karlovac 19. aprila 1942. U tome Izvještaju naime, KK KPH Veljun je izvijestio OK da su formirane općinske ćelije u općinama: Perjasica, Skrad, Veljun, da će se formirati u općini Klokoč, a da u Cvijanović Brdu postoje dvije ćelije. Međutim, ni u tome Izvještaju o partijskoj organizaciji u Dubravama nema ni riječi, kao da i nije sastavni dio partijske organizacije kotara Veljun.[29]

Naravno, pored drugih slabosti i nedostataka, i zbog nepravovremenog upoznavanja, u partijskoj organizaciji Dubrava, u poređenju sa partijskim organizacijama u drugim općinama kotara Veljun općinska ćelija je formirana sa zakašnjenjem od dva mjeseca. Sličnih nedostataka je bilo i po drugim pitanjima.

Na osnovu navedenih dokumenata, može se zaključiti da je općinska ćelija u Dubravama formirana krajem juna ili početkom jula 1942. godine. Formiranje ćelije i izborom biroa ćelije, ustvari je izvršena reorganizacija dotadašnjih ćelija, a time i izmijenjena organizaciona struktura partijske organizacije.

Izmjene su bile slijedeće: izabran je biro Općinske ćelije od tri člana. U biro su izabrani: Jovo Janjanin za sekretara biroa, odnosno ćelije, Nikola Jaković Čulić i Lazo Višnjić za članove biroa. Ukinute su sve ranije postojeće ćelije, a od njih formirana tri će-

28 HAK, k. 2, dok. 91 i HAK, Fond KK KPH Veljun za 1942. godinu, dok. 1328.
29 HAK, Fond KK KPH Veljun za 1942. godinu, dok. 1330 i 1336,

lijska odjeljenja i to: jedno u Donjim, drugo u Gornjim Dubravama i treće u Ponikvama.

Za sekretare odjeljenja u Donjim i Dornjim Dubravama izabrani su već navedeni članovi biroa, a za sekretara u Ponikvama raniji sekretar ćelije Miloš Vignjević Šuster.

Formiranje Općinske ćelije na čelu sa biroom u to vrijeme bila je značajna činjenica u pogledu organizacionog usavršavanja, učvršćivanja i otklanjanja pominjanih i drugih nedostataka u životu i radu partijske organizacije, i u pogledu njezinih osposobljavanja za stalno rastuće i umnožavane socijalno-ekonomske i druge zadatke NOP-a i oružane borbe.

Organizaciona struktura partijske organizacije, koja je nastala poslije formiranja Općinske ćelije, postojala je do decembra 1942. godine.

U navedenom razdoblju, u ostvarivanju političkih, organizacionih i drugih zadataka glavni su teret nosila partijska odjeljenja, a biro ćelije se ispoljavao kao neka vrsta općinskog partijskog rukovodstva, prije svega, zbog toga što je biro, posebno sekretar biroa, bio neposredno povezan sa KK i što je kotarsko partijsko rukovodstvo preko biroa ostvarivalo svoj utjecaj i uvid, kontrolisalo i pružalo pomoć ćelijskim odjeljenjima u njihovom radu i djelovanju. Biro je u svakom pogledu objedinjavao aktivnost partijskih odjeljenja, a imao i određen utjecaj na rad i djelovanje drugih organizacija NOP-a.

U pogledu organizacionog razvoja, proširivanja partijske organizacije prijemom novih članova, poslije formiranja Općinske ćelije, nije učinjeno koliko je objektivno bilo moguće. Zapravo, samo je u partijskom odjeljenju u Donjim Dubravama, u jesen 1942, primljeno šest novih članova, i to skojevke Danica Mikašinović Lugarova, Danica Papić Careva, Marta Janjanin Ostojina, Smilja Mirić Simina, Sava Vucelić Požarska i Milka Jaković Miladinova.

Njihovim je prijemom u Partiju samo na dijelu dubravskog područja, donekle, otklonjena slabost u radu partijske organizacije, koja se očitovala u sektašenju, ne samo prema drugaricama, već i prema pojedinim drugovima, posebno odbornicima NOO-a.

U decembru 1942, ponovno je izmijenjena organizaciona struktura partijske organizacije. Tada je, na osnovu direktive što ju je polovinom novembra 1942. godine CK KPH dostavio Okružnom komitetu KPH Karlovac[30] ukinuta Općinska ćelija i biro ćelije. Umjesto biroa formiran je Općinski komitet KPH za Dubrave od pet članova.

Komitet je izabran na sastanku svih članova Partije. Sastanak je održan u pećini koja se nalazi u rejonu Rebić Glavice iznad Dola. U komitet su izabrani Petar Mikašinović Marin za sekretara[31], a

30. ATHRPH. KP-190, dok. 830.
31 Isto, KP-192, dok, 1080.

Nikola Jaković Culić, Jovo Janjanin, Lazo Višnjić i Jovo Ivković za članove.[32]

Do tada postojeća tri ćelijska odjeljenja, organizaciono su se transformirala u tri partijske ćelije. Za sekretara novoosnovanih ćelija izabrani su raniji sekretari partijskih odjeljenja.

Tako su pri kraju 1942. godine, organizacionu strukturu partijske organizacije na terenu Dubrava sačinjavale tri partijske ćelije i Općinski kcmitet KPH.

Računajući i članove komiteta, u sve tri ćelije tada je bilo ukupno 27 članova Partije, od toga 6 drugarica.

Brojno najjača je bila ćelija u Donjim Dubravama. U njoj je, prema sjećanju Jove Janjanina bilo 14 članova Partije.[33] U isto vrijeme, prema sjećanju Laze Višnjića i Ratka Višnjića, ćelija u Gornjim Dubravama imala je 7 članova[34], a prema sjećanju Miloša Vignjevića, ćelija u Ponikvama 6 članova Partije.[35]

Prema socijalnoj pripadnosti, od 27 članova partije trojica su bili zanatski radnici (pekar, krojač i šuster-obućar), jedan bivši financijski službenik, a ostalo seljaci, s tim što ih je nekoliko bilo zaposleno na željeznici i jedan na cesti. Međutim, svi su oni živjeli na selu kod svojih kuća, te uz obradu nešto zemlje i gajenje stoke održavali svoja seoska domaćinstva.

U pogledu nacionalne pripadnosti, 25 su bili Srbi i dvojica Hrvati.

U promjeni organizacione strukture partijske organizacije, što je ostvarena u decembru 1942. godine, suštinski novo i veoma značajno bilo je formiranje Općinskog komiteta KPH. Na području Dubrava, kao i u općinama kotara Veljun na slobodnoj teritoriji, prvi put je uspostavljeno jedinstveno partijsko političko rukovodstvo općine, odnosno rukovodstvo za neposredno rukovođenje partijskom organizacijom na terenu.

Uspostavljanjem Općinskog komiteta KPH, i u organizacionom smislu pretvaranjem dotadašnjih partijskih odjeljenja u terenske seoske partijske ćelije, ustvari je definitivno priveden kraju proces organizacionog usavršavanja partijske organizacije. Upravo to potvrđuje činjenica što se taj način organizovanja partijske organizacije u općinama više nije mijenjao, ne samo do kraja NOB-e, već ni u prvim godinama poslije rata.

32 Sjećanje Laze Višnjića, Petra Mikašinovića Marina.

33 Nikola Jaković Čulić, Jovo Janjanin, Petar Mikašinović, Raco Mikašinović, Rade Vucelić Višer, Đuro Mikašinović Vućak, Simo Rebić Ban, Danica Mikašinović Lugarova, Danica Papić Careva, Marta Janjanin Ostojina, Smilja Mirić Simina, Sava Vucelić Požarska, Milka Jaković Miladinova i Nikola Rebić iz Glavice.

34 Lazo Višnjić, Ratko Višnjić, Nikola Vucelić, kapelan iz Gojaka, Jovo Višnjić Lcskerija, Stjepan Bartolović, Milan Perić i Josip Kromar.

35 Miloš Vignjcvić Suster, Jovo Ivković, Simo Rainović, Božo Pavlović, Petar Ivković i Stojan Vignjević.

Vojno-političke prilike i rad partijske organizacije u drugoj godini NOR-a

Od početka do kraja 1942. godine, područje Dubrava nije bilo samo područje na kojem su se izvodile raznovrsne i mnogobrojne partizanske akcije, već i područje sa koga su polazile, i na koje su se vraćale partizanske jedinice poslije izvedenih akcija u rejonima Tounja, Generalskog Stola, Zvečaja, Duge Rese, Lešća, Bosiljeva, Vukove Gorice, Prilišća, Netretića, te Severina, Oštarija i Ogulina.

Osim toga, bilo je to područje na kojem su prihvaćani i sa kojeg su odlazili u partizane, na Kordun i u druge krajeve, radnici, intelektualci, skojevci i komunisti iz Zagreba, među kojima su bili i glumci Hrvatskog narodnog kazališta, Vjekoslav Afrić, Joža i Ivka Rutić, Milan Vujnović, žorž Škrigin i drugi. U Dubravama su prihvaćeni, na putu za slobodnu teritoriju, i poznati revolucionari kao što su bili Vladimir Popović, sekretar operativnog rukovodstva CK KPH, Otmar Kreačić, Moro Magašić i drugi. U drugoj godini NOR-a preko Dubrava je išlo, može se reći cjelokupno partizansko komuniciranje između Korduna, Gorskog kotara, Žumberka i Bijele krajine u Sloveniju, uključujući u to i marš-manevre jačih partizanskih jedinica (Prvi proleterski bataljon, Četvrta kordunaška brigada, Udarni primorsko-goranski bataljoni).

Konačno, sa područja Dubrava, u drugoj godini NOR-a prenosio se plamen oružane NOB-e, širio i jačao politički utjecaj NOP-a na prostoru između Karlovca i Ogulina, odnosno rijeka Mrežnice, Dobre i Kupe, naseljenim hrvatskim stanovništvom.

S pravom se može reći da je nastajanje, u drugoj polovini 1942. godine, novog žarišta narodnog ustanka na širem području Bosiljeva, do određene mjere, ostvareno osloncem na područje Dubrava, posebno njegov sjevero-zapadni dio, tj. Ponikve. To, prije svega, zbog činjenice što su Dubrave zaista bile baza iz koje su polazile i u koju su se vraćale partizanske jedinice iz akcija čiji ie glavni cilj bio širenje oružane borbe i jačanje političkog utjecaja NOP-a na navedenom prostoru.

U zbornicima NOR-a, nalazi se 37 dokumenata iz kojih se vidi da je tokom 1942. godine na području Dubrava i polaskom sa njega u već navedenim rejonima izvedeno preko 40 po obimu manjih i većih partizanskih oružanih i diverzantskih akcija, ili prosječno svakog mjeseca 3,3 akcije.[36] Osim toga, vidi se da su te akcije izvele partizanske jedinice različitog sastava i jačine i to: vod, odnosno Dubravska partizanska četa, Prvi i udarni bataljon Drugog kor-

36 Zb. NOR-a, t. V, knj. 3, dok. 48, 104, 108. i 153; knj. 4, dok. 21, 30,. 33, 50, 72, 73. 78, 91; knj. 5, dok. 18, 54, 76, 78, 89, 122; knj. 6. dok. 13. 47. 56. 71; knj. 7, dok. 1, 25, 50 82; knj. 8, dok. 11, 63, 95; knj. 9, dok. 96; knj. 10, dok. 29, 55, 79, 98; i knj. 13, dok. 43.

dunaškog partizanskog odreda, Treća četa gomirskog bataljona u sadejstvu sa četom bataljona II KPO-a, dva udarna Primorsko--goranskog partizanskog odreda, dijelovi Pete kordunaške brigade, diverzantska grupa Kordunaškog vojnog područja, bataljon Kordunaškog odreda koji je formiran od teritorijalnih partizanskih bataljona krajem oktobra 1942. godine.[37]

Dakako, zbog prisustva, oružanih i drugih aktivnosti partizanskih jedinica, naravno i konkretnih rezultata što su tim akcijama ostvarivani, mijenjale su se, na području Dubrava, i vojno-političke prilike što su ih 1941. godine uspostavile i održavale talijanske okupatorske i oružane snage NDH.

Promjene su se očitovale u prikupljanju i koncentrisanju neprijateljskih posada uz željezničku prugu. U zimskim mjesecima 1941/42. godine Talijani su povukli svoju posadu iz Trošmarije i dijelove koji su se nalazili u zaselku Jusići. U aprilu 1942. godine povukli su i posadu sa željezničke stanice Gornje Dubrave,[38] a zamijenile su ih ustaše i domobrani. Polovinom augusta 1942. godine, plašeći se napada partizana, pobjegla je i nikad se više nije vratila ustaško-domobransko-oružnička posada iz Gornjih Dubrava, i priključila se posada na globorničkom mostu i željezničkoj stanici Gornje Dubrave.[39]

Nestankom navedenih neprijateljskih posada, veći dio dubravskog prostora, u izvjesnom smislu, postao je specifična poluoslobođena teritorija, na kojoj su sela i zaselci, uglavnom, bila oslobođena od iznenadnih dnevnih i noćnih upada oružničko-domobranskih i ustaških patrola.

Ali, umjesto toga, neprijatelj je počeo primjenjivati taktiku krstarenja po terenu i upadanja u sela i zaselke jačim sastavima talijanske i ustaško-domobranske vojske, pljačkati i uništavati narodnu imovinu i ubijati civilno stanovništvo.

Na području Dubrava, krajem ljeta i početkom jeseni 1942. godine, talijanska i ustaško-domobranska vojska, pored pljačkanja stoke i druge narodne imovine, spalila je 138 kuća sa svim gospodarskim zgradama, ili oko 23% od ukupno 603 kuće, koliko ih je bilo prema popisu stanovništva 1931. godine.[40]

U sklopu akcija, što su ih na području Dubrava izvodili jači sastavi talijanske i ustaško-domobranske vojske, s ciljem ekonomskog uništavanja dubravskih sela i zaselaka kao baza za snabdijevanje i zbrinjavanje partizanskih jedinica, po razmjerama po-

37 Isto, kao pod 27.

38 Vidi dok. NOR-a t. V, knj. 4, dok. 50 i 78.

39 Isto, knj. 6, dok. 47.

,U £?£isnik sa k°nferencije seoskih, općinskih i kotarskih NOO-a na Kordunu oil 27. oktobra 1942. godine, HAK, fond OK KPH Karlovac k. 3. i definitivne rezultate popisa stanovništva 31. marta 1931. u RZS Zagreb.

sljedicama i angažovanim snagama, najveća akcija bila je izvedena krajem augusta 1942. godine na prostoru Gojak—Popovo Selo—Ponikve. Bila je to, u izvjesnom smislu, mala ofanziva u kojoj je bilo angažovano blizu dvije hiljade Talijana. Zajedno sa Talijanima, pored ustaša, u toj je akciji učestvovala i grupa od oko 80 naoružanih četnika.

Talijanski su fašisti u Ponikvama za vrijeme te akcije opljačkali i spalili 96 kuća. Isto je radila grupa četnika u susjednom hrvatskom selu Osojniku. Spalili su 36 kuća i pljačkali po selima Veliki i Mali Jadrč, Liplje, Malnik, Trošmarija, Grabrk i Otok.[41]

Saznanja do kojih se došlo poslije ove akcije, potvrđivala su da cilj aktivnog učešća naoružane četničke grupe nije bio samo paljenje kuća i pljačkanje po hrvatskim selima, raspirivanje šovinističke mržnje i nepovjerenja hrvatskoga prema srpskom narodu, već prije svega, razbijanje jedinstva i odvajanje srpskog naroda Dubrava od oružane NOB-e i KPJ. Osim toga bio je to i pokušaj mobilisanja za četnike sa željom da se i na području Dubrava stvori, kao što je već bila stvorena u Plaščanskoj dolini i Gomirju, četnička vojna i politička organizacija, i tako područje Dubrava od partizanskog transformiše u četničko.

Međutim, već pri prvom susretu sa srpskim narodom u Popovom Selu, Munjasima, četnička se grupa, i njeni gospodari Talijani, uvjerila da od zamišljenog neće biti ništa. Narod spomenutih sela masovno je bježao ispred četnika i Talijana, tjerao stoku u šumu ne obazirući se i ne slušajući viku i pozive četnika: »Ne bojte se, ne bježite Srbi«.[42]

Na isti način, na četničke pozive odlučno i masovno je odgovorio i narod Ponikava. U Ponikvama je od četničke ruke pala i prva žrtva. Omladinac Cvijetko Busić, koga su četnici uhvatili, odlučno je odbio da stupi u njihove redove i zato je ubijen u svom selu.

Iako se nisu priključili četničkoj grupi, ipak su se dvojica iz Popova Sela — Munjasi, koji nisu bježali, sa četnicima povezali. Poslije toga iz Gomirja su pojedincima počela stizati pisma i četnički leci, među kojima i tada još partizanu Mići Munjasu Stršenu, koji je osam mjeseci kasnije napustio partizane i otišao u sastav gomirskih četnika.[43]

Neovisno od toga što je na području Dubrava stigla sa strane, pod zaštitom talijanskih fašista, što u njezinom sastavu nije bio ni jedan Dubravac, što nije postigla ništa od onoga što je željela, pojava naoružane četničke grupe za političke prilike nije bila beznačajna činjenica, tim više što su i na područje Dubrava o četnicima ubacivane svakojake priče iz već stvorenih četničkih centara

41 AIHRPH KP-189, dok. 541 i 593.

*2 AIHRPH KP-189, dok. 593.

43 HAK, KK KEH Veljun, dok, br.. 1364.

u Plaškom i Gomirju. Pod parolama: »četnici su zaštitnici srpskog naroda« i »Talijani su prijatelji Srba« — počela se širiti četnička propaganda od strane pojedinaca, koji su i prije rata bili poznati po četničko-monarhističkom opredjeljenju.

Područje Dubrava nije mimoišla ni donekle izmijenjena taktika ustaške vlasti u nastupanju prema srpskom narodu. Upravo taktika što su je ustaše primjenjivale u toku martovsko-aprilske ofanzive 1942. godine na slobodnu teritoriju Korduna s ciljem da srpski narod odvoje od NOB-e i KPJ-e.

Ustaška je propaganda, kao argumente dobre volje prema srpskom narodu, koristila osnivanje hrvatske pravoslavne crkve, izdavanje propusnica i dozvoljavanje Srbima ponekad slobodnije kretanje.

Prema pojedniim ženama iz Dubrava, koje su putovale uglavnom u Karlovac i Ogulin radi nabavke sredstava za lične potrebe, ali i za potrebe NOB (sol, petroleum, duhan, papir i dr.), ustaše su pokazivale »dobru volju«. Govorili su im da se ne plaše, da se više neće dirati srpsko stanovništvo itd. Neke od njih su to, ne razumijevajući pozadinu ustaških priča, prepričavale u selu kao, eto »i ustaše postaju dobre«.[44]

U drugoj godini NOR-a glavni cilj ukupne vojne, političke i propagandne aktivnosti neprijatelja i na području Dubrava bio je, kao i u drugim ustaničkim krajevima, pacifikacija srpskog stanovništva, a time i likvidacija ustaničkog žarišta i baze NOP-a iz koje se, ne samo prenosio plamen oružane NOB-e, širio i jačao politički utjecaj NOP-a i KPJ na šire područje, već preko koje su bili povezani Kordun, Gorski kotar, Žumberak i Bijela krajina u Sloveniji.

Neprijatelju nije bilo nepoznato da taj operativno-politički cilj ne može potpuno ostvariti ako ne razbije terenske organizacije NOP-a na čelu sa partijskom organizacijom, posebno, ako kod naroda ne razbije povjerenje u KPJ-e kao inspiratora i organizatora narodnog ustanka i oružane borbe.

Zbog toga su ustaše i oružnici NDH iz Generalskog Stola, Tounja, Ogulina i Karlovca, na razne načine, nastojali saznati tko su u pojedinim selima i zaselcima članovi Partije, SKOJ-a i odbornici NOO-a, s ciljem da ih pohvataju i pobiju. Ali, u tome nastojanju nisu ostvarili ništa. Nije bilo u Dubravama ni jednog slučaja izdaje.

Vojno-političke prilike na području Dubrava u toku druge godine NOR-a, nisu bile ni malo lake za rad i djelovanje za partijsku i za sve druge organizacije, a naročito za seoske i Općinski NOO.

Tu činjenicu, pored drugih dokumenata, potvrđuju i izvještaji KK KPH Veljun dostavljeni Okružnom komitetu KPH Karlovac od 7. juna, 12. jula i 14. oktobra. U sadržaju tih izvještaja, u od-

44 AIHRPH KP-189, dok. 593 i HAK fond KPH Veljun za 1942. godinu, dok 1334.

I

nosu na Dubrave, je između ostalog napisano: »… taj teritorij je na raskrsnici i partizani ga ne kontroliraju. Neprijatelj po njemu mnogo krstari, neprijateljska vojska stalno progoni narod. Narod bježi u šume, ima kapitulantskih elemenata koji misle da je najbolje mirovati, ali većina naroda je raspoložena za borbu«. I dalje: »Neprijateljska vojska stalno patrolira, vrši teror i prijeti narodu ako bude radio i imao kakvu vezu sa partizanima da će sve uništiti. Narod je stalno u bjegstvu, većim dijelom živi u šumi te je vrlo teško sa narodom raditi, u rasulu je i teško ga se može skupiti«.[45]

Ali, bez obzira na sve teškoće, vojne i druge aktivnosti neprijatelja, partijska oi'ganizacija u Dubravama, kao i ona na oslobođenoj teritoriji, u praksi je, slobodno se može reći, uspješno ostvarivala sve političko organizacione i ekonomske zadatke u cilju daljeg razvoja, širenja, jačanja i učvršćivanja političkog uticaja NOP-a i oružane NOB-e. Također je uspješno ostvarila i zadatke organizacionog učvršćivanja i osposobljavanja partijske i drugih organizacija NOP-a, za njihove uloge i zadatke u oružanoj revoluciji.

Izvjesnih razlika bilo je samo u formama i oblicima rada. Umjesto organizovanja i održavanja masovnih narodnih, najčešće općinskih, zborova, što je kao forma praktikovana na slobodnoj teritoriji, s ciljem da se narod upozna sa aktuelnim vojno-političkim zbivanjima u zemlji i svijetu, sa razvitkom i postignutim uspjesima u NOB-i u pojedinim krajevima, na području Dubrava, s istim ciljem, organizovani su i održavani sastanci i razgovori sa manjim grupama, odnosno sa narodom jednog ili više zaselaka. Na taj način su ostvarivali svoju ulogu i zadatke seoski i općinski NOO, i sve druge organizacije NOP-a.

I kad su stvarani seoski NOO-i, izbor odbornika je vršen javno, na sastanku jednog ili nekoliko zaselaka. Isti je metod primjenjivan i kod stvaranja masovnih organizacija NOP-a.

Više je primjera i činjenica na osnovu kojih se može zaključivati, kako je i s kakvim uspjehom, u političko-organizacionom smislu, tokom druge godine NOR-a radila i djelovanja partijska i sve druge organizacije NOP-a na terenu Dubrava, pa ilustracije radi iznosim nekoliko.

Od početka narodnog ustanka, ishrana partizanskih jedinica bilo je jedno od prioritetnih ne samo ekonomskih, već i političkih, razumije se i vojnih pitanja. Radi toga i partijska organizacija mu je, u sadržaju svoga rada, poklanjala izuzetnu pažnju, što je i utjecalo da se taj zadatak u Dubravama, kao i na slobodnoj teritoriji, veoma uspješno ostvarivao.

Ne samo za Dubravski odred i četu, nego za sve partizanske je-

45 AIHRPH KP-188, dok. 295 i 357 i KP-190, dok. 690.

dinice, koje su se tokom 1942. godine, kraće ili duže, zadržavale na terenu Dubrava, dubravski je narod organizirano i sa oduševljenjem pripremao i donosio hranu. To nije bio ni mali, ni lak zadatak, jer ni količina hrane koju je trebalo pripremiti nije bila mala.[4]*

Zadatak je ostvarivan tako što su na osnovu podataka koje su dobijali od starješina partizanskih jedinica, prije ili po njihovom dolasku u Dubrave, NOO-i organizovali pripremanje hrane po kućama i njezino donošenje na određeno mjesto.

U tome nisu učestvovala samo sela i zaselci koja su zbog prisustva partizanskih jedinica u njima bila zaštićena od neprijatelja, već i ona u kojima su bile neprijateljske posade i koja su se nalazila u blizini tih posada.[47]

Pod raznovrsnim izgovorom, žene, omladinke i pioniri iz tih sela-zaselaka, odlazeći u raznim pravcima, na očigled neprijateljskih vojnika odnosile su pripremljenu hranu partizanima. Ni u jednom slučaju neprijatelj to nije uspio otkriti. Nije bilo ni jedne kuće koja je odbila, odnosno u kojoj se, prema rasporedu NOO-a, hrana nije pripremala i donosila određenom broju partizana.

U prvoj polovini marta 1942. godine, Simo Karapandža je upoznao partijske ćelije da će se na teritoriji Korduna, na Veljunu održati veliki narodni zbor, da će na zboru govoriti najistaknutiji vojni i politički rukovodioci NOB-e na Kordunu, i da je potrebno da i iz Dubrava svečano i organizirano dođe što više naroda i omladine.

Za tadašnje vrijeme i prilike, to je bio značajan politički zadatak. Zbor nije organiziran samo radi objašnjavanja i upoznavanja naroda sa aktuelnim vojno-političkim zbivanjima, uspjesima postignutim u NOB-i na Kordunu i u drugim krajevima, već i radi toga da se na njemu manifestira masovna politička privrženost naroda NOP-u, oružanoj i svim drugim oblicima NOB-e, a samim tim i osudi, u tim danima učinjeni pokušaj poručnika bivše jugoslovenske vojske Milića Rakinića, da sa svojim istomišljenicima na Kordunu stvori četničku oružanu formaciju.[48]

Krajnji rezultat bio je više nego vrlo dobar. Oko 200 omladinaca, omladinki i starijih, sa transparentima, srpskom i hrvatskom zastavom i partizanskim kapama na glavi, došlo je organizirano sa terena neoslobođenih Dubrava, da sa svojim prisustvom uveliča veliki narodni zbor i zajedno sa narodom slobodne teritorije Korduna manifestuje političku opredijeljenost i privrženost NOP i oružanoj NOB-i.

Krajem jula 1942, godine, po planu Štaba grupe kordunaških

46 Isto kao pod 36.

47 U Donjim Dubravama to su bila sela-zaseoci Bojanići, Rakići, Jakovići (Karati), Brđani, Požari^ u Gornjim Dubravama: Višnjići, Perići, do polovine augusta Vucelići (Gladno brdo) Miščevići, Kukići, Jusići i dr.

48 Zb. NOR-a, t. V, knj. 3, dok. 133 ili HAK, k, 2, dok. br. 138..

partizanskih odreda, izvedena je do tada najveća partizanska diverzantska akcija na željezničkoj pruzi Karlovac—Ogulin, i to na dijelu između željezničke stanice Gornje Dubrave i Oštarija.[49]

U vezi s tom akcijom, na terenu Dubrava trebalo je mobilizirati starije ljude, prvenstveno željezničke radnike i omladince, radi formiranja radnih grupa za rušenje pruge. Uz angažiranje svih organizacija NOP-a, na čelu sa partijskom organizacijom, zadatak je veoma uspješno izvršen.

Od starijih ljudi i omladinaca, iz Donjih i Gornjih Dubrava, Gojaka, Popova Šela i drugih zaselaka, formirane su tri radne grupe. Pod zaštitom partizana grupe su rušile prugu i porušile je u dužini oko tri km. Osim toga, porušile su i oko šest km TT stupova.

U drugoj polovini septembra 1942. godine, dva udarna bataljona Primorsko-goranskog odreda i dijelovi Pete kordunaške brigade napali su neprijateljske posade smještene na željezničkoj stanici Donje Dubrave, u školi i u željezničkoj vaktarnici kod zaselka Požari.[50]

Povodom toga napada, od partijske je organizacije traženo da se za svaku jedinicu-četu obezbijede sigurni vodiči, da oni sačekaju partizanske jedinice, koje su dolazile sa Korduna, kod Rebić mlina, odnosno na mjestu prijelaza preko rijeke Mrežnice. Trebalo je na pogodan način reći narodu iz zaselaka u neposrednoj i bližoj okolini objekata u kojima su se nalazili neprijateljski vojnici, da se neprimjetno povuče iz svojih kuća. Jedno i drugo u potpunosti je izvršeno onako kako se željelo.

U određeno vrijeme grupa skojevaca sačekala je na rijeci Mrežnici goranske udarne bataljone i dijelove Pete kordunaške brigade i, prema zahtjevima starješina tih jedinica, poveli ih ka objektima napada, koji je izvršen iste noći. Iste noći, između neprijateljskih posada, vodiči su proveli i Prvi proleterski bataljon Hrvatske preko ceste i željezničke pruge, koji je bio u pokretu ka rejonu Bosiljeva i dalje prema Žumberku.

Dan uoči napada narod se postepeno evakuisao. Otjerana je sva stoka, odnijeli su glavninu hrane. Sve je urađeno tako spretno i vješto da talijanski fašisti, ustaše i domobrani uopće nisu ni primijetili da su, primjerice, kuće kraj željezničke stanice po padu mraka potpuno opustjele.

U tome napadu udarni bataljoni nisu postigli željene rezultate. Narednog dana talijanska je i ustaško-domobranska vojska spalila zaselke Donjih Dubrava: Jakoviće-Karate, Papiće, Care, Janjane i Požare. Ukupno 31 domaćinstvo je ostalo bez kuća, gospodarskih zgrada, bez voćnjaka (šljiva, jabuka, krušaka i orasa) koje je neprijatelj sasjekao.

49 Zb. NOR-a, t. V, knj. 5, dok. 122.

30 Isto, knj. 7, dok. 82.

U decembru 1942. godine u pripremama i sprovođenju izbora za seoske, općinske i kotarske NOO-e, bili su najvažniji politički zadaci koji su stajali pred svim partijskim organizacijama i rukovodstvima na slobodnoj teritoriji Okruga Karlovac.

Na osnovu odluke OK KPH Karlovac[51] o sprovođenju izbora na području kotara Veljun, izbore je trebalo sprovesti i na području Dubrava, bez obzira što je dio toga područja bio neoslobođen, a drugi poluoslobođen.

Mada u znatno nepovoljnijim prilikama, partijska je organizacija, uz puno angažiranje skojevske i masovnih antifašističkih organizacija (SMG i AF2), seoskih i Općinskog NOO-a, veoma uspješno sprovela političku pripremu i organizaciju sprovođenja izbora. To potvrđuje i izvještaj što ga je Kotarski komitet KPH Veljun 26. decembra 1942. godine dostavio OK KPH Karlovac. U tome je izvještaju napisano:

»Dešavalo se u pojedinim općinama da su članovi partije glasali protiv liste koju je predložila partijska organizacija. To se desilo u svim općinama osim u Cvijanović Brdu i Dubravama.[52]

S obzirom na vojne prilike, općinski se izborni zbor nije mogao održati na jednom mjestu, već je podijeljen na dva dijela. Prvi dio je održan u Munjasima, a drugi u šumi Mašnik, na zaravni iznad kanjonske doline rijeke Mrežnice kod Rebić mlina.

Izborni su zborovi bili veoma dobro posjećeni. Prije glasanja održani su govori u ime KPJ i NOO-a. Po odluci biroa OK KPH Karlovac[53], u ime KPJ-e govorio je Milan Jaković, tada član, odnosno organizacioni sekretar partijskog rukovodstva kotara, a u ime NOO Petar Mikašinović Marin. U općinski i seoske NOO-e izabrani su svi predloženi drugovi, a u Kotarski NOO Veljun pomenuti govornici Petar Mikašinović i Milan Jaković.

Na području Hrvatske, koliko znamo, nigdje se više nisu sproveli prvi izbori za organe nove narodne demokratske vlasti u takvim prilikama kakve su tada bile na području Dubrava. Zato se s pravom može reći da su ti izbori bili vidna manifestacija političke opredijeljenosti i privrženosti srpskog naroda Dubrava NOP-u i oružanoj NOB-i, na čijem je čelu kao inspirator i organizator bila KPJ.

Svojim političkim radom i djelovanjem, partijska je organizacija mnogo utjecala na smanjenje jaza nepovjerenja između srpskog i hrvatskog naroda, i na činjenicu što su se u drugoj godini NOB-e, na široj osnovi razvile, probudile i učvrstile veze i uzajamno pomaganje između susjednih sela sa terena Tounja, Generalskog Stola, Bosiljeva i Severina i srpskih sela sa terena Dubrava.

Vjerovatno je, da i radi toga ustaše ni u jednom slučaju nisu

51 AIHRPH KP-191, dok. 935 i 962.
52 HAK, fond KK KPH Veljun za 1942, dok. 1382.
53 AIHRPH KP-191, dok. 962.

j

uspjele, kao primjerice na Kordunu, da u toku 1942. godine pokrenu i povedu narod hrvatskih sela, osim pojedinaca, u pljačkanje i uništavanje narodne imovine u srpskim selima. Naprotiv, narod se iz pojedinih srpskih sela, bježeći ispred ustaša i Talijana, sklanjao u pojedina susjedna hrvatska sela. Osim toga, pošto su im kuće bile spaljene, više se srpskih porodica smjestilo u pojedinim hrvatskim selima, kod hrvatskih porodica u Katićima, Dugoj Gori, Bartolovićima i Ključarićima.

Na razvijanju, produbljavanju i učvršćivanju veza i uzajamnog pomaganja između hrvatskog i srpskog naroda, svojim su radom i djelovanjem u hrvatskim selima najviše doprinosili članovi partije Katić Jura iz sela Katići, koji je sve do svoje pogibije stalno bio u vezi sa partijskom organizacijom u Donjim Dubravama, i Bartolović Stjepan iz sela Bartolovići. Pošto su ih otkrili, ustaše su obojicu ubili.

U toku druge godine NOR-a, partijska je organizacija svojim političkim radom i djelovanjem među narodom, uz potpuno angažiranje svih drugih organizacija, SKOJ, SMG, AFŽ i NOO-i, uspješno suzbijala, razobličavala i onemogućavala pojedince, četničko-monarhističke pristalice i simpatizere u njihovom verbalnom djelovanju, odnosno prenošenju i širenju sadržaja četničke propagande protiv NOP-a koji su, putem pisama i lekata, širenі iz stvorenih četničkih centara u Gomirju i Plaškom. To potvrđuju i izvještaji KK KPH Veljun dostavljeni OK KPH Karlovac 17. juna i 17. septembra 1942. godine u kojima između ostalog piše:

»U Dubravama drug Karapandža (Simo, MJ) održao nekoliko sastanaka, četnička propaganda se sada ne osjeća, jer su četnici svugdje raskrinkani.« I dalje »Politička situacija u Gornjim Dubravama, Ponikvama, Gojaku, Popovom Selu i svijest naroda je na visini. U Donjim Dubravama narod je raspoložen dobro. Za vrijeme ofanzive četnici su vikali u Popovom Selu »ne bježite Srbi«, ali je narod bježao, nije slušao.«[54]

Iz navedenih dokumenata i činjenica se vidi da ni jedan čovjek iz Dubrava u toku 1942. godine nije pristupio gomirskim ili nekim drugim četničkim oružanim formacijama, ah je zato do jeseni 1942. godine preko 100 (stotinu) dubravskih omladinaca i starijih godišta dobrovoljno stupilo u partizane, odnosno teritorijalne i vojno pozadinske jedinice.

Partijska organizacija u Dubravama, tokom druge godine NOR-a, bez obzira na brojne i raznovrsne teškoće i veoma teške prilike, kao i nedostatke i slabosti u radu, u praksi sa ne malim uspjehom sprovodila je političku liniju KPJ-e u NOB-i, i u osnovi uspješno ostvarivala sve političke, organizacione i socijalno-ekonomske zadatke.

54 Isto, KP-188, dok. 311 i KP-189, dok. 593.

ZBIVANJA NA TERENU I U PARTIJSKOJ ORGANIZACIJI
U RAZDOBLJU OD JANUARA 1943. DO OKTOBRA 1944. GODINE

U izvještaju Okružnom komitetu KPH Karlovac, Kotarski komitet KPH Veljun je u prvoj polovini januara 1943. godine o partijskoj organizaciji u Dubravama napisao i slijedeće:

»Sprovedena reorganizacija. Sad imamo komitet sa tri ćelije. Kako je formiran komitet u perspektivi ima uslova da se rad poboljša i organizacije će krenuti naprijed.«[55]

Za navedeno predviđanje, kotarsko je partijsko rukovodstvo imalo argumente ne samo u rezultatima što ih je tokom 1942. godine svojim radom i djelovanjem, uz sve slabosti i nedostatke, ostvarivala partijska organizacija u praktičnom sprovođenju partijske linije, odnosno političko-organizacionih i drugih zadataka, već i u do tada stečenim praktičnim iskustvima u radu i djelovanju na neoslobođenom i dijelom poluoslobođenom dubravskom području, također, i u do tada masovno ispoljenoj političkoj privrženosti, doprinosu i odlučnosti dubravskog naroda da nepokolebljivo i aktivno učestvuje u oružanoj i svim drugim oblicima NOB-e, do konačne pobjede.

Uslijed svega što se tokom 1943. i kasnije do jeseni 1944. godine, u vojno-političkom smislu zbivalo na području Dubrava, a posebno u partijskoj organizaciji, predviđanje sadržano u citiranom dijelu Izvještaja Kotarskog komiteta KPH Veljun, u praksi se nije u svemu potvrđivalo.

Naime, u vezi sa razvojem vojno-političke situacije u svijetu i unutar Jugoslavije, posebno Hrvatske, odnosno na području Korduna, Like i Gorskog kotara, fašistička je okupatorska i ustaško-domobranska vojska (do septembra 1943. godine talijanska, a kasnije njemačka) terorističkim akcijama protiv srpskog naroda na području Dubrava, stvarala još teže i nepovoljnije prilike od onih koje su postojale i u kojima su se Dubrave nalazile, u kojima je radila i djelovala partijska i sve druge organizacije NOP-a, u drugoj godini NOR-a.

Sve što je neprijatelj poduzimao na području Dubrava, ustvari je bilo, s obzirom na veličinu dubravskog prostora, ostvarivanje manjeg dijela njegovog operativnostrategijskog plana za likvidaciju NOP-a, u vojnom i političkom smislu, u svim teritorijalno većim i manjim ustaničkim krajevima, sa i bez slobodne teritorije, u kom su pogledu Dubrave bile karakteristične.

U sklopu ostvarivanja njemačko-talijanskog operativnostrategijskog plana za likvidaciju NOP-a, dva puta je pokušano da se na području Dubrava taj cilj postigne stvaranjem, pa i stalnim zadržavanjem četničkih oružanih formacija.

55 Isto, KP-192, dok. 1080.

j

Organizatori i nosioci akcija u prvom pokušaju, koji je ostvarivan osloncem na talijanske okupatore od druge polovine juna do septembra 1943. godine, bili su, uglavnom, gomirski četnici i pojedini Dubravci, koji su u aprilu i maju 1943. godine stupili u njihove redove. Međutim, organizatori i nosioci akcija u drugom pokušaju, koji je ostvarivan od jula do septembra 1944. godine, osloncem na njemačke okupatore i ustaše, bili su pojedini partizanski dezerteri i izdajnici NOB-e sa Korduna, bivši članovi Komunističke partije, vojni i politički rukovodioci u teritorijalnim partizanskim jedinicama i Komandi kordunaškog vojnog područja na čelu sa Jocom Eremićem, Stevom Kosanovićem Jabučarom, Milom Pavićem i drugim.

U oba slučaja pokušaji su izvođeni u saradnji i pod zaštitom fašističkih okupatora (Talijana i Nijemaca). Cilj im je bio istovjetan, a međusobno su se razlikovali jedino po tome što su organizatori i rukovodioci drugog pokušaja bili bivši partizani, neprijatelji i izdajnici NOB-e, koji su se gotovo tri godine vješto krili u partizanskim redovima.

U vojnoj i ratnoj arhivi OK KPH Karlovac, kotarskih komiteta KPH Veljun, Karlovac i u manjem obimu Bosiljevo, kao i u par sačuvanih dokumenata Općinskog komiteta KPH Dubrave, nalazi se više podataka o tome što su sve, i kada, udruženi neprijatelji, Talijani, Nijemci, ustaše i četnici, poduzimali protiv dubravskog naroda s ciljem da ga odvoje od NOP-a i aktivnog učešća u NOB. Iz podataka je vidljivo kako je u tim zaista teškim i komplikovanim vojno-političkim prilikama radila i djelovala partijska organizacija u Dubravama.

Obim i sadržaj napisanog o Dubravama u arhivi je različit. Različita je, s obzirom na specifičnosti položaja Dubrava kao ustaničkog područja, i njihova objektivnost, čak i istinitost, pa prema tome i historijska vrijednost.

U trećoj i većem dijelu četvrte godine NOR-a, vojno-politička zbivanja na području Dubrava, kao i zbivanja u partijskoj organizaciji, koja su najneposrednije uticala na život, rad, njezino djelovanje kao i djelovanje drugih organizacija NOP-a, bila su karakteristična, i dešavala su se u određenim vremenskim razdobljima sa različitim posljedicama.

Neki odrazi četvrte neprijateljske ofanzive

U operativno-taktičkom smislu, Dubrave nisu bile zahvaćene početnim borbenim dejstvima njemačko-talijanskih i ustaško-domobranskih vojnih snaga koje su, pored drugih, i iz rejona Karlovca i Ogulina, 19. januara 1943. godine, krenule i otpočele izvođenje svoje, poznate četvrte ofanzive protiv NOV-e i POJ-e, odnosno slobodne teritorije poznate pod imenom »Bihaćka republika«.

Od početka i u toku trajanja ofanzive na području Korduna i Like, dijelom Bosanske krajine, Dubrave nisu bile pošteđene neprijateljeve vojne i druge aktivnosti.

Istina, ta se aktivnost nije očitovala u vidu manjih ili većih borbi sa partizanskim jedinicama, ali jeste u oštrim talijanskoustaškim reagovanjima na diverzantske i druge akcije što su ih tokom februara i marta 1943. godine na željezničkoj pruzi Karlovac — Ogulin, između Zvečaja, Donjih i Gornjih Dubrava i Tounja, izvodile teritorijalne partizanske i diverzantske jedinice.

Dubravsko područje, sela i zaseoci, odnosno stanovništvo, bilo je izloženo češćem i pojačanom kontrolisanju i raznovrsnim prijetnjama i zastrašivanjima. Pored drugih načina, a s ciljem poticanja psihoze straha, neprijateljeva je avijacija od 23. do 27. februara bombardovala neka dubravska sela i zaselke,[56] druga, nekoko dana kasnije, neprijatelj je tukao artiljerijom iz Ogulina (selo Gojak).

Cjelokupna vojna aktivnost, neprijatelja bila je praćena i njegovom veoma intenzivnom propagandom protiv NOP-a, posebno protiv NOV-e i POJ-e i Komunističke partije Jugoslavije.

Svojim sadržajem propaganda je bila usmjerena na zastrašivanje dubravskog naroda, poticanje i održavanje psihoze straha i panike od opasnosti koje mu prijete u cjelini, kao i svakom pojedincu i njegovim najbližim, ako i dalje ostanu privrženi partizanima i budu učestvovali u bilo kom vidu u NOB-i.

Usmeno, putem poruka »dobrih ljudi — prijatelja« pismeno lecima, neprijatelj je u Dubrave ubacivao raznovrsne lažne vijesti, kao na primjer: partizani su napustili narod, u četvrtoj of anzi vi uništeni su ne samo partizani, već i sav narod koji je bio sa njima i tako će proći svi koji ostanu uz partizane, Tito i Ćanica Opačić sa tri hiljade partizana su se predali i tko želi da ih vidi može ih uz ulaznicu od 20 kuna vidjeti u Ogulinu, a kasnije će to moći i u Karlovcu.[57]

U toku 4. neprijateljske ofanzive, i na području je Dubrava, kao i u Perjasici, Ključu, Tržiću itd. protiv NOP-a bila pojačanačetnička propaganda. Propaganda se širila i prenosilauglavnom sa terena Gomirja, gdje je još polovinom 1942. godine gomirski trgovac Miloš Trbović Buza sa svojim istomišljenicima, uz pomoć i saradnju sa talijanskim okupatorima, stvorio četničku vojnu i političku organizaciju za borbu protiv NOP-a.[58]

U odnosu na NOP i oružanu NOB-u, po svom sadržaju i ciljevima, četnička je politička propaganda bila slična ili identična sa okupatorsko-ustaškom. Razlikovala se, uglavnom, po tome što je

56 Zb. NOR-a, t. V, knj. 13, dok. 2, kao i AIHRPH KP-192, dok. 1196.

57 AIHRPH, KP-192, dok. 1166 i 1177.

58 HAK, k. 6, dok. 665 , 672, 677 i 679.

u odnosu na hrvatski narod, kao što je i ustaška u odnosu na srpski narod, bila nacionalističko-šovinistička. Širila se pod parolom »za sve su krivi Hrvati«, »za Srbe je jedini spas da prime oružje (četničko, naravno, MJ) za borbu protiv Hrvata«.[59] Osim toga, i po tome što je bila i u službi izbjegličke vlade i kralja Petra, odnosno monarhije.

S obzirom na sadržaje, razloge i vrijeme kad je i zašto pojačana, očigledno je da je ukupna okupatorsko-ustaška i četnička propaganda u Dubravama, tokom četvrte neprijateljske ofanzive, a naročito širenje navedenih lažnih-alarmantnih vijesti o uništenju partizana, prvenstveno bila sračunata na podrivanje do tada u praksi NOB-e provjerenog i stalno potvrđivanog jedinstva i čvrste opredjeljenosti dubravskog naroda za NOP i oružanu NOB-u, njegovo povjerenje u rukovodstvo NOP-a, Komunističku partiju Jugoslavije, u partizane i njihovu snagu i sposobnost, odnosno mogućnosti da se i u buduće mogu uspješno boriti protiv fašističkih okupatora i njihovih saradnika ustaša, domobrana i četnika i drugih neprijatelja sopstvenog naroda. Na taj način, uz primjenu vojno-represivnih mjera na dubravskom prostoru htjeli su ostvariti željeni cilj, razbiti i u svakom pogledu likvidirati NOP.

Za fašističke okupatore i ustašku NDH, za četnike i njihovo rukovodstvo, to su, uglavnom ostale samo puste želje.

I tada se potvrdilo da je narod Dubrava neraskidivo vezan za NOP, pored drugog i zato, što se tada preko 150 njegovih sinova, boraca vojnih i političkih rukovodilaca nalazilo u operativnim, teritorijalnim i diverzantskim partizanskim jedinicama i borilo protiv njemačke, talijanske, ustaško-domobranske vojske i četnika.

O toj vezanosti, kao i moralno-političkom stanju i raspoloženju dubravskog naroda govore i slijedeće činjenice:

U prvim danima četvrte neprijateljske ofanzive, ispred njemačke vojske, u Dubrave se sklonio dio naroda sa terena općine Perjasica. Sva rukovodstva kotara Veljun na čelu sa Kotarskim komitetom KPH i glavnina snaga (dva bataljona) na čelu sa Štabom kordunaškog partizanskog odreda, također se sa Korduna povukla na teren Dubrava.

Sve organizacije NOP-a, na čelu sa partijskom organizacijom, našle su se, s obzirom na već tada ograničene materijalne mogućnosti dubravskog naroda u pogledu smještaja i prehrane izbjeglog naroda i pristigle vojske, pred ni malo lakim zadacima. Za smještaj se, zbog prisustva neprijateljskih posada, nisu mogla koristiti sela i zaselci u zahvatu željezničke pruge i ceste Karlovac — Ogulin. Pored toga, postojala je i opasnost da neprijatelj nastalu promjenu na terenu otkrije i poduzme odgovarajuću akciju.

Sve što je pristiglo sa Korduna, narod, rukovodstva i partizan-

59 AIHRPH, KP-192, dok. 1166 i 1177.

ski odred, zadržalo se na terenu Dubrava oko 15 dana. A sve što je iz te činjenice proizlazilo uspješno je rješavano, zahvaljujući razvijenoj svijesti, kod dubravskog naroda, o značaju uzajamnog pomaganja i solidarnosti u NOB-i. I za neprijatelja je ostalo nepoznato, da su Dubrave u početku četvrte ofanzive bile mala oaza na koju se povukla teritorijalna partizanska jedinica koja je imala zadatak, da po prolasku glavnih njemačkih snaga preko Korduna dejstvuje u njihovoj pozadini. Činjenica da talijanska i ustaška informativno obavještajna služba tada nije otkrila prisustvo odreda na dubravskom prostoru, ukazuje da među dubravskim narodom nisu imale svoje »povjerljive ljude«, tj. terenske informatore.

Čvrstina moralno-političkog jedinstva i riješenost dubravskog naroda da kontinuirano daje svoj doprinos uspješnom vođenju NOB-e potvrdila se i krajem februara 1943. godine, kad je u Dubravama uspješno sprovedena dobrovoljna mobilizacija za popunu partizanskih jedinica.[60]

Dobrovoljno mobilisani pretežno su stupili u četu Kordunaškog partizanskog odreda, koja se nalazila i dejstvovala na širem prostoru Bosiljeva. Zbog nedostatka dokumenata nije bilo moguće utvrditi ukupan broj dubravskih dobrovoljaca, koji su tada stupili u partizane, ali jeste činjenica da je od čete koju su popunili početkom marta 1943. godine, u Bosiljevu, formiran Peti bataljon kordunaškog partizanskog odreda.[61] Nešto kasnije taj je bataljon prerastao u Karlovački partizanski odred.

U drugoj polovini februara 1943. godine, bataljon Kordunaškog partizanskog odreda iz Dubrava je pošao na izvršenje dobivenog zadatka na željezničkoj pruzi između Generalskog Stola i Zvečaja.
S obzirom da je bataljon, osim napada na neprijateljsku posadu smještenu u vaktarnici br. 17, imao i zadatak da što više poruši željezničke pruge, sa njim je na taj zadatak pošlo oko 60 omladinaca i starijih ljudi, željezničkih radnika i drugih.

Od tih 60 boraca, naoružanih alatom za rušenje pruge, formirane su grupe, koje su pod zaštitom jedinica bataljona veoma uspješno izvršile svoj zadatak. U političko-propagandnom smislu, akcija je bila značajna, prvenstveno zbog toga što je bila i sasvim konkretan odgovor na propagandu udruženih neprijatelja NOB-e, Talijana, ustaša i četnika, u kojoj se tvrdilo da su partizani u četvrtoj ofanzivi uništeni.

Tokom četvrte ofanzive u Dubrave su svakodnevno stizale vijesti o krvavim zločinima i drugim, za narod ustaničkog Korduna, teškim posljedicama neprijateljske ofanzive. Ali, ni ta saznanja nisu pokolebala dubravski narod u njegovoj privrženosti i odanosti

60 HAK, k. *1,* Izvještaj KK KPH Veljun od 7. marta 1943.

61 Zb. NOR-a, t. V, knj. 13, dok. 26.

S druge okružne partijske konferencije, održane u Velikoj Kladuši marta 1942. na kojoj je prisustvovao i Simo Karapandža, delegat Dubrava.

NOB-i. Izuzetak su bili pojedinci, od ranije poznati kao četnički simpatizeri, špekulanti, kapitulanti i paničari.

Za to što tokom četvrte neprijateljske ofanzive, kao ni u prethodnom razdoblju, dubravski narod nije podlegao sadržajima neprijateljske propagande i njegovim prijetnjama, već i dalje iskazivao svoju čvrstu opredjeljenost i privrženost NOP-u, sasvim sigurno su zaslužne i sve organizacije NOP-a, koje su radile i djelovale u Dubravama, na čelu sa partijskom organizacijom.

Posljedice terorističkih, represivnih i drugih neprijateljskih akcija

U toku nepune dvije godine NOB-e, talijanski su okupatori i ustaše i u Dubravama, kao i drugim ustaničkim krajevima, uporno i na sve moguće načine pokušavali da odvoje dubravski narod od partizana i da ga onemogući da ih hrani, obavještava i u svakom drugom pogledu podržava.

Budući da, u tome pogledu, do proljeća 1943. godine od svojih planova nisu ništa ostvarili, ustaška se vlast odlučila za masovno hapšenje i odvođenje srpskog naroda iz Dubrava u koncentracioni logor u Sisku.

Iznenadnom akcijom 7. aprila 1943. godine ustaše su pohapsile gotovo cjelokupno stanovništvo po selima i zaselcima Gornjih Dubrava, osim u Višnjićima gdje se na željezničkoj stanici nalazila njihova posada.

U toj terorističkoj ustaničkoj akciji uhapšeno je ukupno 286 osoba, među kojima je najviše bilo žena, djece i starijih ljudi. Tri su osobe ubijene. Među ubijenim je bilo jedno dijete (Smilje i Nike Ivković Tutorović) kojem su ustaše razbile glavu o kamen. Tako je od ukupno 13 sela i zaselaka 12 potpuno opustjelo, jer u njima nitko nije ostao, osim tko je bio u partizanima ili uspio pobjeći.

Osim hapšenja, ustaše su pljačkale i uništavale narodnu imovinu. Opljačkali su pored ostalog, 450 grla goveda i 650 komada sitne stoke.

Vijest o ustaškom hapšenju u Gornjim Dubravama zastrašujuće je djelovala na preostali dio naroda Dubrava, izazvala psihozu straha i nesigurnosti. To je najviše došlo do izražaja kod naroda u Donjim Dubravama, tako da je većina, kad je saznala za ustaško nasilje u Gornjim Dubravama, pobjegla preko rijeke Mrežnice na slobodnu teritoriju Korduna, odnosno područje Perjasice,[62] ili u šume iznad sela Munjasa u pravcu Komarice i Brdarice.

Nekoliko dana poslije hapšenja naroda u Gornjim Dubravama, talijanski su fašisti, povodom diverzantske akcije na željezničkoj pruzi u šumi Lužanjak, poduzeli tzv. akciju pretraživanja i čišćenja dijela terena i sela Donjih Dubrava. Tom su prilikom, spaljivanjem kuća i gospodarskih zgrada, potpuno uništili selo Kukiće.

Sedmog maja 1943. godine, ustaše su zaposjele i više se dana nalazile na području Donjih Dubrava. Ispred toga ustaškog naleta dio je naroda Donjih Dubrava ponovno uspio pobjeći preko Mrežnice na područje Perjasice. Ali, ustašama je ipak uspjelo da iznenade narod u selu Vucelićima, i da jednog partizana ubiju, a trojicu zarobe. Ubijen je Dragan Rade Vucelića, a uhvaćeni Nikola Prtljaga, Stevo i Žarko Kukić, sva trojica iz sela Kukići.

Osim toga, bez teškoća su došli kod Rebić mlina do glavnog partizanskog prijelaza preko rijeke Mrežnice i na suprotnoj obali ranili dva partizanska stražara i vodnika Dubravske partizanske straže. Ranjeni su Miloš Mikašinović-širan, Dragan Pekić i vodnik Branko Kresojević.[63]

Krajem maja 1943. godine, u sklopu svojih akcija na području

62 AiHRPH, KP-194, dok. 1474.
63 AIHRPH, KP-195, dok. 1574 i 1590.

između rijeka Dobre i Kupe, ustaše su upale u selo Ponikve i spalili 25 kuća.[64]

U cjelini, u proljetnim mjesecima 1943. godine, zbivanja na području Dubrava bila su obilježena, pored drugog, i učestalijim vojno-terorističkim akcijama ustaša protiv srpskog stanovništva.

Činjenicu što se u sprovođenju tih akcija, odnosno terora i nasilja nad narodom, ustašama nije, zbog borbenih zadataka i aktivnosti na drugim terenima, suprotstavila ni jedna partizanska jedinica, maksimalno su koristili četnici u svojoj propagandi protiv NOP-a, posebno NOV-e i POJ-e. Naročito su iskorištavali slučaj što jedna primorsko-goranska partizanska jedinica, koja je na povratku sa Korduna za Gorski kotar bila stigla u rejon Trošmarija — Gojak, zbog neobaviještenosti nije reagovala kad su ustaše hapsile i odvodile narod Gornjih Dubrava, pljačkale i uništavale njegovu imovinu.[65]

Povodom toga, kao i slučajeva neodgovornih izjava, komentara i postupaka što su ih, krajem februara i početkom marta 1943. godine, činili pojedinci iz jednog primorsko-goranskog partizanskog bataljona prema narodu Donjih i Gornjih Dubrava i obližnjih hrvatskih sela, pored opravdane kritike, među tim se narodom ispoljavalo i nepovoljno gledanje, kako je zapisano u izvještaju Kotarskog komiteta KPH Veljun, na vojsku.[66]

Sve u svemu, ne malo toga što se u proljetnim mjesecima 1943. godine zbivalo na području Dubrava, za NOP je bilo nepovoljno.

Ali, u političkom smislu, s obzirom da se do tada ni jedan Dubravac nije nalazio u sastavu četničkih oružanih formacija, najnepovoljnija je bila činjenica što su u drugoj polovini aprila 1943. godine tri Dubravca stupila u redove gomirskih četnika. (Mića Munjas koji je bio partizan od 1941. godine i dvojica koji su do odlaska izbjegavali stupanje u partizane). Osim toga, i saznanje da neki pojedinci iz Gojaka, Popova Sela, Munjasa i Donjih Dubrava pričaju da namjeravaju isto učiniti.[67] U toku maja 1943. godine i kasnije poneki je tu namjeru i ostvario.

Naravno, u opisanim je prilikama djelovanje partijske organizacije, na praktičnom ostvarivanju političkih i drugih zadataka NOP-a, bilo veoma otežano. Tim više što se upravo tada, sasvim konkretno, ispostavilo da među članovima Partije ima i takvih koji nisu do kraja spremni da izvršavaju sve što se pred njih postavi, odnosno od partijske organizacije i rukovodstva zahtijeva.

Naime, na osnovu zaključaka Okružnog komiteta KPH Karlovac, Kotarski komitet KPH Veljun je u aprilu 1943. godine na os-

64 Isto, KP-196, dok. 1745.

65 Isto, KP-194, dok. 1474.

66 AIHRPH, KP-192, dok. 1511 i KP-194, dok. 1474.

67 Isto, KP-194, dok. 1511 iKP-195, dok. 1547.

novu prijedloga Opinskog komiteta Dubrave, predložio OK KPH Karlovac da se, pored drugih, i iz partijske organizacije Dubrava mobilise i ide u vojsku 8 (osam) članova Partije.[68]

Međutim, od njih osam pozivu da idu u vojsku odazvao se samo jedan član partije (Ratko Višnjić) a ostali nisu, i to jedan zbog bolesti, a šestorica bez opravdanja, pa su zbog toga, prema zaključku KK KPH Veljun isključeni iz Partije.[69]

Njihovim isključenjem partijska ćelija u Ponikvama spala je na tri, a u Gornjim Dubravama — Gojaku na četiri člana Partije.[70]

Iz sadržaja dijela pregledane arhivske građe KK KPH Veljun vidljivo je, da je Općinski komitet Dubrave, uglavnom pravovremeno upoznavao partijsko rukovodstvo kotara Veljun sa uvećanim političkim i ekonomsko-socijalnim problemima, nastalim zbog ustaško-talijanskog nasilja u aprilu i maju 1943. nad dubravskim narodom i sa pojačanim djelovanjem četnika iz Gomirja, kao i sa konkretnom posljedicom toga djelovanja. Također je vidljivo da je sa svim tim KK KPH Veljun preko svojih izvještaja, upoznavao OK KPH Karlovac.

Međutim, osim donošenja odluke o isključenju iz partije 6 (šest) članova, koji nisu imali opravdanja za to što se nisu odazvali pozivu za odlazak u vojsku, te povlačenja dotadašnjeg sekretara Općinskog komiteta na rad u Kotarski NOO Veljun, (za novog sekretara Komiteta izabran je Nikola Jaković Čulić, koji je istovremeno bio i predsjednik Općinskog NOO Dubrave. MJ) ne vidi se da je u vezi s nastalim teškoćama i problemima, partijsko rukovodstvo kotara Veljun poduzimalo i neke druge mjere, i da se partijskoj organizaciji u Dubravama, kao i drugim organizacijama NOP-a pomogne. Upravo zbog toga se i stječe dojam kao da se partijska organizacija sama snalazila i radila kako je znala, i da u nekim ocjenama nastalih prilika u Dubravama, od strane kotarskog, pa i okružnog partijskog rukovodstva, nije bilo dovoljno objektivnosti i realnosti. Veoma je karakterističan i slijedeći primjer.

U drugom dijelu aprila 1943, desetak dana poslije hapšenja i odvođenja naroda iz Gornjih Dubrava u logor, Okružni komitet KPH Karlovac je donio odluku i dao direktivu Komandi kordunaškog vojnog područja da na području Dubrava sprovede potpunu opću mobilizaciju,[71] radi popune operativnih i teritorijalnih partizanskih jedinica na Kordunu.

Brzo se pokazalo da je ta odluka bila nerealna, jer u tome vremenu i konkretnim vojno-političkim prilikama na području Dubra-

68 Isto, KP-194,dok, 1384, 1418 i 1401.
69 Isto, KP-194, dok. 1501.
70 Isto, KP-196, dok. 1745.
71 Isto, KP-194, dok. 1466 i1500.

Va nije je bilo moguće ostvariti. Radi toga je Okružni komitet od te odluke i odustao.[72]

Zbog toga što je Okružni komitet KPH Karlovac donio, a potom povukao svoju odluku o sprovođenju potpune mobilizacije, na području se Dubrava u vojno-političkom smislu nije ništa promijenilo, niti u pozitivnom, niti u negativnom smislu. Ali, ta činjenica ukazuje na nešto drugo. Može se razumjeti tako da kotarsko, odnosno okružno partijsko rukovodstvo nije u potrebnom obimu uvažavalo ono o čemu je Općinski komitet Dubrave realno i objektivno obavještavao. Osim toga, objektivno se može uzeti kao dokaz da je pri donošenju pomenute odluke bila zanemarena i činjenica da područje Dubrava nije slobodna, već neoslobođena i poluoslobođena teritorija, da je to realnost na dubravskom prostoru ne samo u tom trenutku, već od početka narodnog ustanka i da u tim i takvim prilikama radi i djeluje partijska i sve druge organizacije NOP-a.

Kasnije činjeni propusti, razumije se od strane viših partijskih rukovodstava, za partijsku su organizaciju u Dubravama imali veoma teške posljedice, što će u dijelu teksta kasnije biti i iznijeto.

Ubacivanje i akcije četničkih oružanih grupa

Krajem marta i u prvoj polovici aprila 1943. godine, Talijani i četnici povukli su se iz Gacke i Plaščanske doline u Gorski kotar i Hrvatsko primorje.

Poslije toga, a u saglasnosti sa Talijanima, četničko je rukovodstvo donijelo odluku o tzv. dejstvu u pozadini neprijatelja. Ustvari to je značilo da se četničke jedinice, osloncem na talijanske garnizone, ubacuju na slobodnu i poluoslobođenu partizansku teritoriju s ciljem, da na toj teritoriji, dejstvujući u manjim grupama po principima gerile, stvaraju nesigurnost, podrivaju, slabe politički uticaj NOP-a, a šire, jačaju i uvećavaju četnički.

Od druge polovice juna 1943, na područje Dubrava, kao i hrvatska sela prema Bosiljevu i Zdihovu, počelo je češće ubacivanje jačih i slabijih četničkih oružanih grupa, koje su stalno bile locirane u Gomirju i Josipdolu.

Prva, relativno jaka, naoružana četnička grupa na području Dubrava pojavila se 19/20. juna 1943. godine. U njezinom je sastavu bilo i nekoliko Dubravaca na čelu sa Mićom Munjasom Stršenom, koji su u razdoblju od polovice aprila do juna 1943. godine, na području Gomirja stupili u četničke redove.[73]

72 Isto, KP-196, dok. 1722.

73 Isto, KP-194, dok. 1511 i KP-196, dok. 1730.

Povodom toga događaja, Općinski komitet Dubrave je u svom Izvještaju Kotarskom komitetu KPH Veljun, između ostalog, napisao:

»Dana 20. 6. 1943. godine naišla je četnička banda u jačini oko 200 ljudi iz Ogulina u Gornje Dubrave. Krstareći po selima govore narodu, nemojte bježati pred četnicima oni ništa neće Srbima, mi smo dobili odobrenje od Talijana da možemo slobodno klati i ubijati Hrvate na svakom mjestu samo ne i gradu«. I dalje, »kupili su nekoliko janjaca u Popovom Selu i platili su svaki komad po 5000 kuna. Kada su to učinili govore, vidite vama ne oduzimljemo kao partizanima, već vam platimo koliko vrijedi i više. Uhvatili su dva kurira i dobro ih izmlatili, oteli jednu pušku, a potom otišli u hrvatska sela, izbatinali nekoliko ljudi, opljačkali robu i otišli u nepoznatom pravcu. Narod hrvatskih sela vozi robu i ostale stvari u Generalski Stol. Sve pljačke i nasilja koja vrši ova banda u hrvatskim selima vrši u partizanskim kapama i pod parolom da su partizani a ne četnici.«[74]

Istog dana kad i Općinski komitet Dubrave, Kotarski komitet KPH Karlovac je u svom Izvještaju OK KPH Karlovac pisao da je 19. juna 1943. godine u Ponikve i ostala sela došlo 150 četnika iz Josipdola, (vjerovatno je u pitanju ista grupa samo što je prije bila u Ponikvama, MJ), da upadaju u hrvatska sela u grupama čak do u blizini Bosiljeva, pljačkaju naročito stoku, a predstavljaju se kao da su partizani.[75]

U odsutnosti partizanskih jedinica, sve do kapitulacije Italije, 8. septembra 1943. godine, ubacivane oružane grupe četnika su kao saradnici talijanskih okupatora i ustaša u borbi protiv NOP-a, slobodno krstarile po terenu, selima i zaselcima Dubrava.

Partijska, i sve druge organizacije NOP-a, bile su, u vojno-političkom smislu, suočavane sa problemima kojih ranije na terenu Dubrava nije bilo, zapravo, sa problemima ne samo verbalne, već i sasvim konkretne četničke aktivnosti, sračunate na razbijanje NOP-a, stvaranje četničke vojne organizacije, i pretvaranje Dubrava u jednu od četničkih baza.

Svojim upadima, zadržavanjem i, zbog odsustva partizanskih jedinica, gotovo nesmetanim vršljanjem po Dubravama, četničke su naoružane grupe, intenzivnom propagandom protiv NOP-a, prijetnjama i ucjenama, uspjele pridobiti za sebe i aktivirati još neke pojedince iz redova partizanskih boraca, koji su samovoljno napustili svoje jedinice, i onih koji su im i prije bili naklonjeni.

Situacija je u Dubravama postala još teža za rad i djelovanje partijske i drugih organizacija i općinskih rukovodstava NOP-a, kao i za ogromnu većinu dubravskog naroda, a naročito za brojne

74 Isto. KP-228, dok. 5872.

75 Isto, KP-196, dok. 1818.

porodice čiji su se muževi, sinovi, braća i sestre nalazili u partizanskim jedinicama na Kordunu i u drugim krajevima.

Ti pojedinci, koji su pristupili gomirskim četnicima, i njihovi simpatizeri, dobro su znali gotovo svaku dubravsku porodicu i njezino političko raspoloženje, pa su prema tim saznanjima i postupali.

Oni koji su čvrsto stajali i ostali privrženi NOP-u bili su u to vrijeme izloženi četničkom teroru koji se iskazivao u prijetnjama, ucjenama, pljačkanju stoke i osvetama.

Ustvari, kao i na nekim dijelovima slobodne teritorije Korduna, Plaščanske doline i drugim, četničke su oružane grupe i na terenu Dubrava u praksi sprovodile direktive sadržane u letku što ga je krajem juna 1943. godine izdao tzv. »Srpski nacionalni komitet«, koji se nalazio uz Komandu Druge talijanske okupacione armije na Sušaku.

U tome se letku govorilo između ostaloga, da je sva borba partizana uperena protiv srpskog naroda, da u partizanima ginu samo Srbi, a ako ne ginu da ih pod raznim izgovorima strijeljaju te da iz partizana stalno prelaze u četnike. Kao primjer navedeno je da je prešao i čuveni Mića Munjas, komandant brigade na Kordunu itd. (Mića u partizanima nije bio ni komandir čete). Nadalje, da partizane ne priznaje ni Moskva, a Englezi i Amerikanci da im obećavaju uništenje za 24 sata itd, da bi pri kraju četničko ruko vodstvo poručili i slijedeće:

»Ma kako rat završio partizani će biti uništeni, a oni koji su ih pomagali biće izvedeni pred narodni sud, a taj će izricati samo jednu kaznu, smrt. Zato neka svako pazi šta radi. Četnici koji se nalaze u šumama neka izvršavaju kazne već sada. Uništavajte predsjednike, odbornike, politkomesare, simpatizere partizana. Ma gdje se nasele zatjerajte tim bjednicima strah u kosti. Kažnjavajte na najstrašniji način. Palite sve što je partizansko.«[76]

Upravo to, uz priče o povezanosti četnika sa zapadnim saveznicima, i o tome da u borbi protiv partizana sarađuju sa fašističkim okupatorima po savezničkom naređenju itd. uporno su po dubravskim selima širile ubacivane četničke naoružane grupe i njihovi simpatizeri.

Te grupe, svojim djelovanjem, nisu unosile nemir i nespokojstvo samo u srpskim selima, već i u hrvatskim: Trošmariji, Otoku, Malniku, Grabrku, M. i V. Jadrču, Osojniku, Zdihovu i drugim prema Bosiljevu, u koja su upadali, pljačkali, prvenstveno stoku, batinali i pojedince ubijali. Tako su 26. juna 1943. godine u selu Malniku ubili jednog čovjeka.[77]

Povodom tih četničkih akcija, u hrvatskim selima, a i kod poje-

76 Voj. ist. institut, Beograd, s. UDB-a Zagreb, film 11/1.

77 AIHRPH, KP-197, dok. 1903.

dinih aktivnih učesnika NOB-e na području Bosiljeva, počeli su se javljati slučajevi iskazivanja izvjesnog nepovjerenja prema partizanima Srbima. Ta, za NOP u cjelini i posebno za razvijanje, produbljivanje, jačanje i učvršćivanje bratstva i jedinstva između hrvatskog i srpskog stanovništva, politički štetna pojava uglavnom se ispoljavala tako što se govorkalo »danas partizan, a sutra ode u četnike«.[78]

Ubacivane četničke oružane grupe su i na području Dubrava, kao i na slobodnoj teritoriji Korduna, presretale pojedince i manje grupe partizana, tragale za aktivistima NOP, ugrožavale partizansko komuniciranje, koje je teklo sa slobodne teritorije Korduna preko Dubrava za Gorski kotar, Sloveniju, Bosiljevo i 2umberak i obratno.

Primjerice: 14. jula 1943. godine grupa od četiri partizana iz Karlovačkog partizanskog odreda upala je u četničku zasjedu na potoku Globornici. Jedan je, partizan Mato Vrbetić uspio pobjeći, a trojicu su četnici zarobili. Na istu četničku zasjedu naišli su i partizani Milan Zatezalo Macan i Josip Pepo Lulik i njih su četnici zarobili.

Na putu za Gomirje prvu trojicu partizana četnici su kao Hrvate zvjerski ubili. Za Josipa Pepu Lulika, Hrvata, njegov drug i suborac, Srbin, Milan Zatezalo Macan, je svojim životom jamčio da nije Hrvat nego Srbin, i to ga je spasilo sigurne smrti. Iskoristivši malu neopreznost četnika, obojica su uspjeli pobjeći.[79]

Šestog augusta 1943. godine, četnička grupa, u kojoj se nalazio i Mića Munjas kao četnički »vojvoda« pod imenom Obrad Petrović, ubila je u Donjim Dubravama, poslije noćnog mučenja, šesnaest i po godina starog skojevca i borca Karlovačkog partizanskog odreda Racu Sime Jakovića, zato što je dvojici četnika iz Gornjih Dubrava, s kojima se sreo i koje je poznao, rekao da su izdajnici i što je bio iz partizanske porodice. Povodom toga zločina Okružni komitet KPH Karlovac je izdao poseban letak.[80]

Sve u svemu, četnici su oko dva i pol mjeseca aktivnostima svojih oružanih grupa, pristaša i simpatizera, na području Dubrava i bliže okoline, stvarali određene političke probleme i onemogućavali kontinuirani rad i djelovanje partijskoj i svim drugim organizacijama NOP-a, a naročito NOO-a. Uspjeli su pridobiti ukupno oko dvadeset Dubravaca iz redova partizanskih dezertera, špekulanata i kolebljivaca, ohrabriti svoje simpatizere, ali ne i ostvariti željeni politički uticaj na većinu dubravskog naroda i njegovog odvajanja od NOP-a i oružane NOB-e.

Naprotiv, ta ih je većina osuđivala kao izdajice i kukavice, sa-

78 AIHRPH, KP-197, dok. 1921 ili HAK k. 12. Izvještaj KK KPH Karlovac od 5. jula 1943. godine.

79 HAK, f. OK KPH za Karlovac 12/1942.

80 AIHRPH, KP-197, dok. 1980 i KP 198, dok, 2184.

radnike Talijana i ustaša. I upravo zbog te činjenice, neprijatelji sopstvenog naroda na području Dubrava nisu uspjeli, ni tada ni kasnije, stvoriti svoju vojnu organizaciju, odnosno uspostaviti i održavati stalnu četničku vojnu posadu. A to je bio njihov glavni cilj.

Zato se i može tvrditi da su na području Dubrava sve organizacije NOP-a, bez obzira na slabosti i propuste, u suštini uspješno radile i pravilno djelovale među narodom, predvođeni i u tim teškim prilikama partijskom organizacijom.

Na osnovu sadržaja ratne arhive kotarskih komiteta KPH Veljun i Karlovac, pa i Okružnog komiteta KPH Karlovac, za razdoblje od juna do septembra 1943. godine, koja se ustvari pretežno temelji na izvještajima i obavještenjima što ih je Općinski komitet Dubrave pismeno i usmeno podnosio spomenutim kotarskim partijskim rukovodstvima, a ova okružnom, to se ne bi moglo reći, odnosno tvrditi.[81]

U toj se dokumentaciji, u odnosu na Dubrave, uglavnom govori o tome da je stanje zbog aktivnosti četničkih oružanih grupa, slabo ili da se pogoršalo itd. Ali, veoma malo se govori o tome da su partijska organizacija na čelu sa Općinskim komitetom, skojevska organizacija na čelu sa Općinskim komitetom SKOJ-a, NOO-i na čelu sa općinskim NOO-om, te organizacija USAOH-a i AFŽ-a sa njihovim odborima, stalno radile i djelovale, te da je već i to bio jedan od bitnih činilaca koji je onemogućavao četničke organizatore i propagatore da u Dubravama ostvare svoje vojno-političke ciljeve.

Raspuštanje partijske organizacije i posljedice te odluke

Sedamnaestog juna 1943. godine Okružni komitet KPH Karlovac je odlučio da partijska organizacija Dubrava bude vezana za Kotarski komitet KPH Karlovac koji se nalazi u Bosiljevu.[82]

Poslije dva i po mjeseca, odnosno početkom septembra 1943. godine, kotar Karlovac je reorganizovan tako da je podijeljen na dva ratna kotara i to kotar Karlovac i kotar Bosiljevo. U toj reorganizaciji Općina Dubrave je ušla u sastav novoformiranog kotara Bosiljevo.

Od tada, naravno, ni partijska organizacija Dubrava više nije bila vezana za KK KPH Karlovac, već za novoformirani KK KPH Bosiljevo.

U sklopu te reorganizacije KK KPH Karlovac i Bosiljevo **u** organizacionom su smislu vezani za, također, novoformirani Područni

81 AIHRPH. KP-196, 197 i 198.
82 AIHRPH, KP 196, dok. 1805,

komitet KPH. Taj su komitet sačinjavali: iz vojske, zamjenik politkomesara Karlovačkog partizanskog odreda Rafko Tabor, iz NOO-a Marko Polovič, politički sekretari KK KPH Karlovac i Bosiljevo Jože Benić i Drago Lončar, sekretar Područnog komiteta SKOJ-a Mara Kresojević, Pero Matičić u svojstvu organizacionog i Anica Rakar Magašić političkog sekretara.[83] Njih dvoje su bili i članovi OK KPH Karlovac.

U navedenom sastavu Komitet je bio do kraja oktobra 1943. godine, a tada je izmijenjen. Naime, na svom vanrednom sastanku OK KPH Karlovac je 30. oktobra 1943. godine odlučio da se Anica Rakar skine sa dužnosti političkog sekretara kako je zapisano zbog »nepravilnog, žandarskog odnosa prema ljudima zbog kojega stalno dolazi u sukob sa većinom drugova sa kojima zajedno radi.[84]

Na iznošenje navedenog o Područnom komitetu podstiče i činjenica što je, prema sačuvanom dokumentu KK KPH Bosiljevo, upravo taj Područni komitet donio odluku o raspuštanju partijske orga. nizacije i Općinskog komiteta Dubrave, a dubravska partijska organizacija poslije te odluke duže se vremena nije oporavila, zapravo bila je gotovo potpuno zanemarena.

Nije pronađen, vjerovatno nije ni sačuvan, dokumenat Područnog komiteta iz koga bi se vidjeli konkretni razlozi zbog kojih je pomenutu odluku donio.

U dokumentima Treće partijske konferencije za okrug Karlovac, na kojoj je odluka o raspuštanju partijske organizacije u Dubravama potvrđena, kao glavni razlozi navedeni su »nepartijnost i kukavičluk.«[85]

Međutim, iz sačuvanih dokumenata Općinskog komiteta Dubrave, KK KPH Bosiljevo i Područnog komiteta, kao i mjera što ih je poslije Treće Okružne partijske konferencije poduzimao OK KPH Karlovac, vidljivo je nešto sasvim drugo.

Naime, 2. decembra 1943, Općinski komitet KPH Dubrave, dakle Komitet koji s obzirom na odluku o raspuštanju ne postoji, uputio je OK KPH Karlovac pismo slijedeće sadržine:

»Nekoliko dana pred kapitulaciju Italije došao je drug sekretar Kotarskog komiteta Bosiljevo kod ovog Komiteta i održao sastanak prvi i posljednji od kako smo pridjeljeni Kotarskom komitetu Bosiljevo. Od toga vremena do danas mi od istoga Komiteta nemamo nikakve obavijesti niti direktiva za rad. Ne znamo što je sa istim. Mi smo slali izvještaje, ali na iste nismo dobili nikakvih odgovora iako je bilo nužno da nam se dadu upute za dalji rad kao i pomoć s obzirom da je neprijatelj okupirao cijeli teritorij ove općine.

83 AIHRPH, KP-199, dok. 2238.

84 Isto, KP-200, dok. 2505.

85 Isto, KP-202, dok. 2634b.

Dvadesetog novembra 1943, zaključili smo da se javimo Kotarskom komitetu Veljun da nas on obavijesti šta je s našim Komitetom ali ni otuda nema odgovora 12 dana. Zato se obraćamo Naslovu s molbom da nas obavijesti da li postoji Kotarski komitet Bosiljevo ili smo mi pridjeljeni nekom drugom Komitetu, ili je naša partijska organizacija raspuštena. Ukoliko je organizacija raspuštena smatramo da se je nas trebalo o tome obavijestiti kakva je greška dovela našu partijsku organizaciju do raspuštanja« Pismo je potpisao sekretar Općinskog komiteta Nikola Jaković — Culić.[86]

Navedeno pismo Općinskog komiteta Dubrave, Okružnom komitetu KPH Karlovac ovaj je uputio Kotarskom komitetu Bosiljevo i od njega 28. decembra 1943. godine dobio odgovor u kojem je, pored drugog, napisao:

»Osim sastanka koji je sa njima održao Dragi Lončar (sekretar KK Bosiljeva) održao je još jedan sastanak sa njima Nedeljko Zatezalo (sekretar KK SKOJ-a Bosiljevo i član KK KPH) te se na tom sastanku dogovorio sa njima za konferenciju Općinskog komiteta. Međutim na tu konferenciju nije došao nitko od njih, te je drug Dragi otišao da ih potraži i kad je poručio sekretaru Općinskog komiteta Jakoviću (Nikola) da dođe na sastanak isti je odgovorio da to nije važno i nije došao. Nakon toga Područni komitet je donio odluku da se partijska organizacija u Dubravama raspusti, tj. ne smatra više partijskom organizacijom. Na prijedlog Nedeljka da ih se pozove i o tome obavijesti odgovoreno je da se nema koga pozivati, kad neće da dođu na sastanak, već da ih se tako pusti, a od njih partijaca koji hoće da rade i skojevaca koji su dobri da se formira nova partijska organizacija. Smatramo da je krivica Kotarskog komiteta što ih nije barem pismeno obavijestio o njihovom raspustu.«[87]

Međutim, iz Izvještaja što ga je Područni komitet 12. oktobra 1943. godine dostavio Okružnom komitetu KPH Karlovac proizlazi, da u Izvještaju KK KPH Bosiljevo navedeni razlozi, zbog kojih je u Dubravama raspuštena partijska organizacija, nisu objektivni.

Naime, u spomenutom izvještaju Područni komitet je, između ostalog napisao:

»Općinska konferencija u Dubravama nije se održala dijelom zbog neprijatelja, no glavnu krivnju nosi sekretar koji to nije priredio i organizirao te je opomenut.«[88]

Dakle, prema dokumentu Općinskog komiteta KPJ Dubrave, između njega i KK KPH Bosiljevo oko tri mjeseca nema nikakve

%

86 Isto, KP-203, dok. 2640.
87 Isto, KP-203, dok. 2812.
88 Isto, KP-200, dok. 2418.

veze, niti partijska organizacija na čelu sa Općinskim komitetom zna da je u ta tri mjeseca donijeta odluka o njezinom raspuštanju. Općinski komitet traži od OK KPH Karlovac pomoć, odnosno obavještenje da li uopće postoji KK KPH Bosiljevo.

Prema dokumentu KK KPH Bosiljevo, partijska organizacija u Dubravama raspuštena je, bez da je o tome obaviještena, odlukom Područnog komiteta, zato što članovi Partije nisu došli na zakazanu općinsku partijsku konferenciju i što je sekretar Općinskog komiteta omalovažio poruku sekretara KK KPH Bosiljevo i nije došao na sastanak.

Prema dokumentu Područnog komiteta, odluka o raspuštanju nije donijeta zbog razloga navedenih u dokumentu KK KPH Bosiljevo, jer Općinska partijska konferencija u Dubravama nije održana zbog neprijatelja, a prvenstveno zato što je sekretar Općinskog komiteta nije pripremio, pa je zbog toga opomenut.

I konačno, prema dokumentu Treće okružne partijske konfe rencije za Karlovac, partijska organizacija u Dubravama raspuštena je zbog kukavičluka i nepartijnosti njezinih članova.

Očigledno je da je na osnovu navedene arhivske građe veoma teško objektivno suditi o tome da li je odluka o raspuštanju partijske organizacije u Dubravama i ne saopštavanje te odluke članovima partije i Općinskog komiteta, već prepuštanje i organizacije i komiteta da životare kako umiju i znaju, bila pravilna ili nepravilna, odnosno opravdana ili neopravdana.

Još teže je, kao uvjerljivu činjenicu, prihvatiti da su za samo nepuna dva mjeseca, koliko je partijska organizacija u organizacionom smislu bila vezana za KK KPH Bosiljevo i preko njega za Područni komitet, svi članovi Partije i Općinskog komiteta u Dubravama ispoljili takvu nepartijnost i kukavičluk da ništa drugo nije preostalo nego da se organizacija i rukovodstvo koje su sačinjavali raspusti. Također i to, da su svi članovi Partije i Općinskog komiteta u tako kratkom vremenu postali takvi da ne zaslužuju čak ni to da budu obaviješteni o tome kako su i zašto kažnjeni.

Partijska je organizacija u Dubravama, od kako je organizaciono oformljena (krajem 1941. i početkom 1942. godine) kao i Općinski komitet, otkad je formiran (decembra 1942. godine) u uslovima neoslobođene i poluoslobođene teritorije, uz sve objektivne nepovoljnosti i subjektivne slabosti i nedostatke u radu, u praksi uspješno sprovodila političku liniju KPJ, odnosno ostvarivala rukovodeću ulogu u praktičnom realizovanju organizacionih i drugih zadataka NOP-a i oružane NOB-e.

Činjenice i primjeri koji se o radu i djelovanju partijske organizacije u Dubravama već iznijeti, to nesumnjivo pokazuju i potvrđuju.

Dobiva se dojam da je Područno partijsko rukovodstvo pri donošenju odluke o raspuštanju, zaista olako prešlo preko svega što

je u skoro dvogodišnjem radu i djelovanju partijske organizacije u Dubravama bilo pozitivno i zasluživalo odgovarajuću pažnju. Osim toga, potpuno je zanemarilo i sa nipodaštavanjem se odnosilo prema konkretnim političkim, organizacionim i drugim rezultatima koji su od početka narodnog ustanka 1941. do jeseni 1943. godine na području Dubrava bili ostvareni, pored drugog i zbog aktivnog rada i djelovanja partijske organizacije i Općinskog komiteta. U protivnom, teško da bi se odlučilo na donošenje tako oštre partijske kazne, kao što je raspuštanje čitave Općinske organizacije i njezinog rukovodstva, i da tu odluku ne saopći članovima partijske organizacije i rukovodstva na koje se odnosi.

Odlukom o raspuštanju partijske organizacije, u Dubravama stvoren je ne mali političko-organizacioni problem. Na tu je činjenicu, već u prvoj polovici novembra 1943, u svom pismu OK KPH Karlovac, među prvima ukazao Ivo Vejvoda. On je smatrao da se problem sa postojećim kadrom na terenu Dubrava teško može riješiti pa je, prihvaćajući obrazloženje Nedeljka Zatezala, predložio OK KPH Karlovac da iz Plaščanskog partizanskog odreda traži Stevu Šepelja i da ga uputi u KK KPH Bosiljevo kako bi pomoću njega ponovo uspostavili Općinski komitet Dubrave.[89] Taj prijedlog, iako je prihvaćen od strane OK KPH Karlovac, u praksi nikad nije ostvaren.

Međutim, Okružni komitet KPH Karlovac je na svom prvom sastanku poslije Treće okružne partijske konferencije, 24. novembra 1943, odlučio da se za Općinski komitet Dubrave uputi sa Korduna Desa Karaš — Perić.

Na osnovu te odluke, Desa je u prvoj polovici decembra 1943. godine došla u KK KPH Bosiljevo, a potom je upućena na teren Dubrava. U Ponikvama se povezala sa tadašnjim predsjednikom Općinskog NOO-a Lazom Višnjić. Sa Općinskim NOO bila je desetak dana. Ali, zbog stalnog upadanja Nijemaca i ustaša u sela i zaselke i njihovog kretanja po terenu Dubrava, nije ništa radila, već je tih desetak dana zajedno sa Općinskim NOO i drugim drugovima samo bježala ispred Nijemaca i ustaša i živjela u šumi. Vratila se u KK KPH Bosiljevo.

Pošto je Desa upoznala drugove u KK Bosiljevo sa svim što se zbiva na terenu Dubrava, odlučeno je da više ne odlazi na taj teren, već da radi na terenu općine Bosiljevo, gdje je i ostala do maja 1944. godine, a potom se vratila na Kordun.[90]

Budući da partijsko rukovodstvo Kotara Bosiljevo, u vezi s nastalim stanjem u dubravskoj partijskoj organizaciji, nije efikasno djelovalo, Okružni komitet KPH Karlovac je 1. januara 1944. godine odlučio da na teren Dubrava odu dva njegova člana (orga-

S9 Isto, KP-201, dok. 2633a.

90 Usmeno kazivanje Dese Perić februara 1984. u Zagrebu.

nizacioni sekretar Ivo Amulić i član OK Vlado Novaković — MJ) i zajedno sa KK KPH Bosiljevo raščiste i riješe, poslije odluke o raspuštanju, nastale probleme u partijskoj organizaciji.[91]

O tome šta je tada u Dubravama urađeno i konstatovano, Ivo Amulić je 11. januara 1944. godine Okružnom komitetu KPH Karlovac između ostalog napisao:

»Zadržali smo se u Dubravama i sproveli reorganizaciju partijske organizacije i Općinskog komiteta. Kod reorganizacije bila je prisutna i drugarica Zlata (Štoser — MJ) sekretar KK Bosiljevo i drug Nedeljko (Zatezalo — MJ). Konstatovali smo da glavnu krivicu za ovakvo stanje u partijskoj organizaciji u Dubravama snosi bivši Područni komitet i Kotarski komitet Bosiljevo koji su bili tu partijsku organizaciju potpuno napustili i zanemarili.«[92]

Mada iz navedenog sadržaja pisma Ive Amulića proizlazi da je u Dubravama ponovno uspostavljen — reorganizovan Općinski komitet, ipak tako to nije dovedeno do kraja. Iz sačuvanih dokumenata KK KPH Bosiljevo i Karlovac vidljivo je da partijsku organizaciju u Dubravama do septembra 1944. godine i dalje još nekoliko mjeseci sačinjavaju samo dvije partijske ćelije, odnosno da Općinski komitet ne postoji.

Primjerice, u organizacionom pregledu partijske organizacije Kotara Bosiljevo za razdoblje od 1—29. februara 1944. godine stoji da u Dubravama postoje dvije partijske ćelije sa ukupno 10 (deset) članova Partije. Isto je vidljivo i iz pregleda spiska sela po općinama što ga je KK KPH Bosiljevo dostavio Okružnom komitetu KPH Karlovac 28. marta 1944. godine. Od prethodnog se razlikuje samo po broju članova Partije, umjesto 10 stoji da ih ima ukupno 12 (dvanaest) i to 11 Srba i 1 Hrvat.[93]

Iz organizacionog pregleda partijska organizacija Kotara Karlovac što je objavljen u Zborniku br. 8 HAK, također je vidljivo da u maju 1944. godine na terenu Dubrava postoje samo dvije ćelije i to jedna u Gornjim i druga u Donjim Dubravama sa ukupno 12 članova Partije. Postojanje samo dvije partijske ćelije potvrđuje i organizacioni pregled od 30. juna 1944. godine, s tim što u tome pregledu stoji da u njima ima svega 9 članova.[94]

Prema tome, u odnosu na stanje prije odluke o raspuštanju, u partijskoj organizaciji u Dubravama nastale su slijedeće promjene.

Nestala je partijska ćelija u Ponikvama i Općinski komitet KPH Dubrave.

Ukidanje Komiteta izvršeno je tako što je njegov sekretar Ni-

91 HAK, k. 19.

92 HAK, k. 19.

93 HAK, k. 21, Pregled stanja partijske organizacije kotara Bosiljevo.

94 HAK, Zb. 8, str. 102.

kola Jaković Culić povučen na rad u Kotarski NOO Bosiljevo, odnosno ONOO Karlovac, a drugi nije izabran, postavljen. Zapravo, u praksi se nije ostvario prvo zaključak što ga je OK KPH Karlovac donio na svojem prvom sastanku poslije Treće okružne partijske konferencije, zatim ni zaključak da za sekretara komiteta dođe Stevo Šepelj, konačno, ni zaključak biroa OK KPH Karlovac, donijet polovicom marta 1944, prema kome je za sekretara bio predviđen Nikola Višnjić.[95] Komitet je, prema sačuvanom dokumentu, ponovno uspostavljen tek u januaru 1945. godine.[96]

Dakle, oko 13 mjeseci tj. od decembra 1943. godine, kad je sekretar Nikola Jaković povučen u Kotarski NOO Bosiljevo, do polovice januara 1945. godine, na području Dubrava nije bilo Općinskog partijskog rukovodstva. Postojeće dvije partijske ćelije i poslije ukidanja KK KPH Bosiljevo i njihovog organizacionog vezanja za KK KPH Karlovac, uglavnom su bile prepuštene same sebi. Radile su i djelovale kako su umjele i znale. Ovu činjenicu potvrđuju dijelovi sadržaja sačuvane arhivske građe KK KPH Karlovac za razdoblje od maja do septembra 1944. godine.[97]

Karakteristično je da za sve vrijeme kad u Dubravama nije bilo Općinskog komiteta partije, radi i djeluje Općinski komitet SKOJ -a, čiji je sekretar, istovremeno i član KK SKOJ-a Bosiljevo, odnosno Karlovac, Đuro Jaković Simin.

Isto tako, sve vrijeme i neprekidno je radio i djelovao Općinski NOO čiji je predsjednik bio Lazo Višnjić. Radili su i uspješno izvršavali konkretne zadatke seoski NOO-i. U isto vrijeme kad i u drugim općinama Kotara Bosiljevo — Karlovac (krajem ljeta i početkom jeseni 1944. godine) organizaciono je uspostavljena Općinska organizacija JNOFH-e Dubrave koju je sačinjavalo 8 seoskih i Općinski odbor na čelu sa predsjednikom Jovom Ivković i Duškom Janjanin Ivošević kao tajnicom.

Naravno u spomenutim općinskim rukovodstvima uglavnom su radili i djelovali članovi Partije i skojevci.

S obzirom na iznijeto, neshvatljivo je zašto ni poslije intervencije OK KPH Karlovac u januaru 1944. godine, KK KPH Bosiljevo, dok je postojao, a potom i KK KPH Karlovac u praksi nije poduzimao odgovarajuće mjere, ne samo s ciljem da se ponovno formira Općinski komitet Dubrave, već i mjere u smislu organizacionog razvoja — obnavljanja partijske organizacije, posebno ponovnog formiranja partijske ćelije u Ponikvama.

Ta činjenica navodi na različita razmišljanja, pa čak i na pomisao da je u razdoblju od septembra 1943. do septembra 1944. godine u Područnom komitetu, dok je postojao, u Kotarskom komi-

95 HAK, k. 21. Zapisnik sa sastanka biroa OK KPH Karlovac od 15. marta 1944. godine.

96 AIHRPH KP-261, dok. 989, 1031 i 1060.

97 AIHRPH KP-210, 211, 212, 213 i 214.

tetu KPH Bosiljevo, također dok je postojao, pa i u KK KPH Karlovac, bilo uticajnih pojedinaca koji su se prema partijskoj organizaciji u Dubravama odnosili tako kao da su više bili zainteresirani da ona ne radi, nego da joj se u granicama objektivnih mogućnosti pomogne u smislu bržeg prevladavanja nastalih organizacionih i drugih problema i teškoća. Pitanje je, nije li taj odnos posljedica neodgovornosti i kukavičluka pojedinaca zaduženih za ovaj teren iz Područnog Komiteta ili nešto sasvim drugo.

Prilike nakon kapitulacije Italije i u prvih nekoliko mjeseci 1944. godine

Treći dan nakon kapitulacije Italije, tj. 11. septembra 1943. godine u Ogulin je, preko područja Dubrava, stigao njemački policijski puk[98] i onemogućio jedinice NOV-e da likvidiraju tamošnji ustaško-domobranski garnizon.

Zahvaljujući toj intervenciji njemačkog puka na području Dubrava su se održale i učvrstile tri ustaško-domobranske posade i to u Trošmariji jačine oko 120, a na željezničkoj stanici Gornje Dubrave i kod Globomičkog mosta oko 500 ustaša i domobrana. Osim toga, povratile su se i ustaško-domobranske posade u Generalski Stol i Tounj.

Tokom septembra i u prvih nekoliko dana oktobi'a 1943. godine, jedinice 8. udarne divizije, Kordunaškog partizanskog odreda i jedinice 7. udarne divizije[99] (banijske) razbile su i protjerale neprijateljske posade ne samo s područja Dubrava, već i iz Zvečaja, Generalskog Stola i Tounja.[100]

Zbog zadržavanja i uspjeha što su ih u borbama s neprijateljem, na sektoru Karlovac — Ogulin, ostvarivale navedene jedinice NOV-e, Dubrave su oko mjesec dana bile obezbijeđene od upadanja u sela i zaselke, i krstarenja po terenu neprijateljske vojske.

Tada je na terenu Dubrava i po okolnim hrvatskim selima prestala i aktivnost četničkih oružanih grupa koje su, dolazeći iz Gomirja, u razdoblju od juna do septembra 1943. godine, do kapitulacije Italije, NOP-u nanosile štetu i stvaralepolitičke probleme. Na tu je činjenicu odlučujuće uticalo razbijanje njihove grupacije u rejonu Musulinskog Potoka,[101] nakon čega se oko petnaest demoralisanih Dubravaca, koji su bili u sastavu gomirskih četnika, vratilo i skrivalo u blizini svojih kuća. Krajem 1943. i početkom 1944. godine više njih je stupilo u terenske partizanske jedinice.

98 Zb. NOR-a, t. V, knj. 10, dok. 39, 59, 151, knj. 20, dok. 17.
99 Isto, t. V, knj. 19, dok. 107, 123, 131. knj. 20, dok. 1 i 42.
100 Isto, knj. 19, dok. 123, knj. 20, dok. 17 i 42.
101 Isto, dok. 134.

Naravno, navedena vojno-politička zbivanja, na dubravskom i bližem području, u označenom su vremenu u znatnoj mjeri olakšavala rad i djelovanje partijskoj i svim drugim organizacijama NOO-a, u sprovođenju aktuelnih političkih i drugih zadataka. Ta zbivanja, izuzimajući četnički opredijeljene pojedince i njihove simpatizere, veoma su se povoljno odražavala na moralno-političko stanje i raspoloženje dubravskog naroda i njegovu još čvršću vezanost za NOP i posebno za NOV i POJ-e.

Međutim, zbog protivuđara jakih njemačkih snaga pravcem Karlovac — Dubrave — Ogulin, koji je otpočeo 4. oktobra, i povlačenja jedinica NOV-e[102], u drugom dijelu prve polovice oktobra 1943. godine, vojno-političke prilike na području Dubrava nepovoljno su se promijenile, a time i uslovi za rad i djelovanje partijske i svih drugih terenskih organizacija NOP-a.

Nakon povlačenja jedinica NOV-e sa prostora između Duge Rese i Ogulina, na području Dubrava ponovno su uspostavljene dvije, relativno jake, njemačko-ustaško-domobranske posade (kod Globorničkog mosta i na željezničkoj stanici Gornje Dubrave), i posade u Tounju i Generalskom Stolu. Osim navedenih, i dvije nove na do tada slobodnoj teritoriji Kotara Bosiljevo — Karlovac i to u mjestu Bosiljevo i Lešću.

Osloncem na tih šest posada kao i jak garnizon Ogulin — Oštarije — Duga Resa i Karlovac, od polovice oktobra do kraja 1943. godine, neprijatelj je znatno više nego ikada ranije kontrolisao dubravska sela, zaselke i cjelokupni teren od rijeke Mrežnice do njegovih zapadnih i sjeverozapadnih brđsko-planinskih predjela-

U zahvatu komunikacija: Generalski Stol — Donje Dubrave — Tounj; Lešće — Grabrk — Trošmarija — Ogulin, odnosno Bosiljevo ili Zdihovo — Ponikve — Trošmarija — Ogulin; Tounj — žst. Gornje Dubrave — Trošmarija i obratno, kontrolisanje terena i sela — zaselaka uglavnom su ostvarivale moto-mehanizovano--oklopne grupe njemačke vojske različitog sastava i jačine, a na udaljenijem terenu od spomenutih komunikacija i drugi sastavi (pješadijski) pored njemačke i ustaško-đomobranske vojske.

S tom kombinovanom vojnom aktivnošću, na području Dubrava, neprijatelj je uglavnom, uspješno ostvarivao svoje taktičko--operativne ciljeve i s tim u vezi onemogućavao rad i djelovanje partijskoj i svim drugim organizacijama na sprovođenju zadataka kao što su bili objašnjavanje odluka Drugog zasjedanja ZAVNOH-a, Drugog zasjedanja AVNOJ-a, priprema i sprovođenje dalje mobilizacije, te rješavanje znatno uvećanih socijalno-ekonomskih problema.

Osim toga, tada je preko Dubrava, prvi put od početka narodnog ustanka, bilo onemogućeno relativno sigurno i neprekidno ko-

102 Isto, knj. 20, dok. 23 , 25 , 42 , 70, 108.

municiranje između slobodnih teritorija Korduna, Gorskog kotara, Žumberka i Bijele krajine u Sloveniji.

Zahvaljujući tome što u novembru i decembru 1943, na području Dubrava i njegovoj okolini nije dejstvovala ni jedna operativna jedinica 4. korpusa NOVJ-e, kao i nedovoljnoj aktivnosti teritorijalnih partizanskih jedinica, Karlovačkog i Kordunaškog partizanskog odreda,[103] njemačka je i ustaško-domobranska vojska sve svoje akcije na dubravskom prostoru izvodila nesmetano i nekažnjeno.

Dok su još vodili borbu, od 5—9. oktobra 1943, s jedinicama 7. i 8. udarne divizije NOV-e, Nijemci su svoj uspješan prodor od Generalskog Stola ka Tounju i Ogulinu, na području Dubrava obi 1 ježili paljenjem kuća, pljačkanjem i uništavanjem narodne imovine, pojedinačnim ubistvima ljudi i žena koje su zatekli kod njihovih kuća, ili u bježanju.

Tada su Nijemci u Medićima, Donjim Zatezalima, Mirićima, Brđanima, Rakićima i Bojanićima, bacačima plamena, zapalili 33 seoske kuće sa svim gospodarskim zgradama, a ubijeni su: Gojko Jaković Švajcan, Simo Jaković Džajinov, Marta Rebić iz Bojanića, zvana Njala, Manda Jaković Cestarova (izgorjela je u zapaljenoj kući), Jelena Rebić Jeka, i Petar Janjanin Popov.

Ovo zločinačko djelo kao i kasnije učestalo i nesmetano krstarenje Nijemaca, ustaša i domobrana po dubravskom terenu, njihova propaganda protiv NOP-a i stalne prijetnje sa progonima i ubistvima svih koji budu i dalje, na ma koji način, sarađivali i pomagali NOP, kod naroda je stvaralo i održavalo psihozu straha.

U cilju produbljavanja te psihoze Nijemci i ustaše su, uglavnom preko četničko-monarhistički opredjeljenih pojedinaca, koji su u nastaloj situaciji ponovo počeli dizati glave, zatim švercera, kolebljivaca i kapitulanata, među dubravskim narodom širili raznovrsne vijesti o snazi, sposobnosti i nepobjedivosti njemačke vojske, o slabosti i nesposobnosti NOV-e i POJ-e da joj se suprotstavi i zaštiti narod.

Osim toga, a s istim ciljem Nijemci su 5. decembra 1943. godine u Donjim Dubravama izvršili masovno hapšenje.

0 tome kako su tu terorističku akciju Nijemci izveli i što su sve radili sa uhapšenim, 17. aprila 1984. godine Tošo Jaković Dajin u svojoj kući u Donjim Dubravama ispričao mi je:

»Noću 4/5. decembra 1943. godine njemačka je vojska opkolila Rebiće, Bojaniće i naše selo (Rakiće) i uhapsila nas 40 muškaraca i tri djevojke. Sve su nas uhapšene doveli kod kuće Ilije Rebića mlinarova i tu pojedinačno podvrgli ispitivanju. Pošto je više nas imalo na sebi od domaće vune ispletene prsluke (poluvere) ofar-

103 Isto, knj. 21, dok. 82, 166, knj. 22, dok. 8, 80, 123.

bane ljuskom od orasa, što je vuklo na crvenu boju, svi smo uhapšeni optuženi da smo komunisti.

Po završenom ispitivanju postrojili su nas u kolonu po tri i poveli za Generalski Stol. Međutim, kad smo stigli u naše selo Rakiće kolona je zaustavljena, a mi uhapšeni postavljeni ispred zida sjenika Miće Rebića Zutana. Istovremeno nasuprot nas ispred izgorjele Miloševe kuće (Miloša Jakovića Dujina — MJ) postavljeno je šest mitraljeza iza kojih su zalegli njemački vojnici, očekujući komapdu za otvaranje vatre po nama. U tome smo položaju držani možda i više od pola sata, a tada se pojavio njemački oficir i naredio da se nastavi put za Generalski Stol. Nemam riječi da ti kažem kako nam je bilo i kakav nas je strah bio obuzeo dok smo gledali u mitraljeske cijevi uperene u nas trideset troje.

Po dolasku u Generalski Stol zatvoreni smo u štalu Rade Tatalovića. Tu je kod nas, neočekivano, došao tadašnji nadzornik pruge u Generalskom Stolu Brinjevac* i obratio se uhapšenom Vladi Višnjiću Roginovu s pitanjem, kad smo pohapšeni, i po dobivenom odgovoru otišao u njemačku komandu. Poslije razgovora u njemačkoj komandi Brinjevac je ponovno došao među nas i saopštio Vladi da ništa nije opasno i da ćemo biti pušteni pod uslovom da mirno živimo kod svojih kuća i nemamo nikakve veze sa partizanima. Nakon toga, Nijemci su nas ponovo ispitivali i maltretirali. Na kraju izdvojili su mene, Iliju Rebića mlinarova, Milovana Pavića, Peru Rebića Šepina i Radu Rebića Kokina, a sve ostale pustili uz prijetnju da će ponovno biti pohapšeni ako budu sarađivali sa partizanima.

Poslije puštanja većine pohapšenih, mi koji smo zadržani ponovno smo ispitivani. Nakon toga ispitivanja znam samo to da sam kao odbornik NOO-a, Ilija i Milovan kao mlinari u mlinu koji je radio za partizane, i vozari na kerepu i čamcima preko Mrežnice, na glavnom partizanskom prijelazu kod Rebić, tj. Ilijinog mlina, te Pero Šepin, kao partizan, poslani u koncentracioni logor u Njemačku, gdje sam dočekao i kraj rata.«

Uz; sve o čemu je govoreno, za partijsku organizaciju, posebno Općinski komitet, otežavajuće je bilo što opisano činjenično stanje na dubravskom terenu, u posljednjim mjesecima 1943. godine, nije u neophodnom obimu objektivno sagledavano, ocjenjivano i uvažavano od strane Područnog, dok je postojao, i Kotarskog komiteta KPH Bosiljevo.

Najvjerovatnije je da je i taj nedostatak u radu spomenutih partijskih rukovodstava doprinio i njihovom nepravilnom odnosu prema dubravskoj partijskoj organizaciji i njezinom rukovodstvu, a o čijim je nepovoljnim posljedicama već bilo govora.

No bez obzira na sve nepovoljnosti, partijska je organizacija u

* Slovenac Brinjevac je više ljudi iz Dubrava spasio sigurne smrti obavijestivši ih da se sakriju od nailaska ustaša.

Dubravama, iako zvanično raspuštena, praktično postojala i prepuštena sama sebi u zaista teškim vojno-političkim i moralnopsihološkim prilikama, koliko je bilo moguće, radila i djelovala. To je vidljivo i iz već navedenog pisma što ga je (zvanično neposto-
jeći) Općinski komitet Dubrave 2. decembra 1943. godine uputio Okružnom komitetu KPH Karlovac.

U pogledu rada i djelovanja, rečeno za partijsku važi i za sve druge, a naročito za skojevsku organizaciju i NOO-e.

Istina, taj rad i djelovanje nije bilo na nekoj zavidnoj visini, ali je ipak uz sve druge činioce doprinijelo što Nijemci i ustaše nisu uspjeli da pacificiraju većinu dubravskog naroda, kao što to isto ranije nisu uspjeli Talijani i ustaše uz pomoć ubacivanih četničkih oružanih grupa iz drugih krajeva.

U odnosu na posljednje mjesece 1943. godine, u januaru 1944. godine vojno-političke prilike su se izmijenile, a uslovi za rad i djelovanje partijske i drugih organizacija poboljšali. Na to je odlučujuće utjecala činjenica što su se od početka do kraja toga mjeseca na području Dubrava i njegovoj okolici zadržavale i ratovale jedinice 8. udarne kordunaške divizije.[104]

Upravo zbog te činjenice bilo je moguće pristupiti i praktičnom sprovođenju zaključka Okružnog komiteta KPH Karlovac od 1. januara 1944. godine, prema kojem je u Dubravama, pored raščišćavanja stanja u partijskoj organizaciji, nastalog u vezi s odlukom o njezinom raspuštanju, trebalo hitno formirati vojnu jedinicu.[105]

Taj zadatak uspješno je ostvaren. Bila je to još jedna potvrda i dokaz više da je ogromna većina dubravskog naroda veoma čvrsta u svom opredjeljenju za NOP i da ga ništa ne može spriječiti da aktivno učestvuje i daje sve od sebe za pobjedonosni završetak NOR-a. I ne samo to, već i dokaz da partijska i druge terenske organizacije NOP-a u Dubravama, ni u najtežim prilikama (nastalim nakon kapitulacije Italije, odnosno dolaskom njemačke vojske) nisu prestale da rade i djeluju. To potvrđuju i pisma što su ih iz Dubrava 5. i 11. januara 1944. godine uputili Okružnom komitetu KPH Karlovac njegovi članovi Vlado Novaković i Ivo Amulić.

Naime, u svom pismu od 5. januara Vlado Novaković je između ostalog napisao:

»Mi ćemo odmah pristupiti formiranju dubravske čete i sami drugovi odbornici nam kažu da će to uspjeti. Potrebno je da odmah dođe ovamo drug Milan Zatezalo (Macan) za komandira te čete, a osim toga u Trećoj brigadi (8. divizije, MJ) nalazi se drug Đuro Zatezalo (Miladinov) politdelegat koji bi bio komesar te čete. Vi ih hitno tražite neka odmah dođu ovamo.«[106]

104 Isto, knj. 23, dok. 27, 30, 60, 63 , 74, 81, 124, 141, 142.
105 HAK, k. 19, Zapisnik sa sastanka OK KPH Karlovac od 1. januara 1944. godine.
106 Isto, Pismo OK KPH Karlovac Vlade Novakovića od 5. januara 1944.

Šest dana kasnije, 11. januara 1944. godine, u vezi s istim pitanjem Ivo Amulić je u svom pismu, OK KPH Karlovac, pored drugog pisao:

»Postavili smo pitanje pred partijsku organizaciju u Dubravama o formiranju Dubravske čete i oni se potpuno slažu s našim mišljenjem. Poduzete su mjere za prikupljanje ljudi. Ceta se je trebala formirati jučer i na formiranje je došao 21 borac. Međutim, iz divizije nije došao komandni kadar, tako da je to formiranje odgođeno. Hitnim dopisom ponovno smo zatražili od divizije da se uputi komandni kadar, a dok ne stigne borci su ostali na okupu. Očekuje se dolazak još novih boraca tako da postoje svi izgledi da bi četa u skoro vrijeme mogla prerasti u bataljon«. I dalje »u Dubravama uhvaćen Rade Šumonja koji je priznao da je lično svojom rukom zaklao tri partizana iz Karlovačkog odreda. Osuđen je na smrt i strijeljan. Ubistvo Miče Munjasa, a tako i strijeljanje Rade Šumonje odjeknulo je vrlo pozitivno, kako na narod Dubrava tako i bliže okolice u hrvatskim selima gdje su vršili pljačku i represalije nad narodom«.[107]

Dakako, da partijska organizacija i drugovi odbornici nisu radili i djelovali i s tim u vezi poznavali stanje i raspoloženje dubravskog naroda, ne bi mogli ni tvrditi da će se zaključak CK KPH Karlovac o formiranju vojne jedinice uspješno realizovati, niti govoriti o tome kako je kod naroda odjeknula likvidacija dvojice spomenutih izdajnika svoga naroda.

Da je Dubravska četa tada zaista formirana vidljivo je iz izvještaja Štaba Druge brigade 8. udarne divizije od 19. januara 1944. godine. U tome je Izvještaju između ostalog navedeno da se Dubravska četa 17. januara 1944. godine nalazila u Trošmariji.[108] Tu činjenicu potvrđuje i pismo Divizijskog komiteta KPJ 8. udarne divizije OK KPH Karlovac u kojem ga obavještava da su upućeni komandir i komesar za Dubravsku četu.[109] Također i Izvještaj Karlovačkog partizanskog odreda od29. februara 1944, iz koga se, pored drugog, vidi i to gdje se je sve Dubravska četa zadržavala i što je radila u vremenu od 10—20. februara 1944. godine.[110]

Međutim, u martu 1944. godine ta je četa prestala da postoji. Jedan dio njezinih boraca otišao je u Karlovačku brigadu, a drugi manji dio svojim kućama. U vezi s tom činjenicom, biro OK KPH Karlovac je na svom sastanku 20. aprila 1944. zaključio da o tome treba obavijestiti CK KPH, iz razloga što se smatralo da 4. korpus, odnosno 8. udarna divizija o toj četi nisu dovoljno brinuli,

107 Isto, kao pod 92.

108 Zb. NOR-a, t. V, knj. 23, dok. 74.

109 HAK, k. 19, Pismo divizijskog komiteta *i.* udarne divizije OK KPH Karlovac od 21. januara 1944.

110 Zb. NOR-a, t. V, knj. 24, dok. 113.

odnosno što 8. divizija nije uputila tražene ljude — Dubravce za komandira i komesara čete.[111]

Pošto je ovladala prostorom i komunikacijom Karlovac—Ogulin i učvrstila posade u Generalskom Stolu, Tounju, Lešću, Bosiljevu, žst. Gornje Dubrave i druge, a krajem januara 1944. godine izbila na Jadran,[112] njemačka je legionarska 392. »plava« divizija otpočela sa učestalim upadima i dubokim prodorima na slobodnu teritoriju Korduna i u Plaščansku dolinu, i sa upadima u sela i krstarenje komunikacijama i po terenu između rijeka Mrežnice,
Dobre i Kupe, a naročito po području Dubrava, Bosiljeva i Ribnika.[m]

Zajedno s legionarima, ili samostalno, dejstvovala je i vojska NDH — ustaše i domobrani.

U nastaloj taktičko-operativnoj situaciji, jedinice 8. udarne divizije i Grupe kordunaških partizanskih odreda, više su od dva mjeseca, bile angažovane u odbrambenim borbama sa neprijateljevim snagama (legionarima i ustašama) koje su upadale i duže ili kraće se vrijeme zadržavale na području Plaščanske doline, te sa snagama koje su iz rejona Tounja vršile upade na pravcu Kamenica—Tržić—Primišlje i iz rejona Generalskog Stola prema Perjasici. Tridesetog marta 1944. godine, upad na područje Perjasice izvršen je istovremeno s pravca Generalskog Stola i iz rejona Donjih Dubrava, tako što je neprijatelj prešao rijeku Mrežnicu kod Rebić mlina.[114]

Istovremeno, na području Bosiljevo—Ribnik sa neprijateljem su vodile borbu jedinice Karlovačkog partizanskog odreda, odnosno novoformirane Karlovačke brigade, a od druge polovice aprila i dalje i jedinice 13. primorsko-goranske divizije.

Na području Dubrava, međutim, od početka februara do kraja juna, odnosno prve polovice jula 1944. godine, osim za vrijeme prvog napada 13. primorsko-goranske divizije na njemačko-ustašku posadu u Bosiljevu[115], nije bilo borbene aktivnosti operativnih jedinica NOVJ, a ni neke naročite aktivnosti teritorijalnih partizanskih i diverzantskih jedinica. Na primjer, od početka februara, tek je 19. marta 1944. godine ojačani bataljon Kordunaškog partizanskog odreda kod Mikašinovića, na putu Tounj—Donje Dubrave—Generalski Stol, postavio zasjedu. Naišla je neprijateljska kolona ali je, zbog slabog rada izviđača, osmatrača i brze intervencije druge neprijateljske grupe, kroz zasjedu prošla takorekući bez gubitaka.[116] Bataljon se poslije kraće borbe, sa grupom koja

111 HAK, k. 22, Zapisnik sa sastanka biroa OK KPH Karlovac od 20. aprila 1944.
112 Zb. NOR-a, t. V, knj. 23, dok. 13, primjedba br. 3.
113 Isto, knj. 24, dok. 30 i 38.
114 Isto, knj. 26, dok. 20.
115 Isto, knj. 26, dok. 135, knj. 29, dok. 23, 56 i 110.
116 Isto, knj. 25, dok. 108.

je pritekla u pomoć, povukao preko Mrežnice na Kordun. Upravo zbog iznijetog i u navedenom je razdoblju 1944. godine, a i kasnije, slično kao i u posljednjim mjesecima 1943. godine na području Dubrava neprijateljska vojska, uglavnom, nesmetano izvodila sve svoje dnevne i noćne akcije, prolazila, upadala u sela, zaselke, krstarila i kontrolisala teren u zahvatu i van komunikacija.

Za narod Dubrava i sve terenske organizacije NOP-a, na čelu sa partijskom organizacijom, ta je činjenica u svakom pogledu bila nepovoljna i teška, a naročito s gledišta moralnopsihološkog stanja i raspoloženja, zbog osjećanja nezaštićenosti od neprijatelja. Istovremeno u Dubravama su, zbog dotadašnjih posljedica rata i iscrpljenosti materijalnih mogućnosti, bile veoma teške i ekonomsko-socijalne prilike, posebno u pogledu prehrane i stanovanja naroda. Osim toga, počele su se iskazivati i neke druge, za NOP politički štetne pojave, i s tim u vezi aktuelizirati određeni problemi.

0 situaciji u Dubravama, što je nastala nakon dolaska njemačke legionarske 392. »plave« divizije, potvrđuje i Izvještaj što ga je 5. aprila 1944. godine Okružni komitet KPH Karlovac dostavio Centralnom komitetu KPH,,

U dijelu sadržaja toga Izvještaja OK KPH Karlovac je napisao da je situacija u Dubravama teška, prije svega, zato što neprijateljska vojska stalno vrši kontrolu terena i sela-zaselaka. Nadalje, da se je u vezi s teškim ekonomsko-socijalnim prilikama aktualiziralo pitanje dezerterstva tj. samovoljnog napuštanja i dolaska kući boraca iz partizanskih jedinica. Izvještaj ističe da se među narodom stalno govori kako je do tada stotine Dubravaca poginulo u redovima NOB-e, a da o njima nitko ne vodi računa. Osim toga, da među narodom ima slučajeva, odnosno pojava iskazivanja nezadovoljstva radi toka što mu se ne izlazi u susret i ne pomaže u rješavanju problema ishrane, već ga se poistovjećuje sa švercerskim elementima itd., i konačno da neprijatelj spomenuto koristi u svojoj propagandi protiv NOP-a, šireći parole »Čuvaj glavu«, koja je prilično raširena, i »Tko ima volju može da se seli u Srbiju tamo će dobiti zemlju«.[117]

S obzirom na iznijeto, očigledno je da je partijska organizacija u Dubravama, kao i sve druge, u nastalim prilikama nakon dolaska legionarske 392. »plave« divizije bila suočena sa različitim problemima (moralno-psihološkim, političkim, ekonomsko-socijalnim), ali i sa ograničenim mogućnostima za intenzivniji rad i djelovanje među narodom. Zapravo, te su mogućnosti bile iste kao i u posljednjim mjesecima 1943. godine.

117 HAK, ■ k. *22,* Izvještaj OK KPH Karlovac CK KPH od 5. aprila. 1944:

Pojava 1 djelovanje grupe dezertera

Krajem juna ili početkom jula 1944. godine, u Dubravama se pojavila i počela djelovati protiv NOP-a grupa dezertera s Korduna na čelu sa Jocom Eremićem, a bila je povezana s agentom centra njemačke vojno-obavještajne službe (ABVER-a) u Karlovcu.

Taj izdajnik i neprijatelj NOB-e Joco Eremić, 12. maja 1944. godine u Skradniku stavio se na raspoloženje obavještajcima komande legionarske 392. »plave« divizije, koja se nalazila u Brinju (prije dezerterstva Joco Eremić je bio na dužnosti komandanta kordunaškog vojnog područja).

Glavni cilj, dolaska i djelovanja tih izdajnika i neprijatelja NOB-e bio je: u saradnji i uz pomoć Nijemaca i ustaša politički i organizaciono razbiti NOP u Dubravama i formirati četničku, odnosno kako su govorili vojnu jedinicu tzv. »jugoslovenske vojske u otadžbini« za borbu protiv partizana i komunista, i osim toga, politički pridobiti za sebe, »za kralja i monarhiju« većinu dubravskog naroda.

Prije dolaska u Dubrave, Eremić i njegovi saputnici su s istim ciljem, i uz podršku njemačkih okupatora, već oko dva mjeseca djelovali na Kordunu i u Plaščanskoj dolini (o tome vidi moj rad u Zborniku HAK, br. 11, MJ).

Pod rukovodstvom J. Eremića, u smislu navedenog cilja, uz Jocu su neposredno radili i djelovali: Mile Pavić, rodom iz Perjasice i Milan Basta, rodom iz Like. Prije dezerterstva Pavić je bio komandant partizanskog bataljona, a Basta politički komesar Plaščanskog partizanskog odreda. Nadalje, tu su bili Đuro Matijević rodom sa Korduna i Dubravac Tode Zatezalo Šorgin. Prije dezerterstva obojica su bili na dužnosti obavještajnih oficira u Kordunaškom partizanskom odredu.

Neposredno se oslanjajući i sarađujući sa njemačko-ustaškom posadom u Generalskom Stolu, ta je grupa dezertera i neprijatelja NOP-a u Dubravama bila najaktivnija u toku druge polovice jula i u augustu 1944. godine. U tome su vremenu, naime, na sve moguće načine nastojali da u Dubravama ostvare svoje ciljeve, prvenstveno u pogledu formiranja vojne (četničke) jedinice.

S obzirom na vrijeme koje su proveli u partizanskim redovima tim izdajnicima i neprijateljima nije bilo nepoznato da je narod Dubrava od početka ustanka 1941. godine masovno opredijeljen, u organizacionom smislu čvrsto povezan, i u svakom pogledu privržen NOB-i. Znali su da, pored drugog, i zbog toga četnički organizatori i propagatori, uz podršku i pomoć Talijana, ni 1942. ni 1943. godine nisu uspjeli u svojim pokušajima da u Dubravama stvore četničku vojnu organizaciju.

Zato je i početak njihove aktivnosti bio obilježen prijetnjama i pritiscima na pojedine porodice i pojedince, i veoma intenzivnom usmenom propagandom protiv NOP-a, posebno KPJ i NOVJ.

Mada su joj ciljevi bili isti kao i 1942. i 1943. godine sadržajno je ta četničko-monarhistička propaganda bila nešto drukčija.

Zapravo, nije nepoznato da su do kapitulacije Italije četnici u svojoj političko-propagandnoj djelatnosti NOP napadali i prikazivali ga kao hrvatsko-ustaški, kao pokret koji Srbe u Hrvatskoj upotrebljava u borbi protiv Talijana, zato što Talijani štite srpski narod od ustaša, i daju mu oružje da se može braniti od ustaških zločina.

Međutim, pošto su uspostavili vezu i počeli sarađivati sa Njemcima, četnici NOP više nisu napadali niti prikazivali kao hrvatsko-ustaški, već kao komunističku organizaciju i pokret koji se bori protiv srpske nacije kralja i monarhije, s ciljem da u Jugoslaviji zavede komunizam i komunističku diktaturu.

Navedena grupa dezertera i izdajnika NOB-e, upravo je u skladu s tim, kao i ranije na Kordunu i u Plaščanskoj dolini, i u Dubravama otpočela svoje političko-propagandno djelovanje protiv NOP-a.

Oni su, kao bivši partizanski borci, vojno-politički rukovodioci i članovi KPJ, pri susretima sa pojedincima koji su samovoljno napustili partizanske jedinice i skrivali se u blizini svojih kuća-zaselaka, kao i pri susretima sa narodom, uglavnom po selima i zaselcima Donjih Dubrava, sebe predstavljali kao odlučne antikomunističke i istovremeno nacionalne borce za spas i oslobođenje srpskog pravoslavnog naroda od komunizma i partizana, koji se bore za uspostavljanje komunističke vlasti.

To im je, zapravo, bila temeljna političko-propagandna osnova, a dograđivali su je raznim neprijateljskim, klevetničkim i lažnim pričama o NOP-u, odnosno partizanima i komunistima.

Govorili su, da su skoro nakon trogodinšjeg aktivnog učešća napustili partizane zbog toga što su se u praksi uvjerili, da partizani, pod rukovodstvom Komunističke partije Jugoslavije na čelu sa Titom, zavode i varaju srpski narod, da o njemu ne vode računa niti ga štite, već gledaju samo svoje komunističke interese, a najviše kako će osvojiti vlast i zavesti komunizam i komunističku diktaturu. Nadalje, da su komunisti i partizani glavni krivci za sva stradanja i patnje što ih je pretrpio i trpi srpski narod ne samo u Dubravama, već i na Kordunu, Baniji i u drugim krajevima. Također i za do tada poginule u borbi i nevino pobijene, za spaljena srpska sela, opljačkanu i uništenu imovinu. Da su u partizanima najviše izginuli i da i dalje ginu Srbi, ali ne i Hrvati, da se rat bliži kraju i da treba sačuvati glavu, a ne i dalje uzalud ginuti kad će i onako o svemu odlučivati Engleska i Amerika, koje znaju šta rade, a ne komunisti i partizani, da će se u zemlju vratiti kralj Petar, a kao dokaz za to navodili junski sporazum 1944. godine Tito-Subašić, koji su prikazivali tako kao da je zbog svoje slabosti rukovodstvo NOP-a na čelu sa Titom priznalo kralja i pristalo da se vrati u zemlju.

Treba reći, da je slično tome kako su se predstavljali u Dubravama, samo pod zajedničkim imenom »Antikomunistički pokret« Joco Eremić sebe i svoje sljedbenike, kao i simpatizere sa Korduna, iz Plaščanske doline, 13. maja 1944. godine u selu Razvalama (blizu Jezerana) predstavio Komandi i obavještajcima 392. »plave« njemačke legionarske divizije, rekavši i to da antikomunistički pokret čiji je on (Joco Eremić) vođa nema organizacione veze sa četnicima, ali da su im četnici poželjni kao borci protiv komunista, i da su im u tome smislu ratni drugovi.[118]

Isticanjem svoga antikomunističkog, antipartizanskog i posebno antititovskog političko-ideološkog opredjeljenja, ii istovremeno opredjeljenja za izbjegličku jugoslovensku vladu, kralja i monarhiju, te predstavljanjem i isticanjem sebe kao nacionalnih boraca za spas srpskog naroda i srpske nacije, J. Eremić i njegova grupa očekivali su da će, s obzirom na teške prilike o kojima je OK KPH Karlovac pisao CK KPH još u aprilu, na toj političko-ideološkoj osnovi u Dubravama steći povjerenje i privrženost većine srpskog naroda, odvojiti ga od NOP-a, a time i ostvariti željene ciljeve.

Ta im se očekivanja nisu ostvarila. Ogromna većina srpskog naroda u Dubravama ne samo da nije vjerovala pričama Joce Eremića, Mile Pavića i drugih, već ih je osuđivala kao izdajnike i neprijatelje sopstvenog naroda i zbog činjenice što su se u Dubravama zadržavali i djelovali protiv NOP-a u neposrednoj saradnji i pod zaštitom, odnosno osloncem na njemačko-ustašku posadu u Generalskom Stolu. I ne samo to. Nisu mu vjerovali ni oni koji su samovoljno napustili partizanske jedinice i zadržavali se kod svojih kuća.

Ne treba shvatiti sve ovo kao da u Dubravama nije bilo pojedinca koji su im u svakom pogledu bili privrženi.

Iz redova te manjine, Joco Eremić je sa svojom grupom uspio terorom i silom mobilizirati oko 30 Dubravaca, uglavnom iz sela i zaselaka Donjih Dubrava. Njima se priključilo 29 partizanskih dezertera iz Plaščanske doline, 16 sa terena kotara Vojnić i 11 sa područja Primišlja,[119] i oformio je oružanu formaciju, odnosno tzv. »jugoslovensku vojsku u otadžbini«.

Tako sastavljena, međutim, ta se oružana grupa nije smjestila na području Dubrava. Dubrave su za tu »vojsku« bile nesigurno područje, kako zbog postojanja i djelovanja partijske i drugih organizacija NOP-a, tako još više zbog činjenice što je ogromna većina dubravskog naroda ni u kom pogledu nije prihvatala niti podržavala. Radi toga su je njezini organizatori Joco Eremić, Mile Pavić i drugi, razumije se u dogovoru sa Nijemcima i ustašama,

118 Vojno istorijski institut Beograd, NAV-N-T 314 r. 565/832-5.

119 AIHRPH KP-212, dok. 3674, KP-213. dok. 3819, KP-214, dok. 3932.

smjestili u Generalski Stol — zaselak Tonkoviće, odnosno uz tamošnju njemačko-ustašku posadu.[120]

Iz Generalskog Stola — Tonkovića, ta je oružana grupa dolazila i prema konkretnoj situaciji se duže ili kraće vrijeme zadržavala i »operirala« uglavnom po Donjim Dubravama, a potom se vraćala u svoju stalnu bazu Tonkoviće.

Početkom septembra 1944. godine grupa je, na čelu sa Jocom Eremićem, napustila Generalski Stol i krenula za Gacku dolinu. Tada je od 30 Dubravaca koji su se nalazili u njoj 17 pobjeglo kući.[121] Od preostalih 13 njih 5 (pet) se vratilo iz Gacke doline, a 8 (osam) koji su ostali, emigrirali iz zemlje.

Iz svega opisanog vidljivo je i s pravom se može reći da dezerterska, odnosno četničko-monarhistička grupa, predvođena s agentom — špijunom njemačke vojno-obavještajne službe Jocom Eremićem, u Dubravama od svojih zamisli nije ostvarila ništa više, osim što je uspjela, oslanjajući se neposredno na njemačko-ustašku posadu u Generalskom Stolu, prikupiti, odnosno na razne načine, najviše pod pritiskom i na prevaru, mobilisati navedeni broj ljudi iz sela i zaselaka Donjih Dubrava, koji su kasnije uglavnom pobjegli od njega i priključili se ponovo NOP-u.

Unatoč svih nasrtaja, pa i ovih izdajničkih četničko-špijunskih narod Dubrava ostao je dosljedan na liniji NOP-a. On je to dokazao sa svojih 122 u NOB junački poginulih sinova, 312 žrtava fašističkog (ustaškog, četničkog, njemačkog i talijanskog) terora, stotinama preživjelih partizanskih boraca i drugih aktivnih učesnika oslobodilačke borbe i svim drugim što je činio i žrtvovao od ustanka 1941. do pobjede 1945. godine.

Pozivajući se na te nepobitne činjenice, ovdje se nužno osvrnuti na sadržaj i ton nekih arhivskih zapisa (»dokumenata«) koji su već prilikom svog nastanka netočno i u krivom svjetlu iznosili stanje i narodu Dubrava, tendenciozno pripisali ono što on nikada nije bio. Odnosi se to na vrijeme kada je izdajnik Eremić, pod zaštitom Nijemaca i ustaša, vršljao ovim terenom i, kako smo vidjeli, na svakom koraku nailazio na prezir dubravskog naroda.

Naime, u vezi sa dolaskom i dvomjesečnim djelovanjem, u Dubravama spomenute grupe, u 7 (sedam) dokumenata Kotarskog komiteta KPH Karlovac, što su napisani u razdoblju juni-septembar 1944. godine, ni u jednom o toj činjenici konkretno nije napisana ni jedna riječ. (U smislu, kad se grupa pojavila, njen sastav, od kuda je došla da djeluje u saradnji sa Nijemcima i ustašama, šta i kako radi itd. MJ).

Upravo polazeći od sadržaja tih dokumenata, mogao bi se steći dojam kao da partijsko rukovodstvo kotara Karlovac u spomenu-

120 Zb. NOR-a, t. V, knj. 31, dok. 95.

121 HAK, f. Komande 2. kordunaškog područja, Izvještaj od 22. septembra 1944.

tom razdoblju nije bilo potpuno i konkretno, već samo uopšteno upoznato sa političkim i drugim zbivanjima i prilikama u Dubravama. Također i dojam da njegov uticaj na rad i djelovanje partijske organizacije nije bio, s obzirom na konkretne prilike i nastale probleme, kakav je trebao biti. Zapravo, partijska je organizacija bila prepuštena sama sebi i zanemarena kao i u posljednjim mjesecima 1943. godine.

Više je činjenica koje rečeno potvrđuju. U Izvještaju od 15. juna 1944. godine Kotarski komitet KPH Karlovac je pisao OK KPH Karlovac o političkoj situaciji na terenu kotara, o tome što sve i kako na nju utiče, ali o situaciji na području Dubrava i što na nju utiče nije napisana ni jedna riječ.[122]

Međutim, u svoja dva Izvještaja u julu 1944. godine Kotarski komitet KPH Karlovac je o situaciji u Dubravama pisao OK KPH Karlovac, tako da se cjelokupno područje Dubrava preko noći transformiralo u četničko i da je na njemu, takoreći prestala aktivnost partijske i svih drugih organizacija NOP-a.

S tim u vezi, 15. jula 1944. godine KK KPH Karlovac je u svom Izvještaju obavijestio OK KPH Karlovac da je zaključeno da se u općini Dubrave popisu četnički elementi koji se nalaze kod kuća, a potom da ih se hapSl. U Izvještaju od 27. jula 1944. godine, uz prethodne konstatacije da je stanje u Dubravama loše, da partijska organizacija ne radi ništa, da je uticaj neprijatelja jak, da četnički banditi pozivaju narod u četnike itd., da je zaključeno da se u Dubravama prvenstveno pokupe domaći organizatori, razumije se četnički, u sporazumu sa kordunaškim jedinicama koje dobro poznaju teren, i da se pojača propagandno-politički rad.[123]

U smislu tih julskih Izvještaja, ocjena i konstatacija Kotarskog komiteta KPH Karlovac, pisala je i Komanda karlovačkog vojnog područja.

Komanda je u svom općem Izvještaju Vojnoj oblasti 4. korpusa, 25. jula 1944. godine, pored drugog napisala da je dubravski narod švercerski i naklonjen četnicima, da ima 80 dezertera i zaključila: »Mi iz političkih razloga nismo ni pokušavali da ih mobiliziramo, tako da ne bi rekli da ih Hrvati sada jure.«[124]

Najvjerovatnije je da je na osnovu navedenih julskih Izvještaja Kotarskog komiteta KPH Karlovac i Komande karlovačkog vojnog područja, OK KPH Karlovac na svom sastanku 5. augusta 1944. zaključio, da ako se Dubrave prepuste same sebi mogu postati jako četničko uporište. Osim toga, da u Dubravama treba imati odbor NOF-a (radilo se o stvaranju organizacije tj. odbora JNOFH-e nakon trećeg zasjedanja ZAVNOH-a, odnosno njegovog konstituisanja

122 AIHRPH KP-211, dok. 3770.

123 Isto, KP-212, dok. 3723 i 3770.

124 HAK, iond K-de karlovačkog vojnog područja, Izvještaj od 25. jula 1944.

Jedinice 8. kordunaške udarne divizije na putu za Sloveniju prelaze rijeku Mrežnicu, kod Rebić mlina, 1944.

u zakonodavno i izvršno tijelo — MJ) u koji uzeti *4* —5 simpatizera koji će širiti našu štampu i obavještavati o kretanju četnika.«[125]

Karakteristično je da se iz također sačuvanih dokumenata KK KPH Karlovac, što su 14. augusta 2. i 10. septembra 1944. godine dostavljeni OK KPH Karlovac, ne vidi da su povodom ocjena i zaključaka, o situaciji u Dubravama, napisanim u izvještajima u julu (Izvještaji KK KPH Karlovac i Komande karlovačkog područja) kao i zaključaka OK KPH Karlovac od 5. augusta, na terenu Dubrava poduzimane, od strane tih rukovodstava, političke, organizacione i vojne mjere, odnosno akcije u cilju onemogućavanja svih oblika četničko-monarhističke aktivnosti, te otklanjanja slabosti i nedostataka u radu i djelovanju partijske i drugih organizacija NOP-a.[126]

Iako znam da je najbolje ostaviti svakom tko bude čitao ovaj prilog, da na osnovu činjenica iznijetih u tekstu sam, razumije se u odnosu na Dubrave, prosuđuje realnost, objektivnost i istinitost sadržaja navedenih arhivskih dokumenata, ipak smatram opravdanim da kao živi svjedok i u toku NOB-e više od dvije godine parti jsko^politički profesionalac (član, organizacioni i politički sekretar u 4 kotarska partijska rukovodstva) skrenem na slijedeće:

Zna se da su Dubrave bile ustaničko područje, tj. područje na kojem je oružana borba i drugi oblici NOB-e, organizovano i pod rukovodstvom KPJ-e otpočela 1941. godine, da se srpski narod Dubrava od početka masovno opredijelio i aktivno učestvovao u toj borbi, te da su upravo zbog ,te činjenice Dubrave još 1941. godine postale sigurna baza, ne samo za partizanske jedinice i druge činioce NOR-a, već i baza iz koje se prenosio i širio plamen narodnog ustanka i oružane borbe, naročito tokom 1942. godine, na šire područje Bosiljeva nastanjeno hrvatskim stanovništvom.

Nije sporno da je među dubravskim narodom bilo nekih ljudi koji su se bavili trgovinom, švercom, kao i u drugim krajevima, i da je bilo četnički opredijeljenih pojedinaca i njihovih simpatizera, ali historijska je neistina, da se ne kaže laž, a politički je bilo krajnje neodgovorno i nepošteno u julu 1944. godine tvrditi da je cjelokupni dubravski narod bio švercerski i naklonjen četnicima. Tim više, što brojne, u tekstu iznijete, činjenice najbolje govore o tome kako se u razdoblju od 1942. do septembra 1944. godine, ogromna većina dubravskog naroda odnosila prema verbalnim i drugim aktivnostima četničkih organizatora i propagatora, kao i akcijama četničkih, sa strane ubacivanih, oružanih grupa i njihovim pokušajima da područje Dubrava od partizanskog transformišu u četničko.

I u najtežim danima, većina srpskog naroda Dubrava nije govo-

125 AIHRPH KP-213, dok. 3819.

126 Isto, dok. 3847 i KP-214, dok. 3933 , 3951, 3954.

i

rila da ga progone Hrvati, već ustaše. Da nije bilo tako ne bi bilo ni saradnje, ni uzajamnog pomaganja između dubravskog srpskog i hrvatskog naroda iz njegovog susjedstva, u zajedničkoj borbi protiv okupatora, ustaša, domobrana, četnika i drugih neprijatelja. A da je bilo tako potvrđuju u tekstu iznijete činjenice.

Koliko god je shvatljiv i razumljiv, u dokumentu OK KPH Karlovac od 5. augusta 1944. godine, zaključak o tome da se Dubrave ne smiju prepustiti same sebi, toliko je neshvatljiv i nerazumljiv zaključak da u Dubravama za odbor JNOF-e treba uzeti *4*—5 simpatizera radi širenja »naše štampe i obavještavanja o kretanju četnika.«

U prvom slučaju, objektivno je postojala opasnost da u tom vremenu Joco Eremić, sa oformljenom i u Generalskom Stolu — Tonkovićima stalno smještenom oružanom četničkom jedinicom i drugim pristalicama, a uz pomoć Nijemaca i ustaša na terenu Donjih Dubrava stvori četničko uporište.

U drugom slučaju, međutim, najvjerovatnije je da je OK KPH pri definisanju zaključaka u vezi sa stvaranjem odbora JNOF nije imao u vidu činjenicu da su na terenu Dubrava do marta 1942. godine bile formirane partijska i sve druge organizacije NOP-a, te da su te organizacije (partijska, skojevska, NOO i dr.) postojale i početkom augusta 1944. godine i radile i djelovale koliko su god mogle. U protivnom, prosto je nevjerovatno da bi usvojio zaključak na osnovu koga je danas sa distance od 1942. godine moguće tvrditi da tada na terenu Dubrava nije bilo nikakvih organizacija NOP-a, već da su postojali samo simpatizeri voljni da se prihvate zadatka širenja »naše štampe i obavještavanja o kretanju četnika«.

Mobilizacija

U arhivskoj građi nije pronađen dokumenat iz koga bi se vidjeli konkretni razlozi zbog kojih je, nakon ukidanja KK KPH Bosiljevo[127] biro OK KPH Karlovac na svom sastanku 20. aprila 1944. godine zaključio, da Okružni komitet treba neposredno kontrolisati rad i djelovanje partijske organizacije u Dubravama. Najvjerovatnije je to učinjeno zbog toga što je okružno partijsko rukovodstvo smatralo da je zbog djelovanja neprijateljske vojske, ekonomsko-socijalnih i drugih problema situacija u Dubravama teška, te zbog propusta i nedostataka u radu KK KPH Karlovac u pogledu njegovog uticaja, kontrolisanja i pomaganja dubravske partijske organizacije, u čijem je radu i djelovanju, s obzirom na konkretne prilike, također, bilo ne malo slabosti i nedostataka, posebno u po-

rn HAK, k. 21, fond OK KPH Karlovac.

gledu upoznavanja naroda s aktuelnim političkim i drugim zbivanjima.[128] [1129]

Budući da je tada u Dubravama, kao i na slobodnoj teritoriji Korduna, u Plaščanskoj dolini i posebno na području kotara Karlovac, prikupljanje partizanskih boraca, koji su samovoljno napustili svoje jedinice, i mobilisanje drugih za vojsku sposobnih, u političkom smislu, bilo jedno od najznačajnijih pitanja, na spomenutom je sastanku biroa OK KPH Karlovac zaključeno da se u Dubravama za to formira posebna Dubravska partizanska jedinica.[130]

Praktičnom sprovođenju toga zadatka, u Dubravama se pristupilo u toku maja 1944. godine. S tim u vezi a na traženje OK KPH Karlovac, Štab 8. udarne divizije uputio je na teren Dubrava političkog komesara bataljona iz 1. brigade, Dubravca Veljka Zatezala sa zadatkom da koliko bude moguće, pomogne partijskoj organizaciji i Općinskom NOO-u.

Veljko se u Dubravama zadržao samo nekoliko dana, pa ipak se do pod kraj mjeseca uspjelo pri Općinskom NOO-u prikupiti 15 boraca, koji su ranije pobjegli iz svojih jedinica i tune stvoriti jezgro za ponovno formiranje posebne Dubravske partizanske jedinice.[131]

U izvještajima što ih je Kotarski komitet KPH Karlovac dostavljao Okružnom komitetu KPH Karlovac u junu, julu i augustu 1944. godine, nema podataka o tome da je i u tim mjesecima u Dubravama nešto rađeno po pitanju mobilizacije.

Međutim, prema kazivanju dubravskih prvoboraca Laze Višnjića iz Gornjih Dubrava i Jove Janjanina iz Donjih Dubrava, koji su za sve vrijeme NOB-e, na terenu dubravske općine, bili partijski i rukovodioci NOO-a, rad na mobilizacjii tokom juna i prvoj polovici jula 1944. godine nije bio na zavidnoj visini, prvenstveno zbog aktivnosti neprijateljske vojske.

U drugoj polovici jula i tokom augusta, dakle u isto vriieme.kad je po Dubravama krstarila četnička grupa na čelu ja Jocom Eremićem, radilo se mnogo bolje, a i ostvareni su "đobri rezultati.

Naime, do kraja augusta 1944. godine uspjelo se prikupiti mobilisati i pri Općinskom NOO-u formirati posebnu teritorijalnu dubravsku partizansku jedinicu jačine oko 40 boraca.

Komandir te jedinice bio je Simo Kušić iz Lalić Dola, a dužnost komesara je vršio Mane Šepelj iz Gornjih Dubrava. Na teren Dubrava obojica su došli iz brigade 8. udarne divizije. Kao član partije Simo Kušić je bio uključen i pripadao je dubravskoj partijskoj organizaciji.

128 HAK, k. 22, Izvještaj KK KPH Karlovac od 7. aprila 1944.

129 HAK, isto. Izvještaj od 13. aprila 1944.

130 HAK, Izvještaj od 10. maja 1944.

131 AIHRPH, KP-210, dok. 3494.

U istom vremenu, više od 15 dezertera je otišlo i prijavilo se uglavnom u jedinice Karlovačkog partizanskog odreda.

" Tako se od ukupno 80 dezertera koliko ih je, prema ocjeni i podacima Komande karlovačkog vojnog područja i Okružnog komiteta KP1I Karlovac, krajem jula i početkom augusta T944. godine bilo na terenu Dubrava, više od 50 vratilo u partizanske jedinice.

Vjerovatno je da je, uz sve druge faktore, i ta činjenica donekle uticala i na one iz Donjih Dubrava koii su pod pritiskom i prijetnjama porodicama stupili u četničku grupu, tako da ih je većina u momentu kad su ih Joco Eremić i M. Pavić poveli za Gacku dolinu, pobjegla kući i prijavila u nove partizanske jedinice.

Interesantno je da činjenice i mišljenja što su ih u svojim kazivanjima iznijeli navedeni prvoborci i pripadnici dubravske partijske organizacije, gotovo u cijelosti potvrđuje i dio sadržaja Izvještaja što ga je 21. septembra 1944. godine, dakle nakon pripajanja Dubrava kotaru Ogulin, Kotarski komitet KPH Karlovac dostavio Okružnom komitetu KPH Karlovac.

U tome Izvještaju, Kotarski komitet KPH Karlovac pored ostalog je napisao:

»U općini Dubrave politička situacija se znatno popravila. Četnici su se raspršili, od njih 5 se javilo u našu vojsku. Dezertera je došlo 20 u jedinice. Mobilizacija se vrši na istome terenu. Jedinica koja se nalazi tamo sa Općinskim NOOom broji 34 koji su se javili dobrovoljno.[132]

" S obzirom da se s navedenim dokumentom Kotarskog komiteta Karlovac ne osporavaju konkretni rezultati što su ih u pogledu mobilizacije sposobnih za vojsku iznijeli drugovi, pripadnici dubravske partijske organizacije, koji su u tome neposredno učestvovali, već se navode kao dokaz da se politička situacija u Dubravama znatno popravila, otvoreno je pitanje, kao i u slucaiu ociena i zaključaka Komande Karlovačkog vojnog područja, da li su ocjene i zaključci partijskog rukovodstva kotara Karlovac o stanju u Dubravama, radu i djelovanju dubravske partijske organizacije itd., napisani u julu 1944. godine bili realni, objektivni i istiniti.

Jer, da je krajem jula 1943. godine na području Dubrava, kako je ocjenjivao Kotarski komitet KPH Karlovac, bio jak uticaj neprijatelja NOP-a, posebno četnika, da dubravska partijska organizacija nije gotovo ništa radila, malo je vjerovatno da bi se od polovice jula do početka septembra uspjelo prikupiti i vratiti većinu dezertera u teritorijalne partizanske jedinice, a time u suštini, makar i za određeno vrijeme, povoljno riješiti objektivno zaista aktuelan i za NOP politički značajan problem.

132 AIHRPH KP-214, dok. 4005.

Položaj Dubrava u završnoj fazi NOR-a

Povodom odluke Centralnog komiteta KPH[133] o izuzimanju općina Gornje Dubrave, Severin i Bosiljevo iz sastava Kotara Karlovac i njihovog pripajanja Gorskom kotaru, Okružni je komitet KPH za Gorski kotar u svom pismu Kotarskom komitetu KPH Ogulin, u kojem ga obavještava da općina Gornje Dubrave ulazi u sastav kotara Ogulin, 10. septembra 1944. godine, između ostalog, napisao:

»U toj općini (Dubrave) prema dopisu Okružnog komiteta KPH Karlovac mobilisano je dobar broj boraca kojih je veći dio izginuo Iako se taj teren nalazi u takvom položaju da je stalno kontrolisan od neprijatelja, uspjelo se mase održati pod našim utjecajem«.[131]

U vezi s navedenim sadržajem iz pisma Okružnog komiteta KPH za Gorski kotar, međutim, potrebno je reći i slijedeće:

Od prvih ustaničkih dana 1941. do septembra 1944. godine permanentno razvijanje, jačanje i učvršćivanje političkog uticaja NOP-a posebno Komunističke partije Jugoslavije na terenu Dubrava partijskoj i drugim organizacijama nije bilo teško ostvarivati samo zbog položaja i zbog toga što je neprijatelj stalno kontrolisao dubravski teren, već prije svega zato što je terorisao, ubijao, pojedinačno, grupno i masovno, hapsio srpski narod, te pljačkao i spaljivao njegova sela i zaselke.

Nadalje, i zato što su udruženi neprijatelji, naročito četnici, na sve moguće načine širili propagandu da su za sve rečeno krivi partizani koji napadaju željezničku prugu, odnosno Komunistička partija, tj. komunisti kao inspiratori i organizatori oružane i drugih oblika NOB-e, te onaj dio naroda koji tu borbu podržava i u njoj aktivno učestvuje.

Svakako, i zato što na području Dubrava i njegovoj bližoj okolini, u kraćim ili dužim vremenskim razdobljima, naročito u prvih osam mjeseci 1943. godine i od februara do oktobra 1944. godine, nije bilo borbene aktivnosti teritorijalnih partizanskih, niti operativnih jedinica NOVJ-e. Upravo zbog navedenog, neprijatelj je znatan dio svojih akcija protiv dubravskog naroda, kao ljudskog, ekonomskog i moralno-političkog faktora NOB-e, izvodio nesmetano i nekažnjeno.

Takav kakav je stalno bio, osim za vrijeme borbenih dejstava partizanskih i operativnih jedinica NOV-e, položaj je Dubrava ostao i nije se izmijenio ni u razdoblju od oktobra I944. do konačnog oslobođenja, polovicom aprila 1945. godine. Čak što više, u tih po-

133 Isto, dok. 4012.

IM Isto, KP-260, dok. 765.

sljednjih sedam mjeseci neprijatelj je, kako dubravski teren, tako i sela-zaselke, još više, učestalije i potpunije kontrolisao danju i noću.

Više je primjera iz kojih je vidljivo i koji potvrđuju kako je neprijatelj to ostvarivao, a za ilustraciju navodim samo dva.

U tom su razdoblju relativno male grupe, jačine 30—40 vojnika, njemačke vojske i u najnepovoljnijim meteorološkim uslovima i noću kontrolisale, pored drugog, i partizanske prijelaze, odnosno mjesta prijelaza preko rijeke Mrežnice kod Rebića mlina, u rejonu šume Mašnik, i kod Miletina mlina, u rejonu Janjašca, a također i staze kojima se dolazilo i odlazilo od mjesta prijelaza u dubinu dubravske tertiorije.

Tako je, prema kazivanju Dragana Zatezala Macana, u prvoj polovici januara 1945. godine manja grupa njemačke vojske, po visokom snijegu i veoma hladnom vremenu, po noći došla u rejon Janjašca i pored prtine tj. pješačke staze koja je vodila ka mjestu prijelaza preko Mrežnice kod Miletina mlina (Milete Zatezala Bleje) postavili zasjedu.

Oko pola noći na tu njemačku zasjedu naišla je grupa partizana iz Karlovačkog partizanskog odreda i iz Gorskog kotara, ukupno njih 9 (devet).

Od te grupe Nijemci su trojicu ubili, četvoricu zarobili, a Dragan i još jedan partizan uspjeli su pobjeći. Od trojice ubijenih, jedan je bio Dubravac, Milan Ivković iz Gornjih Dubrava — Tutorovića. Do tada, odnosno od 1941. godine takvog slučaja nije bilo.

Krajem januara 1945. godine, ustaška jedinica iz Ogulina po visokom snijegu, magli i hladnoći, u kasnim popodnevnim satima iznenada je upala u Ponikve. Za nekoliko sati svoga zadržavanja u Ponikvama, ustaše su na najzvjerskiji način izvršile masovni pokolj nemoćnog i nezaštićenog srpskog naroda. Ukupno je zaklano 50 ljudskih bića među kojima su se nalazila djeca od dvije do osam godina, mlade djevojke, žene, majke, starice i starci.

Taj ustaški zločin zastrašujuće je djelovao na narod dubravske općine.[135]

Na osnovu svega iznijetog, s pravom se može reći da su prilike, odnosno uslovi za rad i djelovanje dubravske partijske organizacije, naravno i svih drugih terenskih organizacija, od oktobra 1944. godine do konačnog oslobođenja Dubrava, aprila 1945. godine, uglavnom bili slični ili istovjetni sa prilikama i uslovima iz prethodnog razdoblja.

Zapravo, razlika je bila samo u tome što na terenu Dubrava nakon raspada oružane četničke grupe Joce Eremića, nije bilo političkih problema kakvih je bilo prije, za vrijeme dok je ta grupa postojala i djelovala.

135 Isto, KP-261, dok. 1060.

Obnavljanje partijske organizacije i formiranje Općinskog komiteta KPJ

Kad je organizaciono vezana za Kotarski komitet KPH Ogulin, prema navedenom pismu Okružnog komiteta za Gorski kotar, partijsku su organizaciju u Dubravama sačinjavale dvije partijske ćelije sa ukupno 9 (devet) članova Partije, a to su bili: Jovo Janjanin tajnik Kotarskog NOO Karlovac i član plenuma Kotarskog komiteta KPH Karlovac; Đuro Jaković Simin član Kotarskog komiteta SKOJ-a Karlovac i sekretar Općinskog komiteta SKOJ-a Dubrave; Lazo Višnjić, predsjednik Općinskog NOO-a Dubrave i sekretar partijske organizacije; Simo Kušić, komandir partizanske jedinice što je bila formirana pri Općinskom NOO-u Dubrave; Jovo Ivković, općinski odbornik i predsjednik Općinskog odbora JNOF-e Dubrave; Simo Rebić Ban, općinski odbornik; Nikola Niko Miščević, uključen u rad partijske organizacije za vrijeme dok se nalazio na oporavku poslije ranjavanja; Marta Janjanin Ostojina, član Općinskog komiteta SKOJ-a Dubrave; Danica Papić Careva, sekretar skojevskog aktiva.

Iz svega što je ranije navedeno, vidljivo je da se dubravska partijska organizacija duže vremena, zapravo nakon odluke o njezinom raspuštanju, odnosno sprevedene reorganizacije u januaru 1944. godine, u organizacionom smislu nije razvijala, niti obnavljala prijemom u partiju novih članova, prvenstveno skojevaca, zatim drugova iz redova seoskih NOO-a i drugarica iz seoskih odbora AF2-a. To je vidljivo i iz Izvještaja što ga je u novembru 1944. godine Kotarski komitet KPH Ogulin dostavio Okružnom komitetu KPH za Gorski kotar. U tome Izvještaju, naime, pored drugog, napisano j,e i slijedeće:

»U Dubravama imamo 10 članova Partije i to u dvije jedinice. Problem na terenu jeste da se obnovi partijska organizacija. Na tome se počelo raditi sa aktivima. Oformljeno je 5 (pet) aktiva sa 22 člana. Sa njima se prorađuju odluke drugog zasjedanja AVNOJ-a.«[30]

Stvaranje aktiva i pripremanje članova za prijem u Partiju, ustvari je, poslije dužeg vremenskog razdoblja, bila prva konkretna organizaciono-politička akcija na otklanjanju veoma ozbiljnog nedostatka i propusta u dotadašnjem sadržaju rada i djelovanja viših partijskih rukovodstava.

Osim nastojanja da se dubravska partijska organizacija obnovi i organizaciono proširi, približno pa i više, do nivoa kakav je bio do jeseni 1943. godine, Kotarski komitet KPH Ogulin je nastojao da se što prije ponovno formira Općinski komitet KPH Dubrave. Nedugo nakon pripajanja dubravske općine kotaru Ogulin, na

136 Isto, dok. 871.

teren je Dubrava za partijsko politički rad upućena Duška Ivošević, rođena Janjanin.

Osim obavljanja, odnosno organizacionog proširivanja partijske organizacije i ponovnog formiranja Općinskog komiteta, na terenu Dubrava je istovremeno bilo veoma aktuelno i pitanje formiranja organizacije, tj. seoskih i Općinskih odbora JNOF-e, i pitanje organizacionog učvršćivanja i boljeg osposobljavanja seoskih i Općinskog NOO-a kao organa nove narodne vlasti.

S obzirom da je bilo očigledno da se bliži kraj pobjedonosnog završetka NOR-a, navedene je političko organizacione probleme trebalo brzo i uporedo rješavati u što kraćem vremenskom roku. Naravno, to je zahtijevalo i maksimalno zalaganje u radu i djelovanju svih članova dubravske partijske organizacije, kao i odgovarajući uticaj i pomoć partijskog rukovodstva kotara Ogulin.

Mada ne u željenim vremenskim rokovima, uglavnom zbog vojne aktivnosti Nijemaca, ustaša i domobrana, rečeno je u znatnoj mjeri i ostvareno. Upravo to potvrđuju izvještaji Kotarskog komiteta KPH Ogulin dostavljeni Okružnom komitetu KPH za Gorski kotar u decembru 1944. te polovinom januara i u prvoj dekadi februara 1945. godine.[137]

U sklopu toga, naročito je bilo značajno formiranje općinskog partijskog rukovodstva. U decembru 1944. godine je zakazano, a u prvoj polovini januara 1945. godine u Gomirju održano partijsko savjetovanje, kojem je prisustvovalo 10 članova dubravske partijske organizacije.

Nakon toga savjetovanja, prema sjećanju Duške Janjanin Ivošević, na sastanku svih članova partije u Lalić Dolu ponovno je formiran Općinski komitet KPH Dubrave.

Pored drugova iz Kotarskog komiteta KPH Ogulin, tom je izbornom sastanku prisustvovao i sekretar Okružnog komiteta za Gorski kotar Nikola Rački Koljka.

Za sekretara Komiteta izabrana je\Duška Janjanin Ivošević rodom iz Donjih Dubrava. Na dužnosti sekretara ona je bila do konačnog oslobođenja Dubrava, aprila 1945. godine. Poslije nje dužnost sekretara je preuzeo Đuro Jaković Simin, prije toga sekretar Općinskog komiteta SKOJ-a, član Kotarskog komiteta SKOJ-a Ogulin i član novoformiranog Općinskog komiteta KPH Dubrave. „

Ponovno uspostavljanje Općinskog komiteta KPH Dubrave povoljno je uticalo na obnavljanje, odnosno brojno uvećavanje dubravske partijske organizacije, prije svega članova već spominjanih aktiva. Tako je, tek pri kraju NOR-a, odnosno u vrijeme kad su Dubrave konačno oslobođene, dubravska partijska organizacija ponovno bila, po broju svojih članova i organizacionoj razvijenosti, približno na nivou na kakvom je bila u 1943. godini prije donijete

137 Isto, dok. 989, 1031, 1060, 1098.

odluke o njenom raspuštanju, odnosno sprovedene reorganizacije u januaru 1944. godine.

U martu 1945. formirana je posebna partizanska četa u Dubravama. U četi je bilo 50 boraca.[138] Neposredno poslije oslobođenja Ogulina i Dubrava, aprila 1945. (10. odnosno 13. aprila) ta je Dubravska četa rasformirana. Njeni su pripadnici raspoređeni u jedinice 8. udarne divizije, koje su bile u pokretu za Istru i Slovenačko primorje. U završnim borbama što su ih na prostoru oko Ilirske Bistrice vodile jedinice divizije u koje su bili raspoređeni i svi borci iz Dubrava, pokazali su se dobri i hrabri.

Istovremeno, u danima kad su pripadnici dubravske čete upućivani u jedinice 8. udarne divizije, u Dubravama je izvršena opća mobilizacija svih, starijih i omladinaca, koji su rođeni u razdoblju od 1905—1929. godine, zaključno.

Prema sjećanju Dure Jakovića Miladinova iz Donjih Dubrava, Laze Višnjića, prvoborca i u vrijeme mobilizacije predsjednika Općinskog NOO-a Dubrave, i još nekih koji su tada mobilisani, sa cjelokupnog područja Dubrava bilo je mobilisano nešto više od stotinu starijih i omladinaca. Mobilizacijsko zborište bilo je u Gornjim Dubravama kod crkve sv. Petka. Mobilizacija je završena 17. aprila 1945. godine.

Mobilisani su, prema godinama starosti, fizičkoj sposobnosti i zdravstvenom stanju raspoređeni: mlađa godišta u jedinice 8. udarne divizije i jedinicu KNOJ-a, koja je djelovala i van područja kotara Ogulin, a starija godišta, uglavnom u jedinicu Komande mjesta Ogulin, s tim što su neki, kao majstori, upućeni i u vojno-pozadinsku Komandu u Slunju.

Odlazak većine boraca, što su bili prikupljeni u Dubravskoj četi formiranoj u martu 1945, u jedinice 8. udarne divizije i jedinicu KNOJ-a, kao i uspješno sprovedena opća potpuna mobilizacija, iz više je razloga i u političkom smislu bila značajna.

Naime, time se praktično potvrdilo mišljenje, prisutno i u partijskoj organizaciji Dubrava, da većina dubravskih partizanskih boraca, koji su u različito vrijeme samovoljno napuštali svoje jedinice i skrivali se oko svojih kuća, to nisu činili zbog neprijateljskog stava prema NOP-u i njegovim ciljevima, Komunističkoj partiji Jugoslavije, NOV-u i partizanskim odredima Jugoslavije, već iz raznoraznih drugih prvenstveno porodičnih razloga.

Da nije bilo tako, malo je vjerovatno da bi ih se uspjelo prikupiti i vratiti u operativne jedinice NOV-e, koje su u sklopu završnih operacija za konačno oslobođenje zemlje bile u pokretu k rejonima u kojima su predstojale teške i krvave borbe sa okupatorom i njegovim slugama.

Ostvareni rezultati u sprovedenoj općoj mobilizaciji bili su veo-

138 Izvještaj KK KPH Ogulin od 6. aprila 1945.

ma konkretan i uvjerljiv dokaz i potvrda, da je političko stanje i moralno-psihološko raspoloženje dubravskog naroda bilo veoma dobro.

I ne samo to, već i dokaz da je dubravski narod isto onako kao što je 1941. godine bio masovno, opredijeljen za NOP, odnosno oružanu i druge oblike NOB-e, isto tako i u aprilu 1945. godine čvrsto opredijeljen za, tada već međunarodno priznatu, novu Demokratsku Federativnu Jugoslaviju i novu revolucionarnu narodno--demokratsku vlast. Upravo je to i bilo najvažnije za političko--propagandni, organizacioni i drugi rad i djelovanje partijske i svih drugih organizacija NOP-a, posebno Općinskog i mjesnih — seoskih NOO-a, kao organa narodne vlasti, do pobjedonosnog završetka NOR-a, odnosno u tada za Dubrave početnim danima poslije ratnog razaranja i pustošenja.

Dr Đuro Zatezalo

Nastanak, organizacija i djelatnost NOO-a u općini Gornje Dubrave 1941-1945.

Okupacija i uspostava vlasti NDH

Na području općine Gornje Dubrave u većini je živjelo srpsko stanovništvo. Odnosi između Srba i HrvaÄ bili su veoma dobri. Međusobno su se pomagali koliko su mogli, posjećivali se za slavlje božičnih praznika, krsne slave, Uskrsa i drugih svetkovina. U njegovanju takvih odnosa znatno je doprinosio rad i druženje u ograncima »Seljačkog kola« i »Seljačke sloge«. Posebne zasluge za to pripadaju komunistima, inače braći, Šimi i Branku Karapandži i učitelju Marku Mutiću.

Jedinstvo naroda na ovom području očitovalo se i u izvršavanju mobilizacije, kako ljudi tako i zaprežne stoke, za odbranu zemlje aprila 1941. »Cjelokupni narod uzeo je ispravan stav u pitanju odbrane domovine od fašističkih hordi, te u isti čas tražio oslon na SSSR.«[1]

1 Historijski arhiv Karlovac (dalje HAK), Zb. 4, str. 57, Simo Karapandža, Izvještaj Okružnom komitetu KPH za Karlovac, marta 1942.

i

Pozivu za vojsku odazvalo se stanovništvo ove općine u sto postotnom procentu. Dušan Batalo, tada načelnik općine i zadužen za mobilizaciju, sjeća se da su na određeno zborno mjesto u Ogulinu sa svojom zaprežnom stokom došli svi pozvani iz srpskih i hrvatskih sela Gornjih Dubrava i Ponikava, kao i svi iz Donjih Dubrava u Kamensko kod Karlovca. »Na žalost, kad smo došli na zborno mjesto u Ogulin, nitko nas od odgovornih nije dočekao osim nekoliko vojnika koji ni sami nisu znali šta treba raditi.«[2]

Neposredno pred rat načelnik općine Gornje Dubrave bio je Dušan Batalo, bilježnik Simo Zatezalo, blagajnik Đuro Mikašinović, dvojica pandura Nikola Niko Mikašinović i Mile Munjas, četiri pisara Nenad Mikašinović, Simo Vucelić, Mile Vucelić i Sava Višnjić Zec, te općinski potrošari — vandacari Rafajlo Mikašinović, Rade Mirić Lugan i Milanko Zatezalo. Ukupno je u općini radilo 12 ljudi. Postojao je i općinski odbor od 24 odbornika i upravni odbor od 5 članova koji je kao uže tijelo rješavao određena pitanja radi efikasnosti u radu za koja nije trebalo sazivati općinski odbor.[3]

Nekoliko dana prije kapitulacije Jugoslavije na područje općine Gornje Dubrave došla je nekolicina vojnika radi obezbjeđenja općinske zgrade i pošte, zatim na željezničku stanicu Gornje i željezničku stanicu Donje Dubrave te Globornički most na željezničkoj pruzi. Općina im je osiguravala hranu i smještaj. Opće rasulo stare Jugoslavenske vojske za svega 12 dana rata vidno se odrazilo i u ovim krajevima naše zemlje. Toga se mnogi sjećaju, a Rade Višnjić Berlić, koji je kao rezervista bio u Tounju na mostu, kaže: »Sve je bilo spremno, iskopane rupe u mostu u koje smo trebali samo staviti eksploziv u slučaju potrebe. Očekivali smo naređenje za postavljanje istog. Ali, nije prošlo ni dva dana rekoše nam: Možete ići kud ko zna i hoće. Tako ja kao i mnogi drugi širom zemlje brzo završi s ‚borbom' za odbranu zemlje. Došao sam kući u vojničkoj uniformi, koju već nakon nekoliko dana odnesoše ustaše NDH.«[4]

Organizaciju ustaške vlasti na području Ogulina provodili su pripremljeni i najistaknutiji članovi ustaškog pokreta. Aktivirana su mjesna rukovodstva HSS. Tome je znatno doprinio poziv dr Vlatka Mačeka od 10. aprila 1941. njegovim pristalicama i hrvatskom narodu da se pokore novom ustaškom režimu, što je značilo i pokoravanje okupatoru, koji je postavio svoj režim kao dio svog novog »pokreta«. Brzo su se pokrenule sve organizacije HSS i njihove jedinice — Hrvatska seljačka i Hrvatska građanska zaštita, na ispunjavanje proglasa o osnivanju NDH. Organizacije HSS polažu zakletvu ustaškom pokretu širom Hrvatske pa to čini i organizacija HSS u Trošmariji, na području općine Dubrave, pretvarajući se tako

2 HAK, k. 1, Sjećanje.

3 Sjećanje Nenada Mikašinovića, Đure Mikašinovića i Dušana Batale.

4 HAK, k. 1, Rade Višnjić, Sjećanje.

u ustašku organizaciju. Grupe civila Pavelićevih pristalica, zajedno s grupama Mačekove zaštite, masovno su i lako razoružavali jugoslavenske vojnike koji su se u rasulu vraćali svojim kućama. Ipak, većina se uspjela na razne načine vratiti i iz najudaljenijih krajeva Jugoslavije, neki u civilnoj, a neki i u vojnoj uniformi. No, više od 50 vojnika iz Dubrava i Ponikava, odvedeno je tom prilikom u njemačko zarobljeništvo.

Na širem području Ogulina organizacija ustaške vlasti počela je već 11. aprila 1941, dakle prije kapitulacije Jugoslavije, kada je kotarsko načelstvo izdalo obavijest da je za vršioca »državne vlasti u srezu Ogulin postavljen dr Lovro Sušić.«[4a]

Tako su do polovine maja 1941. u većem dijelu kotara Ogulin postavljeni općinski načelnici, a u junu i funkcioneri Velike župe Modruš sa sjedištem u Ogulinu.[5]

»Na dan kapitulacije Jugoslavije, rano ujutro, nazvao me vojnik koji je čuvao poštu, a rodom je iz Zvečaja: Načelniče, propala je Jugoslavija. Osnovana je NDH. Došao je naš poglavnik. Mi idemo kući.

Ja onako bunovan rečem mu: Ne smijete kući. Morate ostati do naređenja. A on meni: Odosmo mi. I odoše na željezničku stanicu Gornje Dubrave gdje je bio šef, ustaša Belančić koji je bio dobro upućen i druge upoznavao sa svim tadašnjim novinama u vezi uspostave NDH. Mi od tada nismo imali nikakve telefonske a ni druge veze. Naša pošta u Gornjim Dubravama bila je isključena.«[6]

Brza kapitulacija jugoslavenske vojske i bijeg kraljevske vlade iz zemlje ostavili su mučan utisak na stanovništvo ovih krajeva, osobito prvih dana okupacije i uspostave NDH. Bilo je jasno da je narod izdan neprijatelju, ali što će se dalje dogoditi, to tada nitko nije mogao predvidjeti.

Međutim, kakvu će nacionalnu politiku voditi NDH, bilo je jasno nagoviješteno dolaskom Ante Pavelića u Hrvatsku, i to u Ogulin, 13. aprila 1941. godine gdje se prvi put zaustavio na putu iz Italije u Zagreb. Masovni doček priredio mu je župnik ustaša Ivan Mikan kojom prigodom je Pavelić, u svom antisrpskom govoru, koga su čuli i ljudi iz Dubrava, kazao: »Bježˈte psine preko Drine« i »Ja sam posjekao stablo, a vi sijeci te grane« i tim strogo odredio nacionalnu politiku nove vlade. Nju su u svojim govorima sve više dopunjavali njegovi vjerni sljedbenici Andrija Artuković i Mile Budak govorom u Karlovcu i Vukovaru, Milovan Žanić u Novoj Gradiški rekavši: »Ovo ima biti zemlja Hrvata i nikog drugog, i nema te metode koju mi nećemo kao ustaše upotrijebiti da učinimo ovu zemlju

4a M. Sobolevski, Drežnica, str. 22.

5 Prema »Zakonskoj odluci o administrativno-teritorijalnoj podjeli NDH od 10. 6. 1941. cijeli teritorij NDH« bio je podijeljen u 22 oblasti — tzv. velike župe. Pavelić je tim oblastima dao starohrvatske nazive da bi istakao vezu između NDH i stare hrvatske države.

6 HAK, Izjava Dušana Datale tadašnjeg načelnika općine Gornje Dubrave.

hrvatskom i da je očistimo od Srba ... Mi ne tajimo, to je politika ove države.«[7] Takvi govori mogli su se slušati na raznim mjestima u kvislinškoj tvorevini NDH.

Ante Pavelič je s nekoliko autobusa punih ustaša emigranata, u pratnji talijanskih tenkova, u osobnim kolima, praćen ličnim osiguranjem od ustaša na motociklima, prošao cestom 13. aprila 1941. godine iz Ogulina kroz Donje Dubrave. Zadržao se kraće u Generalskom Stolu i Dugoj Resi, da bi se smjestio u Karlovcu, a nakon 3 dana produžio u Zagreb. Istoga dana predvečer vlakom kroz Dubrave je prošla i druga grupacija ustaša emigranata, koja se također kraće zadržala na željezničkoj stanici u Generalskom Stolu i nastavila put Karlovac — Zagreb.

Branko Karapandža, komunista iz Dubrava, piše u svojim sjećanjima o tim danima 1941. godine: »Odmah poslije prolaska A. Pavelića kroz Donje i Gornje Dubrave i njegovog antisrpskog govora u Ogulinu, članovi Partije počeli su s agitacijom da se treba sklanjati od ustaša i da se ne ide u Ogulin i Karlovac. Nedugo iza prolaza Pavelića u Zagreb ustaše su počele s hvatanjem i ubijanjem nevinih ljudi, tako da je već prije ustanka pobijeno više od 100 Srba iz Gornjih i Donjih Dubrava, Ponikava i Gojaka. U samom početku nije se znalo za sudbinu tih ljudi.«[8]

Đuro Mikašinović Pisar, vrativši se iz razbijene jugoslavenske vojske aprila 1941, počeo je da radi na svom radnom mjestu blagajnika u Općini. Tako je jednoga utorka početkom maja 1941. došao u Ogulin po aprovizaciju — žito za sirotinju, i čuo da će sutra, u srijedu, na sajmeni dan, ustaše hvatati Srbe. »Susreo sam Todu Zatezalo Kožara, moga kuma i rekao mu da je najbolje da se vrati kući i ne ide u Ogulin na sajam, jer će ustaše sutra hvatati sve Srbe. On je rekao da nema razloga, da nikom nije ništa kriv i da se ne boji.

Sutradan bio sam na željezničkoj stanici Gornje Dubrave. Odjednom se iz vlaka koji je išao iz Ogulina pojavio Rade Rebić Spiro i Nikola Višnić Regaš. Rekoše nam da su se jedva spasili od ustaša koji hvataju Srbe po Ogulinu. Tada je i moj kum Tode, s nekoliko drugih iz Dubrava i Ponikava, uhvaćen kao i više desetaka Srba iz drugih sela ogulinskog kotara, koje su ustaše zvjerski pobili. Pobjegli smo sa željezničke stanice. Kod kuće Dušana Batale sastao sam se s komunistima braćom Simom i Brankom Karapandžom. Razgovarali smo što treba raditi jer će doći i u Dubrave hvatati ljude.«[9]

Tako je uskoro i bilo. Dušan Batalo se sjeća da su dobili naređenje od ustaške kotarske oblasti iz Ogulina da se sakupi vojna

7 Sima Simić, »Pokrštavanje Srba za vrijeme drugog svjetskog rata«, Titograd, 1958, str. 42.

8 HAK, Sjećanje Branka Karapandže na 1941. u Dubravama.

9 HAK, Sjećanje Đure Mikašinovića.

uniforma, puške pa i noževi radi predaje novoj vlasti. Na taj poziv sakupilo se nešto šinjela, bluza pa i poneka boračka puška koja je bila evidentirana. »Jednoga dana početkom maja došle su ustaše iz Ogulina kamionom u kojeg su usput pohvatali 15 ljudi iz Dubrava od kojih se sjećam Rade Kaluđerovića, Đure Višnjića, Rade Vucelića, Nikole Jakovića i Laze Jakovića. Njih su pod stražom držali na tratini pred općinom. Ostale su ustaše ušle u zgradu. Prvo su pitali gdje je slika poglavnika Ante Pavelića koju su poslali. Pokazali smo im na zid. Na upit gdje su kraljeve, rekli smo da su odložene na tavanu. Otišli smo na tavan. Mi smo slike odložili kao i sve drugo što se odlaže. Ispod kraljevih bile su slike od ranijih austrijskih careva. Naredili su da se sve spali — rekavši da toga više ne treba. Odnijeli su iz naše arhive svu općinsku evidenciju i natovarili u kamion ono malo sakupljene vojne uniforme. Naredili su da im pripremimo ručak u mojoj bašti kod trgovine. Zaprijetili učitelju Marku Mutiću i popu Đuri Alagiću, da su još slobodni, ali neće biti dugo. Nakon što su sve pojeli, odvezli su pohapšene ljude u Ogulin, a zatim u ustaški logor »Danicu« kod Koprivnice. Saznao sam da su svi ubijeni u ustaškom logoru Jadovno na Velebitu.«[10]

Ustaška vlast iz Ogulina u aprilu i maju 1941. više se zabavila uspostavom i učvršćivanjem svojih pozicija u Ogulinu, Drežnici, Josipdolu i Plaškom, tako da je svoju vlast u Dubravama uspostavila tek početkom juna 1941. Odmah tada zaposleni Srbi u općini Dubrave dobili su od Kotarske oblasti Ogulin obavijest da su otpušteni s posla, o čemu je uslijedilo i rješenje Ministarstva unutrašnjih poslova NDH u kojem piše: »Rješenjem Ministra unutrašnjih poslova od danas (26. VI 1941.) gornji broj (7695/1941. M.U.P.Prs.), a na temelju f 2 Zakonske odredbe Poglavnika NDH od 22. travnja 1941. broj: XX—21.Z.P.—1941, te Zakonske odredbe od 28. travnja 1941. broj: XV—12 Z.P. 1941. odlučeno je, da se otpustite od službe.«[11]

U tako složenim prilikama malobrojni komunisti s područja općine Gornje Dubrave, iako nepovezani s OK KPH za Karlovac i Mjesnim komitetom Ogulin, rukovođeni Simom Karapandžom i Đurom Zatezalo Judom, veoma se brzo snalaze. Upućuju ljude da ne odlaze u Ogulin i Karlovac, da ne predaju oružje, i da se sklanjaju u obližnje šume. Komunisti skreću pažnju narodu da rat nije prestao, da će tek početi, i zato se treba čuvati i pripremati za borbu protiv okupatora i ustaške vlasti.

Kotarsko načelstvo Ogulin postavlja za bilježnika Općinskog poglavarstva Gornje Dubrave ustašu Slavka Posavca, za načelnika Franju Stipetića, za blagajnika Nikolu Štefančića, za pandura Franju

10 HAK, Dušan Batalo, Sjećanje.

11 HAK, Rješenje Đure Mikašinovića, blagajnika općine Gornje Dubrave.

Meštrovića i Tonu Lipovšćaka, te za općinskog stražara ustašu Milana Stipetića, sina načelnika Franje. Od Srba ostao je još neko vrijeme samo pisar Nikola Zatezalo koji je te poslove povremeno obavljao.[12] Otpuštena je i poštarica Zorka Alagić, a na njeno mjesto postavljen Branislav Šercer.

Uspostavljanjem ustaške vlasti srpsko stanovništvo ove općine, kao i u drugim krajevima NDH, našlo se u izuzetno teškom položaju. »Uspostavljanjem ustaške vlasti nije bilo mirnog sna, već put pod noge i šuma. Lazu Munjasa (Dekana) dok je bježao pogodiše ustaše u nogu. Dvojica ga uhvatiše i zaklaše«.[13] Dobri susjedski odnosi između Srba i Hrvata su se potpuno poremetili. Nestalo je povjerenje i u dotad sigurne prijatelje. Ustaše hapse Srbe gdje god mogu. Ljudi se sklanjaju u šume, izbjegavaju susrete s predstavnicima ustaške vlasti.

S uspostavom civilne vlasti ustaše su organizirale i vojne snage čiju su osnovicu činile oružničke postaje. Da bi što više širile svoj uticaj, organiziraju 3. jula 1941. u Ogulinu veliki zbor naroda, na kojem je pored ostalih govorio Pavelićev ministar Lovro Sušić i Veliki župan Jurica Marković. Na području cijelog Gorskog kotara »najjaču vlast su imale ustaše 1941. godine u Ogulinu koji je još prije rata predstavljao frankovačku kulu u ovom dijelu Hrvatske. Tu su već početkom ljeta bile stacionirane jake ustaške vojne snage.«[14]

Na području Dubrava postavljene su talijanske, ustaške, oružničke i domobranske posade na željezničkoj stanici i školskoj zgradi u Donjim Dubravama, na Globorničkom mostu između Donjih i Gornjih Dubrava, na željezničkoj stanici u Gornjim Dubravama, te kod općine i u selu Jusići.

Seoske narodne straže, stvaranje i rad NOO-a do marta 1942.

Seoske narodne straže osnovane su na području Dubrava i Ponikava već u maju 1941. godine kao prva organizirana zaštita ljudi i imovine u selima. Po prirodnoj i društveno-historijskoj zakonitosti saimoodbrane i samoodržavanja ljudi su samoinicijativno, a ponegdje rukovođeni i komunistima, stvarali u selima i zaselcima seoske straže radi zaštite od ustaških i oružničkih nasrtaja na njihove domove i živote. Straže su bile karakteristična pojava za tradicionalno ratnička područja, poznate još iz vremena Vojne krajine. Već u svom nastanku one imaju karakter samoodbrane, sadržava-

li Narodne novine NDH, od 6. augusta 1941.

13 HAK, k. 1, Rade Višnjić Berlin, Sjećanje.

14 Ivo Kovačić, Gorski kotar u ustanku 1941, Zb. radova, Gorski kotar u radničkom pokretu i NOB, Rij«ka, 1974, str. 196.

i ući u sebi snažne elemente organiziranog otpora okupatoru i kvislinško ustaškoj vlasti.

Ljudi su još uvijek znali — preko svojih starijih — o zasjedi, zbjegu, zemunicama za sklanjanje hrane, odjeće i slične oblike zaštite od neprijatelja, što su i sada u prvim danima okupacije i uspostave NDH vješto i znalački koristili.

Straže su bile isturene na najpogodnijim mjestima prema neprijateljskim posadama, tamo odakle se očekivao nailazak ustaša i oružnika, kako bi pravovremeno mogle obavijestiti stanovnike sela o nailasku neprijatelja da bi narod na vrijeme izbjegao u obližnje šume. One su imale glavni 'zadatak da budno paze danju, a još više noću, na dolazak ustaša kako selo ne bi bilo zatečeno. U prvo vrijeme u straže su bili uključeni samo muškarci, ali nešto kasnije i žene, omladinke, pa i pioniri. U slučaju nailaska neprijatelja ovaj tko je prvi primijetio, prenosio je vijest dalje da bi se žitelji sela, odnosno zaselaka na vrijeme mogli skloniti. Tako se Miloš Mikašinović sjeća: »Organizirali smo se tako da se dojava vrši od sela do sela. Ako bi neprijateljska vojska dolazila kao što je to obično bilo, od željezničke stanice Gornje Dubrave, seoske straže sela Perić obavijestile bi Janjane, a ovi Mikašinoviće i tako redom.«[15] Isto je bilo i u drugim dijelovima općine. U Donjim Za* tezalima straže su bile na najpogodnijem mjestu, isturene prema neprijateljskom uporištu Generalskom Stolu, pa bi o nailasku neprijatelja obavijestile stanovništvo u ovom i u selu Mirići, kao i obrnuto, straže sela Mirića bile su obično na »Srbinovom brdu« odakle su imale dobar pregled nailaska sa željezničke stanice Donje Dubrave, pa bi one obavijestile s\^>je selo i stanovništvo u Donjim Zatezalima. Straža se sjećaju jos mnogi iz Dubrava i Ponikava. Tako Mile Rebić Mlinarov kaže: »Imao sam 14 godina i dobro sam zapamtio čuvanje straže pokraj sela Rebići, koje su imale zadatak da obavijeste narod o nailasku ustaša ili oružnika iz pravca Ogulina ili željezničke stanice Donje Dubrave kako bi narod na vrijeme pobjegao prema šumi Mašnik. Preko noći obično bi bila na straži četvorica, dvojica do pola, a dvojica od pola noći. Danju smo svi pazili, pa tko bi prvi primijetio nailazak neprijatelja, on bi vijest prenosio dalje. Nas su obavještavali i iz Gornjih Zatezala, ako bi oni prvi opazili ustaše, a i mi njih. Tako smo se međusobno pomagali i štitili.«[16]

Tako u Dubravama i Ponikvama, kao i na drugim ustaničkim područjima Korduna, Banije i Like, susrećemo jednu vrlo značajnu činjenicu, da organizacija stvaranja prvih oblika narodne vlasti u vidu navedenih straža počinje već prije samog oružanog ustanka, do kojeg je došlo u drugoj polovini jula 1941. godine.

15 HAK, k. 1, Miloš Mikašinović, Sjećanje.
16 HAK, k. 1, Mile Rebić Mlinarov, Sjećanje.

Narodne straže stvorene u srpskim selima, već u maju i junu 1941. godine predstavljaju klicu nove vlasti, jer na revolucionaran način negiraju postojeću ustašku vlast. U julu, straže su određivane dogovorom na sastancima gdje su birani komandiri i njihovi zamjenici. Od sredine maja 1941. u svakom selu, na području Dubrava i Ponikava, postojale su seoske narodne straže i pri svakoj pojavi neprijatelja obavještavale stanovništvo, tako da je rijetko kada dolazilo do iznenađenja, jer su se vijesti brzo prenosile od sela do sela.

Već prvih mjeseci uspostave NDH, u okrilju seoskih straža, zahvaljujući njihovom karakteru djelovanja, javljaju se tendencije povezivanja sa stanovnicima hrvatskih sela. Odlazi se kod pojedinih hrvatskih porodica, gdje se dobivaju podaci o ustaškim namjerama, što znatno doprinosi razbijanju zida nepovjerenja nastalog u prvim danima okupacije i uspostave NDH između Hrvata i Srba. Tome doprinose i pojedinci — Hrvati iz Trošmarije, Bosiljeva, Tounja, Malnika, Grabrka i Generalskog Stola, samoinicijativno dolazeći u kontakt sa Srbima, obavještavajući ih o namjerama ustaša i oružnika NDH.

»U Bartolovićima smo mi imali dobrog prijatelja, Stjepana Bartolovića. On je bio u zarobljeništvu u Rusiji za vrijeme prvog svjetskog rata, tamo se oženio i vratio kući sa suprugom Ankom. Pričao je o oktobarskoj revoluciji. Bio je svjetski čovjek. Govorio je da će i kod nas biti kao i u Rusiji. Njegova supruga, Ruskinja, i on su nama mnogo pomagali. Dolazili su u naša sela i obavještavali nas o nailasku ustaša i njihovim namjerama,« sjeća se Jovo Višnjić Leskerija.

U kontaktima s pojedinim hrvatskim porodicama ili pojedincima, sticalo se povjerenje na koje su komunisti Dubrava od početka okupacije ukazivali, kao i u drugim ustaničkim krajevima gdje su ustaše vršile masovna ubistva srpskog naroda, da hrvatski narod ne znači i ustaše koljače da većina hrvatskog naroda osuđuje zločinačke postupke ustaša, kao i cjelokupnu politiku NDH. Na području Dubrava i Ponikava, zahvaljujući i dobrosusjedskim odnosima prije rata, to se ostvaruje u praktičnom životu već u julu i augustu, a kasnije i sve više, posebno onda kada je bilo u pitanju spašavanje uhapšenih ili obavještavanje o opasnostima za pojedince ili narod srpskih sela u cjelini. Takva pomoć Hrvata iz susjedstva sela dubravske općine je i jedan od razloga da ovdje nije bilo masovnog pokolja srpskog stanovništva. Srbi Dubrava i Ponikava, osim 5. oktobra 1941. godine, kada su ustaše uhapsile i odvele u smrt 31 muškarca, hvatani su pojedinačno ili po nekoliko njih na raznim mjestima, u Ogulinu, Dugoj Resi, Karlovcu, u vlakovima, na sajmovima ili kod svojih kuća, iznenađeni ustaškim upadima u selo.

Zbog toga su seoske narodne straže, i komunisti posebno, vodili brigu o sprečavanju odlaska muškaraca u okupirana mjesta, do-

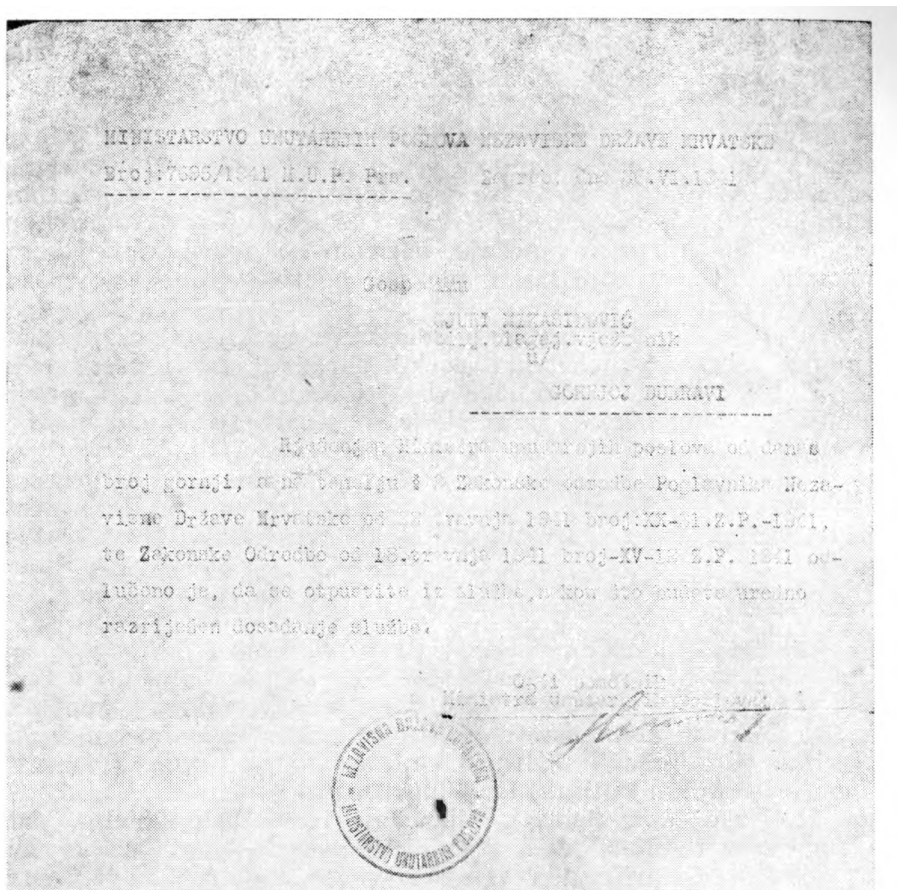

MINISTARSTVO UNUTARNJIH POSLOVA NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE
Broj:17535/1941 M.U.P. Pres. Zagreb, dne 26.VI.1941

Gosp. Đuro

Mikašinović
Ing.Strojarski ured

U

SOMBORU DUBRAVI

Ministarstvo unutarnjih poslova od dana 8 (broj gornji, na temelju § 9 Zakonske odredbe Poglavnika Nezavisne Države Hrvatske od 17. travnja 1941 broj:XIX-1.Z.P.-1941, te Zaključke Odredbe od 18.travnja 1941 broj-XV-1.Z.P. 1941 odlučilo je, da se otpustite iz službe, a dan Vam se ovdje-mo rezrješenje dosadanje službe.

Za ministra:

Faksimil Rješenje, kojim je Đuro Mikašinović otpušten iz službe.

zVoljavajući to samo ženama, ističući nužnost povezivanja s hrvatskim stanovništvom, u čemu su već u prvoj godini rata postignuti zapaženi rezultati, koji će sve više doprinositi nužnoj povezanosti i uzajamnoj pomoći između Hrvata i Srba na ovom izuzetno specifičnom geografskom položaju, obzirom na neprijateljske komunikacije, njegova uporišta, i masovni odaziv naroda Dubrava na poziv KPJ u NOP.

Primjer vođenja kontrole o odlasku u neprijateljska uporišta, i uopće karaktera djelovanja seoskih narodnih straža, predstavljao je začetak stvaranja ustaničke vlasti i negiranja vlasti okupatora i NDH. Na to upućuju zadaci koje su seoske straže obavljale od prvih dana uspostave NDH pa do formiranja prvih NOO-a. S razlogom se može zaključiti da su one u pripremama ustanka predstavljale jezgro i jedan od prvih oblika narodne vlasti u Dubravama i Ponikvama, kao i u drugim ustaničkim krajevima Hrvatske 1941. godine.

Prve akcije i uništenje ustaške vlasti

Već u julu 1941. u Dubravama je formirana ustanička grupa u kojoj su djelovali komunisti. Ova grupa za narod u Dubravama predstavljala je određenu sigurnost i ohrabrenje, da pojedinci ustaše, kao što je Antun Potisak, Ivan Piškur, Franjo Pavličić Munja, Milan Holjevac, Mate Sabljak, Mika Javorina, Milan Kurelac, Katić i Jurešić iz Ogulina, Mata Pribanić Džaja iz Tounja, Živko Žilić i Pribanić iz Oštarija, neće više moći u svako doba tako jednostavno da upadaju u srpska sela Dubrava i odvode ljude u nepovrat, kao što su to činili do tada.

Sredinom augusta 1941. ustanici su organizirali hvatanje Antuna Potiska Tonića koji je, kao i Ivan Piškur, često s dvojicom ili trojicom ustaša upadao u sela Gornjih Dubrava, Gojak i Popovo Selo, odvodeći ljude u Ogulin gdje su svirepo ubijani.

Lazo Višnjić i Nikola Višnjić Kadet dobili su zadatak da ga na **bilo** koji način privuku u štakorušu, gdje je on obično svraćao, da **bi** ga tamo sačekali drugi ustanici i uhvatili. Tako je i bilo. Iznenadili su ga ustanici Simo Zatezalo Škerić, Mića Munjas Stršen[17], Višnjić Trive Čivak[18] i Višnjić Đuro Kadet i svezanog su doveli u **selo** Gojak. Lazo Višnjić se sjeća da ga je pitao za svoga brata Nikolu koga su odvele ustaše. »Rekao mi je da je u Trtoru više Ogulina, u jami, i da ga je ubio Batin poslovođa Rudo Rukavina iz Ogu-

Četnički orijentiran. Među prvim ustanicima učestvuje u više akcija do aprila 1943. kada odlazi u četnike i postaje vojvoda u Gomirju. Strijeljan je u Gornjim Dubravama 30. 12. 1944. od boraca iz Dubrava, Goranski vjesnik br. 2/31. od 14. 1. 1945, str. 5.

18 Među prvom grupom ustanika, četnički orijentiran i ometa partizanske akcije. Strijeljan sredinom 1942. u Perjasici.

lina. Na pitanje što je s drugim odvedenim ljudima, odgovorio je da su odvedeni iz Ogulina u ustaški logor »Danica« kod Koprivnice, a zatim u Jadovno kod Gospića, gdje su bačeni u jamu na Velebitu. Mi smo tek tada saznali za pravu istinu što se dešava s našim ljudima koje odvode ustaše. Kasnije je bilo mnogo lakše s ljudima, kad je Potisak ispričao što se sve dešava sa pohapšenim Srbima. Prije nisu vjerovali, mislili su: Idemo, oni će nas pustiti, nismo nikome ništa krivi. Nisu krivi, ali se nisu ni vraćali. Koliko je ljudi tako otišlo?«[19]

Mile Zatezalo Stevin se sjeća: »Bio sam s ustanicima kada je ustaša Potisak doveden iz Gojaka u naše selo Škeriće. Tu su bili i ostali drugovi na čelu s komunistima Simom Karapandžom i Đurom Zatezalom Judom. Sutradan okupili smo se iznad sela Škerića na gmajni, gdje je bila stacionirana u to vrijeme naša ustanička grupa i imala jednu baraku. Đuro Zatezalo Jud donio je i svoju pisaću mašinu. Zlikovca su saslušavali Đuro Zatezalo Jud i Simo Karapandža. Zapisnik je vodio moj komšija Pero Zatezalo, a presudu je na mašinu izdiktirao Simo Karapandža i svima nam pročitao. Ona je glasila da se Antun Potisak osuđuje na smrt strijeljanjem, ne zato što je Hrvat, već zbog toga što je zločinac i neprijatelj svoje zemlje. Mića Munjas Stršen, kome je Potisak ubio brata Todu, htio ga je nakon presude ubiti nožem, ali je to spriječio Simo Karapandža, rekavši da partizani to ne rade bez obzira o kome se neprijatelju radi. Iako to Miči nije bilo po volji, naređenje je izvršeno kako je presuđeno.«[20]

Iz zapisnika sa saslušanja Tonića Potiska, pronađenog u selu Škerići 1986. kod Steve, brata Pere Zatezalo, saznajemo pored ostalog i istinu o ubistvu komuniste, učitelja iz Gornjih Dubrava Marka Mutića. Prema izjavi Potiska, Mutića je 11. jula 1941. godine uhapsio on s Milom Vukeljom i Matom Cindrićem po nalogu ustaškog tabornika Mate Blaškovića, stožernika Tome Držića Špalja i stožemika Tome Smolčića. Učitelj je doveden u Ogulinsku kulu i predan Turkoviću. Turković Tomo je sutradan izveo Mutića iz kule, povezao ga lancima s još dvojicom uhvaćenih ljudi i odveo na Galge. »Kad ih je doveo nad jamu, onda je Turković postrojio ustaše uz jamu, a on sam je stao otraga hapšenika. Učitelj se iščupao iz lanaca i pokušao u pravcu pruge Krpela da bježi. Za njim je otrčao Cindić Mato. Dok su se ovi udaljavali, Turković je ubio onu dvojicu iz puške otraga s leđa i uputio se za ovom dvojicom. Stigavši ih našao je obojicu gdje se rvaju nazemlji i iz puške sa 3—4 metka usmrtio učitelja. Jai VukeljaMiko Mile prenijeli smo ga u jamu kod ove dvojice. Ovo se dogodilo oko 23 časa.«[21] Iz saslušanja ustaše Potiska saznaje se niz drugih detalja o odvođenju Iju-

19 HAK, k. 1, Lazo Višnjić, sjećanje.
20 HAK, k. 1, Mile Zatezalo Stevin, sjećanje.
21 HAK, k. 1, Zapisnik sa saslušanja ustaše Antuna Potiska.

di iz ogulinske frankopanske kule, strijeljanju na Galgama i bacanju ljudi u Klečku jamu kod Ogulina. Hapšenje i ubijanje ljudi sa svojih 180 ustaša vršili su satnik Stanišić, oružnički poručnik Ivica Rukavina, uz prisustvo većeg broja tabornika i stožernika, čija imena je na saslušanju Tonić Potisak detaljno naveo.[22]

Ovaj zapisnik je jedan od rijetko sačuvanih dokumenata iz vremena priprema za oružanu borbu, koji nas upućuje na ulogu i značaj prisustva komunista u prvim ustaničkim grupama, kada one nisu bile još organizirane kao partizanski odredi. Već tada komunisti nisu dozvoljavali da se i okorjeli zločinci strijeljaju bez saslušanja, objašnjavajući istovremeno, da će svatko za dokazane zločine odgovarati pred narodom i biti zasluženo kažnjen. Ovakav način postupanja s narodnim izdajicama značio je mnogo u razuvjeravanju hrvatskog naroda da ustanici nisu pravoslavni pobunjenici — četnici — banda, kako je govorila ustaška propaganda, koja ubija ljude bez ikakvih razloga. Kroz narod je brzo prohujala vijest da je Potisak osuđen zato što je bio izdajica i neprijatelj naroda i svoje zemlje. Tako je nešto kasnije uhvaćen i odveden u Perjasicu zločinac Pribanić Mato Džaja iz Tounja i tamo od partizanskog odreda osuđen za svoja zlodjela na smrt i strijeljan. Njega su prije rata primali kao prijatelja ljudi iz Dubrava u svoje kuće. Tako se s Todom Zatezalo Kožarom skumio, i bio veoma dobar sa Simom Zatezalo Sorgom, Simom Miricem, Milom Mikašinovićem lugarom, a u junu 1941. godine, na Spasov dan, u Ogulinu je prvoga uhapsio upravo svoga kuma Todu, pa Simu Mirića, Simu Zatezalo Sorgu i nekoliko drugih svojih poznanika i prijatelja, koje su ustaše otpremile u ustaški logor »Danicu« kod Koprivnice, a zatim u Jadovno na Velebitu, gdje su pretučeni i poluživi bačeni u jame.

Sredinom augusta 1941. uspostavljene su veze s ustanicima na Kordunu. U oktobru je formiran partizanski odred »Dubrave« na čelu s komunistima, komandirom Zatezalo Đurom Judom, političkim komesarom Simom Karapandžom i partijskim sekretarom Radom Janjaninom. Već u jesen iste godine izgrađen je za potrebe NOB-e i prvi čamac radi prijelaza preko rijeke Mrežnice, u sjeniku Jove Zatezalo Sorge u selu Gornji Zatezali. Izradili su ga Simo Zatezalo Mrka, Pero Zatezalo Mrka, Pero Zatezalo Mravić i Jovo Zatezalo Sorga, uz pomoć još nekih drugih suseljana. »Jednoga dana kada smo već bili pri kraju izrade čamca, iznenadili su nas oružnici iz Tounja, ali smo se pritajili te nas nisu otkrili. Radeći cijelu noć do ujutro, čamac smo osposobili i odvezli ga na Mrežnicu kod moga mlina. (Sime Zatezalo Mrke — Mrkina mlina, opaska autora)«.[23] Ovim čamcem su se prevezli prvi partizani Perjasičkog parti-

22 Isto.

23 HAK, k. 1, Zatezalo Simo Mrka i Zatezalo Pero Mrka, sjećanje.

zanskog odreda noću 4/5. oktobra 1941. godine na Mrežnici kod Miletina mlina (Mileta Zatezalo Bleja, opaska autora) u pravcu neprijateljske posade na željezničkoj stanici Donje Dubrave, koja je zorom 5. oktobra razoružana i zarobljena. Tako je likvidirana prva neprijateljska posada na području općine Gornje Dubrave. Već 7. oktobra ustaše su na prevaru pohvatale 31 muškarca iz Donjih Dubrava i odveli ih u Karlovac odakle su otpremljeni u ustaški logor Jasenovac i tamo usmrćeni. Iako je neprijatelj već nakon dva dana pohapsio navedene muškarce i ponovo uspostavio svoju posadu na željezničkoj stanici Donje Dubrave, koju su okupatori Talijani učvrstili bunkerima, ova akcija je imala ogromno značenje za daljnje oružane borbe i širenje NOP-a na ovom području Karlovačkog okruga. .

Kotarska oblast Ogulin je 9. oktobra uputila Ravnateljstvu za javni red i sigurnost u Zagreb detaljan izvještaj o ovoj akciji partizana kojeg radi interesantnosti navodimo u njegovim većim izvodima.

»Dne 5. listopada 1941. godine oko 4 sata ujutro napadnuta je željeznička postaja u Donjim Dubravama po četnicima[24] i komunistima.

Četnici i komunisti opkolili su željezničku postaju sa gornje i donje strane. Prema sjeveru nalazio se stan predstojnika postaje Stanka Bratoka, u sredini postaj na pisarna a prema zapadu čekaonica u kojoj je stanovala i spavala postavljena vojna straža od 11 domobranaca. Od tih domobranaca jedan je bio na straži ispred željezničke postaje.

Četnici i komunisti otvorili su puščanu paljbu, a još prije postavili su na prozor sa gornje strane zgrade, gdje je bio na spavanju predstojnik Bratok, jednu zapaljivu ručnu bombu. Kad je bomba eksplodirala, skočio je sa kreveta Bratok i njegova supruga Paula, te su pokušali pobjeći, ali su spriječeni od četnika. Poslije pucnjave opazio je pokraj postaje, gdje stalno nekoliko četnika tamo amo zrči i viču ura, ura. Kad je osjetio da je ranjen u glavu od bombe, pobjegao je iz sobe na tavan, a poslije pucnjave izašao napolje i vidio da je cijela postaja u unutrašnjosti porušena. Kod dolaska četnika primijetio je da ih je bilo oko 20 do 30. Domobranci su iz čekaonice kroz prozor pucali, ali su pred jačom silom savladani. Iz čekaonice je kroz prozor skočio domobran Mate Relja ali su ga četniti-komunisti teško ranili. Četnici-komunisti su postrojili domobrane i svukli im vojnička odijela i pustili gole. Domobran Josip Žunac koji se nalazio na straži ispred postaje borio se je, ali je isti bio pogođen sa jednim nabojem u trbuh, pa se je odmah srušio na tlo. Četnici-komunisti ušli su u čekaonicu i uzeli-oduzeli sve oružje, naboje i bombe. Za vrijeme napada na postaju

24 Ustaše u svojim dokumentima partizane nazivaju četnici i četničko-komunistička banda.

od strane četnika i komunista u pisarnici se nalazio prometnik g. Anton Abramović, čuo je pucnjavu sa svih strana postaje. Nakon par minuta iza pucnjave došli su u pisarnu dva četnika i naredili mu da digne ruke u zrak i da odmah otvori blagajnu. On je to učinio. Kad su blagajnu otvorili, uzeli su iz iste u gotovu 230 kuna, vozne karte i iste potrgali. Kad su opazili na zidu sliku poglavnika dr Pavelića, skinuli je i oštetili. Po izvršenom izišli su iz pisarne, sakupili se pred postajom i svi otišli u pravcu šume Mašnik.

Supruga prometnika Ljubica Bubanj, koja je na stanu u stražarnici 325 udaljenoj od postaje oko 600 metara, opazila je pucnjavu i otvorila vrata i u to su komunisti ušli pitajući je gdje joj je muž. Odgovorivši da ga nema uzeli su radio aparat i nju poveli sa sobom do šume Mašnik. Tamo su joj rekli da oni nikoga ne ubijaju nego samo pljačkaše i zločince. Nakon toga su je pustili kući. U pisarni oštećena je kasa izdavanja putničkih karata, polupani su prozori, brzojavi i brzoglasni aparati. Ovo se izvješćuje izvoljnog znanja radi. Ujedno se prilaže rastrgana slika poglavnika.«[25]

Nakon ove uslijedile su nove akcije i diverzije na komunikacije kojima se neprijatelj kretao. Čulo se za masovni ustanak naroda u Srbiji, Crnoj Gori, na susjednom Kordunu, Baniji, Lici i Gorskom kotaru. Sve je to davalo narodu sve veće pouzdanje da neprijatelj ubuduće neće tako lako i jednostavno vršiti razaranja, pljačkanja i ubijanja i da borba s njim tek počinje.

Komunisti su svakim danom jačali svoje redove, broj boraca u odredu je rastao, a narod ih je hranio, brižno pomagao, osiguravao i pružao pomoć pri izvođenju akcija.

Već 1. novembra 1941. borci Dubravskog partizanskog odreda izveli su akciju na općinsku ustašku vlast i poštu u Gornjim Dubravama. Uhvaćen je općinski stražar ustaša Milan Stipetić i oduzeta mu puška. Partizani su zapalili općinsku zgradu s arhivom, razlupali prozore na poštanskoj zgradi, oduzeli pištolj poštaru Šerceru i pokidali telefonske veze.

Ustaški bilježnik Slavko Posavac više nije mogao obavljati poslove ustaške vlasti u Gornjim Dubravama pa se preselio u selo Višnjić Brdo kod željezničke stanice i smjestio općinsku kancelariju u kući trgovca Gliše Batalo. Tu je bio oko dva mjeseca zaštićen jačom talijanskom i oružničko-domobranskom posadom. Kotarska oblast u Ogulinu je 3. novembra 1941. godine, u vezi uništenja zgrade Općinskog poglavarstva u Gornjim Dubravama, uputila izvještaj Ravnateljstvu za javni red i sigurnost u kojem pored ostalog piše: »Javljam, da je ophodnja stožerni narednik Josip Babić sa oružnicima postaje Ogulin'— Tounju — Zdenac, 1. studenog 1941. izvidila da je u selu Gornjim Dubravama kotara Ogulin u noći 1. studenog 1941. došla oko jedan sat grupa četničko-komuni-

25 Vojnoistorijski institut Beograd, K-152-44/18-1.

stičke bande i napala općinsko poglavarstvo i poštu. Zapalili su općinsku zgradu i polupali prozore na pošti. Prisilili upravitelja pošte Branislava Šercera da im ključe dade. Iz kase su uzeli sav novac, skinuli telefonsku centralu (aparat) sa signalnom spravom i baterijama, pištolj upravitelja pošte i otišli.

Na zidu pošte i općinske zgrade napisali su »Živio Staljin«, »Dolje izdajica Pavelić«, »Dolje ustaše«, a kraj ovih napisa naslikali su na više mjesta srp i čekić, koje je vještom rukom i urađeno. Poglavnikovu sliku su potrgali.«[26]

Ustaška vlast, koju narod Dubrava od njene uspostave nije ni priznavao niti se njoj obraćao, bila je potpuno uzdrmana. Već 7. novembra partizani Dubrava da bi što istaknutije označili godišnjicu oktobarske revolucije, izveli su diverzantsku akciju na željezničkoj pruzi između Gornjih Dubrava i Tounja u Krpelu. U akciji je poginuo komandir odreda Đuro Zatezalo Jud, komandir voda Pero Zatezalo, te borci Simo Jaković Đukin, Dušan Šepelj Mrgić, Raco Vucelić Požar, Nikola Rebić Vajin, Đuro Rebić Radin, teško ranjen i umro Đoko Munjas Pajkanov i lakše ranjen sekretar partijske ćelije odreda Rade Janjanin. Eksplozija mine na daleko se čula, što je značilo da se borba protiv okupatora i kvislinga sve više razgara. Iako je akcija izvedena s tragičnim posljedicama, komunisti Dubrava su se veoma brzo konsolidirali, izabrali novog komandira odreda Simu Zatezala Škerića i nastavili oružanom borbom.

Noću 4/5. decembra 1941. godine borci odreda »Dubrave« uhvatili su u Gornjim Dubravama načelnika Općinskog poglavarstva Franju Stipetića i odveli ga na Kordun gdje je osuđen na smrt, a 30. decembra uhvaćen je bilježnik Slavko Posavac, iako dobro čuvan posadom na željezničkoj stanici Gornje Dubrave. Odveden je iz kuće Gliše Batalo na Kordun gdje je preslušan i osuđen na smrt strijeljanjem.[27]

Tako je na području općine Gornje Dubrave završetkom 1941. u potpunosti likvidirana ustaška vlast već u 1941. godini i formirani prvi organi narodne vlasti.

Osnivanje seoskih i općinskog narodnooslobodilačkog odbora

Uporedo s akcijama onemogućavanja rada ustaške vlasti komunisti Dubrava rade na stvaranju prvih oblika narodne vlasti u vidu seoskih narodnih straža, a tokom novembra i decembra 1941. godine i na osnivanju seoskih narodnooslobodilačkih odbora. Odbore

26 Vojnoistorijski institut, K-34/22-2.

27 Izvještaj Kotarske oblasti Ogulin o akcijama partizana od 5. 2. 1942. g. Vojnoistorijski institut Beograd, br. 47/21-3.

na seoskim skupovima formiraju partijski i vojni predstavnici. U najviše sela Dubrava i Ponikava tokom posljednja dva mjeseca 1941. pri formiranju NOO-a okupljenom narodu i borcima govorio je politički komesar partizanskog odreda »Dubrave« Simo Karapandža. »U Gojaku na masovnom sastanku kojem je prisustvovalo oko 100 ljudi, žena i djece govorio je politički komesar Simo Karapandža. On je upoznao okupljeni narod s političkim prilikama i ciljevima NOB-e ističući potrebu daljnjeg organiziranja seoskih straža, skrivanju žita i ostale imovine od neprijatelja. Svaki prisutni mogao je predložiti i nekoliko kandidata za NOO.«[28] Tako je sredinom novembra 1941. u selu Gojaku od nekoliko predloženih kandidata javnim glasanjem za predsjednika seoskog NOO-a izabran komunista Lazo Višnjić, a za članove Petar Ivković i Nikola Višnjić. Na isti način i u svim drugim selima i zaselcima osnivani su seoski NOO-i.

Kako još u to vrijeme na ovo područje nisu došli nikakvi propisi ili uputstva za organizaciju i rad NOO-a, a nije bilo ni formiranog šireg tijela za rukovođenje istim, odbori stvarani na inicijativu komesara i komandira odreda bili su potčinjeni njima. Civilna i vojna vlast bila je skoncentrirana u partizanskom odredu, kasnije četi, a za šire područje u Komandi Korduna i Banije gdje je pripadalo i područje Dubrava, tzv. Drugom rejonu, od njih 6 formiranih za područje Korduna i Banije 1941.

NOO-i osnovani novembra i decembra 1941. godine, pored brige za snabdijevanje boraca hranom i odjećom, rješavali su i pitanje proljetne sjetve, žetve, sklanjanje živežnih namirnica, upućivali na kopanje i maskiranje zemunica, zajedno s organizacijama SKOJ-a i AFŽ-a organizirali su pranje veša, pletenje čarapa, pulovera i rukavica za borce partizanskih odreda.

Narodnooslobodilački odbori su već u prvoj godini rata provodili ekonomsku blokadu, tj. sprečavali prodaju stoke i hrane u neprijateljske garnizone, organizirali obavještajnu i kurirsku službu, vodili brigu o ranjenicima i izbjeglom stanovništvu. U ostvarivanje ovih zadataka bili su uključeni svi, od pionira i omladine do najstarijih žena i muškaraca. Stanovnici sela obraćali su se svojim odbornicima — seoskim NOO-ima, za razna pitanja iz imovinskih odnosa, lične i javne sigurnosti, u slučaju prisvajanja tuđe imovine i slično. Zbog toga su u odbore birani ljudi, prije svega odani NOB-i, koji su bili spremni dosljedno provoditi liniju KPJ.

Do kraja decembra 1941. na području Dubrava i Ponikava u svim selima i zaseocima formirani su seoski NOO-i i to: na području Donjih Dubrava za selo Jakoviće (Rakiće) i Rebiće, Jakoviće (Kršiće i Švajcane), Janjane i Papiće, Kukiće, Mikašinoviće, Vuceliće, Donje Zatezale i Miriće i Gornje Zatezale. U Gornjim Dubravama

28 HAK, k. 1, Lazo Višnjić i Simo Višnjić, sjećanje.

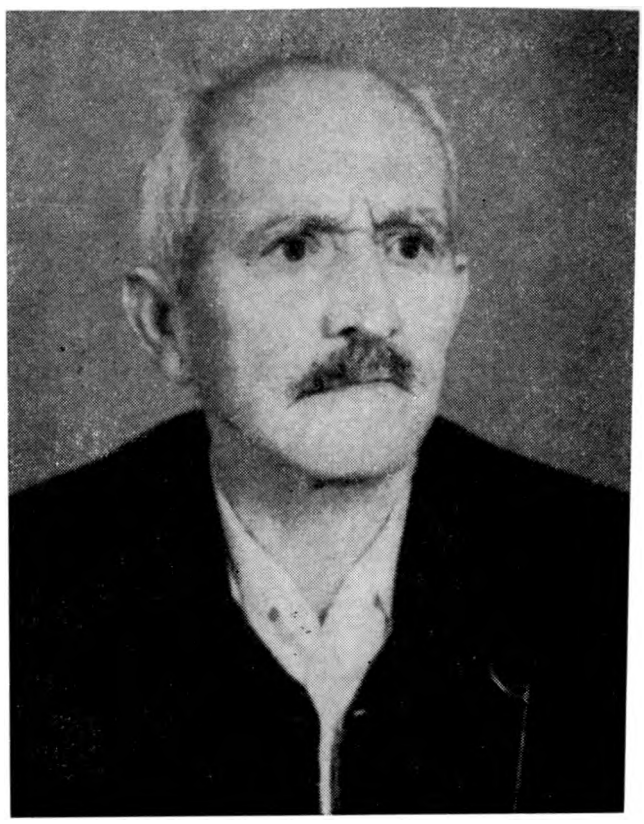

Predsjednik Općinskog NOO Gornje Dubrave, Jovo Višnjić Leskerija, 1941.

za selo Janjane, Vuceliće (Jusići), Gojak, Lalić Do, Kamensko, Munjase, Miriće (Lugani), Mikašinoviće, Višnjiće, Vuceliće, Prtenjake, Popovo Selo i Ponikve.

Iako je Okružnica br. 4 CK KPH, od 6. decembra 1941. godine, upućivala na formiranje akcionih odbora u neoslobođenim krajevima, na području Dubrava to nije bilo tako. Bez obzira što ovo područje sve do završetka rata nije bilo u pravom smislu oslobođeno, ovdje su se već 1941. formirali NOO-i kao i u svim drugim oslobođenim krajevima Korduna i bili jedini istinski predstavnici organa narodne vlasti. Oni su imali to obilježje bez obzira, da li su stanovnici sela bili kod svojih kuća, na zgarištima ili u zbjegovima. Svuda s narodom bili su i njihovi odbornici kojima se narod obraćao i jedino poštivao kao istinske predstavnike vlasti.

Da bi njihov rad bio bolji i da bi međusobno lakše koordinirali u izvršavanju određenih zadataka, već 25. decembra 1941. formiran je Općinski NOO Dubrave. Tako su organi narodne vlasti, seoski i Općinski NOO osnovani na području Dubrava i Ponikava još prije potpunog uništenja općinske ustaške vlasti.

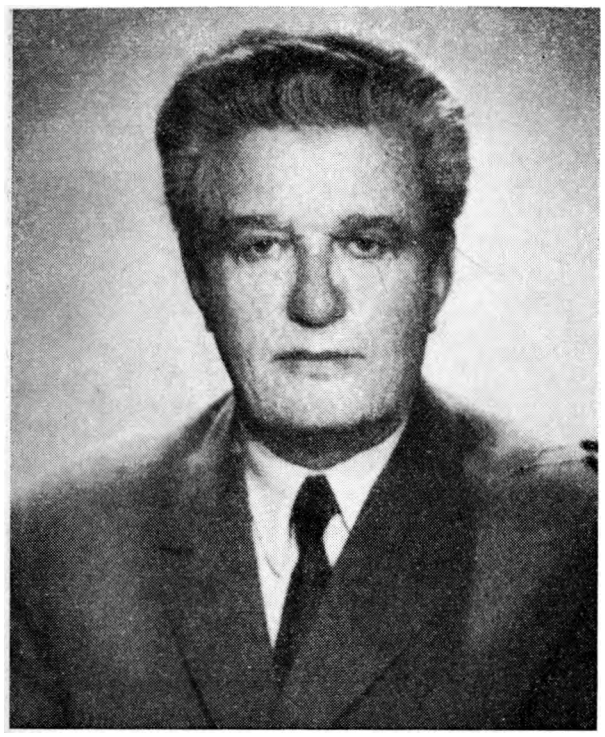

Tajnik Općinskog NOO-a Gornje Dubrave Đuro Mikašinović Pisar

Općinski NOO Gornje Dubrave osnovan je u selu Munjasi na skupu ljudi, žena i omladine okupljenih iz većeg dijela općine. Odbornici Općinskog NOO-a, kao i seoskih NOO-a, birani su javnim glasanjem — dizanjem ruku. Tako je za predsjednika izabran Jovan Višnjić Leskerija, za tajnika Đuro Mikašinović Pisar, za blagajnika Lazo Višnjić i za članove: Nikola Rebić, Jovo Janjanin, Nikola Jaković i Jovan Ivković. Odbor je osnovan uz prisustvo nekoliko boraca partizanskog odreda »Dubrave« i političkog komesara Sime Karapandže koji je okupljenom narodu i borcima govorio o razvoju NOP-a u zemlji, o zadacima i značaju organa narodne vlasti.

Proces stvaranja NOO-a veoma je brzo tekao na području oslobođenog teritorija Korduna, tako da su već krajem 1941. godine na njegovom području bila formirana 4 kotarska NOO-a: Vojnić, Vrginmost (Kirinsko-sjeničarski kotar), Veljun i Slunj, te 14 općinskih i 219 seoskih NOO-a čiji je rad povezivao i koordinirao Odbor NOF-a za Kordun, osnovan 19. januara 1942. u Vojniću, samo sedam dana nakon oslobođenja tog kotarskog mjesta. To je ujedno bio i prvi Okružni odbor, organ narodne vlasti takvog karaktera, formiran u Hrvatskoj.

Općinski NOO Gornje Dubrave i njegovi seoski NOO-i bili su organizaciono vezani uz Kotarski NOO za Veljun, koji je formiran 28. decembra 1941. godine, te je i sve svoje zadatke izvršavao u organizaciji tog kotarskog NOO-a i Okružnog odbora NOF-a za Kordun, koji je usmjeravao i koordinirao cjelokupan rad svih NOO-a u ovom ustaničkom kraju Hrvatske. »Upravo je bilo nevjerojatno kako je masovno i sa kakvom angažiranošću prihvaćao narod Korduna i Banije osnivanje svojih organa vlasti. Tu nije bilo nikakvih naročitih objašnjavanja. Narod je ponekad išao ispred partijskih direktiva. Bili su to doista istinski demokratski organi narodne vlasti, birani na zborovima uz diskusiju, s prijedlozima i protuprijedlozima gdje je izabrani odbor uživao gotovo svugdje povjerenje većine svojih birača.«[29]

Dubrave i Ponikve su primjer ovakvog nastanka NOO-a, tim više što je njihov teritorij bio neoslobođen i gdje su okružnice br. 3 CK KPH od 30. septembra i br. 4. CK KPH od 6. decembra 1941. godine, koje su donosile uputstva i ukazivale na zadatke NOO-a, došle na ovo područje tek marta 1942. godine, kada je mreža organa narodne vlasti bila već izgrađena u svim selima, osim hrvatskih naselja Trošmarije i Bartolovići, gdje su komunisti i odbornici imali svojih simpatizera — saradnika i preko njih širili ideje NOP-a. Zbog toga je značajno istaći da, iako su na području neoslobođenih Dubrava i Ponikava NOO-i formirani prije nego su navedene okružnice i uputstva Okružnog komiteta KPH za Karlovac došla na ovaj teritorij, njihov rad je bio u saglasnosti s navedenim dokumentima pa su oni ovdje poslužili za još brže i lakše organiziranje NOB-e i rada NOO-a, kao uostalom i u drugim krajevima gdje je proces osnivanja organa vlasti s obzirom na razvoj NOP-a tekao brže nego li su stizali centralni akti.

U svom radu NOO-i Dubrava su imali snažnu podršku i pomoć partijskih organizacija, organizacija AFŽ-a, omladine, boraca, i cjelokupnog stanovništva. Zbog toga su i mogli da se razvijaju i izvršavaju svoje zadatke bez obzira na teritorij u kojem su bile neprijateljske posade, vršeni stalni neprijateljski upadi, pljačke, ubijanja, a narod gotovo stalno bio u zbjegovima.

Simo Karapandža, delegat na Drugoj okružnoj konferenciji KPH za Karlovac, održanoj marta 1942. godine u Velikoj Kladuši, u svom referatu o prilikama i situaciji na područja općine Gornje Dubrave je kazao: »Od ličnog autoriteta prelazimo na stvaranje autoriteta i poštivanja KP na organiziranje moćnog fronta naroda, na razvijanje narodne vlasti... Od mirnih Dubrava, danas okupator i ustaške horde su stvorile sebi logor od 460 vojnika, a kod svega toga je najvažnije: u ovim teškim danima punih terora, nasilja, podmuklog ubijanja i straha narod nije sam kao do sada, nije bez

29 HAK, Zb. 3, Dr Savo Zlatić, Uz stranice partizanskog dnevnika 1941—1942, str. 240.

uputa, nije bez direktiva, on ima svoje seoske ćelije, ima KP koja ga upućuje, savjetuje, vodi i rukovodi njegovom borbom.«[30] Govoreći o spremnosti naroda Dubrava i Ponikava da dade svoj što veći doprinos u borbi za slobodnu, nacionalno i socijalno oslobođenje, Karapandža je pored ostalog rekao: »Narod je upoznat s nacionalno-oslobodilačkom borbom, prihvaća je sa oduševljenjem, spreman je (iako svjestan ogromne opasnosti s obzirom na geografski smještaj) sve da dade za uništenje okupatora i ustaških razbojničkih bandi i spreman je da gladuje za svoju vojsku, za svoje partizane.«[31] U vezi stvaranja i organiziranja NOO-a na području općine Dubrave Karapandža je istakao: »Narod sa ogromnim oduševljenjem prihvaća liniju KP i aktivno učestvuje u stvaranju novog poretka, poretka budućnosti ii dobe nacionalnog oslobođenja. Drugovi su pravilno shvatili potrebu i neophodnost NOO-a
i u svakom selu i u NOO-ima nalazi se po koji član partijske ćelije. Rad odbora se svodi na organiziranje bojkota tržišta Ogulin — Karlovac, te vršenju agitacije u korist NOF-a i u rješavanju međusobnih seoskih pitanja.«[32]

Rad NOO-a od marta 1942. do kraja septembra 1943. godine

Razvoj NOO-a na području općine Gornje Dubrave u ovom vremenskom razdoblju bio je vjeran odraz razvoja ustanka i pravilnog shvaćanja uloge NOO-a u svim vidovima izvršenja njihovih zadataka. Uspostavljene su čvršće veze sa NOP-om na Kordunu, koje bez obzira na neoslobođeno područje Dubrava neprekidno funkcioniraju. Organizirani su prijelazi na rijeci Mrežnici između Perjasice i Donjih Dubrava kod mlina Ilije Rebića te kod mlina Sime Zatezalo Mrke i Milete Zatezalo Bleje. Kod mlinova, pored organiziranih prelaza za partijske aktiviste, partizanske jedinice i ranjenike, NOO-i su organizirali nužna osiguranja i čamce kojima su se u nuždi na oslobođeni dio Korduna prebacivali i izbjeglice, kako s područja Dubrava tako u izuzetnim okolnostima i s područja Perjasice na područje Donjih i Gornjih Dubrava. Kod Rebića mlina već 1941. godine postavljen je komesar mlina Rade Rebić Šepo, nešto kasnije i Mile Papić Šnajderov. Kod Mrkina mlina (Sime Zatezalo Mrke, op. autora) tu dužnost obavljao je Nikola Rebić. Komesari su imali zadatak da za potrebe NOF-a formiranog pri Općinskom NOO-u, uzimaju ušur koji se onda raspoređivao na NOV i siromašno stanovništvo. Ušur se obično uzimao u iznosu 3—4 kg od vreće. Ovi mlinovi kao i mlinovi Save Višnjića iz sela Janjin-Tuk, Jove Višnjića i Ilije Višnjića iz Gojaka, Đure Munjasa

30 HAK, Đuro Zatezalo, Dokumenti Druge konferencije KPH za okrug Karlovac 1942, Zb. 4, str. 60.
31 Isto, str. 59.
32 Isto.

i Pere Munjasa, te Ivana Rendulića iz Trošmarije na rijeci Bistrici i Dobri, kada su radili za potrebe NOV znatno su doprinijeli u sakupljanju hrane za NOV-u i siromašni narod.

Stražari koc^ Rebića mlina i vozači lađa bili su Nikola Zatezalo, Milan Mikašinović Vučak, vlasnik mlina Ilija Rebić, te Rebić Petar Periša, a od oktobra 1943. i Ilijin sin Mile. Sakupljeni ušur iz mlinova u organizaciji NOO-a, prenosile su žene, omladina i pioniri obično na leđima zaobilazeći neprijateljske posade od Mrežnice preko Gornjih Zatezala u Kukiće i Vuceliće, te preko sela Požara i željezničke pruge, kroz šumu Rudine i Bukovaču do Rebić Glavice. Tu bi se sakupljala i druge živežne namirnice u fond Općinskog NOO-a, o kojima je vodio brigu odbornik Rebić Nikola Ravajlov. Kada bi se sakupila veća količina hrane odnosili su je dalje do Mirić sela i Lugana, te u organizaciji tamošnjih seoskih NOO-a i dalje u pravcu Popova Sela i Lalić Dola. Nedaleko sela Bulića u šumi Gnjilača, po sjećanju odbornika Rade Viišnjića Berlića, bila je jedna prirodna pećina koju su natkrili limom dovezenim iz Gornjih Dubrava s pravoslavne crkve Sveta Petka i maskirali je granama i lišćem. U toj pećini »magazinu« odlagali bi sakupljene životne namirnice koje bi po odluci Općinskog NOO-a dijelili ekonomi Marko Zlatar i Đuro Višnjić Sivonja, a određene količine bi otpremali preko sela Kamenskog za potrebe naroda i partizana u Gorskom kotaru.

Vlasnik Rebića mlina uspješno je obavljao zadatke prikupljanja ušura i pružao pomoć pri prijelazu rijeke Mrežnice sve do oktobra 1942. godine. Tada su mlin zapalili talijanski vojnici prilikom ofanzive na oslobođeno područje Perjasice, kada su opljačkali veću količinu pšenice, raži i graha te odjeće i stoke od obližnjih seljaka, a usput zapalili kolibe sela Jakovića i odnijeli sve što im se našlo pri ruci. No, u organizaciji NOO-a mlin je brzo obnovljen, te i nastavio je radom sve do oslobođenja zemlje. Međutim, 1943. vlasnika mlina Iliju Rebića uhapsili su Nijemci i otpremili u zarobljeništvo. Ipak, mlin nije prestao služiti partizanima. Posao odvedenog oca preuzeo je sin Mile uz pomoć djeda Mile.

Na samom prijelazu Mrežnice kod Rebića mlina, bila je lađa dugačka i široka do 3 m. Preko nje utvrđene su fosne tako da je na takav kerep moglo stati više ljudi, a prilikom prevoženja težih ranjenika čak i zaprežna stoka s kolima. Na desnoj strani Mrežnice poslove vozača kerepa obavljao je Mile Piljuga iz Perjasice.

I ovaj kerep su zapalili Talijani 1942. »Poslije toga nabavili smo tri limene lađe. Dvije smo spojili i preko njih stavili fosne pa smo opet imali kerep. Treća je služila za manje grupe i pojedince. Kada je bilo više ranjenika, njih smo prevozili direktno u kolima na keperu i dalje nastavljali u pravcu Perjasice, odnosno Petrove gore.«[33]

33 HAK, Mile Rebić, sjećanje.

Na isti način radilo se i kod mlina Sime Zatezalo Mrke. Ako ne bi bilo određeno da se sakupljeni ušur iz njegovog mlina otprema u pravcu sela Rebić Glavice i dalje u Popovo Selo i Lalić Do /a potrebe naroda i partizana Gorskog kotara, sam vlasnik Simo bi ga čamcem, uz pomoć partizana, prevozio na drugu stranu Mrežnice prema Perjasici odakle je išlo dalje, za potrebe NOV i sirornašnog naroda Korduna.

Simo je za vrijeme NOR-a izradio nekoliko čamaca od kojih i jedan koji je mogao odjednom da preveze i 22 borca s oružjem.

Pored mnogih sjećanja u vezi organizacije prevoženja preko rijeke Mrežnice, Simi je najviše ostao momenat kada se utopilo sedam partizana. »Sjećam se kao danas. Bilo je to 1943. godine. Nijemci su iznenadili i natjerali naše na Mrežnicu. Utopilo se tada 7 partizana. Bježali su preko slapa, pa su popadaH u vodu i ona ih je odnijela. Nakon toga, kroz dva-tri dana, izvadio sam iz vode svih sedam naših boraca. Odbornik Pero Zatezalo Mrkin, moj brat Mića i ja pokopali smo ih na luci s druge strane Mrežnice, tamo prema Perjasici.

Mi smo pored hrane i boraca prevozili preko Mrežnice i istaknute revolucionare koji su dolazili bilo u jednom ili drugom pravcu. Prevozili smo čamcima i stoku koju smo obično kupovali na našem partizanskom sajmu u Veljunu. Čamce smo danju radi predostrožnosti zatopili a onda kada bi trebali, vadili bi ih iz vode.«[34] Iz rijeke Mrežnice Simo je izvadio s dubine od 10 m puškomitraljez i predao ga borcima 1. bataljona 2. KPO.

Kako se NOP razvijao, tako su se i zadaci NOO-a sve više povećavali. Već u prvoj polovini 1942. godine, po odluci Glavnog štaba, NOV Hrvatske, s područja Korduna slane su manje, pa brojčano sve veće partizanske jedinice u pravcu Pokuplja i Žumberka, radi širenja ustanka u hrvatskim naseljima. Tako su i prijelazi preko rijeke Mrežnice bili sve učestaliji, a i poslovi u izvršavanju raznih zadataka sve složeniji. NOO-i su angažirali veći broj kurira i vodiča partizanskih jedinica. Tu su uključivali sve sposobno stanovništvo za obavljanje takvih poslova. Tako je pored omladine i žena u ovome učestvovao i veći broj pionira u starosti od 8 odnosno 9 godina života.

Pored kurirske službe NOO-i su organizirali i obavještajnu službu da bi se partizanskim jedinicama osigurao siguran put i predah dok bi odbornici organizirali u selima ručak dii večeru za borce.

Hranu za partizane osiguravali su na taj način da su raspoređivali u selu po kućama dvojicu, trojicu ili više, već prema tome koliko je koje domaćinstvo, obzirom na svoju ekonomsku moć moglo dati obroka. Mnogi se sjećaju toga rasporeda boraca na

34 HAK, k. 1, Simo Zatezalo Mrka i Pero Zatezalo Mrka, sjećanje;

hranu po kućama i velikog truda odbornika na izvršavanju svih zadataka. Sava Mirić Zatezalo se sjeća: »Moj suprug Pero bio je odbornik u selu. Kad bi partizani došli u selo, on bi ih rasporedio po kućama.y to tako, tamo gdje je znao da ima više hrane, u kuću je upućeno više partizana. To je nama svima u selu bilo jasno i to smo stalno radili od 1941. do 1945. godine da se nitko nije bunio. Pored toga što smo partizane hranili kod kuća, nosili smo im hranu i na položaje bilo to prema Mrežnici u Mašnik ili čak tamo na Kotovo brdo iznad one željezničke vaktarne kod Donjih Zatezala kada bi bili na položaju prema Generalskom Stolu. Davali smo im sve što smo imali. Bili smo nekad i sami gladni, a partizanima smo davali. Mi žene i cure sakupljali smo i davali plahte za ranjenike, plele rukavice, čarape, sakupljale vunu i pređu, a kad bi uspjele i tkale pa onda preko naše organizacije AF2-a i odbornika u selu otpremali smo to dalje na Kordun ili bi to dali partizanima kada bi bili u našem kraju.«[35]

Odbornik Jovo Janjanin u vezi sakupljanja hrane za partizane kaže: »Hranu smo sakupljali od našeg naroda. Koja je kuća bila imućnija, ta je davala više, a oni drugi manje. Sakupljali smo mi sve — žito, krumpir, grah, grašak, merlinu i drugo povrće. Sakupljeno žito i druge živežne namirnice odvozili smo kolima ili nosili na leđima na rijeku Mrežnicu i prevozili kod Rebića mlina u pravcu Perjasice što bi prihvatili njihovi odbornici i otpremali u fond Kotarskog NOO-a Veljun. Nekada smo sakupljenu hranu znali odvoziti iz sela Donjih Dubrava u pravcu sela Rebić Glavice i preko Gornjih Dubrava u pravcu Kamenskog i dalje za pomoć partizanima i narodu Gorskog kotara i Hrvatskog primorja.«[36]

U cilju lakšeg i još boljeg ostvarivanja zadataka reorganiziran je rad Općinskog narodnooslobodilačkog odbora. »Odbor nabavlja velike količine soli i prebacuje u Perjasicu, a odatle dalje za druge općine. Odbor također pazi na to da se ne šverca, da se dobivena hrana pravilno raspoređuje, da ne ide u ruke neprijatelja itd. Odbor također vrši i politički rad među masama«.[363]

Sredinom juna 1942. godine na inicijativu sekretara KK KPH Veljun, Steve Perića, pokrenuta je akcija da se u Dubravama organizira rad mljekare gdje bi se pravio i sušio poznati dubravski sir škripavac za potrebe ranjenika i boraca. Ovu inicijativu podržala je i Komisija za rad s narodnooslobodilačkim odborima pri Štabu grupe kordunaških partizanskih odreda.[36'']

Narodnooslobodilački odbori su organizirali prijevoz ranjenih boraca i drugih potreba za NOP. Prema potrebi tu su bila anga-

35 HAK, kut. 1, Sava Zatezalo, sjećanje.

36 HAK, k. 1, Jovo Janjanin, sjećanje.

36a Izvještaj KK KPH Veljun od 17. 6. 1942, HAK, kut. 2/246, str. 11.

36b Isto, str. 13.

žirana gotovo sva domaćinstva na području općine pa i po nekoliko puta tokom NOR-a. Jovo Janjanin se sjeća da su pored velikog broja drugih najveći broj prevoza svojim snažnim konjima imali Đoko Papić Pezinov, i odbornik Tošo Jaković Dajin. »Oni su prevozili topove od rijeke Mrežnice iz pravca Korduna preko šume Mašnik te dalje putem zaseoka Kršići, preko ceste i željezničke pruge u Donje Zatezale, Rebić Glavicu, preko rijeke Dobre sve do Ponikava. Njihovi jaki i brzi konji išli su više puta u pravcu Slovenije ili u pravcu Popova Sela za Gorski kotar prevozeći značajne i teške terete. U organizaciji našeg Općinskog NOO-a prevežen je iz pravca Bosiljeva preko Ponikava, Rebić Glavice, Donjih Zatezala i onaj agregat na kerepu preko rijeke Mrežnice u Perjasicu d dalje u partizansku bolnicu na Petrovoj gori.«

Prema datim potrebama NOO-i su izvršavali određene zadatke. Tako se Milan Munjas iz Gojaka sjeća da je njihov seoski NOO Gojak organizirao prenošenje ili prevođenje ranjenika pa i razne ratne opreme u pravcu rijeke Bistrice, Gornjih Dubrava i sela Rebić Glavice do sela Donjih Zatezala i Mirića, odakle su dalje stanovnici tih sela prenosili preko željezničke pruge i ceste na selo Kršiće, preko šume Mašnika na rijeku Mrežnicu.[37] Isto tako hranu su prenosili prema potrebi u istom ili suprotnom pravcu iz Gojaka u Popovo Selo, Lalić Dol, Komaricu, a određene količine sakupljene hrane i dalje za potrebe NOP-a u Gorskom kotaru. Sela Ponikve, kao i druga, osiguravala su hranu za partizane također u samom selu ili je odnosili na položaje i nekoliko kilometara daleko. Smilja Jaković Ivković navodi da su stanovnici Ponikava nosili hranu partizanima na položaje u Oštarije Ravnice u blizini Ogulina. »Sjećam se veoma dobro kako smo nosili hranu partizanima čak u Oštarije Ravnice u vrijeme napada na neprijatelja u Ogulinu. NOO Ponikve rasporedio je po svim našim zaseocima po domaćinstvima koliko koje ima pripremiti hrane, tj. obroka za partizane. Nas 14 djevojaka i žena određene smo da nosimo 60 obroka za borce na tim položajima. Krenule smo jednoga dana poslije podne iznad Ribnjaka u Munjase, sklanjali smo se od Trošmarij,e te u Popovo Selo, šume Stakoruša, preko vrha na Krpelu
i u Oštarije Ravnice stigli smo uli sati noću. Put je bio dalek i težak. Mi ga svi nismo ni poznavali, naročito ne onaj od Krpela dalje prema Oštarijama Ravnicama. Vodio nas je partizanski vodič. Vratile smo se kući sutradan ujutro. Cijelu noć smo putovali da bi izbjegli dan i stigle u selo.«[38]

Partijski aktivisti, odbornici i svi koji su izvršavali određene zadatke bili su stalno izloženi životnoj opasnosti, jer su u Dubravama bile stacionirane neprijateljske posade iz kojih su često upa-

37 HAK, k. 1, Milan Munjas, sjećanje.

38 HAK, k. 1, Smilja Jaković Ivković, sjećanje.

dali u sela ili prodirali komunikacijama. Koliko su se izlagali životi ljudi u izvršavanju određenih zadataka, govori i primjer odbornika Toše Jakovića: »Dobio sam zadatak, od Općinskog NOO-a Gornje Dubrave^bila je to jesen 1943, da sa svojom konjskom zapregom odem na rijeku Mrežnicu kod Rebića mlina. Tamo sam preuzeo jednu kacu sa pšenicom u kojoj je bila mina težine oko 15 kg. To sam trebao prevesti u pravcu Bosiljeva. Išao sam od Rebića mlina kroz one drage preko šume Mašnika do sela Rebića lako, ali kad sam krenuo iz Rebića u svoje selo Rakiće, pa glavnom cestom u pravcu željezničke stanice Donje Dubrave i sela Donji Zatezali, nije baš bilo tako. Mislio sam ipak proći, ali ne prođoh lako. Kod željezničke stanice u Donjim Dubravama, zaustavili su me talijanski vojnici. Pretresli su kola, vidjeli da je pšenica i upitali me: Kuda voziš pšenicu? Rekao sam da je vozim u Generalski Stol radi zamjene za sol. Međutim, oni su noževima okrenuli pikati po pšenici. Tad sam se bio dobro uplašio. Ako pipnu u nju (minu), gotov sam. Sreća je moja bila da nisu pogodili u tvrdo i ja sam sretno prošao. Tu pšenicu s minom odvezao sam preko Donjih Zatezala, Rebić Glavice, ispod crkve Sveta Petka u Gornjim Dubravama, preko Ponikava u Bosiljevo. Kasnije sam saznao da je to ona mina od koje je u Bosiljevu poginulo sedam partizana pripremajući se za izvršenje zadataka od kojih i naš Dubravac, čuveni miner komandir minerske čete moj susjed Jaković Todor Zec.«[39]

Odbornik Rade Višnjić Berlić sjećajući se raznih teškoća pri obavljanju odborničkih zadataka prisjeća se svog puta iz Popova Sela preko Dubrava i rijeke Mrežnice da bi prisustvovao sastanku Kotarskog NOO-a na Veljunu. »Na sastanku Kotarskog NOO-a išao je i predsjednik našeg općinskog NOO-a Nikola Jaković i još četvorica drugova. Dobro da se nisam utopio. Lađa kojom smo se prevozili bila je malena pa smo svi morali stajati. Lađar je htio da nas sve preveze odjednom. Bilo je toplo vrijeme pa smo kapute samo ogrnuli na ramena. Negdje na sredini Mrežnice lađa se počela ljuljati i odjednom se prevrnula. Jedini sam znao plivati, šesnaestogodišnji mladić Dušan Višnjić se utopio. Dvojicu sam izvukao do vrba i tako ih spasio, a ostala trojica su se, kao i lađar, prihvatili za lađu i tako spasila.«[40]

Zbog stalnog izmjenjivanja neprijateljske vojske i partizanskih jedinica na teritoriji Dubrava bilo je slučajeva da se bježalo i ispred partizana ne znajući da su to oni. Tako se ugasio život i odbornika Mane Perića iz Popova Sela. Rade Višnjić Berlić kaže: »Najprije uveče u naše selo su upale ustaše. Kada su se oni povukli oko dva sata mi smo se povratili u selo. Odjednom smo za-

39 HAK, k. 1, Toso Jaković, sjećanje.

40 HAK, k. 1, Rade Višnjić Berlić, sjećanje.

pazili ponovni dolazak vojske. Misleći da su opet ustaše bježali smo u pravcu šume. Sa nama je bježao Mane, razdvojili smo se i u jednom času čuo sam da je opalilo nekoliko pušaka. Pomislih: Ubili su Manu. U tom momentu stigao me jedan i srušio u snijeg. Usmjerivši pušku u mene pitao me je tko sam. Umjesto odgovora trgnuo sam mu pušku i srušio u snijeg, davši se u bijeg u pravcu Lalić Dola. U selu sam ljudima rekao da su ustaše opet u selu, a oni mi objasniše da to nisu ustaše nego partizani koji su pred neko vrijeme iz Lalić Dola otišli u Popovo Selo. Eto tako je od naših ubijen naš vrijedni odbornik Mane Perić.«[41]

Obavljajući odborničke zadatke pao je u neprijateljske ruke i odbornik Tošo Jaković Dajin i odveden u njemačko zarobljeništvo decembra 1943. godine. O tome on kaže: »Obavljao sam od 1941. godine teške odborničke zadatke na neoslobođenom teritoriju, sve do 1943. kada sam uhvaćen. Vraćajući se sa sastanka odbornika koji je održan na Veljunu novembra 1943. godine. Već na Mrežnici pri povratku u Dubrave obaviješten sam da ne smijem u svoje selo. Otišao sam spavati u Rebiće kod kuće Rade Rebića Šepe. Ali u noći njegovu kuću i cijelo selo opkolili su Nijemci. Uhvatili su mene, Radina sina Peru, Iliju Rebića mlinara i Milovana Pavića, koji je radio kod njegove kuće. Tada je 'iz Donjih Dubrava pohvatano 30 muškaraca i tri djevojke. Odvedeni smo u Generalski Stol i zatvoreni u konjušnicu kod trgovca Tatalovića, a nas petoricu optuženih da prevozimo partizane na rijeci Mrežnici, u neki podrum u prostoriju za krumpir. Mnogi od nas uhapšeni dobili su dobrih batina. Naročito su tukli Simu Jakovića Markova. Ne znam kojim slučajem su sve pustili osim nas petorice. Saslušavali su nas redom. Prvo mene. Pitali su me tko razara željezničku prugu, šta znam o četnicima-partizanima, zašto nisam kod kuće, a zatim su saslušavali Peru. Njega su jako tukli. Došao je k nama sav krvav. Išla mu je krv na nos i uši. Zatim su saslušavali Iliju pa Milovana, i oni su dobili teških batina. Za kraće vrijeme premjestili su nas u kuću trgovca Sime Vrećice. K nama je došao i stari trgovac Rade Tatalović. Upitao me: Dajkane, da ti nisi što rekao? Ne, ništa, odgovorih. On se plašio, stariji čovjek, trgovac, Srbin i nama partizanima mnogo pomogao, slao nam je i pomoć, pa se bojao da netko od nas pod batinama ne bi Što rekao i otkrio. Bilo mu je lakše i ugodno se osjećao kad se Uvjerio da nitko od nas nije ništa rekao i prokazao, a da to nikad nećemo ni učiniti bilo kako nas mučili. Sa željezničke stanice Generalski Stol odvezli su nas u Karlovac, a iz Karlovca u Zagreb. Tu se sakupilo nas 10 partizana i oko 150 Talijana. Strpali su nas u vagone i otpremili u Njemačku, te u Francusku gdje smo radili na iskopavanju neeksplodiranih avionskih bombi. Da, s nama je

41 HAK, k. 1, Rade Višnjić Berlić, sjećanje.

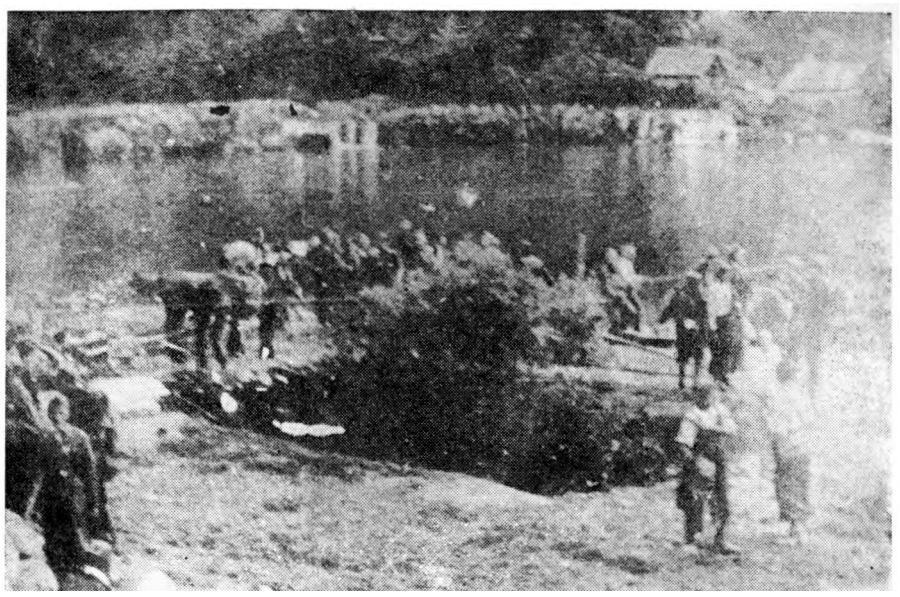

Jedinice 8. kordunaške divizije prelaze rijeku Dobru kod Trošmarije,

bio uhapšen i Rade Rebić, trgovac i gostioničar iz Donjih Dubrava. On je kao bolestan ostao negdje u bolnici. Iz Francuske smo zbog nadiranja saveznika prebačeni ponovo u Njemačku. Iz Belgije je pobjegao Pero. Prihvatili su ga Englezi, i putem neke veze došao u Dalmaciju gdje se priključio našoj partizanskoj jedinici i poginuo kod Sušaka 1945. Ostali smo kopajući rovove u Njemačkoj Milovan, Ilija i ja, a zatim smo i neko vrijeme do dolaska Amerikanaca radili kod nekog farmera, i nakon oslobođenja, od tog gazde krenuli smo pješice za Jugoslaviju, ali su nas Amerikanci stavili u sabirni logor u kojem je bilo oko 400 Jugoslavena i na hiljade Rusa i Poljaka. Nakon nekog vremena iz Njemačke sam otišao u Ameriku kod svog brata Milanka. Samo nakon pet dana po mome dolasku moj brat Milanko je poginuo od neke eksplozije u fabrici. Ilija i Milovan su otišli 1945. u naš rodni kraj u Jugoslaviju, a ja sam se vratio u svoje Dubrave tek 1977.«[42]

Zbog svakodnevne ugroženosti sela na području Dubrava i Ponikava, i Općinski NOO za Gornje Dubrave nije se nikad duže zadržavao na određenom mjestu. Veći dio 1942. godine Općinski NOO bio je na području Donjiih Dubrava smješten u šumi Lisavi (Mašnik). Tu je bila jedna mala koliba u kojoj se najčešće zadržavao

42 HAK, k. 1, Tošo Jaković, sjećanje.

Nikola Jaković, predsjednik Općinskog NOO Gornje Dubrave 1942/43.

predsjednik Općinskog NOO Nikola Jaković i tajnik Jovo Janjanin. Jovo se sjeća da su u toj kolibi imali dva kofera i u njima nešto papira i općinske arhive, te krevet zbijen od dasaka, manji stolić i neku stolicu. »Često nas je nadlijetao a i cijeli naš kraj, Pavelićev avion, a i ne malo puta bacao bombe po šumi i njenoj okolici. Mi kod našega odbora nismo imali nikakve straže, jer je sav naš narod od pionira do starca bio na straži. Iako su naše Dubrave bile poluoslobođeno i neoslobođeno područje, s ponosom možemo istaći da nas nikada nitko nije izdao. Svuda smo na vrijeme bili obaviješteni o neprijateljskim pokretima i namjerama.«[43]

Općinski NOO iz šume Lisave premjestio se u Gornje Dubrave i tamo bio neko vrijeme u popovu stanu, te u kući Sime Zatezalo i Vucelić Milke, zatim u selu Miricima (Luganima) u kući Đure

43 HAK, k. 1, Jovo Janjanin, sjećanje.

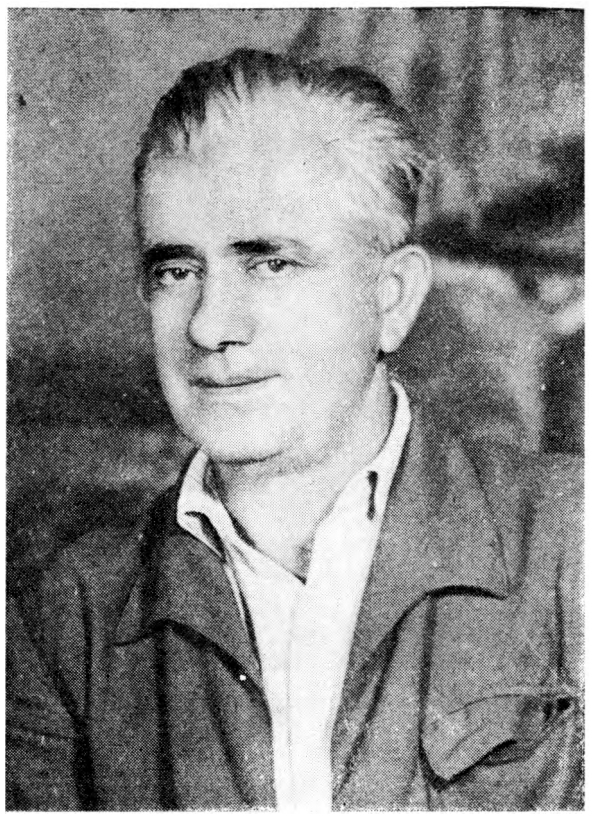

Tajnik Općinskog NOO Gornje Dubrave Jovo Janjanin 1942/43.

Mirica Tutela, u Ponikvama, u kući Ignjatije Lalića[44] i u kući Mile Maravića[45], te u Lalić Dolu, Komarici i najduže u selu Kamenskom.

Tu je Općinski NOO izvjesno vrijeme radio u kući lugara Sime Ivkovića, te u kući Dane Pavlovića, da bi se najduže zadržao u kući Mile Pavlovića Merikanta. Ni tu se Općinski NOO nije mogao duže zadržavati, jer je često bio ugrožavan od takozvanih ustaških trupova koji su na ovo područje iz pravca Ogulina često upadali, naročito u posljednjim godinama rata. Međutim, odbornici Općinskog NOO-a nikad nisu gubili vezu sa seoskim NOO-ima i narodom. Narod je uvijek znao gdje se premjestio Općinski NOO i dolazio uvijek kada mu je bilo potrebno, a naročito radi propusnica koje su izdavane radi odlaženja u druge krajeve, prije svega

44 Ignjatiju Lalića uhvatile su ustaše 1941. i bacile u Klečku jamu kod Ogulina. •

45 Milu Maravića uhvatile su ustaše 1944. i odvele u Zdihovo, gdje su ga zaklale.

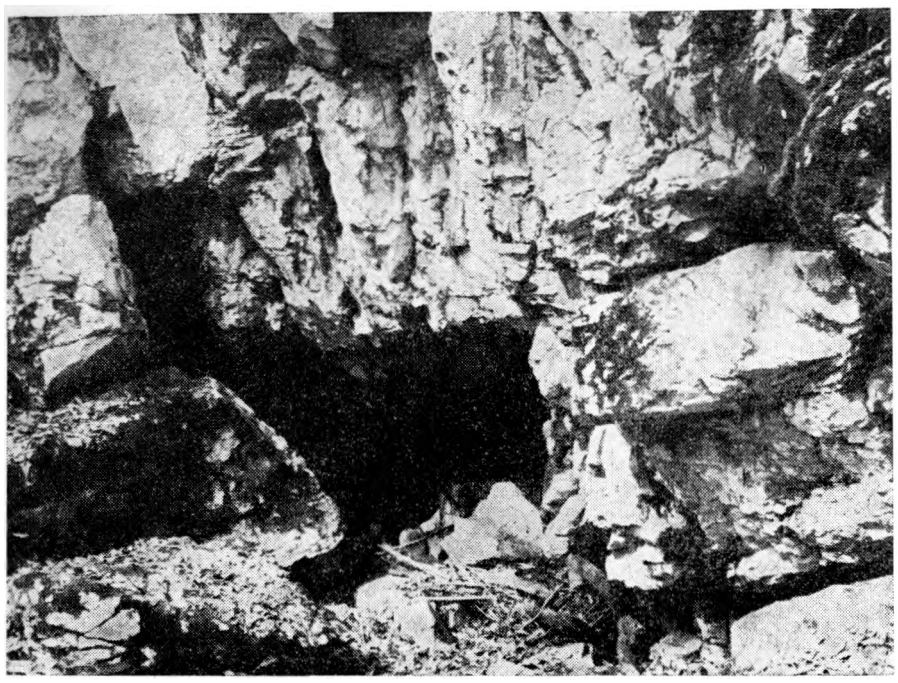

Pećina kod ponora Sušicc.

preko rijeke Mrežnice na Kordun, radi kupovanja hrane i stoke ili zamjene soli za žito. Narod Dubrava je cijenio napore i rad svojih odbornika i na razne načine pomagao u ostvarivanju zadataka NOO-a kojima su pomagale partijske i sve druge organizacije NOP-a. Međusobna povezanost NOO-a na terenu i sa Kotarskim NOO-om Veljun omogućavala je prenošenje iskustava iz jednog sela u drugo, a iz toga je proizlazilo uključivanje u rad cjelokupnog stanovništva. Na razne načine narod je pomagao NOP. Tako su svi sposobni na zahtjev partijskih organizacija i svojih odbornika često učestvovali zajednički s partizanima u izvođenju diverzantskih akcija na željezničkoj pruzi između Generalskog Stola i Tounja, upotrebljavali su svoje lopate i krampove, a ponekad je neka alatka radi brzine izvođenja akcije znala ostati tamo gdje se akcija izvodila. Simo Rebić Sirnica se sjeća: »Kad su ustaše naišle nakon izvršenja jedne diverzije na mjesto razorenog bunkera, zapazili su i lopatu (njegovu lopatu) koja je bila od goveđe balege, pa su rekle: Ovo ne razaraju samo partizani, nego i ovi okolo seljaci. Vidi ove lopate. Njih sve treba pobiti i uništiti.«[46]

46 HAK, kut. 1, Simo Rebić Sirnica, sjećanje.

Simo Rebić Sirnica i Pero Kušić Maldć, kao i neki drugi, iznosili su iz pećine od potoka Sušice granate u selo Rebić Glavicu i vadili iz njih eksploziv kojeg su odnosili dubravski borci, diverzanti i njime urffštavali neprijateljske komunikacije, bunkere i druga neprijateljska uporišta.[47]

Partijske organizacije i NOO-i Dubrava pored ostvarivanja niza zadataka, sredinom marta 1942. godine izvršili su detaljne pripreme na području Gornjih i Donjih Dubrava za odlazak oko 200 ljudi, žena, omladine i pionira na narodni zbor na Veljunu. Tu su zapaženi razdragani Dubravci svojom pjesmom i veseljem iako su prošli težak put između neprijateljskih posada i bunkera, po blatnjavom terenu da bi se našli u kolu s borcima i narodom Korduna. I danas učesnici ovog velikog narodnog zbora sa ushićenjem pričaju svoje doživljaje ističući ogroman značaj ovog susreta boraca i naroda za još svestraniji rad i pomoć NOP-u.

Već tada stanovnici pojedinih sela pomagali su jedni dinge u obavljanju proljetne sjetve, žetve, kosidbe i sklanjanju ljetine u zemunice ili pećine, da je neprijatelj ne bi pronašao. Gotovo svaka kuća imala je jednu ili više zemunica pripremljenih za sklanjanje životnih namirnica pa i ljudi u slučaju iznenadnog naleta neprijateljske vojske. Zemunice su rađene na razne načine i na raznim mjestima, na ognjištima popaljenih kuća, gospodarskih zgrada, u podrumima, u blizini kuća, a neke od njih i kilometar dva udaljene od sela, obično u predjelima u kojima bi ljudi boravili za vrijeme zbjega. Zemunice su bile obično maskirane granama i lišćem. Individualne zemunice osiguravali bi sami seljaci, a izrađene u organizaciji NOO-a, straže.

Organi narodne vlasti davali su uputstva za izgradnju zemunica, a i partizanska štampa je objavljivala članke u kojima je upozoravala na neophodnost sakrivanja živežnih namirnica u zemunice i trapove. Tako je »Narodni borac«, u broju od 29. oktobra 1942. pozvao stanovništvo Korduna da što prije obavi i spremi u zemunice kukuruz i u trapove krumpir koji je veoma dobro rodio te godine, te da ga dobro maskira kako ga neprijatelj ne bi našao d opljačkao. Okružni komitet KPH za Karlovac izdao je više letaka i proglasa u kojima je pozivao narod da se angažira na kopanju zemunica kako bi sačuvao što više hrane. Tako u letku od oktobra 1942. piše: »Ni jedno zrno žita, ni jedan klip kukuruza, ni jedan krumpir ne smije doći u ruke okupatora i njegovih plaćenika . . . spremite i spasite žito i ostale živežne namirnice za sebe i svoju narodnooslobodilačku vojsku«.[48]

47 Isto,

48 HAK, f. OK KPH za Karlovac, k. 2.

Izbori za narodnooslobodilačke odbore, decembra 1942.

Već od oktobra 1942. godine narodnooslobodilački odbori organiziraju brojne akcije i održavaju niz sastanaka u vezi priprema za provođenje izbora za seoske, općinske i kotarske NOO-e. Pripreme se provode na osnovu Naredbe Vrhovnog štaba NOPO i DVJ od 2. septembra 1942. godine. U predizbornoj aktivnosti u partizanskoj štampi, na sastancima u selima ističu se rezultati postignuti u sakupljanju dobrovoljnih priloga za narodnooslobodilačku vojsku, bolnice i siromašno stanovništvo. Da bi se što više doprinijelo pomoći narodnooslobodilačkom pokretu pripreme su provođene pod parolom »Svi u partizane!« »Sve za partizanski front!« »Dolje protunarodna vlast!«, »Živjeli NOO-i!«, »Živjelo borbeno jedinstvo Srba i Hrvata!«, »Birajmo poštene, časne i borbi odane ljude«!, »Ni jedno zrno okupatoru!«. U predizbornoj kampanji NOO-i Dubrava su se uključili u akciju NOO-a Korduna i Banije na sakupljanje životnih namirnica za pomoć narodu Gorskog kotara i Hrvatskog primorja i postigli značajne rezultate u realizaciciji mnogobrojnih zadataka. Sakupljanje dobrovoljnih priloga za hrvatska sela, kako u navedenim krajevima, tako i na području Dubrava, dalo je vidne rezultata na političkom polju. Isticani su primjeri borbe hrvatskog naroda protiv okupatora i njegovih pomagača, što je imalo odraza za daljnje razvijanje i učvršćivanje bratstva i jedinstva srpskog i hrvatskog naroda. U toj kampanji za narod Hrvatskog primorja i Gorskog kotara postignuti su dobri rezultati u svim selima i zaselcima dubravske općine. Istovremeno prikupljala se pomoć za partizane i partizanske bolnice. Kao primjer aktivnosti i postignutih rezultata list »Narodni borac« br.
10 od 15. decembra 1942. godine pored ostalog je zapisao: »Žene svjesne uloge i dobra koja su učinili našem narodu partizani, ranjenim drugovima poklanjaju veliku pažnju. AFŽ u bolnice i ambulante donijele su mnoge darove. S darovima i miloštama hoće da olakšaju njihove bolove. Kao primjer brige za ranjene drugove, služi nam dobar AFŽ-a općine Dubrave. One su za ranjene drugove u jednu bolnicu predale 53 kom pilića, 225 kom. jaja, 11 kg masti, 1/2 kg maslaca, 50 kg pekmeza, 13 i 1/21 vina, 91 rakije, 4 i 1/2 1 paradajza, 3 kg sira, 2 kg kisele paprike, 2 kg šećera, 1 kg meda, 3 kg suvih šljiva, 1/2 kg kobasica, 12 kg svinjskog i kokošjeg mesa, 12 kg jabuka, 25 kg oraha, 2 kg soli i 100 kom cigareta.«[49]

U vezi takmičenja i rezultata na prikupljanju pomoći za bolnice, list »Riječ žene« je zapisao: »Drugarice iz općine Gornji Skrad posjetile su drugove u bolnici. One su donijele ranjenim drugovima hranu i 12 plahta koje su sašile od platna, darovanog od dru-

49 HAK, Zb. Per. kut. 3.

garica iz Donjih Dubrava ... Za bolesne i ranjene drugove sakupile su drugarice i poslale u bolnicu, takmičeći se međusobno: Gornje Dubrave 10 porcija za bolesnike, 1 kg masti, 61 mlijeka, 110 jaja, 30 metara Navoja, Dugi Dol: 3,5 1 mlijeka i 15 jaja; Donja Perjasica: 101 mlijeka, i 54 jaja: Štirkovac: 15 jaja i 3,51 mlijeka: Donje Dubrave: 1 jastuk, 1 maju, 6 prsluka, 5 suknji, 1 kapu, 4 košuljice, 1 ručnik, 1 plahtu, 1 kg masti, 11 porcija, 10 kašika, 75 jaja, 3 1 mlijeka, 26 metara zavoja i 86 metara domaćeg platna.«[50] Tadašnja skojevka Marija Zatezalo Judova se sjeća kako su žene i omladinke Donjih Zatezala, Mirića kao d drugih sela Dubrava po noći uz straže da ih neprijatelj ne bi iznenadio plele rukavice, poluvere, čarape i tkale platno, ne samo za rublje i plahte nego i za zavoje koje su izrađivale u kući Smilje Zatezalo Vajine, odbornice AF2-a, u selu Medićima, uz neposrednu blizinu pruge i svega nekoliko stotina metara udaljenom od neprijateljskog uporišta Generalski Stol.

Naveo sam samo nekoliko primjera koji su objavljeni u navedenim listovima radi ilustracije. Međutim, rezultati u prikupljanju pomoći ostvareni na području Dubrava i Ponikava u vrijeme predizbornih priprema za pomoć narodu Gorskog kotara i Hrvatskog primorja bili su daleko veći. Sakupljene životne namirnice (pšenicu, kukuruz, krumpir, grah, pa i suho meso) odbornici su otpremali iz sela Donjih i Gornjih Dubrava u zaselak Rebić Glavicu, u jednu napuštenu kuću — komoru, pored kuće odbornika Nikole Rebića Ravajlova. Krajem decembra 1942. i početkom 1943. godine sakupljenu hranu žene, omladina, pa i pioniri nosili su kroz šumarke i polja u selo Miriće-Lugane u Gornjim Dubravama do kuće Jove Višnjića, a iz Lugana u organizaciji NOO-a hrana se prebacivala preko rijeke Dobre u Popovo Selo, Lalić Dol i dalje prema Gorskom kotaru.[51]

Solidarnost naroda Dubrava kao d drugih ustaničkih područja Korduna, Banije i Like u pružanju pomoći hrvatskom narodu Gor skog kotara i Hrvatskog primorja bila je velika. Svijest boraca i naroda o pravednoj borbi i uvjerenje da samo rukovođeni KPJ mogu osloboditi svoj kraj i čitavu zemlju bili su osnovni elementi snage ustanka u ovim krajevima. Takvo raspoloženje naroda i stepen razvitka NOP-a omogućio je provođenje izbora za seoske i općinski NOO u decembru 1942. godine, tzv. decembarskih izbora i na teritoriju neoslobođenih sela dubravske općine. Izbori za seoske i općinski NOO provedeni su na dva mjesta: za područje Donjih Dubrava u predjelu šume Mašnik i za područje Gornjih Dubrava i Ponikava u selu MunjaSl. Pripreme za provođenje izbora provela je izborna komisija Kotarskog NOO-a Veljun uz pomoć

50 HAK, Zb. Per, »Riječ žene« br. 8—9, str. 11. i 27.

51 HAK, k. 1, Sjećanje Sirnice i Mare Rebić Nikoline, Sime Rebića, Milke Rebić Gazdine, Duške Vucelić Gajanove, Rade Vucelića Gajanova i drugih.

partijskih organizacija, NOO-a, organizacija AFŽ-a i omladine na području svakog općinskog NOO-a. U razdoblju od decembra 1942. do kraja marta 1943. godine provedeni su izbori na području sva četiri kotarska NOO-a: Vojnića, Vrginmosta, Slunja i Veljuna čiji je rad koordinirao Privremeni okružni NOO za Kordun. Na području kotara Veljun izbori za seoske i općinske NOO-e provedeni su u vremenu od 21. decembra 1942. do 6. januara 1943. godine. Na izborima za općinske NOO-e Cvijanović Brdo, Gornje Dubrave, Klokoč, Perjasica, Skrad, Veljun i Cetingrad prisustvovalo je 65% birača.[52] Kotarske izborne komisije izabrale su i delegate za Okružnu konferenciju NOO-a Kordun. U vrijeme predizbornih priprema i njihovog provođenja vođena je široka akcija za mobilizaciju u NOV u čemu su ostvareni i vidni rezultati na području općine Gornje Dubrave.

Već 9. februara 1943. godine, nakon što je Komanda područja za Kordun potvrdila izbore Općinskog NOO-a Gornje Dubrave, sastali su se odbornici seoskih i općinskog NOO-a »radi uvođenja u novu dužnost.«[53] Nakon konstituiranja Općinskog NOO-a po granama uprave isto je učinjeno i za seoske NOO-e koji su sada reorganizirani tako da je za više zaselaka ili sela formiran jedan seoski NOO. Novoizabrani odbornici upoznati su s opsegom djelatnosti seoskog, općinskog i kotarskog NOO-a što je značilo i njihovo usmjeravanje u izvršavanju konkretnih zadataka.

Iz sačuvanog zapisnika sa sjednice odbornika Općinskog NOO-a Gornje Dubrave, od 19. februara 1943. godine, saznajemo da su istoj prisustvovali odbornici općinskog NOO Nikola Jaković, Đuro Mikašinović, Milorad Mikašinović, Jovan Ivković, Petar Ivković, Rade Rebić i Lazo Višnjić, a od seoskih NOO-a odbornici Nikola Vucelić, Simo Mirić, Simo Rebić, Raco Mikašinović, Tošo Jaković, Đuro Munjas, Mane Perić, Nikola Vignjević, Mile Lalić, Ilija Jaković, Mane Vucelić, Ilija Rajnović, Simo Busić, Petar Protić, Nikola Rebić, Nikola Ivković, Milan Mikašinović, Danica Papić, Rade Zatezalo, Rade Višnjić Bulić, Dušan Mirić, Nikola Jaković, Nikola Zatezalo Jud, Rade Vucelić, Vajo Kušić, Petar Ivković, Nikola Busić, Nikola Kušić i Nikola Pavlović. Jedino ovom sastanku nije prisustvovao Ratko Višnjić, koji se u to vrijeme nalazio u partizanima. Sjednici odbora prisustvovao je i odbornik Kotarskog NOO-a Veljun za područje Dubrava, Petar Mikašinović. Na ovoj sjednici izabrano je 7 članova Općinskog odbora: i to za predsjednika ponovo Nikola Jaković, za tajnika Đuro Mikašinović i za blagajnika Lazo Višnjić. Ostali odbornici Općinskog odbora bili su raspoređeni na određene poslove. Tako je Rade Rebić vodio brigu o radu NOO-a na području Donjih Dubrava, Milorad Mikašinović, Gornjih Dubrava, Jovan Mi-

sa Izvještaj KK KPH Veljun od 6. februara 1943, HAK, f. OK KPH za Karlovac, kut. 4.
53 HAK, f. Općinski NOO Gornje Dubrave.

1

Sa sajma u Veljunu 1944.

kašinović, Go jaka, Popovog Sela i Planine i Petar Ivković na području Ponikava. Oni su imali zadatak da svakih osam dana podnose izvještaj o radu seoskih NOO-a na području pomenutih poreznih općina, Općinskom NOO-u. Tom prilikom izvršena je i raspodjela rada unutar Općinskog NOO-a. Tako je blagajnik Lazo Višnjić bio zadužen za upravu, privredu i financije, Petar Ivković za socijalni i zdravstveni odjel i Rade Rebić, za propagandu, prosvjetu i vjeru. Na istoj sjednici Općinskog NOO-a izvršena je reorganizacija seoskih NOO-a, dok je do tada za svako selo i zaselak bio zadužen po jedan ili dvojica odbornika, sada je za više zaselaka formiran seoski NOO s predsjednikom, sekretarom i blagajnikom. Tako je formirano ukupno 5 seoskih NOO-a i to: za selo Gornji Zatezali, Kukići, Vucelići, Mikašinovići i Jakovići (Rakići) sa predsjednikom Racom Mikašinovićem, sekretarom Simom Rebićem i blagajnikom Racom Vucelićem; za sela Donji Zatezali, Mirići, Jakovići, (Kršići), Janjani, Jakovići (Švajcani) i Rebić Glavicu sa predsjednikom Nikolom Zatezalo Judom, sekretarom Dušanom Miricem i blagajnikom Nikolom Rebićem Ravajlovim; za sela Vucelići (Jusići), Višnjići, Perići, Mikašinovići, Janjani i Mirići (Lu-

gani) s predsjednikom Simom Mirićem, sekretarom Milanom Mikašinovićem i blagajnikom Nikolom Vucelićem; za sela Gojak, Popovo Selo i Munjasi s predsjednikom Radom Višnjićem Bulić, sekretarom Petrom Ivkovićem, i blagajnikom Đurom Munjasom; za sela Prtenjaci, Lalić Dol i Kamensko s predsjednikom Nikolom Pavlovićem, sekretarom Nikolom Vignjevićem i blagajnikom Nikolom Kuišćem; za selo Ponikve s predsjednikom Nikolom Ivkovićem, sekretarom Ilijom Rajnovićem i blagajnikom Milom Lalićem.[54] Odbornik Kotarskog NOO-a Pero Mikašinović upoznao je okupljene odbornike sa političkom situacijom u zemlji i svijetu, o potrebi što čvršćeg povezivanja fronte i pozadine i u tome posebno naznačio ulogu organa narodne vlasti. Date su detaljne upute za budući rad, kako seoskih tako i općinskog NOO-a. Osobito je istaknuta briga NOO-a za snabdijevanje boraca i siromašnog stanovništva, te nužnost sprečavanja prodaje životnih namirnica i stoke u mjesta neprijateljskih posada i garnizona. Nakon konstituiranja NOO-a zaključeno je da se Općinski NOO smjesti u crkvenoj zgradi, tj. bivšem popovom stanu, u Gornjim Dubravama, gdje će biti smještena i partizanska straža za koju će hranu osiguravati seoski odbori s područja porezne općine Gornje Dubrave. Za osiguranje hrane, za stražu i za općinski NOO, bili su zaduženi odbornici Ilija Jaković, Rade Višnjić Bulić i Petar Ivković.

U ovom sastavu Općinski NOO Gornje Dubrave ostao je sve do 26. septembra 1943. godine s jedinom izmjenom što je mjesto Đure Mikašinovića za tajnika ponovno postavljen Jovo Janjanin.

Prvi izbori provedeni na osnovu Septembarske naredbe Vrhovnog štaba NOVJ na oslobođenom području Korduna, Banije i Like imali su višestruki značaj, ali na području neoslobođenih Dubrava bili su jedno još snažnije oružje u doprinosu još čvršćeg i potpunijeg jedinstva naroda kada se radilo na savladavanju brojnih teškoća rata na ovom izuzetno specifičnom području s obzirom na stalno prisustvo neprijatelja. Ovim izborima potvrđena je privrženost stanovništva dubravske općine, organima narodne vlasti, izražavajući joj snažnu podršku što je uzdizalo autoritet odbornika i NO odbora.

Tako su provedeni izbori pored političkog imali i veliki praktički značaj. Oni su bili jedna velika politička akcija svih antifašističkih organizacija, veliki ispit rada i uticaja KPJ u ovim krajevima. Istovremeno oni su donijeli i osvježenje u sastavu i radu NOO-a s time i poboljšanje rada unijevši novi polet u borbi naroda za slobodu, bratstvo i jedinstvo.

Rad NOO-a posebno je došao do izražaja u vrijeme 4. neprijateljske ofanzive i savladavanja njenih posljedica. Narod Dubrava, rukovođen NOO-ima, dao je sve što je mogao da bi na svom po-

54 HAK, Zapisnik sa sjednice odbornika Općinskog NOO-a Gornje Dubrave od 9. februara 1943.

dručju omogućio smještaj stanovnicima s područja Perjasice i Veljuna kao i borcima 2. bataljona 1. KPO koji su se uspjeli ispred snažnih neprijateljskih snaga koje su nadirale preko Korduna u pravcu Bosne, gdje se nalazio Vrhovni štab NOV, da 24/25. januara 1943. se prebace preko rijeke Mrežnice kod Miletina mlina (Mileta Zatezalo) na područje Donjih i Gornjih Dubrava.

Nakon prelaska rijeke Mrežnice izbjeglice s područja kotara Veljun i borci 1. KPO sprovedeni su na smještaj i hranu u organizaciji NOO-a u sela Gornji Zatezali, Kukići i Mikašinovići. »Kretanje od rijeke Mrežnice do sela Gornji Zatezali bilo je veoma obazrivo sve dok prvi borci nisu stupili u kontakt sa stanovnicima navedenih sela Donjih Dubrava, koji su već bili obaviješteni o dolasku naroda i partizana sa susjednih ugroženih područja Korduna. Omladinci i omladinke organizirali su straže oko sela radi sigurnijeg smještaja naroda i boraca. Domaćice su užurbano pripremlae večeru, a starije osobe postarale su se da založe vatre kako bi kuće bile toplije radi sušenja odjeće i obuće. Nije se znalo tko je više radio tako da je već nakon sat i pol skuhana palenta i kiseli kupus sa suhim mesom a bilo je i sira, jaja pa i rakije. NOO-i, organizacije AF2-a i omladine darovale su nekoliko boraca koji su bili slabo obučeni sa košuljama, gaćama i prslucima.«[55] Nakon nekog vremena veći broj boraca i naroda otišao je iz ovih sela prešavši željezničku prugu između željezničke stanice Donje Dubrave i Globorničkog mosta kroz šumu Međuvođe na područje Gornjih Dubrava, gdje su ih odbornici, uz pomoć drugih organizacija NOP-a, kao i jedan broj članova Kotarskog komiteta Veljun i kultumo-prosvjetne grupe, razmjestili po kućama u Gornjim Dubravama. Tako se u vrijeme žestokih borbi na Kordunu u vrijeme 4. neprijateljske ofanzive na području Dubrava razmjestio veći broj izbjeglica s područja Kotarskog NOO-a Veljun i partizana. U svakoj kući, prema njenoj mogućnosti, bilo je smješteno i do 20 žena, djece ili boraca. Danica Zatezalo Kožareva, iz Gornjih Zatezala, sjeća se da je samo u njenoj kući bilo smješteno 16 žena i djece. »Gotovo je tako bilo u svakoj kući u našim selima. Hranili smo se svi zajedno. Zapravo, kuvali smo ono jedino što smo imali — kupus i krumpir. Bili smo sretni da jedni drugima možemo pomoći.«[56] Nakon borbi, razaranja i povlačenja neprijateljskih snaga s Korduna stanovnici kordunaških sela povratili su se iz Dubrava na svoja zgarišta gdje su uz pomoć partizanskih odreda Korduna radili na konsolidaciji prilika u svojim selima.

Već 28. februara 1943. godine na konferenciji NOO-a Veljuna, Vojnića, Slunja i Vrginmosta dogovoreno je o nužnosti formiranja Okružnog NOO-a radi objedinjavanja rada NOO-a na Kordunu i popunjavanja seoskih, općinskih i kotarskih NOO-a novim članovima,

55 HAK, k. 3, Gnjaco Perić, sjećanje.
56 HAK, k. 1, Danica Zatezalo Kožareva, sjećanje.

jer se određeni broj odbornika uključio za vrijeme ofanzive u partizanske jedinice ili je obolio od tifusa. Iz izvještaja Okružnog komiteta KPH za Karlovac, upućenog 5. marta, Centralnom komitetu KPH, vidimo da je konferencija za biranje Okružnog NOO-a za Kordun održana 11. marta 1943. u selu Gornji Budački, kod Kmjaka. U Plenum Privremenog Okružnog NOO-a za Kordun s područja Dubrava izabran je Jovo Janjanin. U prvoj polovini 1943. epidemija tifusa proširena na Kordunu i Baniji, nakon povratka izbjeglog stanovništva iz Bosne proširila se i na područje općine Gornje Dubrave, što je otežalo i onako težak rad seoskim NOO--iina. Tada su na osnovu uputa saniteta Glavnog štaba Hrvatske i Inicijativnog odbora ZAVNOH-a formirane zdravstvene sekcije ili odbori kod svih NOO-a, od seoskih do Okružnog. Ti odbori organizirali su zdravstvene kurseve pri kojima su se žene i omladinke učile kako i što treba raditi da bi se bolest spriječila. Nema sačuvanih podataka koliko je stanovnika na području općine Gornje Dubrave bilo zahvaćeno ovom opakom bolesti, ali prema kazivanju ljudi može se pretpostaviti da je najveći broj oboljelih od tifusa bio na području Donjih Dubrava. Vjerovatno to i iz tog razloga što su ustaše 7. aprila 1943. iznenadile stanovništvo Gornjih Dubrava i odvele u ustaški logor u Sisak oko 300 stanovnika, pa je na tom području uprave i iz tog razloga bilo manje oboljelih. »Narod je otjeran u koncentracioni logor u Sisak, tri duše su ubijene, dvoje sa motikom, a jedno dijete je razbijeno o kamen, sposobni spremljeni u vagone i upućeni u Njemačku na rad. Isto tako opljačkano je 450 komada goveda, 620 komada sitne stoke. Iz Donjih Dubrava narod je prebjegao na teritorij općine Perjasica. Narod je u strahu i nalazi se više u šumi, pošto neprijatelj ide stalno pljačkati.«[57] Epidemija tifusa zahvatila je i veliki broj boraca Osme kordunaške divizije, tako da je pored mnogih od tifusa umro i sekretar divizijskog komiteta KPJ Rade Janjanin, poznati komunista i komesar partizanskih jedinica veoma cijenjen ne samo kod svog naroda iz Dubrava i Ponikava nego širom Korduna i Plaščanske doline, gdje je ratovao i djelovao.

Ugroženi svakodnevno od neprijateljskih nasrtaja i zbog bolesti i odvođenja u koncentracione logore, sa smanjenim brojem stanovništva, odbornici općinskog i seoskih NOO-a uspješno su se snalazili i u tim novim za život još težim okolnostima. Oni su uspjeli organizirati proljetnu sjetvu i zasijati veći dio površine žitom čak i u selima Gornjih Dubrava, gdje u pojedinim domaćinstvima nitko nije bio ostao kod kuća nakon odvođenja u logore. U obradi proljetne sjetve 1943. stanovnicima srpskih sela pritekla su u pomoć i neka hrvatska domaćinstva. »U najtežim momentima znali Su nam pomagati pojedini Hrvati iz susjednih sela. U aprilu

57 **Izvještaj** KK KPH **Veljun o političkoj situaciji na kotaru upućen** 21. 4. 1943. OK KPH **za Karlovac,** HAK, **f.** OK KPH **za Karlovac, mikrofilm, kut. 6.**

1943. narod iz Gornjih Dubrava odveden je u ustaški logor. Stoka je bila opljačkana, poljoprivredni alat uništen, nije imao tko s ni čime obrađivati zemlju. Sjećam se dobro Kasunić Vida, kovača iz Duge Gore. Prolazio je kroz naše selo Miriće (Lugane) i vidio me kako kopam cjelinu i rekao: ‚Ma nemoj se tako mučiti, ja imam volove, neka ti žena dođe po njih, a ne ti, jer bi te mogli uhvatiti. Ori ti s mojim volovima koliko ti treba, ako naiđu ustaše ili domobrani, ne žali volove, pobjegni. Ostavi ti volove, ostaće krava pa će se opet nešto obnoviti.« Tako je i bilo. Ja sam te godine izorao sve što sam mislio na njegovim volovima.«[58] Bilo je još ovako divnih primjera pomoći naroda narodu što je doprinosilo snažnijem razvijanju bratstva — jedinstva i sve čvršćem uvjerenju da se samo zajedničkom borbom može doći do slobode. U to vrijeme i sela su se međusobno pomagala kako bi mogla zasijati što više žita, posaditi krumpira, kupusa i spremiti što više hrane kako za potrebe stanovništva tako i za potrebe jedinica NOV. Iste 1943. godine, partijske organizacije, NOO-i i druge organizacije NOP-a nisu zaboravile da organiziraju i proslavu 1. maja u svim selima i zaselcima općine Dubrave gdje je to bilo moguće. »Proslava 1. maja u Dubravama provela se u potpunosti onako kako smo dali upute. Na svim brdima oko neprijateljskih posada Donjih Dubrava, Generalskog Stola, te Gornjih Dubrava i Ponikava tačno u 21,30 sati zapaljeni su kresovi. Kada su kresovi planuli, ustanovljeno je da su se neprijateljske posade strašno uznemirile. Kod nekih kresova bilo je prisutno drugova partizana koji su malo pucketali. Kada su se čule puške naših drugova, neprijatelj je u strahu počeo da pali. Od strane neprijatelja nisu samo pucale puške nego bacači i topovi. Kresovi su gorjeli još poslije pola noći.«[59] I sam se sjećam aktivnosti omladine i pionira na sakupljanju grana i odnošenja na tako zvano Mirica brdo gdje je bila, kao i na Mašniku, ne jedna nego više velikih vatara na koje su iz neprijateljskog garnizona Generalskog Stola pucali iz bacača i topova.

Tokom 1943. NOO-i, pored toga što su na svom području osigurali hranu za stotine boraca, prikupili su veće količine hrane za pomoć narodu Gorskog kotara. Određene količine kukuruza i krumpira koje su ostale u kućama iz kojih su stanovnici odvedeni u logore predali su u fond općinskog NOO-a.

Iako je već od proljeća 1942. godine u organizaciji NOO-a bila organizirana razmjena životnih namirnica na sajmu u Veljunu i zamjene istih za sol, taj vid trgovine posebno je došao do izražaja 1943. godine i obavljao se sve do oslobođenja zemlje, što je doprinosilo lakšoj organiziranosti prikupljanja hrane za partizanske jedinice i siromašno stanovništvo.

58 HAK, kut. 1, Jovo Višnjić Leskerija, sjećanje.

59 HAK, f. OK KPH za Karlovac, 9/1031.

Zbjegovi i pomoć Hrvata ugroženom srpskom narodu

Već od prvih dana okupacije i uspostave ustaške vlasti srpski narod osuđen njenom politikom na uništenje bježao je i sklanjao se pred nailaskom okupatorske i vojske Nezavisne Države Hrvatske. Na Kordunu, Baniji i Lici poznati su veliki zbjegovi naroda što su se kretali raznim pravcima ispred neprijatelja, pa i u daleke bosanske planine u vrijeme 4. i 5. neprijateljske ofanzive, sve do Sutjeske i Neretve.

Ugroženo srpsko stanovništvo općine Gornje Dubrave skrivalo se tokom rata uglavnom na području općine u obližnjim šumama, selima i zaselcima. Ovisilo je to o tome koje je selo moralo da izbjegne i njegovo je stanovništvo bilo prihvaćeno u onom selu, odnosno zaseoku, koje u isto vrijeme nije bilo izloženo neprijateljskoj opasnosti. Pravac bježanja iz sela, bilo pojedinca ili cjelokupnog stanovništva, bio je određen geografskim smještajem, smjerom nailaska neprijatelja, vremenskim okolnostima, kišom, maglom, snijegom, i Sl. Kada bismo na geografskoj karti htjeli ucrtati kuda su stanovnici pojedinog sela ili zaseoka s područja Dubrava ili Ponikava tokom rata bježali, teško bismo se mogli snaći u mnoštvu ucrtanih pravaca. Zbog toga lakše je reći da su stanovnici Donjih Dubrava, iz onih zaselaka koja su smještena s lijeve strane željezničke pruge, ako se gleda u pravcu Ogulina, najviše bježali u pravcu rijeke Mrežnice u obližnje drage i šumarke, a osobito u predjele Mašnik i kanjon rijeke Mrežnice, no u posebnoj nuždi i preko rijeke Mrežnice, na područje Perjasice. Oni su znali izbjeći i preko željezničke pruge, u pravcu Gornjih Dubrava, u šumu Međuvođe, Bukovaču, Rebić Glavicu, pa i dalje preko Gornjih Dubrava i Gojaka, u Popovo Selo, Lalić Dol, Komaricu, Brdaricu, Prtenjake i Kamensko, u blizini Vrbovskog. Žitelji s desne strane pruge, gledajući iz pravca Generalskog Stola, bježali su u obližnje šume u tzv. Čavrakove drage, Bukovaču, Rebić Glavicu, Dolove te u selo Miriće — Lugane, Lalić Dol, Kamensko, pa i u Ponikve.

Stanovnici iz sela Gornjih Dubrava su se sklanjali u obližnje šume, a najčešće preko rijeke Dobre i Popovog Sela u Lalić Dol i tamošnja sela kao i šumu Kučaj. Iz sela Ponikava ljudi su bježali uglavnom u Kučaj, te obližnje šume i u pravcu Lalić Dola i Kamenskog. Bilo je i drugih pravaca što je ovisilo odakle je nailazila neprijateljska vojska. Tako su iz sela Gojaka znali ponekad pobjeći i u pravcu Gornjih Dubrava, prema selu Rebić Glavici.

Na području Komarice, Prtenjaka, Kamenskog i Lalić Dola znalo je izbjeći i srpsko stanovništvo sa Ljubošine i ostati u ovim predjelima po nekoliko tjedana, kao i stanovnici pojedinih sela iz Ponikava, Gornjih i Donjih Dubrava, tako da se znalo u ovim malim šumskim zaseocima ponekad naći i po nekoliko stotina izbjeglica i stoke, koju su uspjeli sobom povesti. Općinski i seos-

ki NOO-i pomagali su koliko su to u datom momentu mogli, želeći da život u zbjegu bude što bolje organiziran. Nastojalo se uvijek narodu prenijeti vijesti o povlačenju neprijateljske vojske iz sela u koja su se onda uz veliki oprez noću ljudi vraćali.

Kako sam već naveo, odnosi između Srba i Hrvata prije rata bili su dobri. No, te prijateljske i bratske veze nisu mogli narušiti ni svirepi ustaški zločini, a nešto kasnije ni četnici, koji su znali ponekad iz pravca Gorskog kotara — Gomirja upadati i na područje Dubrava, prije svega onih sela koja su bila više vezana za šumske predjele. Takvi odnosi, i njihovo sve veće produbljivanje tokom rata, doprinosili su da je srpsko stanovništvo imalo pomoć brojnih porodica hrvatskog življa koje je bilo protiv zločina, te mu na razne načine pomagalo kada je ispred ustaša morao bježati od svojih kuća ili zgarišta i tražiti skloništa u šumama, da bi zaštitilo gole živote. Sa zahvalnošću se može istaći da je znatan dio hrvatskog naroda pomagao izbjegli srpski narod u najtežim momentima za vrijeme rata, kada nije postojala gotovo nikakva mogućnost za uspješan bijeg. Niz je primjera prihvaćanja izbjeglica ili čak cijelih porodica na kraći ili duži boravak u njihovim kućama i sjenicima, što je dovodilo u smrtnu opasnost i njih same, ako ustaše saznaju za to. Cesto su to činili Hrvati Duge Gore, Bartolovića, Katića, Otoka i Ključarića, a ponekad i izuzetnim prilikama i u samom neprijateljskom garnizonu Generalskom Stolu.

Radeći na prikupljanju dokumenata i sjećanja za prikaz nastanka i djelovanja organa narodne vlasti, razgovarao sam s bivšim odbornicima i drugim ljudima sela s područja Donjih i Gornjih Dubrava i Ponikava. Da bi vjernije prikazao čitaocu kuda su sve bježali stanovnici tokom rata sa svojih ognjišta i kakvu su pomoć imali od svojih susjeda Hrvata, navest ću njihova kazivanja:

Danica Zatezalo Kožarova iz Gornjih Zatezala u vezi toga kaže: »Bježali smo kako smo kada i kuda mogli, ali smo najviše bježali k Mrežnici i u šumu Mašnik. Tamo smo izgradili i zemunice za ono što smo mogli sa sobom ponijeti, pa nekada i sami bili u njima, ako nije bilo pećina ili nismo još izgradili kolibe. Naše je selo dijelom izgorjelo, a dijelom su ga ustaše razrušile i uništile. Bježali smo mi kad se moglo i preko Mrežnice, u Perjasicu, sve do šume Raletine. A i narod iz Perjasice nekad je znao pobjeći amo k nama, u Dubrave. Najviše naroda iz Perjasice izbjeglo je u naša sela krajem 1942. i u velikom broju 1945. godine.

Imali smo mi dobre ljude Hrvate u Ključarićima. Znali su nam oni puno puta pomoći a i obavijestiti nas da trebamo bježati, jer nailaze ustaše, domobrani, ili oružnici. To nas je znatno spašavalo.

Ustaše su nam opljačkale mnogo stoke i hrane. 1942. godine odagnali su mi dva konja, zatim dva vola, sedam krava, 10 komada janjaca i nekoliko ovaca. Sjećam se da su u oktobru 1942. godine uspjeli doći i do Mrežnice gdje smo se bili sakrili. Tamo su nam

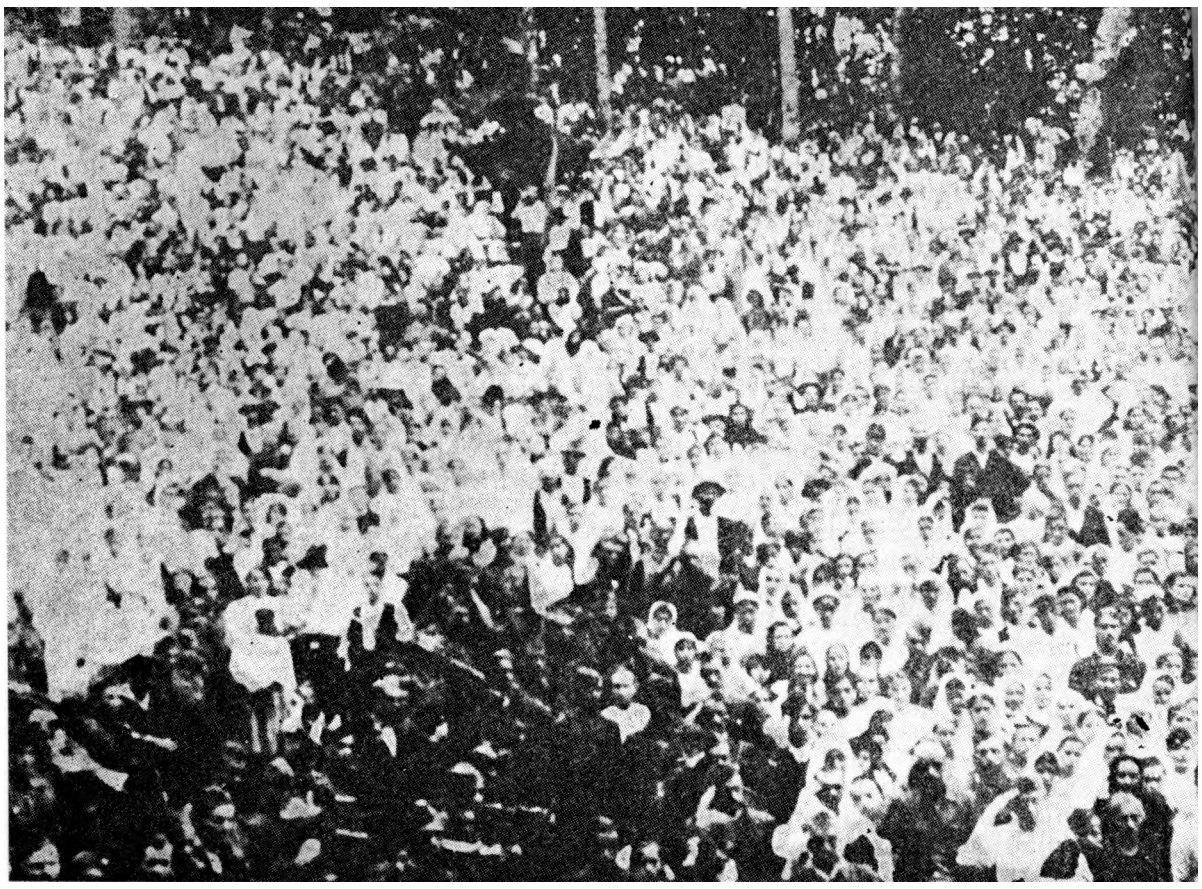

S proslave trogodišnjice ustanka u Debeloj kosi.

popalili i kolibe u koje smo se sklonili. U kolibi u kojoj je bila moja porodica izgorjelo je ono robe što smo imali, konjski komoti, tara, drveni krevet, a odnijeli su žito i sve što smo imali. Jednog sam konja, Sokola, dala partizanima, a jednog ubili u štali Talijani kada su bombardirali naše selo.«

Sava Zatezalo Mirić Mrkina navodi: »Bježali smo tu u Drenak. Kad je bilo opasnije, zalazili smo i dublje u šumu Mašnik, a nekad prelazili i rijeku Mrežnicu kod Mrkina mlina i odlazili u šumu Raletinu kod Perjasice. Ako nismo uspjeli tamo, onda smo znali pobjeći tu u susjedno hrvatsko selo Ključariće. Kod tih pravih ljudi znali smo sakriti i nešto naše robe pa i blago ostaviti. Moja šivaća mašina bila je tamo pune četiri godine. Imam je i sada. Bila je kod

Ivana Capana Kajze. On mi ju je sačuvao. Bili smo nekada 1 kod kuće Jose Capana Kajze. Obično smo spavali u njihovom šajeru, ali nekada i u kući. Hranu smo ponekad uspjeli bježeći ponijeti i sa sobom za par dana, pa smo kod njih i skuvali, ali dešavalo se da smo jeli i zajedno.

Sjećam se da je tamo bježala i Danica Rebić Bojanića iz sela Jakovića kod škole. Pa i njena su djeca tamo bila. U Ključarićima je bilo, koliko se sjećam sedam kuća, svi su oni bili dobri ljudi, tako da su u Ključariće bježali i iz sela Kukića, Vucelića, pa i Rebića.

No i k nama su bježali kad je bilo zatišje. Tako je narod iz Perjasice bio kod nas 1942. i 1945. godine, tada već nismo imali gotovo ništa, ali smo zajednički dijelili sve što smo imali.

Imali smo za vrijeme rata više zemunica u kojima smo uglavnom sakrivali hranu i nešto robe. Takva je jedna bila u livadi koja se zove Rupa. Imali smo i bliže kuće jednu ili dvije zemunice, a onu što smo imali u šajeru, otkrile su ustaše i sve opljačkale što je bilo u njoj.

Godine 1942. Nijemci su opljačkali četiri vola, naša dva i dva Pere Višnjića Kovača, jednu kravu i nekoliko komada sitne stoke.«

Odbornik Đuro Rebić Perišin, sjećajući se kuda su sve bježali stanovnici njegovog sela Jakovića (Rakića), ispričao je: »Bježali smo kao i svi drugi, kuda smo kako mogli. Najviše smo išli preko željezničke pruge u šumu Međuvođe, pa dalje u Sušicu i Mjernicu, pa onda u selo Škeriće, a kad bi tamo bili u opasnosti, onda preko sela Gornjih Dubrava u Gojak, a iz Gojaka u Popovo Selo, u Lalić Dol, pa u Brdaricu, u one gore šume. Tamo smo znali biti i po nekoliko tjedana. Baš u Brdarici mi je Jovo Janjanin kazao: »Tvog su ćaću Peru ubili kod Daj ine kuće. Eto tu u samome selu (pokazuje rukom, op. autora). Bježali smo mi i u suprotnom pravcu, prema Mrežnici, u šumu Mašnik, pa i prijeko u Perjasicu. Bježi s jednog mjesta na drugo, pa reci: Ovdje nije dobro, ajmo ondje, ondje je bolje. Nekad bježi kud bilo, a ni sam ne znaš kuda.

Kad smo god bili u selu ili bilo gdje u bježaniji, od našeg naroda tražili smo dobrovoljne priloge i sakupljali za partizane. Ma hranili smo ih svagdje gdje smo se zatekli. Naše su cure, žene pa i djeca nosile hranu gore u šumu Mašnik, na položaje prema Generalskom Stolu, na Kotovo brdo, iznad sela Medići, svuda gdje bi odredio odbornik. Ja i Tošo Jaković bili smo odbornici u našem selu. Bilo nam je veoma teško, kao i našem narodu, ali nikada nismo naišli na otpor da se za našu vojsku ne da sve što se moglo.«

Raco Višnjić Kovač, snažno proživljavajući još jednom ono što mu se desilo, sjetno priča: »U Kukićima je bilo sedam kuća i sve su izgorjele u aprilu 1943. No, po drugi puta na zgarištima zapaljene su i kolibe 1944. godine. Selo Vucelići je djelomično spaljeno. Bježali smo već od 1941. Gotovo stalno tokom rata. Najviše preko

Mrežnice, u Perjasicu, pa i u Tržić na Kordunu. Ali i u hrvatsko selo Ključarice. Sjećam se dobro Ključarića i njegovih dobrih ljudi. Jednom smo se smjestili kod Jose Capana Kajze. Bio sam mladić. Pomagao sam mu orati. Gonio sam volove i ustaše su nas iznenadile. Upitale su Josu: Tko ti je taj mladić? On je veoma brzo odgovorio da sam njegov sinovac. Kad su ga zapitali gdje mu je otac, hladnokrvno im je rekao: Tamo je negdje među vama. I oni su otišli. Joso mi je spasio život. Ti Hrvati u Ključarićima bili su pravi ljudi. Oni su nas spašavali gdje god su mogli.

Neke porodice iz naših sela bježale su i na drugu stranu, preko željezničke pruge, u šumu Međuvođe, pa dalje preko Škerića, Gojaka i Popova Sela u Lalić Dol, Komaricu i Prtenjake pa skroz tamo do Kamenskog, bliže Vrbovskog.

Partizane smo hranili kod kuća, a i nosili na razne strane prema naređenju našeg odbornika Rade Vucelića Višera ili Đure Vucelića Pavina. Često smo nosili i na položaje prema Generalskom Stolu, na Kotovo brdo, tamo ispod Donjih Zatezala. Tamo su jednog dana žene, omladinke i pioniri, iz našega sela ostali i bez onih posuda koje su imali. Taman kad su nahranili partizane, iz Generalskog Stola su snažno navalile ustaše i domobrani pa su oni sve pobacali što su imali bježeći prema šumi Mašnik. Bila je glava glavna. Sačuvati život.«

Jaković Simo Zec kaže: »Bježali smo najviše u Mašnik. Tamo smo imali izgrađene kolibe i zemunice. U oktobru 1942. Talijani su nam zapalili kolibe i otkrili nekoliko zemunica, te opljačkali hranu i sve što je bilo unutra. Naše selo Jakovići — Karati od 8. septembra 1942. nije više postojalo. Kuće i gospodarske zgrade bile su zapaljene. Talijani su čak posjekli iznad željezničke stanice i sve voćnjake, da bi imali bolji pregled. Mi na svojim ognjištima nismo bili sve do 1945. godine, jer je naše selo uz samo željezničku prugu, a nju su neprijatelji dobro čuvali i najveći dio rata tu bili prisutni. Jedno vrijeme bili smo u zaselku Gornji Zatezali. Porodica mog oca i Pere Višnjića Kovača bila je skoro cijelu zimu 1942/43. smještena kod kuće odbornika Pere Zatezalo Mrke. Kad su naišle ustaše, pobjegli smo gotovo svi u hrvatsko selo Ključariće gdje smo bili nešto više od mjesec dana. Ono robe što smo imali, odvezli smo u Potok kod Franje Brletić Šute, a nešto žita što smo ponijeli sa sobom, odvezli smo u selo Katiće, također kod Hrvata i oni su nam to čuvali. Ti Ključarići, to su bili naročito dobri ljudi. Pomagali su nam uvijek kad god nam je to bilo potrebno, a to nije bilo rijetko. Ostale porodice iz našeg sela bile su smještene u raznim zaseocima i to: Jaković Đure Mićanova, Jaković Miladina Mikaša i .Taković Sime Markanova u Rebićima, Jaković Đure Zicanova u Rakićima, Jaković Mile Štete i Jaković Pere Jureka u Rebić Glavici, Jaković Miće Sajbukova u Dimićima i Jaković Miče Vendrije u Katićima. Kako se na naše zgarište nismo mogli povratiti, koristili

smo pogodno vrijeme i povremeno odlazili tamo i obrađivali zemlju koja je bila podalje od željeznički pruge i željezničke stanice Donje Dubrave. Sjećam se da je porodica Jaković Pere Jureka i Janjanin Paje s nekoliko porodica iz Donjih Zatezala pa i nekih drugih sela, izbjegla prema Dugoj Gori u Čavrakove drage. Oni su tamo izgradili i nekoliko koliba, ali kad su ih Talijani pronašli i zapalili, oni su izbjegli na druga mjesta.

Nikola Jaković Krtolica živo se sjeća da su stanovnici njegovog zaselka Kršići i Švajcani već od 1941. godine bježali najviše u šumu Mašnik i preko rijeke Mrežnice, u Perjasicu. »Ponekad smo znali izbjeći i u hrvatsko selo Katiće. Oni su u većini bili dobri. Ni brat ti ne bi bio dobar kao Ivan Katić Jekin. Tamo su kod njega neko vrijeme bile i moje ovce. To je jedino još šmo smo imali. Marija, žena Ivanova, dobro je pazila da ustaše naše nešto ne opljačkaju. Znala je reći: To ne dirajte, to je moje. Kuće i gospodarske zgrade u našem selu Kršići i Švajcani izgorjele su sve osim kuće Ilije Jakovića Vii jara.«

Milan Munjas iz Gojaka se sjeća da su stanovnici njegovog sela bježali u pravcu Popovog Sela, Lalić Dola, u Prtenjake, Komaricu i Kamensko. Pomagali su nam i Hrvati obavještavajući nas o nailasku ustaša. Posebno se u tome isticao Joso Kramar iz Kramara. On je već od 1941. godine sarađivao s nama, a i s borcima Dubrava. Znao je češće naš narod u Gojaku obavijestiti da bježi, jer nailaze ustaše iz Ogulina, pa s nama bježi i on kao i mi. Bilo je puno dobrih ljudi u selu Malniku. Posebno su nas pomagali Mijo Cvijetovac te Bartol i Joso Matešić. Kada bi ustaše kretale u pravcu naših sela radi »čišćenja«, oni su ih odvraćali govoreći im: To su naše komšije, pa ako palite njihove kuće, onda palite i naše. Tako su naša sela Munjasi, Gojak i Popovo Selo, zahvaljujući njima i drugim dobrim ljudima Hrvatima, tokom rata dijelom ipak i sačuvana. Nije sve bilo zapaljeno.« Dušanka Vucelić Gajanova iz Gornjih Dubrava dobro pamti da su stanovnici iz gotovo svih zaselaka Gornjih Dubrava bježali u obližnje šume i preko sela Gojaka u Popovo Selo, Lalić Dol do sela Kamensko. »Bježali smo mi i u hrvatsko selo Bartoloviće, već prema tome odakle je nailazila ustaška vojska i koliko smo imali vremena da izbjegnemo, kako nas ne bi uhvatili. Hrvati sela Bartolovića i Lipovšćaka su nas primali. Kod njih smo spremali i životne namirnice, a ponekad i naša goveda tu ostavljali kao i robu koju smo uspjeli ponijeti iz naših napuštenih kuća. Znali su i Hrvati nastradati od ustaša zbog nas. Ali su nas svejedno pomagali i štitili. Ja se naročito sjećam Mirka Bartolovića Capana i njegove bake Mande, koji su prema nama posebno bili dobri, što baš nije lako. Izdajom su jednom od nekoga iz Brtolovića ustaše opljačkale naša goveda, ali i domaćina Hrvata koji je primio da sačuva našu stoku. Kada su nam opljačkali stoku, moj brat Đuro Zatezalo Gangalo bio je toliko žalostan da nije znao za sebe, prosto zbunjen čovjek, jer je to stoke bilo sve što smo još imali. Došao

je ovdje kući, mislim 3. marta 1945. godine. Takvog su ga iznenadilć ustaše koje su upale u naše selo i uhvatile ga. Vodile su ga cestom ispod spaljene općinske zgrade na brdo Cijepac i zaklale. Iza njega bez igdje ičega, ostalo je četvero njegove djece, od kojih su mu, nekom zabunom, partizani ubili sina Nikolu, tu kod rijeke Bistrice.« Odbornik Simo Mirić je 3. marta 1945. godine uputio izvještaj Općinskom NOO Gornje Dubrave u kojem, pored ostalog piše: »Ustaše su 2. 3. bile u Bartolovićima i odveli familije Janka MeŠtrovića i Pere Paliske, zbog toga što su im sinovi u NOV-i. Odagnali su im blago i robu, kruh i sve ostalo i danas su opet bili i odnesli što im je ostalo, prvi put. Ulovili su 3 dječaka iz Bartolovića i odveli sa sobom. Odagnali su Đure Zatezalo Gangale vole iz Brtolovića i danas su ulovili Đuru Gangalu i ubili ga kod crkve u Gornjim Dubravama. Odnesli su dosta hrane što su Dubravci sakrili u Bartolovićima.«[60]

Jaković Ivković Smilja priča da su stanovnici iz Ponikava bježali gotovo kao i svi drugi najviše u Lalić Dol, Prtenjake, Komaricu i Kamensko, te u šumu Ravno u Ponikvarski vrh. »Ponekad su neki naši ljudi ili porodice znali izbjeći i u hrvatsko selo Lipje, Osojnik i Grabrk. Kod Hrvata smo znali ostaviti na čuvanje i nešto žita ili robe. Nekima je to bilo i jedino što im je ostalo.«

Odbornik Đuro Munjas Đukin dobro zna da su stanovnici njegovog sela Munjasi bježali u šumu Kučaj i dalje u sela Lalić Dol, Komaricu, Prtenjake i Kamensko, uglavnom sa stokom i onim što su mogli ponijeti. »Bježali smo i u hrvatsko selo Malnik. Ti ljudi su nas uvijek rado primali i pomagali koliko su mogli.

Partizane smo dočekivali kad smo mogli kod kuća i raspoređivali ih na hranu, a po potrebi nosili smo im hranu i na položaje pa i dosta daleko od našega sela, na položaje iznad Ogulina, gore na Krpel. Meni kao odborniku stigne naređenje za koliko ljudi moram sakupiti hranu i ja to onda rasporedim što pravilnije na svako domaćinstvo. Tako jednoga dana, kada sam išao po selu da obavijestim svako domaćinstvo koliko obroka trebaju pripremiti, iznenadile su nas ustaše. Većina je stanovništva uspjela pobjeći, a ustaše su pljačkale što su našle od hrane, robe i stoke. Kad su pognale iz štale krave Mike Munjas, ona je branila. Imala je tada 60 godina. Bila je majka troje djece. Jedan joj sin već bio poginuo u partizanima. No zaklale su je ustaše tu na cesti, iznakazile i ostavile.

Pored niza teškoća u obavljanju odborničke dužnosti i savladavanja raznih poteškoća, najteže je bilo povratiti se u selo i nastaviti radom na pustoši koju je svaki put učinila ustaška vojska.«

Odbornik Rade Višnić Berlić ističe da su stanovnici iz Popovog Sela također najviše sa stokom izbjegavali u šumu Kučaj gdje su znali biti po nekoliko dana ili tjedana. Povremeno bi silazili u selo,

« HAK, 3/276.

više noću, manje danju. Kada bi bila veća opasnost, odlazili bi i dalje prema Lalić Dolu i Kamenskom,

Brat odbornika Đure, Simo Munjas, ističe da su Hrvati susjednih sela pomagali koliko su u takvim okolnostima mogli. »Spašavali smo mi jedni druge. Evo i iz Trošmarije su nas pomagali mlinar Ivica Hasan i Ivan Kolić, iako tamo nismo mogli bježati, jer su tu neprijatelji češće upadali ako nisu bili stacionirani. Sjećam se dobro Mike Rendulića kojem je inače brat Filip bio ustaški satnik, ali je Mika mnoge Srbe spasio. Nije njega mogla prevariti ni 1971. godina, ono za »Maticu«. Pitao je on one koji su išli da ljude upisuju u tu »Maticu« da li u nju idu i pravoslavci i odgovarao im: »Ako idu pravoslavci, onda ću ići i ja.« Takvi ljudi imaju veliko značenje za razvijanje bratstva i jedinstva ovdje u našim selima, a njih je bilo i u ratu više, što je puno značilo za našu pobjedu«.

Miloš Pavlović Persan iz Kamenskog, u ratu kurir kod Općinskog NOO-a, sjeća se da je na području Kamenskog, Lalić Dola, Prtenjaka, Komarice i Brdarice tokom rata bilo uvijek izbjeglica iz svih sela s područja općine Gornje Dubrave, pa i iz Ljubošine i D'režnice. Općinski NOO, koji je duže vrijeme bio smješten u selu Kamensko, značio je mnogo za organizaciju života izbjeglog stanovništva u ovim predjelima Dubrava. »Stanovnici našeg sela rijetko kada su napuštali svoje domove, ali su ponekad znali izbjeći tu na brdo Cerik zajedno sa stokom, a kada je moja kuća izgorjela, onda smo za neko vrijeme našu stoku sklonili u hrvatsko selo Veliki Jedrč. Ti ljudi su nam u tim najtežim momentima svesrdno pomagali. Iako ustaše nisu lako ulazile u naše selo, ali kad bi ušle, pravile su velika zla. Neću nikada zaboraviti jezovitost zločina što su ga učinili nad dvojicom naših suseljana augusta 1944. godine. Radilo se o Vignjević Nikole Dušanu iz Lojana, koga su ubile iz automatskog oružja, i borcu Pavlović Gnjate Niki. Njega su zaklale kao kad se kolje jagnje. Kad sam ga vidio, ležao je pod lijeskom, kao da spava, preko njega je prelazila jedna krava. Na nogama je imao švapske cipele. No, okrenuvši ga zapazili smo da mu je grkljan prerezan.

Hranu za partizane osiguravali smo sakupljanjem dobrovoljnih priloga i odnošenjem na položaje. Naše žene i cure nosile su hranu gore na Krpel isto kao i stanovnici sela Gojaka, Popova Sela i iz udaljenijeg sela Ponikava. Hrana se nosila u košarama na glavi u količini za deset boraca. Išli smo za Krpel preko Komarice veoma neprohodnim terenom, a i vrlo opasnim, jer su nas mogle ustaše svagdje sačekati. Međutim, na to se nije mislilo, već samo na to kako što prije doći do boraca i nahraniti ih.«

Naveo sam nekoliko sjećanja o zbjegovima u vrijeme rata na području općine Gornjih Dubrava, iz kojih se vidi da su te bježanije bile svakodnevne, da su se stanovnici međusobno pomagali i istovremeno osiguravali hranu i sve druge potrepštine za NOV, bilo to kod svojih kuća ili u vrijeme zbjegova. Značajno je istaći da su

srpskom narodu Dubrava mnogo puta pružila utočište domaćinstva spomenutih susjednih hrvatskih sela, primajući izbjeglice u svoje kuće i čuvajući im ono njihove imovine koju su uspjeli sobom ponijeti. I sam se dobro sjećam mnogobrojnih bježanja ljudi iz moga sela Donjih Zatezala. Rijetko kada smo duže bili ko svojih kuća ili na njihovim zgarištima tokom rata. I onda kada bismo se vratili u selo, živjeli smo na oprezu uvijek spremni da svaki čas pobjegnemo u susjedne šumarke prema selu Rebić Glavici, u tzv. Dolove, a često i dalje u Gornje Dubrave, Lugane, Lalić Dol, Komaricu i Prtenjake, kuda je bježala i većina stanovnika iz drugih sela dubravske općine. Svakog dana bili su u pripravnosti volovi i kola na koja bi se na brzinu stavilo nešto hrane i odjeće, što nije bilo sakriveno u zemunicama, da bi se povezlo ili ponijelo. I mala djeca uvečer, kada bi se išlo spavati, znala su reći svojim roditeljima: »Mama, ako puka (puška) pukne, nemoj ti mene ostaviti«, što je značilo da su i ona upamtila da se na obavijest ili pucanj sve napuštalo i bježalo.

Naše selo mnogo je puta našlo utočište u susjednom hrvatskom selu u Dugoj Gori, čiji su nas mještani obavještavali o nailasku ustaša da bismo mi na vrijeme mogli izbjeći. Nikada se ne može zaboraviti dobročinstvo pojedinih žena i ljudi ovoga sela kada su pojedinci dovodili u opasnost i svoje živote da bi spasili drugoga.

Dobro se sjećam Jele Špehar, zvane Mudra, u čijem smo sjeniku više puta prespavali s ono stoke što smo imali, jednoga dana iznenadile su nas ustaše iz Generalskog Stola. Svi koji su se zatekli u Dugoj Gori iz našeg sela uspjeli su izbjeći osim mog mlađeg brata Vaje i mene. Ta žena se brzo snašla zaključavši nas u ormar. Tek što je to učinila, ustaše su upale u kuću. Videći robu izbjeglih Dubravaca, bacile su se na pljačku prepoznavajući je lako po nacionalnim obilježjima. Pitali su Jelu da li se netko od naših iz sela tu negdje sakrio kod njih. Ona je u džepu pregače držala ključeve ormara i stajala pokraj njega govoreći: Tu nikoga nema. Kad su ustaše otišle, otvorila je ormar govoreći: »0 dico moja, al' ste mi blidi, sad ću ja vama dati malo mlika pa će vama biti bolje«. Tako nas je Mudra, stavljajući na kocku vlastiti život, spasila. Ustaše bi nas sigurno bile ubile kao i sve druge koje su uspjeli uhvatiti.

Neki ljudi iz našega sela znali su pobjeći i u selo Katiće gdje su ih također Hrvati smještavali u svoje domove i štitili koliko su mogli. U posebno izuzetnim prilikama pojedinci su znali pobjeći i u susjedno hrvatsko selo Šlatove, pa i neke porodice, te tako naći utočište i u samom Generalskom Stolu, gdje je bio jaki neprijateljski garnizon.

Oslobođeno područje Korduna u drugoj polovini 1943. godine bilo je povezao i gotovo spojeno s teritorijem Slovenije, preko Perjasice, Donjih i Gornjih Dubrava, Ponikava, Vukove Gorice i Bosiljeva, a nizvodno, između rijeke Dobre i Kupe, oslobođeno područje proširilo se prema Vivodini i dalje na Žumberak dopirući do neposredne blizine Zagreba. Na teritoriji kotara Karlovac stvoren je širi slobodni pojas oko Bosiljeva koji je obuhvatao prostor međuriječja Dobra—Kupa bio povezan s Gorskim kotarom i Belom krajinom.

Iako su već od proljeća 1942. partizani Dubrava i Korduna odlazili na izvršavanje vojnih akcija i političkih zadataka u navedene krajeve i ta veza od Bosne preko Korduna, rijeke Mrežnice i teritorija općine Gornje Dubrave povezivala Žumberak, Gorski kotar i Sloveniju, sada je taj mostobran preko Dubrava i oslobođeno područje Bosiljeva bio još snažniji i čvršći, što je doprinosilo bržem razvijanju NOP-a i u ovim krajevima. Zbog sve složenijih zadataka u daljem širenju NOP-a na području karlovačkog kotara, Okružni komitet KPH za Karlovac 17. juna 1943. je odlučio da se Općinski komitet KPH za Dubrave izdvoji iz sastava Kotarskog komiteta KPH za Veljun i pripoji Kotarskom komitetu KPH za Karlovac, koji je u to vrijeme imao svoje sjedište u Bosiljevu, u želji da taj mostobran bude još povezaniji i sigurniji. Međutim, ova odluka provedena je tek nakon tri mjeseca, u septembru 1943. godine. Tada je Okružni komitet KPH izvršio reorganizaciju na području okruga, kako u okviru partijskih organizacija, tako organa narodne vlasti i drugih organizacija NOP-a, u namjeri da se NOP brže razvija. Na području Kotarskog komiteta KPH Karlovac formiran je i Kotarski komitet KPH za Bosiljevo, te Kotarski NOO za Karlovac i Kotarski NOO za Bosiljevo objedinjeni na konferenciji 26. septembra 1943. godine u Vukovoj Gorici u Okružni NOO za Karlovac. U sastav Okružnog NOO za Karlovac ušlo je osam općinskih NOO-a: Bosiljevo, Netretić, Duga Resa, Barilović, Ribnik, Jaškovo, Severin na Kupi i Gornje Dubrave, koje su od 1941. godine bile ti sastavu Kotarskog NOO-a Veljun i Okružnog NOO-a za Kordun.

U Izvršni odbor Okružnog NOO-a za Karlovac s područja Dubrava izabran je predsjednik općinskog NOO-a Nikola Jaković, tajnik Jovo Janjanin, te Pero Mikašinović i Miloš Vignjević.[61] Općinski NOO Gornje Dubrave ušao je u sastav Kotarskog NOO-a Bosiljevo 26. septembra 1943. Međutim, Općinski NOO Dubrave je sve do kraja januara 1944. sve svoje zadatke obavljao u okviru zadataka

61 Karlovačke vijesti od 27. septembra 1943, str. 2.

Kotarskog NOO-a Veljun i tek jednim dijelom Kotarskog NOO-a Bosiljevo. To se vidi iz izvještaja člana Okružnog komiteta KPH za Karlovac Vlade Novakovića od 5. januara 1944. u kojem on iznosi podatke o političkim prilikama na području Dubrava ističući da »još uvijek nije ovaj teritorij razgraničen između Kotarskog komiteta Bosiljevo i Kotarskog komiteta Veljun tako da drugovi dobivaju neki materijal i uputstva sa jedne i druge strane. Zato je potrebno da se Kotarskom komitetu Veljun kaže da ovaj sektor pripada KK Bosiljevo i on rukovodi svim organizacijama na tome sektoru.«[62] Novaković zahtijeva od Kotarskog komiteta Veljun da razriješi dužnosti Peru Mikašinovića koji radi u ekonomskom odsjeku Kotarskog NOO-a Veljun i uputi na područje Kotarskog NOO Bosiljevo kao člana njegovog odbora i Okružnog NOO-a za Karlovac. U istom pismu traži se od Štaba 4. korpusa NOVJ da se za sekretara Općinskog komiteta KPH pošalje Stevo Šepelj, kako bi se na području Dubrava dalji razvoj NOP-a lakše širio u okviru izvršene reorganizacije. Da su organi narodne vlasti općine Gornje Dubrave i još mjesec dana svoje zadatke izvršavali u okviru Kotarskog NOO-a Veljun, govori i pismo Okružnog komiteta KPH za Karlovac od 14. januara 1944. upućeno Kotarskom NOO-u Veljun u kojem se kaže: »Formiranjem Okružnog NOO-a za Karlovac izvršena je podjela dosadašnjeg Kotarskog NOO-a Karlovac na Kotarski NOO Bosiljevo i Karlovac pa je Općinski NOO Gornje Dubrave pripojen Kotarskom NOO-u Bosiljevo, što se drugarskom naslovu stavlja na znanje, time da o ovom pripojenju, odnosno odcjepljenju obavijesti Kotarski NOO Veljun«.[63] Tako se Općinski NOO Gornje Dubrave nalazio u sastavu Kotarskog NOO Bosiljevo od kraja januara 1944. do sredine augusta 1944. godine, što znači da je puna četiri mjeseca svoje zadatke izvršavao uglavnom samoinicijativno, i bio bez uputa i pomoći viših organa vlasti oslanjajući se više na Kotarski NOO Veljun u čijem sastavu je bio od 1941. do septembra 1943. godine. I u daljnjih sedam mjeseci, koliko je Općinski NOO Dubrave bio organizaciono vezan za Kotarski NOO Bosiljevo, prema sačuvanim dokumentima se vidi da je zadatke izvršavao samoinicijativno dobivajući vrlo malu pomoć kako od Kotarskog NOO Bosiljevo, tako i od okružnog partijskog rukovodstva čiji su članovi rijetko kada dolazili na ovo područje kao što je to bilo u oslobođenim krajevima karlovačkog okruga. Međutim, obzirom na iskustva i snalaženje u radu na neoslobođenom području, seoski i općinski NOO Gornje Dubrave uspijevao je savladati svakodnevne poteškoće i koordinirati rad koliko su to uslovi dozvoljavali u okviru Okružnog NOO za Karlovac i Kotarskog NOO Bosiljevo.

62 HAK, kut. 19.
63 Isto.

Posebno značajnu ulogu su imali NOO-i u organizaciji veze koja je stalno funkcionirala preko nj ihovog*eritorija i povezivala Okružni komitet KPH za Karlovac s Kotarskim komitetom KPH Karlovac i kotarskim rukovodstvima Bosiljeva.

To je naročito došlo do izražaja, kada je samo za neko vrijeme marta 1944. godine punkt veze u Dubravama prestao funkcionirati. Okružni komitet u svom pismu upućenom 6. oktobra 1944. godine KK KPH Karlovac, piše: »Dragi drugovi, od Komande karlovačkog područja obaviješteni smo da je dokinuta pošta (punkt) u Dubravama, pa prema tome nemamo sada veze s vama ovim putem, već zaobilazno pravac Pokuplje—Žumberak. Ovo je veliki gubitak u vremenu, a kako stalno treba veza i to što brža i ekspeditivni ja to vam stavljamo u zadatak da odmah uspostavite preko Komande područja tu vezu kako ne bi bilo nepoželjnih zastoja u odašiljanju pošte.«[64] Već nakon 22 dana KK KPH za Karlovac je organizovao rad punkta u Dubravama i obavijestio Okružni komitet da je uspostavljena veza preko Dubrava tako da će dva puta tjedno kurir dolaziti u OK, koji će ujedno nositi i vojničku poštu. »Materijal, kao i svu ostalu poštu nemojte više slati preko Žumberka, naš kurir će redovito dolaziti direktno u OK, a u najgorem slučaju ako ne bi mogao doći, dva puta tjedno, jedan put će se nekako probiti, tako da će svakako pošta prije stići nego preko Žumberka.«[65]

Veze koje su stalno funkcionirale između Štaba 4. korpusa NOV Jugoslavije i Komandi karlovačkog i goranskog područja u ovo vrijeme na području Dubrava, mnogo su doprinosile još čvršćom povezanosti NOP-a Korduna sa Slovenijom, Zumberkom i Gorskim kotarom. »Veza sa goranskim i žumberačkim područjem je dobra. Imamo dvije pošte i dvije centrale. Sa štabom korpusa i sa Kordunom veza se uglavnom održava s kuririma. Jedni kuriri idu tri puta tjedno do Lalić Dola, odnosno Dubrava i Perjasice, a druga dva kurira idu direktno za Korpus i vojnu oblast kad to potrebe zahtijevaju.«[66] Još sredinom maja 1944. godine pročelnik Prometnog odjela Okružnog NOO-a za Karlovac Nikola Jaković uputio je pismo Općinskom NOO-u Gornje Dubrave u kojem obavještava o uspostavljanju poštanskih veza sa savezničkim državama u kojem piše: «Obavještavamo stanovništvo na svojem području da je uspostavljena poštanska veza između naših NO vlasti i naših saveznika, te se mogu slati poštanska pisma u Sovjetski Savez, Ameriku, Englesku i Italiju.« Tako su već u to vrijeme pored veza koje su funkcionirale, uspostavljena i poštanska veza i s područja okupiranih Dubrava s našim saveznicima, što je narod još više poticalo, da sa-

64 HAK, k. 22.

65 HAK, k. 22.

66 HAK, 1/32, Izvještaj Komande karlovačkog partizanskog područja upućen komesaru 4. korpusa NOVJ za juli 1944.

vlada sve poteškoće kako bi prije došlo do života u slobodi. U septembru 1944. godine Kotarski NOO Ogulin je pisao Općinskom NOO-u Gornje Dubrave. »Radi odašiljanja štampe i službenih dopisa za vašu općinu potrebno je da vaš kurir dođe redovito svaki drugi dan u centar našeg Kotarskog NOO-a. Ukoliko je ovo prenapomo za jednog kurira, neka se uposli još jedan kurir.«[67]

Već 23. augusta 1944. godine, nakon rasformiranja Okružnog NOO-a za Karlovac i pripojenja Kotarskog NOO Karlovac ponovo u sastav Okružnog NOO-a za Kordun, rasformirao se i Kotarski NOO Bosiljevo te su Dubrave ušle u sastav Kotarskog NOO za Ogulin, a Općinski NOO-i Severin i Bosiljevo priključeni su Kotarskom NOO-u za Vrbovsko.[68]

U vrijeme dok je Općinski NOO Gornje Dubrave pripadao Kotarskom NOO-u Veljun upotrebljavao je službeni žig radi potvrđivanja objava i propusnica za kretanje kako na području općine tako i u druge krajeve, prije svega na području Korduna, a zatim Slovenije i Gorskog kotara. Žig je imao natpis »Općinski NOO Dubrave u okrug, ali je izgubljen u vrijeme 6. neprijateljske ofanzive, pa je u prvim mjesecima 1944. godine bilo i poteškoća u kretanju ljudi iz jednog mjesta u drugo, a posebno odbornika i drugih partijskih aktivista. Kotarski NOO Bosiljevo je pomogao Općinskom NOO-u Dubrave da se u aprilu 1944. godine izradi novi žig na kojem je u cijelosti bio u krug ispisan naziv »Općinski« i »Dubrave« a NOO u kratici i na suprotno od riječi »općinski«. U sredini je imao zvijezdu petokraku. Obzirom da se u to vrijeme već slobodnije odlazilo u još okupirana mjesta, Kotarski NOO Bosiljevo je svojim pismom upoznao sve seoske NOO-e da ni jedna propusnica neće imati svoje vrijednosti kao ni pojedini dopisi ukoliko na njima ne bude službenog žiga Općinskog NOO-a sa navedenim novim oznakama.[69] Od tada pa do oslobođenja zemlje svi oni koji bi se bilo kuda kretali van svoga sela, trebali su imati propusnice potvrđene od Općinskog NOO-a iz razloga toga što su od sredine 1944. godine pa do maja 1945. na područje Dubrava stalno upadali ustaški agenti i ustaše koji su u to posljednje vrijeme na području Dubrava nanijeli ogromnu materijalnu štetu pljačkajući do čega su mogli doći i ubijajući onoga koga bi uspjeli uhvatiti.

Iako je Općinski NOO Gornje Dubrave već krajem augusta 1944. godine ušao u sastav Kotarskog NOO-a Ogulin i Okružnog NOO-a za Gorski kotar, ti viši organi narodne vlasti nisu sve do početka oktobra 1944. godine uspjeli da se povežu i usmjere daljnji rad seoskih i općinskih NOO-a, što je sada već po drugi puta, s obzirom

67 HAK, 1/135, Pismo Kotarskog NOO Ogulin upućeno Općinskom NOO-u Gornje Dubrave 26. septembra 1944.

68 Goranski vjesnik od 8. oktobra 1944, str. 3.

69 HAK, f. Kotarskog NOO Bosiljevo, kut. 1.

Predsjednik Općinskog NOO Gornje Dubrave Lazo Višnjić 1943/45.

na organizacione promjene i pripojenje novoj sredini, dovoljno nepoznatoj, imalo ne malih posljedica za rad organa narodne vlasti na području Dubrava u posljednjoj godini rata. To se vidi i iz pisma Kotarskog komiteta KPH za Karlovac upućenog Okružnom komitetu KPH za Karlovac 21. septembra 1944. godine u kojem se kaže: »Doznali smo da drugovi iz Gorskog kotara vrše konfiskacije i rekvizicije u Dubravama, bez da su nas o tome obavijestili i sporazumili se o tom pitanju. Da ne bi bilo grešaka i nepravilnosti, molimo vas da nas o tome obavijestite, tako da znamo upoznati drugove iz Gorskog kotara s organizacijama koje se nalaze na području općine Gornje Dubrave.«[70] Tek nakon toga Okružni komitet KPH za Gorski kotar uputio je pismo Okružnom komitetu KPH za Karlovac u kojem traži da im se uputi Jovo Janjanin, Danica Papić i Mara Janjanin, kako bi se uz pomoć njih lakše povezali s organizacijama NOP-a na području Dubrava u cilju lakšeg rješavanja

70 HAK, f. KK KPH Karlovac, kut. 26.

1

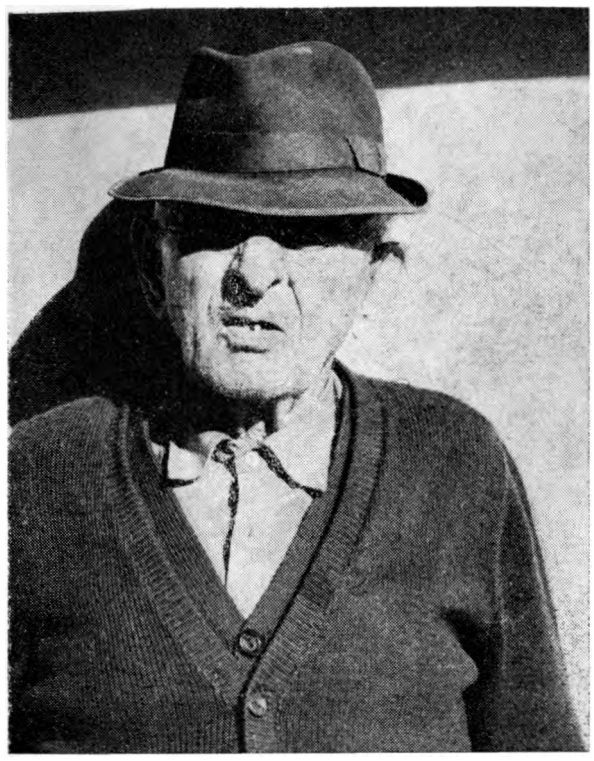

Tajnik Općinskog NOO Gornje Dubrave Rade Višnjić Berlić 1943/45.

određenih pitanja. Kotarski NOO Ogulin je 10. oktobra 1944. godine obavijestio Okružni NOO za Gorski kotar da je u njihov odbor ušao Nikola Jaković iz općine Dubrave, dotadašnji član Kotarskog NOO Karlovac, i Nikola Višnjić, postavljen za kontrolora kod Kotarskog NOO-a Ogulin u sastavu Upravnog odjela radi izdavanja i kontrole propusnica koje se izdaju na području dubravske općine.[71]

Do sredine novembra 1944. na području Općinskog NOO Gornje Dubrave radilo je 6 seoskih NOO-a s ukupno 28 odbornika, 20. novembra 1944. formiran je i seoski NOO Trošmarija, te samo nešto kasnije i seoski NOO Bartolovići, tako da od tada pa do ponovne reorganizacije, aprila 1945. godine na području općine radilo je 8 seoskih NOO-a s ukupno 33 seoska odbornika.[72] Njime je rukovodio Općinski NOO u vremenu od septembra 1943. do oslobođenja maja

71 HAK, 1/146.
72 HAK, f. Općinskog NOO Gornje Dubrave 2/260.

1945. u kojem su bili Lazo Višnjić, predsjednik, Rade Višnić Berlić, tajnik te članovi Simo ^#bić, zadužen za gospodarstvo, Petar Višnjić za socijalno i propagandu, Rade Vucelić za zdravstvo, Milorad Mikašinović za prosvjetu i Nikola Ivković za saobraćaj.[73] Aprila 1945. za odbornika Općinskog NOO-a izabran je Franjo Lipovšćak iz Bartolovića.

Na području Kotarskog NOO-a Ogulin radila su tri općinska NOO-a i to: Drežnica, Gornje Dubrave i Gomirje. Sredinom aprila 1945. godine formiran je i Općinski NOO Oštarije na čijem je području do tada radilo 7 seoskih NOO-a. U to vrijeme provodi se reorganizacija seoskih NOO-a tako da se za više sela i zaselaka formira jedan seoski NOO u koji se bira 3—9 odbornika. Tako je na području općine Gornje Dubrave iz dotad 8 seoskih NOO-a formirana 4 i to: Kamensko, Prtenjaci i Ponikve sa pet odbornika; Gojak, Lalić Dol, Popovo Selo i Trošmarija također s pet; Gornje Dtibrave, odbor od 5 članova i seoski NOO Donje Dubrave za sva sela i zaseoke od 7 članova. U tako formirana 4 seoski NOO-a radilo je ukupno 22 odbornika. Na području Kotarskog NOO-a Ogulin radilo je 26 seoskih NOO-a s ukupno 118 odbornika; Drežnica 6 seoskih NOO-a s 26 odbornika; Dubrave 4 s 22 odbornika; Gomirje 3 s 13 i Oštarije 13 odbora sa 57 odbornika. Nakon uništenja neprijateljskog uporišta u Tounju i oslobođenja mjesta 30. aprila 1945. godine formiran je i Općinski NOO Tounj tako da je u oslobođenju, maja 1945. godine, na području Kotarskog NOO-a Ogulin radilo 5 općinskih NOO-a.

Savladavanje teškoća u organiziranju prehrane vojske, smještaju i ishrani siromašnog stanovništva

I pored dobro organizirane mreže NOO-a i njihovih komisija, u kojima je radilo više desetina ljudi, nije bilo lako organizirati nužnu ishranu za partizanske jedinice i veliki broj siromašnog stanovništva.

Izuzetno teški uslovi rada i života bili su 1944—1945, kada su stanovnici općine Gornje Dubrave bili ekonomski potpuno iscrpljeni, a zbog odvođenja stanovnika iz 12 zaselaka s područja Gornjih Dubrava u ustaški logor Sisak, znatno se smanjio i broj aktivnog stanovništva na području općine. U sela su svakodnevno upadale ustaše i njemačke jedinice, pljačkale sve što je bilo korisno, odgonećи i stoku iz sela i sa pašnjaka.

Organizacioni sekretar OK KPH za Karlovac Ivo Amulić, govoreći na plenumu komiteta 31. marta 1944. godine o teškim ekonomskim prilikama na Kordunu, istakao je izuzetnu situaciju zbog nestašice

73 HAK, k. 2/225 i 3/2952.

hrane na području općine Dubrave »koja je opljačkana i većinom popaljena« zalažući se za to da Okružni NOO za Karlovac veću pažnju posveti tom teritoriju, gdje se vode svakodnevne borbe zbog čega su potrebne veće količine hrane za borce i siromašno stanovništvo koje nije u stanju to osigurati.[74]

Teškoće u osiguravanju hrane za vojsku i narod postale su još izraženije kada je Kotarski NOO Ogulin, na prijedlog Okružnog NOO-a za Gorski kotar, zabranio razmjenu dobara i odlazak na sajam u Veljun.

Narod Dubrava je u organizaciji NOO-a još od proljeća 1942. godine vršio razmjenu životnih namirnica i kupovao stoku na sajmu u oslobođenom Veljunu. Obzirom na dobrosusjedske odnose srpskog stanovništva Dubrava sa susjednim hrvatskim, moglo se ponekad kupiti šibice, petroleum i sol, koja bi se odnosila na Kordun i mijenjala za žito. Za takvu vrst trgovine Općinski NOO izdavao je propusnicu u kojoj je bilo naznačeno ime i prezime, te što dotično lice može mijenjati na sajmu, odnosno koju količinu žita, masti, duhana ili drugih potrepština može kupiti. Taj način razmjene znatno je pomagao u nestašici i doprinosio lakšem osiguranju hrane za borce i narod. No, kako su Dubrave 1944/45. organizaciono bile vezane za područje Okružnog NOO-a za Gorski kotar i Kotarski NOO Ogulin, njihovi predstavnici, ne poznavajući dovoljno prilike u neoslobođenim selima Dubrava, prije svega njihovu potpunu ekonomsku iscrpljenost, smanjen broj stanovništva i stočnog fonda, masovno učešće u NOR-u od ustaničkih dana 1941. godine, zabranili su razmjenu dobara ističući da stanovnici Dubrava stoku i žito kupljenu na Kordunu prodaju u neprijateljska hrvatska sela, tako švercaju i vrše špijunažu. Iz niza sačuvanih zapisnika Općinskog NOO-a i suda općinskog NOO-a Gornjih Dubrava iz tog vremena danas se vidi da su mnogi ljudi, žene, omladinke novčano ili prisilnim radom kažnjene što su kupili ili prodali ovcu, kravu i vola u hrvatsko selo Trošmariju, Tounj, Bartoloviće, Generalski Stol, Ogulin i neka druga mjesta (vidi u prilogu nekoliko takvih zapisnika).

Dobar poznavalac prilika iz vremena NOR-a u Dubravama, i same činjenice navedene u dokumentima, govore da se nije radilo ni o kakvoj trgovini što bi poslužilo kao pomoć neprijateljskoj vojsci. Na to upozoravaju i mnogi odbornici u svojim pismima, Općinskom pa i Kotarskom NOO-u u kojima ističu da je ta zabrana još više doprinijela siromaštvu najsiromašnijih koji nisu mogli za svoje porodice kupiti ni najosnovnije životne namirnice, a zabrana ih odvaja i od hrvatskog naroda koji im i na taj način pomaže.

Tako 10. decembra 1944. godine odbornici seoskog NOO-a Ponikve pišu Općinskom NOO-u, da narod Ponikava nema kruha ni

74 HAK, kut. 21.

za sebe, a svaki dan mora izdvajati za narodnooslobodilačku vojsku, pa traže od Općinskog NOO-a da im se odobri kupnja soli u Gorskom kotaru i njena zamjena za žito na Kordunu.[75] U pismu od 17. decembra iste godine odbornici istog NOO-a Nikola Ivković, Miloš Kušić, Simo Busić Sića, Nikola Vignjević i Mile Lalić, pišu Općinskom NOO-u u vezi zabrane razmjene dobara i ekonomske iscrpljenosti stanovništva slijedeće: »Na terenu ovog sela svakodnevno se prehranjuje veći broj naše vojske. Narod je potpuno sa hranom iscrpljen, mnogi i sami neće imati kruha ni do Božića. Teškoće su naše velike kad dođemo tražiti hranu. Kod svake kuće kažu: Ja nisam protiv vojske i sve dajem za nju, a zašto ne možemo dobiti dozvole da kupimo nešto na Kordunu, pa da lakše pomognemo nama i našoj vojsci. Ako netko kupi na Kordunu mast, on istu daje za sol u Gorskom kotaru, a ponekad i po 8 kg kukuruza za 1 kg soli. I sve to ide u pomoć NOP-u.«[75] Zato odbornici mole Općinski i Kotarski NO da se odobri razmjena dobara onako kako je to i prije bilo.

Iz izvještaja odbornika seoskog NOO Ponikve Nikole Vignjevića najbolje se može vidjeti kolika su davanja izdvajali stanovnici samo njegovog sela za hranu boraca i izbjeglica iz Drežnice kroz mjesec decembar 1944. godine. Odbornik navodi podatke za sela Polje i Medari po danima od 3. do 23. 12. i kaže: »Dao sam 4. 12. za četu 90 obroka, 5. 12. za Istrane 66 obroka, 6. 12. za OZN-u 66 obroka, 6. i 7. 12. 67 obroka za Istrane, a od 9. do 12. 12. 200 obroka. U isto vrijeme rasporedio sam po deset izbjeglica iz Drežnice u svaku kuću na hranu. 13. 12. osigurao sam za Istrane 10 obroka, 15. 12. za OZN-u 45, 16. 12. za akademce koji su išli u Beograd 22 obroka, dvoja zaprežna kola za Vrbovsko, te opet 20. 12. za Istrane 26 obroka, 21. 12. 10 obroka i 23. 12. sakupio kao dobrovoljni prilog 6 krava i poslao ih u fond općinskog NOO Gornje Dubrave.[77]

Odbornik iz sela Rebić Glavice Nikola Rebić Ravajlov u vezi razmjene dobara i izdavanja propusnica piše Općinskom NOO-u Gornje Dubrave: »Što se tiče izdavanja propusnica, to baš narodu nije po volji. Narodu moga sela je krivo što ne može dobiti propusnicu, pošto se moje selo ne bavi nikakvim švercom, ne odlazi nikuda kuda nije dozvoljeno. Sve daje bilo u kom pogledu, hranu, vodiče i slično. Isto selo Rebić Glavica nema prigovora. Narod kaže da se od njega sve zahtijeva a njemu neće nitko da iziđe u susret. U mome selu ima pogorelaca i iz drugih dubravskih sela, a koji mi služe isto kao i moji domaći.«[78]

Sve što je narod Dubrava u organizaciji NOO-a kupovao ili mi-

75 HAK, 2/216.
76 HAK, 2/230.
77 HAK, 2/240.
78 HAK, 2/238.

jenjao za žito na Kordunu, služio je za savladavanje teških ekonomskih prilika i pomoć u ishrani boraca i siromašnog naroda. No, to ne znači da nije bilo i pojedinaca koji su i nešto kupljeno preprodavali i na taj način poboljšavali svoje uslove života, ali to nije trebalo biti razlogom da sve stanovništvo proglasi »švercerima i neprijateljskim špijunima.[79] Vjerojatno da su predstavnici viših organa vlasti s područja Gorskog kotara bolje poznavali dotad masovno učešće naroda ovog kraja u NOP-u, u koji su stanovnici do tada ugradili sve što su mogli, živote svojih sinova i sva materijalna dobra koja nije uspjela popaliti i opljačkati neprijateljska vojska, do ovih poteškoća u radu organa narodne vlasti i nezadovoljstva naroda takvim postupcima ne bi dolazilo pa bi se i teškoće lakše savladale.

Razumijevajući postojeće prilike u potpunosti na svom području, Općinski NOO Gornje Dubrave krajem 1944. i početkom 1945. nastavio je sa izdavanjem propusnica ovjerenih žigom na osnovu kojih su, uz znanje svojih seoskih NOO-a, stanovnici mogli da vrše razmjenu dobara i kupnju životnih namirnica na Kordunu, te okolnim hrvatskim naseljima što je pomagalo u daljnjem savladavanju ekonomskih teškoća, vodeći strogo računa da ta razmjena ne bi koristila neprijatelju. Tako iz knjiga izdanih propusnica i objava vidimo da je Općinski NOO u 1944. i 1945. izdao ukupno 3.072 objave kuririma, vodičima i stanovnicima za odlazak na područje Korduna, Bosiljeva, Ogulina, Vrbovskog, Slunja, Perjasice, Marindola, Delnica, Bogovce, Srpske Moravice, Gorjance, Adlešiće, Pribanjce, Zdihovo, Lukovdol, Fratrovce, Rosopajnik, Lokve i na područje Slovenije: Blažence, Metliku i Čmomelj, te za kretanje na području dubravske općine.[80]

Ove teške ekonomske prilike htjeli su za svoju djelatnost sredinom 1944. godine iskoristiti i četnici koji su se nastanili u Generalskom Stolu i u Dubravama, vršeći pritisak da u svoje redove uvrste što više maldića ili ih iz partizanskih redova privuku u svoje jedinice. Oni su u svojoj propagandi isticali da samo Srbi ginu i gube glave, a ne Hrvati, pa treba sačuvati živote jer će doći saveznici sa kraljem Petrom koji će organizirati jugoslavensku državu. Međutim, ni pritisci ni njihova propaganda nisu uspjeli pokolebati stanovništvo Dubrava, koje je od prvih ustaničkih dana, rukovođeno komunistima, znalo za ispravan put borbe, visoko cijeneći napore za slobodu, bratstvo i jedinstvo. Od 30 prisilno mobilisanih mladića samo je sedmorica otišla s njima, a ostali pobjegli i uključili se u partizanske jedinice.

Koristeći veliko ratno iskustvo u NOP-u na neoslobođenom području, partijske organizacije, organi narodne vlasti i druge organi-

79 HAK, kut. 1, Upravni odjel Kotarskog NOO Ogulin, Naredba o blokadi općine Dubrave.

80 HAK, 3/337.

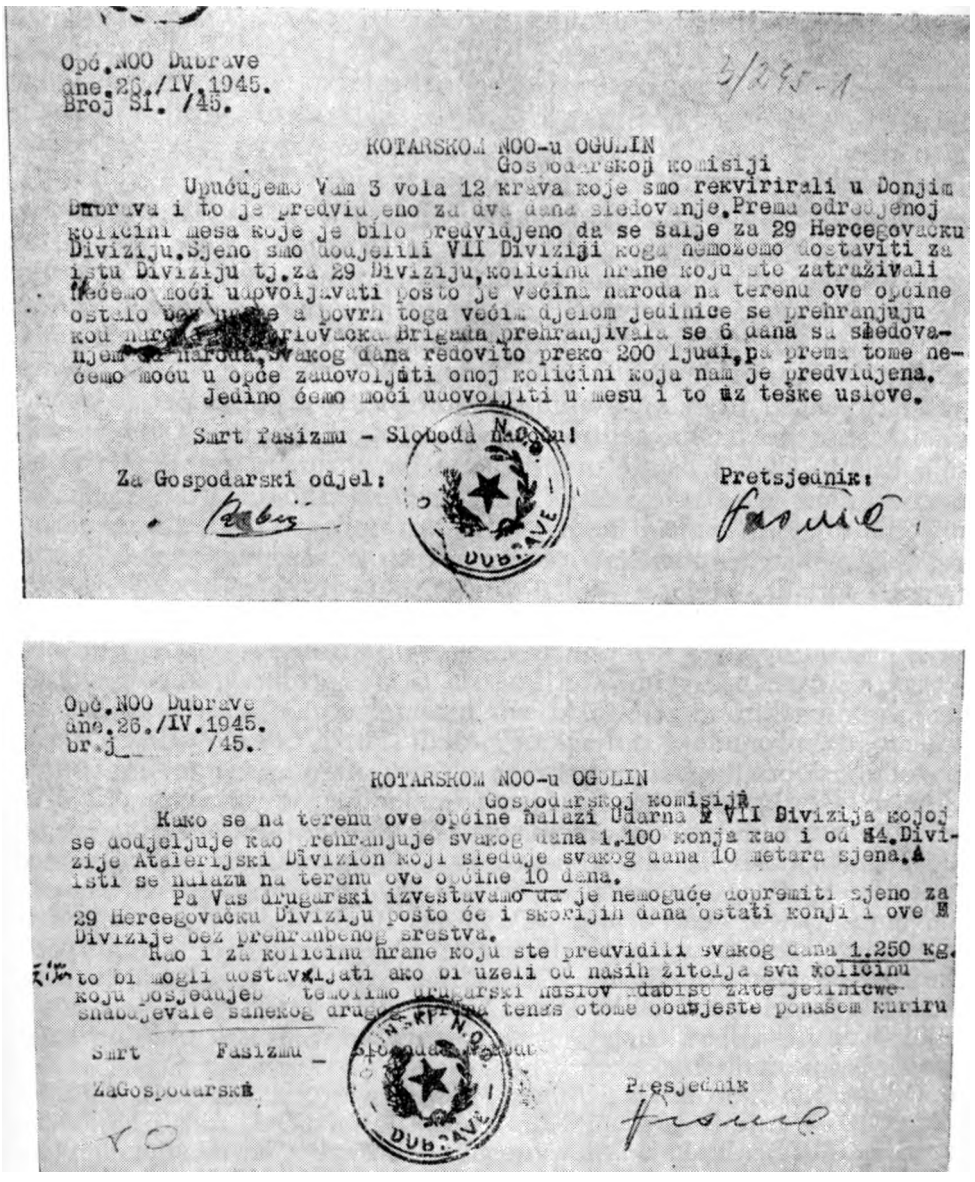

Opć.NOO Dubrave
dne.26./IV.1945.
Broj 51. /45.

3/295-1

KOTARSKOM NOO-u OGULIN
Gospodarskoj komisiji

Upućujemo Vam 3 vola 12 krava koje smo rekvirirali u Donjim Dubrava i to je predviđeno za dva dana sledovanje.Prema odredjenoj količini mesa koje je bilo predvidjeno da se šalje za 29 Hercegovačku Diviziju.Sjeno smo dodjelili VII Diviziji koga nemožemo dostaviti za istu Diviziju tj.za 29 Diviziju,količinu hrane koju ste zatraživali nećemo moći udovoljavati posto je većina naroda na terenu ove općine ostalo bez [illegible] a povrh toga većim djelom jedinice se prehranjuju kod naroda.Križevačka Brigada prehranjivala se 6 dana sa sledovanjem za naroda,svakog dana redovito preko 200 ljudi,pa prema tome nećemo moći u opće zadovoljiti onoj količini koja nam je predvidjena. Jedino ćemo moći udovoljiti u mesu i to uz teške uslove.

Smrt fašizmu - Sloboda narodu!

Za Gospodarski odjel: [illegible]

Pretsjednik: [illegible]

Opć.NOO Dubrave
dne.26./IV.1945.
broj [illegible] /45.

KOTARSKOM NOO-u OGULIN
Gospodarskoj komisiji

Kako se na terenu ove općine nalazi Udarna i VII Divizija kojoj se dodjeljuje kao prehranjuje svakog dana 1.100 konja kao i od 34.Divizije Atilerijski Divizion koji sledaje svakog dana 10 metara sjena.A isti se nalazu na terenu ove općine 10 dana.

Pa Vas drugarski izvještavamo da je nemoguće dopremiti sjeno za 29 Hercegovačku Diviziju posto će i skorijim dana ostati konji i ove 34 Divizije bez prehrambenog sredstva.

Kao i za količinu hrane koju ste predvidili svakog dana 1.250 kg. to bi mogli dostavljati ako bi uzeli od naših žitelja sva količinu koju posjeduju. Molimo drugarski naslov adabise zate jedinice snabdjevaće sanekog drugarskog [illegible] tenzs otome obavjeste ponašem kuriru

Smrt Fašizmu _ [illegible]

ZaGospodarski [illegible]

Pretsjednik

Faksimil

zacije NOP-a uspijevaju upravo u to vrijeme četničkih nasrtaja organizirati više od 250 ljudi, žena, omladine i pionira, koji uz veliku predostrožnost gotovo iz svih sela Dubrava odlaze u pravcu rijeke Mrežnice i Perjasice, te dalje Veljuna na Kordun, u Debelu kosu, na obronke legendarne Petrove gore gdje se uključuju u

proslavu trogodišnjice ustanka naroda Hrvatske. Tako narod Dubrava s više od 50 000 boraca i ljudi iz svih krajeva Korduna i karlovačkog kotara manifestira borbeno bratstvo i jedinstvo ostvareno u trogodišnjoj borbi. Vrativši se iz oslobođenih krajeva Kordu na u neoslobođene Dubrave, oni s još većim žarom pomažu narodnooslobodilačke odbore i druge organizacije NOP-a u savladavanju narastajućih poteškoća krajem 1944. i u proljeće 1945. godine.

Upravo u posljednjoj godini rata narod Dubrava je bio veoma ugrožen učestalim upadima razjarenih ustaša u sela koji ni u posljednjoj godini nisu prezali od zločina u ovim krajevima. U vezi tih nedaća Općinski NOO Gornje Dubrave je 30. novembra 1944. uputio svim seoskim NOO-ima pismo u kojem kaže: »Kako se neprijatelj nalazi pred konačnim slomom, te ustaške zvijeri bjesne i vrše klanje po našim selima. Stoga se upozoravaju NOO-i iz svih sela kao i JNOF i ostale organizacije da obrazuju po svim selima noćne i danske patrole i da se sela povežu jedno sa drugim i da na vrijeme obavještavaju o neprijateljskom nailasku tako da se narod na vrijeme može povući u onom pravcu odakle neprijatelj nema mogućnosti da naiđe.

Neprijatelju su isprekidane sve veze za snabdijevanje hranom, te će isti da upada u sva obližnja sela i pljačkat će i odvoziti hranu. Stoga se naređuje svim žiteljima da u što bržem vremenu skloni u dobro maskirane zemunice svu hranu kako je neprijatelj ne bi mogao da pronađe i opljačka.«[81] Međutim, i pored velike brige narodnooslobodilačkih odbora za zaštitu naroda i imovine, pojedine ustaške grupe i manje njemačke jedinice često su upadale u pojedina sela dubravske općine i vršili zločine i pljačkanja svega do čega bi došli. Iz obilja sačuvanih dokumenata navest ću samo nekoliko podataka o tim zločinima. U »Goranskom vjesniku« od 5. novembra 1944. godine piše: »Dana 11. 10. 1944. naišla je ustaška banda iz Ogulina u Gornje Dubrave, gdje su uhapsili 7 ljudi, od kojih su 5 stari između 60 i 70 godina. Sve uhvaćene ljude ustaše su na zvjerski način ubile. Dana 22. 10. 1944. ustaše su u selu Višnjić Brdu uhvatile 4 čovjeka koje vjerovatno čeka ista sudbina kao i onu sedmoricu.«[82]

Odbornici Simo Mirić i Milan Mikašinović obavještavaju Općinski NOO Gornje Dubrave 19. novembra da su 17. 11. došli Nijemci iz Generalskog Stola u selo Vuceliće i odvezli 2 voza sijena Pere Zatezalo Juke, od Jose Višnjića 1 i Nikole Miščevića 2 voza sijena, 5 vagana krumpira, 2 vagana zobi, 1/2 vagana graha, sa Stipetića soća odvezli su 2 kola cigle i od Ilije Rajnovića 1 voz žaganica.[83]

»Goranski vjesnik« br. 1, od 1. januara 1945. godine objavio je

81 HAK, 2/197.

82 HAK, Zb. Per. »Goranski vjesnik« od 6. 11. 1944, str. 8.

83 HAK, 2/221.

članak pod nazivom »Zvjerstva ogulinskih ustaša u Dubravama« u kojem piše: Ustaški garnizon u Ogulinu šalje svoje patrole svakog dana na teritorij Dubrava. Te ustaške patrole ne razlikuju se ni u čemu od drugih ustaških patrola. Njima je zadatak da pljačkaju i ubijaju civile tj. da vrše zadatke ustaške NDH.

Tako je dne 20. 12. 1944. jedna takva ustaška patrola ubila u Dubravama mladića Đuru Višnjića Nikojina iz sela Višnjić Brda. Istog dana ta je patrola uhvatila starca od 65 godina Miću Mikašinovića, koga su odveli u crkvu, tamo ga mučili i na kraju ga bodovima zaklali. Izvršivši svoj zadatak, ustaška patrola vratila se u Ogulin.«[84] Istoga dana ustaše su opljačkale 30 komada sitne stoke i 3 komada krupne u Gornjim Dubravama i u selu Gojak nekoliko ovaca.

Općinski NOO u svom petnaestodnevnom izvještaju, upućenom kotarskom NOO-u Ogulin 29. novembra, pored ostalog, piše: »Neprijatelj stalno upada u sela Gornjih i Donjih Dubrava, naročito pljačka u Gojaku i Popovom Selu. Iz Ogulina preko šume ustaše su upale u Popovo Selo i opljačkale s paše 5 pari volova i veće količine životnih namirnica. 25. 11. 1944. ustaše i legionari upali su u Gornje Dubrave i ranili jednog dječaka prilikom pucanja za narodom koji je bježao.«[85] Seoski NOO Gojak piše Općinskom NOO-u 4. decembra 1944. godine: »Ustaše svaki dan iz pravca Ogulina upadaju iznad Vrška u naše selo. To je rijetko koji dan da mi nijesmo u bježaniji, pa ništa ne možemo raditi. Narod je uvijek na oprezności dan i noć.«[86]

Već 22. 12. iste godine manja njemačka jedinica iz Generalskog Stola krenula je jednim pravcem preko Duge Gore i Bartolovića, a drugim preko Rebić Glavice, te upala u sela Gornjih Dubrava. Narod je uspio izbjeći a opljačkali su sve što su našli kod kuće Ilije Rajnovića i Stake Višnjić, te otkrili nekoliko zemunica iz kojih su odnijeli sakrivenu hranu i robu.[87]

Novembra i decembra 1944. kao i prvih dana 1945. godine posebno je bila aktivna ustaška grupa kojom je rukovodio zlikovac Mance upadajući često u srpska sela na području Dubrava pljačkajući i ubijajući koga bi god uspjeli uhvatiti. To se dobro vidi iz zapisnika s njegovog saslušanja kod organa narodne vlasti, objavljenog u ovoj knjizi u radu Nedeljka Višnjića, Kako je to izgledalo kada bi uskaške grupe upale u bilo koje selo na području Dubrava, navodim u cijelosti izvještaj seoskog NOO-a Gojak u kojem odbornik Rade Višnjić o takvom jednom upadu ustaša obavještava Općinski NOO Gornje Dubrave: »Naišli su ustaški banditi iz Tounja dne 29. 12. 1944. u selo Gojak i počinile mnogobrojnu

84 HAK, Zb. Per. k. 2.
85 HAK, 2/196.
86 HAK, 2/209.
87 HAK, 1/186.

štetu i opljačkali Boži Munjasu kbr. 65, 14 ovaca, 1 prase, 3 kokoši, 4 vagana brašna, 1 kaba žita, 1 kola graha, jedno novo civilno odijelo, 6 pari čarapa, jedne rukavice, 1 sukneni nov prsluk, jedan ženski kaput, 2 para civilnih cipela, 4 pletena ženska para veša, 2 kiklje nove, 2 para veša, 12 vreća, 3 kg vune, 4 ženska rupca, 5 m platna i 20 škatula šibica. Šteta Munjas Jove: 8 kg masti, 20 l oraha, 2 ženska rupca, tri para čarapa, 2 para ženskog veša, 2 kg voska, 1 1/2 kg sira, 1 l rakije, 10 škatula šibica i više raznih sitvari.

Pero Ivković je ranjen, njegova šteta: 50 kg svinjskog mesa, 22 vagana brašna, 5 pari čarapa, 4 plate, 2 ručnika, 3 l rakije, 5 kg kapule, 5 pari što ženskog što muškog veša, 1 ovcu, 4000 kuna.

Munjas Sava: 4 para muških čarapa, 1 rukavice, 1 pršut, 2 bluze, 2 veša muška, 1 platno. Šumonja Ljuba: 20 škatula šibica, 1 ručnik, 2 kolca konca šivaćeg, 10 kg soli, 1 čarape.

Milica Munjas: 50 kg svinjskog mesa, pol vagana brašna, 1 ženska kiklja. Munjas Boja: 50 kg svinjskog mesa. Višnić Rade Tokara: 2 vola, 7 kokošiju, 1 čelu, štrik fabrikanski. Ilija Višnić kbr. 97: 2 vola i 1 kravu, 3 kokoši. Ljubojević Đuro: 1 panj čela, 3 para veša. Cvijeta Višnić br 74: 35 kg svinjskog mesa i robu žensku i mušku sve samo ono nešto što je ostalo na njima, 1 kg duvana. Milan Višnić kbr. 8: 2 para čarapa, 2 kg masti. Višnić Ljuba kbr. 32: 20 kg mesa. Vucelić Nikola kbr. 61: 40 l gra, 4 ovce, 7 kokošiju, 20 kg mesa, 5 kila soli, 10 met. platna i robu žensku i mušku, svu. Miloš Višnić br. 41: 1 ovcu, 6 kokošiju, 20 jaja, 2 čarape, 1.000 kuna. Višnić Raco kbr. 95: 1/2 vagana orasa, 1 ručnik, 1 kg vune, 4 kokoši, 20 jaja, 4 vreće. Đuro Višnić kbr. 3: 2 kg soli.[88]

Ustaše su 29. januara 1945. godine iznenadili stanovništvo Ponikava i na zvjerski način usmrtili 36 ljudi, žena i djece. »Da bi zadovoljili svoje zvjerske nagone, spalili su nekoliko kuća i sa sobom odagnali 120 kom. krupne i više od 100 kom. sitne stoke. Pojedine ustaške grupe koje su izvršile pokolj srpskog naroda stavili su na glavu četničke šubare i odlazile pljačkati obližnje hrvatsko selo Jadrč«[89]. Već 18. februara Milan Mikašinović, odbornik seoskog odbora Gornje Dubrave, obavještava Općinski NOO da su ustaše iz sela Janjana i Pavića odvezli 7 vozova sijena i opljačkali 9 vreća žita, od kuće Batale odvezle 1 voz bodljikave žice, te nekoliko vreća žita i drugih živežnih namirnica. U istom izvještaju navodi da su oružnici i Nijemci 17. februara oko 2 sata noću upali u selo Rebić Glavicu i uhvatili odbornika tog sela Nikolu Rebića Rovajlova, Radu Rebića Špiru i Milu Zatezala Arambašu. Njih su odveli u Generalski Stol i predali ih ustašama kojima je uspio pobjeći Rade Rebić Špiro, a Milu i Nikolu odveli su s još četiri uhvaćena čovjeka iz Gojaka na Galge kod Ogulina gdje su ih objesili. Ponovno

88 HAK, 2/244.

89 HAK, Zb. Per. »Goranski vjesnik«, 23. 2. 1945, str. 4.

su 28. 2. 1945. ustaše upale u sela Gornjih Dubrava i tom prilikom u selu Rebić Glavici zapalili štalu Rebić Rade Spire, istoga onoga koji je samo nekoliko dana prije uspio pobjeći od sigurne smrti. Odbornik Simo Mirić obavijestio je Općinski NOO Gornje Dubrave 22. februara 1945. da su ustaše dan ranije bile u selu Mirići (Luga-ni) gdje su opljačkali 7 komada goveda, 2 svinje, 8 vagana kukuruzi, 5 vagana zobi, 4 vreće brašna, 2 vagana graha i razne druge robe. Istoga dana ubili su u bijegu Racu Zatezala Sušu i Radu Višnjića Čobana.[90]

Naveo sam tek nekoliko primjera upadanja, ubistava i pljačkanja koje su vršile ustaše i Nijemci i u posljednjoj godini rata na području dubravske općine, što je znatno otežavalo rad narodnooslobodilačkim odborima i drugim organizacijama NOP-a u snabdijevanju brojnih partizanskih jedinica i siromašnog stanovništva hranom i smještajem.

Poteškoće se još više kompliciraju i zbog neorganiziranog vršenja rekvizicije u posljednjim mjesecima rata na ovom području, što izaziva i nezadovoljstvo stanovništva. Tako Općinski NOO, analizirajući poteškoće u provođenju određenih zadataka, na sjednici 24. novembra 1944. godine ističe da na području Dubrava često dolaze predstavnici ekonomata goranskog partizanskog područja, intendanture OZN-e i kotarskog NOO-a. Odbornici Općinskog NOO-a izlaze u susret svojom pomoći uvijek kada se po dolasku na teren jave predstavnicima općinskih organa vlasti. Međutim, oni ponekad bez znanja Općinskog NOO-a, a naročito tokom novembra 1944. godine, ulaze u pojedina sela što šteti njihovom radu i ugledu, pa Općinski NOO odbor moli Okružni NOO za Gorski kotar da se dogovorno, organizirano i planski obavljaju ovi zadaci »jer je narod u Dubravama ekonomski potpuno iscrpljen, i sve od sebe daje za pomoć NOB-u, ali ovakav način rada neorganizovano i neplanski stvara velike poteškoće u radu općinskom i seoskim NOO--ima, a s druge strane radi se mimo organa narodne vlasti što šteti njenom stečenom ugledu i poštovanju kod naroda.«[91] Općinski NOO obavještava Okružni NOO za Gorski kotar da se uz sve poteškoće redovito održavaju sastanci odbornika na kojima se iznose rezultati i poteškoće u realizaciji određenih zadataka. Svaki odbornik općinskog NOO-a radi po svom planu zaduženja tako za tajnika iznose »da se 2 dana bavio izdavanjem propusnica, da je 19. 11. održao sastanak sa narodom u Ponikvama, a naveče istoga dana u zaseoku Kušići. Blagajnik da je 19. 11. radio na ubiranju izrečenih administrativnih kazni, 22. 11. da je razgovarao sa okupljenim majstorima za izgradnju koliba na ognjištima popaljenih kuća

90 HAK, 3/287.

91 HAK, 1/148, Pismo općinskog NOO Gornje Dubrave upućeno općinskom NOO-u Gorski kotar 24. novembra 1944.

i gospodarskih zgrada, 23. 11. da je prisustvovao sastanku JNOF-a da je, nadalje organizirao i sakupio za dva dana za goransko partizansko područje: 12 ovaca, 700 kg krumpira, 200 kg žita, 85 kg graha i ubrao 187.000 kuna administrativne kazne. Odbornik zadužen za rad u socijalnom odsjeku, i odbornik zadužen za propagandni rad obavili su svoje poslove, a posebno na agitaciji da se u narodnooslobodilačku vojsku mobilišu svi sposobni, a stariji od 15 godina, tj. zaključno s 1929. godištem.«[92]

Decembra 1944. godine Općinski NOO je održao i dvodnevno savjetovanje na kojem su prisustvovali odbornici Općinskog i seoskih NOO-a koje je s novim zadacima i načinom njihovog izvršavanja upoznao Nikola Jaković, član Kotarskog NOO-a Ogulin i Jovo Janjanin, član Kotarskog odbora JNOF-a za Ogulin. Posebnu pažnju na ovom savjetovanju posvetili su akciji sakupljanja hrane za vojsku i siromašno stanovništvo, te pripremama za obavljanje proljetne sjetve.[9']

U januaru i februaru 1945. godine seoski NOO se takmiče u sakupljanju hrane za borce 43. divizije i vojno pozadinske organe na području Gorskog kotara. I u tim zimskim danima odbornici uspijevaju zahvaljujući narodu koji odvaja sve što može za NOP da postignu značajne rezultate i u ovoj akciji o kojoj u »Goranskom vjesniku« br. 88 piše: »U općinama Dubrave i Gomirje, narod je pod vodstvom svojih općinskih NOO-a dao za borce 1. brigade 43. divizije i vojno pozadinske jedinice od 10. 1. do 10. 2. 1945. slijedeće količine hrane: 7708 kg razne hrane, 8408 obroka kuhane hrane, 48 komada krupne stoke, 3 konja, 21 komad sitne stoke i 3100 kg sijena.«[94]

U posljednjoj godini NOR-a, NOO-i su provodili i niz drugih aktivnosti. Tako su u augustu 1944. organizirali prikupljanje sirovina za činjenje kože, kako hrastove i smrekove kore, tako i hrastovih šišaka. U akciji prikupljanja učestvovali su i pioniri koji su se takmičili da predaju odborniku svoga sela što više sirovina za potrebe partizanskih kožara.

Organi narodne vlasti posvećivali su izuzetnu pažnju i zaštiti šuma. Uspostavljena je lugarska služba koja je vodila računa o načinu sječe šuma, kako za ogrjev tako i za gradnju koliba za smještaj porodica na zgarištima. Općinski NOO formirao je i nekoliko ekipa koje su prema datim mogućnostima radile na izgradnji koliba za najugroženije porodice, prije svega boraca i palih boraca. Tako je za područje Ponikava, gdje su nekoliko puta paljene kuće, a i kolibe na zgarištima, formirana 19. novembra 1944. majstorska

92 HAK, 1/189, Zapisnik sa sjednice Općinskog NOO Gornje Dubrave 23. novembra 1944.

93 HAK, 2/226, Izvještaj Upravnog odsjeka Općinskog NOO-a Gornje Dubrave od 28. decembra 1944, upućenog Upravnom odjelu Kotarskog NOO-a Ogulin.

94 HAK, Zb. Per. »Goranski vjesnik« br. 88 od 28. 2. 1945, str. 4.

ekipa u sastavu: Božo Ivković, Ignjatija Kušić, Jovan Bulić, Nikola Kušić, Mane Krtinić, Simo Kušić koji su za rukovodioca izabrali Miloša Ivkovića i tokom zime 1944/45. prema rasporedu Općinskog NOO-a gradili kolibe na većem dijelu područja općine Dubrave. Stanovnici Dubrava i Ponikava, na osnovu uputa općinskog referenta za šumarstvo, obraćali su se svojim NOO-ima i lugarima za sve potrebe bilo ogrjevnog drveta ili za gradnju koliba i tako čuvali šume od samovoljne sječe što je imalo odraza i na afirmaciju NOO-a kao organa državne vlasti.

Dužnost referenta za šume Općinskog NOO-a Gornje Dubrave obavljao je Božo Busić koji je vršio nadzor nad radom lugara zaduženih za čuvanje šuma obavještavajući redovito Općinski NOO
0 problemima i rezultatima u zaštiti šuma na njegovom području. Tako na sastanku Općinskog NOO-a, novembra 1944. godine, Busić spominje lugare Ignjatiju Kušića, Kostu Kušića i Simu Ivkovića, ističući ih za primjer kako se čuva šuma i narodna imovina bez obzira na veoma složene prilike na području Dubrava u to vrijeme.[95]

Uz problem ishrane vojske i siromašnog stanovništva NOO-i Dubrava, zahvaljujući dobroj organizaciji i međusobnoj saradnji, uspijevaju u proljeće 1945. godine obaviti i proljetnu sjetvu. Sjetvena komisija Općinskog NOO-a izradila je detaljan plan sjetve u namjeri da se obrade sve raspoložive površine zemljišta. Za ostvarenje tog plana odbornici su angažirali akciju prikupljanja sjemena, da bi se pomoglo onima koji ga nisu imali, tj. najsiromašnijima. Na osnovu uputstva Kotarskog NOO-a Ogulin općinski NOO Gornje Dubrave naručio je i 300 kg sjemenskog žita u Sloveniji, gdje ga je bilo u dovoljnim količinama, ali ga nisu mogli kupiti jer ga je trebalo platiti u lirama, što ni kotarski, ni općinski NOO nije mogao osigurati. No, predviđeni plan je svejedno sa 60% ostvaren, što je bio veoma dobar rezultat obzirom na ogromne teškoće zbog veoma smanjenog broja zaprežne stoke, poljoprivrednog alata i stalnih iznenadnih upada ustaša u sela dubravske općine. U vezi s postignutim rezultatima Kotarski NOO, u svom izvještaju Okružnom NOO-u za Gorski kotar 20. aprila 1945. godine piše: U općini Dubrave nedostaje voznog blaga, ali se seljaci međusobno uzajamno pomažu i uz pomoć sjetvene komisije postižu dobre rezultate u obavljanju sjetvenih radova.[96] Odbornici su se ponekad sastajali
1 na skupštinama naroda u selima dogovarajući se kako obaviti određeni zadatak u koje vrijeme i na koji način.

Radi veće sigurnosti pri obavljanju sjetve, a i drugih zadataka, organizirane su u svim selima i zaseocima straže koje su na vrijeme obavještavale o nailasku ustaša, da bi se stanovnici na vrijeme mogli skloniti u obližnje šume i tako zaštititi.

95 HAK, 2/198.
96 HAK, kut. 1.

U cilju lakšeg savladavanja teških ekonomskih prilika i prehrane siromašnog stanovništva općinski NOO Gornje Dubrave, planirao je krajem 1944. i u 1945. iseljavanje jednog većeg broja stanovništva iz Dubrava prije svega iz Ponikava, Prtenjaka, Lalić Dola i Gojaka. 6. marta 1945. godine na sastanku Općinskog NOO-a zaključeno je da u navedenim selima seoski odbornici izvrše popis djece i starijih osoba za iseljavanje na područje Korduna, Gorskog kotara ili u Sloveniju. Nakon podnesenog izvještaja svih seoskih NOO-a o broju predviđenih za iseljavanje, sa kojima je trebao biti upućen jedan odbornik Općinskog narodnog odbora koji bi vodio brigu o iseljenicima koordinirajući rad s organima narodne vlasti, već prema tome bilo to na Kordunu, Gorskom kotaru ili Sloveniji, trebali su se starije osobe i djeca iseliti. U vezi s izvršavanjem ovog zadatka održavani su sastanci u selima na kojima su se stanovnici izjašnjavali da li su za seobu ili ne. To se vidi iz sačuvanog zapisnika seoskog NOO-a Prtenjaci od 9. marta 1945. u kojem odbornik Vladimir Busić kaže: »U pitanju iseljavanja naroda za Kordun ili Sloveniju narod se izjašnjava da će se radije sklanjati koliko se bude dalo negoli seliti.«[97] I u drugim selima stanovnici se nisu složili s iseljavanjem govoreći: »... kad kolju ustaše, neka me zakolju kod kuće.«[98]

Tako su se stanovnici Dubrava opredijelili za ulaganje i posljednjeg dijela snage u savladavanju izuzetno teških uslova života uz stalnu spremnost da i u posljednjim danima borbi za slobodu odvajaju sve što mogu za još siromašnije i svoju vojsku. Ta njihova odanost narodnooslobodilačkom pokretu dolazi do punog izražaja i u vrijeme završnih borbi za oslobođenje zemlje, aprila i maja 1945, u vrijeme bitaka za oslobođenje Gospića, Ogulina i Karlovca. Nakon oslobođenja Gospića i Ogulina aprila 1945. veći broj ustaša, legionara i domobrana uspio je pobjeći, te je na putu prema Karlovcu i Zagrebu prolazio preko sela dubravske općine. Trebala je posebna budnost da ne bi iznenadili narod u tim posljednjim danima i nanijeli ovim krajevima još više žrtava. Organi narodne vlasti i druge organizacije NOP-a stalno su upozoravali stanovništvo na opasnosti kako bi ga zaštitili.

*

U vrijeme završnih borbi za oslobođenje Karlovca na području Dubrava više od 12 dana skoncentrirane su jedinice 7. banijske udarne divizije, 34. divizije i na čitavom području između rijeke Mrežnice i Dobre, jedinice 5. crnogorske proleterske brigade i 9. crnogorske udarne brigade, koje su vodile borbe na području između rijeke Dobre i potoka Globomice, da bi uništile snažnu neprijateljsku grupaciju koja je branila Generalski Stol. NOO-i Dubrava trebali su za potrebe partizanskih jedinica dnevno osigura-

97 HAK, 3/279.

98 HAK, 3/278, Zapisnik od 6. marta 1945.

1

vati i po nekoliko stotina obroka sijena kroz 10 dana za 1100 konja iz jedinica 7. banijske divizije i artiljerijskog diviziona 34. divizije. Za to je trebalo osigurati sledovanje svakog dana po 10 metara sijena.

U to vrijeme na području općine, od ukupno 3161 stanovnika, bilo je 1122 koji nisu imali nimalo hrane i prema evidenciji Općinskog NOO 880 stanovnika raspolagalo je hranom za svega mjesec dana.[100] Zato Općinski NOO Gornje Dubrave obavještava Kotarski NOO da bi mogao prikupiti predviđenu količinu hrane planom tog odbora »ako bi uzeli svu hranu od cjelokupnog stanovništva na području Dubrava i zato moli Kotarski NOO da se jedinice snabdijevaju i hranom iz nekih drugih mjesta u kojima nije takvo stanje.«[101] No, općinski i seoski NOO-i angažirali su se do maksimuma da bi za potrebe partizanskih jedinica osigurali kola sa zaprežnom stokom za prijevoz ranjenika, opreme, hrane i druge potrebe borcima na frontu. Tako su seoski NOO-i organizirali 100 pari volova i konja koji su služili za ove potrebe kako na području Dubrava tako i za prevoz skroz do Brežica u Sloveniji.[102] Vršili su rekviziciju stoke na zahtjev Kotarskog NOO-a za ishranu boraca partizanskih jedinica. Tako u izvještaju od 26. aprila 1945. godine Kotarskom NOO-u Ogulin Općinski NOO Dubrave piše: »Rekvirirali smo 12 kom. rogate stoke u Donjim Dubravama, upućujemo vam
3 vola i 12 krava koje je predviđeno za 2 dana sledovanja. Borce karlovačke udarne brigade već 6 dana prehranjujemo rasporedom po kućama svakog dana redovito više od 200 ljudi.[103] U isto vrijeme rekvirirane su i veće količine sijena. Tako u izvještaju Seoskog NOO-a Rebić Glavica 28. aprila 1945. godine piše: »Rekvirirali smo stog sijena Miladina Zatezala iz Gornjih Dubrava kuće br. 165, u težini od 1400 kg. u prisustvu odbornika Dušana Mirića i vojske u procjeni.

Isto tako smo rekvirirali 900 kg sijena od drugova Race i Nikole Vucelića kbr. 99 iz Gornjih Dubrava, te stog sijena Race Vucelića kbr. 190 težine 650 kg.«[104] Uprava bolnice 5. proleterske crnogorske brigade 29. aprila 1945. godine izdala je potvrdu pod brojem 65 Mili Miriću, kbr. 2, na 500 kg sijena, Iliji Miriću kbr. 5 na 200 kg sijena i Peri Miriću kbr. 180 na 300 kg sijena, te seoskom NOO-u

99 HAK, 3/293/5- Izvještaj Općinskog NOO Dubrave od 26. aprila 1945, upućen Kotarskom NOO-u Ogulin.

100 HAK, 3/30-2, Izvještaj Općinskog NOO Goernje Dubrave od 4. maja 1945. upućenog Kotarskom NOO-u Ogulin.

101 HAK, 3/393-5, Izvještaj od 26. aprila 1945. Kotarskom NOO-u Ogulin.

102 HAK, 2/210.

103 HAK, 3/295-1.

104 HAK, 3/295.

Mirica (Lugana) na 400 kg sijena.[105] U isto vrijeme Kotarski NOO Ogulin tražio je od Općinskog NOO-a Gornje Dubrave da intendantu 7. banijske divizije pomogne u prikupljanju sijena za potrebe ove divizije[106] i potrebe karlovačke brigade 34. divizije.[107] Pored toga Kotarski NOO traži da Općinski NOO Dubrave hitno osigura za potrebe Okružnog NOO za Gorski kotar i 13. diviziju 1000 kg sijena.[108] Intendantura artiljerijskog diviziona 34. divizije izdala je potvrdu Mariji Višnjić kbr. 10 da je za njene potrebe dala 750 kg sijena, Mili Zatezalu kbr. 197 da je za istu jedinicu dao 1200 kg sijena, te Milanku Zatezalo kbr. 185 da je za istu jedinicu dao također 1200 kg sijena.[109] Naveo sam samo nekoliko podataka koji govore o angažiranosti organa narodne vlasti i cijelog stanovništva u Dubravama da bi i tih posljednjih dana borbi za oslobođenje zemlje dali sve što su mogli za pomoć borcima kako bi lakše savladali neprijatelja i oslobodili zemlju.

Pored niza zadataka Općinski NOO komisijski je rješavao i razne sporove do kojih je dolazilo između pojedinih privatno pravnih lica kao što je bilo dioba zemljišta ili krivično pravnih pitanja. U 1944. i 1945. godini sve nastale sporove rješavao je sud Općinskog NOO-a sastavljen od predsjednika Petra Višnjića, sekretara Laze Višnjića, člana suda Rade Višnjića Bulića i zapisničara Nenada Mikašinovića. Ima nekoliko sačuvanih zapisnika s rasprava ovog suda održanih krajem 1944. i 1945. godine. Ovaj sud uspješno je i na vrijeme izvršavao svoje zadatke bez obzira na izuzetno teške prilike života, rješavao sve moguće sporove u vrijeme narodnooslobodilačkog rata. Općinski NOO Gornje Dubrave, oslobođenjem Ogulina, omogućio je odlazak stanovništva u oslobođeni Ogulin sa ciljem prepoznavanja opljačkane stoke, raznih poljoprivrednih alatki i mnogovrsne robe koju su stanovnici Dubrava, kao i drugih krajeva u kojima je neprijatelj vršio pljačke za vrijeme rata, prepoznavali na za tu svrhu organiziranim sajmovima. Svaki stanovnik kojem je stoka bila opljačkana, trebao je dobiti od Općinskog NOO-a potvrdu da mu je stoka opljačkana, kada i od koga. Pored toga, ukoliko bi stoku pronašao, trebao je imati i dva svjedoka koji su pod ličnom, materijalnom i krivičnom odgovornošću svjedočili da je prepoznata stoka njegova i da mu je na silu oduzeta.[110] U više navrata stanovništvo je obavještavano da može doći na saj-

105 HAK, 3/296.
106 HAK, 3/293.
107 HAK, 3/291.
108 HAK, 3/289.
109 HAK, 3/292.
110 HAK, 3/302-1

miste u Ogulin radi prepoznavanja svoje stoke i druge imovine. Posljednju takvu obavijest Upravni odbor Kotarskog NOO-a Ogulin uputio je seoskim i Općinskom NOO-u Dubrave 9. maja 1945. Tako su NOO-i, zahvaljujući odanosti naroda Dubrava NOP-u, dobroj organizaciji svoje djelatnosti, uz izuzetne napore, uspješno savladavali i najteže probleme života, odnosno rada i u posljednjoj godini narodnooslobodilačkog rata.

Miloš Mikašinović

Sjećanje na dane kapitulacije, stvaranje „NDH“ i prve akcije

Odmah nakon kapitulacije kroz Dubrave su prolazile veće i manje grupe bivše jugoslavenske vojske iz raznih krajeva Like i Gorskog kotara. Istovremeno su se vraćali svojim kućama i mještani G. Dubrava koji su bili mobilisani. Majke su se veselile povratku sinova. U Mikašinoviće nisu se duže vremena vratili Simo Mikašinović (sada penzionisani general JNA) i Ilija Mikašinović (sada u penziji u Novom Sadu). Aprila 1941. godine Sara, majka Ilije Mikašinovića, očekivala je sina koji se jednog dana i pojavio. Njegovom povratku svi su se obradovali. Nakon kraćeg zadržavanja Ilija je došao među okupljene seljane i počeo govoriti o stradanjima srpskog stanovništva u Hrvatskoj. Tom prilikom je govorio da će naši ljudi Srbi biti ubijani, odvođeni u Njemačku na prisilni rad, da će im biti kuće spaljene i da neće biti pošteđeni ni starci ni djeca. Spominjao je da će to sve učiniti frankovci, tj. ustaše i okupatori. Mnogi od prisutnih seljana nisu imali pojma tko su to frankovci i ustaše, niti su vjerovali da bi do svega toga moglo doći. Nakon kratkog vremena u selo su počele dolaziti ustaše iz Ogulina, od kojih se sjećam lugara Piškura i Potiska, te Žilića iz Oštarija. Tražili su Mikašinović Tošu Mićinog koji je bio stražar — užičar kod Okružnog zatvora u Ogulinu i Višnjić Trivu Ćivaka koji je prije rata bio u četničkom udruženju. Pošto ovu dvojicu nisu našli, grozili su se seljanima da moraju dojaviti gdje se nalaze. Takvih upada u sela bilo je češće.

U to vrijeme po livadama i šumarcima sakrivali su se od ustaša Mirić Rade iz Lugana, Jaković Jandre iz D. Dubrava, Munjas Mića Stršen iz Gojaka, Višnjić Trive Ćivak i dr. Njih su ustaše među

prvima tražile. U nekoliko navrata dolazili su tražiti Mikašinović Tošu, ali ga nisu nikad pronašli. Njegova majka Boja bila je poznata sa Markovićem, velikim županom u Ogulinu. Želeći zaštititi sina, otišla je kod Markovića, odnijela mu mito i zamolila ga da joj spasi sina. On joj je čvrsto obećao da se njenom sinu neće ništa dogoditi, ali neka dođe u Ogulin i sam se prijavi. S obzirom na ranije poznanstvo s Markovićem, Boja je povjerovala i sina Tošu i zeta Dušana Munjasa nagovorila da se prijave ustaškim vlastima u Ogulin. Oni su se prijavili i odmah bili zatvoreni u ogulinsku kulu. Kada su im Mikašinović Mara, Tošina žena i Munjas Ljubica, Tošina sestra, a Dušanova žena, donijele čisto rublje, a povratili zamazano, krvavo, shvatile su da veliki župan Marković nije održao svoje obećanje. Obojica su transportirana u logor »Danica« u Koprivnici. Dušan Munjas je posredstvom brata, koji je bio za stare Jugoslavije policajac, pušten, dok se Toši izgubio svaki trag.

Nakon toga uslijedilo je masovnije hapšenje i odvođenje Dubravaca u nepovrat. I tek tada je narod shvatio riječi Ilije Mikašinovića koji je govorio o progonu i uništenju srpskog življa. Uslijedilo je hapšenje dvadesetak Dubravaca. Pohapšeni kod kuća ili na putu, dovedeni su u centar G. Dubrave kod škole, potrpani u kamion i odveženi u Ogulin odakle se više nikada nisu vratili. Odmah u Dubravama su ih tukli i maltretirale na očigled školske djece. Među tada pohapšenim, sjećam se bili su Mikašinović Ilija Baron i njegov sin Đuro, Šumonja Đuro i njegov sin Dušan iz Gojaka, Jaković Ilija i Lazo (Đukin) iz Kukića u G. Dubravama, Vucelić Rade (Ankin), Kaluđerović Rade i drugi kojih se više ne sjećam po imenima. Od svih njih, nakon kratkog vremena, pušteni su kućama iz Ogulina Šumonja Đure Dušan i Mikašinović Đuro Baron, a drugi su likvidiram u Ogulinu ili su otpremljeni u logor i tamo likvidirani.

Toga istog dana ustaše su zlostavljale i tadašnjeg popa u G. Dubravama Alagić Đuru i učitelja Mutić Marka, ali ih nisu poveli, već su im naredili da dođu sami u Ogulin. Sutradan sveštenik Alagić se je odvezao u Ogulin konjima Vucelić Gnjate, a učitelja Mutić Marka, prema nekim podacima, odvezao je na motoru drugi ili treći dan ustaša Potisak. Potisak je nakon kraćeg vremena likvidirao učitelja Mutića u jednoj jami u šumi Krpel, a svešteniku Alagiću se izgubio svaki trag.

Ustaša Potisak je uhvaćen 1942. godine. Tom prilikom kod njega su nađeni neki predmeti učitelja Mutić Marka. Potisak je priznao gdje je likvidirao Mutića i u koju jamu ga je bacio.

Nakon tih događanja odrasli muškarci nisu više spavali u kućama već u sjenicima, na njivama ili šumarcima. Po svim selima i zaseocima bile su organizirane seoske straže, bez ičije direktive, ali možda po nečijoj sugestiji. Ljudi su sami uvidjeli da bi zbog sigurnosti trebalo takve straže organizirati.

Meni je u najdubljem sjećanju ostalo organiziranje takve straže

u selu Mikašinovići, gdje su se svi odrasli muškarci u određeno vrijeme uvečer sastajali usred sela i raspoređivali se po smjenama na stražarenje. Sa sobom smo nosili manje sjekire, kolce, dok je Milovan Pavić, koji je bio priženjen u Mikašinoviće, nosio jednu staru sablju koju je bio očistio i naoštrio. Uz to »naoružanje« bili smo nesigurni, pa je moj otac jednog dana povjerio meni da imade sakriven jedan pištolj i 14 metaka. To smo povjerili i susjedu Mikašinović Milanu, koji je jednog dana sa mnom otišao na rijeku Bistrac da bi isprobao pištolj i meni pokazao kako se iz njega puca. Poslije toga na straži smo se osjećali sigurniji bar nas dvojica koji smo znali za pištolj. Nismo mislili da bi nam taj pištolj bio nekakva odbrana, ali bi ipak pucajući upozorili narod da dolazi opasnost.

Jedne noći, pošto smo se sastali na zbornom mjestu, dogovorili smo se da ja i Pero Višnjić ostanemo nasred sela, dok su ostali otišli na jedan brežuljak iznad kuće Miće Trivunova u voćaru Rafajla Mikašinovića. Pošto ništa nije dogovoreno do kada ćemo ostati u selu, mi smo nakon sat vremena krenuli prema njima kroz selo. Trebali smo prijeći ogradu voćara. Bila je tamna noć. Nismo potrefili na pravi prelaz već smo zagazili u živicu, što su naši drugovi osjetili. Čuli su i naš tihi razgovor. Posumnjali su da dolaze ustaše. Kako se pištolj nalazio kod Milana Mikašinovića Sarina, dao je i ostalima do znanja da ima namjeru pucati. Odgovorili su ga od te namjere i dali se u bijeg i sakrivanje u bližoj okolici sela. Jedni su došli da obavijeste nas dvojicu na mjestu gdje su nas ostavili, pa pošto nas nisu našli, pretpostavljali su da smo to bili mi, a ne ustaše. Kada smo došli do mjesta gdje su oni trebali biti, a nismo ih našli, krenuli smo u selo i tek tada su pojedinci, koji su bili bliže kuća, prišli k nama i tako smo se okupili i razjasnili da se nije radilo o dolasku vojske. Jedan naš seljanin je otišao dalje od sela u jednu stranu i sakrio se u šumarku pojavljujući se tek sutradan, kada je vidio da se po selu i njivama kreću ljudi. Zbog našeg neiskustva u organiziranju stražarske službe moglo je doći do toga da netko od nas pogine od vlastitog oružja. Poučeni tim iskustvom takvih slučajeva više nije bilo.

Ovakvim načinom stražarenja nastavljeno je sve do jeseni 1941. godine, kada su već našim selima počeli prolaziti partizani, pa je na taj način i sigurnost naroda bila veća. Osim toga ustaše nisu više dolazile u sela danju i noću u manjem broju kao prije već su dolazili u većim formacijama pa su lako i na vrijeme bili zapaženi. Isto tako organizirali smo da se vrši dojava od sela do sela, ako bi neprijateljska vojska dolazila kao što je to obično činila od željezničke stanice. Naime iz sela Perići, lako se vidjelo da vojska dolazi cestom iz Višnjića, pa su seljani Perića obavijestili Janjanine, ovi Mikašinoviće i tako dalje.

Već u ljeto 1941. godine počelo je okupljanje Dubravaca sa Simom Karapandžom na čelu. Prolazili su kroz sela upozoravajući

narod na opasnost koja mu prijeti od okupatora i domaćih izdajnika. Također su govorili da zajedničkim akcijama trebamo prekopati ceste, rušiti telefonske linije, rušiti željezničku prugu i izvoditi druge akcije. Tako smo jednog dana bili obaviješteni da trebamo ići prekopati cestu koja ide od Ogulina prema Trošmariji kao i cestu koja kroz šumu Krpel ide prema Gornjim Dubravama. Sjećam se dobro da je zborno mjesto bilo u Gojaku i da smo svi zajednički krenuli na cestu iznad Vrška, bliže prema ogulinskom brdu. U jednoj strani, odnosno uzbrdici, prekopali smo cestu na dva ili tri mjesta, a zatim smo zajedno otišli na cestu prema G. Dubravama, ali više prema Ogulinu i tu cestu također prekopali na dva mjesta.

U jesen 1941. godine nekoliko drugova iz Dubravske čete od kojih se sjećam Zatezalo Sime Škerića pozvali su nas na akciju rušenja telefonskih stupova na dijelu uz cestu od Kaluđera prema željezničkoj stanici. Oni su nas obezbjeđivali da ne bi naišla neprijateljska vojska a nas oko 10—15 smo pilama rušili telefonske stupove pokupili dio žice i sklonili u grmlje, a ostatak žice koju nismo taj dan uspjeli pokupiti, to su uradile žene i omladina uz čuvanje stoke. Na ovaj način prekinuli smo telefonsku vezu između ustaškog uporišta u Tounju i općine Gornje Dubrave, te žandarmerijske postaje u Dubravama.

Duka Zatezalo

Organizacija i rad SKOJ-a u Dubravama 1941-1945.

U općini Gornje Dubrave do aprila 1941. godine nije postojala organizacija SKOJ-a. Organizacija SKOJ-a nije postojala ni u drugim općinama kotara Ogulin osim u Plaškom.

Komunistička partija u periodu pred rat vršila je znatan uticaj među omladinom u gradovima i industrijskim centrima, dok je rad među seoskom omladinom bio slabiji, naročito u onim selima gdje nisu postojale partijske organizacije. Komunistička partija je vršila uticaj i djelovala u seoskim sredinama, među omladinom kroz društva »Seljačkog kola« u srpskim selima i »Seljačke sloge« u hrvatskim selima. Djelujući kroz društva, razvijajući razne oblike kulturno-prosvjetnog rada, održavajući priredbe s naprednim sadržajem vršen je politički i idejni uticaj na omladinu i narod.

Iako u Dubravama nije postojala organizacija SKOJ-a osjećao se napredni uticaj koji su vršili studenti — skojevci. Branko i Simo Karapandža su bili članovi SKOJ-a u Karlovcu do 1941. godine i njihova aktivnost osjećala se djelovanjem u rodnom kraju, u koji su često dolazili. Isto tako je poznato da je Rade Janjanin kao student na Poljoprivredno-šumarskom fakultetu u Zagrebu pripadao naprednom omladinskom pokretu i aktivno djelovao i u svom kraju kao i braća Karapandža.

I u Dubravama je osnovan ogranak »Seljačkog kola« preko koga je vršen uticaj na omladinu i njeno kulturno-prosvjetno i političko uzdizanje. U uvjetima teškog ekonomskog stanja, nezaposlenosti, teškog i napornog rada, priredbe, zborovi i drugi skupovi unosili su vedrinu i nade u bolji život.

Iako se obrađivao svaki komad zemlje, gdje se god to moglo, teško je bilo od zaostale poljoprivredne proizvodnje ostvariti potrebna sredstva za život mnogobrojnih obitelji. Zbog toga je u predratnom periodu osnovni problem bio, naročito muške omladine, kako naći bilo kakav posao van poljoprivrede i zaposliti se. Jedan broj omladinaca je išao na izučavanje zanata, mnogi od njih u Srbiju, neki su se uspjeli zaposliti na željeznici, pošti, kamenolomu, ali mnogi nisu uspjeli naći nikakvo zaposlenje.

Školovanje za većinu djece završavalo se sa 4 razreda osnovne škole. Samo mali broj djece, pretežno muške, čiji su roditelji bili zaposleni van poljoprivrede, najviše na željeznici, nastavljao je školovanje na srednjim školama u Ogulinu i Karlovcu. Samo nekoliko omladinaca iz Dubrava je završilo srednje škole i nastavilo studirati na fakultetima.

U tim teškim uvjetima života, bez ikakvih omladinskih organizacija, bez štampe, radija i drugih sredstava informiranja, politička uzdignutost omladine bila je na niskom nivou. Uticaj se mogao u prvom redu vršiti i vršio se živom riječju i neposrednim razgovorima s omladinom i narodom. U tome je bila veoma značajna uloga omladinaca Sime i Branka Karapandže i Rade Janjanina. Oni su u razgovorima, koje su vodili po selima i zaselcima Dubrava, objašnjavali političko stanje u zemlji i svijetu i ukazivali na opasnost od fašističkih agresora za narode Jugoslavije. Sjećam se jednog takvog razgovora, koji je Simo Karapandža vodio u zaseoku Zatezale (Škerići), januara 1941. godine. On je veoma temperamentno, što je njegovom izlaganju bilo svojstveno objašnjavao kakva opasnost prijeti našoj zemlji od fašizma, ukazivao na to da se vlada Jugoslavije povezuje sa silama fašističke osovine, te zastupao stav da je jedini izlaz u tome da se Jugoslavija osloni na SSSR i da sklopi savez sa njim.

Takvi razgovori unosili su jasnoću i optimizam kod naroda i omladine i omogućavali mu da se kasnije u događajima koji su nastupili lakše snalaze i opredjeljuju.

Okupacijom zemlje od strane njemačkih i talijanskih okupatora

i stvaranjem tzv. NDH nastalo je teško stanje za narod i omladinu Dubrava. U početku je zbog ustaškog terora i zlodjela koja su činili nad srpskim narodom zavladao strah i neizvjesnost o tome šta će biti. Međutim, napadom Njemačke na SSSR i ulaskom Sovjetskog Saveza u rat oživjela je vjera u pobjedu antifašističkih snaga svijeta i uvjerenje da će sile osovine izgubiti rat.

U Dubrave su se poslije okupacije zemlje vratili mnogi koji su bili zaposleni širom Jugoslavije pa su napustili posao ili bili otpušteni. U Dubrave su se vratili i studenti Simo i Branko Karapandža i Rade Janjanin.

Već aprila 1941. godine uz pomoć OK KPH Karlovac stvara se u Dubravama prva organizacija KPH.

Stvaranje organizacije SKOJ-a u Dubravama

U ljeto 1941. godine glavnu aktivnost na organiziranju i okupljanju naroda i omladine u NOB vršio je Simo Karapandža, dok je njegov brat Branko otišao u 2umberak i Sloveniju, gdje je ratovao čitavo vrijeme rata u sastavu slovenskih partizanskih jedinica. Simo je okupio u početku grupu naprednih omladinaca i počeo vršiti pripreme za ustanak. Stvaranjem partizanskog odreda »Dubrave« počinje period aktivnog uključivanja omladine u NOB. U partizanski odred stupaju najsavjesniji omladinci, prvenstveno oni koji su služili vojsku i imali vojničku naobrazbu. Ostala omladina se organizira na izvršavanju zadataka koje pred nju postavlja NOP. Ti zadaci su prvo vrijeme bili skupljanje hrane i njeno prenošenje na određena mjesta, kurirski zadaci, pletenje čarapa i rukavica za partizane, učešće u akcijama oko rušenja telefonskih linija, prekopavanja željezničke pruge, cesta i slično.

Stvaranje partizanskog odreda i organiziranjem partijske organizacije u odredu imali su bitan uticaj na razvoj NOP-a u Dubravama i na stvaranje omladinske organizacije. Simo Karapandža je kao član KP i politički rukovodilac odreda obavio s ostalim članovima KP iz Odreda glavni posao oko organiziranja omladine Dubrava. U početku se stvarala omladinska organizacija od svih omladinaca i omladinki koji su bili spremni da na bilo koji način sudjeluju u NOB. Tada još nije bilo razjašnjeno po kojim kriterijima primati omladinu u SKOJ, kao revolucionarnu organizaciju mladih komunista, a koju u Savez mlade generacije (SMG) kao masovnu omladinsku organizaciju. Takva praksa je bila na cijelom terenu Okruga Karlovac.

Na 2. okružnoj konferenciji KPH za Karlovac, održanoj od 12—14. 3. 1942. u Velikoj Kladuši, raspravljajući o radu KP s omladinom ukazano je na grešku što se išlo na masovno primanje omladine koja je opredijeljena za NOB u SKOJ, a zapostavljeno stvaranje Saveza mlade generacije. Na Konferenciji je zauzet stav da u

SKOJ treba primati najsavjesniju omladinu, koja se osjeća mladim komunistima i koja je spremna izvršavati sve zadatke koji se pred nju postave, ako treba i život dati za ideale za koje se bori. Ostalu omladinu, bez obzira na politička, ideološka i vjerska ubjeđenja, ako je spremna da na bilo koji način učestvuje u NOP ili ga pomaže treba primati u Savez mlade generacije. Savez mlade generacije treba da bude masovna omladinska organizacija u kojoj djeluju skojevci, kao najsavjesniji i najodaniji dio omladine. Ovi stavovi Konferencije bili su od velikog značaja za izgradnju omladinske organizacije.

Prvi podatak u omladinskoj organizaciji općine Dubrave nalazi se u dokumentima 2. okružne konferencije KPH Karlovac Na konferenciji je kao delegat Kotarske partijske organizacije Veljun, sudjelovao Simo Karapandža. U izvještaju koji je podnio iznešeno je da je na području Dubrava organizirano 7 skojevskih jedinica, da je najveći dio omladinaca stupio u partizanski odred. Drugih pisanih podataka o radu s omladinom iz tog vremena nema. Iz dokumenata iz kasnijeg perioda KK SKOJ-a Veljun, kome je pripadala i općinska organizacija SKOJ-a Dubrava, te iz podataka KK SKOJ-a Karlovac i Bosiljevo gdje su Dubrave pripadale od kraja septembra 1943. godine do maja 1945. može se utvrditi gdje su u toku rata postojale organizacije SKOJ-a.

Na području Donjih Dubrava postojale su dvije organizacije SKOJ-a, jedna organizacija za sva sela i zaseoke Donjih Dubrava, a posebna organizacija za Donje Zatezale i Miriće.

Na području Gornjih Dubrava postojale su tri organizacije SKOJ-a. Jedna za područje Gornjih Dubrava, Vucelića, Gojaka, Rebić, Glavice i Škerića. Druga je organizacija djelovala na području Mirića, Lugana, Karapandžića, Bartolovića i Lipošćaka, a treća organizacija je bila oformljena za područje Višnjića, Perića i Mikašinovića. Na području Lalić Dola i Popova Sela formirana je posebna organizacija SKOJ-a.

U Ponikvama je za cijele Ponikve formiran aktiv SKOJ-a i djelovao je čitavog rata. Pod kraj rata formirana je posebna organizacija SKOJ-a za selo Bartolovići i Lipošćake. Kako se iz podataka vidi cijelo područje općine Gornje Dubrave bilo je pokriveno organizacijom SKOJ-a kojima je od kraja 1942. godine rukovodio Općinski komitet Gornje Dubrave. Prvi rukovodilac Općinskog komiteta SKOJ-a bila je Marta Janjanin iz Donjih Dubrava, a od marta 1943. do kraja rata Đuro Jaković, također iz Donjih Dubrava.

Međutim, sve ove organizacije nisu djelovale cijelo vrijeme. Odmah poslije zauzetih stavova na Okružnoj konferenciji KPH došlo je do reorganizacije SKOJ-a, pa je smanjen broj organizacija SKOJ-a, a ostala omladina je organizirana u Savez mlade generacije.

Prema podacima OK SKOJ-a Karlovac, polovinom 1942. godine

u općini Dubrave postoje samo dva skojevska aktiva sa 9 članova i dvije vaspitne grupe sa 12 članova. Dakle, sada se ide na znatno sužavanje organizacije i njeno znatno zatvaranje za razliku od ranijeg perioda. Po direktivi PK SKOJ-a za Hrvatsku dolazi do podjele u organizaciji SKOJ-a na skojevske aktive i vaspitne grupe, pa prema tome i na skojevce-aktiviste. Takva podjela pokazala se pogrešnim pa je krajem 1942. godine to ispravljeno i ostale su samo organizacije SKOJ-a i Saveza mlade generacije. Stavovi koji su donošeni u rukovodstvima SKOJ-a odražavali su se i na stanje organizacije u općini Dubrava. Poslije zauzimanja našeg stava o organizaciji SKOJ-a, već početkom 1943. godine bilježimo u Dubravama veliki napredak u primanju omladine u SKOJ i organiziranju aktiva SKOJ-a. Tada je u Dubravama djelovalo 6 aktiva SKOJ-a sa 53 člana. Znači da se pristupilo pravilno radu s omladinom, da su organizirani aktivi SKOJ-a po selima a obuhvatili sve napredne omladince i omladinke, koji su se posebno isticali u izvršavanju zadataka koji su pred njih postavljeni.

Aktivnost omladine i spremnost za borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika ispoljavala se u prvom redu odlaskom omladinaca u jedinice NOV i PO, a ostale omladine u akcije i zadatke koji su vršeni na terenu. Omladina organizirano i masovno učestvuje u akcijama i manifestacijama koje imaju velik značaj za njeno političko i idejno uzdizanje i još veće uključivanje u NOB.

Ovdje ćemo spomenuti samo neke značajnije akcije u kojima je omladina masovno sudjelovala. Početkom 1942. godine omla dina Gornjih Dubrava u dva navrata ruši telefonske stupove na liniji od Klenka do Kaluđera. Isto tako omladina je sudjelovala u akciji prokopavanja ceste Ogulin — Trošmarija, na području Ogulinskog brda i Sodola.

U ljeto 1942. godine omladina i narod Donjih Dubrava učestvuje masovno u rušenju nekoliko stotina metara željezničke pruge, između Gornjih Dubrava i Tounja. Prema sjećanju Đure Jakovića, koji je sudjelovao u ovoj akciji, u njoj je ozlijeđen Pero Zatezalo (Arambašin) koji je otpremljen u partizansku bolnicu na Kordun. Umro je u vrijeme 4. neprijateljske ofanzive negdje u Bosni.

U martu 1942. godine na području Dubrava i Ponikava izvršene su političke i organizacione pripreme za masovno učešće omladine na narodnom zboru u Veljunu. Zahvaljujući velikoj aktivnosti i angažiranju organizacije SKOJ-a i drugih aktivista NOP oko 150 omladinki i omladinaca Dubrava i Ponikava došlo je sa zastavama, transparentima i s pjesmom na veliki narodni zbor u Veljun, da zajedno sa omladinom i narodom Korduna manifestira svoju odlučnost za borbu protiv okupatora i domaćih izdajica, za bratstvo i jedinstvo, za bolji i sretniji život.

Omladina je bez straha, organizirano, prešla željezničku prugu, ceste, rijeke Mrežnicu i Koranu i na taj način manifestirala svoju spremnost za izvršavanje svih obaveza koje se pred nju postavlja-

ju. Isto tako je masovno i organizirano omladina sudjelovala na velikom narodnom zboru u ljeto 1942. godine u Poloju.

Skojevska organizacija u pojedinim selima svojim primjerom i aktivnošću pokreće i mobilizira omladinu u razne akcije na izvršavanje složenih zadataka, obzirom na složene uvjete borbe, stalno prisustvo i krstarenje neprijateljskih snaga, koji nisu omogućavali legalno djelovanje SKOJ-a kao što je to bilo na oslobođenom teritoriju Korduna. Zbog toga i ocjene o radu i aktivnosti omladine na području Dubrava, koje su davali komiteti SKOJ-a Veljun i Karlovac pokazuju da su slabo poznavali prilike i uvjete u kojima se borila omladina Dubrava. U Dubravama su skojevci i omladinski aktivisti djelovali čitavi rat ilegalno. No, i pored toga, u aktivan i organiziran rad uključuje se sva omladina, bez obzira na teror koji je u Dubravama vršen čitavog rata. Dosta je ubijenih omladinaca na terenu Dubrava, a stalne prijetnje kao i odvođenje naroda Gornjih Dubrava u ustaški logor kao i druge mjere koje su vršili okupatori i domaći izdajnici nisu mogle zastrašiti omladinu i narod Dubrava.

Značajna aktivnost i organiziranost postignuta je početkom 1943. godine. Nakon 1. kongresa USAOH-a održanog krajem decembra 1942. godine u Bihaću, u Dubravama se formiraju organizacije USAOH-a. Na području općine Gornje Dubrave organizirano je 5 seoskih odbora USAOH-a sa 154 člana, formirana općinska organizacija i izabran općinski odbor USAOH-a, čiji je predsjednik bio Milan Rajnović (Tišljarov) iz Gornjih Dubrava. Tada se pored odbora USAOH-a organiziraju omladinske radne jedinice, udarne grupe, pjevački zborovi, diletantske grupe, zidne novine i drugi oblici rada i djelovanja.

Za izvršavanje radnih zadataka, oko obavljanja poljoprivrednih radova, sjetve, žetve, vršidbe i drugih što se često moralo raditi noću, organizirane su tri radne čete i osam radnih vodova. Omladina Dubrava je izrazila želju da sudjeluje i u radnim akcijama na Kordunu sa omladinom Korduna, ali za to nije bilo potrebe ni mogućnosti.

U to vrijeme, početkom 1943. godine formirane su dvije omladinske udarne grupe koje su u više navrata noću u blizini talijanskih i domobranskih uporišta, na pruzi Gornje Dubrave — Generalski Stol, uništavale telefonske linije, sjekući stupove i kablove te vršeći druge diverzije na toj saobraćajnici.

Bio je veoma razvijen kulturno prosvjetni rad. Formirano je 5 pjevačkih zborova i nekoliko diletantskih grupa. Na nekoliko mjesta postojale su zidne novine, koje su uređivali omladinci. Ispisivane su i parole i korišteni drugi oblici rada i djelovanja.

U ljeto 1943. godine organizirana je pionirska organizacija, koja je okupljala djecu i vršila odgojni rad među njima. Formirana je pionirska četa od 40 članova sa kojom su rukovodili skojevci.

Iako je većina omladinaca bila u jedinicama NOV i Odreda, om-

ladina Dubrava, pretežno ženska, radila je i borila se na izvršavanju zadataka pod vrlo teškim uvjetima, naročito kad su došli u Dubrave četnici s Jocom Eremićem. Oni su poduzimali sve da narod i omladinu Dubrava odvrate od NOB-e. Borba protiv četnika u Dubravama bila je aktuelna od njihove pojave i naročito od njihovog dolaska s Korduna u ljeto, oktobra 1944. godine. Trebalo je neprekidno voditi borbu protiv raspirivanja šovinističke mržnje, a za jačanje i razvijanje bratstva i jedinstva među narodima i omladinom. Za to je organizacija SKOJ-a Dubrava vodila neprekidnu borbu protiv četničkog uticaj a, naročito u vrijeme kada je u četnike otišao Mića Munjas, a nakon njegove likvidacije u Dubrave je došao izdajnik Joco Eremić. četničko vršljanje po Dubravama, postavljanje zasjeda kuririma i aktivistima NOP koji su prolazili kroz Dubrave, njihove prijetnje i zastrašivanja imali su za cilj odvratiti narod i omladinu Dubrava od NOB-e. Međutim, organizacija SKOJ-a radeći i djelujući među omladinom odigrala je veliku političku i odgojnu ulogu, odgajajući omladinu u duhu bratstva i jedinstva naših naroda i omladine, objašnjavajući potrebu zajedničke borbe i učešća u njoj svih naših naroda i narodnosti. SKOJ u Dubravama je časno izvršio svoju revolucionarnu ulogu.

Istina, bilo je teških momenata, ali je organizacija SKOJ-a djelovala u toku čitavog rata i nije nikada prestala njena aktivnost iako je bilo izvjesnih zastoja za vrijeme neprijateljskih akcija Obzirom na položaj Dubrava, kroz njih su skoro svakodnevno prolazili kuriri, pojedinci i grupe koji su iz Korduna išli za Gorski kotar, Sloveniju i Žumberak i obratno. Za to su omladinke i omladinci bili stalni vodiči, koji su poznavali sve puteve i prolaze da se pređu i izbjegnu zasjede koje je neprijatelj postavljao. Skoje vci i omladina su isto tako pomagali u transportiranju ranjenika, koji su u dva navrata prevoženi iz Žumberka preko Ponikava i Dubrava za Kordun, početkom 1943. i 1944. godine. Sav taj rad i aktivnost koji su vršili skojevci i aktivisti na području Dubrava iziskivao je hrabrost i odlučnost i zbog toga ima i posebnu važnost i značaj.

Kroz akcije i borbu koju su organizirale i vodile organizacije SKOJ-a u općini Dubrave jačala je organizacija SKOJ-a a skojevci se uzdizali i izgrađivali, pa su mnogi postali omladinski i politički rukovodioci. Razvijajući idejno-politički i odgojni rad u aktivima SKOJ-a, uz pomoć partijskih organizacija i Općinskog komiteta SKOJ-a i Partije, skojevci su dobivali osnovna znanja i osposobljavali se za političku djelatnost među omladinom. Tako su izrastali kadrovi omladinskih rukovodilaca, od sekretara aktiva SKOJ-a do sekretara općinskih, kotarskih i članova Okružnog komiteta SKOJ-a. Među prvim članovima rukovodstava SKOJ-a iz Dubrava bili su Nedjeljko Zatezalo i Milka Kukić koji su postali članovi KK SKOJ-a Veljun. Kasnije je član KK SKOJ-a Veljun

Članovi OK SKOJ-a, za Karlovac 1944. U gornjem redu s desna Đuro Zatezalo »Škerić« i Đuro Zatezalo Miladinov.

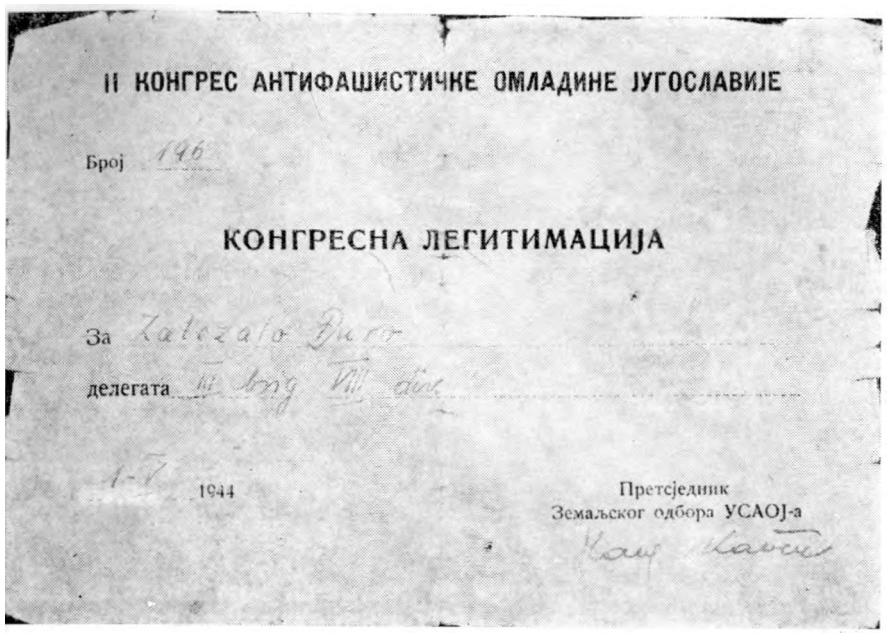
II КОНГРЕС АНТИФАШИСТИЧКЕ ОМЛАДИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Број 196

КОНГРЕСНА ЛЕГИТИМАЦИЈА

За Zatezalo Đuro

делегата III brig VIII dal

1944

Претсједник
Земаљског одбора УСАОЈ-а

a originalni dokument.

bila i Ankica Zatezalo iz Donjih Dubrava. Članovi KK SKOJ-a za kotar Bosiljevo, kada su Dubrave priključene tom kotaru u ljeto 1943. godine, bio je i Đuro Jaković, koji je ujedno bio sekretar OK SKOJ-a za Dubrave. Đuro Jaković je kasnije bio član KK SKOJ-a Ogulin, do oslobođenja zemlje, jer su Dubrave tada potpale pod kotar Ogulin.

Nedjeljko Zatezalo je bio sekretar KK SKOJ-a za kotar Bosiljevo i član područnog komiteta SKOJ-a za Karlovačko područje i član KK KPH Bosiljevo.

Članovi Kotarskog odbora USAOH-a bili su Đuro Jaković, Marta Janjanin i Ankica Zatezalo. Od omladinaca, rukovodilaca Dubrava članovi OK SKOJ-a za Karlovački okrug bili su: Nedeljko Zatezalo, od novembra 1943. do ljeta 1944. kada je otišao na rad sa omladinom Cazinske krajine, Duka Zatezalo iz Škerića, od ljeta 1944. do kraja rata, Duka Zatezalo Miladinov, od ljeta 1944. do decembra 1944.

Sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a od decembra 1944. do oslobođenja bio je Duka Zatezalo iz Škerića.

Iz redova omladine Dubrava skojevski rukovodioci su u NOV i u partizanskim odredima bili također Duka Zatezalo Miladinov, sekretar brigadnog komiteta SKOJ-a 3. brigade 8. kordunaške udar-

i

ne divizije a Duka Zatezalo iz Škerića bio je sekretar brigadnog komiteta SKOJ-a 1. brigade 8. kordunaške udarne divizije.

Mišo Radojčić, sekretar skojevskog aktiva u Ponikvama, bio je komesar omladinskog bataljona »Jože Vlahović« 1. brigade 8. divizije, a pod kraj rata je postao zamjenik komesara brigade i partijski rukovodilac u brigadi.

Milan Rebić (Pajin) poginuo je kao sekretar bataljonskog komiteta SKOJ-a u kordunaškom partizanskom odredu.

Jedan broj omladinskih rukovodilaca iz Dubrava završio je kurseve za omladinske rukovodioce, koje su organizirali Okružni i Pokrajinski komitet SKOJ-a za Hrvatsku. Kurs za skojevske rukovodioce za Karlovački okrug završili su Ankica Zatezalo iz Donjih Dubrava i Milica Zatezalo rukovodilac SKOJ-a u Donjim Dubravama. Viši kurs za skojevske rukovodioce pri PK SKOJ-a za Hrvatsku završili su Duka Zatezalo iz Škerića i Duka Zatezalo (Miladinov) iz Donjih Zatezala.

Treba naglasiti da su kao istaknuti omladinski rukovodioci, kao delegati na 2. kongresu USAOH-a, maja 1944. u Drvaru iz Dubrava sudjelovali Mišo Radojčić, komesar 3. omladinskog bataljona »Jože Vlahović« 1. udarne kordunaške brigade, Đuro Zatezalo (Miladinov) sekretar brigadnog komiteta SKOJ-a 3. udarne brigade 8. divizije, Nedeljko Zatezalo, član OK SKOJ-a za Karlovac i Nikola Papić Mata, omladinski rukovodilac u dalmatinskim partizanskim jedinicama.

Omladinci i omladinke koji su bili članovi SKOJ-a od 1941. do 1945. godine

Kako u dokumentima nema imena članova SKOJ-a koji su u ratnom periodu djelovali na području općine Gornje Dubrave morao sam se osloniti na sjećanja bivših omladinskih i partijskih rukovodilaca koji su za vrijeme NOR-a djelovali na području Dubrava. Podatke su dali Đuro Jaković, koji je bio sekretar Općinskog rukovodstva SKOJ-a od početka 1943. do kraja rata, zatim Jovo Janjanin, član OK KPH za Dubrave i član KIC KPH. Za Gornje Dubrava. Za Gornje Dubrave podatke su dali Milica Vucelić, sekretar SKOJ-a u Gornjim Dubravama i član Općinskog komiteta SKOJ-a, Simo Mirić, sekretar skojevskog aktiva i član Općinskog rukovodstva SKOJ-a, Milica Višnjić (Lazina) sekretar skojevskog aktiva i član Općinskog rukovodstva SKOJ-a, te Mara Perić. Za područje Dubrava, Gojaka, Lalić Dola podatke je dao i Lazo Višnjić, partijski rukovodilac u Dubravama. Za Ponikve podatke je dao Miloš Vignjević sa grupom učesnika NOB iz Ponikava. Na osnovu toga napravljen je ovaj popis. Moguće su izvjesne greške, obzirom da je prošlo mnogo vremena od tih događaja i teško se sjetiti svih detalja iz

tog vremena, pa smo uvjereni da nismo naveli sva imena članova SKOJ-a i molimo da se ona u daljnjem radu dopunjuju.

Iz Gornjih Dubrava, gdje su postojala tri aktiva članovi SKOJ-a su bili: Nedjeljko Zatezalo, Milica Vucelić, Vajo Zatezalo iz Vucelića, Sirnica Rebić iz Rebić Glavice, Milan Rajnović iz Gornjih Dubrava, Duka Zatezalo, Sava Zatezalo, Milanko Zatezalo, Dragica Zatezalo i Stevo Zatezalo iz Škerića.

Iz Mirića i Lugana članovi SKOJ-a su bili: Simo Mirić, Maša Mirić, Manda Mirić (Mijajlova); iz Karapandžića Milena Karapandžić; iz Bartolovića Katica Bartolović (Paliskina), Mirko Bartolović i Kata Lipovšćak. Iz Gojaka su članovi SKOJ-a bili: Milica Višnjić (Lazina) sekretar, Sima Mikašinović, Marta Ljubojević, Sava Ivković, Zorka Vucelić, Sima Munjas, Smilja Munjas i Anka Munjas. Iz Jusića su članovi SKOJ-a bili: Savka Vucelić (Milovanova) i Dragica Vucelić.

Iz sela Mikašinovići član SKOJ-a je bio Milorad Mikašinović (sekretar); iz Perića Mara Perić i Maša Perić; iz Višnjića Draga Prtljaga, Nada Munjas i Nedjeljka Protić.

U Donjim Dubravama članovi SKOJ-a su bili: Marta Janjanin (sekretar), Đuro Jaković (Simin) sekretar, Milka Kukić, Danica Papić (Careva), sekretar, Milan Rebić (Pajin); iz Vucelića Danica Mikašinović (Lugarova), Milan Zatezalo (Kožarov); iz Gornjih Zatezala Nikola Jaković (Zec), Sava Mikašinović (Vućak), Žarko Kukić i Miladin Kukić iz Kukića, Mile Rebić (Mlinarov), Danica Janjanin, Bojka Papić, Milica Papić, Ljubica Papić, Simo Dimić, Rade Jaković (Vendrijin), Rade Jaković (Milin), Milka Zatezalo (Kožareva), Duška Vucelić (Racankina), Danica Zatezalo (Šorgina), i Marica Višnjić (Kovačeva).

U Donjim Zatezalima i Mirićima članovi SKOJ-a su bili: Ankica Zatezalo, Gnjatija Zatezalo, Ankica Zatezalo (Lalina), Marica Zatezalo (Judova), Milica Zatezalo (Macanova), Smilja Mirić (Simina), Vajo Zatezalo, Milica Mirić (Božina), Milica Mirić (Simina), i nekoliko mlađih za koje nisam uspio utvrditi imena i prezimena.

U Ponikvama su članovi SKOJ-a bili: Radojčić Mišo (sekretar), Jovan Divić, Simo Rajnović, Nikola Radović, Milenko Busić, Vajo Dadasović, Nikola Divić, Pero Busić, Marta Vignjević, Jela Busić, Ljubica Busić, Ruža Busić, Milka Busić, Nada Busić, Danica Vignjević, Milka Trbović, Cvijeta Trbović, Milena Lalić, Smilja Lalić Smilja Ivković, Milica Ivković, Ljubica Pavlović, Milka Radović, Smilja Pavlović, Smilja Rajnović, Sima Pavlović, Sima Lalić, Nada Lalić i Ruža Lalić.

Iz Lalić Dola i Popova Sela članovi SKOJ-a su bili: Niko Kušić (Simin), Smilja Višnjić (Milina), Mica Kušić (Vakanova), Danica Kušić (Simeonova), Milica Kušić (Simeonova) i Milka Bulić (Gnjatina).

U općinskom rukovodstvu SKOJ-a za Gornje Dubrave bili su slijedeći drugovi i drugarice: Marta Janjanin (sekretar), Đuro Jaković (sekretar), Sirnica Rebić, Jovo Divić, Milica Vucelić, Milica Višnjić (Lazina), Vajo Zatezalo (Milkanov), Simo Mirić i Vajo Zatezalo iz Donjih Zatezala.

Prema ovoj evidenciji do koje smo došli na osnovu sjećanja navedenih drugova i drugarica u organizaciji SKOJ-a općine Gornje Dubrave radilo je i borilo se više od 100 članova, koji su svojom aktivnošću, zalaganjem i borbom dali svoj doprinos pobjedi NOB-e i socijalističke revolucije. Vjerojatno je još bilo skojevaca za koje nismo mogli utvrditi za ovaj put ime i prezime, pa ih molimo da se jave Historijskom arhivu u Karlovcu kako bi dopunili podatke i izradili imenični popis članova SKOJ-a na bivšem području općine Gornje Dubrave.

Đuro Jaković

Formiranje skojevske organizacije u Donjim Dubravama i neke njezine akcije tokom 1942. godine

Bila je subota, januar 1942. Uveče oko osam sati u kuću Đure Papića-Pavića, na poziv Rade Janjanina[1] došlo nas je tridesetak omladinaca i omladinki. Nismo znali zašto smo pozvani. Kad je Rade s drugovima ušao u kuću i vidio da nas je puna soba bio je veoma raspoložen. Malo je razgovorao sa starim Đurom, a potom je otpočeo razgovor sa nama. Govorio nam je o političkoj situaciji u svijetu, o sigurnoj pobjedi Sovjetskog Saveza nad Hitlerom, o razvoju ustanka u Srbiji, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini, na Kordunu, Baniji, Lici, Gorskom kotaru kao i u Dubravama. Objasnio nam je zadatke i ciljeve narodnooslobodilačke borbe i ulogu Komunističke partije Jugoslavije, govorio je o omladini objašnjavajući nam da postoji posebna omladinska organizacija, Savez komunističke omladine Jugoslavije — SKOJ.

Slušali smo ga veoma pažljivo. O SKOJ-u nismo puno znali. Završavajući govor rekao nam je da smo se sastali da formiramo omladinsku organizaciju. Pitao nas je da li želimo biti članovi SKOJ-a. Svi smo bili oduševljeni. Poslije prijema Rade Janjanin

govorio nam je o našim zadacima i naučio nas kako se kao mladi komunisti trebamo pozdravljati. Stiskajući šaku desne ruke, podizali smo je k čelu izgovarajući »Smrt fašizmu«, a drugi dio gromko je odgovarao »Sloboda narodu«. Rade Janjanin nam je pročitao nekoliko revolucionarnih pjesama (»Budi se istok i zapad«, »Ustaj seljo, ustaj rode«, »Padaj silo i nepravdo« i »Nema seljaka nema junaka kao što je bio Gubec Matija«) i dao nam u zadatak da ih naučimo i pjevamo tako da postanu poznate omladini i narodu.

Sastanak je trajao do blizu pola noći. Na rastanku Rade nam je rekao da ćemo se uskoro ponovno vidjeti i razgovarati.

Za nas čije su kuće bile u blizini željezničke stanice Donje Dubrave, za one iz zaseoka Jakovići (Karati) povratak kući nije bio bezopasan. Na stanici se nalazila jedna domobranska posada od oko četvrdeset vojnika, a druga je bila u školi. Morali smo biti oprezni da nas ne primijete, jer je među domobranima bilo par koji su stalno nešto njuškali po našem selu. Naročito je bio opasan jedan rodom iz Međimurja.

Sutradan poslije podne, svi mi iz Jakovića koji smo postali članovi SKOJ-a sastali smo se, kao što smo se satajali i prije toga, u kući Miladina Jakovića — Nikaša. (Miladina više nije bilo. Ubile su ga ustaše, a nikad se nije saznalo gdje — sa još 32 čovjeka iz Donjih Dubrava, oktobra 1941. godine).

Dok smo se još skupljali, u kuću su došla četiri domobrana. Ti i drugi domobrani, Primorci, koji su bili na željezničkoj stanici, dobro su se odnosili prema narodu u našem selu. Njihovim smo dolaskom ipak bili iznenađeni.

Soba u kojoj smo se nalazili bila je prostrana, ali zbog malih prozora prilično mračna. Ne sjećam se što je i tko nešto pričao kad su se iznenada otvorila vrata i u sobu ušao SKOJ-evac Simo Jaković-Vendrin. Ne gledajući tko se sve nalazi u sobi, Simo je stisnuo šaku svoje desne ruke, podigao je do u visinu čela i veoma glasno uzviknuo: »Smrt fašizmu, drugovi«, — ali nitko mu ništa nije odgovorio. Nastao je tajac. Domobrani su se zgledali. Mi smo šutjeli. I tada se desilo ono što smo najmanje očekivali. Osmjehujući se, domobran, koliko se sjećam zvali su ga »slikar Mato«, prekinuo je tu za nas mračnu atmosferu. Počeo je govoriti: »Momci, nemojte se vi nas plašiti. Vi se borite protiv zla, a
i mi smo protiv zla«. Ovoj izjavi pridružili su se i ostali domobrani. Nismo im vjerovali. Uporno su nastavili uvjeravati nas da su na našoj strani. Ne sjećam se koliko je dugo trajalo uvjeravanje, ali prijelomni je moment bio kad je »slikar Mato« počeo pjevušiti »Budi se istok i zapad«. Tu smo pjesmu prvi put čuli od druga Rade Janjanina prošle noći kad smo postali skojevci. Tako se kroz pjesmu stvorilo izvjesno međusobno povjerenje. A tada dolazi do novog iznenađenja. U sobu je ušao komandir domobrana Mate Matieić. Pomislio sam, vjerovatno kao i svi drugi, da smo sad gotovi.

i

Međutim, domobrani su na brzinu upoznali komandira što se dogodilo. Na komandirovom se licu zapažalo neskriveno zadovoljstvo. Tada nam je i on rekao da se ne bojimo, i da će oni štititi selo od ustaša. Nisu iznevjerili. Poslije svega što se dogodilo u Miladinovoj kući, u našem selu se nikom ništa loše nije desilo.

Išli su domobrani po selu. Zalazili su u seosku birtiju u Rakićima pa smo tako saznali da je većina bila rodom iz okolice Crikvenice, Bribira, Grižana i drugih sela Hrvatskog primorja.

Krajem februara 1942. godine, koliko se sjećam, ta je posada otišla sa željezničke stanice. Kasnije smo čuli da ih se većina, kad su otišli na odsustvo, više nije vratila u domobrane, već su otišli u partizane. Za komandira Matu saznali smo da se nalazi u 13. proleterskoj brigadi na Zumberku.

U početku, rad naše organizacije nije bio na nekoj naročitoj visini, najviše zbog neznanja, a i nedostatka uputa što sve i kako, kao organizacija, treba da radimo. Ali, kad su pred nas postavljeni konkretni zadaci izvršavali smo ih, slobodno mogu reći, vrlo dobro. Poslije formiranja naše organizacije to se najbolje i najprije vidjelo u organizaciji priprema i odlaska omladine na veliki narodni zbor u Veljunu.

Kad su partizanski organizatori obavijestili našu organizaciju da će se 15. marta 1942. godine na slobodnoj teritoriji Korduna, u Veljunu, održati veliki narodni zbor preporučeno je da pođe što više omladine i da se sašiju nove partizanske kape. Za kratko vrijeme kape sa tri roga, srpskom i hrvatskom trobojnicom i crvenom petokrakom zvijezdom bile su sašivene.

Na zbor se pošlo 14. marta 1942. godine, jer zbog udaljenosti Veljuna od Dubrava pješke se nije moglo stići ako bi pošli ujutro. Zborno mjesto za polazak bilo je zakazano na brijegu iznad rijeke Mrežnice kod mlina Ilije Rebića. Kod toga, kako se obično govorilo »Rebić-mlina«, bio je čitavog rata glavni partizanski prijelaz preko Mrežnice, za pojedince i grupe partizana, manje i veće partizanske jedinice, bataljone, brigade i divizije.

Iz sela i zaselka Donjih Dubrava, Gornjih Dubrava, Gojaka, Popova Sela i Ponikava pristizale su u prijepodnevnim satima manje ili veće grupe omladine i starijih osoba. Došlo ih je oko dvije stotine. Najviše je bilo omladine iz Donjih Dubrava. Sve je bilo izvanredno organizovano. Razvile se zastave, srpska i hrvatska sa crvenom petokrakom zvijezdom na sredini i crvena sa zvijezdom na kojoj je bio srp i čekić. Omladinci i omladinke su stavili na glavu partizanske kape. Kolona je krenula prema selu Točku i dalje k rijeci Korani i Veljunu.

Krećući se u koloni, omladina je pjevala revolucionarne i partizanske pjesme. Bilo je zaista veličanstveno. Prolazeći kroz zaselke Perjasice i Poloja sve do Korane narod je hitao prema narra i razdragana srca veoma toplo nas pozdravljao. Pjevalo se tako lijepo kao da pjeva uvježbani pjevački hor.

Pred noć smo stigli do Korane, do Donjeg Poloja. Tu smo se sreli sa partizanima iz Dubrava Simom Karapandžom, Radom Ivkovicem — Solarom, Radom Miićem, Racom Rebićem — Pajinim, Todom Jakovićem — Zecom i još nekima, i sa dvojicom nepoznatih nam drugova. Bilo je tu i omladine iz zaselaka Donjeg Poloja. Raspoređeni smo po kućama na spavanje. Narod nas je veoma lijepo primio i nahranio.

Sutradan, ujutro 15. marta naša se kolona ponovno formirala, prešla Koranu kod mosta i u zakazano vrijeme stigla na veljunsko brdo. U vrijeme kad i mi, sa svih strana, osim od Slunja i Blagaja, stizale su kolone omladine i starijih ljudi obučenih u lijepe narodne nošnje. Bilo je neopisivo živo. Pjevalo se na sve strane i uzvikivale se parole: »Živjela Komunistička partija Jugoslavije«, »Živjela NOB-a«, »Živio Savez komunističke omladine Jugoslavije«, »Živjeli partizani«, »Dolje narodne izdajice« itd.

Na zboru je govorilo više drugova i drugarica, a meni je najviše ostao u sjećanju govor druga koji je govorio u ime Komunističke partije, i govori drugova Ćanice Opačića i Vece Holjevca, tada veoma popularnih organizatora i vođa NOB-e na Kordunu.

Na veljunskom brdu susreli smo i Radu Janjanina. Susret je bio vrlo srdačan. Kad nas je vidio, bio je razdragan, veseo i prezadovoljan, jer, mi smo bili jedina omladina sa neoslobođene teritorije koja je u velikom broju, organizirano došla na zbor, da iskaže svoju, i čitavog dubravskog naroda, privrženost partizanima i NOB-i na čelu sa Komunističkom partijom Jugoslavije.

Poslije svakog događaja u narodu se koješta prepričava. Tako je bilo i poslije ovoga zbora. Pričalo se da je na zboru omladina Dubrava bila najljepša, najveselija i najbolje organizovana. Vjerojatno je u tome bilo pretjerivanja. Ne samo dubravska, već i sva druga omladina na zboru bila je lijepa, vesela i zaslуživala je da se o njoj najljepše govori.

Vremenom čovjek mnogo toga zaboravlja. Mislim, ipak, da je krajem maja ili u junu 1942. godine, manja grupa nas omladinaca i omladinki naše organizacije, imala sastanak sa predstavnicima Kotarskog komiteta SKOJ-a Veljun, sa drugaricom Milkom Kukić, koja je bila rodom iz Dubrava i još s jednom za koju nam je Milka rekla, koliko se sjećam, da se zove Seka Bulat.

Na tom sastanku, drugarice su nam objasnile da ubuduće svi omladinci i omladinke iz naše organizacije neće kao do tada biti članovi SKOJ-a, već članovi masovne omladinske organizacije Saveza mlade generacije (SMG-e) a da će samo najbolji i najaktivniji omladinci i omladinke ostati i dalje članovi skojevske organizacije i istovremeno biti i članovi SMG-e. Rečeno nam je da će se formirati posebne skojevske grupe — aktivi na čitavom terenu i Općinsko rukovodstvo SKOJ-a općine Gornje Dubrave. Pored toga rekle su nam da je formiranje tih novih skojevskih aktiva i odbora SMG-e vrlo važan zadatak koji treba što prije izvršiti.

U Donjim Dubravama je odmah poslije toga sastanka formirana prva i ubrzo zatim još dvije skojevske grupe — aktiva. Prvu skojevsku grupu su, ustvari, i formirale kao predstavnice KK SKOJ-a Veljun već navedene drugarice.

U prvoj novoformiranoj skojevskoj grupi — aktivu, koliko se sjećam, bilo nas je 7 ili 9 članova. Za sekretara je bila izabrana Marta Janjanin — Ostojina, za zamjenika sekretara Đuro Jaković — Simin, a za članove Papić Raco — Pavićev, Papić Danica — Careva, Jaković Nikola — Zečev i još dvoje ili četvero za čija imena nisam siguran pa ih i ne navodim. Ova je skojevska grupa imala zadatak da djeluje među omladinom u selima — zaseocima: Jakovići, Rakići, Papići, Kršići, Janjani, Brđani, Rebići i Požari.

U drugoj skojevskoj grupi, koja je imala zadatak da djeluje među omladinom u selima Vucelići, Kukići, Mikašinovići, Vućki i Gornji Zatezali, sjećam se da su bili: Rebić Milan — Pajin, Vucelić Pero, Višnjić Marica, Mikašinović Danica — Lugarova, Rebić Nikola — Niko Draganov.

Treća skojevska grupa formirana je u Donjim Zatezalima. Djelokrug rada i djelovanja te grupe obuhvatao je i omladinu iz Mirića i Medića. Ovome aktivu, sjećam se, pripadali su Pero Zatezalo — Arambašin, Zatezalo Marica Judova, Zatezalo Milica Macanova, Smilja i Milica Mirić — Simine, Ankica Zatezalo — Miloša Radankina i Milica Mirić — Božina.

U toku druge polovine 1942. godine broj skojevaca u aktivima se mijenjao, zbog odlaska skojevaca u partizanske jedinice i primanja novih članova.

Aktivnost članova skojevskih grupa u Donjim Dubravama, kao i članova SMG-e, bila je veoma otežana zbog neprijateljskih posada na željezničkoj stanici, u školi, vaktarnici u Požarima i kod podvožnjaka u blizini Donjih Zatezala i Mirića, a i dnevnog krstarenja Pavelićevih žandara, ustaša i domobrana po terenu i zaselcima Donjih Dubrava. Skojevci i članovi SMG svoje su zadatke, uglavnom, izvršavali po noći. Bili su to raznovrsni političko-propagandni, kurirski, obavještajni i drugi zadaci, a ja ću opisati samo nekoliko koje mogu nazvati borbenim.

Početkom ljeta 1942. u toku noći grupa skojevaca izvršila je upad u mali magazin koji se nalazio kod skretnice na željezničkoj stanici Donje Dubrave. Cilj akcije je bio da se za partizane — diverzante nabave ključevi za demontiranje željezničkih šinja. Zadatak je uspješno izvršen. Donijeto je pet ključeva.

U vrijeme izvršenja zadatka, na stanici su bili talijanski fašisti-crnokošuljaši. Bilo ih je oko 120. Pored pušaka i mitraljeza u naoružanju su imali i minobacače. Prilikom iznošenja ključeva iz magazinčića, jedan od skojevaca se spotakao na tucaniku pruge. To su vjerovatno čuli talijanski stražari. Talijani su otvorili žestoku puščanu, mitraljesku i minobacačku vatru — na sve strane.

Morali smo požuriti da se izvučemo izvan dometa fašističkih metaka i minobacačkih granata.

Poslije rata Đuro Vucelić — Gnjatić (potpukovnik JNA) ispričao mi je da je u neprijateljskom željezničkom dnevniku pročitao da su nepoznati buntovnici u Donjim Dubravama provalili u magazin i odnijeli desetarov inventar. Kad mi je to ispričao, rekao sam mu tko je to izvršio.

Krajem jula 1942. više partizanskih bataljona, a sa njima omladinci i stariji ljudi sa čitave teritorije općine Gornje Dubrave izveli su veliku akciju na rušenju pruge između Gornjih Dubrava i Tounja. Partizani su bili na osiguranju, a prugu su rušile civilne radne grupe. Većina skojevaca iz Donjih Dubrava, a sa njima i više omladinaca članova SMG-e bila je u tim grupama. Također i skojevci i omladinci članovi SMG-e iz Gornjih Dubrava, Ponikava i drugih sela. Sve je to ličilo na opći narodni ustanak, jer je u toj akciji zajedno sa partizanima sa Korduna i iz Dubrava učestvovao takoreći čitav dubravski narod. Dok su skojevci i drugi omladinci zajedno sa starijim ljudima, pod zaštitom partizanskih jedinica rušili prugu, majke i omladinke po dubravskim selima su pripremale hranu za partizane i rušioce pruge.

Još prije ove akcije, u Dubravama se prepričavalo da u Lici prugu ruše tako da na određenom mjestu demontiraju spojnice šinja, zatim dižu prugu zajedno sa pragovima pa tako dođe do savijanja šinja i lakog prevrtanja pruge u provaliju na većoj dužini. Mi smo to pokušali, ali nismo postigli što smo očekivalli. Ne zato što smo bili slabiji i nejači od Ličana, nego zbog toga što su šinje na pruzi za Rijeku bile deblje i jače od onih na ličkoj pruzi za Split. Zato smo prugu rušili tako da smo najprije skidali spojnice sa obadvije strane, i već prema dužini šinja dijelove pruge zajedno sa pragovima prevrtali u škarpu, u provaliju. Tako je između Tounja i Gornjih Dubrava porušeno više stotina metara pruge.

U ovoj akciji rušenja pruge mnogo su nam pomogli stariji ljudi koji su radili na pruzi kao pružni radnici ili željezničari. Oni su važili kao stručnjaci bez kojih se ne bi uspjelo srušiti toliko pruge koliko smo srušili. Poslije akcije, neprijatelj nekoliko dana nije mogao uspostaviti saobraćaj na pruzi Karlovac—Ogulin.

Osim rušenja pruge, rušili smo i telefonsko-telegrafske bandere, a time prekinuli i željezničke, telefonske i telegrafske veze. Prilikom rušenja bandera, teško je povrijeđen skojevac Pero Zatezalo Arambašin. Povrijeđenog Peru smo zaobilaznim putem odnijeli u partizansku bolnicu na Kordun, ali na našu žalost, iz nje se nikad nije vratio. Otišao je s ranjenicima u vrijeme 4. neprijateljske ofanzive i negdje u Bosni izgubio život.

Početkom i ljeti 1942. godine, na željezničkoj stanici u Donjim Dubravama, kao vojna posada, nalazili su se talijanski fašisti-cmokošuljaši. Radi svoje sigurnosti dobro su se utvrdili. Izgra-

dili su bunkere i ogradili se bodljikavom žicom. Teren ispred bunkera i žice su minirali. Tu su talijansku posadu, koliko se sjećam, u drugoj polovici septembra 1942. godine napali primorsko-goranski partizani i jedan bataljon Kordunaške brigade.

Prije toga napada rukovodioci partijske organizacije na terenu općine Gornje Dubrave, Janjanin Jovo i Jaković Nikola — Čulić upoznali su rukovodioce skojevske organizacije u Donjim Dubravama da će biti izvršen napad na talijanske fašiste. Nisu rekli kad će napad biti. Vjerovatno nisu ni znali. Ali su među omladinojm pa i starijim djelovali da se narod oko i bliže željezničke stanice neprimjetno iseli i da evakuiše pokretnu imovinu, stoku i hranu. Skojevska organizacija treba da odredi pet-šest vodiča za partizanske jedinice koje će vršiti napad i da će ti vodiči, kad se to javi, trebati sačekati partizane na Mrežnici kod Rebić mlina.

Dobijene zadatke skojevska organizacija je vrlo uspješno izvršila. Narod se postepeno i neprimjetno iselio. Otjerana je sva stoka uključujući i perad. Sve je urađeno vrlo vješto i neprimjetno. Talijanski fašisti, ustaše i domobrani, koji su bili u školi i u vaktarnici kod Požara, nisu ni pojma imali što se u selima Donjih Dubrava oko željezničke stanice događa, niti su otkrili da su uoči napada ta sela bila potpuno pusta.

Nije to bila zasluga samo skojevaca i drugih omladinaca i omladinki, već i partijske organizacije, NOO-a, organizacije AF2-a, pionira, kao i čitavog naroda pomenutih sela koji je i tom prilikom pokazao koliko je jedinstven, odlučan i spreman da se žrtvuje u borbi protiv fašističkih okupatora, ustaša i svih drugih neprijatelja.

Za vodiče partizanskih jedinica partijska organizacija i Jovo Janjanin odredili su nas šest skojevaca. Kad smo obaviješteni, fit išli smo na Mrežnicu i sačekali partizane koji su dolazili sa Korduna. Partizanske starješine su trojicu odredili za vodiče jedinicama koje su direktno vršile napad, dvojicu za jedinice koje su vršile osiguranje od pravca Tounja i Gornjih Dubrava, a mene za vodiča jedinica koje su vršile osiguranje od pravca Karlovca i Generalskog Stola.

Napad je otpočeo oko dva sata poslije ponoći. Partizani nisu imali teško naoružanje, pa je bilo vrlo teško prodrijeti i zauzeti željezničku stanicu. Borba je trajala do osam sati ujutro, ali bez uspjeha. Fašisti su se branili svim vrstama oružja. Za partizane su bili najopasniji minobacači i minirani teren. Ne znam kakva je bila greška, ali ujutro oko osam sati iznenada je od Ogulina prodro blindirani vlak i svojom vatrom pomogao Talijanima na stanici, tako da su se partizani morali povući. U isto vrijeme od Generalskog Stola na jedinicu čiji sam ja bio vodič navalila je talijanska konjica. Taj je napad konjice bio odbijen. Poslije tosa i mi smo se povukli prema šumi Mašnik kao i partizanske jedinice koje su vršile napad na željezničku stanicu.

Na Malom Mašniku našao sam se sa skojevcem Racom Papić Pavićem koji je bio jedan od vodiča partizanima koji su napadali stanicu. Raco je imao na sebi vojničku torbicu. U razgovoru o neuspjelom napadu on mi je odjednom rekao da će mi pokazati jednu krušku. Ja sam se polakomio i pomislio da zaista ima krušku koju ćemo pojesti. Ali, umjesto kruške Raco je iz svoje torbice izvadio minobacačku granatu.

»Još je bila topla«, — reče mi, — »kad sam je stavio u torbicu. Pala je komandiru čete i meni ispred glave. Posulo nas je malo zemlje, ali granata nije eksplodirala. Da je eksplodirala više me ne bi bilo među živima. Zato sam je uzeo za uspomenu.« Raco je otišao u partizane. U diverzantskim partizanskim jedinicama postao je starješina. U ratu je ranjen. Doživio je slobodu, ali nije imao sreću da je dugo uživa. Razbolio se od posljedica rata i kao kapetan naše Armije umro 1948. godine.

Pošto su se partizani povukli, talijanski fašisti, ustaše i domobrani otpočeli su svoju rabotu. Selo Jakoviće (Karate), Papiće, Care, Janjane i Požare do temelja su spalili. Ali, ni to im nije bilo dovoljno. Posjekli su sve voćke, šljive, jabuke, kruške i orase. Od nekadašnjih tridesetak domaćinstava, kuća i gospodarskih zgrada nije ostalo ništa osim zgarišta bez i jedne voćke.

Zahvaljujući tome što je bio, na odgovarajući način, obaviješten da će biti napad, i što je izvukao stoku i hranu, narod tih sela — zaselaka je nastavio živjeti u šumi Mašnik iznad rijeke Mrežnice, bez krova nad glavom. Trebalo je na brzinu graditi kolibe i zemunice kao privremena skloništa od nevremena. Uporedo s tim morao se rješavati i problem smještaja naroda za zimu koja se približavala.

Ostalo mi je u sjećanju da su svi ti zadaci, zahvaljujući aktivnosti svih organizacija NOP-a a posebno solidarnosti naroda Donjih Dubrava, relativno brzo i uspješno rješavani. U svemu tome značajan doprinos je dala i omladina Donjih Dubrava na čelu sa skojevskom organizacijom.

Danica Mirić Horn Luganova

O radu AFZ-a u Dubravama 1941-1943, uz stranice partizanskog dnevnika

Prošlo je već više od četrdeset godina otkako su se i Dubrave svrstale u prvoustaničke krajeve. Uređujući stan, prihvatila sam se da sredim kutije u kojima sam držala fotografije i dokumente. Tako sam, ne znam već po koji puta, opet naišla na preostatak svojih ratnih bilježaka. U takvim prilikama nikad nisam odolijevala da ih ne prelistavam i ne čitam. Već su izgledale kao da sam ih pisala na listovima iščupanim iz bilježnice zamrljane prešanjem kukurijeka. To stanje nije skrivio ničiji nemar. Ne znam sve oborine koje rastaču čovjeka čak i u zaklonu, pa kako onda da u uslovima dugotrajnog rata zaštitiš papir! Koliko sam puta uz vatru s ognjišta prvo pokušala razdvojiti slijepljene listove, a tek onda, po nagovoru planinke i uz njenu pomoć, sušila kosu i nakvašenu robu. Sve te planinke i nisu shvaćale zbog čega čuvam papir, a sebe izlažem nepogodama ali su suosjećale sa ženom koja se trudi da spašava nešto što joj mnogo znači.

S mojim bilješkama izlazila sam na kraj kako-tako. Listovi su bili dosta dobro povezani, a i papir bolje kakvoće. Pa ipak vremenu nisu odoljele tri-četiri stranice koje su obuhvaćale zapise od sredine septembra 1941. do potkraj prvog tromjesečja 1942. godine. Sačuvani dio započinje sa 29. martom 1942, kada je zapisano da su organizirane žene i djevojke u Ponikvama, u selu Ivkovićima.

S izdvojenim pismima i malobrojnim instruktivno-informativnim materijalima nije bilo nimalo sreće. Sve se tokom vremena raspadalo kao raskvašena bugačica. Tako u nepovrat ode obavijest Sime Karapandže koju mi šalje sredinom oktobra 1941. Javlja da dolazi u Dubrave na dogovor o organiziranju žena i djevojaka.

Mnogo jači razlog da sam tih dana jedva čekala da dođe bio je da čujem savjet kako da djelujem u narodu nakon prve partizanske akcije koju su Dubrave doživjele 5. oktobra.

Te noći prikrali su se Perjasičani Donjim Dubravama i razoružali neprijateljsku posadu na željezničkoj stanici. Uspjeh je bio tim značajniji što je svega stotinjak metara bila udaljena jaka posada u selu Rakićima koja nije mogla spriječiti partizane da se bez gubitaka s plijenom ne povuku.

Nenadana pojava i uspjeh partizana odjeknuli su divljenjem

njihovoj ratnoj vještini, ali istovremeno u narodu je zavladala bojazan i porastao strah zbog očekivane ustaške odmazde.

Bez iskustva kako se treba vladati u toku i nakon partizanske akcije, narod nije pravovremeno napustio sela. Iznenadile su ga ustaše i odvele trideset i jednog čovjeka koje su zvjerski usmrtile.

Karapandža je stigao u Rebića Glavicu tačno kako je najavio, ali, za razliku od vedrog izgleda prije mjesec dana, kada me je upućivao u ciljeve i objašnjavao zakonitosti razvojne budućnosti narodnooslobodilačke partizanske borbe i ustanka na liniji vojne i političke strategije Komunističke partije Jugoslavije, sada mi je izgledao iscrpljen i zabrinut. Zato mi se stanje u kojem sam ga ugledala nametnulo kao zao predznak ustanku koji je početkom oktobra 1941. plamtio na samom pragu Dubrava, a po nekim znacima već je zahvatio i dubravski kraj. Nije mi laknulo ni kada je rekao da je samo umoran i predložio da sjednemo na gomilu neke zanemarene građe.

Sjedili smo šutke, vjerovatno samo koliko umornome treba da odahne, i u tom predahu već sama prisutnost takvog čovjeka vraćala mi ie samopouzdanje koje mi ie nekoliko dana prije njegovog dolaska bilo poljuljano.

U to vrijeme nisam raspolagala nikakvim izvornim informativno-propagandnim materijalom. Do tada sam pribilježila, i to nakon prvog našeg razgovora, u najkrupnijim crtama što sam zapamtila i kako sam shvatila njegova tumačenja. Zbog toga je moja informiranost zaostajala za događajima u susjednim ustaničkim krajevima, a isto tako veoma sam malo znala što se odvija na istočnom frontu.

Tadašnjih mojih mogućnosti, i poteškoća na koje ću nailaziti, Karapandža je sigurno bio svjestan. Svjesna toga morala je biti i partijska organizacija Dubrava u čije ime je došao s porukom i zadatkom da me uvjeri kako, prvenstveno kao žena, spadam u red rodoljuba koji mogu neupadljivo zalaziti u kuće i narodu objašnjavati neophodnost oružane borbe.

Shvativši situaciiu, zadatak sam prihvatila, iako još nisam poznavala teren i ljude. Naime, do okupacije živjela sam u Veterniku, nedaleko Novog Sada. To selo bilo je kolonija invalida prvog svjetskog rata i jugoslavenskih dobrovoljaca. Bačku su okupirali Mađari. U selo je došla jedna naoružana jedinica i u roku od pola sata svi smo morali napustiti kuće i svrstati se u kolonu za izgon. Gonili su nas do Iriga. Odatle krećemo za Srbiju, ali otac se već u Mačvanskoj Mitrovici odlučuje za zavičajne Dubrave. Dug je i pun neizvjesnosti tai put, a sedmero nas je. Zato se dijelimo u grupe i krajem aprila okupljamo u Dubravama. Smjestili smo se u Rebić Glavici. Tako smo postali ponovno Dubravci.

Političku propagandu pokućarenjem shvatila sam kao doprinos mnogim drugim oblicima rada na razvoju snaga narodnooslobodilačkog pokreta u što su dubravski komunisti ulagali neprocjenjivi

trud i u narodu još prije oktobra afirmirali Komunističku partiju Jugoslavije kao jedinu općejugoslavensku političku partiju čija je djelatnost u Kraljevini Jugoslaviji zabranjena, jer su se samo komunisti zalagali i dosljedno borili za nacionalne, socijalne i demokratske težnje širokih narodnih slojeva. U tom svjetlu upoznala sam njihovo djelovanje tek jesenskih dana 1941. kada su već odlučno i na domaku Dubrava svuda naokolo stajali na čelu oružanog otpora progonjenog srpskog naroda.

Nikada ranije nije mi padalo na pamet da razmišljam o ličnom sastavu partijske organizacije Dubrava, ali, kada mi je savjet bio najpotrebniji, morala sam računati samo na Karapandžu. Tek u trenucima koje sam provodila s njim u razmišljanju, sinulo mi je da je među žrtvama ustaškog terora i u Dubravama bilo komunista, vjerovatno po opsegu ideološke i organizatorske osposobljenosti barem približno ravnih njemu. U času otkrića takve stravične mogućnosti prožela me jeza i tek sam tada shvatila da je ta organizacija i brojčano malena, čak srazmjerno premalena stanovništvu i prostranstvu na kojem je pod uvjetima guste rasprostranjenosti i budnosti neprijateljskih snaga umješno organizirala sveobuhvatnu političku akciju širenja ideja narodnooslobodilačkog pokreta, za koju je odabirala i idejno usmjeravala vanpartijske pojedince da ih može uključiti u politički rad i povjeravati im i druse zadatke koje su izvršavali baš kao da jesu članovi Partije.

Svaki rezultat napora dubravskih komunista bio je odraz njihove dosljednosti liniji Komunističke partije Jugoslavije. Zahvaljujući tome Dubrave su još prije oktobra 1941. imale na okupu oveću grupu borbenih momaka među kojima se saživljen i ponesen oslobodilačkim ciljevima partizanske borbe nalazio i moj brat Rade.

Na osnovu svega što sam do tada shvatila iz Karapandžinih primjera o razvoju ustanka na Kordunu, zaključila sam da je to partizanski odred u nastajanju, a partijska organizacija Dubrava mu je borbeno jezgro i snaga političkog i moralnog usmjeravanja.

Nije bilo sumnje da je slijedeći korak uključivanje tih momaka u oružani obračun s ustašama i okupatorom, što je Karapandža sada indirektno potvrdio. Naime, ništa određeno nije govorio o samom odredu, nego je rekao da će se uskoro na dubravskom terenu pojaviti partizani pa treba uprijeti snagom da se narod organizira tako da ih u svakom pogledu pomaže i s njima surađuje.

Među mnogim primjerima pomoći i suradnje naveo je da će borcima trebati pripremati hranu, oprati im rublje i ponešto okrpiti, darivati im koji par čarapa, kakav komad odjeće i druge korisne stvari, prikupljati sanitetski materijal, podatke o kretanju neprijatelja, organizirati skrivanje i njegu ranjenih i bolesnih boraca, osiguravati vodiče i štošta drugo što se još ne može predvidjeti.

Govoreći dalje o učvršćivanju pozadine, tumačio mi je potrebu formiranja narodne vlasti. Od samog početka takva vlast razvija demokratsko odlučivanje i onemogućuje povratak starih društveno-političkih odnosa zbog kojih jc^ Jugoslavija doživjela aprilsku katastrofu, ali me je upozorio da se u takva osjetljiva pitanja ne upuštam, jer narođnooslobodilačka borba okuplja sve ljude koji se žele boriti protiv okupatora.

Posebno mi je naglasio da moram uporno suzbijati mržnju na Hrvate, jer hrvatski narod ne podržava ustaške izrode u zlodjelima nad srpskim narodom. I hrvatski narod postepeno uviđa da je od ustaša prevaren u težnji za nacionalnom slobodom i mirom.

Iako mi je tumačio sve pojedinosti i njihovu međusobnu povezanost, gomilao se slog mnogih stvari koje nisam mogla razumjeti odjednom, a činilo mi se da bi sve moralo već sutrašnjeg dana biti gotovo. I nakon prvog razgovora s tim čovjekom, a bilo je to prije mjesec dana, isto mi je trebalo stanovito vrijeme da razbistrim u čemu leži moć partizanske oružane borbe kojom se progonjenom srpskom narodu smanjila masovnost pogibije od ustaške ruke, a i same borce poštedjela mnogog ubojitog metka.

Slušala sam njegovo izlaganje veoma pažljivo. Prešao je na objašnjavanje uloge žene u narodnooslobodilačkoj borbi. Sa dotada stečenim shvaćanjima nisam mogla odmah uočiti da takav problem postoji. U ranijoj životnoj i radnoj sredini nisam se namjerila ni na koga tko bi imao naprednije nazore na društvena pitanja, pa se sada svalilo na leđa ovog komuniste da mi u najkrupnijim potezima iznese gledišta Partije. Bilo je to malo predavanje iz historije. Kad mi je sve to izložio i uvjerio se da sam nešto shvatila, konstatirao je da dosadašnja partijska iskustva rada sa ženama potvrđuju da se one najlagodnije osjećaju u posebnim ženskim političko-obrazovnim krugovima.

Tog trenutka nije mi više bilo udobno sjediti, pa sam ustala. Nisam ga prethodno upozorila da ne prekinem tok njegovih misli. Moje ustajanje protumačio je kao pomanjkanje interesa i to mi ie odmah prigovorio. U prvi mah nisam povjerovala da misli ozbiljno, ali po izrazu njegovog lica nije bilo dvojbe. Za mene je on bio toliki autoritet da sam se pobojala da sam možda griješila u radu! Stajala sam zbunjena, gotovo skamenjena, a on me je erledao kao da očekuje mnogo brži odgovor. No, brzi odgovor je izostao. Sporo, tek s pojačanim otkucajima bila, jedna po jedna činjenica prodirale su mi u razum. Od tog sam čovjeka preuzimala saznanja kakva, vjerovatno, u nekom drugom kraju ne bi do mene doprla već 1941. Ovdje u Dubravama otvarani su mi vidici životnog i jedinog puta oslobođenja Jugoslavije u borbenom bratstvu i jedinstvu svih jugoslavenskih naroda. Te sam ciljeve i perspektivu partizanske borbe uporno ponavljala svakome, a ograničena na pokućarenje pretežno ženama, pa otkud mu odjednom sumnja da se prihvatim tog zadatka?

Odvraćenog pogleda i pognute glave razmišljala sam o svemu, ali nisam mogla sročiti odgovor kojim bih ga uvjerila da nije u pravu. Odjednom sam glasom koji ne prepoznajem kod sebe, počela da se jadam:

»S mnogim od dubravskih žena s punim uživljavanjem dijelila sam tugu, a ipak na kraju nisam ni jednu poštedjela najokrutnije istine da ustaše ne odabiru žrtvu po krivici nego koljačkom strašću sistematski iskorjenjuju srpski narod, u čemu ih podržavaju njihovi fašistički gospodari koji su i sami ogrezli u krvavom zločinu po svim krajevima naše raskomadane domovine. Kao što su one preda mnom davale oduška prenapregnutoj boli zbog pogioije svojih najmilijih, tako sam i ja pred njima davala oduška i na njih prenosila mržnju na sve ove tuđince koji su i u prošlosti držali naše narode u ropstvu, a desecima godina, svi odreda, pružali utočište glavešinama i glavnini ustaških čudovišta, omogućujući im, i obavezujući ih, da se kao banda, lišena svakog dostojanstva i morala, prodaju starim osvajačima naše zemlje koji su ih sada doveli radi izazivanja razdora među našim narodima. Ali, naši partizani već drže sve ove pse na skraćenom vezu i mlate ih na svakom koraku. Svakog dana bit će sve više boraca, jer narodi Jugoslavije postaju svjesni da u borbi za slobodu nisu osamljeni. Prvi oslonac su im ruska braća čija Crvena armija veže najveće neprijateljske snage i fašističkim hordama zadaje najteže udarce, a saveznici su nam još Engleska i Amerika čiji će se narodi isto boriti do potpunog uništenja fašističke nemani.«

Postepeno sam postajala svjesna da on to čuje, ali se nisam više mogla zaustaviti. Potkraj sam osjećala da mi raspoloženje prerasta u prkos. Bila sam razjedena, ali nisam mrzila njega, nego sam proklinjala u sebi i svu malograđansku prošlost. Uza sve još su mi se uplitali i oni zadaci »konsolidirane pozadine« među kojima je spomenuo skrovišta za ranjene. Na kraju sam osjećala samo prijekor što zadržavam čovjeka kojemu je mjesto uz mladiće na koje već sada iz svakog neprijateljskog oružja motri oko ubojice. Ni uzdahom nisam htjela odati što se sve u meni zbivalo, no izdale su me oči. Kad sam podigla glavu, kroz suznu maglicu ugledala sam Karapandžu, ali sada drukčijeg izraza. Činilo mi se da mu je sve jasno što se u meni zbivalo i tada sam se postidjela što ga nisam poštedjela te scene. Pomislila sam da će odmah otići. Međutim, pozvao me je da opet sjednem, »Neka, drugarice Danice«, tako me je prvi put oslovio, »sada smo izgladili nesporazum. Nego, sredi se pa mi reci kako je raspoložen narod!«

Opet nisam znala kako da mu iznesem procjene, pa je rekao da mu ispričam što doživljavam u kućama. Jako sam zavoljela neposrednost ovog dubravskog naroda. Pomislila sam da mu neće biti interesantno ako pričam sve ono što je sporednog značaja, a bit nikako da otkrijem. Da me ohrabri, dodao je da, obzirom na kratko vrijeme od mog zaduženja, ne očekuje veće rezultate,

jer se u svim kućama još ne može organizirati grupni rad. Kada je spomenuo organiziranje, zbunilo me što zaista nisam baš ništa organizirala. Zato sam, još uvijek smetena, pričala da sam zalazila u zaseoke Donjih Dubrava. U kuću u koju bih zašla, začas su stizale dvije-tri žene iz komšiluka, a i muškarci; oni tobože navratili poslom. Zajedno s ukućanima okupi nas se toliko da ne možemo svi posjedati. U početku sam pomišljala da je to znak da komšije prepustim domaćinima pa da odem. Ali, zaustavljali su me svi odreda, pa nisam više znala tko u kući odlučuje. Kasnije sam uvidjela da se cijelo selo vlada kao jedno domaćinstvo i svaka mi je kuća djelovala kao seosko sastajalište. Sada primjećujem dok razgovaramo i kad govorim da malo pomalo neki pogledavaju kroz prozor ili vrata, jer tamo izvan kuće netko motri ne prikrada li se neprijatelj.

Nisam dovršila sve što sam namjeravala reći, a on je već izvukao zaključak da nam sam narod otvara mogućnosti za konkretne oblike organiziranja. Opet mi je otkrio nešto novo. Još me je pohvalio da sam već do sada dosta polučila. Pobojala sam se da ga nedorečenim utiscima ne dovedem u zabludu. Zato sam mu skrenula pažnju da još i sada, u oktobru i nakon ustaške odmazde, zateknem čitave porodice koje se predaju očajanju. Smatraju da partizanska taktika ne osigurava zaštitu naroda, jer se u toku i poslije svake akcije mora napuštati sela i kuće i imovinu ostavljati na nemilost ustašama. Pokazalo se da su mu te pojave poznate i zabrinjavajuće. Rekao mi je da takve ne smijemo zanemariti, jer »mogu lako potpasti pod neprijateljski utjecaj«. Kao da smo već partijski drugovi naglasio mi je da će se na putu razvoja ustanka ispriječiti još mnoge poteškoće, ali Partija je toliko nepogrešiva da neprijateljima bilo kojih boja neće uspjeti zaustaviti tokove oslobodilačke borbe. Svaki neprijateljski politički pokušaj samo će odvajati narod od njih. Još mi je ponovio da je ono kratko izlaganje komunističkih shvaćanja historije tek mali doprinos mojoj ideološkoj preorijentaciji da lakše razumijem i savladam predrasude na koje ću, možda, nailaziti u radu sa ženskim svijetom. U jednom trenutku sam ga upitala odakle mu toliko znanje? Nasmijao se i odgovorio da i on mora još mnogo učiti. Pošto je baš svojim znanjem ulijevao toliko povjerenja u Partiju, naslutila sam da se komunisti rukovode nekom naukom koja pogađa čovjeka u dušu. Tada mi se obratio i direktno rekao: »Znaš, kada smo se odlučili da te preusmjerimo na rad sa ženama i djevojkama, imali smo na umu da si svojom naravi i po godinama života pogodna da jednako djeluješ na djevojke i žene.«

Pomislila sam da je to kraj našem razgovoru i već sam počela slagati nisku od svega što mi je danas govorio, a on me tada nenadano upita: »Kako narod gleda na povezanost naše borbe s borbom sovjetskog naroda«?

U tom pogledu sam imala sreće. Interes za istočni front raz-

budio se u Dubravama od prvog dana napada Nijemaca na Sovjetski Savez. Bez nekih jasnih osnova dubravski je narod svojstvom neposrednog shvaćanja utvrdio da od tog trenutka nastupa obrat karaktera i odnosa političkih snaga drugog svjetskog rata.

U malom zaseoku, Rebić Glavica, slušala sam da je time nastala prilika da se na otpor dignu sve zemlje koje je Hitler okupirao. Ali, rezignirano su zaključivali da to neće biti moguće u Jugoslaviji koju su zbog nesloge naroda rascijepala četiri okupatora, a peti su ustaše.

U septembru, kada su me komunisti uputili na pokućarenje, dubravski me narod naprosto opsjedao pitanjima o stanju na istočnom frontu. Na žalost malo sam znala pa smo prelazili na »teoretska« ispitivanja nemoći Hitlera da pobijedi Rusiju. U tome su prednjačili muškarci. Njihove prognoze o porazu Hitlera podsjećale su me na neuspjeh Napoleona kad je stigao u razorenu Moskvu. Simpatije za Rusiju zasnivale su se na shvaćanju da je ona našoj borbi najveći vojni saveznik jer su za istočni front vezane najveće snage Nijemaca, a bilo je izraženo i jako osjećanje povezanosti na bazi slavenstva.

Nakon nekoliko dana prolazila sam kroz Donje Zatezale. U kuću me vrlo ljubazno pozvao Đuro Zatezalo Jud. Dočuo je da sam počela propagirati narodnosoiobodilačku borbu i zanimalo ga je kako narod reagira. Tako smo došli i na Rusiju. Odmah me je ispravio protumačivši da je Rusija nakon otkobarske revolucije samo jedna od republika Sovjetskog Saveza. Tumačio mi je zašto je došlo do revolucije. Začudio me koliko znade o toj zemlji, pa sam ga pitala može li je Hitler pobijediti? Skrenuo mi je pažnju da su fašisti lako pobjeđivali većinu evropskih kapitalističkih zemalja zato što su u vladama i vojnim štabovima poraženih zemalja imali podršku izdajničkih klika, pa je tako bilo i s Jugoslavijom. Protumačio mi je da je Sovjetski Savez jedina zemlja u kojoj vlada radnička klasa i radni narod, pa zato tamo ne može biti izdajničke buržoazije. Za Crvenu armiju mi je rekao da je naoružana najmodernijim oružjem i da je predvode visoko obrazovani i prokušani komandni kadrovi i da je to armija radništva i seljaštva najslobodnijih naroda na svijetu. Još mi je donio i prelistavao neku knjigu za koju je rekao da je zabranjena u vrijeme Kraljevine Jugoslavije. Od uzbuđenja što sam saznala argumente o nepobjedivosti Sovjetskog Saveza, borbenosti i naoružanju Crvene armije i odgonetke dosadašnjih lakih pobjeda fašističkih osvajača, nisam više pratila izbor tekstova. Bila sam neizmjerno zahvalna Judu. To sam ispričala Karapandži. Tada me je još i on obradovao rekavši da je pred Moskvom Hitler zaustavljen. Dočekale su ga prestrojene snage Crvene armije i otada će fašisti doživljavati poraze.

Vijest mi je bila povod da ga upitam raspolaže li novostima iz ustaničkih krajeva? Zaustio je da mi nešto kaže, a onda, kao da

se predomislio, samo je rekao: »Bit će, uskoro će ih biti, nadam se.« Za nekoliko dana formiran je partizanski odred »Dubrave«.

Nezavisno od mog zaleta u zadatke organiziranja žena i djevojaka, doskora sam čula od naših drugova primjer odlučnosti dubravske žene. Samo što je formiran Odred, u zaseoku Pernovići (Gornji Zatezali) odbijaju svojim partizanima da pripreme hranu. Boje se represalija. Danica Zatezalo Kožareva, žena kojoj su ustaše ubile muža i brata, sva ozlojeđena naziva postupak kukavičlukom. Očitava seljacima moralnu bukvicu pa se izdvajaju jedna po jedna žena i priskaču joj u pomoć da zajednički pripreme hranu.

Prva akcija dubravskih partizana na zgradu općine i pošte u Gornjim Dubravama otvorila mi je mogućnost da uspostavim direktnu vezu sa Gornjim Vucelićima.

Novembar su Dubrave proživljavale pod dojmom teške tragedije. U diverzantskoj akciji na prugu poginulo je sedam drugova Odreda, a od zadobivenih rana, doskora je umro i osmi. Deveti, ranjen, ostao je negdje na dugotrajnoj njezi i liječenju u dubravskom kraju. Prvi zadatak nepoznatih mi dubravskih žena da njeguju skrivenog ranjenog borca već ih je zapao. Tih dana iskusila sam težinu usamljeničkog rada. Svuda tuga. No, strašnija od tuge je demoralizacija. Ona razara poštovanje žrtve i trezveno rasuđivanje. Odjednom izopači čovjeka kojega si dotad ugledao u posve drugom svjetlu. Naučili su me komunisti da treba stvari posmatrati u njihovoj prolaznosti i neposustalosti. Imam dužnost i jasan cilj.

U početku januara 1942. zapažaju se rezultati organizaciono-političkog rada sa ženskim svijetom. U Donjim Dubravama to se izražava pojačanom brigom za partizane koji u cičoj i snježnoj zimi pojačavaju akcije. Prikupljaju se tople čarape, prsluci, rukavice i štošta drugo. Jedan primjer pamtit ću doživotno. Ne znam otkuda je potekla inicijativa. Prikupljamo plahte od kojih se šiju pelerine da se borci mogu kamuflirati u snijegu. Pelerine su drugovi upotrijebili na položajima oko Veljuna.

U februaru na područje Dubrava dolazi Perjasička četa. Bilo je to 11. dana tog mjeseca. Moj rođendan po pravoslavnom kalendaru. Žene i djevojke im pomažu kod prelaza pruge. U Donjim Zatezalima ih svečano ugošćuju i cijelo selo osigurava četi da bezbrižno večera. Zao mi je što svemu nisam prisustvovala. Bila sam istog dana u Štabu bataljona u Svojiču da tražim kakav informativni materijal. Nisu imali. Ali, tu sam zatekla drugaricu Jelu Predović, pa smo nas dvije opširno razgovarale o svemu. Na nju je rad dubravskih žena ostavio jak dojam, a meni su savjeti te iskusne revolucionarke mnogo koristili.

Koliki je bio razmah organiziranja žena i djevojaka dovoljno je napomenuti da su Dubrave u martu imale najmanje sedam do

osam seoskih odbora AF2-e. Kao da su već stekle partizanska iskustvva odbornice su za 14. marta organizirale iskradanje velikog broja omladinki i žena koje su stigle na zborno mjesto do Mrežnice u dogovoreno vrijeme. Za čamdžije bilo je posla napretek. Osim nas zateklo se ovdje i mnogo omladinaca. Preko slobodnog teritorija Perjasice pjevajući smo išle za Veljun gdje je zakazan narodni zbor. Kakve smo govornike toga dana slušale! Koliko su nam istine rekli o junačkim pobjednosnim borbama partizana širom naše zemlje! Ni u jednom govoru nije prešućen značaj jedinstva fronta i pozadine. Ovdje smo se dokraja uvjerile da su Partija, naša partizanska vojska i narod nerazdvojiva i neuništiva borbena cjelina. Koliko smo srcem stopljene s dosad neviđenom masom okupljenog naroda jednodušno klicale Komunističkoj partiji, bratstvu i jedinstvu svih naroda Jugoslavije, herojskoj borbi bratskih slobodoljubivih naroda Sovjetskog Saveza! Bile smo ponosne što je i Dubravski vod dao svoj udio toj pravednoj borbi. Ovdje smo ih i zatekle. Mi ponosne na njih, a oni još ponosniji na naš i omladinski današnji podvig i na sve što smo već dosad učinile za partizane.

Time sam približno zaokružila onaj dio dnevnika koji mi nedostaje. ^ i

Zapisivanju nisam pridavala osobitu pažnju. Nikada mi nije padalo na pamet da bi moje pribilješke ikada mogle služiti osim meni samoj kao podsjetnik za izvještaje o izvršenim zadacima koje sam od formiranja PO »Dubrave« usmeno podnosila komesaru, drugu Simi Karapandži do sredine 1942. godine, a otada Kotarskom odboru AFŽ-a Veljun, čiji sam član tada postala i s kojim smo se tada povezale i uskladile rad s programima te masovne antifašističke frontovske organizacije. Tada je Milka Kukić bila zadužena za organizaciju i rad s omladinskom organizacijom.

No, kad sma prihvatila da za Zbornik općine Gornje Dubrave, napišem prilog o radu i organizaciji AFŽ-a u Dubravama 1941——1945, pokazalo se da u dokumentaciji gotovo i nema materijala koji bi se mogao koristiti za koliko-toliko cjelovit prikaz. Ono što sam našla, ili dobila, samo je fragmentarno i indikativnog značaja. Potvrđuje da se u Dubravama odvijao rad žena, ali time se ne bi moglo dočarati kontinuitet, masovnost i sadržajnost kojom je obogaćivana dubravska žena u toku NOB. Zato je ona, i pored opterećenosti za narodnu vojsku davala prednost zadacima zbrinjavanja partizana.

Od samog početka narodnooslobodilačke borbe razvila se u Dubravama čitava domaća radinost šivanja i pletenja za partizane, jer to je bila vojska za koju nije proizvodila industrija nego vri- jedne ruke i srce žena, a snabdijevao je narod.

Među prikupljenim materijalima osobito me impresionirao članak Marije Janjanin, dubravske žene, koji je pod naslovom »Radimo i mi-drugarice« objavila u »Riječi žene«, br. 6—7 marta 1943. Evo ga u cjelini:

»Radimo i mi-drugarice. Nije se lako ni u pozadini boriti, a naročito na poluoslobođenom teritoriju. Pa ipak se mi sa radošću ustrajno borimo. Naše je mjesto uz prugu, a kraj pruge je glavna cesta. Trebalo je nositi drugovima hranu preko pruge. Sakrivajući se ispred neprijatelja mi smo pokrivale korpu s crnim marамама da bude manje upadljivo. Kad smo kuhale hranu i kad dođe neprijateljska patrola u selo i upita, za koga vi toliko jelo kuhate, mi odgovaramo: pa, za kosce i za orače. Osim toga mi smo vodiči našim drugovima, kuriri, prenosimo im pisma preko pruge, pratimo ranjene arugove iako neprijatelj drži stražu nedaleko od naših kuća. Drugovi večeraju kod nas a neprijatelj je udaljen tek oko 10 minuta. Kada se ukaže potreba mi sprovađamo naše drugove između neprijateljskih straža, ne plašeći se ni metka ni bacača radosne da vidimo naše partizane, jer znamo da će uskoro i naš kraj biti očišćen od neprijatelja.«

Kao svjedok o tom kontinuitetu prilažem svoj ratni dnevnik. Već sam naprijed rekla kako je nastao i čemu je služio. Iz šturog zapisivanja ipaK se može štošta drugo saznati.

Zapisivala sam nazive zaselaka i sela, datume kada je u njima provedena organizacija, sastanke na kojima sam obavezno prisustvovala, a nisam nikada propustila pribilježiti o čemu smo raspravljale i što smo dogovorile. Iz povratne sprege sa već ranije formiranim organizacijama lako je uočiti da su dva početna mjeseca 1942. bila vrijeme najjačeg zamaha organiziranje žena i djevojaka u Dubravama. U to vrijeme, najkasnije u februaru, spada i Gojak.

Naše su se organizacije otada razvijale toliko naglo da su o tome čule i drugarice iz AFŽ-a Korduna. O nama su im pričali partizani iz Dubrava kao i oni koji su prelazili preko našeg teritorija. Pažnju su nam ti drugovi uzvraćali ostavljajući, ili na povratku donoseći pokoji primjerak radio-vijesti, kakav letak i slično, a i usmeno su nam ponešto saopćili. To nam je mnogo značilo.

Tada sam doživjela ugodno iznenađenje. Još početkom maja 1942. poslala mi je pismo Maca Majstorović. Na čitavom arku trgovačkog papira, iza uvodnih pohvala i priznanja, napisala je priličan broj uputstava kako naša organizacija treba djelovati, o čemu da govorim ženama i kakve akcije da provodimo. Naglasila je da se mora posvetiti posebna pažnja političkoj informiranosti žene.

Rad dubravskih žena i dotad se odvijao baš u tom pravcu. Dakako, pravilnost našeg usmjeravanja nije bila rezultat spontanosti ili intuicije, inače svojstvene dubravskom narodu, nego rezultat dozrijevanja na onim osnovama koje su nam dubravski komunisti veoma strpljivo objašnjavah još u toku priprema ustanka. Imale su utjecaja, koji ne možemo potcijeniti, i partijske organizacije koje su tada djelovale u Dubravama, narodnooslobodilački

odbori i sve društveno poltičke organizacije. Sve nam je to pomagalo da se razvijala i učvršćivala politička svijest žena i djevojaka i s porastom partizanskog narodnooslobodilačkog rata raslo veliko povjerenje u Komunističku partiju.

Okupljanje žena, organiziranje po zaseocima i selima i politički rad urodio je zanimanjem za mnoga društvena pitanja i interesom za međunarodna politička zbivanja. Veoma brzo smo shvatile svu perfidnost izbjegličke jugoslavenske vlade i njezinu povezanost sa četnicima koji su se podvukli pod skut okupatora i zajedno s njima udarili na partizane. Prepoznale smo i četničku koljačku ćud i zato smo ih s beskrajnom mržnjom nazivale srpskim ustašama. Veoma brzo su nam se otvorile oči da na iskorjenjivanju srpskog naroda u našoj zemlji, nad zločinima koje su fašisti počinili nad ruskim i drugim slavenskim narodima uočimo rasističko ludilo fašista i sveopću ugroženost slavenskih naroda. Jednako rano smo, zahvaljujući brzom rastu patrizanskih jedinica u svim krajevima naše zemlje, spoznale da za brzu kapitulaciju Kraljevine Jugoslavije nije bila kriva nesloga naroda, jer sada Komunistička partija Jugoslavije u borbenom bratstvu i jedinstvu okuplja sve narode Jugoslavije. Zato su politički odnosi u Jugoslaviji između dva svjetska rata bili još jedna od mnogih rasprava na našim sastancima. Znale smo da se borimo za novu Jugoslaviju, za drukčije društveno političke odnose. Imale smo mnogo povoda da rano zapjevamo i učimo partizanske pjesme. Pjevale smo ih svuda gdje nas neprijatelj nije mogao čuti, ali smo ih prkosno u sebi ponavljale i kad bi nam se našao u blizini.

Ovdje, u dubravskim zaseocima, trajali su naši sastanci satima. Nikad razgovora, dogovora i zadataka previše. Svaka je žena i omladinka imala što da predloži, pita. Odnosi među nama bili su otvoreni i bliski. Bilo je kritike i samokritike, prave, drugarske, iskrene — zato je bila djelotvorna.

Tko se našao na dvosatnoj ili trosatnoj straži, savjesno je obavljao svoju dužnost. Sve se odvijalo na domak neprijatelju a on to nikada nije mogao otkriti.

I poslije mog odlaska iz Dubrava na nove zadatke na Kordun, dolazila sam u Dubrave i Ponikve povremeno zbog obavljanja određenih poslova sve do oslobođenja zemlje. Uvijek sam bila obradovana masovnošću naroda i njegovoj odanosti NOP-u. Ta radost bila je tim veća što je područje ove općine gotovo uvijek bilo neoslobođeno, ali narod, žene, omladinke pa i pioniri nikad nisu posustali. Tu su neprekidno i kontinuirano radili organi narodne vlasti i sve druge organizacije NOP-a. Stotine žena i omladinki rukovođene organizacijom NOP-a sakupljale su dobrovoljne priloge u hrani i odjeći za borce i ranjenike. Na stotine ručaka ili drugih obroka pripremile su žene borcima u svojim selima ili im nosile na položaj, bez obzira na blizinu neprijateljskih posada i glavnu

željezničku prugu i cestu koju je neprijatelj koristeći se oklopnim vlakovima i bunkerima, gotovo stalno održavao.

Po mom sjećanju pored mnogih žena koje su bile odbornice ili su se posebno isticale svojim radom i pomoći NOP-u u izuzetno specifičnim uslovima života navešću imena samo nekih, a to su: U Donjim Zatezalima i Miricima: Smilja Zatezalo Vajina, Marta Zatezalo Macanova, Sava Zatezalo Bulekova, Sirnica Zatezalo Judova, Boja Zatezalo Nevina, Ika Mirić Dušanova i Marta Mirić Sirnina: U Švajcanima, Janjanima i Kršićima: Marija Jaković Kršić, Marta Jaković Šlokina, Marija Janjanin Manina i Mara Janjanin Jovina. U Mikašinovićima i Rebićima: Ljuba Mikašinović Milina, Marica Mikašinović Račina, Maša Rebić Perišina i Ika Rebić Bojanić. Iz Vucelića i Kukića: Sava Šepelj Mrgić, Sava Rebić Pajina, Smilja Vucelić Kapelanova i Danica Kukić Božina; te u Gornjim Zatezalima: Danica Zatezalo Kožareva. Na području Gornjih Dubrava Mila Rebić iz Rebića Glavice, Marta Zatezalo Mićina, iz Vucelića: Sirnica Mikašinović, Duška Vucelić Gajanova, Danica Milenković Goronjina, Boja Vucelić Gajanova, Mara Mikašinović Rgaševa. U Perićima, Mikašinovićima i Janjanima: Zorica Perić Vasanka, Ika Janjanin Đurkova, Sirnica Janjanin Dudina, Milica Mikašinović Širanova, Stana i Maša Jurjević i Marica Perić. Iz Jusića i Panjića: Cvijeta Vucelić Milankova, Stakica Višnjić i Milka Višnjić Rgaševa, sa Vrška: Ika Tokareva i Smilja Višnjić Kadet, te iz Popova Sela: Mara Višnjić Todorova.

Iz Ponikava: Milica Lalić Dušanova, Cvijeta Vignjević Rivina, Mica Busić Bižanova, Janja Lalić Mežnarova, Jeka Ivković Radojina, Mara Kušić, Kokinova, Maša Ivković i Maca Busić Zarina..

Svima navednim i mnogima drugima čijih se imena ovom prilikom nisam uspjela sjetiti izražavamo duboku zahvalnost na svemu što su učinile za uspješan razvoj i pobjedu naše oružane revolucije.

Dio sačuvanog ratnog dnevnika Danice Mirić Horn
u vremenu od 29. III 1942. do 26. VI 1943.

29. III Organizirala sam žene i djevojke u Ponikvama u selu Ivkovićima.

30. III Organizirala sam žene i djevojke u selu Kušićima i Jurjevićima.

30. III Uveče skupila sam sve ostale žene i djevojke Ponikava u školu i organizirala ih. Bila su sela: Lalići, Divići, Pavlovići i Vignjevići.

10. IV Htjela sam krenuti za Kamensko, Prtenjake i Lalić Do. Nisam mogla ići pošto sam dobila vijest da se ne krećem nikuda. Talijani su bili krenuli prema Kamenskom. Cio dan sam provela u Ponikvama.

11. IV Bila sam na sastanku u Rebićima (Glavica). Skupila sam žene i djevojke. Citala sam im partizanske novine od 22. II. Malo su se preparale za paket kojii su spremale za drugove. Najposle su se izmirile. Malo sam im govorila o partizanima, da treba da su složne, da se ne svađaju i ne mrze. Recitovala sam im pjesme partizanske.

12. IV Bila sam na omladinskom sastanku u D. Zatezalima. Govorila sam im nešto o današnjoj borbi. Omladinkama da treba drugovima oprati i okrpati. Pjevalii smo partizanske pjesme.

13. IV Bila sam na sastanku AF2 u Svajcanima i Kršićima. Citala sam im partizanske novine, govorila nešto o današnjoj borbi, o drugovima. Prepisivala im nekoliko pjesama, dok su se one međusobno razgovarale.

14. IV Bila sam na sastanku u Janjaniima. Govorila sam im o narodnooslobodiiačkoj borbi, o slavenskom narodu, nešto o ženi u Sovjetskom Savezu, o prilikama ii životu za vreme Jugoslavije, o jugoslavenskoj vladi. Recitovala sam im nekoliko partizanskih pjesama.

15. IV Bila sam u Rebićima, Peslićima, Janjanima i Mikašinovićima radi robe partizanske. U svim selima gdje je sprovedena organizacija, izvršena je satima akcija. Svakom odboru u selu stavljeno je u zadatak da u svom selu, tj. koliko sela obuhvaća odbor, izvrši sabirnu akciju: košulja za drugove, gaća, čarapa, rukavica, maramica itd.

16. IV Krenula sam za Ponikve. Stigla sam kasno uveče, te sastanak nisam mogla održati. Održala sam ga sledeći dan.

17. IV Bio je sastanak žena i djevojaka u Ponikvama.

18. IV Malo se žena odazvalo. Zato sam ostala i skupila ostale žene koje nisu prvi dan bile. Govorila sam im o današnjoj borbi, zatim o ženi u Sovjetskom Savezu, o Komunističkoj partiji. Citala sam im letak »Narodu Korduna i ostalih krajeva«.

19. IV Organizirala sam žene ù djevojke u Kamenskom. Govorila sam im o narednooslobodiiačkoj borbi, o Komunističkoj partiji. Recitovala sam im nekoliko partizanskih pjesama. Citala sam »Narodu Korduna i ostalih krajeva«.

20. IV Organizirala sam žene 'i djevojke na Tuku (kod Vrbovskog). Bilo je i muškaraca. Govorila sam o današnjoj borbi, o Komunističkoj partij-, o londonskoj vladi, o slavenskom narodu, o partizanima, ustašama, četnicima itd.

11. V Organizirala sam žene u Prtenjacima.

12. V Organizirala sam žene i djevojke u Lalić Dolu.

13. V Bila sam na sastanku u Munjasima. Drugarice su biralepredsjednicu, pošto je stara otišla iz mjesta. Biilo je i muškaraca na sastanku. Čitala som letak »Narodu Korduna i ostalih krajeva«, o narodno oslobodilačkoj borbi, nešto o Partiji.

14. V Bila sam na sastanku žena i djevojaka u Popovu Selu. Govorila sam o današnjoj borbi, o Komunističkoj partiji, o slavenskom narodu da je osuđen na smrt li da drugog izlaza nema do li boriti se, nešto o drugovima itd.

15. V Prvog dana se malo odazvalo drugarica na sastanak u Popovu Selu. Zato sam ostala i sledećeg dana. Pozvala sam sve one koje nisu bile prvog dana.

16. V Bila sam na sostanku na Vršku. U ovom selu je trebalo opomenuti dve žene koje su odlazile u Ogulin. Sumnjalo se u njih, pošto su izgleda nešto tamo dokazivale. Govorila sam o današnjoj borbi, o KP, nešto o drugovima, čitala sam letak »Narodu Korduna i okolnih krajeva«, govorila sam im nešto o ustašama i četnicima.

17. V Bila sam na sastanku u Gojaku. Tu je isto trebalo upozoriti jednu ženu koja je išla u Ogulin da ne ide. Govorila sam o današnjoj borbi, o akcijama partizama, o nezadovoljstvu u Njemačkoj, nešto o Crvenoj armiji, KP, zatim o četnicima — srpskim ustašama.

18. V Bila sam nasastanku žena i djevojaka u Mirićima i Luganima. Govorila sam o narodnooslobodilačkoj borbi, o Komunističkoj partiji, o londonskoj vladi, o plaćeničkoj ulozi četnika — srpskih ustaša, o uloži žene u današnjoj borbi, upozorila neke drugarice Lugana, pošto se nisu vladale kako treba, da se poprave.

19. V Bila sam u Šepeljma i Panjićima. Govorila sam o narodnooslobodiJačkoj borbi, Komunističkoj partiji, o londonskoj vladi, o ulozi plaćeničkoj četnika — srpskih ustaša. Nešto sam im govorila o Crvenoj armiji, o ulozi žene u narodnooslobodilačkoj borbi. Čitala sam letak »Narodu Korduna 'i ostalih krajeva«.

20. V Organizirala sam žene >i djevojke u Jusićrma. Govorila sam im o narodnooslobodilačkoj borbi, o Komunističkoj partiji, o londonskoj vladi, o ulozi žena u narodnooslobodilačkoj borbi, o ulozi četnika — srpskih ustaša, o slavenskom narodu, o drugovima. Recitirala sam im nekoliko partizanskih pjesama. Prije se nije mogla organizacija sprovesti pošto je u selu bila neprijateljska vojska.

21. V Organizirala sam žene i djevojke u Mikašinovićima i Janjanima. Govorila sam im sve kao što sam napred navela. U ovom selu nije se mogla prije organizacija sprovesti usled neprijateljske vojske.

22. V Organizirala sam žene ii djevojke u Perićima. Govorila sam im kao što sam naprijed navela.

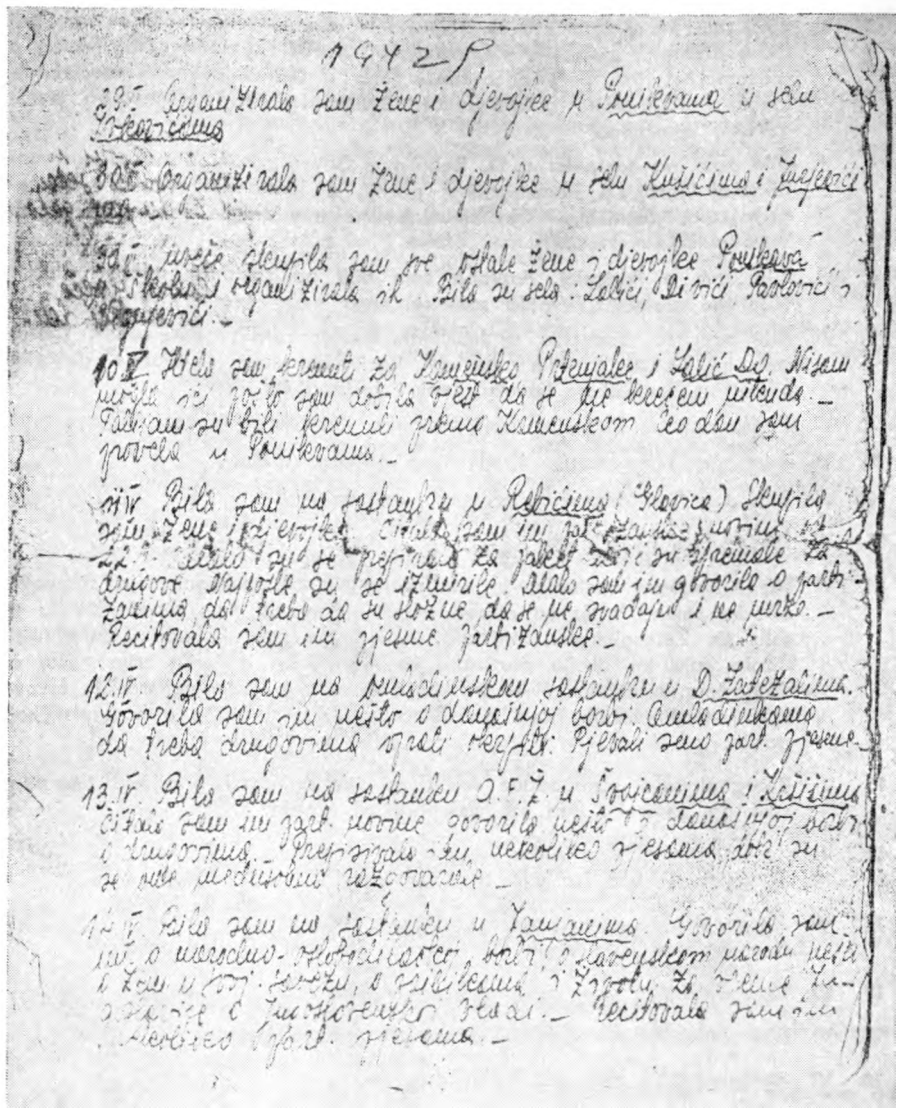

24. V Bila sam kod tajnice u Jusićima. Nisam joj prilikom sastanka pokazala kako treba da napravi spisak radi skupljanja partizanske robe. Pozvala me je da joj pokažem.

28. V Bila sam na sastanku AF2-a u Zatezalima Gornjim. Govorila sam im o narodnooslobodilačkoj borbi, o Komunističkoj partiji, o londonskoj vladi, o plaćeničkoj ulozi četnika — srpskih ustaša, o partizanima, nešto o Crvenoj armiji, o ustašama itd.

1. VI Bila sam na sastankuu D. Mikašinovićima. Govorila sam o narodno-oslobodilačkoj borbi, o Komunističkoj partiji, o londonskoj vladi, o plaćeničkoj ulozi četnika, o ulozi žena u današnjoj narodnooslobodi-tačkoj borbi. Nešto o drugovima. Recitovala sam im nekoliko parti-zartskfli pjesama.

4. VI Bila sam na sastanku u D. Rebićima. Govorila sam o narodnooslobo-dilačkoj borbi, o Komunističkoj partiji, o londonskoj vladi, o plaće-ničkoj ulozi četnika — srpskih ustaša, nešto o drugovima, o slavenskom narodu itd.

6. VI Bila sam u Perjasici. Pozvana sam bila na sastanak odbora AFŽ-a. Nije bio sastanak. Vratila sam se.

7. VI Bila sam na sastanku u Jusićima. Reorganizirala sam odbor. Čitala sam im članke iz »Naše borbe«. Recitovala sam im pjesme, govorila o ženi u Sovjetskom Savezu, ženi i fašizmu itd.

9. VI Prešla sam u Perjasicu radi sastanka Kotarskog odbora AF2-a.

10. VI Bila sam na sostanku Kordunskog odbora AF2-a.

12. VI Bila sam na Kotarskom sastanku odbora AFŽ-a.

13. VI Prešla sam u Dubrave.

14. VI Na Kotarskom sastanku je zaključeno da se reorganizacija sprovede tj svim selima i da se odbori učvrste. Sprovela sam reorganizaciju u selu D. Zatezalima i Mirićima. Iz odbora sam isključila omladinke. Čitala sam im akaije partizana iz »Vjesnika«, govorila sam nešto o drugovima, o četnicima — srpskim ustašama, o jedinstvu srpskih, hrvat-skih i muslimanskih žena, narodnooslobodilačkoj borbi, o Komunističkoj partiji.

15. VI Reorganizirala sam odbor AF2-a u Svajcanima i Kršićima. Govorila sam na sastanku kao što sam napred navela.

16. VI Reorganizirala sam odbor AF2-a u Vuceiićima. Govorila sve kao što sam naprijed navela.

16. VI Reorganiziralo sam žene u Jusićima. Govorila sam im i čitala sve ono kao što sam naprijed navela.

17. VI Reorganizirala sam žene u Mikašinovićima D.

17. VI Reorganizirala sam žene u Janjanima i Papiéima.

18. VI Reorganizirala sam žene Ponikava.

19. VI Bila sam sa drugaricom Ankom Vujičić u Ponikvama.

20. VI Bila sam u Ponikvama sa drugaricoma.

21. VI Krenula sam na sastanak Kotarskog AF2-a.

22. VI Bila sam na Kotarskom sastanku AF2-a.

24. VI' Otišla sam na kurs AF2-a koji je trajao 10 dana.

I6. VII Vratila sam se u Dubrave.

7. VII Održala sam sastanak u VuceFrćima (Glodno Brdo). Govorila sam ženama o narodnooslobodilačkoj borbi, o Komunističkoj partij'i, o ženskom pravu glasa, o ženi u Sovjetskom Savezu, o ženi 1 fašizmu, položaj žene u kapitalističkom dobu, o drugovima nešto, čitala sam im »Život i borbo potlačene žene«,jednupjesmu.Iz lista »Narodu Korduna« čitala som im sporazum (između Sovjetskog Saveza i Engleske.

8. VII Održala sam sastanak u D. Mikašinoviićima. Govorila sam im i čitala kao što sam naprijed navela.Reorganizirala ih.

9. VII Pozvala sam žene Višnjića na Tuk. Nisu se odazvale. Bile su 3 žene. Djevojaka je bilo. Govorilo sam im i čitala kaošto sam naprijed navela. Tamo je neprijateljska postaja te ježenama teško se izvući.

10. VII Reorganizirala žene Perića. Govorila i čitala sve kao što sam naprijed navelo.

11. VII Zbor u Poloju. Bila sam na zboru.

13. VII Sastanak Kotorskog odbora AF2-a.

15. VII Bio je sastanak odbora u D. Zatezalima i Mi ri cima. Dola sam materijal za rad.

16. VII Bio je sastanak odbora Mikašinovića. Dala sam materijal za rad.

16. VII Bila sam na sastanku žena u Kukićima i Vucelićima. Reorganizirala sam ih. Govorila sam im o svemu kao što sam navela u selu Vucelićima.

17. VII Reorganizirala sam žene u G. Zatezalima. Govorila som o svemu i čitala kao što sam naprijed navela.

17. VII Reorganizirala sam žene Rebića, Rakićai Peslića. Govorila sam im o svemu kao što sam naprijed navela.

17. VM Sastanak u Svajcanima i Kršićima. Govorila sam o svemu kao što sam naprijed navela.

17. VII Organizirala sam žene za zbor u D. Dubravama.

17. VII Bila sam na sastanku u D. Zatezalima liMirićima. Govorila sam im o svemu kao što sam naprijednavela. Organizirala sam ihza zbor.

23. VII Bio je sastanak općinskih i seoskih odbornika, na kojii sam bila pozvana u ime žena općine Dubrave.

26. VII Bila sam sa žetelicama Vucelića. Bilo ih je oko 10.

27. VII Bila sam sa žetelicama Rakića. Biloih je 15.

28. VII Bila sam sa žetelicama Svajcana i Kršića.

28. VII Bila sam sa žetelicama u Mirićima.

29. VII 2ela sam sa žetelicama u Zatezalima.

2. VIII Bila sam na sastanku Kotarskog odbora AF2-a.

6. Vili Bila sam u Gojoku.
Govorila sam o narodnooslobodilačkoj borbi, o Komunističkoj partiji, o ženi u Sovjetskom Savezu, o ženi i fašizmu. Govorila sam i čitala sporazum između Sovjetskog Saveza i Engleske. Čitala sam »Jedna pjesma«, »Život i borba potlačene žene«. O četnicima, o londonskoj vladi.

7. VIII Bila sam u Popovu Selu.
Isto som govorila kao što sam naprijed navela.

8. VIII Bila sam u Ponikvama. Isto sam govorila i čitala kaošto sam naprijed navela.

10. VIII Krenula na Konferenciju.

12. VIII Bila sam na Konferenciji (Veljun).

13. VIII Sastanak u Zatezalima i Mirićima.
Odredila sam dužnosti ženama u odboru. Čitala sam članke neke iz »R'iiječ žene«. Recitovala sam im pjesmu druga Vece.

14. VIII Bio je sastanak u Švajcanima i Kršićima.
Radila sam sve ona što sam naprijed navela.

15. VIII Bio je sastanak u Janjanima i Popićima.
Radila sve ona'ko kako sam naprijed navela.

16. VIII Bio je sastanak u Rebićima (Glavica).
Ovde nisam mogla odbora stvoriti zbog malog broja žena. Priključila sam ith Vucelićima.

17. VIII U D. Dubravama imala sam 6 odbora. Ja sam to sadsmanjila na 4 odbora: Zatezali G., Kukici, Vucelići i Mikašinovići jedan odbor.

18. Vflll Rafanđiv Rebići, Pesi ići i Požari.
Čitala sam im članke iz »Riječ žene«, neke članke iz »Naš« borbe«. Govorila sam im nešto o drugovima.

19. VIS Skupila sam ih samo radi odbora:
Janjane, Papiće, Kršiće i Švajcane.

20. VIII Bio je sastanak žena Vucelića i Skerića.
Govorila sam im o narodnooslobodilačkoj borbi, o KP, o partizanima. Dala sam dužnosti ženama u odboru.

21. VIII Bio je sastanak sela Mikašinovići, Perici, Janjani i Višnjići.
Pošto drugarice Višnjića nisu bile još ni jedanput na sastanku, govorila sam o narodnooslobodilačkoj borbi, o Komunističkoj partiji, o ženi u Sovjetskom Savezu, o ženi i fašizmu, o Crvenoj armiji, o partizanima', nešto o četnicima. Na svakom sastanku govorim o jedinstvu srpskih i hrvatskih žena.

22. VIII Sastanak odbora u Gojaku.
Dala sam i materijal za rad.

23. VIII Sastanak žena Popovo Selo, Lalić Do i Munjasi.
Govorila sam o padu Jugoslavije, o Komunističkoj partiji, o domaćim izdajicama. Čitala sam neke članke iz »Naše borbe«.

26.VIII Bila sam na sastanku u Mirićima i Zatezalima.
Čitala sam im radio vijesti od 26. o. m. Čitale smo članke iz »Riječ žene«. Govorila som o narodnooslobodilačkoj borbi, o (Komunističkoj parti¹}!'.

27. VIII Bila sam na sastanku u D. Mi kasino viči ma.
Čitala sam iim »2ena i politika«. Govorila o narodnooslobodilačkoj borbi, o Komunističkoj partiji

28—30.VIII Nisam mogla raditi, pošto se narod iselio u šumu. Nešto je ostalo kod kuće. Išla sam po selima -i s narodom razgovarala. Govorila o četnicima, pošto su baš tom prilikom išli sa Talijanima.

31.VIII Bila sam na sastanku u Jusićima.
Govorila sam o narodnooslobodilačkoj borbi, o Komunističkoj partiji, o četnicima. Čitala sam ifm radio vijest od 26. o. m.

1. IX Bio je sastanak u Gojaku.
Sastanak je bio poslije ofanzive. Skupila sam žene, muškarce i omladinu. Govorila sam o narodnooslobodilačkoj borbi, oKomunističkoj partiji, o četnicima, o Londonskoj vladi, o partizanima.

2. IX Bio je sastanak u Popovu Selu.
Bilo je žena, muškaraca, omladine. Isto sam govorila kao što sam naprijed navela.

4. IX Sastanak općinskog odbora AF2-a.
Biranje predsjednice i tajnice, kotarskih delegata, okružnog delegata i delegata u NOO. Dala sam im materijal za rad.

5. IX Bio je sastanak u Vucelićima.
Govorila o narodnooslobodilačkoj borbi, o četnicima, o KP, čitala sam radio vijesti od 30. p. m. čitala sam letak »Narodu Ponikava, Dubrava i ostalih sela«.

6. IX Bio je sastanak u Zatezalima i Mirićima.
Govorila sam ii čitala kao što sam naprijed navela.

7. IX Bio je sastanak u Mikašinovićima.
Govorila sam i čitala kao što sam naprijed navela.

8. i 9. IX Nisam ništa radila, bila sam kod kuće, pošto me zub bolio.

10. IX Krenula sam na kotarsku konferenciju u Veljun.

12. IX Bila sam na Konferenciji.

13. IX Bio je sastanak u Janjanima na kome sam bila prisutna. Bilo je 25 žena.
Govorila sam o političkoj situaciji, četnicima, ustašama, londonskoj vladi, čitala sam »Narodu Ponikava, Dubrava i okolnih sela«. Čitale smo letak što je neprijateljski avion bacao. Govorilesmo 0 spremanju šljiva, kuvanju pekmeza, o Komunističkoj partiji, 01 Crvenoj armiji.

14. IX Održala sam sastanak odbora u Mikašinovićima. Dala sam im materijal za rad.
Govorila sam im da pletu čarape, prsluke itd.

15. IX Sastanak žena u Jusićima.
Bilo je 20 žena.
čitaile smo letak »Narodu Dubrava, Ponikava i ostalih sela«.
Govorila sam im nešto o narodnooslobodilačkoj borbi, o KP, Crvenoj armiji, o partizanima, o četnicima, londonskoj vladi.

16. IX Bio je sastanak općinskog odbora AF2.
Govorila sam o pol. situaciji, drugarice su podnosile izvještaj rada. Dala sam im uputstva za budući rad.

17. IX Krenula sam na Kotarski sastanak AF2-a.

18. IX Bila sam na Kotarskom sastanku na Veljunu.

19. IX Vratila sam se sa Veljuna u Dubrave.

20. IX Bila sam na sastanku žena u Zatezalima.
Bilo je prisutno 27 žena.
Govorila sam o pol. situaciji, o sabirnoj akciji za bolnicu (plahte, ručnike, veš itd). Čitale smo radio vijesti.

21. IX Bila sam u Rebićima Donjim.
Bilo je 16 žena.
Čitala sam im i govorila kao što sam napriijed navela.

22. IX Bila sam na sastanku u Mikašinovićima.
Bilo je prisutno 14 žena.
Govorila sam o pol. situaciji, opomenula drugarice u odboru da vrše svoje dužnosti, o sabiranju i pletenju čarapa, prsluka itd.

23. IX Bila sam na sastanku u Gojaku.
Bilo je prisutno 25 žena.
Govorila sam im kao što sam naprijed navela. Izabrale smo drugaricu za NOO.

23—28. IX Nisam mogla održavati sastanke po selima, pošto je narod izbjegao ispred neprijatelja. U šumi sam ipak bila među narodom i razgovarala.

28. IX Bila sam na Kotarskom sastanku AFŽ-a.

1. X Bila sam na prosvetnoj konferenciji u Vojničkom Grabovcu.

2—6. X Bila sam na kursu.

8. X Stigla sam kući. Bila sam do 12.

12. X Krenula sam za Perjasicu.

13. X Bilo sam na Kotarskom sastanku (prosvetnog odbora) u Točku.

14. X Stigla sam u Perjasicu i održala sastanak odbora. Govorila sam o školi, o spremanju hrane itd.

15. X Počela je škola, svega je bilo 30 đaka.
Otišla sam poslije nastave do općine. Prenoćila sam. Tu me je zatekla i ofanziva u Svoiču.

16. X Počela je ofanziva. Otišla sam sa Mirkom i Milkom preko šume u Malu Kosu. Tu smo i prenoćili.

17. X Krenuli smo za Ključ. Ceo dan smo proveti u Ključu.Uvečer smo krenuli za Tržič.

18. X Proveli smo ceo dan u Tržiču. Isti dan smo krenuli za Ključ natrag. Prenoćila sam u Ključu.

19. X Krenula sam za Svoič. Prenoćili smo u Točku. Naši su još bili na položajima.

20. X Krenuli smo za Koranu. Tu veče je priređivala Ličkabrigada zbor. Bila sam na tom zboru. Prenoćila sam na Korani u Točku kod Milice Vujičić.

21. X Bila sam na Korani. Noćila sam kod druga Dudukovića.

22. X Našla sam se sa drugaricom Micom i krenula s njome za Klokoč, pošto su fašistički psi krenuli prema Korani. Noćile smo u Kestenovcu.

23. X Bile smo u Klokoću. Bile smo uPriseki kod Dragice. Tu smo i noćile.

24. X Krenule smo za Dunjak. Tu smo se sastale sa drugaricom Zorom. Vratile smo se u Klokoč. Bile smo nasastanku omladinskom. Prenoćila sam u Klokoću.

25. X Krenule smo za Točak. Noćile smo kod Stanke. Bile smo na sastanku AF2-a.

26. X Krenula sam za Dubrave.

27. X Bila sam u mjestu Perjasici. Bilo je još konja na cesti. Ljudi nisu sklonili. Opomenula sam ih da sklanjaju, jer će se zrak zakužiti. Stigla sam u Dubrave. Bila sam do 1. XI kod kuće pošto sam se prehladila.

1. XI Bila sam na sastanku prosvetnog odbora kotarskog. Vratila sam se u Dubrave.

2. XI Bila sam sa drugaricom Micom na sastanku AF2-a.

3. XI Bila sam na općinskom sastanku AF2-a.

4. XI Krenule smo za Veljun. Noćile kod Stanke. Mica je bila 5. XI sa Smiljom. Rekla je da se vratim u Dubravei da radim sa ženama.

6. i 7. XI Obišla sam dvije organizacije. Podsjetila sam ih na pletenje čarapa, prsluka)itd.

8. XI Ponovo sam obišla iste organizacije.

9. XI Održala sam sastanak u Jusićima i Luganima.

10. XI U Gojaku održala sam sastanak.

11. XI Bila sam u Munjasima 4 Ponikvama.

12. XI Održala sam sastanak u Popovu Selu.

13. XI Bila sam u Gor. Vucelićima.
Došla sam zbog općinskog sastanka. Nisam održala, pošto su drugarice iz općinskog odbora odložile sastanak.

14. XI BPla sam kod kuće i čekala drugarice da dođu sa kotarskog sastanka.
17. XI Bila sam u D. Rebićima.
Održala sam sastanak.
18. XI Bila sam u Zatezalima.
22. XI Općinski sastanak u Vucelićima.
25. XI BMa sam na kursu u Točku 2 dana.
27. XI Bila sam na kotarskoj konferenciji.
28. XI Stigla sam kući'.
2. XII Održala sam jednodnevni kurs sa općinskim odbornicima.
3. XII Održala sam sastanak u Kukićima i Vucelićima.
4. XII Održala sam sastanak u D. Mikašinovićima.
6. XII Krenula sam za Perjasicu sa hranom za bolnicu Skrad.
7. XII Bila sam u bolnici.
8. XII Stigla sam kući ii održala sastanak u G. Rebićima.
9. XII U Mikašinovićima sastanok masovni — Đuro, Sirnica, Nikola i ja.
10. XII Sastanak u Jusićimo.
Govorila sam o lizborima.
11. XII Sastanak u Skerićima.
11. XII U Mirićima i Luganima.
12. XII Bila sam u Bosidjevu.
13. XII U Ponikvama sastanak.
14. XII U Munjasima govorila o izborima.
14. XII U Popovu Selu.
15. XII U Gojaku.
16. XII Krenula na sastanak kotarski.
17. XII Na kotarskom sastanku u Veljunu.
18. XII Kući stiglo.
Održala sastanak u Rebićima.
20. XII Općinski sastanak u Vucelićima.
20. XII U Zatezalima sastanok.
21. XII Izbori seoski.
Bila sam na izborima.
21. XII Općinski izbori u D. Dubravama.
23. XII U Gornjim općinski.
24. XII Krenula na kotarski sastanak.
25. XII Na Kotarskom.

26. XII Stiglo kući.
27. XII Općinski sastanak (za sanit. kurs, o izborima za konferenciju).
27. XII Sastanak u Vucelićima.
28. XII Sastanak u Jusićima.
29. XII U Bosiljevu.
30. i 31. XII također.

1943.

1. I Sastanak u Rebićima D.
2. I Na konferenciju u Marinkoviće.
3. I Nije bilo konferencije.
   Vratilo sam se kući.
3. I Sastanak u Kršićima i Svajcanima.
   Govorila sam o Draži, o londonskoj vladi, čitala sam iz »Riječ žene«: Rezultat oktobarskog natjecanja, Smrt ušima, Zdravlje narodu, Zahvalna sam Komunističkoj partiji, Ne borim se za plaću i nagradu, Pjesma jedne majke. Govorila sam o oslobođenim ruskim oficirima.
4. l Sastanak u Janjanima.
   Krenula sam za Veljun na sastanak Kulturno-prosvetnog odbora.
5. I Sastanak Kulturno-prosvetnog odbora.
   Vratila sam se u Dubrave.
6. f Bilo sam u D. Rebićima da vidim koko će se paketi poslati za 8. diviziju.
7. I Bila sam kod kuće — Božić. U Dubravama.
8. I Krenula sam za Marinkoviće na konferenciju AF2-a.
9. I Konferencija AF2-a.
10. I Sastanak Kotarskog kulturno-prosvetnog odbora.
11. I Krenula za Dubrave i održala sastanak u D. Mikašinovićima.
12. I Održala sastanak u D. Rebićima.
13. I Održala sastanak u D. Zatezalima.
14. I Održala sam sastanak odbora u Zatezalima.
14. I Održala sam sastonak odbora u Vucelićima.
15. I Bila sam kod kuće.
16. I Krenula za Bosiljevo.
20. I Održali smo sastanak masovni za zimsku pomoć drugovima. Govorila sam o higijeni u Luganima, Mirićima i Vucelićima.
22. I Sastanak u D. Mikašinovićima.
23. I U Vucelićima i Zatezalima.
27. I Općinski sastanak u Vucelićima.

28__31. I Kod kuće. Bila sam bolesna.
2. II Održala sam sastanak u Rakićima.
6. II Održala sam u D. Vucelićima sastanak.
7. II U Lalić Dolu j Prtenjacima.
8. II Kamensko.
9. II Ponikve.
9. II Murfjasi.
10. II Mirici ii Lugani.
10. II Skerići.
11. II Mikašinovići G.
12. II Gojak.
12. II Karapandžići.
13—21. II Bila sam bolesna.
21. II Za Kordun.
22. II Sastanak kotarskog.
24. II Sastanak odbora D. Zatezali.
26. II Sastanak žena u Kršićima.
28. II Sastanak općinskog odbora.
2. III Sastanak u Kršićima.
3. III Sastanak u Rebićima G.
5. III U Vucelićima sastanak žena.
6. III U Jusićima sastanak žena.
6. III U Mikašinovićima sastanak odbora.
7. III Sastanak u Vucelićima općinskog odbora.
7. III Sastanak u Gojaku.
8. III Sastanak odbora u Gojaku.
8. III Sastanak u Popovu Selu.
9. III Stigla kući.
9—12. III Kod kuće pošto sam bila bolesna.
13. III Bila sam na sastanku omladine.
14. III Sastanak žena u D. Zatezalima.
16. III Krenula za Kordun.
17. III Sastanak Kotarskog odbora AF2-a.
18. III Došla sa Kotarskog.
19. III Otišla u Dubrave i poslala pozive za općinski sastanak.

21. III Općinski sastanak.
21. Ill 2 seoska sastanka u Luganima.
22. III Jusićima.
23. Ill U D. Mikašinovićima sastanak.
26. III Sastanak u Kršićima i Švajcanima.
27. III Sastanak Rebići i Rakići i omladine sastanak.
28. III G. Zatezalima sastanak i u D. Zatezalima.
29. III Bila sam kod kuće.
30. III Održala sam sastanak u Luganima.
31. III Sastanak u Gojaku (14 žena) i Popovom Selu.
1. IV U Ponikvama 31 žena.
2. IV U Kamenskom i na Tuku.
3. IV U Trošmarij'i.
4. IV Općinski sastanak Vucelići.
7. IV Ofanziva na Dubrave.
Prešla sam u Perjasicu.
8—10. IV U Točku u Perjasici.
11. IV Sastanak Kotarskog odbora na Mrežnici sa Ćanom (Bogdanović Stanka Ćana)
12. IV U Točku sa Ćanom.
13. IV U Kuzmi i Veljunu sa Ćanom.
14. IV U Kestenovcu i Klokoću sa Ćanom.
15. i 16. IV U Klokoću: tu me zatekla ofenziva.
17. IV Sastanak Kotarskog odbora u Skradu bila sam Vučkovići (Rončević).
18. IV U Dubravama.
25. IV Bila sam na sastanku Kotarskog odbora u Skradu.
25—30. IV Bila sam bolesna. Nisam ništa radila.
31. IV—16.iV šla sam po selima. Sastanke nisam mogla održavatiusled stalnog upada neprijatelja u ista.
16. V Bila sam na sastanku Kotarskog odbora.
16—26. V Isto samo sam išla po selima i pojedinačno razgovarala snarodom. Širih sastanaka nisam održavala.
26. V Bio je sastanak Kotarskog na kom sam bila.
27. V Bila sam u Plaškom.
28. V Takođe u Plaškom.
29. V Krenula sam iz Plaškog i stigla u Dubrave.

2. VI Krenula sam na sastanak Kotarskog odbora.
3. VI Bila sam na sastanku Kotarskog odbora.
4. VI Stigla sam u Dubrave.

4—12. VI Bila sam u Dubravama. Nisam održavala sastanke, ali sam obilazila sela ! pojedinačno s narodom razgovarala.

15. VI Bila sam u Plaškom u Agit.-propu pri Diviziji. Tu sam bila do 19. VI.
19. VI Krenuli smo za Kordun.
20. VI Stigli na Kordun i smjesttli se u Zagorju. Bila sam na sastanku Okružnog AF2-a i izjavila drugaricama da idem u vojsku.
21. VI Prešla sam u kulturno-prosvjetnu grupu pri 8. div.
21. VI Na veče krenula sam za Dubrave po stvari.
22. VI Stigla sam u Dubrave po stvari (robu).
23. VI U Dubravama.
24. VI U Dubravama.

2.5 VI U Dubravama.

26. VI Krenula na Kordun. Stigla u grupu.

Đuro D. Rebić

Špijunsko-teroristički nasrtaji i zaštita

Organizacija prvih institucija i službi sigurnosti i zaštite prilagođavana je rastu narodnooslobodilačke borbe i specifičnim prilikama na svakom terenu. Na području Dubrava opće i sigurnosne prilike po mnogo čemu su se razlikovale od onih u Perjasici, Skradu, Veljunu i drugdje na Kordunu.

Revolucionarna služba zaštite i sigurnosti, unatoč svemu, uspješno se organizirala i hvatala u koštac sa mnogo iskusnijim i tehnički superiornijim protivnikom. Na prostoru Dubrava odvijale su se u toku rata prave drame čiji su akteri bili partizanski obavještajci i okupatorsko-kvislinški špijuni i teroristi. Uspjesi bivaju i veći kada se zna da ovaj kraj, ispresijecan mnogim komunikacijama koje je neprijatelj grčevito nastojao očuvati, nikada nije mogao biti oslobođena teritorija.

Prvi oblici zaštitnog (samozaštitnog) sistema na teritoriji Dubrava javili su se već krajem proljeća i u toku ljeta 1941. godine,

u danima kada ustaše vrše prve zločine i iznenada upadaju u nezaštićena sela i zaseoke. Uvjetovano tim događajima, u selima Donjih Dubrava, Ponikava, Gornjih Dubrava, Gojaka, Popova Sela i drugdje, narod je spontano organizirao straže, patrole i izvidnice, dnevna i noćna dežurstva i osmatranja. U jesen 1941. godine to je dobilo organizovaniji oblik. Uspostavljene su stalne i znatno čvršće veze između sela i uvedeno je u praksu uzajamno obavještavanje o kretanju neprijatelja. Dok je u početku svatko za sebe tražio i izgrađivao skloništa i zemunice za skrivanje hrane i robe, tada su to sve češće radili zajednički i vršili razmjenu iskustava.

Potkraj 1941. godine i tokom naredne zime razvoj događaja nalagao je daljnje jačanje odbrane i zaštite. Na teritoriji Dubrava već djeluju određene organizacije i aktivisti narodnooslobodilačkog pokreta, a poslije osnivanja partizanskog (29. X. 1941) i u decembru iste godine tri rezervna odreda (onog u zaseocima Gornji Zatezali, Kukici, Vucelići, Mikašinovići i Rebići, uopće za Donje Dubrave, zatim u Gornjim Dubravama i u Ponikvama), seoske straže su dobile još sadržajniji karakter. Postale su važan faktor zaštite i samopouzdanja naroda. Razvijala se nova svijest o tome da samozaštita nije samo odbrana golog života i imovine, već dio otpora neprijatelju i borbe za oslobođenje, i da u tome svi, od djece do staraca, imaju svoje mjesto. Ta svijest i konkretna aktivnost porasli su još više kada su sinovi Dubrava stvorili svoj oružani odred, poslije toga i četu, i uklopili se u širi oslobodilački pokret Korduna, Hrvatske i Jugoslavije.

Tada počima druga etapa u razvoju zaštite u kojoj su elastično primjenjivani općepoznati kriteriji jedinstvenog NOP Jugoslavije. Poznato je da su Dubrave za vrijeme rata (do kraja 1943. godine) u vojnom, političkom i administrativno-teritorijalnom pogledu pripadale Kordunu. Dubravski općinski Narodnooslobodilački odbor potpadao je pod Kotarski NOO Veljun. Dubravska četa je bila u sastavu I bataljona II kordunaškog partizanskog odreda, borci Dubrava nalazili su se u sastavu brigada VIII kordunaške udarne divizije itd. Tom linijom na ovu teritoriju stizale su i instrukcije
0 zaštiti koje su se zasnivale na intencijama sadržanim u čuvenim »Fočanskim zapisima« i drugim pravnim aktima najvišeg rukovodstva NOP Jugoslavije i Hrvatske. U njima se govorilo o ulozi nove narodne vlasti, njenim organima i zadacima.

U to vrijeme Dubrave su (u najširem smislu) već bile prekrivene mrežom seoskih narodnooslobodilačkih odbora koje je objedinjavao Općinski narodnooslobodilački odbor Dubrave. Postojale su
1 organizacije KPJ, SKOJ-a, omladine, Antifašističkog fronta žena, sve čvrsto povezane sa odgovarajućim kotarskim rukovodstvima na Kordunu (Veljun, a kasnije Bosiljevo, odnosno Ogulin). I u geografsko-strategijskom smislu Dubrave su postajale sve značajnije, čega su bili svjesni i neprijatelj i rukovodstvo NOP-a. No, dubravski je narod (»leglo bandita-partizana« — kako je mnogo

puta kvalificiran od neprijatelja) morao živjeti tu gdje je, suočen sa svim nedaćama koje su ga pratile. Morao se organizirati da bi fizički opstao i dao svoj doprinos borbi za oslobođenje.

Dobrih namjera i želja bilo je napretek, ali je bilo i dilema kako to ostvariti. Kako oživotvoriti ulogu nove narodne vlasti ovdje gdje još uvijek postoje i okupatorska i kvislinška uprava (općina, žandarmerija i dr.), policijska i vojna uporišta. Dubravski odbornici su pozdravili one odredbe koje su, kao član 4. »Fočanskih zapisa« govorile da »… narodnooslobodilački odbori mogu kao organe reda upotrebiti seoske i partizanske straže koje su podčinjene vojnim vlastima (komandama područja i komandama mjesta) i obraćati se operativnim štabovima. .« U vezi s tim često se na sastancima raspravljalo o zaštiti teritorije, naroda i svega što je služilo interesima naroda i NOB, ali se uvijek postavljalo pitanje kako, čime i s kime to ostvariti. Očito, to se moglo primijeniti na oslobođenu teritoriju, partizansku pozadinu, ali na Dubrave ne, jer one nikada nisu bile oslobođene, niti bez većih ili manjih neprijateljskih posada.

U konkretnom slučaju pojam »zaštita« podrazumijevao je praćenje aktivnosti neprijateljskih vojnih i žandarmerijskih posada u Generalskom Stolu, Tounju, Gornjim, a dugo vremena i u Donjim Dubravama, zatim brigu o partizanskim putnim prelazima i prolazima preko ove teritorije (željezničke pruge i ceste, koje je štitio i nadgledao neprijatelj, preko rijeka Mrežnice, Globornice i Dobre). Bilo je tu još nekih drugih specifičnih zadataka s obzirom na geografski položaj Dubrava. Između ostalih, to su kontrola putovanja u okupirana mjesta (Karlovac, Ogulin, Dugu Resu, Generalski Stol), izdavanje dozvola za odlazak na sajmove, one na okupiranoj i one na oslobođenoj teritoriji, sprečavanje šverca, zatim obavještavanja naroda o taktici neprijatelja i opasnostima od ubacivanja špijuna i terorista.

Dio tih zadataka narodnoosnobodilački odbori Dubrava, od seoskih do općinskog, su mogli obavljati, ali je bilo jasno da sve nisu, čak i da su se nalazili u boljim prilikama, a ne na teritoriji pod kontrolom neprijatelja.

Taj problem je pravovremeno sagledan u višim rukovodstvima NOP-a, pa je već u drugoj polovini 1942. godine došlo do krupnih promjena i u ovoj sferi. U septembru je osnovana Komanda kordunaškog područja sa svim vojno-pozadinskim službama uključujući i *Partizansku stražu.* Shodno tome uslijedilo je formiranje komandi mjesta čija se nadležnost i djelatnost prostirala na oslobođene i neoslobođene prostore, što je, nema sumnje, za teritoriju Dubrava bilo od posebnog značaja. Uz komande mjesta bile su stacionirane i jedinice Partizanske straže. Te vojnopozadinske ustanove i službe tijesno su surađivale sa narodnooslobodilačkim odborima na planu sigurnosti i zaštite teritorije i naroda. Područje Dubrava nekoliko godina pokrivala je komanda mjesta Ve-

ljun- odnosno kasnije komanda mjesta Perjasica, koja je imala četu Partizanske straže, a isturenu posadu u Donjim Dubravama.

Takvu orijentaciju datirala je činjenica da su operativne jedinice (brigade, odredi) dejstvovale na znatno širim i udaljenijim prostorima, te tako, na duže ili kraće vrijeme napuštale »svoje« uže regije. S druge strane, bilo je nužno da se što više afirmiraju narodnooslobodilački odbori, nova narodna vlast, pa da, zajedno i uz pomoć vojno-pozadinskih ustanova, između ostalog, preuzimaju i funkciju sigurnosti. U tom smislu bila je značajna i odluka Inicijativnog odbora ZAVNOH-a od 23. marta 1943. godine kojom su ustanovljeni Upravno-administrativni odsjeci pri NOO-ima (počev od općinskih). Uz ostalo, njihovi zadaci su bili da se, osloncem na Partizanske straže, staraju o sigurnosti naroda, da prikupljaju informacije o sumnjivim elementima, vrše kontrolu kretanja, štite imovinu od pljačke i paljevina i da obavljaju niz drugih upravnih poslova.

Inače, Partizanske straže (buduća Narodna milicija) su bile organizirane u desetine, vodove i čete. Njihova isturena odjeljenja nalazila su se pri općinskim i drugim narodnooslobodilačkim odborima, bolnicama, na važnim punktovima i raskršćima i na drugim, sa sigurnosnog gledišta, neuralgičnim mjestima. U straže su regrutirani iskusni i prekaljeni borci i omladinci. Svi su prethodno prošli odgovarajuću teoretsku i praktičku obuku, da bi se osposobili za vršenje svojih, po mnogo čemu specifičnih i novih zadataka.

Partizanska straža za općinu Dubrave bila je od jeseni 1942. godine stacionirana u kući Mane Zatezala — Bjelina, u zaseoku Gorji Zatezali (Pernovići), Donje Dubrave. Brojno stanje je variralo (prema mogućnostima i potrebama) između desetine i voda. Stručno i disciplinski bili su podređeni komandi čete, koja se nalazila u Veljunu, i komandi voda u Perjasici (komandir čete Nikola Tomašević). Kroz partizansku stražu u Dubravama prošlo je više od tridesetak boraca. Prvi komandir te isturene jedinice bio je Marko Zlatar, rodom iz Perne, a poslije njega Milan Tarbuk iz Koranskog Sela, pa proslavljeni borac proleterskih jedinica (budući general JNA) Branko Kresojević i mnogi drugi. Među inim, ovdje su bili Miloš Mikašinović — Šironja iz Gornjih Dubrava, Božo Kuriaga iz Primišlja, Mile Novković iz Skrada, Milan Vujakliia iz Cviianović Brda, Dušan Jaković — Dajin iz Donjih Dubrava. Draean Pekeč iz Klokoča, Miloš Vučković iz Perjasice, Dragan Mikašinović — Pandurov iz Gornjih Dubrava, Nikola Zatezalo iz Donjih Dubrava i mnogi drugi.

Dubravska ispostava Partizanske straže imala je znatno složenije zadatke od svojih drugova iz unutrašnjosti Korduna. Teritorija dubravske ratne općine bila je dosta široka i teško pristupačna. Osim toga svakodnevno je bila na udaru neprijateljskih žandarmerijskih patrola i kaznenih jedinica iz Generalskog Stola, Tou-

nja, Ogulina. Dovoljno je navesti da je Partizanska straža egzistirala na udaljenosti svega 3—4 kilometra od ustaške žandarmerije u Tounju, druge 5–6 kilometara u Generalskom Stolu, te svega dva kilometra od neprijateljske posade u Donjim Dubravama, pa da se shvati sva delikatnost njihovog poziva i patriotizam naroda ovoga kraja, na koga se straža oslanjala. Na tim činjenicama programirani su i odgovarajući zadaci. Pored stalnog patroliranja i izviđanja, stražari su sprovodili i štitili transporte (ranjenika, jedinica i grupa boraca, kurire i druge) koji su preko ove teritorije prelazili iz Korduna u Gorski kotar i Sloveniju i obrnuto. Patrole Partizanske straže su se skoro stalno »sudarale« sa izvidnicama Talijana, Nijemaca i ustaša ili njihovim agentima i teroristima. Trebalo se štititi i od ubačenih provokatora, a isto tako i na odgovarajući način narod upozoravati na mnogobrojne zamke i opasnosti koje mu prijete od (najčešće neizbježnih) susreta sa neprijateljem. U sklopu toga, odlazak u druga naseljena mjesta i gradove koje je držao neprijatelj predstavljao je poseban problem. Ti odlasci se nisu uvijek mogli kontrolirati ni spriječiti. U općoj oskudici i neimaštini, ljudi su težili da na bilo koji način nabave osnovne životne namirnice (sol, petroleum, odjeću, obuću i drugo) i, makar uz veliki rizik, odlazili u gradove. Tamo su se krile druge opasnosti: hapšenje (već samom činjenicom da su obespravljeni narod), vrbovanje od strane obavještajnih službi, šverc i niz drugih nevolja. Imajući to u vidu Partizanska straža u Dubravama morala je djelovati i preventivno, savjetodavno, ali odlučno i vrlo selektivno. Tako je mogla postupati samo pod uvjetom da dobro upozna narod i u njemu stekne čvrst oslonac.

Partizanska straža u Dubravama redovno je išla i u borbene akcije sa jedinicama koje su ovdje vršile ratne operacije, bilo u ulozi vodiča ili neposrednog učešća u borbama. To se posebno odnosilo na period 1943/44. godine kada se ovdje nalazila i diverzantska (minerska) grupa Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, koja je skoro neprekidno vršila akcije na neprijateljske željezničke transporte na relaciji Karlovac — Ogulin. Mnogo toga iz života i rada Partizanske straže ostalo je u sjećanju naroda Dubrava. U odsutnosti drugih operativnih jedinica koje su se borile daleko odavde, Parzanska straža im je bila jedini oslonac i ulivala samopouzdanje.

U jesen 1942. godine jedna patrola Partizanske straže nedaleko od željezničke pruge u Donjim Dubravama zarobila je intendanta ustaške žandarmerijske stanice. Od njega su dobili dosta dragocjenih podataka o općem i brojnom stanju posade i o planovima, a zatim ga sproveli u Komandu kordunaškog područja u Gornji Budački na dalji postupak.

S proljeća 1943. godine Partizanska straža se po tko zna koji put, našla na braniku stanovništva Dubrava protiv koga su združeno krenuli ustaše iz Ogulina i Generalskog Stola. Bježeći kroz šume, s namjerom da se sklone u Perjasici, velika masa naroda

s nešto imovine i stoke stigla je do kanjona rijeke Mrežnice. Dalje se, međutim, nije moglo, jer je neprijatelj brzo pristizao. U takvoj situaciji jedna grupa stražara (Dragan Mikašinović, Nikola Zatezalo i još njih nekoliko) povela je izbjeglice na sigurna mjesta, u stijene i pećine strme lijeve obale Mrežnice i ostala tu da s njima podijeli sudbinu. Ostatak straže sa komandirom Brankom Kresojevićem prebacio se na drugu obalu s ciljem da odvrati pažnju neprijatelja od naroda i skrene na sebe. Tako je i bilo. Komandira i borce Miloša Mikašinovića, Dušana Jakovića, Dragana Pekeča i još nekolicinu drugih neprijatelj je primijetio na desnoj obali rijeke i osuo na njih vatru iz svih oružja. Bio je to neravnopravan odnos snaga: nekoliko boraca Partizanske straže, pribijenih uz strme litice kanjona, protiv čitave satnije ustaša s druge strane rijeke! U toj borbi, štiteći narod Dubrava, smrtno je ranjen (umro u bolnici) Dragan Pekeč, a teže Miloš Mikašinović, dok je lakše ranjen komandir Branko Kresojević.

Predveče, neprijatelj se povukao preko pustih zaselaka Gornji Zatezali, Vućki, Mikašinovići, Kukići i Vucelići. Narod je ostao na sigurnom mjestu, u stijenama iznad Mrežnice sa ostalim borcima Partizanske straže.

Toga proljeća tifus je harao po selima Korduna, narod je masovno umirao. Bila je sprovedena zamašna kampanja raskuživanja. Ali, iskrsao je ozbiljan problem drvenih bačava za raskužne stanice, jer je neprijatelj tokom tek minule četvrte ofanzive paljevinom sela i njih uništio ili opljačkao. Komanda kordunaškog područja (inicijativa divnog čovjeka i humaniste Franje Puškarića — Tateka, tada zamjenika komandanta I kordunaškog područja) obratila se Općinskom NOO Dubrave da na svojoj teritoriji, u srpskim i hrvatskim selima, prikupi što više bačava i uz pomoć Partizanske straže dopremi na Kordun (Gornji Budački). To nije bilo lako (pogotovo transport), ali je, uz silne teškoće, ipak uspješno obavljeno. Za nepunih pet dana u Trošmariji, Bartolovićima, Gornjim Dubravama (Dušan Batalo je dao pet drvenih kaca), Glavici, Mirićima, Gornjim Zatezalima, Rebićima i drugdje, sakupljeno je preko osamdeset buradi raznih veličina. Znajući u koje svrhe to ide, ljudi su bez ustručavanja poklanjali posljednju kacu od kupusa ili »parilicu«. Međutim, tada je iskrsao problem prebacivanja tog materijala preko željezničke pruge i ceste u Donjim Dubravama, a zatim do Rebić mlina, pa dalje preko Mrežnice u pravcu Persjasice. Dubravski odbornici, Partizanska straža i sav narod Dubrava živjeli su tih dana samo za ovu akciju. Kritičnog dana desetine konjskih i volovskih zaprega zbilo se na uskom prostoru od Gladnog Brda, Rebić Glavice, kroz Globomicu do Mirića i čekalo pogodnu priliku da pređe najopasniji dio puta — željezničku prugu i cestu kod Švajcana u Donjim Dubravama.

Zašto — pitao bi se današnji čovjek?

Iz prostog razloga jer su neprijateljske posade i patrole (Tali-

jani, žandari, domobrani) bile u neposrednoj blizini, na svega nekoliko stotina metara. Rizik je, dakle, bio ogroman. Trebalo je dobro izanalizirati situaciju i izabrati najpovoljniji trenutak. Noć je odbačena kao mogućnost prelaska, jer zaprežna kola i prazna burad izazivaju buku koja se nadaleko čuje, a tada je i neprijatelj oprezniji. Iz tih razloga odlučeno je da se posao obavi — danju, prethodno je pažljivo provjereno u kojim je intervalima neprijatelj najopušteniji, kada mu popušta budnost, imajući pri tom u vidu da je navikao da i domaći ljudi u toku dana povremeno, zbog svojih neodložnih potreba, tuda prolaze stokom, zaprežnim kolima ili pješke. Za sve to vrijeme Partizanska straža bila je u zasjedama i osiguravala transport duž njegovog puta.

Prebacivanje je obavljeno u etapama i trajalo je puna tri dana. Obično su na onom kritičnom mjestu iz karavana prelazila po jedna, najviše dvoja kola, pa je onda pravljen zastoj, dok bi krenula druga grupa. Na Mrežnici je organiziran prihvat i prebacivanje bačava skelom na drugu obalu, gdje su ih preuzimali odbornici iz Perjasice. Najzad, poslije mnogo napora i neprospavanih dana i noći, ovaj opasni dio puta prošla su i posljednja kola. U to vrijeme najveći dio ovog specifičnog »sanitetskog materijala« već je bio s druge strane rijeke na putu ka svom odredištu. Time je spašeno na stotine potencijalnih, novih tifusara, ali tko je tada toga bio svjestan. Dubravska Partizanska straža osiguravala je i povratak ovim ljudima i njihovim zapregama sve do Gornjih Dubrava i Trošmarije.

No, to su bile samo neke epizode iz svakodnevne aktivnosti Partizanske straže na području Dubrava. Takvih i sličnih epizoda bilo je mnogo u toku njihovog, skoro trogodišnjeg, postojanja. Časno su izvršavali i izvršili svoje odgovorne zadatke, služeći narodu čije su neograničeno povjerenje i oslonac uživali.

Drugi, mnogo suptilniji vid suprotstavljanja sve agresivnijem nasrtanju neprijatelja bilo je *obavještajno* i *kontraobavještajno* djelovanje. Iako bi se za Dubrave moglo reći da su bile samo jedan od »mikrorejona«, jedan od malih prostora, one su i kao takve bile veoma interesantne za obavještajne, policijske i teroristič-ko-diverzantske službe okupatora, ustaša, pa i četnika. Iz razloga odbrane i zaštite svojih posada, komunikacija i transporta, neprijatelj je nastojao da bude u toku svih zbivanja u svojoj bližoj i daljoj okolici, da time preduprijedi akcije partizana. Bili su svjesni da su na svakom koraku okruženi prokletstvom i mržnjom naroda. Zbog toga su okupatori i kvislinzi činili grčevite napore da Putem špijunaže, uz pomoć doušnika i izdajnika ostvare svoje planoVe. Također, treba podvući da je neprijatelj nastojao da i preko teritorije Dubrava ubaci svoje špijune i teroriste na oslobođenu teritoriju Korduna, pa i šire u redove NOP-a.

Međutim, rukovodstvo narodnoslobodilačkog pokreta od samog

početka bilo je svjesno opasnosti te vrste djelovanja neprijatelja, pa je, shodno tome, planski i kontinuirano razvijalo vlastitu obavještajnu i kontraobavještajnu službu. Počevši od stvaranja »Komisije za suzbijanje Pete kolone i terorizma« već s početka ustanka, do formiranja »Odsjeka za zaštitu naroda« (OZNA) 13. maja 1944. godine, neprekidno je, sve do kraja rata, usavršavan sistem i proces osposobljavanja ovog značajnog mehanizma revolucije. Već u periodu 1943/44. godine cijela teritorija bila je prekrivena posebnim centrima iz kojih se odvijao obavještajni i kontraobavještajni rad. Njima je rukovodio i objedinjavao rad Glavni obavještajni centar (GOC) Hrvatske. Pomoćni obavještajni centri (POC) obuhvatali su područje okruga (kasnije »okružna OZNA«) a rejonski centri (ROC) teritorije kotara. Oni su najčešće bili stacionirani uz komande mjesta. U djelovanju centra bile su zastupljene obadvije komponente — obavještajna i kontraobavještajna tj. ofanzivna i odbranbena. Drugim riječima, služba je stvarala svoja uporišta oko neprijatelja, čak i u njegovim redovima, i radila na otkrivanju neprijateljske agenture usmjerene protiv NOP-a. U prvoj fazi, negdje do sredine 1943. godine, područje Dubrava spadalo je pod ROC Veljun, ali se djelatnost ovog centra prostirala znatno šire, u pravcu neprijateljskih posada u Tounju, Generalskom Stolu i na sve što je u ovom prostoru bilo od interesa za NOB. To je što se tiče standardnog pokrivanja i zaštite teritorije, pa i Dubrava.

Istovremeno obavještajna djelatnost je razvijana i iz operativnih jedinica, odnosno štabova tih partizanskih jedinica. To je osobito bilo važno kada su u pitanju partizanski odredi koji su, po prirodi svog postojanja, u akcionom smislu bili vezani za određenu teritoriju. U štabovima odreda i bataljona, koji su bili u sastavu odreda, postojali su obavještajni centri. Oni su, uz naglašenu kontraobavještajnu komponentu (zaštita jedinica, tajnost planova i operacija i drugo), djelovali i ofanzivno prema neprijateljskim punktovima i naseljima u svom operacijskom prostoru, odnosno radijusu kretanja i vršenja vojnih akcija. U nekim slučajevima odredi su odigrali ulogu organizatora teritorijalne obavještajne službe (ROC-eva) i bili prethodnica vojno-pozađinskih ustanova.

Od proljeća 1943. godine područje ratne općine Dubrave, sa stanovišta kontraobavještajne zaštite svog operacijskog prostora, pokrivao je Obavještajni centar karlovačkog partizanskog odreda. U izvještaju Štaba odreda, koga je 13. maja 1943. godine uputio Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske objašnjene su organizacione, kadrovske i druge prilike u kojima je Centar formiran, kao i njegovi zadaci. Između ostalog, u izvještaju stoji:

— Budući da štab ovog odreda vrši i dužnost pozadinskih vojnih vlasti prišlo se odmah organiziranju obavještajne službe u pozadini. Teren ovog odreda po pitanju obavještajne službe podijelili smo u tri rejona. Prvi rejon obuhvata teritorij Vukova Gorica

— Jurjevski Brod — Karlovac — Bosiljevo. Drugi rejon obuhvata teritorij Duga Rresa — Bosiljevo — Generalski Stol. Treći rejon obuhvata teritorij Generalski Stol — Ogulin — Ponikve (podrazumijeva i Dubrave — primjedba pisca). Budući da se u Lukovdolu osniva od strane Primorsko-goranskog područja, komanda mjesta, četvrti sektor (rejon) koji smo mislili organizirati (na tom terenu) otpada, budući da će obavještajnu službu na tom području organizirati (ta) komanda mjesta sa kojom ćemo se stalno nalaziti, kako po ostalim pitanjima, tako i po pitanju obavještajne službe, u najužoj saradnji.

Za vršioca dužnosti šefa drugog rejonskog obavještajnog centra postavili smo druga Miju Benića koji je do sada bio član obavještajnog centra I bataljona ovog odreda. Detaljniji izvještaj o organizaciji toga rejonskog centra podnijeti ćemo vam naknadno.

Za vršioca dužnosti šefa trećeg rejonskog obavještajnog centra postavili smo druga Radu Višnjića — Čobana koji je do sada bio u obavještajnom centru II bataljona I Kordunaškog partizanskog odreda, a također je bio zadužen po obavještajnoj službi od strane komande mjesta Bosiljevo. Isti drug radi po obavještajnoj liniji oko 6 mjeseci, a u partizanima se nalaze oko 20 mjeseci. Detaljni izvještaj o organizaciji ovog rejonskog centra poslati ćemo vam naknadno.

Prvi rejonski obavještajni centar još nije obrazovan, ali ćemo nastojati da obrazovanju istoga pristupimo čim prije . . . «

Treći rejonski obavještajni centar čija se djelatnost protezala na Dubrave, a sa sjedištem u Bosiljevu, postojao je do septembra 1944. godine. Tada je ova teritorija podpala pod ROC Ogulin, dakle ušla u sastav primorsko-goranske regije. Rukovodilac centra, Dubravac Rade Višnjić — Čoban, nije doživio ono za čim je žudio — oslobođenje. Bio je jedan od onih koji se 1941. godine nalazio u sastavu Prvog dubravskog partizanskog odreda. Poginuo je 21. februara 1945. godine, manje od tri mjeseca prije konačnog oslobođenja.

Kroz obavještajni centar (ROC) Veljun, koji je dugo štitio Dubrave u toku njegovog postojanja, prošlo je više oficira. Među ostalim Stevo Jančić, njegov prvi rukovodilac, Petar (Pepa) Zinajić, Vlado Zatezalo — Macan, Matija Marinković, Milan Perić, Miloš Matijević, Vuletić i drugi. Iz razumljivih razloga većina njih je dosta svog vremena provodila i na teritoriji Dubrava. Mnogo puta inkognito, a najčešće »pokriveni« Partizanskom stražom, ili uz njenu pomoć, odatle su vršili raznovrsne i riskantne akcije. Njih je često obilazio Tomo Štrukelj, ofioir POC-a (OZN-e) za Kordun, prenosio im instrukcije iz viših centara, iskustva s drugih terena, i uopće pomagao im u radu. On ih je upoznavao sa saznanjima do kojih su viši centri dolazili o neprijateljskim vojnim i policijskim uporištima d namjerama, uključujući i one koji su dje-

lovali ovim pravcem. A tih neprijateljskih obavještajno-policijskih punktova je zaista bilo dosta, pa ih je trebalo što bolje upoznati da bi im se efikasnije suprotstavljali.

Jedan od jačih obavještajnih centara, koji je svoje pipke pružao i preko Dubrava, bio je FAT 126W — FRONTAUFKLAERUNGS-TRUPP (ustanova njemačke vojne obavještajne službe za izviđanje fronta) sa sjedištem u Karlovcu. Imao je svoje isturene punktove, MELDEKOPF (MK) (odjeljenje za izviđanje fronta) u Ogulinu, Josipdolu, Dugoj Resi i još nekim okolnim mjestima. Na čelu te nacističke obavještajne organizacije nalazio se poručnik SS Fridrich Peške (Peschke). Ubačen u Jugoslaviju još prije rata i zakamufliran kao vlasnik tvornice čarapa u Karlovcu, tiho je stvarao špijunsku mrežu, a za vrijeme rata drsko prodirao na oslobođenu teritoriju i širio svoju agenturu. Bio je usmjeren prema Kordunu, Žumberku, Gorskom kotaru i sve duž željezničke pruge Karlovac — Rijeka. Prijetnjama i ucjenama atakovao je na željezničare, putare, lugare, seoske trgovce, švercere i prisiljavao ih da rade za njega. Znao je inscenirati hapšenja bez ikakvog razloga i povoda, da bi onda pojedince zavrbovao u zatvoru. Bilo je ljudi iz Tounja, Dubrava, Generalskog Stola i drugih mjesta koji su se, odlazeći raznim poslovima u Karlovac, našli oči u oči sa beskrupuloznim Peškeom. Iz straha ili da bi se spasili zatvora, logora i smrti, neki su poklekli, makar na kratko, postali sitni doušnici. Potkupio je (silom ili milom) i izvjestan broj malih trgovaca, koji su se inače snabdijevali robom iz njegove tvornice, a oficiri POC-a (OZN-e) za Kordun utvrdili su da je u njegovoj špijunskoj mreži bilo i takvih koji su špijunirali za bijednih 30.000 kuna.

Zabilježeno je, na primjer, i to da je u Dubrave, u više mahova, iz Karlovca dolazila jedna žena (Srpkinja) čijeg su muža željezničara ustaše likvidirale odmah s proljeća 1941. godine. I dok su mnoge njene sapatnice čamile u svojoj samotinji i nisu mogle izaći nigdje bez posebne propusnice (koju po pravilu od ustaških vlasti i nisu mogle dobiti), ova je sve češće iz Karlovca dolazila u Dubrave. Čak je pokušavala da ide u Perjasicu, pa i na sajam u Veljun. Ono što je posebno zapinjalo za oko to je da se interesirala o VIII diviziji, za pojedine borce i rukovodioce po imenu, i za druge stvari koje, mnogo puta, nisu znali ni oni u Dubravama kojima se obraćala. Očito, to je u vidu instrukcija mogla saznati samo od svojih usmjerivača, neprijateljskih obavještajaca, u prvom redu Peškea. No, ta nesrećnica nije uspjela u svojoj prljavoj raboti. Od kraja 1943. godine do završetka rata više je nitko nije vidio u ovom kraju. Pitanje je da li se ikada zamislila koliko je nisko pala služeći (možda za kilogram brašna ili metar cajga) onima koji su joj ubili muža, oca njezine maloljetne djece.

Peške je posebno postao opasan 1944. godine, kada je počeo igrati na »srpsku kartu« i uz pomoć svog prokušanog agenta, izdajnika Joce Eremića (koji je tada počeo obilaziti Dubrave) nasto-

jao da razbije partizanske redove, da transformira narodnooslobodilački pokret u četnički, kolaboracionistički. To mu nije pošlo za rukom, ali su zato mnogi emisari Peškea i njegovog satrapa Eremića pali u ruke oficira partizanske službe sigurnosti.

Iz Ogulina je u pravcu Dubrava djelovao jedan drugi, niži obavještajni punkt njemačke vojne obavještajne službe, ili prema njihovoj sistematizaciji, Meldekopf FAT-a 126W. Formirao ga je i vodio Oto Lenuci, ali ga je usmjeravao Karlovčanin Aleksandar Šantić koji se služio pseudonimom »A. Seifert« i »Sacsha«. Svoje agente N. Sertića i K. Janeša upućivali su u ove krajeve u ulozi provokatora — sve dok ih partizanski obavještajci nisu otkrili i za vremena onemogućili.

Oficiri naše službe sigurnosti bez kompleksa su se hvatali u koštac sa njemačkom i ustaškom (a od 1944. godine i četničkom) špijunažom. Prodirali su u njihove redove i tamo stvarali svoja uporišta. U više slučajeva pravovremeno su identificirali neprijateljske agente, a onda im, sistemom »dvojnih igara«, vješto poturali dezinformacije. Na osnovu njih neprijatelj je usmjeravan u pravcu koji je za njega bio najnepovoljniji (npr. pripremanje zasjeda na željenom mjestu, hvatanje špijuna i dr.). Bili su to bespoštedni okršaji, smjele kombinacije koje su u sebi krile mnoge opasnosti, jer je i neprijatelj nastojao da nadmudri partizanske obavještajce. Neiskustvo, pa i najmanja neopreznost, skupo su plaćeni. Žrtva neopreznosti sa jednim, od neprijatelja podmetnutim, čovjekom bio je član ROC-a Veljun, Milan Perić (rodom iz Gornjih Dubrava). Njega je ubio čovjek koji mu je u više mahova donosio važne informacije i za koga je vjerovao da mu je iskren saradnik. Pokazalo se, na žalost, da je bio neprijateljski agent-atentator.

Ali, i neprijatelj je na ovom prostoru trpio teške gubitke upadajući u stupicu partizanske obavještajne službe. Primjera ima više, ali slijedeći događaj to najbolje ilustruje.

Župsko redarstvo Karlovac uputilo je 28. I. 1944. godine izvještaj ustaškom Glavnom ravnateljstvu za javni red i sigurnost u Zagreb u kome se navodi:

— Dana 27. I. o. g. u 7,30 sati na cesti kroz Donje Dubrave, sedam kilometara od Generalskog Stola (Duga Draga — primjedba pisca) izvršen je napad na skupinu više od stotine samovoza (kamiona) koja je toga dana u 5 sati krenula iz Karlovca vozeći hranu, odijela i novac za posadu u Ogulinu. Transport je osiguravalo 40 domobrana slunjskog sata (satnije — čete) iz Karlovca pod zapovjedništvom domobranskog satnika Peričića. Osim toga sa transportom su putovala još tri časnika, više raznih domobrana, a i građanskih osoba, tako da je tu bilo više od 70 osoba. Pet samovoza je izgorjelo. U Karlovac je dovežena 21 lješina poginulih domobrana, upravljača samovoza. Više njih izgorjelo je na licu mjesta. Partizanima su pali u ruke odijela i hrana, a u novcu 12 milijuna kuna .. .«

i

Događaj je istinit, ali mu nedostaju neki veoma važni elementi da bi bio cjelovit. Ta neprijateljska kolona upala je u zasjedu koju je dan ranije postavio Drugi bataljon Druge brigade VIII kordunaške udarne divizije. Značajno je, međutim napomenuti da je štab divizije raspolagao podacima da će tih dana jedan takav transport krenuti za Ogulin. Nekoliko puta neprijateljska komanda je odlagala njegov polazak, jer je njihova obavještajna služba tvrdila da se između Generalskog Stola i Tounja nalaze jake partizanske snage. Pomno je provjeravala stanje i promjene na terenu. Sada su upravo očekivali povratak dvojice svojih agenata, koje su u tom cilju poslali u pravcu Dubrava. Treći se izložio riziku i na motorkotaču krenuo u Ogulin, onom istom trasom i cestom kuda je trebao da prođe i vojni transport.

Međutim, partizanska obavještajna služba je već ranije otkrila namjere neprijatelja. Identificirala je i obojicu njihovih agenata, starih doušnika. Oni su se ovdje često pojavljivali i bili prethodnica vojnih operacija. Zbog dugoročnijih planova nije ih odmah dirala. Motrila je na njih i podmetnula im svoje ljude koji su ih kljukali »informacijama« i stekli veliko povjerenje. Često je među takvim informacijama bilo i istinitih, koje su se lako mogle provjeriti i potvrditi. Zato su izvještaji ove dvojice neprijateljskih agenata u Karlovcu visoko kotirali. Kritičnog dana, 26. januara 1944. godine, pojavili su se u Generalskom Stolu i oko podne »svratili« u Donje Dubrave. Kontaktirali su više ljudi, među kojima, dakako, i nekoliko onih koji su radili po instrukcijama partizanskih obavještajaca. Kako se i moglo očekivati, glavno pitanje ustaških špijuna bilo je da li u Dubravama i dalje prema Tounju, uz cestu prema Ogulinu, ima partizana. Iz razgovora, a i lično, mogli su se uvjeriti da nema. U međuvremenu i njihov treći izvidnik, motorciklista je propušten da nesmetano prođe kroz Dubrave i Tounj i sretno stigne u Ogulin. Sve to bilo je presudno za odluku neprijateljske komande da 27. januara uputi transport u Ogulin gdje su s nestrpljenjem očekivali popunu alarmantno smanjenih rezervi u ljudstvu i materijalu.

Epilog je poznat: neprijatelj je upao u dobro postavljenu zasjedu i pretrpio teške gubitke. Zupsko redarstvo iz Karlovca u pomenutom izvještaju Glavnom ravnateljstvu u Zagrebu, namjerno ili iz neznanja, nije do kraja iznijelo pravo stanje stvari, jer i gubici su bili daleko veći. Ukupno je poginulo 45 domobrana i jedan oficir, a ranjeno devet. Zarobljena su tri oficira i 28 vojnika. Također je zarobljeno 12 civila, ustvari regruta (»novaka«), mahom izbjeglica sa teritorije slunjskog kotara, koji su pod utjecajem neprijateljske propagande napustili svoja sela i živjeli u Karlovcu. Svi su tih dana trebali obući uniforme i popuniti prorijeđenu posadu u Ogulinu.

Osim toga, zaplijenjeno je 6 kamiona, 5 puškomitraljeza, jedan

automat, 21 puška, 100 pari novih i 50 polovnih uniformi, 200 pari cipela i mnogo drugog ratnog materijala.

Bio je to veliki vojnički uspjeh boraca slavne Osme kordunaške divizije. Ali, ne mali doprinos i zasluga tom uspjehu pripala je i strpljivim i dalekovidnim operativcima partizanske obavještajne službe, prije svega POC-u za Kordun, koji je u Karlovcu izgradio svoja jaka uporišta.

Inače, na ovaj teren nasrtali su agenti svih neprijateljskih obavještajnih službi, pojedinačno, u grupama po dvoje-troje, čak i u muško-ženskom paru. Imali su različite legitimacije (redovno na lažna imena) i dobro pripremljene legende o svrsi boravka na datom mjestu i u datom trenutku (odlazak u posjetu rodbini u Tounj, izlet u prirodu, trgovina, traženje »nestalih rođaka« za koje vjeruju da su u partizanima, dolazak u sela pod vidom nabavke živežnih namirnica i dr.). I već pomenuti Oto Lenuci je u ljeto 1943. godine na motorkotaču prošao kroz Donje Dubrave. Patrola Partizanske straže ga je primijetila nedaleko od Mirić njive, pripucala, ali je on uspio pobjeći u pravcu Ljubanovića i dalje prema Tounju i Ogulinu.

Na relaciji Generalski Stol—Donje Dubrave i Generalski Stol—Lešće—Bosiljevo pojavljivao se i agentski par dr Mirko i Margita Debeljak (u njemačkoj špijunskoj evidenciji zavedeni kao »Rinaldo« i »Diana«). Oni su pripadali, po zlu čuvenoj, rezidenturi »Cezar« njemačke vojne obavještajne službe (ABWEHR). Mirko Debeljak je radio u katastarskoj upravi u Karlovcu, a žena mu, Margita, bila je profesor muzike, ritmike i plesa. On je, dakle, kao katastarski činovnik, dapače jedan od šefova, imao legalno pokriće za izlazak na teren i vršljanje po selima. S druge strane Margita se predstavljala kao pasionirani ljubitelj prirode i planinar, pa je, eto, sasvim normalno da se zajedno na biciklima prošetaju, čak i da »zalutaju« dublje u oslobođenu partizansku teritoriju. To što će, kao uzgred, posjetiti određeno mjesto (javku) ili koju osobu (doušnika) ne bi trebalo biti zazorno. Imali su sreće da ih na mnogobrojnim takvim »izletima« nije otkrila partizanska kontraobavještajna služba. Jedanput su na biciklima doprli čak do Rakića u Donjim Dubravama. Radoznalcima su objašnjavali da žele nabaviti mesa i drugih živežnih namirnica, ali su se usput interesirali i o putu ka Mrežnici, kako su rekli, »njihovoj omiljenoj ljepotici«. Te izdajnike, koji su, eto, špijunirali i po Dubravama, dugo je služila sreća. Punih dvadeset i pet godina bili su strani špijuni, od daleke 1939. godine. Ipak, pod stare dane, 1964. godine, razotkriveni su. Uhapšeni su u Novom Sadu i osuđeni na duge vremenske kazne, tako da su u zatvoru i umrli.

Nisu Debeljakovi bili jedini špijuni koji su operisali u ovom kraju. Vraćajući se kroz Dubrave iz Bosiljeva sa terena ROC-a Karlovac, Tomo Štrukelj je u ljeto 1944. godine imao sastanak sa oficirima ROC-a Veljun. Obavijestio ih je, između ostalog, i o

najnovijim makinacijama ustaške »nadzorne«, obavještajne službe (UNS). Tih dana, naime, u Bosiljevu je razotkrivena njihova akcija sa ubačenim agentom Dragutinom Klepcem. On je bio likvidator, otpadnik od Partije, a postao je jedan od opasnijih agenata-provokatora u službi ustaških zlikovaca. Usmjeravao ga je funkcioner UNS-a iz Zagreba Dragutin Ilek. Pod lažnim imenima Vjekoslav Dragić i Krsto Ljubičić, Klepac je ubacivan u redove radnika, rodoljuba i antifašista, otkrivao je organizacije narodnooslobodilačkog pokreta, koje su ilegalno djelovale u gradovima, i kanale za vezu sa partizanima. U proljeće te godine preko Zumberka je stigao na one terene kotara Karlovac koje su kontrolirali partizani, a onda je jednoga dana stigao i u oslobođeno Bosiljevo. Pored ostalog imao je zadatak da se poveže i sa jednim drugim ustaškim agentom i da zajednički izvrše pripreme za upad jedne ustaške grupe u Bosiljevo gdje su se nalazile brojne ustanove NOP-a (Kotarski komitet Karlovac, Komanda mjesta, Kotarski NOO, bolnica i dr.). Obavještajci ROC-a Karlovac i Bosiljevo otkrili su taj plan. Međutim, Klepac je u posljednjem času uspio izbjeći hapšenje i poslije silnih peripetija stići u Karlovac. Ipak, kraj rata nije dočekao živ. Isluženog i iscijeđenog izdajnika ubili su oni kojima je služio, jer im više nije bio od koristi.

Ako je Klepac i uspio izbjeći zasluženu kaznu, to nije pošlo za rukom Stjepanu Cvitaku, špijunu koga je (kao i Jocu Eremića) vrbovao nacistički obavještajac Fridrich Peške. I on je tokom rata puno puta svraćao i prolazio kroz Dubrave, ali ga je POC za Kordun otkrio, a vojni sud IV korpusa osudio kao izdajnika.

U posljednje dvije godine rata, negdje od kraja 1943. godine, ovo područje, uključujući i druge partizanske krajeve Korduna, Like i Gorskog kotara, bilo je pod udarom vrlo opasne i dobro organizirane diverzantsko-terorističke djelatnosti udruženih neprijatelja. To je bio uvod u novu strategiju: nemliosrdno uništavati sve živo u partizanskoj pozadini, sve vitalne tačke, sve materijalne i druge vrijednosti, ne štedeći nikoga!

Pod neposrednim rukovodstvom nacističke i ustaške obavještajne službe formirane su i savršeno istrenirane posebne grupe terorista i diverzanata pod skraćenim nazivom »TRUP« (Bandenvernichtungstrupps i Bandenjaegertrupps), koje su u jačini 30—40 ljudi ubacivane na oslobođenu i poluoslobođenu teritoriju. Bile su to dobro izvježbane jedinice, osposobljene za kretanje i kamufliranje u partizanskoj pozadini. Glavni im je cilj bio likvidacija partizanskih štabova, vojno-pozadinskih ustanova, ROC-eva, bolnica, partijskih komiteta. Takve zločinačke grupe imale su sve jedinice njemačke vojske (od divizije, pa na dalje) koje su operisale na ovim teritorijama, kao i ustaška, po svireposti čuvena, 33. bojna u Ogulinu. U 1944. godini već se mogao sastaviti podugačak spisak krvavih zločina koje su »trupovi« počinili u bližoj i daljoj okolici Dubrava, O tome su oficiri ROC-a Veljun i Karlovac (Bosiljevo) oba-

vještavali partijske organizacije, Partizansku stražu i aktiviste u dubravskoj općini. Time su podizali budnost kod naroda, pripremali ga da ne nasjedne podlim trikovima neprijatelja i izbjegne fizičko uništenje. A razloga za upozorenje, samo na osnovu onoga što se do tada znalo, bilo je mnogo.

Trup 392. njemačke legionarske (»plave«) divizije, koja je u to vrijeme držala dijelove Gorskog kotara i Hrvatskog primorja, zatim željezničku komunikaciju Rijeka—Karlovac, i cestovnu Modruš—Josipdol—Slunj, prerušen u partizanske uniforme pojavio se jednoga dana u selu Škalić. Mještanima i odbornicima predstavili su se kao borci 2. brigade 13. primorsko-goranske divizije. Razgovor je vodio, za takve prilike posebno pripremljen, jedan iz grupe terorista sa (kako su kasnije analizirali tu zločinačku »operaciju«) »tipičnim primorski dijalektom«. Kada se po ocjeni vođe »trupa« skupilo dovoljno golorukog naroda, na njegov znak otvorena je vatra iz svih oružja. Na licu mjesta ubijeno je 35 žitelja, pretežno žena, djece i starijih ljudi. Zločinci su zatim nestali bez traga. Oni su, uostalom, i došli s ciljem da izvrše masakr nad narodom koji je, bez izuzetka, učestvovao u narodnooslobodilačkom pokretu.

Trup te okupatorske jedinice koga je predvodio poručnik Alfons Winsky, bio je izrazito brutalan. Još veći zločin počinio je januara 1944. godine u Drežnici, gdje je prevarom, kao i u Škaliću, pobio 120 ljudi, žena, djece i staraca, a u selu Vodoteč (brinjski kotar) 90 žitelja. Razlozi isti: tamaniti sve i svakoga gdje partizani uživaju podršku.

Ni ustaški »trupovi« nisu zaostajali u zločinima iza svojih fašističkih uzora. U kasnu jesen 1943. godine jedan ustaški »trup« probio se do Vrela Mrežnice (udaljenost preko 15 kilometara od svoje baze) i tamo pod okriljem mraka izvršio prepad na Kotarski NOO i druge pozadinske ustanove tadašnjeg kotara Plaški. Pukim slučajem mimoišli su bolnicu koja se nalazila u neposrednoj blizini (Zbjeg) sa preko stotinu ranjenika, što je, zapravo, i bio cilj toga zlikovačkog »pohoda«.

Sve se to na određeni način odražavalo na stanje i raspoloženje naroda, organizacija i ustanova NOP u dubravskom kraju. U toj psihozi latentne opasnosti, oficiri bezbjednosti i Partizanska straža imali su dodatni zadatak da djeluju preventivno, da kod naroda još više podstiču opreznost i razvijaju osjećaj za kolektivnu sigurnost, da ih poduče kako upoznati i prepoznati neprijatelja, njegove taktike i varke. Na tu temu održano je više sastanaka sa dubravskim odbornicima, članovima KPJ i SKOJ-a, na kojima su ih oficiri sigurnosti Stevo Jančić, Vlado Zatezalo, Milan Perić i drugi upoznavali sa metodama djelovanja neprijatelja. To je bio imperativ od proljeća 1944. godine kada je i narodu ustaničkih Dubrava, aktivistima i predstavnicima nove narodne vlasti, zaprijetila opasnost, a čega oni, u stvari, nisu ni bili svjesni. Upravo su »trupovi« bili

predviđeni za egzekutore, izvršioce zločina poput onih u Škaliću, Zbjegu, Drežnici i drugdje, u neposrednoj blizini Dubrava.

Nitko u Dubravama nije ni znao da je u maju 1944. godine Rejonski obavještajni centar (ROC) Plaški uhapsio opasnu špijunku Pšeničnik Mariju »Miciku« koja je do tada iza sebe imala vrlo dugačak spisak zločina. U nizu objekata njenog interesovanja i nasrtanja nalazile su se i Dubrave. Cijelog rata bila je agent Ustaške nadzorne službe i postala pravi majstor za prerušavanje, legendiranje i lažno predstavljanje. Ubacivana je u razne sredine i na razne terene i vrlo uspješno obavljala ulogu provokatora. U Sisku, Sušaku, Karlovcu, Rijeci, Ogulinu i drugdje, zapamćena je, više po opisu nego po imenu (služila se lažnim imenima) kao provokator koja je u zatvor ili pred puščanu cijev poslala mnoge antifašiste i aktiviste NOP. Surađivala je sa zloglasnim Josipom Tomljenovićem, komandantom 33. ustaške bojne iz Ogulina i njegovim sestrama, aktivistkinjama ustaškog pokreta. Međutim, kao špijunku, na vezi ju je držao već pomenuti »Aleksandar Seifert«, alias Aleksandar Šantić, operativac njemačke i ustaške obavještajne službe. Po njegovim instrukcijama upadala je u bezbrojne avanture i izvršila mnogo gnusnih akcija.

Nekoliko puta pokušavala je da prodre u društveno-političke organizacije NOP-a Dubrava, da uhvati bilo kakvu »kopču« i onda da uđe u srž pokreta na ovom terenu. Nadirala je iz Karlovca, Duge Rese i Generalskog Stola, ali je svuda nailazila na neprobojni zid šutnje i nepovjerenja. Nekoliko puta je pokušala i iz Ogulina, ali je doživjela isto. Mnogi su se poslije rata još prisjećali »nesretne mlade djevojke Marte Šegan« iz Munjave ili »Milice Končar iz Babin Potoka« koja se »jadnica potucala od nemila do nedraga, kojoj su ustaše pobili svu rodbinu«. Htjela je izazvati samilost i bila spremna da služi i radi najteže poslove, »samo da bi preživjela«. Ali, to nije moglo proći u Dubravama iz jednostavnog razloga što je taj narod već bio iskusio mnogo toga. Ne manje, i zbog toga što je od partizanske obavještajne službe već upozoravan na svakojake zamke koje mu potura neprijatelj.

U stvari, naknadno je utvrđeno da je Marija Pšeničnik imala zadatak da ustanovi tko su aktivisti NOP-a u Dubravama, gdje i kod koga partizani imaju svoje baze, sjedišta NOO i Partizanske straže, kojim putevima, konkretno na kome mjestu, prelaze rijeku Mrežnicu i niz drugih detalja. Iza nje i njenih otkrića u pogodno vrijeme nastupio bi ustaški »trup« i po ustaljenoj praksi, kratkim postupkom likvidirao sve sa spiska ove opasne špijunke.

Pošto je doživjela neuspjeh u Dubravama, odaslana je u Plaščansku dolinu. Tamo joj je u jednom pokušaju uspjelo da prodre duboko u partizansku pozadinu. Prikupila je mnogo dragocjenih podataka i vratila se u bazu — Ogulin. Osladilo joj se, pa je pokušala i drugi put sa još ambicioznijim planovima. Međutim, tada se već znalo sve o njoj. Čim je kročila na slobodnu teritoriju, bila je pra-

cena i ubrzo uhapšena. Tada je i potvrđeno da je bila prethodnica ustaških »trupova« koji su iza nje (najčešće preobučeni u partizanske uniforme) vršili prepade i grozne zločine. Dubrave su se toga spasile zahvaljujući tijesnoj povezanosti njihovih aktivista sa svojom obavještajnom službom.

Rukovodstvo NOP-a, u najširem smislu, pravovremeno je uočilo ovu novu pojavu i taktiku neprijatelja i odgovarajuće reagiralo. Već sredinom 1943. godine došlo je do formiranja specijalnih oružanih jedinica »Protiv pete kolone i terorizma« (PPK). Svrstane u čete i bataljone, ove jedinice su prekrile sve ugrožene predjele oslobođene i poluoslobođene teritorije. Po svojoj neumoljivosti u borbi ostataka neprijatelja u pozadini i ubačenih »trupova«, brzo su stekle ogromno povjerenje naroda.

Kordunaška četa PPK u kojoj je bilo i sinova naroda Dubrava (Lazo Janjanin, iz Gornjih Dubrava — poginuo upravo u borbi sa jednim ustaškim »trupom« u selu Furjan, nedaleko od Slunja, ljeti 1944. godine, i drugi), otkrila je i na pravcu Tržić—Kamenica likvidirala jedan ustaški »trup« iz Ogulina. Ovo je imalo tim veći značaj što su u radijusu kretanje te neprijateljske terorističke jedinice bili ubilježeni Gornje i Donje Dubrave, Gojak i Ponikve. Drugim riječima, upravo ono što je u svojim planovima bila zacrtala špijunka Marija Pšeničnik.

Do kraja rata bilo je još dosta pokušaja neprijatelja da terorom i špijunažom ugrozi šire područje općine Dubrave. Međutim, sva ta nastojanja nailazila su na čvrst bedem jedinstva naroda dubravskog kraja i organizacija narodnooslobodilačkog pokreta. Službe sigurnosti, pak, mogle su uspješno obavljati svoje zadatke i suprotstavljati se toj djelatnosti, jer su uživale povjerenje i imale svesrdnu podršku cijeloga naroda.

Nildn Jaković

Sjećanja na Dubravski punkt

Krajem oktora 1941. godine dobio asm zadatak da stupim u vezu s prometnikom na željezničkoj stanici Donje Dubrave Zvonkom Hršakom[1] radi organizovanja prihvata drugova koji su iz Zagreba trebali da dođu u partizane.

Zvonka Hršaka sam upoznao prvih dana po njegovom dolasku u Donje Dubrave. To je bila povoljna okolnost da otvoreno razgovaramo. Kada sam mu rekao o čemu se radi i pitao ga da li je voljan da sarađuje s partizanima, odgovorio mi je da je o tome već razgovarao s prijateljima iz Zagreba i da je očekivao da mu se u vezi s tim netko javi.

Sredinom novembra 1941. godine kod Zvonka sam se sreo s lijepo obučenim željezničarom, koga do tada nisam poznavao. Po oznakama koje je imao na uniformi zaključio sam da je činovnik. Predstavljen mi je kao »prijatelj« iz Zagreba koji je došao kod Gojka[2] da kupi mesa i po mogućnosti drugih živežnih namirnica.

Povjerovao sam da je to istina, pa je u tom smislu tekao i naš daljnji razgovor. »Prijatelj« se mnogo raspitivao o Gojku, mesaru, i njegovim mogućnostima snabdijevanja mesom. To mi je postalo dosadno, a pomalo i sumnjivo. Zvonko je uglavnom ćutao. To svoje raspoloženje, bez mnogo uvijanja, kao i većina mladih ljudi, glasno sam stavio na znanje Zvonku i njegovom prijatelju. Na moje reagovanje oni su se samo nasmijali. Međutim, nesporazum je ubrzo otklonjen. Naime, Zvonko mi je rekao da je to »prijatelj« o kojem mi je ranije govorio, zatim da nije u pitanju meso, itd. »Prijatelj« je, u stvari, došao sa zadatkom da provjeri kakve su mogućnosti i mjere bezbjednosti da bi se dio aktivista i simpatizera NOB-e iz Zagreba uputio do Donjih Dubrava i dalje u partizane.

Utvrdili smo da je to moguće i da je bezbjednost u Donjim Dubravama potpuno zagarantovana, uz poštivanje određenih pravila opreznosti. Zatim se poveo razgovor o tome kada i kako da drugovi dolaze do Donjih Dubrava i na koji način da uspostave vezu između

1 Zvonko Hršak, Hrvat, rođen 1917. godine u Hrvatskom primorju u selu Hreljin. Na službu u Donje Dubrave došao je u julu ili augustu 1941. godine. Svojim ponašanjem i odnosom prema mjesnom stanovništvu stekao je određene simpatije. Cijenjen je kao dobar čovjek. Uhapšen je u toku maja ili juna 1942. godine i vjerovatno strijeljan, jer se otada o njemu ništa ne zna. Koliko mi je poznato, nije bio član KPJ.

2 Gojko Jaković švajcan, seoski mesar u Donjim Dubravama. Snabdijevao mesom pojedine porodice i van Dubrava. Poginuo u jesen 1943. ili u toku 1944. godine.

Donjih Dubrava i Zagreba. Dogovorili smo se da je najbolje da drugovi dolaze u željezničkim uniformama, i to vlakom koji stiže u Donje Dubrave u 15 sati. Tim vlakom su se vraćali željezničari zaposleni u Karlovcu i Dugoj Resi, pa je to bila povoljna okolnost jer su se oni mogli bez ikakvih teškoća udaljavati od stanice; a čim se udalje 300—400 metara, praktično više nije postojala opasnost da budu uhvaćeni od neprijatelja.

Također smo se dogovorili da bi između Zagreba i Donjih Dubrava trebalo održavati vezu kako bi drugovi »željezničari« mogli da najave da li će poći i kada iz Zagreba u Donje Dubrave, odnosno da li su stigli na slobodnu teritoriju. Zvonko je bio mišljenja da bi se veza najbolje mogla održavati telegramom, samo kad bismo na Kolodvora u Zagrebu imali svoje ljude. »Prijatelj« je potvrdio da takvih ljudi ima na Kolodvoru. Zatim smo utvrdili »lozinku« i »odziv«. Složili smo se da će najbolje biti ako sadržaj tih znakova za raspoznavanje bude vezan za mesara Gojka, pa smo utvrdili ovo:

a) Prije nego što jedan ili više drugova krenu iz Zagreba, drug s Glavnog kolodvora u Zagrebu željezničkim telegrafom će upitati Zvonka na željezničkoj stanici Donje Dubrave: »Ima li Gojko mesa?« — što je značilo: mogu li drugovi krenuti iz Zagreba? Ako je sve bilo u redu, Zvonko je istim putem na telegram iz Zagreba trebalo da odgovori: »Gojko će imati mesa u srijedu ili u petak« — što je značilo: drugovi u te dane mogu stići iz Zagreba u Donje Dubrave.

b) Da se onog dana kada će drugovi »željezničari« stvarno poći iz Zagreba javi telegrafom: »Vlakom 312 (ili nekim drugim) šaljem ti novac za dva (ili više) kilograma mesa.« To je značilo da tim vlakom stižu dva ili više drugova. Ako je u telegramu stajalo da se šalje novac i moli za što »bolje teleće« meso, to je značilo da dolaze odgovorni rukovodioci ili politički značajniji ljudi.

c) Da se po stizanju »željezničara« u Donje Dubrave odnosno njihovom odlasku na slobodnu teritoriju, o tome obavijesti Zagreb ovim telegramom: »Vlakom 311 (ili drugim) šaljem ti dva (ili više) kilograma mesa.« To je trebalo da znači da su upućeni drugovi stigli u Donje Dubrave i produžili na slobodnu teritoriju Korduna ili Like. Ako je u pomenutom telegramu bilo navedeno »Paket se nalazi kod vlakovođe«, značilo je da se u paketu, umjesto mesa, nalaze željezničarske uniforme drugova koji su otišli na slobodnu teritoriju i da taj paket treba uzeti iz službenih kola, kako bi one poslužile i drugima koji budu istim putem dolazili u Donje Dubrave.

Pošto smo se u svemu dogovorili, »prijatelj« iz Zagreba je prvim vlakom otputovao. Uzeo je podatke o vremenu i danima kada će Zvonko biti u službi. Obećao nam je da nećemo dugo čekati na prvi telegram s Kolodvora iz Zagreba. Posebno nas je upozorio na budnost i opreznost, naglasivši da ne gubimo iz vida to da je neprijatelj veoma lukav.

Znao sam da se sve organizuje i da će se realizovati pod neposrednim rukovodstvom određenih partijskih rukovodstava. Međutim, nikada nisam saznao pravo ime čovjeka kojeg mi je Zvonko predstavio kao »prijatelja« iz Zagreba. Kasnije je dolazio jedan čovjek, koliko se sjećam, po imenu Ivan Radošević.

U januaru 1942. godine Zvonko mi je u jednom razgovoru rekao da na Glavnom kolodvoru u Zagrebu radi za nas neki Ferdo. Pomislio sam da je i to neki pseudonim i da tog čovjeka nikada neću vidjeti i upoznati. Dvanaest godina kasnije, na željezničkoj stanici u Karlovcu upoznao sam se sa šefom te stanice Ferdom Udierom. Tada sam ga pitao da li je krajem 1941. i u početku 1942. godine službovao u Zagrebu. Kada mi je rekao da jeste, to je bilo dovoljno za početak razgovora. Oživjeli smo stare uspomene i jedan drugoga uvjerili da smo u prvoj godini rata, iako prostorno i fizički udaljeni jedan od drugoga blizu 100 kilometara, nekoliko mjeseci radili na realizaciji istoga zadatka. Saznavši to, bili smo radosni.

Bližio se kraj mjeseca novembra 1941. godine, ali iz Zagreba nije stizao telegram. Nitko nije pitao: »Ima li Gojko mesa?« To nas je u izvjesnoj mjeri zabrinjavalo. Zabrinutost za »prijatelja« i akciju svakim danom je bila sve veća. Sve je bilo odjednom prekinuto. Takav je bio naš utisak.

Međutim, jednog dana, u utorak, nalazio sam se u Zvonkovoj službenoj prostoriji. Odjednom se pojavio pozivni znak na telegrafu. Zvonko je uključio traku po kojoj su otkucali Morzeovi znaci. Kada je telegraf ućutao, Zvonko uze traku i pročita: »Ima li Gojko mesa?«.

Bili smo obojica iznenađeni. Odlučili smo da ubrzo odgovorimo, što smo nakon dva sata i učinili. Zvonko je uputio telegram: »Gojko će imati mesa u petak.« Toga petka prije podne iz Zagreba je javljeno: »Vlakom 312 šaljem ti novac za dva kilograma mesa.«

Vlak broj 312 na liniji Zagreb—Sušak stizao je u Donje Dubrave u 15 sati. S nestrpljenjem smo očekivali susret sa »železničarima«. Budući da smo Zvonko i ja poznavali sve železničare koji su se tim vlakom vraćali s posla, nije bilo teškoća da uočimo nepoznate železničare. Zvonko je imao zadatak da »železničare« iz Zagreba neupadljivo, prolazeći pored njih, uputi prugom prema zaseoku u kojem se nalazio mesar Gojko, a ja da ih sačekam na 300 metara dalje od stanice i uputim na slobodnu teritoriju.

Sve smo predvidjeli i sada smo čekali vlak. Otišao sam ka skretničaru i kod njega se zadržao do signala za vlak 313. Pošto je signal bio dat da vlak stiže, nekoliko minuta kasnije izašao sam napolje. Bio je lijep, ali hladan decembarski dan. Vlak broj 312 se približavao Donjim Dubravama. Skretničar je dao znak da vlak ulazi u stanicu i izašao je pred svoju kućicu. Vlak je već polako ulazio u stanicu, a ja sam se uputio za njim. Nepun minut kasnije vlak je napustio stanicu, a ja sam ugledao dvojicu »železničara« kako pru-

Zgrada željezničke stanice Donje Dubrave.

gom idu prema meni. Stao sam i sačekao ih da mi priđu. Skretničar me je pozvao da se vratim k njemu i da nastavimo razgovor, ali sam mu rekao da ću kasnije navratiti.

»Željezničari« su se brzo približavali. Usput su se nešto dogovarali, i tako su stigli do mene. Pozdravio sam ih i upitao kako su putovali.

— Dobro smo putovali, ali bi trebalo što prije da se udaljimo od pruge i od stanice — rekoše, a ja sam ih uvjeravao da se nemaju čega plašiti jer se nalazimo na partizanskoj teritoriji. Da bih bio uvjerljiviji, ukratko sam ih upoznao sa stanjem NOP na području Gornjih i Donjih Dubrava, o čemu se zaista moglo samo pohvalno govoriti. Ali sve to jednom od »željezničara« nije bilo dovoljno ubjedljivo. Počeo je gubiti strpljenje. Bilo je očigledno da se uplašio. U jednom trenutku pođe putem prema Generalskom Stolu.

— Želiš li k ustašama? — upitah ga u šali.

— Zar me tako nešto uopšte možeš pitati? — reče mi nešto smirenije jer ga je moje pitanje iznenadilo.

— Sta bih te drugo pitao! Lijepo ti kažem i uvjeravam te da si tako reći na oslobođenoj teritoriji, a ti mi ništa ne vjeruješ, već

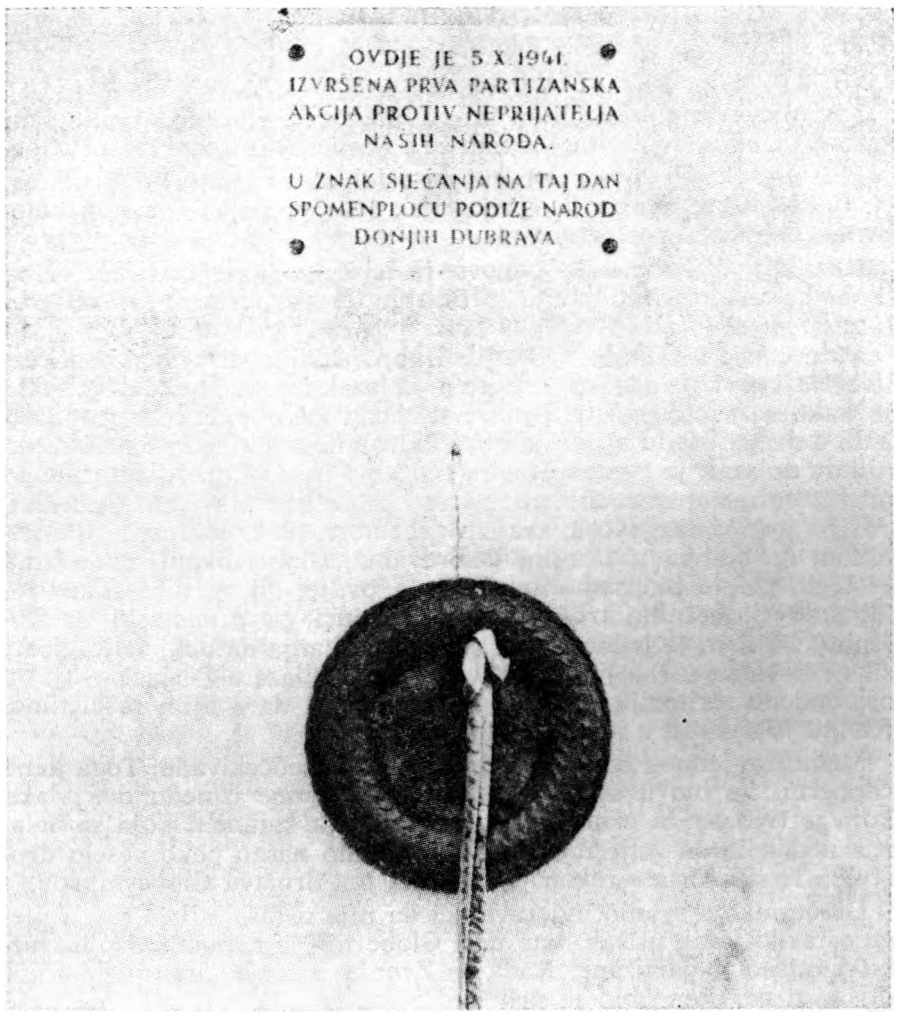

se čudno ponašaš — rekao sam mu, i to je bio kraj našem nesporazumu.

Zatim smo napustili prugu i krenuli obilaznim putem prema selu Rebići. Na putu za Rebiće, »željezničari« su skinuli uniformu i spakovali je u mali kofer, koji je trebalo vratiti u Zagreb. Tako smo stigli do kuće željezničara Sime Rebića Bana[3]. Objasnio sam mu da drugovi idu u partizane. Sada su bili veoma raspoloženi.

3 Simo Rebić prije rata je bio željezničar. U toku NOR-a radio je u narodnooslobodilačkom odboru.

»Pa kako se zovete drugovi?« upita ih Simo.

»Ja sam Drago Foslić iz Zagreba.«

»A ja sam Ivan Gaće, također iz Zagreba« odgovori drugi.

Nisam ulazio u to da li su im to bila prava imena. Kasnije sam saznao da su bila istinita, jer sam se s Foslićem sretao u toku NOB-e.

Pošto su Drago i Ivan upućeni na oslobođenu teritoriju Korduna, tj. u Perjasicu, Zvono je »prijatelja« iz Zagreba, s Glavnog kolodvora, obavijestio telegramom.

Nekoliko dana kasnije ponovo je iz Zagreba telefonirao: »Ima li Gojko mesa?« Zvonko je iz Donjih Dubrava staničnim telegrafom odgovorio kada će biti »mesa«.

Veze između Zagreba i Donjih Dubrava koju su organizovali željezničari preko službenih telegrafa, dolazak i prihvat drugova, tekla je kako se samo poželjeti može. Dolazili su pojedinci i grupe od 2 do 4 druga. Među njima je bio i Moro Magašić. Za Zvonka i mene njihov dolazak je postao sasvim običan i normalan. Nismo mnogo mislili na mogućnost da sav naš rad može biti otkriven. Međutim, poslije jednog razgovora, krajem decembra 1941. godine, s prometnikom na stanici u Donjim Dubravama, Globernikom, malo smo se trgli. On je bio samo sa službom ovdje, ali tu nije stanovao. Mi smo Globernika izbjegavali smatrajući ga proustaški nastrojenim. On nam je jednog dana stavio do znanja da neki željezničari silaze iz vlaka u Donjim Dubravama i da odlaze u Perjasicu, tj. na oslobođenu teritoriju. Zbog toga smo željeli da s njim raščistimo, jer mu je naš rad u nekoliko bio poznat.

Međutim, jednog dana se dogodilo nešto neočekivano. Toga dana Globemik je bio u službi. U slobodno vrijeme između dva vlaka koja je trebalo da primi otišao je u seosku kafanicu koja se nalazila nedaleko od željezničke stanice i tamo našao neko veselo društvo. »Ti si ustaša!« rekao je netko iz tog društva Globemiku.

Globernik se branio uvjeravajući da nije ustaša, ali je to na njega ostavilo težak utisak. Iste noći Globernik je napustio svoju službu i otišao u partizane. Kada je Zvonko saznao da je Globemik otišao u partizane bio je prilično iznenađen. Potvrdilo se da naše mišljenje o Globerniku nije bilo ispravno. Griješili smo prema njemu. Da nije otišao u partizane, tko zna kakve bi posljedice iskusio, jer je odluka da se s njime razjasnimo bila veoma čvrsta i odobrena. Nije mi poznato da li je Globernik preživio rat.

Nekako u isto vrijeme Zvonkov poznanik domobranski zastavnik, koji se nalazio s posadom u osnovnoj školi u Donjim Dubravama, interesovao se za partizane i izrazio želju da se s njima sastane. Za nekoliko dana zastavnik je rekao Zvonku da i njegov poručnik želi da uspostavi vezu s partizanima. Preduzeli smo potrebne mjere i do sastanka je došlo u kući Rade Jakovića zvanog »Dvizac«, gdje je Zvonko stanovao. Glavni pregovarač u ime partizana bio

je Simo Karapandža. Na tom sastanku domobrani nisu ništa naročito prihvatili u pogledu saradnje s partizanima, a kao znak svoje dobronamjernosti i iskrenosti dali su Karapandži velik automatski pištolj s drvenom futrolom koja se mogla koristiti kao kundak. Kratko vrijeme poslije tog sastanka obojica domobranskih oficira, bila su premještena. Mi nismo saznali stvarne razloge njihovog premještaja. Nismo se ni mnogo interesirali, jer su veze sa Zagrebom funkcionirale vanredno dobro.

Međutim, u drugoj polovini januara 1942. godine zapaženo je da na stanici Donje Dubrave gotovo svakodnevno dolazi u kontrolu ustaški natporučnik Marijan Persoli. Ali bez obzira na to naš je kanal i dalje bez smetnje funkcionisao. Postao je siguran. Vjerojatno zbog takvog zaključka rukovodstva u Zagrebu tim su kanalom upućeni iz Zagreba na slobodnu teritoriju i Vlado Popović, sekretar Operativnog rukovodstva CK KPH, i Otmar Kreačič. Najava njihovog dolaska bila je iznenadna. U svemu je odstupljeno od već uhodane prakse.

Naime negdje oko 16,00 sati Zvonku je iz Zagreba bez prethodnog pitanja »Ima li Gojko mesa?« javljeno: »Danas ti vlakom broj 316 šaljem novac za dva kilograma boljeg telećeg mesa.« Vlak broj 316 stizao je u Donje Dubrave u 21,00 sat. Kada smo s »prijateljem« ustanovili vrijeme dolaska, precizirali smo 10,11 i 15 sati. Vlak koji stiže u 21,00 sat iz više razloga nije uzet u obzir. Zato nas je primljeni telegram prilično zbunio. Ipak, odlučili smo da sačekamo vlak i da prihvatimo drugove.

Vlak je stigao. Iz prvog ili drugog vagona, uz pomoć konduktera izašla su tri »željezničara«. Dvojica, Vlado Popović i Otmar Kreačić, bila su u uniformi kakvu su nosili prometnici, a treći je bio u običnoj željezničarskoj uniformi. Sa sobom su imali četiri velika kofera. Prišao sam im i pozdravio ih. Upitao sam ih: »Jeste li kod Gojka došli po meso?«

Vlado mi je snažno stegao ruku. Ništa nisu odgovorili. Rekao sam im da odmah produžimo i zajedno s radnicima koji su doputovali istim vlakom izađemo iz žice kojom je stanica bila ograđena. To nije učinjeno. Ni danas mi nije jasno zašto. Umjesto da s ostalim putnicima izađemo iz te žičane ograde, ušlo smo zajedno sa Zvonkom u prometni ured. Pristigli putnici nisu ni sjeli, a k Zvonku je ušao natporučnik Marijan Persoli. Zvonko je odmah reagovao. Predstavio je drugove kao svoje školske kolege koji žive u Zagrebu, pa je odmah dodao da su doputovali ovamo radi nabavke mesa. Za mene je, onako usput, rekao:

— To je Mile iz susjedstva, pa sam ga zamolio da odvede kolege u moj stan.

Poslije ovoga poveo se razgovor između Vlade Popovića i Zvonka s jedne, a natporučnika s druge strane. Ostali smo čitali. Ja sam imao pištolj »štajer« 9 mm i u njemu jedan metak, koji se nalazio u cijevi, Bio sam spreman da taj metak ispalim u natporučnika

ako dođe do ma kakvog objašnjavanja. Kasnije sam saznao da je Kreačić imao isti takav pištolj, ali sa više metaka. Natporučnik se ponašao »normalno« i razgovarali su sve do 22,00 sata. Tada je Zvonko zamolio natporučnika Persolija da naredi domobranima da nam ne prave smetnje i da nas puste iza žice. On je to odmah i učinio. Čim smo izašli iz žice, krenuli smo prema selu Rebićima. Snijeg je bio veoma visok, gotovo preko jednog metra, a temperatura je pala između minus 10 i 15 stepeni. Kada smo stigli do kuće željezničara Sime Rebića Bana, bilo je gotovo pola noći. Tamo smo se ugrijali, Popović i Kreačić su skinuli svoje željezničarske uniforme. Treći putnik to nije učinio. Iz razgovora koji su oni vodili između sebe zaključio sam da se on vraća za Zagreb. Bio je to, ako se dobro sjećam, Radošević. Pošto su se presvukli, rekao sam im da ćemo tu ostati do sutradan, jer ne možemo preći rijeku Mrežnicu. Čamac je bio na suprotnoj obali, a u mlinu koji se nalazio pored obale nije bilo nikoga.

Međutim, Vlado Popović je odmah reagovao:

— Ne, odmah idemo! a zatim se okrene prema meni i upita me:

— Jesi li ti komunista?

— Jesam — rekao sam mu.

— Za komunistu nema nemogućeg. Pred njima se i čelična vrata moraju otvoriti — rekao mi je.

— U redu, ali mi rijeku Mrežnicu ne možemo pregaziti jer je dosta duboka — odgovorio sam mu.

Popović me je počeo kritikovati da nam organizacija nije dobra.

— Onda, idemo na rijeku — rekao sam mu i pošli smo iako sam znao da nam se može desiti da se vratimo ili da otvorimo Rebićev mlin i da se tu sklonimo od hladnoće.

Oko jedan sat, po divnoj mjesečini i zimskoj ciči, probijali smo se uskom prtinom noseći četiri teška kofera (Vlado je nosio dva). Nakon jednog sata pješačenja stigli smo do rijeke Mrežnice i tu stali nad kanjonom dubokim 50—100 metara.

— Evo nas, drugovi, stigli smo i sada bi trebali da opalimo jedan metak iz karabina prema selu ViteSl. Kada tamo straže čuju »pjevanje« zrna, odgovorit će nam ispaljenim metkom prema nama i odmah nekog uputiti ovamo da nas preveze — objasnio sam im naš znak raspoznavanja.

Vlado je odmah reagovao: »Pucaćemo!«

— Čime ćemo pucati kada nemamo karabina — pitao sam.

Istovremeno u ruci Kreačića ugledao sam pištolj, »štajer«. I dok smo mi još razgovarali, on je opalio metak prema Vitesi.

— Taj se pucanj na ovom snijegu i zimi nije čuo — rekao sam mu i nasmijao se. Metak nije »propjevao«.

— Onda ćemo baciti bombu, pa će se čuti! — pomalo ljutito reče Vlado.

Ja sam ih uvjeravao da tada pogotovu nitko neće sići do Mrežnice. Bomba je eksplodirala, ali nikakvog odgovora s druge strane

i

nije bilo. Zadržavajući se tamo neko vrijeme, dobro smo ozebli, pa smo morali da pođemo u Rebićev mlin i da tu sačekamo dan, ili da se, najzad, vratimo odakle smo i došli. Kada smo došli do Rebićeva mlina, ustanovili smo da je mlin zaključan. Uz pomoć Vlade i Otmara popeo sam se na krov i preko krova ušao u sobu koju sam iznutra otvorio. Upalio sam »lucu« (mala petrolejska lampa bez cilindra) i odmah sam naložio vatru u peći. U početku je soba bila puna dima, ali se brzo zagrijavala. Vlado je odmah legao na krevet koji se tamo nalazio, a Otmar je sjeo na stolicu i slušao dijalog između Vlade i mene. Vlado je neprekidno postavljao pitanja, a ja sam samo odgovarao. S nekim mojim odgovorima bio je zadovoljan, a zbog nekih me je kritikovao. Ali se ni ja nisam dao.

— Vi ste sektaši! — reče Vlado odjednom.

— Bilo bi dobro da ustaneš iz tog kreveta jer u njemu ima neugodnih stanovnika — rekao sam mu umjesto odgovora, iako sam već bio iznerviran, pa je tako izmijenjena tema našeg razgovora.

Svanulo je. Sa suprotne obale stigao je čamac. Tamo smo se pozdravili. Vlado i Otmar su produžili za Perjasicu, a ja natrag.

Narednih dana stigla je nova grupa »željezničara«. U martu mjesecu 1942. godine k Zvonku je došao neki drug (nisam se s njim sreo) i rekao mu da uskoro treba iz Zagreba da pođe u partizane grupa važnih drugova, ali da oni vjerovatno neće putovati u željezničarskim uniformama, već u civilnim odijelima. Mart je prošao. Nekoliko grupa »željezničara« je stiglo, ali od najavljenih »važnih« drugova ni traga. Pretpostavljali smo da će oni doputovati u aprilu. Ta se pretpostavka brzo potvrdila. Naime, polovicom aprila iz Zagreba je stigao telegram: »Ima li Gojko boljeg mesa?« Odmah smo znali da je u pitanju dolazak »važnih« drugova, pa smo i odgovorili: »Ima Gojko mesa.« Očekivali smo ubrzo obavještenje o njihovom polasku. Tako je i bilo. Narednog dana, kada je primio službu, Zvonko je primio obavještenje da tri druga stižu vlakom u 10 sati.

Pred dolazak toga vlaka stiglo je i obavještenje da vlakom 1010 stižu četiri druga. Taj vlak je stizao u Donje Dubrave u 11 sati. Dakle, »važni« drugovi su putovali podijeljeni u dva vlaka koji su stizali u Donje Dubrave u razmaku od jednog sata. To nam je predstavljalo dosta teškoća. Morali smo da preduzmemo posebne mjere bezbjednosti da bi svi oni stigli na slobodnu teritoriju. Sve pristigle drugove morao sam da prihvatim na stanici. Sa Zvonkom sam napravio plan da ove drugove prihvatimo na slijedeći način:

Grupa koja stigne s vlakom u 10 sati da je on uputi cestom prema selu Tounj i da im kaže da ću ih sačekati na 300—400 metara iza kuće zaseoka Bojanići i da će me oni prepoznati tako što ću lijevu ruku držati preko grudi. Ta grupa je morala da prođe pored škole u kojoj se nalazila domobranska posada. To je bio mali rizik. Ali smo svjesno išli na taj rizik, jer smo znali da u toku dana domo-

brani nisu mnogo obraćali pažnju na ljude koji su prolazili cestom.

Za drugu grupu koja stigne dogovorio sam se sa Zvonkom, da je prihvatimo na samoj stanici i da je povedemo drugim putem.

Otišao sam na ugovoreno mjesto i poslije prolaska vlaka, koji je stizao u 10 sati, s nestrpljenjem sam očekivao pojavu trojice »važnih« drugova. Nakon 20 minuta iza okuke puta pojavila su se tri civilna lica u elegantnim kaputima i s koferima. Stavio sam lijevu ruku preko grudi i čekao da mi se približe. Jedan iz grupe me je primijetio i brzo pošao k meni. Pošao sam mu u susret i ubrzo smo se našli u zagrljaju jedan drugome, iako se nikada ranije nismo vidjeli. Odmah smo postali prisni, ali imena nismo govorili. Rekli su mi da će drugim vlakom doći još žedna grupa, i to tri muškarca i jedna žena. Zato sam ih zamolio da požurimo u zaselak Janjane, jer drugu grupu treba da prihvatim na stanici. Brzo smo stigli u Janjane. Tamo sam ih ostavio i požurio na željezničku stanicu Donje Dubrave, gdje sam stigao neposredno pred dolazak vlaka.

Na stanici Donje Dubrave Zvonko me je obavijestio da nema nikakvih promjena. Uskoro vlak je stigao po redu vožnje To je bio vlak broj 1010. Iz njega je izašlo nekoliko putnika, među kojima i druga grupa »važnih« drugova. Prolazeći pored njih stavio sam im do znanja da produže za mnom. Išao sam brzo i zaklonio se iza nekih drva čekajući da stignu. Međutim, na moje iznenađenje, umjesto da pođu za mnom, oni su otišli oko stanice. Rukom sam im davao znak da pođu k meni. Na sreću, moj znak je primijetila drugarica iz grupe, i sve se dobro završilo.

Poslije 30 minuta obje grupe su bile zajedno. Iz zaseoka Janjana otišli smo u zaselak Mirice i smjestili se kod Dtišana Mirića. Bilo je veselo. Tu sam saznao da su pristigli drugovi glumci zagrebačkog kazališta Vjekoslav Afrić, Jože Rutić, Milan Vujnović, Ivka Rutić — ostalih se imena ne sjećam.

U razgovoru o njihovom putu, o tome kako će se zakazana predstava morati odložiti, itd. Jože Rutić mi je ispričao ovo: »Mi smo u Zagrebu kupili karte za Plaše—Crikvenica, i čim je vlak krenuo otišli smo u vagon restoran. Tu nam se priključio ustaški povjerenik Pukšec i zajedno s nama sjedio sve do pred Generalski Stol. Tamo nas je napustio, ali je rekao da će se vratiti. Do Donjih Dubrava se nije vratio pa smo bez komplikacija napustili vlak. Da nije bilo tako, ne bismo mogli da siđemo, već bismo produžili za Plaše—Crikvenicu. Ovako, sve se dobro završilo.«

Ovo saznanje nije mi se nimalo sviđalo. Odmah sam pošao k Zvonku i rekao mu da javi Zagrebu da su drugovi stigli, a zatim sam mu ispričao šta sam saznao od Jože Rutića. Zvonko je izrazio bojazan da će kanal biti otkriven.

Narednog dana, iako nije bio u službi, Zvonko i ja našli smo se na željezničkoj stanici. Sačekali smo vlak koji iz Zagreba stiže u 15 sati. Pošto je vlak napustio stanicu, primijetili smo da tri

nepoznata čovjeka razgovaraju s prometnikom. Bili smo dobro obučeni. Kad je prometnik naišao pored nas, Zvonko ga je upitao:

— Ko su ta gospoda i kuda odoše?

— Kažu da su trgovci ogrjevnog drveta i interesu ju se čija su drva na stovarištu. Otišli su u Rakiće u birtiju — odgovorio je prometnik i otišao u svoj ured.

Odmah smo ocijenili da to nisu nikakvi trgovci, već agenti ustaške nadzorne službe. Ja sam napustio željezničku stanicu, a Zvonko je ostao kod prometnika. Iste večeri mi je ispričao da su »trgovci« iz Rakića ponovo došli k prometniku i pitali ga o mogućnostima nabavke ogrjevnog drveta, interesovali se kako je u Dubravama itd., a zatim pješice otišli za Generalski Stol na spavanje. Ubijeđeni da se radi o agentima, zaključili smo da to na neki način treba javiti drugovima u Zagreb, a također upoznati i partijsko rukovodstvo, koje se nalazilo na slobodnoj teritoriji. Zvonko je telegrafisao u Zagreb: »Gojko više dana neće imati mesa!«

Ja sam upoznao drugove iz Kotarskog i Okružnog komiteta s nastalom situacijom, te da je Zvonko uputio u Zagreb telegrafsku poruku iz koje će se moći zaključiti da se drugovi više ne upućuju ovamo. Nakon toga razgovora odlučeno je da više ne radim na zadatku na kojem sam bio i da Zvonko obavezno treba da dođe na slobodnu teritoriju. No, prije nego što se ta odluka bude realizirala trebalo je da sačekamo 10—15 dana radi eventualnog javljanja drugova iz Zagreba.

Prošao je april, i poslije posljednje grupe drugova glumaca koje smo prihvatili iz Zagreba nije bilo pitanja: »Ima li Gojko mesa?« Naš se kanal gasio.

Upoznao sam Zvonka sa zahtjevom da ide na slobodnu teritoriju. Objasnio sam mu da drugovi iz Okružnog komiteta smatraju da mu prijeti neposredna opasnost i pitao ga kada može da krene. Na moje veliko iznenađenje, Zvonko se kolebao i nije bio spreman da odmah pođe. To je pravdao raznim argumentima, a najviše da mu majka nije opskrbljena i da ne zna kako taj problem da riješi. Na kraju i sam je uočavao opasnost koja mu prijeti pa je odlučio da ide u partizane, s tim da prethodno smjesti i opskrbi majku. Više puta sam ga požurivao, a upozorio sam ga i na činjenicu da se iz Zagreba nitko ne javlja i da ne znamo što se tamo dešava. Ipak, sporo je radio. Nije stigao da sve sredi. Uhapšen je i više se nije vratio. (Ovaj rad je objavljen u Zborniku 3 Historijskog arhiva Karlovac, str. 543).

Nikola Bregovit Prebeg

Dubravska veza

i

Devetog veljače 1942. godine pisao sam iz Donjih Dubrava sekretaru Okružnog komiteta KPH za okrug Karlovac drugu Ivi Marinkoviću--Slavku:

»Dragi druže, prije dva dana stigao sam ovamo sa domobranima i sada mi je želja da idem k vama i još sa mnom dvojica naših drugova, a ako smatrate da ne bi bilo pogubno za stanovništvo mogli bi razoružati vojsku bez žrtava za obje strane. Na primjer kada bi mi bili na straži, vi bi mogli doći i mi bi vas pustili u zgradu, a ako ne bi bilo pogubno za stanovništvo. Ako mislite da još nije vrijeme, mi idemo k vama. Moj rad svakako bi bio najvažniji vani, ali kad bi mogao da se riješim fašističkog jarma. Prema tome svakako danas je najbolje da idem k vama.

Smrt fašizmu — Sloboda narodima!

Odgovorni drug za kotare Karlovac, Pisarovina i Jastrebarsko«.[1]

Nedaleko od škole u Donjim Dubravama, u kojoj je bila smještena domobranska posada, nalazila se gostionica Jelene Rebić-Jeke. Jeka je živjela sa sinom Đurom starim oko 16 godina. U Jekinu gostionicu zalazili su i domobrani. Već prvog dana boravka u Donjim Dubravama upoznao sam Jelenu i njenog sina Đuru. Bili su mi prvi znanci u Donjim Dubravama. Nakon nekoliko razgovora, u prva dva dana boravka u Dubravama, zamolio sam Jeku da pošalje moje pismo partizanima. Znam da je bilo teško i opasno priznati vezu sa partizanima čovjeku u domobranskoj uniformi. Ipak je, nakon dugih razgovora i uvjeravanja, stekla povjerenje i pristala. U njenoj gostionici napisao sam na kariranom listiću džepnog bloka sitnim slovima ovo ranije citirano pismo Okružnom komitetu KPH za okrug Karlovac u Petrovoj gori na Kordunu. Jeka mi je dala kovertu. Napisao sam adresu, zalijepio pismo i predao joj ga. Isti dan na vezu ga je odnio njen sin Đuro.

Moj put do Donjih Dubrava i boravak od 7. veljače do 2. ožujka 1942. godine, uspostava veze sa partizanima, čekanje odgovora od sekretara OK KPH Karlovac Ive Marinkovića Slavka na moja tri pisma koja sam poslao iz Donjih Dubrava, trajao je gotovo dva

1 Pismo je pohranjeno u Institutu za historiju radničkog pokreta Hrvatske. Ratni arhiv OK KPH Karlovac broj 1301. Pisano je 9. 2. 1942. godine. Zabunom je stavljena 1941. godina.

i

mjeseca. Odluka da se od mnogih zadataka na prvo mjesto stavi uspostava veze sa OK i pokuša uspostaviti veza preko drugova iz Donje Kupčine, kotar Pisarovina, sa partijskom organizacijom u Zagrebu, donio sam zadnjih dana 1941. godine. Veza je prekinuta padom Nade Dimić 3. prosinca 1941. godine i kasnije 21. 12. 1941. godine paljenjem sela Prkosa i padom veziste Nikole Bastajića iz Prkosa, preko koga je išla veza od Sišljavića u Sjeničak i dalje do OK u Petrovoj gori, ustaškom ofenzivom na sjeverni dio kotara Vrginmost i kasnije neprohodnim snijegom. U uspostavi veze sa Zagrebom dogovorio sam sa drugovima iz Donje Kupčine, a Stjepana Korena Bendžu obavijestio sam da ću pokušati uspostaviti vezu sa Okružnim komitetom KPH Karlovac preko Karlovca. Traganje za vezom, povezivanje organizacija i zaduživanje drugova za rad na terenu, bila je i priprema za moj odlazak u partizane, a to se poklapa i sa odlaskom na Drugu konferenciju KPH za okrug Karlovac.

Odluka je donesena u situaciji kad su ustaše klali i ubijali Srbe sela Prkosa, Lasinjskog Dugog Sela i u drugim selima sjevernog dijela kotara Vrginmost na desnoj obali rijeke Kupe, kad nitko, tko nije uspio pobjeći, nije ostao živ. Gorjela su srpska sela. Istovremeno sa ubijanjem i klanjem Srba ustaše su poubijali Cigane iz okolice Lasinja i iz Sišljavića. U Banski Kovačevac odvezli su Jevrejku Štajner i njenu kćerku koje su iz Zagreba pobjegle i sklonile se kod majke u Pokupskoj Luki, općina Rečica. Tamo su ih ubili. Pokuplje je bilo pretvoreno u vojni logor iz kojega su ustaše polazili u krvave pohode na Kordun, gdje ih je 31. prosinca 1941. godine posjetio i poglavnik NDH Ante Pavelić. Od Rečice do Pokupskog na 40 kilometara dugačkoj liniji, ustaše su tjerali potištene, ozlojeđene i uplašene seljake Hrvate sa lijeve obale Kupe, da sa Korduna u Pokuplje voze opljačkanu imovinu njihovih susjeda i prijatelja Srba. Na Kupi su grupe ljudi u šišljaviću, Jamničkoj Kiselici, Degoju i Pokupskom veslale i vukle skele. Nešto kasnije, kad se rijeka zamrzla, razbijali su led ispred skela i prevozili kolone saonica. Kad je led postao deblji, kada ga nije bilo moguće razbijati, tjerali su ljude da sa konjima i saonicama po ledu prelaze rijeku. Opljačkana stoka stajala je u visokom snijegu u Pokupskom, Pisarovini i šišljaviću. U Pokupskom su na sajmištu krunili opljačkani kukuruz, iz Sišljavića i Pisarovine vozili su ga na željezničku stanicu i tovarili u vagone. Ubijali su goveda, klali svinje, prolijevali rakiju. Ustaše su slavili. Pijani, vukli su se putevima Pokuplja i prijetili Hrvatima. U Pokupskom je jedan ustaša, vičući na čovjeka da ide brže sa daskom za ubrzanje kretanja skele koju je nosio sa obale, prijetio i vikao da metak za Hrvata koliko i za Srbina. Ustaše su bili u Bučici Pokupskom, Degoju, Jamničkoj Kiselici, Pisarovini, Lasinji, Banskom Kovačevcu i Skakavcu. Bili su po cijelom Pokuplju. Bili su i u mom selu šišljaviću, i na Kupi oko skele kuda su prolazili za Kordun i vraćali se. Bili su

i oko moje kuće koja je oko 40 metara udaljena od rijeke Kupe, i morao sam dobro paziti kako bi navraćao kući, da me ne uhvate i natjeraju da veslam skelu preko rijeke, ili da sa Korduna vozim opljačkanu imovinu Srba.

Osim ovih opisanih zločina na sjevernom dijelu kotara Vrginmost i terora na lijevoj obali Kupe, u Pokuplju pod kraj 1941. i početkom 1942. godine, ustaše u to vrijeme smjenjuju pojedine tabornike i logornike koji nisu uspjeli organizirati ustaški pokret. Na njihova mjesta pokušavaju postaviti, a negdje to raznim prijetnjama i uspijevaju, ljude koji su u HSS-u ranije bili u općinskim, pa čak i kotarskim rukovodstvima, iako nisu imali do tada nikakve veze sa ustašama i ustaškim pokretom. Na pojedinim dijelovima terena čitava sela prisiljavaju da se ljudi upisuju u ustaški pokret i prijete onima koji se ne upišu. Poduzimaju se mjere i za stvaranje pripremnih ustaških bojni na kotaru Karlovac, Pisarovina i Jastrebarsko želeći pomoću njih spriječiti širenje NOP-a u hrvatskim krajevima okruga Karlovac.

Sa cijelog terena sve više ljudi pozivaju u domobranstvo. U Karlovcu, Dugoj Resi i Ogulinu vrzmali su se talijanski i ustaški agenti, pouzdanici, doušnici i konfidenti. Tragali su oni za saradnicima i organizatorima NOP-a, za komunistima na okupiranom teritoriju i prodirali prema partizanskim odredima. I nakon apda Josipa Kraša, Marijana Cavića Grge i Nade Dimić, i nakon brojnih hapšenja u Ogulinu i Karlovcu ustaše i Talijani znaju da NO pokret na ovom terenu živi, da djeluje i jača. 22. 11. 1941. godine Zapovjedništvo oružničkog krila Ogulin obavještava velikog župana Velike župe Pokuplje da se iz prepiske pronađene kod ubijenih partizana Žarka Čuića i Stjepana Milašinovića Šilje, i iz prepiske uhvaćene u Drežnici, vidi da u Karlovcu nesumnjivo postoji »... operativni komitet Komunističke partije Hrvatske i da zapravo Karlovac diriguje sa svim operacijama na području moga krila, kao i krila Petrinjskog«.

Nakon ubistva Josipa Kraša i hapšenja Marijana Čavića Grge sjedište OK KPH Karlovac premješteno je na oslobođeni teritorij Korduna i neprijateljske informacije ovdje iznesene odnose se na raniji period. Za nas su interesantne radi praćenja događaja i saznanja što su u koje vrijeme o nama znali. Radi toga iznosim dijelove izvještaja Vrhovnog šefa pod-odelenja I-C policijske ustanove za grad Zagreb od 15. siječnja 1942. godine Direkciji za javni red i sigurnost NDH (prevod sa njemačkog je sačuvan). Ovaj ustaški »Vrhovni šef pod-odelenja I-C policijske ustanove za grad Zagreb« posjetio je 9. siječnja 1942. godine velikog župana Velike župe Modruš u Ogulinu Juricu Marakovića. Od velikog župana dobio je uputstvo da ustanovi komunističku djelatnost na ovom području, ali da se prije pozna sa materijalom sa kojim raspolažu talijanske vlasti i Oružničko krilo u Ggulinu, a zatim da se obrati komandantu pješadijske divizije »Lombardia« generalu Zett-u u Delnicama. Kad je sakupio materijal u Oružničkom krilu u Ogulinu, javio se generalu Zetti koji ga je

povezao sa kapetanom karabinjera »Karabineri-a« Anillio d'ORO-a, načelnikom odjeljenja za suzbijanje komunističke djelatnosti u II diviziji. Od njega je dobio materijal o partizanima. Iz sakupljenih materijala utvrdio je da je organizaciju partizanskih odreda, određenu otprilike u isto vrijeme od CK za ovo područje, imao da provede Operativni komitet OK KPH u Karlovcu, koji je na ovom području 26. kolovoza 1941. godine izdao cirkular. Navodi sadržaj cirkulara o mobilizaciji i organizaciji partizanskih odreda, aktivnih i rezervnih, o organizaciji partijskih ćelija u odredima i o rajonskim komitetima. Piše da je u akciji izvršenoj 11. prosinca 1941. godine u šumi Bitoraj pronađen materijal iz kojeg je utvrđeno da je ovdje bio Štab partizanskog odreda za Gorski kotar i Primorje. Ocjenjuje: »... Iz toga se sa sigurnošću može zaključiti, da se u vezi tzv. Vrhovnog štaba Jugoslavije u jugozapadnom dijelu NDH nalaze 3 štaba partizanskih odreda i to jedan za Baniju i Kordun sa sjedištem u Petrovoj gori, jedan za Liku sa sjedištem vjerovatno u Donjem Lapcu i treći u šumi Bitoraj za koji se utvrdilo da je nosio ime Štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Hrvatsko primorje i Gorski kotar...«. Iz izvještaja se vidi da su talijanska obavještajna služba i oružnici NDH sakupili dosta podataka (mada više njih nisu tačni ili su samo djelimični i općeniti) o organizaciji partizanskih odreda, aktivnih i pozadinskih, sve do Dubrava, o njihovim akcijama, o šiframa kojima se služe za nazive pojedinih mjesta, o obuci i opremi, logorima, zakletvi, o oznakama na kapi prema naređenju Vrhovnog štaba. U izvještaju iznosi brojno stanje za nekoliko odreda: »... Pozadinski odred u Tobolići sa 28 ljudi u šumi Drenovica ...« Spominje i: »... Pozadinski odred u Gornjoj Dubravi sa pokretnim odredom u šumi Gulijača gdje je sjedište 4. voda 1. čete II bataljona sa 28 ljudi...«. Navodi se u izvještaju da je partizanska akcija u ovom kraju relativno dobro organizirana i povezana, da: »... Pojedini odredi rade samo na svom području, u koliko nisu pozvati u druga područja. Tako npr. za akciju u Gornjoj Dubravi na dan 6. i 7. novembra 1941, kada su partizani Gornjo-Dubravskog odreda, koji svoj logor imaju u šumi Gnjilača kod Ponikava i koji su kod sela Tounja položili mine, pozvati u pomoć od komande I partizanskog odreda za Kordun i Baniju, bataljon II čije je sjedište u Perjasici. Ovaj logor Gornja Dubrava je na granici štabova za Gorski kotar i primorje i Kordun i Baniju ...«. Spominju i 7 palih partizana kod polaganja mine. Navodi i da je u Drugom bataljonu sa sjedištem u Perjasici komandant Karas, a komesar »Mrkić«. Spominju se i Miloš Rakinić, Đuro Krajačić, Miloš Dejanović, Dušan Vergaš, zatim Canica Opačić iz štaba za Kordun i Baniju u Petrovoj gori i više drugih za koje navodi da pripadaju štabu. Spominju se i ubijeni Žarko Ćuić i Stjepan Milašinčić, odžačar sa ilegalnim imenom Šilja koji je održavao vezu između OK i Karlovca. Piše i za sestre Milašinčić Milicu i Faniku i za brata Grgu koji su u partizanima i Ljubicu udatu u Karlovcu,

za koju navodi da joj je muž negdje u zatvoru. Navodi da to treba još provjeriti, da će se tim putem vjerovatno dobiti veza sa Karlovcem. Misli da će biti potrebno u Karlovcu izvršiti detaljnu istragu«, jer je ustanovljeno, da aktivnost operativnog komiteta u Karlovcu nije onemogućena time što je uspjelo da se iz ovog uklone Josip Kraš, istovremeno član Centralnog komiteta i Marija Patakin, ilegalni Ozren i Ankica Sertić ...«. Utvrdio je u toku svih istraga da se u Karlovcu nalazi u zatvoru »Milan Malešević« koji je imao direktnu vezu sa »profesorom Veljkom Marinkovićem« koji je vjerojatno komesar u štabu za Gorski kotar i primorje. Utvrdili su i da je profesor bio veza između štaba i operativnog komiteta u Karlovcu, da je veza išla kurirom preko Drežnice. Misli da će u vezi ovih činjenica biti potrebno nad Malešević nastaviti istragu.

Preporuča da se, dok se akcijom čišćenja u Karlovcu prekida veza između štaba i njegovih odreda i komiteta, istovremeno preduzmu akcije radi ometanja unutrašnjih veza između odreda. Naravno, predlaže akciju protiv partizana prije proljeća. Ali i da se, i prije ove akcije, ustanove veze odreda u pozadini i lica koja im iz sela nabavljaju namirnice. Među mjestima koja u prvom redu dolaze u obzir za ovo navode se i Gornje Dubrave. Predlaže i da se pozovu svi šumari i da ih se obaveže da daju tačne podatke o kretanju partizana u njihovim rajonima jer je ustanovio da se pojedini šumari potpuno slobodno kreću u šumskim predjelima i to u mjestima gdje su bez sumnje formirani logori kojima se do danas nije ništa dogodilo.

Za nas je ovdje važno napomenuti da se na kraju preporuča da se na ovaj teren pošalju detektivi jer: »... Ni žandarmerija ni talijanska vojska nije u stanju (kako to i same talijanske vojne vlasti priznaju), da ustanove takva lica, a za takav bi rad bili najpodesniji policijski detektivi...« i da su s tim saglasni general Zetti u Delnicama, pukovnik Romano u Vrbovskom i major Kinchella u Fužinama, kao i veliki župan, koji je za to i dao inicijativu.[1]

Vidimo da je ovaj izaslanik ustaške nadzorne službe iz Zagreba utvrdio da u Karlovcu ubistvom Josipa Kraša, Marijana Čavića Grge, Marije Pataki i Nade Dimić rad NOP-a nije prestao. Vidimo da predlaže kako taj rad otkrivati. Sedam dana kasnije, 22. siječnja 1942. godine i šef ustaškog redarstva u Karlovcu Ivan Betlehem pisao je u svom izvještaju: »... da se komunistička djelatnost iz Petrove gore kao glavnog centra sve više širi i u kotare Jastrebarsko, Karlovac i Pisarovina . . .«[2]. U izvještaju Prvog domobranskog zbora od 5. 2. 1942. godine navodi se da: ».. . skupina Petrova gora ... cijeni se jačine do 5 000 odmetnika . . .).« Piše i »... Akcija u

1 Pismo je pohranjeno u Institutu za historiju radničkog pokreta Hrvatske. Ratni arhiv OK KPH Karlovac broj 1301. Pisano je 9. 2. 1942. godine. Zabunom je stavljena 1941. godina.

2 Citat je uzet iz rukopisa knjige »Okrug Karlovac 1941. godine«.

!

Kordunu zauzela je opasne razmjere ...)«. Da bi za suzbijanje, ugušivanje pobunjeničke djelatnosti bile potrebne jače snage. Veliki župan Velike župe Pokupje u izvještaju od 22. 2. 1942. godine piše: »Ta se pobuna ne može smiriti više nikakvim sredstvima, nego oružanom silom, a ta oružana sila mora biti što jača i što efikasnija«. Navodi on da se mora uvažiti da su vođama pobune još svi preostali prvaci iz sjevernih krajeva hrvatske države, među kojima imade mnogo izvježbanih časnika, da po svim podacima pobunjenici raspolažu već sa više od 2 000 pušaka, i oko 80, ako ne i više, što teških, što lakih strojnih pušaka. Misli da je za ugušenje ove pobune potrebno najmanje 15 do 20 000 najbolje oružane vojske i da cijeli kraj bude njome opkoljen, i da: »... ove pobunjeničke komunističke bande moraju biti bezuvjetno na teritoriju ove župe uništene, da im se onemogući uzmak ...«. I načelnik Generalštaba kopnene vojske Italije general Roatta Mario, koji je vršeći inspekciju trupa u Sloveniji i Hrvatskoj posjetio Karlovac, gdje je boravio devet dana, Jastrebarsko i Ogulin, u svom izvještaju od 10. siječnja 1942. godine predlaže tri sistema za ofanzive na širem području i to prije proljeća. U prvom od tih sistema predlaže zajedničku akciju sa Nijemcima, Hrvatima i Bugarima. Piše on i da su u nepristupačnim predjelima Petrove gore primijećene brojne formacije ustanika koji su organizirani u bataljone, da s obzirom na bojazan da će ustanici pokušati napasti njihova uporišta vrše se pripreme za obranu. Navodi da su bodljikave žice postavljene čak i na ulazima u Karlovac, kao i mitraljeska gnijezda sa stalnom posadom: »Noću se ulazi u grad potpuno zatvaraju...«. Navodi da je situacija u Karlovcu mirna« ..., ali se naši vojnici kreću, baš kao i u Ljubljani, pa čak i kad imaju slobodan izlaz, s napunjenim puškama ...«. Piše on i da su u Karlovcu ».. . viđeni brojni hrvatski odredi ...«, da je ljudstvo nevojničkog držanja.

Oni predlažu uništenje partizana i NOP-a, predlažu ofenzive na jedinice i načine kako bi detektivi trebali otkriti pripadnike i rukovodioce, organizatore NOP-a na neoslobođenom području. U Ogulinu hapse, strijeljaju i sude Talijani, osuđene na zatvor odvode u Italiju. Uhapšene u Karlovcu odvode u Zagreb i u logore. U vojnom zatvoru u Karlovcu drže stotine domobrana i neke oficire.[3]

Ali oni se i boje, plaše se napada na Karlovac. Ograđuju se bodljikavim žicama i utvrđuju, ne samo u Karlovcu već i u Vrginmostu, Topuskom i Slunju.

Napisao sam ovo da bi se vidjelo kakva je na liniji rijeka Kupa

3 U zabilješki, izvještaju, nadzornika pješaštva od 22. travnja 1942. godine o službenoj posjeti pješaštvu u Karlovcu navodi se i: ». . . u zatvoru Karlovačke 3. pješačke pukovnije nalaze se 3 djelatna i 7 pričuvnih časnika . . . Nadalje se u zatvoru nalazi 260 domobrana, a u zimi bilo ih je preko 500. Među njima nalazi se i svojevremeno posada u Veljunu — satnija poručnika dr Nikice Mandića prema kojima bi trebalo biti upotrijebljeni ratni članci . . .«. Izvještaj se nalazi u Historijskom arhivu Karlovac.

od kotara Sisak, kroz kotar Pisarovina do Karlovca i rijekom Mrežnicom do Donjih Dubrava i dalje prema Ogulinu bila situacija, i pod kakvim je uslovima na okupiranom teritoriju okruga Karlovac i prema Jastrebarskom djelovao NOP na prelazu iz 1941. u 1942. godinu, kako se je između njihovih vojski, obavještajnih službi sa brojnim doušnicima, pouzdanicima, agentima, konfidentima, širio i NOP i istina o njemu. I Bethelem navodi da se komunistička djelatnost na ovom terenu sve više širi.

Međutim, naše organizacije na širem terenu nisu bile još dovoljno pripremljene za početak oružane borbe u tako teškim uslovima, a ni veze sa OK nije bilo moguće uspostaviti, da bi od njega dobili savjete i pomoć. Odluku koju sam donio kad je počela ofanziva na Kordun, da počnemo sa diverzantskim akcijama u pozadini ustaškog fronta, kako bi pomogli naš front, nismo uspjeli ostvariti. Drugovi iz partijskih organizacija u Sišljaviću, Rečici i Velikoj Jelsi nisu se na brzinu i bez oružja mogli odlučiti da pođu u akcije — i ako je, po mojoj ocjeni, u tim organizacijama bilo nekoliko drugova koji bi uz temeljitije pripreme u akcije pošli. Jedino je u Donjoj Kupčini 17 drugova došlo na zborno mjesto sa nešto oružja i alata za rušenje tt stupova. Kako se sjećaju Franjo Kopač i Stjepan Koren Bendžo koji su prisustvovali ovom sastanku, još dok se grupa okupljala počeo je padati gusti snijeg. Mlađi drugovi bili su za akciju. Neki stariji drugovi govorili su da bi dan ranije akciju bili izvršili bez opasnosti, ali da će sada neprijatelj po tragu za njima doći u selo i pohvatati ih. Dogovorili su da se akcija odgodi.

Nakon tih događaja i vremenska situacija razvijala se tako da nije bilo nikakvih realnih mogućnosti da se akcije ponove, i na širem terenu vrše pripreme za nove akcije. Realnih mogućnosti nije bilo ni za osnivanje partizanskog odreda. Ocjenjući situaciju krajem 1941. godine odlučio sam da se, osim uspostave veze sa OK i pokušaja uspostave veze sa partijskom organizacijom Zagreba, što sam već u uvodu spomenuo, pojača rad na širenju NOP-a i okupljanju novih suradnika. U toj situaciji bilo je najvažnije očuvati postojeću aktivnost i proširiti je i da drugovi, koji nisu ugroženi, dalje legalno djeluju. Tako će moći više doprinijeti pripremama za oružanu borbu, nego kada bi se odvojili i povukli u šumu, bez mogućnosti kretanja i izvođenja akcija, po onom, gotovo dva metra visokom snijegu. Na kraju sam smatrao da treba povezati organizacije i nakon uspostave veze sa OK zatražiti dozvolu za prijelaz na oslobođeni teritorij Korduna. Pošto u takvoj situaciji nije bilo nikakvih mogućnosti da se uspostavi ranija veza OK KPH Karlovac sa organizacijama na kotaru Karlovac i Pisarovina opisao sam kako je prekinuta. 30. prosinca 1941. godine napustio sam Sišljavić i krenuo u Karlovac u nadi da ću pronaći nekoga iz karlovačke partijske organizacije, iako nakon pada Nade Dimić i Milana Malešević ni za koga nisam znao. Lutao sam nekoliko dana karlovačkim ulicama obučen u vojničku uniformu. Vjerovao sam da sam tako

manje uočljiv za ustaške agente.[4] Idući od mjesta do mjesta gdje su ranije bile partijske javke i sastajališta komunista naišao sam i na kuću Antuna Matka pokraj karlovačkog groblja na Dubovcu u Nemčićevoj ulici broj 10 gdje sam ranije bio na nekoliko sastanaka. Šetao sam pustom ulicom više puta i promatrao kuću i ulicu. Iz kuće je izašla žena Antuna Magdalena. Prišao sam joj i pitao za Antuna. Prepoznala me je i povela u kući gdje je bio Antun. Pitao sam ga znade li za koga od drugova. Ispričao mi je da je Viktor Koričan pušten iz zatvora i da se nalazi kod kuće. Otišao je po njega. Viktorov stan bio je u blizini pa su obojica brzo došli. Kada sam nakon četiri mjeseca ugledao bivšeg sekretara Rajonskog komiteta KPH Dubovac, kojeg sam ranije i ja bio član, i člana Mjesnog komiteta KPH Karlovac, kojeg sve to vrijeme nisam vidio i ništa o njemu nisam znao, obradovao sam se i mislio da će preko njega brzo riješiti pitanje veze sa OK KPH Karlovac. Izgledalo mi je tada da će se u prvim danima 1942. godine to vrlo važno pitanje biti riješeno. Međutim, o vezi sa OK Viktor mi nije ništa znao reći, ali je imao vezu sa MK Karlovac, a to je bilo mnogo. Vrlo brzo, već drugi dan s Viktorom je na ugovoreno mjesto na sastanak usred karlovačke pijace došao sekretar Mjesnog komiteta Saveza komunističke omladine (SKOJ-a) Karlovac i član Mjesnog komiteta KPH Joža Tome, kojeg sam do tada poznavao samo po viđenju. Od Tornea sam saznao da ni Mjesni komitet nema veze sa OK. Tome me je obavijestio da je na Kordun uspio pobjeći Ivica Tomšić, sekretar MK, kojeg su ustaše pustili iz zatvora na pogreb majke i da je na odlasku, na Kordun, obećao da će ih povezati sa OK. I drugovi iz MK i ja željno smo očekivali obećanu vezu. Vjerovao sam da će mi OK KPH kad uspostavim vezu s njima, jer sam uspio povezati organizacije, dozvoliti da prijeđem na oslobođeni teritorij. Iako bez veze sa OK rad je nastavljen na cijelom terenu, u većini mjesta pod vrlo teškim uslovima. Neprijatelj je to osjećao na cijelom terenu. Vidi se to u već ranije citiranim njegovim izvještajima.

Preko domobrana koji su dolazili iz Donjih Dubrava u Karlovac

4 U mom radu »Put bratstva« objavljeno u Zborniku 3. Historijskog arhiva Karlovac, opisao sam razloge zbog kojih sam se 5. 12. 1941. godine prijavio u domobranstvo, da bi do odluke OK hoću li ostati legalno na terenu ili prijeći u partizane na Kordun, izbjegao progone, omogućio kretanje po terenu i obavljao poslove. Kao ilegalac ne bi se mogao kretati po tako velikom terenu pošto sam poznat po cijelom kraju. Organizacije su bile nedovoljno povezane, a nismo imali pripremljenog druga koji bi se mogao kretati po terenu i zamijeniti me. Opisao sam i kako sam isti dan, nakon što sam se prijavio i obukao uniformu, otišao kući gdje me je dočekala poruka da sam taj dan trebao biti na sastanku u Lasinjskom Sjeničaku. Shvatio sam da je to trebao biti vanredni sastanak sa sekretarom OK Ivom Marinkovićem Slavkom. Drugi dan u Las. Sjeničak išao je Josip Ivančić, ali je Marinković već otišao. Nakon toga po vezisti Nikoli Bastajiću iz Prkosa poručio sam da sam kod kuće i da čekam da me Marinković pozove na sastanak. Opisao sam i kako sam narednih dana, obavljajući mnoge poslove, očekivao poziv vjerujući da je Marinković na obilasku terena i da će me pozvati kad dođe u Las. Sjeničak. Poziv do početka neprijateljske ofenzive na Kordunu, koja je počela 21. 12. 1941. nije stigao. Tada je zapaljeno selo Prkos i moja veza je prekinuta sa Las. Sjeničakom. U ovom radu opisao sam detaljnije i događaje i rad naših organizacija u to vrijeme.

saznao sam da tamo postoji mogućnost da se dođe do partizanskog teritorija. Kasnije mi je uspjelo ući u sastav grupe domobrana određenih da zamijene dio posade u Donjim Dubravama. Oprostio sam se sa Tome Jožom i nekim drugovima, kojima sam saopćio da idem u partizane, oprostio se sa suprugom i majkom, po njima pozdravio sinčiće, jedan je bio star tri, a jedan četiri godine i 6. veljače 1942. godine napustio Karlovac. Među domobranima pošao sam u potragu za vezom sa OK. Opet u nepoznato. Napustio sam teren za koji sam bio zadužen. Meni je izgledalo da je učinjeno ono što se u postojećim uslovima moglo učiniti. Obavljen je veliki dio posla. Za vezom koju nisam uspio uspostaviti morao sam nastaviti traganje, ali izgledalo mi je da sam na dobrom putu da je uspostavim.[5]

Stigavši u Donje Dubrave upoznao sam dvojicu domobrana iz Zumberka. Njih spominjem u prvom pismu Okružnom komitetu, koje sam poslao 9. veljače. Bio je to Nikola Heraković i jedan drug kojem prezimena nisam zapamtio. Oni su me prvi upoznali sa situacijom među domobranima u posadi i nešto su znali o terenu oko Ponikvi. Mislim da su tamo i odlazili i razgovarali sa ljudima. Pričali su mi i o Žumberku i Zumberčanima. Njih dvojica su pristali da, čim uspostavimo vezu sa partizanima, organiziramo napad na posadu i omogućimo razoružanje iste bez borbe i pođemo zajedno u partizane. Naš plan je bio da oni, kad okopni, sa Korduna pođu u Zumberak gdje bi organizirali NOB-u.

Kad sam preko Jelene Jeke Rebić 9. veljače 1942. godine poslao pismo Okružnom komitetu bio sam siguran da ću za nekoliko dana dobiti odgovor sa oslobođenog teritorija Korduna. Dani su prolazili. Odgovora nije bilo. Nije mi preostalo drugo već napisati novo pismo. I u ovom drugom pismu Okružnom komitetu, pisanom oko 15. veljače 1942. godine, navodim da bi mogli bez borbe razoružati posadu samo da bi nam trebali javiti kada bi došli: »Svakako mi odmah javite kako da uredimo da li da idemo k Vama ili da ostanemo i da se vratimo u Karlovac ...« — pisao sam. Začudio sam se kad mi je kasnije Đuro Rebić vratio kovertu u kojoj sam poslao pismo za OK KPH Karlovac u Petrovoj gori na Kordunu. Na koverti je bilo potvrđeno da je pismo na vezi primljeno. U približno isto vrijeme primio sam pismo Štaba bataljona u Perjasici ili sekretara KK KPH Veljun Mihajla Velimirovića. Istom tada shvatio sam zbog čega mi OK ne odgovara na moja pisma. Nije mi preostalo drugo, morao sam 24. veljače 1942. godine odgovoriti na to pismo. Odgovor je sačuvan. Iz njega se donekle razabire i sadržaj pisma koje sam primio. Naime, vidi se da drugovima moja pisma nisu

5 Iz zapisnika sa sjednice OK Karlovac, od 17. do 19. siječnja i 8. veljače 1942. vidi se da je i OK nastojao uspostaviti veze s okupiranim teritorijem jer nije u to vrijeme bio povezan ni s organizacijom KP u Dugoj Resi, ni s gradom Karlovcem, ni s kotarima Karlovac i Pisarovina za koje sam bio ja zadužen.

jasna. Pitaju me zbog čega se ne potpisujem. Traže da im pošaljem metaka. »Svakako da ne može biti jasan izvještaj koji nije na vas upućen, a da je stigao na određeno mjesto onda bi tamo bio jasan ...«, odgovaram na ovo pismo i nastavljam, »... Meni je čudno da naši kuriri jednostavno otvore pismo koje glasi na Okružni komitet Karlovački u Petrovoj gori i onda kovertu pošalju natrag i na leđima napišu da su pismo primili. I onda svakako da stvar ne može da bude u redu i mora doći do zabune... molim Te reci našim kuririma da nikad ne otvaraju poštu koja na njih ne glasi...« Između ostalog u pismu navodim da ćemo metaka poslati koliko ćemo moći.

Dvadeset četvrtog veljače 1942. godine morao sam opet o svemu pisati Okružnom komitetu. Nastala je tu, u Donjim Dubravama, cijela prepiska, kao u nekom našem uredu, u nekoj bazi, na oslobođenoj teritoriji. Ja jedino nisam mogao čuvati pisma koja sam dobivao, jer bi to ipak bilo neoprezno. U početku pisma Okružnom komitetu navodim da sam im ranije pisao dva pisma, ali pošto ih je kurir otvarao, a adresu poništio, nisu ih drugovi mogli otpremiti na određeno mjesto, već su smatrali da je to njima poslato. Iz ovog pisma vidi se da sam sa drugovima u Perjasici dogovarao o razoružanju posade u Donjim Dubravama, ali da oni ne namjeravaju ovdje izvoditi nikakvih akcija. Sekretar Okružnog komiteta Ivo Marinković Slavko u svom pismu, od 28. veljače 1942. godine, komandantu bataljona u Perjasici Milutinu Karasu između ostalog pita zbog čega nije ništa sa mnom ugovarao za razoružanje posade što je također trebalo urediti. »Ne znam koji su te razlozi rukovodili da ništa ne poduzimaš za razoružavanje domobrana u Dubravama kad imaš tako zgodnu priliku ...«. Mislim da je tada samo u školi u Donjim Dubravama bilo oko 30 karabina, nešto bombi i municije, a osim dva Žumberčana mislim da su bila još četvorica domobrana sa kojima sam bio dogovarao o razoružanju posade. Ne sjećam se koliko sam metaka slao po vezi. Svakako je to bilo vrlo malo prema onom što smo sve u Donjim Dubravama mogli pokupiti bez borbe. U jednom pismu odgovaram Milutinu Karasu na njegovo pismo kojim nas je pozvao u partizane. Pišem mu da smo prije prelaza u partizane mislili pomoći u razoružanju posade, da ja sam ne mogu odlučiti hoću li ostati vani ili prijeći na oslobođeni teritorij, da to mora odlučiti viši forum, pošto je naš rad vani najvažniji. Sačuvano je i pismo sekretara KK KPH Veljun Mihajla Velimirovića Okružnom komitetu pisano nakon ovog mojeg pisma Karasu. Velimirović piše OK da Karaš traži hitno odobrenje za moj prelaz na oslobođeni teritorij, jer da postoji opasnost da sve propadne ukoliko već nije propalo. Ali to je pisano već kad su pisma Okružnog komiteta za Karasa i mene od Velimirovića poslana Karasu.

Teško je bilo čekati u Donjim Dubravama. Dani su prolazili sporo, a približavalo se proljeće. Donekle sam kratio vrijeme knjigama koje sam našao u ormaru školske biblioteke. I ako su drugovi

iz Karlovca došli 22. veljače u Donje Dubrave 1 kako se vidi iz mojeg pisma OK-u, dogovorili smo da opet dođu u subotu ili nedjelju. Od OK sam tražio da mi pošalju materijale za grad Karlovac i kotar Karlovac, Pisarovina i Jastrebarsko, koje će drugovi ovaj puta prenijeti u vlaku. Ja sam se ipak u Donjim Dubravama osjećao negdje na pola puta. Svoj teren sam napustio, a u partizane nisam stigao. U istom pismu, od 24. 2. 1942. opet sam pisao OK-u da s obzirom na to da drugovi u Perjasici ne namjeravaju vršiti akcije u Donjim Dubravama postoji mogućnost da se ja vratim na teren, kući u Pokuplje, o čemu tražim da OK odluči, a Žumberčani bi se, kada okopni, sa Korduna prebacili do nas u Pokuplje. Mi bi ih dočekali na ušću Kupčine i odveli do Jastrebarskog, odakle bi prešli u Žumberak. Navodim u pismu i da je Komanda partizanskog odreda Perjasica tražila od nas da ja i Žumberčani idemo preko, »... a Vi odlučite da li da idemo ili da napravimo po mom mišljenju.. .«.

Naveo sam ovih nekoliko detalja da bi se barem donekle vidjelo što se je sve događalo za vrijeme mog boravka u Donjim Dubravama na putu u partizane.

Cijelu 1941. godinu, sve do prekida veze sa Okružnim komitetom, za ovaj teren izvještaji su podnošeni usmeno. Ova moja tri pisma iz Donjih Dubrava prvi su pisani dokumenti sa kotara Karlovac, Pisarovina i Jastrebaresko. Iako nepotpuno, iz njih se ipak dobiva pregled situacije, organizaciono stanje naših organizacija i ocjene. Podaci su i u mom izvještaju koji je pisan za Drugu konferenciju, a do nedavno u Institutu za historiju radničkog pokreta Hrvatske bio je zabunom stavljen u 1941. godinu, jer je i datum krivo napisan. Na konferenciji sam usmeno podnio skraćen izvještaj. Ono
0 čemu zbog konspiracije, detaljno sam govorio na samoj Konferenciji, već sa sekretarom OK jesu djelimični planovi za buduću organizaciju i rad na terenu između Kupe i Save i Kupe i Mrežnice. O tome u pismima iz Donjih Dubrava iznosim prijedloge Okružnom komitetu.

Dvadeset osme veljače 1942. godine Okružni komitet KPH Karlovac odgovorio je na moja tri pisma poslata iz Donjih Dubrava. U prvom dijelu pisma sekretar OK Ivo Marinković Slavko piše da su primili moja pisma i da su im se vrlo obradovali. Kritikuje me i piše da su smatrali da sam umjesto u vojsku trebao doći k njima. Ističe značaj mobilizacije Hrvata u partizanske odrede. Napominje da se okupator priprema da se umjesto na ustaše osloni na četnike
1 druge velikosrpske reakcionare.

Veseli ih, piše Slavko, što iz mojih izvještaja vide da smo nastavili rad iako nismo imali veze s njima. Kaže da je vrlo važno da hrvatska sela. koja spominjem u izvještaju, budu povezana, da na povezivanju hrvatskih sela moramo uporno raditi i da moramo postići da u svakom hrvatskom selu budemo imali partijsku jedinicu.

Na moje traženje da odluče da li da idem k njima ili da se vratim

na teren u Pokuplje, piše da ne odobravaju da se vratim kući i traži da odmah pređem k njima, jer ću od tamo moći lako doći u dodir s drugovima koji su ostali na terenu, a neću biti u opasnosti da me ustaše uhapse. Obrazlaže da ću na sastanke u hrvatska sela preko Kupe ići sa oružanom pratnjom koja će mi osiguravati put, jer mi nemamo toliko partijaca da bismo ih mogli prepustiti ustašama da ih pohapse. »Zato odmah dođi k nama. S tobom neka dođu i drugovi iz Zumberka ...«. Piše mi i o 2. konferenciji KPH za okrug Karlovac, koja će početi 12. marta u Kladuši i da na konferenciji zastupam karlovački kotar i podnesem izvještaj o stanju u njemu.

Slavkovo pismo primio sam 2. ožujka negdje pred noć. Eto koliko je trebalo boraviti u Donjim Dubravama, iako sam vezu pronašao za samo dva dana, dok je Okružni komitet dobio moja pisma i odgovorio na njih. Ovo je bilo prvo pismo koje je OK KPH Karlovac u toku NOB-e poslao za organizacije o kojima se ovdje govori. Čitao sam pismo i radovao se. I opet čitao i čitao. Tko zna koliko puta. Nisam više mogao čekati da li će Štab bataljona u Perjasici donijeti odluku o razoružanju posade u Donjim Dubravama, za koju mi i Slavko piše da, ako mi drugovi iz Perjasice predlože neku zajedničku akciju da je izvršnim bez oklijevanja, jer ako se oni za akciju odluče ona će se moći izvesti i pomoću veze koja će u posadi u školi ostati. Za mene su svi poslovi ovdje bili završeni. Saznao sam da se vraćam na teren gdje sam ranije radio, ali kao partizan sa puškom u ruci.

Dogovorio sam iste večeri da me idući dan vodič sačeka na putu koji iz Generalskog Stola vodi u Donje Dubrave, na križanju sa putom koji vodi u zaselak Donjih Dubrava lijevo od ceste prema rijeci Mrežnice. Spremao sam se za put.

Natovario sam torbu sa 5 bombi i 150 metaka i naoružan karabinom 3. ožujka 1942. godine krenuo na put. (Žumberčanin Nikola Heraković nije pošao sa mnom. On je prešao u partizane oko 10 dana poslije mene. Drugi Žumberčanin koji se tada spremao da pođe s nama nije došao s njim. Nije mi poznato da li je u međuvremenu otišao kući ili je odustao. Mirko Popović iz Pokupskog, kotar Pisarovina, koji ie s nama bio u Donjim Dubravama došao je u partizane krajem ožujka. Grga Milašinčić zapamtio je da se k njegovoj grupi, sa grupom Mate Mejašića, priključio još jedan drug koji je u partizane prešao iz domobrana u Donjim Dubravama.

U Generalskom Stolu kupio sam cigarete i krenuo cestom prema Donjim Dubravama. Na ugovorenom mjestu sačekao me visok crn mladić. Nosio je, ako se dobro sjećam, kratki kaputić, ruke je držao i džepovima* Gazeći visok snijeg, koji se počeo topiti, stigli

* Trećeg svibnja 1970. posjetio me pukovnik JNA Milan Jaković rodom iz Donjih Dubrava. Ispričao mi je da je bio taj omladinac koji me je sačekao. Obavijest o tome primio je od Sime Karapandže, jer on nije imao direktne veze sa Jekom i Đurom Rebić. Sjeća se Jaković da se nelagodno osjećao, jer ništa o meni nije znao, a bio sam naoružan i da sam ja to primijetio i da sam, kad smo sišli s ceste i putem krenuli prema Mrežnici, skinuo karabin i dao mu ga, a pošto je prtina bila uska, da sam ja pošao prvi, a on za mnom.

smo u dio sela Donje Dubrave mokrih nogu. Svratili smo u jednu kuću da sačekamo drugog vodiča koji će me odvesti do rijeke. Jedna mlada snaša, vidjevši kako sam mokar, uzela je s kreveta bijele vunene čarape i rekla: »Evo druže. Uzmi ih. Svejedno je tko ih nosio. Oplela sam ih za vas drugove. Znam kamo odlaziš. Mokre su ti noge od snijega. Preobuj se. Čarape će ti dobro pokriti cipele da u njih neće moći ulaziti snijeg ...«. Iz riječi i držanja te lijepe žene izbijala je sva toplina pažnje kojom je narod bdio nad svojim borcima. Ta mlada žena bila je, kako se sjeća pukovnik Milan Jaković, Marija Jaković. A njen drug bio je, kako kaže Jaković Milan, Nikola Jaković Čulić, tada općinski odbornik. Dok sam ja bio gost u njihovoj kući, on nije bio kod kuće.

Stigli smo na rijeku Mrežnicu. Uvijek sam volio rijeke, ali susret sa Mrežnicom, dolazak na ovu rijeku bio je sada nešto više od susreta sa rijekom. Mrežnica je bila nešto više od toga. Duboko usječena u visoke obale ona je bila prepreka za neprijatelja. Na njenoj desnoj obali bio je oslobođeni partizanski teritorij. Stari mlinar, na desnoj obali rijeke, otisnuo je čamac od vodenice, veslao i prilazio nam. Oprostio sam se sa vodičem. Oprostio sam se sa Donjim Dubravama. Oprostio sam se sa jednim razdobljem legalnog kretanja i ilegalnog rada na okupiranoj teritoriji.

Sunce se već bilo popelo iznad rijeke. Njegove slabe, ali ugodno tople zrake, padale su po rijeci. Čamac je plovio prema desnoj obali. Maleni valovi tihog južnog vjetra razbijali su se o njegov desni bok lupkajući o oplatu. Kako se to, taj prijelaz rijeke na putu u slobodu usiječe duboko u sjećanje.

Kako se pamti ta dubravska veza. Kako trajno živi u sjećanju kao draga uspomena ta staza slobode kojom će mnogi proći.

Stajao sam u čamcu, okrenut naprijed prema pramcu, nestrpljiv. Približavali smo se desnoj obali Mrežnice. To je bio dio oslobođenog Korduna, kojeg je branilo sedam partizanskih bataljona, organiziranih u dva partizanska odreda, kojima je komandovao Štab Grupe NOPO Korduna.

Na desnoj obali Mrežnice stajao je kraj vode komesar Simo Karapandža. Čim smo se sreli izgledalo je kao da se već godinama poznajemo i radimo zajedno. Tada nisam ni slutio da je Jelena Jeka Rebić, gostioničarka iz Donjih Dubrava, Simina rođaka (tetka) (Saznao sam to tek 1969. godine). Bombu koju sam mu poklonio objesio je o remen što mu je visio na opasaču. Dok smo se opraštali sa mlinarom on je primijetio Simi da će sada biti jači kad prelazi preko. Pokazao je rukom prema Donjim Dubravama.

Simo Karapandža i ja krenuli smo prema Perjasici. »Najprije idemo u Štab bataljona. Od tamo ćemo preko Veljuna u Okružni komitet«, upoznao me Simo.

Odlaskom iz Donjih Dubrava moje veze nisu prekinute ni sa Kotarskim komitetom Veljun, ni sa Štabom 1. bataljona 2. KPO u Perjasici sa Donjim Dubravama. Tako već u izvještaju za kon-

ferenciju, pisanom nakon dolaska na oslobođeni teritorij, navodim da ću se povezati sa Žumberčanom Nikolom Herakovićem, koji je bio ostao u Donjim Dubravama i u partizane je došao poslije mene, da mi dade imena ljudi u Žumberku kojima se možemo obratiti za organiziranje NOP-a. Na Konferenciji su moje veze sa Simom Karapandžom, Milutinom Karasom i Mihajlom Velimirovićem očvršćene. Oni su znali kakvi zadaci stoje pred nama u organiziranju NOP-a u hrvatskim krajevima. Simo Karapandža je već na Konferenciji obavijestio da postoje veze sa hrvatskim selima Grabrk, Bosiljevo i Tounj. Bosiljevo je potpalo pod KK Karlovac. Obavijestio je i da postoji veza sa domobranima, da nam neki domobrani uručuju municiju i da domobrani u Donjim Dubravama dobivaju letke Komunističke partije. Naveo sam već da su iz Donjih Dubrava u partizane došli, iz tamošnje domobranske posade, Nikola Heraković iz Žumberka, Mirko Popović iz Pokupskog, kotar Pisarovina i prema sjećanju Grge Milašinčića još jedan domobran, koji je ušao u grupu Mate Mejašića, gdje ga je on našao.

Moj put sa Konferencije vodio je prema Ostrožinu i Sjeničaku. Iz Sjeničaka sam uveče 19. ožujka 1942. godine namjeravao, preko popaljenog sela Prkosa, prijeći u Pokuplje. Neprijateljska ofanziva, koja je taj dan počela, onemogućila je prijelaz Kupe na ovom pravcu, a slijedeći dan i na pravcu Gabrićeva četa, Banska Selnica, Pokupska Blatnica, a zatim i na pravcu Tušilović, Kamensko. Dvadesetog ožujka napustio sam Vojnić, koji je bio bombardiran i obasipan mitraljeskim rafalima iz neprijateljskih aviona, koji su gađali kolone naroda, kola i stoke u povlačenju prema Petrovoj gori. Sa Rafkom Taborom krenuo sam put Krnjaka i dalje na zapad. Istom 26. ožujka prešao sam sa Jožom Benićem i Tomom Mihalićem Tobijem na teritorij Barilovića, odakle sam tek nakon 14 dana nastavio put u Vučjak, općina Netretić, a zatim u Veliku Jelsu. Dogodilo se, opet, da sam zbog nemogućnosti uspostave veze na liniji Sjeničak, Pokuplje morao, gotovo istim putem natrag, kojim sam i prešao na oslobođeni teritorij.

Iz mojeg prvog izvještaja sa neoslobođenog teritorija, kojeg sam pisao 16. travnja 1942. godine, u Velikoj Jelsi, Okružnom komitetu Karlovac, vidi se da sam ujutro 9. 4. 1942. godine stigao u Vučjak, općina Netretić. Da sam tokom dana stupio u vezu sa partijskom organizacijom u Velikoj Jelsi i ugovorio za uvečer sastanak sa partijskom organizacijom i partizanskom grupom od 9 drugova, koja se tamo oko ilegalaca Mate Mejašića okupila. Međutim taj dan došao je kurir I. Korenić, kojeg je Simo Karapandža uputio u Karlovac. On se je u predgrađu Karlovca Borlinu upoznao sa Nikolom Tuškanom, gostioničarom u tom mjestu, koji je radio u NOP-u i bio povezan sa drugovima iz partijske organizacije u Velikoj JelSl. Tuškan mu je povjeravao da dolazi od partizana, pa ga je povezao sa drugovima iz Velike Jelse, gdje je sastao i drugove iz grupe Mate Mejašića. I pošto je za grupu dulje zadrža-

van je na ovom terenu bilo otežano, čim je pala noć, pošli su sa kurirom prema vodu Dubrave, ne sačekavši moj dolazak.

Prema tome, 9. travnja 1942. godine, uspostavljena je direktna veza između voda Dubrave i partijske organizacije kotara Karlovac« ... a nakon toga su ostale veze i dalje preko istog mjesta kuda je bio vezan i MK Karlovac i već na slijedeću vezu je došlo drugova i drugarica iz Zagreba i Karlovca...«, pisao sam nešto kasnije u izvještaju o provali na ovom terenu.

Iz mojeg izvještaja od 16. 4. 1942. Okružnom komitetu Karlovac vidi se i da taj dan šaljemo grupi Mate Mejašića, pri vodu Dubrave, još dva karabina. Kad su pošli na put bili su opremljeni sa 6 pušaka, oko 1000 metaka, nešto pištolja, dosta baruta i dinamita. Pet pušaka je bilo sakupljeno na terenu, a jednu su nabavili drugovi iz Karlovca. Municije su nešto dali drugovi iz Karlovca, a nešto je bilo na terenu.

O ovoj vezi, uspostavljenoj 9. travnja 1942. godine, između partijske organizacije kotara Karlovac, a nekoliko dana kasnije i partijske organizacije grada Karlovca i partijske organizacije Zagreba i voda Dubrave, koja je od voda išla preko Dubrava do Veljuna i OK Karlovac i 1. bataljona 2. KPO i obratno postoji više dokumenata. 18. travnja 1942. godine sekretar OK Karlovac dr Savo Zlatić Mićo pisao je, između ostalog, Simi Karapandži. Bio je to odgovor na izvještaj Sime i na njegovo traženje da OK tamo na teren uputi nekoliko iskusnih političkih radnika, odgovor OK da i drugi traže isto, da takvih kadrova OK ne može dati.« Jedino što sam uputio drugu Velimiroviću pismo da vam instruktora KK Veljun koji je po narodnosti Hrvat, pošalje da ga vi zatim prebacite na rad u onaj hrvatski kraj. Drugove iz Zagreba koji su došli, ako su partijci neka se odmah prebace do mene u Petrovu goru da sa njima porazgovorim ... Javi mi potanko koji su tih 9 drugova iz Karlovca, na kojem mjestu je bio njihov logor i da li imaju vezu sa partijskom organizacijom u Karlovcu.« Dvadeset prvog travnja 1942. godine Okružni komitet je pisao Kotarskom komitetu Veljun o vezama za koje je pisao Karapandža. Pošto nije bilo sigurno da li je KK to pismo primio Okružni komitet je 25. travnja opet u pismu ponovio: »Onog druga iz Zagreba koji je kod vas određen za instruktora pošaljite tamo na rad. Osigurajte vezu sa Zagrebom i Karlovcem i to neka u svoje ruke uzme drug Velimirović. Drugovi koji su onim putem došli iz Zagreba neka dođu do Štaba Grupe i do Miće, ako su partijci, odnosno skojevci. Drug Mate Mejašić koji se prema izvještaju druga Karapandže nalazi u blizini Dubrava neka uspostavi čvrste veze sa vama, neka se prebaci na svoj stari teren oko Karlovca da tamo vrši akcije, i neka uspostavi sa onog terena vezu sa Karlovcem i sa Žumberkom . . .« U istom pismu Okružni komitet piše i da Rajonskom komitetu Duga Resa i Mjesnom komitetu Karlovac: ».. . preko Dubrava ili Duge Rese pošaljite sve ukupno 5 primjeraka »Dvije taktike«, 24

god. Crvene armije«, »Vjesnika« 10, po 4 objašnjenja za rad NOF i po 3 primjerka »Mladi komunista« ...«.

Dvadeset šestog travnja 1942. godine primio je Okružni komitet ovom vezom Velika Jelsa, vod Dubrave — Veljun — Okružni komitet, moj izvještaj od 16. travnja i iz njega saznao o ovoj vezi koja je išla i od partijskih organizacija Karlovca i Zagreba.

I Kotarski komitet Veljun opširno je pisao 29. travnja 1942. godine Okružnom komitetu i o vezama i događajima u vezi sa organizacijom veza na ovom pravcu: »Što se tiče veza sa Karlovcem i Zagrebom za koje je OK pisao, stvar stoji ovako: u jednom selu kraj Bosiljeva I. K. otišao je u Karlovac i sasvim slučajno došao u vezu sa onom desetinom. On im je obećavao da će ih odvesti do Dubrava, ali mu oni nisu mogli vjerovati. On je spomenuo Karapandžu i tada mu se povjerovalo jer se u toj desetini nalazi jedan Karapandžin kolega iz škole. Kada je ta desetina došla bili su pozvani u Drežnicu i tamo otišli. Drug Mejašić je slab na noge i ne može da vrši funkciju komesara ili komandira. Veza sa Karlovcem održava se dakle preko toga druga, a on već zna sa kime ima vezu u Karlovcu. To bih naveo, ali nisam siguran da će ovo dobro pismo putem proći . . . Veze sa Žumberkom nema. Onaj drug domobran (koji je bio odgovoran za kotareve Karlovac, Pisarovina, Jastrebarsko) piše da bi trebalo da se Nikola domobran prebaci iz Dubrava radi veze sa Žumberkom jer je on Žumberčanin.. .«. KK Veljun piše da se cestom Lujzijanom može doći direktno u Karlovac, da postoje dva hrvatska sela (Stative i Ladešić Draga) u kojima se može odmoriti. Piše i da Mato Mejašić poznaje sela oko Karlovca i da ima hrvatskih sela u kojima partizani mogu dobiti hranu, odmoriti se i postavljati zasjede bez bojazni da će ih civili odati. U izvještaju se navodi da »onaj odgovorni drug predlaže razoružanje Jamadola, u kome se nalazi oko 160 vojnika. Međutim Jože Benić kaže da bi kod toga trebalo biti oprezan jer se Karlovac nalazi u neposrednoj blizini i jer se tu nalaze municijska skladišta...«. KK piše i da im je obećano da će iz Karlovca u gnjoju poslati jedan puškomitraljez. Međutim, usmeno im je rečeno da to ostave za onu desetinu koja tamo operira. Navodi da u Karlovcu dva omladinca prenose municiju i poštu, da je jedan u ustaškoj organizaciji, a drugi u Kulturbundu. Piše i »Karapandža je usmeno kazao Mejašiću da ode u Karlovac i da stupi u vezu sa onim odgovornim drugom pa da zajednički osnuju što veći odred, a naši će im davati pomoć. Njima treba poslati iskusnih drugova partizana. Mejašić je rekao da očekuje pismo da li se osušila Draganić šuma i onda tamo mogu biti stalno . . .«. Osim iznešenog KK Veljun piše i da je onaj »odgovorni drug rekao da bi trebalo da se u ta sela šalje što više propagandističkog materijala. U istom izvještaju Kotarski komitet obavještava Okružni komitet: »Iz D. Dubrava ima sigurna direktna veza sa Zagrebom« i Centralni komitet KPH pisao je 6. 5. 1942. godine Okružnom komitetu Karlo-

vac i o ovoj vezi: »Drug Mate Mejašić bio je kod nas dok smo bili u Drežnici. Stavili smo mu dužnost da u sporazumu s partijskom organizacijom u Karlovcu radi na mobilizaciji partizana u hrvatskim krajevima oko Karlovca i da uspostavi kanal za prebacivanje drugova iz Zagreba. Taj kanal već funkcionira...«.

Naveo sam ovih nekoliko detalja da bi se vidjelo kako su za nas bile važne ove veze. I Vlado Novaković i ja brinuli smo o njihovoj sigurnosti. Pisali smo o tome i Simi Karapandži. Padom kurira I. Korenića i provalom u Velikoj Jelsi, Borlinu i okolici i provalom u Karlovcu početkom svibnja 1942. godine na ovoj vezi nastale su velike poteškoće, a sa Karlovcem i Zagrebom veza je ovim putem bila i prekinuta. Međutim, sa ovog terena, sa zapadnog dijela kotara Karlovac, veze sa vodom Dubrava i preko Donjih Dubrava na oslobođeni teritorij Korduna su pojačavane i širene, a preko karlovačkog terena vodile su sa Korduna sve do Žumberka i Slovenije. Ovom vezom dva puta je putovao Viktor Koričan. Jednom je putovao iz grupe Mate Mejašića, a jednom iz reorganizirane grupe Grge Milašinčića. Tada je došao na rad u Pokuplje. Od Ponikvi preko Donjih Dubrava i preko Mrežnice vraćala se na Kordun prva grupa Grge Milašinčića nazvana Kozjača, radi reorganizacije. Bilo je to krajem travnja 1942. godine. Ovom vezom otputovao je iz objedinjene grupe Grga Milašinčića i Mate Mejašića Mirko Popović iz Pokupskog, koji je u partizane došao iz domobranske posade u Donjim Dubravama. On je otišao u četu Ključku u Pokuplju. Grga Milašinčić slao je ovom vezom izvještaj njegove grupe sa teritorija kotara Karlovac svojoj Komandi na Kordun. Poznato je da je Heraković Nikola, Žumberčan, koji je u partizane došao iz domobranske posade u Donjim Dubravama, a nalazio se u objedinjenoj grupi Grge Milašinčića i Mate Mejašića, ovu grupu vodio od rijeke Kupe u Žumberak. Ovom vezom, kako se sjeća Grga Milašinčić, iz Žumberka su preko Slovenije putovali i nosili Grgin izvještaj Štabu Grupe KPO Ivica Gojak i Stevo Jančić. Kako je to sve bilo povezano...

Partizani i politički radnici koji su bili na ovom terenu imali su stalne veze sa vodom i četom Dubrave i sa Donjim Dubravama.

Za ovaj rad koristio sam naše dokumente iz NOR-a i zaplijenjene neprijateljske dokumente pohranjene u Institutu za historiju radničkog pokreta Hrvatske i u Historijskom arhivu Karlovac.

— Zbornik 3 i Zbornik 4, HAK

— Zbornik Vojnohistorijskog instituta tom V, knj. 3 i 4 i tom XIII, knj. 1. i 2.

— Izvještaj Vrhovnog šefa pododelenja I-C policijske ustanove za grad Zagreb od 15. siječnja 1942. godine Direkciji za javni red i sigurnost NDH (fotokopija se nalazi pohranjena uz kopiju rukopisa ovog rada).

Posebno sam koristio:

— Pisma sekretara **OK** Karlovac Ive Marinkovića Slavka od 28. 12. 1942. godine Milutinu Karasu i meni.

— Moja dubravska pisma od 9. 2. 1942. oko 15. i 24. 2. 1942. godine Okružnom komitetu i pisma koja sam poslao KK Veljun, Milutinu Karasu i Simi Karapandži, i moj izvještaj, pisan na oslobođenom teritoriju za Drugu konferenciju KPH za Okrug Karlovac.

— Izvještaj KK Veljun i Sime Karapandže Okružnom komitetu.

— Moj prvi izvještaj sa neoslobođenog teritorija pisan 16. 4. 1942. godine OK-u.

— Pisma sekretara OK dr Save Zlatica Miće Kotarskom komitetu Veljun, Simi Karapandži i meni.

— Pismo Centralnog komiteta KPH od 6. 5. 1942. godine Okružnom komitetu Karlovac.

— Sjećanja Milana Jakovića, Grge Milašinčića, moja sjećanja i moje ranije radove u kojima se spominje dubravska veza. Zapisnike sa sjednica Okružnog komiteta KPH Karlovac od 17. do 19. siječnja, 8. veljače i 10. ožujka 1942. godine.

Mduricije Magašić

Odlazak u partizane

Partizanski punkt Donje Dubrave

Kako izići iz okupiranog Zagreba na oslobođeni teritorij, kako doći do partizanskih odreda negdje u Žumberku, Baniji, Kordunu, ili nešto dalje u Lici, Gorskom kotaru ili Slavoniji? To je najčešće bio opasan podvig.

Zimi, početkom 1942. godine, oko tisuću ilegalaca čekalo je da se prebace iz grada preko razgranatih ilegalnih veza. Bio sam jedan od njih i nikada ne mogu zaboraviti ilegalni boravak u gradu prepunom neprijateljskih vojnika i s veoma razgranatom mrežom specijalnih policijskih i obavještajnih službi.

Nije bilo lako antifašističkim organizacijama u Zagrebu. Svim je tim borcima, ili barem najvećem dijelu njih, trebalo osigurati stan, hranu, isprave i održavati s njima svakodnevnu vezu.

To samo po sebi govori kako je bilo organizirano i koliku je snagu imala Komunistička partija u gradu. Ta joj je snaga i omogućila da uspješno uključi u narodnooslobodilački pokret ostale antifašističke borce i organizacije, narodnu pomoć, antifašističku omladinu, SKOJ, organizaciju žena i druge koje su raznim svojim aktivnostima obuhvaćale velik dio građanstva i omladine.

Oslanjajući se na tako široko stvorenu frontu antifašističkih boraca, i ovaj se vid ilegalne aktivnosti, izlazak iz grada u odrede, mogao uspješno odvijati.

Ipak, dolazilo je i do povremenih prekida veza za odlazak u partizane, najčešće uslijed neprijateljskih ofanziva, otkrivanja kanala za prebacivanje na oslobođeni teritorij, a ponekad i zbog nesporazuma. Ali to nije nikad duže trajalo, jer su se uz stare veze uspostavljale nove, zahvaljujući sve čvršćem i širem povezivanju ilegalnog narodnooslobodilačkog pokreta u Zagrebu s oslobođenim teritorijem.

Odlazak u partizane ostao mi je u dubokom sjećanju i sada nakon toliko godina. Bio je to zaista duhovit i originalan način, jer sam u partizane krenuo preobučen u željezničara, a još k tome i kao strojovođa, iako nikakve veze nisam imao sa željeznicom niti s radom na njoj. Sve se to odvijalo uz pomoć ilegalne partijske organizacije željezničara u Zagrebu, koja je bila jedan od najjačih ne samo u Hrvatskoj nego i u Jugoslaviji. Željezničari, partijci, zajedno su s Mjesnim komitetom za grad Zagreb veoma uspješno organizirali ilegalno prebacivanje na oslobođeni teritorij, a 1941. i 1942. godine, zbog jake blokade grada, to je bio jedan od najsigurnijih načina ilegalnog napuštanja Zagreba.

Jedan od najpoznatijih punktova za prebacivanje boraca iz Zagreba bio je »Dubravski punk« južno od Karlovca preko kojega je u partizane otišao priličan broj zagrebačkih ilegalaca, zahvaljujući hrabrosti željezničara, dobroj organiziranosti NOP-a u Donjim Dubravama, kao i podršci naroda ovog kraja.

Pregledavajući građu partizanske organizacije željezničara u Zagrebu, utvrdio sam da je na maloj željezničkoj stanici Donje Dubrave tada službovao mladi prometnik Zvonko Hršak iz Hreljina. Zvonko je svakodnevno bio u telegrafskoj vezi s jednim od prometnika u Zagrebu na Glavnom kolodvoru. Njih dvojica često su izmjenjivali šifrirane poruke koje su zapravo značile kada i kojim vlakom i koliko ilegalaca treba dočekati i prebaciti u partizane.

Bio sam tada član Mjesnog komiteta SKOJ-a Zagreba, zadužen za zapadni dio grada koji je obuhvatao Trešnjevku, Černomerec i Kustošiju. Nakon nekoliko provala, posebno nakon otkrivanja jedne grupe skojevaca iz Kustošije, moj je ilegalni boravak u Zagrebu postao neodrživim. Svi članovi tadašnjeg Mjesnog komiteta složili su se s mojim prijedlogom da napustim Zagreb.

Dva prva pokušaja da ilegalno napustim Zagreb nisu uspjela.

Veza preko autobusa za Zumberak u zadnji čas je zatajila, a o tome sam bio obaviješten pred samim autobusom.

Ni drugi pokušaj nije uspio, a umalo da nije i loše završio.

Tada je sa mnom bilo još desetak ilegalaca. Svi smo bili odjeveni kao izletnici. Citava grupa trebala je krenuti prema Zagorju. Oko deset sati ujutro sakupili smo se na Magazinskoj cesti, s desne strane željezničkog podvožnjaka, s namjerom da se ukrcamo

u teretni vlak otvorenih vagona koji su stajali na pruzi. Međutim, podvožnjak i nasip bili su dobro čuvani i mi smo uskoro postali sumnjivi. U zadnji čas, sav zadihan, prišao nam je, čini mi se drug Jura Puklek, i dao nam znak da se smjesta raziđemo. Poslije smo saznali da su ilegalne veze sa Zagorjem bile prekinute i svi smo lako mogli upasti u klopku, pa je pravo čudo da tada nitko nije stradao.

Tek je treći pokušaj uspio. Bilo je to 4. travnja 1942. U sedam sati ujutro, kako nam je bilo rečeno, morali smo se naći pred Tvornicom duhana u Klaićevoj ulici nas trojica ilegalaca — Dinko Tomičić, Vjekoslav Prpić i ja. Međutim, prva se dvojica nisu pojavila, pa je trebalo brzo popuniti njihova mjesta kako bi se iskoristile pripremljene isprave i već organiziran način odlaska. Za to se pobrinuo drug koji je s nama držao vezu. Pojavio se s ilegalcem koji je sigurno nestrpljivo kao i ja čekao da krenemo iz Zagreba. Nikada kasnije toga druga nisam sreo, a saznao sam da je bio španjolski borac i po zanimanju stolar. Nas trojica krenuli smo Primorskom ulicom i u njenom gornjem dijelu preko puta crkve sv. Blaža, ušli smo u kuću, spustili se u suteren, u prostoriju krojačke radionice. Bilo je tu još nekoliko ilegalaca koji su čekali na vezu za odlazak na oslobođeni teritorij.

Dan ranije zamijenio sam svoj novi kaput za iznošeni zimski polukaput s radnikom koji me je primio na spavanje u svoj stan u suterenu u Deželićevu prilazu (sada Prilazu JNA). Učinio sam to kako bih po svom vanjskom izgledu bio što više nalik na željezničara. U krojačkoj smo radionici, moj suputnik i ja, dobili željezničarsku bluzu, kapu i nove isprave. Isprave svijetle crvenkaste boje. U stvari, to je bio nalog koji je izdala Direkcija željezničara Zagreb s potpuno izmišljenim imenom i prezimenom, a iz kojeg se vidjelo da se upućujemo na preuzimanje lokomotive u Srpske Moravice, tada samo Moravice.

Dobili smo i sva ostala potrebna uputstva kako bi se što lakše snašli u svojoj novoj ulozi. Posebno smo upozoreni da na kolodvor uđemo kroz službene prostorije, koje imaju pravo koristiti samo željezničari, jer tu nije bilo ustaške kontrole. Rečeno nam je da se u vlaku, po mogućnosti, smjestimo što bliže vratima vagona, kako bismo u slučaju opasnosti lakše iskočili. Upućeni smo kako da se ponašamo i što da odgovorimo na pitanja konduktera, kako bi po svom držanju bili što prirodniji i uvjerljiviji. Ništa nije zaboravljeno i u vezi s našim izlaskom iz vlaka na maloj stanici Donje Dubrave. Nakon izlaska iz vlaka trebali smo se javiti mladom prometniku koji dočekuje vlak i to pod javkom: »Ima li jaja na prodaju?« On je na to potvrdno odgovorio. Tako smo se nas dvojica novopečenih »strojovođa« u službenim uniformama uputili na vlak koji je iz Zagreba u pravcu Sušaka kretao u 12,30 sati, a stizao u Donje Dubrave oko 15 sati. Uspješno smo prošli kroz službeni ulaz i našli se pred vlakom nešto prije odlaska.

Na moje veliko iznenađenje kod zadnjih vagona prepoznao sam službene pratioce vlaka. Bili su oni meni, kao i ja njima, veoma dobro poznati policijski agenti Jurčić i Kaftanić. Iz stare jugoslavenske policije preuzeli su ih ustaše, i kod kojih su dalje nastavili raditi. Opasnost je bila velika, ali nije se imalo kud. Odluku više nismo mogli mijenjati. Trebalo se pouzdati u naš novi izgled i u sreću. Svaka nervoza i nesmotrenost u takvim prilikama može se skupo platiti, stoga sam pažljivo motrio u koji će vagon ući agenti. Kad sam pred sam odlazak vlaka primijetio da ulaze u posljednji vagon, nas smo dvojica ušli u prvi do lokomotive i zadržali se na samom ulazu.

Već smo prije bili upozoreni da se pregled vlaka i legitimiranje obično završava do Jastrebarskog. Imali smo sretnu okolnost da je vlak prepun i da je tako pregled isprava i prtljaga putnika usporen.

Međutim, naš susret s kondukterom nije bio baš ugodan. Pogledao nas je, izmjerio od glave do pete i zapitao kuda idemo. Odgovorio sam da idemo po lokomotivu u Moravice i predao mu putne isprave. Bio sam čvrsto uvjeren da sumnja u nas i u naše odgovore, ali nisam bio načistu da li se ne želi upuštati u rizik ili je možda povezan s partijskom organizacijom na željeznici. Za svaki slučaj obojica smo držali jednu ruku u džepu, kao da ga imamo na nišanu revolvera, i on se udaljio bez ikakve primjedbe, vrativši nam isprave.

Na našem putu do Donjih Dubrava bilo je i smiješnih situacija koje neću nikada zaboraviti. Naša prezimena nisu bila obična, svakidašnja, i moj suputnik nikako nije mogao zapamtiti svoje novo ime i prezime, pa sam ja morao neprekidno da ga na to podsjećam Vrhunac neprilika nastao je kada su nas putnici pozvali da popravimo neki manji kvar na ulazu vagona. Neko sam se vrijeme kolebao i mislio šta da radim kad se u takve stvari baš ništa ne razumijem. Ipak, odlučio sam da nekako popravim kvar kako ne bih izazvao sumnju. Pogledao sam to mjesto i nasumce povukao i sam ne znam što, i na moju veliku sreću kvar je bio uklonjen. Ova je slučajnost potvrdila naše željezničarsko znanje i tada su počela pljuštati uobičajena pitanja o zakašnjenju i slično.

Vrijeme je prolazilo i mi smo se polako približavali maloj stanici Donje Dubrave. Naše gotovo prazne kofere, s veoma malo osobnih stvari izgurali smo naprijed do samih izlaznih vrata, a čim je vlak stao iskočili smo iz njega i, ne okrećući se, krenuli sasvim mimo prema izlazu. Mladi otpravnik stajao je pred stanicom. Prišao sam mu i usput izgovorio riječi javke: »Ima li jaja na prodaju?« Neprimjetno je potvrdio i tiho odgovorio da se ne zadržavamo i da odmah produžimo prema mjestu. Uputili smo se dalje. Nismo se okretali sve dok nismo čuli da je vlak krenuo, kada nas više nitko ne bi mogao spriječiti. Bio je to za mene istodobno uzbudljiv i radostan događaj. Ne samo što sam se oslo-

bodio neposredne opasnosti, već sam shvatio da nisam više sam i bespomoćan, da sam dio organiziranog naroda, koji vodi računa o svakom svom borcu.

Krenuli smo prema zaseoku, kako nas je uputio mladi željezčki prometnik. Na putu nam se pridružio nepoznati mladić,[1] naša daljnja veza. Po njegovim uputstvima došli smo do jedne kuće u kojoj smo se kraće vrijeme zadržali i preobukli. Naše željezničarske uniforme vratili smo u kofere, kako bi se ponovo službenim kolima vratile u Zagreb i poslužile drugim ilegalcima. Mi smo krenuli prema Mrežnici. Naš se pratilac sporazumio s čovjekom iz mlina na drugoj obali da nas preveze čamcem. Napokon, ukrcali smo se u mali čamac i za kratko vrijeme bili na sigurnom teritoriju, oslobođenom području Korduna.

Prema dobivenim uputama krenuli smo prema Perjasici i već navečer stigli do prve partizanske jedinice. Kad je završila lokalna neprijateljska ofanziva, prebačen sam u selo Ljupču gdje se nalazio štab bataljona čiji je komandant bio Slavko Klobučar Cort.[J] Čekao sam na raspored i nekoliko dana iza toga bio sam u partizanskoj jedinici koja je operirala u plaščanskoj kotlini.

Danas, nakon toliko godina, svaki put kada se približim toj maloj željezničkoj stanici, sjetim se odvažnosti i organiziranosti naroda ovog kraja, koji je prihvaćao veliki broj aktivista NOP-a iz Zagreba i druga Zvonka[3] koji je nešto kasnije bio uhvaćen i strijeljan, pa je tako žrtvovao sebe da bi nas mnoge doveo do slobode.

1 Kasnije sam saznao da je to bio Milan Jaković, poznati prvoborac ovog kraja.

2 Klobučar Slavko, poginuo kao komandant Zumberačko-pokupskog odreda.

3 Zvonko Hršak, rođen 1917. godine u Hreljinu, uhapšen ljeti 1942. i strijeljan od ustaša.

Jo^a Rutti

Prva kazališna predstava 22. aprila 1942. u Donjim Dubravama

Odmah poslije dolaska okupacionih trupa u našu zemlju i formiranja Pavelićeve NDH, kao i u čitavoj zemlji, tako je i u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu započelo organizirano djelovanje patriotskih snaga. U kazalištu su formirani i počeli radom odbori narodne pomoći, da bi već 1941. godine u Hrvatskom narodnom kazalištu bio formiran i prvi narodnooslobodilački odbor. Među ostalim aktivnostima odbora, bilo je i formiranje grupe glumaca i kazališnih radnika za odlazak u partizane. Grupa, koja je bila spremna da ode na slobodni teritorij, već 1941. godine od augusta mjeseca počela je između ostalih ilegalnih poslova raditi i na pripremanju programa kojim je željela da započne svoje djelovanje u partizanima.

Do odlaska grupe u partizane došlo je tek 22. aprila 1942. godine iz, danas za nas u ovom članku, ne toliko bitnih razloga.

U grupi su bili Vjekoslav Afrić, Salko Repak, Milan Vujnović, Zorž Skrigin, Ivka i Jože Rutić. Svi, osim druga Skrigina, koji je u to doba bio baletski plesač, bili su dramski glumci.

Poslije neminovnih peripetija, koje prate ilegalni rad, ova se grupa glumaca 22. aprila 1942. godine prije podne, našla u malom zaseoku Mirići, kilometar, dva udaljenom od željezničke stanice Donje Dubrave, na pruzi Zagreb — Rijeka.

Na željezničkoj stanici Donje Dubrave prihvatio nas je omladinac[1] na vezi. On nas je doveo u ovo malo seoce i smjestio u kuću domaćina Dušana i njegove supruge Ikice Mirić. Tu smo se smjestili da sačekamo mrak i produžimo naš put ka slobodnoj teritoriji Korduna. Dok smo tako očekivali veče i daljnju partizansku vezu, u kuću našeg domaćina dolazili su i ostali mještani ovog i susjednog zaseoka Donji Zatezali, koji su svi, bez izuzetka, bili pripadnici narodnooslobodilačkog pokreta.

U razgovoru sa našim domaćinima, nismo ni primijetili kad su se najednom otvorila vrata jedne susjedne prostorije. U njima se pojavio prvi partizan u uniformi kojega smo mi ugledali. Bio je to jedan od boraca Dubravskog partizanskog voda. Podigao je stisnutu pesnicu u znak pozdrava, i prvi put smo čuli slobodno izgo-

1 Milan Jaković, pukovnik u penziji.

voren partizanski pozdrav »Smrt fašizmu — Sloboda narodu!« Poletjeli smo svi prema njemu, počeli ga grliti. Grlimo se i međusobno. Još samo da stigne mrak, pa da nastavimo put preko ceste i željezničke pruge u Donjim Dübravama ka rijeci Mrežnici i mjestu Perjasici, ka slobodi. Tada, u tom trenutku nismo znali da će taj put, od Dubrava ka slobodi, biti dugačak od prilike oko 20.000 m pješačenja. Da o drugim teškoćama ne govorimo

»Naš partizan« izašao je na vrata, na koja je malo prije ušao, i zviznuo resko kroz prste. Na njegov zvižduk iz obližnjeg šumarka pojavila se desetina partizana koja je isto tako ubrzo bila u našim zagrljajima. Domaćini, koji i sami nisu imali bog zna šta, od srca su nas ponudili kiselim kupusom i kuhanim krumpirima, koje smo u slast svi zajedno pojeli.[2]

I mi smo željeli da na neki način uzvratimo na radost i odlučismo da priredimo improviziranu priredbu za naše domaćine iz zaselka Mirići, Donji Zatezali, Jakovići i Kršići i prvu partizansku desetinu koju smo vidjeli. Izišli smo pred kuću, koja je stajala na jednom uzvišenju gdje se okupilo više žena, ljudi i djece. Pred kućom smo započeli naš prvi, u nizu onih programa koji su slijedili na daljnjem našem partizanskom putu. Program se sastojao iz recitacija, humorsktičkog raporta (»Vrapca«), jednočinke »Prosidba« od Čehova.

Program nije tekao u nekom strogom, organiziranom kazališnom smislu. Bio je to i razgovor i program, jer smo ga započeli, i danas se toga živo sjećam, pričajući našim domaćinima i partizanima kako se u Zagrebu bore i što sve rade ilegalni radnici, zatim o situacijama na istočnom i drugim frontovima. Neprekidno su se miješali naši razgovori, pitanja naše prve partizanske publike na koja smo odgovarali kako smo najbolje znali, i tačke iz našeg programa koji smo još u Zagrebu spremili. Program, razgovori, šale, pjesme i vicevi, sve je to trajalo i kretalo se da nismo ni primijetili kako je došao mrak.

Pozdravili smo se sa našim domaćinima, svrstali se u kolonu izmiješani sa našom partizanskom desetinom, i krenuli na put.

Bili smo u pratnji toga kraja koji su dobro poznavali prilike i svaku stazu. Veče je bilo lijepo, proljetno, puno zvijezda. Na žalost, ne zadugo. Kad smo prešli željezničku prugu, cestu, te jedno seoce
1 uputili se prema šumi Mašnik i rijeci Mrežnici, ubrzo nestadoše zvijezde, nebo se naoblači i kiša, koja nas je i kasnije tako često na našim putevima pratila, poče da pada i ulazi u naša odijela i

2 Dušan Mirić se sjeća da je glumce k njegovoj kući doveo Milan Jaković oko 9 sati prije podne. Tu su bili čitav dan, pa su se okupili ljudi i žene, veselo s njima razgovarali i gledali njihovu priredbu. »Sjećam se da su nas slikali, ali te slike nismo nikada vidjeli. Rado bih vidio te slike, jer je na njima i Marta, moja snaha, majka moga malog **Duška,** njenog sina, koju su ustaše odvele, zvjerski je mučile i ubile već **u** ljeto iste godine. Malo **su** se prevarili
i za hranu. Spremili smo mi za njih kiseli kupus i krumpir, to odmah dok **su** došli, jer smo to upravo imali. Ali smo mi zaklali i kokoši i pekli ih za njih i partizane, gostili smo ih kao drage goste o krsnoj slavi.«

kosti. Išli smo dugo, dugo u tamnoj noći — često posrćući, klizajući se po blatu, padajući, ali sretni i radosni.

Izašavši iz šume Mašnik spustili smo se na rijeku Mrežnicu na već poznati partizanski prijelaz kod Rebića mlina. Preko Mrežnice prevezao nas je u čamcu jedan ćutljiv stari mlinar[3], koji je progovorio tek kad smo svi bili prevezeni na drugu stranu rijeke, pa tada bio je vrlo škrt na riječima. Rekao je samo: Sretno, moja djeco!, i vratio se svojim čamcem natrag do mlina. Mi smo krenuli dalje. Uzbrdo. Najednom nas iz mraka zaustavi oštar glas: Stoj, ne mrdaj! Stali smo kao ukopani. Naš vođa desetine oglasi se: Mile, jesi l'ti? Ovdje Zec.[4]

Isti glas od malo prije, sad već malo blaži, progovori: 'Ajde, naprijed! I mi nastavismo penjanje. Sreli smo se sa dvojicom novih partizana. Jedan od njih bio je onaj oštrog glasa. Poslije pozdravljanja s njima, on nam reče: »Da znate, drugovi, sad ste na slobodnoj teritoriji! Ovo je naša partizanska država, Perjasica, možete pjevati, a još samo malo, pa ćete moći i odspavati. Iako je kiša padala nesmanjenom žestinom, mi smo svi zapjevali i novim elanom krenuli dalje. Došli smo u jedno seoce gdje su nas domaćini smjestili u neku od šiblja ispletenu kolibu, pokrivenu granjem i slamom, punu sijena u koje smo se zavukli i legli da se odmorimo. Bili smo potpuno prokisli. Bilo nam je hladno i san nam je teško dolazio na oči. Ipak, nekako smo zaspali.

Probudio sam se vrlo brzo i izašao iz kolibe. Kiša je bila prestala. Kad sam izašao, ugledao sam potpuno spaljeno i uništeno selo. Ustaše su pred par dana ovdje temeljito obavile svoj crni posao. Na sreću, narod je na vrijeme izbjegao i poslije se vratio, pa odmah počeo sa obnavljanjem svojih domova. Prišla mi je jedna žena. Pozdravila se sa mnom i ponudila mi polurazbijeni čanak mlijeka. Mlijeko je bilo toplo, i u slast sam ga popio. Moji drugovi su još spavali, a ja sam razgovarao sa ženom koja mi je pričala povijest sela. Dok sam tako s njom razgovarao, iz daljine se začula partizanska pjesma. Ugledasmo kako niz jednu kosinu silazi grupa od dvadesetak partizana. Vraćali su se, kako smo kasnije saznali, iz jedne uspješne akcije. Rastegla se kolona od dvadesetak boraca, a žena sa kojom sam razgovarao gledala ih je i Saputala: Bože, bože, vidi, vidi, koliko ih ima. Ka' mrava! Dok je govorila te riječi, lice joj je bilo ozareno, obasjano osmijehom.

Često sam kasnije razmišljao o toj prvoj partizanskoj noći i tom prvom partizanskom jutru, i o toj ženi, koja mi je dala toplog

3 Grupu zagrebačkih glumaca zajedno s desetinom partizana prevezao je mlinar Milovan Pavić iz sela Jakovići — Donje Dubrave.

4 Jaković Todor Zec, hrabar borac, partizan, poginuo kao komesar diverzantske čete u Bosiljevu 1943. godine.

mlijeka iz polurazbijenog čanka, i za koju je dvadesetak partizana bila tolika množina, kao što ona reče: »Ka' mrava«!

To sam jutro shvatio da dvadeset ljudi, koji znaju šta hoće, može stvarno biti sila koja je u stanju da zaštiti i sačuva ono šta treba i vrijedi čuvati.

Partizani su već ulazili u selo, i njihovi glasovi i pjesma probudili su moje drugove. Našli smo se zajedno. Partizani su nam pričali o akciji iz koje se vraćaju, i pokazali nam zaplijenjene puške. One su značile nove borce koji su čekali na njih. I tu smo za ovo zapaljeno selo, i ovu vojsku koja je naišla, isto tako improvizirali priredbu, našu drugu predstavu, a onda smo krenuli dalje.

Išli smo kroz sela Primišlje, Tržić, Zbjeg, Močila i svuda, gdje bi nam se pružila prilika, davali smo svoj program. Tako je to trajalo nekoliko dana na Kordunu, da bi zatim poslije 17 sati neprekidnog marša upadajući do pojasa u snijeg koji se otapao, prešli preko Kapele, i došli u Liku — u Babin Potok, i odatle u Korenicu, gdje se tada nalazio Glavni štab narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Hrvatske.

Nastavili smo svojim radom, sada već organizirano, kao jedinica sa specijalnim zadatkom. Obilazili smo oslobođenu teritoriju, odlazeći povremeno i u neoslobođena sela, gdje smo na brzinu davali priredbe i političke mitinge. Obišli smo čitavu tada oslobođenu teritoriju Like (Lapac, Visuć, Škare, Dabar, Mekinjar, Podlapaču, Gornji Brinjski Kraj, Drežnicu, Jasenak itd.) Na tom terenu ostali smo sve do konca augusta 1942. godine kada smo otišli u Bosnu gdje smo se priključili jedinicama pri Vrhovnom štabu narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.

U zimi 1942. u decembru, ponovo smo došli iz Bihaća u oslobođeni Slunj, gdje smo dali nekoliko priredbi u samom gradu i okolnim selima, i to je bio naš posljednji susret s Kordunom.

Kasnije su nas putevi vodili stazama četvrte, pete i ostalih ofanziva, ali, uvijek smo pamtili i često u razgovorima pominjali ove prve uspomene, prve susrete u Dubravama i Perjasici koji su svakome od nas ostali nezaboravni.

Đuro M. Zatezalo

Prva diverzantska desetina

Od proljeća, pa kroz cijelo ljeto 1942. godine, partizanske snage sa Korduna (1. bataljon 2. KPO u čijem sastavu je bila i Dubravska četa) nanosile su velike gubitke neprijatelju diverzijama na željezničku prugu Karlovac — Ogulin. Česti napadi na neprijateljske posade na toj pruzi i stalne diverzije zadavali su velike glavobolje okupatoru i kvislinškoj Pavelićevoj vlasti. Neprijatelj nije mogao uspostaviti redoviti saobraćaj. Samo što bi uspio popraviti prugu na jednom mjestu, partizani su je već na nekom drugom mjestu razrušili, minirali neki voz i tako opet za izvjesno vrijeme prekinuli i paralisali saobraćaj.

Od formiranja Dubravske partizanske čete, do njenog ulaska u sastav brigade, za nepunih 5 mjeseci, izvedeno je 35 većih i manjih akcija na željezničkoj pruzi. Dubravska četa ih je izvela 18 samostalno. To govori o aktivnosti partizanskih snaga i velikoj šteti koja je nanošena neprijatelju. Takav borbeni tempo bilo je moguće održati zato što je narod Dubrava listom bio za NOB, što su tamo bile sigurne baze i izvori snabdijevanja za pripremu pokreta na borbene zadatke.

Prilikom formiranja krupnijih vojnih jedinica u ljeto 1942. godine, i obrazovanja udarnih bataljona i brigada, borci iz Dubrava odlazili su u njihove sastave. Tako je cijela četa, kao i bataljon kome je pripadala 16. 9. 1942. godine, ušla u sastav Druge kordunaške brigade. Vjerovatno je rukovodstvo NOP-a na Kordunu odmah uočilo da će time oslabiti intenzitet i aktivnost u vršenju diverzija na već pomenutoj željezničkoj pruzi. I zato je već 17. septembra 1942. godine izdvojeno deset boraca i starješina (sedam Dubravaca i tri Kordunaša) i obrazovana prva diverzantska desetina, sa glavnim zadatkom da vrši diverzije na pruzi Karlovac — Ogulin. Iz Dubrava su ušli u sastav desetine Zatezalo Simo — Škerić, komandir, Zatezalo Simo — Cojle, zamjenik komandira, Jaković Tode Zec, Zatezalo Vlade Macan, Zatezalo Dušan Bulek, Zatezalo Dušan Vrbina, Zatezalo Đuro Miladinov. Trojicu Kordunaša predvodio je Dušan Pijevac iz Primišlja sa dvojicom Nikola, mladića iz Kordunskog Ljeskovca. Prezimena im se ne sjećam.

Ova desetina dobila je zadatak, već u Petrovoj poljani, gdje je brigada formirana, da se vrati u Dubrave i odmah otpočne dejstva na željezničkoj pruzi. Nakon dva dana, oko 19. septembra, desetina je stigla u selo Miriće u Donjim Dubravama. Odlučeno je da desetina akcije izvodi dalje od Dubrava, kako bi bilo što manje

represalija nad narodom, jer je već dosta ljudi stradalo od neprijatelja zbog ranije aktivnosti, naročito Dubravske partizanske čete. Sa druge strane na prostoru Dubrava neprijatelj je pojačao i budnost i oružane snage. Vozovi su se kretali veoma sporo i oprezno, tako da je i efekat rušenja pruge bio slabiji, a saobraćaj je, po pravilu, za kratko bio prekidan zbog manjih oštećenja. Od 20. septembra pa do 14. oktobra desetina je izvela dvije krupne diverzije na pruzi između željezničke stanice Zvečaj i Generalski Stol. To je bilo u visini Puškarićeve pilane, na svega nekoliko stotina metara od talijanske posade u Gornjem Zvečaju. Da bi došla do ovog mjesta desetina je u širokom luku zaobilazila naselja i provlačila se desetak kilometara dolinom Globomice. Diverzanti su se kretali noću u najvećoj tišini, a zatim u toku dana po nekoliko sati čekali da se neprijatelj uspava i uvjeri da je pruga ispravna. Na prugu su iskakali i rušili je oko podne kad su vozovi jurili punom brzinom.

U ovim akcijama, u razmaku od svega desetak dana, srušene su dvije kompletne željezničke kompozicije. Dvije lokomotive i desetak vagona survali su se u vrtače pored pruge. Šteta je bila velika jer su vozovi išli punom brzinom, pa su prilikom rušenja u kretanju dalje razarali željeznički kolosijek. Svaki put saobraćaj je bio obustavljen po više dana.

Prva akcija je izvedena po danu oko 11,00 časova. Petnaest minuta ranije prošao je voz. Željezničko osoblje i neprijateljski vojnici nisu pretpostavljali da su partizani »pali s neba« i razrušili prugu. Smatrali su da je pukla šina ili tako nešto. Sa udaljenosti od stotinjak metara iz šumarka, diverzanti predvođeni Zecom i Cojlom, posmatrali su okupljanje Talijana, željezničara i putnika kod srušenih vagona i njihovu žučnu raspravu kako je došlo do udesa. Kada su odjeknuli pucnji i uslijedio juriš desetine prema porušenoj kompoziciji svi su se razbježali. Diverzantska desetina, zaplijenila je bez gubitaka poštu sa znatnom količinom novca i dvije bačene talijanske puške.

Drugi put skoro na isti način srušena je druga kompozicija na istom mjestu oko 13,00 časova. Voz je išao velikom brzinom, nastao je lom, smrskana lokomotiva i vagoni sjurili su se u duboku dolinu pored pruge i razrušili još oko sto metara šina. Ovog puta zarobljen je jedan talijanski podoficir, pištolj bereta i jedna talijanska puška. Međutim, najveći uspjeh ovih akcija bio je što su uništene obje lokomotive i desetak vagona, i što je po nekoliko dana bio obustavljen saobraćaj na ovoj, za neprijatelja toliko važnoj komunikaciji.

Diverzantska desetina bila je stalno u akciji. Čim bi saobraćaj proradio i pruga bila popravljena, diverzanti su se prebacivali na drugi sektor i ponovo rušili. Tako su u istom mjesecu dva puta porušili prugu između Košara i Ogulina, ali do pada vozova nije došlo jer su ili strojovođa ili ophodari na vrijeme uočili oštećeni

kolosijek. U koliko ne bi išli na diverzije onda su redovno noću vršili fingirane napade na posade neprijatelja koji je čuvao prugu. To je Talijane dovodilo do bezumlja i iznuravanja. Znali su po cijelu noć besciljno pucati prema nevidljivom neprijatelju i nemilice trošiti municiju. Tako su razbijali sopstveni strah koji ih je svaku noć hvatao.

Desetina je bila pozvana i 15. oktobra 1942. godine stigla u Perjasicu radi demontiranja nekoliko neeksplodiranih neprijateljskih avio-bombi kako bi eksploziv upotrijebila za nove diverzije. Međutim, već 16. veljače nastupila je velika talijanska ofanziva u međuriječju Mrežnice i Korane na širi rejon Perjasice, Poloja i drugih sela. Uslijed toga desetina se nije mogla vratiti u Dubrave nego se prebacila na desnu obalu Korane u Gornji Skrad.

U Gornjem Skradu desetina se susrela sa komandantom KPO Ćanicom Opačićem koji je naredio komandiru da se desetina što prije probije u pozadinu neprijatelja i da otpočne akcije i diverzije na željezničkoj pruzi, kako bi bar malo olakšali borbu naših snaga protiv Talijana u Perjasici. Ćanica Opačić odredio je desetini za vodiča Juru Drvodelića, borca i radnika iz Duge Rese. On je trebao da sprovede diverzante kroz njima nepoznatu i neoslobođenu teritoriju, između neprijateljskih posada Barilovića i Siče, između Zvečaja i Duge Rese. Međutim, Drvodelić se u tom času nije nalazio u Gornjem Skradu. Čekali su ga dva sata ali on nije stigao. Komandiri su donijeli odluku da se krene bez vodiča, računajući da će se, kad se zna pravac, nekako snaći. Sa prvim mrakom prebacili su se na lijevu obalu Korane, južno od Barilovića, zatim produžili na sjeverozapad prema Mrežnici. Zaobilazili su naselja, da bi neprimijećeni došli do Mrežnice kod sela Bukovi je. Jedan seljak im je objasnio da se skela nalazi na drugoj obali i da je čuva domobran sa željezničke stanice Belavići. Dobili su podatke da će domobran oko 23,00 časa prevoziti radnike za tvornicu Duga Resa koji su rodom iz sela sa desene obale Mrežnice i vratiti one koji idu sa posla iz druge smjene. Taj trenutak je iskorišćen. Rasporedili su se oko mjesta pristajanja skele i nisu dugo čekali. Još skela nije potpuno ni pristala uz obalu, već je Simo Zatezalo Cojle skočio na skelu i razoružao domobrana. Radnici su se iskrcali, a desetina se ukrcala na skelu. Pristigao je i vodič Jura Drvodelić. Sam se probio za njima kad je dobio naređenje. Kada je skela s diverzantima bila nasred Mrežnice gore iznad strme obale kuda ide pruga, naišao je oklopni voz udaljen svega nekoliko desetina metara od partizana. Za trenutak snop svjetla reflektora obasjao ih je, ali na sreću neprijateljski osmatrač nije uočio da se na skeli nalaze partizani. Voz je otišao u pravcu Duge Rese, a diverzanti su se brzo iskrcali na lijevoj obali i odmah počeli razvaljivati prugu.

Ipak, ova akcija nije potpuno uspjela. Primijetio ih je ophodar, pobjegao u pravcu Zvečaja i zaustavio teretni voz na otvorenoj

pruzi. Dakako, ni komandiri nisu bili zadovoljni, jer odmah je trebalo dalje. Zaobilazeći Zvečaj, Generalski Stol, Donje Dubrave, provlačeći se uz rijeku Dobru i potok Globornicu, već slijedećeg dana u podne stigli su u s. Mikašinoviće u Gornjim Dubravama. Iz Perjasice preko Mrežnice čuli su se topovi. Bjesnila je talijanska ofanziva. Gorjela su sela. Posmatrali su talijanske avione kako bombarduju šumu Raletinu, gdje se sklonio narod iz perjasičkih sela. Ni diverzanti nisu smjeli sjediti skrštenih ruku. Krenuli su na prugu između željezničkog mosta na Globomici i željezničke stanice Gornje Dubrave. Udaljenost između ustaške posade na mostu i talijanske na željezničkoj stanici iznosi nešto više od jednog kilometra. U popodnevnim časovima diverzanti su se uvukli u željeznički usjek u tzv. Štrvcu i na brzinu rastavili šine. Tek što su se povukli sa pruge naišao je neprijateljski vojni transport. Lokomotiva i vagoni svalili su se u usjeku. Nastala je panika među neprijateljima. Sa nekoliko metaka diverzanti su popratili rušenje voza i »uvažavajući« odnos snaga, povukli se. Neprijatelj je cijelo popodne nasumice pucao iz pušaka i mitraljeza.

U međuvremenu, naše snage na Kordunu prešle su u protivnapad. U Perjasici i Poloju nanijeli su do tada nezabilježene gubitke Talijanima na ovom prostoru i zaplijenili ogromne količine ratnog materijala. Dubravska diverzantska desetina dejstvujući za vrijeme neprijateljske ofanzive u dubljoj pozadini neprijatelja, rušeći prugu 17/18. oktobra, dala je svoj mali doprinos pobjedi u Perjasici. Za vrijeme ove talijanske ofanzive desetina je uzastopno u dvije noći vršila demonstrativni napad na pozadinske dijelove talijanskih grupa u rejonu Sajmišta kod Generalskog Stola. To je unijelo pometnju u talijanske redove. Cijele noći su pucali i vršili premještanje svojih dijelova na sigurnije mjesto u okviru posade Generalski Stol. Uslijed tih akcija i diverzija na željezničkoj pruzi dva talijanska transporta ranjenika, koji su iz Karlovca prevoženi za Rijeku, kasnili su više od dva dana, što je sigurno uticalo na veće gubitke neprijatelja.

Ovo je bilo nužno zabilježiti kako ne bi pala u zaborav činjenica da je od polovine septembra do pod konac novembra 1942. godine na prostoru Dubrava i šire, kada su naše krupnije snage otišle u druge rejone, uspješno dejstvovala jedna diverzantska desetina, pretežno sastavljena od Dubravaca. Ujedno, ona je bila preteča krupnijih diverzantskih snaga, koje su, služeći se njenim iskustvima, kasnije obrazovane. Desetina je u toku dva mjeseca svog postojanja izvela desetak munjevitih akcija i diverzija na željezničkoj pruzi i stavila do znanja neprijatelju da se sa tog prostora partizani nisu povukli.

Formiranjem udarnog bataljona na Kordunu, koji je ušao u sastav 15. brigade (Treća kordunaška), dio boraca iz ove desetine (Simo Zatezalo Škerić, Simo Zatezalo Cojle, Đuro Zatezalo Miladinov, i njihova tri kordunaška druga) otišli su u Treću brigadu.

Ostali borci ili su ušli u sastav novih i krupnijih diverzantskih jedinica, koje su formirane koncem 1942. i početkom 1943. godine, ili su dobili nove zadatke i druge obaveze u našoj oslobodilačkoj borbi.

Raco Rebić

Akcija na putnički voz u Lužanjku

Na dijelu željezničke pruge Zagreb — Rijeka, koji prolazi kroz Donje Dubrave, u toku NOB-e izvršeno je oko 60 raznih akcija i diverzija. Preko razne ratne arhive, naše i neprijateljske, registrovane su 54 akcije. Međutim, upoređujući sjećanja mnogih drugova, učesnika u ovim akcijama, može se zaključiti, da je ovih akcija bilo daleko više. Najviše akcija izvršeno je dva kilometra južno od željezničke stanice Donje Dubrave, u šumi zvanoj Lužanjak. Prva je izvedena odmah poslije akcije na željezničku stanicu Donje Dubrave u oktobru 1941. godine i od tada do kraja rata akcije nisu prestajale. Ovo mjesto je postalo najpovoljnije za rušenje pruge i napada na željezničke vozove teretne, putničke, a pored njih i na oklopne, koji su neprijatelju služili za obezbjeđenje željeznice.

Uz povoljniju okolnost da je na ovom mjestu pruga išla kroz šumu, treba imati u vidu i činjenicu da je narod ovoga kraja davao veliku podršku partizanima, obavještavajući ih o pokretu neprijateljske vojske i aktivno učestvujući u akcijama. Posebno treba istaći veliku ulogu omladine, koja je najčešće učestvovala u akcijama sa Dubravskom četom.

Najviše akcija na ovome mjestu bilo je u ljeto 1942. godine za vrijeme postojanja Dubravske partizanske čete. Četa je formirana početkom maja 1942. godine i dejstvovala je do polovine septembra 1942. godine, kada je 90% boraca ušlo u novoformiranu II kordunašku brigadu.

Poznato je da su naši diverzanti vremenom postali toliko spretni da su sami podešavali da li će voz samo zaustaviti ili ga prevrnuti u jarugu. Tako je 22. VIII 1942. srušen teretni voz, čija je cijela kompozicija sletjela u jarugu i prevrnula se. U vozu je bilo dosta razne robe i materijala od koristi za partizanski odred i narod. Bilo je dosta tekstila, vojničkih uniformi, obuće, duhana, čak i pun vagon harmonika.

L

Poslije nekoliko dana, točnije prvog septembra, Dubravska i Perjasička četa izvršile su još jednu uspješnu akciju na putnički voz u šumi Lužanjak, koji je išao iz Rijeke za Zagreb. Prilikom planiranja ove akcije došlo se na ideju da po mogućnosti voz treba zaustaviti, ali da ostane na šinjama, jer se radilo o putničkom vozu u kome je moglo biti i naših saradnika, žena, djece i nedužnih ljudi, koje nije trebalo izlagati opasnosti. Naređeno je da se pozovu vojna lica da se predaju, a civili da izađu naknadno. U koliko to vojska ne prihvati, dogovoreno je da iz puškomitraljeza treba otvoriti vatru preko voza. U koliko iz voza budu izlazili zajedno i vojska i narod, ne otvarati vatru, već hvatati vojnike i ne pucati ako ne bude otpora. Da bi akciju obezbijedili od intervencije blindiranog voza koji je stalno bio na željezničkoj stanici Generalski Stol, grupa boraca porušiće prugu između željezničkih stanica Donje Dubrave i Generalski Stol. Određena su obezbjeđenja i sa drugih strana.

Bilo je predviđeno da se zaustavi onaj voz koji iz Zagreba za Rijeku prolazi oko 15 časova. Borcima je naređeno da prema putnicima budu pažljivi i ukažu im pomoć u iznošenju teških kofera i djece, jer voz se ima zapaliti kad se isprazni. Po završenoj akciji, zarobljene vojnike sprovesti na slobodnu teritoriju Perjasice, a sve putnike iz voza okupiti i održati im govor o ciljevima NOB Jugoslavije. Brzo je nađeno i rješenje kako zaustaviti voz. Trebalo je na određenom mjestu proširiti kolosijek, za širinu jedne šinje, ne skidajući spojnicu. Kad naiđe, voz će jednostavno propasti među šinje, koje će se dalje same širiti i zaustaviti kompoziciju. Ovo je bilo moguće, jer se voz ovuda kretao svega 5 km na sat. U određeno vrijeme sve je bilo spremno.

Prvog septembra dan je bio sunčan i veoma lijep. Doba kada poslije napornog rada seljaci odmaraju, a njihova radna stoka preživa i očekuje ponovnu poslijepodnevnu pašu i rad.

Partizanske čete krenule su iz sela Mikašinovića predviđenim stazama. Sve je bilo mirno. Borci se kreću pažljivo, razgovarajući o predstojećoj akciji i već unaprijed govore o uspjehu koji je po svemu već obezbijeden. Borci Dubravske čete idu slobodnije, pošto im je poznat svaki kamen. Željeznička pruga je za njih nešto sa čime su se oni saživjeli. Borci Perjasičke čete, inače veoma odvažni i hrabri, nemaju potpunu predstavu o željezničkoj pruzi, niti o vozovima. Zbog toga su oprezniji, ali u drugove Dubravce se potpuno pouzdaju. Ne izostaju, već hrabro koračaju prema zadatku.

Točno u 14 časova svaki borac je stigao na položaj i zauzeo svoje mjesto. Sa jedinicama su bili i komandant bataljona i politički komesar Karaš i Mrkić. Na položajima je izvršeno maskiranje. Treba naime, sačekati da se sa željezničke stanice Gornje Dubrave vrati blindirani voz i ode u svoju bazu Generalski Stol. Ubrzo on lagano prolazi. Kroz puškarnice vire ustaše i domobrani i osma-

traju okolinu, dok mašinovođa napregnuto posmatra šine. Nisu ni slutili da ih iz neposredne blizine gledaju dvije čete partizana. Još manje su slutili da će koji dan oni i njihov oklopni voz, (4. IX) na ovom istom mjestu odletjeti u vazduh.

Odmah poslije prolaza blindiranog voza, već čuveni diverzant Tode Jaković Zec sa nekoliko drugova razmontirao je šine. Za to vrijeme oklopni je voz stigao na željezničku stanicu Generalski Stol. Njegov komandir predao je raport svom starješini i šefu željezničke stanice da je stanje pruge do Gornjih Dubrava u redu i da mogu pustiti putnički voz za Rijeku.

Tačno po redu vožnje oko 15 časova, naišao je putnički voz. Prelazi mjesto gdje je pruga proširena i produžava dalje. Borci svakog trenutka očekuju da lokomotiva iskoči, ali uzalud. Kompozicija bez zastoja nastavlja put dalje za Gornje Dubrave i Rijeku. Kod boraca čuđenje. Što se dogodilo da voz nije iskočio? Komandant bataljona, komandiri i komesari postali su nervozni. Netko od boraca ne razmišljajući kaže da je to sabotaža. Međutim, ubrzo diverzant Tode Jaković Zec saopštava komandantu i komesaru

Uništen neprijateljski teretni vlak na željezničkoj pruzi između Gornjih i Donjih Dubrava u šumi Lužanjak.

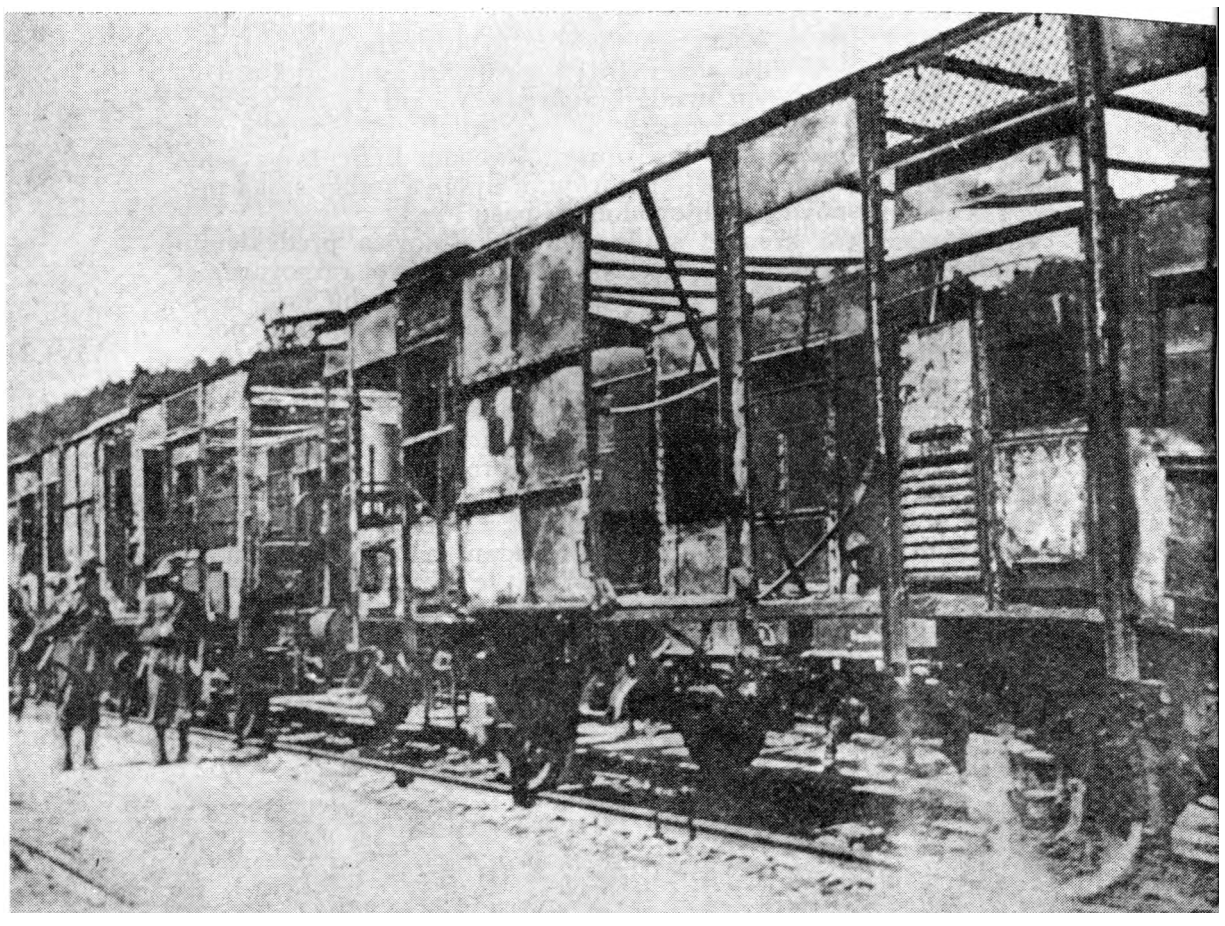

bataljona, da se šina pod pritiskom sama vratila na svoje mjesto i da se voz mogao sigurno kretati a da ne isklizne. Poslije kraćeg dogovora komandant je naredio borcima da svako ostane na svome mjestu. Iz pravca Gornjih Dubrava na kratko vrijeme dolazi drugi putnički voz koji se po redu vožnje ukrštava sa onim koji je malo prije prošao. Diverzanti su dobro poznavali red vožnje.

Ovoga puta Zec je sa svojom grupom izmakao šinu, ali je dobro obezbijedio da se ne vrati kad naiđe voz. Upravo kada je to bilo gotovo, pisak lokomotive oglasi da putnički voz prelazi željeznički most preko Globornice udaljen jedan i po kilometar. Sve se ponovo ućutalo. Veoma brzo iza okuke pojavi se lokomotiva u laganoj vožnji. Srce boraca pojačano kuca, a na ustima se pojavljuje osmijeh, uz pomisao »nećeš daleko«. U tom trenutku začu se pad lokomotive na pragove i cijela kompozicija stade. Iz voza odmah izlijeću kondukteri, vozovođa i mašinovođa. Konstatuju da je voz iskliznuo, ali ne znaju uzrok.

Očito nisu pomišljali na partizane, pošto je prije samo 15 minuta, tuda prošao putnički. Putnici nagnuti na prozore posmatraju šta se događa. Iz voza je istrčao i žandarmerijski narednik Smiljanić pa ga sa prozora pita jedna žena: »Gospodine, zašto je stao voz?«. On odgovara: »Dobro što je stao, samo ako ga nisu partizani ustavili«. Onda je žena bacila pogled prema šumi i ugledala jednog borca kako leži za kamenom. Zaprepašteno viknu: »Gospodine, eno jednog partizana!« Narednik Smiljanić čim je ovo čuo, otkida zvjezdice sa svoje ljetne bluze, i poče se provlačiti ispod vagona na drugu stranu, misleći valjda da tamo nema partizana. On je imao krupnih razloga da bježi od odgovornosti pred narodom zbog zla koja je 1941. godine počinio na Veljunu u Kordunu. Ali, nije se udaljio više od deset metara od voza, ispred njega se prolomio snažan glas: »Stoj, pucaču«. Sve do tada bilo je tiho i mirno. Sada je nastala panika među putnicima. Pozvali smo vojsku na predaju, ali ovi nisu izlazili napolje. Iz jednog puškomitraIjeza otvorena je vatra, poslije čega je počelo bježanje vojske i civila. Iz voza istrčala je jedna djevojčica, stara oko 14 godina, uze zaklon iza jednog kamena u blizini borca Dubravske čete Jove Divića i na sav glas viknu: »Druže, pazi, pobježe ti onaj žandar, pucaj!« Divić je pogleda, malo se nasmiješi i reče: »Nemoj brinuti, ni jedan ne može pobjeći«. U sebi je razmišljao kako su rukovodioci bili u pravu kada su kazali, da u vozu može biti i naših simpatizera i saradnika koje treba čuvati.

Sa druge strane voza, nasuprot Diviću čuje se: »Stoj, ne bježi, ništa se ne bojte«. Među putnicima se našao i jedan čovjek, samo u gaćama i košulji. Doziva partizane i govori da mu je u vagonu jedan ustaša skinuo odijelo, a svoju uniformu ostavio. Brzo je među putnicima pronađen i taj ustaša, kome je naređeno da obuče svoju uniformu i vrati čovjeku odijelo.

Za nekoliko minuta voz je ostao prazan. Zarobljeno je 19 do-

mobrana, 5 žandara, 3 ustaše i 1 talijanski vojnik. Putnici civili udaljeni su od voza, kako bi se mogao paliti. Nastala je kuknjava. Nekoliko žena i ljudi su u vozu ostavili svoje kofere, pošto ih nisu mogli skinuti. Bila su tu i dva vegona puna namještaja i kućnih stvari. To su bile seobe porodica u neko drugo mjesto. Odmah je potrčalo nekoliko boraca do voza. Iznijeli su sve stvari i postavili ih pored pruge. Potom su saopštili komandantu bataljona da je voz potpuno prazan.

Zapaljeno je svih 17 vagona, koji su za kratko vrijeme izgorjeli. Zarobljenici su posebno sprovedeni pod jakom stražom, a putnici civili su izvedeni na jednu livadu, gdje im je komesar bataljona Mrkić (Izidor Štrok) održao kratak govor o ciljevima NOB-e. Putnici su veoma pažljivo pratili i odobravali govorniku. Poslije ovoga neobičnog zbora, svi putnici su otišli na željezničku stanicu Donje Dubrave. Prilikom ulaska u Donje Dubrave, pred njih su istrčali domobrani koji su bili smješteni u školi sa pitanjima: »Koliko vas je poginulo i šta se sve dogodilo?« Više putnika, a pogotovo oni kojima su partizani iznosili kofere, na sav glas je vikalo: »Partizani su dobri, to su naši ljudi, nemojte o njima loše misliti, među njima ima Srba i Hrvata i svih ostalih nacija. Jedan čisti Zagorac nam je održao govor«.

Pored zloglasnog žandarmerijskog narednika Smiljanića, u ovom vozu je uhvaćen i ustaša koljač Dragan Katić iz Ogulina i još jedan njegov kolega, koji su poslije nekoliko dana izvedeni pred narodni sud.

Tako je završena ova akcija, koja je bila značajna sa vojničke i političke točke gledanja. Posebno, jer su došle do izražaja sve one vrline koje su krasile NOV, humanizam, briga i lijep odnos prema čovjeku.

' Poslije učestalih akcija, na ovome mjestu ustaške vlasti nikad nisu bile sigurne da će svaki voz ovuda proći bez smetnji. Zbog toga su u Zagrebu na željezničkoj stanici, kada bi ih pitali kada voz ide za Rijeku, odgovarali: »Vlak polazi u 13 sati, ali treba pitati Dubrave, hoće li ga pustiti baš do Rijeke«.

Simo Šepelj

Akcije omladinske grupe Višnjića i Perića

Marta 1942. pozvao me Nedeljko Zatezalo, tada sekretar dubravske organizacije SKOJ-a, na sastanak u selo Mikašinoviće. Rekao mi je da bi u selima Višnjići i Perići trebalo formirati jednu omladinsku udarnu grupu, a zatim mi govorio i o njenim zadacima. Nekoliko dana nakon tog sastanka, okupio sam omladince i prenio im razgovor koji sam imao sa Nedeljkom. Poslije toga brzo smo se organizovali, jer smo već ranije bili pojedinačno uključeni u neke akcije.

U dogovoru o našem radu bilo je raznih ideja i prijedloga za izvođenje akcija, ali je većina bila za akcije na željezničkoj pruzi. Mogućnosti su bile velike. Dobro smo je poznavali, a za neprijatelja pruga je bila veoma osjetljiva. Brzo smo se odlučili za prvi zajednički zadatak, provalu u priručno skladište alata za održavanje željezničke pruge na stanici Gornje Dubrave. Alat je bio potreban partizanskoj diverzantskog grupi.

Na željezničkoj stanici Gornje Dubrave bila je talijanska posada od 90 vojnika i oko 20 žandara NDH. Priručno skladište alata bilo je udaljeno oko 150 m od staničnih zgrada i bunkera, nalazilo se na suprotnoj strani zgrade nadzornika pruge, neposredno uz stanične kolosijeke. Polovinom aprila 1942. godine, oko 22,00 sata došli smo do priručnog magacina, obili vrata i odnijeli 2 željezničke štange i 3 ključa namijenjene za demontiranje željezničke pruge.

Akciju smo krajnje pažljivo izveli. Nitko od stražara ni željezničkog osoblja nije nas primijetio. Alat smo sakrili. Nismo ga odmah predali partizanskoj diverzantskoj grupi. U toku noći nismo mogli u selo. U jutarnjim satima pojedinačno smo otišli kućama. U ovom zadatku, po sjećanju, učestvovali smo Rade Vujnović, Dušan i Petar Maravić i Simo Šepelj.

Da bi iskoristili zaplijenjeni alat, brzo smo se odlučili za akciju na željezničkoj pruzi. Zadatak je trebalo izvesti po danu. Noću, naime, vlakovi nisu saobraćali, a prvi koji je išao u jutarnjim satima bio je oklopni. Pruga se, inače dobro pregledala i nekog ozbiljnijeg efekta naše rušenje noću ne bi imalo. Krajem aprila 1942. godine, bila je nedjelja, u jutarnjim časovima izašli smo iz sela i sa alatom preko Tuka, kroz šumu Krpel izašli na željezničku prugu između Gornjih Dubrava i Tounja u blizini vaktame br. 27. Oko 10,00 časova na jednoj oštroj krivini počeli smo vaditi gvozdene klinove i odvijati šarafe. Već smo bili napola gotovi kad nam je javio drug sa osiguranja, da iz pravca Tounja dolazi ophodar pruge. Već smo se prije bili dogovorili da se nikom ne možemo suprot-

staviti, jer nemamo oružje, a ophodar nas većinu poznaje, pa ga nismo mogli zadržati. Zbog toga smo se odmah povukli u šumu. Ophodar je malo zastao na mjestu gdje smo počeli razvaljivati prugu, a zatim je produžio na željezničku stanicu Gornje Dubrave i obustavio daljnji saobraćaj vlakova. Mi smo se vratili na Tuk, sakrili alat, koji je kasnije predat diverzantskoj grupi i pojedinačno ušli u selo između 13,00 i 14,00 sati.

Iz sela su odvedeni pružni radnici na opravku pruge, vojska sa željezničke stanice otišla je na obezbjeđenje radova ispod šume Krpel u blizini vaktarne br. 27. Na stanici Dubrave vladala je uznemirenost. Čekajući popravak pruge iz Karlovca je došlo nekoliko vlakova, među kojima i brzi za Sušak. Ova opravka trajala je do 16,00 časova kada je uspostavljen saobraćaj.

Zadatak smo, eto, samo djelomično izvršili, ali smo uspjeli zadržati saobraćaj oko 8 časova, što je ipak bio uspjeh. U ovoj akciji su učestvovali Sava Višnić Tučan, Stevo Perić, Rade Vujnović, Dušan i Petar Maravić, Dušan Višnić Zec i Simo Šepelj.

Ostali smo bez alata, jer smo ga predali diverzantskoj grupi. Međutim, razmišljajući dalje o akcijama opet smo se odlučili za željezničku prugu. Ona nas je najviše privlačila. U proljeće 1942. godine na željezničkoj stanici Gornje Dubrave bilo je izgrađeno nekoliko bunkera i postavljena bodljikava žica oko stanočnih zgrada. Skretničari, koji su bili na staničnim blokovima, u toku noći povlačili su se u staničnu zgradu, a blokove su zaključavali. To nas je privuklo i odlučili smo da oštetimo, i po mogućnosti zapalimo, blok na izlazu prema Tounju. Blok je bio udaljen od stanične zgrade i bunkera oko 400 m.

Početkom maja 1942. prije nego je pao mrak, izišli smo iz sela u Dubravu, gdje smo ostali do mraka, dogovorili se o nekim detaljima akcije i izvršili raspored i između 21,00 i 22,00 sata uputili se prema bloku. Kad smo došli do pruge, jedna grupa od četiri omladinca, mislim da su bili Višnjić Vajo Vajko, Perić Stevo, Maravić Dušan i Vujnović Rade, produžili su uz prugu do vaktarne prema željezničkoj stanici na osiguranje, a Petar Maravić i Simo Šepelj pošli su u blok. Pošto mi je otac ranije služio u ovom bloku, dobro sam ga poznavao. Blok je bio zaključan, pa smo se popeli, razbili staklo, otvorili prozor i ušli u blok. Odmah smo prikupili u sanduk krpe, kante sa uljem, knjige, dnevnik i drugo, zatim smo izvukli ručke signalnih uređaja, uzeli veliki bat i počeli udarati po uređajima da ih što više oštetimo, jer nismo bili sigurni da će izgorjeti, očekujući brzu intervenciju vojske. Kad smo udarili po ručkama izlaznih signala, ručke su počele skakati. To su najbolje osjetili drugovi na osiguranju, jer su se nalazili u neposrednoj blizini, a neprijateljska posada, čim je čula lupanje otvorila je vatru u pravcu bloka. Mi smo upalili materijal u sanduku, uzeli zidni sat, skočili na prozor i otišli u Dubravu.

Naše osiguranje je imalo prvi put oružje, jednu lovačku pušku

starog tipa, »Otragušu«, 1941., godine bila je uzeta u Popovom Selu. Kad je vojska otvorila vatru i naše osiguranje je opalilo dva metka. Više nisu imali, ali je bilo dovoljno da neprijateljska posada cijelu noć ne prekida pucati. Grupa iz osiguranja i mi, vraćali smo se svaki svojim pravcem i sastali se u Dolovima, a zatim zajedno produžili pokraj Kromarskog mlina na Tuk. U šumi, na jedno drvo, objesili smo zidni sat. Pucnjava i dalje nije prestajala, a vatra i svjetlo oko bloka su se pojačavali. Kod Višnjić Save proveli smo ostatak noći.

Kad je jutro već odmaklo dobili smo vezu iz sela i krenuli kroz Dubravu pojedinačno kućama. Došao sam oko 08,00 časova u vaktarnu kraj željezničke stanice gdje smo stanovali. Sa majkom sam izmijenio par rečenica, dala mi je doručak, a u stan je ušla supruga otpravnika vlakova Rašpice. Odmah je počela pričati kako su u strahu proveli noć. Rekla je: — »Gospođo, svi smo u stanici ležali na podu, a neki u podrumu. Od straha smo se upišali. Vojska kaže da je bilo nekoliko stotina bandita.«

Zaista, vojska iz staničnih zgrada i bunkera nije izlazila cijelu noć. Oklopni vlak iz Generalskog Stola došao je u svitanje. Nitko nije ni pokušao da dođe do bloka, dok se nije razdanilo. Do tada je blok sa signalnim uređajima potpuno izgorio.

Oko 08,00 časova oklopni vlak se vratio za Generalski Stol. Vojska se nije mnogo vidjela po željezničkoj stanici. I oni su, poslije naporne noći odmarali, a ja sam krenuo do izgorjelog bloka. Kad sam došao blizu, vidio sam kod bloka žandare. Nisam imao kud, već sam lagano produžio prema njima. Dok sam se približavao prepoznao sam žandarmerijskog narednika Tumpu sa još tri žandara. Pozdravio sam ga sa »dobar dan«, on mi je odzdravio. Malo sam pogledao, ne približavajući se bloku. Vidio sam da je ostao samo željezni kostur, više neupotrebljiv, i spoljni zidovi. Kratko sam se zadržao i vratio kući. Narednik Tumpa me poznavao od ranije, jer je često odmarao u istom bloku, dok je moj otac služio u njemu. U ovoj, kao i u prethodnim akcijama, nismo bili dovoljno oprezni i nismo poklanjali dovoljno pažnje neposrednom osiguranju, ali se srećom ipak sve dobro završilo.

Dr Dušan Korać

Služba veze i rad relejnih stanica na području Dubrava u toku narodnooslobodilačke borbe

Politička zbivanja pred izbijanje drugog svjetskog rata na području okruga Karlovac bila su vrlo živa. Vodila se oštra borba između komunista i građanskih političara, naročito za vrijeme izbora decembra 1938. godine. Tada u Karlovac dolaze prekaljeni partijski radnici Rade Končar[1] i Ivo Marinković[2]. U Karlovcu radi više komunista i sindikalnih aktivista među kojima se ističu Mato Mejašić i Radivoj-Raša Stanisavljević. Svi oni intenzivno rade na formiranju partijskih organizacija i rukovodstva. Formira se 1939. godine Mjesni komitet KPH za okrug Karlovac. Ovaj komitet utječe i na formiranje kotarskih komiteta u Glini, Vrginmostu, Vojniću, Slunju i Ogulinu.

Razvojem partijskih organizacija na području okruga Karlovac, formira se u aprilu 1941. godine i partijska organizacija na području Dubrava, uz pomoć Raše Stanisavljevića[3] i Ive Marinkovića, sekretara Okružnog komiteta KPH Karlovac.

Formiranjem partijskih ćelija na području Okružnog komiteta KPH nužno se pojavila i potreba razvoja sistema partijskih veza između partijskih organizacija i rukovodstva u Karlovcu, Zagrebu i drugim mjestima. Da bi se mogla odvijati suradnja i prenositi obavještenja, bilo je potrebno već od prvih početaka rada partijskih organizacija uspostaviti kanale i veze između organizacija na cjelokupnom području. Naročito je veliku ulogu odigrala veza koju je uspostavio Raša Stanisavljević s komunistima na području općine Gornje Dubrave, a zatim putovanje Ive Marinkovića za uspostavu veza i organiziranje ustanka na području kotara Ogulin, Gorski kotar i Hrvatsko primorje.

1 Rade Končar (Končarev Kraj, Lika, 1911 — Šubićevac, Šibenik 1942). Radnik i polit, radnik. Clan KPJ od 1934. Zbog političke aktivnosti 1936. osuđen na godinu dana robije. Od 1937. radi u Zagrebu — 1938. sekretar ćelije i član MK KPH Zagreb; od 1939. politički sekretar CK KPH. Na V konferenciji KPJ izabran za člana Politbiroa CK KPJ. Jedan od najistaknutijih organizatora NOB-e. Narodni heroj Jugoslavije.

2 Ivo Marinković Slavko (Sutivan, Brač, 1905 — Zagreb 1943), politički radnik. Dipl. filozof, profesor — radi u više mjesta. God. 1935. osuđen na tri godine robije. Godine 1939. izabran za sekretara OK KPH Karlovac. Aprila 1942. postao član Biroa CK KPH, a zatim sekretar Povjereništva CK KPH za Zagreb i sjevernu Hrvatsku. Jedan od organizatora ustanka u Hrvatskoj. Narodni heroj Jugoslavije.

3 Radivoj Raša Stanisavljević (Gračac, 1913 — Rakov Potok, Zagreb, 1941). Bogoslov i profesor. Član KPJ od 1938, a od 1939. član OK KPH Karlovac. Govornik, masovik, u pravom smislu narodni tribun. Organizator ustanka na karlovačkom području. Skrivao se 1941. kod Marka Mutića u Gornjim Dubravama. Uhvaćen od ustaša i strijeljan u Rakovom Potoku 1941. godine.

U sklopu razgranatog partijskog rada, koji se do izbijanja rata odvijao ilegalnim kanalima, okupacijom zemlje situacija se znatno promijenila. Na području Dubrava i široj okolini početkom II svjetskog rata, nakon što su fašisti formirali ustašku NDH, uvedena je kontrola putnika i prtljage, nastaju svakodnevna hapšenja i progoni srpskog naroda. Partijski radnici bili su prisiljeni da traže nove puteve kojima će se koristiti partijske veze i kanali za prebacivanje ljudstva i materijala. Na prometnim putevima u pravcu Zagreb—Rijeka i veza Korduna sa Gorskim kotarom i Slovenijom izrasla je pod strogo ilegalnim uvjetima. Nastala je potreba izgrađivanja novih tajnih kanala kojima će se dostavljati direktive CK KPJ, kao i drugi materijali koji su od partijskih organizacija dostavljani višim partijskim rukovodstvima.

Kako je općina Gornje Dubrave obuhvatala sela Gornje Dubrave, Donje Dubrave, Ponikve, Popovo Selo, Trošmariju i Gojak, sa svim zaseocima, član OK KPH Karlovac Raša Stanisavljević s komunistima tog područja, a posebno preko učitelja, nastojao je da poveže sva srpska i hrvatska sela putem javnih zborova i priredbi.

Branko Karapandža u svojim sjećanjima na političke prilike u Gornjim Dubravama prije početka narodnog ustanka je zapisao: »Riječ komunista nije više bila bauk za seljaka, već je postepeno postajala u njihovoj svijesti sinonim njihovih želja za boljim životom

Sve do izbijanja rata to se vidno ispoljavalo u mnogim prilikama, naročito na priredbama Seljačkog kola[4] u Dubravama i Ponikvama. Skečevi, deklamacije, horske recitacije, govorile su o nepravdi društvenog uređenja, a govornici na priredbama ukazivali su put borbe za pravo radnog čovjeka.

Od samog početka rad Seljačkog kola je pod neposrednim utjecajem Partije, jer su njegovi najaktivniji članovi bili simpatizeri Partije ili članovi SKOJ-a.

Drugovi (misli na Rašu Stanisavljevića i dr.) iz Karlovca i Zagreba povremeno su dolazili u Dubrave i pomagali rad omladine u Seljačkom kolu, davanjem savjeta pri izvođenju pozorišnih komada i davanjem pozorišnih predstava. Tako je iz OK KPH za Karlovac dolazio drug Raša Stanisavljević, govorio je na priredbama i u neposrednom kontaktu sa ljudima pripremao teren za osnivanje partijskih ćelija.

Nezavisno Seljačko kolo radilo je u tijesnoj vezi i suradnji sa Seljačkom slogom iz Trošmarije. Nije bilo ni jedne priredbe, a da

4 Seljačko kolo, kulturno-prosvjetna organizacija osnovana 1935. godine u Dubravama i Ponikvarna, od predstavnika Samostalne demokratske stranke, koja je ušla u koaliciju s Hrvatskom seljačkom strankom i obrazovala Seljačko-demokratsku koaliciju (SDK) i u okviru koje je sudjelovala na izborima 1935. i 1938. godine. U hrvatskim selima osnivaju se društva Seljačke sloge kao kulturno-prosvjetne organizacije. Ove organizacije surađuju na području kulture i prosvjete i zbližavanju Hrvata i Srba na području Hrvatske u vrijeme Kraljevine Jugoslavije.

na njoj nisu prisustvovali članovi Seljačkog kola iz srpskih sela i Seljačke sloge iz Trošmarije, hrvatskog sela. Ta suradnja, u inače zatvorenoj političkoj atmosferi, urodila je najvećim plodom: jedinstvom Srba i Hrvata u Dubravama i Trošmariji kao i u drugim mjestima gdje su naseljeni Hrvati i Srbi. Zahvaljujući baš tome radu na stvaranju bratstva i jedinstva između Srba i Hrvata, aprilski događaji 1941. godine nisu mogli u osnovi da pomute dobre odnose između Srba i Hrvata u ovom kraju. Takvi odnosi bili su rezultat politike, koju je KPJ sprovodila u Dubravama, Trošmariji i Ponikvama još prije rata preko pojedinih članova Partije, simpatizera i skojevaca«.[5]

Tu društvenu i političku suradnju nastojao je razbiti sistem nove formirane ustaške vlasti hapšenjem, zlostavljanjem i ubijanjem srpskog življa, posebno inteligencije i viđenih i bogatijih Srba, kao i komunista Hrvata i simpatizera KPJ.

U tim hapšenjima 11. jula 1941. godine uhapšen je komunista i učitelj u Gornjim Dubravama Marko Mutić, kod koga se u junu 1941. godine skrivao Radivoj Stanisavljević Raša. Obojica su pali od ustaških dželata, Marko 13. jula 1941. godine na Galgama kraj Ogulina, a Raša polovinom 1941. u Rakovu Potoku kod Zagreba.[6]

Time je prekinuta direktna partijska veza između OK KPH za okrug Karlovac i ćelije KPJ na području općine Gornje Dubrave. Međutim, rad partijske organizacije nije prestajao za čitavo vrijeme rata.

U tim prvim ustaškim akcijama uhapšeno je i ubijeno više od 100 ljudi iz Gornjih i Donjih Dubrava, Ponikava, Gojaka i drugih zaselaka. Time nije spriječen ustanak koga su Dubravci prihvatili predvođeni članovima KPJ. Ustanici su u augustu 1941. godine uhvatili ustaškog koljača Tomu Potiska, koji je detaljno opisao ustaška zvjerstva. Tako je pala ustaška propaganda o odvođenju srpskog stanovništva u Njemačku na rad, i otkrivena njihova namjera koju je sebi postavila ustaška vlada da »očisti NDH od nepoćudnih elemenata«.

Ustaški teror nad srpskim življem nije uspio razbiti dobre odnose i veze sa pojedinim ljudima u hrvatskim selima Trošmariji, Tounju, Grabrku, Bosiljevu, Generalskom Stolu i drugima. Sistem veza se i dalje održavao u jednom zatvorenom krugu, bez znanja širokih slojeva naroda, iako su ponegdje postojali povoljni uvjeti za rad. Veze su održane preko radnika s partijcima iz Karlovca. U Karlovcu su radnici — željezničari održavali veze s Matom Mejašićem, članom, OK KPH Karlovac, koga su smatrali tribunom radničkog pokreta u gradu.

5 Branko Karapandža, Političke prilike u Gornjim Dubravama prije početka narodnog ustanka, Zbirka NOB, Muzej Ogulin, str. 2. i 3. bez sign.

6 Za slobodu, učitelji, nastavnici i profesori Hrvatske poginuli u narodnooslobodilačkom ratu, Zagreb, 1955, str. 108—109. i 141—142.

Ustaška tvorevina NDH, organizirana uz pomoć talijanskog i njemačkog fašizma aprila 1941. godine, nije bila u stanju da preuzme svu organizaciju željezničkog i cestovnog saobraćaja na svom području, pa se u tome angažiraju Talijani i Nijemci, jer im je saobraćaj neophodno potreban za prevoz vojnih formacija i njihovo snabdijevanje. Međutim, ustaška vlada se, zbog političkog prestiža, teško mirila s tim da prepusti kontrolu željezničkog i cestovnog saobraćaja na pravcu Zagreb—Rijeka talijanskim vojnim formacijama. Nastojala je da ustaške i domobranske jedinice stacionira uz prugu i cestu i smjesti u željezničke stanice, da sagradi svoje bunkere ili da ih preuzme od Talijana.

Okupacione talijanske jedinice, kombinovane s ustašama i domobranima, oslanjaju se na ustaški garnizon koji se formira uz njihovu pomoć u Ogulinu. Ogulin je važno raskršće željezničkih i cestovnih prometnica, pa su u njemu 18. maja 1941. godine stacionirane veće ustaške snage. Iz Zagreba je došla novoformirana željeznička bojna, koja je popunjena ljudstvom s područja Ogulina. Uz ovu ustašku bojnu pridodate su i domobranske jedinice, koje se stacioniraju po željezničkim stanicama. Tako su formirane neprijateljske posade ustaša, domobrana i žandara u Gornjim i Donjim Dubravama.

U Donjim Dubravama izvršena je 5. oktobra 1941. godine prva oružana akcija na ustaško-domobransku posadu, koja je čuvala prugu, maltretirala i hapsila ljude. Akciju je izvršio Perjasički partizanski odred. Razoružali su jedanaest neprijateljskih vojnika od kojih je jedan poginuo, a deset je zarobljeno i pušteno. Partizani su se odmah povukli preko Mrežnice za Perjasicu u Kordunu. Željeznička stanica je napadnuta u nedjelju oko 4 sata.

Odmah ujutro oko 7 sati na željezničku stanicu stigle su ustaše iz Ogulina i Karlovca. Uz pucnjavu i zlostavljanje okupili su stanovništvo iz okolnih zaselaka na prostoru željezničke stanice. Iz opreza da partizanske jedinice opet ne izvrše napad i oslobode pohapšene, odmah su izdvojili sve muškarce od 16 do 70 godina, vezali ih bodljikavom žicom i željezničkom kompozicijom otpremili u Generalski Stol gdje su ih zlostavljali. Ostalo stanovništvo, žene, djecu i starce pustili su kućama.

Od uhapšenih 34 Dubravca, trideset i jedan je otpremljen u Karlovac i zatvoren kraj bolnice »Dubovac«. Partizani, koji su imali zadatak da oslobode Marijana Čavića, sekretara MK KPH Karlovac 17. novembra 1941. godine, ubili su stražara pred zatvorom. No, tom prilikom zatvorenici nisu spašeni. Otpremljeni su u ustaški logor Jasenovac gdje su usmrćeni.

Stanovništvo u Donjim i Gornjim Dubravama, Gojaku, Ponikvama i svim zaseocima kroz sve četiri godine rata uvijek je nanovo hapšeno, maltretirano i ubijano. Sa područja Donjih i Gornjih Dubrava ubijeno je preko 480 ljudi, žena i djece ustaško-domobranskim, talijanskim i njemačkim oružjem.

U toku narodnooslobodilačke borbe u partizanskim jedinicama pala su 122 borca i među njima narodni heroj Rade Janjanin. Narod Dubrava i Ponikava pristupio je masovno narodnooslobodilačkom pokretu, a njihova naselja su bila važna baza za razvijanje ustanka u susjednim mjestima koja povezuju Kordun s Gorskim kotarom, zatim sa Slovenijom i Žumberkom.

Ustaška vlast nastojala je da se održi na ovom području i oslanja se na talijanske okupacione snage. Komandu sektora Ogulin držali su Talijani, a u samom Ogulinu bio je stacioniran Divizion »Piemonte Reale«.[7] U sastavu ustaško-domobranskih jedinica bio je i oklopni patrolni voz koji se stalno kretao željezničkom prugom spreman za intervenciju u svakom trenutku.

Radi koncentracije okupacionih i kvislinških jedinica u Ogulinu prestala je da radi organizacija KPJ, koja je djelovala u željezničkoj ložionici. U toj organizaciji članovi KPJ su Jovo Mamula (sekretar), Andrija Špehar, Dušan Vukelić, Josip Mladenić, Idriz Hadžisaković Ivan Tomljenović, Zvonko Mirt, Stipe Domitrović i više kandidata. Organizacija se rasformirala pred ustaškom opasnosti. Nekoliko članova je bilo pod paskom ustaša, jedni su se povukli u Sloveniju, Gorski kotar i Dalmaciju, a manji dio prešao u ilegalnost. Zbog opasnosti od hapšenja, iz Ogulina je otišao u Gomirje Jovo Mamula, sekretar partijske organizacije ogulinske ložionice. U Gomirju se uključio u Gomirski partizanski logor i s ostalim komunistima radio na organizaciji prvih partizanskih grupa u Gomirju, Ljubošini, Vitunju, Ogulinskom Hreljinu i ostalim mjestima.

Partijske veze koje su postojale između ogulinskih i dubravskih komunista su prekinute. Dubravci održavaju više veza sa simpatizerima u Ogulinu od kojih povremeno dobivaju i razna obavještenja. Da bi se situacija popravila i stvorili uvjeti za ilegalni rad u Ogulinu, Okružni komitet KPH Karlovac donosi odluku da se u Ogulinu obnovi partijska organizacija i formira Mjesni komitet KPH Ogulin.

Na konferenciji 19/20. novembra 1941. godine u prisustvu Ive Marinkovića izabran je Mjesni komitet KPH Ogulin u koji su ušli Ivan Tomljenović (sekretar), Josip Mladenić, Josip Foršt i Idriz Hadžisaković. Izabran je i odbor Narodne pomoći u koji ulazi advokat Ante Mihelić i Josip Foršt.

Sekretar OK KPH Ivo Marinković u svom izvještaju od 27. novembra 1941. godine CK KPH piše: »Kako sam vam pisao u pismu 20. novembra 1941. stanje se u Ogulinu popravilo u našu korist. Drugovi su za vrijeme moga puta izabrali MK KPH i voljni su da rade, ali im fali znanja. Na sastanku nepotpunog aktiva objasnio

7 Izvod iz izvještaja jedinica i ustanova potčinjenih komandi 2. armije o značajnim događajima u toku novembra i decembra 1941. godine — Dokumenti jedinica, komandi i ustanova Kraljevine Italije 17. april 1941. — 31. decembra 1941. Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, VII JNA Beograd, 1969, str. 710—830.

sam im zadatke koji stoje pred njima, ali biće potrebno da im se stalno ukazuje pomoć. Po mom mišljenju treba MK proširiti drugovima iz Drežnice, Dubrava i Srpskih Moravica i tako formirati KK«.[8] Tako je partijska ćelija iz Gornjih Dubrava održavala veze s Josipom Forštom, postolarskim radnikom i preko njega s Lukom Škuncom. Vezu s ogulinskim komunistima održavao je sekretar partijske ćelije iz Gornjih Dubrava Simo Karapandža, sve do hapšenja komunista u Ogulinu, 17. decembra 1941. godine.

U drugoj polovini 1941. godine partijski radnici sa područja Dubrava se vežu s partijskom organizacijom na Kordunu. U Gornjim Dubravama, pored rada partijske organizacije, bio je i punkt Okružnog komiteta KPH Karlovac kod Laze Višnjića, sve do decembra 1941. godine. Pored partijske ćelije u Gornjim Dubravama, djeluje partijska ćelija i u Donjim Dubravama gdje je sekretar Rade Janjanin. Partijske organizacije su putem veze u septembru 1941. predale 2.800 dinara narodne pomoći komunistima u Ogulinu, da se pruži pomoć u hrani ili odjeći zatvorenicima u ustaškim zatvorima u Ogulinu.

Partijske organizacije iz Dubrava i Ogulina održavale su veze i preko željezničkih radnika. Strojovođa Ivan Pristl i Ivan Springer iz Ogulina vršili su nabavu raznog materijala u Karlovcu i drugim mjestima i dostavljali ga u partizanske baze i punktove veze. Tako je uspostavljena i veza s partizanskom bazom gdje je bio Dubravski odred, kojim je komandovao Đuro Zatezalo Jud. Ovaj odred i partizanska baza snabdijevali su se uglavnom preko ove veze sanitetskim materijalom i baterijama, kao i drugim materijalom. U prvo vrijeme roba se dopremala u paketima. Kasnije, radi redovitih premetačina vozova, sve pošiljke za partizane išle su ilegalno iz Zagreba, Karlovca, Rijeke i Ogulina, preko voznog osoblja na lokomotivama ili u vagonima, u službenim kolima, izravno u Dubrave, Ogulin, Plaški, Srpske Moravice i na druga odredišta, odakle su predavani putem veze u partizanske komande ili odrede.

Željezničari — komunisti dali su značajan doprinos u prebacivanju materijala, a kasnije i ljudstva, preko željeznice, koja presijeca općinu Gornje Dubrave. Veze putem željeznice, koje su funkcionirale u toku 1941. godine, preko partijskih kadrova bit će krajem godine oslabljene zbog hapšenja komunista u Ogulinu.

Partijska organizacija u Ogulinu otkrivena je 17. decembra 1941. godine kada je uhapšen njen sekretar Ivan Tomljenović, a zatim i ostali članovi — Stipe Domitrović, Josip Foršt, Zvonko Mirt, Ivan Pristl, Mijo Puškarić, Ivan Springer i Josip Mladenić.

Ogulinske komuniste osudio je talijanski sud 13. februara 1942. Mijo Puškarić i Josip Mladenić osuđeni su na pet, a ostali na tri

8 Ivo Marinković, Izvještaj o vojnopolitičkoj situaciji u Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru od 27. novembra 1941. Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, KP-186/193.

godine robije. Jedini je oslobođen Josip Foršt. Zvonko Mirt je kra jem 1942. godine umro u zatvoru u Italiji. Partijski rad ove organizacije obnovljen je u toku 1942. godine.

Partijska organizacija iz Dubrava dobila je zadatak, da presretne voz i oslobodi ogulinske komuniste, ako budu transportirani za Karlovac. Međutim, njih su transportirali Talijani u Rijeku gdje im je suđeno. Izuzeti su ispod sudstva NDH i ustaša.

Na području kotara Ogulin ostala je partijska organizacija u Drežnici i Gomirju. Ustaše i Talijani nisu je uspjeli razbiti. Ove organizacije se čvršće povezuju s partijskim organizacijama Gorskog kotara i Hrvatskog primorja. Partijska organizacija sa područja općine Gornje Dubrave u toku 1941. godine dolazi u sastav Kotarskog komiteta Komunističke partije Jugoslavije Veljun gdje ostaje sve do maja 1944. godine. Cjelokupno područje općine Gornje Dubrave i svi društveno politički organi (NOO, AFŽ, SMGH. SKOJ i KPJ) su pod rukovodstvom NOB iz Veljuna i Komande partizanskih odreda za Petrovu goru.

Partizanski odred Dubrave, a zatim i komande mjesta i relejne stanice i punktovi veze na tom području razvijaju se pod neposrednim rukovodstvom Komande NOP odreda Korduna i Banije.

U jesen 1941. godine Simo Karapandža organizira prve punktove koji su služili za održavanje veze i povezivanje aktivista na području općine Gornje Dubrave. U organizaciji službe veze na tom i širem području Korduna i Gorskog kotara bio je oficir za vezu Miloš Kukić, koji je i prvi došao na područje Drežnice kod Veljka Kovačevića s naređenjima Glavnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Hrvatske.[9] Tako se pored partijskih veza stvaraju i izdvajaju kuriri — vezisti partizanskih vojnih jedinica.

U toku 1941. godine uspostavljene su veze s područja Veljuna, preko Dubrava s Gorskim kotarom. Kurirska služba organizirana je i za Liku. Na tom pravcu organizirao je službu veze Robert Domani. Jedan od prvih kurira bio je Stevan Opačić, koji prenosi direktivnu poštu do sela Ljupča i Kunića kod Plaškog, gdje su poštu prihvatali drugi kuriri i nosili je za Liku i Drežnicu. U koliko bi taj pravac bio zatvoren, pošta je išla preko Dubrava, Ponikava za Vitunj, Jasenak i Drežnicu.

Formiranjem Dubravskog NOP odreda formiraju se u toku 1941. godine i punktovi veze i kurirska služba. Sjedišta tih punktova bila su Ponikve, zgrada škole kod učitelja Đure Radojčića, u Gornjim Dubravama — zaseoku Rebić Glavici, kod Nikole Rebića Ravajlova, člana KPJ i zaseoku Luganima, Peslićima (Rebići), a u Donjim Dubravama i preko Mrežnice u Točku kod Perjasice.

Simo Mirić o vezi je rekao: »U jesen 1941. godine Simo Kara-

9 Veljko Kovače vic, Kuriri na ratnim stazama Gorskog kotara. Ratna sećanja — Veze u NOB-u 1941—1945, Beograd, 1981, str. 133.

pandža organizirao je punktove koji su služili za održavanje veze **i** povezivanje aktivista na području općine Gornje Dubrave.«[10] Među ostalim, tada je zadužio Simu Mirića da prihvata partijsku poštu za njega ili da se pošta nosi u Ponikve kod učitelja Đure Radojčića. Pošta je predavana i Nikoli Rebiću iz Rebić Glavice. Simo se sjeća i prihvatanja pisama iz Ponikava, koje je predavao Boži Rebiću Pesliću u selu Rebići, Donje Dubrave, koja su upućivana za punkt u Točak i dalje za Kordun, kao i pošte koju je primao za Simu Karapandžu. Tako se sistem veze na području Dubrava uklopio u sistem veze koju je organizovao španski borac Robert Domani na području Veljuna i Slunja. U toku 1941. godine u općini Gornje Dubrave bio je izgrađen sistem partijskih veza i punktova, koji će razvojem ustanka i jačanjem partizanskih jedinica, razviti se i na širem području. U prvoj godini rata nosioci veze su bili članovi partije i skojevci, koji usko surađuju s Dubravskim NOP odredom, koji se uključio u sastav kordunaških partizanskih odreda. Dubravski NOP odred pod vodstvom Sime Zatezala i komesara Sime Karapandže ulazi u 2. bataljon 2. KNOP odreda. U tome periodu punkt službe veze u Točku u Perjasici je značajan za daljnji razvoj veze na cjelokupnom području Dubrava.

Sistem veza organizira se u okviru narodnooslobodilačkih odbora u prvoj godini rata, pored partijskih veza koje su postojale od ranije. Tako i na području Dubrava NOO u svom sastavu imaju svoje kurire, koji će pješice ili na konjima prenositi poštu za partizanske jedinice i više partizanske instance.

Narodnooslobođilački odbor Korduna, sa sjedištem u Vojniću, poslije oslobođenja Vojnića, u januaru 1942. godine, imao je i odsjek za službu veze. Taj odsjek održavao je veze s kotarskim NOO i općinskim NOO-ima. Narodnooslobodilački općinski odbor Dubrave usko surađuje s KNOO Veljun, u čijem je sastavu, i organizira u prvoj polovici 1942. godine sistem veza na cjelokupnom dubravskom području i povezuje ga s Gorskim kotarom i područjem oko Bosiljeva. Kasnije su uspostavljene veze sa Slovenijom i Žumberkom.

Komanda kordunaškog područja formirana je u septembru 1942. godine. Između ostalih zadataka preuzela je i dalju izgradnju veza i relejnih stanica, iako su već neke relejne stanice postojale u pojedinim krajevima na Kordunu.

Stražarska četa koja je vršila osiguranje Komande područja, radila je na sprovođenju transportiranja robe od magazina područja do pojedinih susjednih komandi, vršila kurirsku službu i pratila partijske i vojne rukovodioce.

Područje Korduna postalo je veoma prometno. Preko njega od-

10 Simo Mirić, Razgovor od 23. januara 1984. vođen o službi veze i formiranju relejnih stanica na području općine Gornje Dubrave, Historijski arhiv Karlovac, bez sign., i kod D. Korać.

vijao se saobraćaj iz Slovenije preko Dubrava, preko rijeke Kupe za Kordun, zatim dalje za Baniju, iz Korduna za Cazinsku i Bihaćku krajinu, preko Plaščanske doline za Liku, Gorski kotar i Hrvatsko primorje. Nužno je bilo izgraditi relejne stanice sposobne za obavljanje ovih složenih zadataka.

Poslije osnivanja Komande područja, nakon kratkog vremena, postavljen je za oficira veze Stanko Koprenica, zvani Cane. On je dobio zadatak da formira četu za vezu i relejne stanice. Iz partizanskih jedinica okupljeni su vezisti koji su služili u tome rodu vojske stare Jugoslavije. Povučen je određen broj boraca, koji su završili i partizanski kurs veze, što ga je organizirao Bogdan Oreščanin u aprilu 1942. godine.

Formirana je četa za vezu od 40 do 50 boraca, a za njenog komandira je postavljen Miloš Rogić iz Krnjaka. U isto vrijeme se pristupilo i formiranju relejnih stanica.[11] Formiranjem relejnih stanica i čete za vezu uz kurirsku službu uspostavlja se na oslobođenoj teritoriji i linijska služba telefona. Partizanska četa za vezu radila je na uspostavljanju polustalnih linija u svim pravcima Korduna. Radilo se skromnim alatom i materijalom koji je nabavljen uglavnom s neoslobođenog teritorija. Takav PTT materijal nabavljen je i na području Dubrava i dostavljen na Kordun za partizanske tt linije.

U prvim danima ustanka u Perjasici 1941. godine uspostavljene su veze s Donjim i Gornjim Dubravama. Na organizaciji veza između Odreda Perjasica i Odreda Dubrave radili su Milutin Karaš, Miloš Kukić, Simo Karapandža, Rade Janjanin i mnogi drugi borci s tog terena. Veze između Perjasice i Dubrava uspostavljene su preko Milete Zatezalo Bleje na rijeci Mrežnici, kod mlina na Janjašču. Ova je veza dolazila iz Perjasice za Donje Dubrave, potom je išla za Bosiljevo, a kasnije i za Sloveniju.[12] »Polovinom 1942. godine naša četa (Dubravska četa, op. aut.) je potpuno kontrolisala teritoriju u zahvatu Generalski Stol, Vukova Gorica, Ogulin, Tounj Zdenac — rijeka Mrežnica. Neprijatelj je imao pod svojom kontrolom samo uže rejone ograđene žicom u okviru stacioniranih posada, a upad na ostalu teritoriju je povremeno vršen samo s jačim snagama, koje su se prikupljale u Ogulinu i Karlovcu.

Tako je preko teritorija Dubrava od početka ustanka do kraja rata bila obezbijeđena i održavana sigurna veza — prelaz: Kordun—Slovenija (Bela krajina—Dolenjska) i Kordun—Gorski kotar preko Dubrava (Popovog Sela) i obratno. Najkritičnija mjesta u obezbjeđenju prijelaza bila su preko rijeke Mrežnice — šume Maš-

11 **Milutin Košarić,** Vojno-pozadinske vlasti i ustanove Korduna, Arhiv IHRPH, Zagreb, Fond **memoarske građe, bez sign.**

12 **Dr Dušan** Korać, Kordun i Banija u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji, **Zagreb, 1981, str. 352.**

nik, zatim preko ceste i željezničke pruge, koju je neprijatelj obezbjeđivao.«[13]

Pod tim uslovima, a za potrebe razvoja ustanka u tome kraju formirana je u Točku u Perjasici relejna stanica. Relejnu stanicu Točak, na koju je redovito odlazio Božo Rebić, Dubravci smatraju i danas kao svoju, pošto je opsluživala borce i rukovodioce NOB na području Dubrava i Perjasice. »U toku 1942. godine na području općine Dubrave došao je oficir za vezu GŠ NOP odreda Hrvatske da organizira vezu preko općine Dubrave, odnosno da organizira poluvojne ustanove na tom području koje su nazivane relejne stanice. Prva relejna stanica formirana je u selu Točak, općina Perjasica na desnoj obali rijeke Mrežnice. Ta relejna stanica je radila sve do konca rata, a u toku ofanziva vezisti su se bili dužni sklanjati i ponovo uspostavljati vezu nakon prohujale ofanzive. Njeni kuriri su bili Dubravci Nikola Vucelić i Nikola Prtljaga«.[14]

Prva relejna stanica na području Dubrava formirana je u Rebić Glavici kod Rebić Rafajla Nikole u proljeće 1942. godine. Đuro Mikašinović, prije toga ranjen u partizanskoj jedinici, postavljen je za rukovodioca relejne stanice. U relejnoj stanici su radili Rebić Rafajla Nikola, Rebić Rade Nikola, Rebić Smilja, Rebić Vlado i drugi.[15] Prema sjećanju Jove Janjanina, relejna stanica iz Točka u jesen 1942. godine održava stalnu vezu s relejnom stanicom koja je tada imala sjedište u kući Sime Rebića Bana u Donjim Dubravama. U toj stanici su radili, pored pomenutih, Miloš Rebić, Milan Rajnović, Miloš Vignjević, te Bogdan Rebić i Lazo Rebić.[16]

Ova relejna stanica bila je neko vrijeme smještena i u kući Đure Kukića Peslića. Tu je radio Višnjić Vlade Lazo, Rebić Save Bogdan i Rebić Nikole Milan. Božina mati Smilja je više puta prenosila poštu umjesto svog sina Bogdana, jer se lakše kretala i manje bila primjetljiva. Na njezin račun bilo je i šale. Znali su je zaustaviti »Stoj!« Ona bi odgovorila »Stala sam«. Tko ide? Odgovarala bi: Kurija (kurir). Kuda ideš? Nosim poštu u štagalj (Glavni štab NOVH).

U relejnoj stanici, koja je imala sjedište u Rebić Glavici, radile su Sirnica Rebić, Mara Rebić, Mila Rebić i druge omladinke i skojevke koje su nosile poštu i prenosile obavještenja.[17] U ovoj relej-

13 Đuro Vucelić, Sjećanja na 1941. i 1942. godinu u Dubravama, Historijski arhiv Karlovac, Fond sjećanja, sign. 701/OG-1.

14 Simo Mirić, Razgovor od 23. januara 1984. vođen o službi veze i formiranju relejnih stanica na području općine Gornje Dubrave, Arh. HAK, Karlovac, bez sign. str. 3.

15 Lazo Višnjić, Sjećanja zapisana od autora 22. januara 1984. u Gornjim Dubravama br. 3 zaselak Klenak, o formiranju relejnih stanica na području Dubrava u toku NOB-a.

16 Jovo Janjanin, Sjećanja zapisana 22. januara 1984. u Donjim Dubravama o radu relejnih stanica na području Dubrava u toku NOB-a.

17 Ratko Višnjić, Izjava snimljena 20. januara 1984. u Ogulinu, sjećanja na rad službe veze i relejnih stanica na području Dubrava, orig. kod autora, bez sign.

noj stanici ističu se Božo Rebić, Nikola Rebić i njegova sestra Ruža Rebić. Požrtvovno je obavljao obavještajne zadatke i zadatke službe veze Vlado Rebić, kojega su zaklale ustaše, kada je uhvaćen na zadatku na području Generalskog Stola.

Druga relejna stanica formirana je u toku 1942. godine u selu Mirići — Lugani iznad rijeke Dobre. Stanica je radila u kući Sime Milovana Mirića sve do aprila 1943. godine. Ovu je stanicu formirao Đuro Mikašinović, ali je on ostao i dalje u Rebić Glavici, a stanicu u Luganima vodio je Miljenko Munjas do 7. aprila 1943. godine. Tada je šef relejne stanice postao Simo Mihajla Mirića.

U relejnoj stanici Mirići — Lugani stalni kuriri su bili Lazo Mirić, Rade Mirić, Dušan Mirić, Mile Mirić, Simo Mirić Milanov i Dragan Mikašinović. U toj stanici je radio i Petar Mirić Vajičin. Ova stanica pored redovite pošte imala je zadatak da održava i stalne veze između hrvatskih sela Lipovščaka, Bartolovića i Meštrovića. Na tim zadacima je radio Simo Mirić mlađi. Veza je održavana i sa selima Trošmarija, Popovo Selo, Lalić Dol, Ponikve i Gojak.

Treća relejna stanica osnovana je u Ponikvama 1943. godine. Ova stanica bila je smještena kod Pere Ivkovića. Prema sjećanju Ratka Višnjića, radila je i u kući Jove Ivkovića. Kasnije je prenešena u Komaricu.

Prvi vezista u Ponikvama bio je učitelj Đuro Radojčić, zatim Jovo Ivković, Pero Ivković i drugi.

Relejna stanica iz Ponikava održavala je veze s Gojakom, Popovim Selom, zatim je veza dalje išla za Lalić Dol — Prtenjake — pa za Kamensko ili za Ogulinski Hreljin gdje je prelazila željezničku prugu i dalje išla za Vitunj —Jasenak i Drežnicu. U Kamenskom veza se odvajala za Gorski kotar, tako da je išla preko Vrbovskog i Srpskih Moravica za Delnice.

Veze prema Ogulinu održavane su povremeno. Na te veze odlazili su Mile Mikašinović, Marija Mikašinović i Božica Vucelić. Oni su navraćali u Ogulinu kod Josipa Foršta i Jure Zajca u toku 1943. i 1944. godine. Veza preko Ogulinskog Hreljina išla je preko Đoke Perića, a preko Vitunja išla je preko Petra Vujnovića i Vaje Vujnović. Trasa kuda su prolazile ove veze bila je vrlo opasna. Na njoj je u više navrata neprijatelj postavljao zasjede. Na tom području u toku 1944. godine djelovali su i ustaški trupovi. Tako je, prema sjećanju Laze Višnjića, jedna grupa od 9 boraca PPK bataljona nosila poštu iz Topuskog 1944. godine za Gorski kotar i naišla na ustašku zasjedu. Ustaška zasjeda bila je postavljena u Prtenjacima i na nju su naišli partizanski kuriri. U borbi koju su prihvatili, borci PPK-a bataljona nisu imali uspjeha. Ustaše su uhvatile ranjenu partizanku Milku Tatalović i nakon mučenja su je ubile. Komesar Joso, koji je išao s grupom, poginuo je u borbi. Nekolicina partizana se uspjela spasiti bijegom preko brda Prkos i skloniti. Kasnije su se vratili na relejnu stanicu u Lugane. Pošta koju su no-

Maj, 1942. S lijeva, Raco Rebić Paja, zamjenik komesara »Gugine čete« i Milan Zatezalo Macan, borac.

sili za Gorski kotar pala je ustašama u ruke.[18] Prema sjećanju Laze Mirića u toku 1944. godine jedna goransko-istarska partizanska jedinica pratila je vojnu opremu, dobivenu od Anglo-Amerikanaca, s područja Topuskog za Gorski kotar, i naišla na zasjedu kod Gojaka. U toj zasjedi ustaše su uspjele razbiti jedinicu, tako da je poginulo nekoliko partizana.[19] Iako nema pronađenih pisanih dokumenata, postavlja se pitanje da li se radi o istoj zasjedi. Vidljivo je da je ovaj teren bio vrlo opasan za prelaženje, i na njemu su se mogli kretati samo ljudi koji su dobro poznavali stanovništvo, teren i saobraćajnice koje su stalno kontrolisale patrole i druge neprijateljske posade.

Četvrta relejna stanica formirana je u Bosiljevu, kada se formira i KNOO u Bosiljevu. Ova relejna stanica mijenjat će mjesto svog boravka zbog stalnih ustaških i njemačkih opasnosti. Stanica je spadala pod Komandu mjesta Bosiljevo gdje je komandant mjesta

18 Lazo Višnjić, sjećanja zapisana od autora 22. januara 1984. u Gornjim Dubravama br. 3, zaselak Klenak, o formiranju relejnih stanica na području Dubrava.

19 Lazo Mirić, Sjećanja zapisana od autora 23. januara 1984. godine o službi veze i formiranju relejnih stanica na području općine Gornje Dubrave, Arh. HAK Karlovac, bez sign.

bio Josip Marjanović. Šef relejne stanice bio je Glušić, a kuriri, prema sjećanju Sime Mirića Smederevca, bili su Ivan Boljkovac i Josip Boljkovac iz Vukove Gorice. Kada se relejna stanica s područja Bosiljeva preselila u selo Adlešić u Sloveniji 1944. godine, njom je rukovodio prometnik iz Karlovca Malović.

Između sela Trošmarije na rijeci Dobri i Bosiljeva veza je bila gostioničarka Ankica u Grabrku. Odavde su veze išle preko Bosanaca za Vinicu ili preko Vukove Gorice, Prilišća na rijeku Kupu za Marin Dol i Bojance i dalje za Sloveniju.

Veza se održavala od Dubrava do Ladešić Drage, Rosopajnika, Lipnika, Ribnika, Bunjaraca i preko rijeke Kupe za Sloveniju ili Žumberak. Na ovim pravcima veze su se održavale od 1942. do 1944. godine. Sve te relejne stanice i veze bile su pod komandom partizanskih odreda, a kasnije pod Komandom kordunaškog područja.

O ulozi i značaju vezista na području Dubrava govore i slijedeći podaci; »Negdje u ljeto 1942. godine došla je u Donje Dubrave ustaška Jucina bojna. Ona se zadržala oko 24 sata, a u to je vrijeme trebalo odnijeti poštu na relejnu stanicu Rebić Glavicu s obavještenjem o pokretu ustaških jedinica. Smilja Rebić je prenijela poštu i predala je u relejnu stanicu, što je omogućilo povlačenje partizana i naroda.

U drugoj polovini 1942. godine partizanska jedinica, naoružana s četiri mitraljeza, pratila je grupu rukovodilaca koji su putovali na konjima. Svi su odsjeli u Donjim Dubravama, selu Donji Zatezali, u kući domaćina Rade i Marte Zatezalo, Macana, odakle su otišli preko rijeke Mrežnice za Kordun. Ova grupa je došla iz Slovenije preko Bosiljeva. Pretpostavlja se da je u njoj bio i Edvard Kardelj«.[20] Veze preko rijeke Mrežnice su se odvijale na više mjesta. Povremeno su išle i održavale se kod mlina Pere Vitasa i kod mlina Mirka Gaćeše na Mrežnici. Održavane su veze i preko sela Katića u toku 1943. godine. Jure Katić i njegova majka Marija Katić, koji su živjeli na lijevoj obali Mrežnice, nasuprot selu Perjasica, po direktivi Jove Janjanina, mnogo puta su odlazili u Perjasicu i Generalski Stol. Iste zadatke je izvršavao i Josip Kramar, prema Tounju i Ogulinu.

Pored veza koje su održavane putem partijskih radnika, relejnih stanica i njihovih kurira, važan punkt veze u Donjim Dubravama bila je željeznička stanica. Na toj stanici prometnik je bio Zvonko Hršak, od jula 1941. do juna 1942. godine.[21] Preko njega je sredinom novembra 1941. godine uspostavljena veza između partijske orga-

20 Dr Dušan Korać, Kordun i Banija u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji, Zagreb, 1981, str. 353.

21 Zvonko Hržak, Hrvat, rođen 1917. godine u selu Hreljin, Hrvatsko primorje. Na službu u Donje Dubrave došao je jula ili augusta 1941. Svojim ponašanjem i odnosom prema mjesnom stanovništvu stekao je određene simpatije. Cijenjen je kao dobar čovjek. Uhapšen je u toku maja ili juna 1942. godine i ubijen od ustaša.

nizacije iz Zagreba i rukovodstva NOB-e na Kordunu. Vezu su održavali partijski radnici željezničari.

Ovim kanalom u partizane su došli mnogi komunisti i simpatizeri obučeni u željezničarske uniforme. Donje Dubrave su bile jedan punkt veze što su ga organizirali željezničari na pruzi Zagreb——Karlovac—Rijeka. Partijski radnik Ferdo Udier, otpravnik vozova iz Zagreba, zapisao je: »Vezu s oslobođenim teritorijem imali smo i preko Blinjskog Kuta, Karlovca i Srpskih Moravica, koje je, uglavnom, održavao Ivan Radošević. Od njega sam preuzeo, početkom 1942. godine, vezu preko željezničke stanice Donje Dubrave ...

Na relaciji Zagreb—Srpske Moravice (koje su ustaše nazvale »Hrvatske Moravice«) postojala je telegrafska linija u koju su bile ukopčane sve stanice i Donje Dubrave. Kad se ukazala potreba, telegrafski sam ga (Zvonka Hršaka) upitao: »Ima li Gojko, mesa?« ili: »Ima li jaja, kada i kojim vlakom mogu poslati novac?« Nabavka hrane ... bila je to dnevna potreba u gradovima ... Međutim, ova pitanja su značila: da li mogu, kojeg dana i s kojim vlakom uputiti drugove u Donje Dubrave... i preko veze dalje u partizane.«[22] Partijska organizacija u Dubravama i relejne stanice, odnosno služba veze, prihvatala je ilegalce i sprovodila ih dalje za Perjasicu i rukovodstvo koje su tražili, odnosno na ona mjesta na koja su bili upućeni iz Zagreba.

»Veza između Zagreba i Donjih Dubrava, koju su realizirali željezničari preko službenih telegrafa, dolazak i prihvat drugova, tekla je kako se samo može poželjeti. Dolazili su pojedinci i grupe od dva do četiri druga. Među njima je bio i Mauricije Magašić. Za Zvonka i mene (Milana Jakovića) njihov dolazak je postao sasvim običan i normalan. Nismo mnogo mislili na mogućnost da cijeli naš rad može biti i otkriven. Bez obzira na to, naš je kanal i dalje bez smetnji funkcionirao. Postao je siguran. Vjerojatno je to zapazilo i partijsko rukovodstvo u Zagrebu, pa su tim kanalom, u prvoj polovini februara 1942. godine, upućeni iz Zagreba na slobodni teritorij Vlado Popović, tada predstavnik CK KPJ pri CK KPH i Otmar Kreačić. Najava njihovog dolaska bila je iznenadna. U svemu je odstupi jeno od već uhodane prakse.

Kad je vlak stigao, iz prvog ili drugog vagona, uz pomoć konduktera, izašla su tri »željezničara«. Dvojica, Vlado Popović i Otmar Kreačić, bili su u uniformi kakvu su nosili prometnici, a treći je bio u običnoj željezničarskoj uniformi«.[23] Milan Jaković i Zvonko Hršak, prihvatili su ove rukovodioce, a zatim ih je preko Rebića

22 Ferdo Udier, Ilegalci su odlazili na slobodni teritorij u uniformama željezničara u službenim kolima. Ratna sjećanja, Veze u NOB-u 1941—1945. VIZ Beograd, 1981, knjiga 2, str. 408—414.

23 Milan Jaković, Na željezničkoj stanici Donje Dubrave prihvatali smo ilegalce iz Zagreba i upućivali ih u partizanske jedinice, Ratna sećanja. Veze u NOB-u 1941—1945. VII Beograd, 1981, knj. 2, str. 352—358.

mlina na Mrežnici u kome su prenoćili, preveo preko Mrežnice za Kordun gdje se nalazio CK KPH, GŠ NOP odreda Hrvatske i druga partijska i vojna rukovodstva NOB-e. O dolasku zagrebačkih glumaca u Donje Dubrave i njihovom odlasku u partizane 1942. godine piše u ovoj knjizi opširnije Milan Jaković i Jože Rutić.

Milan Jaković bilježi i razgovor sa Jožom Rutićem o teškoćama na putu i mogućim posljedicama: »Ovo mi se nije sviđalo. Odmah sam pošao kod Zvonka i rekao mu da javi Zagrebu da su drugovi stigli, a zatim sam mu ispričao šta sam saznao od Jože Rutića. Zvonko je izrazio bojazan da će kanal biti otkriven«.[24] Narednog dana stigli su u Donje Dubrave ustaški agenti, pod maskom da su trgovci drveta. Kako se nisu zadržali u Donjim Dubravama, već su otišli na spavanje u Generalski Stol, partijski radnici su zaključili da se radi o agentima Ustaške nadzorne službe. Zvonko je javio u Zagreb telegrafom »Gojko više danas neće imati mesa«.[25] To je bio znak, da je kanal provaljen. O cjelokupnoj situaciji obaviješten je i Okružni komitet KPH Karlovac i Kotarski komitet KPH Veljun, da je veza otkrivena. Zvonko Hršak je obaviješten, da se povuče u partizane, ali zbog njegove neodlučnosti i brige za majku, uhapšen je od ustaških agenata. Milan Jaković odlazi u jedinicu. Putem ove veze otišli su u partizane i Drago Foslić i Ivan Gaće. Njih je u svojoj kući prihvatio željezničar Simo Rebić Ban.[26] Na vezama u Donjim Dubravama radio je i Nikola Papić i mnogi znani i neznani drugovi. Nije mala uloga u održavanju veza bila dubravskih skojevaca i pionira. Pioniri i skojevci su prelazili željezničku prugu i cestu i onda kada to nisu mogli da izvrše odrasli vezisti. Među tim omladincima i pionirima spomenut ću samo nekoliko imena dječaka i djevojčica, koje sam upoznao na školovanju: Božo Janjanin, Danica Janjanin, Sava Janjanin, Smilja Janjapin, Simo Janjanin, Ostoja Janjanin, Branko Papić, Milan Papić, Ljubica Papić, Bojka Papić, Simo Papić, Đuro Zatezalo Macan, Milka Zatezalo, Vajo Zatezalo, Nena Zatezalo, Miladin Zatezalo, Marta Jaković, Lazo Jaković, Nikola Jaković, Đuro Višnjić, Simo Dimić, Božo Kukić i mnogi drugi.

Sistem veza na području Dubrava bio je raznovrstan i prolazio je raznim kanalima. Rukovodilac relejne stanice u selu Mirići — Lugani, Simo Mirić Smederevac, je izjavio: »Sve relejne stanice na području općine Gornje Dubrave su opsluživale Glavni štab NOV
i POH i partizanske jedinice s područja Korduna, Slovenije i Gor-

24 Ibiden, str. 357—358.

25 Gojko Jaković-švajcan, seoski mesar u Donjim Dubravama. Opskrbljivao je mesom pojedine obitelji i van Dubrava. Poginuo je u septembru 1943. godine, kada je naišla ustaška bojna koja je na zvjerski način pogubila nekoliko mještana Donjih Dubrava, među kojima je ubijen i Gojko Jaković, Pero Janjanin Popov i drugi. Djelomično je palila i seoske kuće i gospodarske zgrade.

26 Simo Rebić Ban, prije rata bio željezničar. Po završetku rata ponovno se zaposlio na željeznici. Sada penzioner i živi u Vinkovcima.

skog kotara. Veze su prolazile u pravcu Slovenije kroz Ponikve i Zdihovo pa kroz Bosiljevo, Vukovu Goricu i Bosance. U pravcu Gorskog kotara veze su išle preko Lalić Dola, Prtenjaka i Kamenskog, odnosno na Ponikve — Veliki Jadrč — Močila — Vrbovsko. U pravcu Korduna preko Rebić Glavice, Donjih Dubrava, sela Rebići kod Milina mlina i kod Milete Zatezala Bleje. U toku neprijateljskih ofanziva partizanske patrole i kuriri su zaobilaznim putem održavali veze. Na Mrežnici su bili dežurni stalni vozari skele za prebacivanje preko rijeke, dok na rijeci Dobri nije bilo vozara, jer je za prelaz služio most. Kad je most porušen 1943. godine od jedinica druge kordunaške brigade 8. NOU divizije u septembru 1943. godine Simo Mirić je organizirao izgradnju skele (kerepa), koju je ponajviše izgradio pokojni Franjo Lipovščak iz sela Lipovšćaka. Tu su skelu kuriri potapali u vodu kada je nailazio neprijatelj, a kad je bilo potrebno izvlačili je iz vode. Skela je služila u jesenskim, zimskim i proljetnim mjesecima kada je rijeka Dobra bila u porastu.

Preko skele se prevozila vojska, hrana, aktivisti i drugi ratni materijal. Rijeku Kupu prelazili su vezisti najviše u noći preko slapa kod sela Zdihova, nasuprot Pribanjcima, odakle je dalje veza išla za Adlešiće i u Sloveniju.[27]

Vezisti su prelazili željezničku prugu između Gornjih i Donjih Dubrava u predjelu zvanom Požari, preko sela Mirića, Zatezali i dalje Kršići — Mašnik Mrežnica. Ratko Višnjić, sjeća se povratka Prve kordunaške brigade iz Zumberka i njenog 1. bataljona, koji je pratio ranjenike. Brigada je prešla rijeku Kupu, došla u selo Ponikve, zatim u Popovo Selo. Iz Popovog Sela otišla je za Miriće, i kod Donjih Dubrava prešla željezničku prugu, zatim izbila kod Rebić mlina gdje je prešla Mrežnicu i otpratila ranjenike za Centralnu partizansku bolnicu u Petrovu goru. Ranjenici su voženi konjskom i volovskom spregom, dok su neki i nošeni na nosilima. Saradnja vojske i naroda bila je u potpunosti u tim teškim ratnim uvjetima. Cjelokupni transport preko područja Dubrava organizirao je NOO općine Dubrave, a služio je prevozu i prenošenju ranjenika i ratnog materijala. Na desnoj obali rijeke Mrežnice transport je organizirao NOO Perjasice i Veljuna.

Slovenska delegacija koja je išla na Drugo zasjedanje AVNOJ-a išla je putom preko Komarice, Popovog Sela, Gojaka, Gornjih Dubrava. Rebić Glavice, Donjih Zatezala, prešla željezničku prugu selo Kršići-Mašnik i rijeku Mrežnicu kod Rebić mlina i otišla preko Korduna za Bosnu. Delegaciju je pratio na tom putu jedan slovenski bataljon, kome je bio komandant Tavčar Franc Rok. Put je osiguravala i omladina Dubrava, kao i sve društveno političke organizacije. Tim kanalima je išao i Srećko Manola kada je išao

27 Simo Mirić, Razgovor od 23. januara 1984. vođen o službi veze i formiranju relejnih stanica na području općine Gornje Dubrave, Arh. HAK Karlovac, bez sign., str. 3.

na područje Gorskog kotara, a vodili su ga Ratko Višnjić, Đuro Višnjić i Lazo Višnjić. Kuriri relejnih stanica pratili su i ranjenike koje su prevozili borci 1. kordunaške brigade iz Zumberka za Kordun. U toku 1943. godine u više navrata su sprovodili partizane iz Slovenije, Gorskog kotara i Zumberka u pravcu Korduna. Među njima su bili i rukovodioci NOB, kao i delegati koji su išli na Drugo zasjedanje AVNOJ-a u Jajce. Pored vodstva i osiguranja, organi vlasti redovito su sve jedinice i partizanske grupe opskrbljivali s hranom preko seoskih domaćinstava.

Relejne stanice su vršile službu tako, da je svaki kurir imao svoju dostavnu knjigu pošte, a rukovodilac relejne stanice imao je dnevnik o ulasku i dnevnik o izlasku pošte po brojevima. Sva službena pošta bila je strogo povjerljiva i imala je svoj broj, Rukovodilac stanice je odgovarao za ispravnost vršenja službe i čuvao je žig — pečat relejne stanice, kojim se potvrđivao prijem pošte i ostalih dokumenata. Po završetku rada dnevnici su se predavali Komandi mjesta. Kontrolu rada relejnih stanica i njihovu urednost vršio je oficir za vezu GŠ NOV i POH-a. Popunu ljudstva na području Dubrava vršena je Dubravcima, na prijedlog Komande mjesta iz Perjasice, a kasnije Bosiljeva.

Kuriri — vezisti na relejnim stanicama bili su obučeni i u vojnička odijela ili u civilu, da ne bi bili uočljivi u vrijeme prenošenja pošte. Od naoružanja imali su puške i pištolje. Na put su uglavnom išli jedan ili dvojica. Kada su nosili poštu iz Dubrava u Jasenak, išla je desetina s Milanom Dadasovićem od Dubrava preko Popovog Sela, da bi prešli željezničku prugu između Oštarija i Otoka tj. Ogulina i dalje preko Modruša i Musulinskog Potoka za Jasenak. »U povratku vezisti su donijeli vreću duhana za partizane u Dubravama, ali im je bio najteži put kroz šumu Krpel«,
-7- sjeća se Simo Mirić Smederevac.

Organizacija veze preko Dubrava između Korduna, Gorskog kotara, Slovenije i Zumberka bila je uhodana u tolikoj mjeri da je bila pohvaljivana od najviših rukovodstava ustanka u Hrvatskoj, pa i od GŠ NOV i POH-a. Neprijateljske novine su u toku 1944. godine u dva navrata pisale o skrivenoj partizanskoj vezi na području Dubrava. Nijemci, ustaše i četnici su u više navrata pravili zasjedu na rijeci Kupi, Dobri i Mrežnici na potezu Trošmarija — Bosiljevo. U toku 1943. godine u takvu zasjedu upali su kuriri Lazo i Rade Mirić, bili su razoružani, ali iz sela Prtenjaka uspjeli su pobjeći.

Međutim, iako su kvislinzi nastojali omesti službu veze u toku 1943. godine nisu to uspjeli. Područje Dubrava bilo je čvrsto vezano uz Kordun i partizansko rukovodstvo s tog terena gdje su se nalazili i Dubravci u partizanima u jedinicama NOV i POJ-a.

Na relejnim stanicama na području Dubrava nije bilo izdaja, iako je neprijatelj nastojao da otkrije kanale kuda je veza prolazila.

i

Sistem veze na području Dubrava tokom 1943. godine je pojačan, kada je izvršena reorganizacija veze na Kordunu, poslije njemačke ofanzive. Glavni štab NOV i POH traži da se veze na području Dubrava učvrste, kako bi se lakše vršila suradnja i transport između Korduna, Žumberka, zatim između Gorskog kotara i Slovenije.

Komanda vojnog područja Korduna svojom naredbom od 10. augusta 1943. godine, ukinula je neke stanice koje su se nalazile u centralnom dijelu Korduna, gdje se nalazilo slobodno područje. To je vrijeme kada su postojale telefonske linije i izgrađivan sistem veza i poštanske službe. Krajem 1943. godine izgrađen je sistem veza na cijelom području Korduna, a postavljene su telefonske veze između Plaškog i Josipdola. Tražilo se od nadležnih rukovodstava da se telefonske linije produže sve do Bosiljeva. Komanda 1. i 2. kordunaškog područja održavale su relejne stanice do kraja rata, ali se više pažnje posvećivalo »pograničnim« relejnim stanicama, dok su unutrašnje veze išle preko komandi mjesta.

U toku 1944. godine područje općine Gornje Dubrave izdvojeno je iz područja Korduna, zbog pojačanja ustanka na karlovačkom području. U isto vrijeme ustaška vlast sve više koncentrira svoje oružane snage na istom terenu, što donosi veće žrtve i teret rata stanovništvu općine Gornje Dubrave.

Dubravsko područje koje je spajalo Kordun sa zapadnim područjima karlovačkog kotara i područjem Gorskog kotara, doživjelo je u toku 1944. godine i veću koncentraciju jedinica Sedme banijske NOU divizije i Osme kordunaške NOU divizije, koje su na sebe vezivale i veće neprijateljske formacije. Vodila se oštra borba za željezničke i cestovne saobraćajnice koje prolaze kroz područje Dubrava.

Nova reorganizacija što je sprovedena tokom 1944. godine i pripojila područje Dubrava pod nova partijska i partizanska rukovodstva imala je odraza i na službu veze. Razbijanjem ovog kompaktnog područja, koje je kroz vjekove bilo vezano u jednu cjelinu
i pripajanjem drugim općinama, sa zadatkom da na sebe veže hrvatska sela koja se pod kraj rata sve više opredjeljuju za NOP, oslabilo je NOB-u i monolitnost, koja je do tada ovdje bila. S tim više jer su se ovdje vodile svakodnevne teške borbe s ustaško-domobranskim i njemačkim jedinicama.

Ustaše nastoje svim sredstvima da paraliziraju službu veze, naročito kada osjete da se pomjeraju veće partizanske jedinice, ali ta njihova nastojanja nisu dovela do većih uspjeha.

U toku 1944. godine bilo je teško održati vezu preko šume Ravno, prema Bosiljevu, zbog učestalih zasjeda ustaških trupova. Radi tih stalnih ustaških zasjeda jedno vrijeme služba veze je bila prestala raditi. O tome Okružni komitet KPH Karlovac od 6. aprila 1944. godine piše Kotarskom komitetu KPH Karlovac slijedeće: »Dragi drugovi, od komande karlovačkog područja obaviješteni

smo da je dokinuta pošta (punkt) u Dubravama, pa prema tome nemamo sada veze s vama ovim putem, već zaobilazno pravac — Pokuplje Žumberak. Ovo je veliki gubitak u vremenu, a kako stalno treba veza i to što brže i ekspeditivnije to vam stavljamo u zadatak u dužnost da odmah uspostavite u suglasnosti i preko komande područja tu vezu kako ne bi bilo nepoželjnih zastoja u odašiljanju pošte. Molimo da nas o učinjenom obavijestite.«[28]

Ova politička situacija odrazila se i na Dubravsku četu, o čemu je obaviješten i CK KPH, a pripisana je mala briga Štaba IV korpusa i Osmoj kordunaškoj diviziji i pomanjkanju domaćeg komandnog kadra.[29]

Zalaganjem kadra Dubravske čete i partijske organizacije na području općine Gornje Dubrave, prebrođene su ove poteškoće veoma brzo i uspostavljene su ponovno veze, što se vidi iz obavijesti Kotarskog komiteta KPH Karlovac od 28. aprila 1944. godine gdje piše: »Uspostavljena je veza preko Dubrava tako da će dva puta tjedno kurir dolaziti u OK, koji će ujedno nositi i vojničku poštu.

Materijal kao i svu ostalu poštu nemojte više slati preko Žumberka, naš kurir će redovito dolaziti direktno u OK, a u najgorem slučaju ako ne bi mogao doći, dva puta tjedno, jedanput će se nekako probiti, tako da će svakako pošta prije stići nego preko Zumberka« .[30]

Veze CK KPH i GŠ NOV i POH išle su u organizaciji Okružnog komiteta KPH Karlovac i Komandi područja i mjesta i relejnih stanica i poštanskih punktova na tim područjima. Tako je veza CK KPH iz Otočca išla za Plavča Dragu — Veljun — Vojnić — Vrginmost — Lasinja — Pisarovina — Okić — Žumberak — Slovenija. Ako je ta linija bila zatvorena, služilo se relejnim stanicama iz Ostrožina ili Sjeničaka, preko Prkosa i rijeke Kupe za Donju Kupčinu — Horvati — Žumberak — Slovenija. Na dugim putovanjima išlo se prevoznim sredstvima ili pomoću konja. Tako je od Otočca do Pisarovine znalo da ide po šest konja, koje su prihvaćali Vezisti i po jedan borac iz grupe koja je pratila poštu, koji se brinuo za smještaj i ishranu konja. Na tom pravcu išla su dva borca — kurira — Kordunaša, jedan koji je bio u Otočcu, a jedan koji je imao sjedište u Pisarovini. Poštanski karavan je imao obično do šest boraca, a gdje je bio opasniji teren pratile su ga i mafije jedinice partizanskih odreda ili komandi mjesta ili područja. Sve je ovisilo o procjeni situacije i prijedloga vezista, koji su van-*'edno dobro poznavali terene kojim su se kretali.

'S Obavještenje OK KPH Karlovac od 6. aprila 1944. godine, KK KPH Karlovac o nemogućnosti održavanja veze preko Dubrava, Historijski arhiv Karlovac, sign. HAK, Fond KPH, k. 22.

^9 Zapisnik sa sastanka Biroa OK KHP od 20. aprila 1944. godine, HAK, Karlovac, bez sign.

[3]0 HAK, Fond OK KPH, **k.** 22.

U vremenu kada su se centralne ustanove ustanka CK KPH, GŠ NOV i POH i ZAVNOH nalazile 1944. godine u Topuskom, služba veze za Gorski kotar i Sloveniju je išla preko područja Dubrava. Komanda karlovačkog područja traži po naređenju CK KPH da se iz općine Dubrave koja se pripaja Gorskom kotaru, uputi i jedan broj ljudstva iz Dubrava sa karakteristikama Kotarskog komiteta KPH Karlovac, kako bi mogli odmah nastaviti rad u sastavu ustanova koje rade u Gorskom kotaru.[31] Ovi podaci govore o značaju ljudstva i njegovoj odanosti revoluciji s područja Dubrava i njegovih zaselaka. Dubravcima se dodjeljuju najdelikatnija zaduženja, i njihovom području i cjelokupnom narodu, da se u potpunosti proširi ustanak u ovim krajevima i paralizira ustaška vlast, koja nastoji pod svaku cijenu zadržati to područje pod svojom kontrolom. Ti zadaci se prenose u slijedeću godinu.

Naročito se u toku 1945. godine posvećivala pažnja održavanju veza sa područja Dubrava s industrijski razvijenim mjestima Dugom Resom, Karlovcem i Ogulinom. To je omogućavalo da se dobiju novi borci i materijal kao i slanje većih vojnih formacija na području koja su zahtijevala da se ustanak širi u onim krajevima gdje do tada nije bilo moguće to postići.

Na vezi su radili iskusni partizani, dobri poznavaoci terena i samopožrtvovni borci narodne revolucije. Kako je područje Dubrava ispresijecano saobraćajnicama, a dosta su veliki snježni nanosi u zimi, ovdje su mogli da održavaju veze jedino ljudi tog podneblja i čvrstina. Nije to njima bilo preteško, jer su Krajišnici koji se godinama bore za svoj opstanak na tom krasu i vrletima. Osnovni faktor veze bio je čovjek — kurir pješak, skijaš, konjanik, a zatim ponekad je ovdje djelovala služba telefonista i radiovezista i to u vrijeme pokreta većih partizanskih jedinica 7. i 8. divizije koje su vodile borbu za ove saobraćajnice. Znali su ti vezisti Dubravci, što znači veza u ratu. Njihovo herojstvo i patriotizam pamte mnogi borci koji su prošli ovim terenima, pa je i sada živo sjećanje na gostoprimstvo kordunaških brigada u svim selima i zaseocima područja Dubrava.

Sistem veze izgrađen na području Dubrava, kao i na području svih ustaničkih žarišta širom Jugoslavije, danas gaje i razvijaju jedinice JNA. Na herojskim podvizima palih i preživjelih vezista učimo mladu generaciju, kako se brani i čuva sloboda i bratstvo i jedinstvo svih jugoslavenskih naroda i narodnosti. Na tome primjeru razvijamo općenarodnu odbranu i društvenu samozaštitu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

31 Dopis komesaru Komande karlovačkog područja od 23. augusta 1944. godine, HAK, Fond Komande karlovačkog područja, k. 25, dok. 23. 8. 1944.

Đuro Vucelić Gnjatić

Napad na ustaški oklopni voz u Dubravama 4. septembra 1942. g.

Radi obezbjeđenja saobraćaja i veza, neprijatelj je 1942. godine bio prisiljen da koncentriše značajne snage u pojasu željezničke i cestovne komunikacije na pravcu Karlovac — Ogulin, naročito na predjelu Dubrave — Generalski Stol — Tounj. Pretpostavlja se da je neprijatelj u drugoj polovini 1942. godine na tome prostoru u stacionarnim uporištima zadržavao oko 1500 vojnika mješovitog ustaško-domobranskog i talijanskog sastava.

U to vrijeme od partizanskih snaga na teritoriji Dubrava zadržavala se Dubravska partizanska četa, 2. bataljon 2. partizanskog odreda Korduna. Ta je četa, sa oko 70 boraca, naoružana puškama i s dva puškomitraljeza, sve do polovine septembra 1942. godine krstarila i djelovala na teritoriji Donjih i Gornjih Dubrava, Ponikava i pojedinih okolnih naselja, napadajući većinom samostalno ili u sastavu drugih jedinica odreda, u prvom redu željeznički i cestovni neprijateljski saobraćaj i veze. Uz sva nastojanja, vojne, žandarmerijske i interne mjere saobraćajnog osoblja, neprijatelj nije uspijevao da osigura svoje transporte i redovan saobraćaj. Zbog toga je, pored stalnog jačanja posada, kao dodatno sredstvo sigurnosti, uveo oklopne željezničke patrolne vlakove. Već u ljeto 1942. godine ustaše su na željezničkoj stanici Generalski Stol raspolagali jednim oklopnim vlakom. Taj vlak sačinjavali su lokomotiva i jedna službena kola u sredini, sa svake strane po dva oklopna vagona i na krajevima po jedan ili dva otvorena vagona natovarena kamenom. Oklopni vagoni imali su posadu naoružanu lakim pješadijskim naoružanjem. Ustaše su oklopni voz koristili za patroliranje i osiguravanje željezničkog saobraćaja od Generalskog Stola do Ogulina. Za vrijeme patroliranja iz vlaka bi gađali koga god bi zapazili pored pruge. Često se to događalo na ovoj relaciji, posebno na području Dubrava. Oklopni vlak je patrolirao obično ujutro rano i uveče. Narod ga je prozvao »mljekarom«. Pored redovnih patroliranja, ustaški oklopnjak je obično korišten i kao prethodnica za obezbjeđenje raznih vojnih i drugih važnijih željezničkih transporta, a naročito za intervencije u slučajevima partizanskih napada na njihova uporišta i saobraćaj. Ta famozna »mljekara« zadavala je dosta briga Dubravskoj partizanskoj četi, a i ugrožavala je partizanske prelaze preko pruge, kojim su se održavale veze između Korduna, Slovenije i Gorskog kotara.

Dubravskoj partizanskoj četi povjeren je zadatak da napadne i uništi taj ustaški oklopni vlak. Borci su do tada učestvovali više puta u napadima na razne neprijateljske željezničke transporte i četa je — takoreći, bila specijalizirana za takve zadatke. Kada je trebalo pripremiti napad i uništenje oklopnog vlaka, nismo još imali odgovarajućeg oružja niti mine. Trebalo je nabaviti eksploziv, napraviti odgovarajuću minu, postaviti na prugu i uništiti ustaški oklopni voz. Iz čete je upućeno nekoliko drugova na Kordun da pronađu i dopreme potrebne količine neeksplodiranih avionskih bombi i artiljerijskih granata, što je bilo potrebno za izradu mina. Taj zadatak dobili su Simo Zatezalo-Cojle, Tode Jaković Zec, Dušan Šumonja i još neki borci. Oni su zadatak obavili.

Nakon 4. septembra 1942. godine oko 12 časova dežurni u četi Dušan Kaluđerović saopštio je borcima da će odmah poslije ručka biti pokret, da će četa krenuti na Kordun i ponijeti jednog »ranjenog i iznemoglog druga Slovenca« koji se u selu oporavljao. To nije bilo ništa neobično jer je četa više puta sprovodila ranjenike preko Dubrava, ili je imala pokret za Kordun u sastav svog bataljona kada je združen polazio na određene borbene zadatke na druge teritorije. Po izvršenom zadatku četa se obično ponovo

Uništena neprijateljska kompozicija u Lužanjku na željezničkoj pruzi između Gornjih i Donjih Dubrava.

vraćala na svoju teritoriju Donjih i Gornjih Dubrava, Ponikava, Popova Sela i Lalić Dola.

U tom trenutku nalazili smo se u Ponikvama. Trebalo je, dakle, preći rijeku Dobru, rijeku Globornicu, kroz neprijateljski raspored na obezbjeđenju željezničke pruge i ceste koje vode preko Dubrava, zatim rijeku Mrežnicu, pa tek onda udahnuti vazduha na slobodnoj teritoriji Perjasice i Korduna. Taj zadatak je uvijek bio naporan uz dosta neizvjesnosti i opasnosti. Stigli smo bez problema u Rebić Glavicu i krenuli oko 14 časova, u koloni po jedan, na odstojanju oko 5 metara, ka željezničkoj pruzi između Donjih Dubrava i Globorničkog mosta — šuma Ložanjak. Prešli smo rijeku Globornicu. Četa se okupila na jednom proplanku radi odmora. Tu su borci spustili nosila i načas se ukaza »ranjenik«. Imali su što vidjeti. Umjesto ranjenika sa zavojima, na nosilima je ležala neeksplodirana avionska bomba težine 75 kilograma. Još u selu Rebić Glavica sve je bilo pripremljeno. Bomba je bila preuređena u minu da se postavi na prugu i poruši neprijateljski oklopni vlak. Nakon kraćeg predaha komandir i komesar su upoznali borce sa zadatkom. Rečeno je da je cilj uništenje »mljekare«, da je riječ o veoma važnoj akciji koja se morala pripremati u strogoj tajnosti.

Poslije nekoliko mjeseci boravka na teritoriji Dubrava, borcima nisu bile nepoznate snage i raspored neprijatelja na ovoj saobraćajnici. Rukovodstvo čete ipak je smatralo potrebnim da upozna borce sa stvarnim stanjem.

U Generalskom Stolu na udaljenosti od 7 km nalazi se oko 500 vojnika mješovitog domobransko-ustaškog i talijanskog sastava, u naselju Rakići i na željezničkoj stanici Donje Dubrave na udaljenosti 1,5 km 100 vojnika mješovitog sastava, na obezbjeđenju željezničkog mosta preko rijeke Globornice na udaljenosti 1,5 km oko 100 ustaško-domobranskih vojnika na željezničkoj stanici Gornje Dubrave Višnić brdo na udaljenosti oko 4 km oko 150 neprijateljskih vojnika.

Poslije upoznavanja sa zadatkom četa je krenula ka pruzi u tri kolone po vodovima. Na oko 200 metara od pruge komandir je izdao zapovijest komandirima vodova. Prvi i drugi vod dobili su zadatak da postave zasjedu na 30—40 metara od pruge, minerska grupa, Tode Jaković Zec, Simo Zatezalo Cojle i još nekoliko boraca, da postave minu na prugu, dok je treći vod bez jednog odjeljenja trebao da postavi osiguranje prema neprijateljskim posadama u Donjim Dubravama i Globomičkom mostu. Prema obavještajnim podacima oklopni je voz trebao da naiđe oko 17 časova iz pravca Generalskog Stola.

Četa je odmah zauzela planirani raspored, a mineri su ukopali minu ispod »donjeg stropa« pruge. Nepunih pola sata kasnije osmatrač je javio da se »mljekara« približila od Generalskog Stola, ali da vjerovatno sprovodi neke vlakove jer se u daljini primje-

ćivao dim još nekih lokomotiva. Pojavila su se i dva talijanska aviona koji su nadlijetali prugu i u niskom letu počeli da prave krugove.

Nema sumnje, biće gusto. Odnos snaga ide na ruku neprijatelju čije su šanse velike. Ako se četa brzo ne obračuna s posadom oklopnog vlaka, neprijatelj će imati vremena da je opkoli i napadne. Ali, vidjećemo! Kako se vlak približavao, sve se jasnije čulo kako ustaše otvaraju vatru iz puškomitraljeza i pušaka na ponekog čobanina ili zemljoradnika na njivi. Pogledi boraca sve su češće bili usmjereni prema postavljenoj mini. Ako ona zataji, propala je akcija, a zločinci će i dalje prolaziti i zlostavljati goloruke ljude. Međutim, neće im uspjeti da prođu. Za to se postarao slavni diverzant Tode Jaković Zec koji je imao najodgovorniji zadatak i savršeno ga obavio. Hladnokrvno je čekao i u najpogodnijem trenutku aktivirao minu. Od snažne eksplozije zemlja je zadrhtala. Nakon toga sve se za kratko utišalo. Nije se pucalo ni s jedne ni s druge strane. Mina je naprosto raznijela dva vagona oklopnog vlaka. Još dugo poslije eksplozije na širokom prostoru padali su komadi gvožđa, kamenja i drugih predmeta.

Skoro istovremeno počela je pucnjava s obje strane. U tom košmaru borci su teško uočavali i još teže pogađali prave ciljeve. To su iskoristili pratioci vlaka, pa su od porušenog dijela otkačili neoštećenu lokomotivu i jedan oklopni vagon. Naglo i sa velikom brzinom lokomotiva je te ostatke odgurala natrag prema Generalskom Stolu. Inače, iza oklopnog vlaka kretale su se još dvije kompozicije — jedan putnički i jedan teretni vlak, koji su se, čim su čuli eksploziju, uspjeli zaustaviti i odmah krenuti natrag u pravcu Karlovca.

Dva vagona »mljekare« s ustaškom posadom su bila potpuno uništena. Od zaplijenjenog oružja bilo je malo koristi jer je bilo oštećeno od eksplozije. Na strani partizana nije bilo gubitaka. No, bez obzira na polovičnost uspjeha, neprijateljska »mljekara« za dugo nije bila osposobljena za nastavak zločinačkih akcija.

Nakon izvršenog zadatka, četa je odmah krenula u pravcu Perjasice — prešavši rijeku Mrežnicu kod Rebić mlina i pristigla u sastav bataljona, koji se nalazio na položajima kraj Kestenka. Među borcima čete i bataljona dugo se pričalo o toj akciji. Partizani su do tada odgovarajućim alatima razvaljivali prugu i iz zasjede napadali željezničke neprijateljske transporte. Da bi se tome suprotstavio, neprijatelj je pojačanim obezbjeđenjem i kontrolom, sve više uspijevao da otkrije i osujete takve partizanske napade. Bilo je nužno da se potraže nova rješenja i da je u izvođenju takvih akcija trebalo nešto mijenjati.

Na Kordunu se tragalo za neeksplodiranom neprijateljskom municijom, pa je tako pronađena avionska bomba težine oko 75 kg i doturena u selo Rebić Glavica, da bi je partizani upotrijebili za uništenje neprijateljskog oklopnog vlaka. U četi je bilo nekoliko

drugova koji su kao bivši jugoslavenski vojnici ponešto znali o primjeni i rukovanju minoeksplozivnim sredstvima, među kojima se isticao Tode Jaković Zec. Pronađeno je rješenje da se improvizacijom avionska bomba preuredi u dirigovanu minu. Naprava se sastojala od rudarskog i električnog detonatora, uloška džepne baterijske lampe i oko trideset metara električnog provodnika, što je poslužilo kao upaljač bombe i omogućilo da se u željenom trenutku — zatvaranjem kola struje, izazove eksplozija. Tako montirana i na prugu neprimjetno postavljena i maskirana mina, porušila je oklopnjak, što je za neprijatelja predstavljalo veliko iznenađenje. Ne samo zbog nanijetog udarca neprijatelju, uspjeh se smatrao značajnim što je to bila prva uspješna diverzija na pruzi između Karlovca i Ogulina, koja je izvedena na opisan način eksplozivom, kao i zbog ogromnog ohrabrujućeg efekta među borcima i narodom Dubrava i Korduna. Stečeno je dragocjeno borbeno iskustvo, koje će do kraja rata biti korišteno i dograđivano u partizanskim diverzijama na neprijateljski saobraćaj i veze.

Žarko Kukić

Sjećanje na hvatanje i zamjenu jula 1943.

Vraćao sam se po sopstvenoj želji iz Karlovačkog u Kordunaški partizanski odred, bez oružja, ali u talijanskoj uniformi i objavom — putnom ispravom u džepu. Kako je u to vrijeme, od Bosiljeva do Korduna, put vodio preko Dubrava, odvajam se od drugova koji su išli sa mnom (kuriri) i koristim priliku da navratim kući. Kod kuće ostajem 1—2 dana, a potom krećem na Kordun. Slučaj je htio da negdje na putu sretnem mog zemljaka, borca Nikolu Prtljagu, koji je dolazio sa Korduna. Prihvatam njegov prijedlog da se vratimo u selo, uz dogovor, da pošto prenoćimo u njegovoj kući, rano ujutro odemo u jedinicu, jer je i on morao da se vrati. U sumrak stigosmo njegovoj kući. Od ukućana doznasmo, da se u Vucelićima nalaze neki naši drugovi i komšije. Moram napomenuti, i to da smo doznali da su neki žitelji Kukića i Vucelića pobjegli, a da su među njima bili i moji ukućani. Razlog bjekstva bio je, obavještenje o dolasku ustaša. I pored ovog saznanja uputili smo se u Vucelićе, gdje smo na okupu zatekli Dragana i Peru Vucelića, Stevu, Nikolu, Dušana i Božu Kukića, kao i domaćicu kuće Milku Vucelić (Draganovu majku). Zajedno smo zaklju-

čili da je krajnje opasno dalje tu ostati, te se dogovorismo da ujutro sasvim rano, svi krenemo na Kordun. Pošto se noć već odavno spustila, smjestili smo se na patos u jednoj sobi i zaspali. Kiša je padala cijelu noć, bili smo umorni i neoprezni, i nismo se na vrijeme probudili. U ranu zoru utrčala je u sobu, Milka, domaćica kuće, sa uzvikom: »Momci, evo u selo ulazi neka vojska, ali ne znam čija je.« Na taj uzvik, trgnuti iz sna, prvi su iskočili iz kuće Dragan i Pera, a ja sam, obuvajući se, istrčao napolje trenutak kasnije. Vidio sam ustaše da mi dolaze sprijeda i sa desne strane, te sam krenuo lijevo, trčeći za Prtljagom. Odjednom, Prtljaga se zaustavi i zavuče u živicu. Protrčavajući pored njega, doviknuo sam: Bježi! vidiš se, uhvatiće te. Pošto sam istrčao na Vucelić-nabijalište, odjeknuo je pucanj iz puškomitraljeza i pušaka, a sa lijeve i desne strane puta spazio sam grupu ustaša, koji su, vidjevši me, počeli vikati: Stoj! Drži ga!

U magnovenju vidio sam da je netko pao pogođen, na brežuljku, ispred mene, prema Kukićima. Tog trenutka su me uhvatili uz psovku i tuču. Pošto me pretresoše, jedan od njih naredi da me vode bojniku. Poveli su me dvojica, kroz vrt Rade Rebića, usput me gurajući i udarajući. Pošto sam odgovorio na pitanje iz koje sam kuće pobjegao, narediše mi da sjednem na stepenice. Jedan ode da traži nekoga, a drugi ostade da motri na mene. Domaćica Milka, vidjevši me da ovdje sjedim, viknula je: Bježi, šta tu sjediš! Van sebe od straha, kakav sam i sam bio, tog momenta nije zapazila da sam već pod stražom, i da je selo potpuno opkoljeno. Bilo ih je mnogo. Na sedam kuća Vucelića, čitava ustaška ogulinska bojna. Stražar koji me je čuvao naredio mi je da ustanem i prijeđem na drugu stranu. Istovremeno su doveli Prtljagu, pošto su ga našli pretražujući žbunje i živicu, pa su nas vezali zajedno za ruke. Nešto kasnije, doveli su Stevu, otkrivši ga sakrivenog. Sve se ovo odigravalo filmskom brzinom, a bilans događaja je: Dragan, najtragičnija ličnost, je poginuo. Pera uspijeva da pobjegne, a nas trojica, koji smo za trenutak zakasnili, ostali smo u okruženju i uhvaćeni.

Ovdje valja napomenuti da nitko od nas nije posjedovao oružje. Pošto su pretresli kuće, a naročito kuću Rade Rebića, tražeći njegovog sina, komesara Racu, povedoše nas u zaseok Vućke, gdje uhvatiše Božu Višnjića i Vaju Mikašinovića, koji su u to vrijeme imali porodice. Iz Vucelića su poveli još Dušana i Božu Kukića, tada četrnaestogodišnje dječake. Ostale žitelje zatečene u selu, ostaviše na miru. Dalje su nas vodili preko zaseoka Pemovići, pa preko njiva i livada, gdje iznad Vucelića zatekoše starog Radu Rebića i Milicu Kukić, koji su čuvali stoku. Počeše ih psovati i šamarati, a zatim im oteše nekoliko grla krupne stoke i potjeraše sa sobom. Odavde su nas vodili na željezničku stanicu Gornje Dubrave. Tu su pustili Dušana i Božu, a nas petoricu uguraše u jedan stočni vagon, u kome je na jednoj strani bilo sijeno. Ovdje sam

uspio da se oslobodim objave koja mi je još uvijek bila u džepu, pocijepam je i duboko zabijem u sijeno.

Teretnim vlakom smo stigli u Ogulin, zatim su nas odveli u svoju kasarnu — komandu i zatvorili u podrum. Sutradan su počela pojedinačna saslušanja. Pošto su uzeli osnovne podatke i konstatovali da smo partizani, uz psovke i šamare pitali su još za neke pojedinosti, najviše se interesujući za naoružanje i broj partizana, pošto su za Dubravce već znali da su na strani NOB. Kada su nas sve saslušali, da li su nam čak nešto i za jelo. Trećeg dana mene, Stevu i Prtljagu predadoše Talijanima koji su nas odveli u svoju komandu. Boži i Vaji obećaše puštanje na slobodu.

Preko prevodioca, kod Talijana ponovo saslušanje, gdje ih je naročito interesovalo odakle nam talijanska uniforma. U međuvremenu, dovedoše Božu i Vaju, i poslije kratkog vremena odvedoše u zatvor zvani »Kula«. Ovdje su nas zatvorili u zajedničku ćeliju. Poslije 5—6 dana oslobodiše Božu i Vaju i pustiše ih kući. Nakon 12—15 dana došla su po nas tri oružnika NDH te su nas ponovo preuzeli od Talijana i odveli u svoju komandu. Tamo su meni naredili da pišem pismo partizanskoj komandi, da udovolji njihovom zahtjevu, ili ćemo mi biti pogubljeni. Braneći se da sam nepismen, pošto sam to i ranije izjavio, ponudio se Prtljaga, da će on napisati to pismo, iako mi tada nismo znali koji su njihovi uslovi, i o čemu se radi. Pismo je napisano komesaru bataljona Raci Rebiću, koje on nikad nije primio.

Odavde su nas odveli u jednu ćeliju kotarskog zatvora, gdje zbog nas uspostaviše stražarsko mjesto koje su držali utaše. Zaključavaju i otključavaju oružnici, a uz njihovo prisustvo hranu nam jednom dnevno donose domobrani.

Ovdje, u neizvjesnosti i strahu od sutra, ostajemo oko dva mjeseca, ne znajući šta se dešava, zašto smo ovdje i zašto nas ništa ne pitaju. Razlog ćemo saznati tek po izbavljenju.

Moja sestra Milka Kukić — Rebić (u to vrijeme bila je član KK SKOJ-a) otišla je u Štab IV korpusa NOV i o svemu obavijestila tadašnjeg komesara, druga Veću Holjevca, uz molbu da se pokuša oslobođenje putem zamjene. Nailazeći na puno razumijevanje, korpus ovlašćuje komandu I kordunaškog područja da povede pregovore o zamjeni. U -tu svrhu, stavljaju području na raspoloženje, zarobljenog domobranskog natporučnika Pilić Uroša, (uhvaćenog prilikom napada na vlak u Lužanjku, Donje Dubrave). Komandant područja Milić Dejanović piše zvaničan akt ustaškim vlastima u Ogulin sa zahtjevom o zamjeni. Nudi im za nas trojicu, ovog natporučnika i zahtijeva, da se prema nama korektno postupa, bez mučenja i maltretiranja. Da bi ovaj prvi akt sa Korduna stigao u Ogulin, potrebno je bilo pronaći kurira. Ove, u to vrijeme opasne uloge, prihvata se moja tetka Milica Sudar, koja u to vrijeme sa trogodišnjom kćerkicom boravi na Kordunu. Od sjedišta područja, razdaljina je velika (preko 30 km) ali, požrtvovana tetka

1

Milica iako najveći dio puta prevaljuje pješke, stiže u Ogulin i nosi partizansku poruku. Uručuje je oružničkoj komandi u Ogulinu. Na ovom zadatku istrajala je do kraja, prenoseći još dosta obostranih poruka, sve do okončanja pregovora. Ovaj, prvi akt uslovljava naš povratak od Talijana, ustaškim vlastima.

Ustaše nisu prihvatile ponuđenog Pilića, već traže nekog drugog, koga područje nije imalo na raspolaganju. Pošto nije prihvaćen Pilić, područje ga vraća Korpusu, a Korpus upućuje u Dalmaciju, radi zamjene. Pilićeva supruga saznavši za partizansku ponudu, da se oslobodi njen muž, koristi svoje veze. Preko pukovnika Katića, komandanta oružnika u Ogulinu, koji je bio glavni u pregovorima, uspjela je da izdejstvuje saglasnost o zamjeni svog muža. Naši nemajući više Pilića na raspoloženju nude nekog drugog, ali ustaše ne prihvataju toga, već uporno traže Pilića. Naši čine i posljednji pokušaj, te nude novo lice, nekog oružničkog poručnika po imenu Anić Josip. Ogulin odbija i ovu ponudu. Sve ovo traje predugo za nas koji čekamo u neizvjesnosti i ne znamo šta se u stvari dešava, jer spolja ne stižu nikakve vijesti. Prva vijest koja dopire do nas, dolazi od jednog pomoćnog oružnika po imenu Mića Arbanus, koji nas je prilikom otključavanja na dnevni izlazak (što su običavali po sat-dva), obavijestio o čemu se radi. Rekao nam je da se vode pregovori o našoj zamjeni, i da oni uporno traže nekog Pilića, koga su partizani ranije ponudili, a sada ga ne daju, i ukoliko se tom zahtjevu ne udovolji, koliko on zna bićemo pogubljeni. Usput nam je ispričao da su o nama pribavili tačne podatke, te meni reče da se zna da su mi sestra i brat u partizanima, da sam do rata bio đak, a da smo sva trojica obični borci. O sebi nam je ispričao, da je rodom iz Perušića, da mu je jedan brat u partizanima. Nama je očito bio naklonjen, doturao nam je ponekad cigarete i nešto hrane.

Kada je već bilo skoro odlučeno da se pregovori prekinu, Milka čini i posljednji pokušaj. U dogovoru sa komandantom Područja pronalazi Anića, koji je još čekao zamjenu. Reče mu, da njegovi neće da ga zamijene za njenog brata i drugove, i upita ga da li ima nekog od porodice, da im piše, da bi nešto preduzeli. Anić joj odgovori, da ima ženu i kćerku u Ogulinu, a sina u Zagrebu, na nekoj funkciji. Pošto je napisao pismo, Milka je angažovala Stevinu sestru, Saru Kukić, koja je pismo odnijela na naznačenu adresu u Ogulin. Anićeva žena je stupila u vezu sa sinom u Zagrebu, koji je uspio da izdejstvuje, da se zamjena odmah izvrši. Oružnička komanda iz Ogulina, obavještava komandu područja, da prihvataju uslove i traži da naši odrede mjesto i vrijeme razmjene. Određeno je da razmjena bude 27. jula 1943. godine u 10 sati, na sredini mosta na rijeci Korani, u selu Barilovići. Uslovljeno je da će Anića dovesti naša dvojica, a da nas dovedu, ne više od trojice njihovih. Obje strane bez oružja.

Pošto je sporazum postignut i obostrano prihvaćen, oružnici nas

dan uoči razmjene, dovedoše na željezničku stanicu Ogulin. Smještiše nas u takozvani blindirani voz (3 stočna teretna vagona i lokomotiva, utvrđeni od neprobojnosti lakog oružja) koji je već bio zaposjednut ustašama. Sa nama je od oružnika ostao samo jedan podoficir, koji je nosio akta i naređenja o zamjeni. Stigosmo u Generalski Stol, gdje smo presjeli u isti takav vlak, sa karlovačkom ustaškom posadom. Vidjelo se da su znali koga čekaju, jer su nam odmah saopštili, za nas žalosnu vijest, da je u Bosiljevu poginuo naš Dubravac Tode Jaković Zec. Ni* karlovačkoj željezničkoj stanici, nekakvim zatvorenim automobilom, odvezli su nas u domobransku komandu. Onaj oružnik, podoficir koji nas je pratio, u prostoriji u kojoj smo čekali napisao je kratko pismo, koje mi dade i zamolio da ga predam Milutinu Karasu, koji je u to vrijeme bio komandant I kordunaškog partizanskog odreda. U pismu se pravdao, da nije kriv za veljunski pokolj i da ga nije mogao spriječiti. (Ovo pismo sam uručio po dolasku na slobodu) Potom nas je predao nekom oficiru, koji nas je odveo i zatvorio u jednu poveću prostoriju u kojoj se nalazilo 15—20 domobrana, koji su bili pritvoreni, zato što su bili razoružani od partizana. Kada su saznali da smo partizani koji idu na zamjenu, prihvatili su nas radosno i ponudili svojom zalihom hrane.

Sutradan su nas pozvali i ukrcali u kamion pun ustaša. Sa još nekoliko putničkih kola stigosmo u Barilović. Skinuše nas sa kamiona i dovedoše pred most. Tu smo izvjesno vrijeme čekali i tačno u 10 sati pojaviše se sa bijelom zastavom naši, na brijegu desne obale Korane. Krenuše odmah putem prema mostu, a ustaše se uskomešaše i neko reče: »Eno ih«. Kod nas se pomiješa radost sa uzbuđenjem. Kada su partizani stigli i stupili na most uz podizanje bijele zastave, krenuše i ustaše sa nama. Tačno na polovini mosta zaustaviše se i jedni i drugi, na rastojanju 3—4 koraka. Naši pozdraviše sa »Smrt fašizmu!« nas trojica osmjeljeni ovim činom, odgovorismo »Sloboda narodu!« Protivnička strana pozdravi sa »Za dom spremni!« Zamjenu sa naše strane obavio je komandant područja Milić Dejanović i Joco Eremić. Sa njihove strane jedan ustaški, jedan oružnički i jedan domobranski oficir. Mi smo brzo pretrčali na našu stranu i našli se u zagrljaju sa našima, a oni pozvaše Anića da priđe k njima.

Pošto je zamjena obavljena, obje strane povedoše razgovor o ishodu rata i borbe, naravno, zastupajući svaka svoje shvatanje i ideje. Ovo potraja 5—10 minuta kad komandant Dejanović prekinu dijalog i opraštajući se od njih reče: »Doviđenja u skoro oslobođenom Karlovcu«.

Svako ode u svom pravcu, a mi oduševljeni i radosni, kroz izvjesno vrijeme stigosmo u komandu područja. Tako, poslije zakašnjenja od skoro tri mjeseca, krenuo sam u svoj 2. bataljon 1. kordunaškog odreda.

Đuro Vucelić Gnjatić

Diverzanti u Dubravama i diverzantske akcije 1943. godine

Krajem decembra 1942. nakon završenog diverzantskog kursa pri Komandi kordunaškog vojnog područja u reonu sela Budački, formirana je i odmah upućena na teritoriju Dubrava nova diverzantska grupa. U grupi su bili odabrani borci iz raznih jedinica sa Korduna i iz Dubrava. Prethodno je dotadašnja minerska grupa (prva diverzantska desetina) rasformirana, a njeni borci raspoređeni u jedinice 8. kordunaške partizanske divizije. Samo je Tode Jaković Zec zadržan na teritoriji Bosiljeva.

U februaru 1943. godine sa članom GŠH (šefom diverzantske sekcije) Ivanom Harišem Gromovnikom[1], inače borcem španskog građanskog rata krenuo sam iz Bosiljeva za Donje Dubrave. Diverzantsku grupu zatekli smo u naselju Pernovići. Hariš me je predstavio borcima. Sve ih je poznavao. Prošli su njegov diverzantski kurs: Rade Kukić, Pajo Bunčić, Maksim Jakšić, Dušan Jurković, Milić Keser, Mitar Kovačević, Dane Mrkić, Ivan Pleše, Nikola Papić — Durila, Duka Višnjić i drugi. Tode Jaković, Vajo Višnjić i još neki — kao dio diverzantske grupe, zadržani su na teritoriji Bosiljeva — da bi otuda, sadejstvujući 5. bataljonu 1. KO, a docnije s Karlovačkim partizanskim odredom ometali neprijateljski saobraćaj na pravcima prema Karlovcu i Sloveniji.

Rade Kukić prvoborac iz Kordunskog Ljeskovca bio je komandir cijele grupe. Diverzantska je grupa, ili mineri kako su nas nazivali — pripadala organizaciono Komandi kordunaškog vojnog područja. Po operativnim zadacima grupa je bila pod neposrednim rukovodstvom člana GŠH Ivana Hariša. Takvih grupa bilo je tada više u raznim krajevima Hrvatske, pa je Hariš, radi obilaska i tih grupa, rjeđe kod nas dolazio. Izvršavajući zadatke šefa diverzantske sekcije GŠH, naša je diverzantska grupa pretežno djelovala samostalno, ili u sadejstvu s drugim partizanskim jedinicama. Kao specijalna teritorijalna samostalna partizanska jedinica, imala je zadatak da na prostoru međuriječja Mrežnice i Kupe od Karlovca do Ogulina — miniranjem, rušenjem i na druge načine, ometa neprijateljski željeznički i drugi saobraćaj. Baza diverzantske grupe bila je teritorija Donjih Dubrava, najčešće naselje Pernovići. Tu

1 Ivan Hariš Gromovnik, narodni heroj.

je za grupu dopreman minodiverzantski materijal. Imali smo dobre veze s Kordunom, Bosiljevom i drugim bazama. U istom naselju nalazila se i partizanska straža, što je bilo značajno za obezbjeđenje grupe.

Minodiverzantskim sredstvima snabdijevali smo se uglavnom preko Komande vojnog područja Korduna, zarobljavanjem od neprijatelja, nabavkom preko raznih veza i naših aktivista u gradovima ili prikupljanjem raznih neprijateljskih neeksplodiranih bombi i granata. U komandi područja o tome se starao i radio pirotehničar Mile Cimeša iz Perjasice, koji je vremenom postao specijalista za demontiranje bombi i granata. Pored toga i mi smo bili obavezni da se na svom terenu staramo o prikupljanju raznih sredstava za diverzije.

Neprijateljske oružane snage i željezničari, nastojali su da što bolje obezbijede i kontroliraju željezničke saobraćajnice. Radi toga bilo je veoma teško odrediti najpogodnije mjesto i trenutak miniranja. Da bi uspjelo, moralo je sve biti izvedeno neprimjetno.

Miniranje minama, koje smo prvih mjeseci 1943. godine, sami izrađivali, bilo je veoma složeno i opasno. Takve su mine same po sebi bile opasne za rukovanje pod normalnim uvjetima i danju, a kamoli po noći. To je bio najteži i najodgovorniji dio posla, koji smo najčešće obavljali očekujući nailazak i napad neprijateljskih patrola, izloženi opasnosti neprijateljskog naoružanja i vatre sa njihovih utvrđenja.

Za taj zadatak, pored iskustva i osposobljenosti, morala je postojati jaka volja, hrabrost i spremnost na žrtvovanje. U radu ruka nije smjela zadrhtati, jer su posljedice bile kobne. U ovom poslu moglo se samo jednom pogriješiti. Meni je uspjelo da se za vrlo kratko vrijeme osposobim za zadatke koji su mi povjereni, da , postanem i rukovodilac, a kasnije sam čak bio upućen i na teritoriju Istre kao instruktor za obuku i organizaciju diverzanata.

Naša mala diverzantska jedinica se oko devet mjeseci 1943. godine održala u pojasu neprijateljskog obezbjeđenja između Karlovca i Ogulina. Uz naše relativno male žrtve nanijela je neprijatelju ogromne materijalne i ljudske gubitke. Naša je snaga bila prije svega u narodu Dubrava i drugih mjesta gdje smo se kretali. Narod nas je izdržavao, čuvao sebe i nas, radovao se svim našim uspjesima. To nam je davalo snagu i volju da istrajemo i izvršavamo složene i opasne zadatke. Koliko smo u tome uspjeli može se vidjeti po letimičnoj kronologiji izvršenih akcija:

U toku januara 1943. godine, diverzanti su porušili dva neprijateljska željeznička transporta. U šumi Lužanjak u Donjim Dubravama, 6. januara oko 16 časova, miniranjem su uništena 3 vagona i vagon cisterna neprijateljskog transporta, a 22. januara na pruzi kod Zvečaja oko 8 časova oštećene su dvije lokomotive i porušen željeznički transport broj 354.

Broj, a često i kvalitet izvršenih akcija često je zavisio od raspo-

loživog minodiverzantskog materijala. Čim bi ga na neki način pribavili na akcije se nije dugo čekalo. Išli smo u akcije odmah, pa i onda kada smo unaprijed znali da su pojačana obezbjeđenja.

U februaru, pošto se grupa organizaciono sredila, izvršili smo četiri diverzije. U Krpelu kod Tounja, 7. februara minirana je pruga i porušen neprijateljski oklopni voz. Tri su vagona teže oštećena, jedan ustaša poginuo, a tri teže ranjena. Na istom prostoru 12. februara oko 19 časova porušen je talijanski oklopni voz. Poginuo je jedan satnik i jedan natporučnik, a teže i lakše ranjeno šesnaest neprijateljskih vojnika i jedan pukovnik. Tri dana kasnije, 15. februara grupa je minirala prugu između Zvečaja i Generalskog Stola. Akcija nije uspjela, pošto su minu otkrili »ophodari«. Ovom prilikom, koliko smo žalili što nam je materijal uzalud propao, još više smo strahovali da je neprijatelj otkrio tajnu našeg »paklenog aparata«. Slijedi deset dana zastoja u akcijama jer nismo imali potrebni minodiverzantski materijal. Tek 25. februara, minirana je i porušena pruga na pet mjesta, i za relativno duže vrijeme onemogućen je neprijateljski saobraćaj.

Akcija od šestog marta posebno nas je ohrabrila. Između Zvečaja i DUge Rese minirali smo prugu na dva mjesta. U neprijateljskom oružničkom izvještaju od 30. marta 1943. godine piše: »Ophodari su pronašli jednu minu i izvijestili. Iz Zvečaja je krenuo oklopni vlak radi razminiranja mine, ali je naišao na drugu minu na kilometru 494—6/7 koja je eksplodirala. Tri vagona su izbačena iz tračnica, teže i lakše oštećena. Žrtava nije bilo. Nakon toga zapovjednik oklopnog vlaka nadporučn'ik Stjepan Mihaljević sa dvojicom domobrana išao je da razminira pronađenu minu, ali pri pokušaju vađenja, mina je eksplodirala od koje su sva trojica poginuli.«

Tada smo zaključili da neprijatelji nisu uspjeli da otkriju tajnu za demontiranje naših mina. Ali, naše pouzdanje kvarile su druge okolnosti. Upravo tih dana dobili smo obavještenja o namjerama ustaša za pohod na Dubrave radi izvršenja odmazde nad narodom. Osim naše diverzantske grupe i partizanske straže, tada u Dubravama nije bilo drugih jačih partizanskih jedinica. Bili smo preslabi da bi se uspješno oduprli neprijateljskom napadu. Da bi koliko toliko izmanevrisali neprijatelja, odlučili smo da težište naših akcija prebacimo na željezničku prugu od Generalskog Stola prema Karlovcu.

Četrnaestog marta izvršili smo miniranje pruge na dva mjesta. Tode Jaković s nekoliko drugova, minirao je prugu kod željezničke stanice Generalski Stol. Oko 7 časova neprijatelj je bio iznenađen, jer su naišli na mine, koje su uništile lokomotivu i dva vagona. Drugo miniranje je izvršeno u blizini Zvečaja, od čega je oko 8 časova porušen neprijateljski transport, uništena ili teže oštećena dva vagona i lokomotiva. Ove su akcije uticale na demoralizaciju neprijatelja, jer su izvršene u neposrednoj blizini njihovih uporišta.

Slijedećeg dana »ophodari« su otkrili našu minu na pruzi između Belavića i Duge Rese. Smatrajući da će to bolje izvršiti nego njihovi kvislinzi, Talijani su pokušali da je izvade i demontiraju, ali nisu uspjéli. Mina im je eksplodirala u rukama i ubila jednog poručnika i jednog vojnika. Od te eksplozije pruga je oštećena, pa je opet saobraćaj izvjesno vrijeme obustavljen.

Sedamnaesti mart 1943. se posebno pamti. Toga dana su 1. bataljon 4. kordunaške brigade i 4. bataljon 1. KO, zaposjeli borbene položaje u reonu Lužanjka, Donje Dubrave. Naša diverzantska grupa je minirala prugu. U 12,30 časova naišao je neprijateljski železnički transport broj 304. Paljenje mina električnim putem izvršio je komandir naše grupe Rade Kukić. Porušena je lokomotiva i nekoliko vagona. Dio naše diverzantske grupe, na liniji obezbjeđenja prema Generalskom Stolu, odmah je, poslije ove eksplozije, porušio prugu. Ubrzo, na to mjesto naletio je i srušio se oklopni neprijateljski voz koji je požurio u pomoć svom stradalom transportu. Zadatak naše diverzantske grupe bio je završen, a pomenute jedinice izvršile su napad na neprijatelja. Borba se stišala tek negdje oko 17 časova. Neprijateljski gubici bili su veliki. Pored neutvrđenog broja mrtvih, naše su snage zarobile 1 oficira i 30 domobrana, 6 ustaša, 8 talijanskih vojnika, 23 železničara, 3 financa, 2 pandura, 21 državnog službenika. Civili su poslije određene provjere pušteni. Talijanskim i ustaško-đomobranskim komandama trebalo je duže vremena za prebrojavanje da bi napravili izvještaj
0 svojim gubicima. A on je izgledao ovako: 28 mrtvih, 15 ranjenih
1 85 zarobljenih. Njihov prvi železnički transport tim dijelom pruge mogao je proći tek 20. marta oko 9 časova.

Poslije 4. neprijateljske ofanzive pronađeno je po kordunaškim selima i klancima neeksplodiranih neprijateljskih artiljerijskih granata i avionskih bombi. Iz toga su proizlazile šale — da tu municiju treba »vratiti« njihovim vlasnicima. Zaista smo radili da im to što više »vratimo«. Kraj Zvečaja 23. marta oko 24 časa minirali smo prugu i uništili talijanski železnički tenk, u kojem su život izgubili jedan oficir i jedan neprijateljski vojnik. Dva dana kasnije, 25. marta »ophodar« Josip Škrtić primijetio je na železničkoj pruži naše miniranje između Zvečaja i Generalskog Stola i o tome obavijestio Talijane. Ali i ovog puta su doživjeli neuspjeh. Prilikom razminiranja mina došlo je do eksplozije. Njihov evidentičar nije uspio da nam pruži podatke o žrtvama.

Nizale su se i dalje akcije naših minera — diverzanata. Tridesetog marta naišao je neprijateljski železnički transport broj 391 na miniranu prugu kod Zvečaja. Uništena je lokomotiva i nekoliko vagona, a drugog aprila u 10 časova porušen je neprijateljski transport broj 354 kod Gornjih Dubrava.

Poslije niza uspješnih diverzija na neprijateljski saobraćaj primijećeno je kod pojedinih diverzanata, suviše samopouzdanja i zanosa. O tome je bilo razgovora na održanoj konferenciji, na kojoj

je konstatirano da zasluge za postignute uspjehe jednako pripadaju svim borcima koji su u akciji učestvovali. Kada god je moguće, radi predostrožnosti, najkomplikovanije poslove miniranja, zaključeno je, treba prepustiti onima sa najviše stručne sposobnosti i iskustva. Sve je to ubrzo u praksi i potvrđeno, a možda i nije samo to razlog, već i normalna pojava, da se u borbi moraju podnositi i žrtve, koje smo slijedećih dana imali.

Trećeg aprila pošli su iz Bosiljeva u akciju naši diverzanti Vajo Višnjić, Ivan Pleša, Duka Višnjić i nekoliko boraca iz 5. bataljona 1. KO, kao obezbjeđenje akcije. Bila nam je namjera minirati prugu i porušiti neprijateljski željeznički transport između Oštarija i Ogulina. U toj akciji učestvovala je i grupa omladinaca iz Gornjih Dubrava, među kojima su bili Simo Šepelj, Savo Višnjić Stevo Perić i drugi. Kada su stigli negdje oko 21 čas na prugu, odmah su pristupili miniranju. Ali, ta akcija kobno završava.

Za vrijeme dok je Vajo Višnjić postavljao eksploziv, neprijatelj je iz Ogulina reflektorima osvjetljavao taj reon pruge. Svakako, to je moglo imati psihičkog uticaja, ali pravi uzrok neočekivane eksplozije za nas je ostao nepoznat. Prema tadašnjim izjavama preživjelih učesnika, do eksplozije je došlo, vjerovatno zbog nepreciznosti u radu. Od eksplozije mine, koja je napravljena od četiri artiljerijske granate, poginuli su Vajo Višnjić, Branko Dragajac, Velimir Jurić, a Duka Višnjić je ranjen. Ovaj događaj teško je pogodio cijelu grupu. Nažalost to nije bio kraj naših gubitaka.

Noću 7. aprila vi najvećoj tajnosti iskrcala se na željezničkoj stanici Gornje Dubrave jača grupacija ustaša, koji su rano ujutro opkolili više naselja Dubrava. Narod je bio iznenađen. Nastala je kuknjava, vrisak i plač. U toj dramatičnoj strci i zbunjenosti ipak se našlo prisebnosti da se spasi što se više moglo. Ostali su uglavnom starci i majke s djecom. Ustaše su u toj akciji opljačkali i ponijeli sve što su uspjeli naći u naseljima. Pohapsili su više od 370 osoba, koje su odveli u koncentracione logore. Događajima u Gornjim Dubravama naša baza, kako je očekivano, mogla je biti ozbiljno ugrožena. Pretpostavka da bi moglo doći do kolebanja u narodu nije se ostvarila. Iza toga naroda stajale su dvije godine teških iskušenja i više ga ništa nije moglo pokolebati. U to smo se i mi odmah uvjerili, nastavljajući sa diverzijama na neprijateljski saobraćaj iz istih baza u Dubravama i uz još veću podršku naroda. U to vrijeme nismo imali dovoljno materijala. Ipak smo 12. aprila oko 16 časova minirali prugu u reonu Dubrava, tek toliko da se »najavimo« neprijatelju da ćemo naše napade nastaviti. Tih dana javljeno nam je iz Komande kordunaškog vojnog područja, da se u Vojniću, ispred zgrade u kojoj su bila smještena naša društveno-politička rukovodstva, nalazi zarivena u cestu neeksplodirana avionska bomba, ostala poslije neprijateljskog bombardovanja. Pozvali su da netko od nas diverzanata pođe tamo radi vađenja i demontiranja. Sticajem okolnosti taj zadatak pripao je meni. Oti-

šao sam u Vojnić, demontirao i izvadio bombu, koja je kasnije transportovana za Dubrave da se isporuči diverzantima.

Vraćajući se za Dubrave zatekao sam u naselju Pernovići diverzante Maksima Jakšića i Đuru Višnjića. Ostali su otputovali za Bosiljevo radi izvršenja novih zadataka.

Poslije dva ili tri dana, seljak Đuro Mikašinović Vućak inače naš suradnik i član KPJ od 1942. godine, obavijestio nas je, da je svojim zaprežnim volovskim kolima dovezao avionsku bombu od Rebić mlina. Upozoravao nas je da bombu, zbog predostrožnosti i eventualnih represalija neprijatelja, ako bi u naselju bila zatečena, što prije sklonimo ili upotrijebimo. Tako smo i uradili.

Već u suton dana bili smo spremni za pokret. Partizanska straža poslala nam je nekoliko drugova za obezbjeđenje. Za nošenje bombe bila je angažovana grupa omladinaca, među kojima su bili Petar Zatezalo Milutin, Petar Jaković Glavaš i još neki. Bombu smo zavezali između dvije poluge. Bila je dosta teška, tako da su je po četvorica naizmjenično nosili. U tome je i bio razlog da se odlučimo na miniranje pruge gdje nam je bilo najbliže, a to je između naselja Požari i Jakovići. Dosta smo se dugo na pruzi zadržali dok smo bombu-minu ukopali i dobro zamaskirali. Napetost u iščekivanju rezultata. Uvijek se to dešavalo. Još prije izlaska sunca izašli smo iz naselja Pernović na brežuljak Škerinku, odakle je bio dobar pogled na prugu. Ophodari su prošli. Zadovoljni smo, nisu ništa primijetili. Čujemo i huktanje lokomotive od Generalskog Stola. Još uvijek nam u mislima lebdi tračak bojaznosti da mina ne zataji. Odjednom izbi velika pečurka dima i prašine, a zatim zagrmi eksplozija. Dobro vidimo, dvije lokomotive i vagoni survaše se u jarak. Glas eksplozije, istovremeno je bio i znak za uzbunu naroda Dubrava. To se dogodilo 14. aprila oko 8 časova. Tada je 'porušen talijanski neprijateljski vojni željeznički transport broj 354. Talijanski vojnici iskakivali su iz vagona i zauzimali položaje oko groblja nedaleko pruge, otvarajući vatru iz pješadijskog naoružanja.

Ubrzo su krenuli u streljačkom stroju prema naselju Kukići. Njih oko stotinu vojnika. Kada su stigli u naselje, tamo već nije bilo nikoga. Ostalo im je samo da pale prazne kuće. Zadovoljstvo našeg uspjeha miješalo se s gnjevom. Nismo mogli bilo šta učiniti, i spriječiti Talijane da popale u znak osvete naselje Kukiće. I počela su gunđanja i prigovori seljaka naše baze. Među nama javljali su se i prijedlozi da bi bazu trebalo što prije napustiti. Odustali smo od toga. Kritički trenuci gnjeva kao i uvijek brzo su nestali, a mi smo nastavili napade na neprijateljski saobraćaj iz naših polaznih baza u Dubravama.

Istog dana, 14. aprila, naši diverzanti iz Bosiljeva porušili su most na rijeci Dobri u području Novigrad, 20. aprila porušili su most nedaleko Lipa, a 27. aprila u naselju Lešće.

Prvi maj 1943. godine dočekali smo u Donjim Dubravama. Za

taj dan nismo planirali akcije, da bi se s narodom Dubrava uključili u proslavu praznika, a i radi toga što je neprijatelj u te dane obično pojačavao svoje obezbjeđenje. Opet nam je ponestalo minodiverzantskog materijala. Obavještajci su nam javili da ustaše namjeravaju iznenadno izvršiti upad u naselja Dubrava. Ubrzo se to i obistinilo.

Noću 7/8. maja iz Karlovca je u Generalski Stol stiglo 800 do 1000 ustaša i domobrana. U toku noći zaposjeli su položaje u Donjim Dubravama, a izjutra lijevu obalu rijeke Mrežnice i brdo Mašnik. Većina naroda izbjegla je za Kordun. Naša diverzantska grupa i partizanska straža povukli su se iz Dubrava i zauzeli položaje na desnoj obali rijeke Mrežnice. Tu nam je pritekla u pomoć i jedna četa iz 1. KO. Borba s naizmjeničnom žestinom vođena je cio dan. Uveče su se ustaše i domobrani povukli u Generalski Stol, a mi smo se vratili za Dubrave. U toku borbe iz partizanske straže ranjeni su komandir straže Branko Kresojević i borci Dragan Pekić i Miloš Mikašinović Širan.

U naselju Vucelići ustaše su toga dana ubile partizanskog kurira Dragana Vucelića, a Žarko Kukić i Nikola Prtljaga bili su zarobljeni. Kasnije su zamjenom oslobođeni. Žitelji Dubrava koji nisu uspjeli izbjeći bili su i tada zlostavljani od ustaško-domobranskih snaga. Tako su starog čovjeka Radu Rebića Paju, nemilice tukli i zlostavljali i opljačkali mu goveda. Tukli su Soku Kukić Đukanovu, a ni mnogi drugi nisu bolje prošli. Uhapsili su Božu Višnjića Racankina i Vaju Mikašinovića Vućka i zlostavljali ih, nastojeći da iznude podatke o partizanima, odnosno minerima koji ruše prugu. Neprijateljske snage su tada u Dubravama imale za cilj da očiste teren od partizana i osiguraju prilaz nekim svojim vojnim željezničkim transportima.

Dok se sve ovo dešavalo u Dubravama, naši diverzanti iz Bosiljeva su istog dana kod Zvečaja minirali prugu i porušili jedan neprijateljski željeznički transport. Narednih nekoliko dana talijanski su avioni češće nadlijetali teritoriju Korduna i Perjasice, bacajući tovare malih bombi. Pošli smo i mi da pretražujemo teren i pronašli znatne količine neeksplodiranih bombi težine oko jednog kilograma, demontirali ih i dopremili u Dubrave. Tamo je već bilo dopremljeno nešto drugog materijala, pa smo mogli ponovo da miniramo i ometamo neprijateljski saobraćaj.

Više od petnaest dana je prošlo od posljednje akcije. To je bilo mnogo. Noću 13/14. maja podijelili smo se u tri grupe i krenuli. Ujutro u 8 časova kod Gornjih Dubrava naišao je na miniranu prugu i porušen je neprijateljski transport, a u 11,30 časova kod Tounja porušen je neprijateljski voz i u oštećenom oklopnom vagonu teže su i lakše ranjeni četiri ustaše i jedan mašinovođa. Istog dana u 23 časa između Zvečaja i Generalskog Stola porušena je pruga na dva mjesta, radi čega je za izvjesno vrijeme bio obustavljen saobraćaj. Ali, opet nam je ponestalo materijala. Tek početkom

juna nešto je dotureno, a nešto smo i sami pribavili, tako da smo mogli nastaviti s akcijama.

Petog juna kod Gornjih Dubrava minirali smo prugu i porušili teretni neprijateljski transport, a 15. juna kod Tounja, naišla su dva neprijateljska teretna voza na miniranu prugu i oba su poru-
šena. Kod Zvečaja 26. juna u 10,30 časova, također je porušen jedan teretni transport.

Na pruzi između Duge Rese i Zvečaja neprijatelj je 1. jula primijetio miniranu prugu, ali pri pokušaju deminiranja došlo je do eksplozije, tako da su poginuli četiri ustaše i pregledač pruge.

U istom vremenskom razdoblju naši su diverzanti u suradnji sa Karlovačkim partizanskim odredom, učestvovali u napadima na neprijatelja u blizini Karlovca. Iako su gotovo sve akcije tokom juna uspjele, ipak nismo bili zadovoljni postignutim rezultatima. Primijećeno je da neprijatelj pojačava kontrolu i bezbjednost saobraćaja, da mijenja taktiku. U ranim jutarnjim satima redovno su pojačane vojne i željezničke patrole vršeći detaljan pregled pruge. Tek poslije toga upućivan je izviđački voz — lokomotiva koja bi gurala 2 do 3 otvorena vagona natovarena sa šljunkom. Kada bi takva izviđačka željeznička kompozicija naišla na miniranu prugu, nije moglo biti veće štete, a pruga je relativno brzo opravljena. Kada bi provjera bila gotova, obično u popodnevnim satima, upućivani su vojni i ostali željeznički transporti. Uvidjevši to, mi smo nastojali da im što uspješnije pariramo. Između ostalog konstruirali smo mine s usporednim dejstvom i uveli još neke inovacije. Drugog jula pošli smo da isprobamo jedno od takvih miniranja. Bilo nas je petorica: Nikola Papić, Milić Keser, Mitar Kovačević, Duka Višnjić i ja. Radi postizanja što većeg iznenađenja i efekta, imali smo namjeru minirati prugu i porušiti neprijateljski transport danju i to što bliže neprijateljskoj posadi Gornje Dubrave. Uspjeli smo se privući gotovo na oko 400 metara ispred bunkera. Prikriveni u zaklonima osmatrali smo i čekali najpogodniji trenutak za postavljanje mine. Oko 12 časova očekivali smo nailazak vojnog transporta ili oklopnog neprijateljskog voza. Trenuci iščekivanja sporo su prolazili i prijetila je opasnost da budemo primijećeni, ali ubrzo začusmo nailazak voza iz pravca Generalskog Stola. Miniranje smo morali obaviti vrlo brzo. Imali smo samo toliko vremena da džak s eksplozivom ostavimo između šina i prebacimo električni kabl. To smo uradili Nikola Papić Durila i ja, Ali upravo u tom trenutku naišao je ophodar i primijetivši nas, otrčao da izvijesti Talijane i ustaše. Neprijatelj je odmah otvorio vatru, tako da nismo uspjeli uzeti džak s eksplozivom. Morali smo ga ostaviti na pruzi. Teškom mukom probili smo se u šumu Krpel. U takvim situacijama neminovno dolazi do prepirke, pa i uzajamnih optužbi i kritika. Tako je bilo i ovog puta. Međutim, raspravu je odjednom prekinula snažna eksplozija, od koje je po neki kamenčić dostizao i do nas. Nije nam odmah događaj bio jasan, jer se voz

koji je nailazio zadržao na stanici u Gornjim Dubravama. Pretpostavljali smo da je mina možda eksplodirala od mitraljeske vatre. Tek uveče kada smo stigli u naselje Rebić Glavica, dobili smo izvještaj. Čim je ophodar donio obavijest, ustaše su potrčali da uklone minu. Zbunio ih je električni kabl. Neki od njih je pokušao presjeći žicu, ali je pri tom došlo do zatvaranja kola struje i eksplozije mine, od koje su dvojica poginuli, a dvojica ustaša teško ranjeni. Prekid saobraćaja trajao je do sutradan. Bili smo zadovoljni što je ipak naša diverzija, makar i djelomično, uspjela.

Tokom jula počeo nam je pristizati saveznički, engleski minodiverzantski materijal. Međutim, taktičko-tehničke podatke za pojedina sredstva nismo dobili, niti nam je to netko mogao objasniti. Sve smo morali sami odgonetnuti. Prednost je bila u tome što je sada tog materijala bilo znatno više, pa smo mogli ići na više kombinacija i na masovnije miniranje i rušenje. I neprijatelj je morao ulagati više snaga za obezbjeđenje svog saobraćaja.

U julu 1943. godine naša je diverzantska grupa, samostalno ili zajedno sa Karlovačkim partizanskim odredom — izvršila više akcija i diverzija. Neke su poučne i višestruko interesantne. Kod Generalskog Stola 6. jula porušena je pruga na više mjesta, a točno u ponoć miniran je i djelimično porušen armirano-betonski most preko rijeke Mrežnice. U 15 sati 18. jula srušen je jedan željeznički neprijateljski transport, a 23. jula u toku noći pruga je minirana na sedam mjesta i porušena u dužini od 49 metara. Istog dana od ponoći do 4 sata izjutra dijelovi naše grupe učestvovali su s jedinicama Karlovačkog partizanskog odreda u miniranju i rušenju željezničke pruge između Zvečaja i Duge Rese kojom prilikom je napadnuto pet bunkera i zarobljeno 24 domobrana. Iste snage su 28. jula porušile dva bunkera i željezničku prugu između Duge Rese i Mostanja. Većina naših diverzanata učestvovalo je u napadu na neprijateljske objekte 1. augusta između Duge Rese i Karlovca. Tada je porušena željeznička pruga u dužini od 100 metara i 18 stubova za prijenos električne energije. Sutradan 2. augusta minirana je pruga kod Zorkovca, a u 22,15 časova naišao je i porušen neprijateljski željeznički transport (izgorjela su službena kola i jedan vagon). Trećeg augusta pošli smo iz Dubrava i kod Tounj a miniranjem porušili željezničku prugu u dužini oko 80 metara, radi čega je neprijateljski saobraćaj morao biti obustavljen.

Mjesecima smo boravili u pojedinim naseljima Dubrava, a najčešće u Pernovićima i odatle kretali u diverzantske akcije. Neprijatelj je osjećao da se tu negdje nalazimo, da se krećemo na teritoriji Dubrava, ali o nama nije nikad uspio dobiti točne podatke. Narod Dubrava nas je sve poznavao pojedinačno, znalo se što radimo, gdje boravimo i kuda se krećemo. Kao mala partizanska jedinica mogli smo postati lak plijen neprijatelja, ali nije bilo ni jednog slučaja da smo zbog izdaje bili iznenađeni.

Narod nam je obezbjeđivao ishranu, pranje rublja i sve ostale

životne potrebe. Spavali smo po kućama, a za toplih dana najčešće u sjenicima. Od naroda smo dobivali posteljinu i pokrivače. U noćnim časovima najčešće smo bili u pokretu, a obično smo se u zoru vraćali u bazu. Danju smo obično radili na pripremi minoeksplozivnog materijala. Nikada nismo sumnjali u to da je cio narod ovog kraja istovremeno i naša straža, da nas pazi kao svoju čeljad. U to smo se ne jedanput uvjerili, a posebno 5. augusta 1943. godine.

Tog dana, negdje oko 10 časova, dotrčala je k nama u Pernoviće grupa omladinki i omladinaca iz naselja Donji Zatezali i Jakovići i obavijestili nas, da se Talijani i četnici pripremaju za napad. Grupa od oko dvadesetak četnika iz Gomirja, uz nekolicinu izdajnika iz Dubrava, s Mićom Munjasom na čelu, već je krenula u našem pravcu. Prema tim podacima, četnici su bili ubijeđeni da će nas iznenaditi, a dogodilo se obratno, da su oni bili iznenađeni. Pored nas diverzanata i partizanske straže, u Pernovićima se tada zatekao, na prolazu, i jedan vod partizana iz I KO. Pošto smo već imali precizne podatke o namjerama neprijatelja i o pravcu njihovog nastupanja, odmah smo se organizirali i zauzeli pogodan položaj na visini udolja iza naselja Mravići. Neprijatelj je pošao zaobilaznim putem u namjeri da nas iznenadi, ali kada su naišli, dočekali smo ih našom vatrom. U paničnom bjekstvu povukli su se k talijanskim uporištima, koji su ih artiljerijom podržavali. Ustvari, njih je iznenadio narod Dubrava. Tada smo zarobili jednog četnika, a nekoliko ih je ranjeno. Na našoj strani nije bilo gubitaka ni povrijeđenih.

U odstupanju k željezničkoj stanici Donje Dubrave, talijansko -domobranskom neprijateljskom uporištu, četnici su u naselju Rakići zatekli grupu omladinaca i pokušali ih ubij editi da stupe u četničke redove. I u toj svojoj propagandi četnici su doživljeli neuspjeh. Omladinci su im se javno suprotstavili. U tome se posebno istakao Raco Jaković, gimnazijalac, sa nepunih 17 godina, partizan, što četnici nisu odmah znali. On je, naime, bio na proputovanju iz bolnice na Kordunu, gdje se liječio od tifusa. Imao je namjera posjetiti roditelje i nastaviti put za Bosiljevo u sastav svoje jedinice — Karlovački partizanski odred. Ovaj mladić se četnicima direktno i veoma hrabro suprotstavljao, govorio kuda idu, čemu i kome služe. Izdajnici svoga naroda predvođeni zločincem Mićom Munjasom Stršenom nisu mu to oprostili. Uhapsili su ga i stavili na muke. Uzaludne su bile intervencije nekolicine mještana i plač majke. Zločinci su bili neumoljivi. Mučena i izmrcvarena tokom cijele noći, četnici su 6. augusta 1943. godine u naselju Rakići hicima iz pušaka dokrajčili život hrabrog i odvažnog omladinca i partizanskog borca Race Jakovića. Ali, nije prošlo dugo pa je za ovaj i mnoge drage zločine zaslužna kazna sustigla Miću Munjasa Stršena i njegove saučesnike.

Talijani su u svom dnevnom izvještaju o ovoj četničkoj akciji zapisali (Zb. V, knj. 18, dok. 167): »Dana 7. o. m. vratila se u Go-

mirje veća patrola M. V. A. C. sa zasjede u zoni Mrežnice. Sukobila se 5. o. m. sa premoćnim ustaničkim snagama kod Zatezala. Četnički gubici: 4 nestala sa jednim puškomitraljezom. Neprijateljski gubici nisu provjereni.«

U prvoj polovini augusta počela je reorganizacija diverzanata i na našem terenu. Od diverzantskih grupa, uz dopunu novim borcima, formirani su vodovi i čete, a potom II diverzantski bataljon GŠH sa sjedištem štaba u Pokuplju, selo Auguštanovac. U Bosiljevu je formirana II diverzantska četa tog bataljona, a u rukovodstvo čete ušli su Rade Kukić komandir, Nikola Papić Durila njegov zamjenik i Tode Jaković Zec komesar čete. Od dijela naše diverzantske grupe, uz dopunu novim borcima u Dubravama, formiran je diverzantski vod II čete. Komandir tog voda postao je Milić Keser, a ja (Đuro Vucelić) politički delegat. Rukovodstvo čete nalazilo se u Bosiljevu radi prikupljanja i odabiranja kao i osposobljavanja novih boraca za formiranje čete u cjelini. Za to vrijeme naš diverzantski vod u Dubravama nastavio je sa izvršavanjem samostalnih zadataka, kao što je i ranije djelovala diverzantska grupa.

U međuvremenu u Bosiljevu je došlo do eksplozije od koje je tragično poginulo devet naših boraca. Bilo je to **13.** augusta **1943.** godine u kući Jurice Marjanovića. Prema pričanju Rade Kukića, Maksima Jakšića i još nekih koji su u to vrijeme bili u Bosiljevu, do eksplozije je došlo u vrijeme dok je Tode Jaković imao vježbu i ujedno vršio pripremu boraca i materijala za izvršenje novih diverzija na neprijateljski saobraćaj.

Postoji pretpostavka da je do eksplozije došlo zbog nečijeg neznanja ili nedovoljne pažnje u radu, nesretnog slučaja, a nije isključena ni mogućnost da je djelo neprijatelja. Pravi uzrok ove tragedije za nas je ostao nepoznat. Poginuli su Tode Jaković Zec iz Donjih Dubrava, komesar II diverzantske čete, i borci Marko Gojak iz Banjskog Sela, Nikola Ivković iz Ponikava, Silvestar Kolić iz Trošmarije, Dane Šolaja iz Perjasice, Mate Topić iz Kostajnice, Josip Trošić iz Duge Rese, Pero Ugarković iz Duge Rese i Josip Vukmanić iz Tounja. Iako je bio rat gdje su neminovne i žrtve, ovaj gubitak za sve nas diverzante, kao i za borce Karlovačkog partizanskog odreda, bio je veoma bolan. Za nas Dubravce posebno zbog Tode Jakovića koji je bio među prvima u ustanku u našem kraju. Uvijek se isticao vedrim raspoloženjem, hrabrošću i odlučnošću, bio je popularan među borcima i narodom Dubrava, Korduna i Bosiljeva.

Poslije ovog nemilog događaja pristupilo se ponovo popuni novim borcima i njihovom osposobljavanju za diverzante. Borbena aktivnost je nastavljena. Naš diverzantski vod iz Dubrava i diverzanti iz Bosiljeva nastavili su i izvršili samostalno ili u sadejstvu s Karlovačkim partizanskim odredom više napada i diverzija na neprijateljski saobraćaj i uporišta. Tako smo **12.** augusta kod Generalskog Stola porušili prugu u dužini od **82** metra. Isti dan mi-

nirana je pruga između Duge Rese i Belavića i porušen talijanski oklopni željeznički transport. Kod Duge Rese 13. augusta porušili smo 100 metara pruge, a 15. augusta 186 metara u Dubravama. Podvožnjak kod Donjih Zatezala i prugu porušili smo 18. augusta. Noću 26/27. augusta minirana je pruga kod Generalskog Stola, ali bezuspješno pošto je mina primijećena i demontirana, ali na istom mjestu 29/30. augusta sa šest mina ipak je porušena. Eksplozija je izgledala kao kanonada. Prvog septembra ponovo je porušen željeznički neprijateljski transport. Poginula su 2 oružnika i 1 železničar, dok su 2 oružnika ranjena. Noću 2/3. septembra u sadejstvu s jedinicama Karlovačkog partizanskog odreda naši su diverzanti učestvovali u napadu na neprijateljska uporišta i saobraćaj između Duge Rese i Zvečaja. Tada je porušen bunker i zarobljeno 8 domobrana, a 4/5. septembra minirana je pruga i porušen talijanski željeznički transport. U Dubravama je 8. septembra minirana i porušena pruga u dužini od 186 metara i za relativno duže vrijeme obustavljen je neprijateljski željeznički saobraćaj.

Tako smo u živoj borbenoj aktivnosti dočekali kapitulaciju Italije i učestvovali 10. septembra u osvajanju njihove okupatorske vojske i naoružanja u Generalskom Stolu.

Poslije kapitulacije Italije uslijedila je ponovo reorganizacija i predislokacija diverzantskih jedinica GŠH, kao i raspored kadrova. Naš vod iz Dubrava došao je u sastav diverzantske čete, koja je izvršila pokret za Pokuplje prema Zagrebu. Ja sam bio raspoređen na novu dužnost u III četu II diverzantskog bataljona GŠH, koja se nalazila na teritoriji Turopolja i Posavine prema neprijateljskim komunikacijama Zagreb—Sisak. Početkom 1944. godine upućen sam na teritoriju Istre, radi izvršenja specijalnog zadatka — obuke i organiziranja diverzanata na toj teritoriji.

' Krajem decembra 1943. godine jedan vod naše II diverzantske čete upućen je na raspolaganje 8. kordunaškoj diviziji, radi podrške u napadu na neka neprijateljska uporišta i objekte na komunikaciji Karlovac—Ogulin i rušenja Globorničkog mosta. Tada je, 6. januara 1944. godine u naselju Katići diverzantski vod napadnut. Pretrpio je gubitke. Na izvršenje zadatka pošli su iz Perjasice, selo Marinkovići. Rijeku Mrežnicu prešli su kod naselja Katići i uspješno izvršili zadatak — rušenje i miniranje željezničke pruge kod Generalskog Stola.

U povratku, prema kazivanju učesnika (Milića Kesera komandira, Petra Vitasa Grbe i drugih), imali su namjeru da se u naselju Katići zadrže i prenoće. Negdje oko pola noći pristigli su u to naselje. Majka Jure Katića u svojoj kući priredila im je konačište i nešto za jelo, kako je prethodno i dogovoreno. Neprijatelj je iste noći preko svoje obavještajne službe uspio doznati podatke o diverzantima, da su svi, jačine oko jedne desetine, smješteni, i da se nalaze na spavanju u kući Jure Katića i da nemaju stražarsko obezbjeđenje.

Na osnovu tih podataka neka domobransko-ustaška jedinica iz Generalskog Stola, odmah je izvršila pokret, s ciljem da iznenadi i napadne, čak da ih po mogućnosti žive pohvata. Bila je hladna noć i mali snijeg. Pred zoru, pošto je bila budna, majka Jure Katića je osjetila da oko kuće škripi smrznuti snijeg. Primijetila je neprijateljsku vojsku i viknula: »Dižite se, evo ustaša!« Jura Katić, njegova majka i Branko Dimitrijević odmah su kroz prozor iskakali iz kuće. Ostali diverzanti, otvarajući vatru na neprijatelja, pojurili su na izlaze iz kuće kroz vrata. Borba je kratko trajala. Diverzanti su se uspjeli probiti i izvući iz neprijateljskog obruča, ali su pretrpjeli i gubitke. Čim su iskočili kroz prozor diverzanti Jura Katić, Branko Dimitrijević i majka Jure Katića, odmah su smrtno pogođeni. Nikola Papić Pavić i još jedan borac u toj borbi bisi su ranjeni.

Diverzanti su poslije ovoga povučeni sa terena prema neprijateljskim komunikacijama Karlovac—Ogulin. U to vrijeme je porušen i Globornički most, kojeg neprijatelj nije uspio osposobiti za željeznički saobraćaj sve do kraja rata.

Đuro Vucelić Gnjatić

Edvard Kardelj u Dubravama, evakuacija neprijateljske talijanske vojske iz Generalskog Stola, 10. septembra 1943. godine

Prvog dana poslije kapitulacije Italije, na putovanju za Sloveniju, u Dubrave je stigla grupa članova Vrhovnog štaba NOV na čelu sa Edvardom Kardeljem. Tu su još bili Vlado Zečević, Franc Leskošek i Vladimir Dedijer, sa oko 20 pratilaca.

Ujutro 10. 9. na prelazu Mrežnice kod Rebić mlina dobili su obavještenje da se komunikacije — pruga i cesta — kraj Dubrava mogu prijeći i danju. Prešli su Mrežnicu i nastavili putovanje. Prošli su kroz naselja Donjih Dubrava, prugu i cestu i prije podne stigli u selo Donji Zatezali i smjestili se u kući domaćina Rade i Marte Zatezalo Macan. Tu su imali osiguran odmor i ručak. Obaviješteni da se u blizini nalazi grupa talijanskih vojnika, koja je došla iz Generalskog Stola i traži vezu sa partizanima, brzo su se sna-

sii. Sa četvoricom pratilaca Vladimir Dedijer je odmah krenuo ka Generalskom Stolu radi stupanja u vezu s talijanskim komandantom i pregovara o izvlačenju oružja i talijanske vojske na našu teritoriju.

Toga jutra naš diverzantski vod nalazio se na sasvim suprotnoj strani, udaljen 7—8 kilometara u selu Gornji Zatezali. Prethodnog dana bili smo obaviješteni da su Talijani napustili uporište u Donjim Dubravama i otišli u sastav njihove posade u selo Višnjići. Mi smo to iskoristili i u toku dana uspjeli zapaliti željezničku stanicu u Donjim Dubravama, porušiti skoro sve bunkere, oštetiti skretničke uređaje i na nekoliko mjesta porušiti prugu. Na stanici smo zatekli nekoliko sanduka minobacačkih granata, što smo u nedostatku eksploziva koristili za rušenje. Sve je to bilo nedovoljno, i nismo uspjeli u potpunosti u onome što smo željeli. Uvijek kada prolazim kroz Donje Dubrave pogled mi se zadrži na betonskom bunkeru koji i danas stoji na uzvišenju kod željezničke stanice. Sa još dvojicom diverzanata taj sam bunker na razne načine pokušavao srušiti. Iz njega su neprijateljski vojnici osmatrali i često iz mitraljeza tukli prostore partizanskog prijelaza preko pruge. Zbog nedostataka eksploziva nismo uspjeli, osim da oštetimo puškamice, što se i sada vidi kao spomenik zlih vremena. Znali smo da će neprijatelj nastojati osigurati ovu veoma važnu komunikaciju Zagreb — Rijeka i zato smo bili oprezni očekujući njihove jače kombinovane snage radi uspostavljanja prekinutog saobraćaja.

Negdje oko 10 sati prije podne dotrčala je kod nas neka djevojka, žao mi je što sam zaboravio njeno ime, i obavijestila nas — baš kao što su Dedijeru rekli u Donjim Zatezalima, da su neki talijanski vojnici iz Generalskog Stola kamionom došli i da traže vezu sa partizanima — da ju je poslao seoski odbornik i da trebamo odmah krenuti prema Generalskom Stolu.

Komandir voda Milić Keser i ja kao politički delegat odmah smo održali vodnu konferenciju. Tada nam još nije bilo poznato da li se na teritoriji Dubrava nalazi bilo koja partizanska jedinica, a nismo znali ni da se u naselju Donji Zatezali nalazila grupa partizana. Također, nismo bili u mogućnosti brzo stupiti u vezu sa komandom u Bosiljevu ili na Kordunu. Ocijenili smo radi toga da ne smijemo čekati, jer ako su priče istinite u vezi kapitulacije Italije, moramo brzo i samostalno donositi odluke u vezi novonastale situacije.

Naša se diverzantska jedinica do tada nekoliko mjeseci kretala u pojasu neprijateljskih komunikacija Karlovac — Ogulin. Radi toga smo pratili i donekle poznavali situaciju i u neprijateljskom uporištu Generalski Stol. To je uporište poslije Karlovca i Ogulina bilo najjače na tom terenu. Do tada iako je bilo nekoliko pokušaja, naše snage nisu ni jedanput uspjele da ga osvoje. Znali smo da se u uporištu nalazi nekoliko stotina talijanskih vojnika, među

kojima ne mali broj zloglasnih fašista, naoružanih mnogobrojnim automatskim oružjem i artiljerijom. Na stanici se nalazio ustaški oklopni vlak i još oko stotinu vojnika Pavelićevih oružanih snaga. Uporište je bilo fortifikacijski utvrđeno s mnogobrojnim bunkerima i žičanim preprekama.

Od formiranja u našoj diverzantskoj jedinici bilo je nekoliko boraca iz Dubrava koji su kao domaćini i dobri poznavaoci terena uvijek imali glavnu ulogu, posebno u planiranju i izvršenju diverzija na pruzi. Nije to zbog toga da smo mi bili hrabriji ili možda bolji borci od ostalih naših drugova, već je za naša diverzantska dejstva bilo presudno poznavanje terena, uspostavljanje i održavanje veza sa aktivistima toga kraja. To nam je omogućavalo pravovremene informacije i izvođenje akcija u nekom od međuprostora neprijateljskog obezbjeđenja njihovog saobraćaja. Tako je bilo i na vodnoj konferenciji 10. septembra 1943. godine, kada se odlučivalo o pokretu i upadu u neprijateljsko uporište Generalski Stol. I ovog puta su naročito bila od uticaja ponašanja i mišljenja boraca iz Dubrava, koji su odmah podržali prijedlog da se tamo krene, iako nismo imali naređenje više partizanske komande.

Složili smo se s većinom boraca da odmah krenemo. Imali smo namjeru da dođemo u vezu s talijanskom vojskom, da provjerimo istinitost vijesti o kapitulaciji Italije i da sve ostalo, prema situaciji, rješavamo na licu mjesta.

Oko 11 sati prije podne smo krenuli. Prošli smo kroz Donje Dubrave i cestom, na rastojanju oko 10 metara, naša se kolona kretala pravo k neprijateljskom uporištu Generalski Stol. Imali smo dogovor da se pred otvorenom vatrom povučemo, a ako do toga ne dođe da uđemo u uporište. Ubrzo se naša kolona usred dana našla na otvorenom prostoru na oko sto metara ispred bunkera. Mogle su se vidjeti puškarnice i raspoznati mitraljeske cijevi uperene prema nama. Mi smo se i dalje kretali. Nastao je potpuni tajac. Očekivali smo mitraljeske rafale. Približavajući se raskrsnici koja vodi ka Bosiljevu primijetili smo uniformisana lica koja su nas posmatrala. Prema držanju oružja moglo se zaključiti da nemaju namjeru pucati na nas. Izgledalo je kao da su partizani, što nismo očekivali. Kada su nam pošli u susret, zastali smo i u borbenom rasporedu oprezno sačekali. Imali su partizanske oznake. Nismo mogli odmah povjerovati. Na njihovim licima i po izrazima oduševljenja mogli smo primijetiti veliko zadovoljstvo zbog našeg nailaska. Za nas je to takođe bilo veliko iznenađenje i radost. Osjećao sam se kao da sam se oslobodio nekog ogromnog tereta. U prvo vrijeme postojao je utisak kao da su tu neke naše jače snage. Ali, nije tu bilo nikakve partizanske jedinice, već svega ukupno pet partizana, koji su isto kao i mi pošli u neizvjesnost i prije nas uspjeli upasti u neprijateljsko uporište. Po govoru mogli smo zaključiti da su to bili slovenački partizani. Nije nam tada ni palo

na pamet da se raspitujemo ko je ko. Svima nam je b'la bitna ista namjera i da se udružimo u postizanju istog cilja.

Tek po završenom ratu, kada sam pročitao u ratnom dnevniku Vladimira Dedijera saznao sam ko su bili naši saučesnici. Tu je bio Vladimir Dedijer sa četvoricom pratilaca, a na udaljenosti oko dva kilometra u naselju Donji Zatezali tada se nalazio Edvard Kardelj s grupom njegovih saradnika iz Vrhovnog štaba i njihovi pratioci. Dedijer je bio u engleskoj uniformi. Na sebi nije imao nikakve partizanske činove. Pozvao je mene i Kesera, ali se nije predstavio. Na pitanje mi smo odgovorili da je naša jedinica diverzantski vod sa tog terena i da nam nije poznato da se negdje u blizini nalazi još koja partizanska jedinica, osim na Kordunu ili u Bosiljevu. Ukratko nas je upoznao da je Italija kapitulirala, da je on već pregovarao s talijanskim komandantom radi izvlačenja oružja i njihove vojske na našu slobodnu teritoriju, ali da još o nečemu treba da porazgovara s nekim svojim saradnicima. Nama je naredio da s vodom krenemo ka željezničkoj stanici, da se tamo zadržimo, a po pitanju pregovora s Talijanima da ništa ne radimo, već da će on to dovršiti kada se vrati.

Nedaleko od nas stajala je grupa talijanskih oficira. Jedan od njih nam je prišao i ponudio nas cigaretama. Primijetili smo nekoliko domobrana koji su nas posmatrali. Za to vrijeme mi smo s vodom trebali ući u središte neprijateljskog uporišta i održati se oko željezničke stanice. Naš je vod do tada stajao u izduženoj koloni na cesti. Desno od nas na oko 150 metara nalazila se stanica. U takvom rasporedu okrenuli smo se u desno i u streljačkom stroju, uz škarpu i preko pruge, bez ometanja izbili na stanicu. U nastupanju primijetili smo da ispred nas bježe — povlači se željezničko osoblje, civili, među njima i neka uniformisana, naoružana lica, ali na nas nijedan metak nije bio ispaljen. Na stanici nismo zatekli nigdje nikoga. Odmah smo zauzeli borbeni položaj i rasporedili se za kružnu odbranu.

Raco Papić zauzeo je položaj i postavio svoj puškomitraljez na peronu ispred stanice. Pored nas, u blizini, stalno se nalazilo nekoliko talijanskih oficira koji su pažljivo posmatrali naše pokrete i ponašanje. Tada je k meni i Keseru prišao jedan Talijan i obratio nam se na našem jeziku. Nenadano poslužio je kao tumač da prenosi naš razgovor talijanskim oficirima. Mi smo rekli da smo pratnja naše delegacije, da nismo ovlašteni za pregovore, da će se vođa naše delegacije uskoro vratiti radi dogovora o izvlačeju i pokretu njihove vojske. Još smo govorili — pokazujući rukama, da se svuda naokolo nalaze partizanske jedinice i da bi bilo najbolje da oni što prije krenu, prema dogovoru, po povratku vođe naše delegacije. Vrijeme nam je nekako sporo prolazilo očekujući tog našeg — kako smo ga nazvali, vođu, koji nam je rekao da će se ubrzo vratiti. Za to vrijeme među talijanskom vojskom bilo je užur-

bano kretanje i počeli su da izlaze na cestu i da se svrstavaju u kolonu u pravcu Dubrava. Bilo je tu mnogo vojske, zaprežnih vozila, artiljerije, mazgi, konja, konjanika, pješadije. Začelje je bilo kod rampe na prelazu preko pruge, a čelo kolone duge oko kilometar nalazilo se negdje u selu Šlatovi. Mi tada nismo mogli tačno ocijeniti koliko ih je bilo. Primijetili smo da su Talijani bili jako uplašeni. Možda je na njihovu ubrzanu odluku za pokret, odnosno za prelazak k nama, uticalo i naše ponašanje i što smo govorili da su svuda naokolo partizani. U stvari nikog nije bilo. Među narodom se pročulo da smo mi u Generalskom Stolu, pa su mnogi iz sela Dubrava, Bosiljeva i drugih mjesta požurili za nama u Generalski Stol. Među njima je bilo i partizana. Tako su pristigli i naši diverzanti Kukić Rade i Papić Nikola-Đurilov, koji su se tada zatekli u Bosiljevu. Rade je bio komandir, a Nikola zamjenik komandira diverzantske čete u formiranju. Kasnije se pričalo da su i neki od njih vodili neke pregovore i razgovore s Talijanima. Zbog takve situacije, Talijani, Pavelićeve oružane snage i drugi njihovi saradnici — koji su se tu nalazili, bili su veoma zbunjeni. Preko tumača su nam se obratili neki talijanski oficiri. Htjeli su napojiti konje i pitali su da li ima opasnosti da ih napadnu partizani. Od nas su tražili zatšitu. Mi smo se za to vrijeme nalazili na željezničkoj stanici i pod svojom kontrolom držali zgradu stanice i talijanske magacine očekujući povratak Dedijera. Odjednom je naišao njemački avion i u niskom letu, uz zaglušujuće zavijanje, napravio nekoliko krugova. To je unijelo još veći nemir među Talijane. No, ubrzo se vratio i Dedijer i nastavio pregovore s talijanskim oficirima. To je kratko trajalo. Dedijer nam je rekao da će Talijani odmah krenuti i da će se on o tome brinuti, a da mi ostanemo i da radimo na izvlačenju preostalog oružja i druge opreme iz talijanskih magacina. U ratnom dnevniku Dedijer je o tome zapisao: »Petak, 10. septembar ... Poslije pola sata marša kroz gustu šumu izišli smo na čistinu. Malo udesno je Generalski Stol, vidi se toranj. Prolazimo slobodno kroz selo Donje Dubrave ... Oko nas prašte puške. To civili pucaju iz oružja koje su uzeli od Talijana ... To se djeca vježbaju ... Evo nas i na pruzi... Sretnemo jednog čovjeka. Veli: Nemojte napadati Generalski Stol, jer su Talijani —
— fašisti i domobrani rešeni da se bore... Idemo prugom. Za čas se oko nas skupi gomila ljudi. Jedan blijed mladić nam reče: Evo Talijani na 50 metara ... dva hrabra slovenačka partizana, pojuriše im u susret... Albin im reče da se moraju predati... Fašisti su odgovorili da će to saopćiti komandantu, sjeli u kamion i vratili se u Generalski Stol... I zajedno s Albinom, Hetrihom, Tonetom, Sotlerom i još jednim drugom krenuli smo drumom ka Generalskom Stolu ... A nigdje naokolo nema nijednog partizana ... ovaj svoj korak nisam smatrao avanturom. Da su fašisti otvorili paljbu iz mitraljeza, poginuo bih vršeći ono što bi svaki svjestan partizan

morao da učini... Zaustavili smo se oko 80 metara od žice ... vojnici su nam povikali da možemo doći u žicu, jer je komandant pristao da pregovara s nama ... Iza žice pomoli se novo lice. Komandant. Bio je nestrpljiv . .. Ponovio sam mu uslove. Tražio mi je garanciju »da ga ovi divlji partizani neće potući« ... Odgovorio sam mu da mogu da ponesu oružje i da ga predaju tek kada napuste teritoriju Jugoslavije. Još me je pitao gledajući moj zavoj na glavi, da li sam to ranjen kada sam iskakako iz aviona, da li mi je potrebna lekarska pomoć, da li sam kapu izgubio prilikom skoka s padobranom, da li su engleske trupe blizu ... Ćutao sam ... Rekao je da mora razgovarati sa svojim oficirima ... Poslije desetak minuta stigla su dva domobranska oficira ... »Mi prelazimo na vašu stranu . .. Imamo 30 ljudi« ... Koliko ovdje ima Talijana? Tu je jedna čitava bojna. Mislim oko 700 ljudi... Ja se počeša po glavi. A kako su naoružani? Tri haubice, oko 100 strojnica i 10 vagona municije. To je glavno skladište ovog područja. Ova bojna jedna je od najelitnijih na ovom području.

Dogovorio sam se s Lešom da on i njegovi ljudi sa svim ratnim materijalom odmah krenu s nama, a ja sam pojurio da Bevca izvijestim kako stvari teku.

Na pruzi, odjednom ugledasmo dvadesetak ljudi u žutim uniformama. Učinilo mi se da su ustaše, a Albin potrča pravo u susret. Oni u žutim uniformama podigoše puške. Pomislio sam: gotov je Albin. Ali on poče radosno da maše rukama. Bio je to jedan vod jedne naše diverzantske grupe ... (Bili su to mineri, kako su nas u Dubravama zvali, odnosno naš nedavno formirani diverzantski vod — primj. autora.)

Komandant, s velikom plavom talijanskom lentom preko grudi, pođe s nama, a vod uputismo ka Generalskom Stolu da vide Talijani da nas ima više od petorice ... prejurio sam dva kilometra puta do Bevca. .. S Bevcom, Lukom i pop Vladom razmotrili smo situaciju. U početku su drugovi mislili da je nepravilno što sam pristao da Talijani iziđu s oružjem, naročito zbog toga što bi moglo nastati komplikacije ako oni vide da nas ima svega dvadesetorica ... Sada sam na Bevcovom konju pojurio natrag. Generalski Stol pružao je sasvim drugu sliku. Onaj naš vod (diverzantski) već je bio u gradu ... Talijani su bili spremni za polazak ... Talijanskog komandanta sam zatekao na stanici. Razgovor je bio kratak. Pristaju da pođu do Bosiljeva, a odatle ka Rijeci, a oružje će nam predati pri napuštanju naše teritorije. Kao garanciju dajemo im naše vodiče ... Vratio sam se ka Bevcu ... Usput se pojavi još jedna partizanska četa, mislim Kordunaškog odreda. Komandiru sam rekao da hitno mobiliše sva kola i da izvlači municiju . .. (Komandir te čete bio je Dušan Kaluđerović iz Gornjih Dubrava — primj. autora). Napisali smo pismo talijanskom komandantu da krene odmah. Narod je sa svih strana jurio u grad ... Poslije pola sata

Talijani su već odlazili. Ogromna se kolona izdužila, ima preko 200 mazgi... Nismo odmakli ni 150 metara, zamičući sporednim putem za prvu kosu, a od pravca Generalskog Stola začu se paljba. To nije bilo veselo pucanje, već borba. I zaista, to su Nijemci prodirali ... Naši su uspjeli da otjeraju svega desetak kola. Ali zato smo spasili oružje bataljona koji je išao s nama. Odvezli smo ga Nijemcima ispred nosa, tačno na pet minuta pred njihov upad. Još se jasno čula pucnjava dok smo prelazili rijeku Dobru ... Konj mi je plivao, voda mi se pela do grudi, bilo je prijatno rashladiti se poslije današnje trke . . . «

Poslije odlaska Talijana mi smo s našim vodom i nadalje ostali na istom položaju i pod svojom kontrolom držali stanicu i talijanske magacine. Ostali dijelovi naselja bili su pod kontrolom Pavelićevih oružanih snaga i njihovih saradnika. Prema našem utisku svi su oni bili veoma zbunjeni i demoralisani zbog odlaska Talijana. Mi smo ih sa naših položaja mogli vidjeti i posmatrati njihove pokrete, ali nismo mogli doznati njihovu brojčanu snagu. Iz pravca Dubrava naišla je još jedna naša četa iz Kordunaškog partizanskog odreda i zauzela terene pošte i crkve — centar naselja Generalski Stol. Komandir čete Dušan Kaluđerović imao je namjeru i pokušao da prikupi prevozna sredstva radi izvlačenja ratnog plijena. Između nas i Pavelićeve vojske za sve to vrijeme vladalo je primirje.

Mi smo s našim diverzantima uspjeli prikupiti nekoliko zaprežnih kola koja su se vraćala sa sajma iz Karlovca. Natovarili smo ih oružjem i drugim vojnim materijalom i sa osiguranjem uputili u pravcu Dubrava i dalje prema Kordunu. Želio sam da pronađem talijansku oficirsku uniformu, ali mi nije uspjelo. Sve je to jako kratko trajalo — možda nepun sat, dok je iz pravca Karlovca cestom nadirala neka motomehanizovana njemačka jedinica. Jedan vod iz Kaluđerovićeve čete koji se nalazio na osiguranju, otvorio je vatru na Nijemce, ali se ubrzo povukao, jer su Nijemci bili nadmoćni, a imali su i nekoliko tenkova. U kratkoj borbi Nijemci su zastali na ulazu u naselje, tako da je nama bilo omogućeno da počnemo pravovremeno povlačenje iz Generalskog Stola. Čim su Nijemci naišli, odmah su im se pridružili domobrani, žandari i ostali njihovi saradnici koji su do tada ćutali, i počeli su napad na nas. Jedva smo se uspjeli izvući iz tog neprijateljskog osinjaka. Tom prilikom je bilo nekoliko naših drugova ranjeno, među kojima i borac iz našeg diverzantskog voda Miloš zvani Loša s Korduna.

Ista ta njemačka jedinica uspjela je oko 17 sati iznenaditi jednu četu Karlovačkog partizanskog odreda, koju su zatekli na evakuaciji ratnog materijala poslije povlačenja talijanske vojske iz Zvečaja. Tada je poginulo osamnaest partizana, i naši su bili prisiljeni da odstupe. Nijemci su nastavili jurnjavu za talijanskom vojskom da bi onemogućili da njihovo oružje padne u naše ruke, što

u ovom slučaju nisu uspjeli. Mi smo odstupali preko Dubrava ka Kordunu. Nijemci su išli za nama vjerojatno pretpostavljajući da i talijanska vojska ide u tom pravcu. To je ispalo kao varka, jer su Talijani otišli u pravcu Donjih Zatezala, rijeka Globornice i Slovenije.

Nijemci i Pavelićeve oružane snage tog dana razoružavali su talijanske vojnike u Karlovcu, Ogulinu i drugim okolnim mjestima. Naše male partizanske snage, uz posredno učešće i podršku naroda Dubrava, uspjele su osvojiti i u posljednjim momentima spasti od Nijemaca i kvislinga velike količine oružja, artiljeriju i raznu drugu vojnu opremu, s kojom se mogla opremiti i naoružati jedna kompletna partizanska brigada. Koliko mi je poznato to je bila najjača, odnosno najveća, grupacija talijanske vojske, naoružanja i razne druge vojne opreme na prostoru Karlovac — Ogulin, koja je tada uspješno evakuisana na našu slobodnu teritoriju.

Zasluga je Vladimira Dedijera za uspješno okončanje pregovora u kojima je bilo poteškoća i potreba za konsultaciju s drugom Kardeljom. Po partizanskoj vezi iz Dubrava Dedijer je stupio u vezu i počeo pregovore s talijanskim komandantom, koje je on mogao kao visoko obrazovan i obaviještena ličnost iz VŠ NOV da uspješno vodi i okonča. U toku pregovora — što bi se moglo iz Dnevnika zaključiti, izgleda da su Talijani bili u izvjesnoj zabludi u pretpostavci da je Dedijer neki engleski misionar, što je olakšao pregovore i ubrzalo odluku Talijana za evakuaciju. Zbog prodora Nijemaca možda je samo oko desetak minuta zakašnjenja moglo biti presudno za neuspjeh evakuacije. Činjenica da smo mi s našim diverzantskim vodom stigli i uspjeli da upadnemo u neprijateljsko uporište baš u vrijeme Dedijerovih pregovora s Talijanima, za koje mi do tada nismo znali, vjerovatno je bila od velikog značaja, a možda je realna i pretpostavka da je to bilo presudno za uspjeh. Mi smo ubrzo ovladali područjem stanice i talijanskih magacina i tu ostali i poslije evakuacije Talijana.

Mi smo tada odlučili upasti u neprijateljsko uporište, a nismo pouzdano znali za kapitulaciju Italije, niti smo pretpostavljali što treba uraditi u slučaju da uspijemo upasti u neprijateljsko uporište. Sve smo rješavali prema situaciji. Naša je odluka bila samoinicijativna, izraz volje diverzanata, pod uticaj em revolucionarnog zanosa, narodnih boraca, poštujući poziv odbornika i raspoloženje naroda Dubrava. Sticajem okolnosti bila je sreća što se tu neočekivano našao Vladimir Dedijer, koji je uz našu pomoć uspio da ubrzanije okonča pregovore i evakuaciju talijanske vojske i naoružanja. Naše učešće imalo je uticaja na taj proces a to je značilo uspjeh i našu pobjedu, što znači da je i Dedijerov uspjeh mogao izostati bez naše neočekivane pomoći.

Nešto o biciklu — mom ratnom plijenu

Bio je to nezaboravan dan radosti i sreće. Svi smo pretpostavljali da je ratu kraj, ili da će biti ubrzo završen. Eto, zato je radost bila neopisivo veličanstvena, jer je bilo za očekivati da ćemo uskoro doživjeti pobjedu u koju sam od početka bio ubijeđen, ali i da ću je doživjeti. Tada se već i to moglo očekivati.

Zbog prodora Nijemaca nisam bio zaboravio da iz Generalskog Stola ponesem ratni plijen, talijanski bicikl. Imali smo dogovor da se okupimo kod prelaza preko rijeke Mrežnice u reonu kod Rebić mlina. Tu su u toku dana bile prikupljene značajne količine oružja, municije i razne druge vojne opreme kao ratni plijen. Naš diverzantski vod i četa Kordunaškog partizanskog odreda imali su te večeri zadatak da sav taj ratni plijen prebaci preko Mrežnice, dopremi i preda u komandu mjesta u Perjasicu. Tada sam ja učinio možda svoj najteži prekršaj u toku NOB, što sam imao namjeru da samovoljno prisvojim ratni plijen — bicikl. Za mene je taj prekršaj bio tim teži što sam ga počinio kao starješina koji je uvijek u partizanima morao biti primjeran. Sav ratni plijen uvijek je morao biti predat nadležnoj komandi koja je dalje vršila raspodjelu. U toku prebacivanja opreme uzeo sam bicikl i nekoliko talijanske ćebadi i odnio u kuću Mile Piljuge, nastojeći da to uradim u tajnosti. Milu sam poznavao i smatrao ga mojim prijateljem, koji je inače bio jedan od uglednih odbornika u naseljima Perjasice. Ispričao sam Mili o događajima u Generalskom Stolu, o kapitulaciji Italije, i da će rat biti ubrzo završen. Ponudio sam Mili bicikl da ga smjesti na prikriveno i sigurno mjesto, da ga sačuva dok ja dođem, i da mi ga preda odmah po završetku rata. Opomenuo sam Milu da to mora biti u strogoj tajnosti, jer nam je obojici bilo poznato da je to prekršaj. Pošto je Mile pristao na sve što sam mu rekao, ja sam mu kao nagradu za to poklonio nekoliko talijanske ćebadi. Bio sam svjestan prekršaja i pitam se zašto sam to počinio?

Bicikl sam želio od rane mladosti, a nije bilo prilike da mi se ostvari ta želja. Uvijek bi vrebao da nečiji bicikl drpim — što mi je bila kao jedina šansa da naučim vožnju, malo se provozam i opet vratim. Tako se kod mene u mladosti razvila velika želja za posjedovanjem bicikla, što je u predratnom vremenu za mene bilo nedostižno. Mislim, da u svim naseljima Donjih Dubrava u to vrijeme nije bilo više od dva bicikla. Eto, u tome je bio razlog za moj svjestan prekršaj. Mislio sam da će rat ubrzo biti završen, da ću se živ i zdrav vratiti kući, i da ću kao »moj ratni plijen« imati bicikl.

Moja rodna kuća u plamenu

Njemačka jedinica, podržana ustaško-domobranskim snagama, koja je od Karlovca nadirala i potisnula nas iz Generalskog Stola, ubrzano je nastavila nadiranje u pravcu Ogulina s ciljem hvatanja ta-

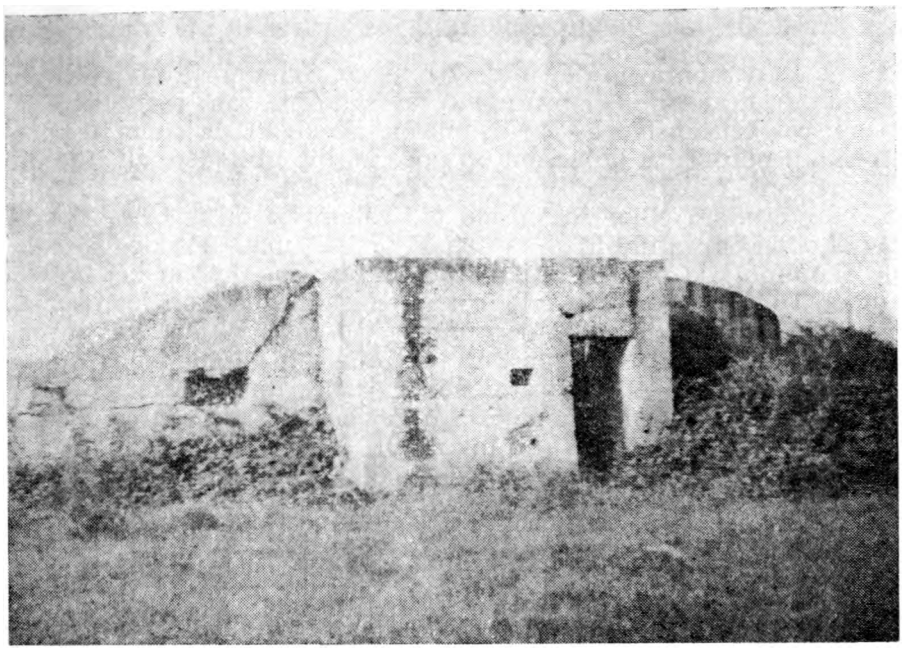

Neprijateljski bunker na uzvišenju kod željezničke stanice Donje Dubrave djelomično uništen 1. 9. 1943.

lijanske vojske iz Generalskog Stola, ali bez uspjeha. U toku istog dana uspjeli su da pristignu negdje u reon Ogulina, gdje su i prerjoćili. Slijedećeg dana, 11. septembra ista ta kombinovana neprijateljska jedinica izjutra je izvršila pokret vraćajući se istim pravcem za Karlovac. Kada su prošli naselja Tounja i čelom kolone izbili u predio Duge drage, selo Mikašinovići, kolona se zaustavila, a ustaško-domobranska patrola krenula je k mojoj rodnoj kući koja se nalazila na uzvišenju oko 150 metara udaljena od ceste. Moji ukućani — po običaju kao što su to činili i ostali žitelji Dubrava, čim bi primijetili neprijateljsku vojsku, odmah bi se sklonili i pobjegli od kuće, jer se uvijek očekivalo maltretiranje ili pokolj.

Srećom, tako su uradili i tom prilikom. Čim je neprijateljska patrola stigla do moje kuće, ubrzo je izbio dim i plamen. Malo podalje od kuće nalazilo se nekoliko stogova sijena. I to su zapalili. Tek kada su bili uvjereni da je sve uništeno, patrola je otišla u sastav kolone, da bi nastavili pokret. Sve su to sa strane posmatrali žitelji sela Mikašinovići i moji ukućani, koji su o tome mnogo puta pričali. Srećom moji su ukućani izbjegli, jer bi vjerovatno bili svi pobijeni. Od tada, pa sve do kraja rata, moji su ukućani živjeli u izbjeglištvu. Na žalost, ni tada nije bila ostvarena pretpostavka da

će ratu poslije kapitulacije Italije ubrzo biti kraj. Do tog sretnog dana i naše pobjede trebalo je ratovati još nešto više od dvadeset mjeseci. Za sve to vrijeme devetero članova moje porodice živjelo je u izbjeglištvu. Bili su primljeni kod naših kumova u kući Danice Zatezalo Kožareve u naselju Pernovići, gdje su zajedno s njihovom brojnom porodicom preživjeli mnoge teške trenutke zbog neprijateljskih represalija i raznih drugih ratnih nevolja i nedaća. U mnogim krajevima, naročito na Kordunu, pa i bivšoj općini Gornje Dubrave, još je, do kraja rata i naše pobjede, palo mnogo nevinih žrtava i nestali su tragovi mnogim kućama i porodicama. Izgorjela je kuća i uništeno sve imanje Mile Piljuge u Perjasici, a time je nestao trag i mom ratnom plijenu talijanskom biciklu. Ja sam, prema rasporedu, poslije toga otišao na druge terene, i sve do oslobođenja naše zemlje borio se kao diverzant, izvršavajući razne borbene zadatke na području oko Zagreba, u Istri i drugim krajevima.

Neke specifičnosti bivše općine Gornje Dubrave u NOB

Bivša općina Gornje Dubrave prema popisu od 1938. godine Vojnog okruga Karlovac imala je površinu 96,13 km^2 sa ukupno 5.547 stanovnika, od čega 4.957 Srba i 572 Hrvata.

Već od 1941. godine Dubrave su predstavljale ustaničko žarište iz kojeg se ustanak širio na okolna područja naročito na reon Bosiljeva i okolinu. Narod okolnih općina s hrvatskim stanovništvom ubrzo je bio razočaran u ustaški režim i sve više su podržavali i uključivali se u NOB, već od sredine 1942. godine, što je uticalo na stabilnost i kontinuitet ustanka u Dubravama. Teška je dva udara NOP u Dubravama izdržao 1941. godine. Ustaše su 7. oktobra u Donjim Dubravama pohvatali i odveli 32 muškarca — žitelje toga kraja, koji su na najsvirepiji način pobijeni. Za ovaj zločin ustašama je poslužio kao dobro naš povod-napad partizana na domobransku posadu u željezničkoj stanici Donje Dubrave. Drugi, mjesec dana kasnije, teški udar dogodio se sedmog novembra 1941. godine. Tada je u akciji na pruzi — nedaleko od Dubrava prema Tounju palo više od trećine Dubravskog partizanskog odreda. Poginulo je sedam prvoboraca, s komandirom Đurom Zatezalo Judom, a trojica ranjena od kojih je Đoko Munjas podlegao za dva dana. Iako su ovi udari imali veoma teške posljedice, komunisti organizatori ustanka i cio narod Dubrava, ovim nisu bili pokolebani, već su hrabro izdržali ove kao i mnoge druge nailazeće udare i do kraja bili jedinstveni i dosljedni u NOB.

U nastojanju da obezbijedi, za njih strateški željeznički i cestovni saobraćaj Zagreb — Rijeka, neprijatelj je bio primoran da na teritoriji Dubrava stalno održava jake vojne snage. U zahvatu Generalski Stol — Tounj, na razdaljini oko 15 kilometara neprijatelj je

stalno u prosjeku imao oko 1.500 vojnika — savremeno naoružanih Talijana i ustaško-domobranskih snaga. Imali su izgrađeni splet raznih bunkera iz kojih su imali dobro osmatranje i mogućnost da iz pješadijskog oružja tuku skoro svaki predio u reonu željezničke pruge. Osnovni zadatak tih neprijateljskih snaga je bio obezbjeđenje saobraćaja, neutralisanje i onemogućavanje ustanka u Dubravama i okolini. Neprijatelj je pod svojom kontrolom držao ili je skoro uvijek mogao vojno da kontroliše veći dio teritorije Dubrava. Pored stacionarnih snaga, nedaleko od Dubrava nalazili su se veoma jaki neprijateljski garnizoni, Ogulin i Karlovac, što im je omogućavalo da za kraće vrijeme svojim pokretnim jedinicama intervenišu na svakom dijelu teritorije Dubrava, kao i na druga okolna sela.

Zbog takvih neprijateljskih mogućnosti i situacija, radi njihovih strateških komunikacija koje su vodile preko te teritorije, Dubrave u toku NOB-e nikada nisu mogle biti niti su bile slobodna teritorija, gdje bi se za relativno duže vrijeme mogle zadržati (legalnije) naše jače, a pogotovo slabije snage.

Međutim, pod rukovodstvom KPJ i organizatora ustanka u bivšoj općini Gornje Dubrave — predratnih članova KPJ: studenata braće Sime i Branka Karapandže, Rade Janjanina, narodnog heroja, Đure Zatezalo Juda, kao i mnogih drugih, ustaše i okupatori terorom i raznim političkim trikovima nisu uspijevali da osujete razvoj masovnog ustanka, jedinstvenost, bratstvo i jedinstvo i masovno učešće naroda Dubrava u narodnooslobodilačkoj borbi od 1941. pa nadalje.

Ustaški režim nikada nije uspio da uspostavi administrativnu vlast na teritoriji Dubrava. Decembra 1941. godine Dubravski partizanski odred je uništio i protjerao ustašku općinsku vlast iz Gornjih Dubrava, a ustaški povjerenik bilježnik Posavac nije uspio da se za duže zadrži ni među jakom neprijateljskom posadom kod stanice u selu Višnjići. Noću na Novu 1942. godinu bio je od naših drugova kindapovan, a potom zasluženo kažnjen. Polovinom decembra 1941. godine bio je formiran NO odbor općine Gornje Dubrave, a po svim naseljima postojali su NO odbornici i druge organizacije NOP-a. Pod rukovodstvom i organizacijom KPJ, od tada pa sve do kraja rata narod Dubrava je jedino priznavao i sprovodio narodnooslobodilačku vlast. U tome su veliku ulogu imali istaknuti društveno-politički aktivisti Lazo Višnjić, Jovo Janjanin, Nikola Jaković Čulić, Đuro Mikašinović i mnogi drugi.

Već od prvih dana ustanka u Donjim Dubravama pod rukovodstvom Milana Jakovića nalazio se punkt za prijem i vezu preko kojeg je došao u partizanske jedinice izvjestan broj komunista — značajnih ličnosti naše revolucije, mnogi ilegalci i simpatizeri NOR-a iz Karlovca, Zagreba i drugih mjesta.

Teritorija Dubrava imala je tretman takozvane poluslobodne te-

ritorije. Takav tretman je bio prilično adekvatan, jer zu zavisno od situacije, teritorijom i kroz naselja naizmjenično krstarili partizani ili ustaško-domobranske snage, a ponekad jedno vrijeme i četnici. U takvoj situaciji najgore je bilo golorukom narodu koji nije mogao uvijek izbjeći, pa je ponekad bio i zatečen od neprijatelja i izvrgnut nasilju.

Oni su stalno nastojali da razbiju NO pokret i da pored ostalog obezbijede svoj — naročito željeznički — saobraćaj, u čemu u Dubravama nikad nisu mogli potpuno uspjeti. Preko svoje obavještajne i izviđačke službe neprijatelj najčešće nije uspijevao da dozna prave podatke o jačini naših oružanih snaga, bivakovanjima, pokretima i namjerama. Mi smo uvijek imali dominantan iđejno-politički uticaj, što je bilo naše kao najjače oružje, za neutralizaciju njihovih nadmoćnih oružanih snaga. U tome je bio razlog što se nisu usuđivali, ili rijetko da sa manjim snagama izlaze iz svojih stacionara i garnizona radi kontrole terena i naselja Dubrava, a što je nama omogućavalo da se krećemo, pod svojim uticajem da održavamo veliki dio terena i da vršimo mnoge napade i diverzije na neprijateljski saobraćaj.

U knjizi udesa koji su na stanici Karlovac vodili za vrijeme NDH, registrovano je do kraja 1942. godine 86 takozvanih udesa, odnosno diverzija. Od toga na dionicu pruge preko teritorije Dubrava od Generalskog Stola do Tounja odnosi se 52% ili 45 diverzija. Ovaj podatak dovoljno pokazuje o snazi NOP u Dubravama i o učešću tog naroda u borbi od početka ustanka 1941. i 1942. godine. Tako značajni uspjesi u napadima na neprijateljski željeznički saobraćaj i veze, mogli su biti postignuti, jer je počev od priprema pa do izvršenja diverzija i drugih akcija, u tome učestvovao takoreći cio narod tog kraja. Svi su bili naši obavještajci, ili na razne načine saučesnici u skoro svim diverzijama i akcijama — kao vodiči, kuriri i drugo.

Za vrijeme NOB sa teritorije dubravske općine poginulo je 150 boraca u NOV, a 450 ljudi, žena, staraca i djece pobio je neprijatelj u logorima ili u pohodima oružanih neprijateljskih bandi.

Neprijateljska komunikacija — naročito željeznička Karlovac—Ogulin, bila je za NOB značajna prepreka partizanskom saobraćaju i vezama između ustaničkih regiona. Preko te neprijateljske komunikacije i pojasa njenog obezbjeđenja, od početka ustanka 1941. godine preko teritorije Dubrava bio je uspostavljen partizanski prelaz koji se održao sve do kraja rata, pa i pod najtežim uslovima u toku neprijateljskih ofanziva i lokalnih poduhvata. Taj kontinuirani, na tome prostoru najsigurniji prelaz, bio je sve intenzivniji i masovniji, kao što se i razvijala naša narodnooslobodilačka borba.

U pojedinim naseljima na pravcu prelaza i veza postojale su relejne stanice preko kojih je putem kurira obavljen redovan poštanski partizanski saobraćaj.

Preko organa NO vlasti i organizacija NOP-a bila je organizovana i druga vrsta partizanskog saobraćaja i veza na kojima je povremeno bio angažovan veliki broj aktivista ili skoro svi sposobni žitelji naselja, za nerijetke potrebe prelaza pojedinih partizanskih jedinica — brigada ili bataljona, kao i u pripremama i izvođenju mnogih partizanskih akcija u Dubravama i okolini. U svim takvim prilikama, pa i za prijelaz pojedinaca, grupa partizana i drugo, bili su angažovani žitelji pojedinih naselja za obezbjeđenje prijelaza, kao vodiči, kao i vlasnici zaprežnih kola za prijevoz raznih materijalnih sredstava i ranjenika. U svemu tom, najodgovorniju i najtežu dužnost imali su vodiči, koji su obično noću prelazili kroz međuprostore u pojasu neprijateljskog obezbjeđenja i preko njihovih komunikacija, prevodili partizane ili prevozili razna materijalna sredstva ili ranjenike.

U mnogim partizanskim sredinama i rukovodstvima u velikom dijelu Hrvatske i Slovenije pa sve do VŠ NOV Jugoslavije, znalo se za najsigurniji partizanski saobraćaj i veze preko neprijateljske komunikacije između Karlovca i Ogulina, preko Dubrava. Taj prijelaz, kojeg je obezbjeđivao narod Dubrava, bio je strateški veoma važan za povezivanje ustaničkih regiona. U tome je i razlog što se najbliži saradnik druga Tita, Edvard Kardelj sa saradnicima, na putu za Sloveniju, uputio na partizanski prijelaz preko rijeke Mrežnice i Dubrava, a što je i uslovilo uspješnu akciju 10. septembra 1943. u Generalskom Stolu, u zarobljavanju i evakuaciji fašističke talijanske vojske i naoružanja. Putem partizanskih veza preko Dubrava prelazili su mnogi najistaknutiji rukovodioci NOP Jugoslavije, liječnici AVNOJ-a, članovi GŠ Hrvatske, Slovenije, pa i članovi VŠ Jugoslavije. Početkom 1943. godine tim putem prešli su Ivo Lola Ribar i Rato Dugonjić, u pratnji nas boraca iz Dubrava.

' Na inicijativu i po vezi aktivista NOB-e Dubrava, Vladimir Dedijer i mi diverzanti, pošli smo u akciju u Generalski Stol i sticajem okolnosti zajedno se našli u istoj namjeri — radi osvajanja i evakuacije fašističke talijanske vojske i oružja. Svakako da smo mi kao izvršioci u tome imali veliku ulogu, ali uspjeh je zajedničko djelo naroda Dubrava i njegove organiziranosti u NOB-i pod rukovodstvom naše Komunističke partije.

Đuro M. Zatezalo

Dijelovi 3. brigade 8. kordunaške divizije u Dubravama neposredno poslije kapitulacije Italije

Treća brigada 8. udarne kordunaške divizije vodila je 2—7. septembra 1943. godine borbe sa njemačkim snagama u rajonu Veliko Kamensko — Nebljusi — Kruge, na komunikaciji Bihać — Donji Lapac. Nijemci su ovim pravcem nadirali želeći se što prije dokopati Dalmacije i Jadranske obale. Vjerovatno znajući da predstoji kapitulacija Italije, Nijemci su težili da NOV-u i partizanskim odredima ne padne u ruke cijela talijanska okupaciona vojska i ratni materijal.

Kapitulacija Italije brigadu je zatekla dijelom na odmoru u selu Farkašiću, a dijelom u pokretu prema Farkašiću kod Velikog Kamenskog. Iako smo bili pod snažnim napadima neprijateljske avijacije, vijest o kapitulaciji Italije izazvala je veliku radost i oduševljenje boraca. Dan slobode i konačnog oslobođenja svima nam je izgledao mnogo bliže.

Po naređenju Glavnog štaba NOVH cijela 8. divizija prebacila se sa prostora Like u rajone Gornje Dubrave — Tounj — Košare — Skradin — Oštarije — Josipdol — Zagorje[1] i dalje južno od Ogulina. Glavne snage su, uz velike teškoće, prebačene kamionima. Naša 3. brigada prebacila se od Farkašića preko Korenice (Titova Korenica), Plitvica, Ličke Jasenice i Josipdola. Dio snaga brigade upućen je prema Oštarijama i Ogulinu, a dio prema Gornjim i Donjim Dubravama.

Došli smo kamionima do mosta na rijeci Tounjčici. Dalje nismo mogli jer je most bio porušen. Naređeno je da naš 3. bataljon, i još neki dijelovi brigade, krenu pješke, i da se probiju što dalje na sjever preko Donjih Dubrava u pravcu Generalskog Stola, radi sprečavanja eventualnog prodora neprijatelja od Karlovca prema Ogulinu, senjskom cestom i željezničkom prugom. Prešli smo Tounjčicu pod zaštitom mraka i krenuli prema Generalskom Stolu. Na čelu bataljona bila je 3. četa čiji je komandir bio Simo Zatezalo Cojle, Dubravac i dobar poznavalac terena Dubrava. Cojle je odredio u prethodnicu bataljona svoj 2. vod u kojem sam bio politički

1 Zbornik NOR-a, tom V, knj. 19, dok. 107.

delegat i omladinski rukovodilac 3. bataljona. Prethodnica se kretala 2 kilometra ispred bataljona. Kroz Donje Dubrave prošli smo kada se već počelo razdanjivati. Krećući cestom od Donjih Dubrava prema Generalskom Stolu prethodnica se susrela u visini sela Donji Zatezali — sela Šlati sa njemačkom motoriziranom kolonom, na jednom uzvišenju koje se zove Kotovo brdo. Sreća je bila što smo mi prvi izašli na Kotovo brdo i primijetili neprijateljsku kolonu tenkova koja se kretala cestom kroz selo Šlati, i pješadiju koja se preko takozvanih Bataljenica kretala u manjim kolonama i streljačkom stroju. Odnos snaga bio je za nas nepovoljan i nismo prihvatili borbu, nego se neprimjetno povlačili kako bi obavijestili bataljon da se pripremi za borbu sa jačim njemačkim snagama. Međutim, u stopu nas je pratila njemačka motorizacija, i da bataljon ne bi bio iznenađen, sačekali smo i prihvatili borbu sa nadmoćnim neprijateljskim snagama na dosta pogodnim položajima u visini sela Kršići — Švajcani. Naši položaji su dominirali nad cestom kuda su se kretali njemački tenkovi. Uspjeli smo neprijatelja zadržati u mjestu više od jednog sata dok mu je pristigla pješadija i dok nije organizovao napad na nas. U međuvremenu bataljon, koji je bio na zastanku, borci su pospali umorni od dugog marša, brzo se prebacio istočno od komunikacije prema Mašniku (k. 302) i sa pogodnih položaja nastavio da usporava pokret neprijatelja u pravcu Tounja i Josipdola.

Poslije nekoliko sati neprijatelj se uspio probiti u pravcu Tounja, gdje je naišao na nov jak otpor naših snaga, i poslije nekoliko uzastopnih pokušaja da prijeđe rijeku Tounjčicu, čak uz podršku avijacije, nije mu uspjelo. Drugi dan, 12. septembra promijenio je pravac napada i preko Gornjih Dubrava, Trošmarije i Krpela probio se u Ogulin i spojio se sa tamošnjim ustaškim garnizonima.

Zbog gubitaka koje je pretrpio 11. septembra 1943. godine u rajonu Donjih Dubrava u borbi sa dijelovima 3. brigade, neprijatelj je za odmazdu zapalio kuće u selu Švajcani u Donjim Dubravama i ubio nekoliko ljudi koji su se tu zatekli, među njima i Gojka Jakovića, mesara iz Donjih Dubrava.

Poslije borbe koja je naprijed opisana, uz neophodan predah, 3. bataljon je dijelom snaga rušio željezničku prugu između Donjih Dubrava i Generalskog Stola uz pomoć naroda Dubrava, a dijelom snaga pripremao se da upadne u Generalski Stol, gdje su se nalazile značajne količine ratnog materijala i druge vojne opreme, koja je ostala iza talijanske posade, koju su dan ranije razoružali i odveli partizani preko Dubrava, Trošmarije i Bosiljeva u pravcu Gorskog kotara.

Zadatak za upad u Generalski Stol i izvlačenje ratne opreme dobila je četa Šime Zatezala Cojla. Na zadatak smo krenuli 11. septembra kada je pao mrak. Kada smo došli dva kilometra do centra mjesta, čuli smo jaku vatru uglavnom ručnih bombi. Bilo

nam je sumnjivo otkud da se čuju samo ručne bombe i po neka puška. Komandir čete uputio me je sa patrolom od pet boraca da provjerim o čemu se radi i da ustanovim da li u Generalskom Stolu ima neprijatelja. Spustili smo se u selo Siate. Zakucao sam na prozor jedne meni dobro poznate kuće, gdje sam očekivao da mogu doći do kakvih podataka. Iz kuće je izišla domaćica Jeka Ferić i na moje pitanje odgovorila mi da u Generalskom Stolu nema neprijateljske vojske, već da je mjesni ustaški funkcioner Ante Špehar, trgovac iz Generalskog Stola, organizirao nekoliko grupica ljudi, postavio ih na nekoliko mjesta da cijelu noć bacaju bombe, kako ne bi došli partizani i pokupili ratni materijal koji se u mjestu nalazi. Odmah sam o tome izvijestio komandira Simu Zatezala Cojla i sa četom smo krenuli iz dva pravca u mjesto. Kada smo prišli blizu onih koji su bacali bombe, s nekoliko ispaljenih metaka 1 rafala smo ih utišali. Brzo su se razbježali. Kada smo ušli u mjesto bili smo iznenađeni velikom količinom opreme koja je ostala iza Talijana. Popov stan (župni dvor), skladište i dvorište trgovca Sime Vrećice, školsko dvorište, sve je to bilo natrpano sanducima artiljerijske, minobacačke i pješadijske municije, eksplozivom i ručnim bombama. Bilo je i druge vrste opreme — ćebadi, šatorskih krila, šinjela.

Kako ovaj materijal, ili bar municiju, izvući u toku noći, bilo je pitanje za našu četu, u kojoj je bilo svega oko 70 boraca, jer već ujutro mogu ponovo da naiđu njemački tenkovi. Uputili smo patrole na sve četiri strane — u selo Radočaje Gornje i Donje, Erdelj, Tonkoviće i Šlate, da mobilišu sva zaprežna volovska i konjska kola sa sposobnim mještanima, kako bi utovarili i izvukli ovu opremu.

Uspjeh je bio više nego očekivan. Preko 60 kola raznog materijala utovarili smo i do svanuća 12. IX 1943. godine sav taj materijal prevezli preko Donjih Zatezala, Jakovića i Janjana do Rebić mlina na rijeci Mrežnici. U toku dana materijal je preko Mrežnice prebačen na desnu obalu prema Perjasici i slobodnoj teritoriji Korduna. U depeši br. 144 od 12. IX 1943. godine Štab 8. udarne divizije izvještava štab IV korpusa NOV da je »izvučeno iz Generalskog Stola oko 500 granata, preko 1000 mina za mali minobacač, oko 300 mina za veliki minobacač, 60.000 talijanske puščane municije, ćebadi i drugog materijala, oko 60 seljačkih kola koji je izvučen u Mašnik i dalje preko Mrežnice na Kordun«[2]. U drugoj depeši br. 152 od 13. IX Štab divizije, ponavljajući količine doturenog materijala zahtijeva od Štaba korpusa da preduzme mjere kako bi se ova oprema prebacila dublje u slobodnu teritoriju, dalje od desne obale rijeke Mrežnice i Perjasice, koja se nalazi suviše blizu komunikacija kojima neprijatelj teži da ovlada.[3]

2 Vojnoistorijski institut: K 425 A, F 10, dok. br. 1, knj. depeša.

3 Korpusa NOV Hrvatske.

Ovom akcijom zadobijene su velike količine opreme, naročito municije. Akcija je utoliko značajnija što je već sutradan 13. IX naišao neprijatelj od pravca Karlovca i ponovo stavio pod svoju kontrolu prostor Generalskog Stola, i više ne bi bilo moguće bilo šta učiniti da do ovog materijala dođemo.

Narednih dana naše snage vodile su žestoke borbe, na prostoru Gornjih i Donjih Dubrava, kao i cijelog ogulinskog kotara, sa njemačkim snagama, koje su poslije kapitulacije Italije nastojale ovladati prostorom i mjestima koja su pala u naše ruke razoružanjem Talijana i uništenjem nekih ustaških posada.

Raco Rebić

Akcije IV udarnog bataljona I kordunaškog NOP odreda i naroda Dubrava

Četvrti udarni bataljon formiran je u januaru 1943. godine u Perjasici. Za komandanta je postavljen Veco Vukobratović Likić, a za političkog komesara Raco Rebić - Pajin. Ovaj bataljon je odmah dobio naziv »udarni« zato što mu nije bila određena teritorija djelovanja već se kretao po širokom prostoru i odlazio u pomoć partizanskim bataljonima koji su bili vezani za određeno područje ili su ih napale jače neprijateljske snage. Ovakav naziv je nosio do formiranja Karlovačkog (koji je formiran 17. IV 1943.) i Plaščanskog (koji je formiran jula 1943.) partizanskog odreda. Poslije toga nosio je naziv II bataljona I kordunaškog NOP-a.

Četvrta neprijateljska ofanziva (20. januara 1943. godine) zatekla je bataljon u formiranju. Nalazili smo se na položaju Kestenak u Perjasici, između Mrežnice i Korane. Sa nama na istom položaju bio je II bataljon I kordunaškog NOP-a. Oko 1 sat noću obaviješteni smo da će nas 20. januara u zoru. napasti jake neprijateljske snage. Bile su formirane samo dvije čete, a još nije bio stigao ni komandant bataljona. Prije zore zauzeli smo položaj kod sela Ponorac prema selu Siča. Snijeg je bio vrlo visok, i bila je jaka magla. Patrola koju smo uputili prema Siči brzo se vratila i obavijestila me da nailazi neprijateljska konjica. Gore nije moglo biti: visok snijeg i neprijateljska konjica koja može brzo manevrisati, protiv novoformirane još neuigrane jedinice. Sve nepovoljno, ali sam se pouzdao u hrabrost boraca.

Povukli smo se preko jednog potoka prema Perjasici i tu organi-

zovali odbranu. Uporno smo čekali u snijegu. Tek oko 10 sati pojavili su se Nijemci u bijelim pelerinama. To je bio prvi susret naših boraca s Nijemcima. Njihov napad imao je pravac — škola u Kestenku — Korana. Kada smo ustanovili pravac kretanja glavne snage neprijatelja, pomjerili smo se prema položaju II bataljona, koji se nalazio kod škole u Kestenku. Borba je trajala do kasno u noć. Nijemci se nisu probili do škole.

U svanuće, Nijemci su ponovo pokušali probiti se k školi i dalje do Korane, ali ni tada nisu uspjeli. Borba je trajala do 16 časova i onda su se Nijemci povukli u Siču i dalje prema Bariloviću. Magla se digla i mi smo sa brda Kestenak, vidjeli da na Veljunu i dalje prema Slunju gore kuće. Bio je to znak da je neprijatelj desnom obalom Korane probio daleko u našu oslobođenu teritoriju.

Sutradan, poslije odstupanja neprijatelja prema Bariloviću, obišao nas je komandant I kordunaškog NOP odreda Miško Blažević. Upoznao nas je sa situacijom na Kordunu, koja je bila vrlo teška. Saopštio nam je naređenja da I kordunaški NOP odred mora ostati na Kordunu u pozadini neprijatelja. Ni u kom slučaju naše jedinice ne smiju se povlačiti za jedinicama 8. kordunaške divizije. Odlučeno je da se izvidi kakva je situacija u Dubravama, pa ako je povoljna da se jedinice odreda koje se nalaze između Korane i Mrežnice, prebace u Dubrave i tamo ostanu dok njemačka glavnina ne prođe preko Korduna. Tek poslije toga, postepeno, treba da se prebacuju natrag na Kordun. Određen sam da izvidim situaciju u Dubravama i pošaljem izvještaj komandantu odreda.

Hitno sam otišao do Rebić-mlina i doznao da je u Dubravama sve uobičajeno i odmah poslao izvještaj sa prijedlogom da se ovamo što prije prebace sve jedinice odreda. Drugog dana poslije podne stiglo mi je naređenje da se spremi hrana za 300 ljudi i da odredim mjesto za večeru i kraći odmor. Odredio sam sela Mikašinoviće i Vućke u Donjim Dubravama, a kurire sam poslao po seoske odbornike i naredio im da po selima naruče hranu, koju treba oko 21 sat donijeti.

U prvi sumrak, jedinice II i IV bataljona I kordunaškog NOP odreda počele su prelaziti preko Mrežnice. Sa jedinicama odreda ovamo su prešli Kotarski komitet KPJ za Veljun, Kotarski NOO za Veljun, Kotarski komitet SKOJ-a i masa naroda iz Perjasice. U sastav IV bataljona došla je i četa Plaščana sa komandirom Đurom Večerino vičem. Sve se ovo skupilo u nekoliko zaselaka. Oko 21 sat stigla je i hrana. Svi koji su spremali hranu donijeli su je toliko koliko su više mogli nositi; hrane je bilo u izobilju, za jedinice, za pozadinske organe i civile.

Štab je donio odluku da se odred sa komitetima i odborima, poslije večere, prebaci u Gornje Dubrave i Trošmariju, a da se izbjegli narod sa Korduna razmjesti po selima Donjih Dubrava. U trenutku saopštenja ove odluke narodu je bilo teško shvatiti da se

odvaja od partizana. Međutim, kada su vidjeli koliko ih ovaj narod svesrdno prima, brzo su se složili s tom odlukom. Narod Dubrava, ne samo da je rado prihvatio izbjegli narod sa Korduna, nego je preko noći sve bilo organizovano da se napravi što bolji raspored po kućama. Pripremljena je i odgovarajuća odjeća kakva se nosi u Dubravama, da u slučaju nailaska neprijatelj ne bi osjetio, po razlici odjeće, da je to narod koji je izbjegao sa Korduna.

Jedinice I kordunaškog NOP odreda, sa komitetima i odborima, u zoru 24. januara 1943. godine stigle su u Gornje Dubrave. Po odluci Komande odreda, II bataljon, sa komitetima i odborima, smjestio se u Gornje Dubrave kod crkve, a IV bataljon se razmjestio u Trošmariju. Štab bataljona bio je u kući Rendulića.

Narod Dubrava u potpunosti je shvatio tešku situaciju na Kordunu, koji je bio zahvaćen četvrtom neprijateljskom ofanzivom. Ne samo da je hranio partizanske jedinice i izbjegli narod, već je strogo pratio pokret neprijatelja a Mjesni NOO-i i omladinske organizacije slali su svoje ljude prema neprijateljskim garnizonima radi izviđanja i obavještavanja. Sve ove partizanske jedinice nalazile su se na teritoriji Dubrava oko 15 dana, a neprijatelj nije za njih doznao. To je bila odlika naroda Dubrava i potvrda njegove potpune privrženosti NOB.

Komanda odreda, odlučila je da se izvidi situacija na Kordunu i taj zadatak povjerila komitetu SKOJ-a Veljun. Skojevci su vrlo ozbiljno shvatili ovaj zadatak. Komitet SKOJ-a je odlučio da tamo uputi člana Komiteta Kukić Pere Milku, omladinku iz Dubrava. Ona je složeni zadatak shvatila ozbiljno i sama, bez ikakve pratnje, krenula u neizvjesnost, preko rijeke Mrežnice, zatim preko Perjasice i dalje prema Korani. Uočila je da na teritoriji Perjasice nema neprijateljskih snaga, da se narod vraća kućama i živi normalno. Jače neprijateljske snage prolazile su samo cestom Karlovac — Slunj, preko Veljuna. Neprijatelj je cestu kontrolirao patrolama sastavljenim od *4*—5 vojnika, koji su se povremeno spuštali i do rijeke Korane. O svemu tome Milka je poslije povratka u Dubrave izvijestila Komitet SKOJ-a, a ovaj odmah komandu I kordunaškog NOP odreda.

Poslije toga komanda odreda, sa II bataljonom, komitetima i odborima, prebacila se na teritoriju Korduna, dok je IV bataljon još neko vrijeme ostao u Dubravama. Poslije nedjelju dana i on je prešao na Kordun.

Poslije kraćeg zadržavanja na Kordunu, IV bataljon je ponovo došao u Dubrave. Planirano je izvođenje napada na domobransku posadu koja je čuvala željezničku prugu u vaktarnici br. 17 između Generalskog Stola i Zvečaja. Ujedno je planirano da se razruši pruga, presijeku bandere i prekinu telefonske veze duž pruge.

IV udarni bataljon, 17/18. februara 1943. godine, krenuo je iz Gornjih Dubrava preko sela Rebić Glavica, u pravcu Lešća, prema

I

vaktarnici br. 17. Sa bataljonom je krenulo oko 60 ljudi iz Gornjih i Donjih Dubrava, koji su se oduševljeno odazvali našem pozivu da učestvuju u akciji. Ti ljudi, među kojima je bilo dosta pružnih radnika, dobro su znali svoj zadatak, a sa sobom su ponijeli i odgovarajući alat. Glavni vodič bio je borac i skojevski rukovodilac Đuro Zatezalo-Miladinov.

Na mjesto smo stigli oko 21 sat. Prema rasporedu, I četa je obezb jedi vala ljude koji su rušili prugu i telegrafske stubove, II četa je vršila napad na posadu, dok je III četa bila u rezervi i dijelom na obezbjeđenju prema Generalskom Stolu. Diverzanti sa Todom Jakovićem Zecom su dinamitom presjekli prugu prema Generalskom Stolu i tako onemogućili blindirani voz da dođe u pomoć napadnutoj posadi. U ovoj akciji zarobljeno je 27 domobrana sa oružjem, srušeno je pruge i telegrafskih stupova na dužini 600 metara, zapaljena je vaktarnica br. 17, a pod blindiranim vozom eksplodirala je mina. Nije bilo žrtava.

Poslije akcije došli smo u selo Rebić Glavicu, gdje smo saslušali domobrane i pustili ih kući.

Ova akcija po vremenu i mjestu izvođenja bila je za neprijatelja kao grom iz vedra neba. U to doba u Karlovcu je neprijateljska propaganda ubjeđivala narod da su partizani uništeni, da ih više nema. Karlovački narod je bio očevidac kolika je sila njemačke vojske otišla na Kordun. Naši simpatizeri su s pravom bili zabrinuti, dok su protivnici dizali glave. Međutim, ova akcija je ponovo ohrabrila narod, a neprijatelj se još jednom uvjerio da smo neuništivi.

Đuro Vucelić Gnjatić

Partizanski prelazi preko rijeke Mrežnice između Dubrava i Perjasice tokom NOR-a

Između ustaničkih teritorija Korduna i Dubrava, rijeka Mrežnica predstavljala je sve vrijeme rata značajnu vodenu prepreku. Od izvora do ušća ova je rijeka po svojim prirodnim osobinama veoma specifična, a naročito na predjelu između Donjih Dubrava i Perjasice. Na tom dijelu rijeka protiče relativno uskom i dubokom do-

linom, čije se veoma strme krečnjačke i gustom vegetacijom obrasle obale uzdižu oko 70 m iznad površine vode. Okolni teren je ispresijecan, pošumljen i teško pristupačan, naročito za sva prevozna sredstva. Iza desne obale rijeke prostire se Polojska kosa, odnosno šuma Raletina sa najvišim vrhom k. 474 metra, a iza lijeve obale prostire se šuma Mašnik sa najvišim vrhom k. 302 metra nadmorske visine. Dolinom rijeke, čija širina iznosi oko 150 metara, mjestimično postoje omanje zaravni — takozvane luke, koje za vrijeme većih vodostaja obično budu poplavljene, a inače obiluju bujnom travom, pogodnom za kosidbu ili za ispašu stoke. Zbog teške pristupačnosti i čestih poplava, luke su slabo ili nikako iskorištavane. Obale korita rijeke većinom su muljevite i veoma strme. Na prilazima nema plićaka. Na cijeloj širini rijeke voda je bistro zelena, a njeno dno nesagledivo, mjestimično — kao na primjer kod Rebić mlina, duboko i do nekoliko desetina metara. Na rijeci postoji znatan broj sadrenih slapova, sa vodopadima različite visine. U rejonu Mašnika, kod Rebića i Vitasovog mlina, čak oko 3 metra visine, što zavisi od nivoa vodostaja. Rijeka nigdje nije gazna. Površina njene vode na predjelu Dubrava je oko 150 metara nadmorske visine. Na rijeci postoji i neizvjestan broj, manje ili više poznatih, opasnih virova. Ali na oko 100 metara nizvodno od slapova, rijeka je veoma spora. Približavajući se slijedećem nizvodnom vodopadu, brzina rijeke se stalno povećava, tako da je iznad vodopada tok vode veoma snažan i brz. Od sela Ključarići do sela Katići — na udaljenosti oko 8 kilometara, pored rijeke kod pojedinih slapova, postojali su od davnina mlinovi-vodenice. Vlasnici tih mlinova obično su imali čamce, koji su služili, pored ostalog i za potrebe saobraćaja preko rijeke između Dubrava i Perjasice. Zbog tradicionalno neugodnih uspomena, rijeka Mrežnica predstavlja svojevrstan uvriježeni strah, naročito pribrežnih naselja. To se obično izražava ili se da primijetiti prilikom prelaza preko rijeke u malim drvenim čamcima, a pogotovo noću ili pri lošim meteorološkim prilikama. Poznato je da i neki dobri plivači nisu uspijevali izbjeći tragičnu smrt prilikom prevrtanja čamca, ili u nekim drugim slučajevima, na kupanju, kada su bili uhvaćeni vodenim virom.

Radi svega toga, kao i zbog prikrivenih staza i kolskih puteva, najpogodnija mjesta partizanskih prelaza preko rijeke Mrežnice u toku rata na predjelu Dubrava, bila su ispod šume Mašnik, a naročito kod Rebića i Vitasovog mlina.

Rijeka Mrežnica, kao prirodna prepreka u odnosu na neprijateljske snage iz pravca Karlovca, bila je sve vrijeme rata od veoma važnog značaja radi zaštite lijevog boka oslobođene teritorije Kordun. Osloncem na rijeku Mrežnicu i ustanički Kordun, razvio se snažan i kontinuiran narodnooslobodilački pokret od 1941. godine na teritoriji općine Gornje Dubrave. Stvorena je značajna takozvana poluoslobođena teritorija, koja će se održati sve vrijeme

rata — izuzev za vrijeme neprijateljskih ofanziva. To je bilo od izuzetnog značaja za razvoj narodnooslobodilačkog pokreta u tome dijelu Hrvatske, pa i šire, naročito radi održavanja partizanskih veza i saobraćaja, između ustaničkih regiona Korduna, Gorskog kotara, Slovenije, Bosiljeva i okoline. Na teritoriji Dubrava stvoreni su povoljni uslovi za borbena dejstva mnogim oružanim jedinicama narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda, naročito pri mnogobrojnim napadima na neprijateljski saobraćaj i veze između njihovih jakih garnizona Karlovca i Ogulina.

Već od početka ustanka na Kordunu i u Dubravama, 1941. godine, uspostavljene su partizanske veze i prelazi preko Mrežnice, li su prelazi uspostavljeni i razvijali se u rejonima pojedinih mimova — vodenica, gdje su postojale izvjesne količine plovnih objekata. Vlasnici mlinova bili su saradnici, odnosno aktivisti NOB, angažirani istodobno i na obezbjeđenju veza i prelaza preko rijeke. Radi toga su i mjesta partizanskih prelaza u rejonu Dubrava, vremenom dobila svoja imena i bila poznata po vlasnicima pojedinm mlinova, npr. prijelaz preko Mrežnice kod Mrkina (Zatezalo Simo Mrka; mlina nedaleko od sela Ključarići, oko tri kilometra od sela Gornji Zatezali. Nizvodno oko jedan kilometar od Mrkina mlina, u predjelu takozvanog Janjašca, nalazio se prelaz kod Miletina (Zatezalo Mileta) mlina. Do ovih mlinova postojali su loši pristupni kolski putevi, pa je »saobraćaj« bio moguć uglavnom krivudavim stazama. Zito za mljevenje u ovim mlinovima do voženo je na zaprežnim kolima do obale rijeke, a odatle do mlina džakovi su nošeni na leđima ili ramenu. Na desnoj obali ovih slapova nisu postojali mlinovi, ali je od Perjasice do prelaza kod Mrkina mlina, kroz šumu Raietinu prikriveno vodio slab kolski put, kojim se izvlačilo sijeno iz doline rijeke. Radi toga je ovaj prelaz bio pogodniji i više korišten nego prelaz kod Miletina mlina, naročito u posljednjoj godini rata.

Slijedeći prelaz preko Mrežnice bio je kod Rebić (Ilija Rebić) mlina, u rejonu šume Mašnik. Na suprotnoj obali toga slapa, postojali su tragovi od nekadašnjeg mlina. Do ovih mlinova, s obje strane rijeke, postojali su od davnina relativno dobri kolski putevi za stočnu zapregu, iz pravca Perjasice i iz pravca Donjih Dubrava.

Na slijedećem slapu nizvodno jedan kilometar, postojao je partizanski prelaz kod Vitasovog (Vitas Petar) mlina, koji se nalazio na desnoj obali rijeke i do njega je vodio kolski put iz pravca Perjasice. Do lijeve obale ovog prelaza nije postojao kolski put, već pješačka staza, koja je vodila preko šume Mašnika iz pravca Donjih Dubrava.

Zbog pristupnih prikrivenih kolskih puteva i staza, i pošto su se nalazili na pogodnom pravcu, kod Rebića i Vitasovog mlina bila su sve vrijeme rata glavna mjesta partizanskih prelaza i veza preko rijeke Mrežnice. Nizvodno od ovih prelaza, oko dva i po kilometra

u rejonu sela Katići, postojali su pored slapa mlinovi vodenice — Mirka Gaćeše sa desne strane rijeke, i mlin Steve Erdeljca sa lijeve strane Mrežnice. Do ovih mlinova postojali su kolski putevi s obje strane rijeke, ali je ovaj partizanski prelaz bio više ugrožen od neprijateljskih snaga iz pravca Generalskog Stola. Zato je i manje korišten.

Svi prelazi preko Mrežnice bili su u mreži partizanskih veza i prelaza preko teritorije općine Gornje Dubrave, kroz prikrivene prolaze i međuprostore u neprijateljskom rasporedu na njihovom obezbjeđenju željezničke i cestovne komunikacije, preko teritorije Dubrava. Pravci koji su obično korišteni za partizanski saobraćaj i veze bili su slijedeći:

— selo Rebić Glavica, selo Mirići ili Donji Zatezali, prelaz u tome rejonu preko neprijateljskih komunikacija — željezničke pruge i ceste, šuma Mašnik i najčešće prelaz preko rijeke Mrežnice kod Rebić mlina — na putu za Kordun;

— Gornje Dubrave, Međuvođe, prelaz preko željezničke pruge u rejonu Lužanjak, selo Mikašinovići ili Gornji Zatezali, rijeka Mrežnica, preko jednog od pomenutih prelaza na putu za Kordun;

— Gornje Dubrave, selo Škerići (Zatezali), prelaz preko željezničke pruge u rejonu Bukovače na prostoru tzv. Kalupište, selo Vucelići, Gornji Zatezali, prelaz preko rijeke Mrežnice i dalje za Kordun.

Ovo su bili osnovni pravci pokreta, a postojali su i drugi — zavisno od situacije, koji su se odvijali raznim prikrivenim stazama i bespućima, kao i kroz međuprostore u neprijateljskom rasporedu na obezbjeđenju željezničke pruge i ceste. Partizanski saobraćaj veze, do tur i evakuacija preko teritorije općine Dubrave iz pravca Korduna, vršeni su istim putevima preko Gornjih Dubrava, Gojaka, Popova Sela i Lalić Dola, za Gorski kotar i preko Gornjih Dubrava i Ponikava u pravcu Slovenije ili Bosiljeva i drugih naselja prema Karlovcu. Nedaleko od neprijateljskih borbenih položaja i kroz međuprostore u njihovom rasporedu, pokreti su po pravilu vršeni noću. Zavisno od situacije kod neprijatelja, njihovih snaga i ponašanja, prelazi su vršeni i danju, dalje od neprijateljskih položaja. Pokreti partizanskih jedinica, a pogotovo manjih grupa partizana, pojedinaca, raznih aktivista i funkcionera, odvijali su se putem partizanskih veza i vodiča (mještana) koji su dobro poznavali teren i situaciju kod neprijatelja, odnosno raspored njihovih snaga. Za sve, a naročito za noćne pokrete (pogotovo bespućem i prikrivenim stazama) slabo je mogla biti od koristi, topografska karta. Kao vodiči na pojedinim pravcima, obično su angažovani partizanski kuriri iz sastava relejnih stanica za vezu, ali to je najčešće bilo nedovoljno. Radi toga su kao partizanski vodiči pretežno korišteni žitelji pojedinih naselja na pravcima pokreta preko teritorije Dubrava, sve do prelaska preko Mrežnice na putu za Kordun, gdje su

Jedinice 8. kordunaške udarne divizije prelaze rijeku Mrežnicu između Donjih Dubrava i Perjasice 1944.

preuzimani od drugih vodiča. Kao vodiči također su služili i borci porijeklom iz Dubrava. Ukratko, na tome vrlo odgovornom i veoma opasnom zadatku, učestvovali su mnogobrojni patrioti, stalni ili povremeni aktivisti, stariji muškarci, žene, omladina pa i djeca. Za vodiče prijetila je obostrana životna opasnost — da pogine od neprijatelja, a to se u nekim slučajevima moglo dogoditi, ili od partizanskih putnika. U ratu odluke se donose ponekad na brzinu i na prečac, pa je i neuspješan vodič, nedužan mogao biti proglašen saboterom, i kao takav osuđen. I toga je bilo.

U ljeto 1941. godine, prve ustaničke veze preko Mrežnice na pravcu Perjasica — Dubrave, bile su uspostavljene kod Janjašca, Miletina mlina. Petog oktobra partizanski odred iz Korduna organizovao je i izveo napad na neprijateljsku posadu željezničke stanice Donje Dubrave. U izvođenju tog napada jedini učesnik iz Dubrava bio je baš Mileta Zatezalo. On je kod svog mlina prevezao partizane i u akciji bio njihov vodič. Po izvršenom zadatku partizani su se povukli u polaznu bazu i evakuisali zaplijenjenu opremu i oružje. Poslije toga neprijatelj je u Donjim Dubravama uspostavio ojačanu oružanu posadu. Partizansko rukovodstvo na Kordunu odlučilo je da se na njih 21. oktobra 1941. godine ponovo izvrši napad, ali to nije izvršeno. U ratnom dnevniku dr Save Zlatica o pripremama tog napada i prelaza preko Mrežnice stoji:

»Joso 'Čeh' i ja došli smo da sudjelujemo u napadu na željezničku stanicu Donje Dubrave. Dva druga odreda, koji također su-

djeluju u akciji, prilično su zakasnili, a i samo prebacivanje preko rijeke Mrežnice ide vrlo sporo. Toliko smo zakasnili da bismo na željezničku stanicu došli tek u svanuće. Pada odluka da se vratimo jer ne bismo mogli koristiti noć za napad. Pri povratku na prelazu Mrežnice (kod Miletina mlina) prevrnuo se jedan čamac i utopio se jedan partizan.«[1]

Krajem oktobra 1941. godine, grupa ustanika iz Dubrava prešla je rijeku Mrežnicu kod Miletina i Rebića mlina, radi reorganizacije. U selu Točak — Perjasica 29. X 1941. godine izvršeno je konstituisanje partizanskog odreda Dubrave, koji je odmah izvršio pokret, prešao rijeku Mrežnicu kod Miletina mlina i u sumrak pristigao u selo Gornje Zatezale, gdje su im žene priredile »prvu zajedničku večeru«.[2] Vremenom kao što se razbuktavao narodni oslobodilački pokret i ustanak, tako su se razvijali i partizanski prelazi preko Mrežnice između Dubrava i Perjasice. Već početkom 1942. godine težište partizanskih prelaza, veza, dotura i evakuacije odvija se u rejonu Mašnika, kod Rebića i Vitasovog mlina — što će se tako, uz manje vremenske izuzetke, održati sve vrijeme rata.

Organi narodne vlasti priobalnih naselja Dubrava i Perjasice, osnovni su organizatori i važni činioci za održavanje prelaza preko Mrežnice. Oni su se starali za nabavku i sigurnost plovnih objekata — čamaca, skela, odnosno kerepa, kako su nazivani. Na tome su prvenstveno bili angažovani vlasnici mlinova-vodenica. Među prvima našao se Mileta Zatezalo Bleja.[3] Pored njega na partizanskim prevozima i vezama preko rijeke učestvovali su i vlasnici mlinova — Ilija Rebić, Simo Zatezalo Mrka i Stevo Erdeljac, kao i još neki aktivisti među kojima i Jura Katić iz sela Katića i drugi. Sa strane Perjasice na prevozima su se isticali vlasnici mlinova Petar Vitas, Mirko Gaćeša, kao i izvjestan broj aktivista, među kojima se naročito ističe Mile Piljuga.

Skladno razvoju narodnooslobodilačkog pokreta, sve su više rasle i potrebe snaga i sredstava za osiguranje partizanskog saobraćaja preko Mrežnice. U Donjim Dubravama i Perjasici prikupljena je drvena građa i drugi materijal za održavanje plovnih objekata. Preko seoskih odbornika, svako naselje ima obavezu da nabavi daske i ostalo što je potrebno za jedan čamac. Za izradu objekata i za opravke, organizovane su radne grupe od seoskih samoukih majstora. Jedan od vođa grupe »stručnjaka« bio je i Simo Zatezalo Mrka. Prvi njihovi čamci nisu bili baš za pohvalu, ali silom prilika

1 HAK, Z-3, str. 242.

2 HAK, Z-3, str. 530.

3 Mileta Zatezalo Bleja solunski je dobrovoljac i učesnik prvog svjetskog rata. Po uspostavi NDH odmah inu je zaprijetila životna opasnost i nije se dao prevariti. Ne odaziva se pozivima ustaške vlasti i većinom se nalazi u izbjeglištvu. Od prvih dana pripadnik je ustaničkih grupa, i tako će se kao patriota i odani akti\ista NOB održati sve vrijeme rata. Mileti su povjereni prvi prevozi i veze 1941. g. preko rijeke Mrežnice između ustanika uDubravama i ustanika Korduna.

mogli su da posluže. Međutim, za relativno kraće vrijeme stečena je praksa, tako da su sve uspješnije zadovoljavali potrebe. U naseljima Perjasice,također su postojale slične grupe za održavanje i izradu plovnih objekata.- Na prelazu kod Rebić mlina izrađena je udruženim snagama jedna plovna skela, odnosno kerep, koji je skoro sve vrijeme rata uspio da se održi u upotrebi. Neprijatelj je prilikom prodora do vrha obale rijeke, u nekoliko navrata uspio da ošteti pojedina plovila, ali su ona brzo bila osposobljena za upotrebu. Prilikom jednog takvog prodora krajem 1943. godine, neprijatelj je uspio uništiti skelu i zapaliti Rebića mlin, a mlinara Iliju Rebića uhapsiti i otjerati u njemačko zarobljeništvo.

Zahvaljujući jedinstvenoj saradnji, hrabrom patriotskom zalaganju naroda Dubrava i Perjasice, partizanski saobraćaj nikada nije bio prekinut. Preko dana čamci su se nalazili na prikrivenim mjestima, maskirani ili potopljeni pored obale rijeke. Obično u suton dana, čamci su pripremani za upotrebu, jer se prevoz najčešće vršio noću. Ali, zavisno od situacije prelazi su često vršeni i danju. Tako je bilo i u onim prilikama, kada su se na položajima, radi obezbjeđenja mostobrana, s druge strane rijeke, nalazile pojedine partizanske jedinice.

Održavanje prelaza preko rijeke Mrežnice u rejonu Dubrava i Perjasice, bilo je od izuzetno važnog značaja i za narod Dubrava. Puno puta je narod Dubrava, Ponikava, Gojaka, Popova Sela, Lalić Dola i drugih sela, morao da napušta svoje domove i da se povlači na sigurna ili manje opasna mjesta, u zbjegove. Zbog blizine jakih neprijateljskih uporišta i mogućnosti da brzo stignu na svaki predio teritorije općine Dubrava, narod je odlazio u udaljenije zbjegove, pa i preko Mrežnice u Perjasicu. U očekivanju pohoda neprijateljske vojske, narod se povlačio k Mrežnici i najčešće se okupljao oko prelaza kod Rebića mlina, radi prebacivanja na Kordun.

Na tom prelazu bilo je više čamaca i poveća skela kojom su se mogla prevoziti zaprežna kola sa teretom, stoka i drugo. U slučaju neprijateljske opasnosti sve je bilo u pripravnosti za evakuaciju. Prebacivanje preko rijeke bi počelo onda kada bi se preko izviđačke službe doznalo da neprijateljska vojska namjerava, ili da već nastupa u pravcima zbjegova prema Mrežnici.

Inače u oba pravca ovuda su prelazili mnogobrojni pojedinci, kuriri, obavještajci, brojni politički radnici, rukovodioci, grupe partizana, ranjenici, razne partizanske jedinice. Kod Rebića mlina, u više navrata, prevožene su velike količine žita iz Korduna i Banije za Gorski kotar.

Preko Mrežnice i preko neprijateljskih komunikacija koje su išle kroz Dubrave, odvijao se i partizanski saobraćaj prema drugim ustaničkim krajevima. Ovi prelazi već krajem 1941. prestaju biti lokalni i dobivaju širi značaj za razvoj ustanka i narodnooslobodilačke borbe.

Preko ovih kanala u Dubravama, održavan je neprekidno saobraćaj između ustaničkog Korduna, Gorskog kotara, Slovenije, Zagreba, Karlovca i drugih krajeva. Radi odlaska u partizane ili obavljanja određenih zadataka, tim putem za Kordun prolazili su mnogobrojni aktivisti, funkcioneri, vijećnici AVNOJ-a, članovi VŠ, kao i predstavnici drugih visokih ustanova i foruma NOB. Tako su početkom 1942. godine tuda na putu za Kordun prešli Vladimir Popović, sekretar Operativnog rukovodstva CK KPH i Otmar Kreačić, a samo par dana kasnije i grupa glumaca zagrebačkog kazališta kao i mnogi drugi. Januara 1943. godine iz Korduna za Sloveniju ovim putem prošao je Ivo Lola Ribar, Rato Dugonjić i drugi visoki vojni i politički rukovodioci. Septembra 1943. godine, grupa funkcionera Vrhovnog štaba — Edvard Kardelj, Vladimir Zečević, Vladimir Dedijer i sekretar KPJ Slovenije Franc Leskošek, prešla je rijeku Mrežnicu kod Rebića mlina i kroz Donje Dubrave, selo Donji Zatezali nastavila put za Sloveniju. O tome je Dedijer zapisao:

»Oko jedan ujutro produžili smo pješice da bismo prešli prugu Zagreb — Sušak. Ispred skele na rijeci Mrežnici (kod Rebić mlina) sretosmo jednog kurira. Reče nam da se pruga može preći i danju. Petak 10. septembar. Poslije pola sata marša kroz gustu šumu (Mašnik) izašli smo na čistinu. Malo udesno je Generalski Stol. Prolazimo slobodno kroz selo Donje Dubrave. Evo nas i na pruzi...«

Mnoge su partizanske jedinice u svojim manevrima i pokretima za sve četiri ratne godine bezbjedno prelazile rijeku Mrežnicu između Dubrava i Perjasice. Jednako kada se radilo o prodoru jedinica sa Korduna i obrnuto, o dolasku na Kordun onih iz Gorskog kotara, Slovenije, Karlovačkog područja i slično. Po izvršenim zadacima, u odstupnim manevrima, jedinice su se obično vraćale istim pravcima u polazne rejone. U tome su najčešće učestvovale jedinice partizanskih odreda Korduna, 8. kordunaška, 7. banijska, 13. primorsko-goranska, 43. istarska i 34. divizija narodnooslobodilačke vojske, kao i mnoge druge jedinice.

Na osnovu dokumenata moguće je dati neke konkretne hronološke podatke o pokretima i prelazima ovim pravcem pojedinih jedinica.

Prema izvještaju štaba 1. bataljona 2. kordunaškog odreda od 25. aprila 1942. godine, bataljon je iz rejona Perjasica izvršio pokret, prešavši rijeku Mrežnicu kod Rebića mlina, da bi sa teritorije Dubrava, Ponikava, Go jaka i Popova Sela vršio napade na neprijateljski saobraćaj. S tim u vezi je i podatak da je noću između 18. i 19. aprila 2. četa (Dubravska) s 3. četom Gomirskog bataljona izvršila akciju na pruzi Ogulin—Dubrave. Izgorjela je lokomotiva i 9 vagona, poginulo oko 39 ustaša i oko 17 Talijana-fašista. Kao odmazdu za tu akciju neprijatelj je otvorio topovsku paljbu iz Ogulina u selo Gojak. Izgorjela je jedna kuća i ubijena jedna krava.

1

Dvadesetog aprila 2. i 3. četa bile su u zasjedi, a noću 20/21. dobile su zadatak da izvrše akciju na pruzi Ogulin — Fužine. Ta akcija nije uspjela, jer ih vodiči nisu doveli na predviđeno mjesto. Sutradan 1. četa dobila je zadatak da razoruža žandarmerijsku stanicu u Severinu na Kupi, ali ni ta akcija nije uspjela, jer su opet vodiči zakazali zbog jake pomrčine.[4] Poslije ovoga, bataljon se istim pravcem vratio na Kordun, radi priprema za napad na neprijateljsko uporište u Perjasici.

Nakon što je razoružana neprijateljska posada u Perjasici 27. aprila, komandant 2. KPO, Bogdan Oreščanin u svom izvještaju je napisao: »Uputio sam 1. bataljon preko Mrežnice (prelaz kod Rebić mlina) u hrvatske krajeve. Ovaj bataljon je razoružao Prilišće, napao na Netretić i zapalio željeznički blok kod Oštarija, te pokidao prugu.«[5]

Nakon par dana boravka na teritoriji Dubrava i Ponikava bataljon se istim pravcem vratio na Kordun, da bi početkom maja opet došao na teritoriju općine Dubrave, radi vršenja akcija prema Ogulinu, Oštarijama, Bosiljevu, Netretiću, Generalskom Stolu. Na tim prostorima se zadržao od 8. do 12. maja, kada se vratio na Kordun. Desetak dana kasnije ista jedinica krenula je opet preko Mrežnice. Dvadeset trećeg maja jedna četa srušila je 120 metara željezničke pruge između Tounja i Košara. Treća četa postavila je istog dana zasjedu prema Gornjim Dubravama. Prva četa uputila se prema Bosiljevu.«[6]

Početkom jula 1942. neke jedinice 2. KPO, vršile su pokret preko rijeke Mrežnice razmještajući se u pojedine rejone na teritorij općine Dubrave, radi napada na neprijateljski saobraćaj i uporišta. U jednom dokumentu, tim povodom stoji: »Noću 10/1I. jula 2. i 3. četa 1. bataljona 2. KPO razrušile su prugu između Gornjih i Donjih Dubrava na dva mjesta. Blindirani voz je izbačen. Naletio je ubrzani sa dvije lokomotive koji je također izletio. Partizani su ga zauzeli na juriš, uništili obje lokomotive i 7 vagona zapalili.«[7]

Dva bataljona 2. i jedan bataljon 1. KPO, iz rejona na Kordunu vršili su pokret preko rijeke Mrežnice i 25. augusta zauzela polazne rejone za napad na teritorij općine Dubrave. Operacija je djelimično uspjela: porušeno je 3 kilometra pruge, telegrafski stupovi na dužini 6 km, uhvaćen je jedan auto-taxi marke »pontijak«.[8] U odstupnom manevru jedinice su se povukle preko rijeke Mrežnice u polazne rejone.

4 Zb. NOR tom V, knj. 4, str. 120, dok. 33.
5 Zb. NOR tom V, knj. 4, str. 247, dok. 67.
6 Zb. NOR, tom V, knj. 4, str. 357, dok. 91.
7 Isto, knj. 5, str. 329, dok. 89.
8 Isto, knj. 5, dok. 122, str. 474.

Početkom septembra 1942. godine, dva primorsko-goranska udarna bataljona iz rejona Drežnice, izvršili su pokret pravcem preko rijeke Dobre, Dubrava i Mrežnice — prelaz kod Rebić mlina — na teritoriju Korduna, radi učešća u napadu na neprijateljsko uporište u Hrvatskom Blagaju. Nakon tih akcija, u povratku ovi bataljoni su se izvjesno vrijeme zadržali na teritoriji općine Dubrave, a potom nastavili pokret u Gorski kotar i Drežnicu.

Šest dana nakon formiranja, 5. brigada NOV Hrvatske (druga kordunaška) prelazi rijeku Mrežnicu kod Rebić mlina i razmješta se u polazne rejone za napad na neprijateljski saobraćaj i uporišta, na teritoriji općine Dubrave i okoline. Izvršavajući borbene zadatke, brigada se na toj teritoriji zadržava od 23. do 25. septembra 1942. godine.[9]

Krajem septembra 1942. godine 4. kordunaška brigada iz Semića, (Slovenija) izvršila je pokret pravcem: Bosiljevo, Ponikve, Gornje i Donje Dubrave, »u jutarnjim satima 27. septembra ona se prevezla preko rijeke Mrežnice (prelaz kod Rebić mlina) i stigla u Donju Perjasicu«.[10]

Ovako živ saobraćaj preko rijeke Mrežnice u rejonu Dubrava zahtijevao je povećan broj aktivista i saradnika s jedne i druge obale. U naseljima Perjasice organizovane su stalne dežurne ekipe, koje su na smjenu danonoćno dežurale. Sa strane Dubrava postojale su također organizovane dežurne ekipe, koje su uvijek bile spremne da se prema potrebi angažuju, bilo za ispomoć prelaza pojedinih jedinica, ili samostalno za prevoz preko rijeke pojedinaca, grupa partizana, ranjenika i drugo. Zato je saobraćaj mogao i dalje da se nesmetano odvija o čemu svjedoče podaci.

Potkraj jeseni 1942. godine, 4. udarna brigada (1. kordunaška brigada) iz rejona na Kordunu, vrši pokret na teritoriju Zumberka. Ova brigada, sastava 1200 boraca s 40—50 konja, krenula je iz Slavskog Polja. Nakon prenoćišta brigada je slijedećeg dana nastavila pokret pravcem Gornji Poloj — Perjasica — Mrežnica. Inžinjerci su od dva čamca, koja su našli potopljena na ugovorenom mjestu, i od dva druga čamca dovučena kolima s Korane, do 20 sati napravili skelu na kojoj su mogli prevoziti po čitav vod pješaka ili po dva konja sa šest ljudi. Prebacivanje brigade (kod Rebić mlina) trajalo je od 20 do 3 sata u tišini i uz obezbjeđenje na drugoj obali, jer je neprijateljska posada na željezničkoj stanici Donje Dubrave bila udaljena svega 2,5 km. U zoru brigada je bila u Gornjim Dubravama, da bi odatle krenula na sjever. Vodiči su je vodili na gaz na rijeci Dobri.«[11]

Operativni štab za Zumberak naredio je 13. januara 1943. godine

9 HAK, Zb. 9, str. 778.
10 HAK, Zb. 9, M. Bućan, str. 195.
11 HAK, Zb. 9, P. Kleut, str. 285.

1. bataljonu 1. kordunaške brigade da oko 200 partizanskih ranjenika iz bolnice u Žumberku prebaci u bolnice na Kordunu.

»Zima je bila jaka. Hladnoća u to vrijeme bila je 20 stepeni ispod nule. U samu zoru 14. januara počeo je utovar ranjenika u saonice a zatim i pokret. 16. januara u 15 sati krenuli smo iz Vukove Gorice prema pruzi Karlovac — Ogulin. Prelaz preko pruge (Donje Dubrave rejon Donji Zatezali) izvršili smo bez smetnji, ali užurbano. Ipak se među ranjenicima proni jela vijest da su ustaše na pruzi pa je bilo pojedinaca koji su htjeli da iskoče iz saonica, ali smo sprečili takve slučajeve i sretno došli do Mrežnice. Prelaz Mrežnice (kod Rebić mlina) brži je, jer smo imali, kako smo mi to onda zvali, kerep, tako da je na kerep moglo da stane po 8—10 ranjenika.«[12]

Prvi bataljon 1. kordunaške brigade i 1. bataljon KPO još su jedanput izvršili pokret, prešli rijeku Mrežnicu i to 16. marta 1943. godine. U rejonu Lužanjak — Donje Dubrave, zauzeli su borbene položaje, radi napada na jedan neprijateljski željeznički transport. U 12.30 časova naišao je neprijateljski voz broj 304. Porušena je lokomotiva i nekoliko vagona. Pored neutvrđenog broja mrtvih kod neprijatelja naše su snage zarobile: 1 oficira, 30 domobrana, 6 ustaša, 8 talijanskih vojnika[13] i veći broj raznih državnih službenika, kao i značajne količine opreme i raznog materijala. Istog dana partizanske jedinice su se povukle u polazne rejone preko Mrežnice evakuišući zarobljenike, zaplijenjenu opremu i materijal.

Jedinice 8. kordunaške divizije (1. i 2. brigada) krajem jula 1943. godine, nekoliko dana izvode borbene operacije sa teritorije općine Dubrave. Tada su izvršeni napadi na neprijateljska uporišta kod Globomičkog mosta, kod željezničke stanice Donje Dubrave[14] i drugo. Za to vrijeme, veza sa pozadinom, dotur i evakuacija, kao i manevri ovih jedinica, vršeni su preko rijeke Mrežnice. Do kraja 1943. godine, pojedine partizanske jedinice imale su još nekoliko prelazaka preko rijeke Mrežnice u oba pravca.

Početkom 1944. godine je nezaboravan, naročito za narod Dubrava i okoline. Tada su se, od 2. do 17. januara, sve jedinice 8. kordunaške divizije nalazile u borbenim operacijama na neprijateljski saobraćaj i uporišta na prostoru od Generalskog Stola do Ogulina.[15] Manevri jedinica i pozadinsko obezbjeđenje borbenih dejstava, vršeni su preko rijeke Mrežnice, naročito u rejonu šume Mašnik.

Radi evakuacije primorsko-goranske partizanske bolnice, juna 1944. godine, izdvojena je grupa od 30 težih ranjenika, koje je trebalo prebaciti do partizanskog aerodroma Čemernica — Kordun, a

12 HAK, Zb. 9, D. Hrstić, str. 350.
13 HAK, Zb. 6, str. 227.
14 HAK, Zb. 9, str. 785.
15 HAK, Zb. 9, str. 790.

odatle avionom za Bari — Italija. »Put je vodio pravcem: Čabar — Brod na Kupi — Brod Moravice — Donje i Gornje Dubrave — šuma Mašnik — rijeka Mrežnica«,[16] prelaz kod Rebić mlina i dalje u pravcu aerodroma. Određena sam da pratim ranjenike — kaže Bojana Čokcša Vukov. — Bio je to put dug oko 150 do 200 kilometara. Tokom puta kolona ranjenika se povećavala, te mi se čini da je na aerodrom stiglo duplo više ranjenika, nego što ih je bilo kada smo pošli«.[17]

Polovinom jula 1944. godine, evakuisana je preko rijeke Mrežnice, jedna od najvećih grupacija partizanskih ranjenika. Tada je 8. kordunaška divizija iz rejona u Žumberku za Kordun evakuisala oko 250 svojih težih i lakših ranjenika.

»Procjenom maršrute došlo se do zaključka da ona vodi preko tri rijeke i to Kupe kod Vinice, Dobre kod Trošmarije i Mrežnice kod Svoiča (prelaz kod Rebić mlina) i da najveća opasnost od neprijatelja prijeti na saobraćajnicama Karlovac — Ogulin, na relaciji između Donjih Dubrava i Generalskog Stola.«[18]

Pa ipak nikada niko nije stradao na ovim prelazima. Narod Dubrava i Perjasice bio je garant te sigurnosti. Prelaz preko Mrežnice bio je tako dobro organizovan, da se u svako doba dana i noći moglo ići u oba pravca. Neprijatelj nikad nije mogao slomiti ovaj mostobran kao ni patriotizam, jedinstvo i odanost naroda Dubrava i Perjasice u borbi za ciljeve narodnooslobodilačke borbe i revolucije.

U teškoj i krvavoj četverogodišnjoj narodnooslobodilačkoj borbi, na ovoj komunikaciji na rijeci Mrežnici stvarani su nerazrušivi »mostovi« narodnog jedinstva i bratstva čime će se potomci Dubrava **i** Perjasice ponositi i uvijek braniti kao jednu od dragocjenih, skupo plaćenih tekovina naše borbe i revolucije.

16 HAK, Zb. 12, str. 191.
17 Isto.
18 Isto.

i

Milan Zatezalo Macan

U pratnji Ive Lole Ribara i Rate Dugonjića

Razdanjuje se, ciča zima i snijeg do koljena. Januar 1943. godine. Trčim od svoje kuće, koliko mi prtina i snijeg dozvoljavaju, u pravcu Mirić brda. Imam strogog komandira. Ja sam borac »Gugine čete«.[1] Dosad sam promijenio pet komandira, ali ni jedan nije bio strog. Ne gine mi dupla stražarska smjena kroz čitav naredni tjedan, ako do podne ne stignem u Bosiljevo. Jučer u podne krenuo sam od rijeke Kupe i noćas, kao vodič, dopratio dva druga do rijeke Mrežnice. Drugovi imaju nekoliko konspirativnih imena, pa ni jedno nijesam zapamtio. Sam sam već na povratku, i usput sam svratio k svojoj kući. Svjestan sam posljedica koje će me zadesiti čim se vratim u četu, ali svejedno trčim u suprotnom pravcu. Ovo je prečnije nego dupla stražarska smjena. U pitanju je moje selo.

Čuje se neki vlak. Polagano vuče iz Generalskog Stola. Prerano je za oklopni vlak. Kakav onda drugi? Željeznički saobraćaj između Karlovca i Like odnosno Karlovca i Hrvatskog primorja prekinut je pred više od godinu dana. Ako nije oklopni, onda može biti samo kakav transportni, koji se uputio do Dubrava, radi hapšenja i odvođenja ljudi. Već su dosta odvezli i pobili. Što sad hoće? Idem da vidim. Ne muči me samo onaj vlak. Više me iznenađuje i zabrinjava pucnjava, tamo preko pruge, tamo preko rijeke Mrežnice, na oslobođenom teritoriju.

Oklopni vlak

Iza živice na Mirić brdu, nedaleko lugareve kuće, čuči Milan Mirić Bogdanov. Obučen u civilno odijelo i naoružan talijanskom puškom bulji dolje u dolinicu, prema željezničkoj pruzi. Nijesam Milana već dugo vidio. Čuo sam da je otišao u jednu kordunašku brigadu, ali ne znam kako je dospio ovdje na stražu. Odakle mu puška, da li je na bolovanju ili dopustu i čime se zapravo bavi?

Čim me je ugledao, dao mi je znak rukom da se sagnem i da ne otkrivam njegov položaj. Pokoravam se, jer sam u uniformi. Imam na sebi, doduše, ustaški šinjel, a da sam partizan to se lako može prepoznati po upadljivoj trorogi kapi i petokrakoj zvijezdi.

1 Miloš Duduković Gugo.

Milan je uzbuđen, iako mu vlak još nije na vidiku. Naslućujem da nešto nije u redu. Evo me kod živice, i sad vidim što se dešava.

Dugačka kolona vojnika u zelenkastim uniformama kreće se s one strane doline, željezničke pruge i ceste. Ide kao pobočnica iz Generalskog Stola paralelno s prugom na udaljenosti od 200 do 300 metara u pravcu željezničke stanice Donje Dubrave. Na ovom mjestu i glavna cesta Karlovac — Senj ide paralelno sa željezničkom prugom 20 do 30 metara daleko i to na onu stranu do rijeke Mrežnice. Po uniformama raspoznajemo da je to kolona talijanske vojske. Sad su na pomolu i prvi vagoni vlaka. Oni su natovareni pijeskom. Na sredini kompozicije nalazi se lokomotiva. To je oklopni vlak. U zračnoj liniji od nas do pruge ima oko 250 metara. Nema sumnje da se radi o koloni talijanske vojske, nema sumnje da se radi i o oklopnom vlaku. Sumnjiva je jedino ona mala kolona od svega desetak vojnika, koja se nalazi s druge strane pruge i siječe put dugačkoj talijanskoj koloni — pobočnici. Odmah nakon prolaska vlaka ugledali smo ovu malu kolonu kako ide iz pravca zaselka Kršići, prelazi cestu, ide okomito na prugu i kreće se tačno prema nama.

Moj suseljan se ozbiljno namrštio: »Pazi dobro što ti kažem. To je banda došla sa ovim oklopnim vlakom. Dogovorili su se s Talijanima. Oni idu hapsiti po našem selu.« Pipa po džepovima, broji municiju i nastavlja: »Sad ćeš ti vidjeti. Svaki metak jedan pogodak. Sve ćemo ih pobiti. Ne mogu nam ništa, oni su na prtini. Ako baš prigusti, na putu smo, na saniku, i prije ćemo stići do Globornice, nego oni do ovog sanika.«

Tamo preko rijeke Mrežnice pucnjava ne jenjava. Naprotiv, rasplamsava se prava borba. Dobro se čuju laki i teški mitraljezi, minobacači i topovi. Lijepo se raspoznaju njemački brzi puškomitraljezi »šarci«. Nema dvojbe, počela je neka velika ofenziva na Kordunu.

Oklopni vlak, zvani »mljekara«, odmiče oprezno dalje i kreće se kroz Donje Dubrave u pravcu šume Lužanjak i velikog željezničkog mosta na potoku Globomica, koji prije svega spaja Donje i Gornje Dubrave, a zatim Karlovac sa Ogulinom i drugim mjestima. Ima puno razloga za opreznu vožnju vlaka.

Poremećaj željezničkog saobraćaja traje već duže vremena. Prošle godine šuma Lužanjak pretvorena je u pravo groblje vlakova, a željeznički most na Globornici, premda je dobro ograđen bunkerima, nije tako čvrst i otporan kao neki drugi mostovi. Taj most ponekad kašlje eksplozijama različitih mina i klima se poput babi-

na zuba, te jedva izdrži težine zapovjednika dvaju oklopnih vlakova, koji se na njemu svakodnevno susreću i vrše izmjene najnovijih vijesti iz okupiranog Karlovca i ustaškog Ogulina.

Partizanski most

Ovaj dio pruge zajedno sa željezničkim mostom, iz dana u dan sve više doživljava sudbinu Skadra na Bojani. Po danu se gradi, a po noći ruši. Onda ponovno popravlja i opet ruši.

I partizani ovdje imaju svoj most. Ovaj most doduše nema točno određenih dimenzija, ali zato stoji stabilno. Na njemu se svaki dan puca. Širok je od Generalskog Stola pa sve do željezničkog mosta na Globornici. Na sredini partizanskog mosta postoji jedna poveća rupa u kojoj se nalazi čitava željeznička stanica Donje Dubrave zajedno sa rovovima i bunkerima oko stanične zgrade i talijanskom posadom. Dužina mosta je svakako veća. Počinje na rijeci Mrežnici i ide na zapad preko željezničke pruge, a završava se na rijeci Dobri ili na rijeci Kupi, već prema prilikama i potrebama. Ovisi puno o situacijama u konkretnom slučaju. Temelji mosta nalaze se na zelenoj vodi rijeke Mrežnice, na malim drvenim lađama ispod Milina mlina, ispod Rebića slapa. Na lijevoj obali Mrežnice, poviše Milinog mlina, strmo se uzdiže prema sredini Donjih Dubrava brdo Mašnik obraslo gustom šumom. Na njemu počiva težina toga mosta. Šuma Mašnik služi kao najbolji partizanski mostobran.

Šume nestaje iznad zaselka Janjani — Papići i tu prolaznici moraju da zastanu i da donesu važnu odluku. Treba se odlučiti u kom pravcu odatle krenuti i s koje strane zaobići željezničku stanicu Donje Dubrave. Svakako je sigurnije krenuti lijevo, te prijeći prugu u šumi Lužanjak. Daleko je opasnije izabrati kraći put, skrenuti desno i po golom terenu spustiti se kroz zaselak Kršići do ceste i prijeći prugu na brisanom prostoru ispod Mirić brda i Donjih Zatezala. Ovaj posljednji krak mosta, po danu, a pogotovo po snijegu, krajnje je opasan, jer korisnici puta ovdje su pored ostalog izloženi i nišanima talijanskih mitraljeza iz bunkera sa željezničke stanice.

Mala kolona

Nebo sve više zastiru snježni oblaci. Snijeg opet počinje padati. Mala kolona siječe put dugačkoj talijanskoj koloni na udaljenosti od 300 do 400 metara. Prelazi prugu polako i ležerno te ide prema nama. Kao da se radi o grupi neispavanih i umornih željezničkih radnika, koji se vraćaju s posla. Pripadnici te kolone prelaze prugu oko 600 metara daleko od prvog talijanskog bunkera. Onda ulaze u prvu uvalicu i gube nam se s vidika.

Moj komšija kaže da se spremim za gađanje čim se ponovno pojave i iziđu na Jokino brdašce.

— Ne pucaj, zar ne vidiš da imaju različite uniforme. To su partizani.

— Kakvi partizani? Da su naši ne bi na ovome mjestu po danu i po ovakvom snijegu prelazili prugu. Zašto na njih nijesu pucah iz oklopnog vlaka? Zašto ih nije sa lijeve strane napala ona dugačka talijanska kolona? Ako su to partizani, zašto na njih nijesu iz bunkera sa desne strane otvorili vatru. Budi siguran, to su ustaše. Neka idu dalje, još imamo vremena, za pucanje. Neka siđu u narednu uvalicu — kaže mi moj imenjak.

Dugačka talijanska kolona možda zbog onog zavoja nije vidjela ovu malu kolonu. Pretpostavljam da je zbog neravnog terena nijesu vidjeli ni iz oklopnog vlaka. Ne čudi me puno što Talijani iz bunkera nijesu otvorili vatru. Osvanulo je jutro. Talijani sada, po običaju spavaju, jer su se umorili dežuranjem tokom noći. Za sve nalazim neko opravdanje, ali nijesam u stanju sam sebi objasniti, ako su partizani, zašto baš sada i na ovom mjestu prelaze prugu. Dok se kolona uspinje na Jokino brdašce, očekujem svaki čas da prorade teški mitraljezi i bacači sa željezničke stanice. Barem se ovo brdašce sa stanice iz svih bunkera lijepo vidi. Talijani šute i to me sve više zbunjuje. Ne znam što da odgovorim svome drugu.

Snježne pahuljice spuštaju se sve gušće i krupnije. Mala kolona izlazi iz uvalice i polagano se uspinje prema nama. Idu starom prtinom. Mi smo i dalje sakriveni iza živice. Približavaju se na udaljenost od oko 150 metara. Na čelu kolone ide jedan civil. Iza njega dva oficira naoružana šmajserima, pa onda četvorica naoružanih samo pištoljima i na začelju — trojica sa puškama obješenim oko vrata, jer u rukama nose sanduke.

— Sa takvim sastavom i naoružanjem ne ide se hapsiti po selu. Vidiš li na čelu civila? — pitam svoga imenjaka.

I ustaše trebaju vodiča. Partizani za sada nemaju dva šmajsera na jednu desetinu. Toliko oficira. A oni sanduci? Možda idu na ovo brdo da izvide položaj za gradnju bunkera. Jesi li ti ćorav? Vidiš li da nemaju ni partizanskih kapa, stavljam glavu na panj da to nijesu partizani.

Gledam bolje. Stvarno, ni jedan u koloni nema trorogu kapu. Primjedba moga komšije je potpuno ispravna. Sada sam i sam uvjeren da nijesu partizani.

Na nišanu

Pruža nam se prilika da dođemo do šmajsera. Osim toga moj komšija je slabo obučen i nema cipela. Na nogama ima šlape. Da oni sa šmajserima ne bi prvi otvorili vatru, odlučujemo se da pucamo bez ikakvog upozorenja. Komšija uzima na nišan prvog, a ja drugog oficira sa šmajserima. Oni su za nas najopasniji. Da nas ne bi ometali Talijani, i da bi lakše pokupili plijen, moramo ove pustiti da nam priđu što bliže do šljivika, na udaljenosti od oko 30 meta-

ra. Kod šljivika prtina skreće malo desno i ide pravo prema nama. Kad oficiri sa šmajserima dođu na to mjesto i skrenu desno, moramo pucati.

Prsti su na obaraču. Imamo na nišanu svaki svoga oficira. Civil je već stigao do šljivika i skreće desno. U živici imamo i naslone za puške. Ne želim da promašim i da pred komšijom ispadnem slab nišandžija. Znam, da on neće promašiti. Za svaki slučaj imamo i odšarafljene bombe. Zbog blizine našeg sela i zbog onih minobacača na željezničkoj stanici treba izbjeći bespotrebnu buku. Nadamo se da će se drugi razbježati, kad se sruše ovi sa šmajserima.

Prvi oficir treba preći još samo dva koraka do mjesta gdje prtina zavija desno. Jedan od onih, naoružanih pištoljem na sredini kolone, okreće se i pogledava na drugu stranu preko pruge. Okreću se i drugi. Onda jedan od njih poviknu »Talijani« i svi iz kolone naglo skreću u cjelac u šljivik.

Istom sada drhte moje ruke. Stvar se iz osnova mijenja.

— Stavi glavu na panj — kažem svom komšiji. Zar ne vidiš da su naši. Ne žele da ih vide Talijani. Pitamo tko je tamo.

Svi šute.

Umjesto odgovora oni na začelju spuštaju sanduk, a ovi sa šmajserima hvataju zaklone. Već kleče svaki kod jedne šljive.

Ovaj put kažem: »Ovdje partizani« — i ponovno pitam: »Tko je tamo?«

»I ovdje partizani« — odgovaraju.

Zovemo civila naprijed. Kaže da je iz Perjasice i da ga je Komitet odredio da prati drugove preko pruge. Na pitanje zašto ih je vodio na ovo mjesto preko pruge odgovara da vođa puta ima mapu i da je išao putem kojim je odredio taj oficir. Na kraju pita gdje je kuća našeg odbornika. Treba drugog vodiča, koji će drugove voditi prema Bosiljevu. Dodaje da oni putuju iz Bosne i šapće: — Viši oficiri. Sobom nose radio-stanicu.

Prilaze ostali. Prvi oficir nosi talijanski šmajser. Ima lijep opasač i lijepu kožnu torbicu. Obučen je u kratku bijelu dolamu sa crnim tačkicama. Na nogama ima čizme. Visok i lijep mladić. Drugi oficir je rastom niži. Naoružan je njemačkim šmajserom. Također lijep i simpatičan mladić. Nosi crnu kapu bez rogova sa petokrakom zvijezdom. Također u čimzama. Njegova crna dolama, krasno skrojena spušta mu se do koljena. Na obojici jahaće hlače ...

Ostali oficiri nešto su stariji. Dvojica se drže jako ozbiljno. Skupljaju se oko nas.

Počinje unakrsno ispitivanje. Prvi put čujemo za nove partizanske kape i saznajemo da će svi partizani nositi kape, kakve oni imaju na glavi. To su »titovke«.

Onaj po godinama najstariji oficir otvara svoj ranac. Unutra je kirurški pribor, šprica za injekcije i sanitetski materijal. Sada sam uvjeren da je liječnik i da ide u Žumberak, zbog boraca koji

su ranjeni u Krašiću. Vjerujem i ostalima da službeno putuju u Sloveniju i u Žumberak.

Na kraju pitam jednog od onih sa puškom oko vrata, što nosi u limenom sanduku.

— To je konspiracija — dobivam brz i pripremljen odgovor.

Zbog takvog odgovora odustajem od daljnjih pitanja. Nemam potrebe i ne usuđujem se da ih pitam za funkcije i kako se zovu.

Objašnjavam kako sam se zatekao ovdje. Moju prijavu primaju sa zadovoljstvom, posebno kad kažem da idem u Bosiljevo.

Objašnjavam da sam vojnik »Gugine čete«, koja je koncem prošle godine došla sa Korduna na teren između Kupe i Dobre i koja kontrolira čitavo područje između tih rijeka, sve do blizu Karlovca i Ogulina. Usput spominjem i proleterski bataljon, koji je prethodno otjerao žandare i ustaše iz Bosiljeva te prokrčio put našoj četi.

Jedan od dvojice oficira sa šmajserom pita da li poznajem nekog borca iz tog proleterskog bataljona.

Prvog spominjem komandanta bataljona. Zove se Ante Banina. Rodom je iz Dalmacije. Opisujem njegov krupni stas i od sunca opaljeno lice. To je sasvim dovoljno da se stvori uzajamno povjerenje.

U ulozi vodiča

Zajedno krećemo dalje i ulazimo u Miriće. Civil se vratio natrag preko pruge, a ja preuzeo ulogu vodiča do Bosiljeva. Zaustavljamo se ispred kuće Dušana Mirića. Liječnik kaže da su gladni i pita me gdje bi mogli dobiti nešto za doručkovati.

— Nije problem jelo, nego se bojim da ćete ostati bez ovih sanduka ako nas spaze Talijani i ustaše iz Generalskog Stola. Blizu su talijanski bunkeri, a ni ona kolona s druge strane pruge nije daleko. Talijani osiguravaju prugu i Mašnik, jer je ofenziva na Kordunu.

Kažem to onom strogom oficiru misleći da je on vođa puta. Strogi šuti, a liječnik pita oficire sa šmajserima što oni misle o zaustavljanju. Zove ih po imenima Lola i Rato.

— Mi smo za slogu, — odgovaraju.

— Jesu li Lola i Rato konspirativna imena? — pitam nešto glasnije.

»Nisu«, odgovara Lola i dodaje: ja sam Lola Ribar, ovo je Rato Dugonjić, liječnik M.....— predstavlja nam sve ostale.

— Je li tebi što u rodu Lola Ribar, sekretar SKOJ-a? pitam dalje.

— Kako da ne, on i onaj iz Vrhovnog štaba. To sam ja.

— Ako si ti Lola Ribar, upada mu u riječ moj imenjak i upire prstom u mene — ovaj nije nitko drugi nego Josip Visarionovič Staljin, a ja sam glavom kralj Petar.

i

Svi se smiju osim mene. Ne mogu se sabrati. Čini mi se da sanjam.

Onda Lola odgovara: ja jesam Lola Ribar, ali žalim slučaj ti nisi kralj Petar.

Kome to pričaš, konda ja ne znam tko je Lola Ribar. Da si ti Lola Ribar tebe bi pratila cijela divizija i nikada ne bi došao na nišan moje poštovane škljoce.

Lola se smije. Prilazi Milanu, stavlja mu ruku na rame i uvjerava ga da stvarno razgovara sa Lolom Ribarom. Priča mu da se Tito nalazi u Bosni, gdje su najžešće borbe i objašnjava razliku između partizanskih i drugih rukovodilaca kao i ciljeva naše borbe.

Vodim kolonu u pravcu svoje kuće. Moj suseljanin ostaje na začelju. Čujem ga kako skrušeno progovara: »Doviđenja i sretan put, drugovi«. Ako se još sretnemo, onda ćete me naći samo u brigadi. Okrećem se i posljednji put vidim Milana kako pokunjen odlazi, gazi cijelac snijeg i pravi prtinu u sasvim drugom pravcu.

U kuhinji nas dočeka moja majka Marta.

— Bila sam se prepala. Virim kroz okno, vidim tebe i mislim, jadna ja, grdna rano, uhvatili su moga Milana. Prevarile su me kape tih drugova. Došla sam k sebi kad ste prišli bliže. Kasnije sam ugledala tvoju pušku i vidjela na kapama drugova naše crvene zvijezde.

Prije bih se svega na svijetu nadala nego sada u po dana partizana u našem selu. Kako ste ušli u selo? Odakle dolaze ovi drugovi? O, kako su to lijepi momci!

Drugovi dolaze iz Bosne i putuju odmah dalje prema Sloveniji. Idemo zajedno do Bosiljeva. Spremi nešto na brzinu za jelo, kažem na kraju majci.

— Nabrzo, nemam ništa drugo osim krumpira. Natrpala sam punu pekanu za djecu. Još spavaju. Za djecu ću ispeći drugi krumpir. Zbilja, imam i palente, a naći će se i varenike, pa jedite, bog vam blagoslovio.

— Nama je svejedno, majko, samo ti spremi što bilo, žuri nam se, imamo pred sobom dalek put, kaže Rato.

— Nemoj se ti sa mnom šaliti, — nastavlja moja majka — nijesu ti drugovi sada došli sa Korduna. Tamo se puca od ranog jutra. Nijesu mogli preći Mrežnicu, a još manje prugu. Po selu se priča da su Talijani već na Mašniku.

Lola i Rato umjesto mene odgovaraju na postavljeno pitanje kako su prešli prugu i Mrežnicu. Jako su prijazni. Oni su vrlo jednostavno uvjerili majku da su pred nepuna dva sata prešli Mrežnicu. Noge su im mokre. Ugazili su u vodu prilikom prelaza preko rijeke. Sada izuvaju čizme i obuvaju druge čarape.

Liječnik i ostali oficiri, za koje doznajem da su Crnogorci i da idu u Sloveniju, doručkuju u kući susjeda. Odviše su se zadržali. Idem da ih pozovem. Sjede i slušaju doživljaje djeda Sime Buleka. Saznali su da je djed za vrijeme oktobarske revolucije bio u Rusiji. Očekivali su da će nešto čuti i o samoj revoluciji. Kako vidim, oni su jedino saznali, da je djed Simo cijelo vrijeme proveo u Sibiru kao zarobljeni austrougarski vojnik i rušio bukova i druga stabla po sibirskim tajgama i da nema pojma o toku revolucije. Dalje njegovo izlaganje pratili su samo iz pristojnosti i tako se zadržali.

Svi smo na okupu. Drugovi na koje smo čekali, opravdavaju se time što se i samo selo u kojem se nalazimo zove Donji Zatezali. Idemo dalje.

Izašli smo iz sela i gazimo snijeg u pravcu Lešća i Bosiljeva. Ljut sam na Lolinu mapu. Predložio sam da idemo duljim i sigurnijim putem preko Trošmarije. Nije mi uspjelo. Lola je izvadio svoju mapu. Sad idemo kraćim i daleko opasnijim putem. Prtimo cijelac, sporo se krećemo, naizmjenično nosimo sanduke (konspiracije) i na svakom koraku očekujemo neprijateljsku zasjedu ili patrolu.

Globornicu prelazimo na Jelinom slapu. Od Alarove luke penjemo se na uzvišicu i dolazimo na brisani prostor i domet talijanskih mitraljeza iz bunkera Generalskog Stola. Na ovom mjestu mogu nas ugledati i ćoravi talijanski vojnici iz bunkera. Imamo sreću. Štite nas zastori napravljeni od gustih pahuljica snijega. Ova opasnost prolazi, ali dolazi druga. Ovdje nema oskudice u opasnostima. Sad nailazimo na onaj put koji vodi za Dugu Goru, gdje se obično zadržavaju talijanske patrole i zasjede.

Oko podne stižemo do rijeke Dobre. Spustili smo se do njezinog korita. Nalazimo se u prilično dubokom kanjonu. Na ovoj strani nema nikakvog čamca. Rijeku Dobru ne možemo preći preko slapa. Visok je vodostaj. Naprijed se ne može.

Preostaju samo dva izlaza: natrag pa preko Gornjih Dubrava i Trošmarije ili skrenuti desno te nastaviti put koritom rijeke i preći je kod Lešća a to je jako opasno.

Glasam za natrag.

— Zašto ne idemo na most, jesi li ti skojevac? — pita me Lola.

Na mostu Talijani i ustaše postavljaju zasjedu tamo je granični teritorij.

— A znaš li gdje se obično postavljaju zasjede — slijedi drugo pitanje, pa dodaje: — Vidiš li da pada gusti snijeg, ovo je prava mećava, oni ne znaju niti vide koliko nas ima. Oni se nas ne nadaju. Ako pametno priđemo i prvi zapucamo, kad nemaju bunkera, oni će nam se maknuti sa puta i pobjeći sa mosta.

Pravac Lešće.

— Nije meni zbog mene. Ako narediš, idem pravo na bunker, ali se bojim zbog tebe i ostalih drugova — glasno mu odgovaram.

Nešto prije mosta izlazimo iz kanjona i dolazimo na onu cestu, koja vodi iz Generalskog Stola. Na taj način dolazimo iza leđa zasjedi ukoliko je ista postavljena prema mostu. To je bio Lolin plan. Partizani moraju biti partizani. Moraju biti hrabri. Pada snijeg i vidljivost je mala. Sada smo potpuno jednaki što se broja i oružja tiče. Prednost je na našoj strani, kaže Lola.

Uspio sam donekle prikazati opasnost situacije. Sada su drugovi oficiri — Crnogorci pograbili puške, a svoje pištolje dali drugovima koji nose sanduke, odnosno »konspiracije«. Izlazimo na brdašce. Ovdje Talijani obično drže zasjedu. Pripravne su i ručne bombe. Za ovakvu grupu nema zapreke.

Nema talijanske zasjede. Talijani se ne izlažu mećavama. Po ovakvom vremenu ljepše im je u Generalskom Stolu, u njihovim bunkerima.

Trčim na most sa svojom manliher puškom i trorogom kapom. Nema ni tamo nikoga. Prešli smo rijeku Dobru. Osjećam se puno lakši.

Zaustavljamo se u selu Tomašići. Lola i Rato izuli su svoje čizme i suše krpe u kući Rendulić Jose. Do Bosiljeva trebamo još ići samo 8 km.

Stižemo na cilj, zajedno sa mrakom. Vodim drugove u Komitet koji se nalazi u prvoj kući sjeverno od crkve. U susjednoj kući nalazi se i komanda moje čete. Lola i Rato predstaviše se svojim punim imenima i prezimenima. Odmah ih opkoliše drugovi iz Komiteta i komesar naše čete. Večeras će Lola i Rato sa ovim drugovima održati sastanak.

Idem u pravcu školske zgrade. Tamo je smještena naša četa. Idem prema četi i ne znam što me čeka. Nije u pitanju dupla stražarska smjena. Nema šta, to mi se i onako noćas piše. Ovo se ne može izbjeći. Zbog dolaska drugova iz Vrhovnog štaba bit će pojačane zasjede i mrtve straže. Jako sam umoran i najviše se plašim ovog posljednjeg. Biti vojnik naše čete nije tako jednostavno. Opasani smo jakim neprijateljskim posadama, a držimo veliki teritorij. Doduše, naša je četa brojčana i jaka i svaki čas dolaze novi drugovi sa ovog terena u njen sastav. Osim garnizonskih dužnosti u Bosiljevu, obavljamo sve druge vojne službe. Stalno je po jedan vod na terenu bilo u patrolama uz rijeku Dobru ili na mrtvim stražama. Domobrani i ustaše iz Karlovca i Duge Rese također šalju svoje patrole do desne obale rijeke Dobre. Nemirna je naša istočna granica, nemirna je rijeka Dobra. Oko nje se svaki dan pomalo puca. Na zapadu je puno mirnije. Rijeka Kupa je nešto stabilnija granica. Preko Kupe su Talijani. Oni se kreću samo u velikim grupama. Osim toga uz rijeku Kupu na hrvatskom teritoriju od Bosanaca do Bubnjaraca nalaze se sela koja vrve od partizanskih sa-

radnika i simpatizera. Iz tih sela u našoj četi ima najviše Hrvata partizana. Posebno iz Vukove Gorice, Prilišća, Lipnika i Ribnika, tako da u ta sela ne trebamo tako često slati patrole i straže prema Kupi. Tamo sami seljaci — žitelji tih sela stražare i zamjenjuju borce naše čete.

U prisustvu Lole Ribara opravdao sam svoje zakašnjenje pred komandirom i komesarom. To sam dobro učinio. Sad su na redu teže stvari. Najprije se moram isprsiti pred vodnikom Nikolom Oreščaninom. Onda dolazi ono najteže. Trebam se javiti svome desetaru Đuri Pilja. Desetar je ljuta guja i dva puta stroži od komandira čete.

Imam sreću. Raspoređen sam tek poslije pola noći u patrolu koja ide u pravcu Zvečaja i to samo do sela Lipa na rijeci Dobri.

U ulozi pratioca Lole Ribara

Dospio sam u sastav odabrane desetine koja je određena da prati Lolu Ribara, Ratu Dugonjića i ostale drugove — njihove suputnike iz Bosne.

U ovoj desetini ima nas četvorica Dubravaca i od toga trojica sa prezimenom Zatezalo.

Sretan sam što sam upao u desetinu izabranih boraca za pratnju Lole Ribara. Još sam veseliji, kad znam da su tome izboru kumovali Lola i Rato. Vjerujem da će opet biti opasnih situacija.

Previše oprezni ljudi ne bi mogli jučer preći preko Mrežnice, ceste, željezničke pruge i rijeke Dobre. Ali, to je uspjelo Loli Ribaru i Rati Dugonjiću i njegovoj grupi. Da smo išli po starim partizanskim putevima, jučer bi morali naići na zasjedu u Grabarku ili u Trošmariji.

Predvečer stižemo u Vukovu Goricu. Nakon večere spremamo se za pokret.

Vedro i zvjezdano nebo. Snijeg velik. Smrzao se je tako da se može ići površice. Lola i Rato su veseli i dobro raspoloženi. Okupljamo se na sredini sela. Lola se smije i kaže mi da će on mene večeras voditi, ali da nećemo ići pješice. Mislim da zbija šalu.

Stigoše dvoje saonice pod konjskim zapregama. Lola se ne šali. Konji se zaustaviše ispred nas. Kuda sad? Od Prilišća dalje područje je jako nesigurno. Tamo krstare žandarske, ustaške i domobranske kontrole. Preko rijeke Kupe nećemo saonicama. U Karlovac ne putujemo. Kuda idemo?

U druge po redu saonice ukrcavaju se liječnik i ostali oficiri Naoružani pištoljima, te drugovi zaduženi radio-stanicom.

— Što misliš, Dušane, — kažem svome rođaku, vojniku »Gugine **čete«** — u koje će saonice ući Lola i Rato?

— Kakvo pitanje! Ne prate oni nas već mi njih. Idu naravno u druge saonice.

— Mislim da se varaš. Hoćeš da se okladimo za suhu hranu?
— Hoću.
— Žalim te, Dušane, ti si izgubio okladu i suhu hranu.

Oko 1 sat poslije pola noći približavamo se selu Bubnjarci. Nedaleko ovog sela trebamo prijeći rijeku Kupu. Vozimo se već puna 4 sata. Prošli smo kroz Prilišće, Ladešić Dragu, Kajanac, Griče, Lipnik, Ribnik, Jaškovu Goru i približujemo se Bubnjarcima.

Konji su pobijelili od mraza. Svim putnicima, bez obzira u kojim se saonicama nalazili, ispod kape izviruju bijele kose. U našim prvim saonicama prosječna starost svakog borca iznosi oko 22 godine. Ali sada odjednom postali smo sijedi. Među nama je najstariji Todor Višnjić Čekara. On je inače desetar u »Guginoj četi«. Noge se mrznu u cipelama. Prsti se koče, a ruke ne možemo ugrijati u džepovima šinjela.

Mali okršaj

Prišli smo Bubnjarcima na udaljenosti od par kilometara. Konji galopiraju tvrdim sanikom. Zafijukaše meci iznad naših glava. Napadnuti smo sa jednog brdašca sa desne strane sanika. Konji su se uplašili i poskakuju u zrak. Iz prvih saonica iskačemo u najboljem redu, i odmah zauzimamo položaj u jarcima s lijeve i desne strane ceste. Među prvima koji smo iskočili na desnu stranu, u pravcu odakle se je zapucalo, nalaze se Lola i Rato. Desetar Čekara liježe u snijeg, tako postupamo i ostali. Lola i Rato klekoše i uperiše svoje šmajsere u pravcu brda.

Odgovaramo na paljbu. Žandari pucaju sve rjeđe i po pucnjavi primjećujemo da žandari već vojnički odstupaju. Lola naređuje da se prekine vatra:

— Ne trošite džabe municiju.

Mićo Tepšić dostiže konje i saonice. Vraćaju se obje zaprege. Ponovno se ukrcavamo u saonice i vozimo natrag. Lola je ljut na žandare. Zbog njihovog pucanja morali smo odgoditi prijelaz preko rijeke Kupe. Žandari su samo digli galamu i svojim pucanjem probudili posade obližnjih bunkera pokraj željezničke pruge i rijeke Kupe. Za nekoliko dana moramo se odreći prijelaza preko Kupe na ovom mjestu.

Stižemo u Vukovu Goricu prije dana. Raspoređujemo se po kućama da prespavamo ostatak noći. Lola me ovlašćuje da se pobrinem za smještaj cijele grupe i za raspored straže i patrole. Drugim riječima ja sam avanzirao. Svjesno prema desetaru Todoru fer postupam. On se ne nalazi na listi stražara. Spavam sa Lolom i Ratom na slami u onoj kući, koja se nalazi južno od Hrvatskog doma, a na istoj strani ceste. Na drugoj — istočnoj strani ceste nalazi se oveća kuća bana šubašića, tamo su na konaku liječnik i oficiri — Crnogorci iz Loline i Ratine stare pratnje.

Izviđanje

Ostajemo cijeli dan u Vukovoj Gorici. Hranimo se izvrsno, a narod je listom za partizane. Omladina je saznala da se u selu nalazi drug Lola. Pravim red kao kakav policajac i krčim put Loli i Rati da se popnu gore na brdo do crkve. Dušan mi pomaže. Njima se očito sviđa naša pratnja i naša organizacija i dobivamo ponudu da obojica ostanemo u njihovoj pratnji do kraja rata. Dušan kaže da ne vjeruje u kraj rata. Zbunio me je, pa i sam dajem negativan odgovor.

Od crkve i groblja pruža se lijepi vidik, a posebno dobar pregled korita rijeke Kupe.

Vidim više nego drugi. Primjećujem da Lolu ne interesira samo kanjon i korito rijeke. Lola nema mira. Opet mu se žuri, opet nešto smjera. Slovenska strana načičkana je talijanskim posadama. Gledajući od crkve iz Vukove Gorice, na drugoj strani Kupe vidim slovenačko selo Preloka. Iz toga sela izviruju teški mitraljezi i talijanski vojnici. Njihovi teški mitraljezi drže u svojem dometu korito Kupe nizvodno nekoliko kilometara. Talijani nisu naoružani samo teškim mitraljezima, već i drugim oružjem, a što je za mene najgore, i minobacačima. Njihovi bacači su kvalitetni i meni je iz iskustva poznato da Talijani sa tim oružjem izvrsno rukuju i dobro gađaju.

Uzvodno od Preloka na slovenačkoj strani nalazi se jako talijansko uporište u mjestu Vinica, a nizvodno od Preloka veće talijansko utvrđenje smješteno je u Adlešiću. Između tih sela stalno krstare talijanske patrole, a po noći Talijani postavljaju zasjedu na svim mjestima gdje su mogući prelazi iz Hrvatske.

Pored talijanskih vojnika sa ovog mjesta može se promatrati i bistra rijeka Kupa kako pjenuša i preskakuje preko obližnjeg slapa. Obale su pokrivene snijegom. Krasan pogled.

Ali kako izgleda, Lolu za sada interesira nešto drugo. On dalekozorom najviše gleda i promatra onaj teren lijevo od obale Kupe koji se ispod Preloka ne tako strmo, ali opet uzdiže do prvih brežuljaka pokrivenih šumom Bele krajine.

Prelaz preko Kupe

Noćas smo se izvrsno odmorili, Lola i Rato nešto govore o banu Subašiću. On je navodno negdje u Londonu. Spremni smo za pokret. Lola nas pita kako stojimo sa municijom, a to nije dobro.

Osvanuli smo na desnoj obali rijeke Kupe, nešto niže od Vukove Gorice, tj. ispod sela Prilišće. Pod zaštitom magle prelazimo rijeku Kupu. Bila su predviđena dva čamca za prebacivanje. Nas je ukupno 20. Dobar je samo jedan čamac i zato prebacivanje duže traje. Zadržavamo se kod vode, više nego što je Lola predvidio.

Idemo u koloni po jedan i gazimo netaknuti snijeg. Kolona vijuga po ovoj strani i skreće, sad desno, sad lijevo. Na sredini strane, magla nas iznevjeri i raziđe se. Sunce nas obasja svojim zrakama. Sada Talijani iz Preloke pri pomnijem gledanju mogu brojati i ove crne točkice na Ratinoj svijetloj dolami. Mi smo u sosu. Svaku sekundu očekujemo metke iz talijanskih mitraljeza i granate iz njihovih bacača.

Idem do Lole.

Kako se osjećaš? Nešto ugodnije nego u kanjonu. Dobro, odgovaram tiho. Ne osjećamo se najugodnije. Kolona dalje kreće uzbrdo. Uzdajem se u talijansku nježnost. Nadam se da talijanski vojnici i ovdje nešto dulje, kad osvane, spavaju. Ovdje se nas sigurno ne nadaju. Osim toga, naša kolona je dosta duga. Ima dosta miroljubivih talijanskih vojnika, koji su sretni da ih nitko ne dira. Zato oni malo vide.

Pri ulazu u prvu šumicu pozdravili su nas Talijani sa nekoliko rafala iz teških mitraljeza. Meci se ne čuju, i zato ne znam kuda zapravo pucaju.

Poslije podne stižemo u selo Bojanci. Selo je puno slovenačkih partizana. Na jugozapadnoj strani sela, u jednoj kući, čija ulazna vrata gledaju prema sjeveru, smješten je štab bataljona. Moguće štab neke veće jedinice, jer vidim da imaju i pisaću mašinu.

Spustio se mrak. Selo Bojanci vrvi od partizana. Naša desetina smještena je na sredini sela, a ja sam dospio u kuću Vrlinića. U ovom selu žitelji međusobno ne govore slovenački. Oni govore kao da su iz mog sela. Osim Vrlinića u ovom selu žive Drakulići, Kordići, Radojčiči... Njihova crkva zove se Sveti Jovan.

idem da pitam Lolu za sutrašnji raspored.

— Stoj! — zaustavi me stražar ispred štaba.

— Partizan iz Hrvatske — i krećem dalje, ali stražar ponovno viče: Stoj — i zatim dodaje: Hrvatski partizani vrnite se nazaj na hrvaško.

Stražar ima nož na pušci. Ne mogu dalje i neću s njim da se objašnjavam. Ovdje su vojnici jako strogi, puno stroži od mog komandira Guge, čak stroži od desetara Đure Pilja. Nema ništa od sutrašnjeg rasporeda. Više nikada nisam vidio Lolu Ribara, niti Ratu Dugonjića, osim na slici.

Simo Šepelj

Tragičan epilog diverzije na otočkoj rampi

Koncem marta 1943. godine, diverzantski vod iz sastava I Kordunaškog partizanskog odreda nalazio se kraj Bosiljeva, gdje je bio smješten i 5. bataljon toga odreda. Jedna grupa diverzanata iz sastava voda dobila je zadatak da na dijelu željezničke pruge Ogulin — Oštarije izvrši diverziju rušenjem vlaka. Prvog aprila grupa je krenula iz Bosiljeva. Vodio ju je Dubravac Višnjić Vajo Vajko, koji je ranije završio odgovarajuće diverzantske kurseve i na ovim poslovima imao dobro iskustvo. U selu Jusići uzeli smo 5 topovskih granata, a sa sobom smo ponijeli ostali pribor za diverziju. Iz Jusića smo produžili na Tuk. Tu nas je dočekao i sa nama pošao Višnjić Sava Tučan. On je dobro poznavao šumu Krpel kroz koju smo krenuli. Poslije podne 2. aprila stigli smo na mjesto izabrano za akciju. Prije pada mraka pripremili smo eksplozivna sredstva, osmatranjem pregledali okolinu i izvršili raspored grupe.

Kada se smračilo, izišli smo na željezničku prugu, kod Otoka, odnosno otočke rampe. Višnjić Đuro — Duka i Višnjić Sava — Tučan ostali su na rampi kao osiguranje prema Oštarijama, Simo Šepelj sa još jednim borcem 150 m dalje prema Ogulinu kao osiguranje sa tog pravca. Vajo Višnjić, Branko Dragajac i Velimir Jurić, ostali su na pruzi između nas da bi postavili eksploziv. U toku postavljanja eksploziva čuo se tihi razgovor između njih trojice i povremeni bljesak džepne lampe na mjestu rada. Iz pravca Ogulina reflektor je osvjetljavao teren prema šumi Krpel i željezničku prugu u pravcu Oštarija. Eksploziv je trebalo ukopati ispod šinja i mjesto ukopavanja dobro maskirati jer je eksplozija trebala da se dogodi kada naiđe vlak. Prošlo je već i pola sata kako su počeli raditi. Borci iz osiguranja već su se počeli vrpoljiti. Simo Šepelj je već bio i pošao da vidi kako se postavlja eksploziv i hoće li uskoro biti gotovi, ali ga je njegov drug iz osiguranja odvratio od toga. Samo nekoliko trenutaka kasnije cijelu okolinu zaslijepio je jak bljesak svjetlosti uz zaglušujuću eksploziju. Bilo je pripremljeno oko 50 kg eksploziva. Oko zasjede poslije snažne eksplozije padali su razni predmeti gvožđa, kamenja, drveta i drugog materijala. Dizao se gust oblak dima i prašine, u ušima nam je zujalo. Ništa nismo mogli čuti.

Sva trojica drugova koji su postavljali eksploziv su poginuli, a Đuro Višnjić iz osiguranja je bio ranjen. Tragedija je bila u toliko veća što su Vajo i Đuro rođena braća. Sa mjesta nesreće nismo imali šta uzeti. Tijela poginulih drugova bila su razbacana oko mje-

sta eksplozije, a nas trojica, koji smo ostali čitavi, imali smo dosta posla sa ranjenim Dukom. Teško smo se rastali od poginulih drugova, ali drugog izlaza nije bilo. Vratili smo se sa ranjenim Dukom kroz Krpel i ujutro došli na Tuk. Duka je najprije smješten u selo Vuceliće, a potom otpremljen u bolnicu na Kordun.

Svima je teško pala smrt trojice drugova, posebno Vajina, jer mu je i brat bio ranjen. Vajo je bio izuzetno dobar drug, krajnje iskren i pošten. Bio je to mladić vedre prirode, neobično društven. Krasila ga je hrabrost, nepokolebljivost i odvažnost. Bio je malo nemirnog duha. Nije mogao biti na jednom mjestu. Uvijek je tražio neku akciju i rad. Željeznička pruga ga je najviše privlačila. To ga je i opredijelilo za rad i akcije diverzanata. Tako smo ostali bez odličnog i hrabrog borca i starješine Vaje Vajka Višnjića.

Miloš Zatezalo Skerić

Odvođenje stanovništva Gornjih Dubrava u ustaški logor u Sisku 1943. godine

Kasna zima i raniji dani proljeća 1943. godine bili su lijepi i topli, bez snijega i većih oborina, ali je u noći od 6/7. IV 1943. godine neočekivano zahladilo i pao je manji snijeg. I upravo u takvoj noći na željezničkoj stanici Gornje Dubrave u najvećoj tajnosti iz željezničke kompozicije iskrcala se jedna veća ustaška vojna formacija, koja je u rano jutro 7. aprila opkolila sve zaselke Gornjih Dubrava. Oprezni, i već do tada ratom i terorom uplašeni narod uočio je podmukle namjere neprijatelja, diglo se sve na noge da se od pokretne imovine sakrije i spasi što se na brzinu više moglo, a zatim je počelo bježanje u šume. Bježali su svi koji su za to bili sposobni, a kod kuće su ostajali samo starci, žene i djeca. Nastala je opća pometnja, a ustaše su u svom bjesomučnom nastupu otvarali puščanu i mitraljesku vatru po onima koji su bježali. Među onima koji su bježali iz moga sela bio sam i ja. Imao sam 12 godina. Kada sam vidio da ne mogu pobjeći, vratio sam se kući, k majci koja je tu ostala. Selo je bilo potpuno opkoljeno i blokirano. Više se nije moglo nikuda pobjeći, a u šumi iznad sela čula se jaka pucnjava iz pušaka i mitraljeza. Pomislili smo da su ustaše pohvatale one naše koji su pobjegli iz sela i da ih ubijaju. No, na sreću,

svi koji su ranije pobjegli iz sela povukli su se duboko u šumu, pa ustaše nisu imale hrabrosti ići za njima, već su nasumce pucali prema šumi.

Ustaše koje su došle u selo upadali su u kuće, vršili pretres prostorija, tavana, podruma i gospodarskih zgrada, a nama, koje su zatekli uplašene, naredili su da se ne mičemo iz kuće. Otpočeli su sa pljačkom svega što su našli. Sve što im je dolazilo pokretno pod ruke trpali su u džepove, torbe i rance i odnosili sa sobom. Slijedeći koji su došli izgonili su nas gole i bose iz kuće, skupili nas na sredinu sela i prebrojili, a jedan od njih nam je rekao da nas »sele na bolju zemlju«. Kada su žene i starci zahtijevali da nam omoguće da uzmemo odjeće i hrane, nisu nam dozvolili. Bilo nam je jasno da nas ne sele »na bolju zemlju«, već da nas odvode u logore ili na strijeljanje. Nastala je panika i strah. U koloni po dvoje odvodili su nas iz sela prema željezničkoj pruzi kod Globorničkog mosta, gdje su nas čekali prazni teretni željeznički vagoni u koje su nas ukrcali. Dvoje starih ljudi iz moga sela, Zatezalo Smilja i Rade, bili su teško bolesni i nisu se mogli kretati pa su ustaše naredili Zatezalo Stevi da ih utovari u seljačka zaprežna kola i odvede do pruge i utrpa u vagon. Kada su nas ukrcali u vagone kod Globorničkog mosta, odvezli su nas na željezničku stanicu Gornje Dubrave. Tu su nas iskrcali iz vagona i pored zgrade željezničke stanice smjestili nas u jednu drvenu baraku. Baraka je bila vrlo mala, a u nju su smjestili sve iz mog zaseoka — Škerići. Preko dana vrijeme se proljepšalo, sunce je topilo snijeg koji je preko noći napadao, krov barake bio je šupalj, pa je voda padala po nama. Ustaše su dovodili stanovnike i iz ostalih zaselaka iz Gornjih Dubrava i smještali ih k nama u baraku. Od naroda dovedenog iz okolnih sela Gornjih Dubrava saznali smo da su i iz njihovih sela neki ljudi bježali pred ustašama, i da je u pokušaju bježanja ubijena Ivković Smilja i njeno nejako dijete, a da je ranjen i uhvaćen Mikašinović Ilija iz Janjana, kojeg su ustaše ranjenog izboli noževima i dovezli na željezničku stanicu i ubacili u jedan teretni vagon. Od zadobivenih rana u najtežim mukama umro je u Zagrebu i nikad mu se nije saznalo za grob.

Nagurali su nas u baraku. Stajali smo jedni drugima na nogama. Preostale uhvaćene, koji više nisu mogli stati u baraku, odmah su smjestili u teretne vagone na željezničkoj stanici. Nas u baraci držali su tu čitav dan bez hrane i vode. Tek pred noć poveli su nas iz barake i smjestili u vagone za stoku. U vagonu u kojem sam bio smješten sa svojom majkom, bilo nas je 62 osobe, pa smo i tu naprosto stajali na jednoj nozi i jedno na drugom. Kad bi noga na kojoj smo stajali utrnula, nije bilo mjesta za drugu, pa su poneki u grču padali, oslanjajući se na one oko sebe. Za one bolesne i iznemogle našlo se mjesta da legnu na goli pod, a ostali su stajali okolo i iznad njih. U takvim uslovima ostali smo u vagonima bez hrane

i vode dvije noći i jedan dan. Najteže je bilo sa starim i bolesnim ljudima i malom djecom. Kada je situacija postajala sve nesnosni ja i teža ljudi su počeli moliti ustaše stražare za malo kruha ili vode, a oni su im se cinički smijali i dobacivali: »Neka vam dadu vaši partizani, eto vidite što ste dobili od njih koje ste hranili i potpomagali.« Sa nama u vagonu bila je smještena skojevka Vucelić Milica Gajanova, pa kad je to čula, obratila se je svom djedu i rekla mu: »A što se moliš onome kome se ne možeš domoliti.« Čuvši to ustaše su je htjeli odmah izdvojiti iz vagona i strijeljati, ali su je ostali zaštitili tako što su rekli da ne znaju tko je to rekao. Od tog momenta naš položaj u vagonima još više se pogoršao. Zatvorili su vrata, nisu nikome dali izlazak niti za vršenje nužde, niti da bi nam tko nešto od hrane doturio. U takvim uslovima ostali smo drugu noć do oko 3 sata ujutro 9. IV 1943. godine. Tada su vagone zakačili za kompoziciju teretnog vlaka i čitava kompozicija krenula je prugom prema Donjim Dubravama i dalje prema Karlovcu i Zagrebu. Kako su do tada partizani izvršili čitavi niz akcija na rušenju pruge i vlakova u šumi Lužanjak između Gornjih i Donjih Dubrava sve naše nade i očekivanja bile su uprte u iščekivanje kada će odjeknuti postavljene mine i da će naša kompozicija vlaka biti zaustavljena, a mi oslobođeni. Na našu nesreću i razočaranje to se nije desilo. Vlak je polako puzio prema Donjim Dubravama i Generalskom Stolu, a ustaše, pratioci vlaka, sve su više likovali i uživali u »uspješno izvršenoj akciji«. Na usputnim stanicama, gdje se je zaustavljala naša kompozicija vlaka, gladni i žedni ljudi i žene kroz rešetkaste otvore teretnih vagona molili su slučajne putnike po željezničkim stanicama za koru kruha ili kap vode, ali nitko se nije odazvao da nas pomogne u nesreći. Vjerovatno su se svi bojali. Tako je naš vlak, od stanice do stanice, negdje ujutro 9. IV 1943. godine stigao do stanice Duga Resa. I na toj stanici, izmučeni i glađu napaćeni narod molio je za spasonosnu pomoć, a pomoći nije bilo ni od kuda. I kako smo se odmicali dalje od naših Dubrava, ustaše su bivali sve zadovoljniji i bučniji u »dobro obavljenoj akciji«. Pjevali su i šalili se na naš račun. Bili su uvjereni da će ustanak i masovno opredjeljenje naroda Dubrava za NOP ovim činom biti uništeni, ali su se grdno prevarili. Odvođenjem naroda Gornjih Dubrava ustaše su uveličavali dan kvislinške tvorevine 10. aprila, dana NDH. Da je hrvatski narod osuđivao ustaške zločine nad srpskim, vidi se i iz objavljenog članka nepoznate ilegalke iz Duge Rese u listu »Riječ žene« broj 8—9, juna 1943. godine u kojem piše:

»Kako su ustaše slavili 10. travanj u Duga Resi

Oko 7 sati ujutro klizi polako vlak po tračnicama, kao da gmiže. Naprijed sve puno ustaša. Pjevaju, šale se kao da sa svadbe idu. Otraga zatvoreni vagoni, a iza njih se čuje neko cvilenje.

Ljudi se zagledavaju i nagađaju što je to? Da li su janjci ili telad.

U tom pogađanju naiđe i jedan ustaša, a ljudi pitaju njega, šta je u tim zatvorenim vagonima. Ustaša je na to smijući se odgovorio: »Da, da, telići, sutra za klanje i pečenku.«

Ah da, sutra je 10. travanj 1943. . .. Pavelić sa svojim krvnicima da bi dostojnije proslavio i taj sramotni dan poslao je te pljačkaše i palikuće u Dubrave da pokupe tamo mirno i nedužno stanovništvo.

A oni evo još do Duge Rese nisu prestali sa šalom i pjesmom, jer po njihovom mišljenju napravili su zbilja junačko djelo, pokupivši te žene, djecu i starce, da ih negdje zakolju, a njihovu sirotinju razvuku.

Samo neka oni misle, da im to Hrvati odobravaju. Evo ovdje kod nas u Duga Resi ljudi o tome novom zlodjelu tih bandita pričaju sa zgražanjem pitajući se, zar im nikada nije dosta krvi nevine djece i nevinih ljudi.

Drugarica iz Duge Rese.«

Iz više od 12 zaselaka Gornjih Dubrava u ustaški logor u Sisak odvedeno je više od 248 ljudi, žena i djece i svi smo bili strpani u 6 teretnih »G« vagona.

Negdje oko 12 sati 9. IV 1943. godine stigli smo na glavni kolodvor u Zagreb, i tada je počelo manevrisanje teretnog vlaka. Bili smo zatvoreni u vagonima i nismo znali što se to zapravo dešava. Negdje pred noć bačeni smo na neki sporedni kolosijek i tek su nam tada pratioci malo otvorili vrata teretnog vagona da bi dobili zraka i izvršili nuždu. Stariji ljudi koji su bili sa nama nekako su se orijentirali i ustanovili da se nalazimo u Borongaju u Zagrebu. Tek kada smo dobili priliku da po dvoje ili troje izađemo iz vagona radi vršenja nužde utvrdili smo da su tu svega 3 vagona, i da su u manevrisanju na glavnom kolodvoru u Zagrebu negdje nestala tri vagona sa našim suseljanima. Nismo ništa znali o njihovoj sudbini.

Na sporednom kolosijeku u Zagrebu ostali smo 9 dana zatvoreni, bez hrane i vode, ležeći na golom podu vagona bez bilo kakve prostirke i pokrivača. Nakon tri dana počeli su nam davati dnevno jedanput kukuruznu kašu, od koje smo svi dobili proljev i crijevna oboljenja. Ta hrana nije bila za ljudsku probavu, ali u očaju gladi morali smo jesti.

Nakon nekoliko dana boravka u vagonima u Borongaju u Zagrebu za nas i naša stradanja saznale su naše Dubravke, partijske ilegalke u Zagrebu, Marta Karapandža i Marta Zatezalo Jukina, i odmah su se dale u akciju sakupljanja hrane za nas. Dobro se sjećam kad su nam jednog dana donesle kazan kuhanog krumpira pod ljuskom i podijelile nam svakom po jedan. To je za nas bio veliki događaj i spas. Nekoliko dana za redom donosile su nam po nešto hrane, ali su ustaše to ubrzo zabranile, pa je za nas nastalo još teže stanje. Deveti dan našeg boravka u vagonima na sporednom kolosijeku u Borongaju u Zagrebu, oko 18. IV 1943. godine oko 10 sati

naši vagoni su manevarkom lokomotivom odvučeni prema glavnom kolodvoru i tu prikačeni za kompoziciju jednog putničkog vlaka. Svi smo se ponadali da nas kane pustiti našim kućama, i da nas voze u pravcu Karlovca i Dubrava. Na našu žalost i teško razočaranje vlak je krenuo prema Velikoj Gorici i dalje prema Sisku. Bili smo svjesni da nas odvode u jedan od logora, i nagađali smo da nas odvode u Jasenovac. Vlak se zaustavio na stanici Sisak negdje oko 14 sati. Naređeno nam je da izlazimo iz vagona. Postrojili su nas na utovarnoj teretnoj rampi, prebrojali i u koloni po dvoje odveli prema jednom velikom objektu za kojeg su stariji govorili da se zove »staklana«. Uveli su nas u dvorište, podijelili u nekoliko grupa i uvodili u neke prostorije gdje su nam naredili da se skinemo do gola i da idemo na kupanje. Ono robe što smo imali na sebi morali smo spakovati u sprte, i predati na neki šalter, odakle je tamošnje osoblje ubacivalo u neke peći za parenje. Poslije kupanja, na onaj isti šalter bacali su nam sprtiće naše robe na gomilu, gdje smo jedva pronalazili svako po nešto od odjeće. Naređeno nam je da se što brže obučemo i napustimo prostoriju, jer su drugi na redu za kupanje. Poslije kupanja, ponovno smo postrojeni i u koloni po dvoje odvedeni do drvenih baraka kod nasipa Save, gdje je već do tada bilo puno naroda. Tek tada smo saznali da su oni naši Dubravci iz preostala tri vagona, odmah još 9. IV 1943. godine iz Zagreba dovezeni u logor u Sisak. U ovom logoru bili su Srbi iz Bosanske krajine, Korduna i Banije, a bilo je i Cigana. Kad smo stigli u logor razdvojili su nas u posebne barake, posebno muškarce, posebno mušku djecu, a posebno žensku. Smjestili su nas u drvene barake, gdje nas je u malim sobama bilo razmješteno po 40 osoba. Spavali smo na golom podu, bez bilo kakvih pokrivača ili prostirki. Prostor za spavanje s unutarnje strane bio je ograđen nekim daskama. Ispod poda baraka bila je voda, i za vrijeme kiše kroz pod je ulazila u barake tako da smo često spavali u vodi ili čitave noći presjedili na daski koja je ograđivala prostor za spavanje. Teško i žalosno bilo je gledati kako izmorena i snena djeca padaju u vodu, jer su sjedeći na dasci znali zadrijemati.

Preko dana ustaše-stražari su nas na određeno vrijeme puštali iz baraka u šetnju, pa sam ponekad mogao vidjeti svoju majku koja je također sa mnom i ostalim mještanima dovedena u logor, a bila je smještena u posebnu baraku sa ostalim ženama.

Patnje i stradanja u logoru bile su nesnosne i neizdržljive. Odrasli su dobivali jedanput dnevno nešto hrane, a odraslija i manja djeca po dva puta. Dobivali smo po krišku kruha od zobenog neprosijanog brašna. Kad bi nas ustaše pustili u šetnju, nastalo bi tumaranje po smetlištima i traženje kore kruha.

Gladni i neispavani, u prvom redu stariji ljudi i nejaka djeca, počeli su obolijevati, a zavladao je i trbušni tifus. Svakog dana na desetine ljudi, naročito starijih i nejake djece, umiralo je u naj-

većim mukama bez bilo kakve liječničke pomoći i bez kapi vode. Svako jutro bi neki radnici u pratnji ustaša obilazili barake gdje smo bili smješteni, te one koji su preko noći umrli iznosili i stavljali ih na otvoreni plato zaprežnih kola i nekamo odvozili. Gdje su ih i kako sahranjivali nismo nikad saznali, tako da se ljudima umrlim u logoru ne zna za grobove. Iz Gornjih Dubrava u logoru su umrle 23 osobe, uglavnom djece i starijih ljudi.

Oni koji su bili nešto jači i sposobniji otpremani su na prisilni rad u Njemačku. Među njima, jednog dana izdvojena je i moja majka. Kad smo bili na dnevnoj šetnji, uspjela mi je reći da i ona već slijedeće noći odlazi na rad u Njemačku. Nikad neću zaboraviti taj naš tužni rastanak u logoru. Ona odlazi na rad u Njemačku, a ja tada 12-godišnji dječak ostajem u logoru. Tu noć nisam spavao. Cijelu noć sam presjedio na mjestu određenom za spavanje i preplakao. Ujutro nijesam se mogao ustati kako me je boljela glava. Kada su nas drugi dan pustili u šetnju, netko mi je rekao da na onom platou na kolima, na kojima su svakodnevno odvozili mrtve iz logora, odvoze i moju majku. Pomislio sam da je i ona umrla. Na moju sreću nije umrla ali je u noći kad je trebalo da ode na prisilni rad u Njemačku oboljela od trbušnog tifusa, pa su je pokupili iz barake i nekuda odvezli. Kasnije sam saznao da je odvezena u logorsku bolnicu.

U tom svakodnevnom postrojavanju i odabiranju svih sposobnih za rad, došao je red i na nas nešto odrasliju djecu. Jednog dana, pred konac juna ili početkom jula 1943. godine, oko 10 sati naređeno nam je da izađemo iz barake i da se postrojimo. Prebrojili su nas i odmah poveli prema željezničkoj stanici. Nismo se mogli nikome od naših javiti, niti smo znali kuda nas odvode. Među nama zavladala je panika i strah. Mislili smo da nas odvode na strijeljanje ili u neki drugi logor. Naši stariji ljudi i žene prestrašeno su virili kroz prozore baraka i promatrali naš odlazak iz logora. Na željezničkoj stanici u Sisku potrpali su nas u vagone, ovoga puta u putničke 3. klase i iza toga vlak je nekamo krenuo. Među dubravskom djecom, bilo je i djece iz Korduna, Banije i Bosanske krajine. Nitko od nas nije poznavao Sisak niti okolinu pa nismo znali kuda i u kom pravcu nas odvoze. Našli smo se u Zagrebu na glavnom kolodvoru. Tada nam je naređeno da izlazimo iz vagona. Na peronu glavnog kolodvora u Zagrebu smo postrojeni u kolonu po dva, prebrojeni i povedeni preko Zrinjevca u grad. Kuda i kojim ulicama smo prolazili tada niti ja, a vjerojatno niti drugi nismo znali. Odvedeni smo u grad i nakon nekog vremena dovedeni u neku zgradu. Kasnije, poslije rata, doznao sam da je to bio dom Crvenog križa na Kaptolu. U tom domu, sjećam se bilo je puno dječjih krevetića i svi smo pohitali da legnemo i da se nakon 3—4 mjeseca prvi put odmorimo na krevetu, iako su to bili mali krevetići za naš uzrast.

No, istog dana pred noć, a posebno drugi dan ujutro, u taj dom počeli su dolaziti seljaci iz bliže i daljnje okolice Zagreba, sve do Bjelovara i Ludbrega te nas probirali i odabirali i uz odobrenje ustaša stražara i osoblja doma odvodili na služenje. Nismo znali kuda tko odlazi, a niti je vođena bilo kakva evidencija o nama. U roku od 24 sata svi smo probrani i odvedeni iz doma. Ja sam sa svojim susjedom Stevom Janjanin odveden u jedno selo kod Zeline, kod jednog imućnog seljaka koji je imao mlin, veliko imanje i puno stoke, pa čak i auto. Tu smo zatekli već jednog dječaka iz Bosanske krajine, koji je ranije doveden na služenje. Tako smo nas trojica kod tog »gazde« radili najteže fizičke poslove i napasali stoku. Spavali smo u štali sa stokom, i to lijeganje je bilo u 22 sata, a ustajanje u 4 sata ujutro. Iako je to bio imućan »gazda«, bili smo uglavnom gladni, a hranu smo dobivali u nekoj staji ili sjeniku. U njihovu kuću nismo imali pristupa. U takvim teškim uslovima i ja sam nakon 2 tjedna obolio, iznemogao i oslabio. Kada mu više nisam mogao ništa raditi, nakon dva dana ležanja na ležaju u štali, »gazda« me je potrpao u svoj auto i odvezao u Zagreb u isti onaj dom Crvenog križa na Kaptoiu. Nadao sam se da ću tamo u domu naći još nekoga od djece iz Dubrava, ali više nije bilo nikoga. Svi su pobrani i odvedeni u nepoznatim pravcima. U domu sam dobio neke lijekove i ubrzo se malo oporavio. Moj »gazda« iz Zeline nije se više interesirao za mene niti je dolazio, pa sam nakon 10 dana boravka u domu odveden ponovno na služenje u selo Strmec nedaleko od Remetinca kod Zagreba. Tu sam ostao, radeći sve poljoprivredne radove do konca juna 1944. godine. Tada sam uspio pobjeći i doći kući u svoje selo Škeriće.

Više od 43 djece iz Dubrava na ovaj način odvedena iz logora služilo je kod seljaka u okolini Zagreba i Siska. Svi smo se poslije rata vratili, osim Smilje Race Zatezalo iz Mirica kbr. 48 (stari) koja je iz doma Crvenog križa u Zagrebu odvedena na služenje negdje u okolicu Ludbrega i tu joj se zameo svaki trag. Iza rata njena majka i braća pokušavali su je pronaći ili bilo što saznati o njenoj sudbini, ali bez svakog uspjeha.

Poslije odvođenja odrasli je djece iz ustaškog logora Sisak na služenje i onih sposobnih za rad na prisilni rad u Njemačku, od Dubravaca u logoru su ostali samo starci, žene i mala i nejaka djeca. Njihov položaj iz dana u dan još se više pogoršavao, jer su uslovi života bivali svakim danom teži, a oni izmučeni bolešću i glađu sve iscrpljeniji i slabiji. U takvim uvjetima dočekali su u logoru august 1943. godine. I tada nenadano i iz nepoznatih razloga ustaške vlasti počele su pojedine starije familije puštati kući. Prestrašeni i izmučeni narod nije tome vjerovao. Mislili su da ih pojedinačno i u grupama odvode na strijeljanje. No, ipak se je obistinilo da ih puštaju kući. Tko je uspio i na koji način postići da naše preživjele Dubravce ustaške vlasti počnu puštati kućama iz logora,

nije mi poznato. Među prvima iz logora je puštena Mara Batalo, žena trgovca Dušana Batalo iz Gornjih Dubrava, pa se je pričalo da je ona preko nekih veza uspjela urediti da i ostali budu pušteni kući. I tako su logorske vlasti u grupama počele otpuštati naše Dubravce kućama od polovice augusta pa do konca septembra 1943. godine. Među ovima otpuštenim iz logora, u najzadnjoj grupi, koncem septembra, otpuštena je i moja majka, koja je uspjela preboljeti trbušni tifus u ustaškom logoru.

Povratkom u Dubrave i dalje je težak i mukotrpan život nastavljen. Sva pokretna imovina, hrana i stoka opljačkana je prilikom odvođenja naroda Dubrava u logor. Tada je opljačkano više od 450 komada rogate stoke i oko 620 komada sitne stoke. Dolazila je zima, a zaliha hrane nije bilo. Uz pomoć naroda iz okolnih sela ipak se je nekako uspjelo prezimiti zimu 1943/44. godinu. Dolaskom proljeća 1944. godine, kada je trebalo početi obrađivati zemlju, nastale su daljnje poteškoće, jer do tada uplašeni narod nije više čekao nikakvu neprijateljsku vojsku kod kuće, a oni su svakodnevno krstarili po našim Dubravama. Pored toga nije bilo zaprežne stoke za obrađivanje zemlje. Opljačkanu stoku ustaše su dijelom poklali sebi za prehranu, a jedan dio podijelili seljacima Hrvatima u bližoj okolici Ogulina. Poslije rata 1945. godine naši ljudi su znali prepoznati po koji komad svoje stoke na sajmu u Ogulinu, pa im je odlukom narodne vlasti bila vraćena.

Popis odvedenih Dubravaca u ustaški logor, Sisak, 7. aprila 1943.

1. Rajnović Nikole Ilija, G. Gubrave, kbr. 186
2. Rajnović Mihajla Sirnica, G. Dubrave, kbr. 186
3. Rajnović Ilije Anka, G. Dubrave, krb. 186
4. Rajnović Ilije Smilja, G. Dubrave, kbr. 186
5. Rajnović Ilije Neđeljka, G. Dubrave, kbr. 186
6. Batalo Ilije Mara, G. Dubrave, kbr. 96
7. Vucelić Nikole Nikola, Vucelić, kbr. 231
8. Vucelić Božica, Vucelići, kbr. 231
9. Vucelić Nikole Rade, Vucelići, kbr. 103
10. Vucelić Marta, Vucelići, kbr. 103
11. Vucelić Mile Milica, Vucelići, kbr. 103
12. Višnjić Ilinka, Vucelići, kbr. 233
13. Višnjić Milete Anka Vucelići, kbr. 233
14. Višnjić Todora Josip, Vucelići, kbr. 97
15. Višnjić Sava, Vucelići, kbr. 97
16. Zatezalo Marica, Vucelići, kbr. 168
17. Zatezalo Petra Zorka, kbr. 168
18. Vucelić Stoja, 7. 6. 1943. umrla u logoru
19. Vucelić Stana,
20. Vucelić Marta
21. Vucelić Race Draga
22. Vucelić Race Stoja
23. Vucelić Race Dušan
24. Vucelić Race Dragan
25. Vucelić Nikole Simo
26. Vucelić Nikole Branko
27. Zatezalo Nikole Nikola
28. Zatezalo Sava
29. Zatezalo Nikole Sava umro u logoru 7. 6. 1943.
30. Zatezalo Marta
31. Zatezalo Save Mara

32. Zatezalo Milica
33. Zatezalo Mile Neđeljka
34. Zatezalo Mile Ljubica
35. Zatezalo Mile Nikola
36. Zatezalo Mile Sava
37. Vucelić Sava, umrla u logoru 13. 7. 1943.
38. Zatezalo Ana
39. Šepelj Sirnica
40. Šepelj Petra Nada
41. Zatezalo Marka Mihajlo, Škerići
42. Zatezalo Đoke Sava
43. Zatezalo Smilja, umrla u logoru 5. 5. 1943.
44. Zatezalo Milanka Stevo
45. Zatezalo Đure Marta
46. Zatezalo Mihajla Miloš
47. Zatezalo Rade Milica
48. Zatezalo Rade Rade
49. Zatezalo Mara
50. Zatezalo Rade Sava
51. Zatezalo Rade Rade
52. Zatezalo Rade Božo
53. Zatezalo Rade Mile
54. Zatezalo Race Đuro
55. Zatezalo Stevana Milica
56. Zatezalo Đure Jelena
57. Zatezalo Đure Smilja
58. Zatezalo Đure Nikola
59. Zatezalo Race Nikola, umro u logoru 23. 8. 1943.
60. Zatezalo Petra Manda
61. Zatezalo Nikole Draga
62. Zatezalo Nikole Milica
63. Višnjić Anđa, Perići
64. Višnjić Sima
65. Višnjić Race Anđa
66. Višnjić Mihajla Lazo
67. Višnjić Marica
68. Višnjić Laze Nikola
69. Višnjić Laze Milan
70. Perić Đure Đoko, umro u logoru 30. 7. 1943.
71. Perić Steve Đuro
72. Perić Anka
73. Perić Đure Stevo, upućen iz logora na rad u Njemačku
74. Perić Đure Mara
75. Perić Đure Milica
76. Perić Sime Marta
77. Perić Stana
78. Perić Smilja
79. Perić Petra Milka
80. Perić Petra Milka
81. Perić Ljeposava
82. Perić Petra Boško
83. Perić Cvijeta, umrla u logoru 1. 8. 1943.
84. Perić Laze Nikola
85. Perić Sima
86. Perić Nikole Milan
87. Perić Marija
88. Perić Rade Maša
89. Zatezalo Vasilja Simo, Janjani
90. Perić Vaje Tode
91. Perić Zorka
92. Perić Tode Petar
93. Perić Tode Anka
94. Perić Tode Simo
95. Mikašinović Rafajla Ilija, umro u Zagrebu od zadobivenih rana noževima
96. Janjanin Pavla Petar
97. Janjanin Mara
98. Janjanin Dušana Ruža
99. Janjanin Dušana Pero
100. Janjanin Dušana Raco
101. Janjanin Dušana Đuro
102. Janjanin Mihajla Mihajlo
103. Janjanin Sirnica, umrla u logoru 2. 8. 1943.
104. Janjanin Sirnica
105. Janjanin Laze Zorka
106. Janjanin Laze Mile
107. Janjanin Steve Đuro
108. Janjanin Ilinka
109. Janjanin Đure Stevo
110. Janjanin Đure Milica
111. Janjanin Đure Mića
112. Janjanin Đure Sirnica
113. Mikašinović Sava, Mikašinovići
114. Mikašinović Tri vuna Mihajlo
115. Mikašinović Božica
116. Mikašinović Trivuna Rafajlo
117. Mikašinović Mila
118. Mikašinović Rafajla Nada
119. Mikašinović Rafajla Vida
120. Mikašinović Sime Jovo
121. Mikašinović Sava
122. Vucelić Mihajla Dane, Jusići

123. Vucelić Duška
124,. Vucelić Dane Radivoj
126. Vucelić Dare Sava
127. Vucelić Dane Ljubica
128. Vucelić Jose Milovan
129. Vucelić Vasilja Sima
130. Vucelić Petra Đuro
131. Vucelić Milete Ilija, umro u logoru 7 . 7. 1943.
132. Vucelić Sirnica
133. Vucelić Vasilja Ignjatija
134. Vucelić Ilije Simo
135. Vucelić Marija
136. Vucelić Sime Milica
137. Vucelić Sime Đuro
138. Vucelić Sime Dara
139. Vucelić Sime Ilija
140. Jaković Milka, Kukići
141. Jaković Ilije Smilja
142. Jaković Ilije Sofija
143. Jaković Mihajla Dušan
144. Jaković Sofija
145. Jaković Dušana Mira
146. Jaković Dušana Jelena
147. Jaković Dušana Branko
148. Jaković Dušana Jovica
149. Jaković Milica
150. Jaković Nikole Đuro
151. Jaković r. Zatezalo Sara
152. Jaković Đure Mihajlo
153. Vujnović r. Munjas Marta, Jusići
154. Mišćević r. Višnjić Smilja, Miščevići
155. Višnjić r. Jurjević Marija
156. Višnjić Jelena, umrla u logoru 28. 8. 1943.
157. Višnjić Petra Sava, Miščevići
158. Višnjić Petra Marica
159. Višnjić Petra Lazo
160. Višnjić Petra Milka
161. Višnjić Petra Jovan
162. Višnjić Petra Nikola
163. Višnjić Petra Petar
164. Višnjić Petra Milan, umro u logoru 12. 8. 1943.
165. Višnjić r. Šepelj Doka, Gornje Dubrave
166. Višnjić Štaka
167. Višnjić Sime Milica
168. Višnjić Sime Nikola
169. Višnjić Sime Ankica
170. Višnjić Sime Mara
171. Višnjić Jelena, Panjići
172. Višnjić Todora Simo, odveden na rad u Njemačku
173. Višnjić Smilja
174. Višnjić Sime Nikola
175. Višnjić Sime Dušanka
176. Karapandža Sime Mile, Karapandže
177. Karapandža Ilinka
178. Karapandža Sime Petar
179. Karapandža Janja, umrla u logoru 6. 6. 1943.
180. Karapandža Stana
181. Karapandža Duke Sirnica
182. Karapandža Duke Božica
183. Karapandža Ana
184. Karapandža Milića Đuro
185. Karapandža Marija, umrla u logoru 6. 5. 1943.
186. Karapandža Rade Nikola
187. Karapandža Stana
188. Karapandža Nikole Jelena
189. Karapandža Nikole Simo, umro u logoru augusta 1943.,
190. Karapandža Nikole Ilija
191. Karapandža Mihajla Milica
192. Karapandža Mihajla Smilja
193. Mirić Rade Sava, Mirići, pobjegla iz logora jula 1943.
194. Munjas Nikole Lazo, umro u logoru 8, 5. 1943.
195. Munjas Mara, umrla u logoru 20. 8. 1943.
196. Munjas Đure Nada
197. Višnjić Milete Simo, umro u logoru 16. 5. 1943.
198. Višnjić Mara
199. Mirić r. Zatezalo Sava
200. Mirić Milete Mihajlo
201. Mirić Smilja
202. Mirić Marta
203. Mirić Mihajla Neđeljka
204. Mirić Mihajla Anka
205. Mirić Mihajla Milka
206. Mirić Mihajla Ljubica, umrla u logoru 26. 6. 1943.
207. Zatezalo Rafajla Smilja Mirići

208. Mirić r. Višnjić Mila
209. Mirić Nikole Maša
210. Mirić Nikole Sava
211. Mirić Nikole Milan
212. Mirić Nikole Vidosava
213. Mirić Nikole Dušan
214. Mirić Sime Milovan
215. Mirić r. Višnjić Smilja, umrla u logoru
216. Mirić r. Šegan Mara
217. Mirić Sime Milorad
218. Mirić Đure Stanko
219. Mirić r. Vucelić Marta
220. Mirić Stanka Božica
221. Mirić Stanka Sirnica
228. Mirić r. Višnjić Mara
223. Mirić Cvijete Ignjatija
224. Mirić r. Mirić Cvijeta
225. Mirić Gnjatije Manda
226. Mirić Sime Jelena
227. Mirić Sime Cvijeta
228. Mirić r. Višnjić Mara
229. Mirić Vaje Đuro
230. Mirić r. Divić Sima
231. Mirić r. Vignjević Smilja
232. Mirić Đure Ruža
233. Mirić Đure Ljubica
234. Mirić Sime Ilija
235. Mirić r. Ivković Milica
236. Mirić Ilije Todor
237. Mirić Ilije Simo
238. Mirić Ilije Miloš
239. Mirić Ilije Rade
240. Mirić Tadije Đoko
241. Mirić r. Višnjić Smilja
242. Mirić Bože Mihajlo
243. Mirić r. Mikašinović Smilja
244. Perić Gojko iz Ogulinskog Hreljina
245. Janjanin Pere Maša iz Donjih Dubrava
246. Višnjić Petra Draga, Gojak
247. Mikašinović r. Višnjić Marta, Gojak
248. Ljubojević Đure Sirnica, Gojak

Iz navedenog popisa se vidi da su se u vremenu od juna do decembra 1943. godine iz logora vratile 178 osoba, od januara do septembra 1944. godine 17 i u maju i junu 1945. 19.

U ustaškom logoru Sisak umrle su 24 osobe, a upućeno je na rad u Njemačku 10.

Simo Mikašinović

Napad na Trošmariju 20. i 21. septembra 1943.

Poslije kapitulacije Italije u septembru 1943. godine njene su snage napustile sve garnizone koje su držale na pruzi Karlovac—Ogulin—Rijeka. Nijemci su poduzeli sve mjere da tu nastalu prazninu što prije popune svojim i ustaško-domobranskim snagama, pa su odmah zaposjeli sva važnija uporišta na tom prostoru.

Među ostalim, Nijemci su uspostavili i uporište u Trošmariji čiji je prvenstveni zadatak bio da onemogući partizansku vezu između Gorskog kotara, Slovenije i Žumberka sa Kordunom, a pored toga

trebalo je da služi i kao predstraža garnizonu u Ogulinu i kao zaštita željezničke pruge Karlovac—Ogulin.

U to vrijeme 8. kordunaška divizija nalazila se na slobodnoj teritoriji Plaščanske doline i Korduna sa zadatkom da napada neprijatelja na pruzi Karlovac—Ogulin, kao i da sprečava dalji prodor Nijemaca prema slobodnoj teritoriji. Štab 8. kordunaške divizije naredio je svojoj 2. brigadi (5. kordunaška) da napadne i likvidira neprijateljsku posadu u Trošmariji.

Trošmarija se nalazi u neposrednoj blizini Ogulina, na lijevoj obali rijeke Dobre i desnoj obali rječice Ribnjak, tako da je prilaz Trošmariji i sa strane Dobre i sa strane Ribnjaka bio vrlo nepovoljan, jer je vodio preko mostova na obje rijeke sa vrlo strmim obalama. Pored toga Trošmarija se nalazi na udaljenosti manjoj od 10 km od Ogulina, gdje se nalazio jak neprijateljski garnizon i oko 6 km od željezničke stanice Gornje Dubrave, gdje se također nalazila neprijateljska posada. Neprijateljske posade nalazile su se i u Tounju, zatim kod Globorničkog mosta, u Donjim Dubravama i u Generalskom Stolu, sve na udaljenosti oko desetak kilometara, tako da je intervencija iz svih ovih mjesta bila moguća u vrlo kratkom roku.

Trošmarija je za nas predstavljala važnu točku, jer se preko nje održavala veza između Korduna, Žumberka, Slovenije i Gorskog kotara. Ta je veza išla od Perjasice preko Mrežnice, Donjih i Gornjih Dubrava, Trošmarije, Ponikava i dalje preko Kupe ka Sloveniji i Žumberku, odnosno od Trošmarije preko Ogulinskog Hreljina i Gomirja ka Gorskom kotaru. Naravno da je ta veza održavana i onda kada se u Trošmariji nalazila neprijateljska posada, ali pod znatno težim uslovima, jer se moralo ići daljim, zaobilaznim i teško prohodnim pravcima.

Brigada je izvršila pokret i u toku 20. septembra stigla u Go jak i Popovo Selo. Prije dolaska brigade na taj teren je upućen obavještajni oficir sa grupom izviđača da do dolaska brigade prikupi podatke o neprijatelju. Obavještajni oficir je prikupio gotovo precizne podatke o neprijatelju, njegovoj snazi, sistemu obrane, zgradama utvrđenim za obranu, ostalim otpornim točkama, broju i vrsti naoružanja, morala i ostalom što se moglo koristiti pri napadu. Bile su napravljene i skice Trošmarije, sa svim raspoloživim elementima o rasporedu i obrani neprijatelja. Te su skice podijeljene komandantima bataljona, komandirima četa i vodova. U toku 20. septembra komandant brigade Joco Tarabić i politički komesar Đuro Krajačić izvršili su neposredno izviđanje uporišta sa komandantima bataljona i komandirima četa. Na tom izviđanju utvrđeni su pravci napada i zadaci za svaku jedinicu.

Neprijateljski garnizon u Ogulinu sa jakim snagama, bio je u neposrednoj blizini i mogao je vrlo brzo intervenirati, pa je kod Ogulina na vrh Krpela, odnosno Ogulinskog brda, postavljeno jače osiguranje sa zadatkom da spriječi pristizanje pomoći napadnutoj Troš-

mariji. U slučaju uspješne intervencije iz Ogulina, naše snage našle bi se u vrlo kritičnom položaju — desno Dobra sa svojim strmim obalama, naprijed Trošmarija, iza leđa snage intervencije, a jedino slobodni pravac za povlačenje ostao bi lijevo od pravca napada po neprohodnom kamenjaru obraslom trnjem i kupinom. Štab brigade, pored jakog osiguranja prema Ogulinu predvidio je i jaču rezervu, koja bi bila upotrijebljena u slučaju prodora neprijatelja iz Ogulina, radi sprečavanja njenog spajanja sa posadom u Trošmariji. Ta je rezerva imala zadatak da zadrži neprijatelja i stvori potrebno vrijeme za izvlačenje naših jedinica. Intervencija je mogla uslijediti i sa željezničke stanice Gornje Dubrave, gdje se također nalazila neprijateljska posada. Istina, na samoj željezničkoj stanici neprijatelj nije imao jačih snaga za ozbiljniju intervenciju, ali je on mogao brzo dobiti pojačanje iz Generalskog Stola, Tounja i Ogulina, pa bi onda intervencija i sa strane poremetila napad, ali ne bi ozbiljnije ugrozila borbeni poredak brigade.

Naravno da je sve ovo izgledalo vrlo riskantno, pogotovo ako se gleda *ii* sadašnjih mirnodopskih uslova i upuštati se u napad na jedno takvo uporište kome svaki čas mogu stići u pomoć snage iz okolnih mjesta, ličilo je na drsku avanturu. Dalje, brigada nije imala neposrednu vezu ni sa jednom drugom našom jedinicom. Uz sve to nije bilo bezbjednog pravca povlačenja, a pogotovo ako bi se povlačenje, odnosno bolje rečeno izvlačenje iz okruženja, vršilo pod vatrom protivnika. Ovakva teška situacija nametala je rukovodstvu veliku odgovornost i zahtijevala posebnu vještinu i odlučnost u rukovođenju jedinicama. Naravno da ni jedna od ovih osobina nije nedostajala štabu brigade.

Ovdje su iznešene nepovoljne okolnosti koje nisu išle u prilog napadu. Zato treba iznijeti i neke odlučujuće faktore koji su išli u prilog napadaču. Prvo, inicijativa je bila u našim rukama, pa smo mogli birati najpodesnije vrijeme za napad. Drugo, brigada nije bila sama, iako nije imala neposrednu vezu ni sa jednom drugom našom jedinicom, ali su ostale naše jedinice vršile svakodnevne napade na neprijateljske posade od Generalskog Stola do Ogulina, pa je to sve imalo uticaja na ponašanje i reakciju protivnika u tim uporištima (njegovo bavljenje samim sobom). Treće, protivnik gotovo nikada nije imao točne podatke o našem sastavu, jačini i naoružanju. Najčešće je on naše brojno stanje preuveličavao, a to se naročito odnosilo na Talijane i domobrane.

U vezi s procjenom protivnika o našoj jačini ovdje bih se podsjetio na jedinu diskusiju koja je jednom vođena u štabu brigade o tome kako protivnik procjenjuje naše snage, uz zaključak tadašnjeg komandanta brigade druga Bogdana Oreščanina koji je rekao: »Kada protivnički oficir, naročito onaj koji je bolje poznavao vojnu teoriju, čuje riječ »brigada«, onda se on odmah podsjeća na ono što je učio, da brigada ima 4 bataljona, divizion artiljerije, inžinje-

riju i ostale prateće jedinice sa brojnim stanjem od 3—4.000 ljudi uz odgovarajuću tehniku.« Bio je u pravu. Neprijatelj je često puta brojno stanje naših jedinica preuveličavao. Međutim, bilo je preuveličavanja i pri slanju izvještaja višoj komandi, da bi se sopstveni neuspjeh prikazao kao uspjeh.

Napad na Trošmariju određen je za 18 sati 20. septembra. Planom je bilo predviđeno da se napad izvrši pravcem Popovo Selo—Trošmarija, s tim da minobacačka četa otvori brzu paljbu po neprijatelju kad jedinice izađu na polazne položaje za napad. Minobacači su otvorili vatru, ali zbog nepreglednosti zemljišta i teškoća u osmatranju, prve su mine pale po našem streljačkom stroju, tako da je to izazvalo pometnju u našim redovima i zastoj u napadu. Iznenađenje u napadu nije postignuto. Naime, bilo je vrlo teško postići potpuno iznenađenje jer sada dovesti neopaženo cijelu brigadu u neposrednu blizinu neprijatelja bilo je nemoguće. Iznenađenje nije postignuto ni u žestini napada, jer je zbog dejstva naših minobacača napad usporen, pa je neprijatelj blagovremeno posjeo obrambene položaje i otvorio vatru. Povoljna okolnost po neprijatelja bila je i ta što smo mi napali samo sa jedne strane, jer zbog Dobre i Ribnjaka nije se mogao poduzeti kružni napad, tako da je neprijatelj usmjerio sve svoje snage — 120 ustaša i 80 domobrana na taj pravac, a uz to se branio iz objekata građenih od tvrdog materijala, pripremljenih za obranu.

U sistemu njegove obrane dominirala je crkva čiji je zvonik pružio odlične uslove za osmatranje i dejstvo. Napad je produžen sa manjim intenzitetom čitavu noć, ali bez većih rezultata. Da bi pospješili napad, komandant i komesar brigade, Joco Tarabić i Đuro Krajačić, kao što se to uvijek radilo u težim situacijama, došli su u streljački stroj da na licu mjesta izvide stanje i procijene što je naj svrsishodni je učiniti. U tom kretanju duž streljačkog stroja i bodrenja boraca rafal iz mitraljeza pokosio je hrabrog i omiljenog komesara brigade Đuru Krajačića.

Sutradan je uz skromne vojne počasti sahranjen na seoskom groblju u Popovom Selu.

Kako u toku noći ni sutradan ujutro nije uslijedila intervencija ni iz Ogulina, ni iz Gornjih Dubrava, kao ni iz Generalskog Stola, štab brigade je odlučio da se napad produži i u toku 21. septembra, jer se računalo da će se posada, kad vidi da joj ni od kuda ne stiže pojačanje, predati. Međutim, dogodilo se ono što mi nismo pretpostavljali. Neprijatelj je osjetio da mi na desnoj obali Dobre nismo imali snaga, pa je odlučio da se tim pravcem povuče i priključi snagama na Globorničkom mostu. Iskoristio je predah, koji smo mi napravih, i neopaženo se povukao, prešao Dobru preko mosta i dao se u bjekstvo prema Globorničkom mostu. Mi smo primijetili da se povlači, jer je do posljednjeg momenta gađao iz automatskog oružja. Kad je bijeg neprijatelja primijećen, otpočelo je gonjenje.

Najprije je otvorena vatra iz minobacača, koja je nanijela neprijatelju neznatne gubitke i on se bez većih poteškoća spojio sa posadom na Globornič kom mostu.

Iako neprijatelju u ovom napadu nisu nanešeni veći gubici, osnovni zadatak je izvršen. Uporište je likvidirano i ponovno je uspostavljena veza između Žumberka, Slovenije i Gorskog kotara sa Kordunom.

Simo Mikašinović

Globornički most

Globornički most se nalazi na željezničkoj pruzi Zagreb—Rijeka, odnosno Zagreb—Split, između željezničkih stanica Gornje i Donje Dubrave. Saobraćaj tom prugom imao je izvanredan značaj za održavanje veze izmödu Zagreba i Karlovca sa Rijekom i Italijom i između Zagreba i [Karlovca sa Splitom, Dalmacijom i Jadranskim morem. Od početka okupacije tim se pravcem odvijao danonoćno veoma živ saobraćaj. Talijani su uspostavili svoje posade na svim željezničkim stanicama od Rijeke do Karlovca i od Splita do Karlovca čiji je zadatak bio da čuvaju prugu i obezbjeđuju redovan saobraćaj. Kao što se vidi, te pruge sa Globornič kim mostom imale su ogroman značaj za neprijatelja.

Razumljivo da je željeznička pruga Karlovac—Rijeka i Karlovac —Split sa Globornič kim mostom, bila predmet posebnog interesovanja svih partizanskih komandi, počev od komande »Odreda Dubrave« preko komande 2. kordunaškog odreda, grupe partizanskih odreda, komandi 4, 5. i 15. kordunaške brigade, 8. kordunaške divizije, 4. korpusa i Glavnog štaba NOV Hrvatske.

Zašto je Globornič ki most privlačio toliku pažnju i okupatora i partizanskih snaga? Odgovor je sasvim jednostavan. Željezničku prugu je moguće rušiti na kilometre, porušiti pružne nasipe i propuste ispod pruge, u usjecima odroniti kamen na prugu, ali je sve to, mada efikasno, bilo kratkotrajno. Okupator je imao dobro organizirane ekipe za brzi popravak pruge, tako da su prekidi u saobraćaju u svim takvim prilikama bili kratkotrajni i saobraćaj je relativno brzo uspostavljan.

Sa Globornič kim mostom je nešto sasvim drukčije. Ipod njega teče rječica Globornica čije je korito duboko više od 20 metara sa vrlo strmim obalama. To je ustvari bilo i najvažnije. Ako bi se

Most na željezničkoj pruzi između Gornjih i Donjih Dubrava na potoku Globornica — Globornički most.

porušio takav objekat, onda bi za uspostavljanje ponovnog saobraćaja i u mirnodopskim uvjetima bilo potrebno nekoliko mjeseci. Neprijatelj je toga bio svjestan, pa je činio sve da most sačuva, a mi da ga porušimo. Istina, i prije rata, na mostu je stalno dežurao po jedan željezničar, kojemu je pored ostalog bio zadatak da daje signal mašinovođi za slobodnu ili usporenu vožnju. Okupator je posadu na mostu stalno pojačavao i utvrđivao, već prema stepenu opasnosti koja mu je prijetila od naših snaga, tako da je kasnije izgradio dva dvospratna armirano-betonska bunkera u koja je moglo stati oko 200 ljudi, sa rovovima i bodljikavom žicom oko njih.

Odred Dubrave, a kasnije i Dubravska partizanska četa usmjerili su svoja glavna dejstva na prugu, tako da su se Dubravci vrlo brzo specijalizirali za rušenje pruge, pa je ubrzo morao biti obustavljen saobraćaj noću na pruzi Ogulin—Generalski Stol, a u Dubravama se pjevala pjesma: »Paveliću nema tvoje moći, ne idu ti vlakovi po noći«. Već se u Dubravskom odredu 1941. razmišljalo ka-

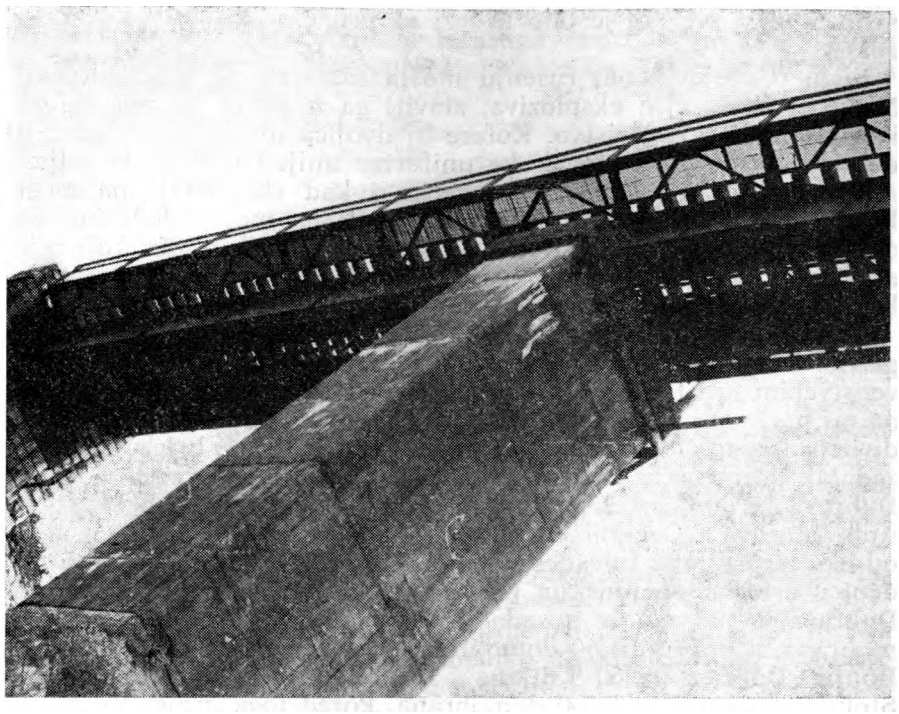

ko bi se mogao porušiti Globornički most. Nije, međutim, bilo uvjeta za direktni napad na posadu, njenu likvidaciju i rušenje mosta, ali se došlo na ideju da bi se most možda mogao porušiti na drugi način. Dubravci su bili spremni i odvažni momci koji su bili sposobni i za neobične podvige kao što je bio ovaj. Uz to treba imati u vidu da su Dubravci tradicionalno vezani za prugu. Oni su na njoj od početka njenog rada. Učestvovali su u njenoj izgradnji, pa su, kad je stavljena u pogon, obavljali raznorazne dužnosti na pruzi i oko nje. Bili su pružni radnici, »vaktari«, skretničari, kočničari, kondukteri, vlakovođe, strojvođe i prometnici. Dubravski đaci koji su putovali vlakom u gimnaziju u Ogulin ili Karlovac uvijek su gledali da li je u tom vlaku na dužnosti kondukter Vucelić, Dubravac, i ulazili su u vagon koji je bio u njegovoj nadležnosti jer su kod njega imali »protekciju« i vozili se »gospodski« u kupeu I razreda. U Dubravama se govorilo za ponekoga da je postao inventar vlaka, jer je stalno bio jednog nogom na papučici vagona. Zbog svega toga Dubravci su se osjećali na pruzi kao kod

svoje kuće i sve što je bilo u vezi sa prugom nije im bilo nepoznato.

Ideja o svojevrsnom rušenju mosta sastojala se u slijedećem: Nabaviti nešto više eksploziva, staviti ga u jedan ili dva kofera i pripremiti ga za dejstvo. Kofere bi dvojica momaka, obučena u domobranske ili željezničarske uniforme unijeli u vlak na željezničkoj stanici u Donjim Dubravama, i kad vlak naiđe na most kofere bi sa zapaljenim fitiljima spustili na most. Međutim, od ovoga se odustalo jer se došlo do saznanja da eksploziv koji nije dobro utvrđen za predmet rušenja ne daje veće rezultate, mada bi ovo bila jedinstvena i atraktivna diverzija.

Koncem jula 1943. godine 8. udarna divizija usmjerila je svoje glavne snage na željezničku prugu Generalski Stol—Ogulin, s prvenstvenim zadatkom da je onesposobi za saobraćaj za duži period na taj način što bi porušila Globornički most. Za izvršenje zadatka divizija je angažovala 1. i 2. brigadu s tim što je 1. brigada dobila zadatak da napadne most i izvrši obezbjeđenje sa pravca Gornjih Dubrava i Tounja, a 2. brigada da izvrši osiguranje sa pravca Donjih Dubrava i Generalskog Stola. Most su branile slabije snage, od oko 60 Talijana i dvadesetak domobrana, ali su bili dobro utvrđeni u armirano-betonskim bunkerima na dva sprata. U Gornjim Dubravama nalazila se posada od 75 ustaša, 80 Talijana i 76 domobrana, a u Tounju 60 domobrana, 110 Talijana i 18 žandara, u Donjim Dubravama 60 Talijana i 30 domobrana i u Generalskom Stolu 1 100 Talijana i 100 domobrana. Pored toga, prugu su štitili i stalno patrolirali patrolni oklopni vozovi iz Karlovca i Ogulina.

Da bi se napad na posadu mosta mogao što uspješnije odvijati, trebalo je porušiti prugu na nekoliko mjesta između mosta i željezničke stanice Gornje Dubrave, između Gornjih Dubrava i Tounja kao i između Donjih Dubrava i Generalskog Stola i Generalskog Stola i Zvečaja. Uspješnim zaprečavanjem i rušenjem pruge onemogućilo bi se brzo pristizanje pojačanja napadnutoj posadi na mostu. 30. jula u 4,45 sati 1. brigada napala je posadu na mostu uz angažovanje protivtenkovskih topova koji su tukli bunkere. Na početku napada brigada je imala djelimičnog uspjeha satjeravši Talijane iz gornjih u prizemne dijelove bunkera. Tu su Talijani bili dobro zabarikadirani i uspješno su se branili. Pored toga štitili su ih jakom vatrom domobrani iz drugog bunkera. Međutim, jedinice koje su se nalazile na osiguranju nisu porušile prugu, pa se neprijatelj oklopnim vlakom probio do mosta i onemogućio produžavanje napada na posadu mosta.

U kritičkom osvrtu štaba 8. kordunaške divizije u vezi sa ovim napadom kaže se da jedinice koje su se nalazile na osiguranju nisu shvatile značaj rušenja pruge, pa je nisu ni porušile, iako su za to postojale povoljne mogućnosti. Na taj su način dozvolile protivniku da, koristeći naše propuste, onemogući zauzimanje i rušenje mosta.

Nepuna dva mjeseca kasnije, po naređenju Štaba IV korpusa, VII divizija je dobila zadatak da napadne neprijatelja na prostoru Karlovac—Ogulin sa posebnim zadatkom da likvidira posade na pruzi i poruši prugu.

2. brigada VII divizije dobila je 28. septembra zadatak da napadne i likvidira neprijateljsku posadu u Generalskom Stolu i da se osigura sa pravca Karlovca. Treća brigada dobila je zadatak da blokira neprijateljske posade u Gornjim Dubravama i na Globornićkom mostu.

Prvog dana napad na Generalski Stol nije uspio, pa je produžen i slijedeći dan. Slijedećeg dana neprijatelj je uspio da se preko Zvečaja probije do Generalskog Stoga, spoji sa tamošnjom posadom i povuče tu posadu u Zvečaj. Odmah nakon toga, 2. brigada je ušla u Generalski Stol i produžila sa rušenjem pruge.

Noću 28/29. septembra 3. brigada je napala neprijateljsku posadu u Gornjim Dubravama i na Globornićkom mostu. Napad nije uspio, jer je neprijatelj bio dobro utvrđen, a uz to se i grčevito branio. Napad je ponovljen 30. septembra u 18. sati. Za ovaj napad brigadi je pridodana jedna baterija brdskih topova. Poslije artiljerijske pripreme brigada je izvršila juriš i potpuno razbila neprijatelja na željezničkoj stanici i na mostu.

Na željezničkoj stanici i na mostu neprijatelj je imao 37 mrtvih i 5 ranjenih. Zarobljeno je 116 neprijateljskih vojnika, a zaplijenjen je 1 teški i 4 laka bacača, 6 mitraljeza, 8 puškomitraljeza, 140 pušaka i znatna količina ostale opreme i municije. Sutradan je uhvaćeno još 40 neprijateljskih vojnika koji su se krili u šipražju, s namjerom da se probiju prema Generalskom Stolu i Zvečaju. (Podaci uzeti iz Izvještaja VII divizije Štabu IV korpusa — Zbornik dokumenata o narodnooslobođilačkom ratu jugoslavenskih naroda, tom V, knj. 20).

U izvještaju Glavnog stožera domobranstva od 2. oktobra 1943. godine stoji: »Posade Gornjih Dubrava i Globornićkog mosta podlegle su nakon teške borbe.« Drugog oktobra izvršene su pripreme za rušenje mosta. Eksploziv je stavljen u pripremljena okna i most je dignut u vazduh.

U hladne zimske dane januara 1944. godine 8. kordunaška divizija, po naređenju Štaba IV korpusa, usmjerila je svoja dejstva na pravac Ogulin—Karlovac, na željezničku prugu i posade koje su je štitile. U centru napada opet je bio Globornički most koga je neprijatelj u međuvremenu osposobio. Štab 8. divizije povjerio je taj zadatak 1. brigadi. Most je branilo 50 Nijemaca iz željezničkog pionirskog bataljona, 60 ustaša iz V ustaške bojne, 60 domobrana iz 3. pješačke pukovnije iz dva dvospratna armirano betonska bunkera, koji su kao strašila opominjali da im se nitko živ ne približava, jer ko dođe pod njihovu ubitačnu vatru, glavu živu neće izniјeti. Zbog takve odbrane i tolikog broja vojnika koji su ga branili,

a i zbog iskustva iz ranijih napada, u štabu 8. divizije ocijenjeno je da napad treba dobro organizirati. Bilo je očito da taj zadatak neće biti lak i da će trebati dosta vremena dok se ta tvrđava osvoji. Zato je posvećena posebna pažnja obezbjeđenju sa pravca Ogulina i sa pravca Karlovca. Na pravac Ogulin — Oštarije — Košare orijentirana je 3. brigada, a na pravac Donje Dubrave — Generalski Stol 2. brigada. Prva brigada je sa dva bataljona, pojačana brdskim i protivtenkovskim topovima, napadala posadu na mostu, dok su dva bataljona vršila obezbjeđenje sa pravca Tounj — Gornje Dubrave.

Napad na most otpočeo je 6. januara 1944. poslije podne. Uz podršku artiljerijske i minobacačke vatre, jedinice su prišle bunkerima na jurišno odstojanje, ali nisu dalje mogle, jer se neprijatelj uporno branio. Napad se počeo bolje odvijati tek kada se komandir čete Miloš Gojak sa odabranom grupom bombaša neopaženo privukao ispod žice i bombama prisilio protivnika da se povuče iz rovova i jednog bunkera. Sutradan ujutro napad je produžen na drugi bunker. Bunker je pogođen sa nekoliko granata iz protivtenkovskog topa koji je bio privučen u streljački stroj, na samu ivicu mosta. Kad su branitelji uvidjeli da više nema nikakvih realnih uvjeta za uspješnu odbranu, jer su već bili izgubili prilično broj ljudstva, a da im ne pristiže očekivana pomoć ni iz Ogulina ni iz Karlovca, predali su se.

Na mostu su zarobljena 94 neprijateljska vojnika i 10 željezničara, dok ih je oko 60 ubijeno ili ranjeno. Druga brigada, koja se nalazila na osiguranju prema Generalskom Stolu, uhvatila je još 21 vojnika koji su pokušali da se probiju prema Karlovcu. Na pruzi pored mosta nalazilo se i 20 vagona u kojima se nalazio građevinski materijal za opravku mosta, a služili su i kao radionice za obradu materijala. Vagoni s materijalom su uništeni. Pored toga zaplijenjene su znatne količine naoružanja, municije i ostale opreme.

Glavni stožer domobranstva u svom izvještaju od 9. januara priznao je poraz kod Globomičkog mosta. U izvještaju stoji: »Noću 7/8. januara nadmoćne partizanske snage uz podršku topništva zauzele su uporišta na Globorničkom mostu. Po do sada primljenim podacima vlastiti gubici iznose: 50 mrtvih (4 četnika), a od ostatka stiglo je do sada u Karlovac 17.« (Zbornik, tom V, knj. 23).

Đuro M. Zatezalo

Sa ranjenicima od Žumberka do Rebić mlina na Mrežnici

Osma udarna kordunaška divizija vodila je žestoke borbe sa udruženim neprijateljskim snagama Nijemaca, ustaša i domobrana na prostoru Žumberka u drugoj polovini juna, pa sve do pod konac jula 1944. godine. U tim borbama učestvovala je 34. divizija NOV i još neke slovenačke partizanske snage.

Za mjesec i po dana neprijatelju su nanijeti veliki gubici, ali i naše snage imale su više teže i lakše ranjenih boraca. Bilo je neophodno da se ranjenici zbrinu na bezbjedniji prostor nego što je to Žumberak, koji se nalazi u trouglu velikih gradova i jakih neprijateljskih garnizona Zagreba, Novog Mesta i Karlovca.

Odlučeno je da 3. brigada 8. divizije (u kojoj sam bio omladinski rukovodilac) sprovede ranjenike na Kordun preko Pokuplja. Kolona sa oko 70 konjskih kola obrazovana je na cesti Sveta Jana — Plješivica sa ciljem da se 7/8. jula prebaci preko ceste i železničke pruge Zagreb — Karlovac i preko rijeke Kupe na Kordun. Međutim, upravo 7. jula neprijatelj je na pomenutim komunikacijama koncentrisao jake snage za odbranu i za nove napade na slobodnu teritoriju Žumberka. Morali smo odustati od namjera i vratiti ranjenike u polazne baze. Nakon nekoliko dana donijeta je nova odluka da se ranjenici transportuju iz Žumberka preko Bele krajine, Ponikava i Dubrava za Perjasicu na Kordunu. To je bio mnogo duži put. Trebalo je savladati umjesto jedne — tri rijeke: Kupu, Dobru i Mrežnicu i iste komunikacije, železničku prugu Karlovac — Rijeka i Senjsku cestu u Donjim Dubravama kojom su se intenzivno kretale neprijateljske snage.

Kolona formirana na Žumberku sa oko 100 kola, jer su pristigli novi ranjenici, pa ih je ukupno bilo oko 250, morala je u širokom luku obići gradić Metliku u Sloveniji i spustiti se na jug od sela Semič u Beloj krajini ka Črnomlju i Vinici. Ranjeničku kolonu na cijelom putu obezbjeđivala je 3. brigada, a ispred brigade kretale su se glavne snage Karlovačke brigade, da posjednu položaje na komunikacijama prema neprijateljskom uporištu Generalskom Stolu, i da ne dozvole prodor neprijatelja od Karlovca prema Donjim Dubravama. Istovremeno sa Korduna prebacila se na prostor Donjih Dubrava 3. brigada 7. udarne banijske divizije i zaposjela položaje prema neprijateljskom uporištu Tounj da obezbijedi ranjeničku kolonu od pravca Ogulina.

Bio je to dug i naporan put. Smjena transporta, odnosno seoskih kola, izvršena je u rajonu Vinice. Nije bilo dovoljno konjskih zaprega pa je kolona u Vinici obrazovana i od volovskih kola, i krenula je oko podneva 13. VII preko Zdihova, Ponikava u pravcu Mrežnice. U Trošmariji dočekalo nas je neprijatno iznenađenje. Most na rijeci Dobri bio je porušen i kolona je morala produžiti preko Popova Sela i Gojaka, zaobići rijeku Dobru i preko rijeke Bistrice i Gornjih Dubrava prema Donjim Dubravama. To je duži put za oko 7 kilometara, k tome loš i sa ispresijecanim zemljištem, što je produžilo vrijeme kretanja kolone za oko tri sata.

I pored teškoća, kolona se sa uspjehom kretala k svom cilju. Kada je čelo kolone ranjenika sa štabom brigade oko 2 sata 14. VII stigla ispod sela Rebić Glavice do Kolić njiva, upravo tamo gdje je trebalo prelaziti prugu i cestu u Donjim Dubravama, počela je snažna puščana i mitraljeska vatra. Između Karlovačke i 3. brigade 7. divizije upala je jedna neprijateljska kolona koju su Banovci sačekali i razbili, Za trenutak smo zastali na Kolić njivama i predložili komandantu i političkom komesaru brigade Milošu Kukiću i Simi Livadi da ispitamo, sa patrolama, šta se u Donjim Dubravama dešava, ali su oni odlučno naredili: »Samo naprijed. Nema čekanja dana sa ranjenicima u koloni od rijeke Bistrice do Donjih Dubrava«. Iako se borba u Donjim Dubravama još vodila, nastavili smo pokret preko Globornice, sela Mirića, željezničke pruge i ceste u selu Švajcanima, zatim kroz Janjane i Papiće preko Mašnika k Rebić mlinu na rijeci Mrežnici. Štab brigade, pored obezbjeđenja koje je vršila Karlovačka i Banijska brigada, izvršio je neposredno bočno obezbjeđenje na pruzi i cesti, kao i prema selu Katićima odakle je neprijatelj napadao.

Kada je čelo kolone sa konjskim i volovskim kolima počelo prelaziti prugu i cestu, začelje kolone, čula su se kola, još je bilo u Gornjim Dubravama u visini sela Vucelića. Neprijatelj je napadao i od Generalskog Stola i od Tounja, sa ciljem da onemogući prolaz ranjenika preko komunikacija i prebacivanje preko rijeke Mrežnice na Kordun. Želio je, također, da pruži pomoć svojim snagama koje su već bile razbijene na prostoru Donjih Dubrava. Odlučnom borbenom hrabrošću snaga Karlovačke i 3. banijske brigade neprijatelj je odbačen u polazne rajone uz znatne gubitke, a kolona ranjenika nastavila je prelaz preko pruge i ceste prema Rebić mlinu.

I kada smo se već ponadali da se sve uspješno odvija, odjednom je neprijatelj otvorio vatru u kola sa ranjenicima, koji su prelazili prugu i cestu. To su bili ostaci razbijene legionarske jedinice, koji su se pritajili i prikupili u ruševinama popaljenih kuća u selu Jakovićima (Karatima), željezničkoj stanici Donje Dubrave i u ostacima talijanskih bunkera. Zaprijetila je opasnost da bude prekinuto prebacivanje kolone preko pruge, jer je najmanje još jedna četvrtina kola trebala da pređe prugu. Međutim, odlučnim protivnapadom i jurišem 3. bataljona na čelu sa komandantom Cvijanom

Štab drugog karlovačkog odreda. Treći s lijeva komandant Dušan Kaluđerović Dukica.

Sudar neprijatelj je razbijen i odbačen od rajona kojim se kretala kolona. »Neprijatelj je imao 12 mrtvih, 8 ranjenih i 4 zarobljena. Zaplijenjen je jedan puškomitraljez, jedan pištolj, dva karabina, dva džepna sata i nešto druge opreme«.[1]

U ovoj borbi ranjen je komandant 3. bataljona Cvijan Sudar, jedan borac je poginuo i četiri su ranjena. Bilo je nekoliko ranjenika ponovo ranjeno u kolima, među njima Vaso Roknić, komesar 3. čete 3. bataljona, koji je već ležao u kolima kao težak ranjenik.

U nekoliko neprijateljskih dokumenata pominju se borbe u Donjim Dubravama koje su vođene između 13. i 15. jula 1944. godine, upravo za vrijeme prebacivanja ranjenika sa Žumberka. Tako u izvješću Glavnog domobranskog stožera stoji: »15. VII napali su partizani jedan povoz od 40 kola kod Dubrava (4 km. j. Generalskog Stola) te ljudstvo dijelom pobili, a dijelom zarobili i uništili povoz.«[2]

Uveliko je bio dan 14. VII 1944. godine, sunce se već visoko popelo, kada su posljednja kola sa ranjenicima prelazila prugu i cestu. Do 10 časova cijela kolona ušla je u šumu Mašnik, iznad rijeke Mrežnice prema Rebić mlinu. Brigada je u obliku potkovice zaposjela položaj oko Mašnika, oslonjena lijevim i desnim krilom na lijevu obalu rijeke Mrežnice, i štitila prebacivanje ranjenika na desnu obalu, gdje su čekali kamioni i prevozili ih dublje u slobodnu teritoriju, u naše partizanske bolnice, a jedan dio bit će otpremljen sa improvizovanog aerodroma kod Vrginmosta u savezničke bolnice u Italiji.

Ovu humanu akciju naših brigada i druge snage besprekomo su izvršile, bez obzira što su njemačke, ustaške i domobranske snage neprekidno krstarile i pokušale onemogućiti prebacivanje ranjenika preko željezničke pruge i rijeke Mrežnice na Kordun. Treba istaći ljude iz okolice Vinice, Bosanaca, Zdihova, Ponikava i Dubrava koji su svojim kolima sa volovima i konjima prevalili tako dug put od Kupe do Mrežnice s opasnošću da i sami stradaju. Ovi ljudi su svoj zadatak savjesno izvršili.

Na isti način, desetak dana kasnije, glavne snage 8. udarne kordunaške divizije prebacile su se istim pravcem na Kordun, također sa kolonom ranjenika i borbom u rajonu Donjih Dubrava.

1 Zb. NOR-a, tom V, knj. 29, dok. 89.

2 Isto, dok. 132.

Vladimir Mrvoš

Ponikve u mojim očima

Vladimir Mrvoš.

Okruženo rijekama Kupom, Dobrom i Ribnjakom, smješteno je selo Ponikve. Glavica, Liščijak i Jošik, Ravno i Podružac svojim visovima i brežuljcima čine ovo malo selo još ljepšim. Nedaleko su veća sela i naselja Osojnik, Liplje, Bosiljevo, Grabarak, Trošmarija, Ljubošina i Hreljin.

Kroz Dolove i Luke, vijuga krški kanjon ponornice Ponikve koja izvire iz Plavog jezera, živi i putuje svega 3 km, a zatim u dubokim ponorima nestaje. Brza je, bistra, duboka, zdrava, i oduvijek je neiscrpno bogatstvo za žitelje moga zavičaja.

Pred drugi svjetski rat u Ponikvama se znalo naći trgovaca, poštara, učitelja i bilježnika. Bili su to jedini državni službenici. Mnogi iz sirotinje i bijede otišli su u strane zemlje, trbuhom za kruhom. I nisu se ni vraćali kućama.

Ponikve su oduvijek imale osnovnu školu i učitelja. Mjesto je potpadalo pod bivšu općinu Gornje Dubrave, a udaljeno je od njenog sjedišta petnaestak kilometara.

Uoči rata mještani ovoga kraja ni u snu nisu slutili kakva će ih sudbina zadesiti u narednih nekoliko godina. Bili su kao i uvijek mirni, tihi, vrijedni i uvijek u dobrim odnosima sa hrvatskim stanovništvom okolnih sela. Takve ih je zatekao i rat. Fašističke, hitlerovske, talijanske i ustaške horde, žiteljima Ponikava nanijele su velika nedjela i zlo.

U prvom naletu 1941. godine, kao i u ostalim srpskim selima, ustaše su pohapsili mnoge mladiće, cvijet mladosti, i odveli ih u nepovrat. Nakon strahovitih mučenja, bacali su ih žive u duboke jame pod Klekom, strijeljali ili vješali na Galgama.

Ova prva nasilja neprijatelja nisu pokolebala stanovnike Ponikava. Oni su oduvijek bili složni, a sada su postali još složniji.

Skupovi na kojima se raspravljalo o čvrstom povezivanju sa KPJ

su urodili plodom pa su stanovnici našeg sela već u prvim danima rata bili dobro povezani s komunistima Dubrava, Simom Karapandžom, našim pokretom. Dobro su znali što treba činiti.

Pod rukovodstvom komunista narod ovog kraja od prvih dana ustanka masovno učestvuje u borbi protiv okupatora i njegovih slugu. Preko Dubrava i Ponikava prema Gorskom kotaru, Sloveniji i Žumberku vodio je poznati partizanski put, kojim su se kretali i prolazili istaknuti revolucionari, partijski aktivisti i partizanske jedinice.

Ponikvarci su od početka rata pa do njegovog završetka bili tijesno vezani za našu revoluciju. Uvijek u prvim redovima. Odrasli, pod oružjem u partizanskim jedinicama, a svi ostali kao pozadinska snaga, svim srcem i željom pomagali su našoj borbi protiv okupatora i pružali svoj prilog našoj revoluciji.

Ponikve su tokom rata bile izrazito partizansko mjesto. Često su navraćali partizani, kratko se zadržavali, odmarali se, obnavljali snagu, a zatim kretali u nove akcije. Radovali smo se njihovim dolascima i njihovim pobjedama. Njihove kape i na njima zvijezde petokrake za nas su predstavljale viziju slobode.

Omladina Ponikava bila je vrlo aktivna. Već 1942. godine išla je na zborove po Kordunu, Veljunu i drugim mjestima. Znao je to i neprijatelj pa je namjeravao mjesto do kraja uništiti. U ljeto 1942. godine Ponikve su do temelja popaljene.

U toku rata mnogi ljudi su se isticali svojim radom i političkom aktivnošću. Od skojevaca su, po mom sjećanju, prednjačili: Nikola Divić Bojčin, Jovan Divić s Pališta, Mićo Radojčić, Simo Vignjević Papan, Rade Divić Radičin, Stevo Busić Zarin, Nino Todin, Košta Ankin i drugi.

Mlađi, kako su stasavali, polazili su tragom svojih starijih drugova, a meni su iz ove generacije naročito ostali u sjećanju Jovan Divić Ninin, Košta Paplin, Miloš s Pališta, Lalić Zako Bojčin, Nina Mrvoš, Nina Pavlović Vajičin, Mile Baćin, Niko Josin, Stojan Radičin, Miloš Busić Sićin, Niko Kušić Todin, Nikola Jurjević, Rade Kušić, Veljko Lalić, Vlade Ivković. Mnogih imena se više ne sjećam. Svi su se oni svim svojim bićem dali na raspolaganje našoj revoluciji. Savladavali su mnoge teške prepreke i opasne zone, bez obzira na vremenske nepogode, i hrabro dolazili do položaja koje su držali naši borci donoseći im hranu i ostale potrepštine.

U kandžama zvijeri

Sjećanje na pokolj u Ponikvama

Januara 1945. ustaše su izvršile nezapamćeni zločin nad stanovništvom Ponikava.

Izmrcvarili su, iznakazili, poklali mnogu nemoćnu djecu, žene i starce.

Tih kobnih januarskih dana snijeg je bio neobično visok i sve je pucalo od zime. U selu se nalazio Karlovački partizanski odred na čelu sa Radom Ivkovićem Solarom. Svi smo se s vojskom veselili, družili i, prema rasporedu, hranu borcima donosili. Bilo je veselo i razdragano kao da je ratu došao kraj.

Međutim, u predvečerje kritičnog dana, dok su se mjesečeve zrake odbijale od tvrde svjetleće snježne površine, iznenada s južne strane, cestom od Ogulina, u Ponikve naiđoše ustaški zločinci, i to u velikom broju.

U selu je nastalo komešanje. Po velikom snijegu narod je bježao na sve strane. Spašavao se kako je tko znao.

Uz pomoć partizana, koji su tu zatečeni, uspjelo je nešto mladića izbjeći. Partizani, kojih je bilo znatno manje, povukli su se prema Zdihovu, ali povlačeći se i napuštajući selo zadržavali su pucnjavom neprijatelja i usporavali njegovo napredovanje.

Dugo se čula pucnjava. Partizanska »breda« sa Mićanova guvna, od crkve, dugo se oglašavala i tukla po neprijatelju. Ali i ona je u jednom trenutku utihnula. Selo je palo u ruke neprijatelja. Poginulo je nekoliko partizana, a među njima ubijen je i komandant Karlovačkog odreda Rade Ivković Solar.

Ustaše se zaustaviše u našem selu. Počelo je maltretiranje djece, žena i nemoćnih staraca, mučenje, klanje i spaljivanje. Ustaše su divljački harale i pljačkale. Ostavljali su iza sebe stravičnu sliku. Na svakom koraku ljudski leševi, goli, polugoli, izmrcvareni, unakaženi i oko njih zgrušana krv. Spaljeno je nekoliko kuća, a stvari, koje nisu bile za njih, razbacali su na sve strane. Bila je to stravična slika koju su iza sebe ostavili zločinci.

Selo Ponikve čini nekoliko zaselaka: Busići, Vignjevići, Divići, Lalići, Centar, Ivkovići, Lokve, Jurjevići, Kušići, Počivale, Vrkašica i Brgljići. U svakom bilo je po nekoliko kuća.

Krvnici su počeli klati na početku Busića, a završili su dva kilometra dalje na kraju Brgljića.

U Busićima uz samu cestu zaklali su Maricu Busić i njena sina Vladu. Majku su razapetu i na kolac nabili. Istu sudbinu nedaleko od njih doživjela je i Ljuba Vignjević. U svojoj kući zaklan je i bračni par Ilija i Sava Vignjević. Malo podalje, prema Centru, u kući uz cestu, zaklali su Smilju Pavlović, njene dvije kćerke Danicu i Maricu, i unučad Nevenku i Simu. U Centru, pred školom, razbojnički ugušiše živote Cvijete Divić i Drage Trbović.

U Zaselku Lokve koji se nalazi između Lalića i Počivala, oduzeše život bračnom paru Radi Ivković i Marti Šavrić. To učiniše i sa majkom Savicom, njenom kćerkom Nadom i njihovom rođakom Pavlović Ljubom.

Njihovi leševi izgledali su jezivo. Odavali su stravičnu sliku. Tijela su bila unakažena, sasječena, izlomljena.

Tijelo Marte, koja se grčevito odupirala krvnicima, bilo je dosta unakaženo kao i leš Nade Ivković, Savičine kćerke. Savica je junački

poginula. Stala je pred ustašku kolonu i prkosno im dala do znanja da neće dugo haračiti i da im je moć na izmaku, a krvnici su je nakon toga rafalom pokosili. To je bila majka Nikole Ivkovića, koji je kao prvoborac još prije majke poginuo.

Počivale se nalaze u blizini zaseoka Lokve, na jednom malom brdašcu gdje su svega dvije kuće, i to Šimeke i Radice. Porodica Šimeka sišla je u kuću Radice. I tu su nas zatekli krvnici. Zaprepašteni i nemoćni, kroz prozor sobe, dolje prema Lokvama, vidjeli smo kako se za Solarovom štalom Marta Šavrinka bori sa ustašama. Žena šezdesetih godina oko pola sata borila se na život i smrt. Nakon teškog obračuna svladali su je i zaklali.

Kuća djede Radice imala je dvije sobe i kuhinju. Tu smo se našli djed Radica, njegova supruga Boja koju smo zvali »majka«, baba Sarka, ujna Sara, moja majka Milica i ja. Svi smo bili satjerani u jednu veliku spavaću sobu koja sa dva prozora gleda prema putu gdje se nalazi drvljenik. Već se spustila i noć, ali je bilo vidljivo zbog snježne bjeline i mjesečine.

Oko kuće i u kući bilo je puno ustaša. Stalno su pristizali od ceste iz Lokava, a s njima je došla i jedna žena u ustaškoj uniformi. Nosila je u rukama veliki krvavi nož i pjevala: »Koga moja nožina ubode, ne treba mu ni kruva i nive.«

Shvatili smo da su nam to posljednji trenuci. Počeli su nas tući i po sobi bacati i goniti govoreći da će nam oči vaditi i udove rezati. Tražili smo spas od kuta do kuta i od vrata do prozora. Nastala je velika gužva. Svaki ustaša imao je u rukama okrvavljeni nož ili bajonetu. Gotovo nikakvog izgleda za spas.

Prvog su iz sobe izvukli djeda Radiću i na drvima pred kućom zaklali. Prethodno su ga na drvljeniku tukli nogama i rukama, kundacima i noževima. On se bezizgledno odupirao, i dugo, hrabro odgađao sudbinu. Ustaša je bilo puno oko njega, i onako iznemoglog oborili su na zemlju. Čim je pao, jedan ustaša mu je bajonetom prerezao grkljan i krv sa oštrice tog bodeža slavodobitno oblizao.

Nas su primorali da sve to gledamo. Nakon toga divljačkog čina ponovo su nas najurili u kuću, a tada je pala komanda da se kuća zapali kako bismo živi u njoj izgorjeli. Međutim, odluku su odmah i izmijenili, te nanovo odlučili da nas pokolju, a kuću da sačuvaju kako ne bi izgorjela ljetina i ostala hrana koja će im dobro doći. Iza toga su se rasporedili tako da je jedan ustaša bio na ulaznim vratima, dvojica kod prozora i trojica sa noževima među nama u sobi.

Počelo je klanje. Čula se prigušena vika, jecaji i krkljanje, a ja sam još uvijek izmicao po sobi. Pokušao sam pobjeći kroz prozor, ali me krvnik pričepi uza zid niz koji sam se i srušio. Tada je čizmom stao na moj desni obraz, prignječivši mi glavu uz pod. Oštetio mi je desnu čeljust, slomio mi nekoliko zuba. Zadali su mi nekoliko uboda nožem i gazeći čizmama po meni nanijeli mi ozljede po nogama, tijelu i rukama. Bio sam sav okrvavljen i izmrcvaren.

I ostali u kući su slično prolazili. Tukli su ih, boli i sjekli noževima. Dok se sve ovo sa mnom događalo, čuo sam zov svoje majke koja je nedaleko ležala, a ustaša joj je nožem zadavao ubode po glavi, grudima i vratu. Nekako sam se uvukao pod krevet. Pokušao sam pomoći majci vičući: »Pustite mi majku, krvnici!« Kada sam se oglasio, ustaša, koji mi je klao majku, skočio je na mene. Položio me na lijevu stranu, pritisnuvši mi glavu uz pod, a zatim mi zario veliki nož ispod desnog uha i vilice u vrat i onda ga naglo zaokrenuo. Nož je prošao kroz vrat iza grkljana i izišao na drugu stranu, ispod lijeve donje vilice. Ponovo me oblila krv, izbijajući na uši, nos i usta. Tada sam se onesvijestio. Majka me zvala, ali nisam uspio doći k njoj niti joj u njenim mukama pružiti bilo kakvu pomoć, kao ni drugima koji su u istoj sobi sa mnom bili osuđeni na smrt.

Soba je bila puna krvi i kroz pod je curila u podrum i slijevala se u kace i po krumpiru koji se tu nalazio.

Ležali smo na podu u krvi. Bili smo u nesvijesti, nepomični, naklani, izmrcvareni. Ustaše su u uvjerenju da smo svi mrtvi napustile kuću i nastavile pokolj na Vrkašici, kod kuće Sime i Smilje Pavlović. To je bio bračni par koji je imao dvoje djece, Nikicu starog četiri i Maricu staru šest godina. Kod njih se tada našao sinovac, dvanaestogodišnji Miloš. Sve ih je čuvala baka Janja. Simo i Smilja nisu bili kod kuće. Ustaše su zaklale i djecu i baku. Mučili su ih, kopali im oči, rezali uši i nosiće, čupali kosu, sjekli prste na nogama i rukama. Nakon takvog zvjerstva zapalili su kuću. Ipak, leševi nisu izgorjeli jer su ih iz zapaljene kuće izvukli ljudi koji su se tada spustili sa planine u selo.

Nakon toga, u blizini, u zaselku Brgljići zaklali su u Miletičinoj kući starog Milu Jurjevića, njegovu kćer Dušku i troje djece, a četvrto dijete, Milku Busić su ranili. U istom zaseoku uhvatiše Milicu Jurjević i Smilju Kušić, zatvoriše ih u kuću i zapališe. Žive su izgorjele. Zaklana je tada i Cvijeta Lalić sa dvoje djece.

Kada su se nasitili zločina, napustili su selo, a ljudi, koji su na vrijeme izbjegli, spustili su se sa planine, pokupili mrtve i sahranili na mjesnom groblju. One koji su davali znakove života prebacili su do partizanskih jedinica na Pribranjce gdje im je pružena prva pomoć. Nakon toga su ranjenici prebačeni preko Adlešića i Metlike u partizansku bolnicu Žumberak gdje su ostali na liječenju.

Na liječenje su otpremili moju mamu, mene, »majku«, ujnu Saru i Milku Busić. Od svih ovih stradalnika i ranjenika danas smo živi jedino Milka Busić i ja.

Za vrijeme ovog užasnog pokolja ustaše su selo do temelja opljačkale. Sve što je bilo moguće iz kuća pokupiti, to su i odnijeli. Na stotine grla blaga su otjerali. Samo su iz štale djeda Radice odagnali 15 grla krupne stoke. Sve su mu pokupili, njega zaklali, a njegovu suprugu isjekli noževima i naklali, ali je usprkos mukama ostala živa i doživjela duboku starost. Nijhovi sinovi Miloš, Rade,

Dušan i Stojan, bili su daleko od kuće i preživjeli su rat i sve ratne strahove. Najstariji Dušan je tada bio u zarobljeništvu.

Sjećam se, dok su goveda izgonili iz dvorišta, veliki i ogromni njihov žuti pas sprečavao je da blago izlazi, vraćajući ga natrag, ali zločinci su i tu vjernu domaću životinju na zvjerski način likvidirali.

Ovo krvoproliće je bilo posljednje u ovom selu. Više u njega ustaše nisu dolazile.

Milka Busić

Najstravičniji dan moga djetinjstva

(Sjećanje na ustaški zločin u Ponikvama)

Milka Busić.

Ponikve, srpsko selo u kojem sam rođena 5. 9. 1937., smjestilo se na ivici današnje ogulinske općine u dolini pored jednog lijepog kraškog jezera iz kojeg teče rječica istog imena. Od Ogulina udaljeno je cestom preko Trošmarije oko dvadeset, a od Zdihova i Lujzijane oko šest kilometara.

Kada je počeo rat, bila sam mala i ne mogu se baš svega sjetiti. Znam da su mnogi stradali odmah 1941. godine. Dolazile su ustaše automobilom u selo, lopovski prevarili nekoliko ljudi, odvezli ih i nikada više o njima ni glasa čuli nismo. Otišli neki poslom u Ogulin i nikada se nisu vratili. Sjećam se komšije Rade Jurjevića, koji je nestao na taj način. Pričali nam da su te ljude zvjerski mučili. Željeli su uništiti Srbe ne štedeći ni starce, ni žene, ni nedužnu djecu. Bili smo zaplašeni. Čim bi čuli za ustaše, bježali smo.

Sjećam se jedne hladne, kišne, jesenje noći koju smo proveli u šumi pokraj vatre. Sutradan su žene zajednički spremale sirotinj-

ski ručak. Grah i palenta. Nezaprženo i neslano. Bolje ništa nismo imali, ali smo jeli jer smo bili gladni.

Poslije smo napravili šupu od granja i tako proveli petnaestak dana u šumi. Kad smo se vratili u selo, našli smo opustošena zgarišta.

Sjećanja naviru, slike se nižu ...

Jednog februarskog dana 1945. ustaše su prošle kroz naše selo ostavljajući iza sebe čemer i jad.

Bio je visok snijeg. Nebo je bilo tužno. Spuštao se mrak. Mraz je sve jače štipao.

Naša kuća nalazila se na ulazu u selo, pored samog puta. I nije to bila prava kuća, već jadno sklepana šupa. Kuću su nam zapalili Talijani 1943. godine. Bilo nas je sedam članova porodice: otac, majka, djeda, i nas četvoro djece. Najstariji brat Đorđe imao je petnaest godina, ja sedam, Milenko pet godina, a najmlađi Petar samo šest mjeseci.

Majka mi je bila lijepa, crna, visoka i vrijedna žena. Jednog hladnog jutra ustala je zaplakana govoreći da je sanjala ružan san. Plačući otišla je k sestri u Laliće, plašeći se da su je ubile ustaše koje su prolazile toga dana kroz selo. Vratila se donekle smirena jer je sestru našla živu, jer su se napričale i nagledale jedna druge. Možda je predosjećala da je to njihovo posljednje viđenje. Pod dojmom onog strašnog sna, plačući govorila je: »Meni se mora neko zlo dogoditi.«

I zlo se dogodilo.

Osvanuo je dan tuge njene i naše. Otac je bio negdje u šumi, a kod kuće nas četvero djece sa majkom. Počela je pucnjava po selu. Snijeg do pojasa, zima nemilosrdna, a mi goli, bosi i nejaki da bježimo u šumu.

Djed je odagnao goveda k tetki da ih sakrije. Njena familija napravila je neku kućicu podalje sela kad im je izgorjela kuća. Ustaše nisu znale za tu kućicu pa se naš narod najviše sakrivao kod te poznate partizanske porodice Solara.

Prilikom povratka ustaše ga ubile.

Majka je toga dana pripremila ručak — grah i kupus s kuhanim krumpirom. Kruha nismo imali. Ručak je bio već skuhan ali smo čekali da se smiri borba koja se vodila između partizana i ustaša. Međutim, pucnjava je postajala sve glasnija i sve bliže selu.

Počeo se spuštati i mrak. Uskoro treba večerati, a mi ni ručali nismo. Nismo mogli od straha, a spremljeno jelo ostade netaknuto za sva vremena.

U naše sirotinjsko prebivalište uđe jedan ustaša s crnom maramom povezanom oko glave i pištoljem u ruci. Pita majku, upirući pištolj :

— »Je li ti dosadio život?«

— »Ne, nije mi dosadio« — odgovori ona uplašeno.

Ne znajući u strahu na koji način da pomogne sebi i svojoj djeci, ona ustašu ponudi ručkom, ali on je odgurnu i drsko odgovori:

»Vraga će mi taj srpski pogani ručak, a ni ti, kujo srpska, i ta tvoja štenad nećete ga nikada pojesti!«

Tada je izašao, a ušao je drugi. Možda je to bio isti, ali sada bez marame oko glave. Uperio je pištolj u majku, koja je u naručju držala šestomjesečnog sina. Na prvi hitac vrisnuli smo uglas. On puca drugi i treći put i majka padne mrtva sa najmlađim sinom u naručju. Okrenu se krvnik tada prema nama i dalje više ništa čula ni vidjela nisam.

U tužnoj tišini, poslije izvjesnog vremena, osvijestila sam se. Bila sam naslonjena na zid, a lijeva ruka mi savijena i niz nju se slijeva krv.

Okrenem se lijevo i desno. Svuda mrak i tišina. Nigdje nikog živog. Uplašena počeh prizivati potiho, da ne bi netko napolju čuo. Najstariji brat Đorđe ležao je u krevetu sav u krvi. Tužno me pogleda i zauvijek zatvori svoje lijepe, crne oči.

Milenko, mlađi brat, naslonjen uza zid pored mene. Jedna mu noga na stolici, a druga na zemlji. Poluglasno ciknem: »Brate...«

Pođem prema vratima. Pred njima majka s Petrom u naručju. Mrtvi oboje.

Otvorim polako vrata, a ona zaškripaše. Krvolok šeta sa puškom na ramenu. Brzo se vratim na svoje mjesto i legnem u krv moju i bratovu. Čuvši škripanje vrata jedan ustaša ulazi za mnom, možda je čuo škripu vrata, i pregleda prostoriju. Nije ništa primijetio. Odlazi.

Mrak i tama se uvlače u sobu, strah me sve jače zaokuplja. Nigdje nikog živog. Oko mene tuga i spokoj. Odjednom izvana svjetlo. Da ne gori kuća? Ustajem iz krvi i odlazim prema vratima. Gori štala. Ovaca u njoj više nema. Otjerali su ih. Pred kućom, na prtini, djed leži mrtav.

Pođem dalje da vidim ima li igdje ikog živog. Svuda pustoš i tišina, zgarišta i tuga. Strah i zima me sve više hvataju. Kod Kresa gori kuća i iz vatre se čuje tek prigušeni jauk. Tri sestre su zaključali žive u kuću i zapalili. Smilja Jurjević, mlada djevojka, sa dušom se bori. Metak joj je prošao kroz oko. U teškim mukama je umrla.

Tumaram bez cilja. Starac Kebija jauče. I on je sam. Njegov sin Đuro je poginuo kao borac, a dva sina su mu poginula još prije rata. Ubili ih žandari. Snaja i dvije unuke su pobjegle. Strahuje za njihovu sudbinu.

»Djede, samo smo ja i ti živi, svi su drugi poginuli.«

On me uze za ruku i uvede u kuću. Naloži vatru. Kada sam se zgrijala, pripremio mi je ležaj. Te noći nisam mogla ni oka sklopiti Starac nije ni lijegao. Cijele je noći šetao po kući i ložio vatru da

ne ozebem. Ja sam kukala i prizivala svoga djeda, misleći da je to on.

Osvanulo je novo tužno jutro. Prvo jutro kako sam bez ikoga svoga. U selu sve pusto. Samo se čuje kuknjava za najmilijima. Dim se vije na zgarištima i gavrani grakću nad mrtvim tijelima.

Sjela sam na tronožac i zaplakala. Da li mi suze teku za najmilijima, ili od bola, ili od straha. Pokušala sam se obuti, ali lijevu ruku nisam mogla pokrenuti. Pokušam samo desnom, ali ne mogu. Prvo jutro nakon majčine smrti osjetila sam neodoljivu potrebu za njom. Počela sam je dozivati. Uzaludno. Iz tužne tišine nitko se ne javlja.

Poslije malo vremena došla je plačući Dragica, snaha Kebina, ne znajući da joj je svekar živ i da je jedina muška glava u kući. Ona me obula, obukla, očešljala moju dugu plavu kosu, svezala je u repić, uzela me u naručje i odnijela kod tetke Sirnice Solarove u Reparice.

Tamo su me dočekali iznenađeni, jer su čuli da smo svi mrtvi. Žene su se okupile oko mene i ukazale mi prvu pomoć. Na meni je bila bluza, koju mi je majka na ruke sašila od vezenog stolnjaka, i suknja od domaćeg, tkanog platna, koje je sama obojala orahovim ljuskama.

Bluza, krvava i skorila, prilijepila se za rane i ruku. Jedva su je žene odlijepile i previle mi rane, onako kako su mogle i umjele. Našle su drugu bluzu tetkine kćeri i presvukle me.

Tetka Marija, mamina sestra iz Lalića, došla je bugareći po mene da me vodi u selo gdje su već čekale saonice s konjima i ranjenicima koje su partizani odvozili u partizansku bolnicu u Žumberku.

Tetka Marija me uzela u naručje i nosila, a pored nje je gazio snijeg do pojasa njen mali sin Nikola. Tetka me, sjećam se, pitala koga mi je najviše žao. Ja sam počela nabrajati: mame, Đorđa, Milenka, malog Brace, djeda. Bilo mi je teško, žao jednako, svih, pa nisam mogla odlučiti koga najviše žalim.

Preko Veljačića brda, snijeg je vijao, mraz stegao, nebo se tužno spustilo kao da zna za zlo koje se odigralo u Ponikvama. Ništa lijepo usput, samo tuga i žalost. Psi su zavijanjem žalili svoje gospodare. Zgarišta su odjekivala kuknjavom i žalopojkama za najmilijima koje su u smrt poslale krvničke ruke.

Polako smo se spustili prema Vrkašici i naišli na tužan prizor. Sa zgarišta kuće podizali su se tanki pramenovi crnog dima a nedaleko troje nedužne djece Miloš, Nikica i Marica, i uz njih baba koja je pobjegla pred ustašama iz Drežnice, nepomično leže zaklani. Vjerojatno ih je netko izvukao iz vatre da im makar tijela ne izgore.

Smilja, Nikičina i Maričina majka, a Miloševa strina, otišla je toga dana u susjedno hrvatsko selo Malnik da traži svoju kravu koju su ustaše otjerale prethodnog dana. Njezin muž Simo bio je

u partizanima. Ona je mislila da će se ustaše smilovati na nejaku djecu. Nisam sigurna da li je najmlađe od njih imalo i dvije godine.

Smilja *se* vratila bez krave i ostala bez djece. Nikada im više neće trebati šolja toplog mlijeka.

Kada srno stigli u Ponikve, čekali su konji i saonice pune ranjenika spremnih da krenu u partizansku bolnicu u 2umberak. Smještiše me među ostale ranjenike. Ne sjećam se svih po imenu, samo znam da je tu bilo nekoliko žena, a od djece jedino Vladimir Mrvoš i ja. Koliko se sjećam, Vladimir je bio dosta nožem naklan, isječen po vratu. Bile su tu još i njegova majka i ujna, obadvije naklane.

Prethodnog dana u selu su se nalazili partizani pod komandom hrabrog Rade Ivkovića Solara. On je uveče držao sastanak na koji je došla omladina iz svih obližnjih sela. Svi su voljeli slušati našega Radu. Sutradan su ustaše školu zapalile. Kad smo prošli pored Dokine kuće, iza škole, strašan sam prizor vidjela. Kuća pusta, nigdje nikog, a u njoj zaklano pet djevojaka i šesta im majka. Prozor otvoren, na njemu puna zdjela krvi, a pas tužno cvili za svojim gospodarima. Smilja i brat Čedo bili su u partizanima.

Svuda mrtvi i ranjeni. Ne mogu se svih sjetiti, a nisam sve ni poznavala. Bila sam dijete. Toga istog dana vođena je borba između partizana i ustaša. Partizani su bili u manjini i morali su se povlačiti. Tada su ustaše zadnji put bili u selu. Poginulo je više partizana, a među njima i Solar. Kako sam kasnije čula, Solara su zaklali i skinuli sa njega partizansku uniformu koju je jedan ustaša obukao, išao po kućama predstavljajući se kao Solar i klao djecu, žene i starce. Tako je htio baciti ljagu na našeg najboljeg borca. A našega Solara poznavalo je i najmanje dijete.

Krenule su saonice pune ranjenika, a iza nas ostadoše Ponikve pune pustoši, dima, plača i jauka.

Nas ranjenike pratili su partizani. Sjećam se jednog od njih. Zvao se Đuro Dizdar. Mislim da je bio Kordunaš, a služio je ranije u našem selu kod Piklića u Kušićima. Bio je mlad, visok, crn i jako zgodan dečko.

Mene je tada tek zahvatio pravi strah i neka jeza. Plakala sam. Bilo mi je hladno, slabo sam bila obučena. Bila sam i gladna.

Dizdar je pored mene išao i tješio me tepajući:

»Milkice, nemoj plakati, tebi će tamo biti lijepo.«

Stigli smo do rijeke Kupe, a preko nje su nas prevezli čamcem. Primijetila sam tada da nas je netko slikao. Prvo slikanje u mom životu. 2ao mi je što tu sliku nisam nikad vidjela. Do 2umberka smo putovali dan i noć. U partizanskoj bolnici su nas prihvatile partizanske bolničarke. Ne sjećam se da li je bolnica imala liječnika.

Bolnica je bila smještena u privatnoj kući. Spavali smo na slamaricama po podu. Iako su se borbe vodile i dalje, mi smo bili obezbijedeni jer je 2umberak bio slobodna teritorija.

Iz daljine je dopirala pucnjava. Na svaki pucanj sam se trzala. Neobično mi je bilo među nepoznatim ljudima. Neprestano sam se nečega plašila, pogotovo pištolja. Najteže mi je bilo kada su me ošišali do glave. Uši su toliko zavladale da ih na drugi način nije bilo moguće uništiti.

Usput sam se vjerojatno i prehladila pa sam, koliko se sjećam, bila u teškom stanju. Poručili su po mog oca, ali on nije mogao doći pošto je i on bio bolestan, već je poslao Sirnicu Lalić, sestru prvoborca Sime Lalića, moju sestru od tetke.

Ona mi je donijela kruha i sira. To sam slatko jela, zajedno s ostalima, jer smo svi bili podjednako gladni.

U bolnici je bilo dosta djece iz raznih krajeva. Ja sam bila obučena kao i ostale djevojčice, samo što sam bila ošišana pa su me svi pitali jesam li muško ili žensko. Mene je to vrijeđalo.

Bolničarka nam je pričala priče, bajke i učila nas raznim igrama.

Ona nam je pričala da ima dečka partizana, prvoborca i komandanta, mladog i lijepog momka Simu Lalića, iz Ponikava. Imao je četrnaest godina kad je otišao u partizane.

Jednog dana došla je vijest da je Lalić poginuo. Bolničarka je gorko plakala za njim. Međutim, vijest nije bila istinita, on nije poginuo, bio je teško ranjen u borbi sa ustašama. Liječio se na Petrovoj gori i živio sve do juna 1982. godine.

Ostala sam tri mjeseca u ovoj partizanskoj bolnici. Partizani su nas voljeli kao svoju djecu i dijelili s nama ono što su imali. Cesto se i danas sjetim bolnice i kruha kako se hladi na prozoru. Mi djeca stojimo i gledamo, oči nam ga jedu, koliko smo bili gladni, priželjkujemo samo jedno parče.

Osjećali smo da polako, skoro neprimjetno odlazi zima i odnosi sa sobom sve nedaće, u strahu provedene dane i noći, suze prolivene za najmilijima, a na njeno mjesto dolazi proljeće, koje donosi nadu u bolje sutra. Čini mi se da smo svako jutro sa većim ushićenjem čekali izlazak sunca, pružali ruke i izlagali lica njegovim toplim zracima. Znali smo da će i sloboda iznići jednom zauvijek, poput sunca i obasjati nas izmučene, ali nepokorene, te nam dati snagu da obnovimo porušene domove i krenemo u novi život.

Rijetko koje noći nisam sanjala majku i braću. Nisam mogla zamisliti da oni nisu živi.

Stigao je dan slobode. Jednog jutra vidim partizani se vesele. Nisam shvatila o čemu se radi, dok nisam čula vesele riječi: »Oslobođen je Ogulin«. Bolnica se raspušta. Idemo svako svojoj kući, a ja ne znam gdje ću, jer sam mali beskućnik.

Došla je po mene sestra od tetke, Marija iz Marindola. I ona je sirotinja kao i ja, bez majke. Imala je jednog brata, koji je poginuo za slobodu.

Prolazile smo kroz Sloveniju, na sve strane čuje se vesela pjesma:

Savila se savila,
nova Jugoslavija,
oko druga maršala
Tita našega.

Bila sam mala, ali sam te stihove zapamtila i razumjela što znače.

U Marindolu me dočekala crna marama i haljina. Nisam bila svjesna zašto ih moram nositi.

Ostala sam u Sloveniji do mjeseca maja. Upisala me Marija i u školu u Marindolu u kojoj sam bila samo jedan dan. Tada sam navalila kući, pa kući. Još uvijek sam vjerovala da me čeka toplo ognjište i majčino krilo. Marija mi je ispunila želju i povela me u Ponikve jednog lijepog, majskog jutra, na Đurđevdan — našu krsnu slavu.

Stigle smo u Ponikve, kod tetke u Laliće, negdje pred veće, pješice. Poručile su ocu da dođe. Sjedeći kraj prozora grčevito sam se rasplakala. Svi su se skupili oko mene i počeli me tješiti. Plakala sam kad sam ugledala oca kako ide sam. Tada sam konačno shvatila da smo ostali samo on i ja živi, od sedam članova porodice.

Ostala sam kod tetke u Lalićima do jeseni, a kad se otac ponovo oženio, pošla sam u školu, koja je bila smještena u bivšem popovom stanu. Tu je bila škola, prodavaonica i pošta.

Puno je vremena prošlo od tih surovih dana, ali malo noći i dana je prošlo da nisam razmišljala o njima. Bol za najmilijima ublažavao mi je život u slobodi.

Titovo Uzice, 1983.

Đuro Janković Simin

Zločin u Ponikvama

U Ponikvama su se 27. januara 1945. godine, radi sprovođenja mobilizacije nalazile neke jedinice Karlovačkog partizanskog odreda. Sa tim jedinicama bio je i komandant Odreda drug Rade Ivković — Solar i još neki članovi njegovog štaba.

Bilo je tmurno i hladno vrijeme, a zemlja pokrivena visokim snježnim pokrivačem. Mada su Nijemci — legionari i ustaše samo nekoliko dana ranije bili u Bosiljevu, Trošmariji i Popovom Selu,

ipak u Ponikvama, zbog prisutnih partizana, nitko nije ni pomišljao da se toga dana može dogoditi neko zlo. A dogodilo se.

Ni danas ne znam kako je tzv. »Bracina ustaška bojna« iz Ogulina, tako su je zvali po njenom komandantu, ustaškom zločincu Josipu Tomljenoviću — Braci, uspjela da se u popodnevnim satima približi i iznenadi Karlovački partizanski odred, koji nije imao ni malo vremena da se raspoi'edi i zauzme položaje za borbu. Nastala je panika, bježanje jedinica odreda i naroda koji je bježati mogao. Samo stari, bolesni, žene, djeca i oni kojima je bilo prekasno bježati, ostali su u svojim kućama, na žalost, zauvijek.

Ustaše su brojno bile nadmoćnije. Kasnije se cijenilo da ih je bilo oko osam stotina. Otpor jedinica Karlovačkog odreda, zbog iznenađenja, bio je slab. Jedinice su se uspjele izvući bez gubitaka. Nije poginuo niti ranjen ni jedan borac i straješina iz vodova i četa. Ali, dogodio se možda jedinstven pa i neobičan slučaj u NOR-u, a to je da su poginuli samo komandant Odreda drug Rade Ivković — Solar, dubravski prvoborac, i njegov, koliko se sjećam, operativni oficir koji je bio rodom sa Korduna, ali ime sam mu zaboravio.

Pošto im nije uspio plan opkoljavanja i uništenja Karlovačkog partizanskog odreda, ustaše su se okomile na nezaštićeni i nemoćni narod Ponikava, na žene, djecu i starce koji su ostali u svojim kućama. Na najzvjerskiji način, klanjem, usmrtili su 50 duša, što djece, žena, djevojaka i starijih osoba. Kad su to izvršili, povukli su se za Ogulin.

Narod koji je uspio pobjeći bio je toliko prestrašen da dva dana poslije pokolja nitko nije prilazio Ponikvama. Ni iz Ponikava nitko nije dolazio, tako da se dva dana nije ni znalo šta su sve ustaški zlikovci učinili.

Bio sam u grupi koja se prva, poslije dva dana, spustila u Ponikve. U toj su grupi bili predsjednik Općinskog NOO-a Gornje Dubrave Lazo Višnjić, općinski odbornik Simo Rebić — Ban, Mile Papić — Šnajdar iz Donjih Dubrava, te Ponikvarci Božo Busić, Miloš Ivković i još neki čijih se imena ne sjećam.

Prvo smo naišli na nekoliko zaklanih osoba izvan kuća, onih koje su ustaše uhvatile u bježanju. Većinu poklanih našli smo u kućama.

Teško je reći u kojoj smo kući naišli na strašniji prizor. Pa ipak, meni se najdublje usjekao u sjećanje strašni prizor na koji sam zajedno sa drugom Lazom Višnjićem i Milom Papićem — Šnajdarom naišao u kući Đoke Pavlovića (on je ranije umro).

Kad smo ušli u kuću, morali smo gaziti po krvi, jer u sobi nije bilo ni jednog pedlja prostora, a da nije bio zaliven krvlju šestoro zaklanih i noževima unakaženih.

Na sredini sobe, u krvi je ležala prerezanog vrata i noževima izbodena domaćica Smilja. Iza šporeta zaklano i složeno jedno na drugo u krvi je ležalo troje djece. Na krevetu, poprijeko, do gola

svučena, raširenih nogu i ruku, svuda izbodena noževima, po licu sa jedne i druge strane, dojkama i polnom organu, ležala je Smiljina kći Marica. Nisu to bili obični ubodi nožem, već ubodi sa okretanjem noža u rani. Marica je tada imala 18 godina. Na drugom krevetu, na potpuno isti način iznakažena i preklana ležala je druga Smiljina kći, Maričina sestra Danica, stara 17 godina.

Od troje zaklane djece, dvoje su bili Smiljina unučad, djeca njezine starije kćeri Mice koja je bila udata i živjela u selu Tuku kraj Vrbovskog. Djevojčica je bila stara oko 4 godine a dečkić oko 6 godina. Treće dijete, dečkić star oko 8 godina bio je iz Smiljinog susjedstva.

Micina su djeca bila u posjeti baki Smilji u Ponikvama. Kad su dovedena, nitko nije mogao ni slutiti kakva će ih strašna sudbina zadesiti i na kakav će strašni i zvjerski način biti prekinut nevini dječji život.

Sličnih grozota bilo je u više kuća.

Nemam riječi kojima bih mogao potpuno izraziti koliko smo svi mi koji smo se prvi spustili u Ponikve i vidjeli taj strašni pokolj bili potreseni. Ali, bez obzira na to morali smo sahraniti nastradale.

Pošto nije bilo mogućnosti da se prave sanduci, leševe smo zamotavali u plahte i zaprežnim kolima ih odvozili na mjesno groblje i sahranjivali.

Od 50 zaklanih osoba, 49 je bilo srpske, a jedna žena hrvatske nacionalnosti. Bila je to svastika Save Lalića iz sela Jadrča koja se slučajno našla u Ponikvama. Ustaški zločinci ni nju kao Hrvaticu nisu poštedjeli.

Kad se čovjek i poslije 40 godina sjeća toga strašnog ustaškog zločina izvršenog nad malom djecom, mladim djevojkama, starim babama i nad starim i nemoćnim ljudima, ne može a da ne razmišlja o tome i da se ne pita: kakvi i tko su bili ti mladi ljudi koji su svojim noževima rili po grudima, obrazima i polnim organima mladih djevojaka, a da i ne spominjem djecu kao ni stare i nemoćne osobe?

LIKOVI REVOLUCIJE

RADE IVKOVIĆ — SOLAR

Prvi komandir Dubravske partizanske čete, Rade Ivković — Solar, rođen je 1921. godine u Ponikvama. Nekoliko godina kasnije roditelji, Mile i Smilja sa četvero djece, doseljavaju se na Višnjić Brdo, gdje tik do željezničke stanice Gornje Dubrave, otvaraju malu gostionicu. Tu će rasti i završiti osnovno školovanje budući slavni ratnik i komandant.

Istini za volju treba reći da je mladi Rade želio nastaviti srednje školovanje, no materijalne prilike, kako je to često bivalo u porodicama s više djece, nisu to dopuštale. U ovom slučaju utoliko više što je, dvije godine stariji brat, Simo pohađao gimnaziju i kasnije otišao u vojnu akademiju u Beograd. Zbog toga je Rade, htio — ne htio, ostao s roditeljima sve do svoje sedamnaeste godine. U međuvremenu je izrastao u snažnog momka, visokog stasa i sportske građe. Bio je aktivan član fiskulturnog sokolskog društva u Gornjim Dubravama i učestvovao na regionalnim sletskim takmičenjima. U nekim drugim vremenima i boljim uslovima taj skladno razvijeni plavokosi mladić daleko bi dospio kao sportista.

Možda je to bila i neka preporuka za poziv kome će se posvetiti. Godine 1938. konkurisao je i bio primljen u pješadijsku podoficirsku školu u Zagrebu. Dvije godine kasnije završio ju je s odličnim uspjehom, što je, uz ostale osobine, bilo odlučujuće da ga rasporede u gardijske jedinice garnizona Beograd. Tu je proveo ne-

pune tri godine u činu podnarednika, doživio kratkotrajni rat i rasulo vojske u kojoj je bio aktivni podoficir. Izbjegao je zarobljavanje i poslije mnogo peripetija, razočaran u svoje komandante i vladajuću buržoaziju, stigao u rodni kraj.

U to vrijeme, u proljeće 1941. godine, u Dubrave je s raznih strana stizalo mnogo takvih mladih ljudi, svi s ogorčenjem i ne malim strahom za budućnost. Nisu se mirili s činjenicom da je zemlja tako lako i brzo izgubila slobodu, ali ni s tim da se mirno može gledati na teror ustaške strahovlade. Cesti sastanci s vršnjacima praticali su u prepričavanju događaja, kojih je bilo na pretek, i jalovim razgovorima bez odluka šta i kako dalje. Rade je s bolom u srcu gledao talijanske okupatore kako se šepure po željezničkoj stanici u Gornjim Dubravama, ili vozove s blombiranim vagonima punim uhapšenih ljudi koje odvode negdje u sunovrat. Instinktivno je osjećao da je pod paskom ustaške i talijanske vlasti, koje su baš tu, nedaleko Solareve kuće, imale svoje uporište. Zbog toga je već maja 1941. bio u poluilegali, izbjegavao da ga danju sretaju i vide. Noću je obilazio sela i sastajao se s ljudima i mladićima svoje generacije. Živnuo je kad je do Dubrava doprla vijest da je u Srbiji buknuo narodni ustanak.

Nekako u to vrijeme u Dubrave dolazi Simo Karapandža i tada počima intenzivan rad na organizovanju ustanka. Od tada, pa do tragične smrti, ni jedna akcija oslobodilačkog pokreta neće proći bez Rade Ivkovića Solara, koji se sav predao veličanstvenom cilju borbe do oslobođenja. U onim mjesecima koji su prethodili osnivanju prvog partizanskog odreda u Dubravama (oktobra 1941. godine) bio je najaktivniji omladinac. Ozbiljnošću i zdravim rezoniranjem, umjesnim i trezvenim prijedlozima, znatno je odskakao od svoje generacije. Ljudi su ga rado slušali i uvažavali njegove prijedloge. Budući da je imao solidno vojno obrazovanje rano su zapažene njegove predispozicije za vojnog starješinu. U jesen 1941. godine primljen je u KPJ i to povjerenje on će opravdati kao borac i starješina mnogih partizanskih jedinica.

U svim akcijama koje je izvodio Dubravski partizanski odred (paljenje ustaške općine, rušenje željezničkih pruga, telegrafskih veza, zasjede neprijateljskoj vojsci i dr.) učestvovao je i Rade Ivković. Lično je izradio plan i učestvovao u hvatanju ustaškog tabornika Posavca, koji je 29/30 decembra 1941. godine sa željezničke stanice, krcate neprijateljskom vojskom, uhvaćen i odveden na oslobođenu teritoriju Perjasice. To je bila drska i smiona akcija koja je nadaleko odjeknula. Slijedile su i mnoge druge slične operacije. Sa iskustvom prekaljenog borca, Rade je, među ostalim, učestvovao i u likvidaciji četnika koji su se u martu 1941. godine mučki pojavili na Kordunu u dubokoj partizanskoj pozadini, da bi NOP-u zabili nož u leđa.

Mnoge dobre osobine koje je posjedovao predodredile su da Rade

Ivković u proljeće 1942. godine bude postavljen za prvog komandira Dubravske partizanske čete. Stao je na čelo stotinjak najboljih sinova naroda Dubrava i drugih koji su stizali sa raznih strana. Pokazalo se da je to bilo pravo rješenje. Kao vojni starješina bio je cijenjen od boraca i naroda. Bio je vrlo obazriv i pažljiv prema ljudima. S ogromnim strpljenjem i upornošću objašnjavao je vojne vještine mladim borcima koji su prvi put uzeli oružje u ruke. Nije štedio ni vremena ni truda da objašnjava ciljeve narodnooslobođilačke borbe. Bio je od onih koji je htio postići maksimalni uspjeh sa što manje gubitaka.

Pod komandom Rade Ivkovića Solara Dubravska četa je do svog ulaska u Drugu brigadu VIII divizije (16. IX 1942) izvela preko 35 što većih, što manjih vojnih akcija i imala minimalne gubitke. Uništila je i zarobila na stotine neprijateljskih vojnika, zaplijenila ogromne količine oružja i ratnog materijala. Doprinos Dubravske čete oslobođenju zemlje neraskidivo je vezan za ličnost njenog komandira.

U septembru 1942. Rade Ivković se rastao od boraca svoje čete. Oni su popunili sastav Pete (tada Druge) kordunaške brigade, a on je postavljen za zamjenika komandanta drugog bataljona iste brigade, da bi ubrzo postao i komandant toga bataljona. Brigada je u jesen i pred zimu 1942. godine bila na velikom oslobodilačkom maršu kroz Baniju. Iz dana u dan, iz borbe u borbu kalili su se borci i starješine. Rade Ivković je izrastao u vrsnog komandanta i istakao se u mnogim bitkama (osobito oko Petrinje) kroz Baniju i kasnije u Četvrtoj neprijateljskoj of anzi vi kroz Kordun, dio Bosne i Liku. Nazirala se lijepa perspektiva i plodan razvoj u vojnog starješinu. Sa nepune dvadeset tri godine starosti, s položaja komandanta bataljona postavljen je u štab IV korpusa gdje je u obavještajnom odjeljenju, isto tako s uspjehom, radio kao i na svim ranijim dužnostima.

Disciplinovan vojnik revolucije i primjeran komunista bez pogovora je izvršavao sve povjerene zadatke i u svemu služio za primjer drugima. U septembru 1944. godine štab Korpusa ga postavlja za operativnog oficira Karlovačke brigade. Tu ostaje kraće vrijeme, jer ga isti štab postavlja na znatno odgovorniji položaj, komandanta Karlovačkog partizanskog odreda. Na vrlo širokom i delikatnom prostoru uvučenom u mrežu neprijateljskih posada, uporišta i komunikacija, Rade je uspješno komandovao ovom proslavljenom jedinicom, čiji su sastav u pretežnom broju činili sinovi hrvatskog naroda. Odred kojim je komandovao nosio je visoko uzdignutu zastavu bratstva i jedinstva. Ova jedinica ostala je u sjećanju naroda i svih njenih boraca po vedrom duhu. Iz nje je na svakom koraku zračio optimizam, visok stepen drugarstva i mladalačkog elana, čemu je, nema sumnje, doprinosio i njen komandant.

Bližio se kraj dugog krvavog rata. Već su se mogli sagledavati krupni rezultati časne i teške oslobodilačke borbe. Borci karlovač-

kog partizanskog odreda već su zamišljali svoj trijumfalni pohod u posljednju bitku, oslobođenje Karlovca. Do onog istorijskog 9. maja 1945. godine, oslobođenja Jugoslavije, ostalo je još tri mjeseca i dvanaest dana, kada bi, po prirodi stvari, kapetan Rade Ivković Solar na čelu slavom ovjenčane jedinice prodefilovao slobodnim Karlovcem. To se, na žalost, nije dogodilo.

Dvadeset sedmog januara 1945. godine, po dubokom snijegu i jakom mrazu, ustaše su se probile u Ponikve i izvršile nezapamćen masakr nad golorukim narodom. Jedna jedinica Karlovačkog partizanskog odreda s kojom je bio i komandant odreda, pohitala je u pomoć. U neravnopravnoj borbi, u posljednjoj bici svog života, poginuo je proslavljeni komandant Rade Ivković Solar. Zla kob je htjela da položi život tamo gdje je i rođen — u Ponikvama.

»Pao je najbolji, pao je komandant Odreda kapetan Rade Ivković. Gotovo četiri godine nosio je on pušku slobode po gudurama Like, po proplancima Korduna, po šumovitim ravnima Banije i potocima Bosne. Vojnici su ga voljeli. Srbin, zalagao se uvijek za bratstvo Srba i Hrvata, zapečativši svojom krvlju to nastojanje. Pao je kao Srbin na čelu hrvatskog Odreda«, bilježe Karlovačke vijesti, 3. 2. 1945.

A, imao je svega 24 godine!

Dušan Kaluđerović

RACO JAKOVIĆ

Simo i Marija Jaković 1925. godine dobili su sina Racu. To je bila treća radost u kući, treći sin, garancija ocu i majci, sigurnost za budućnost.
Raco je rastao kao majčin mezimac. Sve što je bilo najbolje, pripadalo je njemu, jer je najslabiji i nejači.
Iako su roditelji podjednako voljeli svu svoju djecu, ipak najmlađem pripada svega najviše. Tako su na Racu gledali roditelji i braća.

Simo se, pored obrade zemlje, bavi i trgovinom ogrjevnim drvetom, da bi pribavio što više sredstava za život svoje porodice.

Došla je 1941. I ovako siromašan život postao je još i nesiguran. Ustaše ubijaju Srbe, Jevreje, Cigane.
Opasnost je bila nad glavom svakog čovjeka. Ljudi su bili ošamućeni. Nisu znali šta da rade. Tražili su bilo kakav izlaz. Kakav? Zemlja tvrda, a nebo visoko.

Pojavili su se prvi znaci jedinog rješenja: ustanak naroda protiv okupatora i domaćih izdajica. Bilo je i lutanja, pitanja: kako ustanak, sa čime protiv tako jakoga neprijatelja. Pojavljivao se i strah od neuspjeha. Međutim, narod je odlučan. Odlučno u borbu sa sjekirom, motikom, kosom i sa ono malo oružja. Cijela porodica Sime Jakovića usmjerena je prema narodnooslobodilačkoj borbi. Najstariji sin Milan među prvima postaje član KPJ, a sinovi Đuro i Raco postaju članovi SKOJ-a.

Najmlađi sin Raco, rođen 1925. godine, osnovnu školu pohađa u Donjim Dubravama. Kao odličnog đaka otac ga šalje na dalje školovanje u građansku školu u Plaški, gdje završava dva razreda, a treći razred završava u Karlovcu. Kao odličan đak bio je više puta nagrađivan i pohvaljivan. Kada je počeo rat, Raco prekida školovanje i dolazi kući. Krajem 1941. godine uključuje se u omladinsku organizaciju, a u aprilu 1942. postaje član SKOJ-a. Primjeran član SKOJ-a i omladinac, bio je omiljen među svojim drugovima i koristio sve školsko znanje da pomogne omladincima koji su manje od njega znali.

Postaje jedan od onih omladinaca, koji shvata, da se treba maksimalno angažirati u borbi, sa svim svojim fizičkim i umnim sposobnostima.

U martu 1943. stupa u 5. bataljon I kordunaškog partizanskog

odreda, koji se tada nalazi na teritoriji Bosiljeva. Odlučio je da bude borac baš toga bataljona, gdje ima najviše drugova Hrvata, i da tako sa puškom u ruci, zajedno s njima, kuje bratstvo i jedinstvo. I kao odličan i hrabar borac i primjeran član SKOJ-a biran je za sekretara SKOJ-a u Bataljonu, iako je tek navršio 17 godina.

Njegovo nježno zdravlje, nije ga sprečavalo da bude svuda primjeran i vrlo hrabar u svim borbama koje je vodila njegova jedinica.

Jula 1943. razbolio se, i upućen je na liječenje u bolnicu na Petrovu goru. Bilo mu je teško ostaviti drugove, jedinicu i organizaciju SKOJ-a. Poslije poboljšanja zdravlja, bio je sretan što će ponovo doći u svoju jedinicu, kod svojih drugova, i zajedno sa njima krenuti u borbu. Zamišljao je kako će na prvom sastanku pretresti pitanja koja su se zbivala u njegovom odsustvu i zadatke koje je skojevska grupa izvršavala.

Vraćajući se iz bolnice u svoju jedinicu, put ga je vodio kroz rodno selo, što mu je omogućilo da posjeti oca i majku. Pošto im je kuća izgorjela, bili su smješteni kod prijatelja. Prilikom posjete roditeljima, u blizini sela došlo je do sukoba partizana sa četnicima, koji su slučajno naišli. Četnici su u paničnom bijegu došli u selo Jakoviće, gdje su već bili pod zaštitom Talijana, koji su bili smješteni na željezničkoj stanici Donje Dubrave. Zadržali su se kraće vrijeme u neposrednoj blizini kuće gdje su bili Račini roditelji. Raco kao mlad borac, skojevac, zainteresirao se kako su četnici prošli u borbi sa partizanima. Pored toga, računao je da četnici ne znaju da je on u partizanima, a još manje da je član SKOJ-a i sekretar skojevske grupe. Htio je da vidi tko su i kakvi ti četnici, a čuo je da među njima ima i njegovih rođaka. Ako bi došlo do nekih nezgoda računao je i na izvjesnu zaštitu. Nitko tačno ne zna što se sve događalo, ali se zna da je Raco njima postavljao pitanja, zašto se oni bore, koji su im ciljevi. Ovdje je Raco otišao suviše daleko. U sukobu, četnici su ga svladali, odmah svezali i zatvorili u podrum jedne kuće. Tu je cijelu noć zvjerski mučen i pored intervencije nekih susjeda. Ni jedan poznanik niti rođak, koji je bio u četnicima nije ni pokušao bilo šta da uradi i pomogne nemoćnom mladiću. Trajalo je mučenje. Sutradan 8. VI 1943. godine izveden je na stratište i zvjerski ubijen pred očima stanovništva. Ubijenog, ostavili su i otišli. Tek tada su neki mještani, i to žene, mogli prići i vidjeti kako je izmrcvaren i unakažen. Lako se moglo zaključiti da je strijeljanje bilo formalno, kao posljednji udarac kojim je bio dotučen. Narod ovoga kraja je vidio kakva zla čine četnici u ime svog kralja i vlade u Londonu. Vidjeli su kako četnici pomažu okupatoru u uništavanju našeg naroda.

Vrijeme je pokazalo koliko je Raco bio u pravu što je dao pravi odgovor četnicima.

Raco Rebić

RADOVAN RADE JAKOVIĆ

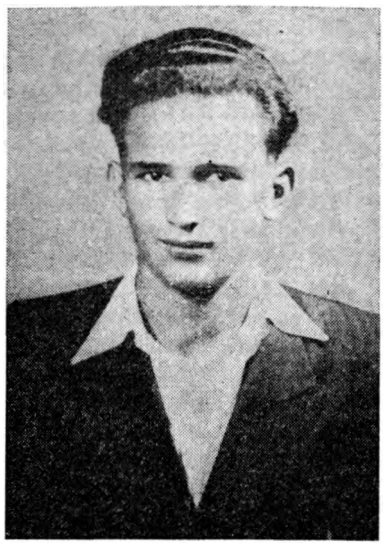

Radovan Rade Jaković Cestarov, rođen je 1923. u Donjim Dubravama, zaseoku Rakići. Bio je peto, najmlađe, i četvrto muško dijete Mande i Petra Perice Jaković.

Zajedno sa sestrom Milijom — dok se nije udala — i starijom braćom Milanom, Đurom-Đuricom i Dušanom, Rade je rastao, razvijao se u domu roditelja, okružen brigom i ljubavlju kakvu stariji najčešće iskazuju prema najmlađem članu porodice.

Njegov otac, zaposlen kao cestar, imao je siguran mjesečni dohodak. Porodica je živjela bolje od većine drugih koje su sredstva za odjeću, obuću, porez i druge potrebe morale pribavljati na drugi način. Radini su roditelji bili u mogućnosti da, pored najstarijeg sina Milana, školuju i Radu.

Po završenoj osnovnoj školi u Donjim Dubravama, Rade je školske 1935/36. godine pošao u prvi razred gimnazije u Karlovcu. Sve do fašističkog napada, aprila 1941. godine, bio je đak gimnazije. Tada se nalazio u šestom razredu.

U školu je svakodnevno putovao ranim jutarnjim, a iz Karlovca se vraćao popodnevnim vlakom koji je u Donje Dubrave stizao između 15 i 16 sati. Sve svoje slobodno vrijeme Rade je koristio za učenje i koliko je mogao, pomagao je roditeljima i braći u poljoprivrednim i drugim poslovima.

Nastojao je da redovno i uspješno završava razrede koje je pohađao. Zbog svakodnevnog putovanja i učenja za vrijeme školske godine malo se nalazio u društvu seoskih mladića i djevojaka.

Međutim, za vrijeme zimskog i ljetnog školskog raspusta živio je, radio i ponašao se kao i sva druga mladež Donjih Dubrava. Osim po obrazovanju, ni po čemu drugom se nije razlikovao od svojih vršnjaka.

Nakon fašističke okupacije aprila 1941. godine, do polovine juna bio je Rade kod kuće u Donjim Dubravama, i zajedno sa roditeljima i dubravskim narodom živio u psihozi zbunjenosti i straha od neizvjesnosti što će ustaški zločinci učiniti narednog dana ili noći.

U drugoj polovini juna 1941. godine, Rade je napustio roditeljski dom. Otputovao je kod starijeg brata Milana, koji je kao željez-

nički saobraćajni činovnik iz Novske pobjegao ispred ustaškog terora u Kraljevo i na tamošnjoj željezničkoj stanici nastavio da radi kao prometnik.

Po otpočimanju oružanog narodnog ustanka u Srbiji, Milan se povezao sa partizanima u okolini Kraljeva. Bio je jedan od aktivnih učesnika u diverzantskoj akciji što je 1941. godine, izvedena na željezničkoj stanici Kraljevo, a potom je otišao u partizane.

Na spomen ploči na željezničkoj stanici Kraljevo upisano je i ime Milana Perice Jakovića.

Put starijeg brata slijedio je i Rade. Poslije četničke izdaje i povlačenja partizana sa područja slobodne teritorije u zapadnoj Srbiji, Milan se sa Radom vratio u Beograd. Milana su po dolasku u Beograd otkrili i prijavili izdajnici i saradnici specijalne policije. Na ulici je uhapšen i nikad se više nije vratio. Vjerojatno, po uputama specijalne policije, izdajnici su među Dubravce, koji su pobjegli ispred ustaškog terora i živjeli u Beogradu, lansirali vijest da je Milana Perice Cestara uhapsio na Terazijama njemački vojnik, koji je bio zarobljen od strane partizana, zato što ga je prepoznao i vidio kao partizana u Užicama.

Poslije Milanovog hapšenja Rade se vratio kući u Donje Dubrave, kuda je stigao, prema sjećanju brata Dušana, u prvoj polovini decembra 1941. godine.

Hapšenje i ubistvo brata Milana, ubistvo drugog brata Đure-Đurice od strane ustaša, bol i tuga roditelja za izgubljenim sinovima, uticala je i na Radino psihičko stanje. Međutim, on se nije pasivno odnosio prema akcijama koje su organizatori narodnog ustanka sprovodili u Dubravama.

Krajem februara, ili početkom marta 1942. godine primljen je u SKOJ. Kao skojevac, početkom maja 1942. godine Rade je otišao u partizane. Stupio je u Dubravsku, odnosno 3. četu 1. bataljona II kordunaškog partizanskog odreda.

U četi se u borbenim, diverzantskim akcijama, kao i u slobodnom vremenu, potvrđivao kao dobar, hrabar i disciplinovan borac i skojevac, pa je krajem augusta 1942. godine, prema sjećanju Race Rebića-Pajina primljen u Komunističku partiju Jugoslavije.

U septembru 1942. godine kad je formirana 5. kordunaška brigada, u čiji je sastav ušao i 1. bataljon II KPO-a, Rade je raspoređen na dužnost političkog delegata voda u novoformiranom drugom teritorijalnom partizanskom bataljonu Kordunaškog vojnog područja, odnosno nešto kasnije formiranog Kordunaškog partizanskg odreda.

Kao delegat voda krajem oktobra 1942. godine završio je kraći politički kurs. Sa dužnosti delegata voda, koju je sa uspjehom obavljao Rade je u vrijeme formiranja upućen u 15. kordunašku brigadu.

Po dolasku u 15. brigadu ponovno je raspoređen na dužnost delegata voda, ali se na toj dužnosti nije zadržao ni pun mjesec dana.

Naime, pred početak četvrte neprijateljske ofanzive, januara 1943. godine, preuzeo je dužnost zamjenika polit-komesara čete. Na žalost, nije imao sreće da na toj dužnosti ispolji svoje ljudske i boračke kvalitete i da se dalje razvija kao partijski i politički rukovodilac. Sve je to prekinuto u prvim danima četvrte neprijateljske ofanzive u rejonu Ličkog Petrova Sela gdje je teško ranjen.

Poslije ranjavanja prebačen je na liječenje u partizansku bolnicu u Drežnici. Put do bolnice za teškog je ranjenika bio težak. Liječnici i drugo sanitetsko osoblje učinili su sve što je bilo u njihovoj mogućnosti da spase njegov život. Nisu uspjeli. Teške rane i dug put do bolnice Radin organizam nije izdržao. U prvoj polovini marta 1943. njegovo srce zauvijek je prestalo da kuca. Umro je prije nego je navršio 20 godina.

Milan Jaković

KOMESAR DIVERZANTSKE CETE

Tode Jaković Zec, rođen je 1918. godine u SAD. Tode, još dijete u pelenama, i stariji brat Nikola, ostali su bez roditelja, majke Stoje, rođene Miščević, i oca Đure.

Poslije smrti roditelja, u Americi je Todu i Ninu preuzeo stric Simo. On ih je 1920. godine doveo iz Amerike u Donje Dubrave k mlađem bratu, Todinom drugom stricu Peri Jakoviću Zecu. Pero je preuzeo na sebe svu roditeljsku brigu i obaveze.

U školskoj 1928/29. godini u Donjim Dubravama završio je 4 razreda osnovne škole.

Uz saglasnost i pomoć strica Pere 1932, godine podnio je molbu za prijem u vojno-muzičku školu u Vršcu. Imao je dobar sluh i lijepo je pjevao. Ali, na njegovu veliku žalost u školu nije primljen. Dječački tužan i razočaran vratio se iz Vršca i do 1934, godine nastavio da živi i radi kod strica Pere. Krajem ljeta preko Privrednika, otišao je u Tomaševac (Banat) gdje je do 1938. izučio čurčijski zanat, a potom se u istom mjestu zaposlio kao majstorski pomoćnik-kalfa.

U jesen 1939. godine pozvan je na odsluženje dvogodišnjeg vojnog roka.

Aprilski rat 1941. godine zatekao ga je kao vojnika, vozača kamiona, u blizini Novog Mesta u Sloveniji. U zbunjenosti i rasulu koje je zahvatilo njegovu jedinicu, kad su čuli da su njemačke trupe ušle u Zagreb i da je proglašeno uspostavljanje tzv. NDH, odlučio je da kamionom bježi u Donje Dubrave k stricu Peri i tako izbjegne zarobljavanje, odnosno odvođenje u njemačko ropstvo.

Uspio je da preko Metlike stigne do Karlovca, do mitnice na Švarči, gdje ga je presrela Mačekova »zaštita«, oduzela mu kamion i pušku sa municijom. Prijetili su mu, ali se on ipak uspio odvojiti od presretača, pronaći bicikil i 13. aprila 1941. godine tokom noći stići kući u Donje Dubrave.

Fašističku okupaciju zemlje, teror i zločine što su ih činile ustaše nad srpskim narodom, Tode je preživljavao kao i svi drugi stanovnici Donjih Dubrava.

U psihozi zbunjenosti i straha od neizvjesnosti, stalne opreznosti da ga ustaše ne uhvate, do oktobra 1941. godine Tode se uglavnom zadržavao u blizini kuće, i koliko je mogao pomagao je stricu u obavljanju poljskih poslova. Kad je krajem oktobra 1941. godine formiran Dubravski partizanski odred, u stroju njegovih prvih boraca nalazio sè i Tode Jaković Zec:

Todina obaviještenost o revolucionarnom radničkom i komunističkom pokretu bila je veoma površna. U predratnim godinama njega nisu mnogo zanimala politička i druga zbivanja u društvu, čak ni kad je kao kalfa radio i živio u drukčijoj društveno-socijalnoj sredini i drukčijim uslovima od onih u kojima je rastao do svoje 16. godine života. Bio je nestašan, odlučan i snalažljiv seoski mladić. Volio je društvo i pjesmu, a iznad svega djevojke.

Spadao je među partizanske borce za koje su njihovi drugovi, stariji i mlađi, govorili da su najhrabriji, snalažljivi da mogu uraditi za što drugima nedostaje smjelosti, da su najveseliji i dobri drugovi, ali i da su i svojeglavi.

Više je primjera zbog kojih se o Todi kao partizanskom borcu i diverzantu tako govorilo i mislilo. Navešću ih samo nekoliko.

Kad je stupio u partizane, nije bio naoružan. Znajući da su, pored drugih, skretničari na željezničkoj stanici Donje Dubrave naoružani, odlučio se da jednom od njih oduzme pušku, iako se blok skretnice nalazio svega oko 300 metara daleko od talijanske posade koja se nalazila na stanici. Svoju odluku je ostvario 4. novembra 1941. godine između 12 i 13 sati. Kad se udaljio od bloka oko 400 metara ispalio je nekoliko metaka. Uznemirena talijanska posada odgovorila je puščanom i mitraljeskom vatrom. Kad je stigao u odred, sjeća se Raco Rebić-Paja, i pohvalio se kako je razoružao skretničara, primijećeno je da na pušci nema prednjeg nišana, pa su se drugovi na Todin račun počeli šaliti. Tode je sa-

mo ćutao. Kad se smrklo, nestalo ga. Vratio se poslije nekoliko sati sa novim karabinom i onda ispričao kako je čuo da je neki domobran došao kući u Otok (selo kod Trošmarije) i odmah odlučio da ga potraži sa svojom puškom bez nišana. Našao ga i naoružao se novom, ispravnom puškom.

Poslije paljenja općinske zgrade u Gornjim Dubravama, ustaški bilježnik Slavko Posavac uspostavio je svoju kancelariju u kući neposredno kraj željezničke stanice Gornje Dubrave na kojoj se nalazila relativno jaka talijanska posada.

Kad je odlučeno da Posavca treba onemogućiti u njegovoj upornosti da održi ustašku vlast i primjerno ga kazniti, izvršenje hvatanja, zajedno sa Radom Ivkovićem, ostvario je Tode. Pomogao im je omladinac Đuro Zlatar koji je živio i radio u kući u kojoj je Posavac imao kancelariju. Osim njega, i omladinka Draga »Babičina«, u čijoj su kući Tode i Rade dva dana sakriveni čekali Posavca, za to vrijeme izvršavala je »obavještajne« zadatke.

Ta se kuća, također nalazila u blizini talijanske posade u Višnjićima.

30. decembra 1941. godine nešto prije 7 sati na večer, omladinac Đuro sklonio je opasnog psa koji je čuvao ulaz u kuću sa strane koju nije kontrolisala talijanska straža. Posavac je završavao večeru i u tom momentu Tode i Rade su upali u kuću i zajedno sa njim iste noći stigli na Mrežnicu kod Rebić mlina, prešli na slobodnu teritoriju, gdje je Posavac osuđen na smrt i strijeljan. Akcija hvatanja i odvođenja Posavca iz kuće koja je s jedne strane bila obuhvaćena talijanskim stražarskim obezbjeđenjem, imala je širok odjek ne samo na području Dubrava, već i širem.

U razdoblju od januara do jula 1942. godine Tode je učestvovao, kao borac Dubravskog partizanskog odreda, u svim borbenim i drugim akcijama što ih je u tom vremenu izveo 1. bataljon 2. Kordunaškog partizanskog odreda, odnosno Dubravski odred — četa. U svakoj od vođenih borbi Todina je snalažljivost i odlučnost, odnosno smjelost, dolazila do izražaja, a naročito u diverzantskim akcijama rušenja željezničke pruge Karlovac—Rijeka.

Upravo zbog toga se o Todi i njegovim potezima, kao što je bilo penjanje po štigama na visoki zid prilikom napada na neprijateljsku posadu u Perjasici, krajem aprila 1942. godine, da bi se likvidirao neprijateljski puškomitraljez, stalno nešto pričalo i prepričavalo.

U julu 1942. godine Tode je ranjen u akciji kod Kukače. Neprijateljski metak mu je probio pluća. Relativno brzo se izliječio i ponovno našao među borcima Dubravske, tj. treće čete 1. bataljona 2. KPO-a. Početkom septembra 1942. godine u Lužanjku odletio je u vazduh jedan od oklopnih vagona tzv. »mljekare«, koja je kontrolirala željezničku prugu između Karlovca i Ogulina, u kojem je bilo sedam neprijateljskih vojnika. Minu, ustvari neeksplodiranu

avionsku bombu tešku oko 70 kg uz pomoć drugova, Tode je stavio i pripremio za mehaničko dirigovano paljenje, potezanjem žice dugačke oko 60 metara.

Kad je sve bilo gotovo, sam je ostao kraj pruge i čekao. Četa je bila na obezbjeđenju. Dočekao je »mljekaru«, i uništio jedan od njenih vagona sa posadom.

U toku četvrte neprijateljske ofanzive 1943. godine, ustaška i druga neprijateljska propaganda uporno je tvrdila da su partizani pred uništenjem. Nikako nisu prestajali sa pričama da se u partizanima nalaze samo Srbi i da ih podržava samo srpski, ali ne i hrvatski narod. U lokalnim okvirima kao dokaz za to navodili su da se željeznička pruga ruši samo između Donjih i Gornjih Dubrava u Lužanjku. S tim u vezi Tode je pripremio minu, neopaženo je postavio pod skretnicu na izlasku iz željezničke stanice Generalski Stol prema Ogulinu i povukao se na susjedno brdo, odakle je posmatrao što će se dogoditi. Na izlasku vlaka iz stanice, naravno, dogodilo se što neprijatelj ni jednog momenta nije očekivao.

Nekoliko dana poslije te diverzije, Tode je malo dalje od bloka skretnice prema Donjim Dubravama, u običnu kartonsku kutiju natrpao zemlje i postavio je na prugu, Tako da se lako"može primijetiti. Više od pola dana k toj kutiji niko nije prilazio. Saobraćaj je stajao, Tode se sa još jednim drugom, Vladom Zatezalo-Macanom, na obližnjem brdu smijao. Neprijatelj je otkrio tu »minu« pa kad je Tode, poslije izvjesnog vremena, na drugom mjestu postavio po izgledu sličnu, grupa koja je pošla da vidi kakva je to mina, nikad se više nije vratila. Bila je to Todina »mina iznenađenja«, koja je eksplodirala i tri neprijateljska vojnika ubila.

Na sličan način Tode je iznenadio ustaše i na mostu preko Dobre kod Stativa. Naime, i na tome je mostu postavio »minu iznenađenja« tako što ju je maskirao kaputom. Ne sluteći ništa grupa ustaša, kad je naišla, iz radoznalosti je podigla kaput i tu završila, jer je mina eksplodirala i pobila ih.

U toku rata Tode je bio borac, diverzant i vođa diverzanske grupe za dejstvo na terenu 5. bataliona Kordunaškog partizanskog odreda, odnosno na terenu Karlovačkog partizanskog odreda... .

Tode je zbjegavao da se prihvati bilo kakve dužnosti. Znao je reći, da nije rođen za komandovanje, da ne voli da za bilo koga odgovara. Volio je da se »s bandom na sve moguće načine tuče«.

Početkom druge polovine 1943. godine, odlučeno je da se za diverzantska dejstva s područja Bosiljeva prema Karlovcu i okolini formira diverzantska četa.

Pošto je krajem januara 1943. godine primljen u KPJ. Tode je određen na dužnost političkog komesara čete. U to vrijeme, kad mu je saopćeno da je određen na dužnost komesara čete, a Rade Kukić na dužnost komandira, Tode je rukovodio diverzantskim kursom u Bosiljevu. Slušaoci kursa bili su predviđeni za popunu

čete. Kurs je bio pri kraju, i tada se desila tragedija. Eksplodirala je mina koju su pripremili za izvođenje diverzije. U toj tragediji, sa još osam drugova poginuo je 13. augusta 1943. i komesardi-verzantske čete Tode Jaković Zec, a da postrojenu četu nije ni vidio.

Milan Jaković

NARODNI HEROJ RADE JANJANIN

Rade Janjanin se rodio 1919. godine u selu Donje Dubrave — zaseoku Janjani. Bio je drugo muško dijete, po redu rađanja četvrto, od ukupno petero djece koliko ih je imala porodica Ostoje i Save Janjanin. Do drugog svjetskog rata niti jedno seosko domaćinstvo u Donjim Dubravama nije živjelo isključivo od zemljoradnje i stočarstva, jer samo tom djelatnošću nisu se mogla obezbijeditii potrebna sredstva za podmirenje svih svojih potreba. To je i bio osnovni razlog što su se prvenstveno muškarci nastojali da zaposle i rade van sopstvenog imanja, ali da ga ne napuštaju. Najveći broj je to ostvarivao zapošljavanjem na željezници. Rade potječe upravo iz takve porodice. Njegov je otac bio željeznički radnik — službenik, s porodicom je živio na svom seoskom posjedu i Radino djetinjstvo, dječaštvo i rano mladićko doba bilo je slično kao i ostale seoske djece i mladeži.

Po završenoj osnovnoj školi u Donjim Dubravama Rade je produžio školovanje u gimnaziji. Niže je razrede završio u Ogulinu, a više u Karlovcu gdje je školske 1937/38. godine i maturirao. Uslovi pod kojima je pohađao gimnaziju nisu bili laki. Svih osam godina je putovao. Odlazio je ranim jutarnjim vlakom, a vraćao se poslije podne između tri i četiri sata. Vremena za učenje na miru nije imao mnogo. Po dolasku kući obavljao je, srazmjerno svom uzrastu, i određene poslove svojstvene seoskom domaćinstvu.

Ljetnji i zimski školski raspusti za Radu nisu bili ono što su bili za njegove školske drugove čiji su roditelji bili bogati. Umje-

sto ljetovanja i sunčan ja na karlovačkoj ili nekoj drugoj plaži, on je školske raspuste provodio radeći kod kuće kao i većina drugih seoskih mladića i djevojaka. Ali, u poređenju s njima njegovo obrazovanje, kultura i znanje iz godine u godinu se uvećavalo. I pored toga on se ni u jednom momentu nije odvajao od sredine u kojoj je i s kojom je rastao. Bio je srednjoškolac koji je svojom jednostavnošću, neposrednošću, srdačnošću, drugarstvom i drugim lijepim vrlinama osvajao mlade i stare. Još kao đak osmog razreda karlovačke gimnazije došao je do prvih saznanja o postojanju Komunističke partije Jugoslavije, Saveza komunističke omladine Jugoslavije i revolucionarnog radničkog i omladinskog pokreta. Ta saznanja Rade nije zadržavao za sebe, već je s njima upoznavao one s kojima se u Dubravama najviše družio.

Ujesen 1938. Rade se upisao na Poljoprivredno-šumarski fakultet u Zagrebu. Odlaskom na studije njegova početna saznanja o Komunističkoj partiji i revolucionarnom pokretu, o ciljevima toga pokreta i oblicima političke borbe, o socijalističkoj revoluciji izvedenoj u Rusiji itd. ubrzano su se proširivala. Uporedo s time rastao je, i razvijao se i njegov moralno-politički lik, te ideološki učvršćivalo revolucionarno opredjeljenje. Bila je to neposredna posljedica Radinog povezivanja i aktivnog učestvovanja u revolucionarnim studentskim akcijama, prije svega na Poljoprivredno-šumarskom fakultetu u Kulturnom udruženju studenata pacifista, udruženju studenata ljevičara marksista.

Slijedeće 1939. godine u Donjim Dubravama je oformljen ogranak Seljačkog kola. Aktivan član toga ogranka bio je i student Rade Janjanin. To je bila organizacija u kojoj su se okupljale donjodubravske pristaše Samostalne demokratske stranke čiji je šef bio Adam Pribičević. Međutim, bila je to i legalna organizacija u kojoj su se okupljali i djelovali napredni omladinci i komunisti. On je organizovan i djelovao je, uglavnom, pod utjecajem Raše Stanisavljevića, koji je živio u Karlovcu i u to vrijeme bio član Okružnog komiteta KPH Karlovac. Rašo je preko Rade stalno podsticao donjodubravski ogranak Seljačkog kola na aktivno djelovanje. Sadržaj toga djelovanja obuhvatao je pripremanje i održavanje seoskih zabava. Program tih zabava sastojao se od tzv. pozdravnog govora, pozorišnog komada u izvođenju glumaca amatera i narodnog veselja. U toku 1940. i početkom 1941. godine u Donjim Dubravama su održane takve tri zabave. Na njima su izvedene predstave: Nušićeva »Muha«, Kočićev »Jazavac pred sudom« i Cankarev »Sluga Jernej i njegovo pravo«. Ulogu Jerneja tumačio je Raša Stanisavljević. Drugi vid te aktivnosti bilo je širenje i podsticanje na čitanje legalne i ilegalne štampe i literature s naprednim i revolucionarnim sadržajem.

Prvih mjeseci 1940. Rade je prvi put donio u Donje Dubrave na geštetneru umnožene ilegalne listove »Vjesnik«, »Srp i čekić«, što ih je izdavao Centralni komitet Komunističke partije Hrvatske.

SMRT RADE JANJANINA

Od teškog pjegavca umro je drug Rade Janjanin, zamjenik komesara V. Udarne Brigade, sekretar Divizijskog Komiteta K.P.H., prvoborac i jedan od organizatora narodno-oslobodilačkog ustanka na Kordunu.

Vijest o njegovoj smrti potresla je čitavu našu Diviziju. Svakome se srce stegnulo žaleći onoga divnoga čovjeka, onu mladost, snagu i dobrotu. Žalost i tuga obuzela je sve koji su ga poznavali, jer su sa njegovom ličnosti bili neraskidivo vezani u najtežim časovima, onda kada smo još bili slabi i u povoju. Drug Rade bio je jedan od onih boraca, koji je skoro 2 godine neprestano bio, u prvom borbenom redu, u najvećoj opasnosti i dijelio sa drugovima dobro i zlo. Izlažući se neprestanoj opasnosti bio je teško ranjen, ali se je opet vratio u redove svojih ljubljenih boraca i ostaje s njima sve do smrti.

Seljački sin, odan svome narodu i njegovoj borbi drug Rade svojim radom i zaslugama zaslužio je da postane član Komunističke Partije vrlo rano i vrlo mlad.

Savjestan, hladnokrvan i hrabar starješina, toplom drugarskom ophodnjom postao je vrlo omiljen i obljubljen u redovima naših boraca i čitavog naroda sa kojim je sarađivao. Kao partijski rukovodioc bio je neumoran, spreman i savjestan i sa njime je naša Partija izgubila jednog rijetko marljivog i sposobnog svojeg kadrovika, a naša Divizija najsposobnijeg partijskog rukovodioca.

Praznina koja je nastala u rukovodećim redovima naše Divizije smrću druga Rade, ne će se nikada moći ispuniti. Mi smo izgubili starješinu, druga, borca i partijskog rukovodioca, čije sposobnosti, volja i ljubav prema svetoj narodno-oslobodilačkoj borbi i našem narodu služi kao najsvijetliji primjer svima starješinama i borcima.

NEKA JE SLAVA DRUGU RADI JANJANINU!

Kasnije je to bila stalna praksa sve do rata 1941. godine. Širenjem tih listova Rade je u Donjim Dubravama, a prije svega u sredini u kojoj se najviše kretao, u stvari djelovao kao komunistički agitator i propagator, iako formalno tada još nije bio član Komunističke partije.

U danima aprilskog rata 1941. godine kod naroda Donjih Dubrava vladala je zbunjenost i veliki strah od neizvjesnosti šta ga već sutra čeka i šta će biti u budućnosti. U svemu tome ipak je najporaznije djelovala vijest koja je 10. aprila 1941. godine u popodnevnim satima stigla preko trake telegrafskog aparata željezničke stanice u Donjim Dubravama. Tom su depešom, obavještavane sve željezničke stanice na pruzi Zagreb—Rijeka, odnosno Split, da su njemačke trupe ušle u Zagreb, da se Hrvatska otcjepljuje od Jugoslavije i postaje nezavisna država itd. Ta se vijest veoma brzo proširila po svim zaseocima Donjih Dubrava. U tim danima mladi i stari s velikim su interesovanjem očekivali šta će reći i šta misli najškolovaniji stanovnik Donjih Dubrava. Nisu bili iznevjereni. Rade je savjetovao narod da se pri nailasku fašističke vojske ne okuplja kraj ceste i željezničke pruge, već da se sklanja, da se ne odaziva na pozive, niti da sluša što zahtijevaju i govore organi ustaške vlasti. Tvrdio je da ono što je nastalo dolaskom Nijemaca i Talijana ne može i neće dugo ostati.

Krajem aprila 1941. godine Rade je primljen u Komunističku partiju Jugoslavije. Odluku o tome saopštio mu je Rašo Stanislavljević. Pored razgovora o nastaloj situaciji tada, dogovoreno je da se što je moguće prije, i u tajnosti, u Donjim Dubravama formira partijska ćelija, kao što je bilo učinjeno na području Gornjih Dubrava. Tokom maja, juna i dijelom jula Rade je djelovao u smislu ostvarivanja tog organizaciono-političkog zadatka. Njegovom inicijativom i zalaganjem u prvoj polovini jula došlo je do sastanka na kojem su, pored njega, učestvovali Raco Rebić-Pajin, Rade Mirić Lugan, Mića Mikašinović Ćibin i Milan Jaković. Na sastanku se razgovaralo o nastalim prilikama, naravno, na način i na nivou koji je odražavao tadašnja znanja i shvatanja učesnika. Bilo je dogovoreno da se drugi sastanak održi za desetak dana u livadama između zaseoka Mikašinovići i Vučak. Rade je želio da se na tom drugom sastanku prijemom u Partiju trojice novih drugova oformi prva partijska ćelija Donjih Dubrava. Međutim, to nije ostvareno kako je bilo zamišljeno. Sve je bilo poremećeno pojačanim terorom ustaških zlikovaca nad srpskim narodom i svim drugim poštenim i progresivnim ljudima u Hrvatskoj, posebno nad komunistima.

U Karlovcu je pohapšeno, potom likvidirano, više komunista među kojima i Rašo Stanisavljević. Komunisti braća Simo i Branko Karapandža, da bi izbjegli takvu sudbinu, sklonili su se s područja Gornjih Dubrava. U tim prilikama gotovo svaki muškarac, koji je imao bilo kakve mogućnosti, nastojao je da se privremeno bilo gdje skloni. Rade krajem jula 1941. godine s propusnicom, koju mu je poslala sestra, otputovao je za Beograd. Vratio se noću između 4. i 5. oktobra 1941. godine, kada je bila razoružana domobranska posada na željezničkoj stanici Donje Dubrave.

Kada se vratio iz Beograda, Rade se zajedno s Đurom Zatezalom-

- Judom i Simom Karapandžom odmah angažovao oko formiranja

i

i organizacionog učvršćenja Dubravskog partizanskog odreda. Po formiranju u odredu je bila osnovana i partijska ćelija. Prvi sekretar ćelije bio je Rade Janjanin. Bila je to njegova početna partijsko-politička funkcija u partizanskim jedinicama. Međutim, Rade se na toj dužnosti nije zadržao ni pun mjesec dana. U diverzantskoj akciji, koju je noću između 6. i 7. novembra 1941. godine na željezničkoj pruzi između Gornjih Dubrava i Tounja izveo Dubravski partizanski odred, Rade je teško ranjen. Bila je to akcija kojom se željelo ne samo onesposobiti prugu za saobraćaj, već i obilježiti 24. godišnjicu velike oktobarske socijalističke revolucije.

Radino liječenje je trajalo više mjeseci. Zapravo, tek krajem marta 1942. godine, bio je sposoban za sve napore što ih je nametao narodnooslobodilački rat. Prvih dana aprila 1942. godine upućen je na dužnost politkomesara 3. bataljona 2. kordunaškog partizanskog odreda. U tom bataljonu je ostao oko 4 mjeseca, a potom postavljen na dužnost zamjenika politkomesara, odnosno partijskog rukovodioca pomenutog odreda i bio kooptiran u Kotarski komitet KPH za Veljun.

Većina boraca i starješina odreda, čiji je partijski rukovodilac bio Rade Janjanin, ušla je u septembru 1942. godine u sastav novoformirane 5. kordunaške brigade. Dužnost zamjenika političkog komesara, odnosno partijskog rukovodioca te brigade, bila je povjerena Radi, a nakon formiranja 8. kordunaške divizije — novembra 1942. godine, i dužnosti sekretara Divizijskog komiteta. Te političke funkcije Rade je obavljao do prvih dana maja 1943. Umro je 2. maja 1943. u 24. godini života od opake zarazne bolesti — pjegavog tifusa.

Vijest o Radinoj smrti duboko je potresla borce i starješine 8. kordunaške divizije i drugih jedinica naroda Korduna, a posebno ljude u njegovim rodnim Dubravama. Svima se srce stezalo žaleći tog divnog, mladog, iskrenog, poštenog, odlučnog, beskompromisnog i principijelnog, upornog, istrajnog i hrabrog čovjeka, borca, partijsko-političkog radnika i rukovodioca. Isticao se neumornošću u partijsko-političkom radu, ljudskom toplinom, drugarskim ophođenjem i poštovanjem ličnosti s kojima je radio i sarađivao. Zbog tih i drugih vrlina bio je veoma omiljen kako među borcima i starješinama vojnih jedinica u kojima se nalazio, tako i među narodom koji ga je poznavao. Zbog toga što je sve svoje umne i fizičke mogućnosti, znanje i sposobnosti, nesebično podređivao interesima oružane borbe, ostao je u živoj uspomeni svojih drugova i saboraca kao svijetao lik i jedan od najsposobnijih partijsko-političkih rukovodilaca u 8. kordunaškoj udarnoj diviziji.

Milan Jaković

DUŠAN B. LALIC B0JD2IJA

Rođen je 15. 10. 1920. godine u selu Ponikve u porodici u kojoj je bilo sedmero braće i jedna sestra. Svi su živjeli sa ocem i majkom, osim Dušana, koji je 1938. otišao u podoficirsku — artiljerijsku školu koju je i završio 1940. godine. Unaprijeđen u čin artiljerijskog podnarednika, raspoređen je na službu u garnizon Skoplje.

Divizija u čijem je sastavu bila njegova jedinica, vodila je borbu svega nekoliko dana na jugoslavensko-bugarskoj granici, nakon čega je odstupala prema Skoplju i veoma se brzo raspala. Vojska i starješine su se snalazili kako je tko znao, samo da ne padnu u zarobljeništvo. Dušan se našao na teritoriji Makedonije. Na svakom koraku prijetila je opasnost da ga presretnu petokolonaši, zarobe i predaju Nijemcima ili Talijanima, ili da bude ubijen.

Krenuo je pravcem Skoplje — Šar-planina — Kosmet i dalje pravcem u svoj rodni kraj. U okolini Šar-planine, presrela ga je već organizovana patrola Šiptara, uzela mu oružje i vojničko odijelo, a dali mu civilno. To je Dušanu dobro došlo, jer lakše se kretao u civilnom odijelu nego u vojničkom. Uspio je doći u svoj rodni kraj, u svoje Ponikve, krajem aprila 1941. godine.

Našao je u Ponikvama svoje poznanike i komšije koji su isto tako uspjeli da se vrate kući iz bivše vojske, i da izbjegnu zarobljeništvo. Doznao je da je proglašena »Nezavisna Država Hrvatska« u kojoj glavnu vlast imaju ustaše i poglavnik Pavelić. Pošto se ustaška vlast donekle sredila, počelo je hapšenje, ubijanje i pljačkanje srpskog naroda. U srpskim selima, nastao je opći strah i neizvjesnost. Dušan dolazi na ideju da napadnu žandare, koji su po selu skupljali oružje i uniforme bivše jugoslovenske vojske, ali mu to nisu dozvolile komšije, bojeći se veće odmazde ustaša.

Krajem 1941. godine selo Ponikve se čvrsto povezuje sa organizatorima ustanka. Dušan sa grupom svojih drugova dolazi u Dubravski partizanski odred. Grupa u prvim akcijama se pokazala veoma hrabrom a posebno se ističu Dušan i Nikica Lalić i Milan Vignjević. Teško ih je razdvojiti po hrabrosti. (Posebno se isticao Nikica Lalić koji je bio najstariji, a pored toga, bio je narednik bivše vojske i njegovo vojničko znanje bilo je iznad njihovog).

Dolaskom ove grupe boraca iz Ponikava u Dubravski partizanski odred, veza sa Ponikvama postaje čvršća, stvaraju se organizacije SKOJ-a i ćelije KPJ. Selo postaje čvrst oslonac partizanskog odreda i jedna od čvrstih veza sa hrvatskim selima, Bosiljeva, Gorskog kotara, a isto tako i sa Slovenijom.

Dušan Lalić bio je u ljeto 1942. određen da ide u novoformiranu brigadu Hrvatske. Prilikom rastajanja sa Dušanom cijela četa je žalila. Međutim, nakon nekoliko dana Dušan se vratio sa još par drugova na opće zadovoljstvo svih.

Poslije rasformiran ja »Dubravske« 3. čete 1. bataljona Kordunaškog partizanskog odreda Dušan Lalić sa većim brojem drugova iz ove čete odlazi u novoformiranu 2. kordunašku brigadu. U brigadi je našao mogućnost da dođe do omiljenog oružja o kome je uvijek volio da priča, a koga je dobro upoznao u artiljerijskoj podoficirskoj školi. Postaje komandir voda topova u 2. brigadi. U svim akcijama veoma uspješno gađa ciljeve. Vrijedi pomenuti slučaj, u borbi sa četnicima u Ličkoj Jasenici. Komandant brigade naređuje komandiru voda topova Dušanu Laliću, da tuče topom crkvu, u koju su se sklonili četnici kao u tvrđavu i iz nje dejstvuju. Dušan pita komandanta: A gdje da tučem? Komandant odgovara: U crkvu. Dušan kaže: Nije to meni dovoljno, reci mi da li u vrata, u prozor. Komandant se začudio. Nakon nekoliko sekundi, Dušan iz topa pogodi u vrata crkve, a poslije toga, svi četnici su se predali.

U toku četvrte ofanzive, koja je za krajeve Korduna i Banije bila najstrašnija, Dušan je sa 2. brigadom 8. kordunaške divizije, pod stalnom borbom, odstupao na pravcu: Barilović — Slunj — Drenovača. U tim borbama istrošila se artiljerijska municija i Dušan nije mogao više da tuče neprijateljske tenkove. Teška srca primio je naređenje da zakopa svoje omiljene topove i sa svojim vodom da nastavi borbu kao pješadija.

Vjerujem, da mu je to bilo najteže naređenje, koje je morao izvršiti. Osjećao se kao da sahranjuje najmilije drugove ili rođake. U teškoj borbi na Drenovači, teško je ranjen od granate neprijateljskog topa i sa teško oštećenom kičmom prebačen u bolnicu, gdje poslije nekoliko dana umire. Krajem februara 1943. godine sahranjen je u zajedničku grobnicu, kraj bolnice u Belom Potoku. Tako se završio životni i borbeni put jednog od primjernih rodoljuba i članova slavne KPJ.

Raco Rebić

BRANKO S. KARAPANDŽA

Branko S. Karapandža, rodio se januara 1919. godine u Gornjim Dubravama (Jusići). Potiče, za tadašnje prilike, iz bogate seosko-trgovačke porodice.

U desetoj godini života ostao je bez oca Sime.

U Gornjim Dubravama 1929/1930. godine završio je osnovnu školu uz veliku pomoć i brigu majke Jelene.

Niže razrede gimnazije završio je u Ogulinu, a više u Karlovcu gdje je školske 1937/1938. godine i maturirao.

Kao đak viših razreda gimnazije uključio se, i tokom 1937. i 1938. godina aktivno učestvovao u naprednim revolucionarnim omladinskim aktivnostima karlovačkih srednjoškolaca, koje je poticala i usmjeravala partijska i skojevska organizacija. Tada dolazi i do prvih marksističkih saznanja o revolucionarnom pokretu, o organizaciji SKOJ i KPj kao ii o ciljevima za koje se bore.

U skladu sa tadašnjim svojim znanjima i mogućnostima Branko Karapandža je svojim Dubravcima objašnjavao potrebe političke borbe za socijalnu i nacionalnu ravnopravnost. Posjećuje pojedine ugledne ljude u zaseocima Gornjih Dubrava, Ponikava i Trošmarije i sa njima raspravlja o političkim pitanjima s ciljem da ih pridobije sa svoja idejna shvatanja i opredjeljenja. Zbog takve aktivnosti, za njega se već kao đaka sedmog i osmog razreda gimnazije počelo govoriti da je komunista. On je zaista bio jedan od prvih mladih dubravskih intelektualaca koji je na području dubravske općine počeo širiti istinite vijesti o KPJ-e, oktobarskoj socijalističkoj revoluciji, SSSR-u i djelovati kao komunistički agitator.

T&ajem ljeta 1938. godine, u Gornjim Dubravama je formiran ogranak »Seljačkog kola«. To je bila organizacija u kojoj su se okupljale malobrojne pristaše Samostalne demokratske stranke s ciljem unapređenja kulturno-prosvjetnog rada i djelovanja na selu. Međutim, bila je to i organizacija u kojoj su se okupljali i djelovali napredni omladinci i komunisti. U stvaranju toga ogranka i otvaranju njegove čitaonice, a po uputstvima Raše Stanisavljevića i Ive Marinkovića, tada rukovodilaca karlovačke partijske organizacije, aktivno je~ucestvovao~T Branko Karapandža.

U jesen te godine Branko se upisao na pravni fakultet u Beo-

gradu, tako da se njegova politička aktivnost u Dubravama uglavnom odvijala za vrijeme raspusta.

Odlaskom na studije, tadašnja Brankova saznanja o .Komunističkoj partiji, revolucionarnom radničkom i omladinskom pokretu, 0 ciljevima i oblicima političke borbe, ubrzano su se proširivala. Učvršćivalo se njegovo marksističko revolucionarno opredjeljenje. Branko su uključuje veoma aktivno u revolucionarne aktivnosti studenata beogradskog Univerziteta.

Zapažen je i provjeren u više revolucionarnih studentskih demonstracija i drugim naprednim aktivnostima, Branko je primljen 1940. godine u KPJ-e.

U vrijeme raspadanja kraljevine Jugoslavije, aprila 1941. godine Branko se zajedno sa bratom Simom i majkom nalazio kod kuće u Gornjim Dubravama. Nekoliko dana poslije proglašenja NDH-e kod Branka i Sime u Gornje Dubrave došao je sekretar OK KPH Karlovac Ivo Marinković. Sa njima je, između ostalog, razgovarao (^mogućnostima stvaranja partijske organizacije kojom bi se, u organizacionom smislu, pokrilo cjelokupno područje dubravske općine.

Branko je neposredno radio na pripremi sastanka na kome je uz prisustvo člana OK KPH Karlovac Raše Stanisavljevića 27. aprila 1941. godine u Dubravama formirana prva ćelija KPJ-e.

Poslije formiranja ćelije, Branko je zajedno sa bratom Simom nastavio da djeluje u smislu ostvarivanja dogovorenih političko--organizacionih zadataka sve dok se, zbog ustaškog terora, nisu morali privremeno skloniti iz Dubrava.

Obojica su, naime, početkom juna 1941. godine otišli u rodni kraj svoje majke, potom Branko u Ljubljanu, a Simo na Sušak, odakle se krajem augusta vratio u Dubrave.

U Ljubljani, Branko se tokom jula 1941. godine povezao sa gradskom partijskom organizacijom i uključio se u ilegalni partijski rad. Jedno vrijeme je bio na dužnosti sekretara rejonskog komiteta KPS za rejon željezničke stanice Ljubljana i kao takav uključen je i u rad OF na ljubljanskom univerzitetu.

U maju 1942. godine Branko je bio određen za komandanta »Narodne zaštite« u Ljubljani i istovremeno uključen u rad (kao član) Varnosne obaveštajne službe (VOS). U sklopu zadataka formirao je i udarne grupe, koje su uspješno izvršile više sabotažnih akcija.

Nekoliko mjeseci kasnije, zbog toga što je bio »kompromitovan« 1 kao takav u opasnosti da bude uhapšen, Branko je upućen u Dolomitski partizanski odred. U tome Partizanskom odredu, do marta 1943. godine obavljao je dužnost politkomesara bataljona, a potom politkomesara odreda. Kad je formirana Brigada »Tone Tomšića« određen je na dužnost zamjenika politkomesara brigade, odnosno za partijskog rukovodioca. Kratko vrijeme je istu dužnost vršio i u Brigadi »Franca Prešerna« kao i dužnost komandanta te brigade.

U oktobru 1943. godine postavljen je na dužnost pomoćnika (zamjenika) politkomesara 31. partizanske divizije NOV-e. Na toj je dužnosti bio do marta 1944. godine. Tada je teško ranjen. Njegovo liječenje trajalo je više mjeseci, sve do oslobođenja zemlje. Od zadobijenih rana Branko je ostao ratni vojni invalid.

Poslije oslobođenja, Branko je određen za člana Stalne vojne misije FNRJ pri Kontrolnom savjetu za Njemačku u Berlinu. Kroz nepune tri godine rada u vojnoj misijii u Berlinu, stekao je mnoga iskustva i obogatio svoja znanja, koja su mu koristila u toku čitavog njegovog službovanja. Tako je uvidjevši da mu je za uspješno obavljanje radnih zadataka neophodno znanje stranih jezika, naučio njemački, engleski i francuski jezik, a služio se i ruskim i italijanskim.

Uporedo sa učenjem stranih jezika, poslije povratka iz Berlina završio je pravni fakultet. Nekoliko godina kasnije odbranio je doktorsku tezu »Međunarodni monetarni fond i intervalutarni odnosi«.

Od 1948. do 1950. godine bio je na dužnosti u OZN-i za Jugoslaviju. Radio je na zadacima međunarodnog karaktera.

Od 1950. do 1958. godine Branko je bio na rukovodećim dužnostima u Saveznom sekretarijatu za spoljnu trgovinu i Saveznom sekretarijatu za inostrane poslove. U raznim organizacionim jedinicama tih sekretarijata radio je na političkim, ekonomskim i socijalno-humanitarnim pitanjima, uvijek sa zapaženim uspjehom. Zbog toga je određen na dužnost savjetnika za ekonomska i socijalna pitanja u Stalnoj misiji SFRJ pri UN u Njujorku, gdje je ostao do 1962. godine.

U toku službovanja u misiji pri UN, Branko je, pored uspješno obavljenih poslova za koje je bio zadužen, bio biran i za reportera Komiteta za uspostavljanje Fonda UN za ekonomski razvoj, druge godine za predsjednika Programskog komiteta UNICEF, a kasnije i za predsjednika Komiteta za financijska i budžetska pitanja UNICEF-a.

Održao je niz predavanja na američkim univerzitetima o društveno-političkim pitanjima u Jugoslaviji i o raznim međunarodnim problemima.

Prije povratka iz Njujorka, 1962. godine, do oktobra 1965. godine bio je na dužnosti u Saveznom Sekretarijatu za inostrane poslove, a tada je postavljen na dužnost izvanrednog i opunomoćenog ambasadora SFRJ u Nigeriji. Na dužnosti ambasadora u Nigeriji ostao je do oktobra 1969. godine. Bila je to njegova prva potpuno samostalna diplomatska funkcija.

Poslije povratka iz Nigerije, 1969. godine, Branko je do 1975. godine radio u Saveznom Sekretarijatu za inostrane poslove kao specijalni savjetnik.

Branko je 1975. godine imenovan za ambasadora u Novom Zelandu. Pored toga, bio je akreditovan u Fidžiju i Zapadnoj Samoi.

Bilo je to novo i do tada nedovoljno poznato područje. Branko se na njemu brzo snašao. Na dužnosti u Novom Zelandu bio je do 1979. godine, a potom se vratio u zemlju.

Nakon povratka u zemlju, dvije je godine bio na dužnosti u SSIP-u, a u aprilu 1981. godine je prešao na rad u Izvršno veće SR Slovenije. Ustvari, to je bilo samo formalno premještenje, jer već tada je Brankovo zdravstveno stanje bilo teško narušeno.

Ubrzo poslije povratka iz Novog Zelanda Branko je obolio od teške bolesti. Dugotrajna i teška bolest nadvladala je Brankov organizam i njegovu želju za životom. Umro je 30. decembra 1984. godine, nepun mjesec dana prije nego je navršio 66. godina života.

Branko Karapandža-Matijažek, kako mu je bilo ilegalno ime dok je radio i djelovao u okupiranoj Ljubljani, i po kome ga znaju njegovi saborci iz Slovenije, svojim je radom i borbom, ličnim životom i drugim ljudskim vrlinama, do kraja svoga života, stalno potvrđivao da pripada revolucionarnoj generaciji intelektualaca, koji su se od svoje najranije mladosti opredijelili i slijedili ideje KPJ na čelu sa Josipom Brozom Titom.

Milan S. Jaković

SJEĆANJE NA SKOLSKOG DRUGA BRANKA KARAPAND2U

Druga polovina tridesetih godina ovog vijeka obilježena je u našoj zemlji veoma intenzivnim previranjima u političkom i društvenom životu. Težnja ka progresu i slobodi postala je svakodnevna preokupacija svakog naprednog čovjeka.

Ostvarenje tih težnji i ideja povlačilo je za sobom i nove sadržaje i oblike političke borbe kao i nove snage koje bi bile nosioci te borbe. Raste i svijest radničke klase o svojoj društvenoj ulozi, jača njen politički ugled izražen kroz djelovanje tada već ojačane KPJ i organizacije mladih SKOJ-a, koji su sebi stavili u zadatak preobražaj društva i borbe za bolji život i tako postali ono neophodno jezgro oko koga su se okupljale sve progresivne i revolucionarne snage tadašnjeg jugoslavenskog društva.

Karlovac, kao jak administrativni, ali i industrijsko-kulturni centar nije ostao van ovih svih previranja i zbivanja. Uz relativno brojnu radničku klasu, a i relativno velik broj inteligencije — studenata i đaka, uslovili su da je grad postao centar revolucionarne i marksističke aktivnosti. Broj omladinaca u skojevskoj organizaciji u školama i fabrikama zaista je bio velik pa ni rezultati rada SKOJ-a nisu izostali što su događaji kasnije i potvrdili. Među tim mladim

aktivistima — skojevcima bilo je i onih koji su se već tada isticali po nekim svojim izuzetnim vrlinama i sposobnostima.

Danas, poslije toliko godina od tih dana nema ni jednog od članova skojevske organizacije iz Karlovca koji ne bi izdvojio kao posebnu ličnost, aktivistu SKOJ-a Branka Karapandžu, đaka karlovačke gimnazije od 1934—1938. godine. Svi ti skojevci karlovačke gimnazije bili su beskrajno odani ideji i pokretu kome su pripadali i svaki na svoj način doprinosio je zajedničkoj borbi, ali kvalitete koje je posjedovao Karapandža bili su zaista izuzetni.

Branko je bio odličan đak. Imao je oštar um i lucidan duh i posjedovao široku opću kulturu. Po prirodi je bio veoma veseo čovjek. Volio je pjesmu i dobar vic. Bio je širokogrud i imao je puno razumijevanje za sve nedostatke i slabosti koje su svojstvene mladim ljudima. Bio je u pravom smislu masovik — ali nikad sa ambicijama da bude neprikosnoveni lider. Uvijek sa smijehom na licu plijenio je ljude i okolinu. Bio je uspješan govornik. Nije se mogao zamisliti sastanak literarne sekcije đaka karlovačke gimnazije, a da on ne bi uzeo riječ i da problem i diskusiju nije sveo na marksističke postavke i diskusiji dao revolucionarnu obojenost. Literarna sekcija bila je njegova velika ljubav i njegovo djelo. Bilo je na toj sekciji i oštrih polemika sa nosiocima drugih ideologija, ali urođena sugestivnost i dobro poznavanje literature i teorije obezbjeđivalo mu je uvijek premoć nad protivnicima.

U to doba politički život u Jugoslaviji bio je veoma intenzivan i u redovima građanskih partija, te je tako došlo do udružene akcije demokratskih građanskih partija u borbi protiv vladajućeg režima. Jedna od tih partija bila je i Samostalna demokratska stranka sa svojom organizacijom »Seljačko kolo«. Jedan od načina djelovanja KPJ bio je i taj što je partija ubacivala u građanske partije i njihove institucije svoje odabrane ljude. Tako je i Branko Karapandža bio zadužen za rad u omladinskoj organizaciji Seljaškog kola. Tu je, kao masovik, došao do punog izražaja. Ta organizacija je putem zborova, priredbi, kulturnog i političkog rada vršila snažan uticaj uglavnom na srpske seljačke mase. Od većih i uspješnijih takvih priredbi u to doba treba spomenuti one koje su održane u Dubravama i Krnjaku. Tu je Branko dao pun doprinos i zaslužan je za njihov pun kulturno-politicki uspjeh. Desetine skojevaca karlovačke gimnazije sa radničkim tamburaškim orkestrom i sa govorima i parolama, koje su bile uglavnom skojevsko-partijske, prisustvovalo je na zborovima zahvaljujući Branku i njegovim organizacionim sposobnostima. Bio je to takav uspjeh da se o tome govorilo u svim sredinama.

Otvaranje knjižare »ATHENEUM« u Karlovcu bilo je također značajan događaj za Karlovac i okolinu, jer je ta knjižara postala, maltene, marksističko-diskusioni klub. I tu je Branko, kao već donekle teoretski izgrađen omladinac, uzimao vidnog učešća, i tu

je oštrio svoj inače vispreni i revolucionarni duh. U to vrijeme već je nekako započinjala borba na književnoj ljevici i trebalo je mnogo napora da se partijski stavovi oživotvore i sprovedu u djelo. I tu je Branko opet bio među prvima.

Kao masovik nije se samo zadovoljavao da se kreće u studentskoj i đačkoj sredini, već je odlazio među radnike prilikom njihovih kraćih štrajkova — prilikom »out-lock« Jakilove fabrike u Karlovcu i drugdje.

Takođe treba reći da nije izostala njegova aktivnost ni u Sokolskoj organizaciji koja je takođe bila pogodno mjesto za rad sa mladim ljudima.

Koliko je bio zaokupljen i zanijet širenjem naprednih socijalističkih ideja može da posluži za dokaz i to što je poslije mature 1938. godine krenuo biciklom na put po Jugoslaviji i stigao do Makedonije. Svagdje, gdje je došao i noćio u selu, skoro uvijek je uspjevao da skupi grupu mladih ljudi i da održi kratko predavanje ili govor, uvijek intoniran socijalističkim revolucionarnim idejama.

Ratković A. Milutin

MARTA KARAPANDŽA

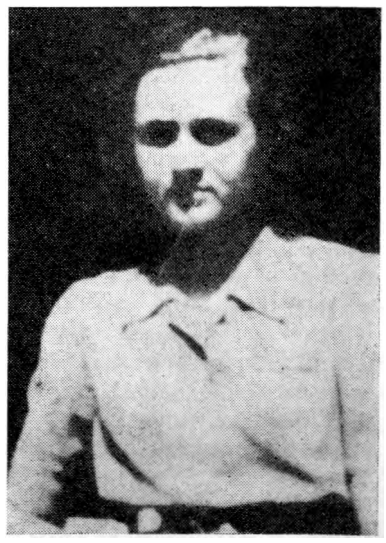

Marta Karapandža rođena je 1921. godine u Gornjim Dubravama u zaselku Karapandže. Martin otac Miloš Karapandža bio je radnik, a kasnije službenik na željeznici. Do 1932. godine sa suprugom Jelenom i djecom stalno je živio u zaselku Karapandže, a tada je sa porodicom odselio iz Gornjih Dubrava i nastanio se u Selcu kraj Karlovca gdje je živio do fašističke okupacije.

Jula 1941. godine Martinog oca Miloša sa drugih 1285 Srba ustaše su ubile u Banskom Grabovcu. Poslije toga zločina Martina majka Jelena sa djecom otišla je iz Karlovca u svoje selo Karapandže u Gornjim Dubravama.

Marta je završila osnovnu školu u Gornjim Dubravama, a u Karlovcu 4 razreda gimnazije, položila malu maturu i upisala se na trgovačku akademiju, koju je završila 1940. godine.

U završnom razredu Trgovačke akademije Marta je došla do prvih saznanja o revolucionarnom radničkom i komunističkom pokretu. U tom joj je najviše pomagao brat od strica Simo Karapandža, karlovački srednjoškolac i skojevac.

Poslije povratka u Gornje Dubrave, Marta je do decembra 1941. godine živjela zajedno sa majkom, dvije sestre i dva brata.

Krajem decembra 1941. godine otišla je u Zagreb. U Zagrebu se, prema kazivanju Mile Vucelića, zaposlila prvo u privatnoj knjižari u Petrinjskoj ulici, a zatim u poduzeću »Ulje plod«.

Nedugo po dolasku u Zagreb Marta se povezala s partijskim aktivistom Ivicom Mučjak i uključila u ilegalni rad zagrebačkih komunista. Ivica Mučjak joj je sve do svog odlaska u partizane davao zadatke koje je Marta prema njegovom sjećanju veoma hrabro i disciplinovano izvršavala. Najviše je radila na prikupljanju priloga za NOP, nabavci lijekova i drugog sanitetskog materijala, te rasturanju partijskog propagandnog materijala. Obavljala je kao komunista kurirsku dužnost i radila na partijskim vezama. Češće je putovala u Karlovac i vraćala se sa vijestima i novostima o razvoju i uspjesima NOP-a na Kordunu i u drugim ustaničkim krajevima.

Kada su ustaše narod Gornjih Dubrava provodile u ustaški logor Sisak aprila 1943. godine i nekoliko dana ga držale u zatvorenim željezničkim vagonima u Zagrebu — Borongaju, bez hrane i vode, Marta je bila jedan od organizatora akcije Crvenog križa za pružanje pomoći uhapšenom narodu.

Mile Vucelić se sjeća da je Martu ustaškim agentima prokazao njezin stanodavac Janko, bivši žandar. Ustaški agenti su je poslije više uzastopnih provokacija juna 1943. uhapsili.

Odvedena je u zatvor ustaške nadzorne službe na trg »N« gdje je saslušavana i mučena. Marta nije htjela odati nikoga od svojih saradnika. Izvršila je samoubistvo skočivši kroz zatvorski prozor s drugog kata. Tako je u 22 godini svoj životni put završila mlada i hrabra djevojka Marta Karapandža boreći se za slobodu, bratstvo i jedinstvo jugoslovenskih naroda.

Milan Jaković

POLITIČKI KOMESAR PARTIZANSKOG ODREDA I ČETE »DUBRAVE« SIMO KARAPANDŽA

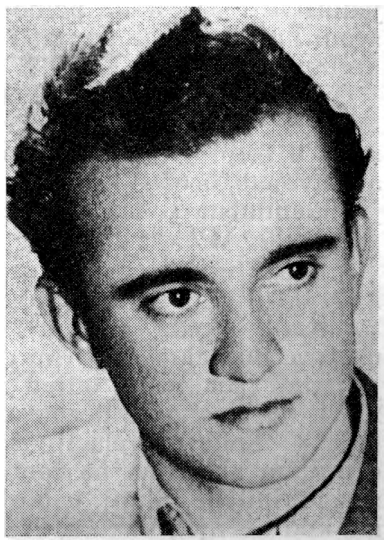

Simo Karapandža rođen je 1920. godine. Potječe iz seljačke porodice. Osnovnu školu završio je u Gornjim Dubravama, a gimnaziju u Karlovcu. Još kao srednjoškolac u Karlovcu uključio se u napredni radnički pokret grada, a kao sedmogimnazijalac postao je član SKOJ-a u karlovačkoj gimnaziji. Taj mladi revolucionar bio je urednik gimnazijskog lista »Naš glas« koga je policija često zabranjivala zbog njegovog revolucionarnog sadržaja. Tako u broju 1 od 1938, Simin brat Branko, u članku »Ciljevi i zadaci omladine«, pored ostalog piše: »Danas ne znamo što nam donosi sutra .. . Stoga je danas potrebnije nego ikada da omladina bude svjesna svojih zadataka. Budimo omladina koja će zastupati interese svoga radnog naroda, budimo omladina na čija usta će govoriti milioni!«

Simo je i jedan od organizatora demonstracija maturanata gimnazije 1938. i 1939. godine. Po završetku srednje škole nastavlja studij u Zagrebu na Visokoj ekonomskoj školi gdje je među studentima vrlo brzo zapažen kao skojevac i komunist.

U rodnom kraju ističe se kao napredni intelektualac i organizator »Seljačkog kola« u srpskim selima i »Seljačke sloge« u hrvatskom selu Trošmarija.

Zbog širenja lijevo orijentirane literature i letaka bio je hapšen nekoliko puta i suđen zatvorom 1939. godine. Nisu bile rijetke premetačine žandara u njegovoj rodnoj kući.

Kao komunist na Visokoj ekonomskoj školi u Zagrebu bio je izabran u ljevičarski odbor studentske organizacije. Kroz »Seljačko kolo« i »Seljačku slogu« širio je uticaj KP u svom rodnom kraju i objedinjavao hrvatsku i srpsku omladinu. Održavao je neprekidne veze svog kraja s OK KPH za Karlovac preko sekretara prof. Ive Marinkovića i člana OK KPH Raše Stanisavljevića.

Okupacijom zemlje i proglašenjem NDH, uz prisustvo i pomoć Ive Marinkovića i Raše Stanisavljevića, već u aprilu 1941. godine formirana je organizacija KPH u Gornjim Dubravama ^iji prvi sekretar postaje Simo Karapandža.i U najtežim danima neumorno

radi na organizaciji **ustankau** Dubravama, Ponikvama i Trošmariji.

' Upoznaje stanovništvo hrvatske i srpske narodnosti s novonastalom političkom situacijom i ciljevima KPH.

Simo Karapandža ima velike zasluge za očuvanje i učvršćenje jedinstva i uzajamne pomoći hrvatskog i srpskog stanovništva u svom kraju. Bio je poznat i u hrvatskim i srpskim selima kao sekretar organizacije KPH.

Organizator je u skupljanju oružja i priprema oružanog ustanka u Dubravama i Ponikvama. Jedan je od najzaslužnijih komunista u Dubravama za organizaciju skojevskih i partijskih ćelija, a razvojem oružane borbe i jedan od najvrednijih i najzapaženijih komunista u organizaciji narodnooslobodilačkih odbora i organizacije AFŽ.

Kao sekretar partijske organizacije ima vidan udio u stvaranju i organiziranju Partizanskog odreda »Dubrave«. Formiranjem partizanskog odreda oktobra 1941. Simo je izabran za političkog komesara. Sudjeluje u prvim diverzantskim i pružanim akcijama koje izvodi partizanski odred na najosjetljivijem mjestu za okupatore tj. na glavnoj željezničkoj pruzi i cesti Zagreb — Rijeka, Zagreb — Split na relaciji između Karlovca i Ogulina. Ističe se u oružanim akcijama na žandarmerijske postaje, u borbi za Perjasicu, Primišlje, Slunj, u borbama kod Veljuna i Blagaja, u borbama kod Gornjeg Vakufa, Prozora Prenja i na Neretvi.

1941. godine na dužnosti političkog komesara u odredu organizira punkt CK KPH u Gornjim Dubravama.

Održava neprekidnu partijsku vezu u 1941. i 1942. godini s OK KPH u Karlovcu putem kurira, bilo željezničkih radnika, komunista ili simpatizera u domobranskim jedinicama. Tim vezama već 1941. godine, a naročito 1942. dolaze u Dubrave i dalje na oslobođeni teritorij Korduna simpatizeri, komunisti i istaknute partijske ličnosti, organizatori NOP u Hrvatskoj. U Dubrave pored ostalih dolazi i Vladimir Popović, Veliko Kovačević, Ivo Marinković i niz drugih revolucionara iz Zagreba i Karlovca putem veze koju Je organizirao sekretar partijske organizacije i politički komesar u Dubravama Simo Karapandža.

I u najtežoj situaciji kada je iz partizanskog odreda »Dubrave« poginulo u jednoj noći osam boraca, istaknutih komunista, Karapandža se vrlo uspješno snalazi. Glavni teret pao je na njega i na još nekoliko komunista. On uspijeva izvući iz krize Partizanski odred, omasoviti ga i osposobiti da preraste_u četu. On se uspijeva povezati s ljudima iz hrvatskih sela u okolini Dubrava i tako uspješno djeluje na širenju narodnooslobodilačkog pokreta u okolne krajeve. Simo održava i veze s Mjesnim komitetom u Ogulinu, a početkom 1942. godine biran je i za člana KK KPH za Veljun.

Hjjpčetkom maja 1942. godine formirana je Dubravska partizanska'četa čiji komesar postaje Simo Karapandža.

12, 13. i 14. marta 1942. godine sudjeluje kao delegat Dubrava i Ponikava na Drugoj okružnoj partijskoj konferenciji Karlovca u Velikoj Kladuši.

Iako već do tada dobro poznat revolucionar i organizator ustanka, u Kladuši je zapažen svojim referatom i diskusijom kao prekaljeni politički radnik.

Od marta do kraja septembra 1942. godine kao aktivist i politički radnik OK KPH za Karlovac organizira i održava predavanja na više partijskih i vojnih kurseva širom Korduna, o čemu govore dokumenti u prilogu, te hrvatskim i srpskim selima Dubrava, Ponikava, Trošmarije, Vukove Gorice, Prilišća, Bosiljeva i drugim.

Na sjednici Plenuma Okružnog komiteta KPH za Karlovac 17. septembra dogovoreno je da se Simo oslobodi zadataka organizacije kurseva i predavanja te uputi u NOV-u. Tako on po zadatku Partije odlazi jiajprije u bosanske, *a* zatim u srbijanske jedinice gdje sudjeluje i ističe se u teškim borbama za vrijeme IV neprijateljske ofanzive.

U tim jedinicama iako kratko vrijeme, zapažen je kao istaknuti marksist i revolucionar i aktivni politički borac Partije. I danas ga se sjećaju preživjeli borci po dirljivom govoru na masovnom mitingu u oslobođenom Prozoru gdje je govorio u ime 2. proleterske brigade.

Poginuo ie na Preniu posliie prijelaza Neretve u borbi s četnicima 15. marta 1943. godine.

Kao komunist Simo Karapandža ima velike zasluge za sprečavanje bratoubilačkog rata u rodnom kraju, za suzbijanje četničkih pojava i pokušaj razvoja četničkog pokreta na Kordunu i u Dubravama.

Simo Karapandža živi danas u narodu kao komunist, borac, organizator narodnoslobodilačke borbe u Dubravama i na Kordunu, kao legenda i heroj. Sjećanje na njega kao takvog je neizbrisivo i lik toga revolucionara bit će još dugo duboko usađen u srcima svih koji su ga poznavali.

Dr Đuro Zatezalo

PISMO OKRUŽNOG KOMITETA KPH ZA KARLOVAC UPUĆENO SIMI KARAPANDŽI 18. APRILA 1942.

Druže Karapandža!

Tvoje pismo od 12/IV primio sam 17/IV uvečer. Raspoloženje hrvatskih seljaka u vašem kraju nije iznimka. Sa svih strana javljaju se slične pojave kao i u vašem kraju. Iz pisma OK od 16/IV kojega si vjerojatno dobio vidjet ćeš da nam se danas u hrvatskim selima otvaraju sjajni uslovi za rad.

Vi treba da najveću pažnju posvetite radu u tim hrvatskim krajevima u kojima treba stalno da krstari bar jedan naš partizanski vod ili čak i veća jedinica. Ti kao politički komesar treba da naročitu pažnju posvetiš tome radu. Što prije pristupiti formiranju partizanskih odreda u tim hrvatskim krajevima, stvaranju odbora NOF, odbora AFŽ, odbora Saveza mlade generacije, SKOJ-a. Od najboljih i najpouzdanijih najborbenijih drugova stvorite partijske ćelije. Ti tražiš da vam tamo pošaljemo na rad nekoliko političkih radnika i to iskusnih i izgrađenih. Međutim taj isti zahtjev postavili su drugovi sa desetak raznih strana. Mi vam ne možemo dati takove kadrove, morate raditi sami. Jedino što sam uputio drugu Velimiroviću pismo da vam instruktora KK Veljun koji je po narodnosti Hrvat pošalje da ga vi zatim prebacite na rad u onaj hrvatski kraj. Drugove iz Zagreba koji su došli, ako su partijci neka se odmah prebace do mene u Petrovu goru da sa njima porazgovorim. Mjesto gdje se nalazim doznat će preko Štaba Grupe. Javi mi potanko koji su tih 9 drugova iz Karlovca, na kojem mjestu je bio njihov logor i da li imaju vezu sa part, organizacijom u Karlovcu. Javljaš mi da imaš vezu sa Karlovcem. Hitno me obavijesti da li je to veza sa partijskom organizacijom u Karlovcu, ako nije, nastoj da se veza sa part, organizacijom u Karlovcu i preko tebe uspostavi. Isto tako javi mi hitno kakove su veze koje imaš sa Zagrebom. Ja ću poslije 20. ovog mjeseca doći na vaš teren pa ćemo se onda o svim pitanjima moći usmeno porazgovarati. U prilogu ti šaljem narudžbu za pisaći materijal i ostali materijal za umnoažvanje. Nastoj preko svojih veza sa Karlovcem i Zagrebom da što više stvari koje su u narudžbi nabaviš. Novac za nabavku dobit će od OK.

Šaljem ti oko 50 letaka za hrvatski narod, koji su istina pisani povodom jednogodišnjice postavljanja Pavelića na vlast ali su još uvijek aktuelni.

Smrt fašizmu — Sloboda narodima!

HAK, 2/191

Sekretar:
Savo Zlatić Mićo

PISMO SIME KARAPANDŽE UPUĆENO OKRUŽNOM KOMITETU KPH ZA KARLOVAC U VEZI HAPŠENJA KURIRA KORENICA

14. JULA 1942.

Okružnom komitetu

Karlovac

i

U vezi sa dopisom KK Veljun od 12. VII 1942. glede hapšenja **ku-**rira Korenića:

Ja sam poslao dva dopisa OK gdje sam naveo imena nekih ljudi koji su uhapšeni radi 1. maja a neki koji je denuncirao, po pričanju, Korenić.

Kasnije sam poslao dopis o hapšenju nekih Karlovčana koji su bili u šumi Brdo a izdao ih je neki seoski ustaša Vujin. Sve te podatke kazao mi je Mato Mejašić.

Koliko sam čuo s jedne strane da je Korenić uoči 1. maja išao iz Karlovca (u zajednici sa Matom Mejašićem otišao je iz Ponikava) i uhapšen je na Borlinu oko 23 h, s druge strane da ga je izdao jedan konfident koga su uhapsili kasnije partizani. Naime ja sa Korenićem nisam bio nego na kratko vrijeme kada bi naišao sa partizanima a uglavnom je on bio sa drugom Matom Mejašićem i on ga je slao u Karlovac i kontrolisao jer je Mate za to vrijeme bio stalno u Ponikvama zbog bolesti.

Ponešto neznam gdje se sada Mejašić nalazi ja ću se obratiti na njega i poslaćemo vam iscrpan izvještaj. Po pričanju nekih drugova koji su došli kasnije iz Karlovca većina drugova koji su pohapšeni u to vrijeme policija ih hapsila jer se bojala sabotažnih akcija.

SF — SN!

HAK, 3/279

Karapandža Simo v. r.

IZVJEŠTAJ SIME KARAPANDŽE OD 25. JULA 1942. O ODRŽAVANJU PREDAVANJA NA PARTIJSKIM KURSEVIMA I POTEŠKOĆAMA NA TERENU

Okružnom komitetu

Karlovac

Održavajući predavanja u nizu partijskih organizacija kotara Veljun opazio sam da je održavanje kurseva skopčano kod općinskih ćelija sa poteškoćama koje leže u samoj naravi seljačkih gospodarstava tj. da se partijci nemogu ili bolje nemaju vremena da prouče prođeni materijal na sastancima jer jedva čekaju da odlete kupiti sijeno. Slična situacija bila je i sa partizanima. Naime ja sam obavljao kurs tako da sam obilazio od jedne ćelije do druge. Metoda tumačenja i izlaganja bila je:

1) objašnjenje predviđene teme
2) Debata o toj temi

3) Pitanja koja moraju sami proraditi. Sa partijcima II bat II KPO održao sam permanentni kurs u 2 dana sa rasporedom:

5 1/2 h	ustajanje
7 — lih	tumačenje i debata
11 — 11 1/2 h	ručak
11 1/2 — 14 h	učenje
14 — 16 h	ispitivanje
16 1/2 — 18 1/2 h	nova tema
19 — 20 h	večera
20 — 21 h	debata

Sto se tiče vojnih ćelija na području KK Veljun kao inače rjetkost broj članova je veliki i partijska organizacija po kvantitetu je jedan od najjačih ali kvalitativni sastav, sposobnost članova tih partijskih organizacija je u mnogo slučajeva niska, jer su se u partiju primali oni koji su hrabri i neustrašivi a puštalo se i zanemarivalo i druge uvjete za članstvo.

I bat II KPO: Ne osjeća se da vlada među njima disciplina koja je svojstvena samo komunistima.

II bat II KPO: broj članova velik je a rad slab. Kod njih partija radi legalno i svaki partizan je znao tko je partijac a kako se do nedavna nalazilo u redovima KP i ljudi koji nemaju ništa zajedničkog sa KP to moje mišljenje znači da su oni samo škodili i u očima mnogih partizana oni su samo okaljali KP i potreban je veći rad da u očima partizana KP bude i dalje odred nasvjesnijih, najpoštenijih i najodanijih boraca.

Udarni bat II KPO: Postavlja se pre partiju u prvom redu organizaciono pitanje. Ćelija u III čet. nije postojala. Mitraljeski vod ima jednog partijca. Bataljonski biro nije biran. U II čet. treba sprovesti čistku. Opć. ćelije Perjasica, Gor. Dubrave kao i sve ostale opć. ćelije ne pokazuju još za sada da su stvarno postali duša svoje općine, duša svoga kraja i da su sposobne da rukovode seljačkim masama svoga kraja. Na mnogim partijcima sam osjetio pomanjkanje inicijative, iako kod većine postoji volja za radom. U nekim odelenjima osjeća se da nema one pokretljivosti koja svakog partijca pokreće kod ispunjavanja zadataka. Neke organizacije treba pomlađivati uvlačenjem novih snaga. Kod većine part, organizacija ne postoje kandidatske grupe i skoro nikakva briga se ne posvećuje njima.

Osjetio sam da je potrebno češće posjećivati pojedine ćelije jer se osjeća da pojedina odelenja i ćelije imaju volje da sprovedu u

život direktivu KP ali im nedostaje snage da te upute primijene na konkretne uslove svoga kraja.

Na području KK Slunj otežan je rad jer ofanziva je učinila takva zvjerstva da narod bježi u gomilama i potrebno je pobrinuti se za

izbjeglice a većina članova su odbornici tako da je nemoguće da ih odvajaju od naroda. Bilo bi potrebno da u ovo vrijeme kada prijeti opasnost od gladi i od umiranja od gladi da pošalješ i da dođu predstavnici civilne vlasti da se pomogne narodu u granicama mogućnosti. Iz Ljeskovca, Mašvine — dolaze ljudi, žene i djeca napola zaklani: lica izrezana, ranjavi koji pričaju o strahotama njihovog kraja. Ustaški razbojnici uspjeli su da veliku većinu muslimanskog življa pridobiju za bratoubilački rat tako iza vojske idu roguljaši, pljačkaši, palikuće, koji uništavaju sve. I usuprot tih zvjerstava čuo sam jedan primjer gdje je jedan Musliman — domobran — prošao mimo skupine žena a da ih nije napao na to su naišli »koljači« koji kad su to vidjeli zapovijedali su mu da narod kolje, on nije htio, i koljači okrvarili su ruke svoje sa toplom krvi svoga brata Muslimana. Žene leže poubijane po šikarama. Kuće potpuno opljačkane, goveda otjerana. Hrana odnešena a kraj ognjišta, pričaju očevici, leže djeca i oplakuju ona koja su još živa, poubijanu iskasapljenu svoju braću kojima su presjekli noge sa sikerama , skršili ruke i roguljama tukli. Civili su bili po 5 dana u pećini jer se nisu usuđivali van. U jednoj pećini ima 36 lješeva. Putem viđaju se lješevi i zrak je sav kužan od žrtava krvavih razbojnika. Putem se sreću žene koje leže rasječenih kičmenica i njihovi susjedi skraćuju im muke koje su prouzročile bezumne rulje poživotinčenih bandi. Događalo se da je jedan Musliman »Memed« koga su partizani bili uhvatili i zatim pustili da je imao sve krvave ruke i sa nožem u ruci prišao je jednoj maloj curici zapitao je čija je i počeo joj objašnjavati »bolan ja te neću ...« i ukazivao joj da će je drugi zaklati i sakrio ju je u neki šiprag. Jedan starac došao je u Zbjeg koga je koljač narezao po vratu, po licu, po čelu i prsima i pustio ga. Jedan dio naroda odveden je u Rakovicu i Drežnik i prvu dvojicu, trojicu vratili su natrag svojim kućama davši im propusnicu za slobodno kretanje. Kasnije zaluđen narod u paničnom strahu od noža i krvi odlazio je u Rakovicu i sada je došla jedna žena koja priča da je pobjegla iz Rakovice da su svi oni koji su tamo otišli sada poklani.

U početku ustaški banditi govorili su da oni nisu krivi za zločine Muslimana da im oni ne mogu ništa neka se sklone u Rakovicu a sada, ako je istina što govori preplašena žena, kolju i oni.

Neprijatelj pokušava ponovno da izazove bratoubilački rat i međusobno krvarenje. Za vrijeme ofanzive a i sada kada je narod prepušten sam sebi a kako sam obaviješten partijske organizacije su slabe bile u tim krajevima, postoji mogućnost da bi se moglo dogoditi da ode izvjestan dio naroda četnicima uz obećanje da će dobiti jesti.

Hrvatski seljaci po pričanju izbjeglica nisu sudjelovali u pljački i kako izgleda ustaškim mjerama nije uspjelo pridobiti nikoga za krvoločni posao.

Druže sekretaru! Nastoj sa Komisijom pri Grupi pomoći ovome narodu!

SF — SN

Močila 25. VII 42 Karapandža Simo v.r.
HAK, 3/298

PISMO SIME KARAPAND2E UPUĆENO SEKRETARU OK KPH ZA KARLOVAC SAVI ZLATICU MICI 31. JULA 1942. U VEZI ODRŽAVANJA PARTIJSKIH KURSEVA

Druže sekretaru!

23/VII krenuo sam iz Veljuna i isti dan došao sam u Močila. Održao sam predviđeni kurs sa partijcima II čete III bat II KPO i sa ćelijskim odelenjem Močila. Kurs je trajao 2 dana. Poslije toga održao sam trodnevni kurs u općini Zbjeg selo Rakinići. Prisustvovalo je 13 delegata i jedan partijac iz II bat II KPO, ćelijsko odelenje Tobolić, Zbjeg, Gornje Primišlje i Mrzlo Polje ukupno 28 drugova. Vjerujem da je kurs uspio. Zapazio sam da se posvećuje malo pažnje partijskom radu u II i III bat II KPO.

Rad u I čet III bat i opć-ćelijom Plaški je otežan zbog neprijateljskog kretanja. Ovdje se nalazi sada i Udarni Bataljon II KPO i s njima imaću sutra sastanak.

Obavijestite me odmah kamo da krenem kada svršim sa kursevima u kotaru Slunj.

Održavajući kurseve iskorištavam prilike i u zajednici sa narodnooslobodilačkim odborima održavam po mogućnosti sastanke sa narodom.

Da ti iskreno priznam bilo bi zgodno da mi pošaljete novog materijala i da održite nove teme za kurs jer održavajući danomice predavanja o istim stvarima pomalo je teško jer nastojim da što više sastanaka održim u isti dan.

Javi mi jesi li primio prvi moj dopis!

SF — SN

HAK, 3/307 Karapandža Simo, v.r.

Bunjevci (Plaški) 31. VII 42.

PISMO SIME KARAPANDŽE UPUĆENO SEKRETARU OK KPH ZA KARLOVAC SAVI ZLATICU MICI 7. AUGUSTA 1942.

Druže sekretaru!

Čuo sam da sam bio predložen za sekretara KK Ogulin. Poznavajući prilike tog kotara, poznavajući ljude toga kotara jer sam u mnogim opštinama i mjestima radio još za vrijeme Jugoslavije, poznavajući političko raspoloženje mnogih sela a i poznat u izvjesnom broju hrvatskih sela te ako niste odredili koga drugoga ako smatrate da bi bio tamo potreban i da bi mogao koristiti, druže sekretaru, htio bi da radim u kotaru gdje sam poznat i gdje sam prije radio — ako moram negdje drugdje ići na rad, druže sekretaru, obavijesti me.

Partizanski pozdrav

Kunići 7. VIII 42. Karapandža Simo v.r.

HAK, 3/329

SIMO KUŠIĆ

Rođen je juna 1921. godine u Kušićima, zaselku Ponikava. Ponikao je u siromašnoj porodici kao drugo od devetero djece Đoke i Ljubice Kušić. Osnovnu školu Simo je završio u rodnom mjestu 1933. godine.

Iako je bio odličan đak, nije mogao nastaviti školovanje zbog slabog imovinskog stanja. Porodica je bila brojna, sposobnih za rad i privređivanje malo, a prihodi od poljoprivrede i stočarstva ionako su bili siromašni.

Ne mireći se s besperspektivnošću seoskog života, Simo 1938. odlazi u podoficirsku školu Jugoslavenske vojske u Zagreb i završava je pred rat 1941. godine. U Zagrebu ga je zatekla kapitulacija jugoslavenske vojske i proglašenje tzv. NDH. Spretno je izbjegao zarobljavanje i nekoliko dana nakon kapitulacije našao se kod kuće, u Ponikvama, čekajući daljnji razvoj događaja.

Među prvima koji su došli pod udar ustaškog terora, pored uglednih ljudi, bili su i aktivni pripadnici Jugoslavenske vojske, žandarmerije, policije i sličnih službi. Stoga je trebalo biti danonoćno na oprezu. Bježeći od kuće i skrivajući se, ljudi su se, svjesni opasnosti, sve više okupljali u grupe, naoružavali i organizovali, ne bi li se tako lakše suprotstavili hapšenju, odvođenju, maltretiranju i ubijanju.

U međuvremenu dolazi do napada na SSSR, što je imalo povoljan odjek kod naroda.

U jesen 1941. godine kad je započela oružana borba i organizovanje ustanka, i Simo se predano uključuje u NOP i aktivno radi na njegovom širenju i jačanju. Već početkom 1942. godine uključuje seji Dubravski partizanski odred i učestvuje u borbama ovoga odreda kod Primišlja.Tržića, PerJasice i Dubrava. Potom se borio u Drugom kordunaškom odredu do novembra 1942. kada je otišao u 13. proletersku brjgadu »Rade Končar«. Sa brigadom je učestvovao u borbama koje je ona vodila u Lici, Vivodini, oko Krašića, Sv. Jane, Okića i na Zumberku, kao i u borbama na području Pokuplja. U jesen 1943. našao se u Karlovačkom partizanskom odredu na terenu Bosilieva. Tu sam se prvi put susreo s njim i duže" vremena smo ratovali u istim jedinicama.

Bio je Simo Kušić izvanredno vješt i sposoban vojnik. Kao starješina djelovao je autoritativno. Ubjedljivo je nastupao prema boračkom i starješinskom sastavu, političkom opredijeljenošću i vojničkim stavom i držanjem. Znao je u najrazličitijim situacijama da povede i pokrene ljude na akciju, zalaganje i da im podigne borbeni moral. U borbi je bio neustrašiv. Svojim stavom, držanjem i ponašanjem odvažnog i hrabrog starješine ulijevao je osjećaj sigurnosti i nepokolebljivosti kod boraca. Kao komandir čete uvijek im je bio blizak i pun razumijevanja prema kvakom od njih zbog čega je bio poštovan i voljen kao starješina, uživajući veliko povjerenje boraca. U borbi je bio tamo gdje je bilo najteže, uglavnom, rame uz rame sa borcima u streljačkom stroju, i tako služio ličnim primjerom u ponašanju i hrabrosti. U borbi za Stative početkom 1944. godine probijena mu je oficirska torbicaTlsmjel neprijateljskim zrnima. Činilo se da je neranjiv.

U sastavu Karlovačkog odreda učestvovao je u borbama za Stative, Netretić, Bosiljevo. Vinicu, Hrašće, često i u diverzantskim i sličnim akcijama na željezničku prugu Karlovac — Ogulin. U svim akcijama i borbama Simo se dobro snalazio, uspješno komandovao jedinicom, a lično je ispoljavao veliku borbenost i sigurnost.

Početkom 1944. godine, kad **jeJFormirana** Karlovačka brigada, postao je njen pripadnik i u njoj ostao do pogibije 1945.

Na dužnosti ^komandira čete, zamjenika komandanta bataljona i **komandanta** haTaliona prošao j ein noge borbe u sastavu ove brigade. U proljeće, odnosno marta i aprila mjeseca 1944. učestvovao

je u borbama kod Ozlja, Hrašća, Netretićaj Bosiljeva, Zvečaja i nekim drugim akcijama. Tu ovim borbama kao i ranije Simo je bio u prvim borbenim redovima, nastojeći da pokaže svakom borcu gdje zauzeti zaklon, otkud pucati ili bacati bombe. Mjesece maj i juni 1944. proveo je sa_brigadom na području Vivodine i Žumberka u borbama" kod Krašiča, Ozlja, Sv. Jane, Okića, Plješivice i akcijama na željezničku prugu Zagreb — Karlovac. Ovdje su vođene neprekidne borbe i po nekoliko dana. Neprijatelj je poduzimao ofanzivu na ovo područje i vršio uzastopno snažan pritisak na naše jedinice. Koristeći već stečeno iskustvo, kao borac i starješina Simo se veoma dobro snalazio i uspješno komandovao jedinicom, suprotstavljajući se svim iskušenjima, iznenađenjima i lukavstvima koja je neprijatelj primjenjivao u toku ove ofanzive. U toku borbi, pored uspješnog vođenja jedinice, Simo je dosta radio na političkom planu, jer je situacija bila dosta teška i trebalo je kod ljudi održati na visini borbeni moral, da bi se neprijatelju moglo uspješno suprotstaviti.

Poslije neprekidnih borbi na ovom terenu, mjeseca jula brigada se vratila na teren Karlovca, gdje je ostala kraće vrijeme, da bi polovinom augusta^prešla rijeke Mrežnicu i Kupu i našla se u širem rejonu Pisarovine!

U ovom dijelu Pokuplja, i dalje prema Zagrebu brigada je ostala duže vrijeme uspješno izvodeći borbena dejstva na željezničku prugu Karlovac — Zagreb i Zagreb — Sisak, kao i napad na neprijateljska uporišta: Desinac, 23. septembra, Mavračići 23. oktobra, Sv. Klara, Sišljavići, Rečica, Greda, Dužica, žažina, Sela i druge borbe na ovom terenu.

Kao zamjenik komandanta, a zatim komandant bataljona, koristio je svoje stečeno iskustvo u pogledu komandovanja i rukovođenja jedinicom, razvijajući se u vrlo uspješnog vojnog rukovodioca sve do komandanta bataljona, zahvaljujući svojoj odanosti narodnooslobodilačkoj borbi i Komunističkoj partiji, svojoj upornosti, borbenosti i smjelosti. Izvodio je s uspjehom mnoge akcije sa bataljonom na području Donjeg Pokuplja, a ponašao se kao pravi borac i komandant. I kao komandant bataljona ostao je neposredan i blizak borcima. Njegovo mjesto uvijek je bilo sa jedinicom koja je imala teži i odlučujući zadatak. Obilazio je borce i hrabrio ih kad je bilo najteže, dijeleći s njima radosti zbog uspjeha i žalosti zbog poraza.

Posljednja borba 2. bataljona pod komandom Sime Kušića bila je 21. januara 1945. godine u selu Donji Vukojevci kod Turopolja. U to vrijeme bila je dosta jaka zima, a snijeg je potpuno prekrio zemlju. Između 19. i 22. januara brigada se našla orijentisana prema neprijateljskim uporištima Petrinji, Sisku i Turopolju, sa ciljem osiguranja napada Seljine brigade na žažinu. Drugi bataljon je bio razmješten u selu Donji VukoJevci. Dan ranije, 20. januara, došao

sam iz Cetingrada i navratio u drugi bataljon a zadržao se i narednog dana te u komandi bataljona razgovarao sa Simom o promjenama i novinama koje su se u međuvremenu dogodile. Kao i obično, Simo je bio govorljiv i raspoložen, a i situacija u brigadi uopće bila je povoljna.

Oko 12 sati 21. januara 1945. iz pravca Siska, cestom za Turopolje, naišla je jedna satnija ustaša iz sastava 13. ustaške bojne s namjerom da se jednim dijelom zadrži u selu Donji Vukojevci, a drugim da produži u sastav svoje posade u Turopolje. Tada je bataljon izašao, posjeo položaj i sukobio se sa ustaškom satnijom. I dok je bataljon izlazio i vršio posjedanje položaja, Simo se neprekidno nalazio sa jedinicama, vršeći njihov raspored u cilju što efikasnijeg dejstva bataljona. Neprijatelj je dosta jakom vatrom vršio pritisak na položaj bataljona u namjeri da ga odbaci iz sela. Simo se gotovo slobodno, kao i obično, kretao po položaju jedinica raspoređenih u prvoj borbenoj liniji, vjerovatno da bi otkrio jačinu, sastav i namjeru neprijatelja, radi poduzimanja daljnjih radnji sa jedinicom. Oko 13 sati bio je pogođen puščanim ili mitraljeskim zrnom i ostao na mjestu mrtav.

Na našoj strani nije bilo žrtava, osim njega, komandanta 2. bataljona. Doista, bio je veoma rijedak slučaj da u nekoj borbi pogine samo jedan borac i to starješina takvog ranga.

Poslije jednočasovne borbe neprijatelj je bio odbačen prema selu Pešćanica, a zatim se povukao za Turopolje. Njegovi gubici su iznosili 2 mrtva i 10 ranjenih.

Sutradan po pogibiji Simo Kušić je sahranjen na groblju u selu Kravarskom. Njegova hrabrost, smjelost i odlučnost služili su za primjer i podstrek, starješinama i borcima bataljona i cijele brigade. Hrabro i smjelo se borio, a tako je i poginuo. Vijest o njegovoj smrti duboko je potresla starješine i borce cijelog bataljona kao i sve pripadnike brigade, njegove Ponikve, a posebno najbliže.

Simo Šepelj

ĐURO (JOVE) MIKAŠINOVIĆ

Mikašinović Jove Đuro, rođen je u selu Mikašinovići u Gornjim Dubravama 1915. godine. Osnovnu školu završio je u rodnom mjestu i zaposlio se, još kao dijete, u općinskoj kancelariji gdje uči za općinskog pisara. U godinama svog razvoja uočava nepravde koje društvo čini siromašnom seljaku, koji je jedva sastavljao koru sa korom hljeba. Samovlast općinskog bilježnika teško je podnosio. U takvim okolnostima, kao mlad službenik, opredjeljuje se za na-

predni pokret i njegove revolucionarne ideje, a one se u njegovo doba u njegovom kraju, jedva naziru.

Kada je odslužio vojni rok, Đuro se zapošljava u poreskoj upravi u Ogulinu, gdje se još više susreće s nepravdama koje teško ošte-ćuju seljake i radnike. Često boravi u svom rodnom mjestu i ne gubi kontakt sa svojim rodnim selom.

Kada je u osnovnu školu u Gornje Dubrave došao za učitelja Marko Mutić, član KPJ, Đuro uspostavlja s njim prisne drugarske odnose. Učitelj Mutić snažno utiče na Đuru i njegove drugove i uvodi ih u revolucionarni rad, na popularizaciji KPJ i Sovjetskog Saveza, i ukazuje na sve slabosti društva i buržoaske vlasti.

Neposredno pred rat, 1941. godine Đuro se nalazi u rezervi u 53. pješadijskom puku u Ogulinu, u činu rezervnog podnarednika. Rat ga je zatekao na frontu na rijeci Dravi, kod Koprivnice. Nijemci su ga zarobili kraj Križevaca. Veoma promućuran i bistar, Đuro uočava da Nijemci namjeravaju sve zarobljene Srbe otjerati u svoje logore. Mnogima savjetuje da se prijave kao Hrvati i odu što prije u svoj rodni kraj gdje će biti i te kako potrebni.

Već 12. aprila dolazi u rodni kraj i odmah se javlja učitelju Marku Mutiću, pod čijim rukovodstvom nastavlja rad. U periodu ustaškog pokolja u Ogulinu Đuro se sklanja, a savjetuje i drugima da izbjegavaju bilo kakve kontakte sa ustašama, i da ne odlaze u Ogulin.

Otpušten iz službe, dolazi u rodno selo, gdje se još više veže sa učiteljem Mutićem i braćom Brankom i Simom Karapandžom, ak-tivno se uključuje u pripremu ustanka, i postaje član KPJ.

Među prvima je prolazio kroz sela, povezivao se sa omladincima i starijim, savjetujući ih, da prikupljaju oružje i da se sklanjaju ispred ustaša, nagovještavajući da će ustanak protiv okupatora i ustaša uskoro početi. Svi smo to ozbiljno prihvatili i vjerovali mu, poznavajući ga kao dobrog i ozbiljnog druga. Aktivno učestvuje u prikupljanju prvih grupa, u cilju pripreme ustanka. Među prvom šestoricom sa teritorije Dubrava uzima pušku na rame i odlazi na teren organizirati oružane grupe po selima.

Međutim, u ovoj grupi su se nalazila i dvojica predratnih četnika koji su imali svoju predstavu o budućim zbivanjima. Nisu bili tako vješti da prikriju svoje poglede, pa su se ponekad pojedi-načno izjašnjavali što misle o ustanku i liniji KPJ.

Pored Sime Karapandže, Đuro je bio vrlo aktivan u objašnja-vanju linije KPJ i potrebe lijepog odnosa prema hrvatskom narodu, pravilnog odnosa među ljudima uopće. Uporno je raskrinkavao buržoasku vlast stare Jugoslavije i novu ustašku vlast, upozorava-jući šta nam u cijelosti donosi fašizam preko okupatora i doma-ćih izdajica. Posebno je često raskrinkavao četnike, koji se u ovom kraju još nisu pokazali u pravom ruhu. On ih je dobro poznavao, pojedinačno, sa svim njihovim manama. Bio je u stanju da pred-

viđa opasnost od takvih ljudi, od kojih su dvojica bili i sa nama. To su bili Mića Munjas Stršen i Trivo Višnjić Čivak. U jednoj raspravi sa Mićom Munjasom Stršenom, zbog njegovog ispada prema jednom čovjeku, kada se pokazao više nego kriminalcem, Munjas je iz džepa izvadio četnički amblem-mrtvačku glavu i rekao: »Ako vi kažete, ja ću ovo sad baciti«. Prvi je reagovao Đuro Mikašinović i rekao mu: »Baci to, Mića! To je danas sramota nositi pa makar i u džepu«, — što je ovaj i učinio.

Prilikom formiranja Partizanskog odreda »Dubrave« Đuro uzima vidnog učešća. Odlazi na Kordun, uspostavlja vezu sa Partizanskim odredom »Perjasica« i prima direktive za formiranje odreda u Dubravama. Suprotstavlja se postavkama Trive Višnjića, koji nisu bile na liniji NOB-a. Formiranjem ćelije KPJ u našem odredu, Đuro postaje njen član i do maksimuma se zalaže u objašnjavanju linije NOB-a. U nastupu među partizanima, bio je odmjeren, ozbiljan i sve što je znao, veoma je rado prenosio na druge. Po prirodi tih i miran, nikada nije razmišljao hoće li mu netko dati javno priznanje za rad. Imao je puno povjerenje u KPJ i od prvih dana ustanka bio čvrsto ubijeđen u pobjedu NOB. U borbi je bio vrlo hrabar i snalažljiv i uvijek je savjetovao mlađe kako da se drže u borbi i kako da se koriste oružjem.

Kada je formiran I bataljon II kordunaškog NOP odreda Đuro odlazi iz Dubravskog odreda u Štab bataljona, da vodi štabsku administraciju. Po odlasku Sime Karapandže, komesara Dubravske čete, na drugu dužnost, tražili smo Đuru za političkog komesara čete, ali ga nije imao tko zamijeniti u Štabu bataljona.

Jedno vrijeme Đuro je u II kordunaškoj brigadi, a kada je formirana 8. kordunaška divizija, odlazi u Štab divizije, za šefa kancelarije. Kao šef kancelarije nije imao mogućnosti da češće razgovara sa borcima, izuzev s drugovima iz štabske straže. I ovdje u slobodno vrijeme borcima objašnjava ciljeve NOB-a i mlađe obučava kako se rukuje oružjem. Novembra 1942. godine, jednog tragičnog dana, jednom mlađem borcu objašnjava kako se puška uzima »o desno rame« i »k nozi«. Puška je tom prilikom opalila i smrtno ga pogodila.

Njegovom smrću izgubili smo dobrog druga, komunistu i rukovodioca. Vijest o njegovoj smrti teško je pogodila sve nas koji smo ga poznavali, a pogotovo drugove koji su sa njim usko surađivali prvih dana ustanka.

Raco Rebić

MANE MIKAŠINOVIĆ

Tko je ikada dolazio u Pernoviće, zaselak Gornjih Zatezala u Donjim Dubravama, nije mogao zaobići kuću Mane Zatezalo Bjelina, nadaleko čuvena po gostoprimstvu. Tamo je uvijek vrvjelo kao u košnici. Kod Mane Bjelina se imalo šta vidjeti i čuti. Imao je najbolju stoku, uvijek po nekoliko pari dobrih volova, najbolje alatke, prvoklasno sjeme, dovoljno hrane i krme.

Mane, obišavši svijet, po povratku iz Amerike savio je gnijezdo na djedovskom ognjištu. Prostrane livade, pašnjaci i šume, dobro obrađene njive, svrstavali su ga u red naprednih gospodara.

Mane i njegova Duša nisu imali djece. Kada mu je sinovka Sara ostala bez roditelja, uzeše je za poćerku. Kada je Sara stasala za udaju, Mane nije dozvolio da ona ode iz kuće i da se uda negdje daleko. Odbio je mnoge dobre prasce koji su je htjeli odvesti. Kada se pojavio Mile Mikašinović, stasiti momak iz susjednog zaseoka Vučak, dao je blagoslov, uz uslov da mladoženja dođe u njegovu kuću.

U braku Sare i Mile Mikašinovića rodilo se šestera djece. Đedika Mane, kako su ga iz milošte zvali, priželjkivao je unuka, ali »serija« je počela ženskom djecom. Najprije, dvadesetih godina Smilja, pa Danica, Milica ... Svakom djetetu đedika se radovao, ali je pravu radost tek priželjkivao. Najzad, 22. juna 1927. godine ozarilo mu se lice. Sara i Mile dobili su četvrto dijete — sina! Njihovoj, a posebno đedikinoj sreći, nije bilo kraja. Znalo se odmah da će se dječačić zvate Mane Mikašinović.

Poslije Mane, Mile i Sara dobili su još dva sina, Radu i Simu (Sinišu). Đedika i Duša bili su presretni. Djece nikada nije previše — govorili su.

U međuvremenu, Mile se zaposlio u ogulinskoj šumariji kao lugar. Opsluživao je Međuvođe, Bukovaču, Lužanjak i druge šume na području općine Gornje Dubrave. Gospodarstvo je vodio đedika pa se Mile mogao posvetiti svom pozivu. Uživao je povjerenje šumarije i ljudi iz pribrežnih sela. Bio je čovjek koji je u dušu poznavao i prirodu i ljude s kojima se susretao. Štitio je opće dobro, ali je imao razumijevanje i za narod. Znao je vrlo dobro da na ovom području ima domaćinstava koja, ako ne bi mogla prodati

koji metar ili »klaptar« ogrjevnog drveta, ne bi imala čime prehraniti brojnu čeljad. Pomogao je mnogima time što im je dao izvoznicu, taj neizbježni dokument, ili »iščekićao« koji metar cjepanica da bi mogli kupiti vagan kukuruza ili opanke.

Mile je bio društven, vesele prirode. Nije bilo kuće gdje nije bio rado viđen gost. Pozivali su ga na svadbe, slave, rođenja i kumstva.

I, onda kada je porodična sreća bila na vrhuncu, iznenada — žalost. U očekivanju sedmog djeteta 1935. godine Sara je umrla. U kući je ostalo šestero maloljetne djece i dva odrasla muškarca — udovca. Mile je stalno bio na poslu, pa je teret domaćinstva pao na ostarjela leđa đeđike i nejake djece. Djevojčice su bile najveći oslonac, a dosta se očekivalo i od mladog Mane. Razvijao se u pristalog momčića, najboljeg učenika svoje generacije. Poslije osnovne škole Mane se upisao u ogulinsku gimnaziju i samo preko ljeta pomagao u kući. Završio je prvi i drugi razred gimnazije sa odličnim uspjehom. U školskoj godini 1940/41. upisao je treći. No, u aprilu 1941. godine za njega je bilo završeno školovanje. Kao pripadniku obespravljene nacije nije mu bilo više mjesta u školama Pavelićeve »države« ...

Ubrzo, teror je ušao u sela Dubrava. Stigao je i u udaljeni zaselak Pernoviće. Đeđiku su ustaše i žandari u toku ljeta i jeseni više puta pretukli... Prvi susjedi, Kožar i Sorga, kao i mnogo drugih, uhapšeni su, odvedeni u Ogulin i poslije zvjerski ubijeni u Jadovnu, nedaleko Gospića. Krajem godine uhapsili su i Milu, ali su ga, pukom slučajnošću pustili iz zloglasne ogulinske kule. Na sve strane čuo se lelek progonjenog naroda, počela su skrivanja i bježanja, bez zaštite i nade za bolje sutra.

Jedne večeri u kasnu jesen 1941. godine na vrata Mane Bjelini i Mile Mikašinovića iznenada banu grupa naoružanih ljudi. Ukućani su se na trenutak skamenili, ali ubrzo prepoznaše Radu Janjanina, Racu Rebića, pa onda redom i druge koje je predvodio Đuro Zatezalo Jud. Bili su to partizani tek formiranog Dubravskog odreda, zračak svjetlosti u mraku bezizlazna i terora.

Od toga dana pa sve do kraja rata ova kuća je bila otvorena za borce Narodnooslobodilačke vojske. U njoj su nalazili utočište borci, ranjenici, štabovi raznih jedinica, izbjeglice.

Mane Mikašinović, dječak sa nepunih petnaest godina, već 1942. godine aktivno se uključio u NOP. Najprije, kao član omladinske organizacije, izvršava zadatke primjerene znatno starijim. Postao je skojevac, a ubrzo i rukovodilac jedne skojevske grupe. Zrelim razmišljanjem osvajao je vršnjake i starije.

Februara 1942. godine Maninog oca Milu, čestitog i cijenjenog lugara, ubio je u Gornjim Dubravama ustaša Milan Stipetić na zvjerski način pokraj svoje kuće uz pomoć braće Ivice i Jože.

Miloš Mikašinović se sjeća: »Oko 21 sat noću prolazeći nedakelo

kuće Franje Stipetića čuli smo komešanje i zveket oružja. Sklonili smo se i čuli nečiji jauk i zapomaganje: 'Jao meni kud će mojih petero siročadi', a nakon kraćeg vremena puščani hitac, zatim još jedan i sve se stišalo. Nešto kasnije saznali smo od Nikole Vucelića Dajanovog da je lugar Mile Mikašinović bio u Gornjim Dubravama i da su ga Franjo i sin mu Milan Stipetić, uveli u svoju kuću. Milana Stipetića uhvatili su partizani kao ustašu-stražara kod Općinskog poglavarstva i nakon kraćeg vremena pustili na slobodu. Isti je nakon toga postao ozloglašeni ustaša i ne samo da je ubio lugara Milu nego je sa ustašama iz bojne Brace Tomljenovića hapsio i odvodio ljude i bio jedan od organizatora u hvatanju stanovništva Gornjih Dubrava i otpremanja u ustaški logor Sisak. Djeda će nastaviti brinuti o petero djece bez roditelja, a Mane je izabrao svoj put... Put borbe za slobodu, bratstvo i jedinstvo jugoslavenskih naroda.

I do tada je Mane Mikašinović bio neumoran aktivist, ali je smatrao da je to malo. Organizacija, pozadinski rad, suradnja i pomaganje su jedno, a borba s puškom u ruci nešto drugo. Zato, iako potreban omladinskoj i skojevskoj organizaciji u Dubravama, u junu 1942. godine odlazi na Kordun u Nastavni centar za vojničku obuku omladinaca. Tih dana zakoračio je u šesnaestu godinu.

Poslije višemjesečne obuke s velikim brojem drugih mladića i djevojaka, većinom starijih od njega, raspoređen je u Omladinski bataljon »Joža Vlahović« 1. kordunaške udarne brigade. Postao je borac s puškom u ruci u prvim borbenim redovima.

Slijedeće godine prošao je dugi borbeni put ove proslavljene brigade. Jurišao je na neprijateljske bunkere u Lici, Plaščanskoj dolini, u Cazinskoj krajini, u Ličkom Petrovu Selu, prilikom oslobođenja Bihaća, prošao je poznatu epopeju Prve brigade u IV neprijateljskoj ofanzivi (Slovenija, Žumberak). Komesar Omladinskog bataljona. Rafko Tabor i drugi rukovodioci brigade više puta su isticali hrabrost mladog skojevca koji je u jurišima davao primjer svojim saborcima. Partijska organizacija u bataljonu i brigadi zapazila je mladića. Planiran je za odgovornije dužnosti u brigadi.

U proljeće 1943. godine, na području gdje je operisala brigada, zavladala je epidemija tifusa. Narod je àmeticè padao, a epidemija je zahvatila i borce. I Mane je obolio od pjegavog tifusa krajem proljeća. U Bosiljevu gdje se liječio sa više drugih boraca, uspio je nadvladati bolest. Krenuo je, nedovoljno oporavljen sa jednim konvojem ranjenika i rekonvalescenata na Kordun. Nisu mogli pješačiti pa su ih vozili seoskim kolima. Prolazak kroz Dubrave, kao i toliko puta ranije, osiguravala je omladina. Na željezničko-cestovnom prijelazu u Švajcanima susreo se sa sestrom Danicom, tada već aktivistom i članom KPH. Dirljiv je bio susret brata i sestre. Sišao je iz kola, jedva stojeći na nogama, za duže razgovore nije bilo vremena.

— Pozdravi đeđiku — rekao je na rastanku.

Kada se oporavio, Mane se opet pridružio brigadi i svom Omladinskom bataljonu. To je vrijeme u kome se NOP naglo širi. Stvaraju se nove, pa i specijalizirane jedinice. Glavni štab NOV i PO Hrvatske donio je odluku da se na području operacija 4. korpusa obrazuju diverzantske čete i bataljoni. Tim poslom rukovodio je proslavljeni borac španskog građanskog rata Ivan Hariš, poznatiji kao Ilija Gromovnik. Iz jedinica su birani prekaljeni i neustrašivi borci. Među prvima iz Omladinskog bataljona je odabran Mane Mikašinović.

Raspoređen je u Drugu četu, tada stacioniranu u Bosiljevu, i postavljen za omladinskog rukovodioca čete. U međuvremenu u Vukovoj Gorici je sa uspjehom završio politički, a zatim i diverzantski kurs. Već u oktobru 1943. godine postao je omladinski rukovodilac bataljona. Taj bataljon je imao tri čete. Prva je djelovala na pravcu Sisak — Sunja — Dubica, pa dalje Unskom prugom Sunja — Bihać. Druga diverzantska četa na pravcu Zagreb — Karlovac — Ogulin i Karlovac — Novo Mesto. Treća četa je bila okrenuta prema komunikacijama Zagreb — Sisak i Karlovac — Zagreb.

Štab bataljona bio je smješten u selu Auguštinovac (Pokupsko). Čete kao teritorijalne jedinice bile su na dosta velikoj međusobnoj udaljenosti, okrenute prvenstveno k neprijateljskom željezničkom i cestovnom saobraćaju. Ovo samo po sebi dovoljno govori o velikoj odgovornosti i naporu jednog omladinskog rukovodioca koji je morao obilaziti svoje jedinice. Mane je često putovao u čete i vodove. Uz sve opasnosti uspješno je organizirao politički život među borcima. Čete su bile sastavljene od boraca starih između 17 i 22 godine i Mane je bio najmlađi. On je sa borcima dijelio sve teškoće, odlazio na borbene zadatke i ličnim primjerom i iskustvima iz Omladinskog bataljona doprinosio općim uspjesima. To je podizalo moral, drugarstvo i čvrstinu diverzantskih jedinica.

Obilazeći čete na položajima ponekad je prolazio i kroz Dubrave, ali se nije odvajao od drugova. Krajem decembra 1943. godine najzad je svratio nakratko da obiđe sestre, braću i đeđiku. Silno ih je obradovao. Bio je raspoložen i odavao utisak pravog ratnika. Mlađa braća, Rade i Siniša, nisu se odvajali od njega. Radoznalo su zagledali njegovu uniformu i oružje, raspitivali se o svemu, ponosni i ljubomorni u isto vrijeme. Bio je to kratak susret sa svojim najdražim. Mjesec dana kasnije poslao im je poruku iz Pecke sa Korduna da će ih uskoro opet posjetiti. Do te posjete, na žalost, nikada nije došlo.

Krajem februara 1944. godine Druga četa diverzantskog bataljona dobila je zadatak da izvrši akciju na željezničkoj pruzi Karlovac — Zagreb kod Ilovca. Poslije određenih priprema odlučeno je da jedan vod ove čete 1. marta izvrši planiranu diverziju. I Mane je bio dodijeljen ovom vodu pa je učestvovao i u pripremama.

Na izgled sve je teklo po planu. Pruga je razrušena na 22 mjesta, tako reći pod nosom jakog neprijateljskog garnizona u Karlovcu. Poslije akcije, kako je bilo i predviđeno, vod se povlačio preko Kupčine u Pisarovinu. Rijeku su prelazili čamcima, ali nadòmaku druge obale naišli su na dobro pripremljenu ustašku zasjedu. U nezavidnom položaju i neravnopravnom odnosu snaga vod je pretrpio teške gubitke. Poginulo je pet, a zarobljeno devet partizana. Mane je bio teško ranjen. Uz ostalo, jedan metak mu je prošao kroz desni kuk i nije se mogao osloniti na nogu.

Već prilikom zarobljavanja ustaše su ih nemilosrdno tukli i mučili. U karlovački zatvor dopremili su ih izmrcvarene i krvave. Tamo su počeli primjenjivati još svirepije metode. Nisu dobivali ni vode, ni hrane, ni medicinsku pomoć. Izvodili su ih na željezničku prugu da pokažu kako su vršili miniranje, a onda ih postrojavali za strijeljanje. Psihički su ih iscrpljivali. Držali su ih u neizvjesnosti, škljocali oružjem, i to višekratno ponavljali, pa ih ponovo vraćali u zatvor i tukli.

Ostalo je mnogo dokaza da se Mane junački držao. Unatoč svim mukama i bolovima koje je trpio od zadobijenih rana i batina, nije izustio ni jednu riječ. Niti je zajaukao. Nekako u isto vrijeme u zatvoru se nalazilo i dvoje Dubravaca — Simo Višnjić Ćivak i Mara Batalo. Oboje su preživjeli rat i tako bili svjedoci mučenja i junaštva Mane Mikašinovića. Sa divljenjem i tugom pričali su o mladom čovjeku koji je prkosio neprijatelju i smrti.

Pa ipak, u tim najvećim mukama, iznenada se pojavio tračak nade za spas. Naime, partizani su zarobili veći broj neprijateljskih oficira i već su bili povedeni pregovori o zamjeni zarobljenika. Na spisku zarobljenih partizana, koji su predlagani za zamjenu, našao se i Mane Mikašinović. Na tome je posebno inzistirao Ivan Hariš — Ilija Gromovnik. Ali, uzalud. Još dok su pregovori tekli, sve nade pokopali su ustaški zlikovci koji nisu htjeli pustiti one što im pod nosom ruše transporte. U sumrak jednog martovskog dana 1944. godine strijeljali su ga.

Ostalo je zabilježeno da se Mane i u tom posljednjem trenutku dostojanstveno držao. Na stratište su ga doveli izmrcvarenog. Kosa mu je bila krvlju slijepljena za čelo. Prije strijeljanja obratio se svojim dželatima. I dok su oni očekivali da će zaplakati i moliti milost, on je zatražio češalj da bi doveo u red svoju bujnu kosu. Nisu mu uslišili posljednju želju.

Tako se ugasio život hrabrog sedamnaestogodišnjeg skojevca Mane Mikašinovića.

Poslije svega što je u ratu pretrpio, đeđika Mane nije mogao preživjeti ovaj novi šok. Umro je ubrzo poslije smrti unuka Mane, miljenika i uzdanice.

Đuro D. Rebić

ZAMJENIK KOMESARA CETE
Raco Mirić

Rođen je 1925. g. u selu Mirići, Donje Dubrave. Potiče, za ono vrijeme i prilike, iz imućnije zemljoradničko-trgovačke porodice. Otac Simo i stric Dušan živjeli su u zajedničkom domaćinstvu i imali: Simo petero, a Dušan četvero djece. Ova dva brata bavili su se ponajviše otkupom i prodajom orahovih trupaca i druge vrste drveta. Simo, Racin otac, trgujući orahovim trupcima stizao je i do Kosova.

Raco, sa svoje dvije starije sestre Smiljom i Milicom, potiče iz Siminog prvog braka, a majka mu je bila Sava koja je umrla kada je Raco bio još u osnovnoj školi.

Poslije završene osnovne škole u Donjim Dubravama produžava gimnazijsko školovanje u Ogulinu, što nije bilo moguće, zbog siromaštva, drugoj djeci iz Donjih Dubrava. Racu je u gimnaziji zatekla kapitulacija kraljevine Jugoslavije i stvaranje NDH. Time je, kao srpskom djetetu školovanje bilo prekinuto.

Racin otac Simo sa grupom uglednijih ljudi Dubrava čim je nastupio ustaški teror nad srpskim stanovništvom, uhapšen je u Ogulinu, mučen, šikaniran, otpraćen u logor »Danica« u Koprivnicu, a zatim sa ostalim logorašima transportovan u Jadovno gdje je i likvidiran.

Kuća braće Sime i Dušana Mirića odmah na početku ustanka i razvoja NOP-a postaje stjecište organizatora ustanka i NOB-e u ovom kraju. Mnogi komunisti i pripadnici NOP-a koji su dolazili iz Zagreba preko punkta u Donjim Dubravama bili su prihvaćani u kući Mirića. Među ostalima, poznata grupa pozorišnih umjetnika iz Zagreba na čelu sa Vjekom Afrićem, Jožom i Ivkom Rutić stigla je iz Zagreba u Donje Dubrave, odsjela u kući Mirića i upravo u toj kući, u kojoj je rođen Raco Mirić, pred omladinom Donjih Dubrava izvela prvu partizansku priredbu na putu za slobodnu teritoriju, svega na pet do šest stotina metara od ustaške straže na Mirića podvožnjaku.

U tim okolnostima Raco Mirić sa svega šesnaest godina, kao i cijela njegova porodica odlučno se opredjeljuje za NOP. On se brzo afirmiše kao omladinski aktivista i već početkom 1942. g. postaje

član SKOJ-a, da bi svega nekoliko mjeseci poslije toga, na obuci u omladinskoj četi, postao član KPH.

U međuvremenu iz Racine porodice polovinom 1942. g. strada još jedan član. Njegovu maćehu Martu sa susjedima Sirnicom Mirić (Lugarevom), Radom i Milicom Zatezalo, zbog saradnje u NOP-u, ustaše hapse i na zvjerski način likvidiraju. Iza Marte ostaje dvoje male djece, a Simičina još u kolijevci. Račina brata Duška i sestru Nenu prihvaćaju starije sestre, a o svima se stara i vodi brigu jedna divna žena, njihova strina Ikica, koja se kroz čitav rat žrtvovala sa suprugom Dušanom, da sačuva cijelu porodicu, i svoju i djeverovu djecu.

Nakon završetka borbene obuke u Omladinskoj četi na Kordunu, Raco odlazi u 2. kordunašku NOP brigadu i tamo, kao već obučen borac i član Partije, brzo se afirmiše i postaje zamjenik političkog komesara čete i sekretar partijske ćelije. Ističe se kao hrabar borac i rukovodilac. Naročito se istakao u borbama u Dubravama, kod Dvora na Uni i u IV neprijateljskoj ofanzivi. Prema kazivanju njegova komandanta bataljona Dragana Pajića, Raco je bio veoma hrabar borac, primjeran sekretar partijske organizacije u svojoj osamnaestoj godini, voljen drug u četi i cijelom bataljonu.

Pao je junačkom smrću, na bodljikavoj žici, jurišajući na čelu čete na neprijateljske bunkere u Velikoj Kladuši juna 1943.

Duro M. Zatezalo

ĐOKO MUNJAS

Munjas Save Đoko rođen je u selu Gojak u Gornjim Dubravama 1926. godine, u siromašnoj seljačkoj porodici. Rođen je u kući u kojoj su živjele porodice braće Bože i Save. Božo je imao troje djece, a Sava dvoje. Dakle, u tijesnoj seoskoj kući bilo ih je mnogo. Zemlja je bila slaba, a zaradu osim sa zemlje bilo je teško ostvariti. Prije Đokinog rođenja umro je njegov otac Sava. Nastalo je teško stanje u kući. Sve je palo na leđa Đokinog strica Bože, koji se morao starati za svoju djecu i djecu svoga brata Save. Božo nije dijelio svoju djecu od djece bratove.

U tako teškim prilikama, Đoko završava osnovnu školu u Gornjim Dubravama, koja je od njegove kuće udaljena oko 5 km. Na putu do škole prelazio je rijeku Bistricu, pješačio više kroz šumu nego kroz naseljena mjesta. Zime u tom kraju obično su jake, a snijeg velik.

Usprkos svemu,Đoko Munjas bio je dobar đak i poslije završene osnovne škole, preko »Privrednika« organizacije koja se bavila upućivanjem sprske djece poslije završene osnovne škole u razne zanate, odlazi 1938. na izučavanje trgovačkog zanata u Beograd. Tada Đoko počima jesti šegrtski hljeb, koji je najčešće bio posve gorak, a kojekakve hirove gazde i njegovih u kući, morao je muški trpjeti, daleko od svog zavičaja, od najbližih i najdražih.

Njegova majka, izuzetno dobra žena, teška srca je sve to podnosila. U teškim uslovima starala se, da othrani i odgoji i sina Milana, koji je ostao sa njom kod kuće. Uz djevera Božu, čovjeka kakav se samo poželjeti može, Đokina je majka mogla lakše da trpi sva zla, koja su je pratila u životu.

Đoko je kao dijete došao u velegrad. Navikava se brzo na svijet, običaje i život koga ranije nije poznavao, a koji se po mnogo čemu razlikovao od života na selu. Uporno uči zanat i školu. Po prirodi je bio veoma bistar, vrlo okretan i žive naravi, što mu je pomagalo da sve životne i šegrtske teškoće lakše savlada.

Sa svojim drugovima, zanatlijama i ostalom omladinom, kao član SKOJ-a, vrlo aktivno učestvuje u demonstracijama 27. marta 1941. Prvi dan rata i bombardovanja Beograda 6. aprila 1941. zatekao ga je na ulici Beograda. Poslije bombardovanja u njemu se budi neodoljiva želja da što prije stigne u svoj rodni kraj. Veoma

snalažljiv, iako vrlo mlad, koristi prve putničke vozove i stiže u svoj rodni Gojak.

Obradovao se Đoko Munjas ponovnom susretu sa zavičajem i svima u njemu, ali se razočarao zbivanjima u svom rodnom kraju. Jugoslovenska vojska je kapitulirala, proglašena je tzv. NDH, ustaše krstare po selima, hapse, zlostavljaju stanovništvo, pljačkaju, strijeljaju nevine ljude. Narodom je zavladao strah i panika. Ljudi spavaju u šumi, a preko dana se stražari i čuva selo od upada ustaša. Sve ovo Đoko mučno proživljava i pita se kakvo je ovo doba nastupilo. Srbi su totalno ugroženi, kao i Jevreji i Cigani. Ne pita se tko je kriv, ubija se bez suđenja.

Polovinom 1941. godine pojavljuju se pojedinci, prolaze kroz sela, okupljaju ljude i govore im o potrebi oružane borbe protiv okupatora i domaćih izdajica. Organizuju pretežno omladinu, a i starije ljude, dodjeljuju zadatke, kazuju potrebu prikupljanja oružja za ustanak, koji uskoro treba početi. Skojevac Đoko shvata situaciju i uključuje se u rad organizovanih grupa. Postaje sve aktivniji, a pogotovo onda kad je vidio i prve partizane, koji napadaju neprijatelja, ruše prugu i objekte koji mu služe. Kod njega se uskoro pojavljuje i želja, da se bori u partizanskom odredu, ali ne može jer nema dovoljno oružja ni za starije koji su služili bivšu vojsku i nešto više znaju o ratovanju i korišćenju oružja u borbi.

Čim se stvorila mogućnost formiranja omladinskih četa za obuku, Đoko se prijavljuje i u jesen 1942. odlazi na obuku. Poslije dva mjeseca obuke odlazi u Omladinski bataljon »Jože Vlahović« I kordunaške NOP-e brigade 8. divizije.

Kao borac je bio vrlo hrabar i vrijedan član SKOJ-a. Ubrzo postaje i član KPJ i delegat I voda I čete Omladinskog bataljona I brigade. U toku 1943. unaprijeđen je u čin zastavnika, prvi oficirski čin.

U svim borbama ističe se hrabrošću i postojanim drugarstvom, a kao politički delegat uživao je ugled i poštovanje pa je krajem 1943. postavljen na dužnost političkog komesara čete. Đoko je bio vjerojatno najmlađi komesar čete 8. divizije. Naime, tada još nije imao ni 18 godina.

Valja napomenuti da se zajedno sa Đokom u istoj brigadi borio i njegov brat Milan, a ostali dio familije u Gojaku aktivno se uključio u rad pozadinskih organa NOP-a.

Početkom 1944. Štab 8. kordunaške udarne divizije nalazio se na teritoriji Lasinje, sa svojim prištapskim jedinicama. Nešto bolestan Đoko je došao u ambulantu na liječnički pregled. Međutim, toga dana neprijateljski avioni bombardiraju Štab divizije i prištapske jedinice, kojom prilikom pogiba politički komesar čete Đoko Munjas. Njegovom smrću izgubili smo vrijednog i hrabrog, a tako mladog komesara partizanske čete.

Raco Rebić

PETAR — LJUBO MUNJAS — STRŠEN

Petar Munjas rođen je jula 1922. godine u selu Go jak u Gornjim Dubravama, kao drugo od troje djece Mice i Boje Munjas. Osnovnu školu je završio 1933. godine u Gornjim Dubravama. Školovanje je bilo teško i naporno. Pješačio je svakodnevno po osam kilometara zajedno s ostalom gojačkom djecom, provlačeći se stazama i puteijcima Bistričke dubrave, djelomično i prašnjavom cestom, a vremena su znala biti kojekakva. Osim toga trebalo je čuvati stoku, pa vremena za učenje gotovo i nije bilo, a kamo li za igru. Usprkos svim nedaćama bio je veoma bistar dječak i vrlo dobar učenik.

Godine 1933. Pero je otišao na izučavanje fotografskog zanata u Beograd, preko tadašnjeg »Privrednika«, koji je organizovano primao srpsku djecu iz krajeva banovine Savske. Tu je ostao nešto više od jedne godine, živeći pod vrlo teškim uslovima kod majstora fotografa. Međutim i pored nepodnošljivih uslova nije ni pomišljao da se vrati, jer se i kod kuće teško živjelo. Ipak, pobjegao je od majstora iz Beograda i opet preko »Privrednika« otišao u Smederevsku Palanku, gdje je produžio izučavanje istog zanata. U Smederevskoj Palanki završio je zanat i nastavio da radi.

S godinama se kod Pere sve više budila svijest i želja da shvati zakonitosti borbe za prava radničke klase, kao i da upozna tadašnja politička zbivanja. Povezuje se s naprednim radnicima tvornice vagona »Jasenica« i 1941. preko njih se uključuje u URSOV-e sindikate. Uskoro zatim dolazi u neposredan kontakt sa studentima i radnicima, članovima KPJ. Preko pojedinih drugova počeo je dobivati marksističku i drugu naučnu literaturu, koja je na njega snažno djelovala. Život u ovako jakoj radničkoj i naprednoj sredini, kao i kontakti s pojedinim ličnostima iz radničkog i komunističkog pokreta uticali su na njegovo veoma rano, brzo i napredno stremljenje i opredjeljenje za revolucionarni rad i pokret. Sagledao je i uočio sve nedaće i nepravde, kao i protivrječnosti koje su pratile tadašnje društveno uređenje, posebno izrabljivanje siromašnih slojeva društva i težak položaj radničke klase. Sve ga je to onako mladog opredijelilo za jedino ispravan revolucionarni put.

Veoma se dobro snalazio u radu i zadacima revolucionarne omladine. To je ispoljio i kao učesnik martovskih demonstracija 1941. godine. Neposredno poslije demonstracija aprila iste godine primljen je u organizaciju SKOJ-a, a maja 1941. postao je kandidat za člana KPJ. Ovako brzo uključivanje u revolucionarni, radnički i komunistički pokret zahtijevalo je izuzetne napore i rad na ličnom i ideološko-političkom uzdizanju, upornost i krajnju savjesnost.

Aprilski rat 1941. godine zatekao ga je u Smederevskoj Palanki. Zbog brze kapitulacije i raspada stare Jugoslavije nije bio ni pozivan u vojsku. Zajedno s drugim rodoljubima preživljavao je teške trenutke, daleko od rodnog kraja i roditelja. Velika neizvjesnost, iznenadni i neočekivani događaji, tražili su brzo mijenjanje načina i formi rada i ponašanja. Perino predratno uključivanje u revolucionarni rad sada mu dobro dolazi kao orijentacija u novonastaloj situaciji. Bio je ideološki opredijeljen i više se nije kolebao. Uslovi za život i rad bili su daleko teži, složeniji i opasniji, pa se i tome morao prilagoditi.

Ubrzo poslije ovih događaja jula 1941. dolazi do organizovanog ustanka u Srbiji u kojeg se i Pero uključuje od prvih njegovih dana. Kad je došlo do formiranja Palanačke partizanske čete, pošao je i on u njen sastav, ali je od tadašnjeg rukovodstva KPJ za Palanku vraćen da i dalje ostane na istom terenu, jer do tada nije bio kompromitovan. Organizovan rad za NOP odvijao se u teškim i specifičnim uslovima, jer je ovo područje bilo pokriveno jakim okupatorskim i kvislinškim snagama i agentima. Pero od 1941. do kraja 1943. godine je uspješno provodio neprekidan političko-partijski rad u cilju učvršćenja i širenja NOP-a i pored raznih represalija, progona i hapšenja, koje je okupator primjenjivao na ovom terenu. U dva navrata pokušao je napustiti Palanku i otići u Odred, ali je svaki put bio vraćen, s istim obrazloženjem da je potrebniji na terenu. Neko vrijeme 1942. i 1943. godine radio je u organizaciji SKOJ-a. Krajem 1942. i početkom 1943. NOP dobiva sve veći zamah, krug simpatizera se svakim danom širi, a sve to povećava opasnost da bude otkriven.

Septrembra 1943. Pero je primljen u KPJ, povučen je na teren sreza Jasenice. Ovdje je biran za člana Sreskog komiteta SKOJ-a, a zatim za sekretara istog komiteta. U maju 1944. postao je član Okružnog komiteta SKOJ-a za okrug Mladenovac, na kojoj dužnosti je ostao do oslobođenja.

Od 1. augusta 1941. godine, kada se uključio u NOP, Pero je najveći dio rata proveo na organizovanom ilegalnom radu, pod vrlo teškim i specifičnim uslovima. Uspješno je obavio niz teških i odgovornih zadataka, ulažući natčovječanske napore.

Pa zadatku Partije, jedno vrijeme 1945. godine bio je raspoređen za sekretara OK SKOJ-a i člana OK Partije za okrug Valjevo, a zatim za okrug beogradski. Zahvaljujući temeljitom, savjesnom i

upornom radu bio je često upućivan u mjesta gdje je trebalo riješiti određene probleme i poduzeti niz praktičnih mjera za sređivanje stanja. Upornošću, temeljitošću i dosljednošću to je uvijek i opravdavao.

Godine 1946., prešao je na rad u Pokrajinski komitet SKOJ-a i Glavni odbor USAOS-e, kao instruktor obilazeći cijelu teritoriju Srbije, uključujući i pokrajine. Radio je u Radničkom i Organizacionom odjeljenju. U toku ovog perioda, radi pomoći skojevskoj organizaciji u Vranju i Kragujevcu, bio je određivan na nekoliko mjeseci za sekretara OK SKOJ-a u ovim mjestima. 1948. godinu proveo je na školovanju, pri CK KPS u Beogradu gdje je završio srednju partijsku školu.

Početkom 1949. Pero je upućen za sekretara Sreskog komiteta KPS za Obrenovac. To je bio period veoma teške borbe sa IB, period stvaranja seljačkih radnih zadruga i otkupa, koji je na ovoj teritoriji bilo veoma teško provesti, a i mnogo se tražilo obzirom na važnost plodne Posavine za prehranu stanovništva.

Polovinom 1951. prešao je na rad u Mali Zvornik, gdje se tada počela graditi prva u zemlji hidrocentrala, veoma važan energetski objekt. Petar je postao sekretar Gradilišnog komiteta i član Sreskom komiteta KPJ za Loznicu. Ovdje se vrlo uspješno borio sa problemima radne snage, stručnog kadra, nedostatka mašina i drugog materijala kao i s financijskim sredstvima. Na ovom zadatku je ostao do druge polovine 1953. kada je postao sekretar Sreskog komiteta KPS za Lazarevac, gdje je proveo vrijeme do kraja 1957. godine. Bio je to period stvaranja opština — komuna, na čemu je i on predano radio.

Iz Lazarevca je upućen na istu dužnost u srez Mladenovac da pomogne u sređivanju stanja na tada iskrslim problemima u partijskoj organizaciji sreza.

Krajem 1959. godine izabran je za člana CK KPS, a zatim 1960. upućen za sekretara Sreskog komiteta Partije za Kragujevac. U to vrijeme biran je i za saveznog poslanika u Skupštini Jugoslavije. Sve do 1962. godine Petar je raspoređivan na nekoliko mjesta po Srbiji, posebno tamo gdje je trebalo rješavati odgovornije i teže zadatke. Uz maksimalno angažovanje, uporan rad i krajnje zalaganje, uvijek je odgovorno rješavao političko-partijske zadatke.

Krajem 1962. upućen je u Višu školu političkih nauka. Poslije završetka ove škole, raspoređen je na rad u Republičko vijeće Saveza sindikata SRS, kao član Predsjedništva, da bi januara 1966. bio izabran za predsjednika Centralnog odbora Sindikata građevinara Jugoslavije, koju funkciju je obavljao pune četiri godine a za to vrijeme imao brojne međunarodne kontakte sa radničkim sindikatima u svijetu, obišavši pri tom SSSR, Indiju, Cejlon, Zapadnu Njemačku, čehoslovačku, Dansku i druge zemlje.

Po isteku mandata Petar je raspoređen na rad pri Skupštini SRS,

a nakon kraćeg vremena našao se na radu u Republičkom vijeću Sindikata SRS, kao član Predsjedništva i predsjednik Komisije za životne i radne uslove. Juna 1978. godine bio je delegat na XI kongresu SKJ.

Neumorno radeći, iznenada je teško obolio i poslije kraćeg liječenja i bolovanja umro u Beogradu 9. oktobra 1978. godine. Tu je i sahranjen. Iznenadna i prerana smrt teško je pogodila, ne samo njegove najbliže, nego i rodni kraj i sve one koji su ga poznavali i s njime radili, sarađivali i cijenili ga.

Za pisanje ovih redaka koristio sam podatke dobivene od Petrove supruge Slavice, knjigu »Centralna Srbija u NOB-u« i njegove pribilješke za knjigu Božidara Damnjanovića Kike »Ja i moji ratni drugovi«.

Simo Šepelj

NIKOLA PAPIĆ DURILO

Nikola Papić Durilo rođen je 1914. godine u Donjim Dubravama (zaselak Papići). Završio je osnovnu četverogodišnju školu u Donjim Dubravama i sve do odlaska u partizane, izuzev vremena koje je proveo na služenju vojne obaveze — boravio je u svom selu.

Potječe iz porodice izuzetno siromašnog imovnog stanja koja je gotovo u svemu oskudijevala. Mali posjed pasivne zemlje nije zadovoljavao na j elementarni je potrebe za održavanje golog života. Nikolin otac Đuro (Durilo) obavljao je ratarske poslove na svom imanju i radio kao nadničar na kamenolomu u Tounj u, udaljenom oko sedam kilometara. Kako nije bio u mogućnosti da plati prijevoz vlakom, svakodnevno je na posao odlazio i vraćao se pješke, nastojeći da u toku dana ponešto uradi i na posjedu kod kuće. Prihodi iz kamenoloma i ratarsko-stočarski sa imanja dopunjavali su se, ali sve to bilo je toliko bijedno, jedva dostatno za opstanak petočlane porodice.

U ranoj mladosti i Nikola polazi stopama svoga oca te postaje

radnik-nadničar u kamenolomu u Tounju. U ranu zoru odlazio je na posao, a za ručak bi nosio bokun kukuruzna ili smjesovna kruha, odnosno palente, zavijene u kakvu krpu, što bi zavezao za kaiš pantalona. U tako mukotrpnim uslovima rada i života Nikola je proveo nekoliko godina svog najljepšeg mladalačkog doba. Prvo što je još kao dijete upoznao bila je bijeda koja će, na neki način, ostati njegov saputnik u životu. Kao što je ponekad običavao ispričati — u svojoj mladosti najbolje je proživio dok se nalazio na odsluženju vojnog roka u Jugoslavenskoj vojsci. Tada mu je, pored stjecanja izvjesnih znanja, uspjelo da se donekle oporavi i popravi. Nakon povratka iz vojske obavlja seljačke poslove kod kuće i nastavlja rad u kamenolomu.

Rat ga je zatekao kao vojnog rezervistu na vježbama. Učesnik je kratkotrajnog aprilskog rata u kom doživljava kapitulaciju tadašnje Jugoslavije, ali uspijeva izbjeći zarobljeništvo i vratiti se u rodni kraj.

Od samog početka ustanka 1941. godine Nikola podržava pristalice i organizatore narodnooslobodilačkog pokreta i opredjeljuje se za NOB i revoluciju, kojoj će ostati predan i dosljedan cio svoj život. Kod njega ni za trenutak nije bilo kolebanja. Ideje NOB-a i revolucije bile su mu, pored ostalog, naročito bliske i prihvatljive i zbog njegovog socijalnog porijekla. Nikoline osobenosti dobro je zapazio student Rade Janjanin, koji ga uključuje u rad i povjerava mu raznošenje propagandnog materijala, obavještajne i kurirske zadatke.

Početkom 1942. godine Nikola odlazi u sastav 2. kordunaškog partizanskog odreda. Krajem novembra 1942. godine u njegovoj se jedinici tražio dobrovoljac za diverzantski kurs. Bilo je poželjno da ponešto zna o miniranju. Kako je taj dobrovoljac bio Nikola, to je njegov daljnji ratni borbeni put vezan uz diverzantske jedinice. Poslije jednomjesečnog diverzantskog kursa, kojeg su u selu Budački na Kordunu održali Ivan Hariš Gromovnik i Mirko Palčić, Nikola je raspoređen u minersku, odnosno diverzantsku grupu koja se nalazila u pojasu neprijateljskih komunikacija na prostoru između Karlovca i Ogulina. Tih dana našli smo se zajedno u istoj jedinici i tako proveli skoro cijelu 1943. godinu. Sve to vrijeme Nikola se ističe svojim stručnim znanjem i borbenošću.

U borbenom zanosu on često zaboravlja na dvostruku životnu opasnost. Prvo, veliki rizik je postojao prilikom montiranja i postavljanja improviziranih diverzantskih mina, jer svaka i najmanja greška ili nepažnja mogla je imati kobne posljedice. Druga životna opasnost je prijetila od neprijateljske vatre, jer su diverzije često puta vršene u blizini neprijateljskih položaja, odnosno njihovih uporišta. Stručno znanje, stečeno na diverzantskom kursu i u kamenolomu, moglo je poslužiti samo kao preduslov za uspjehe u diverzantskim akcijama. Važnija od toga bila je jaka volja, odvažnost

i hrabrost. Upravo sve te osobine Nikola je posjedovao, pa je bio u mogućnosti da precizno i smireno bolje nego mnogi drugi, uspješno montira i postavlja mine. On podstiče na akcije i skoro uvijek je među najboljima. Takvim svojim primjernim ponašanjem i borbenosti on ohrabrujuće, optimistički i pouzdano djeluje na saučesnike i saborce, a upravo to se u našem narodnooslobodilačkom ratu smatralo osnovnom kvalifikacijom za rukovodeću dužnost i napredovanje.

I zaista, Nikola je postao rukovodilac i na raznim vojnim dužnostima počeo relativno brzo napredovati sve do zamjenika komandanta 3. diverzantskog odreda. Od formiranja minerske, odnosno diverzantske grupe, Nikola je zamjenik njenog komandira, a formiranjem 2. čete 2. diverzantskog bataljona GŠH, augusta 1943. godine, Nikola postaje zamjenikom komandira te čete. Novembra iste godine unaprijeđen je u rang komandira čete i raspoređen u grupu starješina koji su, na čelu s Mirkom Palčićem, imali zadatak da na teritoriji Moslavine formiraju Treći diverzantski bataljon GŠH. Polovinom 1944. godine postavljen je za zamjenika komandanta tog bataljona, a poslije reorganizacije diverzantskih jedinica, pri kraju iste godine, postao je zamjenik komandanta 3. diverzantskog odreda u Moslavini, gdje će se zadržati sve do kraja rata.

O Nikolinom borbenom putu na teritoriji Moslavine njegov neposredni starješina iz tog vremena Mirko Palčić[1] je napisao: »Nikola je beskompromisan borac i za njega nije bilo prepreke kada je trebalo izvršiti zadatak (. . .) On se jednako hrabro borio na teritoriji Moslavine i na svom Kordunu (...) Ne bi se pogrešilo da je nekom srećom proglašen narodnim herojem, jer što je on mogao, mnogi ne bi ni pokušali.«[2]

Nakon oslobođenja, početkom jula 1945. godine, Nikola Papić je upućen na školovanje u Inžinjerijsku oficirsku školu u Šabac, koju uspješno završava i kao aktivni oficir nastavlja službovanje u JNA. Pored obavljanja dužnosti Nikola uporno radi na svom stručnom i općem usavršavanju. Naročito prvih nekoliko poratnih godina za predah se ni u JNA nije znalo. Mnogi oficiri su odustajali od poziva i tražili demobilizaciju iz JNA. Međutim, Nikola i u poratnom periodu uspijeva savladati mnogobrojne poteškoće, i kao što je u ratu bio odvažan i uporan, on i dalje ostaje dosljedan. Uspješno završava sve predviđene vojnostručne škole i kurseve općeg obrazovanja.

U svim sredinama gdje je živio i radio uvijek je bio omiljen i cijenjen, naročito zbog svojih izvanrednih osobina, bezazlenosti i humanosti. Najdraže mu je bilo nekome pomoći i dobro učiniti, a najteže kada bi se našao u situaciji da pojedincima mora izricati

1 Mirko Palčić, prvoborac iz Siska, general-major u penziji

2 Originalni tekst nalazi se u HAK.

kazne ili prijekore. Otuda i anegdote o Nikolinih »sto dana zatvora«, što je on ponekad običavao upotrijebiti kao »prijetnju« pojedincima iz svoje jedinice, dok se nalazio na dužnosti u Inžinjerijskoj školi JNA u Karlovcu.

Na posljednjoj dužnosti u JNA nalazio se u Komandi vojne oblasti u Zagrebu. Radio je nekoliko godina u revizorskom odjeljenju kao revizor inžinjerijsko-tehničke službe. Međutim, kako se njegovo zdravstveno stanje počelo narušavati, 1962. godine je u činu majora JNA penzioniran. Bio je aktivan u MZ i društveno-političkim organizacijama grada Zagreba.

Njegov organizam počeo je sve više da malaksava. Umro je 1976. godine.

Đuro Vucelić Gnjatić

PARTIZANSKI DIVERZANTI — BRACA RACO I NIKOLA PAPIC

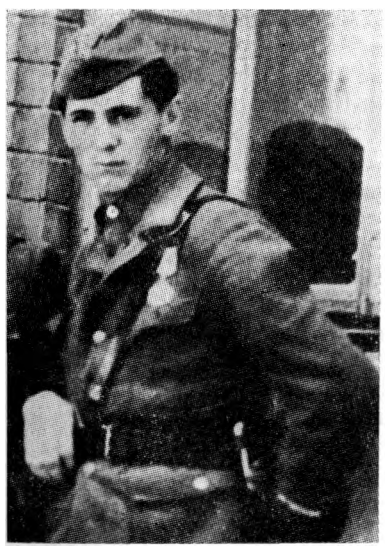

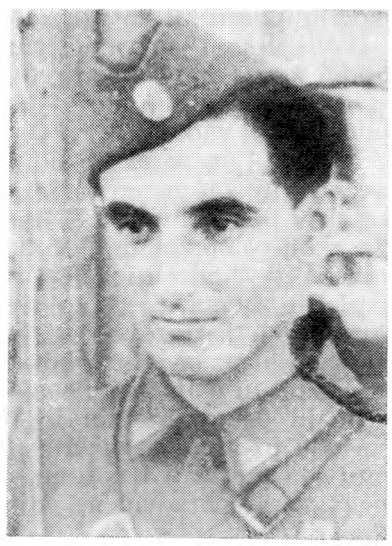

Nikola je rođen 1922. godine, a Raco 1924. Bili su najstariji među sedmero djece svojih roditelja. U pasivnom kraju Donjih Dubrava (zaselak Papići) tako brojna porodica nije mogla opstati samo od ratarsko-stočarskih prihoda. Da bi koliko-toliko stvorio dopunska sredstva za porodični opstanak, njihov otac Đuro bavi se svaštare-

njem. Pored seljačkih poslova, on se bavi kirijanjem i preprodajom ogrjevnog drveta, nadničarenjem i pečalbarenjem.

Nikola i Raco rasli su i učili, završili četverogodišnju osnovnu školu u Donjim Dubravama kao i sva druga seljačka djeca njihove generacije. Još kao đaci bili su pastiri i pomagali u raznim seljačkim poslovima, a kako su rasli, sve više su radili teške fizičke poslove s ocem kod kuće i u šumi.

Njihova slobodoljubiva patrijarhalna obitelj, kao i mnoge druge porodice Dubrava, teško doživljava okupaciju, obespravljenost, poniženja, kvislinški ustaški režim i sva zla koja je rat donio. Ova porodica — kao i mnoge dubravske — opredjeljuje se za ideje narodnooslobodilačke borbe i ustanka. Pod utjecajem komšije Papića Rade Janjanina, Đuro i njegovi sinovi Nikola i Raco već 1941. godine postaju vrsni saradnici i aktivisti NOB-a. U samom početku 1942. godine Nikola odlazi u partizane i u sastavu 2. korđunaškog partizanskog odreda nastavlja oružanu borbu protiv okupatora i njegovih slugu. Polovinom iste godine u sastavu kordunaških partizanskih jedinica našao se i njegov brat Raco.

Obojica braće ističu se u raznim borbama kao odvažni, borbeni, hrabri i dosljedni borci. Njihov otac Đuro (tzv. Pavić) kao aktivista NOB-a izvršava razne partizanske zadatke i većinom radi u organima narodnooslobodilačke vlasti.

Tokom 1943. godine braća Papići premješteni su u diverzantske jedinice — najprije Raco, a zatim krajem godine i Nikola. Raco je došao u diverzantski vod koji se u to vrijeme nalazio na teritoriji Dubrava. S ratnim stažom od godinu dana i kao prekaljen borac on je, kao što se sjećam, za relativno kratko vrijeme u vodu postao cijenjen borac i omiljen drug. Ubrzo je postao puškomitraljezac što je za njega predstavljalo veliko zadovoljstvo i ponos. U akcijama je borben i pouzdan, a naročito se istakao kao puškomitraljezac 9. i 10. septembra 1943. godine u akcijama na željezničkoj stanici Donje Dubrave i prilikom upada diverzantskog voda u neprijateljsko uporište Generalski Stol. Kao poznavalac terena u Generalskom Stolu Raco je učestvovao u pripremama za upad u neprijateljsko uporište, a prilikom izvođenja poduhvata istakao se svojim primjernim i odlučnim držanjem što je ohrabrujuće djelovalo na ostale borce u ovoj neizvjesnoj i teškoj situaciji. Sticajem određenih okolnosti tada je uspješno izvedeno razoružavanje nekoliko stotina talijanskih fašističkih vojnika.

U decembru 1943. godine, prilikom pripreme diverzantskog voda u selu Marinković (Perjasica) došlo je do eksplozije detonatora. Tada je Raco zadobio nekoliko povreda, a oštećeno mu je i jedno oko. Međutim, nije zbog toga htio da ide u partizansku bolnicu, ili na bolovanje, već je i dalje ostao u borbenom stroju svoje jedinice. Rane su ubrzo zarasle, ali mu je vid desnog oka ostao značajno oštećen.

Početkom 1944. godine Raco je postao politički delegat u diverzantskoj četi koja se kao teritorijalna jedinica nalazila u pojasu neprijateljskih komunikacija na prostoru između Zagreba i Karlovca. Na toj dužnosti se zadržao nekoliko mjeseci, odnosno do jeseni iste godine, kada je premješten na novu dužnost, u Turopoljsko-posavsku diverzantsku četu (2. četa 1. bataljona 2. diverzantskog odreda). Tada smo se opet našli zajedno — Raco kao politički komesar, a ja komandir čete — i tako ćemo ostati sve do kraja rata. Naša četa, kao teritorijalna jedinica, imala je direktivni zadatak da se stalno zadržava u pojasu neprijateljskih komunikacija na prostoru između Siska i Zagreba i da vrši diverzantske akcije na neprijateljski saobraćaj. Mi smo, u stvari — kao i ostale diverzantske čete — djelovali samostalno, pa su odluke o pokretima i diverzantskim akcijama donešene na nivou čete, sem kada se četa nalazila u podršci ili je bila pridodata pojedinim jedinicama kao i u rijetkim skupnim bataljonskim akcijama.

Kako se približavao kraj rata, tako je i situacija za našu četu bila sve teža jer je neprijatelj sve više nastojao obezbijediti komunikacije oko svog glavnog centra Zagreba. Naša mala jedinica od oko 70 boraca predstavljala je značajnu opasnost za neprijateljski, naročito, željeznički saobraćaj, a isto tako pogodnu metu da nas unište, jer smo se stalno nalazili na dohvatu njihovih premoćnih snaga. Radi izbjegavanja neželjenih sudara s neprijateljem i radi izvršavanja diverzantskih akcija, četa je stalno bila u pokretu. Rijetko je 2 do 3 dana bivakovala na istom mjestu.

U posljednjoj godini rata četa je neprijatelju nanijela velike materijalne i ljudske gubitke. Prema podacima iz neprijateljskih dokumenata (»dnevnih izvješća«) i podacima iz našeg skupnog izvještaja o akcijama diverzantskih jedinica, ilustracije radi, evo o tome nekih pokazatelja: Na pruzi između Siska i Zagreba četa je postavila 58 nagaznih diverzantskih mina od kojih je 48 eksplodiralo i porušilo neprijateljske željezničke transporte, srušeno je 5 cestovnih i željezničkih mostova; u 44 akcije minirana je i porušena željeznička pruga na 1178 mjesta, a 10 puta izvršeno je miniranje cesta i kolskih puteva na raznim mjestima. Četa je u tome periodu imala 6 sudara sa neprijateljskim patrolama, zasjedama i drugim snagama.

Samo ovi podaci dovoljno kazuju o ogromnim i iscrpljujućim naporima diverzantske čete, a Raco kao njen politički komesar uspijeva valjano obavljati svoju dužnost. U svim prilikama i na svakom mjestu ističe se primjerom i na taj način ispoljava svoj utjecaj na borce u četi. Kada bismo se poslije cjelonoćnog pokreta negdje smjestili na odmor, Raco je posljednji pribjegao. Obično je marljivo nastojao da se borci što bolje smjeste, a poslije provjere stražarske i dežurne službe i on bi se negdje smjestio, da bi opet među prvima ustajao.

Četa nije imala svoju kuhinju. U mjestima bivakovanja ishrana je bila obično organizovana po domaćinskim kućama. Raco se o tome svesrdno brinuo, a skoro uvijek, po običaju, posljednji bi objedovao. Sjećam se jednog cjelonoćnog četnog pokreta, u jesen 1944. godine, iz Posavine u rejon sela Kravarsko. Tek što se razdanilo, kolona se kretala stazom kroz neki vinograd, nedaleko od sela. Za mene je bilo skoro nevjerovatno da tom prilikom niko od boraca ne uze grozd onako bujnog i zrelog grožđa iako su svi, zbog neprospavane noći, umora, gladi i žeđi, bili veoma iscrpljeni. Prizor koji govori o svjesnoj disciplini u četi je, pored ostalog, bio rezultat i Racinih velikih napora i djelovanja.

Krajem januara 1945. godine diverzantska se četa našla na prenoćištu u selu Oborovo na desnoj strani rijeke Save, na pola puta između Siska i Zagreba. Jedinice ustaške Zrakoplovne lovačke bojne krenule su iz svojih uporišta i u ranim jutarnjim časovima 1. februara izbile u rejon Oborova u namjeri da nas napadnu i unište. Dok se četa izvlačila iz neprijateljskog obruča i prebacivala na lijevu obalu Save, komesar čete Raco Papić, s jednim odjeljenjem i puškomitraljezom, nalazio se u zaštitnici. Oni su čvrsto držali svoje položaje i uspješno zadržali nastupanje nadmoćnih neprijateljskih snaga, nanijevši im gubitke od 2 mrtva i 3 ranjena, od kojih je jedan bio satnik — kao što piše u njihovom »dnevnom izvješću od 1. II./45.«. U toj borbi je Raco imao značajne zasluge za uspješno izvlačenje čete iz neprijateljskog obruča.

Akcije i pokreti čete se nastavljaju bez prekida. Samo par dana pred kraj rata Raco je učesnik u organizovanju i izvođenju posljednje četne diverzantske akcije na pruzi kod Velike Gorice, koja je izvršena 3. maja 1945. godine. Kao što je objavljeno u nekim publikacijama, to je bila ujedno i posljednja diverzantska akcija svih diverzantskih jedinica Hrvatske u drugom svjetskom ratu. U porušenom vojnom transportu tada je dobar broj njemačkih okupacionih vojnika doživio zasluženu kaznu za zločine u našoj domovini. Prema podacima u diverzantskom izvještaju — što nije moglo biti provjereno — tu je poginulo ili ranjeno oko 150 neprijateljskih vojnika.

Ovih nekoliko ratnih epizoda diverzantske čete spomenuo sam zbog toga jer je to ujedno i ratni, odnosno borbeni put Race Papića dok se u toj jedinici nalazio kao njen politički komesar koji bez sumnje spada u red svijetlih likova naše narodnoslobodilačke borbe i revolucije.

Dvije godine stariji Racin brat Nikola raspoređen je decembra 1943. iz partizanskih kordunaških jedinica među diverzante 2. čete 2. diverzantskog bataljona GŠH, koja je kasnije preimenovana u 1. četu 1. bataljona 2. diverzantskog odreda. U toj jedinici, koja se pretežno nalazila u pojasu neprijateljskih komunikacija na prostoru između Zagreba i Karlovca, Nikola je bio sve do kraja

rata. Već prvih dana boravka u ovoj jedinici prošao je jedno od težih borbenih iskušenja. Bilo je to 6. januara 1944. godine u selu Katićima. Tada je jedno diverzantsko odjeljenje, u kome se nalazio Nikola, nakon izvršene diverzije na pruzi kod Generalskog Stola, u povratku imalo namjeru da u Katićima zastane radi odmora. Borci su smješteni u kuću Jure Katića koji je s njima učestvovao u akciji, a inače je bio od prvih dana vrsni aktivista NOB-a. Međutim, ubrzo poslije pola noći diverzantsko odjeljenje su opkolile i napale ustaško-domobranske snage iz Generalskog Stola. Nakon kratke i odlučne borbe diverzanti uspijevaju probiti neprijateljski obruč i izvući se, ali uz gubitke od tri mrtva i nekoliko ranjenih drugova, među kojima su bili smrtno pogođeni Jura Katić i njegova majka. Po sjećanju učesnika Nikola se u toj borbi istakao i bio lakše ranjen.

Valja reći da Nikola nije bio na diverzantskom kursu, ali uz jaku volju uspijeva za relativno kratko vrijeme da se stručno osposobi i postane cijenjen i dobar diverzant. Prekaljen u ranijim oružanim borbama on se i među diverzantima ističe hrabrošću, odvažnošću, borbenošću, kao pouzdan i predan borac. Fizički je bio vrlo izdržljiv i otporan, a poznat kao iskren i dobar drug. Radi svega toga bio je veoma cijenjen i omiljen u svojoj jedinici. Poslije izvjesnog vremena postao je komandir odjeljenja, pa komandir voda, a onda zamjenik komandira čete i pri kraju rata komandir diverzantske čete. Krajem 1944. godine proizveden je u čin poručnika (kapetana) JNA.

Krajem rata i neposredno po oslobođenju, dok nisu rasformirane, naše su jedinice bile okupljene u Sisku. Iz tih dana i potječe naša zajednička ratna fotografija — moja draga uspomena.

Za razliku od svog brata Nikole, Raco je po svojoj prirodnoj konstituciji bio nježniji i dosta neotporniji. Očigledno, on je pri kraju rata, usprkos nastojanju da to prikrije, bio veoma iscrpljen i malaksao. Vjerovatno zbog teških životnih uslova u djetinjstvu, a naročito u ratu, njegov mladenački razvoj nije mogao biti normalan i bez posljedica. U 21. godini života protegao se kao strnjika u visinu. Oronulog i blijedog lica izgledao je iscrpljeno i pri kraju fizičke snage. Očigledno mu je bio potreban oporavak i predah, ali napori se nastavljaju.

Nakon što su rasformirane diverzantske jedinice uputiše nas iz Siska na školovanje u Inžinjerijsku oficirsku školu JNA u Šabac koju je Raco završio 1945. godine s vrlo dobrim uspjehom, a nakon toga bio je raspoređen na dužnost u niški garnizon. Napori su bili ogromni. Pored odgovarajućeg vojnostručnog školovanja trebalo je mnogo raditi i na općem obrazovanju. Obavljajući teške i odgovorne dužnosti iscrpljivali su ga i razni sastanci, večernja nastava iz programa općeg obrazovanja, rad na vojnostručnom usavršavanju i drugo.

Tako se Raco našao na granici fizičke iznemoglosti i postao žrtva opake bolesti — tuberkuloze pluća. Lijekova protiv te bolesti tada nije bilo. Na žalost, uskraćeno mu je da uživa u plodovima NOB-a i revolucije za što se tako predano i žustro borio. Umro ie kao aktivni inžinjerijski oficir JNA u činu poručnika (kapetana) 1948. godine.

Racin stariji brat Nikola nastavlja službovanje kao aktivni oficir JNA. Završava odgovarajuće vojnostručne škole i kurseve općeg obrazovanja i u poratnom periodu nalazi se na raznim odgovornim dužnostima u inžinjerijskim jedinicama JNA. Jedno vrijeme bio je na dužnosti komandanta inžinjerijskog bataljona u garnizonu Obrenovac. Zbog objektivnih potreba i narušenog zdravstvenog stanja prijevremeno je penzionisan u činu inžinjerijskog majora JNA 1956. godine i nakon toga sa svojom porodicom živio u Paraćinu.

Mnogo je volio svoje Donje Dubrave u koje je poslije penzionisanja često dolazio i pretežno u njima boravio. S posebnim zadovoljstvom volio je da timari konje i da se bavi kirijanjem, što je radio u svojoj ranoj mladosti. Međutim, opaka bolest prekratila je i Nikolin život 1976. godine.

Oba brata, Raco i Nikola, sahranjeni su u groblju u Donjim Dubravama, kao čestiti sinovi svoga kraja i svijetli likovi naše oslobodilačke borbe i revolucije.

Đuro Vucelić Gnjatić

NIKOLA (MILANA) PAPIC

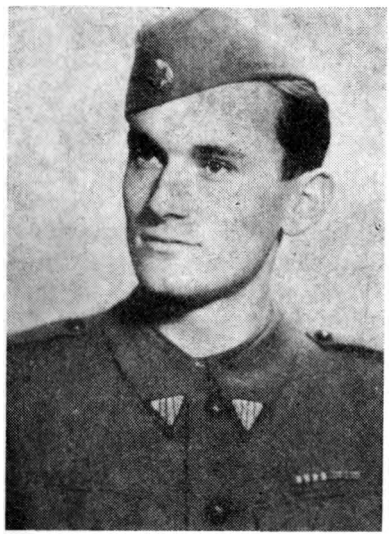

Rođen je 1920. godine u Donjim Dubravama. Otac mu je radio na željeznici i često mijenjao mjesta bobavka.

Nikola je osnovnu školu završio u Donjim Dubravama, nižu gimnaziju u Ogulinu, peti i šesti razred u Karlovcu, a sedmi i osmi sa maturom završio je 1940. godine u Splitu, gdje mu je u to vrijeme otac bio na službi.

Odmah po završetku srednje škole zaposlio se u Željezničkoj ložionici Split. Sa mnogobrojnim splitskim radnicima i omladincima uključio se u Ujedinjeni radnički savez (URS) koji je bio glavni nosilac naprednih ideja u radničkom pokretu i pod snažnim uticajem KPJ. Po okupaciji zemlje se Nikola odmah uključio u ilegalni pokret napredne omladine Splita, protiv ustaške vlasti i talijanskih okupatora. Uspostavom ustaške NDH, kao pripadnik srpske nacionalnosti bio je otpušten s posla. Krajem 1941. godine, kao hrabar borac i učesnik ilegalnih akcija protiv okupatora i domaćih izdajnika, postao je član SKOJ-a. Kada mu je zaprijetilo da bude otkriven i uhapšen, oktobra 1942. godine napušta Split i odlazi u dalmatinske partizanske jedinice. Borio se sa svojom jedinicom u Bosni, Lici i Dalmaciji.

Bio je hrabar borac i omiljen drug, brzo je napredovao. Postao je omladinski rukovodilac čete, bataljona i brigade, a bio je i politički komesar čete i bataljona. Omladince svoje brigade predstavljao je na Drugom kongresu USAOJ-a početkom maja 1944. godine u slobodnom Drvaru. Kada je doznao da se u selu Kamenica kraj Drvara nalaze delegati omladine Korduna i Banije, borci iz VII i VIII udarne divizije, odmah je došao među nas i interesovao se da li ima omladinaca iz Dubrava. Naišao je na mene i Nedjeljka Zatezala. Bio je oduševljen kada nas je pronašao i upoznao se s nama. Raspitivao se o učešću naroda Dubrava u NOB-i, posebno se interesovao gdje su mladići njegove generacije, koji su se sa njime igrali u djetinjstvu i pohađali gimnaziju u Ogulinu i Karlovcu. Naročito se interesovao za školske drugove Radu Janjanina, Nikolu Papića-Pavića, Milana i Radu Jakovića iz Donjih Dubrava, Simu i Branka Karapandžu, Nikolu i Radu Višnjića iz Gornjih Dubrava i mnoge druge. Bio je veoma sretan kad smo mu rekli da su svi,

ili gotovo svi, aktivni učesnici NOB-a, ali isto tako i tužan kada je čuo da su život izgubili Rade Janjanin, Rade Rebić i Simo Karapandža. Za cijelo vrijeme trajanja Kongresa, u pauzama sjednica, Nikola se sa nama družio, bilo da se raspitivao o Dubravama i Dubravcima ili da nam kazuje o hrabrosti i herojskoj borbi njegovih drugova — boraca iz Dalmacije.

Sa završetkom rata i oslobođenjem domovine, Nikola ostaje u aktivnoj službi u JNA. Rat je završio u činu kapetana. Nosilac je više ratnih odlikovanja, među ostalim: Ordena partizanske zvijezde, Ordena Bratstva i jedinstva, Ordena zasluga za narod i Ordena za hrabrost.

Završio je Višu vojnu akademiju i nalazio se na odgovornim vojnim dužnostima u JNA. Službovao je u više garnizona kao što su: Zrenjanin, Ljubljana, Zagreb, Beograd i dr. Vojnu karijeru završio je kao predavač na Višoj vojnoj akademiji u činu pukovnika 1971. godine. Na žalost, iste godine savladala ga je teška bolest i umro je u 51. godini života.

Đuro M. Zatezalo

BRACA PERIC

Rat je u svom užasu nemilosrdno gutao ljudske živote, ne štedeći ni starce, ni žene, ni nemoćnu djecu, a u tom vrtlogu, nestajale su i čitave porodice, poštene, radine, čestite, uzorne...

Tako je i siromašna, poštena seljačka porodica Ilije i Milice Perić nestala u toku ratnih godina. Četiri sina, kćerka, unuče i otac, odnosno djed nisu preživjeli ratne strahote i mučenja. Porodica je skromno živjela u selu Perićima, udaljenom desetak minuta hoda od željezničke stanice Gornje Dubrave. Slično ostalim domaćinstvima u ovim krajevima bavila se zemljoradnjom i stočarstvom dosta teško prehranjujući svoje članove.

Za razliku od mnogih drugih porodica ovu je pratila zla sudbina cijelog postojanja. Milica je umrla 1920. porodivši petero djece. Tada je najmlađe dijete imalo svega dvije godine. Ulogu majke u podizanju djece preuzela je njihova tetka, Ilijina sestra. Samo godinu dana kasnije, 1921. godine, izgorjela im je kuća, što je još više pogoršalo ionako teško materijalno stanje porodice, jer kuću u ono vrijeme graditi bio je velik teret i za jača domaćinstva.

Odupirući se stoički svim životnim nedaćama koje su pratile ovu čestitu porodicu, otac Ilija je usmjerio svoja nastojanja ka lijepom domaćinskom vaspitanju djece. Obezbijedio im je osnovno

školovanje i time mogućnosti, barem minimalne, za životno osamostaljenje.

U ovoj skromnoj i siromašnoj porodici rođen je 1914. godine sin Milan kao treće po redu od petero djece. Njegovo djetinjstvo, bilo je veoma teško. Sa 6 godina je ostao bez majke, a uskoro zatim i bez krova nad glavom. Do polaska u osnovnu školu čuvao je stoku i pomagao ocu u obavljanju poljoprivrednih radova. Školu je pohađao u Gornjim Dubravama i završio je 1927. godine. Ona je bila udaljena oko 4 km od sela, a išlo se, dakako, pješice što je bilo izrazito naporno, posebno za slabije odjevenu i oskudnije hranjenu djecu. Iako je bio bistar i vrlo dobar đak, Milan nije imao mogućnosti da produži dalje školovanje. Povremeno ga je otac vodio idući s konjima u zaradu, što im je omogućavalo da lakše dođu do dinara za najneophodnije potrebe.

Služio je kadrovski vojni rok u Jugoslavenskoj vojsci 1936/37. godine. Zajedno s njim, na njegovu nesreću, vojni rok je služio i Josip Cindrić iz Ogulina. Tu su se upoznali i sprijateljili, a poznanstvo sa Milanom, Cindrić je kasnije podlo iskoristio i na prevaru ga ubio.

Nakon odsluženja vojnog roka, Milan je i dalje ostao na selu obavljajući s ocem svakodnevne poljoprivredne radove. Povremeno je radio i kod drugih za dnevnicu, za vrijeme sezonskih poslova oranja, kosidbe. Utovarivao je drva na željezničkoj stanici i tako zarađivao za najneophodnije potrebe. Tražio je državnu službu, bilo kakvo zaposlenje, ali ga nije mogao dobiti. Privremeno se zaposlio 1939. i 1940. godine u Zagrebu u jednoj trgovini namještaja, pa na pošti, na utovaru i istovaru robe, kao fizički radnik. Na ovom poslu ostao je 5 do 6 mjeseci, a onda se, sticajem okolnosti našao u studentskim demonstracijama u Zagrebu i tom prilikom uhapšen. U istražnom zatvoru je proveo 15 dana, ostao bez posla i protjeran u mjesto rođenja.

U pripremi Jugoslavenske vojske za rat 1941. godine pozvan je u Delnice u rezervu, gdje je ostao dvadesetak dana, a onda slijedi kapitulacija vojske, raspadanje Jugoslavije kao države i proglašenje NDH. Milan se iz Delnica vratio kući u Dubrave gdje je, kao i u mnogim drugim krajevima kod naroda zavladao strah i neizvjesnost zbog predstojećih događaja. Počela su pojedinačna hapšenja, odvođenja i ubijanja ljudi. Milan je tada dobio propusnicu za odlazak u Srbiju, ali je poslije izvjesnog kolebanja ipak odlučio da ostane u Dubravama. Bio je naizgled miran, ali oprezan. Izbjegavao je sve kontakte sa vojskom i tadašnjom vlasti, ne odazivajući se na službene pozive. Sakrivao se i bježao na šta je i druge nagovarao.

U drugoj polovini 1941. godine, kad je došlo do oružanog ustanka, formiranja oružanih grupa i Dubravskog partizanskog odreda, Milan se našao na strani ustanika. Pravilno se postavio i neumor-

no objašnjavao ciljeve borbe i oružanog ustanka. Bio je sposoban, vojnički spreman i odan principima i zahtjevima NOB-a. Kao borac Dubravskog partizanskog odreda, kasnije čete, pokazao je primjernu hrabrost i borbenost, krajnje požrtvovanje i izuzetan osjećaj odgovornosti i drugarstva. Sa odredom i četom učestvovao je u mnogim borbama, u napadu na žandare u Dubravama, akciji na željezničkoj pruzi, u borbama u Primišlju, Tržiću i Perjasici i drugdje. Zbog svog i ranije izražavanog idejnog opredjeljenja, shvatanja i ponašanja, Milan je ubrzo postao član KPJ, što je izuzetno povoljno uticalo na njegov daljnji rad i uzdizanje. Posjedovao je visoke moralne i ljudske osobine, koje su ga krasile kao druga i čovjeka.

Prilikom formiranja 1. (4) kordunaške brigade 1942. postao je njen pripadnik i u njoj ostao do početka 1943. godine, a onda je prešao na obavještajni rad, u obavještajnu službu Kordunaškog vojnog područja, za kotar Karlovac, sektor Dubrave. Dolaskom na teritoriju Dubrava, Milan je uspio uspostaviti mnoge veze i uspješno organizovati obavještajnu službu na ovom terenu.

U to vrijeme na željezničkoj stanici Gornje Dubrave nalazila se ustaška posada u čijem je sastavu bio i ustaša Josip Cindrić, rodom iz Ogulina, raniji Milanov poznanik iz vremena služenja vojnog roka. Ovdje valja reći da je Ogulin za naš kraj, a i za šire područje, predstavljao veoma važno, ali opasno uporište neprijatelja, a do obavještajnih podataka teško se dolazilo.

Dolaskom u Dubrave, Cindrić se raspitivao za Milana, ali mu je odgovoreno da je on u vrijeme kapitulacije Jugoslavenske vojske otišao u Srbiju. Međutim, kako su Milan i Josip i nakon odsluženja vojnog roka u vremenu od 1937. do 1941. održavali poznanstvo stečeno u vojsci, to je Milan kad mu je preneseno da se Cindrić interesuje za njega prihvatio mogućnost da se s njim sastane. Prvi put su se sastali u Perićima, u Milanovoj kući, u maju ili junu 1943. godine. I poslije toga su održavali kontakte i nekoliko se puta sastali u okolini Perića. Veza je održavana preko Milanove snahe Duške i Đure Višnjića Gričana.

U međuvremenu, da bi stekao Milanovo povjerenje, Cindrić mu « je poklonio pištolj i nekoliko metaka, a vjerovatno mu je davao i određene podatke, što je sada teško utvrditi. Znajući za njihovu vezu, neki drugovi, pored ostalih i Joso Kromar, upozoravali su Milana da je Cindrić zakleti ustaša i da je cijela njegova porodica vezana za ustaški pokret i neprijatelja. Međutim, u ime stečenog poznanstva i prijateljstva iz 1937. godine Milan mu je povjerovao i ostao s njim u vezi s namjerom da obezbijedi potrebne podatke o posadi u Gornjim Dubravama, kao i o neprijateljskom uporištu Ogulin.

Na dan pogibije, 12. jula 1943. godine, Milan je došao u susjedno selo Janjane kod sestre Maše i preko snahe Duške i Đure Viš-

njića Gričana opravio pismenu poruku Cindriću da se sastanu u Perića groblju. Primiviši poruku od Đure Višnjića, prije nego je pošao na sastanak, Cindrić je uputio dvije grupe ustaša, svaku zasebno, prema jnjestu sastanka, i sam otišao na groblje. Snaha Duška je primijetila dolazak ostalih ustaša i trčeći pored groblja vikala: »Milane, vojska!« A on, kad je to čuo, posegao je za puškom koja je bila udaljena od njega 4—5 koraka. Ne oklijevajući, Cindrić je izvadio pištolj iz džepa i teško ga ranio sa 3 metka. Milan je pao, a ovaj je potrčao za Duškom pucajući. Milan je to iskoristio, skupio snagu, uzeo pušku i pobjegao u šumu Dubravu. U Dubravi se sastao sa Duškom, ona ga je tada previla i odvela u Tuk. Sa Tuka je preko Gojaka prenesen u Popovo Selo.

Poslije ranjavanja Milana, Cindrić se vratio u Periće i našao na straži Đuru Višnjića, ondje gdje ga je ostavio kad je pošao na groblje, prišao mu na *4*—5 koraka držeći pištolj u ruci, opsovao ga i uperio pištolj u njega zapovijedivši mu da ide pred njim na stanicu. Đuro je iznenada skočio i počeo da bježi, Cindrić je počeo pucati za njim. Međutim, Đuro je pod nevjerovatno sretnim okolnostima uspio pobjeći. Otišao je u Popovo Selo, našao Milana još pri svijesti i razgovarao s njime. Iako teško ranjen, Milan se raspitivao o Đuri i sestri Maši, jer je mislio da su i oni stradali. Zbog velikog izliva krvi i nemogućnosti da mu se pruži potrebna medicinska pomoć, podlegao je ranama u noći 12/13. jula 1943. godine. Sahranjen je u Starim Munjasima, a 1976. njegovi ostaci su preneseni u zajedničku grobnicu palih boraca u Gornjim Dubravama. I tako je završio veoma težak i trnovit životni put obavještajnog oficira, dobrog borca, velikog druga i komuniste Milana Perića, a to je predstavljalo veliku bol i udarac, kako za njegove najbliže, tako i za sve one koji su ga poznavali, za rodni kraj i za obavještajnu službu koja se tek počela razvijati.

Najmlađi od petero djece Dragan zadržao se u selu, uz oca i Milana. Oženio se 1939. i godinu dana kasnije dobio kćerku. Bio je vezan uz Milana i s njime se priključio partizanima. Pristupio je Dubravskom, a nešto kasnije Drugom kordunaškom partizanskom odredu. Godine 1942. bio je ranjen u nogu i ostao jedno vrijeme na liječenju u bolnici na Kordunu. Zimi 1942/43. godine prozebao je na položajima kod Tržića i Primišlja i obolio na pluća. Zbog slabih uslova liječenja i oskudne ishrane nije se mogao oduprijeti bolesti i ona ga je do kraja skrhala. Posljednje dane života Dragan je proveo u bolnici sela Turke u Sloveniji gdje je i umro 25. februara 1945. godine, a i sahranjen je na seoskom groblju.

Najstariji od djece Simo imao je četvero djece, i otišao je od kuće i zaposlio se na željeznici. Službovao je u Srpskim Moravicama i Sušaku, a 1941. godine zatekao se sa službom u Zagrebu sa 5 članova porodice. Poput ostalih i on je došao ubrzo pod udar ustaškog režima, uhapšen i strpan u zatvor. U zatvorima i logori-

i

ma Zagreba proveo je do početka 1942. godine. Mučen, maltretiran i izubijan, teško je obolio, a zatim je protjeran u Srbiju gdje je i umro 1943. godine. Sahranjen je u Beogradu. Iza sebe je ostavio pet članova porodice bez stana i sredstava za život.

Rade, jedan od četvero braće otišao je 1931. godine preko »Privrednika« na izučavanje zanata u Beograd. Završio je zanat za limara i ostao da radi u Beogradu. Još kao mladić upoznao se sa radničkim pokretom i postao član URSOV-ih sindikata. Početkom ratne 1941. godine Rade je na svega dva dana došao u Dubrave, a zatim se vratio u Beograd, gdje je produžio da radi. Vezan od ranije za radnički pokret počeo je ilegalnim radom i istrajao do 1944. godine. U drugoj polovini 1944. stupio je u 1. brigadu 5. krajiške divizije i u njenom sastavu učestvovao u borbama na sremskom frontu i u Bosanskoj Posavini. Pred Bjeljinom je teško ranjen u lijevu nogu i podlegao ranama 8. aprila 1945. godine. Sahranjen je u pravoslavnom groblju u Bjeljini. S Radom je nestalo i posljednje od četvero muške djece porodice Perić.

Kćerka Maša, njihova sestra, udala se i rodila jedno dijete. Bila je krhkog zdravlja, a uz to proganjana, zatvarana i mučena u logoru, nije dugo izdržala. Skrhana bolešću i tugom za braćom umrla je 1945. godina. Rodila je sina kojega je njegov stric uzeo pod starateljstvo.

Ni najmlađi član Ilijine i Miličine porodice, Draganova i Duškina kćerka Milica, rođena 1940. godine, nije preživljela ratna stradanja. Nošena po kolibama, zbjegovima i pećinama, slabo hranjena i oskudno obučena, teško je oboljela i umrla 1945. godine.

Ljudska sudbina nije mogla biti surovija, nemilosrdnija, ni okrutnija nego što je bila prema nesretnom ocu i djedu Iliji. Preživio je sve strahote I i II svjetskog rata. Bio je hapšen, zatvaran, mučen i proganjan. Proživljavao je ono najgore što se teško svodi u ljudske razume. Međutim, nije dugo izdržao. Preživjevši tragično nestajanje porodice, pored supruge i unučeta, ostao je bez četiri sina i bez kćerke, bez sedam članova porodice, činilo se da bi bio donekle zadovoljan da mu je barem jedno od djece ostalo na životu.

Tuga i bol su učinili svoje. Otpremljen je u ogulinsku bolnicu gdje su i ljekari konstatovali, da je negomuće preživjeti sve te traume i da srce neće dugo izdržati. Dok je vožen u bolnicu, molio je snahu Dušku da ga baci u rječicu Bistricu. Poslije petnaest dana provedenih u bolnici, umro je. Srce nije moglo nagomilanu bol izdržati.

Tako se ugasilo jedno porodično ognjište.

Simo Šepelj

MILAN REBIĆ PAJIN

Od desetak kuća zaseoka Vucelići — Kukići u Donjim Dubravama jedina porodica Rebić bila je ona Rade Pajina. On se tu priženio i postao domazet, došavši krajem prošlog stoljeća iz par kilometara udaljenih Rebića. Bio je to omalen, nevjerovatno žilav i vrijedan čovjek kome nije trebalo dugo da se dokaže u novoj sredini. Sa umijećem zanatlije vješto je obavljao sve one stručne poslove koji su potrebni selu i poljoprivrednicima. Pravi majstor bio je u obradi drveta, građenju kuća i gospodarskih zgrada od drveta. Nije mu bilo premca, pa je razumljivo što su ga pozivali i iz drugih sela kada je trebalo graditi kuću, ambar, sjenik ili štalu. Neke od tih zgrada preživjele su sva ratna razaranja, prkoseći vremenu, stoje kao živi spomenici vrijednom neimaru.

Na prvi pogled miran i tih, Rade Pajin znao je žestoko reagirati kada bi se susreo s nepravdom, nepoštenjem, aljkavošću i neradom. Bio je veoma strog prema sebi, ali ni drugima nije opraštao. Taj duh prenosio je i na svoje ukućane.

Djeca su bila bogatstvo Rade Pajina. On i Ilinka (Ika) imali su ih ukupno jedanaestoro — sedam sinova i četiri kćeri. Sedmero ih je preživjelo razne nedaće, boleštine i epidemije, i odraslo. Dovoljno da roditelji vrlo rano shvate da za sve nema budućnosti na selu. Zbog toga je otac dva starija sina odmah usmjerio u grad. Marko i Mića su u Zagrebu završili zanate i postali vrsni stručnjaci u svom pozivu. Marko je bio šef prvog magazina na zagrebačkom kolodvoru, a Mića strojovođa u željezničkoj, tada već »crvenoj« zagrebačkoj ložionici. Sve je bilo spremno da njihovim stopama krene i treći brat Dušan.

Međutim, iznenada je teška tragedija pomračila sreću Ike i Rade Pajina. Za vrijeme božičnih praznika, 8. januara 1927. godine, braća Marko, Mića i Dušan krenuli su u posjet sestri Bosiljki koja je bila udata u Tržić. Trebalo je prijeći rijeku Mrežnicu. Tih dana visoki snijeg naglo se počeo otapati i voda je nezadrživo prijeteći nadolazila puneći uski riječni kanjon. Od nekoliko mogućih prelaza preko Mrežnice izabrala su onaj kod Šutina mlina. Čamac se nalazi s gornje strane mlina, iznad slapa. I prilikom manjeg vo-

dostaja prelaz preko nabujale rijeke predstavljao je težak poduhvat. Ovoga puta to je bila prava avantura. I danas, skoro šezdeset godina poslije ovoga događaja, ima još živih svjedoka koji su, predosjećajući opasnost, uporno nagovarali Marka i braću da odlože svoj put. Nisu ih uspjeli odgovoriti od nakane. Želja da vide sestru bila je jača od straha. Gazeći duboki snijeg, koji se pod naletom južnog vjetra naglo topio, stigli su do Mrežnice. Pronašli su čamac i zaveslali ne obazirući se na stravičan huk nabujale rijeke koja se stropoštavala niz obližnji vodopad. Međutim, mišice snažnih mladića bile su preslabe da savladaju razbješnjelu vodenu stihiju. Negdje na sredini zahvatila ih je matica i u kotivlacu nezadrživo povukla na vodopad. Uslijedilo je neizbježno prevrtanje, pad u duboki ponor i — smrt. Tuga i bol obuzeli su kuću Rade Pajina, ali i cijele Dubrave, jer takva tragedija još nije bila zabilježena u ovom kraju. Posebno stoga što su sva trojica njegovih sinova uživala veliki ugled i poštovanje.

Četvrti sin Raco, desetogodišnji dječak, prije vremena postao je uzdanica roditeljima. Na nejaka pleća prekonoć je pao pretežak teret. Umjesto bezbrižne mladosti i radosti, ili ostvarenja želje da se pridruži braći u kakvom zanatu i poslu u Zagrebu, morao je da preuzima odgovornosti i pomaže ocu. Tako je i on u nejake ruke uzimao bradvu i sjekiru i sa ocem obavljao tesarske, stolarske i druge drvodjeljske poslove. Teška nesreća i preokret, koji je izazvala smrt starije braće, neminovno su se odrazili na formiranje ličnosti četvrtog Pajinog sina. Brže sazrijeva. Nije čudno što je Raco veoma rano zakoračio u život sa osobinama zrelog i odgovornog čovjeka. Neposredno pred rat, prije nego što je odslužio vojni rok, zaposlio se u kamenolomu Tounj, koji je pripadao željeznici. Tu je prvi put došao u dodir sa sindikalnim pokretom što će, nesumnjivo, utjecati i na njegovo političko opredjeljenje. U kamenolomu je ostao sve do aprilskog rata 1941. godine.

Teški fizički rad bila je škola za budućeg revolucionara. Raco je postao jedan od organizatora prve partijske organizacije u Dubravama; među osnivačima je Dubravskog partizanskog odreda (kasnije čete) i drugih organizacija narodnoslobodilačkog pokreta; istaknuti politički i vojni rukovodilac, ne samo ovoga kraja već i Korduna. Časno je nosio zastavu revolucije i prošao sve epopeje boraca ove regije.

Najmlađi sin Rade Pajina Milan (zapravo Miladin) rastao je pomalo u sjenci starije braće. Bio je miljenik svih, ne samo zato što je bio najmlađi, nego i stoga što je svojom živahnošću i vedrinom duha razbijao jednoličnost i tugu življenja. Imao je dara za šalu i veselje, čak i u trenucima kada to nije bilo prigodno. Posjedovao je i neku magičnu moć da oko sebe okuplja vršnjake i starije i nametao se, htio — ne htio, kao stožer mladima. Muzikom i pjesmom što je neobično volio, širio je duh drugarstva i krug mladih ljudi

u kome se kretao. I on se zaposlio u kamenolomu gdje je, sa povremenim prekidima, radio sve do okupacije 1941. godine.

Sticajem ekonomskih i drugih prilika, u vrijeme kada je stasao Milan Rebić Pajin, neposredno pred rat, zaseoci i sela ovog dijela Dubrava bili su prepuni momaka i djevojaka. Vrijeme je nekako sporo teklo, bilo ga je na pretek. Pa ipak, iako sporo, napredne ideje počele su prodirati i u ove zabačene krajeve. Zamisli o organiziranju omladine »Seljačkog kola«, nogometnih klubova i tamburaških društava, prodirale su u svijest mladih ljudi i postajale potreba. U dugim jesenskim i zimskim noćima spontano se okupljalo na desetine mladih čas u jednoj, čas u drugoj kući. Razgovaralo se o svemu, a »pjevački horovi« bez dirigenta i učitelja spontano su se nadmetali. Po tome su bili nadaleko čuveni mladići iz Vucelića i Kukića kojima bi se redovno pridruživali i oni iz Gornjih Zatezala. Ostalo je zapamćeno da je jedan takav »hor« od petnaestak momaka, sve budućih partizana, održao »koncert« ispred kuće Pere Kovača i da je eho njihove pjesme dopro do Gornjih Dubrava, Tounja i Generalskog Stola, dakle, u prečniku od petnaest kilometara. Dakako, kao i uvijek, Milan Pajin je i tada bio u središtu događaja.

Ratni vihor krojio je sudbinu svakog ponaosob. Onaj »hor« ispred Kovačeve kuće više se nikada neće sastati. Jedan dio će se naći u Dubravskoj četi, drugi na pozadinskim zadacima, neki će prerano poginuti. Milan Pajin je postao skojevac, a zatim, od marta 1942. godine, pročelnik te organizacije za gornji kraj Donjih Dubrava (Kukići, Vucelići, Pemovići, Mikašinovići, Požari, Rebići). Bio je neumoran organizator i učesnik mnogih borbenih akcija toga vremena. U proljeće 1943. godine i on, najmlađi sin Rade Pajina, odlazi u partizane. Partija ga šalje u 2. bataljon Prvog kordunaškog partizanskog odreda na Kordun, gdje odmah preuzima dužnost sekretara Bataljonskog komiteta SKOJ-a i referenta za kultumo-prosvjetni rad. Istodobno je i sekretar partijske ćelije Štaba odreda. Sve zadatke obavlja s lakoćom i samo njemu svojstvenom hladnokrvnošću i entuzijazmom. Ništa mu nije teško. Poslije marševa, borbi i neprospavanih noći, hladnoće i gladi, znao je da se nasmije, uzme harmoniku i zapjeva. Optimizam je uvijek zračio iz njega, a to je u ratnim uslovima za okolinu mnogo značilo.

U zimu 1944. godine raspoređen je u 3. slunjski bataljon. Ondje je također bio omladinski rukovodilac. Bataljon je operisao na pravcu Primišlje — Tržić — Kukača, prema komunikacijama kojima se služio neprijatelj. Štitio je oslobođenu teritoriju ovog dijela Korduna. Bio je skoro stalno na položaijma ili u pokretu, ali je katkad, združen s ostalim jedinicama odreda, išao i u veće operacije. Ni jedna od tih akcija nije prošla bez sudjelovanja Milana Rebića Pajina.

Uspomena je mnogo koje podsjećaju na tog hrabrog i među dru-

govima izuzetno omiljenog borca. Neka bude dozvoljeno i piscu ovih redova da sa pijetetom opiše okolnosti svog posljednjeg viđenja i susreta sa Milanom Pajinim.

Februara 1944. godine vraćao sam se iz Komande kordunaškog područja iz Budačkog u Plaški, gdje je bila moja komanda. Satima sam jahao kroz snježnu mećavu. Ledene pahuljice su zasljepljivale i konja i mene, pa smo sve češće zastajkivali. Prošao sam Veljun, Koranu, Poloj, i kroz pravu pustoš se približavao Primišlju. Mećava je bivala sve jača. Začudo, taj pakao ponekad djeluje očaravajuće, gotovo uspavljujuće. U prijetećoj usamljenosti putniku se iznenada počnu rojiti svakojake često nestvarne misli. Čeka li što tamo iza ruševina onih popaljenih kuća, iza onih živica pored puta? Nije li negdje u blizini kakva neprijateljska zasjeda ili ubačena grupa, trup?

Prilazeći Primišlju nisam znao gdje se nalaze naše jedinice. Na svoj sam rizik izabrao ovaj najkraći, ali i najopasniji put da bih što prije stigao u Plaški. Predveče ulazim u Primišlje. Ogoljeli zidovi spaljenih kuća djeluju sablasno. Bura, koja iz časa u čas postaje sve jača dižući oblake snježne prašine, uvećava taj utisak. Na ovoj raskrsnici je za vrijeme rata mnogo puta vrebala opasnost i tu su se stalno mogla očekivati neprijatna iznenađenja. Obuzdao sam konja i usporio hod. Odjednom sam nešto začuo. Kao iz neke daljine do uha mi je doprla muzika. Da li je moguće da haluciniram? Zaustavio sam konja da bolje oslušnem. Sada sam dobro razaznao. Harmonika je to i melodija dobro znana koju smo na stotine puta ovoga rata pjevali: »Kud' narodna vojska prođe ...« Razapet između sna i jave polako sam se primicao zidinama. Tamo gdje je nekada bila škola, u kovitlacu se probijao dim nošen vjetrom. Kroz otvor nekadašnjih vrata, pod sklepanom nadstrešnicom, oko vatre grupica partizana. Leđima okrenut, u talijanskoj zelenoj dolamici i naherene titovke, sjedio je partizan i razvlačio harmoniku. Nije bilo teško u njemu prepoznati Milana Pajina, moga druga iz djetinjstva.

Susret, koliko iznenađujući poslije dugog vremena, toliko i drag, trajao je vrlo kratko. On je očekivao dolazak glavnine svog bataljona sa položaja, pa da svi krenu u pravcu Perjasice, a ja da prije noći doprem do Plavča-Drage i Plaškog. Tih dana jedna njemačka jedinica pokušavala je da se od Karlovca probije u međuriječje Korane i Mrežnice i dalje na ovaj dio Korduna. Razmijenili smo nekoliko rečenica, popušili po cigaretu, podsjetili se lijepih dana naše mladosti. Žarko smo željeli jedan i drugi da što duže budemo zajedno, ali dužnost je nalagala rastanak. Širok osmijeh i dug čvrst zagrljaj uz želju da se što prije opet negdje sretnemo — bilo je sve, i posljednje. Nisam ni slutio da će to biti naše posljednje viđenje.

Nepun mjesec dana kasnije, 17. marta 1944. godine jedinice Kor-

dunaškog partizanskog odreda vodile su teške borbe sa njemačkim trupama koje su, prodrijevši od Karlovca, nadirale kroz Barilović i Šiču prema Perjasici. Položaje su branila dva bataljona. Ceta sa kojom je bio Milan Pajin štitila je lijevo krilo fronta. Neprijatelj je bjesomučno napadao, ali nije napredovao. Vođena je duga iscrpljujuča borba na kratkom odstojanju. Onda se počelo javljati ono čega su se borci najviše plašili — ponestaje municije. Znali su da je nema ni u rezervi. Tada komandir čete Milan Božić i Milan Rebić donose smjelu, ali u datoj situaciji jedino moguću odluku: jurišem od neprijatelja uzeti municiju! Tako je i bilo. Napadač je počeo odstupati, ostavljajući iza sebe ranjene i mrtve. Jedan pomoćnik njemačkog puškomitraljesca, opterećen sandukom municije, zastao je i to je bilo dovoljno da ga Milan zaskoči i zarobi. Dragocjeni tovar bio je u rukama partizana. Upravo tada njemački »šarac«, koji je štitio odstupanje, usmjeri svoj smrtonosni rafal na grupu koja je sakupljala njihovo odbačeno oružje, municiju i zarobljenike. Komandir Božić bio je pogođen u rame i grudi. Milan je zahvaćen po sredini tijela i stomaku. Teško ranjenog prebacili su u Kestenak, a potom odmah u bolnicu na Petrovu goru. Agonija je trajala dva dana. Devetnaestog marta 1944. godine podlegao je teškim ranama ne napunivši ni 23 godine.

Raco, tada politički komesar jednog bataljona, pohitao je u Petrovu goru da posjeti brata. Stigao je prekasno. Pokazali su mu nosila prekrivena ćebetom. Kada je podigao prekrivač, ugledao je mrtvog brata.

Od tada, sa hiljadama drugih humki, grob Milana Rebića Pajina stoji na legendarnoj Petrovoj gori kao vječna straža slobodi.

Đuro D. Rebić

JOVO ŠEPELJ

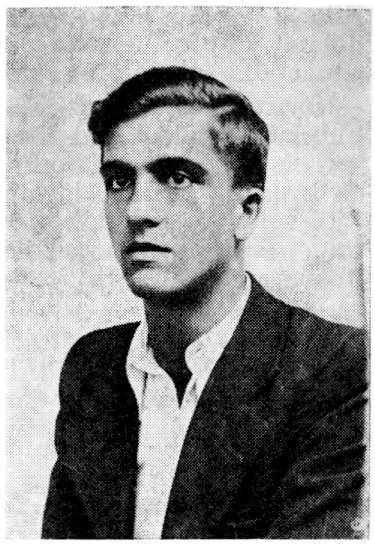

Rođen je oktobra 1921. godine u selu Perici u Gornjim Dubravama kao drugo od troje djece, koliko je imala porodica Đurice i Ane Šepelj.
Otac Đuro bio je željeznički radnik, a porodica se bavila zemljoradnjom i stočarstvom, kao i većina domaćinstava u ovom pasivnom kraju.
Tražila je različite izvore prihoda, jer se teško živjelo od jedne radničke plaće.

Osnovnu školu završio je 1933. u gornjim Dubravama. Škola je bila udaljena od sela 4 km, pa je trebalo prepješačiti što je za taj uzrast bilo dosta teško i naporno, posebno u toku zime i loših vremenskih prilika.

Nakon završene osnovne škole Jovo je produžio školovanje u gimnaziji Ogulin, završio niže razrede gimnazije i maturirao 1938. godine. Školovanje je bilo naporno. Odlazio je vlakom u ranim jutarnjim časovima, a navečer se vraćao kući, tako da je cijeli dan provodio u školi i na putovanju. Vremena za učenje ostajalo je veoma malo. Pored toga obavljao je i druge poslove, kao i druga djeca seoskih domaćinstava.

Poslije završetka niže gimnazije Jovo je ostao kod kuće s namjerom da se zaposli kod željeznice. Povremeno je nadničario, većinom prilikom utovara drva na željezničkoj stanici.

Još kao đak gimnazije počeo se baviti sportom, najviše fudbalom, tako je povremeno okupljao omladinu i organizovao fudbalske utakmice. Bio je i član streljačke družine u selu Višnjići, gdje se kao i drugi omladinci obučio u rukovanju i gađanju puškom, što mu je kasnije koristilo. Neposredan i blizak u ophođenju sa svojim drugovima i sa starijim od sebe, stekao je veliku popularnost u sredini gdje je živio. Bilo je to vrijeme djetinjskog, pomalo bezbrižnog života provedenog na selu koje je bilo puno omladine i veselja.

Očekivano zaposlenje Jovo nije dobio, a početkom 1941. godine pozvan je na regrutaciju radi služenja kadrovskog roka. Međutim, tamo nije i upućen jer je ubrzo došlo do aprilskog rata i do raspada Jugoslavije kao države. U večernjim časovima sastajali smo se na željezničkoj stanici Gornje Dubrave. Tu je bilo lakše doći do

prvih informacija, a rat je trajao i uvijek je bilo novih, često i netačnih, vijesti. Tu smo saznali da je kapitulirala Jugoslavenska vojska, da je prestala postojati Jugoslavija i da je proglašena NDH. Bilo je to prvo veliko iznenađenje i neizvjesnost o događajima koji dolaze. Počele su razne procjene i nagađanja o daljnjem razvoju situacije, a dotadašnji život i rad na selu posve su poremećeni.

Ubrzo dolazi do pojedinačnih povremenih hapšenja, odvođenja i ubijanja ljudi. Kao i ostali muškarci, Jovo je počeo bježati i skrivati se, izbjegavajući dodire sa vojskom i civilnom vlasti i čekajući da situacija postane jasnija. U to vrijeme on, Rade Ivković Solar i još nekoliko njih dolaze do propusnice za odlazak u Srbiju. Međutim, poslije izvjesnog kolebanja odustaju od odlaska i ostaju u Dubravama. Ohrabrujuće je djelovala vijest o ulasku SSSR-a u rat sa Njemačkom.

Kada u drugoj polovini 1941. dolazi do organiziranog djelovanja i okupljanja partizanskih naoružanih grupa, kao i dobar broj njegovih drugova i Jovo se uključuje i radi za NOP. Kad su Rade Ivković i Tode Jaković krajem decembra 1941. uhapsili općinskog bilježnika Posavca, uz njih su u izvršenju zadatka učestvovali Đuro Zlatar, Đuro Vujnović i Jovo. Pisma koja je Posavac napisao po direktivi partizana u Perjasici i adresirao na ustaške vlasti, Jovo je ubacio u poštanski vagon noćnog vlaka u Gornjim Dubravama.

Neko vrijeme 1941. i 1942. godine Jovo i Rade Ivković su održavali vezu sa domobranom Vladom, koji je putujući vlakom snabdijevao posadu na Globorničkom mostu. On je povremeno dolazio u Višnjiće i donosio municiju i drugi materijal za partizane.

Polovinom februara 1942...Jovo je otišao u Dubravski partizanski odred. Učestovavo je u napadu na Perjasicu, Primišlje i u nekim akcijama na željezničkoj pruzi. U jesen 1942. teško je obolio i bio na liječenju, a zatim organizovano radio na terenu Dubrava sve do druge polovine 1943. kada je postao zamjenik komesara Dubravske ^partizanske čete, da bi početkom 1944. otišao u Karlovački partizanskjLodred FiTKarlovačku brigadu.

U KPJ primljen je septembra 1943. Bio je neobično aktivan u radu na moralno-političkom vaspitanju i objašnjavanju ciljeva NOB-a. Svojim radom i ponašanjem služio je primjerom ostalim borcima i bio veoma cijenjen od drugova. Kao komesar čete uspješno je i rado sarađivao sa starješinama i sa borcima. Saživljavao se s problemima ljudi, njihovim radom i potrebama. Vodio je izuzetnu brigu o svakom pojedincu, pa je i zbog toga bio omiljen. U borbi je ispoljavao sigurnost, hrabrost i snalažljivost, što je pozitivno djelovalo na borce i starješine, te je stekao ugled primjernog starješine i rukovodioca. Učestvovao je u svim akcijama i borbama u proljeće i ljeto 1944. na području Vivodine i Žumberka, u rejonu Sv. Jane, Krašića, Slavetića, Okića i Plješivice, gdje je postizao vrijedne uspjehe rukovodeći jedinicom.

L

Iako je iznad svega volio Dubrave, rijetko je u njih navraćao. Posljednji put je u zavičaj došao jula 1944. na svega jedan dan, kad je brigada pratila ranjenike za Kordun. Došao je u Periće, a spavao je u Potocima, kod Vješalica u gaju. U Višnjiće nije ni mogao jer je tamo bila neprijateljska vojska. Dok smo razgovarali sa roditeljima, majka nam je pričala kako su je hapsili i saslušavali zbog nas. Pričala je kako se žandarmerijski narednik Mikenčić strahujući vjerojatno i za svoju sudbinu, suprotstavio svom kolegi, stavljajući se u odbranu majke riječima: »I dobri roditelji mogu imati lošu djecu, nije ona kriva što ima sinove lopove.«

Ovo je ujedno bio i Jovin posljednji rastanak, sa roditeljima i rodnim krajem.

Nakon napuštanja Žumberka, Vivodine i područja Bosiljeva, brigada se u jesen 1944. našla u širem rejonu Kravarskog, Pisarovine i Kupčine. Četvrti bataljon 28. oktobra se nalazio u selu Bratina i bio iznenada napadnut od strane Nijemaca »erzecjegerovaca«, jačine oko 350 ljudi. Bataljon je prihvatio borbu, u kojoj je Jovo bio ranjen u nogu. Bio je tada komesar 3. čete. Poslije ranjavanja je prebačen u Kordun na liječenje, a zatim se ponovo vratio u brigadu. Uskoro je poslan na političko-partijski kurs pri vojnom području i uspješno ga završio.

U jesen 1944. i zimi 1944/45. Jovo je sa brigadom učestvovao u svim borbama na prostoru Pokuplja, rejona Siska, Grede, žažine, zatim Pisarovine, Rečice i Kupčine. Posebno teška ~borba vodena je u Kupčini. On je u ovoj, kao I u prethodnim borbama, pokazao izuzetnu hrabrost, borbenost i snalažljvost kao starješina i borac.

Poslije borbi u Kupčini, u proljeće 1945. godine, brigada se našla u širem rejonu Pisarovine. U to vrijeme je krenula na Baniju iz Siska i Petrinje posljednja neprijateljska ofanziva. To su zapravo bile neprijateljske jedinice koje su obezbjeđivale povlačenje glavnih snaga kroz Posavinu u pravcu Zagreba i dalje. One su bile jačine pet bojni, od kojih četiri ustaške i jedna domobranska, te nekoliko manjih jedinica legije. Jovina brigada je iz Pisarovine maršem prebačena u rejon Gline, gdje je odmah stupila u borbu.

Na prostoru Glina — Gora vođene su neprekidno borbe5 do 6 dana. Kuce su gorjele, vatra i dim su se stravično izvijali prema nebu. Neprijatelj je činio razna zvjerstva nad nedužnim sprskim stanovništvom. Brigada se zadržala na liniji Glina — Maja i u svitanje 2. aprfla krenula u napad prema Gorama. Do 12 sati 2. bataljon je izbio kod sela Brhjeuška, gdje smo se zaustavili jer je u njegov pravac uveden 4. bataljon u kojem se nalazio Jovo. Ostao sam pored puta i sačekao dok je on naišao. Tu smo izmijenili par rečenica, uglavnom o prijepodnevnim događajima i općoj situaciji, a zatim smo se rastali. Jovo je produžio sa jedinicom, a ja sam sa mojima ostao radi odmora i ne sluteći da je to bio moj posljednji razgovor s bratom.

Nakon 15 do 20 minuta čula se jaka pucnjava na pravcu 4. bataljona. Jasno mi je bilo da je sačekan iznenadnom vatrom. Odmah je uslijedilo naređenje da i 2. krene za 4. bataljonom. Krenuli smo orijentišući se prema pucnjavi. Na čelu jedinice išli smo načelnik Štaba brigade Simo Mišćević i ja. Odmakli smo sve-ga oko 400 m od mjesta odmaranja, gdje sam razgovarao sa Jovom kad vidjesmo stotinjak metara ispred sebe kako na jednoj blagoj kosi kojom je vodio naš put, nepomično leži jedan drug. Uplašio sam se pomislivši da je to moj brat, što sam rekao i Simi. On mi je odgovorio da ga ne mogu prepoznati na toj daljini. Međutim, ubrzo smo se približili i, na nesreću, pretpostavka je bila tačna. Tu su poginuli komesar i komandir 2. čete, dok su izvlačili ranjenog Jovina zamjenika^ pogođeni mitraljeskim rafalom.

Tako se 2. paprila 1945. godine oko 13 sati, na Baniji zauvijek ugasio jedan[1]mladi zivot borca, starješine, komuniste, druga i plemenitog čovjeka. Za četiri ratne godine doživio je mnoge ijudske nedaće i stradanja. Hapšen, zatvaran, mučen i ranjavan, nije imao sreće da prebrodi i posljednji mjesec dana koji ga je dijelio od tako željno očekivane slobode. Zajedno sa sedmoricom drugova, koji su tada poginuli, sahranjen je u groblju sela Maja kod Gline, a 1976. godine njegovi posmrtni ostaci preneseni su u rodno mjesto Gornje Dubrave i sahranjeni u zajedničku grobnlicu palih boraca ovoga kraja.

Poslije Jovine pogibije, iako sam to ranije žarko želio, više nisam imao snage javiti se u Dubravama. Bojao sam se susreta s roditeljima, posebno s majkom. Nisam znao šta da joj kažem, iako sam znao da je vijest o njegovoj smrti već dospjela tamo. Ubrzo zatim brigada je u dva navrata prošla kroz Dubrave, tako da susret nisam više mogao odlagati za kasnije.

Jovina pogibija teško je pogodila njegove najbliže, borce i starješine jedinice, kao i sve one koji su ga poznavali i s njime radili i družili se.

Simo Šepelj

POLITIČKI KOMESAR PRVE PROLETERSKE CETE U HRVATSKOJ RAFAJLO VIŠNJIĆ RACO

Rafajlo je rođen 21. septembra 1908. godine u zaselku Višnjić Brdo u Gornjim Dubravama. Otac Đuro otišao je na rad u Ameriku i nije se nikad vratio. Majka Stoja umrla je kad je Rafajlo bio još dječak. Svu brigu o njemu preuzeo je njegov ujak Nikola Višnjić Nikoja. Mali Raco od ujakove kuće išao je u osnovnu školu u Gornjim Dubravama i nakon njenog završetka već u 11. godini otišao

i

na izučavanje strojobravarskog zanata u Zagreb. Vrlo mlad upoznao se s tegobama radničkog života i teškim uslovima rada.

Još kao mladić postao je član URS-ovih sindikata, a 1938. godine, kao već iskusni tramvajski radnik i član KPJ. U svoje rodno mjesto rijetko je kada navraćao nakon odlaska u Zagreb. Tek nakon kapitulacije Jugoslavije 1941, negdje u aprilu, došao je u svoje selo Višnjić Brdo kod kuće Višnjić Sime Buleka.

Uspostavom ustaške vlasti i neprijateljske posade na željezničkoj stanici u Gornjim Dubravama Rafajlo se uglavnom skrivao i kretao noću. Negdje u junu putem partijske veze Rafajlo se vratio u Zagreb da bi već krajem jula bio u Kordunu u sastavu Partizanskog odreda Debela kosa.

Prema sjećanju njegovih suboraca Rafajlo je bio veoma iskusan revolucionar, izgrađeni komunista koji je svojim prisustvom i razgovorom snažno djelovao kao lik neustrašivog borca i prekaljenog revolucionara. Po sjećanju Ignjatije Perića Gnjace i Dušana Hrstića Rafajlo je bio visokog rasta, crnomanjast, sa štucanim brkovima, kratko podšišan, lijepog izgleda i uvijek uredno obučen i obuven. »Kad je govorio, bilo ga je milina slušati. Nije imao suvišnih riječi i rečenica. Izgledalo je da svaku riječ važe. Nenametljiv i neobično skroman. Divio sam se njegovom držanju i bila mi je čast s njim biti i razgovarati. Izuzetnu pažnju je posvećivao svakom borcu kako u vrijeme borbe, tako u vrijeme odmora ili marša. Pravi drug i prijatelj. Borci su ga veoma voljeli i zvali ga majkom proleterske čete«, sjeća se Gnjaco Perić.

Duško Hrstić se sjeća da je došao u Proletersku četu sredinom aprila 1942. kad se ista nalazila na Pajića brdu kod Petrove gore. S borcima ga je upoznao čuveni junak Korduna, komandir iste čete Miško Breberina. Obraćajući se nama borcima Rafajlo je rekao: »Zadovoljan sam što sam došao u vašu četu proletera. Mi imamo svaki dan sve veće mogućnosti da neprijatelja tučemo svagdje, na svakom mjestu, jer se naš pokret razvija širom zemlje. Zbog toga će neprijatelj nastojati svim silama da onemogući naša dejstva, ali to mu neće poći za rukom jer mu mi to nećemo dozvoliti. Ja sam došao iz Zagreba gdje sam radio kao radnik na tramvaju. Uključen u partijsku organizaciju gdje sam imao mogućnosti vidjeti kako se i u okupiranom gradu organizira radnička klasa za borbu protiv okupatora i njegovih pomagača.« Hrstić se sjeća da je Rafajlo govorio vrlo tečno, odmjereno, smireno ulijevajući u borce lik komuniste koji pred ničim ne preza i smjelo kroči naprijed u borbu za slobodu.

Govoreći borcima o prazniku rada 1. maju Rafajlo je isticao borbu radničke klase za bolje uslove života i rada, naglašavajući da se proslava ovog dana može najbolje označiti smjelim partizanskim akcijama na okupatorske i ustaško-domobranske snage na svakom mjestu, u svakom gradu, Upravo u maju 1942. godine, za vrijeme

ofanzive na Petrovu goru, politički komesar Rafajlo Višnjić obilazio je svoje proletere na obroncima Petrove gore interesirajući se za svakog pojedinog borca, za njegovu spremnost za borbu, upućujući da je najvažnije iznenaditi neprijatelja i nanijeti mu što veće gubitke. Njegova riječ i prisustvo među borcima ulijevala je pouzdanje u uspješni ishod svake bitke i akcije. Nikad pri obilasku boraca nije zaobišao puškomitraljesca. S njim je posebno razgovarao i savjetovao kako će najbolje uništiti najotpomije neprijateljske tačke i kako puškomitraljesci trebaju međusobno da se ispomažu.

Gnjaco Perić, govoreći o komandiru Mišku Breberini i političkom komesaru Rafajlu Višnjiću, ističe da je rukovodstvo Korduna i Banije, stavljajući njih dvojicu na čelo 1. proleterske čete, postiglo pun pogodak. Jer junaštvo i oštrina Miška Breberine, te staloženost, sređenost i odmjerenost komesara Rafajla su se snažno dopunjavale i stvarale jedno tijelo, jednu harmoniju, moglo bi se reći, idealnog stanja u toj slavnoj proleterskoj partizanskoj četi Korduna.

Već u prvim okršajima sa snažnim ustaško-domobranskim snagama 10. maja 1942. godine na zapadnim padinama Petrove gore politički komesar Rafajlo Višnjić, pored pripreme boraca za borbu, posebnu pažnju obraćao je ženama, djeci i starcima koji su se sklanjali u Petrovu goru. Rafajlo je prilazio borcima puzeći ili preskakujući od jednog do drugog, upućujući ih kako zadati neprijatelju što veće udarce i spasiti izbjegli narod, ranjenike i partizansku bolnicu. Poznati puškomitraljezac iz borbi za vrijeme probijanja neprijateljskog obruča na Petrovoj gori, Živko Petrović, znao je više puta reći: »Ja sam najsigurniji kada je naš komesar Raco sa mnom.«

Jedanaestog maja 1942. komandir Breberina i komesar Višnjić detaljno su informirali Štab Grupe kordunaških odreda o neprijateljskim grupacijama i zatvaranju obruča oko Petrove gore. Nakon toga Rafajlo je razgovarao s delegatima vodova — komunistima, mitraljescima i bombašima, objašnjavajući im način i značaj izvršavanja proboja iz neprijateljskog obruča. »Bio je vrlo staložen i sva svoja htijenja prenosio je na nas, na najpogodniji način, ubjedljivo i bez neuroze. I onda kada su mu borci dali neprijateljski letak u kojem je pisalo: 'Odmetnici, spasite duše na Tijelovo (13. maj), predajte se, ništa vam se neće dogoditi, zato vam jamči vojskovođa Slavko Kvaternik i NDH,' »naš komesar Rafajlo,« sjeća se Duško Hristić, »je rekao: 'Sutra će se oni nama predavati.«

I starici majci koja je sjedila na jednom panju podbočena na lakat govoreći: »Oh djeco moja, da li će zlotvoru ikada doći kraj, mora ih sve pomorila«, Rafajlo je smireno odgovorio: »Sutra ćete vi biti slobodni. Dok smo mi ovdje, ničega se ne bojte, pazite da se ne otkrivate i uđite dalje u šumu, a mi ćemo brzo neprijatelja istjerati.«

Politički komesar proleterske čete, Rafajlo Višnjić, komunista i

neustrašivi borac junački je pao u proboju neprijateljskog obruča na Petrovoj gori zorom 14. maja 1942. godine.

Đuro Breberina, Miškov brat, se sjeća da je u času pogibije Rafajlo Višnjić bio s komandirom 1. voda Stankom Đurićem na Biljegu. »U naletu na 3. liniju ustaških rovova Višnjić je bio od mene samo desetak metara dalje. Vidio sam oružnika koji je pustio dugi rafal s kojim je sasjekao komandira voda Stanka Đurića i komesara naše proleterske čete Rafajla Višnjića. Pali su jedan do drugoga. Tada je moja desetina još žešće jumula i zauzela rovove na Biljegu, a 2. i 3. desetina su izbile u pravcu Slavskog Polja. S mojom desetinom iznio sam mrtve drugove Višnjića i Đurića do Klipina Sela. Pali su u jurišu u jednoj dolinici prema selu Ključaru, a sahranjeni u Klipinom Selu.«

Omiljeni borac i politički komesar Rafajlo Višnjić svojim ličnim primjerom brzo je stekao povjerenje svih boraca koji su ga neobično cijenili i voljeli. Njegovi susreti i razgovori i danas žive u sjećanju njegovih suboraca. »Uvijek je privlačio svojim riječima govoreći borcima o inicijativi, samoinicijativi, uzajamnom pomaganju, drugarstvu, bratstvu i jedinstvu. Mi borci i starješine 1. proleterske čete Hrvatske s ponosom se sjećamo našega Rafajla izražavajući mu zahvalnost za sve ono što je učinio za nas, za bolje sutra, kao komunista i revolucionar 1. Titovog ešalona«, kaže njegov suborac Duško Hrstić koji je u maju 1942. preuzeo Rafajlovu dužnost komesara proleterske čete.

Dr Đuro Zatezalo

VUCELIC VAJO — VAJICA

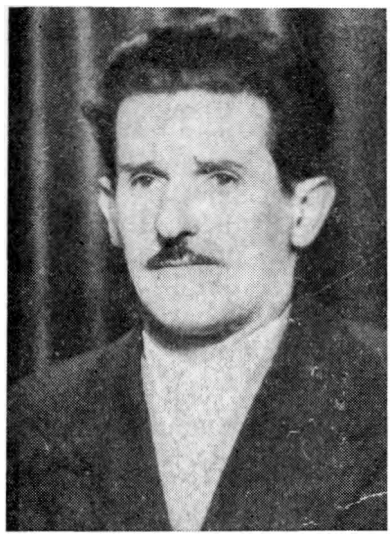

Porodica Đure Vucelića »Pekova« iz Jusića u Gornjim Dubravama, uvećana je 15. VIII. 1912. godine jednim novim članom. Rođeno je šesto po redu, muško dijete, četvrti sin, Vajo, koga će, upravo za to što je bio (i ostao) najmlađi, iz milošte zvati Vajica. Dječak je živio i rastao u relativno dobrostojećoj porodici. Uz zemljoradnju otac se bavio još i sitnom trgovinom, što je za ondašnje prilike bio značajan dodatni prihod. Uz to bio je racionalan i praktičan: starije sinove Nikolu, Radivoja i Miću usmjerio je u državnu službu, pa je tako najmlađi Vajica unaprijed bio predodređen za nasljednika u vođenju gospodarstva.

Dječak je završio osnovnu školu i brzo se uključivao u poslove seoskog domaćinstva. U momačkom dobu s ocem je već uveliko obilazio sajmove u Ogulinu, Slunju, Karlovcu, Vivodini, mnogo puta sve to propješačio, i učio trgovački zanat. Izrastao je u žilavog, visprenog momka, po prirodi vedrog duha koga su rado prihvatali u društva. Seoske djevojke, buduće udavače, uzdisale su znajući da je kormilo kuće Đure Vucelića — »Pekova« namijenjeno naočitom Vajici.

Ali, brzo je došao onaj trenutak u životu seoskog mladića kada na kraće ili duže vrijeme, zbog služenja kadrovskog vojnog roka, mora napustiti rodni kraj, roditelje, društvo. Već krajem 1933. godine Vajica je pozvan u vojsku (pješadija) da bi odslužio svojih osamnaest mjeseci. Sudeći po kraćim, a češćim vanrednim odsustvima i medalji dobrog strelca, bio je primjeran vojnik. Nakon toga vratio se kući.

Naišao je prijelomni trenutak u životu ovog mladog čovjeka. Nekoliko godina prije odlaska u vojsku zabavljao se s djevojkom koju je volio. Roditelji su riješili da ga ožene, ali ne izabranicom njegova srca.

Ne našavši zajednički jezik s roditeljima, Vajica je napustio roditelje, Dubrave, djevojku, i krenuo u svijet. U narednim godinama promijeniće mnogo gradova, raditi svakojake poslove i nastojati da zaboravi prva razočarenja i iskušenja. Najveći dio života između 1933. i 1941. godine provešće u Slavoniji. Upoznaće mnoge gradove

i sela i ogledati se u trgovačkoj djelatnosti. To je najbolje znao još iz vremena kada je sa ocem obilazio sajmove. Kupovao je i preprodavao svinje, goveda, konje. Nekad je gubio, nekad zarađivao. Sve u svemu, održavao se. Umjesto bogatstva, koje mu nikada nije bilo cilj, sticao je bogato životno iskustvo. Upoznao je i krajeve i ljude, stekao širok pogled na život, svijet i društvene prilike toga doba, prilike koje nisu obećavale ništa dobrog. Bavljenje trgovinom osiguravalo mu je sredstva za skromniji život, a putovanja i druženje s različitim ljudima da razazna dobro od zla, kako bi u presudnim trenucima mogao izabrati pravi put. Gotovo punih sedam godina u kojima je (znao je reći) popio puno gorkih čaša, proveo je izvan svog zavičaja. Onda, početkom 1941. godine, kao rezervist, dobiva poziv u vojsku i ratni raspored u Delnice.

Kratko je trajalo to vojevanje. Brzo je uvidio da država, pa i komandni kadar, nisu spremni za odbranu zemlje i da je kapitulacija neminovna. U sebi je čvrsto riješio da neće u zarobljeništvo, a niti da se rastane od oružja. Zato, kad je došlo do raspada bivše vojske, s položaja blizu Rijeke, pod punom opremom i samo njemu znanim stazama, kreće u pravcu Dubrava. Vješto izbjegava glavne puteve, znajući za opasnosti koje prijete, bilo od italijanskog okupatora, bilo od Mačekove zaštite, odnosno ustaša. Relativno lako se probijao i izbjegavao raskršća, zaobilazio neprijateljske patrole i izvidnice, koje su hvatale rasturene vojnike poput divljači. Na jednom od sporednih puteva, u mjestu Brod na Kupi, presrela su ga dvojica ustaša. Nije se dao iznenaditi: jednoga je ubio, a drugi je pobjegao. Bilo je to prvo vatreno krštenje Vajice Vucelića, prvi okršaj s neprijateljem, domaćim izdajnicima.

Poslije toga bio je još oprezniji. Sporednim, mnogo težim i zaobilaznim putevima hrlio je u pravcu rodnog kraja. Trebalo je punih osam dana muka i lutanja da stigne kući.

A, tamo je već bila uspostavljena ustaška vlast, koja je pozivala sve vojne obveznike da se prijave i predaju vojnu opremu i oružje. Međutim, Vajica, iako izvan svakog organiziranog rada, čvrsto je odlučio da se ne prijavljuje niti da predaje oružje. Brzo je došao do uvjerenja da je to bila ispravna odluka. Teror ustaša nad narodom i zločini na sve strane, učvršćuju ga u uvjerenju da je oružani otpor i borba jedini put kojim treba ići. »

Naišao je na mnogo istomišljenika. Svi mladi ljudi dijelili su njegovo mišljenje. Susreće braću Branka i Simu Karapandžu, te učitelja Marka Mutića, članove KPJ, koji već pripremaju teren za općenarodni ustanak. Oni u Vajici Vuceliću i mladićima s kojima se on druži, nailaze na pravi revolucionarni materijal. Već 28. juna 1941. godine upriličili su sastanak u Jusić Glavici, na koji je došao i Rade Janjanin iz Donjih Dubrava, gdje se otvoreno i ozbiljno raspravljalo o potrebama formiranja partizanskog odreda, o prikupljanju oružja, o borbi i ustanku.

t

Očevici pričaju da je Vajica poslije toga sastanka bio oduševljen. S velikim žarom bacio se na pripreme dizanja ustanka, odabirao grupe ljudi za razne zadatke, objašnjavao, upućivao na razne poslove. Obilazio je sela i zaseoke Gornjih Dubrava, slao ljude u Donje Dubrave i Ponikve, raspitivao se gdje ima oružja. Bio je prvi koji je, s još dvojicom drugova, otišao u Perjasicu na Kordunu i tamo uspostavio kontakt s NOP-om.

Uvijek se kretao noću i uvijek s puškom koju je donio iz onog nesretnog aprilskog rata. Bio je jedan od šestorice drugova koji su kao naoružana organizirana grupa partizana izašli u javnost pred narod i objasnila ciljeve NOB, propagirala oružani otpor okupatoru i ustaškoj državi.

Vajica je bio vrlo pogodan za uspostavljanje kontakata s ljudima različite dobi i opredjeljenja, bez obzira na nacionalnu i vjersku pripadnost. Umio je da zapodjene interesantne razgovore, odabere pravu temu koja spaja ljude, da u razgovor unese vedar duh, vrcave šale na svoj i tuđi račun, a da pri tom nikoga ne uvrijedi. Zato je u početku ustanka u nepoznatim sredinama najčešće on isturan da »u ime partizanske komande« stupa u razgovor. Tako je bilo i s kraja ljeta 1941. u selu Osojniku, još nepovjerljivom kraju, kada je od jednog seljaka tražio da preda pušku »partizanskoj komandi«. Znalo se, naime, da on još od prije rata posjeduje vojnički karabin. Na sebi svojstven način, u prijatnom razgovoru Vajica ga je osvojio, ostavio povoljan utisak i dobio pušku.

Kada je u oktobru 1941. godine formiran Dubravski partizanski odred, Vajica je izabran za desetara. Nastupali su teški dani borbe, krvarenja, velikih iskušenja i žrtava, koje su mogli izdržati samo čvrsti i hrabri. U najtežim časovima Vajica je znao unositi duh humora i veselja, podizati moral kod boraca i naroda. Imao je neku magičnu moć spajanja, zbijanja i učvršćivanja redova, tako da su svi u njegovom društvu osjećali neku posebnu sigurnost. »Prvi je započimao pjesme, a posljednji se prihvatao hrane«, kako ga je zapamtio jedan od poznatih kordunaških boraca. Obdaren vještinom ratovanja, odvažan i hrabar, služio je kao uzor mladim, neiskusnim borcima. Svakom mladiću iz Dubravske čete služio je na čast kad bi ga u kakvim akcijama rasporedili u grupu s Vajicom »Pekom«. Tada bi s ushićenjem pratili njegov mačji hod, nečujno približavanje neprijateljskim bunkerima i šančevima, njegovu vitku figuru koja se znalački, ali neumitno približava žrtvi. Sve to doprinosilo je da je Vajica bio jedan od najomiljenijih dubravskih boraca, jednako u narodu i vojsci. Iz njega je uvijek zračila vedrina i optimizam, a ta osobina je mogla krasiti samo čovjeka koji je čvrsto vjerovao u ciljeve NOB. Bio je mnogo dalekovidni ji od svojih saboraca.

Jula 1942. godine primljen je u KPJ, tada već kao prekaljeni

borac, komandir voda Dubravske čete. Nakon nekog vremena raspoređen je na dužnost obavještajnog oficira bataljona, čime je otpočela druga etapa u razvoju ovog ratnika.

Naime, polovinom septembra 1942. godine Vajica odlazi u Drugu brigadu VIII kordunaške udarne divizije, gdje je jedno vrijeme obavještajni oficir, a potom zamjenik intendanta brigade. Tokom Četvrte neprijateljske ofanzive (zima 1942/43) postavljen je u intendanturu štaba VIII divizije. To su bili teški dani ove proslavljene jedinice kada su se i pred one koji su se starali o opremi, ishrani i smještaju boraca postavljali, mnogo puta, neizvodljivi zadaci. Jedinice VIII divizije držale su jedan od najvažnijih pravaca nadiranja Nijemaca: Drenovaču iznad Bihaća i pravac Nebljusi — Donji Lapac. Borci su mjesecima bili na položajima u dubokom snijegu, na jakom mrazu i odolijevali neprekidnim naletima njemačkih jedinica i avijacije. Neprijatelj nije prošao, ali je skupo platio. Svjedok hrabrosti kordunaških boraca s Drenovače je 50-tonski njemački tenk u Vojnom muzeju u Beogradu koji je tamo zarobljen. Za čitavo to vrijeme Vajica Vucelić je dijelio zlo i dobro s borcima na položajima. Ostao im je u sjećanju i po tome što ih ni jednog dana nije ostavio bez kakvog-takvog obroka hrane, koju je nabavljao na samo njemu poznati način. To im je ulivalo samopouzdanje, što nije mala stavr.

Do kraja rata prošao je sve bitke i marševe, sve puteve koje je prevalila VIII udarna divizija. U njenom sastavu dočekao je i onaj dugo očekivani dan, oslobođenje zemlje.

U danima slavlja pobjede i prelaska na mirnodopski život, Vajicu Vucelića, kapetana Jugoslavenske armije, počeo je hvatati nemir. To je bio osjećaj čovjeka kome je neki unutrašnji poriv, njegova savjest (šta li?) naložila da izvrši važan zadatak, da obavi neku važnu misiju. On je taj zadatak, taj četvorogodišnji oslobodilački rat, časno izvršio i, smatrao je, treba da ide svojim putevima. Unatoč savjeta i preporuka svojih ratnih drugova i starješina da ostane u Armiji, čvrsto je odlučio da se demobiliše. Izdržao je do 1947. godine, a onda ostavio uniformu.

Tada, bez nekog čvrstog plana, otpočima novi život. Vraća se u rodne, osiromašene, porušene i ogoljene Dubrave. S entuzijazmom kakvim je krenuo u borbu, sada kreće u obnovu. Slijedi politički kurs toga vremena i angažuje se oko formiranja seljačke radne zadruge, koja, dakako, nije mogla opstati. Nakon nekoliko godina, prilično razočaran, odbija da se kolonizira u Bačku, pa odlazi i zapošljava se u selu Jabuka, nedaleko od Pančeva. Na tamošnjem poljoprivrednom dobru ostaje do 1960 godine, kada je, već dosta narušenog zdravlja, penzionisan.

Dubrave su i dalje njegova velika ljubav i opsesija. Vrlo često putuje, dolazi u rodni kraj, posjećuje ljude, razgovara, evocira uspomene i sa sjetom priča o onima kojih više nema, s kojima je

dijelio zlo i dobro. Na jednom od takvih puteva, tražeći ono čega više nema, možda i svoju mladalačku nedoživljenu ljubav zbog koje je i postao nemirni tragalac, putnik, umro je u Rijeci 1966. godine.

Na mjesnom groblju u Gornjim Dubravama sahranjen je uz dostojne počasti hrabri borac, sin dubravskog naroda, Vajica Vucelić — Pek.

Dušan Kaluđerović

PRVI KOMANDIR PARTIZANSKOG ODREDA »DUBRAVE« ĐURO ZATEZALO JUD

Đuro Zatezalo Jud potječe iz siromašne seljačke porodice. Završio je šest razreda osnovne škole u Donjim Dubravama. Kao član mnogobrojne seoske obitelji sve do odsluženja vojnog roka živio je u svom selu. Čuvao je stoku, obavljao mukotrpne poljoprivredne poslove i sa svojim ocem Stojanom skupljao stare krpe i staro željezo po srpskim i hrvatskim selima, koje je odvozio u Karlovac ili Ogulin, prodavao i na taj način dolazio do minimalnih sredstava, neophodnih za kupnju najosnovnijih prehrambenih artikala za mnoga usta u kući.

Već kao omladinac imao je mnogo poznanika u hrvatskim i srpskim selima i bio kod njih poštovan i cijenjen.

Nakon odsluženja kadrovskog vojnog roka, u 22. godini života, uspijeva da se zaposli kao žandar. Zaposlenje za njega nije značilo samo nasušnu koru kruha. Upoznaje se Đuro s ljudima naprednih pogleda te je već tada trasiran put koji je on jedino mogao odabrati. Vrlo brzo, već 1936, postaje član Partije.

I u najtežim uslovima ilegalnog partijskog rada uspijeva kao komunist da se održi u toj službi i da pomogne djelatnost članova KPJ za vrijeme najvećih progona. Još i danas pamte ga mnogi stariji ljudi po smjelim razgovorima koje bi vodio s njima kada bi navraćao u rodni kraj. Posebno su živa takva sjećanja iz 1939.

i 1940. godine kada je na svoj poseban način govorio o predstojećim teškoćama u borbi komunista koje očekuju narode Jugoslavije.

Okupacijom zemlje i proglašenjem tzv. NDH u aprilu 1941. dolazi u svoje selo. Mnogi se sjećaju da je sa sobom donio dva velika i teška kofera.

Kako mu je porodica bila brojna i siromašna, svi su s nestrpljenjem očekivali ponešto iz kofera. No, kad ih je otvorio, radost rođaka brzo se pretvorila u osjećaj nelagodnosti i čuđenja. Kako i ne bi, kad su umjesto željenih darova koferi bili ispunjeni knjigama i raznom štampom koja se nije mogla kupiti tamo gdje se kupuju novine i časopiSl. Iznenađenje je dostiglo vrhunac kad su se ispod knjiga ukazala 3 pištolja s municijom i jedan stroj za pisanje. Bile su to knjige i štampa marksističkog sadržaja koje su njemu, seljančetu, razotkrivale daleke, ali divne vidike života.

I pored svih uništavanja u toku rata, neke su od njih i danas sačuvane.

Krajem aprila po njega nekoliko puta dolaze oružnici iz Generalskog Stola i Karlovca.

Među prvim ljudima on se sklanja u obližnju šumu Bukovačicu gdje okuplja ljude i upoznaje ih sa novonastalom političkom situacijom. Dobro upoznat s novim događajima, kao komunist upozorava ljude da se ne odazivaju na pozive ustaške vlasti i da ne predaju oružja, već da ga sakrivaju i čuvaju.

Mnogi živi učesnici narodnooslobodilačkog rata sjećaju se njegovih razgovora s ljudima u to vrijeme. Jedan od njih, Nikola Jaković, zabilježio je u svojim sjećanjima 1941. godine i ovo: »Zatezalo Đuro Jud u šumi kraj Mirić Sela u maju mjesecu govorio je nama okupljenima o izdaji kraljevske vlade, o izdaji kralja Petra i o Komunističkoj partiji koja će okupiti sve napredne snage i organizirati ustanak u kome trebaju sudjelovati sve narodnosti bez obzira na vjeroispovijest. Pomalo smo se svi čudili, ali rado smo ga slušali. Poslije sastanka prišao je k meni pokojni Đuro Jaković i rekao: »Jud govori dobro i lijepo, ali mi se ne sviđa što govori protiv kralja Petra.«

Nakon ovog sastanka Zatezalo Đuro je bio česti »gost« gotovo svake kuće i stalno upućivao što da se radi. Upravo njemu narod Dubrava je i danas zahvalan jer je on prvi u tim teškim ratnim danima ukazao šta treba raditi i kako očuvati jedinstvo sa susjednim hrvatskim stanovništvom. Upravo je Đuro zaslužan što je u toj prvoj godini rata relativno malo ljudi iz Dubrava nastradalo i što se sačuvalo jedinstvo i razumijevanje između hrvatskog i srpskog stanovništva u ovom kraju. I onda kada bi pojedinci ožalošćeni što su im ustaše odveli i ubili oca ili brata, znali reći da će otići u neko od hrvatskih sela i osvetiti se, komunista Jud je znao staloženo i razborito objasniti da za to nije kriv hrvatski narod, i da upravo takvo reagiranje žele okupatori, ističući da će se Srbi, Hrvati i

druge nacije u Jugoslaviji zajedno boriti protiv fašističkih okupatora, za slobodu, bratstvo i jedinstvo. Slušajući i gledajući ga kao bivšeg žandara kako govori o bratstvu i jedinstvu jugoslavenskih naroda, ni pojedinci četnički orijentirani nisu se usuđivali da mu se suprotstave. Zahvaljujući njemu i ostalim komunistima Dubrava u ovom kraju bilo kakva vrst osvete bila je uvijek na vrijeme osujećena, što je već od prvih dana uspostave ustaške vlasti doprinosilo povezivanju i međusobnoj pomoći između Hrvata d Srba. U tećkim danima zločina Đuro Žatezalo Jud, Simo Karapandža, Rade Janjanin, Milan Jaković i ostali komunisti ovog kraja su upravo zaslužni, da su prvi borci iz okupiranog Zagreba i Karlovca, tih poznatih radničkih centara, stizali 1941. godine u Dubrave i preko njih odlazili dalje na oslobođeni teritorij Korduna, Like ili Gorskog kotara.

Teško je danas i pretpostaviti od kolike je važnosti u tim sudbonosnim danima bio stroj za pisanje što ga je donio Jud kad se vratio u selo. Bio je to prvi pisaći stroj u Dubravama i na oslobođenom Kordunu na kojem se pisala marksistička štampa, leci, proglasi i oglasi.

Đuro okuplja i prvu grupu ustanika na području Dubrava i Ponikava jula 1941. godine.

Pretvaranjem ove ustaničke grupe u organizirani Partizanski odred »Dubrave« oktobra 1941. postaje prvi njegov komandir. Nakon formiranja Partizanskog odreda »Dubrave« i izbora za komandira, on je održao prvi govor okupljenim borcima u kojem je istakao potrebu discipline, hrabrosti, odlučnosti i nužnosti što tješnje veze i suradnje s hrvatskim stanovništvom.

Raco Rebić Paja, komunista i borac odreda, u svojim zapisima kaže: »Slušali smo ga s pažnjom i poštovanjem. Ne toliko što je bio stariji i s velikim životnim iskustvom, koliko zbog toga što je bio komunist i prisnog odnosa, ozbiljnosti i njegovog shvatanja situacije i drugarskog odnosa.

Kasno uvečer nastavili smo put za Gornje Dubrave. Padao je snijeg. Netko je iz šale dobacio: Druže komandiru, ne valja, osta nam trag. Ozbiljan kao i uvijek komandir je odgovorio: »Naš trag će biti akcija. Mi smo pošli da se tučemo, a ne da se krijemo«.

Ovaj svijetli lik koji je zračio idealima i vjerom, na žalost, nije dugo živio. Kao komandir odreda uspio je izvesti samo nekoliko diverzantskih i oružanih akcija. Kada se najviše nadao, zadesila ga je tragična smrt, zajedno s još sedam njegovih boraca.

Bilo je to 7. novembra 1941. godine u vrijeme takmičenja partizanskih odreda u izvršavanju oružanih akcija. Toga dana u diverzantskoj akciji na željezničkoj pruzi između Gornjih Dubrava i Tounj—Zdenca poginuo je jedan od organizatora ustanka u Dubravama i Ponikvama, komunist i komandir Prvog partizanskog dubravskog odreda Đuro Zatezalo Jud i sedam njegovih suboraca:

Pero Zatezalo Nikolin, Simo Jaković Đukin, Dušan Šepelj Mrgić, Raco Vucelić Požar, Nikola Rebić Vajin, Đuro Rebić Radin, Đoko Munjas Pajkanov i lakše ranjen Rade Janjanin Ostojin.

»On je imao sa sobom grupu zaista hrabrih boraca i nije se znalo tko je od koga hrabriji. Svi su htjeli da učestvuju u polaganju mine. Ni jedan nije htio malo podalje stati. Htjeli su da mina eksplodira, uništi neprijateljski transport i svojom detonacijom nadaleko oglasi da narod nije pokoren okupacijom i rasulom jugoslavenske vojske, već počinje borbu protiv fašizma, a za nacionalnu i socijalnu slobodu.«

U izvještaju Komande partizanskog odreda narodnooslobodilačkog pokreta Korduna i Banije, podnesenog o akcijama I bataljona od 1. do 22. novembra 1941. godine, potpisanog od komesara F. Kovača (Većeslava Holjevca) piše : »Izgubilo je život sedam drugova iz partizanskog odreda »Dubrave« prilikom polaganja nagazne mine na željezničku prugu. L — je umro kasnije od zadobivenih rana. Među poginulim nalazi se i komandir odreda drug Đuro Zatezalo Jud. No i pored ovih teških žrtava odred »Dubrave« nije klonuo duhom već je nastavio s radom.«

Zatezalo Đuro Jud poznat je kao komunist i organizator ustanka u Dubravama, Ponikvama i na Kordunu kojega su krasile crte karaktera prisnosti, odvažnosti, dosljednosti i hrabrosti. Zato je u narodu još uvijek živa uspomena na njega, uspomena na čovjeka koji je sve svoje organizatorske sposobnosti i snage posvetio Partiji, Partiji za koju je dao i najdragocjenije — život. Iako nije imao sreću da sudjeluje u većim i zamašnijim akcijama narodnooslobodilačke borbe, u očima ljudi on je heroj jer su djela koja je činio, herojska, budući su se odvijala onda kad je ustanak tek dobivao zamah.

Dr Đuro Zatezalo

%

BRACA NEDJELJKO I VELJKO ZATEZALO

Svoj životni i borbeni put završili su u najboljim godinama mladosti braća Nedjeljko i Veljko Zatezalo. Skoro na domaku slobode poginuše dva istaknuta druga, komunisti, borci i rukovodioci — dva radnika. Pali su u borbi za ideale o kojima je maštala cijela generacija napredno orijentirane omladine.

Nedjeljko i Veljko Zatezalo rođeni su u Vucelićima (Gornje Dubrave). Njihovi roditelji, Milanko i Ana, imali su petero djece — četiri sina i jednu kćerku. Nedjeljko je rođen 28. februara 1920. godine kao najstarije dijete, a Veljko 8. juna 1922.

Osnovnu školu su završili u Gornjim Dubravama. Nije bilo mogućnosti da sva djeca ostanu kod kuće na zemlji, jer osim prihoda

od škrte zemlje drugih nije bilo. Nejeljko je 1932. nakon završetka osnovne škole preko agencije »Privrednik« otišao u Beograd na izučavanje zanata, da bi postao trgovački pomoćnik. Za njim je 1934. godine došao u Beograd i Veljko. On je učio za kuhara.

Šegrtski život bio je vrlo težak. Radilo se bez radnog vremena, zaštita na radu bila je vrlo slaba, a eksploatacija bezobzirna. Osjetivši u najranijoj mladosti i sve teškoće radničkog života, u njima se zarana počela buditi klasna svijest. Usprkos različitim nedaćama braća su uspješno završila započete zanate.

Živeći i radeći u Beogradu Nedjeljko i Veljko, napredni omladinci i članovi Ursovih sindikata, doživjeli su strahote bombardovanja Beograda i okupaciju zemlje. Odmah nakon okupacije vraćaju se u svoje rodne Dubrave.

Kada je počela narodnooslobodilačka borba na čelu s KPJ, oni su kao pripadnici radničke klase znali da je njihovo mjesto u redovima boraca za slobodu. Aktivno se uključuju u akcije koje su pokrenute, naročito oko organizacije omladine u NOP. Krajem 1941. i početkom 1942. godine aktivno sudjeluju u stvaranju organizacije Saveza mlade generacije i organizacije Saveza komunističke omladine.

Nedjeljko je put istinskog revolucionara započeo kao sekretar skojevske grupe u Gornjim Dubravama. Krajem 1942. kao istaknuti omladinski rukovodilac postaje član Kotarskog komiteta SKOJ-a za kotar Veljun kome je općina Gornje Dubrave tada pripadala.

Kao član KK SKOJ-a i dalje najviše radi na području Dubrava. Neumorno radi na organiziranju omladine u redove SKOJ-a, u odgajanju omladine na liniji KPJ, na stvaranju bratstva i jedinstva, na mobilizaciji omladine za jedinice NOV i partizanskih odreda, te rukovodi akcijama omladine na terenu. Beskompromisan je bio naročito u borbi protiv utjecaja četničkog i velikosrpskog šovinizma na omladinu.

Kada su Dubrave 1943. pripojene kotaru Bosiljevo, Nedjeljko postaje sekretar KK SKOJ-a, član Područnog komiteta Karlovac i član KK KPH Bosiljevo. Bio je i član KK SKOJ-a za Karlovac.

Kao istaknuti skojevski rukovodilac i partijski radnik Nedjeljko je delegat na II okružnoj partijskoj konferenciji za okrug Karlovac koja je održana u Vojniću 20—23. novembra 1943. Na Konferenciji je istupio da bi ukazao na opasnost četničkog utjecaja u Dubravama, zalažući se za odlučnu akciju i likvidaciju četničke grupe na ovom području.

Krajem novembra 1943. godine na Okružnoj konferenciji SKOJ-a za okrug Karlovac Nedjeljko je kao zapaženi omladinski rukovodilac zbog postignutih rezultata u radu s omladinom izabran za člana Okružnog komiteta SKOJ-a i za člana biroa OK SKOJ-a. Bilo je to priznanje za njegov dotadašnji rad, ali i nova obaveza. Nakon toga

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

OMLADINSKI BORAC

List Ujedinjenog Saveza Antifašističke Omladine Hrvatske

ISTORIJAT OBLASNOG ODBORA POKRETA U HRVATSKOJ
8/c

GODINA II. FEBRUAR-MART BROJ 10-11

1 9 4 3

postao je i član Okružnog odbora USAOH-a. On je ujedno bio i prvi omladinski rukovodilac Dubrava koji je postao član Okružnog komiteta SKOJ-a. Sada je njegov djelokrug aktivnosti proširen na čitavo područje okruga Karlovac.

Na Okružnoj konferenciji USAOH-a za okrug Karlovac Nedjelj-ko je izabran kao delegat za II kongres USAOJ-a koji je održan u Drvaru, te s ostalim delegatima Korduna i Karlovca predstavljao omladinu na Kongresu.

Prisjećajući se toga vremena i zajedničkog obavljanja složenih i teških zadataka na području kotara Karlovac i Korduna drug Mika Pavlačić je, između ostalog, rekao:

»Već u prvim susretima zapazio sam da je Nedjeljko izuzetno dobar, druželjubiv, iskren drug i nadasve odan NOB-i. Kao iskusniji i ideološko-politički sposobniji član KP i SKOJ-a pružao je nama mlađim skojevcima nesebičnu pomoć u izvršavanju veoma odgovornih i složenih zadataka na terenu. Mene je osobno, a i ostale mlađe skojevce, impresionirala hrabrost i snalažljivost druga Nedjeljka u svakoj, pa i najvećoj opasnosti.

Kao Srbin po nacionalnosti Nedjeljko je bezbrojnim primjerima besprijekornog izvršavanja svakodnevnih borbenih zadataka i svojom hrabrošću i odlučnošću u akcijama, uživao jedinstveno i bezrezervno poštovanje najvećeg dijela hrvatske omladine, napose skojevske organizacije ratnog kotara Karlovca.«

Kao sposobnog omladinskog rukovodioca i dobrog organizatora, OK SKOJ-a ga upućuje na rad sa omladinom Cazinske krajine. Vrlo brzo se snašao i ovdje. Bio je pravi masovik i postao veoma cijenjen i omiljen među omladinom Cazinske krajine. Sav se predaje radu na stvaranju i jačanju organizacija SKOJ-a i USAOJ-a, neumorno radi na jačanju bratstva i jedinstva srpske, hrvatske i muslimanske omladine, na aktiviranju i mobilizaciji omladine, a posebno na njenom uključivanju u jedinice Narodnooslobođilačke vojske.

Kad su u Cazinskoj krajini formirane brigade Unske operativne grupe u sastavu 4. korpusa NOV, u njih je ušao veliki broj omladine. Obzirom na potrebu kadrova u ovim brigadama, naročito političko-partijskih, i Nedjeljko ulazi u sastav 2. muslimanske brigade kao komesar 3. bataljona.

Veljko je početkom 1942. godine stupio u Dubravski partizanski odred i kasnije u Dubravsku četu. Sudjelovao je u akcijama koje je četa izvodila, politički se uzdizao i u ljeto 1942. godine, kada je formiran Omladinski bataljon »Jože Vlahović«, prvi omladinski bataljon u Hrvatskoj, Veljko ulazi u njegov sastav i u njemu se bori pune dvije godine. Bio je partijsko-politički rukovodilac u četi i bataljonu.

U oktobru 1942. postaje komesar 2. čete Omladinskog bataljona 4. kordunaške brigade; od polovice 1943. je zamjenik komesara

bataljona i sekretar bataljonskog biroa Komunističke partije, a od ljeta 1944. komesar 2. bataljona 1. brigade 8. kordunaške udarne divizije.

Veljko je bio posebno ponosan na Omladinski bataljon »Jože Vlahović«, jer su se u njemu borili rame uz rame omladinci iz raznih krajeva naše zemlje. On je sa svojim omladincima učestvovao u mnogim akcijama koje je izvodio Omladinski bataljon.

Bio je to mladić veoma vesele naravi, blizak svakome, veliki optimista i neustrašivi borac. On je svojom riječju, a isto tako i vlastitim primjerom, hrabrošću i ponašanjem, odgajao borce i komuniste te dao svoj veliki doprinos uspjesima i pobjedama jedinica u kojima se borio. Poznavali su ga i cijenili ne samo borci 1. brigade 8. kordunaške udarne divizije, nego i borci i rukovodioci drugih brigada i ostalih jedinica s kojima je Omladinski bataljon učestvovao u zajedničkim akcijama i borbama. Bio je neizmjerno odan i iskren član KP, uvjeren u pobjedu NOB-a i socijalističke revolucije. Na veoma jasan i pristupačan način objašnjavao je odluke II zasjedanja AVNOJ-a u Jajcu, sagledavao i tumačio naše buduće federativno uređenje zajednice naroda i narodnosti Jugoslavije.

Kada je oslobođen Beograd, braća Nedjeljko i Veljko su se neobično radovali toj velikoj pobjedi, očekujući i skoro oslobođenje čitave zemlje. Njihova radost je bila tim veća što je oslobođen grad u kome su izučavali zanat i otpočeli radom. Znali su da rat još uvijek nije završen, da će još biti borbi i žrtava, ali su bili spremni i odlučni da dadu svoj puni doprinos našoj slobodi i boljem životu.

Borci i narod Korduna i Cazinske krajine pripremali su se da proslave 7. novembra, 27. godišnjicu oktobarske revolucije. U čast toga dana odlučeno je da se napadne legionarsko-ustaška posada u Cazinu. Napad su izvršile jedinice 4. korpusa NOV Jugoslavije, i to: 2. muslimanska brigada Unske operativne grupe i 1. brigada 8. kordunaške udarne divizije. U 2. muslimanskoj brigadi Nedjeljko je komesar 3. bataljona, a u 1. brigadi 8. kordunaške udarne divizije Veljko komesar 2. bataljona.

Nakon vrlo žestokih borbi Cazin je oslobođen 8. novembra 1944. U nizu juriša boraca i rukovodilaca prednjačili su komunisti. Bilo je dosta žrtava. Jedinice 4. korpusa imale su 51 mrtvog i 224 ranjena borca i starješine. U jurišu 2. muslimanske brigade na utvrđene položaje na čelu 3. bataljona pada smrtno pogođen Nedjeljko Zatezalo.

Vijest o pogibiji Nedjeljka ožalostila je sve njegove drugove, omladinu i narod Korduna i Cazinske krajine. Omladina Cazina sa vijencima i cvijećem ispratila je njegovo mrtvo tijelo u Kordun gdje je i sahranjen, na veljunskom groblju, uz prisustvo drugova i suboraca, brata Veljka i velikog broja naroda, pogotovo omladine.

Evo kako je povodom njegove smrti pisao list Okružnog odbora

OMLADINSKI BATALJON "JOŽE VLAHOVIĆA"
PRIREĐUJE SVEČANO "OSVJETLJENJE"

Noć je hladna, ali vedra. Deset je sati. Upravo razvaljujemo prugu između Kamanja i Oražja. Već je gotovo s razvaljivanjem. Zatim čekamo i čekamo. Eto i ponoći. Voz upravo nailazi. Jedan blindirani vagon i 20 cisterne benzina, to je za nas važno. Prva čete - juriš! - čuje se oštar glas. Rezultat tog juriša bio je: 4 ubijena i 4 zarobljena Talijana i sedam željezničara. Zarobljeni materijal: 1 mitraljez - gvinta, 1 šmajser, 7 karabina. Šteta neprijatelju: zapaljene 22 cisterne benzina i 1 vagon pun građevnog materijala.

Talijani su se nalazili u blindiranom vagonu. Nijesu htjeli da izađu napolje. Ništa, mislimo mi - ima vremena - i puščanim metcima bušeći cisterne, upaljujemo benzin. Zamalo bude cijeli voz opkoljen plamenom. Kad su Talijani vidjeli da su dogorjeli, predomislili su se i počeli previrivati kroz okance napolje nebi li kako umakli. Kako se koji pojavio tako ga skidamo motkom. Nekima uspjeva da iskoče napolje, pa onda bježe kao pravi žabari prema potoku. Ali i to im uzalud. Mi ih hvatamo. Jedan je već kraj grmlja što viri iz potoka, ali omladinske noge su brže: jedan pucanj i on pada. Druge hvatamo žive.

Tek kad smo svršili sa "kokošarima" uspjeva nam da pogledamo iznad i oko sebe. Svuda je ogroman plamen. Nebo se tako žari da i Zagrebčani mogu lagano da vide da "nešto" gori.

Jesmo li priredili lijepo osvjetljenje Pavelićü? Mislimo da jesmo: za nas lijepo, ali za njega i njegovu bandu skupo.

Veljko Zatezalo
zamjenik politkomesara
bataljona "Jože Vlahovića"
IV Udarne Brigade VIII Divizije

USAOH-a za okrug Karlovac, pred Kongres antifašističke omladine Hrvatske, u broju 3 od 2. decembra 1944. godine:

»U borbama kod Cazina izgubili smo našeg nezaboravnog druga Nedjeljka Zatezala, iz Gornjih Dubrava.

Kao mnogo hrabrih omladinaca i Nedjeljko među prvima ustaje da brani svoju domovinu. Odan, vrijedan i požrtvovan u radu, Nedjeljko postaje član našeg Okružnog komiteta SKOJ-a odakle odlazi u Okrug Cazin gdje neumorno radi sa muslimanskom omladinom. Nedjeljko zatim odlazi u muslimansku brigadu, gdje postaje komesar jednog njenog bataljona i smjelo, na čelu kolone on vodi svoj bataljon u napad na ustaško gnijezdo Cazin.

U isto vrijeme dok Nedjeljko s jedne kote tuče neprijatelja njegov brat Veljko, komesar 2. bataljona, oštro udara po bandi. Poslije borbe oni će se vidjeti? Nedjeljko nije vidio brata. Neprijateljsko tane smrtonosno rani dragog nam druga.

Muslimanska omladina Pećigrada i Kladuše, koja je voljela svog mladog rukovodioca, ispratila je Nedjeljka i isplela mnogo vijenaca za njegov grob.

Na veljunskom groblju pokopano je tijelo našeg Nedjeljka, ali njegov lik će uvijek živjeti među nama.

»Osvetio sam već brata, ubio sam deset krvnika, ali to nije dosta, još će ih pasti«, rekao je Veljko na bratovom grobu.

Svi ćemo osvetiti našeg dragog nezaboravnog druga Nedjeljka
koji je žrtvovao svoj mladi život za oslobođenje naše domovine.
SLAVA NAŠEM DRAGOM NEDJELJKU!«

Veljko je nastavio da se bori i djeluje sa još više snage i želje da dade svoj puni doprinos našoj konačnoj pobjedi. Brata je posebno cijenio i volio i žalost je njegova neizmjerna. Prošli su veoma sličan životni i borbeni put, od šegrta i radnika do borca i političko-partijskog rukovodioca.

Na žalost, taj i takav životni i borbeni put slično i završava.

Gotovo na kraju rata, 6. 2. 1945. u borbi na Raletini poginuo je i Veljko, ne dočekavši slobodu za koju se tako hrabro i odlučno borio. I on je sahranjen na veljunskom groblju — uz brata Nedjeljka.

Poslije oslobođenja posmrtni ostaci braće Nedjeljka i Veljka preneseni su i sahranjeni u spomen-kosturnicu u njihovom rodnom mjestu, u Gornjim Dubravama.

Ugradili su u našu današnjicu najviše što su mogli — svoje mlade živote — i zato poratne generacije treba da čuvaju i njeguju trajnu uspomenu na ove svijetle likove revolucije.

Duka Zatezalo

BRAĆA SIMO I RADE ZATEZALO SAJINI

Na ono malo posne zemlje u Pernovićima živjela je brojna porodica Nikole Zatezala Saje. Njemu i supruzi Marti trebalo je mnogo rada i još više mudrosti da ishrane osmoro djece. Nikola je bio vrijedan čovjek. Osim zemljoradnjom, bavio se i tesarskim poslovima. Pravio je građu za kuće, drvena kola, saonice, kace, tare, prekrivao krovove. Time je, uz ono što bi prikupio sa zemlje, mogao krpiti kraj s krajem. Mukotrpan život nagnao ga je da i djecu od najranije mladosti podstiče na rad. Imao je sreću da su mu sva djeca bila zdrava, skromna u prohtjevima i prilježna poslu.

Nije se znalo koje je zdravije i ornije za rad. Najprije su rođene tri kćeri — Savka, Mila i Štaka, pa Simo i Rade, a onda redom: Ljuba, Đuro i Sirnica. Svi su rođeni između 1916. i 1932. godine i svi su završili osnovnu školu, ali na daljnje školovanje nije se moglo ni pomišljati. Djeca su rasla, a s njima i brige. Bilo je sve jasnije da svi ne mogu opstati na maloj površini škrte zemlje. Moralo se »trbuhom za kruhom«, ali bez škola i kvalifikacija. Kuda?

Ljudi ovoga podneblja su gordi i prkosni. Oni svoje nedaće i siromaštvo podnose dostojanstveno. Ne dozvoljavaju da ih u njihovom siromaštvu bilo tko ponizi, ili da se netko smatra boljim samo zato što je bogatiji. Nikola je bio jedan od tih ponosnih ljudi koji je svoj ugled sticao radom i poštenjem. Neki su svoje probleme rješavali tako što su neko od djece slali da radi u dobrostojećim kućama. Nikoli to nije bilo ni na kraj pameti. Ako treba da budu sluge, neka budu svoje sluge, ali i svoji gospodari.

Držeći se toga usmjeravao je svoju djecu prema industriji. Sredinom tridesetih godina dvije kćeri su se zaposlile u Pamučnoj industriji Duga Resa. Najstarija se tamo i udala, također za tekstilnog radnika. To je porodici već bila velika olakšica i pomoć.

Pristigla su i dva starija sina: Simo, rođen 1921. i Rade 1923. godine. Dva brata, dva različita temperamenta, ali jednaka po osjećaju za poštenje i rad. Simo je poslije završene osnovne škole sve do 1939. godine pomagao roditeljima. Kao i svi vršnjaci u selu orao je i kopao, kosio livade i gmajne, sjekao drva e da bi koji metar prodao nakupcima i unio štogod u kuću.

Mnogima je Simo ostao u sjećanju po tome što je iznad svega cijenio pravičnost i iskrenost kod ljudi. Izbjegavao je nabusite i uobražene, naročito one koji su isticali svoj materijalni položaj kao nekakvu posebnu vrijednost koja ih uzdiže iznad drugih. Družio se pretežno sa onima u kojima je otkrivao crte poštenja, ljudske odanosti i saosjećanja. Cijenio je drugarstvo i bio spreman da se za druga žrtvuje i podijeli s njim dobro i zlo. U osnovi, taj visoki i plećati momak bio je velika dobričina. Zlobnici su ga katkad

znali zadirkivati što je na trenutke zamuckivao (djed po majci zbog govorne mane nosio je nadimak »Mučko«), ali Šimo je oštrije reagirao samo ako bi to imalo prizvuk vrijeđanja ili ponižavan ja. I na tom pitanju gradio je svoj odnos prema ljudima.

Početkom 1939. i on se zaposlio u Pamučnoj industriji Duga Resa, u odjelu za bojenje tkanina. Zavolio je taj posao i, budući bistar, vrlo brzo ovladao tehnologijom boja. Stanovao je kod sestre i zeta Cvijana Sekulića, ali je subotom redovito dolazio kući. Tada bi oduševljeno pričao o svom poslu i novim ljudima koje je susretao i upoznavao. Nesebično je častćavao seoske pušače koji su vječito bili bez duvana. Neki su ga već nazivali »naš Simić — naš duvanić«. Nedjeljom i o praznicima kretao bi se sa desetak svojih drugova i obavezno odlazio na seoska prela, na sjedeljke i ples uz usnu harmoniku. 0 ženidbi, dakle, nije mogao razmišljati jer, i u boljim materijalnim prilikama, to je moglo doći u obzir tek poslije odsluženja vojnog roka. No momci su ipak znali da se među djevojkama Janjana i Papića krila jedna velika ljubav Sime Nikolina.

Dvije godine mlađi Rade, bio je pomalo potisnut u stranu od starijeg brata. Bio je nešto kočopernije, vragolastije prirode. Uvijek vedra duha, volio se šaliti na svoj i tuđi račun. Lako se uklapao u društva mlađih i starijih, pa i u krug u kome se kretao stariji brat. Simo bi ga koji put pokušao odstraniti govoreći da deranima nije mjesto među ozbiljnim ljudima. To, međutim, nije remetilo harmoniju među njima i Rade se nije ljutio na brata. Mnogo puta mu je Simo od svoje male radničke plaće kupio hlače, cipele ili kakav drugi odjevni predmet. »Mali« bi se onda hvalio i s ponosom izgovarao njegovo ime. Na sebi svojstven način sve bi popratio prigodnom šalom da je on to i zaslužio jer, dok se Simo »gospodski provodi« u Dugoj Resi, on kod kuće »crnči za dvojicu«. Bio je u pravu, donekle, samo za ovo posljednje, jer Simo se nije baš mnogo provodio među kemikalijama tekstilne tvornice, najmanje »gospodski«.

Tako je to potrajalo sve do 1941. godine. Okupacijom zemlje i uspostavom ustaškog režima za Simu više nije bilo posla u Dugoj ReSl. Stigao je kući živ, a i to je bio uspjeh u danima sulude opće hajke na ljude. Kuća Nikole Zatezala Saje počela se naglo puniti. Jedna za drugom vraćale su se kćeri. Došao je i zet Cvijan Sekulić. Onda je neočekivano iz Dalja u Slavoniji stigao i Nikolin pašanac, Simo Višnjić Šmanjak, sa ženom i četvoro djece. Tamo su, naime, ustaše pod vodstvom popa Sidonija Solca bez milosti počele progoniti pravoslavce, nasilno ih pokrštavati ili jednostavno ubijati. Spas je bio u bjekstvu i varljivoj nadi da će u starom kraju biti mirni. Nastali su teški dani za Nikolu Sajina. U nevelikoj kući nije bilo dovoljno mjesta ni za svu njegovu čeljad, a sada se tamo zbilo osamnaest duša. Sve je trebalo nahraniti, smjestiti i osigurati.

Najveći dio ljeta i jeseni 1941. godine proveli su u bježanju i

i

skrivanju od progona ustaša koji su upadali u sela i zaseoke. Narod je spontano organizirao straže i izvidnice da bi na vrijeme mogao pobjeći i sakriti se na sigurnije mjesto. Izbezumljeni i preplašeni prizivali su pomoć, ali ona ni od kuda nije stizala.

Nešto nade među ukućane Nikole Sajina unio je jedne večeri u jesen 1941. godine zet Cvijan Sekulić kada se vratio iz Perjasice odakle je bio rodom. Narod se diže na ustanak, naoružava se — rekao je.

— Pomozi, Bože i sveta Petko! — u čudu se krstila ne vjerujući Marta Nikolina.

Istini za volju, sveta Petka, čiji su hram u Gornjim Dubravama ustaše zapalile, a sveštenika Đuru Alagića zaklale, tu zaista nije mogla ništa pomoći. Pomoć je stigla sa sasvim druge strane, a to je Cvijan tada već dobro znao. Tih dana je već bio formiran Dubravski partizanski odred. Cvijan i Simo, najstariji Nikolin sin, odmah su se priključili narodnooslobodilačkom pokretu. Simo je bio i na formiranju Dubravskog odreda. Tada je počelo novo razdoblje u životu ove porodice.

Simo je mjesecima nenaoružan išao za Dubravskim odredom čekajući bilo kakvo oružje, ne bi li i sam mogao učestvovati u akcijama. I mlađi brat Rade bio je na spisku Rezervnog partizanskog odreda Donjih Dubrava od njegovog formiranja, decembra 1941. godine. Početkom januara 1942. godine najzad se i Simo dočepao puške, jednog austrijskog »manlichera«. Postao je borac 3. (dubravskog) voda 1. (perjasičke) čete 2. bataljona Prvog kordunaškog partizanskog odreda. Bio je ponosan i sretan što je to njemu uspjelo prije mnogih starijih koji su bili kvalifikovaniji jer su odslužili vojsku.

Na žalost, vojevanje Sime Zatezala Sajina trajalo je prekratko. Samo nekoliko dana prije formiranja Dubravske čete, 27. aprila 1942. godine, poginuo je. Toga dana jedinice Prvog kordunaškog partizanskog odreda izvršile su napad na neprijateljsku posadu u Perjasici. U napadu je učestvovao i 3. (dubravski) vod. U trenutku kada je otpor neprijatelja već bio slomljen, Simo je iza jednog debelog zida kasarne blokirao jednog žandara. Naizmjenično su se natpucavali. Međutim, iskusni žandar je nadmudrio mlađog i neiskusnog borca. Kada je osjetio da je Simo ispraznio pušku i da ubacuje novi šaržer, slobodno je izvirio iza svog zaklona i pogodio ga u grudi. U tom času neprijatelj je već bio savladan. Perjasica je bila oslobođena i tu se više nikada nije ustalila neprijateljska posada. Simo Zatezalo Sajin je sahranjen na perjasičkom groblju uz počast i tugu svih boraca. Imao je samo 21 godinu.

Roditelji i ostali članovi porodice teško su primili vijest o Siminoj pogibiji. Crnina više nije silazila sa glave Marte Nikoline.

Ali, u ratu kakav je bio ovaj, gdje su glave žena, djece i staraca padale na svakom koraku, neki ovještali stari rezoni neumitno su

ustupali mjesto novim. Poginuti je mogao i kod kuće, mogli su ga uhvatiti i zaklati kao marvu. Uostalom, u sumanutim fašističkim kanonima to mu je već bilo namijenjeno. A kada je već tako, onda je bolje i časnije da pogine kao borac za slobodu s puškom u ruci. Takvo shvatanje, uvriježeno u svijesti naroda, ublažilo je bol Nikole i Marte, štoviše, to kao da je dalo podstrek da se i Rade još aktivnije uključi u pokret.

Čitavu 1942. i do ljeta 1943. godine Rade Zatezalo Sajin bio je u onom jezgru omladine koja je neštedimice učestvovala u mnogim akcijama. Po potrebi bio je kurir, izviđač i vodič partizana. Po snijegu i kiši, mnogo puta i noću, prelazio je Mrežnicu da bi na vrijeme donio neku važnu informaciju ili preveo grupu partizana.

S jeseni 1943. godine i Rade odlazi da se s puškom u ruci bori za bolju sutrašnjicu. Dolazi u Prvu kordunašku udarnu brigadu i s njom ide iz borbe u borbu. Bio je sretan kada bi brigada operisala na području Dubrava. Onda bi na časak svratio do kuće da obiđe prebrzo ostarjele roditelje. Tako je bilo i poslije Nove 1944. godine. U jednoj široj operaciji duž komunikacija Karlovac — Ogulin njegova brigada je dobila zadatak da razoruža neprijateljsku posadu i poruši Globornički most. To ga je posebno obradovalo. Bio je Badnjak — 6. januara 1944. godine. Nekako je uspio da prije odlaska na polazni položaj skokne do kuće. Preobuo je vlažnu obuću i pohitao da se pridruži drugovima. »Svrati, sinko, ako ikako budeš mogao. Sjutra je Božić.« — rekla je brižna majka.

Borba je bila žestoka. Most, opasan bunkerima sa obje strane, branila je brojna i dobro naoružana neprijateljska posada. Uz teške gubitke partizanske jedinice osvajale su bunker za bunkerom. Na prilazu samom mostu u nezadrživom jurišu, u kome će neprijatelj za koji minut položiti oružje, smrtno je pogođen Rade Zatezalo, drugi sin Nikole Sajina. Kao i Simo prije dvije godine, i Rade je imao svega 21 godinu.

Umjesto česnice na božičnu trpezu, poput davnašnjeg paganskog običaja, Nikola i Marta prinijeli su otadžbini i slobodi drugu žrtvu u krvi.

Da li se još šta više moglo žrtvovati?

Duro D. Rebić

SIMO ZATEZALO COJLE

Narodna pjesma, uz mnoge druge u našoj NOB, ovjekovječila je lik izuzetno hrabrog borca i komandira Sime Zatezala Cojla.

»Silan junak, zato svakom mio,
svaki borac s njim se ponosio.
Iz Dubrava on rodom bijaše
Strah i trepet za dušmane naše.«

Rodom iz Dubrava, obreo se u Dubravskom partizanskom odredu i Dubravskoj partizanskoj četi i ubrzo se pročuo glas o njemu ne samo u Dubravama, nego i na cijelom Kordunu.

Rođen je 1919 . godine u Gornjim Dubravama u obitelji Petra i Marice koji su imali šestero djece. Brat Nikola nastradao je već u prvim ustaškim pogromima nad Dubravcima, a sestre Mikica, Sirnica Zorka i Marta sa roditeljima i zetovima Perom i Đurom učesnici su NOR-a. Simu je kapitulacija bivše jugoslovenske vojske zatekla na odsluženju vojnog roka u planinskom puku Škofja Loka. Bio je odličan vojnik što će mu kasnije poslužiti kao dragocjeno iskustvo u partizanskoj borbi. Već prvih dana ustanka na prostoru Dubrava svrstava se u redove Dubravskog partizanskog odreda gdje je odmah stekao velike simpatije svih boraca. Bio je hrabar, i uvijek pun optimizma i spremnosti za šalu, pjesmu, a odlučan i ozbiljan u borbi.

Upoznao sam ga uoči 7. novembra 1941. godine, kada je Dubravski partizanski odred pripremao dvije akcije na dan oktobarske revolucije. Glavnina odreda pošla je u poznatu diverziju između željezničkih stanica Gornje Dubrave i Tounj. Postavljajući minu pod šinu dogodila se ona poznata tragedija u kojoj je poginulo 7 drugova na čelu s komandirom odreda Đurom Zatezalom Judom.

Te iste večeri Cojle i Todor Jaković Zec došli su sa dvojicom naoružanih boraca u selo Miriće da razoružaju željezničke stražare u čuvarni br. 324. Nas četiri, pet omladinaca iz Donjih Zatezala uputio je Cojle u čuvarnu pruge da zabavimo na neki način stražare, da im otupimo oštricu budnosti, kako bi njih četvorica iznenadnim prepadom upali u stražarnu i oduzeli im oružje.

Akcija je prema zamisli Cojla i izvedena. Mi nismo uspjeli još ni sjesti u stražarnu, a za nama su Simo Cojle i Tode Zec upali u

nju, i opalivši svega jedan metak u plafon oduzeli stražarima dvije puške, a da ovi, ošamućeni i zaprepašteni, nisu ni bili svjesni šta im se u tom momentu dogodilo. Dok je Tode Zec uništavao telefonsku instalaciju, Simo Cojle je stajao na vratima govoreći: »Puškomitraljezac na oprez!« stavljajući na taj način do znanja stražarima da ih ima još, te da su naoružani puškomitraljezom, mada nisu imali to oružje u svojoj maloj partizanskoj jedinici.

Skoro na istovjetan način, u istoj stražari, januara 1942. godine oduzeli su Simo Zatezalo Cojle i Simo Zatezalo Škerić pušku željezničkom stražaru. Pri povratku iz akcije u kući Rade Zatezala Gnjatinkina Simo Zatezalo Škerić je uzviknuo: »Ovo je Paveliću mala šteta a nama velika korist«, što i danas poslovično zvuči.

Od tih dana pa do herojske pogibije Sime Zatezala Cojla nastaje naše drugovanje i zajednička borba, sa malim prekidima, ili zbog bolesti, ili zbog nekih kurseva i tome slično.

Kud god je naša Partizanska dubravska četa prolazila 1942. godine, Simo je ljepotom stasitog mladića, svojim šarmom, duhovitošću i veselošću plijenio srca ljudi i žena. On je uvijek bio taj koji je kolo poveo na priredbi. On je prvi i na teškim napornim marševima vodio pjesmu u koloni i dizao moral borcima kada nam nije bilo do pjesme. Cojle je te godine, već kao komandir voda, upadao prvi u željezničke kompozicije i razoružavao neprijateljske vojnike. Iako starješina, u borbi je uzimao puškomitraljez i prvi jurišao u napadu na Bosiljevo, na Siču, na Primišlje, na žandare i ustaše u Kaluđerskom gaju, na vodnu pumpu u Generalskom Stolu. Istakao se posebno u borbi protiv ustaško-žandarmerijske postaje u Perjasici 27. aprila 1942. godine.

Mnogi od nas običnih boraca u to vrijeme još nismo bili svjesni dalekosežnih ciljeva NOB-a i revolucije. Znali smo samo toliko da se treba boriti protiv okupatora, protiv domaćih izdajnika — do konačnog oslobođenja zemlje. Učili su nas rukovodioci i članovi KPJ da moramo njegovati humane odnose prema narodu, da mu tumačimo ciljeve naše borbe i tako ga pridobijamo za nju. 0 tome očito govori i slijedeći slučaj.

Početkom marta 1942. godine, jedna grupa boraca dobila je zadatak da pronađemo radio-aparat za potrebe rukovodstva NOP-a na Kordunu. Doznali smo da u Lešću (Toplice) postoje 3 radio-aparata, kod bivšeg ministra Šibenika, trgovca Nikice Diklića i obućara Svibnja.

Jedne noći krenulo je u akciju nas desetak. Provukli smo se između sela koja su tada bila pod snažnim uticajem neprijateljske propagande da su partizani kriminalci, pljačkaši, četnici i tome slično. Akciju smo uspješno izveli. Pored radio-aparata zaplijenili smo kod ministra Šibenika jednu pušku i dvogled. Prilikom povratka na samom mostu na Dobri susreli smo grupu od oko 40 ljudi i žena koja se oko pola noći vraćala sa voza iz željezničke stanice

I

Generalski Stol u pravcu Bosiljeva. Ugledavši naoružane ljude jedan iz grupe je uzviknuo: »Evo naše vojske!« misleći da su to domobrani ili neka druga Pavelićeva jedinica. U tom momentu Simo Cojle ih je upitao: »Da li znate kakva smo mi vojska?« i baterijskom lampom osvijetlio svoju glavu sa partizankom i velikom petokrakom zvijezdom ispod koje su sa svake strane vidljivo stajale hrvatska i srpska trobojnica. Nastao je tajac, strah i zaprepaštenje ljudi. Odakle partizani tako duboko u neoslobođenoj teritoriji, gdje se još nisu pojavljivali?

Tada su Simo Zatezalo Cojle i Simo Škerić održali jedan mali improvizirani miting na mostu, objašnjavajući kakva smo mi vojska i zašto se borimo. Govorili su o narodnoj vojsci u kojoj se jednako bore i Hrvati i Srbi, i kako je mjesto svih poštenih i pravih ljudi među partizanima ...

Puni sat smo razgovarali sa ovim ljudima. Pri kraju ponovo se čuo glas iz grupe: »Ak je tak, kak vi velite, onda ste vi naša prava vojska.« »Da«, rekao je Simo Cojle, »mi smo vaša prava vojska.«

Ovaj zbor odjeknuo je hrvatskim selima kao bomba. Nedjeljama se prepričavalo kako su partizani fini i dobri ljudi. A Mija i Jože Šuvaga iz Generalskog Stola došli su sutradan u Donje Zatezale i pričali da među partizanima »Nema sirotinje«, da su to sve »gospoda u lijepa odijela obučeni, i svi imaju sate na rukama.«

Cojle je bio veoma odvažan diverzant, umješan u rušenju željezničke pruge i vozova. Prvi je među Dubravcima sa Todorom Jakovićem Zecom završio diverzantski kurs kod Ivana Hariša — Gromovnika. Njih dvojica su sa kursa u Točak dopremili neeksplodiranu avionsku bombu tešku 75 kg. Bombu smo zatim dopremili u Lužanjak. Simo i Tode ukopali su je pod željezničku šinu i podesivši je na potezno paljenje, 9. septembra 1942. izazvali eksploziju pod oklopnim vagonom u kome su bili neprijateljski vojnici. Ubijeno je 9 vojnika, jedan oficir i jedan željezničar, uništeni vagoni, naoružanje i municija u oklopnom vozu. U našim očima ugled Cojla još je više porastao poslije ove akcije.

Većina Dubravaca iz Dubravske partizanske čete ušli su 16. 9. 1942. u sastav Druge kordunaške brigade u selu Petrova Poljana na Kordunu. Među njima je bio i Cojle. Međutim, već sutradan je iz brigade izdvojeno 7 Dubravaca i 3 Kordunaša od kojih je formirana prva diverzantska desetina i vraćena pod komandu Kordunaškog partizanskog odreda sa zadatkom da vrši diverzije na željezničkoj pruzi Karlovac — Ogulin, na prostoru Dubrava. Komandir desetine bio je Simo Škerić, a njegov zamjenik Cojle.

Vratili smo se u selo Miriće u Donjim Dubravama. Tu su planirane akcije pa smo za nepunih dvadesetak dana izveli dvije krupne diverzije na istom mjestu, na željezničkoj pruzi između Zvečaja i Generalskog Stola, u visini Puškarićeve pilane, na svega nekoliko

stotina metara od talijanske posade na stražari br. 320. Oba puta srušena je po jedna kompletna željeznička kompozicija. Lokomotiva i vagoni su survani u okolne vrtače, a pruga razrušena.

Ovim akcijama rukovodio je Cojle. Provlačili smo se noću u najvećoj tajnosti i prikriveni oba puta čekali do pola dana kad vozovi prolaze punom brzinom. Brzo smo silazili na prugu, rastavljali šine i čekali da naiđe voz. Iako nas nije bilo više od 6—7 u akciji, nikada se nismo nakon rušenja voza povlačili. Cojle je uvijek prvi jurišao ka srušenim vagonima. Prvi put smo zaplijenili poštu i znatnu količinu novca, a drugi put je Cojle upao u vagon, razbivši kundakom prozor i izvukao iz njega jednog talijanskog podoficira fašistu, crnokošuljaša, do zuba naoružanog.

Kada nismo išli u diverzije na prugu, skoro svake noći smo u manjim grupama odlazili u napucavanje na talijanske i ustaške posade, i tako uznemiravali neprijatelja, naročito Talijane, koji su onda cijelu noć iz straha pucali i trošili na desetine hiljada metaka.

Polovinom oktobra 1942. godine, desetina je dobila zadatak da dođe na Kordun radi delaboracije i korišćenja neeksplodiranih neprijateljskih avio-bombi.

Tu nas je zatekla snažna talijanska of anzi va na Perjasicu. Prebacili smo se na desnu obalu Korane, u Gornji Skrad. Naišao je komandant Kordunaškog partizanskog odreda i naredio da se desetina odmah prebaci u pozadinu neprijatelja, da se probije do željezničke pruge, da vrši diverzije i time koliko-toliko olakša borbu naših snaga u Perjasici. Komandir Simo Škerić tražio je vodiča koji će nas sprovesti preko neoslobođene teritorije u visini Duge Rese, kako bismo se zabacili u pozadinu neprijatelja. Komandant je obećao uputiti Juru Drvodelića da nas vodi. Prošla su dva sata, a Drvodelić ne stiže. Na inzistiranje Cojla odluka pada i sami odlazimo u nepoznato.

Preko Korane, kod Donjeg Skrada, prebacujemo se u prvi sumrak. Prolazimo između neprijateljskih posada Siče i Barilovića i oko sat prije ponoći izbijamo na obalu Mrežnice, uzvodno od Belavića. Skela se nalazi na suprotnoj obali, a čuva je domobran. Neki seljak nas obavještava da će uskoro naići radnici iz dugoreške tvornice koje će domobran prevesti na desnu obalu, a onda vratiti skelu nazad. »To će nam dobro doći«, kaže Cojle, »pomoći će nam domobran«. Pod zaštitom mraka raspoređujemo se oko mjesta pristajanja skele i čekamo. Čujemo već i razgovor fabričkih radnika. Skela uskoro kreće. Još nije ni pristala uz obalu, a Cojle skače na nju, razoružava zaprepaštenog domobrana i uzima skelu u svoje ruke. Iznenađeni radnici silaze, i odlaze svojim kućama, a mi zaplovismo prema lijevoj obali. Uskoro nas je stigao i vodič Jura Drvodelić.

Svega nekoliko desetina metara ispred nas je željeznička pruga. Našli smo se ponovo u poznatom ambijentu, rastavili želje-

ničke šine, i produžili dalje. Zaobilazeći Zvečaj, Generalski Stol i Donje Dubrave, gdje su bile neprijateljske posade, već istog dana stigli smo u selo Mikašinoviće u Gornjim Dubravama. Odatle smo se povukli do takozvanog Štrca, između Globornićkog mosta i stanice Gornje Dubrave. Tu smo usred dana srušili teretni vojni transport čime smo više od 24 sata paralisali saobraćaj za vrijeme ofanzive na Perjasicu, 17. 10. 1942. godine. I u ovoj akciji vodio nas je Cojle. Prvi je izišao na prugu. Jedva smo uspjeli da se povučemo iz ove akcije.

Osim što je bio hrabar, Cojle je bio krajnje požrtvovan kada je trebalo spasavati ljude iz bilo koje opasnosti. Evo i jednog takvog primjera.

Naša diverzantska desetina se oktobra 1942. godine, poslije jedne akcije, odmarala u Miricima. Negdje pred zoru dotrčala je Ljuba Jaković Tanasijina i obavijestila nas da su Pavelićevi žandari opkolili kuću Dudana Jakovića sa namjerom da ga odvedu. Za svega desetak minuta mi smo opkolili žandare, a Cojle se spretno privukao i sa nekoliko desetina metara pogodio žandara koji je pao ispred praga Dudanove kuće. Ostali su se razbježali i Dudan je bio spašen gotovo sigurne smrti.

Posebno poglavlje u Cojlovom životu predstavlja odlazak u III brigadu 8. divizije. Ubrzo, koncem 1942. u brigadi postaje član KPJ i komandir III čete trećeg bataljona treće brigade. Njegov odnos prema drugovima i umješnost u borbi brzo su uočeni pa mu je povjereno da komandu je četom. Ponosio se svojim članstvom u KPJ' i na svakom sastanku ćelije isticao da komunisti i skojevci moraju služiti primjerom, kako u borbi tako i u političkoj akciji u odnosu prema narodu.

Služio je primjerom cijeloj brigadi. Gdje se god četa nalazila, ili u borbi ili na odmoru, u njoj je uvijek bilo pravo borbeno raspoloženje. Kud god smo prolazili, volio ga je narod.

Kada je naš 3. bataljon oslobodio Topusko 1943. godine (to je bilo prvo oslobođenje ovog banijskog mjesta), četa je skoro mjesec dana držala položaj prema Glini, u selu Gređanima. Narod nas je toliko zavolio, a pogotovo komandira Cojla, da nas je omladina Gređana pratila nekoliko kilometara kada smo krenuli za Liku.

U sastavu bataljona i brigade neustrašivo je vodio svoju četu iz borbe u borbu, prokrstarivši tokom 1943. godine Kordunom, Likom i Cazinskom krajinom da bi se na Baniji 25. novembra 1943. godine ugasio njegov mladi život u selu Hrastovici kod Petrinje.

Dana 24. novembra četa se nalazila u selu Bačuga, nekoliko kilometara od neprijateljskog uporišta u Hrastovici. Tu i u širem rejonu bile su raspoređene i druge snage 8. udarne divizije određene za napad na Hrastovicu. Istog dana doznali smo da je Cojle proizveden u čin poručnika i da je postavljen za zamjenika komandanta našeg 3. bataljona 3. brigade. Koliko su se borci tome veselili

toliko su bili i rastuženi što će se rastati od zaista voljenog druga i komandira.

Negdje u popodnevnim časovima 24. novembra okupio se komandni kadar bataljona, na čelu sa komandantom Simom Kozlinom, da krene u izviđanje prema Hrastovici kako bi na terenu konkretizovao borbene zadatke i pravce napada četama. Bataljon je, naime, bio na pravcu glavnog udara brigade. Sjećam se da je Cojle tada zagrlio svog dobrog druga, komandira 2. čete Milu Janjića i polazeći u izviđanje rekao mu da je to posljedni put da vodi svoju četu u napad. Na našu veliku žalost to je i bilo tako.

Polazeći u tmurnoj novembarskoj noći u napad na Hrastovicu Cojlina četa se kretala na desnom krilu bataljona. Napredovali smo između željezničke pruge i ceste, od Bačuge i sela Kraljevčana, u pravcu Hrastovice. Kada smo došli na domak neprijateljskih utvrđenja, našli smo se na ravnom terenu. Primijetivši nas, neprijatelj nas je pustio na blisko odstojanje, a onda otvorio paklenu vatru iz svih vrsta pješadijskog naoružanja. Četa je zalegla. Pod zaštitom mraka jedan vod je uspio da se prebaci Iz ravnice i zauzme položaje duž nasipa željezničke pruge. Drugi dio čete ostao je ispred bunkera u ravnici.

Ogranulo je i sunce. Komandir Cojle bio je jako zabrinut za glavninu čete. Pokušavao je da osmotri da li su borci ispred neprijateljskih bunkera izginuli. Kad god bi pomolio glavu, iz jednog propusta pod željezničkom prugom, iz neprijateljskog bunkera, šarac je kosio, pa nije bilo moguće procijeniti šta se sa ovim borcima dogodilo.

Pritisak naših snaga iz drugih pogodnijih pravaca bio je sve jači. Cojle se dogovara s političkim komesarom čete Vašom Roknićem i donosi odluku da se sam, duž nasipa željezničke pruge, provuče, i prebaci na lijevo krilo bataljona, na sektor druge čete, i da podstakne napad kako bi se olakšao zaista izuzetno težak položaj njegove čete. I zaista, negdje poslije jedanaest časova uspijeva našim snagama da prodru u Hrastovicu. I kada smo primijetili da neprijatelj odstupa iz prvih linija ispred naše čete, komesar čete naređuje juriš. Dižemo se svi i trkom upadamo u prve bunkere bacajući bombe. Digoše se borci kao jedan. I oni borci koji su se nalazili ispred bunkera istovremeno izvršiše juriš. Ni jedan od njih nije nastradao. Zahvaljujući mekom zemljištu uspjeli su se neko ašovčićem, a neko rukama, ukopati i napraviti zaklone.

Nakon upada u Hrastovicu krećem duž ulice. Jedan seljak mi pokaza kuću u kojoj je bila smještena njemačka komanda. Na zidu jedne sobe visilo je nekoliko novih uniformi njemačkih oficira i podoficira, a na stolu sam u drvenoj kutijici našao 14 originalnih metalno-staklenih crvenih petokrata zvijezda sa srpom i čekićem. Bili su to »suveniri« Nijemaca sa istočnog fronta. Tu sam izabrao najljepšu uniformu za komandira Cojla, a petokrake zvijezde stavio u džep.

Krenuo sam u pravcu gdje sam očekivao susresti Cojla, ali sam sreo Đuru Vujkaliju, borca Cojlove čete, rodom iz Krstinje, koji mi plačući saopšti: »Duka, znaš li da je naš Cojle poginuo?« Od silnog uzbuđenja ona uniforma mi je ispala iz ruku i ostala u blatu, a ja sam požurio na ivicu sela, ne vjerujući u njegovu pogibiju. Na žalost, pokazalo se da je teška vijest bila gorka istina.

Cojle je, kako mi je ispričao borac mitraljezac, u zanosu zadovoljstva, kada je vidio da su borci njegove čete krenuli na juriš, priskočio mitraljezu i počeo da puni redenik kako bi ovaj što efikasnije gađao Nijemce koji su bježali u pravcu Petrinje. Međutim, zaostali Nijemac uočio je partizanskog starješinu, u oficirskoj uniformi i zelenoj partizanskoj kapi, precizno nanišanio i oborio ovog nezaboravnog druga, neustrašivog i omiljenog borca revolucije.

U mom životu do tada nije bilo tragičnijeg ni tužnijeg događaja. Poklonio sam se sjeni našeg palog ratnog druga i ispratio ga na vječni počinak u selu Bačugu gdje i danas počiva. Komesar čete Vaso Roknić je usred Hrastovice okupio četu, pa toplim i snažnim riječima odao poštu ovom proslavljenom junaku. Naišli su tada komandant i politički komesar korpusa, Bogdan Oreščanin i Veco Holjevac. Izraziše saučešće komesaru i svim borcima čete, i sa nekoliko toplih riječi evocirali su uspomenu na komandira Simu Cojla.

Prilikom povratka naše brigade sa Banije na Kordun glas o pogibiji Sime Zatezala — Cojla išao je ispred nas. Svuda tuga i žalost — od Banije, po Kordunu do Dubrava.

Đuro M. Zatezalo

POGIBIJA SIME ZATEZALA

U jedinicama Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije sudjelovalo je više stotina Dubravaca. Svoje živote za bolju sutrašnjicu dalo je 123 borca. Mnogi su se istakli svojom hrabrošću i umješnim komandovanjem, pa su zbog toga bili obljubljeni u narodu Dubrava i Korduna. I ne samo to. Mnogi su opjevani u narodnoj pjesmi, koja je bila poticaj živima da ne klonu pod terorom života. Jedna takva pjesma posvećena je i pogibiji Sime Zatezala. U ovoj pjesmi nije sačuvana samo prošlost od zaborava, nego čovjek u određenom vremenu. Pjesmu prenosimo u cijelosti, a objavljena je u knjizi »Narodne pjesme Korduna« (sakupio i uredio Stanko Opaoić — Ćanica, Zagreb, 1971.)

Čujte, braćo, pjesmu od junaka
Kakvih više ne porodi majka.
Tu je prvi Zatezalo Simo,
Ali »Cojle« nadimak je imo.
Silan junak, zato svakom mio,
Svaki borac s njim se ponosio.
Iz Dubrava on rodom bijaše,
Strah i trepet za dušmane naše.
Znali su ga i Kordun i Lika
Jer imaše srce od čelika.
Svaka su ga spominjala usta,
Svud ga pjesma pratila je pusta.
Pjevale mu đevojke i snaše,
Mlađan junak a lijep bijaše.
Mnogo srce za njim zaigralo,
Mnogo suza za njim se prolilo,
Mnogo cura za njim uzdahnulo.
Al' mu borba najmilija bila,
Pratila ga nagorkinja vila
Kao nekad Kraljevića Marka,
Pobjeda mu bješe želja žarka.
Al' slušajte što ću reći sade,
Kakve, braćo, doživjesmo jade.
To bijaše četrdeset treće
Kad brigada Hrastovici kreće.
Pred brigadom Cojle je letio,
Zamjenik je komandanta bio.
Kada Cojle pred brigadom jaši,
Na pobjedu misle Kordunaši,
Kada Cojle njima komanduje,
U smrt tada nitko ne vjeruje.
Hrastovicu napade brigada,
Sa svih strana s'čuje kanonada:
Topi grme, a granata praši,
Dobro biju mladi Kordunaši.
To su borci Osme divizije
Koju j'dušman dobro upamtio.
Hrastovica, sam je bog ubio,
Tu se dušman dobro utvrdio.
Krv poteče na obadvije strane,
Al' se Švabe bez predaha brane.
Za juriš je sad komanda pala,
Na juriš su čete poletjele.
Do zidova Cojle četu vodi,
Tu dušmansko tane ga pogodi.
Pade junak, više se ne miče,
Tad dušmani pritiskoše jače,

Odbaciše natrag jurišače,
Al' se borba razgori još jače.
Glas proleti kao brza munja,
Hrastovica zadrhta i Sunja.
Mrtav Cojle ostao kod zida,
Pa je četa osjetila stida.
Al, to, braćo, dugo ne potraja,
Pobjesniše borci kao vuci,
Vriska stoji: »Jurišaj i tuci!
Čekaj, Švabo, da se ogledamo
Ni mrtvoga Sime vam ne damo!«.
Tad se desi što se rijetko zbiva,
Čujte, braćo, istina je živa:
Cijela četa zatomila tugu
Jer je jača ljubav prema drugu:
Dobrovoljac sred krvave tuče
Potrbuške do zida se vuče:
Prava ljubav ali nova žrtva
Da izvuče komandanta mrtva.
Prvi pade, to drugovi vide,
Za njim drugi dobrovoljno ide.
Tako sedam drugova nam pade.
Jarko sunce od čuda zastade.
I dušman se tome čudu čudi
Jer takovih on ne vidje ljudi:
Sedam gine za jednoga druga
Jer partizan nije tuđa sluga.
Za slobodu dušmana satrti —
Ta ideja jača je od smrti.
Takve, Švabo, nećeš pobijediti,
Već ćeš ovdje kosti ostaviti.
Kroz planine odjekuje jeka:
Takav Cojle živjeće do vijeka!

Nedeljko Višnjić

Ljudski gubici i ratna šteta na području općine Gornje Dubrave 1941-1945.

Aprilski rat i slom kraljevine Jugoslavije u općini Gornje Dubrave, koja je obuhvatala područje Donjih i Gornjih Dubrava i Ponikve, sa ukupno 40 zaselaka dočekalo je 1941. godine 3944 stanovnika. U vremenu od početka rata 6. aprila 1941. pa do pobjede 15. maja 1945. godine prema dosad utvrđenim podacima poginuli su kao borci NOV, te ubijene ili umrle uslijed fašističkog teora 433 osobe ili 11% stanovništva. Od toga broja (433) u općini Gornje Dubrave život za slobodu dala su 123 borca ili 28%, a kao žrtve fašističkog terora i rata ubijeno je, zaklano ili umrlo od posljedica mučenja 310 osoba ili *12%}* U ovom broju nisu obuhvaćeni svi gubici koje je narod tog kraja imao u NOR-u. Izvan obrađenih podataka, određeni je broj žena, djece, staraca, pa i ljudi srednje starosne dobi koji su umrli prijevremenom smrću, uslijed ratnih napora, iscrpljenosti, neishranjenosti i neotpornosti prema raznim bolestima. Mnogi slučajevi smrti od raznih zaraza, tifusa, zapaljenja pluća, tuberkuloze, paralize, trovanja, duševnih poremećaja i ostalih tegoba što ih je donio najkrvaviji rat u historiji naših naroda, ostali su izvan ovih popisa i statističkh pregleda.

Pali borci

Popis palih boraca ratne općine Gornje Dubrave obuhvaća sve poginule i umrle borce partizanskih jedinica, vojno-pozadinskih organa, aktivne učesnike NOB-e na dužnostima odbornika narodne vlasti, odbora AFŽ-a, USAOH-a, članova KPJ i SKOJ-a, te pripadnike ostalih pozadinskih organa i službi. Sistematizacija popisa palih boraca izvršena je prema tri najveća naselja: Gornje Dubrave, Donje Dubrave i Ponikve, po selima abecednim redom. Popisom su obuhvaćeni i oni koji su se u danima terora zatekli u drugim mjestima Jugoslavije, ali su bili vezani za svoju porodicu i selo.

1 Ovaj popis ukupnih ljudskih gubitaka, izrađen je na osnovu popisa SUBNOR-a, na temelju provedene ankete 1984—1986. Historijskog arhiva Karlovac, fond Savezna komisija za utvrđivanje ratnih zločina (ZKRZ).

Među njima su najvećim dijelom đaci, studenti i privremeno zaposleni radnici.

Prema dosad utvrđenim podacima iz općine Gornje Dubrave živote u borbi za slobodu su dala 123 borca, od kojih 119 muškaraca i 4 žene.[2] Najveći broj poginulih boraca je iz Gornjih Dubrava (57), zatim Donjih Dubrava (41) i Ponikava (25). Broj palih boraca prema starosnoj strukturi izgleda ovako: u prvoj grupi koju su sačinjavali tek stasali mladići do 20 godina palo je 32, u drugoj grupi od 21—30 godina vojnički najsposobnijoj poginulo je 67, u grupi od 31—50 godina poginulo je 22 i preko 51 godinu starosti 2 borca. Iz ovih podataka vidi se da je najviše boraca palo u dobi od 21 do 30 godine starosti — 54%.[3] U sva tri naselja najveći broj palih boraca je u starosnoj dobi od 21 do 30 godina, što znači da su se najprije u Dubravski odred, pa kasnije u krupnije jedinice NOV, uključivali mladići koji do tada nisu odslužili vojni rok. Vojničko neiskustvo zamijenio je žar mladosti i bezgranična ljubav prema domovini. [1]

S obzirom da je to područje gotovo isključivo nastanjeno srpskim narodom, u nacionalnom sastavu bilo je najviše Srba — 118, zatim 4 Hrvata i jedna Ruskinja.[4] Stanovništvo tog kraja bavilo se uglavnom poljoprivredom, što se vidi iz socijalne strukture, gdje je najviše seljaka 66 ili 53%, te radnika, zanatlija i đaka 35 ili 28%.[5]

U narodnooslobodilačku borbu od njih 123, 1941. godine stupilo je 46 boraca ili 36%, u 1942. godini 58 ili 49%, 1943. stupa u NOB 15 boraca ili 12%, i 1944. godine u NOB-u uključuju se 4 borca ili 3%.[6]

Partizanski odred »Dubrave« odmah po formiranju u čast 24-godišnjice oktobarske revolucije organizirao je u noći 6/7. novembra 1941. godine 3 oružane akcije. Na žalost, grupa koja je trebala minirati prugu između Gornjih Dubrava i Tounja, doživjela je tragediju. Mina je eksplodirala, sedam boraca je poginulo, a dvojica su ranjena od kojih je jedan od zadobivenih povreda umro. Iako je pogibija osmorice boraca s komandirom odreda, bolno odjeknula među narodom, ni takvi gubici već na početku borbe nisu mogli zaustaviti narodnooslobodilački pokret u dubravskom kraju,

2 Donje Dubrave 41 borac, od toga 1 žena, Gornje Dubrave 57 boraca, od toga 3 žene, Ponikve 25 boraca.

3 Po starosnoj strukturi I grupa 26%, II grupa 54°/o, III grupa 18% i IV grupa *2%.*

4 Ana Bartolović Ruskinja po nacionalnosti stupila je u NOP 1941. zajedno sa mužem Stjepanom, 1944. uhvatile ih ustaše, i nakon zvjerskog mučenja bacili u krečanu kod Zvečaja.

5 Socijalna struktura: 66 seljaka, 11 radnika, 5 željezničara, 12 zanatlija, 12 đaka, 4 službenika, 3 trgovca, 2 studenta i dr.

6 Većina boraca je u NOB stupila primanjem u partizanski odred »Dubrave« koji je formiran 29. oktobra 1941. u selu Erdelji (Perjasica): Raco Rebić — Formiranje i akcije partizanskog odreda »Dubrave«, HAK, zb. 3.

Tabela 1

Pali borci s područja općine Gornje Dubrave 1941—1945.

Donje Dubrave

Selo	Ukupan broj palih boraca	Starosna dob					Socijalni sastav							Nacionalni sastav				Godina stupanja u NOB				Godina pogibije					Mjesto pogibije				
	M	Z	Svega	Do 20 g.	21—30	31—50	51 — dalje	seljaka	radnika	željezničara	zanatlija	trgovaca	službenika	I studenata	đaka	ostalih	Srbi	Hrvati	ostali	1941	1942	1943	1944	1941	1942	1943	1944	1945	G. Dubrave	ostali dio Hrvatske	Bosna	Srbija	Slovenija
Dimići	1		1		1			1									1				1					1			1				
Donji Zatezali	8	—	8	3	4	1	—	5	—	—	—	—	—	—	2	1	8	—	—	2	5	1	—	1	3	3	1	—	5	2	1	—	—
Gornji Zatezali	4	—	4	2	2	—	—	3	—	—	—	—	—	—	1	—	4	—	—	2	*2*	—	—	—	1	—	3	—	2	2	—	—	—
Jakovići	5	—	5	2	2	1	—	2	1	1	—	—	—	—	1	—	5	—	—	1	3	1	—	—	1	2	1	1	1	2	2	—	—
Janjani	3	—	3	2	1			2									3			1	2					1	1	1	1	1	—	—	1
Kukici	5	—	5	3	2	—	—	—	—	1	—	—	2	—	2	—	5	—	—		2	—	—	3	—	—	1	1	1	4	—	—	—
Mirici	3	1	4	3	1	—	—	2	1	—	—	—	—	—	1	—	4	—	—	1	2	1	—	—	1	1	—	2	—	2	1	—	1
Papići	1		1		1			1									1				1							1				
Požari	1		1		1				1								1			1								1				
Rakići	2	—	2	1	1					1					1		2			1	1			1		1			1		1	
Rebići	3	—	3	—	2	1	—	1	—	—	—	—	1	—	1	—	3	—	—	—	2	1	—	—	—	—	1	2	—	1	1	—	1
Vucelići	3	—	3	—	2	1	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	1	1	1	—	1	—	—	1	—	2	1	—	—	—
Mikašinovići — Vućki	1																																
UKUPNO	40	1	41	16	21	4	_	20	4	3	—	_	3	1	9	1	41	—	—	13	23	5	-	7	6	11	9	8	15	17	5	1	3

što ilustriraju podaci prema kojima je u Dubravsku četu 1941. i 1942. godine stupilo još 128 boraca.[7]

Koliko je neprijatelj bio nesiguran i u strahu na području Dubrava usprkos svojim snagama svjedoči i Izvještaj župnika Markoviča iz Ogulina u veljači 1943. godine o političkoj situaciji na području Gorskog kotara, koji konstatira da partizani drže u svojim rukama 6 općina, te da dvije općine, Gomirje i Gornje Dubrave, iako su njihova središta posjednuta od vojnih snaga NDH i Talijana, »uopće ne ureduju, jer su općinske zgrade pogorjele, činovništvo se razbjeglo, a nema čovjeka koji bi se primio dužnosti općinskog načelnika.«[8]

Prema godinama pogibije, u 1941. godini je palo 12 boraca ili 10%, u 1942. godini poginulo je 20 boraca ili 17%, u toku 1943. godine svoje živote za slobodu položio je 41 borac ili 35%, u 1944. godini palo je 24 boraca ili 17%, i u posljednjoj godini rata, na

7 HAK, Sjećanje učesnika NOR-a OG-kut. 1, dok. 20, Đuro Vucelić — Gnjatid Borci i rukovodioci Dubravskog odreda-čete 1941—1942.

8 Fikreta Jelić Butić, Ustaše i NDH, str. 234.

Tabela 2

Gornje Dubrave

Selo	Ukupan broj palih boraca		Starosna dob						Socijalni sastav									Nacionalni sastav			Godina stupanja u NOB				Godina pogibije					Mjesto pogibije					
	M	Ž	Svega	do 20 g.	21—30	31—50	51—dalje	seljaka	radnika	željezničara	zanatlija	trgovaca	službenika	I studenata	đaka	ostalih	Srbi	Hrvati	ostali	1941	1942	1943	1944	1941	1942	1943	1944	1945	G. Dubrave	Ostali dio Hrvatske	Bosna	Srbija	Slovenija
Bartolovići	1	1	2	—	—	1	1	2										1	1	2										2			
Go jak	5	—	5	2	2	1	—	4	—	—	1	-	-	—	—	—	5	—	—	1	2	2	—	—	3	1	1	—	2	3	—	—	—
Gornje Dubrave	2																																	
Janjani	3		3		2	1			3								3				3					1	2			3				
Jusići	3	—	3	1	2	—	—	2	—	—	—	—	—	1	—	—	3	—	—	1	1	1	—	—	—	3	—	—	1	1	1	—	—
Karapandže	1	1	2	—	2			1				1					2									2				2				
Mikašinovići	5	1	6	—	3	3	—	3	—	—	2	—	1	—	—	—	6	—	—	3	1	2	—	—	2	3	—	1	1	4	1	—	—
Mirići	5	—	5	2	3	—	—	3	—	—	1	—	—	—	—	1	5	—	—	2	3	—	—	1	1	1	1	1	2	3	—	—	—
Munjasi	2																																	
Perići	6	—	6	—	6	—	—	2	1	—	2	—	—	—	1	—	6	—	—	1	5	—	—	—	—	2	—	4	2	2	1	1	—
Popovo Selo	3	—	3	1	1	1	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	1	1	—	1	—	—	—	—	3	2	1	—	—	—
Rebić Glavica	3	—	3	—	1	1	1	2	—	1	—	—	—	—	—	—	3	—	—	3	—	—	—	2	—	—	—	1	2	1	—	—	—
škerići	4	—	4	2	1	1	—	2	—	—	—	1	—	—	—	1	4	—	—	2	1	1	—	1	1	1	1	—	3	1	—	—	—
Trošmarija	3	—	3	—	3	—	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	1	2	—	—	—	—	1	2	—	—	3	—	—	—
Višnjić Brdo	4	—	4	3	—	1	—	3	1	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—	1	1	2	—	—	1	1	2	—	1	3	—	—	—
Vucelići	4	—	4		3	1	—	—	—	1	2	1	—	—	—	—	4	—	—	3	1	—	—	—	1	1	1	1	—	3	1	—	—
UKUPNO	54	3	57	i 1	33	11	2	32	6	2	9	3	1	1	1	2	52	4	1	25	22	9	1	5	10	17	13	12	17	35	4	1	—

domak slobode, za nepuna 4,5 mjeseca palo je 26 boraca ili *21%.*[9] Ako se usporede godine pogibije boraca, vidi se da ih je najviše (41) poginulo 1943. i što je posebno interesantan podatak — 1945. godine (26), ukupno 67 boraca ili 56%. Najveći broj palih boraca je iz sastava 8. kordunaške divizije, u čiji sastav je ušao Partizanski odred — četa Dubrave, tako je borbeni put te slavne jedinice dstovremeno ii put Dubravaca. Svoju hrabrost i heroizam, ugradili su u slavu i ostalih jedinica NOVJ, boreći se i ginući bilo kao borci ili rukovodioci. Na osnovu provedene ankete na terenu, dokumenata, literature i sjećanja, došao sam do podataka na kojim su dužnostima u toku NOR-a bili dubravski borci u trenutku smrti: sekretar divizijskog komiteta i zamjenik komesara brigade 1, komandant bataljona 2, komesar bataljona 1, zamjenik komandanta bataljona 1, komandant odreda 1, obavještajni oficir bataljona 2, komandir odreda 1, intendant bataljona 1, pomoćnik komesara odreda 1,

9 Najviše palih boraca dala su sela Donji Zatezali 8, Jakovići 5, Kukići 5 (D. Dubrave), Mikašinovići 6, Perići 6 (Gornje Dubrave) i Centar 6 (Ponikve).

Tabela 3

Ponikve

Selo	Ukupan broj palih boraca	Starosna dob					Socijalni sastav									Nacionalni sastav			Godina stupanja u NOB				Godina pogibije					Mjesto pogibije				
	M	2	Svega	do 20 g.	21—30	31—50	51—dalje	seljaka	radnika	željezničara	zanatlija	trgovaca	službenika	studenata	đaka	ostalih	Srbi	Hrvati	ostali	1941	1942	1943	1944	1941	1942	1943	1944	1945	G. Dubrave	Ostali dio Hrvatske	Bosna	Srbija	Slovenija
Busići	4	—	4	2	2	—	—	3	—	—	—	—	—	—	1	—	4	—	—	1	3	—	—	—	1	3	—	—	—	4	—	—	—
Centar	6	—	6	3	2	1	—	1	—	—	1	—	—	—	1	3	6	—	—	3	3	—	—	—	—	5	—	1	2	4	—	—	—
Ivkovići	3	—	3	—	1	2	—	2	1	—	—		—	—	—	—	3	—	—	—	3	—	—	—	—	3	—	—	i	1	—	—	1
Jurjevići	1		1		1						1						1			1					1	—			1			
Kamensko	2	—	2	—	1	1	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	1	1	—	—	—	—	1	1	i	1	—	—	—
Kušići	4	—	4	—	2	2	—	3	—	—	—	—	—	—	—	1	4	—	—	2	2	—	—	—	1	1		1	1	—	4	—	—	—
Prtenjaci	2	—	2	—	1	1	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	2	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	1	i	1	—	—	—
Vignjevići	3	—	3	—	3	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	1	3	—	—	—	1	—	2	—	1	—	—	2	i	2	—	—	—
UKUPNO	25	—	25	5	13	7	—	14	1	—	3	—	—	—	2	5	25	—	—	8	13	1	3	—	4	13	2	6	6	18	—	—	1

Tabela 4

Zbirna tabela palih boraca

Donje Dubrave	40	1	41	16	21	4	—	20	4	3	—	—	3	1	9	1	41	—	—	13	23	5	—	7	6	12	9	8	15	17	5	1	3
Gornje Dubrave	54	3	57	11	33	11	2	32	6	2	9	3	1	1	i	2	52	4	i	25	22	9	1	5	10	17	13	12	17	35	4	1	—
Ponikve	25	—	25	5	13	7	—	14	1	—	3	—	—	—	2	5	25	—	—	8	13	1	3	—	4	13	2	6	6	18	—	—	1
UKUPNO	119	4	123	32	67	22	2	66	11	5	12	3	4	2	12	8	118	4	i	46	58	15	4	12	20	41	24	26	38	70	9	2	4

komesar čete [8], sekretar partijske ćelije [2], obavještajac [1], komandir voda 4, delegat voda 2, stariji vodnik 1, komandir odjeljenja 1, boraca 78, bolničarka 1, kuharica 1, terenskih radnika u pozadinskim organima 1, ilegalnih radnika 4, odbornika NOO [6].

U najtežoj i najkrvavijoj borbi što se ikad vodila na tlu naše zemlje, zajedno u prvim redovima ginuli su borci i komandanti brigada. Dubravski borci kao i svi borci NOVJ ginuli su uglavnom u bitkama, a neki su pali mučeničkom smrću, mučeni na najzvjerskiji način, ne izdavši drugove, narod i viziju budućnosti, za koju su dali najviše što se moglo. Poneke je uslijed velikog napora, iscrpljenosti, gladi, pokosila bolest.[10] Za izuzetne primjere junaštva Rade Janjanin je proglašen narodnim herojem. Boreći se u različitim jedinicama na velikom prostoru dubravski borci su ginuli ne samo na području svojih Dubrava, već i na Kordunu, Lici, Gorskom kotaru, Hrvatskom primorju, Slavoniji, te na teritoriji Slovenije, Bosne, Srbije.[11]

Uz svesrdnu pomoć okupatora, Nijemaca i Talijana, stvorena je 10. aprila 1941. ustaška tvorevina tzv. Nezavisna Država Hrvatska, na čelu sa Antom Pavelićem. Tvorevina u kojoj su najbrutalnije i najzvjerskije metode terora bile osnovno sredstvo vladavine, sve svoje snage uz pomoć okupatora usmjerila je na istrebljenje Srba, Zidova, Cigana, te uništenje naprednih i slobodoumnih Hrvata i Muslimana, a posebno komunista i skojevaca. Namjeravajući stvoriti »čisti hrvatski životni prostor« koji će omogućiti egzistenciju »čiste hrvatske nacije, Srbi i Židovi proglašeni su najvećim neprijateljem hrvatskog naroda, pa njima nema mjesta u Hrvatskoj«, nastojalo se čitavom tom sistemu dati karakter legalnosti, od političke propagande, do stvaranja posebnog kaznenog zakonodavstva i odgovarajućih ustanova.[12]

Rješenje pitanja Židova u NDH imalo je svoj uzor u rasnoj politici Trećeg Reicha dok ie odnos prema tzv. srpskom pitanju bio nešto složeniji. Ističući da su Srbi vjekovni neprijatelji hrvatskog naroda, koji je zbog toga podnio maksimalne žrtve od 1918—1941. godine, ustaše su izbacile parolu: »Njima će suditi pravedni hrvatski narod«. Na nju će se ustaše stalno pozivati pri vršenju svojih genocidnih akcija ili u smislu njihova opravdanja.[13] Kako su ustaše

10 Iz popisa palih boraca dobijeni su podaci o načinu smrti svakog borca.Na osnovu toga utvrđeno je da je 75 boraca poginulo, 11 je umrlo od posljedica ranjavanja, 12 sustrijeljale ustaše, 4 su umrla od tifusa, 3 su ustaše nakon mučenja ubili, 3 borca su poginula nesretnim slučajem, 2 su umrla od posljedica mučenja u logoru, 2 su strijeljali Nijemci, 2 su ubili četnici, 2 su poginula zabunom, 2 su umrla od TBC, 1 nestao u koloni ranjenika, 2 su ubili Talijani, 1 su ustaše nakon mučenja bacili u vatru, 1 je izvršio samoubistvo prilikom hapšenja.

11 Prema mjestima pogibije utvrđeno je da je na području G. Dubrava poginulo 38 boraca ili 30*/u, u ostalim dijelovima Hrvatske 70 boraca ili 58®/». u Bosni je palo 9 boraca ili 7*/« u Sloveniji 4 borca ili 3*/# i u Srbiji su poginula 2 borca ili *2*1%.*

12 Dr Fikreta Jelić Butić, Ustaše i NDH 1941—1945, Zgb, 1977, str. 158.

13 Dr Fikreta Jelić Butić, isto, str. 163

u suštini mislile riješiti pitanje prokazanih 1 885 943 Srba u NDH, pokazuju riječi ustaškog doglavnika dr Mile Budaka: »Jedan dio Srba ćemo pobiti, drugi raseliti, a ostale ćemo prevesti na katoličku vjeru i tako pretopiti u Hrvate«. Takve ili slične prijetnje, koje su dolazile sa vrhova ustaške uprave, imale su ubrzo i svoju strahovitu, jezivu primjenu. Svaki ustaša razumio je svoje vođe, da treba brzom koljačkom metodom rješavati to znamenito klerofašističko pitanje.[14] No, nisu se samo trebali istrijebiti Srbi, Zidovi i Cigani, istom metodom trebalo se okončati sa komunistima, te pripadnicima i pristašama NOB-e, bez obzira na nacionalnu pripadnost. Ustaški zločinci primjenjivali su najstravičnije oblike terora, iživljavajući se na nedužnim ljudima, ženama i djecom, čija je sva krivnja bila u tome, što su bili druge nacionalnosti.

S obzirom na činjenicu da je područje općine Gornjih Dubrava naseljeno gotovo isključivo srpskim narodom, očito je da se ustaški teror u svim njegovim oblicima i tu primjenjivao. Prvih dana krenulo se sa obimnom propagandom, a zatim sa konkretnim akcijama. Proglašenje dana NDH 10. 4. 1941. svečano je obilježeno zborom što ga je pripremio organizator ustaške vlasti u Ogulinu župnik Ivan Mikan, na kojem se veliča ustaški pokret, kao i dolazak okupatora. Dana 13. IV 1941, na putu prema Zagrebu, kroz Ogulin prolazi Ante Pavelić, sa svojim ustaškim emigrantima, gdje je priređen zbor, na kojem se krilatice »Bježʼte psine preko Drine« i »Srbe o vrbe« posebno ističu. Formiranjem ustaške vlasti u Ogulinu, pristupa se njenom uspostavljanju u ostalim općinama, te se u Gornjim Dubravama za načelnika Općinskog poglavarstva postavlja Franjo Stipetić, a za općinskog bilježnika ustaša Slavko Posavec, uz stacioniranje jakih vojnih snaga. Agitacija, hapšenja, pojedinačna, pa zatim masovni pokolji i odvođenje naroda u logore i ovdje su, kao i u ostalim dijelovima NDH, limali svoju uhodanu kronologiju, o čemu naj ilustrativni je govore brojke.

U razdoblju od aprilskog rata, pa do oslobođenja Jugoslavije na području Gornjih Dubrava «izgubilo je život kao žrtve fašističkog terora i rata 310 lica, što u odnosu na broj stanovnika od 3994, iznosi 8%[15]. Od tog broja (310) 215 je muškaraca, ili 68%, 71 žena ili 24%, i 24 djece ili 8%.[16]

Prema starosnoj dobi na muškarce od 15 do 50 godina otpada 159 ili 51%, od 51 godina dalje 56 ili 18%, od 15 do 50 godina starosti stradalo je 36 žena ili 12%, preko 51 godinu 35 ili 11% žena.

14 Viktor Novak — Magnum Crimen str. 605. i 606.

15 Najviše žrtava je u Gornjim Dubravama 137 ili 44%, od ukupnog broja (310) žrtava. U Donjim Dubrava 91 ili 29®/* i u Ponikvama 82 ili 27#/o.

16 U naselju Gornje Dubrave stradalo je najviše muškaraca: 99 ili 46®/o od ukupnog broja (215) ubijenih muškaraca, najviše žena je također iz Gornjih Dubrava: 32 ili 45®/* od ukupnog broja palih žena, dok je najviše djece ubijeno u Ponikvama: 17 ili čak 71*/» od ukupnog broja postradale djece.

TABELA 4

ŽRTVE FASISTICKOG TERORA 1 RATA NA PODRUČJU OPĆINE GORNJE DUBRAVE 1941—1945.

DONJE DUBRAVE

SELO	Ukupno žrtava;			Starosna dob						Socijalni Sastav									Nacionalni sastav			Godina smrti					Mjesto smrti						Izvršioci zločina						
				muški		žene		djeca																														
	muškarci	žene	djeca	svega	15—50 god.	51 i dalje	15—50 god.	51 i dalje	do 5 god.	6—15 god.	seljaka	radnika	zanatlija	trgovaca	željezničara	službenika	đaka	djece	studenata	ostalih	Srbi	Hrvati	ostali	1941.	1942.	1943.	1944.	1945.	G. Dubrave	Ogulin	ostali dio Hrvatske	Srbija	logori	Njemačka	Nijemci	Talijani	ustaše	četnici	Talijani i ustaše	Nijemci i ustaše	bombardiranje, mine glad. bolest. iscrpljenost
Donji Zatezali	11	4	—	15	10	1	4	—	—	—	8	—	1	—	4	—	—	—	—	2	15	—	4	3	2	3	3	3	1	4	2	5	—	3	—	12	—	—		
Gornji Zatezali	6	1	—	7	5	]	1	—	—	—	3	1	—	—	2	—	—	—	—	1	7	—	—	4	1	2	—	—	2	—	1	1	3	—	2	—	5	—	—		—
Jako viči	7	1	—	8	7	—	1	—	—	—	4	1	—	—	3	—	—	—	—	—	8	—	—	7	—	1	—	—	1	1	—	—	6	—	—	—	7	—	—	i	
Jakovići — Bojanići	2	2	—	4	1	1	1	1	—	—	3	—	—	—	1	—	—	—	—	—	4	—	—	2	—	1	—	1	2	—	—	1	1	—	2	—	2	—	—		
Jakovići — Bj-đani	12	1	—	13	10	2	1	—		—	9	—	2	—	2	—	—	—	—	—	13	—	—	6	1	3	2	1	5	—	2	—	6	—	3	—	10	—	—		
Jakovići — Kršići	4	—	—	4	1	3	—	—		—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	1	4			3	—	1	—	—	1	—	2	—	1	—	1	—	3	—	—		
Jakovići — Rakići	9	1	—	10	6	3	—	1	—	—	5	—	2	—	2	—	—	—	—	1	10	—	—	8	—	1	1	—	2	1	2	1	4	—	2	—	8	—	—		
Jan j ani	6	—	—	6	6	—	—	—	—	—	3	2	—	—	1	—	—	---	---	—	6			6	—	--------		—	—	1	5	—	—	—	---		6	—	---		
Kukici	5	—	—	5	4	1					3				1					1	5										3						5				
Mikašinovići	2			2	2																*i*			1		1 —		1		1		1		1						
Mirići	3	2	—	5	2	1	2				3				1					1				3		1 — 1			1			i								
Papići	7	—	1	8	4	3	—	—		1	7	—	—	—	—	—	—	1 ~	—		8	—	—			— __ 2		1	2	—	6	—	—	—	1	—	6	—	—	—	—	i
Rebići	1	1	—	2	1	—	—	1	—		1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	2	—	—	1		— -------			1	1	!	—	—	—	—	—	—	1	—	—	i	—
Vucelići — Požari	2			2		2					2														1										1	1				
Ukupno	77	13	1	91	59	18	10	3		1	54	4	5	—	20	—	—	1	—	7	91	—	—	55	7	13	9	7	23	5	27	6	30	—	15	1	72	—	—	—	2	i

Zajedno sa muškarcima i ženama, ubijena su i njihova djeca, mnoga tek rođena. Tako je do 5 godina starosti život izgubilo 11 djece ili 3%, od 6 do 15 godina starosti stradalo je 13 djece ili 5%.[17] Socijalni sastav žrtava iskazan je za sva lica starija od 15 godina. Kao i kod palih boraca najviše je seljaka 196 ili 64%od ukupnog broja žrtava, željezničara je 42 ili 13%, djece 24 ili 8%, radnika 12 ili 3,5%, službenika 6 ili 2%, trgovaca 2 ili 0,6%, studenata 1 ili 0,4%, te ostalih zanimanja 15 ili 5%.[16]

17 U Ponikvama je život izgubilo 17 djece ili 71% od ukupnog broja pale djece (24). U Gornjim Dubravama 6 ili 25% i u Donjim Dubravama 1 ili 4%. Najviše djece stradalo je u selima Jurjevići 3, Pavlovići 3, Vrkašica 3 (Ponikve).

18 Detaljan pregled dat je u tabeli 2. Ovdje ćemo iznijeti samo najviše zastupljene strukture po naseljima. Seljaka je najviše u Gornjim Dubravama 88 ili 45% od ukupnog broja (196) palih seljaka, u Donjim Dubravama 54 ili 28,5% i u Ponikvama 54 ili 27,5%. Željezničara: Gornje Dubrave 22 ili 50%, Donje Dubrave 20 ili 50%. Radnika: Gornje Dubrave 6 ili 46%. Donje Dubrave 4 ili 36% i Ponikve 2, ili 18%. Zanatlije: Donje Dubrave 5 ili *46%*, Gornje Dubrave 5 ili 36% i Ponikve 2 ili 18%. Službenici: Ponikve 3 ili 6% i Gornje Dubrave 3 ili 40%. Trgovci: Ponikve 2 ili 100%. Ostali: oficir 1, sudac 1, žandar 2, svećenik 1, učitelj 1, općinski pandur 1, zatvorski stražar 1, policajac 1, gostioničar 2, lugar 1. penzioner 4.

TABELA 5

GORNJE DUBRAVE

SELO	Ukupno žrtavaj			Starosna dob						Socijalni Sastav									Nacio-nalni sastav			Godina smrti					Mjesto smrti					Izvršioci zločina						
				muški				žene																														
	muškarci	žene	djeca	svega	15—50 god.	51 i dalje	15—50 god.	51 i dalje	do 5 god.	6—15 god.	seljaka	radnika	zanatlija	trgovaca	željezničara	službenika	đaka	djece	studenata	ostalih	Srbi	Hrvati	ostali	1941.	1942.	1943.	1944.	1945.	G. Dubrave	Ogulin	ostali dio Hrvatske	Srbija	logori	Njemačka	Nijemci	Talijani	ustaše	četnici	Talijani i ustaše	Nijemci i ustaše	bombardiranje, mine	glad, bolest, iscrpljenost
Gojak	19	7	26	14	5	3	4			20	1	1		2					2	26			9	3	1	5	8	9	11		2	3	1	1		23					2
Gladno Brdo	7	1	9	5	2		1	1		5	1				1			1		1	9			4	1	2	2		2	2			5		1	1	7					
Janjani	2	2	1	5	1	1	1	1	1	3								1		1	5			1	1	3			1				3			1	4					
Kaluđerovići	1	1																																					1	
Karapandže	4	3	1	8	3	1		3		1	6				1			1			8			1	1	4		2	1		3		4		1		3				4
Lalić Dol	5	2	1	8	5		1	1		1	7							1			8			2		3		3	6	2						7				1
Mikašinovići	10	2	12	5	5	1	1			5		1		2	2				2	12			7		1	2	2	3	3	1	1	3	1	2		8			1	1
Mirici — Lugani	8	4	12	5	3	2	2			8				4						12			4		7		1	2	2		2	6		2		6				4
Munjasi	3	1	4	3			1			2				1					1	4			1	1		1	1	2			2		2		2					
Perici	3	3	6	2	1		3			4				2						6			1	2	3			2		1	3			2			1	3	
Popovo Selo	5		5	3	2																		3	1			1	2	3						4				1
Rebić Glavica	2																										1	1	1		1				2				
Trošniarija	4		1	5	3	1			1	3		1					1				4	1		2	1	2	.3				1	1			2			3	
Tutorovići	1	1	1	3	1		1	1		1	1						1			3				.3		3									3				
Višnjić Brdo	7		7	7						3	1			3						7			3		4		1	5	1						7				
Vucelići — Jusići	8	1	9	5	3	1				4	2			?				1		9					3	4		3	2	4				1		7	1			
V'ucelići	7	4	11	6	1		4			6				5						11			3	1	5	1	1	2	1	1		4		4		7				
Zatezali — Skerići	3		3	2	1					2		1		-						3			1		1	1		1	1			1		1		2				
Ukupno	99	32	137	73	26	11	21	3	3	88	6	4		22	3		6	1	7	132	4	1	43	11	39	22	22	45	32	12	11	34	3	15	2	97	1		6	16

Po nacionalnom sastavu fašističkog terora i rata bilo je Srba 306 ili 98%, Hrvata 4 ili 1,3%, te ostalih 2 ili 0,7%.[19]

S obzirom da se područje općine Gornjih Dubrava nalazi u blizini Ogulina i Karlovca, gdje su bile stacionirane jake ustaške snage, najviše i najteže zločine izvršile su ustaše, ostavljajući iza sebe pustoš spaljenih sela i raskomadana tijela muškaraca, žena i djece. Ustaše su kroz masovne pokolje ili pojedinačno ubili ili zaklali 238 lica ili 75% od ukupnog broja žrtava. Nijemci su ubili 30 ili 10%, Talijani 9 ili 3%, četnici 2 ili 1%. Od bombardovanja i artiljerijske vatre poginulo je 10 ili 3%, od gladi, iscrpljenosti, bolesti ili posljedica mučenja umrlo je 21 lice ili 8%.[20]

Ustaški zločini nad srpskim stanovništvom bili su jezivi. Gornje Dubrave i njeno stanovništvo sve godine rata su to proživljavali kroz vlastite primjere. Pljačka, najzvjerskija mučenja, klanje, silovanje, bio je osnovni posao svakog ustaše, o čemu slikovito govori iskaz ustaškog koljača Franje Mancea iz Brod Moravica, što ga je dao na suđenju u Mrkoplju. U svom krvničkom pohodu, najčešće je dolazio u Dubrave gdje je zajedno sa istim takvim zvijerima u ljudskom obliku, činio zločine za koje je svaka kazna preblaga. Donosimo njegov iskaz, objavljen u »Goranskom vjesniku« broj 90 od 16. ožujka 1945. godine:

Dana 15. XI počeo je Mance svoj iskaz ovako: — »na nagovor poručnika Josipa Delača, Ivana Barbarića i Viktora Štajduhara ubio sam iz puške jednog civila u Tržiću. On je bježao ispred nas, uzeli smo mu 3 komada blaga. Početkom prosinca ubio sam iz puške u Gornjim Dubravama jednog civila (mladića Đuru Višnjića iz sela Višnjić Brdo) i oteo mu vreću kukuruza koju je nosio u mlin. Istog dana ubio sam dvoje djece, jedno muško i jedno žensko. Nožem sam zaklao jednog civila (65 godišnjeg Miću Mikašinovića, odveden je u dubravsku pravoslavnu crkvu Sv. Petka i tamo mučen) kojeg su bili uhvatili Delač, Barbarić i Štajduhar. Oni su mi ga doveli, a ja sam mu prerezao vrat. Tog dana sam silovao dvije žene. Silovali su ih i Delač, te Barbarić i Štajduhar. Nakon toga sam ih ja zaklao, a svakoj sam odrezao po jednu sisu. Kasnije smo u Dubravama slavili s vinom i rakijom. Dana 15. prosinca bili smo opet u Gornjim i Donjim Dubravama. Tom sam prilikom uhvatio žensko dijete od 10

19 Od ostalih nacionalnosti stradali su jedan Rus (Ponikve) i jedan Slovenac (Trošmarija).

20 Ustaše su izvršile najviše zločina, ubili su u Gornjim Dubravama 97, u Donjim Dubravama 72, u Ponikvama 69 lica. Po selima najviše su ubili u Gojaku 23, Donjim Zatezalima 12. Jurjevićima 12, Ponikve centar 11 i Jakovićima 7 osoba. Nijemci su ubili u Donjim Dubravama 15, i u Gornjim Dubravama 15 osoba. Talijani su u Ponikvama ubili 6, u Gornjim Dubravama 2 i Donjim Dubravama 1 osobu. Četnici su ubili u Gornjim Dubravama 1, Ponikvama 1 osobu. Od bombardiranja i artiljerijske vatre poginulo je u Gorjnim Dubravama 6, Donjim Dubravama 2, Ponikvama 2 lica. Od iscrpljenosti, gladi, bolesti i posljedica mučenja umrlo je u Gornjim Dubravama 16, u Ponikvama 4, Donjim Dubravama 1 stanovnik.

godina i prerezao mu grkljan, a to sam isto učinio jednom 35-godišnjem muškarcu kojeg su držali Barbaric i Stajduhar. Poručnik Delač je uhvatio jedno 12-godišnje žensko dijete, na pušku metnuo bodež i pozvao nas da gledamo kako on kolje. Dijete je povalio, a nogom mu je stao na vrat, nož zabio u trbuh, a onda ga digao uvis. Zatim ga je bacio na tlo, i prerezao mu grkljan. Barbaric i Stajduhar, zaklali su svaki po jednu ženu. Oni su im prerezali grkljane, odsjekli sise i ruke. Nakon ove akcije ponovno smo se zabavljali uz vino, rakiju i pjesmu.

Dana 20. prosinca bili smo opet u Dubravama. Tada je poručnik Delač iz puške ubio jednog civila. Kod njega smo našli 200.000 kuna, koje je uzeo Delač. U šumi su ustaše uhvatili 2 muškarca, doveli ih k meni da ih zakoljem. Ja sam im prerezao grkljan, i razrezao prsa, a Barbarić i Stajduhar rezali su im ruke i noge. Uhvatili smo još trojicu civila, jednog sam ja ubio puškom, a ostalu dvojicu zaklao je poručnik Delač nožem. Uzeli smo im novac i podijelili ga. Delač si je uzeo 200.000 kuna, Barbarič 65.000, Stajduhar isto toliko, a ja sam dobio 30.000. Na sam Božić u blizini Dubi'ava uhvatili smo 2 muškarca, jednom sam ja prerezao grkljan, a poručnik Delač najprije njegovu mušku snagu, a zatim grkljan. Dalje na cesti ulovili smo još dvojicu, jednom sam ja prerezao grkljan, a po tome rasporio prsa, drugome je to isto napravio Barbarić. Iza toga su došli ustaše, Avdo Tomić iz Mrkoplja i Ivan Ti·oha iz Senjskog, koji su onako mrtvima izboli oči, odrezali uši i nos. Nakon toga su mi ustaše doveli drugu dvojicu civila s kojima sam na isti način svršio, a onda su im Ivan Troha, Alojz Troha, oba iz Senjskog, te Pero Svetlečić i Ivan Vančina iz Ravne Gore iz rasporenih prsiju izvadili srce, rezali im mušku snagu, i ruke. Tog dana zaklali smo još dvojicu muškaraca jednog ja, a drugog Nikola Rajnović, Srbin iz Srpskih Moravica, te Sulejman Agić iz Tuzle, koji je svojoj žrtvi razbio lubanju sa kundakom. Nakon toga su mu izvadili mozak, a onda prerezali vrat. Sulejman je s noža lizao krv i govorio: »Vidite, ovako se pije partizanska krv«. Agić je još mrtvacu odrezao nos i izvadio oba uha.

Ja se tačno sjećam datuma i svega što sam učinio, jer imadem dobro pamćenje. Sve sam to radio jer su i drugi tako radili, smatrao sam da sam dobar ustaša zato što to činim.«[21]

Najviše žrtava narod ovog kraja imao je 1941. godine, 116 ili 38% od ukupnog broja žrtava. U 1942. godini, stradala su 26 stanovnika ili 8%, u 1943. godini poginulo je 62 ili 21%. Godine 1944.

21 Ustaškog koljača osudio je vojni sud u Mrkoplju na smrt. Tim povodom »Goranski vjesnik« broj 90, od 16. ožujka, donosi između ostalog slijedeće: »Saslušavši priznanje ovog razbojnika, narod Mrkoplja nije se mogao suzdržati, a da ne da glasnog izraza svom nezadovoljstvu nad presudom koju je izrekao vojni sud, osudivši ga na smrt, narod je naime stekao uvjerenje da je takva kazna, brza smrt, preblaga za tako okorjelu zvijer«.

TABELA 6

PONIKVE

SELO	Ukupno žrtava				Starosna dob							Socijalni Sastav										Nacionalni sastaiv			Godina smrti				Mjesto smrti						Izvršioci zločina							
					muški		žene		djeca																																	
	muškarci	žene	djeca	svega	15—50 god.	51 i dalje	15—50 god.	51 i dalje	do 5 god.	6—15 god.	seljaka	radnika	zanatlija	trgovaca	željezničara	l službenika	đaka	djece	ostalih	Srbi	Hrvati,	ostali	1941.	1942.	1943.	1944.	1945.	G. Dubrave	Ogulin	ostali dio Hrvatske	Srbija	logori	Njemačka	Nijemci	Talijani	ustaše	četnici	Talijani i ustaše	Nijemci i ustaše	bombardiranje, mine	glad, bolest, iscrpljenost
Babici — Međari	—	2	1	3	—	-	1	1	—	1	2	–	–	–	–	—	—	1	—	3	---	---	1	—	—	—	2	3	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—
Busići	10	1	2	13	7	3	—	1	—	2	6	2	2	1	—	—	—	2	—	13	–	---	5	—	2	3	3	8	3	—	---	2	–	–	1	9	---	---	–	2	1
Divići	2	2	—	4	1	1	1	1	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	1	4	---	---	2	—	1	—	1	2	1	—	–	1	---	---	—	4	–	__	–	—	—
Ivkovići	1	2	-----	3	1	—	1	1	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	3	–	–	—	—	—	—	3	3	—	—	---	—	–	–	—	2	1	---	---	—	—
Jurjevići	6	4	3	13	4	2	3	1	2	1	10	—	—	—	—	—	—	3	—	13	—	---	2	2	1	—	8	11	2	—	–	—	—	---	1	12	–	–	–	—	—
Kamensko	4	—	—	4	4	—	—	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—	2	1	—	i	—	1	2	1	—	—	–	–	1	3	–	---	–	—	—
Kušići	5	3	—	8	4	1	2	1	—	—	8	—	—	—	–	—	—	—	—	8	---	---	2	2	3	1	—	6	2	—	–	—	–	–	1	6	–	---	---	1	1
Lai ići Donji	—	1	2	3	—	—	1	—	2	—	1	—	—	–	–	—	—	2	—	3	---	–	—	—		—	3	3	—	—	–	—	---	---	—	3	–	–	---	—	—
Pavlovići	2	4	3	9	1	1	1	3	1	2	6	—	—	–	—	—	—	3	—	9	---	—	—	—	2	—	7	7	—	1	---	1	–	---	1	7	---	–	---	1	1
Ponikve — centar	7	3	1	11	5	2	2	1	1	—	5	—	—	1	–	3	—	1	1	10	—	1	4	—	:	—	6	6	1	—	4	---	–	—	11	–	---	---	—	—
Vignievići	2	3	2	7	—	2	1	2	1	1	5	—	—	—	—	—	—	2	—	7	—	—	—	1	3	1	2	7	—	—	—	—	—	—	1	5	—	—	---	1	1
Vrkašica	—	1	3	4	—	—	1	—	1	2	1	—	—	—	—	—	—	3	—	4	—	—	—	—	—	—	4	4	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	—	—
Ukupno	39	26	17	82	27	12	15	11	8	9	54	2	2	2	—	3	—	17	8	81	—	1	18	8	10	7	39	61	11	2	-	8	-	-	6	69	1	-	2	2	4

stradalo je 38 ili 11%, i u 1945. godini za samo 4,5 mjeseca ubijeno je 68 stanovnika ili 22%.“

Na području Gornjih Dubrava ubijeno je, ili na neki drugi način

22 Najviše je 1941. godine stradalo ljudi iz Donjih Dubrava 55, Gornjih Dubrava 43, Ponikava 18. Te godine za odmazdu zbog partizanskog napada na željezničku stanicu Donje Dubrave, ustaše su 5. oktobra odvele 31 mještanina Donjih Dubrava u zatvor Karlovac, da bi ih 4. novembra ubili. U 1942. godini stradalo je: Gornje Dubrave 11, Ponikve 8 i Donje Dubrave 7 stanovnika.

Godine 1943. najviše stradaju mještani Gornjih Dubrava 39, naime te godine u martu ustaše veliki broj uglavnom žena, djece i starijih osoba odvode u logor Sisak. U Donjim Dubravama pogiba 13 i Ponikvama 10 osoba.

U 1944. godini broj žrtava u Gornjim Dubravama je bio 22, Ponikvama 7 i Donjim Dubravama 9.

U 1945. godini najveće gubitke pretrpjele su Ponikve 39. Ustaše su 31. januara izvršile pokolj u Ponikvama, zaklavši 36 osoba, većinom žena, djece i starce. Te godine u Gornjim Dubravama pogiba 22, i Donjim Dubravama 7 osoba.

stradalo 129 osoba ili 42% od ukupnog broja žrtava, u Ogulinu je usmrćeno 48 osoba ili 15%, u ostalim dijelovima Hrvatske 41 ili 14%, u Srbiji 17 ili 6%, u logorima Jadovno, Sisak, Koprivnica, Jasenovac i drugim smrt je našlo 72 ili 23%, u Njemačkoj 3 ili 1%.[23]

Nakon proglašenja NDH, i sve do pred kraj maja, nije bilo konkretnih akcija ustaša, uspostavljala se vlast, a narod se ne sluteći kakva ga strašnja stradanja čekaju okrenuo svojim svakodnevnim problemima. Krajem maja (28) za vrijeme sajmenog dana u Ogulinu dolazi do prvih hapšenja, uglavnom istaknutijih i viđenijih pojedinaca. Nakon toga slijede masovna hapšenja 30/31. jula u Ogulinu, kada je odvedeno više stotina Srba iz okolice, koji su

23 U logorima je ubijeno 72 mještana Dubrava, najviše iz Gornjih Dubrava 34, i Donjih Dubrava 29, Ponikava 8 osoba.

ubijeni na Klečkoj jami u Galgama kod Otoka. Prije toga bili su zlostavljani u tamnicama Frankopanske kule i Bosnićevom podrumu. Za tragičnu sudbinu svojih najbližih i susjeda Dubravci su saznali tek po hvatanju zloglasnog ustaše Tone Potiska, koji je priznao da su svi pohapšeni Srbi pobijeni bez suđenja.[24]

Masovno odvođenje stanovništva organizirale su ustaše u Donjim Dubravama 5. oktobra 1941. godine, u znak odmazde zbog napada na domobransku postavu na željezničkoj stanici, u noći 4/5. oktobra. Stanovništvo iz obližnjih sela bilo je satjerano na željezničku stanicu. 0 tom događaju i njegovim posljedicama Zorka Papić se sjeća slijedećih detalja: »Ustaše su došle vlakom iz Karlovca oko 9 sati, narod su dovodili s njiva, od goveda, iz kuća na stanicu, gdje su odvojili muškarce. Kako su neki dovedeni sa ispaše, te su bili prljavi, ustaše su ih tukle, misleći da su prethodnu noć bili u akciji. Najviše su, sjećam se, tukli Milana Deretu. Muškarce, njih 31 su povezali žicom i odveli vlakom u Karlovac, a za to vrijeme stanica se orila od ustaških psovki, naših jauka i plača. U Karlovcu su bili zatočeni 7 tjedana, žene su za to vrijeme nosile jelo, a nakon toga im se izgubio svaki trag. Iza njih su ostale žene, mnoge sa 6—7 i više male djece.«

Godine 1942. uz grupna ili pojedinačna odvođenja ljudi, paljena su i pljačkana dubravska sela. Pljačkanje i odvođenje mještana, masovnih razmjera, ustaše su izvršile u Gornjim Dubravama aprila 1943. godine. Istovremeno su opkolili sva sela, a zatim uz propagandu da se nikome ništa neće desiti, već da će biti odvedeni u »plodnije« krajeve, mještani su odvedeni na željezničku stanicu, a odatle stočnim vagonima u ustaški logor Sisak. U svom sjećanju na odvođenje u ustaški logor Sisak Stevan Zatezalo iz sela Škerići, navodi slijedeće: »Ustaše su opljačkale svu krupnu, sitnu stoku i svinje. Pored stoke, pljačkali su po kućama i podrumima. Odvezli su sve što su našli, kukuruz, pšenicu, grah, robu, čak su odvozili i burad sa kiselim kupusom. Odvezli su nas na stanicu, gdje su bili ostali uhvaćeni mještani Gornjih Dubrava. Tu smo bili dva dana i dvije noći, bez hrane i vode. Na plač žena i djece nitko se nije obraćao ... Zatim su nas odvezli u Zagreb. U vagonu bilo nas je 62. Stajali smo jedni drugima na nogama. Na starom kolodvoru u Zagrebu bili smo u vagonima 9 dana, gladni, uplašeni, izbezumljeni. Iz Zagreba su nas odvezli u logor Sisak. U logoru sam bio 5 tjedana, a zatim smo Dušan Jaković, Simo Višnjić, Lazo Višnjić, Todor Janjanin i ja otpremljeni na rad u Austriju. Majka mi je umrla u logoru, još dok sam bio tamo. Vidio sam kako su je odvezli na konjskim kolima, mrtvu iz logora, ali ni sad ne znam gdje su je pokopali.[25] Kako su ustaše postupale prilikom transporta, najbolje

24 HAK, Sjećanje učesnika NOR-a OG-kut. 1, dok. 20, Đuro Vucelić Gnjatić, Sjećanje na 1941. i 1942. godinu u Dubravama.

25 HAK, Izjava, OG-kut. 1, dok. 1136, Stevan Zatezalo, Sjećanje na odvođenje u ustaški logor Sisak 1943. godine.

svjedoči primjer seljaka Ilije Mikašinovića, koji je izboden noževima, umro od zadobivenih rana u Zagrebu. U sisačkom logoru uslijed mučenja, gladi i bolesti, smrt je našlo 24 stanovnika Gornjih Dubrava.[26]

Ustaše su u dubravskom kraju vršile zločine do samog kraja rata. Tako su u martu 1945. zaklali Bojanu Višnjić iz Gojakaillinku Karapandžu iz Gornjih Dubrava. U sjećanju na taj događaj Mićo Višnjić je dao slijedeći iskaz:

»Vodeći grupu od 6 kurira iz Vrbovskog za Vrginmost, navratio sam u svoje rodno selo Gojak. Na moju žalost zatekao sam kod kuće mrtvu majku na odru. U razgovoru sa susjedima saznao sam da je zaklana od ustaša iz tzv. Bracine bojne, a tom jedinicom komandovao je Stajduhar. Naime, ustaše su nam bile odvele volove, a majka je pošla za njima, moleći da ih vrate. Ustaše su je pozvali da ide s njima uz obećanje da će joj vratiti stoku, u što je starica povjerovala. Međutim, nakon što su prešli rječicu Bistrac, zaklali su je odrezavši joj glavu.

Tog dana ustaše su na istom mjestu zaklale seljanku Ilinku Karapandža, koja je bila pošla da opere rublje na rijeci.«

Kao što je rečeno, općina Gornje Dubrave imala je ukupno 433 poginula, ubijena ili umrla lica. Od toga broja muškaraca je bilo 335 ili 76%, žena 75 ili 18% i djeca 24 ili 6%.

Po starosnoj dobi muškaraca do 50 godina bilo je 277 ili 63,5%, preko 51 godine 58 ili 12,7%. Žena do 50 godina bilo je 40 ili 10%, preko 51 godinu 35 ili 8,2%. Najmlađih, od samo tek rođenih pa do 5 godina bilo je 11 ili 2,6%, od 6 do 16 godina 13 ili 3%. Od ukupnog broja najviše je muškaraca u najproduktivnijoj dobi do 50 godina starosti, što je i razumljivo kad se uzme u obzir činjenica da je većina boračkog sastava (984) bila u toj starosnoj dobi. Kod žena je također veći postotak u dobi do 51 godinu, premda je određeni broj starijih žena, najčešće umirao uslijed iscrpljenosti, bolesti, gladi, posebno se to manifestiralo u logoru Sisak. Kao i žene, djeca su najviše stradavala kao žrtve fašističkog terora, ubijana ili poklana u bezumnim pokoljima.

Socijalni sastav pokazuje da je najviše seljaka 262 ili 61%, a s obzirom na neposrednu blizinu željezničke pruge, što spaja Rijeku i Zagreb, evidentirano je 46 željezničara ili 10,8%, djece 24 ili 5,5%, zanatlija 23 ili 5,3%, radnika 23 ili 5%, te đaka, službenika, trgovaca, studenata i ostalih 54 ili 12,4%.

26 Iz popisa palih žrtava dobijeni su podaci o načinu smrti, žrtava fašističkog terora i rata. Na taj način utvrđeno je da su: 150 osoba ubile ustaše, 57 su ustaše zaklale nakon zvjerskog mučenja a Nijemci 25 poslije mučenja ubijeno je batom 2, zaklale ustaše i bacile u vatru 3, poslije mučenja ustaše objesile 3, Talijani strijeljali 9, poslije mučenja zaklani i bačeni u jamu 10, Nijemci bacili živa u vatru 1, ubili Nijemci 1, ubili četnici 2, umrli od posljedica ranjavanja 3, umrli od posljedica mučenja, gladi i iscrpljenosti 29, poginuli od neprijateljske artiljerije i bombardiranja 9, nestali 2, ubili Nijemci i bacili u zapaljenu kuću 1, poginuli nesretnim slučajem *2*, strijeljala NOVJ 1.

Tabela 7

Ukupni ljudski gubici na području općine Gornje Dubrave 1941—1945.

Naselje	Ukupan broj			Starosna dob						Socijalni sastav										Nacionalni sastav				Godina smrti					Mjesto smrti						
				muški		žene		djeca																											
	pali borci	ZFT i rata	Svega	15—50 god.	51—dalje	i 15—50 god.	I 51—dalje	do 5 god.	6—15 god.	seljaka	radnika	zanatlija	trgovaca	i željezničara	l	službenika	đaka	djece	studenata	ostalih	Srbi	Hrvati	ostali	1941.	1942.	1943.	1944	1945.	G. Dubrave	Ogulin	ostali dio Hrvatske	Srbija	logori	Njemačka
Donje Dubrave	41	91	132	100	18	JI	3	-	1	74	8	5	-	23		3	9	1	1	8	132	-	-	62	13	24	18	15	38	5	53	7	29	—
Gornje Dubrave	57	137	194	125	28	14	21	3	3	120	12	13	3	24		4	1	6	2	9	184	8	2	48	21	56	35	34	62	32	51	12	34	3
Ponikve	25	82	107	52	12	15	11	8	9	68	3	5	2	—		3	2	17	—	7	106	—	1	18	12	23	9	45	67	11	21	—	8	—
Ukupno	123	310	433	277		58	40	35	U	13	262	23	23	5	47	10	12	24	3	24	422	8	3	128	46	103	62	94	167	48	125	19	71	3

U nacionalnom sastavu ukupnih ljudskih gubitaka najviše je Srba 422 ili 97,5%, Hrvata 8 ili 1,8% i ostalih narodnosti 3 ili 0,7%.

Većina je izgubila život na području Hrvatske. U raznim dijelovima Hrvatske poginulo, ubijeno ili umrlo je 125 lica ili 29%, na područje općine Gornjih Dubrava 167 ili 38,6%, u raznim logorima 71 ili 16,4%, u Srbiji 19 ili 4,4%, i u Njemačkoj 3 ili 0,7%.

Analizom po godinama smrti utvrđeno je da najviše ljudskih gubitaka ima u 1941. godini 128 ili 29,6%, u 1942. godini 46 ili 10,6%, slijedeće godine 103 ili 23,8%, u 1944. godini 62 ili 14,3% i posljednje godine rata 1945. 94 ili 21,7%. Podaci nedvojbeno ukazuju da je svake druge godine rata dolazilo do većih gubitaka (1941, 1943, 1945. godine), a posebno indikativan podatak je taj, što je u 1945. godini za samo 4 mjeseca život izgubilo kao pali borci ili žrtve fašističkog terora 94 žitelja općine Gornje Dubrave.

Ratna šteta na području općine Gornje Dubrave 1941—1945. godine

Uz velike ljudske gubitke tokom 4 godine rata narod Gornjih Dubrava pretrpio je i veliku materijalnu štetu. Svaka neprijateljska ofanziva ili upad ustaša, Nijemaca, Talijana, četnika, uz masakr i ubijanje nedužnog stanovništva, redovno je pratila pljačka, paljenje i uništavanje materijalnih dobara. Pljačkano i uništavano je sve do čega je neprijatelj došao: odjeća, posuđe, namještaj, ljetina, stoka, poljoprivredni alati, perad itd. Materijalna dobra uništavana su također od bombardiranja i artiljerijske vatre.

Kotarska komisija Ogulina tokom 1945. godine izvršila je popis prijava ratne štete. Sa područja općine Gornje Dubrave, uvidom i analizom u dokumente Narodnog odbora kotara Ogulin, utvrđeno je 697 prijava za naknadu ratne štete na imovinu. Procjena šteta obračunata je tada u dinarskoj vrijednosti iz 1941. godine, a zbrajanjem pojedinačnih dinarskih vrijednosti šteta došao sam do ukupne brojke od 93 719 674 dinara.[27] S obzirom da to nisu konačni podaci, predpostavlja se da je ratna šteta na imovinu u općini Gornje Dubrave mnogo veća. Kako je narod preživljavao četverogodišnje strahove, masakriranja, paljenja, i pljačkanja, ne mogu objasniti samo sačuvani statistički podaci, ali u sklopu sa naučnom historijskom obradom događaja i autentičnim sjećanjima neposrednih sudionika ratnih zbivanja, oni imaju važan značaj u prezentiranju kompletne slike tog vremena. Ostajući bez djece, braće, sestara, roditelja, bez krova nad glavom, i elementarnih egzistencijalnih sredstava za život, Dubravci su ostajali usprkos velikim

27 HÀK, Sabirni centar Ogulin, Ratna šteta na imovinu, kotar Ogulin kut. 483—520.

žrtvama nepokolebljivi u borbi za slobodu, bratstvo i jedinstvo naših naroda.

Prema podacima iz prijava, uništene su 102 kuće, dok su 104 oštećene, mnoge i 90%[a]. Ukoliko nisu uništene od artiljerijske vatre i bombardiranja, mnoge kuće prije paljenja temeljito su opljačkane, a kako su to okupator i domaći izdajnici radili, svjedoči podatak da su sa kuća skidana vrata, prozori, pa i crijep. Cesto je bio slučaj da su pojedina domaćinstva više puta pljačkana, a kuće i ostale gospodarske zgrade uništavane paljenjem ili artiljerijskom vatrom. Javnih zgrada i crkava razrušno je ili spaljeno petnaest. Uz kuće uništeno je ili oštećeno 420 gospodarskih i pomoćnih objekata, od toga je potpuno uništeno sjenika 109, te štala 109.[29]

Najviše kuća uništeno je u Ponikvama 38 ili 37% od ukupnog broja razorenih kuća, u Donjim Dubravama je spaljeno 32 ili 31%, u Gornjim Dubravama 20 ili 19%, i u Popovu Selu 12 ili 13%. Opljačkano je 8660 komada stoke, i peradi, od toga konja i ždrebadi 40, volova 349, krava 332, junadi i teladi 146, ovaca i jaganjaca 1715, koza i jaradi 325, prasaca i odojaka 565 i 5188 komada peradi. U Ponikvama je u talijansko-četničkoj akciji u augustu 1942. opljačkano 80 komada svinja, 32 vola, 37 krava, zapaljeno ili odvedeno 140.000 kg sijena i 300.000 kg slame. Odvodeći narod Gornjih Dubrava u logor u travnju 1943. godine ustaše su opljačkale samo u zaseocima Lugani i Mirići 46 volova, 40 krava i 147 ovaca, 1 konja, u Vucelićima, Jusićima i Šepeljima ustaše su opljačkale 2 konja, 180 ovaca, 39 koza, 23 svinje, 33 vola, i 32 krave.[30] U ustaško-njemačkoj akciji u IX i X mjesecu 1943. godine opljačkano je u Donjim Dubravama u zaseocima Mirići i Donji Zatezali 30 volova, 16 krava, 62 svinje, 1 konj, 67 ovaca, 10 koza.[31] Uz upade većih neprijateljskih jedinica na dubravsko područje, upadi najčešće ustaških patrola praktički su organizirani svaki dan, praćeni umorstvima i pljačkom stanovništva. Tako o zvjerstvima i pljački ustaša iz garnizona Ogulin u Dubravama, »Goranski vjesnik« donosi slijedeći napis:

»Ustaški garnizon u Ogulinu šalje svoje patrole svakog dana na teritorij Dubrava. Te ustaške patrole ne razlikuju se ni u čemu od drugih ustaških patrola. Njima je zadatak da pljačkaju i ubijaju civile, tj. da vrše zadatke ustaške NDH. Tako je dana 20. 12. 1944. jedna takva ustaška patrola ubila i opljačkala u Dubravama mladića Đuru Višnjića iz sela Višnjić Brdo. Istog dana ta je patrola

28 Od 697 prijava 192 se odnosi na Ponikve, 186 na Donje Dubrave, 178 na Gornje Dubrave i 141 na Popovo Selo (Trošmarija, Gojak).

29 Detaljan prikaz štete na imovinu po stavkama dat je u tabeli 8.

30 Iz popisa Općinskog NOO Dubrave, HAK, 2/259.

31 Iz popisa Općinskog NOO Dubrave, HAK 2/252.

uhvatila starca od 65 godina Miću Mikašinovića, koga su odveli u crkvu, tamo ga mučili i na kraju ga zaklali. Izvršivši svoj zadatak, ustaška patrola vratila se u Ogulin. Narod Dubrava zna da dolazi dan osvete nad ustaškim koljačima.« .. .[32]

Kroz 4 godine rata uništeno je i opljačkano ukupno 760 780 kg sijena, 33.970 kg pšenice, 45.935 kg kukuruza, 24.842 kg graha, 31.088 kg krumpira, ostalih žitarica i povrća 44.000, te ostalih namirnica 16.820 kg. Jedan od najtežih i najstrašnijih pljačkaških pokolja, izvršili su ostaše 31. 1. 1945. godine u Ponikvama, o čemu Goranski vjesnik donosi slijedeći napis:

»Dana 31. 1. 1945. godine ustaše su, izvršili pokolj u Ponikvama, kotar Ogulin. Poklali su 36 osoba, većinom žena, djece i staraca. Da bi zadovoljili svoje zvjerske nagone, spalili su nekoliko kuća i sa sobom odagnali 120 komada krupne stoke i oko 100 komada sitne stoke. Pojedine ustaške grupice, koje su izvršile taj pokolj, stavljale su na glavu četničke šubare i odlazile pljačkati obližnje selo Jadrč.« ... O pokolju u Ponikvama u istom broju Goranskog vjesnika zapisano je i slijedeće:

»Dana 31. 1. 1945. godine upala je jedna jedinica 33. ustaške bojne u selo Ponikve i otpočela sa strahovitim klanjem. Djeca u kolijevci i žene i starci padali su kao žrtve ustaškog noža. »Što je krv mlađa, to mi je slađa« rekao je jedan koljač, i zvjerski natmurena lica oblizao nož obliven krvlju jednog mališana, koga je malo prije zaklao.«[33]

Raznih dijelova namještaja i pokućstva opljačkano je u iznosu od 7.233 komada, kompletni namještaji odvoženi su od uglavnom imućnijih domaćinstava. Fašisti su pljačkali odjeću, obuću, posteljinu, platno, posuđe, za zločince nije bilo malih i bezvrijednih stvari.[34]

Poljoprivredni alat je u velikoj mjeri bio meta neprijatelja, pa je ukupno opljačkano 113 plugova, brana 93, seoskih kola i saonica 94, te raznih vrsta ostalih alata 15.507 komada. Od naroda je opljačkana velika količina novca, u dinarima i kunama, kao i osatlih vrijednosti nakita, duhata itd. Ukupna vrijednost novca iznosi u dinarima 2 356 950, a u kunama 4 208 000, dok je nakita opljačkano

32 Goranski vjesnik broj 1 od 1. 1. 1945., str. 6.

33 Goranski vjesnik broj 88, od 29. 2. 1945, str. 4.

34 Opljačkano je ukupno 48 šivaćih mašina, 12 409 komada odjeće, 7 744komada pokrivača, posteljine, te 15 058 metara platna, 278 pari obuće (najviše komada odjeće fašisti su opljačkali u Ponikvama 4 056 komada, u Gornjim Dubravama 3 810, Donjim Dubravama 3780 i Popovo Selo 763. Šivaćih mašina u Donjim Dubravama 14, Popovo Selo 13, Gornje Dubrave 12, Ponikve 9.

Pokrivača, posteljina — Donje Dubrave 2 837 komada, Ponikve 2 595, Popovo Selo 1211, Gornje Dubrave 1 100.

Platno — Ponikve 4 325 metara, Donje Dubrave 3 890 m, Gornje Dubrave 3 800 m. Popovo Selo 3 643.

Obuća — Ponikve 82 para, Gornje Dubrave 77, Donje Dubrave 74, Popovo Selo 45.

Tabela 8

Ratna šteta na području općine Gornje Dubrave 1941—1945.

Vrsta predmeta	Jedinica mjere	Donje Dubrave	Gornje Dubrave	Ponikve	Popovo Selo Trošmarija Go jak	Iznos ukupne štete
Uništene kuće	komada	32	20	38	12	102
Oštećene kuće	1»	27	26	35	16	104
Uništene štale	tt	34	26	36	13	109
Oštećene štale	»	24	16	28	10	78
Uništeni sjenici	»	32	29	38	10	109
Ostale gospodarske zgrade	rt	36	29	41	18	124
Konji, ždrebad	n	8	10	12	10	40
Volovi	"	126	88	86	49	349
Krave	tt	105	98	96	41	332
Junad, telad	tt	48	42	39	17	146
Ovce, janjci	»1	570	528	387	230	1715
Koze, jarad	tt	102	103	98	22	325
Kokoši, perad	tt	1465	1382	1 394	947	5188
Svinje, odojci	M	186	174	157	48	565
Sijeno	kilograma	205 780	203 000	209 650	142 350	760 780
Pšenica	V	9 860	7 680	11850	4 580	33 970
Kukuruz	at	11200	9 840	17 020	4 875	45 935
Grah	>f	7 920	6 840	8 600	1480	24 840
Krumpir	n	8 958	7 600	9 850	4 680	31088
Ostale žitarice	ti	12 800	11 300	17 800	2100	44 000
Povrće						
Ostale namirnice	ti	5 948	4 830	4 832	1210	16 820
Pokućstvo, namještaj	komada	1 992	2 230	2 337	674	7 233
Odjeća	tt	3 780	3 810	4 056	763	12 409
Plahte, pokrivači, posteljina	tt	2 838	1 100	2 595	1211	7 744
Platno	metrima	3 890	3 800	4 325	3 043	15 058
Novac — dinari	vrijednost	890 000	589 000	785 400	92 100	2 356 950
Novac — kune	iz 1941. god.	1 120 000	1 318 000	1 300 000	470 000	4 208 000
Obuća	komada (par)	74	77	82	45	278
Nakit (srebrni, zlatni)	tt	57	56	61	43	217
Plugovi	tt	39	35	37	8	119
Drljače	tt	31	28	30	4	93
Kola, saonice	V	27	24	37	6	94
Ostali alati	rt	4 047	4 790	5 650	1020	15 507
Voćnjaci, vinogradi	kom. stabala, čokota	1 726	1460	1655	1410	6 251
Ostali građevni materijal	komada	2 980	2 760	3 400	550	9 690
Oštećeno zemljište	hvati	5 780	4 890	5 950	3 100	19 720
Ostala imovina	komada	4 070	3 940	3 758	980	12 748
Šteta u dinarima (vrijednost od 5. IV. 1941. god.)		29 987 628	30 437 246	29 868 573	3 426227	93 719 674
Počinioci štete						
Ustaše		180	173	181	129	663
Talijani		32	20	24	18	94
Talijani i ustaše		47	28	28	11	114
Nijemci		11	8	4	5	28
Nijemci i ustaše		26	17	16	14	73
Četnici		7	5	10	8	30
Talijani i četnici		2	1	3	4	10
Ustaše i domobrani		10	4	3	2	19

Tabela 9

Ukupno palih i preživjelih boraca na području općine Gornje Dubrave

Selo	1941.	1942.	1943.	1944.	1945.	Ukupno	Nosioci spomenice
Gornje Dubrave	17	39	49	2	—	107	10
Donje Dubrave	30	42	29	11	7	119	11
Bartolovići	—	—	5	—	—	5	—
Trošmarija	—	1		—	—	1	—
Popovo Selo	—	4	! 1	—	—	15	—
Go jak	5	12	14	—	—	31	3
Munjasi	—	1	3	—	—	4	—
Ponikve	3	27	30	—	1	61	2
Kamensko	—		3	—	—	5	—
Šimrakovica	-	1	2	—	—	3	—
Brdarica	—	1	—	—	—	1	—
Ukupno	55	130	146	13	8	352	26
Palo u borbi:	12	20	41	24	26	123	—
Ukupno boraca:	67	150	186	37	35	475	26

217 komada (uzet je u obzir srebrni, zlatni nakit).[35] Od bombardiranja, artiljerijske vatre, palenja, uništeno je 6251 stablo voćaka i čokota vinograda, dok je poljoprivrednog zemljišta i šuma oštećeno 19 720 fati. S obzirom da su se često kod istih oštećenika, u više navrata javljali različiti počinioci šteta, prema sačuvanim podacima, najviše šteta su prouzročili ustaše: 663 puta, Talijani i ustaše 114, Talijani 94, Nijemci i ustaše 73, četnici 30, Nijemci 28 puta.[36] Sva ta razaranja okupatora i kvislinga ostavila su dalekosežne posljedice, jer ljudi, a posebno djeca bez krova nad glavom i nedovoljno hrane, obolijevali su i umirali uslijed hladnoće, gladi, iscrpljenosti i raznih bolesti.

Međutim, narod Dubrava odgovorio je na te zločine još većim uključivanjem u narodnooslobodilački pokret, te bratstvom i jedinstvom iskovanim u krvi najboljih sinova toga kraja.

35 Najviše novca u dinarima opljačkano je u Donjim Dubravama 890 000, Ponikvama 785 460, Gornjim Dubravama 589 000 i Popovom Selu 92 100.
U kunama opljačkano je u Gornjim Dubravama 1 318 000, Ponikvama 1 300 00, Donjim Dubravama 1 120 000 i Popovu Selu 470 000.
Nakita je opljačkano u Ponikvama 61 komad, Donjim Dubravama 57, Gornjim Dubravama 56, Popovu Selu 43.

36 S obzirom da se često kod pojedinih prijava u više navrata javljaju isti počinioci štete, broj štete koju su prouzrokovali pojedini okupatori i kvislinzi uzet je na osnovu broja prijava.

Pali borci s područja općine Gornje Dubrave
1941-1945.

DONJE DUBRAVE

DiMiei

1. Dimić Miće Petar, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOB 1942. Poginuo kao borac 8. div. kod D. Dubrava 15. 9. 1944.

DONJI ZATEZALI

1. Mikašinović Sime Đuro, 1924, D. Dubrave, đak. Srbin. Stupio u NOB oktobra 1943, borac Dubravske teritorijalne čete. Umro od TBC u D. Dubravama 1944.
2. Mikašinović Sime Mića, 1920, D. Dubrave, đak, Srbin. Stupio u NOB novembra 1941, borac Dubravskog PO. Poginuo kao komesar omladinske čete 8. div. kod Drenovače (Lika) februara 1942.
3. Zatezalo Stojana Đuro, 1907, Zatezali, žandar, Srbin. Stupio u NOB jula 1941, komandir Dubravskog odreda. Poginuo 6/7 novembra 1941. u izvođenju diverzije na želj. pruzi pod Krpelom.
4. Zatezalo Tode Mića, 1922, D. Zatezali, seljak, Srbin. Stupio u NOB aprila 1942, borac Dubravske čete. Poginuo u izvođenju diverzije na pruzi između G. i D. Dubrava jula 1942.
5. Zatezalo Tode Nikola, 1922, D. Zatezali, seljak, Srbin. Stupio u NOB marta 1942, borac Dubravskog PO. Poginuo nesretnim slučajem od eksplozije ručne bombe kao borac Dubravske partizanske čete 2. KPO u Perjasici .augusta 1942.
6. Zatezalo Đure Nikola, 1914, seljak, Srbin. Stupio u NOB 1942, borac Dubravske čete. Umro od tifusa u D. Dubravama 1943.
7. Zatezalo Petra Nikola, 1914, seljak, Srbin. Stupio u NOB 1942, borac Dubravske čete. Umro od tifusa u D. Dubravama 1943.
8. Zatezalo Tode Petar, 1924, Zatezali, seljak, Srbin. Stupio u NOB juna 1942, borac Dubravske čete. Ranjen kod G. Dubrava jula 1942. i liječen u vojnoj bolnici Ljupča. Nestao u koloni ranjenika prema Bosni, februara 1943.

GORNJI ZATEZALI

1. Mikašinović Mile Mane, 1927, G. Zatezali, đak. Srbin. Stupio u NOB maja 1942, borac Dubravske partizanske čete. Ranjenog su ga zarobile ustaše kao omladinskog rukovodioca bat. kod Pisarovine i nakon zvjerskog mučenja strijeljale u Karlovcu marta 1944.
2. Zatezalo Milete Petar, 1920, G. Zatezali, seljak, Srbin. Stupio u NOB aprila 1942. Poginuo kao borac partizanske straže kod Donjih Dubrava 1944.
3. Zatezalo Nikole Rade, 1924, G. Zatezali, seljak, Srbin. Stupio u NOB decembra 1941, borac Dubravske čete. Poginuo kao borac 1. brig. 8. div. na Globorničkom mostu kod Dubrava 6. januara 1924.
4. Zatezalo Nikole Simo, 1921, G. Zatezali, seljak, Srbin. Stupio u NOB oktobra 1941, borac Dubravskog PO. Poginuo u Perjasici 27. 4. 1942.

JAKOVIĆI—RAKIĆI

1. Jaković Petra Milan, 1915, D. Dubrave, prometnik na željeznici, Srbin. Stupio u NOB oktobra 1941, borac Kraljevačkog PO. Clan KPJ od 1941. Uhvatili ga Nijemci u Beogradu i strijeljali na Banjici decembra 1941.

2. Jaković Miladina Pero, 1923, D. Dubrave (Jakovići), seljak, Srbin. Stupio u NOB 6. 5. 1942. Poginuo kao borac 2. brig. 8. div. na Neretvi februara 1943.
3. Jaković Sime Raco, 1925, D. Dubrave (Jakovići), đak, Srbin. Stupio u NOB marta 1943, borac 5. kordunaškog bat. Ubili ga četnici u D. Dubravama 8. juna 1943.
4. Jaković Petra Rade (Cestarov), 1923, D. Dubrave, đak, Srbin. Stupio u NOB maja 1942, borac Dubravske čete. Umro kao komesar 3. čete 2. brig. 8. div. od posljedica ranjavanja u toku 4. neprijateljske ofanzive u vojnoj bolnici Drežnica marta 1943.
5. Jaković Petra Tošo, 1903, D. Dubrave, službenik, Srbin. Stupio u NOB 1942. Umro u bolnici u Sarajevu 1944.
6. Jaković Đure Tode (Zec), 1918, Sjed. Države Amerike, radnik, Srbin. Stupio u NOB oktobra 1941, borac Dubravskog PO. Poginuo kao komesar diverzantske čete nesretnim slučajem od eksplozije bombe u Bosiljevu 13. 8. 1943.
7. Kušić Petra Milan, 1923, Ponikve, seljak. Srbin. Stupio u NOB maja 1942, borac Dubravske teritorijalne čete. Uhvatili ga Nijemci u Dugoj Gori februara 1945, predali ustašama u Karlovcu, koje su ga strijeljale aprila 1945.

JANJANI

1. Janjanin Petra Đuro, 1924, D. Dubrave, (Janjani), seljak, Srbin. Stupio u NOV juna 1942, borac Dubravske čete. Poginuo kod Dubrava augusta 1944.
2. Janjanin Ostoje Rade, 1919, student, Srbin. Stupio u NOB oktobra 1941, borac Dubravskog PO. Umro od tifusa u Plaškom 2. 5. 1943. kao zamjenik komesara 2.

Spomenik palih boraca na želj. stanici u Gornjim Dubravama.

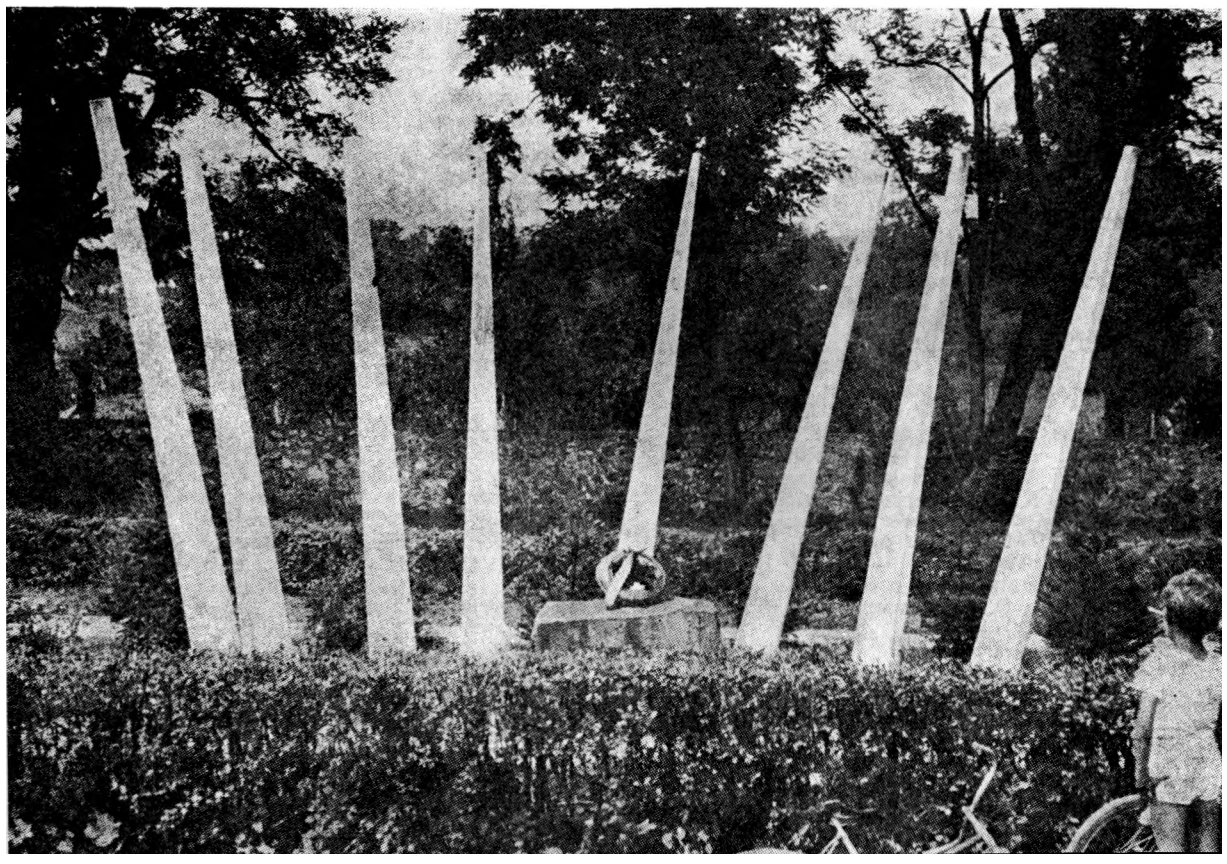

brig. 8. div. i sekretar divizijskog komiteta.

3. Janjanin Mihajla Savo, 1925, Janjani, seljak, Srbin. Stupio u NOB maja 1942, borac Dubravske partizanske čete. Poginuo kao borac 8. div. u Pernu kod Ilirske Bistrice 6. 5. 1945.

KUKICI

1. Jaković Mihajla Petar (Viljar), 1921, D. Dubrave, činovnik, Srbin. Član KPJ od 1941. Uhvatile ga ustaše u Ozlju jula 1941. i strijeljali u Karlovcu 24. 7. 1941.
2. Jaković Mihajla Simo, 1911, D. Dubrave, nadzornik pruge, Srbin. Član KPJ od 1941. Sekretar part, ćelije u kamenolomu Ozalj. Uhvatile ga ustaše u Ozlju jula 1941. i strijeljale u Karlovcu 24. 7. 1941.
3. Kukić Mile Todor (Tošo), 1924, D. Dubrave, đak, Srbin. Stupio u NOB aprila 1942, borac Dubravske partizanske čete. Poginuo kao intendant bataljona 1. brigade 8. div. u Lasinji augusta 1944.
4. Kukić Nikole Milan, 1922, službenik, Srbin. Stupio u NOB 1941. Borac Dubravskog odreda. Ubijen u Karlovcu 1941. od ustaša.
5. Kukić Đure Stevo, 1924, đak, Srbin. Stupio u NOB 1942. Borac Dubravske čete. Poginuo 1945.

MIKAŠINOVIĆI — VUĆKI

1. Mikašinović Mile Đuro, 1915, D. Dubrave, seljak, Srbin. Stupio u NOB januara 1942, borac Dubravskog PO. Poginuo kao borac 8. div. na Drenovači (Lika) februara 1943.

MIRICI

1. Mirić Sime Dragica, 1922, Mirići, radnica, Srpkinja. Stupila u NOB januara 1942, bolničarka VPB Petrova gora. Poginula u Petrovoj gori maja 1942.
2. Mirić Mihajla Milan, 1925, Mirići, seljak, Srbin. Stupio u NOB jula 1943, borac Dubravske partizanske čete. Poginuo kao borac 8. div. kod Ilirske Bistrice maja 1945.
3. Mirić Mihajla Nikola, 1919, Mirići, seljak, Srbin. Stupio u NOB novembra 1941, borac Dubravske teritorijalne čete. Uhvatili ga Nijemci u Dugoj Gori februara 1945, i predali ustašama koje su ga strijeljale u Karlovcu aprila 1945.
4. Mirić Sime Raco, 1925, Donje Dubrave, đak, Srbin. Stupio u NOB maja 1942, borac Dubravske partizanske čete. Poginuo kao komesar čete 2. brigade 8. div. u Velikoj Kladuši juna 1934.

PAPICI

1. Papić Đure Raco, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOB 1942, borac 8. div. Komesar diverzantske čete. Umro u D. Dubravama 1945.

REBICI

1. Rebić Nikole Dragan, 1923, Rebići, seljak. Srbin. Stupio u NOB 15. 6. 1942, borac Dubravske čete. Poginuo kao borac 8. div. kod Ilirske Bistrice maja 1945.
2. Rebić Rade Petar, 1920, Rebići, đak. Srbin. Stupio u NOB maja 1942, borac Dubravske čete. Poginuo kao borac 19. div. kod Sušaka 1945.
3. Rebić Nikole Rade (Calić), 1911, D. Dubrave, službenik, Srbin. Stupio u NOV 1943. Poginuo u 25. srpskoj div. kod Janje (BiH) 1944.

VUCELICI

1. Rebić Rade Milan, 1921, Vucelići, seljak, Srbin. Stupio u NOB marta 1943, borac 2. bat. KPO. Član SKOJ-a od 1942. Ranjen kao rukovodilac SKOJ-a u bat. kod Perjasice i umro u bolnici Petrova gora 19. marta 1943.
2. Šepelj Miće Dušan, 1916, Šepelji, radnik. Srbin. Stupio u NOB novembra 1941, borac Dubravskog

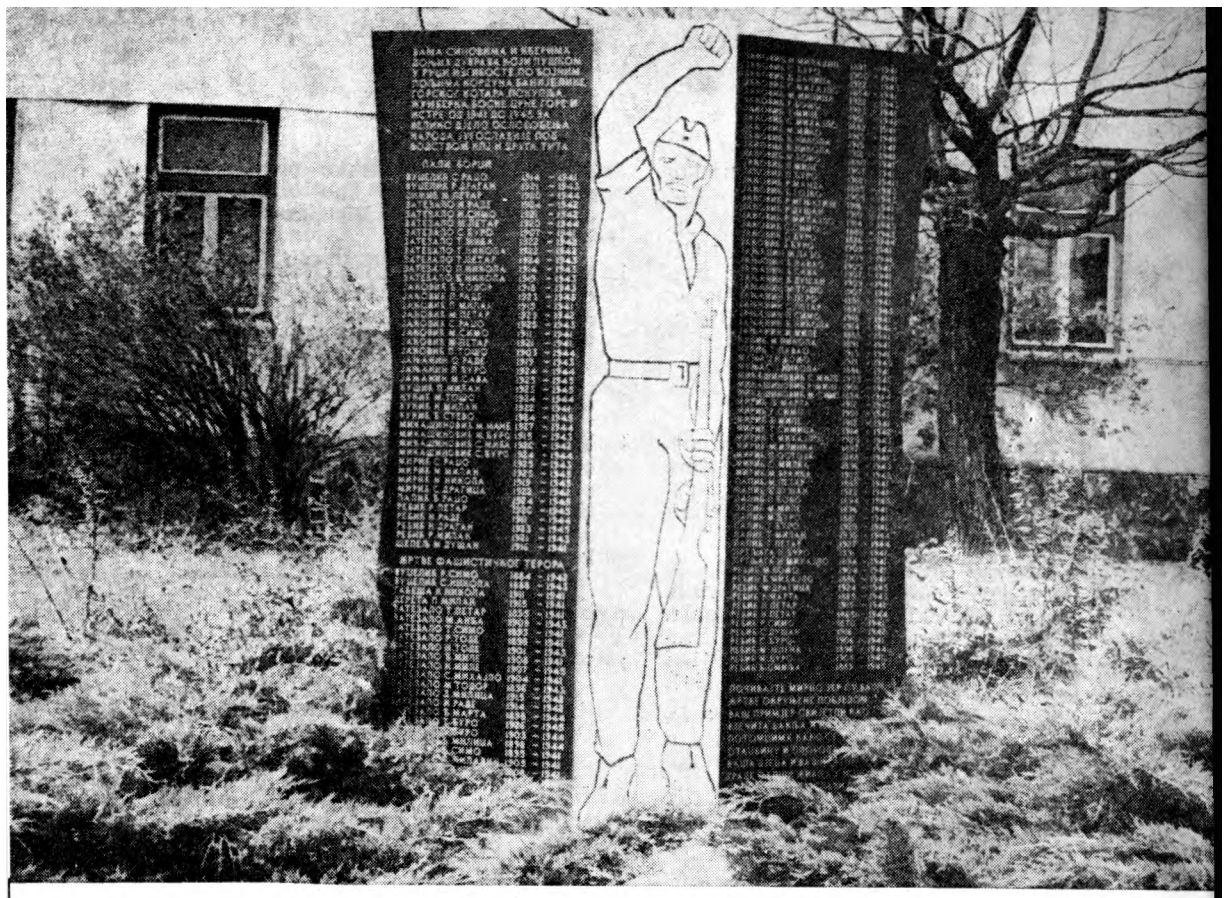

Spomenik palih boraca i ŽFT u Donjim Dubravama.
Desno: detalj spomenika.

PO. Poginuo u akciji na pruzi Karlovac — Ogulin pod Krpelom 6/7. novembra 1941.

3. Vucelić Rade Dragan, 1921, Vucelići, seljak, Srbin. Stupio u NOV juna 1942. Poginuo u D. Dubravama maja 1943, kao kurir relejne stanice Kuzma.
4. Vucelić Sime Raco, ----------, Požari, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1941. Poginuo 7. 11. 1941. u izvođenju diverzije na željezničkoj pruzi pod Krpelom.

GORNJE DUBRAVE

BARTOLOVIĆI

1. Bartolović Ana, 1912, Rusija, seljanka, Ruskinja. Stupila u NOP 1941, radila u pozadinskim organima NOP-a. Uhvatile je ustaše i poslije zvjerskog mučenja bacile u krečanu kod Zvečaia juna 1944.
2. Bartolović Vida Stjepan, 1888, Bartolovići, seljak, Hrvat. Stupio u NOP 1941. Uhvatile ga ustaše i nakon mučenja bacile u krečanu kod Zvečaja juna 1944.

GOJAK

1. Munjas Save Đoko, 1926, Gojak, seljak. Srbin. Stupio u NOB 17. 1. 1943. Poginuo kao komesar čete 1. bat. 8. div. kod Lasinje 9. 3. 1944.
2. Višnjić Đure Đuro, 1924, Gojak, mesar, Srbin. Stupio u NOB 1942. 1943. Poginuo na mađarskoj granici.

3. Višnjić Miladina Nikola, 1919, Gojak, seljak, Srbin. Stupio u NOB marta 1942. Poginuo na pruzi pod Krpelom marta 1942.
4. Višnjić Todora Nikola, 1904, Gojak, seljak, Srbin. Stupio u NOB 1941. Bio seoski odbornik. Uhvatile ga ustaše i ubile u Gojaku 3. 4. 1942.
5. Višnjić Nikole Simo, 1923, Gojak, seljak, Srbin. Stupio u NOB januara 1942. Poginuo kao borac Kordunaškog odreda u Skarama kod Vrhovina maja 1942.

GORNJE DUBRAVE — GLADNO BRDO

1. Jaković Đure Simo, 1915, G. Dubrave, mesar, Srbin. Stupio u NOB 15. 10. 1941, borac Dubravskog odreda. Poginuo prilikom postavljanja mine na pruzi pod Krpelom 6/7. 11. 1941.
2. Višnjić Ilije Stojan, 1915, G. Dubrave, seljak, Srbin. Stupio u NOB 15. 10. 1941. Poginuo kao borac 8. div. kod Primišlja 18. 2. 1942.

JAN JAN I

1. Ivković Rade Dušan, 1913, Gojak, radnik, Srbin. Stupio u NOB 13. 2. 1942. Poginuo kao borac 8. div. u Krstinji 25. 1. 1943.
2. Janjanin Mile Lazo, 1920, G. Dubrave, radnik, Srbin. Stupio u NOB 13. 12. 1942. Poginuo kao stariji vodnik PPK čete kod Lađevca 13. 10. 1944.
3. Janjanin Steve Simo, 1911, G. Dubrave, radnik, Srbin. Stupio u NOB 23. 9. 1942, borac 8. div. Poginuo kao intendant bat. 8. div. u Vojniću 1944.

KARAPANDŽE

1. Karapandža Miloša Marta, 1921, G. Dubrave, trgovac, Srpkinja.

Stupila u NOP decembra 1941, ilegalni radnik u Zagrebu. Član KPJ od 1943. Padom u ustaške ruke izvršila samoubojstvo juna 1943.

2. Karapandža Ilije Milan, 1920, G. Dubrave, seljak. Srbin. Stupio u NOB 13. 12. 1942. Poginuo kao borac 13. div. 1943.

MIKAŠINOVIĆI

1. Mikašinović Ljubomira Boja, 1909, G. Dubrave, seljanka, Srpkinja. Stupila u NOB 1943, kuharica Vojne bolnice u Skradu. Poginula u 4. neprijateljskoj ofanzivi u Bosni 1943.
2. Mikašinović Jove Đuro, 1915, G. Dubrave, činovnik, Srbin. Stupio u NOB 29. 10. 1941. Poginuo kao šef kancelarije Štaba 8. div. u Crevarskoj Strani novembra 1942.
3. Mikašinović Marko, 1909, Vojnić, mesar, Srbin. Stupio u NOB 1941. Poginuo kao pomoćnik komesara odreda 8. div. u Dugoj Resi 1943.
4. Mikašinović Mihajla Petar, 1925, G. Dubrave, seljak, Srbin. Stupio u NOB 1942, član SKOJ-a od 1942. Ranjen u Kladuši kao delegat voda Unske grupe, od posljedica ranjavanja umro u bolnici Zbjeg jula 1943.
5. Višnjić Nikole Trive, 1901, Mikašinovići, kovač, Srbin. Stupio u NOB 20.10. 1941. Borac Dubravskog odreda. Poginuo u Perjasici maja 1942.
6. Ivković Đure Milan, 1926, G. Dubrave, seljak, Srbin. Stupio u NOB 15. 1. 1943. Poginuo vršeći dužnost kurira kod D. Dubrava 24.1. 1945.

MIRIĆI — LUGANI

1. Mirić Milete Mile, 1917, Mirići, seljak, Srbin. Stupio u NOB augusta 1942, borac 8. div. Poginuo na Modrušu kod Josipdola aprila 1943.
2. Mirić Ilije Pero, 1922, Lugani, seljak, Srbin. Stupio u NOB juna 1942, borac 1. brig. 8. div. Poginuo u Salopek Lukama kod Furjana novembra 1942.
3. Mirić Rade Rade, 1924, Lugani, seljak, Srbin. Stupio u NOB 1942, borac obavještajac 8. div. Uhvatile ga ustaše u Tonkovićima i nakon zvjerskog mučenja bacile u vatru 4. 7. 1944.
4. Munjas Đure Đoko, 1914, Mirići, stražar, kod Kule. Srbin. Stupio u NOB augusta 1941, borac Dubravske čete. Ranjen 6. 11. 1941. prilikom postavljanja mine na pruzi kod G. Dubrava i umro u Lalić Dolu 9. 11. 1941.
5. Višnjić Race Rade, 1919, Mirići, električar, Srbin. Stupio u NOB 1941, borac Dubravske čete. Ubile ga ustaše u bijegu kao obavještajca ROC-a kod Trošmarije 21. 2. 1945.

MUNJASI

1. Munjas Đure Dušan, 1923, Munjasi, seljak, Srbin. Stupio u NOB septembra 1943, borac 8. div. Poginuo na Petrovoj gori 1944.
2. Munjas Ilije Mile, 1919, Munjasi, seljak, Srbin. Stupio u NOB oktobra 1941, borac 13. div. Ranjen kao komandir voda na Kastvu 1. 5. 1945. i otpremljen u bolnicu Crikvenica gdje je umro.

PERICI

1. Perić Ilije Dragan, 1918, G. Dubrave, seljak, Srbin. Stupio u NOB 10. 2. 1942, borac 2. kordunaškog odreda. Umro od posljedica prehlade i ranjavanja u bolnici kod Delnica 1945.
2. Perić Ilije Milan, 1914, G. Dubrave, seljak, Srbin. Stupio u NOB 10. 2. 1942. Ranjen u Janjanskom groblju u Gornjim Dubravama kao obavješt. oficir 2. kordunaškog područja. Umro od posljedica ranjavanja u Munjasima 30. 8. 1943.
3. Perić Ilije Rade, 1916, Perići, limar, Srbin. Stupio u NOB 1942. kao ilegalni radnik. Umro od za-

dobivenih rana kao borac Krajiške brigade kod Bjeljine 1945.

4. Perić Rade Ratko, 1920, G. Dubrave, limar, Srbin. Stupio u NOB 1941. Bio sekretar partijske ćelije, Lekino brdo Beograd. Strijeljali ga Nijemci kao člana KPJ na Banjici 9. 3. 1943.

5. Perić Đure Stevan, 1923, G. Dubrave, radnik, Srbin. Stupio u NOB početkom 1942, borac Kordunaškog odreda. Zarobljen od ustaša i poslan u logor Sisak i u Njemačku. Od zadobivenih povreda u logoru umro u G. Dubravama 1945.

6. Šepelj Đure Jovo, 1921, G. Dubrave, đak. Srbin. Stupio u NOB januara 1942. Poginuo kao komesar čete Karlovačke brigade u Maji kod Gline 2. 4. 1945.

POPOVO SELO

1. Kušić Vaje Simo, 1925, Lalić Dol, seljak, Srbin. Stupio u NOB 1944, borac 13. div. Poginuo kod Klane 1945.

2. Perić Ilije Mane, 1912, Popovo Selo, seljak, Srbin. Stupio u NOB 1941, odbornik NOO Popovo Selo. Ubijen nesporazumom od partizana vršeći svoju dužnost 15. 1. 1945.

3. Višnjić Rade Dušan, 1921, Popovo Selo, seljak. Srbin. Stupio u NOB 1942, borac 8. div. Poginuo kod D. Dubrava 15. 3. 1945.

REBIĆ GLAVICA

1. Rebić Rade Đuro, 1919, G. Dubrave, seljak, Srbin. Stupio u NOB novembra 1941, borac Dubravskog odreda. Poginuo prilikom postavljanja mine na pruzi pod Krpelom 7. 11. 1941.

2. Rebić Rafajla Nikola, 1888, G. Dubrave, seljak, Srbin. Stupio u NOB 1941. član američke KP od 1920, a KPJ od 1941. Odbornik NOO Rebić Glavica. Uhvatili ga Nijemci i odveli u Generalski Stol. Predan ustašama koje su ga obje-sile na Galgama kod Ogulina februara 1945. godine.

3. Rebić Vaje Nikola, 1911, G. Dubrave, željezničar. Srbin. Stupio u NOB novembra 1941, borac Dubravskog odreda. Poginuo prilikom postavljanja mine na pruzi pod Krpelom 7. 11. 1941.

TROŠMARIJA

1. Kolić Mate Silvestar, 1913, Trošmarija, radnik, Hrvat. Stupio u NOB 1941. borac Karlovačkog odreda. Poginuo prilikom demontiranja mine u Bosiljevu 13. 8. 1943.

2. Lipošćak Jose Josip, 1919, Trošmarija, seljak. Hrvat. Stupio u NOB septembra 1942, ilegalno radio za NOP u Zagrebu. Strijeljale ga ustaše u Zagrebu 10. 6. 1944.

3. Lipošćak Mike Miko, 1916, Trošmarija, seljak, Hrvat. Stupio u NOB 1942, ilegalno radio za NOP u Zagrebu. Uhvatile ga ustaše i odvele u logor Jasenovac, ubijen 1944.

VIŠNJIĆ BRDO

1. Maravić Ilije Dušan, 1925, G. Dubrave, seljak, Srbin. Stupio u NOB 18. 6. 1943. Poginuo kao borac 8. div. u borbi na Veljunu 18. 8. 1944.

2. Višnjić Sime Nikola, 1925, G. Dubrave, seljak, Srbin. Stupio u NOB 1943, borac 12. slavonske divizije. Poginuo od granate 1944.

3. Višnjić Đure Vajo, 1925, G. Dubrave, seljak, Srbin. Stupio u NOB 1942, borac Minerske čete. Poginuo prilikom podmetanja mine na pruzi kod Oštarija 3. 4. 1943.

4. Višnjić Đure Rafajlo, 1908, G. Dubrave, radnik, Srbin. Stupio u NOB 1941, komesar 1. proleterske čete na Kordunu, član KPJ od 1938. Poginuo 14. maja 1942. pri proboju iz ustaškog obruča na Petrovoj gori.

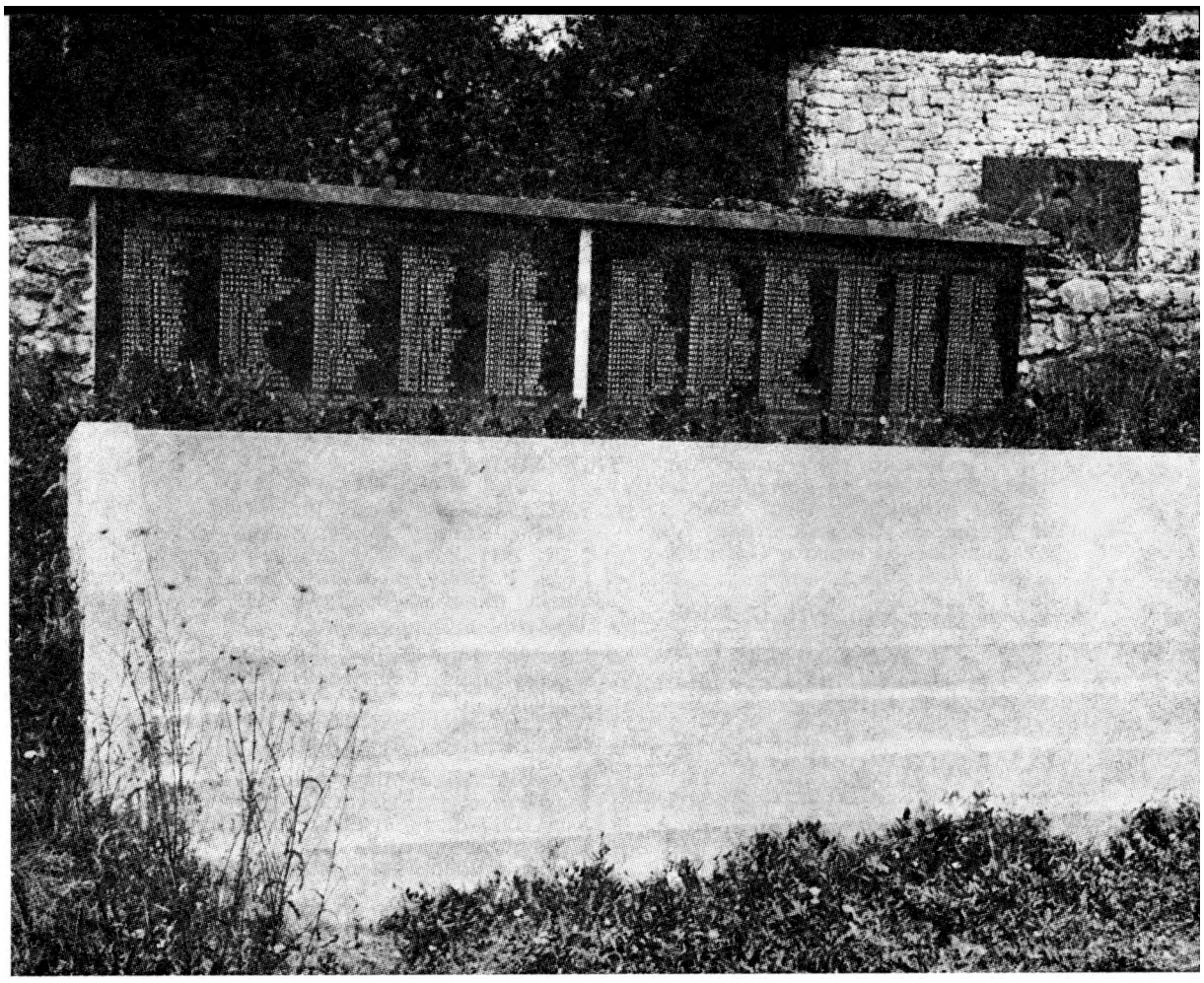

Spomenik palih boraca i ŽFT u Gornjim Dubravama.

VUCELICI — JUSIĆI

1. Karapandža Sime Simo, 1920, G. Dubrave, student prava, Srbin. Stupio u NOB augusta 1941, organizator ustanka u Dubravama i član KPJ od 1941. Poginuo kao komesar odreda u Konjicu (Bosna) 1943.
2. Vucelić Mile Simo, 1923, G. Dubrave, seljak, Srbin. Stupio u NOB marta 1943, borac 8. divizije. Poginuo kod Brloga (Lika) 5. 4. 1943.
3. Vucelić Rade Vojo, 1926, G. Dubrave, seljak, Srbin. Stupio u NOB 2. 10. 1942. Poginuo kao borac 8. div. na Globornićkom mostu kod G. Dubrava 1. *è.* 1943.

VUCELICI

1. Mamula Marka Petar, 1907, Gomirje, želj. radnik, Srbin. Stupio u NOB 1941, borac Dubravskog odreda. Član KPJ od 1939. Uhapšen u G. Dubravama od domobrana i otpremljen u Karlovac gdje je strijeljan jula 1942.
2. Zatezalo Milanka Nedeljko, 1920, G. Dubrave, trgovac, Srbin. Stupio u NOB 15. 2. 1942. Clan OK SKOJ-a i sekretar KK SKOJ-a Bosiljevo. Poginuo kao komesar 3. bat. Muslimanske brigade 8. div. u Cazinu 8. novembra 1944.
3. Zatezalo Petra Simo, 1919, G. Dubrave, mesar. Srbin. Stupio u NOB 1941. Poginuo kao zamjenik

komandanta 3. bat. 8. div. kod Hrastovice 25. 11. 1943.

4. Zatezalo Milanka Veljko, 1922, G. Dubrave, zanatlija, Srbin. Stupio u NOB 10. 11. 1941. Poginuo kao komandant omladinskog bat. 8. div. na Raletini 6. 2. 1945.

ZATEZALI — ŠKERIĆI

1. Zatezalo Nikole Petar, 1917, G. Dubrave, žandar, kaplar, Srbin. Stupio u NOB 20. 7. 1941, borac Dubravskog odreda. Poginuo prilikom postavljanja mine na pruzi pod Krpelom 7. 11. 1941.
2. Zatezalo Steve Dušan, 1926, G. Dubrave, seljak, Srbin. Stupio u NOB 12. 9. 1942. Poginuo kao delegat voda 1. brigade 8. div. kod Cetingrada 10. 11. 1942.
3. Zatezalo Milanka Rade, 1899, G. Dubrave, trgovački putnik, Srbin. Stupio u NOB 1941, član NOO Škerići. Član KPJ od 1934. Strije-

ljale ga ustaše u G. Dubravama 25. 11. 1943.

4. Zatezalo Đure Stevo, 1925, G. Dubrave, seljak, Srbin. Stupio u NOB 23. 2. 1943. Borac 8. div. Poginuo u G. Dubravama 5. 6. 1944.

PONIKVE

BUSIĆI

1. Bolanović Kate Mile, 1924, Primišlje, seljak, Srbin. Stupio u NOB januara 1942, borac 8. div. Poginuo kod Perjasice 1943.
2. Busić Sime Pero, 1924, učenik, Srbin. Stupio u NOB marta 1942, borac Dubravske čete. Poginuo kod Perjasice juna 1942.
3. Busić Mile Simo, 1919, Busići, seljak, Srbin. Stupio u NOB februara 1942, borac Dubravskog odreda. Poginuo kao borac 8. div. na Kordunu 1943.
4. Vignjević Tadije Mile, 1918, seljak, Srbin. Stupio u NOB novembra 1941, borac Dubravskog odreda. Poginuo kao komandir voda 8. div. u Carevu Polju kod Josipdola septembra 1943.

IVKOVIČI

1. Dadasović Bože Božo, 1911, Ivkovići, seljak, Srbin. Stupio u NOB marta 1942, borac Gomirske čete. Ubile ga ustaše u Ponikvama aprila 1943.
2. Ivković Đoke Jovo, 1901, Ivkovići, radnik, Srbin. Stupio u NOB 1942, borac Karlovačkog odreda. Poginuo u Vinici kod Novog Mesta aprila 1943.
3. Radović Đure Đuro, 1919, Ivkovići, seljak, Srbin. Stupio u NOB marta 1942, borac Dubravskog od reda. Poginuo kao borac 8. div. kod Primišlja septembra 1943.

JURJEVIĆI

1. Jurjević Rade Đuro, 1912, Jurjevići, kovač, Srbin. Stupio u NOB decembra 1941, borac Dubravskog odreda. Poginuo u borbi sa Talijanima kod Perjasice marta 1942.

KAMENSKO

1. Pavlović Gnjate Niko, 1913, Kamensko, seljak, Srbin. Stupio u NOV februara 1943. Ubile ga ustaše u Kamenskom augusta 1944.
2. Pavlović Mile Nikola, 1913, Kamensko, seljak, Srbin. Stupio u NOB septembra 1942, borac Dubravske čete. Poginuo kao borac 13. div. kod Grobnika maja 1945.

KUŠICI

1. Kušić Sime Božo, 1904, Kušići, seljak, Srbin. Stupio u NOB decembra 1941, borac Dubravskog odreda. Zarobili ga Talijani i strijeljali na Grobničkom polju kraj Rijeke februara 1942.
2. Kušić Vaje Dušan, 1906, Kušići, seljak, Srbin. Stupio u NOB novembra 1942, odbornik NOO za selo Kušiće. Uhvatile ga ustaše i strijeljale u Bosancima februara 1943.
3. Kušić Bože Ignjatije, 1923, Kušići, seljak, Srbin. Stupio u NOB jeseni 1942, borac 8. div. Poginuo kao komandir voda 8. div. na Veljunu decembra 1944.
4. Kušić Đoke Simo, 1921, Kušići, pitomac vojne akad. Srbin. Stupio u NOB 1941. Poginuo kao komandant bat. Karlovačke brigade kod Turopolja 21. januara 1945.

PONIKVE CENTAR

1. Ivković Rade Milan, Centar, obućar, Srbin. Stupio u NOB aprila 1942, borac Dubravskog odreda. Poginuo kao borac Dubravske čete u Novom Vinodolu marta 1943.
2. Ivković Nikole Nikola, 1924, Centar, seljak, Srbin. Stupio u NOB maja 1942, borac Dubravskog odreda (čete). Poginuo u Bosiljevu augusta 1943.

3. Ivković Mile Rade, 1921, Centar, pitomac, Srbin. Stupio u NOB 1941, borac Dubravskog odreda. Pao u borbi s ustašama kao komandant Karlovačkog odreda u Ponikvama 27. 1. 19457

4. Lalić Bože Dušan, 1920, Centar, pitomac podoficirske škole. Srbin. Stupio u NOB novembra 1941, borac Dubravskog odreda. Poginuo kao komandir voda 3. div. u borbi na Drenovači februara 1943.

5. Lalić Petra Nikola, 1911, Centar, podoficir, Srbin. Stupio u NOB novembra 1941, borac Dubravskog odreda. Umro od tifusa kao komandir odjeljenja Dubravske čete u Ponikvama u proljeće 1943.

6. Popov Petra Pavao, 1926, Banija, učenik, Rus — Centar. Stupio u NOB marta 1942, borac Dubravske čete. Ubile ga ustaše na Kordunu 21. 1. 1943.

ŠIMRAKOVICA — PRTENJACI

1. Busić Miloša Cvjetko, 1921, Šimrakovica. Politički radnik, Srbin. Stupio u NOB 14. 12. 1941. Ubili ga četnici u Vi tun ju 19. 7. 1943.

2. Busić Tode Dušan, 1909, šimrakovica, seljak, Srbin. Stupio u NOB jula 1944, borac 13. Primorsko-goranske divizije. Zabunom ga ubili partizani iz zasjede kod Kamenskog maja 1945.

VIGNJEVIĆI

1. Vignjević Rade Bogdan, 1917, Vignjevići, agronom, Srbin. Stupio u NOB septembra 1944. Ranjen kao borac 8. div. na Maglić Vrhu kod Rakovice i od posljedica umro u Slunju 10. 4. 1945.

2. Vignjević Nikole Milan, 1919, Vignjevići, seljak, Srbin. Stupio u NOB februara 1942, borac Dubravskog odreda. Poginuo kod G. Dubrava aprila 1942.

3. Vignjević Bože Mile, 1922, Vignjevići, seljak, Srbin. Stupio u NOB decembra 1944, borac 13. primorsko-goranske divizije. Poginuo u Lokvama aprila 1945.

Žrtve fašističkog terora i rata s područja Općine Gornje Dubrave 1941-1945.

DONJE DUBRAVE

DONJI ZATEZALI

1. MIRIČ Tadije MIHAJLO, 1925, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše kod kuće oktobra 1943. i odvele u Staru Gradišku te Jasenovac gdje su ga ubile novembra 1943.

2. MIRIĆ rođ. Zatezalo Todora SIMICA, 1911, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Karlovcu 1942.

3. ZATEZALO Todora DUŠAN, 1908, bravar, Srbin. Strijeljali ga Nijemci u Kraljevu oktobra 1941.

4. ZATEZALO Todora ĐURO, 1926, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Dugoj Gori februara 1945, odvele u Karlovac i nakon mučenja zaklale u šumi Kozjača marta 1945.

5. ZATEZALO Nikole ĐURO, 1903, željezničar, Srbin. Uhvatile ga ustaše i nakon mučenja objesile u Karlovcu 7. 4. 1943.

6. ZATEZALO rođ. Mirić ĐURE MARTA, 1900, Mirići, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u D. Zatezalima 6. januara 1944.
7. ZATEZALO Nikole MIHAJLO, 1907, Arambaša, seljak, Srbin. Uhvatili ga Nijemci u D. Zatezalima februara 1945. i predali ustašama u Generalski Stol koje su ga nakon mučenja objesile u Galgama kod Ogulina marta 1945.
8. ZATEZALO Sime MIHAJLO, 1904, željezničar, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Karlovcu jula 1941. i odvele u ustaški logor Danicu (Koprivnica) a zatim u Jadovno gdje je nakon mučenja zaklan i bačen u jamu jula 1941.
9. ZATEZALO Stojana MILADIN, 1905, željezničar, Srbin. Strijeljali ga Nijemci u Kraljevu oktobra 1941.
10. ZATEZALO rod. Kaluđerović Dane MILICA, 1914, Kaluđeri, gostioničarka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše kod kuće aprila 1942. i odvele u Generalski Stol, zatim u Jasenovac gdje su je nakon mučenja zaklale 1942.
11. ZATEZALO Đure MILICA, 1898, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše jula 1944. u Generalskom Stolu i odvele u Karlovac. Poslije mučenja ubijena batom u Zvečaju jula 1944.
12. ZATEZALO Alekse NIKOLA, 1863, seljak, Srbin. Bježeći ispred ustaša ranjen aprila 1944, nakon nekoliko dana umro od zadobijenih rana.
13. ZATEZALO Ignjatije RADE, 1914, gostioničar, Srbin. Uhvatile ga ustaše kod kuće aprila 1942. i odvele u Generalski Stol, a zatim u ustaški logor Jasenovac fdje su ga nakon mučenja zalale 1942.
14. ZATEZALO Đure SIMO, 1896, željezničar, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Vinkovcima juna 1941. i odvele u ustaški logor Danicu (Koprivnica), a zatim u Jadovno gdje je zaklan i bačen u jamu na Velebitu jula 1941.
15. ZATEZALO Mihajla TODOR, 1896, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Ponikvama 27. 1. 1945.

GORNJI ZATEZALI

1. MIKAŠINOVIĆ Race MILE, 1901, lugar, Srbin. Zaklale ga ustaše Stipetići u G. Dubravama februara 1942.
2. ZATEZALO Milana ANĐA, 1909, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Perjasici 1943.
3. ZATEZALO Đoke MILE, 1908, željezničar, Srbin. Strijeljali ga Nijemci u Kraljevu oktobra 1941.
4. ZATEZALO Tode PETAR, 1895, željezničar, Srbin. Uhvatile ga ustaše i ubile u ustaškom logoru Jadovno na Velebitu jula 1941.
5. ZATEZALO Tode SIMO, 1893, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Ogulinu juna 1941. i odvele u ustaški logor Danicu (Koprivnica), a zatim u Jadovno gdje je nakon mučenja zaklan na Velebitu jula 1941.
6. ZATEZALO Nikole TODOR, 1901, radnik, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće 8. 11. 1943.
7. ZATEZALO Race TODOR, 1898, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Ogulinu juna 1941, i odvele u ustaški logor Danicu (Koprivnica) a zatim u Jadovno gdje je nakon mučenja zaklan na Velebitu jula 1941.

JAKOVICI

1. GACEŠA Kate NIKOLA, 1911, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u D. Dubravama 5. 10. 1941. i odvele u Karlovac te u ustaški logor Jasenovac gdje su ga$_x$ ubile novembra 1941.
2. JAKOVIĆ Race BOZO, 1923, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u D. Dubravama 5. 10. 1941. i odvele u Karlovac te u ustaški logor Jasenovac gdje su ga ubile novembra 1941.
3. JAKOVIĆ Đure DANICA, 1922, seljanka, Srpkinja. Poginula u D.

Dubravama od neprijateljske artiljerije septembra 1943.

4. JAKOVIĆ Rade DUŠAN, 1910, željezničar, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Srpskim Moravicama i nakon mučenja zaklale u Ogulinu juna 1941.
5. JAKOVIĆ Jandre ĐURO, 1909, radnik na željeznici, Srbin. Uhvatile ga ustaše u D. Dubravama 5. 10. 1941. i odvele u Karlovac, te u ustaški logor Jasenovac gdje su ga ubile novembra 1941.
6. JAKOVIĆ Save ĐURO, 1895, željezničar, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Generalskom Stolu juna 1941. i odvele u logor Danicu (Koprivnica) a zatim u Jadovno na Velebitu gdje je zaklan jula 1941.
7. JAKOVIĆ Mihajla MIHAJLO. 1915, radnik, u kamenolomu, Srbin. Uhvatile ga ustaše u D. Dubravama 5. 10. 1941 i odvele u Karlovac, te u ustaški logor Jasenovac gdje su ga ubile novembra 1941.
8. JAKOVIĆ Sime MIHAJLO, 1894, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u D. Dubravama 5. 10. 1941. i odvele u Karlovac, te u ustaški)ogor Jasenovac gdje su ga ubile novembra 1941.

JAKO VIĆ I—BOJANIĆI

1. REBIĆ Milanka BOŽO, 1904, kondukter na željeznici, Srbin. Strijeljali ga Nijemci u Kraljevu oktobra 1941.
2. REBIĆ Mihajla MICE DRAGICA, 1924, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u D. Dubravama maja 1945.
3. REBIĆ rođ. Višnjić Race MARTA, 1885, Kukici, seljanka, Srpkinja. Strijeljali je Nijemci u D. Dubravama septembra 1943.
4. REBIĆ Đure MIHAJLO, 1889, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u D. Dubravama 5. 10. 1941. i odvele u Karlovac te u ustaški logor Jasenovac gdje su ga ubile novembra 1941.

JAKOVIĆI—BRĐANI

1. DERETA Petra MILAN, 1915, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 5. 10. 1941. u D. Dubravama i odvele u Karlovac, te u logor Jasenovac gdje je ubijen novembra 1941.
2. JAKOVIĆ Sime ĐURO, 1886, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše i ubile u D. Dubravama februara 1944.
3. JAKOVIĆ Đure GOJKO, 1905, mesar, Srbin. Strijeljali ga Nijemci u D. Dubravama septembra 1943.
4. JAKOVIĆ Rade IGNJATIJE, 1916, seljak, Srbin. Uhvatili ga ustaše u D. Dubravama 5. 10. 1941. i odvele u Karlovac ,te u ustaški logor Jasenovac gdje su ga ubile novembra 1941.
5. JAKOVIĆ Rade MIHAJLO, 1914, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Dugoj Gori februara 1944. i odvele u Karlovac gdje je poslije mučenja zaklan marta 1945.
6. JAKOVIĆ S. Simo, 1888, seljak, Srbin. Strijeljali ga Nijemci u D. Dubravama i bacili u zapaljenu kuću septembra 1943.
7. JANJANIN Đure NIKOLA, 1915, seljak. Srbin. Uhvatile ga ustaše u D. Dubravama 5. 10. 1941. odvele u Karlovac te u ustaški logor Jasenovac gdje su ga ubile novembra 1941.
8. JANJANIN Sime PETAR, 1899, željezničar, Srbin. Strijeljali ga Nijemci u D. Dubravama septembra 1943.
9. JANJANIN Petra SIMO, 1918, kovač, Srbin. Uhvatile ga ustaše u D. Dubravama 5. 10. 1941. i odvele u Karlovac te u ustaški logor Jasenovac gdje su ga ubile novembra 1941.
10. JAKOVIĆ Nikole MILADIN, 1897, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u D. Dubravama 5. 10. 1941. i odvele u Karlovac, te u ustaški logor Jasenovac gdje su ga ubile novembra 1941.
11. JAKOVIĆ Tode MILE, 1910, željezničar, Srbin. Uhvatile ga us-

taše i poslije mučenja zaklale u selu Gojaku oktobra 1942.

12. JAKOVIĆ Mihajla MILICA, 1912, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u D. Dubravama jula 1944. i odvele u Zvečaj — Bukovlje, gdje je poslije mučenja ubijena batom jula 1944.

13. JAKOVIĆ Đure NIKOLA, 1915. SAD, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u D. Dubravama 5. 10. 1941. i odvele u Karlovac te u ustaški logor Jasenovac gdje su ga ubile novembra 1941.

JAKOVIĆ I—KRŠIĆI

1. JAKOVIĆ Sime MIHAJLO, 1882, penzioner, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Ogulinu juna 1941. i odvele u ustaški logor Danica (Koprivnica) a zatim u Jadovno na Velebitu gdje je nakon mučenja zaklan juia 1941.

2. JANJANIN Ilije MILE, 1885, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u D. Dubravama 5. 10. 1941. i odvele u Karlovac, te u ustaški logor Jasenovac gdje su ga ubile novembra 1941.

3. MUNJAS Nikole BOŽO, 1921, Munjasi, seljak, Srbin. Strijeljali ga Nijemci u D. Dubravama septembra 1943.

4. MUNJAS Jevrema NIKOLA, 1886, Munjasi, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u D. Dubravama 5. 10. 1941. i odvele u Karlovac, te u ustaški logor u Jasenovac gdje je ubijen novembra 1941.

JAKOVIĆI — RAKIĆI

1. JAKOVIĆ Milanka ĐOKO, 1880, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u D. Dubravama 5. 10. 1941. i odvele u Karlovac, te u ustaški logor Jasenovac gdje su ga ubile novembra 1941.

2. JAKOVIĆ Petra ĐURO, 1918, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u D. Dubravama 5. 10. 1941. i odvele u Karlovac, te u ustaški logor Jasenovac gdje su ga ubile novembra 1941.

3. JAKOVIĆ rod. Vucelić Race MANDA, 1885, Jusići, seljanka, Srpkinja. Bacili je Nijemci živu u vatru u D. Dubravama septembra 1943.

4. JAKOVIĆ Laze MILE, 1907, željezničar, Srbin. Zaklale ga ustaše u Ogulinu juna 1941.

5. JAKOVIĆ Đoke NIKOLA, 1912 SAD, bravar, Srbin. Ubile ga ustaše u Karlovcu 1941.

6. REBIĆ Sime DUŠAN, 1916, željezničar, Srbin. Strijeljali ga Nijemci u Kraljevu oktobra 1941.

7. REBIĆ Sime ĐURO, 1906, bravar, Srbin. Uhvatile ga ustaše i ubile u Karlovcu 1941.

8. REBIĆ Nikole PETAR, 1865, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u D. Dubravama januara 1944.

9. REBIĆ Pante PETAR, 1915, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u D. Dubravama 5. 10. 1941. i odvele u Karlovac te u ustaški logor Jasenovac gdje su ga ubile novembra 1941.

10. REBIĆ Rade SIMO, 1870, penzioner, Srbin. Uhvatile ga ustaše u D. Dubravama 5. 10. 1941. i odvele u Karlovac te u ustaški logor Jasenovac gdje su ga ubile novembra 1941.

JANJANI

1. JANJANIN Bože DUŠAN, 1909, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u D. Dubravama 5. 10. 1941. i odvele u Karlovac te u ustaški logor Jasenovac gdje su ga ubile novembra 1941.

2. JANJANIN Mihajla LAZO, 1909, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u D. Dubravama 5. 10. 1941. i odvele u Karlovac, te u ustaški logor Jasenovac gdje su ga ubile novembra 1941.

3. JANJANIN Bože PAVAO, 1905, radnik na željeznici, Srbin. Uhvatile ga ustaše u D. Dubravama

5. 10. 1941. i odvele u Karlovac, te u ustaški logor Jasenovac gdje su ga ubile novembra 1941.

4. JANJANIN Đure PETAR, 1898, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u D. Dubravama 5. 10. 1941. i odvele u Karlovac te u ustaški logor Jasenovac gdje su ga ubile novembra 1941.

5. JANJANIN Bože SAVA, radnik na željeznici, Srbin. Uhvatile ga ustaše u D. Dubravama 5. 10. 1941. i odvele u Karlovac, te u ustaški logor Jasenovac gdje su ga ubile novembra 1941.

6. JANJANIN Mihajla TODOR, 1907, Janjani, željezničar, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Ogulinu i poslije zvjerskog mučenja zaklale na Gâlgama kod Ogulina juna 1941.

KUKICI

1. KUKIC Mile NIKOLA, 1891, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Jadovnu na Velebitu jula 1941.

2. KUKIC Steve NIKOLA, 1861, penzioner, Srbin. Ubile ga ustaše u Karlovcu 1941.

3. KUKIC Timotije PAVAO, 1913, željezničar, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Karlovcu 1. maja 1941, i odvele u ustaški logor »Danica« (Koprivnica) a zatim u Jadovno na Velebitu gdje su ga ubile jula 1941.

4. PRTLJAGA Nikole ĐURO, 1891, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Tounju i zaklale 1941.

5. PRTLJAGA Nikole MIHAJLO, 1894, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Potoku 1941. i ubile u Tounju 1941.

MIKAŠINOVIĆI

1. MIKAŠINOVIĆ Miče SIMO, 1898, željezničar, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće u Mikašinovićima aprila 1944.

2. MIKAŠINOVIĆ Steve MILE, 1905, željezničar, Srbin. Strijeljali ga Nijemci u Kraljevu oktobra 1941.

MIRIĆI

1. MIRIC rod. Zatezalo Miće ILINKA, 1897, D. Zatezali, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u D. Zatezalima 6. januara 1944.

2. MIRIC rod. Polovina Ljubiše MARTA, 1912, Gomirje, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u D. Dubravama aprila 1942, odvele u logor Jasenovac gdje je nakon mučenja zaklana 1942.

3. MIRIC Đure MIHAJLO, 1913, Mirići, kondukter na željeznici, Srbin. Uhapsile ga ustaše u vlaku za vrijeme vršenja službe u Banskom Grabovcu i ubile jula 1941.

4. MIRIC Petra OSTOJA, 1888, Mirići, penzioner, Srbin. Uhvatile ga ustaše i ubile u Karlovcu novembra 1941.

5. MIRIC Race SIMO, 1901, Mirići, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Ogulinu juna 1941 i odvele u ustaški logor Danicu (Koprivnica) a zatim u Jadovno gdje je nakon mučenja zaklan na Velebitu jula 1941.

PAPICI

1. PAPIC Đoke DUŠAN, 1922, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u D. Dubravama 5. 10. 1941. i odvele u Karlovac te u ustaški logor Jasenovac gdje su ga ubile novembra 1941.

2. PAPIC Petra ĐOKO, 1894, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše i poslije zvjerskog mučenja zaklale u selu Katići aprila 1945.

3. PAPIC Milete ĐURO, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u D. Dubravama 5. 10. 1941. i odvele u Karlovac te u ustaški logor Jasenovac gdje su ga ubile novembra 1941.

4. PAPIC Trifuna ĐURO, 1920, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u D. Dubravama 5. 10. 1941. i odvele u Karlovac, te u ustaški logor Jasenovac gdje su ga ubile novembra 1941.

5. PAPIĆ Trifuna MILAN, 1930, dijete, Srbin. Ubijen u bijegu od Nijemaca u D. Dubravama septembra 1944.
6. PAPIĆ Mane MILE, 1896, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u D. Dubravama 5. 10. 1941. i odvele u Karlovac, te u ustaški logor Jasenovac gdje su ga ubile novembra 1941.
7. PAPIĆ Mihajla PETAR, 1888, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u D. Dubravama 5. 10. 1941. i odvele u Karlovac te u ustaški logor Jasenovac gdje su ga ubile novembra 1941.
8. PAPIĆ Trivuna PETAR, 1927, seljak, Srbin. Umro od posljedica ranjavanja u D. Dubravama 15. 7. 1944.

REBIĆI

1. REBIĆ Mile ĐURO, 1908, željezničar, Srbin. Uhvatile ga ustaše i poslije mučenja zaklale na Galgama kod Ogulina juna 1941.
2. REBIĆ Đoke SMILJA, 1890, seljanka, Srpkinja. Poginula od topovske granate u D. Dubravama 1945.

VUCELIĆI — POŽARI

1. VUCELIĆ Sime NIKOLA, 1888, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše i poslije mučenja zaklale u D. Dubravama septembra 1943.
2. VUCELIĆ Race SIMO, 1884, seljak, Srbin. Strijeljali ga Talijani u D. Dubravama septembra 1942.

GORNJE DUBRAVE

GOJAK

1. MIKAŠINOVIĆ Bože PETAR, 1895, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Gojaku 3. 4. 1942.
2. MIKAŠINOVIĆ Bože SMILJA, 1898, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Gojaku 14. 1. 1944.
3. MUNJAS Nikole SIMO, 1887, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Gojaku i odvele u Ogulin te u logor »Danica« (Koprivnica) pa u Jadovno gdje su ga ubile jula 1941.
4. MUNJAS Miladina SMILJA, 1907, seljanka, Srpkinja. Uhvatili je Nijemci u Gojaku 27. 1. 1945. i predali ustašama u Ogulinu koje su je ubile 2. 3. 1945.
5. MUNJAS Đoke TODOR, 1901, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u G. Dubravama i odvele u Ogulin, a zatim u logor Danica (Koprivnica) pa u Jadovno gdje su ga ubile jula 1941.
6. ŠUMONJA Tode ĐURO, 1894, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Ogulinu juna 1941. i odvele u logor Danica (Koprivnica), a zatim u Jadovno gdje su ga ubile jula 1941.
7. VIŠNJIĆ Jevrema BOŽICA, Lalić Dol, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Gojaku marta 1945.
8. VIŠNJIĆ Blaža BOŽO, 1905, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Gojaku 10. 1. 1945.
9. VIŠNJIĆ Mile ĐOKO, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Gojaku 2. 4. 1942.
10. VIŠNJIĆ Bože ĐURO, 1875, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Gojaku 28. 12. 1944.
11. VIŠNJIĆ Mihajla ĐURO, 1912, žandar, Srbin. Nestao u Srbiji 1941.
12. VIŠNJIĆ Nikole ĐURO, 1880, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ogulinu 14. 9. 1943.
13. VIŠNJIĆ Sime MILE, 1905, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ogulinu 2. 3. 1945.
14. VIŠNJIĆ Mile NIKOLA, 1909, seljak, Srbin. Zarobljen na granici i odveden u logor u Njemačku gdje je umro 1942.
15. VIŠNJIĆ Radovana NIKOLA, 1902, željezničar, Srbin. Ubile ga ustaše u Ogulinu 1941.

16. VIŠNJIĆ Save NIKOLA, 1904, željezničar, Srbin. Ubile ga ustaše u Ogulinu 1941.
17. VIŠNJIĆ Miladina OSTOJA, 1908, žandar, Srbin. Nestao u Srbiji 1941.
18. VIŠNJIĆ Mihajla PETAR, 1904, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Gojaku 21. 2. 1945. i ubile u Ogulinu 2. 3. 1945.
19. VIŠNJIĆ Mile PETAR, 1901, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Gojaku i ubile u Ogulinu 21. 2. 1945.
20. VIŠNJIĆ Rade RADE, 1888, tokar, Srbin. Ubile ga ustaše u Gojaku 10. 1. 1945.
21. VIŠNJIĆ SAVA, 1864, Ponikve, seljanka. Srpkinja. Ubile je ustaše u Gojaku 14. 1. 1944.
22. VIŠNJIĆ Đoke SAVO, 1908, cestar, Srbin. Ubile ga ustaše u Ogulinu 28. 7. 1941.
23. VIŠNJIĆ Mile SIMO, 1906, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ogulinu jula 1941. ?
24. VIŠNJIĆ Smilja, 1868, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Gojaku 14. 1. 1944.
25. VIŠNJIĆ Smilja, 1888, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Ogulinu 14. 1. 1945.
26. VIŠNJIĆ Milete SMILJA, 1899, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Ogulinu 14. 1. 1944.

GLADNO BRDO

1. ALAGIĆ ĐURO, 1881, sveštenik, Srbin. Ubile ga ustaše na Galgama kod Ogulina jula 1941.
2. JAKOVIĆ Đure LAZO, radnik, Srbin, 1907. Uhvatile ga ustaše u G. Dubravama i odvele u Ogulin 6. 6. 1941. a zatim u logor »Danicu«, (Koprivnica) te ustaški logor^ Jadovno gdje je ubijen jula
3. JAKOVIĆ Đure MIHAJLO, 1900, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 7. 4. 1943. i sprovele u ustaški logor Sisak gdje su ga ubile 13. 8. 1943.
4. JAKOVIĆ Đure NIKOLA, 1902, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u G. Dubravama i odvele u Ogulin 6. 6. 1941, a zatim u Jadovno na Velebit gdje su ga ubile jula 1941.
5. MUTIĆ MARKO, 1899, učitelj, Srbin. Uhvatile ga ustaše u G. Dubravama i ubile na Galgama kod Ogulina jula 1941.
6. VIŠNJIĆ Marka DUKA, 1870, seljanka, Srpkinja. Strijeljali je Nijemci u G. Dubravama 6. 1. 1944.
7. VIŠNJIĆ Nikole JELENA, 1853, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u G. Dubravama 7. 4. 1943. i sprovele u ustaški logor Sisak gdje je umrla 28. 8. 1944.
8. VIŠNJIĆ Petra MILAN, 1942, dijete, Srbin. Uhvatile ga ustaše u G. Dubravama 7. 4. 1943. i odvele u logor Sisak gdje je umro 12.8. 1943.
9. VIŠNJIĆ Đure PETAR, 1897, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani u G. Dubravama 30. 12. 1942.

JANJANI

1. JANJANIN Mihajla GOJKO, 1909, kapetan. Srbin. Ubile ga ustaše 5. maja 1941. u Rečićkoj šumi kod Karlovca.
2. JANJANIN Laze MILAN, 1942, dijete, Srbin. Uhvatile ga ustaše u G. Dubravama 7. 4. 1943. i sprovele u logor Sisak gdje su ga ubile 20. 9. 1943.
3. JANJANIN Trivuna SIMICA, 1875, seljanka, Srpkinja. Uhvaćena u G. Dubravama 7. 4. 1943. i odvedena u logor Sisak gdje je umrla 20. 8. **1943**.
4. MIKAŠINOVIĆ Ilije IKA, 1913, seljanka, Srpkinja. Talijani je mučili i od posljedica umrla 1942.

5. MIKAŠINOVIĆ Rafajla ILIJA, 1881, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u G. Dubravama 7. 4. 1943. prilikom transportiranja za logor Sisak izboden noževima i umro od zadobivenih rana u bolnici u Zagrebu 12. 4. 1943.

KALUĐEROVIĆI

1. KALUĐEROVIĆ Rade MARA, 1922, seljanka, Srpkinja. Poginula od bombardiranja iz neprijateljskog aviona u G. Dubravama 20.10. 1943.
2. KALUĐEROVIĆ Laze RADE, 1894, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u G. Dubravama i odvele u Ogulin 6. 6. 1941., a zatim u Jadovno na Velebitu gdje su ga ubile jula 1941.

KARAPANDŽE

1. KARAPANDŽA Tode DUKA, 1901, seljak, Srbin. Uhvatili ga Nijemci u Dugoj Gori 18. 1. 1945. i strijeljali ga ustaše u Karlovcu 1945.
2. KARAPANDŽA Steve ILINKA, 1886, Janjani, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u G. Dubravama 12.1. 1945.
3. KARAPANDŽA Sime JANJA, 1876, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u G. Dubravama 7. 4. 1943. i odvele u ustaški logor Sisak gdje je umrla 6. 6. 1943.
4. KARAPANDŽA Sime MARIJA, 1873, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u G. Dubravama 7. 4. 1943. i odvele u logor Sisak gdje je umrla 6. 5. 1943.
5. KARAPANDŽA Jove MIHAJLO, 1902, seljak, Srbin. G. Dubrave. Ubile ga ustaše u Zagrebu 1941.
6. KARAPANDŽA Rade MILOŠ, 1895, željezničar, Srbin. Uhapsile ga ustaše za vrijeme vršenja službe i ubile jula 1941. u Banskom Grabovcu.
7. KARAPANDŽA Sime PETAR, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u G. Dubravama 7. 4. 1943. i odvele u ustaški logor Sisak, gdje je umro 6. 5. 1943.
8. KARAPANDŽA Nikole SIMO, 1937, dijete, Srbin. Uhvatile ga ustaše u G. Dubravama 7. 4. 1943. i odvele u logor Sisak, gdje je umro 15. 7. 1943.

LALIĆ DOL

1 KUŠIĆ Rade DUŠAN, 1917, seljak, Srbin, ubile ga ustaše u Lalić Dolu 1943.
2. KUŠIĆ Rade DUŠAN, 1925, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Lalić Dolu 1943.
3. KUŠIĆ Vaje MILAN, 1922, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Lalić Dolu 5. 5. 1941, odvele u Ogulin, i bacile u Klečku jamu 6. maja 1941.
4. KUŠIĆ MARA, 1903, Perjasica, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Lalić Dolu 1945.
5. KUŠIĆ MAŠA, 1890, D. Dubrave, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Lalić Dolu 1945.
6. KUŠIĆ Jevrema RADE, 1891, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Lalić Dolu 5. 5. 1941. i odvele u Ogulin, ubile i bacile u Klečku jamu 6. maja 1941.
7. KUŠIĆ Rade RADE, 1934, dijete, Srbin. Poginuo nesretnim slučajem u Lalić Dolu 1943.
8. RADULOVIĆ Mile NIKOLA, 1930, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše-križari i poslije zvjerskog mučenja zaklale u Lalić Dolu, juna 1945.

MIKAŠINOVIĆI

1. MIKAŠINOVIĆ Mile ĐURO, 1904, strojovođa na želj. Srbin. Uhvatile ga ustaše u Karlovcu 15. 8. 1941. i odvele u ustaški logor Jadovno gdje su ga ubile augusta 1941.
2. MIKAŠINOVIĆ Miće ILIJA, 1873, penzioner, Srbin. Uhvatile ga ustaše u G. Dubravama 1941, a ubile u Ogulinu 1941.

3. MIKAŠINOVIĆ Trifuna MIHAJLO, 1880, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u srpskoj pravoslavnoj crkvi »Sv. Petka« u G. Dubravama 20. 12. 1944.

4. MIKAŠINOVIĆ Sime NIKOLA, 1879, op. pandur, Srbin. Ubile ga ustaše u G. Dubravama 21. 4. 1943.

5. MIKAŠINOVIĆ Jove RADE, 1910, seljak, Srbin. Umro od opekotina, koje je zadobio spašavajući zapaljene kuće 1941.

6. MIKAŠINOVIĆ Mihajla TODOR, 1911, zatv. stražar, Srbin. Uhvatile ga ustaše u G. Dubravama i odvele u Ogulin juna 1941, zatim u logor »Danicu« (Koprivnica) pa u Jadovno gdje su ga ubile jula 1941.

7. VIŠNJIĆ Steve JOSIF, 1900, opć. blagajnik, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Tounju, i odvele u Dugu Resu gdje su ga ubile 1941.

8. VIŠNJIĆ Nikole MANE, 1902, željezničar, Srbin. Strijeljali ga Nijemci u Kraljevu 1941.

9. ŠEPELJ Avrama DAKA, 1868, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Jasenovcu 1945.

10. ŠEPELJ Sime MILICA, 1895, seljanka, Srpkinja. Strijeljali je Nijemci u G. Dubravama 16. 1. 1944.

11. ŠEPELJ Milanka NIKOLA, 1881, opančar, Srbin. Uhvatile ga ustaše u G. Dubravama i ubile u Ogulinu 1941.

12. ŠEPELJ Milanka PETAR, 1883, seljak, Srbin. Poginuo od bombardiranja u Berlinu aprila 1945.

MIRICI — LUGANI

1. MIRIC Vasilja MARA, 1904, Karapandžići, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u Miričima i odvele u logor Sisak, gdje su je ubile 1943.

2. MIRIC Mile MILAN, 1914, željezničar, Si'bin. Strijeljali ga Nijemci u Kraljevu, 14. 10. 1941.

3. MIRIC Mihajla NIKOLA, 1888, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše jula 1941. u Ogulinu i poslije mučenja ubile i bacile u Klečku jamu kod Ogulina.

4. MIRIC Milovana NIKOLA, 1906, željezničar, Srbin. Strijeljali ga Nijemci u Kraljevu oktobra 1941.

5. MIRIC SMILJANA, 1888, G. Dubrave, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše kod kuće 7. 4. 1943. i odvele u ustaški logor u Sisak gdje je umrla 2. 8. 1943.

6. MIRIC Mileta TODE, 1908, pružni radnik, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće u selu 7. 4. 1943.

7. MUNJAS Nikole LAZO, 1871, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše kod kuće 7. 4. 1943. i odvele u ustaški logor Sisak gdje je umro 8. 5. 1943.

8. MUNJAS Nikole MARA, 1868, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše kod kuće 7. 4. 1943. i odvele u ustaški logor Sisak gdje je umrla 20. 8. 1943.

9. VIŠNJIĆ Race MILE, 1915, željezničar, Srbin. Zaklale ga ustaše i bacile u Klečku jamu kod Ogulina 29. 7. 1941.

10. VIŠNJIĆ Mileta SIMO, 1870, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše kod kuće 7. 4. 1943. i odvele u ustaški logor Sisak, gdje ie umro 16. 5. 1943.

11. ZATEZALO Rade RAFAJLO, 1904, Vucelići, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Miričima 21. 2. 1945.

12. ZATEZALO Rafajla SMILJA, 1926, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše kod kuće 7. 4. 1943. i odvele u ustaški logor Sisak gdje su je ubile.

MUNJASI

1. MUNJAS Mihajla MANE, 1914, željezničar, Srbin. Strijeljali ga Nijemci u Kraljevu 1941.

2. MUNJAS Rade MILADIN, 1916, policajac, Srbin. Strijeljali ga Nijemci u Beogradu 1942.

3. MUNJAS MILICA, 1875, Ponikve, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše kod kuće u Munjasima 28. 3. 1945.
4. MUNJAS Mile NIKOLA, 1922, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše kod kuće u Munjasima 27. 4. 1944.

PERICI

1. PERIC Đure ĐOKO, 1870, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše kod kuće 7. 4. 1943. i odvele u ustaški logor u Sisak gdje je umro 1943.
2. PERIC Bože CVIJETA, 1869, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše kod kuće 7. 4. 1943, i odvele u logor Sisak gdje je umrla 1.8. 1943.
3. PERIC Bože PETAR, 1905, željezničar, Srbin. Uhvatile ga ustaše 7. 7. 1941. Odveden u ustaški logor »Danica« (Koprivnica) a zatim u Jadovno na Velebitu gdje su ga zvjerski ubili.
4. PERIC Ilije SIMO, 1905, željezničar, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Zagrebu 1941. Nakon mučenja u zatvoru prognan u Beograd gdje je od posljedica mučenja umro 1943.
5. VIŠNJIĆ Petra SKAKAVAC, seljanka, Srpkinja. Nesmotrenošću partizana ubijena 1942.
6. VIŠNJIĆ Sime PAVA, 1880, seljanka, Srpkinja. Nesmotrenošću partizana ubijena 1942.

POPOVO SELO

1. MUNJAS Sime LAZO, 1910, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Popovu Selu 7. 4. 1942.
2. MUNJAS Nikole RADE, 1890, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Ogulinu 25. 7. 1941. i bacile u jamu pod Klekom 1941.
3. VIŠNJIĆ Smilje DUŠAN, 1914, seljak, Srbin. Umro od posljedica bolesti i iscrpljenosti koje je zadobio u fašističkom logoru u Njemačkoj 1945.
4. VIŠNJIĆ Miladina ĐOKO, 1900, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Ogulinu 7. 8. 1941. a drugi dan zaklale i bacile u Klečku jamu kod Ogulina.
5. VIŠNJIĆ Jose LAZO Lakan, 1880, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Ogulinu 7. 8. 1941, a drugi dan zaklale i bacile u Klečku jamu kod Ogulina.

REBIĆ GLAVICA

1. REBIC Vaje RADE, 1920, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u G. Dubravama 8. 11. 1944.
2. REBIC Đure VLADIMIR, 1920, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Dugoj Gori februara 1945. i odveli u Karlovac gdje su ga ubile.

TROŠMARIJA

1. KARIN GABRIJEL, 1892, Vinica, krojač, Slovenac. Poginuo od neprijateljske artiljerije u Trošmariji 8. 4. 1943.
2. LIPOVŠĆAK Jose DANE, 1925, seljak, Hrvat. Ubile ga ustaše u bijegu u Ponikvama 29. 1. 1945.
3. LIPOVŠĆAK Mike JURE, 1923, seljak. Hrvat. Poginuo prilikom bombardiranja u Njemačkoj 1945.
4. LIPOVŠĆAK Mije MIKO, 1902, seljak, Hrvat. Uhvatile ga ustaše u Generalskom Stolu juna 1944, i odvele u logor Jasenovac gdje je ubijen.
5. ŠTOKAN Bare DUBRAVKA, 1932, Vinica, dijete, Hrvatica. Poginula od neprijateljske artiljerije u Trošmariji 8. 4. 1943.

TUTOROVIĆI

1. IVKOVIĆ Nikole ĐURO, 1942, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u G. Dubravama 7. 4. 1943, lupajući mu glavom o kamen.
2. IVKOVIC Mihajla NIKOLA, 1910, radnik, Srbin. Ubile ga ustaše u G. Dubravama 21. 4. 1943.

I

3. IVKOVIĆ Mikole SMILJA, 1913, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u G. Dubravama 7. 4. 1943. G. Dubravama 7. 4. 1943. i odvele u ustaški logor Sisak gdje ie umro 7. 8. 1943.

VIŠNJIĆ BRDO

1. PROTIC Petra DUŠAN, 1912, radnik, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Ogulinu, ubile i bacile u Klečku jamu 1941.
2. PRTLJAGA Nikole SIMO, 1908, željezničar, Srbin. Uhvatile ga ustaše u G. Dubravama 1. 10. 1944, a strijeljale u Ogulinu 14. 10.1944.
3. PRTLJAGA Nikole ĐURO, 1897, željezničar, Srbin. Ubile ga ustaše u Belavićima kod Duge Rese maja 1941.
4. VIŠNJIĆ Marte ĐURO, 1904, pružni radnik, Srbin. Uhvatile ga ustaše u G. Dubravama juna 1941. i nakon mučenja ubile i bacile u Klečku jamu kod Ogulina 1941.
5. VIŠNJIĆ Nikole ĐURO, 1914, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u G. Dubravama 20. 12. 1944.
6. VIŠNJIĆ Mihajla TRIVE, 1895, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u G. Dubravama a ubile u Ogulinu 14. 10. 1944.
7. VIŠNJIĆ Duke VAJO, 1894, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u G. Dubravama a ubile u Ogulinu 14. 10. 1944.

VUCELICI — JUSIĆI

1. MUNJAS Nikole NIKOLA, 1897, desetar pruge, Srbin. Ubile ga ustaše kod Globorničkog mosta 9. 6. 1944.
2. VUCELIC Mihajla DANE, 1879, radnik, Srbin. Uhvatile ga ustaše u G. Dubravama 1. 10. 1944. i odvele u Ogulin gdje su ga ubile 12. 10. 1944.
3. VUCELIC Todora ĐURO, 1861, seljak, Srbin. Strijeljali ga Nijemci u G. Dubravama 14. 1.1944.
4. VUCELIC Milete ILIJA, 1877, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u
5. VUCELIC Laze NIKOLA, 1897, željezničar, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Ogulinu 29. 7. 1941. i odvele u ustaški logor Jadovno gdje je ubijen.
6. VUCELIC Milana PETAR, 1926, seljak, Srbin. Ubili ga četnici Miče šušnjara u G. Dubravama prilikom postavljanja zasjede partizanskom obavještajcu Radi Višnjiću »Čobanu« 20. 12. 1943.
7. VUCELIC Ilije RADE, 1908, radnik, Srbin. Uhvatile ga ustaše u G. Dubravama 1. 10. 1944. i odvele u Ogulin gdje je ubijen 14. 10. 1944.
8. VUCELIC Vasilija RADE, 1895, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u G. Dubravama maja 1941, i odvele u Ogulin a zatim u Jadovno na Velebitu gdje je ubijen 1941.
9. VUCELIC Sime VIDA, 1920, student, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u Zagrebu i odvele u ustaški logor Jasenovac gdje je umrla 1943.

VUCELICI

1. ŠEPELJ Bože SIMICA, 1891, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u G. Dubravama 20. 10. 1943.
2. VIŠNJIĆ Jose ĐURO, 1904, željezničar, Srbin. Strijeljali ga Nijemci u Kraljevu 1941.
3. VUCELIĆ Rade BOŽO, 1902, željezničar, Srbin. Strijeljali ga Nijemci u Kraljevu 1941.
4. VUCELIĆ Duke SAVA, 1868, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u G. Dubravama 7. 4. 1943. i odvele u ustaški logor Sisak, gdje je umrla 13. 7. 1943.
5. VUCELIC STOJA, 1868, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u G. Dubravama 7. 4. 1943. i odvele u ustaški logor Sisak gdje je umrla 7. 6. 1943.

6. ZATEZALO Simeuna BRANKO, 1900, G. Dubrave, željezničar, Srbin. Ubile ga ustaše u Belavićima kod Duge Rese maja 1941.
7. ZATEZALO Petra DUŠAN, 1906, G. Dubrave, pružni radnik, Srbin. Uhvatile ga ustaše u G. Dubrava- 1. 10. 1944. i odvele u Ogulin gdje su ga ubile 14. 10. 1944.
8. ZATEZALO Nikole ĐURO, 1900, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u G. Dubravama 23. 2. 1945.
9. ZATEZALO MARTA, 1870, seljanka, Srpkinja. Umrla u ustaškom logoru Sisak 10. 8. 1943.
10. ZATEZALO Save NIKOLA, 1903. željezničar, Srbin. Strijeljali ga Nijemci u Kraljevu 1942.
11. ZATEZALO Nikole SAVA, 1866, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Vucelićima 7. 4. 1943. i odvele u ustaški logor Sisak gdje je umro 1943.

ZATEZALI — ŠKERICI

1. ZATEZALO Petra NIKOLA, 1907, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Ogulinu 15. 5. 1941. i ubile.
2. ZATEZALO Rafajla NIKOLA, 1882, kolar, Srbin. Uhvatile ga ustaše u G. Dubravama 7. 4. 1943. i odvele u ustaški logor Sisak gdje je umro 23. 8. 1943.
3. ZATEZALO Đure RACO, 1928, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u G. Dubravama 6. 1. 1944.

PONIKVE

MEDARI — BABICI

1. PAVLOVIĆ Nikole LJUBA, 1900, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Ponikvama 27. 1. 1945.
2. VIGNJEVIC Sime CVIJETA, 1870, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Ponikvama 10. 5. 1945.
3. VIGNJEVIC Tode MILKA, 1931, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Ponikvama augusta 1941.

BUSICI

1. BUSIC Nikole GNJATIJA, 1933, dijete, Srbin. Poginuo od zaostale bombe u Ponikvama septembra 1943.
2. BUSIC Miće JOVO, 1885, seljak, Srbin. Poginuo nesretnim slučajem u kući marta 1945.
3. BUSIC Sava MARICA, 1879, Bojanci, domaćica, Srpkinja. Ubile je ustaše u Ponikvama 28. 1. 1945.
4. BUSIC Jose MILE, 1888, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Lisini 2. 8. 1944.
5. BUSIC Svetozara NIKOLA, 1915, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u bolnici u Ogulinu i ubile pod Klekom u Ogulinu juna 1941.
6. BUSIC Mile RADE, 1920, zlatar, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Ponikvama i ubile pod Klekom u Ogulinu juna 1941.
7. BUSIC Đure SIMO, 1883, seljak, Srbin. Uhvatili ga i ubili Talijani u Ponikvama maja 1943.
8. BUSIC Nikole SIMO, 1938, dijete, Srbin. Promrzao u bijegu prema Bosiljevu i umro u Ponikvama decembra 1944.
9. BUSIC Svetozara SIMO, 1912, ugostitelj, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Ponikvama i ubile u Jadovnu na Velebitu jula 1941.
10. BUSIC Svetozara SVETOZAR, 1899, trgovac, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Ogulinu i ubile u Jadovnu na Velebitu jula 1941.
11. BUSIC Nikole VLADO, 1919, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ponikvama 28. 1. 1945.
12. LALIC Mile IGNJATIJE, 1907, radnik, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Ponikvama i odvele u Ogulin, gdje su ga ubile i bacile u Đulin ponor juna 1941.
13. MARAVIC Rade MILE, 1914, Maravići, radnik, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Zdihovu i zaklale 8. 8. 1944.

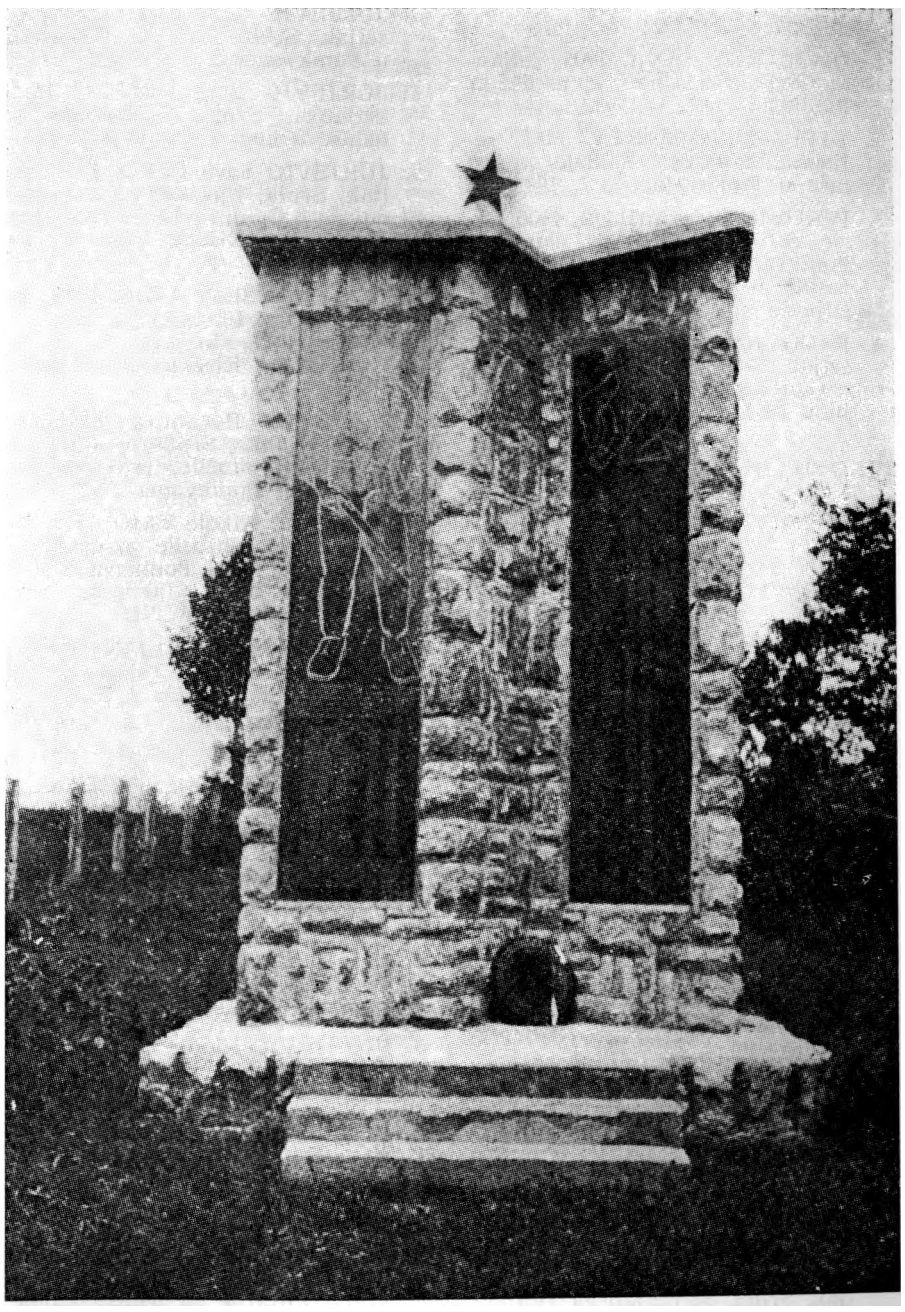

Spomenik palih boraca i ZFT u Ponikvama.

DIVIĆI

1. DIVIĆ Rade BOJA, 1903, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Ponikvama 19. 3. 1943.
2. DIVIĆ Luke MARTA, 1883, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Ponikvama 2. 2. 1945.
3. IVKOVIĆ Petra MILOŠ, 1900, oficir, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Ponikvama i odvele u Ogulin, a zatim u Jadovno na Velebitu gdje je ubijen juna 1941.
4. RADOVIĆ Filipa NIKOLA, 1878, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Ogulinu i objesile na Galgama juna 1941.

IVKOVIĆI

1. DADASOVIĆ Đ. SMILJA, 1894, Otok, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše i bacile u vatru u Ponikvama 2. 2. 1945.
2. IVKOVIĆ Mile LAZO, 1923, seljak, Srbin. Ubili ga četnici u Popovu Selu marta 1945.
3. TRBOVIĆ DRAGINJA, 1926, Drežnica, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Ponikvama 2. 2. 1945.

JURJEVIĆI

1. BUSIĆ Mile DUŠANKA, 1909, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Ponikvama 2. 2. 1945.
2. BUSIĆ Mile ĐORĐE, 1934, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Ponikvama 2. 2. 1945.
3. BUSIĆ Mile MILENKO, 1940, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Ponikvama 2. 2. 1945.
4. BUSIĆ Mile PETAR, 1944, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Ponikvama 2. 2. 1945.
5. JURJEVIć Sime BOGOMIR, 1901, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše i mučile, a zatim zaklale u Kušićima juna 1943.
6. JURJEVIĆ Tode ĐURO, 1875, seljak, Srbin. Strijeljali ga Talijani u Ponikvama jula 1942.
7. JURJEVIć Jakova MILE, 1873, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Ponikvama 2. 2. 1945.
8. JURJEVIĆ Bože MILICA, 1883, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u kući i spalile 2. 2. 1945.
9. JURJEVIĆ Save PERO, 1921, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše i odvele u Ogulin gdje je strijeljan i bačen u Klečku jamu aprila 1941.
10. JURJEVIĆ Sime RADE, 1896, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše i odvele u Ogulin gdje je zaklan i bačen u Klečku jamu maja 1941.
11. JURJEVIĆ Bogomira SMILJA, 1928, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše i mučile, umrla od posljedica u Ponikvama 2. 2. 1945.
12. JURJEVIĆ Nikole VAJO, 1919, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u šumi Osoj kraj Ponikava i strijeljale u šumi štakoruša kraj Popova Sela maja 1942.
13. KUŠIĆ Bože SMILJANA, 1904, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše i bacile u vatru 2. 2. 1945.

KAMENSKO

1. PAVLOVIć Stojana DUŠAN, 1913, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Kamenskom i odvele u Ogulin gdje je ubijen i bačen u Klečku jamu maja 1941.
2. PAVLOVIĆ Petra JOVAN, 1893, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Kamenskom i odvele u Ogulin gdje je ubijen i bačen u Klečku jamu augusta 1942.
3. VIGNJEVIĆ Nikole DUŠAN, 1924, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Kamenskom augusta 1944.
4. VIGNJEVIĆ Ilije SIMO, 1922, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani u Sušaku augusta 1941.

KUŠIĆI

1. KUŠIĆ Sime ĐURO, 1916, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše januara 1942. i mučile, umro od po-

sljedica u Ponikvama februara 1942.

2. KUŠIĆ Tode MARA, 1921, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše novembra 1943. i mučile i od posljedica umrla u Ponikvama januara 1944.
3. KUŠIĆ Mile MARIJA, 1918, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u Ponikvama i nakon mučenja ubile aprila 1943.
4. KUŠIĆ Nikole MILE, 1903, seljak, Srbin. Uhvatile je ustaše i odvele u Ogulin gdje je ubijen i bačen u Klečku jamu jula 1941.
5. KUŠIĆ Tode SAVA, 1888, Kukići, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u Ponikvama i nakon mučenja ubile aprila 1943.
6. KUŠIĆ Mile SIMO, 1868, Lalić Dol, seljak, Srbin. Strijeljali ga Talijani u Ponikvama augusta 1943.
7. KUŠIĆ Sime VAJO, 1926, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ogulinu jula 1941.
8. KUŠIĆ Vaje SIMO, 1899, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše i mučile 1941, umro od posljedica u Ponikvama jula 1942.

LALIĆI DONJI

1. LALIĆ Nikole MILICA, 1941, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Ponikvama 2. 2. 1945.
2. LALIĆ Nikole SMILJA, 1909, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Ponikvama 2. 2. 1945.
3. LALIC Nikole SMILJA, 1940, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Ponikvama 2. 2. 1945.

PAVLOVIĆI

1. KOSANOVIć DUŠKA, 1935, Drežnica, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Ponikvama 2. 2. 1945.
2. PAVLOVIĆ Đoke DANICA, 1924, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Ponikvama 2. 2. 1945.
3. PAVLOVIĆ Nikole ĐOKO, 1889, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani u Ponikvama septembra 1942.
4. PAVLOVIĆ Đoke MARICA, 1914, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Ponikvama 2. 2. 1945.
5. PAVLOVIĆ Vaje SARA, 1886, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Ponikvama 2. 2. 1945.
6. PAVLOVIĆ Đoke SMILJA, 1890, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Ponikvama 2. 2. 1945.
7. PAVLOVIĆ Đoke VLADE, 1911, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Ponikvama juna 1941. i odvele u Ogulin a potom u Jadovno gdje je ubijen 18. 8. 1941.
8. VUKELIĆ Ilije NEVENKA, 1935, Tuk, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Ponikvama 2. 2. 1945.
9. VUKELIĆ Ilije SIMO, 1941, Tuk, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Ponikvama 2. 2. 1945.

PONIKVE CENTAR

1. DIVIĆ Tode CVIJETA, 1882, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Ponikvama 2. 2. 1945.
2. DIVIĆ Tode RADE, 1883, seljak. Srbin. Ubile ga ustaše u Ponikvama 2. 2. 1945.
3. DIVIĆ Luke RADE, 1883, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ponikvama 2. 2. 1945.
4. IVKOVIĆ Stojana BOŽO, 1905, sudac, Srbin. Uhvatile ga ustaše augusta 1941. i odvele u ustaški logor Jadovno gdje je zvjerski ubijen 18. 8. 1941.
5. IVKOVIĆ Miloša JOVO, 1941, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u .Ponikvama 1943.
6. IVKOVIĆ Nikole NADA, 1929, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Ponikvama 2. 2. 1945.
7. IVKOVIĆ Stojana NIKOLA, 1907, službenik, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Ponikvama 13. 6. 1941. i odvele u Ogulin a zatim u Jadovno na Velebitu gdje je ubijen 1941.

8. IVKOVIĆ Nikole SAVICA, 1903, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Ponikvama 2. 2. 1945.
9. IVKOVIĆ Stojana SIMO, 1911, trgovac, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Ponikvama i odvele u Ogulin, a zatim u ustaški logor Jadovno gdje je ubijen 18. 8. 1941.
10. IVKOVIĆ Mile STOJAN, 1900, službenik, Srbin. Ubile ga ustaše u Jasenovcu 1941.
11. POPOV PETAR, 1895, Rusija, Rus, sveštenik. Ubijen na Kopaoniku od križara maja 1945.

VIGNJEVICI

1. VIGNJEVIĆ Sime BOJICA, 1909, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u G. Dubravama dok je nosila partizansku poštu i nakon mučenja ubile u Ribnjaku (Trošmarija) juna 1943.
2. VIGNJEVIĆ Sime BRANKO, 1935, dijete. Srbin. Ubili ga Talijani u Ponikvama jula 1942.
3. VIGNJEVIĆ Đure ILIJA, 1888, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Ponikvama 2. 2. 1945.
4. VIGNJEVIĆ Mitra LJUBA, 1887, Gomirje, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Ponikvama septembra 1943.
5. VIGNJEVIĆ Đure SAVA, 1890, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Ponikvama 2. 2. 1945.
6. VIGNJEVIĆ Mile SIMO, 1883, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Ponikvama i nakon zvjerskog mučenja ubile 1943.
7. VIGNJEVIĆ Nikole SIMO, 1943, dijete, Srbin. Promrzao u zbjegu prema Kamenskom i umro u Ponikvama novembra 1944.

VRKAŠICA

1. MARAVIĆ JANJA, 1900, Drežnica, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Ponikvama 2. 2. 1945.
2. PAVLOVIC Sime MARICA, 1943, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Ponikvama 2. 2. 1945.
3. PAVLOVIC Pere MILOŠ, 1933, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Ponikvama 2. 2. 1945.
4. PAVLOVIC Sime NIKICA, 1939, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Ponikvama 2. 2. 1945.

Nedeljko Višnjić

Poslijeratni razvoj područja općine Gornje Dubrave

Bivšu općinu Gornje Dubrave danas sačinjavaju četiri mjesne zajednice: Donje Dubrave, Gornje Dubrave, Trošmarija i Ponikve. Prema popisu stanovništva iz 1981. godine one zajedno imaju 1312 stanovnika. Sve četiri mjesne zajednice se ubrajaju u krug nerazvijenih, na području općine Ogulin.

Spomenik palih boraca 43. istarske divizije u Trošmariji.

Nepovoljna starosna struktura, neriješeni mnogi komunalni problemi, među kojima je najteži problem vodoopskrbe, nepostojanje bilo kakvog privrednog objekta, zatvaranje škola, u sadašnjem trenutku čine vrlo sumornu perspektivu tog kraja. Stoga se o poslijeratnom razvoju ovog kraja može vrlo malo napisati.

Neposredno nakon NOB-e, dubravski kraj se, kao i većina ustaničkih krajeva naše zemlje, našao u vrlo teškoj ekonomskoj situaciji. Trebalo je ponovno sagraditi porušene domove, osigurati bar osnovne uvjete za preživljavanje stanovništva. Poljoprivrednog alata i vučne stoke, uslijed pljačke i uništavanja, bilo je veoma malo. Ratna šteta je bila popisana, ali nije podmirena, pa su se ljudi snalazili kako su mogli. Nekoliko porodica se koloniziralo u Vojvodinu, a drugi su na svojim ognjištima podizali skromne kuće i gospodarske zgrade kako su mogli.

No, dugoočekivana sloboda, bratstvo i jedinstvo za koje su živote dali i najbolji dubravski sinovi, dali su narodu novi entuzijazam i energiju, te su uz veliko uzajamno pomaganje i solidarnost obnavljani i građeni novi domovi.

S obzirom na nerazvijenost dubravskog kraja, većina mladih Iju-

di napušta svoja rodna sela, i u traženju vlastite perspektive odlazi za poslom u gradove. Tendencija odlaska nastavljena je do današnjih dana, tako da je broj stanovnika od popisa iz 1948. godine kada je bilo 2748 do popisa iz 1981. godine i više nego prepolovljen, uz izuzetno nepovoljnu starosnu strukturu. Naime, većinu stanovnika bivše općine Gornje Dubrave čine uglavnom ljudi starije dobi.

Godine 1948. bilo je u općini G. Dubrave 510 domaćinstava, sa ukupno 2 748 stanovnika, od toga muškaraca je bilo 1 270, a žena 1 480. U Donjim Dubravama je u 123 domaćinstva živjelo 641 stanovnik, žena 346, muškaraca 295; u G. Dubravama u 256 domaćinstava bilo je 1 326 stanovnika, žena 726 i muškaraca 600; u Ponikvama je bilo 131 domaćinstvo, sa ukupno 781 stanovnikom, žena 408 i 375 muškaraca.[1]

Do popisa stanovništva iz 1953. godine, broj stanovnika dubravskog kraja je pao na 2 566, od toga bilo je 1 227 muškaraca i 1 339 žena.[2] Godine 1952. od tri mjesna odobra, Donjih Dubrava, Gornjih Dubrava i Ponikava formira se općina, čiji predsjednik postaje Jovo Janjanin, a tajnik Mirko Borić, kojeg potom zamjenjuje Miloš Zatezalo. Općina Gornje Dubrave egzistira do 1.9. 1955. godine kada se ukida, a ostaje samo aktivan Mjesni ured, kojim rukovodi Nenad Mikašinović.

U sastavu Mjesnog ureda do današnjih dana djeluje i pošta. Općina je za vrijeme trogodišnjeg egzistiranja imala uglavnom administrativnu ulogu. U to vrijeme obnovljene su škole, koje je nažalost iz godine u godinu pohađalo sve manje učenika. Danas radi samo područna škola »Rade Janjanin« u Donjim Dubravama, koju pohađa 24 djece, dok su škole u Gornjim Dubravama, Trošmariji i Ponikvama zatvorene, jer nema djece, a ne koriste se ni u druge svrhe.

Od 1949. do 1951. godine bila je organizirana Seljačka poljoprivredna zadruga u Gornjim Dubravama, u selu Vucelići, međutim, ona nije uspjela bitnije potaknuti organiziraniju poljoprivrednu proizvodnju jer za nju nisu postojali ni potrebni uslovi. U svom sjećanju na to vrijeme, tadašnji predsjednik općine Gornje Dubrave Jovo Janjanin između ostalog navodi da je tadašnja općina bila formirana bez ikakvih novčanih sredstava, a veoma skromna sredstva koja su data od Kotarskog odbora Ogulina ulagana su u

1 Savezni zavod za statistiku i evidenciju, knjiga 1, str. 156, 157 i 159.
U D. Dubravama najviše stanovnika je bilo u selima: Jakovići 127 (25 domaćinstava, 61 muškarac i 55 žena), Donjim Zatezalima 102 stanovnika (20 domaćinstava, 51 muškarac i 51 žena). U Gornjim Dubravama selo Gornje Dubrave 247 stanovnika (58 domaćinstava, 108 muškaraca i 139 žena), Popovom Selu 161 stanovnik (27 domaćinstava, 79 muškaraca i 82 žene), Gojak 159 stanovnika (27 domaćinstava, 68 muškaraca i 91 žena), Ponikve 106 domaćinstava sa ukupno 624 stanovnika (297 muškaraca i 327 žena), dok je Brdarica imala 8, Kamensko 86 i šimrakovica 63 stanovnika.

2 Savezni zavod za statistiku 1953. Popis stanovništva, knjiga 12, str. 220.

Grupa učenika Osnovne škole Ponikve, 1945.

obnovu škola i gradnju društvenog doma. Stoga općina nije odigrala znatniju ulogu u podizanju tada veoma niskog životnog standarda naroda toga kraja. Nekoliko zanatskih radnji ubrzo je, također, prestalo sa radom, jedino su uz škole radile male trgovine-dućani u Donjim ii Gornjim Dubravama i Ponikvama. U takvoj, nimalo perspektivnoj situaciji, mladi ljudi mahom napuštaju Dubrave, a nekoliko porodica kolonizirano je u Vojvodinu. Oni koji su ostali u rodnom kraju zapošljavaju se uglavnom na željeznici, koja tu ima dugu tradiciju. Pojedina sela, kao Šimrakovica — Prtenjaci, Vrkašica u Ponikvama, te Lalić Dol ostaju bez ijednog stanovnika, a u ostalima se svake godine broj stanovnika drastično smanjuje, a oni koji ostaju najvećim su dijelom ljudi u poznijoj životnoj dobi.

Jedini privredni objekat koji je mogao barem usporiti napuštanje dubravskog kraja je Hidroelektrana »Gojak«, sagrađena 1958. godine na području Gornjih Dubrava. Međutim, mještani obližnjih sela, osim privremenog angažmana u samoj gradnji Hidro-

Struktura zemljišta prema katastarskim općinama izražena u m²

Mjesna zajednica	Sektor vlasništva	oranice	voćnjak	vinograd	livada	pašnjaci	šuma	neplodno	ukupno
Donje	društveni	190 220	319	—	1031317	5 125 589	3 341 960	782 797	10472 202
Dubrave	privatni	3 439 634	324 395		3 897 864	1 512 319	1 706 831	88 936	11 169 979
	svega	3 629 854	324 714		4 929 181	6 637 908	5 248 791	871 733	21 642 181
Gornje	društveni	255 583	14911		1 036 197	2 016 435	8 872 413	724 984	12 920 523
Dubrave	privatni	2 815 171	366 250	28 822	6 014 480	2 129 854	3 408 861	113 707	14 877 145
	svega	3 070 754	381 161	28 822	7 050 677	4 146 289	12 281 274	838 691	27 797 668
Ponikve	društveni	730 526	576	975	4 013 214	7 500 593	8 361 315	259 080	20 866 279
	privatni	2 356 082	24 516	12	914 697 3339	691 415	64 207	75 312	7 721 787
	svega	3 086 608	25092	13891	8 510 53	8 192 008	8 425 522	334 392	28 588 066
Popovo	društveni	97 811	4 432		1 144 988	2 171397	4 950 782	455 846	8 825 256
Selo	privatni	1 147 264	211990	13 169	3 980 450	2 389 317	1 470 240	93 221	9 305 651
	svega	12 450 075	216 422	13 169	5 125 438	4 560 714	6 421 022	549 067	18 130 907

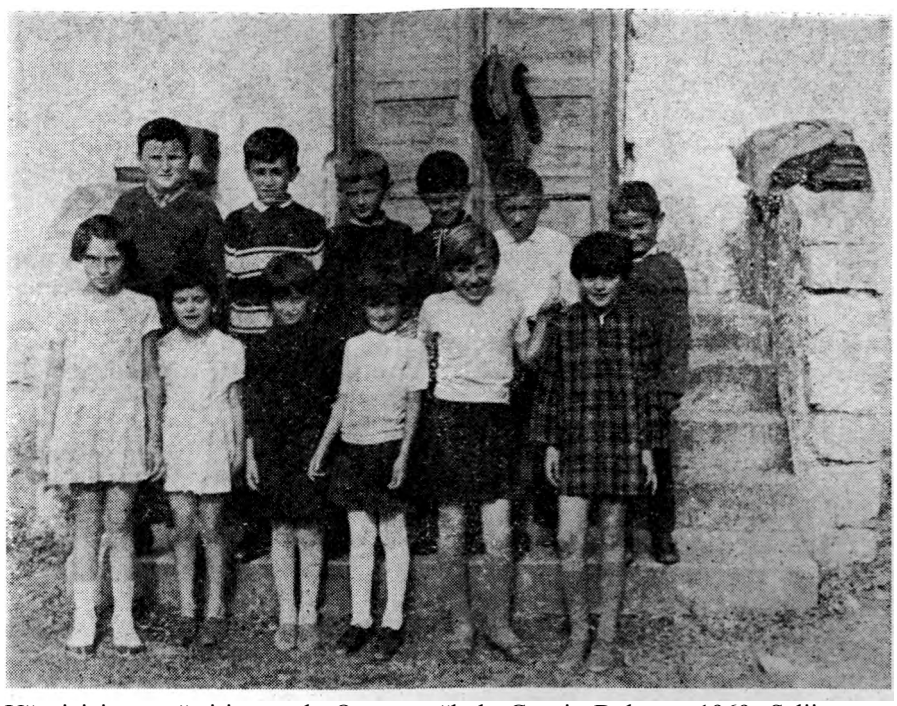

Učenici iz sva četiri razreda Osnovne škole Gornje Dubrave 1969. S lijeva na desno stoje: Vucelić Željko, Kaluđerović Veljko, Mikašinović Rajko, Zatezalo Mićo, Zatezalo Darko, Zatezalo Nedeljko, Bulić Radojka, Bulić Mirjana, Rebić Ljubica, Zatezalo Željko, Šepelj Nada, Munjas Marica.

centrale ne ostaju po puštanju elektrane u rad i dalje u radnom odnosu. Istina, danas u HE Gojak, koja godišnje proizvede dvjesta milijuna kwh električne energije, radi 24 radnika koji su rodom iz dubravskog kraja, ali žive u Ogulinu, jer se radna organizacija smjestila u gradu, a ne tamo gdje je elektrana sagrađena. Ostalih privrednih objekata na tom području nema, tako da praktički ništa nije ni moglo zadržati stanovništvo, jer jednostavno u Dubravama nisu mogli riješiti svoja egzistencijalna pitanja. Svakako da bi se otvaranjem manjih privrednih objekata u znatnoj mjeri mogao osigurati prosperitet sadašnje četiri mjesne zajednice, a koristi od toga uz dubravski kraj imala bi i šira društveno-politička zajednica.

Postojali su planovi izgradnje manjih pogona na području Ponikava, Donjih i Gornjih Dubrava, ali do realizacije nije došlo. Pripojenjem općine Ogulin Zajednici općina Rijeka kao jednoj od razvijenih društveno-političkih zajednica SR Hrvatske, predviđao se i očekivao brži ekonomski razvoj nerazvijenog područja ogulinske općine, pa i područja bivše općine Gornje Dubrave, ali nije došlo do

realizacije takvog razvitka, pa se broj stanovnika i dalje sve više smanjivao.

Posebnu perspektivu s obzirom na strukturu zemljišta imaju poljoprivreda i stočarstvo, ali se ni ove grane ne razvijaju, o čemu ilustrativno govore podaci iz 1986. godine, pogotovo kada se usporede sa onima iz 1936. Prema popisu iz 1986. godine na području sve četiri mjesne zajednice ima ukupno 26 konja, 433 krave, 127 volova, 105 junadi, 395 ovaca i koza i 432 svinje.[3] Dok iz popisa stočnog fonda od 1936. godine vidimo da je na području općine Gornje Dubrave bilo: konja 98, goveda 1 860, ovaca 2 984, koza 647, pčela-košnica 170, peradi 4 180, i rasplodnih svinja 360 komada. Danas organizirane poljoprivredne proizvodnje nema, osim što Karlovačka industrija mlijeka na području Trošmarije vrši otkup mlijeka,

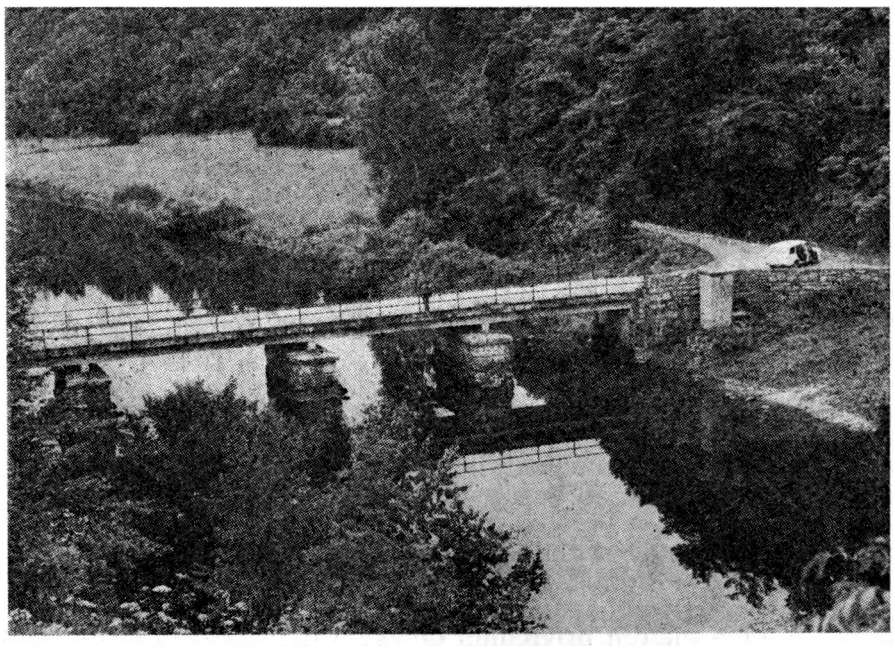

Most na rijeci Dobri između sela Trošmarije i Mirić Sela u Gornjim Dubravama.

3 U Donjim Dubravama stočni fond u 1986. godini izgleda ovako: krava ima 178 komada, volova 45, junadi 37, ovaca i koza 40, svinja 102. U G. Dubravama ima: 5 konja, 107 krava, 36 volova, 46 junadi, 60 ovaca i koza , 110 svinja. U Ponikvama ima: 13 konja, 115 krava, 38 volova, 7 junadi, 40 ovaca i 200 koza, 147 svinja. U Trošmariji ima: 8 konja, 33 krave, 8 volova, 15 junadi, 55 ovaca i koza i 80 komada svinja. Popis je sačinila u 1986. godini Veterinarska stanica Ogulin.

Grupa boraca Dubrava i Ponikava na proslavi 30. godišnjice ustanka u Gornjim Dubravama 1971. s narodnim herojem Izidorom Štrokom.

a u Ponikvama djeluje privatna farma na kojoj se uzgaja oko 200 koza.

Na neorganiziranost bilo koje vrste privredne i poljoprivredne djelatnosti je u mnogome doprinijelo d nerješavanje osnovnih komunalnih problema u tom kraju. Ni jedna mjesna zajednica nema riješeno pitanje vodoopskrbe, izuzetak čini jedino zaselak Gojak. Elektrifikacija je provedena 1962. godine, ali od tada do danas nije vršena bilo kakova rekonstrukcija električne mreže koja je u mno-

gome dotrajala, što se posebno osjeća u zimskim periodima kada mnoga sela i po nekoliko dana ostaju bez električne energije, a selo Rebić Glavica nije ni elektrificirano. Glavne prometnice prema sve četiri mjesne zajednice su asfaltirane uz doprinos mještana kroz novčana sredstva i vlastiti rad, osim dijela glavnog puta od Ponikava do Zdihova. Cesta koja je od Generalskog Stola preko Gornjih Dubrava povezala Karlovac s Ogulinom nije rekonstruirana, i most na rijeci Globornici je u ruševnom stanju- pa je gotovo neupotrebljiva. Citavo vrijeme poslije rata ovom cestom izvozi se drvo u pravcu općine Duga Resa, koje Šumarija Ogulin prodaje, ali ne ulaže sredstva za održavanje iste što dovodi do višestrukih posljedica.

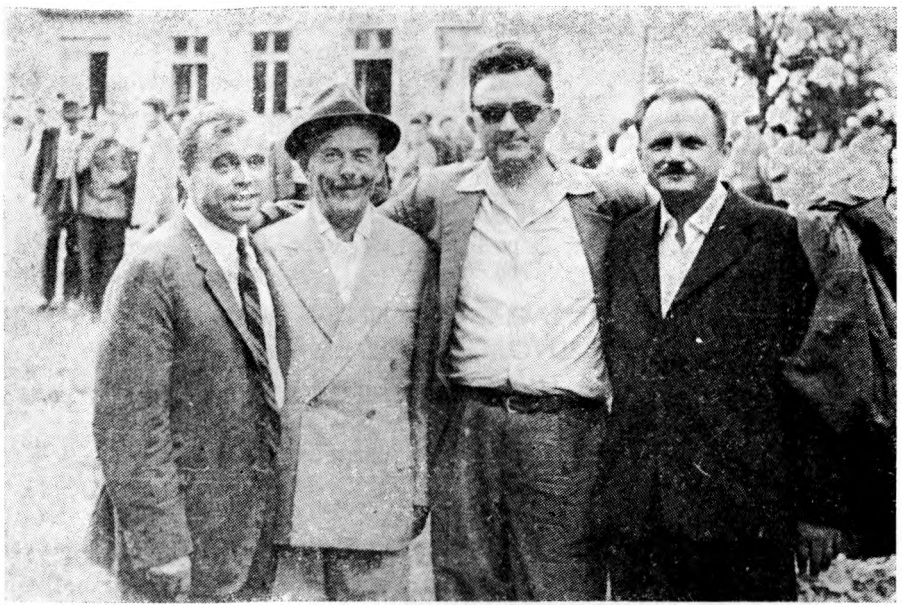

Prema popisu stanovništva iz 1981. godine u sve četiri mjesne zajednice živjelo je ukupno 1 312 stanovnika, od toga 659 žena i 653 muškarca. Sada je taj broj znatno manji. Najviše stanovnika imala je Mjesna zajednica Donje Dubrave 418, Trošmarija 347, Ponikve 292 i Gornje Dubrave 255 stanovnika. Po nacionalnom sastavu struktura je izgledala ovako: Srba 1 002, Hrvata 220, Jugoslavena 53, dok za 37-ricu stanovnika u tadašnjem popisu nije utvrđen nacionalni identitet. Prema starosnoj dobi struktura je slijedeća: od 0—14 godina, 139 stanovnika, od 15—49 godina 546, od 50—74 godine 489 i preko 75 godina 120 stanovnika. Međutim, starosna struktura u 1986. godini je znatno nepovoljnija. Prema školskoj spremi struktura je slijedeća: bez školske spreme bio je 181 stanovnik, sa nesvršenim osnovnim obrazovanjem 592 stanovnika, osnovno obrazovanje ima 173 mještana, kvalificiranih i visokokvalificiranih radnika 112, srednju stručnu spremu ima 76, višu školsku spremu ima 10 i visoku stručnu spremu ima 5 stanovnika.[4]

Svi naprijed izneseni podaci i primjeri nužno ukazuju na potrebu brzog i hitnog angažmana, posebno Skupštine općine Ogulin, kako bi se koliko-toliko revitalizirale sve četiri mjesne zajednice i spasilo njihovo potpuno odumiranje. U protivnom, nekadašnjoj općini Gornje Dubrave predstoji vrlo tužna perspektiva.

4 Republički zavod za statistiku, popis stanovništva i domaćinstava 1981.

Dr Đuro Zatezalo

Neki dokumenti bune u Dubravama i Ponikvama 1897. godine

O BUNI PROTIV MAĐARIZACIJE U GORNJIM DUBRAVAMA I PONIKVAMA 1897. GODINE, IZDVOJIO SAM IZ FONDA SUDBENOG STOLA OGULIN KOJI SE ČUVA U ARHIVU SR HRVATSKE I PRIPREMIO ZA OVU KNJIGU PO ŽELJI REDAKCIJE SAMO DESET DOKUMENATA. O OVOJ I BUNI 1883. GODINE U GORNJIM DUBRAVAMA SAČUVANI SU BROJNI DOKUMENTI KOJI GOVORE O BORBI PROTIV MAĐARIZACIJE I GERMANIZACIJE. IAKO VEOMA ZNAČAJNI ZA IZUČAVANJE BUNA U HRVATSKOJ TOGA VREMENA, OBZIROM NA NJIHOVU BROJNOST NISMO IH MOGLI SVE OBJAVITI U OVOM ZBORNIKU. KRALJEVSKO DRŽAVNO ODVJETNIŠTVO JE 8. JULA 1897. GODINE U OGULINU PODIGLO OPTUŽNICU PROTIV 27 PONIKVARACA ZA UČEŠĆE U POBUNI 25. MARTA 1897. PROTIV MAĐARIZACIJE.

1. **Vasilja Vignjevića** (dn. 15) 50 god. stara, rodom i prebivalištem iz Ponikava kbr. 58, prav. vjere, oženjena, oca 5 djece, seljaka, nepismena i neporočna,
2. **Vasilja Jurjevića** (dn 28), 35 god. stara, rodom i prebivalištem iz Ponikava, kbr. 8, prav. vjere, oženjena, oca 4 djece, seljaka, nepismena i neporočna,
3. **Nikolu Kušića** (dn. 44), 31 god. stara, rodom i prebivalištem iz Ponikava, kbr. 72, prav. vjere, oženjena, oca 1 djeteta, seljaka, nepismena, radi zločinstva javnoga nasilja jedared jur kažnjena,
4. **Milu Vignjevića** (dn. 16) 45 god. stara, rodom i prebivalištem iz Ponikava kbr. 22, prav. vjere, oženjena, oca 5 djece, seljaka, nepismena i neporočna,
5. **Vaju Pavlovića** (dn. 17) 45 god. stara, rodom i prebivalištem iz Ponikava, kbr. 11, prav. vjere, oženjena, oca 6 djece, seljaka, nepismena i neporočna,
6. **Simu Vignjevića** (dn. 12), 46 god. stara, rodom i prebivalištem iz Ponikava, kbr. 60, prav. vjere, oženjena, oca 3 djece, seljaka, nepismena i neporočna,

7. **Danila Vignjevića** (dn. 14), 37 god. stara, rodom i prebivalištem iz Ponikava kbr. 33, prav. vjere, oženjena, oca 3 djece, seljaka, nepismena i neporočna,
8. **Vaju Vignjevića** (dn. 11), 55 god. stara, rodom i prebivalištem iz Ponikava kbr. 36, prav. vjere, oženjena, oca 6 djece, seljaka, nepismena i neporočna,
9. **Todora Dadasovića** (dn. 13), *66* god. stara, rodom i prebivalištem iz Ponikava kbr. 15, prav. vjere, oženjena, oca 1 djeteta, seljaka, nepismena i neporočna,
10. **Božu Dadasovića** (dn. 18), 40 god. stara, rodom i prebivalištem iz Ponikava kbr. 13, prav. vjere, oženjena, oca 2 djece, seljaka, nepismena i neporočna,
11. **Milu Pavlovića** (dn. 47), 58 god. stara, rodom i prebivalištem iz Ponikava kbr. 11, prav. vjere, oženjena oca 6 djece, seljaka, nepismena i neporočna,
12. **Anu Lalić** (dn. 42), 75 god. staru, rodom i prebivalištem iz Ponikava kbr. 74, prav. vjere, udova, mater 3 djece, seijakinju, nepismenu i neporočnu,
13. **Janju Vignjević** (dn. 23), 42 god. staru, rodom i prebivalištem iz Ponikava kbr. 60, prav. vjere, udovu, mater 2 djece, seljakinju, nepismenu i neporočnu,
14. **Milicu Kušić** (dn. 24), 45 god. staru, rodom i prebivalištem iz Ponikava kbr. 4, prav. vjere, udatu, mater 8 djece, seljakinju, nepismenu, radi prekršaja sa 411 k. z. sa 14 dana zatvora kažnjena,
15. **Latu Vignjević** (dn. 27), 45 god. staru, rodom i prebivalištem iz Ponikava kbr. 60, prav. vjere, udatu, mater 3 djece, seljakinju, nepismenu i neporočnu,
16. **Stanu Vignjević** (dn. 25), 40 god. staru, rodom iz Divića, prav. vjere, udatu, mater 3 djece, seljakinju, prebivalištem u Ponikvama kbr. 22, nepismena i neporočna,
17. **Mariju Lalić** (dn. 26), 40 god. staru, rodom i prebivalištem iz Ponikava kbr. 50, prav. vjere, udatu, mater 1 djeteta, seljakinju, nepismenu i neporočnu,
18. **Todora Vignjevića** (dn. 48), 49 god. stara, rodom i prebivalištem iz Ponikava, kbr. 36, prav. vjere, oženjena, oca 1 djeteta, seljaka, nepismena i neporočna,
19. **Đuru Busića** (dn. 43), 45 godina stara, rodom i prebivalištem iz Ponikava kbr. 24, prav. vjere, oženjena, oca 3 djece, seljaka, nepismena i neporočna,
20. **Milicu Lalić** (dn. 53), 30 god. staru, rodom i prebivalištem iz Ponikava, kbr. 50, prav. vjere, udata, mater 1 djeteta, seljakinju, nepismenu i neporočnu,

21. **Smiljanu Lalić** (dn. 54), 48 god. staru, rodom i prebivalištem iz Ponikava, kbr. 51, prav. vjere, udovu, mater 4 djece, seijakinju, nepismenu i neporočnu,

22. **Lucu Lipošćak** (dn. 55), 25 god. staru, rodom iz Solina, rkt. vjere, udatu, bez djece, sei jakinju, prebivalištem u Ponikvama, nepismenu i neporočnu,

23. **Saru Vignjević** (dn. 61), 29. god. staru, rodom i prebivalištem iz Ponikava kbr. 69, prav. vjere, udatu, mater 1 djeteta, seljakinju, nepismenu i neporočnu.

24. **Mariju Jurjević** (dn. 62), 60 god. staru, rodom iz Tuka, prav. vjere, udovu, mater 2 djece, seljakinju, prebivalištem iz Ponikava, kbr. 8, seljakinju, nepismenu i neporočnu,

25. **Mašu Vignjević** (dn. 63), 40 god. staru, rodom i prebivalištem iz Ponikava kbr. 60, prav. vjere, udatu, mater 3 djece, seljakinju, nepismenu i neporočnu,

26. **Milu Vignjević** (dn. 64), 30 god. stara, rodom i prebivalištem iz Ponikava kbr. 40, prav. vjere, oženjena, oca 4 djece, seljaka, nepismena i neporočna,

27. **Smilju Jurjević** (dn. 29), 36 god. staru, rodom i prebivalištem iz Ponikava, kbr. 59, prav. vjere, udatu, mater 6 djece, seljakinju, nepismenu i neporočnu.

i to prvih dvadeset šestero bez Smilje Jurjević kbr. 59, da su dne 25. svibnja 1897. u selu Ponikvama nekoji naoružani kolcima, a nekoji kamenjem navalili na kuću krčmara Gjoka Ivkovića, u koju su se sklonili opć. ovrhovoditelj Mića Mikašinović, opć. stražari Nikola Zatezalo i Iliju Vucelić te učitelj Simo Gazibara, te da su iz zlobe razbili vrata i dva prozora sa okvirima udarajući po vratima i prozorima bacajuć u kuću na prozore kamenje, gdje su porazbili kamenjem i dvie zdjele i dva lonca, te Doku Ivkoviću time na vratima, prozorima i posudu nanieli štetu u iznosu od 20 for, znajući, da se u kući nalaze ljudi naročito spomenuta četvorica, uslied česa je mogla nastati pogibelj za život, zdravlje i tjelesnu sigurnost ljudi, koji su se u toj kući nalazili. Zatim prvu trojicu tj. Vaju Vignjevića kbr. 58, Vasilja Jurjevića kbr. 8 i Nikolu Kušića, kbr. 72, da su istom prigodom provalivši sa drugima ortacima u kuću krčmara Đoke Ivkovića, svu kuću pretražili tražeći Miću Mikašinovića, kojemu su htieli nasilje nanieti pa kad ga je Vasilj Jurjević kbr. 8, u podrumu iza jedne kace sakrivenoga našao i kad ga je odveo pred ostale svoje ortake, od kojih je Nikola Kušić kbr. 72, imao u ruci pripremljen štrik, da Mikašinovića veže, da su po kolovodji Vasiliju Vignjeviću, kbr. 58, u strah natjeranoga, Miću Mikašinovića prisilili, da im izda pismeno očitovanje, kojim očituje, da nije magjaron, i da će uvjek uz njih (Ponikvarce) pristati, da su ga počinjenim nasiljem primorali da se da pregledati nema li uza se magjarske zastave, pače da su

ga prisilili da je i košulju digao, nema li oko gologa tijela, najme oko pasa omotane magjarske zastave, te ga tako nanešenim u istinu nasiljem primorali, da po njihovoj volji nešto učini, tj. da izda spomenuto očitovanje, i da se dade privizitirati.

Svih dvadeset i sedmero, da su pogibljenim pretnjama naperenim na povredu tjela i slobode koje su bile kadre zadati temeljita straha zaprećenim, a poslužili su proti Simi Gazibari, Mići Mikašinoviću, Nikoli Zatezalo i Iliji Vuceliću samo u tu svrhu, da ih uceraju u strah i nemir, i to što su tražili, da krčmar Gjoko Ivković ovu četvoricu koji da su Madjari i koji da su ih prodali, iztjera iz kuće, jer što su se pretili krčmaru Gjoku Ivkoviću, da će mu zapaliti kuću ako ih ne iztjera na polje, što su vikali, da neće učitelja Madjara i da će oni otjerati učitelja Magjara i njegove stvari van pobacati, da ide magajrsku djecu učiti, što su Janja Vignjević kbr. 60 i Lata Vignjević, kbr. 60 uz ostale žene svjetinu na nasilje podjarivale i to Lata Vignjević najviše vičući, a Janja Vignjević sprdajući se muškarcima riečima: »Vi ste pregače, niste ljudi« uslied česa svega su u skrajnji strah natjerani Nikola Zatezalo i Ilija Vucelić, te Simo Gazibara, bojeći se, da nebi ljudi Gjoku Ivkoviću kuću upalili, pokušali bjegom se spasiti, i to tako, da su Nikola Zatezalo na jedna vrata a Ilija Vucelić na druga vrata iz kuće pohrlili, a za njima Simo Gazibara, koji je bio revolverom naoružan, nadalje što je Vajo Vignjević kbr. 58 za bježećim Nikolom Zatezalom kamen bacio, a Mile Vignjević kbr. 22 bježećega Zatezala za rukav uhvatio, zatim što su Nikolu Zatezalo, kad se je Mile Vignjević iztrgao proganjali, dok im nije umakao, Vajo Vignjević kbr. 36, Vajo Pavlović kbr. 11, Mile Pavlović kbr. .11, Luca Lipošćak, Sara Vignjević kbr. 69, Marija Jurjević kbr. 8, Maša Vignjević kbr. 69, Mile Vignjević kbr. 40, nadalje što su za Simom Gazibarom vikali i to: Danilo Vignjević kbr. 33, »da ide školu rušiti, a učitelja da treba isprebijati«. Simo Vignjević kbr. 60, »da neće njegova djeca u školu Madjara«, Ana Lalić kbr. 74 »da neka ide narod po barjake magjarske u školu«, Milica Lalić kbr. 50 »da je lahko učitelju kad ima novaca, jer ih (narod) je prodao«, Smiljana Lalić kbr. 51 zasukavši rukave »da će ići prva na školu rušiti cigle«, a Luca Lipošćak »udrite Magjara«, na dalje, što su obzirom na Miću Mikašinovića, kad su ga kroz razjaren narod vodili viećnik Košta Divić, starješina Vajo Divić, Pero Jurjević kbr. 10 i krčmar Gjoko Ivković, da ga svjetina ne napadne, za Mićom Mikašinovićem, vikale, Milica Kušić kbr. 4 i Stana Vignjević kbr. 22, »šta će te ga baš živa pustiti«, a Marija Lalić kbr. .50 »ne pustite udrite«, što su kad su Miću Mikašinovića, Vajo Divić, Košta Divić, Pero Jurjević i Gjoko Ivković ostavili, za njim bježećim potrčali i za njim kamenje bacali Vajo Vignjević kbr. 58, Mile Vignjević kbr. 22 i Danilo Vignjević kbr. 33, te konačno što je Smilja Jurjević kbr. 59 kad je Mića Mikašinović u svom bjegu do njezine kuće došao vikala »hura! udri Magjarona« te ga sa ruljom djece kamenjem proganjala dok nije utekao,

pa tim počinili Vasilj Vignjević kbr. 58, Vasilj Jurjević, kbr. 8 i Nikola Kušić kbr. 72 zločinstvo javnoga nasilja V slučaja označeno u Su 85 lit.

b) k. z., zločinstvo javnoga nasilja XII slučaja globljenjem označeno u Sᵘ 98 lit. a) k. z. i zločinstvo javnoga nasilja slučaja XIII pogibeljnom pretnjom označeno u Sᵘ 99, koja su zločinstva kažnjiva po Sᵘ 86 k. z. obzirom na Sᵘ 34 k. z. Mile Vignjević kbr. 22, Vajo Pavlović kbr. 11, Simo Vignjević kbr. 60, Danilo Vignjević kbr. 33, Vajo Vignjević kbr. 36, Todor Dadasović kbr. 15, Božo Dadasović kbr. 13, Mile Pavlović kbr. 11, Ana Lalić kbr. 74, Janja Vignjević kbr. 60, Lata Vignjević kbr. 60, Milica Kušić kbr. 4, Stana Vignjević kbr. 22, Marija Lalić kbr. 50, Todor Vignjević kbr. 36, Gjuro Busić kbr. 24, Milica Lalić kbr. 50, Smiljana Lalić kbr. 51, Luca Lipošćak kbr. 68, Sara Vignjević kbr. 69, Marija Jurjević kbr. 8, Maša Vignjević kbr. 69, Mile Vignjević kbr. 40 zločinstvo javnoga nasilja slučaja V označena u Sᵘ 85 lit. b) k. z.. i zločinstvo javnoga nasilja slučaja XIII pogibeljnom pretnjom označeno u Sᵘ 99 k. z. kažnjivo po Sᵘ 86 k. z. obzi.rom na Sᵘ 34 k. z.

A Smilja Jurjević kbr. 59 zločinstvo javnoga nasilja slučaja XIII pogibeljnom pretnjom označeno u Sᵘ 99 k. z. kažnjivo po Sᵘ 100 k. z.

Stoga se ište,

da se glavna rasprava drži pred kr. sudbenim stolom u Ogulinu, nadležnim po Sᵘ 47 k. p.

da se na glavnu razpravu pozovu kao svjedoci: Mića Mikašinović (dn 4), Nikola Zatezalo (dn 5), Ilija Vucelić (dn 6), Simo Gazibara (dn 38), Gjoko Ivković (dn 7), Košta Divić (dn 8), Vajo Divić (dn 9), Barica Kramarić (dn 35), Božo Ivković (dn 56), Pante Pavlović (dn 65), nepreslušani svjedoci Petar Ivković sin krčmara Gjoka Ivkovića, Sava Divić Tomina i Todor Vignjević kbr. 39 iz Ponikava.

da se na glavnoj razpravi pročita zapisnik od 26. svibnja 1897. sastavljen kod kotarske oblasti u Ogulinu (dn 1) sa zapisnicima od 26. svibnja 1897. sastavljenim kod opć. ureda u Dubravama, nabaviti se imajuće svjedočbe okrivljenika i nabaviti se imajući krstni list svjedoka Petra Ivkovića.

Podjedno se predlaže, da se proti Nikoli Kušiću kbr. 72 i Ani Lalić kbr. 74, odredi iztražni zatvor temeljem Sᵃ 71, 66 br. 2 i 3 k. p.

O b r a z l o ž e n j e :

Dne 22. svibnja o. g. bio je u Ogulinu izbor narodnoga zastupnika za sabor. Kandidatom bio je profesor Dr Nikola Tomašić. Od Ponikvaraca glasovao je za toga kandidata pučki učitelj Simo Gazibara i nadlugar Vajo Ivković, koji je namješten u Gomirju, ali koji ima kuću u Ponikvama gdje i njegova familija živi. Zle glasine i još hrđaviji savjeti, koji su u narod u Ponikvama ušli, ponajviše iz susjedne općine bosiljevačke, raširili su se i Ponikvama, pa se je tu pogovaralo kako su Magjarima prodani i kako je svatko, koj je glasovao za Dra Tomašića Magjar i Magjarom, koj je narod Magjaru prodao. Žalac nezadovolj-

stva naperen bje u Ponikvama proti uvodno spomenutim Simi Gazibari i Vaji Ivkoviću, a i proti činovnicima općinskim u Dubravama, poče nepoštediše u svojim napadajima niti izbornike u Ogulinu.

Poslije izbora dne 22. svibnja otišao je nadlugar Vajo Ivković u Ponikve, da posjeti svoju obitelj, pa je tamo stigao 23.. svibnja. Nu čuvši, da je narod proti njemu razjaren, pobjegao je preko Vrbovskoga na svoje mjesto u Gomirje tim više, što je čuo, da mu se prieti, da će ga izterati iz Ponikava. I učitelj Gazibara nije imao od dana izbora mira, pa su ga dne 23. svibnja u krčmi Gjoka Ivkovića u Ponikvama Vasilj Pavlović kbr. 11, Vasilj Jurjević kbr. 8 i Pero Jurjević kbr. 10. psovali predbacujući mu što je glasovao za kandidata narodne stranke.

Dne 24. svibnja došao je u Ponikve i u obližnja mjesta op<^., lovrhovoditelj Mića Mikašinović sa opć. stražarima Nikolom Zatezalom i Ilijom Vucelićem, da utjeruje dužni porez. Dne 24. svibnja obavljao je Mića Mikašinović posve mirno svoje uredovanje, pa je noć od 24. na 25. svibnja prenoćio u krčmi Gjoka Ivkovića u Ponikvama. Sledećega dana 25. svibnja u jutro ućeravao je porez u samom mjestu Ponikvama, pa jer je vidio da se ljudi sakupljaju oko crkve te jer je čuo, kako govore proti učitelja da ih je prodao Madjaru sklonio se je u krčmu Goka Ivkovića da nešto založi i ode natrag u Dubrave. Medju narodom nalazili su se stražari Nikola Zatezalo i Ilija Vucelić, te opć. viećnik Košta Divić i starješina Vajo Divić, koji su narod mirili i podučavali s netemeljitosti njegovog shvaćanja. Međutim stao je netko na crkvi zvoniti »allarm«, te se je još više svjeta sakupilo, tako da ga bje i na stotine, prem je onda bio utorak, dakle djelatnik. Stražarima, starješini i opć. vieću nikom nije pošlo za rukom naroda umiriti, a najmanje onda, kad se je razglasilo, da je ovrhovoditelj sobom donio tri magjarske zastave, od kojih da će jednu izvjesiti na crkvi, drugu na školi a treću na kući Gjoka Ivkovića. Pošto je narod sumnjao, da stražari znadu za te zastave, te da su oni uz Mikašinovića došli, da zastave izvjese, stao je proti njima rogoboriti, na što su stražari po uputi starješine i viećnika umakli u krčmu Gjoka Ivkovića, gdje su našli i učitelja Simu Gazibaru, koj je držao videći pogibelj za se da će biti sigurniji u krčmi, nego u školi.

Da je u narod ušlo neko uvjerenje, da je Mikašinović donio nekakove magjarske zastave kriva je starica Ana Lalić kbr. 74, koja je stala nn povjedati, da joj **je** služkina učiteljeva Bara Kramarić kazivala, da Jo Mikašinović sobom donio zastave, te da ih ima na golom tijelu oko pasa omotane, Ana Lalić pozivala je svjetinu, da pođe u školu gdje su zastave pohranjene. Čuvši to Sava Divić Tomina pohrlila je u školu, gdje je našla Baru Kramarić u poslu, te joj je kazala, da će svjetina navaliti na školu. Bara Kramarić ostavila je svoj posao i utekla je u kuću Save Divić, a učitelj Gazibara kako je rečeno sklonio se je u birtiju Gjoka Ivkovića. Kad je Bara Kramarić bila kod Save Divić dođoše onamo Gjuro Busić kbr. 24, Simo Vignjević kbr. 66, Mile Pavlović kbr. 11 i Nikola Kušić kbr. 72 te su tražili da im izruči barjak koji je Mikašinović sobom donio. Bara Kramarić je svakako uvjeravala, pa i uvjerila ovu

četvoricu, da ona nezna za nikakve barjake i da ih ona nije vidjela. Saznavši tako svjetina, da barjci nisu u školi, pohrli pred kuću krčmara Gjoka Ivkovića. Među njima bilo ih je naoružanih kolcima i cjepanicama, a neki su imali i kamenje u rukama. Na čelu rulje bili su Vajo Vignjević kbr. 58, Mile Vignjević kbr. 22, Vajo Vignjević kbr. 36, Simo Vignjević kbr. 60, Todor Dadasović kbr. 15, Božo Dadasović kbr. 13, Danilo Vignjević kbr. 33, Vajo Pavlović kbr. 11, Nikola Kušić kbr. 72, Vasilj Jurjević kbr. 8, zatim žene Janja Vignjević kbr. 60, Lata Vignjević kbr. 60, Milica Kušić kbr. 4, Stana Vignjević kbr. 22, Marija Lalić kbr. 50. Ta svjetina stala je vikati i psovati ovrhovoditelja, učitelja, stražare i svakako im prietiti. Lata Vignjević kbr. 60 najviše je vikala, a Janja Vignjević kbr. 60 stala je muškarce podjarivati riečima: »Vi ste pregače, niste ljudi«, dočim je Mile Vignjević kbr. 22 izjavio: »mi idemo u Ogulin tražiti velikog župana i njega ćemo izčupati van, a tko neće s nama ići, mi ćemo ga ubiti«. Svjetina je od krčmara Gjoka Ivkovića zahtjevala da onu četvoricu iz kuće iztjera. Gjoko Ivković se je bojao to učiniti, jer bi bila razjarena svjetina mogla na nji'ma bog zna kakvo zlo počiniti. Gjoko Ivković stao je svjetinu miriti, a pomagali su mu Košta i Ya|o Divić, nu to nije pomoglo, pa je svjetina videći, da Gjoko Ivković neće rečenu četvoricu izručiti navalila na kuću udarajući kolcima po vratima i prozorima i bacajući kamenje na prozore u kuću. Uslied te navale razbila je svjetina na kući dva prozora sa okvirima, kamenje bačeno u kuću razbilo je dva lonca i dvie zdele, a i vrata su bila provaljena. Tako je svjet provalio u kuću. Gjoko Ivković, Košta i Vajo Divić zaustavljali su svjetinu, pa se je Gjoko Ivković zauzeo najprije za stražare veleći, da bar oni nisu ništa krivi, i neka nje na miru pusti da odu kući. Kad je narod provalio u kuću sakrili su se Mikašinović, Gazibara i stražari Zatezalo i Vucelić u podrum, nu jer su ljudi prietili, da će zapaliti kuću, ako ne izadju rečena četvorica na polje, te jer je i žena krčmareva stala jadikovati, daće joj kuću svjet zapaliti i konačno jer i onako nisu bili u kući sigurni, odlučiše stražari uz pripomoć starješine, viećnika i krčmara proturiti se kroz narod. Ilija Vucelić da uzmogne bolje bježati svukao je kabanicu, pa onda provališe obojica na polje i to jedan na jednu stranu a drugi na drugu stranu.

Vucelić je sretnije umakao, dočim su Zatezala htieli ljudi uloviti, pa je Vajo Vignjević kbr. 58, za njim bacio kamen, ali ga nije pogodio, a Mile Vignjević kbr. 22, uhvatio ga je za rukav, nu Zatezalo mu se je izmakao i dalje bježao, ali i tu bi ga bili ulovili da nije Pante Pavlović kbr. 41. došao Zatezalu u pomoć, te ga između svjetine pustio, da je mogao pobjeći. Ipak su Zatezala proganjali Vajo Vignjević kbr. 36, Vajo Pavlović kbr. 11, Mile Pavlović kbr. 11, Luca Lipošćak kbr. 68, Sara Vignjević kbr. 69, Marija Jurjević kbr. 8, Maša Vignjević kbr. 69 i Mile Vignjević kbr. 40. Kad su stražari umakli odlučio je i "Učitelj Simo Gazibara, da uteče, jer je vidio da nije ni malo siguran pred svjetinom u krčmi Gjoka Ivkovića, Pošto je on uza se imao revolver, nije se ufao nitko napasti ga stvarno, već su ljudi za njime vikali, da ih je prodao Madjaru, a medju ovima izticale su se Luca Lipošćak, Milica Lalić kbr.

50 i Smilja Lalić kbr. 51. Prva je vikala »držite Magjare«, druga je vikala: Lahko njemu, ima novaca, kad nas je prodao, a treća je zasukala rukave vičući, da ide prva rušiti cigle sa škole.

Mića Mikašinović je ostao napokon sam u kući Gjoka Ivkovića, a proti njemu bje svjet i najviše ozlojedjen, jer je on onaj, koj je tobože donio sobom magjarske zastave. Gjoko Ivković stao je svjetini govoriti, da Mise Mikašinovića nema u kući, da je i on pobjegao, nu narod toga nehtjede vjerovati, već je stao kuću pretraživati, a na čelu svima Vajo Vignjević kbr. 58 i Nikola Kušić kbr. 72, koj je prije toga po selu tražio štrik, kojim će Mikašinovića vezati, dok ga nije kod Bože Ivkovića i našao, te sobom ponio. Rulja je ponajprije tražila Mikašinovića u podrumu, nu on se je međutim sakrio na tavanu pa ga u podrumu ne nađoše. Kad su ga htjeli poći tražiti na tavan, sakrio ga je Petar Ivković sin krčmarev opet u podrum i tako nisu Mikašinovića niti na tavanu našli. Možda bi svjet od dalnjega pretraživanja odustao, da nije jedna baba (koja bi, se nezna) izjavila da je opet sakrit u podrum, na što se iznova podadoše na pretragu u podrum. Mića Mikašinović bio je sakriven za jednom kacom, a tu ga je pronašao Vasilj Jurjević kbr. 8, te ga izvukao na polje. Videći Gjoko Ivković da je svjetina pronašla Miću Mikašinovića, ozbiljno se je za njega pobojao, te stao svjetini govoriti, kako Mikašinović nije ništa sakrivio, te predstavljao ljudima, da ne zatiru Mikašinovićevi šestero djece. Na poruku Gjoka Ivkovića, te starješine Vaje Divića i viećnika Koste Divića, koji su za ruljom u kuću ušli, dala se je svjetina sklonuti nato da Mikašinović izda pismeno očitovanje, da nije Magjaron, i da će uviek uz narod pristati, zatim da se dade previžitirati dali nema kod sebe magjarskih zastava. Mikšinović je na to u smrtnom strahu napisao na zahtjev kolovodje Vaje Vignjevića kbr. 58 dotično očitovanje, a onda se je morao dati pregledati, pa je morao dignuti i košulju u dokaz, da nema oko golog tijela, oko pasa omotane magjarske zastave. Sklopivši Mića Mikašinović tako s ruljom, koja je u kuću provalila, kompromis, umirila se je ova ili bar se umiriše neki od njih a starješina Vajo Divić, viećnik Košta Divić, krčmar Gjoko Ivković i Pero Jurjević kbr. 10, te još neki koji se primiriše odpratiše Mikašinovća, da ga kroz narod izvedu dotle dok će moći biti siguran, da neće nitko na njega navaliti. Kad su ovi s Mikašinovićem pred kuću izašli te kad su ga u svojoj sredini držali prateći ga kroz svjetinu, nije to bilo po volji svjetini, pa je ova stala rogoboriti. Milica Kušić, kbr. 4 i Stana Vignjević kbr. 22 stale su vikati, da šta će ga baš živa pustiti, a Marija Lalić vikala je »nepustite, udrite«. Nu pod zaštitom rečenih ljudi, koji su ga pratili, i koji su svjetinu mirili prošao je Mikašinović, da se ga nije nitko taknuo. Kad su Divići i ostala pratnja držali, da je Mikašinović siguran, ostavili su ga sama, pa se vratiše natrag. Kad je Mikašinović sam dalje išao, doletili su za njim Vajo Vignjević kbr. 58, Mile Vignjević kbr. 22 i Danilo Vignjević kbr. 33, i još neki četvrti čovjek, te ga stadoše progoniti nu ovima je nekako utekao. Bježeć tako iz Ponikava došao je Mikašinović pred kuću Sime Jurjevića kbr. 59, gdje ga je dočekala žena Simina Smilja, te stala vikati: »hura! udri Madjarona« a onda na čelu

rulje djeca stala za MikaŠinovićem kamenje bacati, dok im nije utekao.

Kako se iz dosadanjega obrazloženja vidi počinjeno je trojako zločinstvo javnoga nasilja i to javno nasilje slučaja V označeno u Su 85 lit. k. z. na štetu Miče Mikašinovića, Sime Gazibare, Nikole Zatezalo i Ilije Vucelića, dotično Gjoka Ivkovića tim, što je učinjena navala na kuću, što je kamenje bacano u kuću, uslied česa je mogla nastati pogibelj za život, zdravlje i tjelesnu sigurnost ljudi koji su bili u kući, zatim javno nasilje slučaja XII globljenjem tim što bje na Mići Mikašinoviću počinjeno nasilje u nakani, da se on primora, da se dade pregledati nema li magjarskih zastava uza se i da izda zahtjevano očitovanje i konačno javno nasilje XIII slučaja pogibeljnom pretnjom počinjeno tim što su uslied postupka svjetine, koja bje djelomično naoružana, te uslied pogibeljnih pretnja, sastojećih se u riečima i u činima, ućerani u strah i nemir Mikašinović, Gazibara, Zatezalo i Vucelić koji su silni strah pretrpili.

Iztraga je doniela na svietlo, da su kod napadaja na kuću, te kod zastrašivanja i grožnja sudjelovali svi okrivljenici osim Smilje Jurjević, i to nekoji kao poticatelji, nekoji kao neposredni počinitelj. Nu košto obično kod zločinstva dogodivšega se od većega broja svjetine, nije moguće ustanoviti baš, koje pojedino djelo je koji od okrivljenika počinio, tako se nije dalo niti ovdje sve precizno ustanoviti, a nade je, da će se na glavnoj razpravi stvar točnije razjasniti, te da će se možda i kvalifikacije kod pojedinih okrivljenika promieniti.

Svi okrivljenici čin na prosto taje, nu većina ih priznaje, da se je desilo na licu mjesta, pa se izpričavaju ili da su bili posve mirni ili da su **teK** onda došli, kda se |e svjet razilazio. Nu da oni i ne priznavaju svoje prisutnosti, to je ta uglavljena izkazima svjedoka, košto je i njihova krivnja izkazima svjedoka uglavljena.

Skoro svi okrivljenici svaljuju krivnju radi slučivšeg se događaja dne 25. svibnja 1897. u Ponikvama na Miću Mikašinovića, tvrdeći, da je on utjerivajući porez ljude nazvao Madjarima, i govorio da je bolje biti Madjar nego li Hrvat. Opć. stražari tvrde, da nije istina, da bi Mića Mikašinović što god takva govorio, naprotiv, da su ljudi, jer bje dan dva poslie izbora govorili da ih je učitelj i nadlugar, prodao Madjaru. Ana Lalić, koja je svojom izmišljotinom o magjarskim zastava ma najviše tome dopriniela, da je došlo do zločinstva javnih nasilja, pače da je moglo doći i do gorega, da nebje starješine, viećnika i krčmara , veli da je Bara Kramarić pred kućom Tome Divića vikala »držte Mikašinovića on ima oko golog tijela omotane zastave« nu toga nitko ne potvrđuje, a onda je i nesmisao držati, da bi Bara Kramarić, koja je iz škole morala bježati, takva šta rekla i narodu doglasila.

Original u Arhivu Hrvatske br. 488/369-97

KRALJEVSKO DRŽAVNO ODVJETNIŠTVO JE 3. AUGUSTA 1897. OPTUŽILO 48 DUBRAVACA ZA UČEŠĆE U BUNI PROTIV MAĐARIZACIJE 30. MAJA 1897. U GORNJIM DUBRAVAMA.

1. **Milovana Mikašinovića** (dn 48) 42 god. stara, rodom i prebivalištem iz Dol. Dubrava kbr. 164, prav. vjere, oženjena, oca 5 djece, seljaka, nepismena i neporočna,
2. **Simu Mikašinovića** (dn 24), 52 god. stara, rodom i prebivalištem iz Dol. Dubrava kbr.164, prav. vjere, udovca oca 2 djece, seljaka, nepismena i neporočna,
3. **Gjuru Kukića** (dn 14), 36 god. ltara, rodom i prebivalištem iz Dol. Dubrava kbr. 56, prav. vjere, oženjena, oca 4 djece, seljaka, nepismena i neporočna,
4. **Mariju Rebić** (dn 15), 34 god. staru, rodom i prebivalištem iz Dol. Dubrava kbr. 36, prav. vjere, udatu, mater 2 djece, seljakinju, nepismenu i neporočnu,
5. **Vaju Rebić Cestar** (dn 95), 60 god. stara, rodom i prebivalištem iz Dol. Dubrava kbr. 40, prav. vjere, oženjena, oca 2 djece, seljaka, nepismena i neporočna,
6. **Milicu Kukić** (dn 25) 37 god. staru, rodom iz Plaškoga, prav. vjere, udatu, mater 5 djece, seljakinju, prebivalištem u Dol. Dubravama kbr. 55, nepismenu i neporočnu,
7. **Simu Jakobović** (dn 18) 36 god. stara, rodom i prebivalištem iz Dol. Dubrava kbr. 16, prav. vjere, udatu, mater 3 djece, seljakinju, nepismenu i neporočnu,
8. **Stanu Višnjić Šumonja** (dn 76) 38 god. staru, rodom i prebivalištem iz Gojaka kbr. 39, prav. vjere, udatu, mater 6 djece, seljakinju, nepismenu i neporočnu,
9. **Savu Zatezalo Šajina** (dn 16) 30 god staru, rodom i prebivalištem iz Dol. Dubrava kbr. 47, prav. vjere, udatu, mater 3 djece, seljakinju, nepismenu i neporočnu,
10. Petra Zatezala (dn 17) 46 god. stara, rodom i prebivalištem iz Gor. Dubrava kbr. 142, prav. vjere, oženjena, oca 5 djece, seljaka, pismena i neporočna,
11. **Milicu Janjanin** (dn 83) 21 god. staru, rodom **iz** Ponikava, prav. **vjere,** udatu, bez djece, seljakinju, prebivalištem u Dol. Dubravama kbr. 160, nepismenu i neporočnu,

12. **Simu Jakobovića** (dn 88) 43 god. stara, rodom i prebivalištem iz Jakobovića kbr. 17, prav. vjere, oženjena, oca 4 djece, seljaka, nepismena i neporočna,

13. **Simu Prtljagu** (dn 84) 30 god. stara, rodom i prebivalištem iz Gor. Dubrava kbr. 74, prav. vjere, oženjena bez djece, seljaka, nepismena i neporočna,

14. **Timu Kukica** (dn 85), 30 god. stara, rodom i prebivalištem iz Dol. Dubrava kbr. 56, prav. vjere, oženjena, oca 1 djeteta, seljaka, nepismena i neporočna,

15. **Nikolu Kukica** (dn 122) 25 god. stara, rodom i prebivalištem iz Dol. Dubrava (Kukići) kbr. 56, prav. vjere, neoženjena, seljaka, nepismena i neporočna,

16. **Gjuru Zatezala** (dn 96) 32 god. stara, rodom i prebivalištem iz Generalskog stola kbr. 29, prav. vjere, oženjena, oca 1 djeteta, seljaka, nepismena i neporočna,

17. **Gjoku Zatezala** (dn 124) 20 god. stara, rodom i prebivalištem iz Dol. Dubrava kbr. 71, prav. vjere, neoženjena, seljaka, pismena i neporočna,

18. **Simu Vucelić,** 62 god. staru, rodom i prebivalištem iz Dubrava, prav. vjere, udovu, mater 8 djece, seljakinju, nepismenu i neporočnu,

19. **Stevana Zatezala** (dn 87) 52 god. stara, rodom i prebivalištem iz Dol. Dubrava kbr. 47, prav. vjere, oženjena, oca 3 djece, seljaka, nepismena i neporočna,

20. **Miletu Zatezala** (dn 91) 36 god. stara, rodom i prebivalištem iz Dol. Dubrava kbr. 54, prav. viere, oženjena, oca 2 djece, seljaka, nepismena i neporočna,

21. **Milicu Jakobović** (dn 77), 69 god. staru, rodom i prebivalištem iz Jakobovića kbr. 146, prav. vjere, udatu, mater 4 djece, seljakinju, nepismenu i neporočnu,

22. **Stanu Jakobović** (dn 123) 40 god. staru, rodom iz Ponikava, prav. vjere, udatu, mater 2 djece, seljakinju, prebivalištem u Dol. Dubravama kbr. 213, nepismenu i neporočnu,

23. **Josu Mirića** (dn 46) 41 god. stara, rodom i prebivalištem iz Gor. Dubrava kbr. 125, prav. vjere, oženjena, oca 3 djece, seljaka, nepismena i neporočna.

24. **Nikolu Munjasa** (dn 45) 36 god. stara, rodom i prebivalištem iz Gor. Dubrava kbr. 111, prav. vjere, oženjena, oca 1 djeteta, seljaka, nepismena i neporočna,

25. **Smiljanu Rebić** (dn 49) 29 god. staru, rodom iz Popova sela, prav. vjere, udatu, mater 1 djeteta, seljakinju, prebivalištem u Dol. Dubrava kbr. 31, nepismenu i neporočnu,

26. **Božu Munjasa** (dn 64) 40 god. stara, rodom i prebivalištem iz Munjasa kbr. 29, prav. vjere, oženjena oca 4 djece, seljaka, nepismena i neporočna,

27. **Petra Rebića** (dn 93), 32 god. stara, rodom i prebivalištem iz Dol. Dubrava kbr. 31, prav. vjere, udovca, oca 1 djeteta, seljaka, nepismena i neporočna,

28. **Racu Kukića** (dn 94), 57 god. stara, rodom i prebivalištem iz Dol. Dubrava kbr. 167, prav. vjere, oženjena, oca 7 djece, kovača, nepismena i neporočna,

29 **Racu Kukića** (dn 104), 37 god. stara, rodom i prebivalištem iz Dubrava kbr. 55, prav. vjere, oženjena, oca 2 djeteta, seljaka, nepismena i neporočna,

30. **Simu Dimića** (dn 121) 26 god. stara, rodom i prebivalištem iz Dol. Dubrava, kbr. 67, prav. vjere, oženjena, oca 3 djece, seljaka, nepismena i neporočna,

31. **Milu Vucelića** (dn 139), 30 god. stara, rodom i prebivalištem iz Dol. Dubrava, kbr. 60, prav. vjere, oženjena, oca 1 djeteta, seljaka, nepismena i neporočna,

32. **Miletu Kukić** (167) 38 god. starog, rodom i prebivalištem iz Dubrava, kbr. 58, prav. vjere, oženjena, bez djece, nepismena i neporočna,

33. **Petra Jakobovića** (dn 89) 31 god. stara, rodom **i** prebivalištem iz Jakobovića kbr. 146, prav. vjere, (ne)oženjena, 1 djeteta, seljaka, nepismena i neporočna,

34. **Petra Vucelića Mrgića** (dn 107 i 92) 28 god. stara, rodom **i** prebivalištem iz Dol. Dubrava, kbr. 62, prav. vjere, oženjena, oca 2 djece, seljaka, nepismena i neporočna,

35. **Gjuru Vucelića** (dn 108) 33 god. stara, rodom i prebivalištem iz Dol. Dubrava, kbr. 60, prav. vjere, oženjena, oca 4 djece, seljaka, nepismena i neporočna,

36. **Mihajla Muniasa** (dn 65) 33 god. stara, rodom i prebivalištem iz Munjasa, kbr. 21, prav. vjere, oženjena, oca 3 djece, seljaka, nepismena i neporočna,

37. **Desanku Višnjić** (dn 79) 40 god. staru, rodom i prebivalištem iz Popova sela, kbr. 35, prav. vjere, udatu, mater 6 djece, seljakinju, nepismenu i neporočnu,

38. **Milicu Munjas** (dn 80) 60 god. staru, rodom iz Popova sela. prav. viere, udovu, mater 3 djece, seljakinju, prebivalištem u Munjasima, kbr. 19, nepismenu i neporočnu,

39. **Smiljanu Munjas** (dn 78) 40 god. staru, rodom iz Ponikava, prav. vjere, udatu, mater 6 djece, seljakinju, prebivalištem u Munjasima kbr. 18, nepismenu i neporočnu,

40. **Martu Munjas** (dn 81) 50 god. staru, rodom iz Ponikava, prav. vjere, udatu, mater 6 djece, seljakinju, prebivalištem u Munjasima kbr. 20, nepismenu i neporočnu,

41. **Mandu Mirić** (dn 82) 40 god. staru, rodom Iz Go jaka, prav. vjere, udatu, mater 3 djece, seljakinju, prebivalištem u Mirićima kbr. 122, nepismenu i neporočnu,

42. **Iliju Prtljagu** (dn 21) 60 god. stara, rodom i prebivalištem iz Višnjić brda kbr. 199, prav. vjere, udovca, oca 9 djece, trgovca svinja, nepismena i neporočna,

43. **Marka Zatezala Škerića** (dn 23) 38 god. stara, rodom i prebivalištem iz Gor. Dubrava kbr. 197, prav. vjere, oženjena, oca 6 djece, seljaka, nepismena i neporočna,

44. **Mihajla Zatezala** (dn 119), 50 god. stara, rodom i prebivalištem iz Dol. Dubrava, kbr. 50, prav. vjere, oženjena, oca 5 djece, seljaka, nepismena i neporočna,

45. **Todora Zatezala** (dn 11) 40 god. stara, rodom i prebivalištem iz Dol. Dubrava kbr. 49, prav. vjere, oženjena, oca 4 djece, seljaka, nepismena i neporočna,

46. **Savu Munjasa** (dn 66) 37 god. stara, rodom i prebivalištem iz Munjasa, kbr. 18, prav. vjere, oženjena, oca 5 djece, seljaka, nepismena i neporočna,

47. **Miladina Munjasa** (dn 63), 52 god. stara, rodom i prebivalištem iz Munjasa, kbr. 20, prav. vjere, oženjena, oca 6 djece, seljaka, nepismena i neporočna,

48. **Jevrema Munjasa** (dn 67) 42 god. stara, rodom i prebivalištem iz Munjasa, kbr. 18, prav. vjere, oženjena, oca 6 djece, seljaka, nepismena i neporočna.

– i to prvih četrdeset i dva da su se dne 30. svibnja 1897. prije podne uz drugo množtvo ljudi zgrnuli na trgu u Dubravama u nakani, da iz općinskog ureda silom iztjeraju opć. činovnike, opć. načelnika Mihajla Mikašinovića i opć. bilježnika Dragana Dokmanovića, te da ured preuzmu u svoje ruke i druge poćudnije im činovnike namjeste, pa da su u tu svrhu, da provale u opć. zgradu, silom se oprili oružnicima postaje vodniku Ivanu Radoševiću, oružniku Nikoli Ružmanu, oružniku Antunu Petanjku i pokusniku Gjuri Hruškaru, kad su ovi svoju službu obavljali najme kad su općinski ured branili od navaljujuće svjetine, tim što su se prietili rečima vičući iz svega grla: »da će potjerati načelnika i bilježnika i da će oružnike potući«, zatim »da ih je načelnik i bilježnik, pop i učitelj prodao Magjarima, da će ove sve otjerati, jer da neće biti pod magjarskom pravicom, već da hoće imati svoje pravice, nadalje:
»držte načelnika on ide u Ogulin, pa će dovesti pomoć, onda će nam biti kasno, ovim ćemo oružnicima oteti oružie, pa ćemo ih poubijati, jer

jedan žandar nekošta nego tri forinta«, onda »držte ih sada, dok ih je malo, ako će pucati, ubiti će jednoga ili dva a mi ćemo njih raztrgati«, te tim što su tečajem 5 sati uz neprestano zvonjenje na alarm navaljivali na prednja i stražnja vrata htijući silom prodrieti u općinsku zgradu, zatim tim što su oko dva sata poslie podne oružnike potisnuli u hodnik te tu sve više potiskivali u hodnik, tako da su neki počeli oružnike i za bodove hvatati, a neki iz vana u prozore uredskih prostorija kamenje bacati, hoteći tim otporom na silu razoružati oružnike, prodrieti u zgradu općinskoga ureda i općinske činovnike otjerati te hoteći tako smesti javni mir.

Iliju Prtljagu da je prije sada opisanoga otpora ljude po Donjim Dubravama najme mjestima Kukićima, Vucelićima itd. poticao, da se u nedelju dne 30. svibnja 1897. skupe pred opć. zgradom u Dubravama te da silom otjeraju općinske činovnike iz ureda, te u tu svrhu poslao Marka Zatezala Skerića, da po mjestima Kukićima i Vucelićima narod pozove na takav otpor, a u samu nedelju dne 30. svibnja 1897. u samim Dubravama narod podbudjivao na otpor proti oružnicima i opć. organima, te tako savjetom i naputom zlo djelo uveo.

Marka Zatezala Škerića da se je po uputi Ilije Prtljage uputio u oči dana 30. svibnja 1897, u mjesta Vuceliće i Kukiće, te tamo narod upućivao, da se dne 30. svibnja 1897. zgrne pred opć. zgradom u Dubravama, te da silom otjera općinske organe iz opć. ureda, pa tim naputom Ì savjetom zlo djelo uveo.

Racu Kukica kovača kbr. 167, **Milu Vucelića** kbr. 60, **Miletu Kukica** kbr. 58, **Simu Dimića** kbr. 67 i **Petra Jakobovića** kbr. 146, da su se dne 27. svibnja 1897. sastali u kući Race Kukića u Dol. Dubravama te tamo se dogovorili i ostale upućivali, kako će u nedelju dne 30. svibnja 1897. rano poći iz svih mjesta Dolnjih Dubrava, da silom otjeraju popa iz parohijalnog stana, a opć. činovnike iz opć. ureda, te tako naoutom i savietom zlo djelo uveli, koje se je dne 30. svibnja 1897. u Dubravama i dogodilo.

Petra Vucelića Mrgića kbr. 62, **Racu Kukića** kbr. 55, **Gjuru Kukića** kbr. 56, **Gjuru Vucelića** kbr. 60, **Todora Zatezala** kbr. 49, **Mihajla Zatezala** kbr. 50 i **Milovana Mikašinovića** kbr. 164, da su dne 29. svibnja 1897. u subotu i dne 30. svibnja 1897. u nedelju jutro rano polazili po Dolnjim Dubravama te sa pokojnim Simom Zatezalom narod poticali i pozivali, da se dne 30. svibnja 1897. zgrne pred općinskom zgradom u Dubravama, da otjera općinske činovnike iz ureda a paroha Jovana Vukelića iz parohijalnog stana, te tako savjetom i naputom zlo djelo uveli, koie se je dne 30. svibnja 1897. u Dubravama zbilo.

Savu Munjasa kbr. 18, **Mihajla Munjasa kbr.** 21, **Miladina Munjasa** kbr. 20 i **Jevrema Munjasa** kbr. 18, da su se u oči dogodivšeg se otpora dne 30. svibnja 1897. u jutro rano dogovorili, da će poći u Ponikve, Gojake i Popovo selo. te iz tih mjesta narod pozvati i uputiti, da se sabere u nedeliu 30. svibnia 1897. pred opć. zgradom u Dubravama, adje da će iz opć. ureda otjerati općinske činovnike, te tako savjetom i naputom

po mjestima Munjasima, Gojakima i Popovom selu zlo djelo uveli, koje se je dne 30. svibnja 1897. u Dubravama dogodilo.
Mariju Rebić kbr. 36, **Simu Jakobović** kbr. 16, **Savu Zatezalu** kbr. 142, **Milicu Kukić** kbr. 155, **Stanu Višnjić Šumonja** kbr. 39, **Milicu Jakobović** kbr. 146, **Desanku Višnjić** kbr. 35, **Milicu Munjas** kbr. 19, **Smiljanu Munjas** kbr. 18, **Martu Munjas** kbr. 20 i **Mandu Mirić** kbr. 122, da su dne 30. svibnja 1897. smeli ovršivanje vjerozakona srpsko pravoslavnoga, postojećega u državi, tim, što su pošle do crkve u Dubravama uzele ključeve iz vratiju crkve i crkvu zaključale te ključeve sobom poniele u nakani, da paroh Jovan Vukelić ne može toga dana službe božje obaviti, pa tako zapriečile vršenje službe božje, jer se toga dana nije mogla služba božja u crkvi u Dubravama obaviti, pa tim počinili svih četrdeset i osam zločinstvo ustanka označeno u Su k. z. i to prvih četrdeset i dva kao neposredni počinitelji, a Ilija Prtljaga, Raco Kukić kbr. 167, Mile Vucelić, Mileta Kukić, Simo Dimić, Petar Jakobović, Petar Vucelić Mrgić, Raco Kukić kbr. 55, Gjuro Vucelić, Gjuro Kukić, Milovan Mikašinović i Mihajlo Munjas jošte i kao sukrivci **do** Su 5 k. z. zatim Marko Zatezalo Škerić, Todor Zatezalo, Mihajlo Zatezalo, Sava Munjas, Miladin Munjas i Jevrem Munjas zločinstvo ustanka označeno u Su 68 k. z. kao sukrivci po Su 5 k. z. i konačno Marija Rebić, Simo Jakobović. Sava Zatezalo, Milica Kukić, Milica Jakobović, Stana Višnjić. Šumonja, Desanka Višnjić, Milica Munjas, Smiljana Munjas, Marta Munjas i Manda Mirić osim zločinstva stanka i zločinstvo smetanja vjerozakona označeno u Su 152 lit a) k. z. koja su zločinstva za sve kažnjiva po Su 70 k. z. a kod Marije Rebić, Sime Jakobović, Save Zatezalo, Milice Kukić, Milice Jakobović, Stane Višniić Šumonja, Desanke Višnjić, Milice Munjas, Smiljane Munjas, Marte Munjas i Mande Mirić obzirom na Su 34 k. z.

Stoga se ište,

da se glavna razprava drži pred kr. sudbenim stolom u Ogulinu, nadležnost kojega se opravdava Su 47 kp.
da se na glavnu razoravu pozovu kao svjedoci: Ivan Radošević (dn 5), Nikola Ružman (dn 26), Antun Petaniek fdn 27). Gjuro Hružkov (dn 28), Nikola Zatezalo (dn 6), Simo Perić (dn 7). Ilija Vucelić (dn 29), Blaž Vucelić (dn 32). Rade Višnjić (dn 10), Todor Zatezalo (dn 8), Draaan Dokmanović (dn 13), Mihajlo Mikašinović (dn 33), Jovan Vukelić (dn 34). Simo Karapandža fdn 30), Gjuro Vranić (dn 35), Mića Mikašinović (dn 73), Rade Rebić (dn 22 i 138), Mihajlo Jakobović (dn 106), Simo Zatezalo fdn 109), Miio Blažinić (dn 114), Petar Zatezalo (dn 137). Marta Vucelić (dn 100), Vaio Divić (dn 152), Milić Zatezalo (dn 160), Mihajlo Višnjić (dn 20), Franio Oštarčević (dn 103), Marko Skočić (dn 105). i nepreslušani svjedok Dr Nikola Malešević kr. kotarski predstojnik u Ogulinu,
da se na glavnoj razoravi pročitaju orijave (dn: 19. 6, 62. 97, zaoisnik od 28. svibnja 1897.) dn: b-98, zapisnik od 25. svibnja 1897. (dn 43). zapisnik o očevidu s nacrtom (dn: 31), zapisnici o paranju trupla Sime Zatezala (dn 2), Mande Rebić (dn 3), Gjoke Rebića (dn 4), zapisnici o pre-

gledanju Nikole Munjasa (dn 45), Jose Mirića (dn 46), Mane Papića (dn 47 i 68), Milovana Mikašinovića (dn 48), Smiljane Rebić (dn 49), Doke Mirić (dn 50), zapisnici o paranju trupla Doke Mirić (dn 69), Mane Papića (dn 142), zapisnici o saslušanju Sime Zatezalo (dn 9), Doke Višnjić (dn 70), Nikole Prtljage (dn 71), Stevana Višnjića (dn 72), Janka Meštrovića (dn 74), Ivana Ostarčevića (dn 75), Late Zatezalo (dn 125), Sime Zatezalo (dn 149), Marka Jakobovića (dn 153), Marije Zatezalo (dn 154) i Laze Kaludjerovića (dn 159) , nabavite se imajuće svjedočbe o ponašanju i imućtvenim okolnostima okrivljenika i nabaviti se imajući krstni listovi Mile Janjanin kbr. 160 i Gjoke Zatezala kbr. 71.

Obrazloženje:

Dubrovčani, osobito oni koji su bliže Generalskom stolu, često idu na sajmove u Karlovac, pa se bave dosta timarenjem blaga, koje prodaju na sajmovima u Karlovcu i Ogulinu. Osobito dolaze često na sajam u Karlovac pretrglije sa svinjama. Ti ljudi, koji su dolazili u Karlovac, donieli su odanle, raznih uznemirijućih viesti, medju inima i to, da je kotar ogulinski izabravši za narodnoga zastupnika kandidata narodne stranke spao pod Magjarsku. U savezu s tom viešću su i viesti koje su se širile u Bosiljevu i u Ponikvma, da će unapred, jer ie izabran »Magjar« za narodnoga zastupnika morati plaćati porez od pluga, od ovaca, kokošiju pače i od sunca, a oni, koji su izabrali »Hrvata« za narodnoga zastupnika, da neće morati takvih poreza plaćati. Bezdušni oni ljudi, koji su u narod ovakove nazore proturali, nisu niti mogli Domisliti na posledice svoga huškanja. Ti nazori i viesti su povod, da ie u žiteljstvu ciele općine Dubravske počelo vrieti. Naioriie se digoše u Ponikvama, kad je onamo došao opć. pisar Mića Mikašinović. I poslie počinjenoga nasilja u Ponikvama htiedoše na dan 28. svibnia o. g. Ponikvarci doći u Dubrave pred općinsko poglavarstvo, da raztjeraju općinske činovnike i cve one koji su glasovali dne 22. svibnia kod izbora za Dra Nikolu Tomašića. Ta viest raširila se je i po druaim mjestima općine Dubravske, pa čuvši za to odć. poglavarstvo u Dubravama zamolilo je oružničku asistenciiu, koja je imala čuvati i braniti odć. ured i oćinske zvaničnike. Usijed toga dodjoše 27. svibnia o. a. u Dubrave od oostaie u Generalskom stolu postajevonik Ivan Radošević i oružnik Nikola Ružman. Dne 28. svibnja o. g. niie došlo do nikakove gungule u Dubravama ier Ponikvarci nedodjoše, oošto im ie umro iedan od ugledniiih žitelja, komu su išli na nogreb. Medjutim stali su se dogovarati po inim mjestima u oćini dubravskoj, da će u nedeliu dne 30. svibnja 1897. rano doći u Dubrave, te iz opć. ureda otierati načelnika Mihajla Mikašinovića i bilježnika Dragana Dokmanovića a iz parohijalnog stana paroha Jovana Vukelića a biti će, da nebi bili poštedili učitelja Vranića i starinu Todora Zatezala. Opć. stražar Nikola Zatezalo dostavljao je dne 27. svibnja u mjestu Kukićima, pa je onamo došao u kuću kovača Race

Kukića, te je našao više ljudi, koji su se razgovarali o pobuni u Ponikvama, pa su se izrazili, da će oni kao i Dubrovčani iz svih sela u nedelju dne 30. svibnja o. g. doći u Dubrave. Nikola Zatezalo je to prijavio opć. poglavarstvu, a ono videći veliku pogibelj zamolilo je pojačanje oružničke asistencije, na što su bili iz Ogulina otpravljeni oružnik Antun Petanjek i pokusnik Gjuro Hruškar. Stražar Nikola Zatezalo, čuo je da se ljudi spremaju u Dubrave, da otjeraju paroha, jer da ih je prodao Magjaru, nu nema dvojbe, da je u prvom redu bio napadaj naperen proti opć. činovnicima, te da su se oni u kući Race Kukića dogovarali i dogovorili da će ponajprije iztjerati opć. činovnike. To sliedi odatle, što je dne 30. svibnja 1897. doista bio u prvom redu napadaj na opć. ured i na opć. organe poduzet. Medju onima koji su bili kod Race Kukića na dogovoru bili su medju inima Raco Kukić kbr. 167, Mile Vucelić kbr. 60, Mileta Kukić kbr. 58, Simo Dimić kbr. 67, i Petar Zatezalo (Jakobović) kbr. 146, za sve ove osim Milete Kukić ustanovljeno je, da su dne 30. svibnja doista kod otpora i sudjelovali, a bio je u Dubravama sjegurno i Mileta Kukić, što će se na razpravi suočenjem sa svjedocima pobliže ustanoviti dati.—

U isto vrieme je i Ilija Prtljaga, koji je najugledniji u Donjim Dubravimi, svjet putio da dodje dne 30. svibnja 1897. na otpor u Dubrave. Ilija Prtljaga je trgovac blagom naročito svinjama, pa je vrlo često dolazio u Karlovac, gdje je od pristaša oporbene stranke svakakvih viesti donio. On je dne 22. svibnja o. g. bio na dan izbora cio dan u Ogulinu. Prem je izbornik nije glasovao, **pače** je odgovarao druge, da ne glasuju, a onima koji su svoj glas dali, spočitavao je, da su se prodali Magjaru. Medju inima je napao i ličnoga svoga neprijatelja Mišu Višnjića prebacujući mu, da je svoju unučad Magjarima prodao. Ilija Prtljaga je dobro znao, koji od izbornika iz općine Dubrave su glasovali prigodom izbora, pa je to i narodu priopćio, dakako uz dometak, koj je u Karlovcu čuo, da su svi ti izbornici postali Magjari, da su se Magjarima prodali.

Ilija Prtljaga je u nedelju dne 23. svibnja 1897. dakle jedan dan poslie izbora bio u Dubravama, pa je prema iskazu stražara Sime Perića gomili svjeta govore držao i poduke davao. Ilija Prtljaga je slao Marka Zatezala škerića u sela Kukiće, Vuceliće i Zatezale, da pobuni narod, da složno dne 30. svibnja o. g. dodje u Dubrave, da magjarske činovnike otjera i druge njima poćudnije namjesti. Da je on osobno djelovao na narod sliedi iz izkaza Miše Višnjića, Miće Mikašinovića, Ivana Ostarčevića. Da je Ilija Prtljaga slao u rečena sela Marka Škerića proizlazi iz suglasnoga izkaza svjedoka Franje Ostarčevića i Marka Skočića, a tom su čuli i Mišo Višnjić i viećnik Rade Rebić.—

Pošto je u Dol. Dubravama već 27. i 28. svibnja u narodu bila raširena vješt, da će doći dne 30. svibnja do pobude u Dubravama, jeli čudo, da su neki dne 29. svibnja o. g. polazili selima te narod dizali na pobunu. Tako je ustanovljeno da su dne 29. svibnja u subotu došli Petar Vucelić Mrgić, Gjuro Vucelić, Todor Zatezalo, Mihajlo Zatezalo i

Gjuro Kukić do viećnikci Sime Zatezala, te ga pozvali, da ide sutradan š njima u Dubrave, da otjeraju načelnika i bilježnika, pa kad on nije bio voljan njima po volji učiniti, stadoše mu prietiti. Da se otme dal-n|im navalama pobjegao je isti viećnik Simo Zatezalo u nedilju zorom u Ogulin, te išao rečenu petoricu prijaviti kr. kot. predstojniku. Drugi dan u jutro digoše se Petar Vucelić Mrgić, Gjuro Vucelić, Raco Kukić i sada jur pokojni Simo Zatezalo, te odoše do starješine Mihajla Jakobovića zahtjevajući od njega, da ide on š njima u Dubrave, kad im se |e viećnik Zatezalo iznevjerio i u Ogulin pobjegao, Mihajlo Jakobović veli, da je još više ljudi po njega došlo, ali da si onih mladjih nije mogao zapamtiti. Istoga jutra krenuli su Gjuro Kukić, Gjuro Vucelić, Raco Kukić, Milovan Mikašinović i Petar Vucelić Mrgić i k viećniku Radi Rebiću zahtijevajući od njega, da ide š njma u Dubrave. On je to obećao, a nakanu je imao, da ljude u Dubravama umiri i skrene sa zla puta, kojim su krenuli. On je tako i u Dubravama radio, mirio svjet, ali košto i drugi, koji su slično radili nije uspio. Dok je pobudjivanje naroda na otpor po mjestima u dol. Dubravama tako uspjelo nije ni po drugim mjestima sasma mirno bilo, jer se ljudi u Munjasima, Popovom selu i Gojakima digoše na noge da će u istu svrhu u Dubrave. Kako sam Sava Munjas izkazuje dogovoriše se on, Mihajlo Munjas, Miladin Munjas i Jevrem Munjas, da će poći po selima uz Dobru, da ljude upute, da dodju dne 30. svibnja u Dubrave, te da skinu popa, načelnika i bilježnika, koji su glasovali za Magjare. Prema dogovoru njihovom imao je Sava Munjas zadaću, da digne na noge ljude u Ponikvama, a Mihajlo da podje u istu svrhu u Gojake i Popovo selo. Sava Munjas je krenuo zorom dne 30. svibnja prema Ponikvama, nu putem sreo je starješinu Vaju Divića, koj ga zapita, kamo ide, a kad mu je ovaj kazao, da ide pozvati ljude u Ponikvama, da idu pred općinu, odgovorio mu je Vajo Divić, da on svojim Ponikvarcima neda u Dubrave, te odgovorio Savu Munjasa, da ide ljude u Ponikve buniti. Usljed toga je Sava Munjas odustao od svoga nauma i vratio se kući u Munjase. Čuvši Jevrem i Miladin Munjas da Ponikvarci neće u Dubrave, nisu niti njih dvoje a niti sam Sava Munjas otišli u Dubrave. Otišli su onamo Božo i Mihajlo Munjas te još drugi.

Iz ovoga, što je sam Sava Munjas priznao pred sudom, razabire se, da je iskra pobune zavatila i sela Munjase, Gojake i Popovo selo, iz kojih sela je takodjer ljudi u Dubravama dne 30. svibnja bilo, te da su na pobunu narod poticali gore spomenuti okrivljenici Munjasi.

Od Ponikvaraca nije nitko došao dne 30. svibnja u Dubrave a razlog će ležati u tom, što su neki u to vreme dobili pozive, da dodju pred sud kao okrivljenici, pa su se sudbine dalnje iztrage preplašili, a biti će da su ljudi kao starješina Vajo Divić na narod pomirljivim načinom djelovali.

Kako je po opisanim pripravama na otpor bilo očekivati, tako se je i dogodilo dne 30. svibnja u Dubravama.

Već rano u jutro stao se je svjet sakupljati pred kućom Todora Za-

tezala i pred opć. zgradom, te stao vikati i rogoboriti. Opć. načelnik Mihajlo Mikašinović, sam domaći Dubravčan te inače u narodu obljubljen poglavar, došao je oko 9 sati prije podne medju narod te ga stao upućivati, da se primiri, govoreći mu, da će on njegove tegobe saslušati, te ih pitao što žele. Na to svjetina odgovori, da su čuli, kako su oni spali pod Magjare da će morati plaćati velike poreze, da su do sada teško živili, a od sada da neće moći nikako živiti, te da im ne preostaje ino, nego da skoče u vodu. Načelnik ih je stao svakako miriti i o netemeljitosti njihovih rieči uvjeravati. U to su braća Milovan i Simo Mikašinović od njega stali zahtjevati, da na opć. zgradu izvjesi hrvatske zastave (koje oni po bojama sjegurno niti ne poznadu) a kad im je on odgovorio, da zastava nema, stade ciela hrpa svjeta a medju ovim osobito ovi Marija Rebić, Stana Jakobović, Sima Jakobović, Milica Kukić, Sava Zatezalo, Milica Jakobović i rečena dva Mikašinovića vikati, da im neka dade ključe od općine i općinu preda, da će oni nje magjarske opć. činovnike otjerati, te da će si druge namjestiti. Pošto se je svjetina uz takve zahtjeve stala načelniku sve više približavati, stao je on uzmicati, a kad je uzmakao do ulaznih vrata opć. zgrade, gaje su se desili oružnici, umakao je izmedju ovih u hodnik zgrade, dočim su oružnici naprenim bodovima svjetinu zadržali. Sada su stali oružnici a naročito postaje vodnik ljudstvo upućivati i u ime zakona opominjati, da se razidju, jer da će morati upotrebiti oružje. Na njihove rieči, je sakupljena svjetina odgovarala: da ih je načelnik i bilježnik, pop i učitelj prodao Magjarima, da će oni sve ove otjerati, jer oni neće biti pod magjarskom pravicom, već hoće imati svoje pravice. Svjetina je postala sve uzrujanijom, pa nije slušala na opomene oružnika, a kad je postaje vodnik zaprietio, da će morati upotrebiti oružje, vikao je Mane Papić i Simo Prtljaga, da oružnici ne smiju pucati, te da su oni oružnici, koji su u Bosiljevu pucali već na grabi tj. u zatvoru. Uz to su se stali prietiti i oružnicima, da će i oružnike potući.

Videći opć. organi bilježnik Dragan Dokmanović i načelnik Mihajlo Mikašinović dabi svjetina mogla razoružati oružnike, koji su u hodniku stajali te provaliti u zgradu, pomisliše na to, kako bi pobjegli. Kad se je Sima Jakobović popela na prozor pisarne s kojega ju je oružnik Ružman otjerao, uputio se je opć. bilježnik u svoj stan u prvom katu, pa jer mu se je žena silno prepala, pobijegao je š njome i s učiteljicom Ljubicom Brujić na stražnja vrata preko dvorišta i vrtova u školi, te se tamo kod učitelja Gjure Vranića sklonio. Načelnik Mikašinović je takodjer ufatio zgodu, pa je pobjegao na stražnja vrata preko dvorišta i vrta bilježnikova da na cestu vodeću na željezničku stanicu u Tounj.

Kad je on pobjegao i dosta daleko odmakao opazio je to netko od svjetine, te joj to priopći, a neki poletiše za načelnikom u potjeru, te stadoše i kamenje za njim bacati. Medju njima bacio se kamenom za njim Gjoko Zatezalo, što je i svjedokinja Marta Vucelić vidila. Nu načelnik je svojim progoniteljem utekao, prispio u Tounj i otputovao prvim vlakom u Ogulin.

Kad je navaljujuća svjetina pred opć. zgradom saznala da je načelnik pobjegao u Ogulin stala je vikati: držite načelnika, on ide u Ogulin, pa će dovesti pomoć, onda će nam biti kasno, ovim ćemo oružnicima oteti oružje, te ih poubijati, jer jedan žandar ne košta, nego tri forinta. Za jednoga oružnika najme stoji lies 3 for.

Oružnici su sa naperenim bodovima stajali do 1 sat poslie podne i to trojica - Radošević, Petanjek i Hruškar u hodniku, a Ružman u prvoj sobi pisarne. Do toga časa nisu bili uvjek isti ljudi pred opć. zgradom, već su se, kako to u sličnim gungulama biva, mienjali, jedni su druge zamjenjivali. Neki su polazili u birtiju, a drugi su dolazili pred kuću Todora Zatezala, a treći opet išli su prema crkvi, gdje se je svaki čas zvonilo na »alarm« samo da se više svjeta sakupi. Pred kuću Todora Zatezala došla je Milica Kukić, pa videći tamo, da neki muškarci tamo sjede, stala ih je podjarivati riečima: »vi ljudi tu sjedite, nosite ženske pregače!« Gjuro i Timo Kukić kbr. 56 tužili su se pred istom kućom, da nema medju njima (svjetinom) sloge, jer da ima sloge, da bi oni gore (uz opć. zgradu) potukli načelnika i 4 žandara, a oni ovdje (najme uz kuću Todora Zatezala), Todora Zatezala i Radu Višnjića, koji su im se takodjer zamerili, jer je Todor Zatezalo glasovao za dra Tomašića a Rade Višnjić mu je nećak. Narod je već iz jutra govorio, da treba uz opć. organe otjerati i Todora Zatezala. Gjuro Zatezalo iz Generalskog stola izrazio se je, da bi trebalo sve u prah pretvoriti. Stevan Zatezalo kbr. 47 došao je Radi Višnjiću, koj je podnačelnik općine dubravske, ali koj nije kod izbora glasovao, jer nije izbornik, te mu je predložio, da neka on preuzme upravu općine. A kad mu je Rade Višnjić odgovorio, da toga neće učiniti reče mu, da ih je i on prodao kao i načelnik. Sima Vucelić kbr. 110 izrazila se je pred Radom Višnjićem, da bi trebalo one, koji su išli u Ogulin glasovati sve jednoga ponajednoga u vatru smetati.

Oko 1 sat poslie podne stali su neki oružnicima govoriti, da neka idu jesti, jer da su gladni, a kako oružnici drže rečeno je bilo to samo za to, da oružnike iz hodnika izmame te tako laglje u opć. zgradu provale. Medju inima je to oružnicima kazao i Simo Mikašinović.

Oko jedan sat poslie podne rekao je postaje vodnik Radošević svjetini, da će sada iz Ogulina doći predstojnik i pomoć im dovesti, pa da se neka razidju. I doista u to se vreme ljudstvo nešto razišlo tako, da je Ivan Radošević mogao odložiti pušku te dozvati Milića Zatezala i umoliti ga, da im donese kilu pečene janjetine, za 2 groška kruha i litru vode. Milić Zatezalo nabavio je meso i kruh, pa se je uz zid, jer nebje tako gusto svjetine pred opć. zgradom, protisnuo do vrati i predao to jelo Radoševiću dočim, su druga dva oružnika naperenim bodovima svjetinu otiskivali. Oružnici pomisliše, da će moći sada nešto založiti i to tako, da će dva ostati na vratima a druga dva, da će medjutim jesti. Nu tek su Radošević i Ružman tjeli da jedu, kad se je svjetina stala jače buniti i u većoj masi navaljivati.

Sad nije bilo drugo, van opet ići svoj četvorici pod oružje i braniti opć. ured. Čim dalje tim je svjetima bjesnija postajala. Bojala se je

valjda da će oružnici iz Ogulina pomoć dobiti. Neki su stali sada a naročito Marija Rebić, Sima Jakobović i Milica Kukić i na otražnja vrata navaljivati, pa je ta trebalo braniti. Ova vrata su branili uz oružnika Hruškara i opć. stražari Zatezalo i Perić, koji ipak nisu imali uza se oružje.

Narod je medjutim na prednja vrata provalio u sam hodnik, te su oružnici morali uzmaći, do skaline, koja se na 2 koraka od ulaza nalazi. Sad bje gusta hrpa naroda u hodniku, naprvo su stajale žene Marija Rebić, Sima Jakobović i Sava Zatezalo, a uz nje su bili najbjesniji Simo Zatezalo, Mane Papić, braća Mikašinovići, Vajo Rebić i Gjuro Kukić, Oružnici su sada otiskivali, što su mogli svjetinu, pa ju opominjali da će pucati. Kad je postaje vodnik, digao pušku k oku okrenuo mu je Vajo Rebić ledja, tobož da nesmije u led ja pucati a to je i poi više puta učinio. Svjetina je otraga vikala držite ih sada kad ih je malo, ako će i pucati ubiti će jednoga ili dva a mi će mo ih raztrgati. Kako lugar Blaž Vucelić izkazuje htiela je Sava Zatezalo jednoga oružnika za bod primiti, a kad ju je oružnik gurnuo htio je Simo Zatezalo preko nje dovatiti oružnika za pušku. Kako stražar Nikola Zatezalo veli gurnuo je Simo Mikašinović Simu Jakobović, što ova i priznaje, prema oružnicima tako, da se je i ova uhvatila za bod oružnika Petanjka. Pošto je uslied toga nastalo komešanje u kojem je nastala za oružnike pogibelj, da ih svjetina ne razoruža dao je postaje vodnik Ivan Radošević, zapovjed da se puca. On sam je izpalio 3 hitca, Petanjek 2, Hruškar jedan a Ružman kroz prozor u koj je svjetina stala kamenje bacati 3 hitca. Prva tri oružnika pucali su u narod nalazeći se u hodniku i na one koji su neposredno pred vratima bili, a oružnik Hruškar pucao je na masu pred vratima, pa se je i na izpaljenim hitcima, koji su prodrli u zemlju, što je i sudbenim očevidom ustanovljeno, vidi, da je oružnik Ružman u tu masu koja bje neposredno pred vratima stajala pucao. Stoga i ne stoji obrana onih ranjenih okrivljenika, koji tvrde da ih je tane pogodilo kod šterne, pod šljivom i na drugim odaljenim mjestima, koja nisu u pravcu samih vrata. Najbjesniji medju svima napadačima bio je Simo Zatezalo, pa je i njega prvo tane pogodilo nu kako bje u hodniku gusto zbijena masa nije mogao pasti već je ostao kao na zid naslonjen. Njega je i drugo jedno tane pogodilo, pa je zadobio u prsa dva hica. Jedno tane zaostalo mu je u tjelu. Osim toga usmrćeni su uslied izpaljenih hitaca Gjoko Rebić i Manda Rebić, a poslie su od zadobljenih ozleda poginuli u ogulinskoj bolnici, još Mane Papić i Doka Mirić. Teško ozledjeni su ostali Milovan Mikašinović, Nikola Munjas, Joso Mirić, Smiljana Rebić a lahko ozledjena Stana Jakobović. Petero ih je dakle umrlo, a petero ostalo ranjenih. A zašto? Neka odgovaraju oni, koji su u prost seljački narod uvodno spomenute nazore raširili. I Marija Rebić skoro da nije svoju drzovitost glavom platila, jer je tane na dva mjesta projurilo joj kroz odielo, neozlediv je ipak nigdje u tjelu.

Dok su oružnici pucali sveudilj je na crkvi zvonilo na alarmu, a i poslie izpaljenih hitaca, kad je svjetina iz hodnika pobjegla te mrtve i

ranjene sobom odvukla nije se ustanak skroz slegao, već su sada ljudi stali vikati: »nosite sikire i motike amo, da ih poubijamo«, te su stali bacati kamenje u prozore, načelnikove sobe. Na jednom je netko zavikao: »bežte još će pucati, a na tu opomenu, stao se je svjet na koliko nije prije, otišao razilaziti. Tako bje otpor svladan, a svjetina se umirila, pa je samo rodbina ostala uz mrtve Mandu i Gjoku Rebića.

Iz dosadanjega obrazloženja razbire se, da se je svjetina dne 30. svibnja 1897. u Dubravama nakon poprednjega dogovora zgrnula u nakani, da se silom opre poglavarstvu, da je nakanila otjerati načelnika i bilježnika i upravu općine u svoje ruke preuzeti dotično druge povoljnije im činovnike namjestiti. Nadalje se razabire, da se je silom oprla oružnicima, da uzmogne doći do svoga cilja. U tom činu stiču se sva obilježja zločinstva ustanka označena u S^u 68 k. z. pa je stoga i valjalo ovu tužbu podignuti.

Da su na otpor protiv poglavarstva svjetinu pobudjivali u prvom redu Ilija Prtljaga, a onda Marko Zatezalo Škerić, Raco Kukić kovač, Mile Vucelić, Mile Kukić, Simo Dimić, Petar Jakobović, Petar Vucelić Mrgić, Raco Kukić kbr. 55, Gjuro Vucelić, Gjuro Kukić, Todor Zatezalo, Mihajlo Zatezalo, Milovan Mikašinović, Sava Munjas, Mihajlo Munjas, Miladin Munjas i Jevrem Munjas dokazano je prijašnjim obrazloženjem.

Glede krivnje neposrednih počinitelja primjetiti se ima ovo: Ilija Prtljaga je za cielo vrieme, dok je svjetina navaljivala na zgradu opć. ureda bio u birtiji, te je tamo ostao, dok nije došlo od strane oružnika da uporabe oružja. Ako on i nije tvarno sudjelovao kod samoga otpora, što se nije dalo ustanoviti, svakako je svojom prisutnošću u Dubravama svjetinu poticao na zlo djelo. U tu birtiju su svaki čas ljudi zalazili, te većina okrivljenika brani se, da nisu kod otpora sudjelovali, jer da su se nalazili u birtiji. Odatle, što je toliko svjeta u birtiju zalazilo, a opet i izlazilo sliedi da su znali, da im vodja Ilija Prtljaga u birtiji sjedi, a ta okolnost ih je sokolila na zgmuće.

Iz izkaza svjedoka Nikole Ružmana, Nikole Zatezala, Mihajla Mikašinovića, Sime Perića, Blaža Vucelića, Rade Višnića, Ilije Vucelića i Todora Zatezala proizlazi, da su kod zgrnuća i otpora pred opć. zgradom a dielomice i u samom hodniku opć. zgrade sudjelovali uz pokojne Simu Zatezala, Manu Papića, Gjoku Rebića, Mandu Rebić još i ovi: braća Simo i Milovan Mikašinovići, braća Gjuro, Timo i Nikola Kukić, kbr. 56, Marija Rebić, Petar Rebić, Vajo Rebić, Sava Zatezalo, Milica Kukić kbr. 55, Stana Višnić Šumonja, Milica Janjanin, Simo Prtljaga, Stevan Zatezalo, Gjuro Zatezalo iz Generalskog stola, Gjoko Zatezalo, Stana Jakobović, Simo Jakobović, Milica Jakobović. Dasu kod otpora sudjelovali i u nakritičnije vrieme sgrnuti bili Nikola Munjas, Joso Mirić, Smiljana Rebić dokaz je što su oružničkim tanetom pogodjeni. Ostali okrivljenici, košto i do sada spomenuti, priznaju da su bili dne 30. svibnja 1897. u Dubravama i priznavaju da su tamo ostali dok nisu oružnici pucali, dakle do 2 sata poslie podne.

Petra Zatezala uglavljuje još i svjedok Rade Višnjić, koj izkazuje, da

je Petar Zatezalo Radi Višnić, koj je narod upućivao da ide kući, pošto je već bilo mrtvih i ranjenih, rekao »što ih putiš kući, neka poginu poginuti će za vjeru«. Da su Božo i Mihajlo Munjasi takodjer kod otpora sudjelovali, te u tu svrhu, da se zgrnuću pridruže pošli u Dubrave sliedi iz izkaza Save Munjasa a i iz njihovog priznanja, da su u Dubravama bili.

Raco Kukić, kbr. 167, Simo Dimić, Petar Jakobović, Petar Vucelić Mrgić, Gjuro Vucelić i Raco Kukić kbr. 55 priznaju da su bili u Dubravama ali nepriznavaju da bi kod otpora ni najmanje sudjelovali. Nu ako se uvaži, da su svi ti ljudi bili, koji su u dol. Dubravama narod na pobunu poticali, pa ako se uvaži, da je Milica Kukić, po svoj prilici žena Race Kukića kbr. 55 jedna od najžešćih otpornika, bila mora se zaključiti, da su svi ovi krivi zločinstva ustanka i kao neposredni počinitelji.

I Desa Višnić, Milica Munjas, Smiljana Munjas, Marta Munjas i Manda Mirić priznaju, da su dne 30. svibnja o. g. bile u Dubravama, nu jer je za nje, kako će se iz niže označenog obrazloženje razabrati, ustanovljeno, da su uz ostale okrivljenice crkvu zatvorile i na parohijalni stan navaljivale, to se mora i za nje uzeti, da su kod otpora na opć. organe prigodom zgrnuća pred opć. zgradom sudjelovale, a na glavnoj razpravi će se suočenjem sa svjedocima po svoj prilici njihova krivnja još više uglaviti.

Kako je u gornjem obrazloženju iztaknuto žalac ogorčenosti i nezadovoljstva bje napren i proti parohu Jovana Vukeliću. I on inače dobar pastir svoga stada zamjerio se je svome po bezdušnim ljudima nakuškanom stadu, što je kod izbora dne 22. svibnja o. g. glasovao za kandidata narodne stranke dra Tomašića. I na njemu se je imala izkaliti srdžba naroda, što je postao Magjar te što je narod prodao Magjaru.

Jovan Vukelić je dne 30. svibnja u jutro rano krstio dvoje djece, pa je pošao u parohijalni stan, da tu krštenu diecu, unese u matice. Poslije toga htio je, da ode u crkvu, da prije službe božje obavi kršćanski nauk s djecom. Pred crkvom našao je više diece i žena, a medju ovima Mariju Rebić i Milicu Jakobović. Ove mu stadoše zanovetati veleći mu, da je li vriedno slati diecu u crkvu, da ju proda Magjaru. Došavši s diecom u crkvu dodje opet jedan da mu diete krsti. Dok je on i to diete krstio skupilo se je više svjeta pred crkvom, pa je vidio, da je Marija Rebić iztegla iz jednih crkvenih vrata ključ, a čuo je dotično i vidio, da je netko iz drugih vrati iztegnuo ključ. Paroh je, nakon što je diete krstio pošao opet u svoj stan, da unese i to kršteno diete u knjige, a onda je naredio, da se prvi put zvoni na službu božju, nu do toga nije došlo, jer mu je javljeno, da su neke žene obja crkvena vrata zaključale i ključeve sobom poniele.

Kako svjedok stražar Simo , Perić izkazuje, došle su Sima Jakobović i Sava Zatezalo sa više žena predanj, pa je Sava Zatezalo iz njedara pokazala ključ, veleći da su zele ključeve od crkve, pa da im neka i on dade ključeve od opć. ureda. Marija Rebić hvalila se je pred ku-

1_

corn Todora Zatezala, kako to Rade Višnić izpovjeda, da je uzela ključ od crkve, dodavši tome da zašto idu ljudi nositi djecu na krst Magjaru, te zašto neidu u Generalski stol (gdje niti nema pravoslavnog sveštenika).

Ilija Vucelić izkazuje, da je vidio rulju žena kako su išle k crkvi uzele ključeve od crkve te se vraćale posle k općini. Sava Zatezalo, da je sa ključevima zvonila. Medju tim ženama bile su po izjavi Ilije Vucelića Sima Jakobović, Milica Kukić i Marija Rebić, pa kad su pred općinu došle vikale su, da kad su zele ključeve od crkve, da će i od općine.

Svjedok Petar Zatezalo izkazuje, da je bio pred parohijalnim stanom, pa da je vidio kako je rulja žena pošla k crkvi ondje uzela ključeve od crkve, a nakon toga dodje ista rulja pred parohijalni stan, gdje su stale proti parohu demonstrirati i na vratima drmati. Petar Zatezalo veli, da je videći to otišao kući samo da nemora dalje gledat^ a on nezna kazati koje su te žene bile. Nu svjedok Simo Karapandža izkazuje, da su u toj rulji žena medju inima bile Stana Višnjić Šumonja, Milica Kukić, Desa Višnjić, Milica Munjas, Smiljana Munjas, Marta Munjas, i Manda Mirić. Pošto je izkazima Jovana Vukelića, Sime Perića, Ilije Vucelića i Rade Višnića ustanovljeno, da su u istoj rulji bile ili morale biti i Marija Rebić, Milica Jakobović, Sima Jakobović, Sava Zatezalo i Milica Kukić, koje su pred opć. zgradu otišle, to je za sve ove ustanovljeno, da su pošle do crkve onde uzele ključeve od crkve i crkvu zatvorile i to sve u nakani da paroh Jovan Vukelić ne služi službu božju, koju je imao služiti. Razlog zašto nisu htiele da on službu božju obavi je taj, što je on tobož Magjar, koj je glasujući za narodnoga zastupnika narod Magjaru prodao. To sliedi i iz daljnjega njihova postupka, jer Jovan Vukelić i Simo Karapandža svjedoče, da su te iste žene došle na prednja vrata parohijalnog stana, pa našav ih zatvorena, da su stale po njima lupati i njima drmati, a onda da su otišle na stražnja vrata te i tamo lupale i drmale, a uz to su vikale: »Otvori Magjaru, gdje si Magjaru, izadji van«.

Pošto se prema Su 122 k. z. počini onaj krivim zločinstva smetanja vjerozakona, koj smete ovršivanje kojega vjerozakona postojećega u državi, pošto su sada spomenute okrivljenice smele vršenje pravoslavnoga vjrozakona, koj po zakonskim propisima u državi postoji, tim, što su svojim postupkom zapriečile obdržavanje službe božje, i baš u nakani, da se ta služba božja ne obavi, to ih je valjalo radi toga zločinstvo i obtužiti.

Arhiv SRH br. 498/379-97.

PRESUDA KRALJEVSKOG SUDBENOG STOLA U OGULINU OD 27. AUGUSTA 1897. GODINE.

U ime Njegova Veličanstva kralja!

Kr. sudbeni stol u Ogulinu danas 27. kolovoza 1897. god. pod predsjedom kr. predsjednika sudbenogstola Augusta Košička i u prisutnosti kr. viećnika Dra Antuna Jelenca, Jovana Stojića, NikoleSigovića i Antuna Radje
kao sudaca kr. kanceliste Jovana Majstorovića kao perovodje vrhu obtužbe kr. državnog odvjetničtva proti Milovanu Mikašinoviću i drugovom radi zločina ustanka označena u S 68 i zločina ometanja vjerozakona označena u S 122 k. z.
podignute obtužnice od 3. kolovoza 1897. br. 498 nakon odredbom od 11. kolovoza 1897. br. 3715 kz. naredjene bi u prisutnosti kr. državnog odvjetnika zamjenika Aleksom za Štrohala
obtuženika Milovana Mikašinovića i drugova
branitelja Dra Ivana Banjavčića
privatnoga učestnika –
dne 23. kolovoza 1897. otpočete a 27. kolovoza 1897. dovršene glavne rasprave na temelju po tužitelja stavljena podloga, da se obtuženici krivim proglase i osude sudio jest.

Milovan Mikašinović, 42 godine star, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava kbroj 164, pravoslavne vjere, otac 5 djece, seljak, pismen, radi prekršaja S 460 k. z. sa 2 mjeseca težke tamnice kažnjen.–

Simo Mikašinović, 52 godine star, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava kbroj 164, pravoslavne vjere, udovac, otac 2 djece, seljak, nepismen, neporočan.

Marija Rebić, 34 godine stara, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava kbroj 36, pravoslavne vjere, udata mater 2 djece, seljakinja, nepismena, neporočna.–

Vajo Rebić, 60 godina star, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava, kbroj 40, pravoslavne vjere, oženjen, otac 2 djece, seljak, nepismen, neporočan.–

Milica Kukić, 37 godina stara, rodom iz Plaškoga, pravoslavne vjere, udata, mater 5 djece, seljakinja, prebivalištem iz D. Dubrava kbroj 55, nepismena, neporočna.–

Sima Jakobović 36 godina stara, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava kbroj 16, pravoslavne vjere, udata, mater 3 djece, seljakinja, nepismena, neporočna.–

Stana Višnjić Šumonja, 38 godina stara, rodom i prebivalištem **iz** Gojaka, kbroj 39, pravoslavne vjere, udata mater 6 djece, seljakinja, nepismena, neporočna.–

Sava Zatezalo 30 godina stara, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava, kbroj 47, pravoslavne vjere, udata mater 3 djece, seljakinja, nepismena, neporočna.–

Stana Jakobović, 40 godina stara, rodom iz Ponikava, pravoslavne vjere, udata, mater 2 djece, seljakinja, prebivalištem u D. Dubrava kbroj 213, nepismena neporočna.–

krivi su, da su dana 30. svibnja t. g. u Dubravah, skupio se u namjeri da dodju do ključa zgrade obć. ureda i da odstrane općinske činovnike uz više drugi nepoznatih osobah pred zgradom općinskoga ureda, u kojoj su stajali oružnici Ivan Radošević, Antun Petanjak, Nikola Ružman i Gjuro Hruškar, pa prema dobivenom nalogu preprete narodu ulaz u tu zgradu. Dakle, dok su vršili poglavarstveni nalog, navaljivali od pred podneva do 2 sata popodne istoga dana uz opetovano zvonjenje zvonovah na alarm, na te oružnike vičuć »da šta će oružnici, da ih tu netreba, da neka idu van, da nesmiju pucati, neka negube glave, da će oni učiniti što su naumili, da ih puste u općinu, da će oružnikom oteti oružje i oterati ih, držte ih, treba ih urediti ta nekoštaju van svaki 3 for. držite ih, dok ih je malo, sad je načelnik otišao, ako sada neučinimo, kašnje nećemo, ako će pucati ubiti će jednog ili dva, a mi ćemo ih raztrgati«, Da je naročito Marija Rebić vikala svjetini »niste vriedni da nosite gaće« »da smo mi ljudi mi bi ih potukli«, a Vasilj Rebić da je naročito rekao oružnikom »da će biti svašta od njih, ako neće .... da će im oružje uzeti i nje oterati«, nadalje da su silom natiskivali na vrata i u hodnik zgrade općinskog ureda, u kojem su stajali oružnici, da su popali rukama na bajonete i hvatali bajonete oružnika, da su se dakle pogibeljnom prietnjom oprli rečenim oružnikom, kad su vršili poglavarstveni nalog, da naime čuvaju ulaz u zgradu općinskog ureda i to sve u namjeri, da silom udju u zgradu općinskog ureda i da obezuspješe ovršenje rečenog naloga, a da su kad su oružnici počeli pucati bacili na zgradu općinskoga ureda nekoliko kamenah i polupali njekoliko stakalah.

Gjuro Zatezalo, 32 godine star, rodom i prebivalištem iz Generalskog stola kbroj 29, pravoslavne vjere, oženjen, otac 1 djeteta, seljak, nepismen, neporočan – kriv je da je istom zgodom pred više ljudi izmedju zgrade obć, ureda i izmedju dućana Rade Višnića kazao, da bi to sve trebalo pretvoriti u prah i pepeo.–

Mile Vucelić 30 godina star, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava, kbroj 60, pravoslavne vjere, oženjen otac 1 djeteta, seljak, nepismen, neporočan – kriv je da je dan prije kod Race Kukića, pred više ljudih rekao »eto nas svi u nedjelju u Dubravah, da će popa oćerati i crkvu zatvoriti«, a da je iste nedjelje ujutro u Doljni Dubrava vikao »da ajde u Dubrave da Marko Škerić već zove, da je on već tamo«.

Pefar Vucelić Mrgić 28 godina star, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava kbroj 62, pravoslavne vjere , oženjen otac 2 djece, seljak, nepismen, neporočan – kriv je, da je dan prije toga pred više ljudi u Do!jni Dubrava zvao Simu Zatezala »da ajde š njima sutradan u Dubrave, jer da je metnuo križ u Ogulinu na vladinu stranku«, **te** da su sva trojica time naputom uveli gori navedeno zlodjelo koje se je zbilo 30. svibnja u Dubravah (S 5 k. z.)

Petar Zatezalo 40 godina star, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava, kbroj 142, pravoslavne vjere, oženjen otac 5 djece, seljak, pismen, neporočan – kriv je da je istoga dana 30. svibnja t. g. pred više ljudih Raci Višnjiću, na njegov poziv da idu ljudi kući odgovorio, »šta ih putiš kući, neka poginu, za vjeru će poginuti«, te time hvalio gore navedeno dakle po zakonih zabranjeno zlodjelo.

Gjoko Zatezalo, 20 godina star, rodom i prebivalištem iz D. Dubravah, kbroj 71, pravoslavne vjere, neoženjen, seljak, pismen, neporočan – kriv je, da je istoga dana za bježećim općinskim načelnikom Mihajlom Mikašinovićem bacio kamen, na mjestu kuda ljudi prolaze, bez da ga je pogodio, premda je po naravnih okolnostih, predvidjeti mogao, da bi odtuda mogla nastati pogibelj za tjelesnu sigurnost ljudih. Zatim isti

Petar Vucelić i

Gjoko Zatezalo nadalje,

Gjuro Kukić 36 godina star, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava kbroj 56, pravoslavne vjere, oženjen, otac 4 djece, seljak, nepismen, radi S 460 k. z. sa 6 danah zatvora kažnjen;

Milica Janjanin, 21 godinu stara, rodom iz Ponikava, pravoslavne vjere, udata bez djece, seljakinja, prebivalištem iz D. Dubrava kbroj 260, nepismena, neporočna;

Simo Prtljaga 30 godina star, rodom i prebivalištem iz D. Dubravah (Kukići), kbroj 74, pravoslavne vjere, oženjen bez djece, seljak, nepismen, neporočan;

Nikola Kukić 25 godina star, rodom i prebivalištem iz Doljnji Dubrava (Kukići) kbroj 56, pravoslavne vjere, neoženjen, seljak, nepismen, neporočan;

Mileta Zatezalo, 36 godina star, rodom i prebivalištem iz Doljnji Dubrava kbroj 54, pravoslavne vjere, oženjen otac 2 djece, seljak, nepismen, neporočan;

Milica Jakobović 69 godina stara, rodom i prebivalištem iz Jakobovića kbroj 146, pravoslavne vjere, udata mater 4 djece, seljakinja, nepismena, neporočna;

Nikola Munjas 36 godina star, rođen i prebivalištem iz G. Dubrava kbr. 111, pravoslavne vjere, otac 1 djeteta, seljak, nepismen, neporočan;

Smiljana Rebić 29 godina stara, rodom iz Popova sela, pravoslavne vjere, udata mater 1 djeteta, seljakinja, prebivalištem u D. Dubrava kbroj 31, nepismena, neporočna;

Petar Rebić 32 godine star, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava kbroj 31), pravoslavie vjere, udovac otac 1 djeteta, seljak, nepismen, neporočan;

Gjuro Vucelić 33 godine star, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava kbroj 60, pravoslavne vjere, oženjen otac 4 djece, seljak, nepismen, radi S 335 k. z. sa 10 danah zatvora kažnjen

Manda Mirić 40 godina stara, rodom iz Gojaka, pravoslavne vjere, udata mater 3 djece, seljakinja, prebivalištem u Mirićima kbroj 122, nepismena, neporočna — krivi su da istoga dana 30. svibnja t. g. prigodom strke naroda pred zgradom občinskog ureda u Dubravah nisu posluhnuli urednika občinskog načelnika Mikašinovića odnosno postaje vodnika Ivana Radoševića kad su dali zapovjed da se množtvo razidje, već su i nadalje ostali tamo sakupljeni, te su time počinili i to: Milovan Mikašinović, Simo Mikašinovć, Maria Rebić, Vajo Rebić, Milica Kukić, Sima Jakobović, Stana Višnić, Šumonja, Sava Zatezalo, Stana Jakobović, zločin javnoga nasilja označen u S 81 k. z. kao neposredni počinitelji: Gjuro Zatezalo, Mile Vucelić, isto zločinstvo kao sukrivci, Petar Vucelić Mrgić isto zločinstvo kao sukrivac kao i prestupak suprot ;javnom miru i redu označen u S 283 k. z.
Petar Zatezalo prestupak suprot javnom redu i miru označen u S 305 k. z.
Gjuro Kukić, Milica Janjanin, Simo Prtljaga, Nikola Kukić, Mileta Zatezalo, Milica Jakobović, Nikola Munjas, Smiljana Rebić, Petar Rebić Gjuro Vucelić, Manda Mirić, prestupak suprot javnom miru i redu označen u S 283 k. z. a Gjoko Zatezalo prestupak suprot javnom miru i redu označen u S 283 k. z. kao i prekršaj suprot sigurnosti tjelesnoj označen u S 431 k. z. te se stoga dosudjuju po S 82, odnosno 283 i 305 k. z. uporabom S 54 i 56 k. z. odnosno 266 k. z. i to:

Milovan **Mikašinović** na 3 (tri) mjeseca teške tamnice pooštrene svakoga mjeseca jednim samotnim zatvorom.—

Simo Mikašinović 6 (šest) nedjelja težke tamnice pooštrene sa jednim samotnim zatvorom.

Marija Rebić na 2 mjeseca težke tamnice pooštrene svakog mjeseca jednim samotnim zatvorom.

Vajo Rebić na 3 (tri) mjeseca težke tamnice svakog mjeseca pooštrene jednim samotnim zatvorom.

Milica Kukić na 1 (jedan) mjesec težke tamnice pooštrene jednodnevnim zatvorom samotnim

Sima Jakobović na 1 (jedan) mjesec težke tamnice pooštrene sa jednodnevnim samotnim zatvorom

Stana Višnić Šumonja na 2 (dva) mjeseca težke tamnice pooštrene svakag mjeseca jednim samotnim zatvorom

Sava Zatezalo na 1 (jedan) mjesec težke tamnice pooštrene jednim samotnim zatvorom

Stana Jakobović na 1 (jedan) mjesec težke tamnice pooštrene jednim samotnim zatvorom

Gjuro Zatezalo na 6 (šest) nedjelja težke tamnice pooštrene jednodnevnim samotnim zatvorom

Mile Vucelić na 3 (tri) mjeseca težke tamnice pooštrene svakog mjeseca jednodnevnim samotnim zatvorom.

Petar Vucelić Mrgić na 6 {šest) nedjelja težke tamnice pooštrene jednodnevnim samotnim zatvorom.

Petar Zatezalo na 10 danah zatvora.–

Gjoko Zatezalo na 14 danah zatvora.–

Gjuro Kukić na 8 danah zatvora, a **Milica Janjanin, Simo Prtljaga, Nikola Kukić, Mileta Zatezalo, Milica Jakobović, Nikola Munjas, Smiljana Rebić, Petar Rebić, Gjuro Vucelić** i **Manda Mirić** svaki na 7 danah zatvora – zatim po S 330 k. p. na naknadu troškova kaznenog postupka koji se po S 332 k. p. proglašuje neućerivim. Dočim se po S 250 t. 3. k. p. riešavaju od obtužbe i to:

Petar Zatezalo, Simo Jakobović 43 godine star, rodom i prebivalištem iz Jakobovića kbroj 117, pravoslavne vjere, oženjen, otac 4 djece, seljak, nepismen, neporočan.–

Timo Kukić 30 godina star, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava (Kukići) kbroj 56, pravoslavne vjere, oženjen otac 1 djeteta, seljak, nepismen, radi zločina težke tjelesne ozlede sa 2 mjeseca teške tamnice kažnjen.–

Sima Vucelić, 62 godine stara, rodom i prebivalištem iz Dubrava, pravoslavne vjere, udova, mater 8 djece, seljakinja, nepismena, neporočna.

Stevan Zatezalo 52 godine star, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava, kbroj 47, pravoslavne vjere, oženjen, otac 3 djece, seljak, nepismen, neporočan.–

Joso Mirić 41 godinu star, rodom i prebivalištem iz G. Dubrava, kbroj 125, pravoslavne vjere, oženjen, otac 3 djece, seljak, nepismen, neporočan.–

Božo Munjas, 40 godina star, rodom i prebivalištem iz Munjasa, kbroj 29, pravoslavne vjere, oženjen, otac 4 djece, seljak, nepismen, radi S 460 k.z. sa 1 dan zatvora kažnjen,–

Raco **Kukić** 57 godina star, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava kbroj 167, pravoslavne vjere, oženjen otac 7 djece, kovač, nepismen, neporočan.–

Raco Kukić 37 godina star, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava kbroj 55, pravoslavne vjere, oženjen otac 2 djece, seljak, nepismen, neporočan.–

Simo Dimić 26 godina star, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava kbroj 67, pravoslavne vjere, oženjen otac 3 djece, seljak, nepismen, neporočan.–

Mile Vucelić, Petar Jakobović 31 godinu star, rodom i prebivalištem iz Jakobovića, kbroj 146, pravoslavne vjere, neoženjen otac 1 djeteta nezakonita, seljak, nepismen, neporočan.–

Mihajlo Munjas 33 godine star, rodom i prebivalištem iz Munjasa, kbroj 21, pravoslavne vjere, oženjen, otac 3 djece, seljak, nepismen, neporočan.–

Desanka Viinić 40 godina stara, rodom i prebivalištem iz Popova sela kbroj 35, pravoslavne vjere, udata mater 6 djece, seljakinja, nepismena, neporočna.–

Milica Munjas 60 godina stara, rodom iz Popova sela, pravoslavne vjere, udova mater 3 djece, seljakinja, prebivalištem u Munjasima kbroj 19, nepismena, neporočna.–

Smiljana Munjas, 40 godina stara, rodom iz Ponikava, pravoslavne vjere, udata mater 6 djece, seljakinja, prebivalištem u Munjasima kbroj 18, nepismena, neporočna.–

Marta Munjas, 50 godina stara, rodom iz Ponikava, pravoslavne vjere, udata mater : djece, seljakinja, prebivalištem u Munjasima, kbroj 120, nepismena, neporočna.–

Ilia Prtljaga, 60 godina star, rodom i prebivalištem iz Višnić brda kbroj 199, pravoslavne vjere, udovac, otac 9 djece, trgovac svinja, nepismen, neporočan.– da su se dne 30. svibnja 1987. prije podne uz drugo množtvo ljudi zgrnuli na trgu u Dubravama u nakani, da iz općinskog ureda silom iztjeraju općinske činovnike, općinskog načelnika Mihajla Mikašinovića i općinskog bilježnika Dragana Dokmanovića, te da ured preuzmu u svoje ruke i druge poćudnije im činovnike namjeste, pa da su u tu svrhu, da provale u općinsku zgradu, silom se oprli oružnicima postaje vodniku Ivanu Radoševiću, oružniku Nikoli Ružmanu, oružniku Antunu Petanjku **i** pokusniku Gjuri Hruškaru, kad su ovi svoju službu obavljali najme kad su općinski ured branili od navaljujuće svjetine, tim što su se prietili riečima vičući iz svega grla »da će potjerati načelnika i bilježnika i da će oružnike potući«, zatim »da ih je načelnik i bilježnik pop i učitelj prodao Mađarima, da će ove sve otjerati, jer da neće biti pod magjarskom pravicom, već da hoće imati svoje pravice, nadalje »držte načelnika on ide u Ogulin, pa će dovesti pomoć, onda će nam biti kasno, ovim ćemo oružnicima

oteti oružje, pa ćemo ih poubijati, jer jedan žandar ne košta nego tri forinta«, onda »držte ih sada dok ih je malo, ako će pucati, ubiti će jednoga ili dva a mi ćemo njih raztrgati«, te tim što su tečajem 5, satih uz neprestano zvonjenje na alarm navaljivali na prednja i stražnja vrata htijući silom prodrieti u obćinsku zgradu, zatim tim što su oko dva sata posije podne oružnike potisnuli u hodnik, te su sve više potiskivali u hodnik, tako da su neki počeli oružnike i za bodove hvatati, a neki izvana u prozore uredskih prostorijah kamenje bacati, hoteći tim odporom na silu razoružati oružnike, prodreti u zgradu obćinskog ureda i obćinske činovnike otjerati te hoteći tako smesti javni mir, i da su tim počinili zločinstvo ustanka označeno u S 68 k.z. kao neposredni počinitelji.–

Raco Kukić kbroj 55, **Raco Kukić** kbroj 167, **Simo Dimić, Petar Jakobović, Mihajlo Munjas** kao i **Ilia Prtljaga** riešavaju se od obtužbe da su počinili isti zločin kao sukrivci i to time što je Ilia Prtljaga prije sada opisanoga odpora ljude po Doljnim Dubravama najprie mjestima Kukićima, Vucelićima i.t.d. poticao da se u nedelju dne 30. svibnja 1897. skupe pred obćinskom zgradom u Dubravama te da silom potjeraju obćinske činovnike iz ureda, te u tu svrhu poslao Marka Zatezala Škerića, da po mjestima Kukićima i Vucelićima narod pozove na takav odpor, a i u samu nedjelju dne 30. svibnja 1897. u samim Dubravama narod pobuđivao na odpor proti oružnicima i obć. organima, te tako savjetom i naputom zlo djelo uveo.

Simo Dimić, Petar Jakobović i Raco Kukić kbroj 167, time da su dne 27. svibrna 1897. sastali se u kući Race Kukića u Doljnjim Dubravama te tamo se dogovorili i ostale upućivali, kako će u nedjelju dne 30. svibnja 1897. godine rano poći iz svih mjesta dolnjih Dubravah, da silom otjeraju popa iz parohijalnog stana, a obćinske činovnike iz obć. ureda, te tako naputom i savietom zlo djelo uveli, koje se je dne 30. svibnja 1897. u Dubravama i dogodilo.

Raco Kukić kbroj 55, time, da su on i više drugih dne 29. svibnja 1897. u subotu i dne 30. svibnja 1897. u nedjelju jutro rano polazili po doljnim Dubravama te sa pokojnim Simom Zatezalom narod poticali i pozivali, da se dne 30. svibnja 1897. zgrne pred obćinskom zgradom u Dubravama, da otiera obćinske činovnike iz ureda a paroha Jovana Vucelića iz parohijalnog stana, te tako savjetom i naputom zlo djelo uveli koje se je dne 30. svibnia 1897. u Dubravama zbilo., a Mihajlo Munjas time da su se on i više drugih uoči dogodivšega se odpora dne 30. svibnja 1897. u jutro rano dogovorili, da će poći u Ponikve, Gojake i Popovo selo, te iz tih mjesta narod pozvati i uputiti, da se sabere u nedjelju 30. svibnja 1897. pred obćinskom zgradom u Dubravama te tako savjetom i naputom po mjestima Munjasima, Gojakima i Popovom selu zlo djelo uveli koje se ie dne 30. svibnja 1897. dogodilo.

Nadalie se **Milovan Mikašinović, Gjuro Kukić** i **Gjuro Vucelić; Marko Zatezalo Škerić** 38 godina star, rodom i prebivalištem iz G. Dubrava kbroj 197, pravoslavne vjere, oženjen, otac 6 djece, seljak, nepismen i neporočan.–

Mihajlo Zafezalo 50 godina star, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava kbroj 50, pravoslavne vjere, oženjen, otac 5 djece, seljak, nepismen, neporočan.–

Todor Zatezalo 40 godina srar, rodom i prebivalištem iz Doljni Dubrava kbroj 49, pravoslavne vjere, oženjen, otac 4 djece, seljak, nepismen, neporočan.–

Sava Munjas 37 godina star, rodom i prebivalištem iz Munjasa, kbroj 18, pravoslavne vjere, oženjen, otac 5 djece, seljak, nepismen, neporočan.–
Miladin Munjas 52 godine star, rodom i prebivalištem iz Munjasa, kbroj 20, pravoslavne vjere, oženjen, otac 6 djece, seljak, nepismen, neporočan.–

Jevrem Munjas 42 godine star, rodom i prebivalištem iz Munjasa kbroj 18, pravoslavne vjere, oženjen, otac 6 djece, seljak, nepismen, neporočan – riešavaju od obtužbe da su počinili zločinstvo ustanka označeno u S 68 k.z. kao sukrivci time i to što su Milovan Mikašinović, Gjuro Kukić, Gjuro Vucelić, Mihajlo Zatezalo, Todor Zatezalo, dne 29. svibnja 1897. u subotu i dne 30. svibnja 1897. u nedjelju jutro rano polazili po Doljnim Dubravama te sa pokojnim Simom Zatezalom narod poticali i pozivali, da se dne 30. svibnja 1897. sgrne pred obćinskom zgradom u Dubravama da otjera obćinske činovnike iz ureda a paroha Jovana Vucelića iz parohijalnog stana te tako savjetom i naputom zlo djelo uveli koje se je dne 30. svibnja 1897. u Dubravama zbilo.

Sava, Jevrem i Miladin Munjas time da su se oči dogodivšega se odpora dne 30. svibnja 1897. **u** jutro rano dogovorili, da će poći u Ponikve, Gojake i Popovo selo te iz tih mjesta narod pozvati i uputiti, da se sabere u nedjelju 30. svibnja 1897. pred obćinskom zgradom u Dubravama gdje da će iz obć. ureda otjerati obć. činovnike, te tako savjetom i naputom po mjestima Munjasima, Gojakima i Popovom selu zlo djelo uveli koje se je dne 30. svibnja 1897. u Dubravama dogodilo, a
Marko Zatezalo Škerić, time da se je po uputi Ilije Prtljage uputio u oči dana 30. svibnja 1897. u mjesta Vuceliće i Kukiće te tamo narod upućivao, da se dne 30. svibnja 1897. zgrne pred obćinskom zgradom u Dubravama, te da silom otjera obćinske organe iz obć. ureda, pa tim naputom i savjetom zlo djelo uveo.–
napokon se

Maria Rebić, Milica Kukić, Sima Jakobović, Stana Višnjić Šumonja, Sava Zatezalo, Milica Jakobović, Desanka Višnić, Milica Munjas, Smiljana Munjas, Marta Munjas te **Manda Mirić** riešavaju od obtužbe da su dne 30. svibnja 1897. smele ovršivanje vjerozakona srpsko pravoslavnog postojećeg u državi tim, što su pošle do crkve u Dubravama uzele ključeve iz vratiju crkve i crkvu zaključale te ključeve sobom ponjele u nakani da paroh Jovan Vucelić nemože toga dana službe božje obaviti, pa tako zaprečile vršenje službe božje, jer se toga dana nije mogla služba božja u crkvi u Dubravama obaviti, i tim počinile zločinstvo smetanja vjerozakona označeno u S 122.a. k.z.

R a z l o z i

Povodom i nakon izbora narodnoga zastupnika za hrvatski sabor, obavljenoga u Ogulinu dana 22. svibnja t.g. vladala je među žiteljstvom općine Dubrava dosta velika uzrujanost, jer se je u narodu na nepoznati način pronio bio glas, da su sada prodani Magjarom pa da će plaćati od sada mnogo veći porez, nego što su ga dosad plaćali.

Kao simptom i posljedica te silne uzrujanosti imade se svakako smatrati, da se je u nedjelju dana 30. svibnja t.g. dakle 8 danah poslije rečenog izbora u Dubravah na sjedište općine, naročito i pred zgradom občinskog ureda stao svjet u znatnoj množini sakupljati. Občinsko poglavarstvo u Dubravah već je prije zatražilo oružničku asistenciju te su mu odposlana 2 oružnika, mi dopisom svojim od 28. svibnja t.g. broj 1351, koji je prezentiran kod kot. oblasti u Ogulinu 28. svibnja t.g. broj 5101 zatražilo je rečeno občinsko poglavarstvo jošte 4 oružnika za dan 30. svibnja t.g. jer da se pronašaju glasovi, da će u nedjelju i žitelji iz Ponikava i Popova sela doći u Dubrave i crkvu zatvoriti.

Usljed toga odposlana su u Dubrave jošte 2 oružnika, tako, da su rečene nedjelje tamo bila 4 oružnika.

Kad se je svjetina rečene nedjelje stala kupiti u Dubrava naročito oko zgrade obć. ureda, izašao je sam obć. načelnik Mihajlo Mikašinović, prije podne među narod te ga stao upućivati da se primiri, govoreći mu, da će on njegove tegobe saslušati, te ih pitao što žele, Nato svjetina odgovori, da su čuli, kako su oni spali pod Magjare, da će morati plaćati velike poreze, da su dosada težko živjeli, a od sada da neće moći nikako živjeti, te da im nepreostaje ino, nego da skoče u vodu. Načelnik ih je stao svakako miriti i o netemeljitosti njihovih riečih uvjeravati. U to su braća Milovan i Simo Mikašinović od njega stali zahtjevati, da na obć. zgradu izvjesi hrvatske zastave, a kad im je on odgovorio, da zastave nema, stade cjela hrpa svjeta, a među ovim osobito ovi: Marija Rebić, Stana Jakobović, Sima Jakobović, Milica Kukić, Sava Zatezalo, Milica Jakobović i rečena dva Mikašinovića vikati, da jim neka dade ključe od občine i občinu preda, da će oni nje magjarske občinske činovnike otjerati, te da će si drug namjestiti.

Pošto se je svjetina uz takve zahtjeve stala načelniku sve bliže približavati, stao je on uzmicati, a kad je uzmakao do ulaznih vrata, obć. zgrade, gdje su se desili oružnici umakao je između ovih u hodnik zgrade, dočim su oružnici naperenim bodovi svjetinu zadržali. Sada su stali oružnici a naročito postajevodnik ljudstvo upućivati i u ime zakona opominjati, da se raziđu, jer da će morati upotrebiti oružje. Na njihove rieči je sakupljena svjetina odgovarala, da su ih obć. činovnici prodali Magjarom, da će ih otjerati, jer da neće biti pod magjarskom pravicom.

Svjetina postala je uzrujana, a kad jim je oružnički postajevodnik zapretio, da će uporabiti oružje, čulo se je vikati, da nesmiju pucati, da što su došli, da jih tu netreba, da neka idu van. Međutim pobjegli su iz obć. zgrade načelnik Mikašinović u Tounj, a bilježnik Dokmanović s obitelji u stan učitelja Vranića. Kad je svjetina saznala, da je načelnik pobjegao

stala je vikati : »Držte jih, treba jih urediti ta nekoštaju van svaki 3 for., držte jih dok ih je malo, sad je načelnik otišao, ako sada ne učinimo kašnje nećemo«. Čulo se je vikati, neka ihpuste u općinu da će oružnikom oteti oružje i otjerati jih i.t..d.

Oružnici su sa naperenim bodovi stajali do 1 sat poslije podne, i to trojica: Radošević, Petanjek, i Hruškar u hodniku, a Ružman u prvoj sobi pisarne. Do toga časa nisu bili uvjek isti ljudi pred općinskom zgradom, već su se kako to u slični gungulah biva mienjali, jedni su druge zamjenjivali. Njeki su polazili u birtiju, a drugi su dolazili pred kuću Todora Zatezala, a treći opet su išli prema crkvi, gdje se je opetovanozvonilo na alarm.

Poslije podne stao je postajevodnik Radošević svjetinu opet miriti da će sada doći iz Ogulina kotarski predstojnik, pa kad su to čuli, odstupili su malo natrag njekoji posjedali – da će ga do 1 sat čekati, tako da je postajevodnik poslao pače da se oružnikom donese nješto za jesti – nu oružnici nisu ni mogli pojesti, već je opet svjetina nahrnila na vrata od obć. zgrade.

Naljevo su stajale žene Marija Rebić, Sima Jakobović i Sava Zatezalo a už nje su bili najbjesniji Simo Zatezalo, Mane Papić, Braća Mikašinović, Vajo Rebić i Gjuro Kukić. Oružnici su sada otiskivali što su mogli svjetinu pa je opominjali da će pucati. Kad je postajevodnik digo pušku k oku, okrenuo mu je Vajo Rebić leđa, tobož da nesmije u leđa pucati, a to je i po više puta učinio. Svjetina je otraga vikala: »Držte ih sada dok ih je malo, ako će i pucati ubiti će jednog ili dva a mi ćemo ih raztrgati. Kako lugar Blaž Vucelić izkazuje, tjela je Sava Zatezalo jednog oružnika za bod primiti, a kad ju je oružnik gurnuo, htio je Simo Zatezalo preko nje dohvatiti oružnika za pušku.

Kako stražar Nikola Zatezalo veli, gurnuo je Simo Mikašinović, Simu Jakobovića što ova i priznaje prema oružnikom tako da se je i ova uhvatila za bod oružnika Petanjka. Pošto je usljed toga nastalo komešanje, te pošto se je postajevodnik pobojao da ih svjetina nebi razoružala, dao je zapovjed da se puca te je on izpalio 3 hitca, oružnik Petanjek 2, oružnik Hruškar 1, a oružnik Ružman kroz prozor obć. ureda, u koj je svjetina u taj čas bacila dva kamena 3 hitca.

Najbjesniji među ovim napadači bio je Simo Zatezalo, pa je i njega prvo tane pogodilo, nu kako bje u hodniku gusto zbijena masa, nije mogao pasti već je ostao kao na zid naslonjen. Njega je i drugo jedno tane pogodilo, pa je zadobio u prsa 2 hitca. Jedno tane zaostalo mu je u tjelu. Osim toga usmrćeni su usljed izpaljenih hitaca Gojko Rebić i Manda Rebić, a posije su od zadobiveni ozljeda poginuli u Ogulinskoj bolnici još Mane Papić i Doka Mirić koja je ostraga pogođena. Težko ozleđeni su ostali Milovan Mikašinović, Nikola Munjas, Joso Mirić, Smiljana Rebić, a lahko ozleđeni Stana Jakobović.

U ostalom žalac ogorčenosti i nezadovoljštine bje naperen proti parohu Jovanu Vuceliću.

I on inače dobar pastir svoga stada zamjerio se je svomu pobezdušnih

ljudih nahuškanom stadu, što je kod izbora dne 22. svibnja o. g. glasovao za kandidata narodne stranke Dra Tomašića. I na njemu se je imala izkaliti srdžba naroda što je postao Magjar, te što je narod prodao Magjarima.

Jovan Vukelić je dne 30. svibnja ujutro rano krstio 2 djece pak je pošao u parohijalni stan da tu krštenu djecu unese u matice. Poslije toga htio je da ide u crkvu, da prije službe božje obavi kršćanski nauk s djecom. Pred crkvom našao je više djece i žena a među ovimi Mariju Rebić i Milicu Jakobović.

Ove mu stadoše zanovjetati veleć mu da jeli vriedno slati djecu u crkvu da ju proda Mađaru. Došavši s djecom u crkvu dođe opet jedan da mu diete krsti. Dok je on i to diete krstio, okupilo se je više svjeta pred crkvom pa je vidio da je Marija Rebić iztegla iz jedni crkvenih vratah ključ, a čuo je dotično i vidio da je njetko i iz drugih vratah iztegnuo ključ.

Paroh je nakon što je diete krstio pošao opet u svoj stan, da unese i to kršteno diete u knjige, a onda je naredio da se prvi put zvoni na službu božju, nu do toga nije došlo, jer mu je javljeno da su njekoje žene obja crkvena vrata zaključala i ključeve sobom poniele.

A kako svjedoci tvrde, čitava se je rulja žena odputila tada crkvi, te odanle doniela pred općinu ključeve od crkve pa da je žena Sava Zatezalo zvonila sa ključevi i kazala da su uzele ključ od crkve, pa da će i od općine.

Radi toga prvoga čina tuži kr. državno odvjetničtvo prvih 42 u svojoj obtužnici navedenih obtuženikah radi zločina ustanka, označenoga u S 68 k.z. počinjenoga time, što su dne 30. svibnja o.g. uz drugo množtvo ljudih sgrnuli se na tragu u Dubravah u nakani da iz općinskog ureda silom iztjeraju općinske činovnike, te da ured preuzmu u svoje ruke pa da su u tu svrhu da provale u obć. zgradu silom se oprli oružnikom, dobivši po kralj. kot. oblasti u Ogulinu nalog da općinski ured od navaljujuće svjetine brane, kao neposredne počinitelje, njekoje od njih, u obtužnici na koncu navedenih 6 obtuženika, kao sukrivce u smislu S 5. k.z. jer da su savjetom i naputom ovo zlo djelo uveli. Osim toga tuži u obtužnici navede na ženske radi zločinstva smetanja vjerozakona, počinjenoga tim, što su istoga dana pošle do crkve u Dubravah, uzele ključeve iz vratiju crkve, crkvu zaključale, te ključeve sobom poniele, u nakani da paroh Jovan Vukelić toga dana ne može obaviti službe božje.

Obilježja zločinstva ustanka označenog u S 68 k.z. jesu: sgrnuće više osobah dogovorenom nakanom, silom se opreti poglavarstvu, htjelo se odporom što na silu zadobiti... ili kojim mu drago načinom smesti javni mir.

Nemiri uoči izbora za narodnog zastupanika za izborni kotar u Vrbovskom, priredjeni su bili dokazanom nakanom, da izbor kandidata narodne stranke, Dra Nikole Tomašića spreči. Isti Dr Tomašić izabran je bio zastupnikom izbornoga Ogulinskog kotara dne 22. svibnja o. g.

Nemiri koji su se nakon tog izbora dne 30. svibnja u Dubravah do-

godili očito su bili priredjena manifestacija naroda, da ovim izborom zadovoljni nisu, jer su se sudeć po izkazu Mije Blažinića i drugi svjedoka vjerojatno nadali da se usljed ove manifestacije izbor Dra Tomaćića verificirati neće.

Nema razloga podvojiti o tome da se je nekolicina onih koji su se dne 30. svibnja o. g. sastali u Dubrava, na taj sastanak dogovorili, ako se uvaži da Simo Zatezalo izkazuje, da ga je Petar Vucelić već u subotu popodne sa trojicom svoji drugovah pozivao da ide u Dubrave te da isto i Rade Rebić potvrdjuje.

Ako se uvaži, da je Mile Vucelić vikao, da mora u Dubrave, jer da Marko Natezalo zna koji je već tamo, nadalje da su po izkazu bilježnika i obć. stražara, toga dana u Dubrave došle osobe, kojih već više godinah vidjeli nisu;

Da je narod u Dubrava bučio, da treba iztjerati načlenika bilježnika i popa, jer da su ih prodali Magjarom;

'napokon

da je o sastanku, po izkazu obćinskog stražara Nikole Zatezala, već 27. svibnja t. g. govora bilo.

Nu dogovor na sastanku u Dubravah, ostao bi bio prosta demonstracija, da nisu njekoji silom htjeli navaliti odnosno, da nisu navalili na obć. činovnike i oružnike.

Istima jest, da su se čule iz množine svjeta izjave pojedini osobah,' »s magjarskim činovnicima van, trebalo bi jih ubiti, što su nas prodali magjaru« i. t. d. ter da su bili odnešeni ključevi od crkve i zatraženi takodjer ključevi od obćinskog ureda.

Ali ako se uvaži, da je kritičnog dana bila nedjelja, te da je većina naroda po svom običaju došla u Dubrave, samo namjeran da prisustvuje službi božjoj ili po svojem privatnom poslu,

Da je narod po suglasnom izkazu svih preslušanih svjedoka goloruk, dakle za kakav odpor sasvim nepripravljen onomo došao; da na načelnika nije bio navalio, prem je isti od svjetine obkoljen narod preko 1/2 sata miro, već da je tek nakon njegovog dolaska iz mase njetko primjetnuo »Što smo ga puštali mogli smo ga razkomadati«.

Da je narod oko 12 sati, usljed obećanja da će za jednu uru doći kot. predstojnik umiro bio, te da je počeo navaljivati tek onda, kad je vidio da u obće doći neće to se nemože tvrditi, da je bila u narodu unapred ugovorena nakana, da će na obć. ured i na stražu nasilno navaliti, fer da je postajala ona medjusobno zajamčena uzajamnost i onakovo združenje učiniteljah, usljed kojeg se je svaki pojedini odlučio na odpor, znajući da se može u ovom nasilju oslanjati na svoje drugove kako to S 68 k. z. zahtjeva.

Nu sve, da bi se taj dogovor i to sdruženje i dokazanim smatralo, to manjka absolutno svaki dokaz, tko od obtuženika je na ovo nasilje unapred pristao, ili se naknadno nakanom, opreti se silom poglavarstvu sgrnuću kasnije pridružio.

S razloga navedenih, drži ovaj sud, da naznačni slučaj nesadržava

obilježja S 68 k. z. već samo zločina javnog nasilja III slučaja, označenog u S 81 k. z. a to u pogledu ovih obtuženika, koji on se pogibeljnom prietnjom oprli općinskom činovniku i oružnikom, izvršujućim svoj ured odnosno svoju službu, respective sukrivnja na osnovu zločina u smislu S 5. k. z. u koliko su pojedini dali povoda za izvedenje toga čina.

Zločinstvo smatranja vjerozakona obzirom na S / i 56. k. z. predpostavlja nakanu, smietati pravo družbe vjerozakonske, zakonito priznane na izvršivanje svoga vjerozakona.

Pod uplivom izjavah, da treba obć. činovnike i popa otjerati ter u tu svrhu ključeve općinskog ureda i crkve oduzeti, navalile su ženske crkvi, kad je paroh krstio, nesmetajući ga u obavi svojim funkcijah, izvadile su (iz vrata i odnjele ključeve te crkvu zatvorile tek onda, kad je bio paroh crkvu ostavio.

Već obzirom na činjenicu, da su pravoslavne žene zatvorile bile vlastitu pravoslavnu svoju crkvu, dakle tobož ometale same sebe u vršenju svoga vjerozakona, nedade se lahko taj način dovesti logično i skladu sa ustanovom S 122 k. z.

Povrh toga je jasno, da nije bila nakana obtuženikah smetati pravo na izvršivanje vjerozakona, već da su svojim činom htjele izraziti parohu svoje negodovanje, što je po njihovom mnienju radio na uštrb naroda isto tako kao što je načelnik i bilježnik kad je zajedno š njim glasovao za narodnoga zastupnika Dra Tomašića, i to tim više, jer i sam paroh Jovan Vukelić izrikom je kazao da je sve to očevidno napereno proti njegovoj osobi, jer je glasovao za narodnog zastupnika, a ne proti crkvi.

Stoga valjalo je sve radi toga čina obtužene osobe, u pomanjkanju zle nakane potrebite za ubrojivosti zločina smetanja vjerozakona označenog u S 122 k. z. temeljem S 250 t. 3. k. p. od obtužbe riešiti.

Napokon počinili su se oni obtuženici, koji nisu pogibeljnim prietnjom navalili bili na obć. činovnike ii oružnike, koji se prigodom slrke naroda pred općinskom zgradom, prem po načelniku i straži pozvani, da se razidju, ipak razišli nisu, krivimi prestupka suprot javnom miru i redu, označenog u S 283. k. z.

Zločina javnog nasilja III slučaja označenog u S 81 k. z. uglavljeni su sljedeći obtuženici:

1. **Milovan Mikašinović** na temelju izkaza obć. načelnika Mihajla Mikašinovića, koji izkazuje, da je u viki: »s magjarskim činovnicima van, mi ćemo hrvatske«, tražio hrvatsku zastavu te mu došao šakom pod nos, jer da je on kriv što je izabran narodnim zastupnikom Dr Tomašić,
općinskog lugara Blaža Vucelića, da je obtuženi sa svojim bratom Simom, najbliže stajao do načelnika, kad jih je ovaj mirio; stražara Sime Perića, da je medju onimi koji su govorili da će morati platiti porez od pluga, ovaca i. t. d. bio obtuženik sa svojim bratom Simom, da je bio na vratih pred oružnici i posegao za bajonetu oružnikah;
stražara Nikole Zatezala, da je obtuženik sa svojim bratom Simom Mikašinovićem neprestano navaljivao na vrata općinske zgrade ter je sa

svojim bratom i u hodniku bio, kad su bili oružnici postavili, da ulaz u ured zabrane;
oružnika Ivana Radoševića, da je šturmirao na bajonete kao da će ih popasti.

2. **Simo Mikašinović** na temelju izkaza istih svjedokah, u savezu sa iskazom stražara Ilije Vucelića, koji tvrdi da je obtuženik načelniku kazao, da je on svemu kriv, zatim općinskog lugara Blaža Vucelića, da ga je za ruku ćapio kad ga je oružnik u hodnik povukao da ga obrani;

3. **Marija Rebić** na temelju izkaza: svjedoka Nikole Zatezala, koji tvrdi da je zajedno Milovanom i Simom Mikašinovićem neprestano navaljivala na vrata, a š njima bila i na ulazu u hodnik, oružnika Nikole Ružmana, da je obtuženica na vratih kolovodjom bila, načelnika Mihajla Mikašinovića, da je naročito ona vikala, da su izbornici prodali narod Magjarom, da će morati i od sunca plaćati porez, te kazala stražaru Iliji Vucelićuu »daj mi sablju, ja ću služiti i novce brati, a ti uzmi motiku te idi kopati«, da je najviše bučila medju onim ženami koje su vikale, da neće Magjarah za općinske činovnike te da im se imadu predati općinski ključevi; paroha Jovana Vukelića da je kazala, »nije vriedno slati djecu u crkvu kad je sve prodano« ter vidjeo da je išla u hrpi više žena prema općini;
Todora Zatezala da mu pokazala ključ od crkve te mu htjela uzeti ključ od općinske zgrade, da ju zatvori;
Ivana Radoševića da je oko 10 satih kad je na alarm zvonilo, nosila ključ i vikala »Živila Hrvatska, krepala Madjarska«, Blaža Vucelića da je bila na vratih obć ureda;
Rade Višnića da ga je pitala »jesi li ti Magjaron? sve to u savezu sa ne prigovorenim činjenicami, da joj je tane haljinu probušilo;
oružničkog postajevodnika Ivana Radoševića, da je kazala na vratih oružnikom »nemojte tako mladi gubiti glave, izlazite van, mi ćemo Vas pustiti a učiniti što smo naumili«,
napokon;
oružnika Antuna Petanjka, da je na vrata stajala i rekla »Vi niste ljudi, vi nieste vriedni, da gaće nosite, da smo mi ljudi, sve bi oružnika potukli«.

4. **Vajo Rebić** na temelju izkaza:
svjedoka oružnika Ivana Radoševića, da mu se zaletqvao na bajonetu; oružnika Nikole Ružmana, da je bio medju najjačimi napadači; Nikole Zatezala, da je medju njima u prvom redu stajao;
Sime Perića, da je oružnikom kazao, da nesmiju pucati, te da je posegao za bajonetu, da ju uhvati i rekao jim, da će oružnike otjerati i oružje jim oteti;
Rade Višnića da ga je ukoravao da je i ond jedan od onih koji su narod prodali Madjarom; svi svjedoci uz dodatak da se je pred puškom okretao da je narod uvjeravao, da nesmiju oružnici pucati u ledja;

oružnika Ružmana, da je otvorio desno krilo od ulaznih vrata na općini; napokon–
oružnika Antuna Petanjka, da je kazao oružnikom, da će biti svašta od njih, ako neće otići;

5. **Milica Kukić** na temelju izkaza:
svjedoka Nikole Zatezala, da je u prvom redu stajala pred vratima obć. ureda;
Todora Zatezala da je pred njegovim dućanom kazala i Vi ljudi sjedite nosite ženske pregače, što potvrdjuje i svjedok Rade Višnjić; stražara Blaža Vucelića, da je na prednja i stražnja vrata navaljivala i tražila ključ od općine.

6. **Sima Jakobović** na temelju izkaza Sime Perića, da je medju ostalima
i ona tražila ključe od općine i vikala »Magjaru daj nam ključe«;
Nikole Zatezala, da je tražila ključ od općine;
načelnika Mikašinovića da je i ona bila u hrpi, koja je vikala, da van s Magjarskim činovnicima, da će sami postaviti svoje te da im dade ključ od crkve;
bilježnika Dokmanovića i oružnika Ružnana, da se je popela na klupu i gledala na zatvoreni prozor općine;
Blaža Vucelića da je dolazila na prednja i stražnja vrata, da je ona popala bajonetu oružnika Petanjka, a pokojni Simo Zatezalo da je posegnuo rukom preko nje na oružje Petanjka, što donekle i oružnik potvrdjuje, veleć, da je ona ili Stana Jakobović popala njegovu bajo* netu;

7. **Stana Višnjić Šumonja** na temelju izkaza:
načelnika Mikašinovića da je i ona bila u onoj hrpi ženah, koja je vikala »da neće magjarski činovnika, da će si sami druge postaviti i da im dade ključe od općine,
Sime Perića, koji veli, da je i ona bila na vratih obć. zgrade i vikala »da neće biti Mag jari nego prosti;
i Nikole Zatezala, da je i ona dolazila na vrata tamo larmala i psovala>

8. **Sava Zatezalo** na temelju iskaza svjedoka načelnika Mikašinovića, da je bila kad je on narod mirio medju onimi ženami, koje su vikale, da neće Magjare za činovnike;
učitelja Vranića da je bila u hrpi ženski koje su se vratile od crkve i nosile ključ;
Sime Perića da je baš ona izvadila ključ iz njedara te ga pokazivala, dodav da su zatvorile crkvu pa da će i općinu te da je tražila ključ od općine,
općinskog lugara Blaža Vucelića, da je zajedno sa Marijom Rebić i Milicom Kukić, Simom Jakobovićem, Vajom Rebićem pokojnim Simom Zatezalom i Manom Papićem kod navale na oružnike na vratima bila i oružničkog postajevodnika Ivana Radoševića, da su ju turali na vratih proti oružnikom, a na to da je on odredio da se puca;

9. **Stana Jakobović** na temelju izkaza;
svjedoka načlenika Mikašinovića, koji tvrdi, da je bila medju onimženami, koje su hučile da neće magjarske činovnike i tražile ključ od općine,
oružnika Antuna Petanjka, da je jedna žena i to ili Sima Jakobović ili Stana Jakobović popala za bajonetu, nu da su obadvije ove žene bile na ulazu hodnika;
učitelja Vranića da je bila medju onim ženami, koje su vraćale od crkve ter da ga je pitala, da li je on Magjar ili Hrvat,.
Svi gore pomenuti morali su se krivim proglasiti zločinstva javnoga nasilja označenog u S 81 k. z. jer su svi ti stojeći uz mnoge druge zajedno pred zgradom i na vrati općinske zgrade natiskivajuć se tamo, hvatajuć bajonete oružnika i hoteći jih natrag potisnuti, pogibeljnim si pretnjama oprli oružnikom, kad su vršili poglavarstveni nalog, da čuvaju ulaz u obć. zgradu, i to u namjeri da silom udju u zgradu općinsku te da tako obezuspješe ovršenje toga naloga.–
Nadalje morali su se zbog istoga zločinstva kao sukrivci krivim proglasiti i to: **Gjuro Zatezalo** kbroj 29, s razloga, što je izkazom Rade Višnjića ustanovljeno, da je on kod iste zgrade, pred više ljudi izmedju zgrade obć. ureda i dućana rečenog Rade Višnjića kazao »da bi totrebalo sve u prah i pepeo pretvoriti«.

Mile Vucelić, jer je izkazom stražara Nikole Zatezala ustanovljeno, da je on dan prije toga dogadjaja kod kuće kovača Race Kukića pred više ljudih, i to Milete Kukića, Sime Dimića i Pere Jakobovića kazao: »Eto nas u nedjelju u Dubrava«, da će popa otjerati i crkvu zatvoriti a izkazom Radice Rebića da je iste nedjelje u jutro po glasu prepoznao Milu Vucelića kako po selu viče, da ajde u Dubrave da Marko Škerić već zove da je on već tamo i

Petar Vucelić tako, jer je izkazom Sime Zatezala ustanovljeno da **je** dan prije podne ovog pozvao da ajde šnjima sjutradan u Dubrave, jer da je metnuo križ u Ogulinu za vladinog kandidata.
Glede sve te trojice uzimlje ovaj sudbeni stol ustanovljenim, da su tim svojim riečimi (govorom) naputom uveli gori navedeno zlo djelo, koje se je 30. svibnja t. g. u Dubrava zbilo pa da su sva tri sukrivca u smislu S 5. k. z. zločina javnog nasilja označena u S 81 k. z.
Nadalje morali su se (ne zbog zločinstva ustanka označenog u S 68 k. z. kao što obružba glasi već) zbog postupka suprot javnom miru i redu, označenoga u S 283. k. z. krivim proglasiti sljedeće osobe, jer prigodom iste strke naroda nisu posluhnule javnog urednika, načelnika Mikašinovića, odnosno postajevodnika Radoševića, kad su narodu izdali nalog, da se razidje, već su i nadalje ostali tamo pred zgradom općinskog ureda, dočim glede nijednog od njih nije baš ničim dokazano, da je stvarno ih pogibeljnom prietnjom navalio tada na oružnike ili općinske organe, niti da je neposredno sudjelovao kod napadaja na oružnike, odnosno općinsku zgradu i to sljedeće osobe:

Gjuro Kukić i **Milica Janjanin** na temelju izkaza stražara Nikole Zatezala i oružnika Ružmana, da su prije podne dolazili na vrata općinske zgrade;

Simo Prtljaga, Nikola Kukić, Mileta Zatezalo i **Petar Vucelić** na temelju izjave svjedoka oružnika Ružmana koji veli da ih je vidio tečajem predpodneva pred općinskom zgradom;

Gjuro Vucelić na temelju izjave istog svjedoka, koji tvrdi, da ga je vidio na vratih općine;

Gjoko Zatezalo na temelju izjave načlenika Mikašinovića da ga je vidio pred općinskom zgradom, još kad je on već odlazio u Tounj;

Milice Jakobović na temelju izjave istog svjedoka koji veli, da je iza kako je on narod opomenuo;

Nikola Munjas, Smiljana Rebić, Manda Mirić i **Petar Rebić** na temelju vlastitog priznanja, da su ostali tamo pred općinom, dok se nije pucalo, a prva su dvojica i ozledjene;

Nadalje morali su krivimi proglasiti:

Petar Zatezalo na temelju izjave svjedoka Race Višnića, da je istoga dana pred podne istom zgodom pred više ljudi istom Raci Višniću pred njegovim dućanom, kad je već pucalo i ljudi se već počeli razilaziti na njegov poziv neka se ljudi razidju, odgovorio »što ih putiš kući, neka poginu, za vjeru će poginuti« te time hvalio gore navedeno dakle po zakonu zabranjeno zlo djelo te da je tim počinio prestupak suprot javnom miru i redu, označen u S 305 k. z.

Gojko Zatezalo osim gornjeg prestupka S 283 k. z. na temelju izkaza svjedoka načlenika Mikašinovića i Marte Vucelić, da je istoga dana za bježećim općinskim načelnikom bacio kamen na mjestu kuda ljudi prolaze, a da ga nije pogodio, premda je po naravski okolnostih predvidjeti mogao da bi od tuda nastati mogla pogibelj za tjelesnu sigurnost ljudih, te da je tim počinio i prekršaj suprot sigurnosti tjelesnoj označen u S 431 k. z.

Naprotiv morali su se:

Petar Zatezalo, Sima Jakobović, Timo Kukić, Sima Vucelić, Stevan Zatezalo, Joso Mirić, Božo Munjas, Raco Kukić kbr. 167, Raco Kukić kbroj 55, Simo Dimić, Mile Vucelić, Petar Jakobović, Mihajlo Munjas, Desanka Višnjić, Milica Munjas, Smiljana Munias, Marta Munjas i Ilija Prtljaga odrešiti po S 250. t. 3. k. p. od obtužbe zbog zločinstva ustanka, označenog u S 68 k. z. kao neposredni počinitelji, a Raco Kukić, kbroj 55, Raco Kukić kbroj 167, Simo Dimić, Petar Jakobović, Mihajlo Munjas i Ilija Prtljaga i od obtužbe da su isto zločinstvo počinili kao sukrivci, što s razloga jer proti njim u tom pogledu predleži samo sljedeće:

Što se tiče Petra Zatezala to glede njega podleži samo izjava paroha Vukelića da je stajao pred njegovim stanom i da ga je poslao neka vidi, je li je crkva zatvorena pa da je išao gledati i vratio se tim da je crkva zatvorena;

kao i izjava Rade Višnjića, koji ga je vidio pred svojim dućanom, kad

je sve gotovo bilo, kojom je prigodom izustio gore navedene kao prestupak S 305. k. z. sukrivim na rieči – a što je medjutibr radio, gdje je bio, o tom svaki dokaz manjka naročito nije ničim dokazano da se je nalazio pred općinom i ondje sudjelovao kod napadaja na oružnike niti da se je kakvu zgrnuću pridružio.

Simo Jakobović sam priznaje da je bio u Duravah, kad je načelnik govorio, a i stražar Nikola Zatezalo tvrdi da ga je pred podne tu vidio, nu Simo Jakobović tvrdi da |e namah zatim otišao s Miletom Rebićem i Dmitrom Jakobovićem u krčmu Todora Zatezala, da su tamo ostali i oko podne kući otišli što mu rečena dva svjedoka i potvrdjuju, nepredleži dakle niti glede njega, da je nakon izdane zapovjedi ostao pred općinom, niti da je sudjelovao kod napadaja na oružnike, ili ine organe, niti da se je kakovu zgrnuću pridružio.

Što se tiče Stevana Zatezala to izkazuje jedini svjedok Rade Višnjić, da mu je taj obtuženik, iza kako su načelnik i biliežnik pobjegli bili rekao: »sad si ti načelnik, lati se uprave – jer načelnika nema, a ni bilježnika nema!«

Pošto je svjedok Rade Višnjić zaista podnačelnik to je poziv obtuženika, da red uzpostavi i u tu svrhu se poprimi dužnosti načelnika sa svim umjestan, kad je načelnik utekao a taj poziv nemože tvoriti kao kažnjivi
čin.

O Sirnici Vucelić izkazuje isti svjedok Rade Višnjić, da je govorila, da bi trebalo naložiti vatru i položiti one na nju koji su bili u Ogulinu glasovati. Obtuženica dopušta da je slične rieči govorila, ali dodaje c!a je pred dućanom Rade Višnjića kazala ili pripovjedala, da ie jedan drugi iz naroda ovako govorio, a da nije htjela buniti, te da je već bila u podne kod svoje kuće, a u Dubrave samo da je došla da ide u crkvu. Sviedok Rade Višnjić na izrično oitanie izjavljuie, da nezna pravo, da li je to kazala iz vlastite inicijative, ili da li je samo pripovjedala, da ie drugi netko ovako govorio, i da je ootonie moguće – a prema takovom stanju nemože se uzeti da ie Sima Vucelić time počinila kakvo po kaznenom zakonu kažnjivo dielo. Isti svjedok Rade Višnjić izkazuje sljedeće: Vikalo se je pred dućanom da samo sloae, jer da ima, da bi mogli uzeti nas za načelnika i biliežnika a drugi Todor Zatezalo i niega (svjedoka! – nu pošto Rade Višniić izrično izkazuje, da nije poznao čovjeka koji ie tako vikao, već da mu je pripovjedao njegov 12 godišnii slugan Mile Višniić da su to vikali Timo i Gjuro Kukić, to se na temelju ovako neizviestna iskaza nije moglo crpiti uvjerenje o krivnji obtuženika Time Kukića.

Obtuženi Joso Mirić izkazuje da je bio došao u Dubrave, da si kuoi opanke, a kad ie bio pošao na stranu vode piti pukla puška ter aa pogodi.

Rade Višniić potvrdiuje da je obtuženik Joso Mirić u nedjelju zbilja kunio kod niega opanke.

Sviedoci Joso Munias i Marko Kasunić izrično potvrdiuju, da ie optuženik bio išao na bunar vodu piti a u isti čas puška je pukla, ta obtuženik je zaviknuo da je ranjen.

Učitelj Vranić izkazuje da je vidio Josu Mirića nakon pucanja prolaziti mimo škole, te da je držeći si ruku rekao »ovo viditi što sam dobio ni kriv ni dužan« a na temelju toga nije mogao sud crpiti uvjerenje, da je počinio okrivljenik kakavo kažnjivo djelo, jer ove činjenice ne govore za krivnju obtuženika. Obtuženi Božo Munjas veli, da je došao u crkvu, i kad je istu zatvorenu našao vratio se je kući prije nego je pucano te da kod občine uobće toga dana bio nije.

Pošto nijedan od preslušanih svjedoka protivno izkazao nije, pače ni jedan svjedok nepotvrdjuje da ga je toga dana u Dubravama vidio, mora se od obtužbe riešiti.

Obtuženici Desanka Višnjić, Milica i Marta Munjas morale su se riešiti, jer nije ničim dokazano, da su bile pred občinom ili sudjelovale kod navale na oružnike.

Jedini svjedok Simo Karapandža izkazuje da su bile medju onim ženami koje su zatvorivši crkvu bile došle pred parohov stan i podrmale na vrata, nu i taj svjedok tvrdi, da nije čuo nikakve prietnje, nifit rieči otvori Madjaru, a inače baš nijedan svjedok nepotvrdjuje da su bile pred zgradom obć. ureda i osim Karapandže uobće ih nijedan svjedok ne spominje. Uobće nijedan od svjedoka ne potvrdjuje da se ma koji od pred navedenih obtuženika nalazio neposredno pred zgradom občinskog ureda, ili da je sudjelovao kod navale na oružnike.

Što se tiče Mile Vucelića on sam priznaje, da je onog dana došao u Dubrave, ali tvrdi da je došao u svom privatnom poslu zbog soldacije, odnosno vojne pozivnice k občinskom bilježniku Dokmanoviću, što mu ovaj i potvrdjuje — a nije inače baš ničim dokazano i ni jedan od svjedoka ne tvrdi, da ga je tada pred občinom vidio, niti da je neposredno sudjelovao kod napadaja na oružnike ili na one organe. Što su ostali gore navedenih obtuženika tiče, to Raco Kukić kbroj 167, Simo Dimić, Petar Jakobović, Mihajlo Munjas i Ilija Prtljaga doduše priznaju da su bili upitnoga dana u Dubrava, ali tvrde, da se u ništa nisu pačali, niti da su ma gdje sudjelovali pa i zbilja nepredleži dokazano što su tada radili u Dubravah, naročito nepredleži dokazano, da su bili pred občinskom zgradom, ili da su sudjelovali neposredno kod napadaja na oružnike ili se pridružili kakovom zgrnuću — pače glede Ilije Prtljage potvrdio je obć. pisar Mića Mikašinović, da ga je onog dana sreo oko 11 sati, otišao š njim u krčmu te da je ostao tamo cjelo vrieme, dok se narod nije razbježao pa da zato cjelo vrieme niti je tko k njemu dolazio niti se je kojim on razgovarao.

I Raco Kukić kbr. 55, sam priznaje, da je bio tada u Dubravah, nu tvrdi da je došao onamo u svom privatnom poslu jer da ga je naručio mjernik Sučević zbog diobe pa da ga je poslao bilježniku a ovaj da ga je poslao parohu zbog njeke izvjestnice, što mu potvrdjuju što li bilježnik Dokmanović, što li paroh Vukelić, ovaj potonji uz dodatak, da je dugo bio kod njega sve do 11 sati — a on sam tvrdi, da je zatim otišao u krčmu i ondje ostao dok je pošao kući, protivno ničim dokazano nije,

nijedan ga inače svjedok vidio nije niti predleži dokazano, da se je nalazio tada pred općinom, niti da je sudjelovao kod napadaja na oružnike.

Obzirom na to, te ako se uz to uzme, da je onog dana bila nedjelja, da je na taj prema običaju dosta ljudi dolazilo na sjedište općine, stranom u crkvu, stranom u svom poslu u općinu i dućane pa da se prema tome nemože svaki glede kojeg nije ni dokazano, da je inače šta zla počinio već samo za to što je ondje bio, osuditi, to su se sva šestorica gore navedena riešiti od obtužbe zbog zločinstva ustanka, označenog u S 68. k. z. kao nsporedni počinitelji.

Nu rečena šestorica obtužena su podjedno zbog istog zločinstva kao sukrivci. U tom pogledu predleži izjava stražara Nikole Zatezala, da je bio 27. svibnja u Doljnim Dubravah pred kovačnicom Race Kukića kbroj 167, da je ondje našao Milu Vucelića, Miletu Kukića, Simu Dimića i Petra Jakobovića, da jim je on pripovjedao o dogadjaju u Ponikvah, a da je Mile Vucelić rekao: »eto nas sve u nedjelju u Dubravah«, da će popa otjerati i crkvu zatvoriti, jer da ih prodaće Madjarom, a da će i načelnika i bilježnika — dočim da ostali tamo prisutni nisu ništa kazali. Iz te jedine u tom pogledu predlažeće okolnosti pako jošte se nemože zaključiti niti se može crpiti uvjerenje, da je izmedju Mile Vucelića, koji je u ostalom zbog toga krivim proglašen (S 81 k. z. kao sukrivac) koji je doduše u pluralu govorio, s jedne strane izmedju Race Kukića kbroj 167 Sime Dimića i Petra Jakobovića s druge strane postojao ma kakav sporazumah ili dogovor u tom pogledu — koji bi tvorio objektivno učin sukrivnja pa su se stoga ta trojica kao sukrivci zločina od obtužbe riešiti morali.

Glede okrivljenog Mihajla Munjasa tvrdio je suokrivljeni Sava Munjas tečajem iztrage da je iduć iste nedjelje dne 30. svibnja t. g. k svom tastu u Ponikve, putem prošao pokraj kuće Miladina Munjasa, da su se tamo razgovarali Mihajlo i Jevrem Munjas i da su mu kazali naročito, da mu je kazao Mihajlo Munjas, neka kaže Ponikvarcem, da neka dodju u nedjelju u Dubrave, a Mihajlo da će u Popovo selo i Gojake — pa da je Mihajlo Munjas vikao po selu: »ajde ljudi što ste stali idemo svi složno; pa na samoj glavnoj razpravi izjavio je, da on od tiga niš^a ne zna i da nezna što je u iztragi govorio, da se više nesjeća ničesa pa pošto se je on sam tužio na glavobolju pošto su i suokrivljenici izjavili da Sava Munjas nije sasvim pri pameti pošto je zbilja učinio utisak nezdrava čovjeka obtuženik taji a drugi dokazala neima, te na temelju jedine izjave, toga svakako sumnjivog svjedoka, odnosno suobtuženog Save Munjasa, ovaj sud nije mogao crpiti uvjerenja o krivnji Mihajla Munjasa pa ga je morao odrešiti i kao sukrivca.

Glede Race Kukića kbroj 55, predleži samo izjava Radica Rebića koji tvrdi, da je iste nedjelje ujutro prošao cestom podalje od njegove kuće desetak ljudih i da mu je netko od njih doviknuo »ajde k općini«.. a da nije kazao zašto i pošto, a da je medju tim ljudi upoznavao Racu Kukića, a da je ovaj došao k njemu i pitao ga imate li limitne soli,

jer da on vozi za ljude sol iz Senja pa kad mu je odgovorio da ima, da je Raco Kukić rekao da će po nju doći kad se bude vratio od obćine.

Nu na temelju ove jedine izjave u pomanjkanju svakog drugog dokazala, nije se mogao ovaj sud uvjeriti o tom, da je Raco Kukić kod čina, koji se je zbio u nedjelju 30. svibnja u Dubrava sudjelovao na način označen u S 5, k. z. pa ga je morao odriešiti.

Što se napokon tiče Ilije Prtljage kao sukrivca, to predleži u tom pogledu proti njemu poglaviti izjava Mihajla Višnjića, Franje Ostarčevića i Marka Skočića,—

Mihajlo Višnjić izkazuje, da ga je obtuženi Ilija Prtljaga putio, neka ne glasuje za vladu, već za hrvatsku stranku, te da je odvratio Gjoku Jakovića i Avrama Miščevića, da neglasuju za vladinog kandidata, nadalje da ga je obtuženi kada je ipak za vladina kandidata glasovao, došavši na pol puta njegovoj kući opsovao ga da je hajduk, prevarant, da je prodao zadnje potomstvo za 3 for, jer da mu je Simo Višnjić pripovjedao, da je obtuženi Ilija Prtljaga slao Marka Zatezala Škerića da ide narod buniti. Svjedok Franjo Ostarčević izkazuje da je sjedio dne 30. svibnja t. g. u jutro s poljarom Markom Skorićem pod babom željezničkoga mosta, vodećeg preko Globornice, da je išla preko mosta rulja od 10 do 12 osobah, koje su govorile »ništa van idemo u Dubrave, Ilija Prtljaga (Špican) i Marko Zatezalo Škerić sabirali su u Zatezalih, Kukićima, Ponikvah ljude, da idu u Dubrave, da će doći iz Ponikava i Popova sela do 300 ljudih, a to sve izkazuje dodatkom, da su to ljudi govorili idući po žljezničkog mosta, koji se na novo popravlja i koji imade s obje strane drveni grušt ter je još tečajem preslušanje priznao, da je malo gluh i da nečuje dobro. Drugi svjedok Marko Skočić pako kaže, da je sa Ostarčevićem sjedio od mosta daleko na škarpi kakovi 40 koraka pa (veli kao što od sudbene zgrade do bunara) ter da je čuo kako hrpa ljudi od kakovi 12 osobah nješto govori o Špicanu i o Marku Škeriću, da je Škerić glas donesao da će doći u Dubrave i da je Ilija Špican poslao Marka Škerića u Donje Dubrave.

Isti svjedok izrično kaže, da je taj glas čuo još dok je stajao u livadi, a Ostarčević tek proti njemu išo.

Nu s razloga što je dokazano da ie Mihajlo Višnjić s obtuženikom radi njekog zemljišta kroz više godinah u parnici stajao ter mu zemljište ustupiti morao to potvrdjuie žena Mihajla Višnjića Doka, zatim Nikola Prtljaga i Stevan Višnjić, da Višniić s Prtljagom u neprijateljstvu živi, s razloga što je Mihajlo Višnjić Iliju Prtljagu nepozvan ma od koje oblasti već iz vlastitog nagona počeo prijavljivati i proti njemu svjedočiti i s razloga što je izkaz svjedoka Frane Ostarčevića nevjerodostojan, kad kaže kao da je rulja ljudih, idući po plehu mesta tek se posavjetovala o tem, da li bi išla u Dubrave, veleć da su govorili »ništa van idemo« prem su već oko 4 kilometra od svoji kuća udaljeni bili'^ nevjerodostojan i zato jer je svjedok koji po vlastitom izkazu nečuje dobro uz silan štropot prouzročen hodom po plehu jedva mogao čuti što su po mostu visoko gore idući ljudi govorili;

S razloga, što je izkaz ovoga svjedoka u bitnom protuslanju sa izkazom svjedoka Marka Skočića, pošto prvi kaže, da je sjedio uprav izpod mosta pod babom u visini od kakvih 13 do 14 metara nizko izpod mosta, kad je rulja iz pod mosta preko mosta išla, ter se razgovarala kako je gore označeno, dočim Marko Skočić tvrdi, da je sjedio kakvih 40 koraka daleko od mosta na škarpi ter da mu je Ostarčević tek u susret došao kad je rulja ljudi išla preko mosta i razgovarala;

S razloga što je i posvakom svjedoku prvorečni sadržaj toga dogovora bitno različit,

S razloga, što Mihajlo Višnjić tečajem iztrage nije znao ništa o tome kazati, da je čuo što od svog slugana Sime Višnjića, da je Ilija Prtljaga poslao Marka Zatezala Škerića u sela buniti narod;

S razloga, što na glavnu razpravu nijedan od ovih svjedoka prem pravodobno pozvani dopodne k sudu došao nije, već da su u družtvu odputovali u Mariju Trošt, da tamo u zakup uzmu popravak ceste te da su se takodje i odtuda u družtvu tek popoldan ovamo povratili. Nije se ovaj sud na temelju izjave tako skroz sumnjivih svjedokah mogao uvjeriti ni o tom da se je Ilija Prtljaga počinio krivim u pitanju stojećega zločinstva kao sukrivac, pak je i njega obtužbe adriešiti morao.

Nadalje morali su se po S 250 t. 3. k. p. od obtužbe riešiti zbog zločinstva ustanka označena u S 68. k. z. kao sukrivci (S 5. k. z.) jošte i sljedeći okrivljenici:

Milovan Mikaiinović, Gjuro Kukić i **Gjuro Vucelić,** zatim **Marko Zatezalo Škerić, Mihajlo Zatezalo, Todor Zatezalo, Sava Munjas, Miladin Munjas** i **Jevrem Munjas,** i to iz sljedećih razlogah:

Glede Milovana Mikašinovića, Gjure Kukića, Gjure Vucelića, Mihajla i Todora Zatezala predleži u tom pogledu izjave sljedeći svjedokah:

Radić Rebić tvrdi, da je u jutro dana 30. svibnja t. g. (upitne nedjelje) prošlo njekoliko ljudi cestom podalje od njegove kuće, da je medju Hm ljudmi upoznao Milovana Mikašinovića, Gjuru Vucelića, Gjuru i Racu Kukića, da je netko od njih viknuo »ajde u obćinu« ali da nije razabrao tko je to viknuo.—

Mihajlo Jakobović tvrdi, da je istoga dana 30. svibnja prošlo kraj njegove kuće 10—15 ljudi Jozefinskom cestom, medju ovimi da je upoznao pokojnog Simu Zatezala i zatim Petra Vucelića, Gjuru Vucelića i Racu Kukića, pokojni Simo Zatezalo da ga je zvao da ajde š njima, da je pitao kamo a on da je odvratio, k obćini i kad je on rekao da neide da su dalje pošli.

Simo Zatezalo tvrdi da ga je dan prije u subotu popodne dozvao brat od oranja, da je našao tamo Gjuru Kukića, Petra Vucelića, Gjuru yucelića, Todora i Mihajla Zatezala, da mu je Petar Vucelić rekao »ajde striče Simo idemo sutra u Dubrave« da ga je pitao pošto, a on da je odvratio »ti si metnuo križ na vladinu stranku u Ogulinu« a da mu je odvratio, da neidemo u Dubrave, već da idemo u Ogulin viditi je li je on metnuo križ. Da je u ostalom Todor Zatezalo već prije došao pohoditi svoju sestru koja je njegovoj (Sime Zatezala) kući udata, a da

je š njim došao i Mihajlo Zatezalo pohoditi svoju majku ondje u komšiluku, a Gjuro Vucelić i Gjuro Kukić da su onamo došli blago po selu tražiti, da ga mogu zaklati izpeći i u nedjelju prodati.

A na temelju jedinog toga dokazanoga materijala, nije mogao ovaj sud crpiti uvjerenje o tom, da su upravo i Milovan Mikašinović, Gjuro Kukić, Gjuro Vucelić te Mihajlo i Todor Zatezalo sudjelovali kod čina, koji se je 30. svibnja t.g. zbio u Dubravah na način označen u S 5. k. z. naročito ne, da su pošli po selih zvati i sabirati ljude da dodju dne 30. svibnja u Dubrave u svrhu odpora proti oblasti.

Glede Jevrema i Miladina Munjasa predleži samo gore jur iztaknuta izjava suokrivljenoga Save Munjasa, pa obzirom na to, što je gore kod Mihajla Munjasa glede toga Save Munjasa rečeno, nije mogao na temelju samo te njegove tečajem iztrage učinjene ali kašnje kod glavne razprave opozvane izjave crpiti uvjerenje o tom da su i Jevrem i Miladin Munjas sudjelovali kod gore navedenoga čina na način u S 5. k. z. označen.

Isto tako nije se ovaj sud, obzirom na gore rečeno ni o krivnji samoga Save Munjasa na temelju njegove kašnje opozvane izjave uvjeriti mogao –i to tim manje, što bi, sve ako bi i istina bila, što je on tečajem iztrage pripovjedao, čin bio glede njega nekažnjiv, jer je tada rekao, da je doduše pošao u Ponikve ali čim mu je putem starješina Vajo Divić kazao, da Ponikvarci neidu u Dubrave, da se je okrenuo i natrag pošao – što i sam starješina Vajo Divić potvrdjuje, veli naime da mu je Sava Munjas kazao, da ide po svom poslu u Ponikve, a da će i Ponikvarce zvati, da dodju u Dubrave, nu kad mu je on rekao, da Ponikvarci ako budu njega slušali nebudu išli, da se je Sava Munjas okrenuo i natrag otišao. Da u ostalom nije rekao pošto da idu Ponikvarci u Dubrave, da je dakle svojevoljno odustao od naumljenoga pozivanja Ponikvaraca.

Što se napokon tiče Marka Zatezala Škerića, to glede njega predleži samo izjava gore kod okrivljenika Ilije Prtljage navedenih svjedokah, Mihajla Višnjića, Franje Ostarčevića i Marka Skoriča – nu glede vjerodostojnosti tih svjedokah, valja obzirom na savez u koji se taj okrivljenik dovadja sa okrivljenim Ilijom Prtljagom, ono isto što je i gore rečeno kod Ilije Prtljage.

Ovaj sud tim svjedokom ništa vjerovati nemože. Osim toga predlaže samo izjava svjedoka Rade Rebića, koji veli, da je čuo po selu govoriti da je Marko Zatezalo Škerić ljude zvao, ali da ne zna od koga, dočim vjećnici Mihajlo Jakobović i Simo Zatezalo vele, da o tom ništa čuli nisu. Obzirom na to, na temelju predlažećeg dokaznog materijala nije ovaj sud ni glede Marka Zatezala Škerića mogao crpiti uvjerenje o njegovoj krivnji, da je naime i on kod upitnoga čina, koji se je zbio 30. svibnja u Dubravah sudjelovao na način označen u S 5. k.z. odnosno da je ljude išao zvati da dođu u Dubrave.

Prema tomu morali su se Milovan Mikašinović, Gjuro Kukić i Gjuro Vucelić, zatim Marko Zatezalo Škerić, Mihajlo Zatezalo Todor Zatezalo,

Sava Munjas, Miladin Munjas i Jevrem Munjas, po S 250. .t. 3. kp. od obtužbe odrešiti.

Napokon morale su se i žene **Marija Rebić, Milica Kukić, Sima Jakobović, Stana Višnjić Šumonja, Sava Zatezalo, Milica Jakobović, Desanka Višnjić, Milica, Smiljana** i Marta **Munjas** i Manda Mirić odrešiti od **obtužbe** zbog zločinstva smetan ja vjerozakona, označena u S 122 Sl. a k. z. s raz-

> loga jur gore uvodno označenoga, naime s razloga, što im je prema **gore** rečenom manjkala zla nakana koja je potrebna za ubrojivost **toga** zločinstva.

Kazan imala se je zbog zločinstva javnoga nasilja označena u S 84 k.z. odmjeriti po S 82. k.z. i to glede Petra Vucelića obzirom na S 34. k.z. sa težom tamnicom od 6 mjeseci do 1 godine – zbog prestunka sunrot javnom miru i redu strkom po S 283. sa zatvorom od 7 danah do 1 mjeseca – radi prekršaja suprot sigurnosti tjelesnoj po S 431 sa zatvorom od 3 dana do 3 mjeseca, što glede Gjoka Zatezala, obzirom na S 267. k.z. a zbog prestupka suprot javnom miru i redu označenog u S 305 k.z. po istom S zatvorom od 1 do 6 mjesecih.

Kod odmjerenja kazni uzeto je u obzir kao otegotno kod Petra Vucelića stečaj zločinstva sa prestupkom a kod Gjoke Zatezala stečaj prestupka sa prekršajem.

Kao olakotno uzeto je u obzir kod svih, da su na čin zavedeni, i da su zanemarena odgoja, zatim kod svih, osim Milovana Mikaš'novića, Gjure Kukića i Gjure Vucelića, da su neporočna pred života, napokon da su Simo Mikašinović, Marija Rebić, Vajo Rebić. Milica Kuk'i[4] Sima Jakobović, Sava Zatezalo, Gjuro Zatezalo, Petar Vucelić, već dulie vremena (već skoro 3 mjeseca) nalaze bez svoje vlastite krivnje u iztražnom zatvoru. –

Osim toga uzeta je kod onih koji porodicu imadu i ta okolnost u obzir pa je prema tomu opravdana uporaba S 54. .odnosno 55, odnosno S 266 k.z..

Prema tomu se kazan na koju je sudjeno, ukazuje skroz primjerenom

Odredba glede troškova kaznenoga postupka i ovrba kazni osniva se na S 330 i 332 k.p.

J. Majstorović

Arhiv Hrvatske br. 3715/200-97

NA OSNOVU ŽALBE KRALJEVSKOG DRŽAVNOG ODVJETNIŠTVA OGULIN KRALJEVSKI HRVATSKO-SLAVONSKO-DALMATINSKI STOL SEDMORICE IZMJENIO JE 30. 10. PRESUDU KRALJEVSKOG SUDSKOG STOLA U OGULINU OD 27. AUGUSTA 1897. I POVISIO KAZNE.

U ime

Njegova Veličanstva kralja!

Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinski stol sedmorice kao sud kasacionalni pod predsjedom predsjednika kr. stola sedmorice Dra Stjepana Spevca, u prisutnosti viećnikah kr. stola sedmorice Kajetana rubija, inka pl. Koetial-Živanovića, Davica Milankovića, Ivana Albrechta i Julija pol. alpera, te pomoćnoga izvjestitelja kr. stola sedmorice Dra Stjepana Posilovića kao sudacah i kr. kotarskog sudca Dra Vladimira čačića kao perovodje povodom žalbe ništavne kr. državnog odvjetništva u Ogulinu proTi **osudi kr. sudbenog stola u** Ogulinu od 27. kolovoza 1897. br. 3715/kaz, kojom je rečeni sudbeni stol sudio:

Milovan Mikašinović 42 godine star, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava kbr. 164, pravoslavne vjere, otac 5 djece, seljak, pismen, radi prekršaja N 460 k.z. sa 2 mjeseca teške tamnice kažnjen;

SimoMikašinović 52 godine star, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava kbr. 164, pravoslavne vjere, udovac, otac 2 djece, seljak, nepismen, neporočan;

Marija Rebić 34 godine stara, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava kbr. 36, pravoslavne vjere, udata mati 2 djece, seljakinja, nepismena, neporočna;

Vajo Rebić 60 godina star, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava kbr. 40, pravoslavne vjere, oženjen, otac 2 djece, seljak, nepismen i neporočan;

Milica Kukić 37 godina stara, rodom iz Plaškoga, pravoslavne vjere, udata, mater 5 djece, seljakinja, prebivalištem iz D. Dubrava kbr. 55, nepismena, neporočna;

Sima Jakobović 36 godina stara, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava kbr. 16, pravoslavne vjere, udata, mater 3 djece, seljakinja, nepismena, neporočna;

Stana Višnjić Šumonja 38 godina stara, rodom i prebivalištem iz Gojaka kbr. 39, pravoslavne vjere, udata, mater 6 djece, seljakinja, nepismena, neporočna;

Sava Zatezalo 30 godina stara, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava, kbr. 47, pravoslavne vjere, udata, mater 3 djece, seljakinja, nepismena, **ne-**poročna;

Stana Jakobović 40 godina stara, rodom iz Ponikava, pravoslavne vjere, udata, mater 2 djece, seljakinja, prebivalištem u D. Dubrava kbr. 213, nepismena, neporočna

– krivi su, da su dana 30. svibnja t.g. u Dubravah, skupio se u namjeri da dodju do ključa zgrade občinskog ureda i da odstrane občinske činovnike, uz više drugih nepoznatih osoba pred zgradom občinskoga ureda u kojoj su stajali oružnici Ivan Radošević, Antun Petanjak, Nikola Ružman i Gjuro Hruškar, da prema dobivenom nalogu preprieče narodu ulaz u tu zgradu, dakle, dok su vršili poglavarstveni nalog, navaljivali od pred podneva do 2 sata po podne istoga dana u opetovano zvonjenje zvonova, na alarm, na te oružnike, »dašto će oružnici, da ih tu ne treba, da neka idu van, da nesmiju pucati, neka ne gube glave, da će oni učiniti što su naumili, da ih puste u občinu, da će oružnikom oteti oružje i otjerati ih, držte ih, treba ih urediti, ta nekoštaju van svaki 3 for., držte ih dok ih je malo, sad je načelnik otišao, ako sada neučinimo, kašnje nećemo, ako će pucati ubiti će jednog ili dva, a mi će mo ih raztrgati« da je naročito Marija Rebić vikala svjetini, »niste vriedni da nosite gaće da smo mi ljudi sve bi žandare potukli«, a Vasilj Rebić da je naročito rekao oružnikom »da će biti svašta od njih, ako neće otići, da će im oružje uzeti i nje otjerati«, nadalje da su se silom natiskivali na vrata i u hodnik zgrade občinskog ureda, u kojem su stajali oružnici, da su posizali rukama na bajonete i hvatali bajonete oružnika, da su se dakle pogibeljnom prietnjom oprli rečenim oružnikom, kad su vršili poglavarstveni nalog, da naime čuvaju ulaz, u zgradu občinskog ureda, i to sve u namjeri, da silom uđu u zgradu občinskog ureda i da obezuspješe ovršenje rečenog naloga, a da su kad su oružnici počeli pucati bacili na zgradu občinskog ureda njekoliko kamenah i polupali njekoliko stakalah.

Gjuro Zatezalo 32 godine star, rodom iprebivalištem iz Generalskog-stola, kbr. 29, pravoslavne vjere, oženjen, otac 1 djeteta, seljak, nepismen, neporočan – kriv je, da je istog zgodom pred više ljudi između zgrade občinskog ureda i između dućana Rade Višnjića kazao, da bi to sve trebalo pretvoriti u prah i pepeo;

Mile Vucelić 30 godina star, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava kbr. 60, pravoslavne vjere, oženjen, otac 1 djeteta, seljak, nepismen, neporočan, – kriv je da je dan prije kod Race Kukića pred više ljudi rekao, »eto nas svi u nedelju u Dubravah, da će popa oćerati i crkvu zatvoriti«, a da je iste nedelje u jutro u Dol. Dubravama vikao »da ajte u Dubrave, da Marko Škerić već zove, da je on već tamo«,

Petar Vucelić Mrgić, 28 godina star, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava kbr. 62, pravoslavne vjere, oženjen, otac 2 djece, seljak, nepismen, **ne-**poročan, – kriv je, da je dan prije toga pred više ljudi u Donji Dubrava zvao Simu Zatezala »da ajte š njima sutradan u Dubrave jer da je **met-**

nuo križ u Ogulinu za vladinu stranku«, te da su sva trojica time naputom uveli gori navedeno zlo djelo koje se zbilo 30. svibnja t.g. u Dubravah (N 5 k.z.);

Petar Zatezalo 46 godina star, rodom i prebivalištem iz G. Dubrava kbr. 142, pravoslavne vjere, oženjen, otac 5 djece, seljak, pismen, neporočan
– kriv je, da je istoga dana 30. svibnja t.g. pred više ljudi Raci Višnjiću, na njegov poziv, da idu ljudi kući odgovorio »šta ih putiš kući, neka poginu, za vjeru će poginuti« te time hvalio gore navedeno, dakle po zakonih zabranjeno zlodjelo;

Gojko Zatezalo 20 godina star, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava kbr. 71, pravoslavne vjere, neoženjen, seljak, pismen, neporočan – kriv je, da je istoga dana za bježećim općinskim načelnikom Mihajlom Mikašinovićem bacio kamen za mjestu kuda ljudi prolaze, bez da ga je pogodio, premda je po naravnih okolnosti predvidjeti mogao, da bi odtuda mogla nastati pogibelj za tjelesnu sigurnost ljudih;
Zatim isti **Petar Vucelić** i **Gojko Zatezalo,** nadalje **Gjuro Kukić** 36 godina star, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava kbr. 56, pravoslavne vjere, oženjen, otac 4 djece, seljak, nepismen radi N 460 k.z. sa 6 danah zatvora kažnjen;

Milica Janjanin 21 godinu stara, rodom iz Ponikava, pravoslavne vjere, udata, bez djece, seljakinja, prebivalištem iz D. Dubrava kbr. 160, nepismena, neporočna;

Simo Prtljaga 30 godina star, rodom i prebivalištem iz G. Dubravah (Kukići) kbroj 74, pravoslavne vjere, oženjen, bez djece, seljak, nepismen, neporočan,

Nikola Kukić 25 godina star, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava (Kukići) kbroj 56, pravoslavne vjere, neoženjen, seljak, nepismen neporočan;

Mileta Zatezalo 36 godina star, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava kbroj 54, pravoslavne vjere, oženjen, otac 2 djece, seljak, nepismen, neporočan;

Milica Jakobović 69 godina stara, rodom i prebivalištem iz Jakobovića kbr. 146, pravoslavne vjere, udata, mater 4 djece, seljakinja, nepismena, neporočna;

Nikola Munjas 36 godina star, rodom i prebivalištem iz G. Dubrava kbr. 111, pravoslavne vjere, otac 1 djeteta, seljak, nepismen, neporočan;

Smiljana Rebić 29 godina stara, rodom iz Popova sela, pravoslavne vjere, udata, mater 1 djeteta, seljakinja, prebivalištem u D. Dubrava kbr. 31, nepismena, neporočna;

Petar Rebić 32 godine star, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava kbr. 31, pravoslavne vjere, udovac, otac 1 djeteta, seljak, nepismen neporočan;

Gjuro Vucelić 33 godine star, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava, kbr.

60, pravoslavne vjere, oženjen, otac 4 djece, seljak, nepismen, radi N 335 k.z. sa 10 danah zatvora kažnjen;

Manda Mirić 40 godina stara, rodom iz Gojaka, pravoslavne vjere, udata, mater 3 djece, seljakinja, prebivalištem u Mirićima kbr. 122, nepismena, neporočna,

– krivi su da istoga dana 30. svibnja t.g. prigodom strke naroda pred zgradom općinskog ureda u Dubravah nisu posiuhnuli urednik općinskog načelnika Mikašinovića odnosno postajevodnika Ivana Radoševića, kad su dali zapovjed da se množtvo raziđe, već su i dalje ostali tamo sakupljeni, te su time počinili i to: Milovan Mikašinović, Simo Mikašinović, Marija Rebić, Vajo Rebić, Milica Kukić, Sima Jakobović, Stana Višnjić Šumonja, Sava Zatezalo, Stana Jakobović zločin javnoga nasilja označen u N 84 k.z. kao neporedni počinitelji; Gjuro Zatezalo, Mile Vucelić isto zločinstvo kao sukrivci; Petar Vucelić Mrgić isto zločinstvo kao sukrivac kao i prestupak suprot javnom miru i redu označen u N 283 k.z. ; Petar Zatezalo prestupak suprot javnom redu i miru označen N 305 k.z. Gjuro Kukić, Milica Janjanin, Simo Prtljaga, Nikola Kukić, Mileta Zatezalo, Milica Jakobović, Nikola Munjas, Smiljana Rebić, Petar Rebić, Gjuro Vucelić, Manda Mirić, prestupak suprot javnom miru i redu označen u N 283 k.z. a Gjoko Zatezalo prestupak suprot javnom miru i redu, označen u N 283 k.z. kao i prekršaj suprot sigurnosti tjelesnoj označen u N 431 k.z., te se stoga odsudjuju po N 82. odnosno 283 i 305 k.z. uporabom N 54 i 55 k.z. odnosno 266 k.z. i to:

Milovan Mikašinović na 3 (tri) mjeseca težke tamnice pooštrene svakog mjeseca jednim samotnim zatvorom;

Simo Mikašinović na 6 (šest) nedelja težke tamnice, pooštrene sa jednim samotnim zatvorom;

Marica Rebić na 2 mjeseca težke tamnice, pooštrene svakog mjeseca jednim samotnim zatvorom;

Vajo Rebić na 3 (tri) mjeseca težke tamnice, svakog mjeseca pooštrene jednim samotnim zatvorom;

Milica Kukić na 1 (jedan) mjesec težke tamnice pooštrene jednodnevnim zatvorom samotnim;

Sima Jakobović na 1 (jedan) mjesec težke tamnice pooštrene sa jednodnevnim samotnim zatvorom;

Stana Višnjić Šumonja na 2 (dva) mjeseca teške tamnice pooštrene svakog mjeseca jednim samotnim zatvorom;

Sava Zatezalo na 1 (jedan) mjesec težke tamnice pooštrene jednim samotnim zatvorom;

Stana Jakobović na 1 (jedan) mjesec težke tamnice pooštrene jednim samotnim zatvorom;

Gjuro Zatezalo na šest (6) nedelja težke tamnice pooštrene jednodnevnim samotnim zatvorom;

Mile Vucelić na 3 (tri) mjeseca težke tamnice pooštrene svakog mjeseca jednodnevnim samotnim zatvorom;

Petar Vucelić Mrgić na 6 (šest) nedelja težke tamnice pooštrene jednodnevnim samotnim zatvorom;

Petar Zatezalo na 10 dana zatvora,

Gjoko Zatezalo na 14 dana zatvora;

Gjuro Kukić na 8 danah zatvora, a **Milica Janjanin, Simo Prtljaga, Nikola Kukić, Mileta Zatezalo, Milica Jakobović, Nikola Munjas, Smiljana Rebić, Petar Rebić, Gjuro Vucelić** i **Manda Mirić** svaki na 7 danah zatvora, zatim po N 330 k.p. na naknadu troška kaznenog postupka, koji se po N 332 k.p. proglašuje neućerivim, dočim se po N 250 t 3 k.p. riešavaju od obtužbe i to:

Petar Zatezalo, Simo Jakobović 43 godine star, rodom i prebivalištem iz Jakobovića, kbr. 17, pravoslavne vjere, oženjen, otac 4 djece, seljak, nepismen, neporočan;

Timo Kukić 30 godina star, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava (Kukići) kbr. 56, pravoslavne vjere, oženjen, otac 1 djeteta, seljak, nepismen, radi zločina težke tjelesne ozlede sa 2 mjeseca težke tamnice kažnjen;

Sima Vucelić 62 godine stara, rodom i prebivalištem iz Dubrava, pravoslavne vjere, udova, mater 8 djece, seljakinja, nepismena, neporočna;

Stevan Zatezalo 52 godine star, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava kbr. 47, pravoslavne vjere, oženjen, otac 3 djece, seljak, nepismen, neporočan;

Joso Mirić 41 godinu star, rodom i prebivalištem iz G. Dubrava kbr. 125, pravoslavne vjere, oženjen, otac 3 djece, seljak, nepismen, neporočan;

Božo Munjas 40 godina star, rodom i prebivalištem iz Munjasa kbr. 29, pravoslavne vjere, oženjen, otac 4 djece, seljak, nepismen, radi N 460 k.z. sa 1 dan zatvora kažnjen;

Raco Kukić 57 godina star, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava kbr. 167, pravoslavne vjere, oženjen, otac 7 djece, kovač, nepismen, neporočan;

Simo Dimić 26 godina star, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava kbr. *67,* pravoslavne vjere, oženjen otac 3 djece, seljak, nepismen, neporočan;

Mile Vucelić, Petar Jakobović 31 godinu star, rodom i prebivalištem iz Jakobovića kbr. 146, pravoslavne vjere, neoženjen, otac 1 djeteta, nezakonita, seljak, nepismen, neporočan;

Mihajlo Munjas 33 godine star, rodom i prebivalištem iz Munjasa, kbr. 21, pravoslavne vjere, oženjen otac 3 djece, seljak, nepismen, neporočan;

Desanka Višnjić 40 godina stara, rodom i prebivalištem iz Popova sela kbr. 35, pravoslavne vjere, udata, mater *6* djece, seljakinja, nepismena, neporočna,

Milica Munjas 60 godina stara, rodom iz Popova sela, pravoslavne vjere, udova, matar 3 djece, seljakinja, prebivalištem u Munjasima kbr. 19, nepismena, neporočna;

Smiljana Munjas 40 godina stara, rodom iz Ponikava, pravoslavne vjere, udata, mater 6 djece, seljakinja, prebivalištem u Munjasima kbr. 18, nepismena, neporočna;

Marta Munjas 50 godina stara, rodom iz Ponikava, pravoslavne vjero, udata, mater 6 djece, seljakinja, prebivalištem u Munjasima kbroj 20, nepismena, neporočna;

Ilija Prtljaga 60 godina star, rodom i prebivalištem iz Višnjić brda kbr. 199, pravoslavne vjere, udovac, otac 9 djece, trgovac svinja, nepismen, neporočan — da su se dne 30. svibnja 1897. prije podne uz drugo množtvo ljudi zgrnuli na trgu u Dubravama u nakani da iz općinskog ureda silom iztjeraju općinske činovnike, općinskog načelnika Mihajla Mikašinovića i općinskog bilježnika Dragana Dokmanovića, te da ured preuzmu u svoje ruke i druge poćudnije im činovnike namjeste, pa da su u tu svrhu, da provale u općinsku zgradu, silom se oprli oružnicima: postajevodniku Ivanu Radoševiću, oružniku Nikoli Ružmanu, oružniku Antunu Petanjku i pokusniku Gjuri Hruškaru, kad su svi svoju službu obavljali, naime kad su općinski ured branili od navaljujuće svjetine, tim što su se prietili riečima, vičući iz svega grla, »da će potjerati načelnika i bilježnika i da će oružnike potući«, zatim »da ih je načelnik i bilježnik, pop i učitelj prodao mađarima, da će ove sve otjerati, jer da neće biti pod mađarskom pravicom, već da hoće imati svoje pravice«, nadalje »držte načelnika, on ide u Ogulin, pa će dovesti pomoć, onda će nam biti kasno, ovim ćemo oružnicima oteti oružje, pa ćemo ih poubijati, jer jedan žandar nekošta nego tri forinta«, onda »držte ih sada dok ih je malo, ako će pucati, ubiti će jednoga ili dva, a mi ćemo njih raztrgati«, te tim što su tičajem 5 satih uz neprestano zvonjenje, na »alarm« navaljivali na prednja i stražnja vrata htijući silom prodrieti u općinsku zgradu, zatim tim što su oko dva sata poslije podne oružnike potisnuli u hodnik, te tu sve više potiskivali u hodnik, tako da su neki počeli oružnike i za bodove hvatati, a neki izvana u prozore uredskih prostorija kamenje bacati, hoteći tim odporom na silu razoružati oružnike, prodrieti u zgradu općinskog ureda i općinske činovnike otjerati, te hoteći tako smesti javni mir, i da su tim počinili zločinstvo ustanka označeno u N 68 k.z. kao neposredni počinitelji;

Raco Kukić kbr. 55, **Raco Kukić** kbr. 167, **Simo Dimić Petar Jakobović Mihajlo Munjas kao i Ilija Prtljaga** riešavaju se i od obtužbe da su počinili isti zločin kao sukrivci i to time, što je Ilija Prtljaga prije sada opisanoga odpora ljude po Donjim Dubravama naime mjestima Kukićima, Vucelićima itd. poticao, da se u nedelju dne 30. svibnja 1897. skupe pred općin-

skom zgradom u Dubravama te da silom potjeraju općinske činovnike iz ureda, te u tu svrhu poslao Marka Zatezala Škerića, da po mjestima Kukićima i Vucelićima narod pozove na takav odpor, a i u samu nedelju dne 30. svibnja 1897. u samim Dubravama narod pobuđivao na otpor proti oružnicima i općinskim organima, te tako savjetom i naputom zlo djelo uveo; Simo Dimić, Petar Jakobović i Raco Kukić kbr. 167 time, da su dne 27. svibnja 1897. sastali u kući Race Kukića u Donjim Dubravama te tamo se dogovorili i ostale upućivali, kako će u nedelju dne 30. svibnja 1897. rano poći iz svih mjesta Dolnjih Dubrava, da silom otjeraju popa iz parohijalnog stana, a općinske činovnike iz općinskog ureda, te tako naputom i savjetom zlo djelo uveli, koje se je dne 30. svibnja 1897. u Dubravama i dogodilo.

Raco Kukić kbr. 55 time da su on i više drugih dne 29. svibnja 1897. u subotu dne 30. svibnja 1897. u nedelju u jutro rano polazili po Dolnjim Dubravama te sa pokojnim Simom Zatezalom narod poticali i pozivali da se dne 30. svibnja 1897. zgrne pred općinskom zgradom u Dubravama, da otjera općinske činovnike iz ureda a paroha Jovana Vukelića iz parhijalnog stana, te tako savjetom i naputom zlo djelo uveli, koje se je dne 30. .svibnja 1897. u Dubravama zbilo, a Mihajlo Munjas time, da su se on i više drugih u oči dogodivšega se odpora dne 30. svibnja 1897. u jutro rano dogovorili, da će poći u Ponikve, Gojake i Popovo selo, te iz tih mjesta narod pozvati i uputiti, da se sabere u nedelju 30. svibnja 1897. pred općinskom zgradom u Dubravama, gdje će iz općinskog ureda otjerati općinske činovnike, te tako savjetom i naputom po mjestima Munjacima, Gojakima i Popovom selu zlo djelo uveli, koje se je dne 30. svibnja 1897. dogodilo.

Nadalje se **Milovan Mikašinović, Gjuro Kukić i Gjuro Vucelić, Marko Zatezalo Škerić** 38 godina star, rodom i prebivalištem iz G. Dubrava kbr. 197, pravoslavne vjere, oženjen, otac 6 djece, seljak, nepismen i neporočan;

Mihajlo Zatezalo 50 godina star, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava kbr. 50, pravoslavne vjere, oženjen, otac 5 djece, seljak, nepismen neporočan;

Todor Zatezalo 40 godina star, rodom i prebivalištem iz D. Dubrava kbr. 49, pravoslavne vjere, oženjen, otac 4 djece, seljak, nepismen ,neporočan;

Sava Munjas 37 godina star, rodom i prebivalištem iz Munjasa kbr. 18, pravoslavne vjere, oženjen, otac 5 djece, seljak, nepismen neporočan;

Miladin Munjas 52 godine star, rodom i prebivalištem iz Munjasa kbr. 20 pravoslavne vjere, oženjen, otac 6 djece, seljak, nepismen, neporočan;

Jevrem Munjas 42 godine star, rodom i prebivalištem iz Munjasa kbr. 18, pravoslavne vjere, oženjen, otac 6 djece, seljak, nepismen, neporočan;

– riešavanju od obtužbe da su počinili zločinstvo ustanka označeno u N 68 k.z. kao sukriveni time i to što su Milovana Mikašinović, Gjuro Kukić, Gjuro Vucelić, Mihajlo Zatezalo, Todor Zatezalo, dne 29. svibnja

1897. u subotu i dne 30. svibnja 1897. u nedelju jutro rano polazili po Dolnjim Dubravama te sa pokojnim Simom Zatezalom narod poticali i pozivali, da se dne 30. svibnja 1897. zgrne pred općinskom zgradom u Dubravama, da otjera općinske činovnike iz ureda a paroha Jovana Vukelića ih parohijalnog stana, te tako savjetom i naputom zlo djelo uveli, koje se jedne 30. svibnja 1897. u Dubravama zbilo.

Sava, Jevrem i Miladin Munjas time da su se u oči dogodivšega odpora dne 30. svibnja 1897. u jutro rano dogovorili, da će poći u Ponikve, Gojake i Popovo selo te iz tih mjesta narod pozvati i uputiti, da se sabere u nedelju 30. svibnja 1897. pred općinskom zgradom u Dubravama, gdje da će iz općinskog ureda otjerati obićinske činovnike, te tako savjetom i naputom po mjestima Munjasima, Gojakima i Popovom selu zlo djelo uveli, koje se je dne 30. svibnja 1897. u Dubravama dogodilo, a Marko Zatezalo Škerić time, da se je po uputi Ilije Prtljage uputio u oči dana 30. svibnja 1897. u mjesta Vuceliće i Kukiće te tamo narod upućivao, da se dne 30. svibnja 1897. zgrne pred općinskom zgradom u Dubravama, te da silom otjera općinske organe iz obićinskog ureda, pa tim naputom i savjetom zlo djelo uveo. Napokon se **Maria Rebić, Milica Kukić, Sima Jakobović, Stana Višnjić Šumonja, Sava Zatezalo, Milica Jakobović, Desanka Višnjić, Milica Munjas, Smiljana Munjas, Marta Munjas te Manda Mirić** riešavaju se od obtužbe; da su dne 30. svibnja 1897. smele ovršivanje vjerozakona srbsko pravoslavnog postojećeg u državi tim, što su pošle do crkve u Dubravama uzele ključeve iz vratiju crkve i crkvu zaključale te ključeve sobom ponijele u nakani, da paroh Jovan Vukelić ne može toga dana službe Božje obaviti, pa tako zapriječile vršenje službe Božje, jer se toga dana nije mogla služba Božja u crkvi u Dubravama obaviti, i tim počinile zločinstvo smetanja vjerozakona označeno u N 1122 a) k.z. — obnašao je nakon saslušanja zamjenika kr. državnog nadodvetnika Gjure Mijalovića žalbu ništavnu kr. državnog odvjetničtva po N 282 str. IV Sl. b) k.p. zabaciti, al mjesta davši prizivu njegovu uloženom u pogledu kazni dosuđene obtuženikom osuđenim radi zločinstva javnog nasilja III slučaja u smislu N 81 k.z. po N 291 k.p. rečenim obtuženikom kazna težke tamnice u trajanju povisiti i to: Vaji Rebiću na jedanajst (11) mjeseci, Milovanu Mikašinoviću na deset (10) mjeseci, Simi Mikašinoviću na osam (8) mjeseci, Mariji Rebić, Milici Kukić, Simi Jakobović, te Savi i Gjuri Zatezalo svakom na šest (6) mjeseci, a Stani Višnjić Šumonja te Stani Jakobović, Mili Vuceliću i Petru Vuceliću Mrgiću svakom na osam (8) mjeseci, pridržav kod svih i pooštrenje po prvomu sudu izrečeno.

U ostalom dielu ostaje pravosudna osuda netaknuta. O čem se kr. taj sudbeni stol uz priklop, razlogah pod 1/1 i uz povratak s izvješćem od 24. rujna 1897. broj 4660 kaz. podnešenih ovamo spisa pod 1/1 na dalnju shodnu odredbu obavješćuje tim dodatkom, da je kr. stol sedmorice, obnašao proti odvjetniku Dra Banjavčiću izreći po N 20 odnosno 40. odvj. reda novčanu globu od dvadeset i pet (25) forinti radi uvriedljivog načina pisanja u protuizvedenju podnešenom na ništavu žalbu kr. državnog odvietničtva.

Ob ovoj odredbi ima taj sudbeni stol odvjetnika Dra Banjavčića posebnim dekretom obavijestiti i dosuđenu globu propisanim načinom utjerati.

Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinski
stol sedmorice, kao sud kasacionalni.

U Zagrebu, dne 30. listopada 1897.

Dr čačić

Kr. sudbenom stolu u Ogulinu

R A Z L O Z I

Kr. državno odvjetništvo napada pravosudnu osudu kao ništetnu u cielom sadržaju, te ističe kao razlog ništetnosti točku 5. 9. Sl. b) i 10 N 277. k.p., te tvrdi:

I. glede zločinstvu ustanka, da se u objektivnom pravcu ište zgrnuće više osoba za oprieti sa silom poglavarstvu, a taj uvjet da predleži jer da su se ljudi nje koliko danah prije pred kućom Race Kukića izjavili; eno nas u nedelju u Dubravama, da otjeramo obćinskog načelnika, bilježnika i popa, dočim su drugi u subotu prije čina i u jutro na dan samog čina išli po selima zvati ljude, da idu u Dubrave.

Žalbenik tvrdi nadalje, da iz riešitbenih razloga proizvire, da sud uzima, da nije bila dogovorena onakva sila, kakovu predpostavlja N 68 k.z., jer da su ljudi došli goloruki, a njihov postupak da bi bio ostao pukom demonstracijom, da nije kasnije došlo do odpora njekih, koji su nasilje pravili, ovo pak shvaćanje suda da je skroz krivo, pošto se pod »silom« razumjevati ima svaka fizička ili psihološka sila, koja ide za tim, da se njetko svlada, a ovo da predleži, čim je ustanovljeno, da je svjetina uslied poprednjeg dogovora došla u nakani, da otjera obćinske činovnike, jer otjerati da znači: ukloniti koga proti njegovoj volji, pak ako je i bilo naroda, koji je došao, jer je bila nedelja, taj da je i otišao našav crkvu zatvorenu, a drugi su do bližu 2. sata po podne ostali s nakanom da se opru vlasti. Žalbenik nastoji jošt pojedince da pobije dalnje riešitbene razloge, kojimi prvi sud opravdava kvalifikaciju N 81. k.z. te tvrdi napose, ako se i nebi dalo ustanoviti, tko je od obtuženika u naprvo pristao ili se kasnije pridružio, da su i tada obtuženici krivi po N 69 k.z., jer su se bar u Dubravama pridružili zgrnuću, iza kako su saznali bili za pravu nakanu ostalih.

Suprot tomu valja uvažiti, da bi bilo krivo shvaćanje zakona, kada bi sud polazio sa gledišta, kao da se po N 68 k.z. predpolaže, da sila predleži samo onda, ako su odpornici proviđeni kakovim oruđem i oružjem,

pa da prema tomu kvalifikacija odpada jur po tomu, što je bio narod došao golih ruku, nu toga prvi sud nije izjavio, već je okolnost, što je narod došao goloruk, uz mnogobrojne druge okolnosti uvažio kod prosuđenja pitanja, ima li se uzeti dokazanim, da je u narodu bila unapred, ugovorena, nakana, da će nasilno navaliti na općinski ured, i na stražare.

Ovo je pitanje prvi sud zanijekao, tj. nedrži rečenu nakanu dokazanom, pak pošto suprot u tu svrhu navedenim riešitbenim razlogom nepredleži ni jedan od uvjetah N 277 t. 5. k.p., to nije osnovan na istoj točki, utemeljeni razlog ništetnosti, kao što nije osnovan ni glede okolnosti, koju prvi sud također nije uzeo dokazanom, naime da je predležao poprednji dogovor u obće, a na siloviti odpor napose, te valja samo dodati, da je prvi sud jedino uzeo mogućim, da je bilo dogovora u pogledu sastanka u Dubravama nu lih u svrhu demonstracije, a povrh toga da drži, kada bi se i uzeo dokazanim dogovor u smislu N 68. 1. z. da absolute nikakovog dokaza nema tomu, tko se je unapried dogovorio i na nasilje pristao, ili tko se je naknadno i s nakanom na nasilje pridružio; ovaj zaključak odnosi se na izreku o krivnji, koju je izreku sud opravdao na temelju sadržaja spisa i ne stoji s tim u oprieci tvtrdnja žalbenikova, da je dokazano, da su se ljudi pred kućom Race Kukića izrazili: eno nas u nedelju u Dubravama itd., a drugi da su išli po selima zvati ljude, koje okolnosti prvi sud nije uzeo dokazanimi. Zalbenik doduše pobija odnosno riešitbene razloge tim, što da su svjedoci od straha pred osvetom ma da su i zaprisegnuti ipak što šta zamučali, nu kazivanjem drugih svjedoka da je svakako dokazano:

a) da su pred kovačnicom Race Kukića sakupljeni bili na dogovor i pri tom da je po izjavi stražara Nikole Zatezala, Mile Vucelić rekao: eto nas u nedelju u Dubravama itd,

b) da su Petar Vucelić, Gjuro Vucelić, Gjuro Kikić, Todor i Mihajlo Zatezalo, dan prije čina došli do Sime Zatezala, ištuć od njega, da mora š njima u Dubrave, da potraže magjarske zastave i otjeraju občinske organe, što da je isti Simo Zatezalo i kotarskom uredu prijavio, al na glavnoj razpravi opozvao;

c) da su na sam dan čina kasnije poginuli Simo Zatezalo, te Raco Kukić, Petar Gjuro i Mile Vucelić, Milovan Mikašinović i Gjuro Kukić na usta prvoimenovanog u istu svrhu zvali Mihajla Jakobovića i Radu Rebića, koje sve okolnosti da prvi sud nije uvažio, barem nije toga učinio u smislu N 249 k.p.

Al sve to ne stoji, jer je prvi sud svaku od okolnosti pod al b) i c) navedenih u pretres uzeo i po stanju spisa izcrpio, te nije pronašao, da su te okolnosti dokazane, dosliedne čemu ih nije mogao uvažiti pri prosuđenju glavnog pitanja, a tim što je ipak uzeo, da je Mile Vucelić te Petar Vucelić Mrgić, odnosno rieči izustio, te toga radi obojici proglasio sukrivci zločinstva označenoga u N 81 k.z. nije došao ni u kakovo protuslavje sa samim sobom, čim ni od kud neproizlazi, da su rečeni obtuženici odnosne rieči izustili, davši time izraza mnienju ili nakani ostalih osoba, nalazeći se tada na istomu mjestu.

Po tomu odpada razlog ništetnosti N 277 t. 10. k.p. dočim za točku 9 Sl. b) k.p. manjka svaka podloga, čim prvi sud nije izrekao da ima okolnostih, rad kojih nije dopušteno krivce progoniti ili uslied kojih se dokida kažnjivost djela.

I u pogledu odriešenja od obtužbe, odnoseće se na Savu Munjasa, Mihajla, Miladina i Jevrema Munjasa opravdana je pravosudna osuda po razlozih, za nju navedenih, čim u pogledu svih predležaše samo izpovjedka Save Munjasa, koji je tu izpovjedku kasnije opozvao, te bi samo glede njega mogla biti neka dvojba, koju je ali prvi sud temeljem N 249 k.p. uklonio obtuženiku u korist, a da suprot tomu nema uvjeta N 277. t. 5. k.p., jer sam žalbenik dopušta, da nije moguće sudu pružiti dokaza poviše svjedokah, ovo pak, vriedi napose za obtužnika Marka Zatezala-Škerića, glede kojeg i žalbenik tvrdi, da iz spisa samo probija na površinu, da je bio desna ruka suobtuženog Ilije Prtljage, glede kojeg potonjeg ni žalbenik nije u stanju navesti koju direktnu činjenicu, koja bi upućivala na čin, radi kojeg bijaše obtužen, dočim riešitbeni razlozi glede tih obtuženika također imaju svoj temelj u sadržaju spisa.

Pošto prvi sud uobće nije uzeo dokazanim poprednji dogovor o nasilnom postupanju, to odpada sve, što žalbenik navodi u pogledu obtuženikah, koji su što posve riešeni — jer nije ni dokazano, da su bili na licu mjesta u čas odpora — što radi prestupka N 283 k.z. suđeni, te u pogledu Petra Zatezala i Gjoke Zatezala, koje je sve po mnienju žalbenikovu suditi valjalo po N 68 i 69 k.z. te valja samo napomenuti:

1. da je doduše krivo, mnienje suda, kao da je bilo opravdano što je Stevan Zatezalo pozvao podnačelnika Radu Višnjića, neka preuzme upravu općine, jer na obtuženika ne spada, da o tome odlučuje, al pošto mu okrom toga nije ništa nezakonita dokazano, nije to mnienje suda ni od kakvog dalnjeg upliva;
2. da je sam žalbenik odustao do saslušanja stražmeštra Markovića;
3. da i u pogledu Desanke Višnjić, Marte i Milice Munjas sam žalbenik navodi, da za nje nema pobližeg dokaza, osim što su bile sa drugimi ženami pred parohijalnim stanom, pa da se temeljem tog materijala uvjerenje suda uspješno napadati nemože.

II.

U pogledu zločinstva smetanja vjerozakona tvrdi obtuženik da bijaše nakana ženah, koje su crkvu zatvorile, nadvojbeno naperena onamo, da paroh Vukelić nesmije obdržavati službu Božju, što da je po N 1. k. z. dovoljno obzirom na to, što su oni, koji su došli službi Božjoj, kući otišli, te su tako smetani u vjerozakonu, a posve krivo da je mnienje suda, da može vjerozakon smetati samo inovjerac, i da mora nakana naperena biti proti samom vjerozakonu.

U tom pogledu valja navesti, da je krivo shvaćanje suda, da samo inovjerac može smetati vjerozakona, al ovo shvaćanje ne upliva ov-

dje na samu stvar s toga, što je posve opravdan dalnji razlog suda, da nije dokazana nakana, da su žene, koje su crkvu zatvorile, htjele smetati vršenje vjerozakona onako, kako to N 122 k. z. ište; nema bo dvojbe, da ta kaznena ustanova, kako to iz stavke b) istog N očito proizlazi i N 303 k. z. podupire nedvojbene predpolaže nakanu da bude činom ili riečmi izraženo preziranje vjerozakona, kakovu nakanu sud neuzima dokazanom, niti se ista iz spisah izpostavlja, a niti toga žalbenik ne tvrdi.

Mimogred pak budi navedeno, da tim nije jošte izrečeno, da se ni po redarstvenih propisih nebi mogle pozvati na odgovornost odnosne žene, koje su nepovlaštno crkvu zatvorile.

U tom stanju stvari ukazuje se žalba ništavna kr. državnog odvjetničtva očito netemeljitom, te ju valja po N 282 st. II Sl. b) k. p. zabaciti.

Kr. državno odvjetničtvo ulaže izrično priziv u pogledu kazne samo glede onih obtuženika, koji su sudjeni radi zločinstva javnog nasila N 84 k. z. te se samo glede ovih obtuženika može priziv u preteres uzeti.

Prvi je sud dosudio kazan po prvoj stavci N 82 k. z. pak je uzeo da nepredleži ništa otegotnoga osim kod Petra Vucelića stečaj zločinstva sa prestupkom, dočim da je olahkotno kod svih, da su na čin zavedeni i da su zanemarena odgoja i osim Milovana Mikašinovića – svi dosad neporočni, a povrh toga osim Milovana Mikašinovića, Stane Višnjić-šumonja, Stane Jakobović i Mile Vucelića, bez svoje krivnje dulje u istražnom zatvoru.

Olahoktna okolnost, što da su obtuženici zanemarenog odhranjenja, ni od kud ne proizlazi, a istražni zatvor nije bez krivnje obtuženikah odredjen, uslied čega se na te okolnosti ne može uzeti obzir.

Nadalje nije prvi sud uvažio kao otegotno veću pogibelj i onu veću štetu, koja je nastala, pošto je djelo obtuženikah imalo posliedicom, da je 5 osoba postalo žrtvom, jer su ustrieljene, što su obtuženici morali i mogli predvidjeti, što valja naposeb za Vaju Rebića, koji je tim, što je oružnike, okrećuć im led ja opetovane izazivao neka pucaju, čim je ostali narod sokolio, da uztraje u odporu.

Prema tomu ukazuje se dosudjena kazan preblagom, pak valja uvaženjem proiziva kr. državnog odvjetničtva po N 291) k. p. dosudjenu kazan težke tamnice u trajanju povisiti, kako je učinjeno u dispozitivnom dielu vrhovne ove osude.

Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinski
stol sedmorice, kao sud kasacionalni.

U Zagrebu dne 30. listopada 1897.

Za točnost:

dr Čačić

Arhiv SR Hrvatske, br. 4024

ZAPISNIK

od 1. 6. 1897. sastavljen u ime kr. sudb. stola poverenstvo u Dubravama o saslušanju Jovana Vukelića, 49 god. star, paroh

Na shodna pitanja.

U prošlu nedelju u jutro rado dodje mi Šepelj lugar da mu krstim diete zatim se javi i jedan drugi, i ja sam to dvoje djece išao krstiti u crkvu i kad sam sa tim poslom bio gotov, vratio sam se u svoj stan, te sam krštenje ubilježio u matični. Posle toga uzeo sam popis djece, koja polaze kršćanski nauk, te sam se opet uputio crkvi i kod crkve naidjem nekoliko te djece, a medju njima Marija Rebić i stara Milica Jakobović kbr. 136, te mi prva počne zanovetati da nije vriedno djecu dati u crkvu, da su prodani Magjarima itd. i kad se u to umiešala i Milica Jakobović nisam se htio s njima upuštati u daljnju razpravu, već sam sa djecom otišao u crkvu, te im predavao kršćanski nauk. U to opet dodje jedan, da mu krstim diete i ja pustim prvi posao, te dok sam obavljao obred sv. krštenja, vidim, da je Marija Rebić iztegla ključ iz crkvenih vrata, koja leže prema jugu, a posle toga čujem, da je netko iztegao ključ iz drugih vrata prema zapadu. Kad sam bio sa tim obredom gotov, odem opet u stan, da i to diete zabilježim i u to se pobrinem za crkvenjake da prvi put zvone za službu božiju, ali njih nije bilo, a medju tim mi netko reče, da su žene, koje su odniele ključe zatvorile crkvu i 'da se ne more unutra.

Ja sam tako ostao u svom stanu i po prilici oko podne dodje rulja žena pod vodstvom Stane Šumonje kbr. 39 iz Gojaka, dočim druge prepoznao nisam prema mom stanu, a ja se u stanu zaključam. One su probale na prednja vrata zatim su išle na stražnja vrata i svagdje su drmale s vratima i lupale po vratima i vikale »otvori Magjaru, gdje si Magjaru, izadji van«. Neke su govorile da bi kuću zapalile, a druge opet, da ne, jer je kuća njihova, pa bi šteta bilo, već njega ćemo njega i tako su obilazile oko kuće jedno pol sata, dok nisu otišle i u to se je narod, koga je bilo množina na placu gdjekoji polegao na tratinu, gdje koji otišao u birtiju, na što sam se ja malo primirio te su mi djeca nješto jela priredila i dok sam ja to jeo poprilici oko 2 sata začujem puške pucati pred općinom i pogledam van, vidim kako mrtvi padaju, a ostali narod se na sve strane razbježao. Dok je sve to trajalo, čulo se jedno pet šest puta, kako zvona zvone na »Alarm« a tko je zvonio, to ja neznam, jer je bila prava anarhija zavladala.

Simo Karapandža i Petar Zatezalo išli su na moj poziv gledati da li je u istinu crkva zatvorena, te su se oni osvjedočili da jest.

Istom u večer donese mi obć. stražar Nikola Zatezalo i obć. lugar Blaž Vucelić ali samo jedan ključ od crkve a drugoga ni sada nemam.

P. p. tako je.

Jovan Vukelić
paroh

Zaključeno i podpisano.

ZAPISNIK

od 1. 6. 1897. sastavljen u ime kr. sudb. stola poverenstvo u Dubravma
0 saslušanju Mihajla Mikašfhovića, 64 god. opć. načelnika

Na shodna pitanja. U nedelju oko 9 sati opazim, kako se je počeo narod sakupljati pred kućom Todora Zatezala, a i pred obć. zgradom, te sam izašao medju njih, da ih pitam, što žele, pa kad sam medju njih došao, stali su mi pripoviedati, da su čuli kako su oni spali pod Magiare, da će morati plaćati porez od pluga, od ovaca, od kokošiju, dapače i od sunca, da su dosad težko živili, pa da od sad neće moći nikako živiti, te da im nepreostaje ništa drugo, nego da skoče u vodu.

Ja sam ih stao miriti na svaki način, ali izmedju njih braća Milovan
1 Simo Mikašinović kbr. 164. te su zahtevali od mene da na obć. zgradu izvesim hrvatske zastave, na što sam im kazao, da ih nemam.

Na to počeše uz njih i žene Stana Jakobović, kbr. 213, Marija Rebić kbr. 76, Sima Jakobović kbr. 16, Milica Kukić kbr. 55, Sava Zatezalo kbr. 47, Milica Jakobović kbr. 146 i drugi muški i ženski sa Mikašinovićima vikati, da im neka dadem ključe od obćine i obćinu predam, da će oni nas magjarske obć. činovnike otjerati, te da će si sami druge namjestiti i htjeli se oni više meni približavati, na što sam ja uzmicao do praga ulaznih vrata i konačno uzmakao u hodnik, a kad je to čuo postaje vodnik Radošević, uzme on i još jedan oružnik pušku, te je sa naperenim bodom stao pred ljudstvo i opominjati ih u ime zakona, da odstupe jer da će morati upotriebiti oružje, a ja sam za to vrieme stajao sakriven kod vrata tako da me oni nisu vidili.

Medjutim je bilježnik Dokmanović, koji je bio u pisarni otišao gore

u svoj stan, a ja sam jošte malo ostao kod vrata uz oružnike, te kad sam vidio, da se nikako umiriti neće i kad sam čuo prietnje životu pogibeljne to sam ja na stražnja vrata hodnika otišao u dvorište i kroz bašću bilježnikovu na cestu koja vodi kroz selo i tu me je netko opazio te stali vikati, eno pobježe načelnik, na što stadoše nekoji momci zamnom trčati te je jedan izmedju njih, kako čujem Gjoko Zatezalo, kbr. 72 zamnom bacio kamen, tako da je kamen do mene doletio, ali me nije shvatio.

Koji je bacio zamnom kamen vidila je Sava Zatezalo kbr. 101 ali ja ga vidio nisam.

Na to sam ja preko livada otišao do željezničke stanice i sa vlakom otišao u Ogulin.

Meni nije poznato, tko je narod uzbunio, već kako čujem pripoviedati da su bili njeki u petak u Karlovcu na sajmu i tamo da su čuli da su Karlovčani izabrali hrvatskog zastupnika da je bila razsvjeta i parada, pa da će oni koji su izabrali hrvatskog zastupnika manje poreza plaćati, a koji nisu, da su spali pod madjarske provine i da će morati tolik porez plaćati da neće moći živjeti.

Pp tako je

Mikašinović
Načelnik

ZAPISNIK

od 1. 6. 1897. sastavljen u ime kr. sudb. stola povjerenstveno u Dubravama o saslušanju Gjure Vranića, 34 god. star, učitelj

Na shodna pitanja:

U prošlu nedelju oko 9 sati kad sam razpustio djecu koja su bila u opetovnici izašao sam van pred školu i vidio sam da se je naroda sakupilo pred općinom, a nešto i pred birtijom Todora Zatezala i vidio sam kako je načelnik izišao medju njih i stao im govoriti i tumačiti, a narod ga je slušao, dok se nisu žene umiešale, a i ja sam zalazio medju njih, te ih putio na mir, ali k meni dodje najednom jedna žena te me zapita što sam ja, da li Hrvat ili Madjar, a ja joj kažem, da se neka i ona mene okane i ta žena se povrati medju druge žene i onda se ja uputim u školu, kad te žene stadoše vikati da; madjarom van, te

kad je moja žena vidila da će te žene u školsku zgradu, zaključala jedna i druga vrata i tada sam našao u kući bilježnika Dokmanovića i njegovu suprugu sa djecom.

Ja sam gledao kroz okno, pa sam vidio, kako su te žene od škole prošle preko u parohov stan i da su ga našle zatvorena i tamo su kucale, ali im se otvorilo nije, na to su išle opet pred općinu gdje je bilo i muškaraca i tu su bučile.

Tačno u dva sata čuli smo iz kuće puške pucati.

Na to sam ja pogledao na okno, ali vidim da narod na sve strane bježi i jedan dio izpod okana školske zgrade a medju njima Joso Mirić kbr. 125, koji nosi ruku uza se, te mi kaže »evo što sam dobio ni kriv ni dužan«, a jedan drugi dovikne mi »jest i vi ste ovoj mesnici dosta krivi«, na to dodje ona ista žena, koju sam kroz okno vidio, da je kroz plac nosila crkvene ključe i njima u visu zvonila vičući »živila Hrvatska, krepala Madjarska«, pružila mi ključ kroz okno da ih uzmem, nu ja ih uzeti nisam htio, a na to ih je ona natrag u crkvu odnijela.

Ja se sa bilježnikom nikuda nisam usudio izaći, dok nismo začuli, da je g. predstojnik došao i dok nisam vidio, da oružnici raztjeruju narod.

P. p. tako je

Gjuro Vranić

ZAPISNIK

od 31. svibnja 1897. sastavljen u ime kr. sudbenog stola na licu mjesta u Dubravama

Predmet

jest razudba (ubijena) Maše Rebić kbr. 31 iz dol. Dubrava

Nalaz:

A) **Vanjsko pregledanje**

1. Žena od 28 g. stara u licu i po svemu tijelu blijeda, malokrvna, crne kose, tamnih očiju, zdravih zuba, trbuh vrlo nadut, na stražnjoj strani tijela mrtvačke pjege, mrtvačka ukočenost postoji.

2. Dlan ispod procesus sifus udesa, nalazi se dva filira velika rana sa razderanim rubovi, providjeno, naokolo rubovi zasmudjeni, pipaijkom dolazi se kroz mišićje smjerom od desna na lijevo u trbušnu utlinu. Maternica velika i siže do skoro do pupka, čuti se izvanjskim pipanjem čedo. Straga na desnoj strani hrptenjače koža krvlju podlivena u opsegu 1,1/2 cm u duljini prstima čuti se tvrdi predmet ispod kože.
Urezano na istom mjestu izvadjeno bi komad olova u veličini od 2 cntm sastojeć u cjelini od gornjeg plosnatog djela, dočim je dolnji vitak u formi šarafa. Dalje nebi ništa spomena vrijedna kod vanjskog pregledanja nadjeno.

B) **Unutarnja pregledba:**

1. Svod lubanje čvrst, ovalan, tvrde mozgovne opne, malokrvne, moždani normalni, žilni pleteri prazni, postrane klijetke prazne
2. Kod otvaranja prsne utline obe plućevine slobodne, normalne, perikardium čvrst, prazan, mišičje srca normalno, u srdačnim klijetkama nešto sgrušane krvi, zalistci prosti i normalni.
3. Kod otvaranja trbušne utline, silan ekstravasat krvi, velika mreža pokrita sgrušanom krvi. Materica siže do pupka te je debelim slojem sgrušane krvi pokrita.
Kroz lijevi dio jetra velika rupa u koju prst utaknjen skroz prolazi, žile kucavice i odvodnice vodeće jetrima (Chylus hepatis) skroz razderane. U želudcu nješto tekućine i kaše. U crijevima blato.
U materici nalazi se plod od 6 mjeseci muškoga spola. Prije pod 2) kod vanjskog nalaza navedena rana jest početak kanala koji vodi izvana direkte u jetra, prolazeć ista dolazi se do prije spomenutog slijepog kraja na stražnjoj strani hrptenjače, gđe se nalazi gore spomenuti projektil.
U mjehuru nješto vode.
Drugo nebi ništa, spomenuo vrijedno nadjeno.
Mnenje:
Kako iz gornjega nalaza slijedi, umrla je i umrijeti morala pokojnica od zadanog joj hica iz puške, koji je bio direktan. Smrt uslijedila jest, usljed silnog unutarnjeg krvarenja, te je morala pokojnica kratki čas iza zadobivene ozlede umrijeti. Ni najbrža liječnička pomoć nebi bila kadra ju od smrti spasiti pošto toliko silan gubitak krvi i tako obsežna unutarnja ozleda, kako je prvo spomenuto smrt uslijediti mora.

Zaključeno i podpisano

Gjuro Vranić

ZAPISNIK

od 31. svibnja 1897. sastavljen u ime kr. sudbenog stola na licu mjesta u Dubravama

P r e d m e t

jest razudba (ubijen) Simo Zatezalo iz dol. Dubrava

A) Nalaz

Vanjsko pregledan je:

Truplo muškoga spola, odjeveno modrim prslukom od sukna, košuljom i gaćama. Na prsluku na desnoj strani kod epigastrimna jedan cntm. velika razderana rupa. Isto takova na lijevoj strani 4 prsta ispod karubana 2 cm^2 velika. Ove razderine odgovaraju isto takovim košulje. Truplo čvrsto uzrasta, mršavo, sijede kose, isto takovih brkova, sivih očiju, zjenice jednako raširene, spojnice blijede, vrat dug, tanak. Prsište svodno, široko. Trbuh nadut u epigastrim 2 prsta na lijevo od Lineulbe 1 1/2 cntm. u promjeru nalazeća se rana razderanim rubovi providjena. Naokolo iste zacrnjeno, osmudjeno. Pipaljkom dolazi se u trbušnu utlinu smjerom spreda desno na lijveo natrag.

Na lijevom rebrenom lugu, imedju 9. i 10. rebra otvor u veličini od 2 filira sa razderanim rubovi, koji su takodjer zacrnjeli i eopženi. Pipaljkom dolazi se u kanal koji vodi ozgo u trbušnu utlinu, smjerom napred i dolje. Straga na ledjima 2 prsta na lijevo od hrptenjače, izmedju 11 i 12 rebra koža je krvlju podlivena napred porinjena, prstima ćuti se tvrd predmet. Urezano na tom mjestu bude izvadjen projektil puške, koji kao corpus delikti prileži. Ovaj slijepo se svršujući kanal odgovara ulazu kod apygastria – 2 prsta na lijevo kod Lineaulbe, kako bi gore spomenuto. Nadalje nalazi se na stražnjoj strani ledja 2 prsta iznad kosti zdjelice na desnoj strani rana peravilna u opsegu od 1 1/2 cntm sa razderanimi rubovi providjena. Ovaj otvor odgovara ulazu kako je prvo spomenuto izmedju 9 i 10 rebra lijeve strane.

B) **Nutarnje pregledanje:**

1. Svod lubanje čvrst, ovalan, tvrda mozgovna opna, malo krvna. Moždani metki, krhki, žile tvrde. Žilni pleteri prazni, postranične kljetke prazne. Kod otvaranja prsne utline plućevine proste djelomično mehko krhke slabi bronhijalni kanar.

Posrdašće prazno, srce slabo, salovno, mišičje pruživo. U kljetkama nešto zgrušane krvi. Zalistci normalni i prosti.

Kod otvaranja trbušne utline mnogo zgružene krvi. Jetra, želudac, velika mreža pokriveni su zgrušenom i svježom krvi. Jetra na lijevom dijelu u formi polukruga u duljini od 10 cntm. cijeli dio, koji tomu odgovara razderan, te leži sa želudčanom kažom u trbušnoj utlini. Desni dio jetara takodjer je proderan u formi kanala da se može prstom skroz proći. Žile kucavice i odvodnice, vodeće k jetram razderane su. Na prednjoj strani želudca, nalazi se otvor velik kao kokošje jaje, isto tako s traga.

Slezena razmrskana su u prednjoj polovici, tako da se prstom prolazit može. U crijevima blato, bubrezi normalni su. U mjehuru nješto mokraće.

Kako iz gornjega nalazi slijedi, zadobio je pokojnik dva hitca iz puške, od kojih je jedan polazi ispod epigastrio od desna na lijevo, koji kanal prolazi, kako je opisano kroz želudac, jetra te slijepo svršava, dočim drugi polazi odozgo s lijeva na desno, te prolazi kroz cijelu trbušnu utlinu i izlazi na desnoj strani kako je opisano. Uzrok smrti pokojnika jesu zadane ozlede, silno krvarenje u trbušnu utlinu iz žila želudca, jetara (hajtusa) i slezena sjedne strane, dočim je pokojnik od velikog krvoprolića, otvora ne desnoj strani ledja umro i umrijeti morao. Ni najbrža liječnička pomoć nebi bila predusresti mogla, da pokojnik zadobivenim ranama nebi podleći morao.

Zaključeno i podpisano

Gjuro Vranić

ZAPISNIK

od 31. svibnja 1897. sastavljen u ime kr. sudbenog stola na licu mjesta u Dubravama

Predmet

jest razudba (ubijen) Gjoke Rebića iz dol. Dubrava

Nalaz:

A) Vanjsko pregledanje

Truplo od 30 g. stara čovjeka, odjeven modrim kaputom iz sukna, isto takvim prslukom, bjelom košuljom i bjelim gaćami. Na desnom rubu košulje kod prsišta do 3 cntm duga razderina. Jakog uzgoa, čvrstog

ustroja, plave kose, modrih očiju, ženice jednako raširene, spojnice oka malo krvne, blijede, plavih brkova, čvrstih zdravih zuba. Vrat dug, tanak. Prsi široke, svodne, trbuh nješto nadut. Mrtvačke pjege na stražnjim strana tijela, mrtvačka ukočenost postoji.
Na prsima, izmedju drugog i trećeg rebra na desnoj strani 2 filira velika okrugla rana razderanimi rubovi providjena, koji su naokolo zacrnjeli. Pipaljkom dolazi se u prsnu utiinu. Straga na lijevoj lopatici ispod kuta nalazi se do 1 cntm nepravilno razderana rana, kojom se takodjer pipaljkom dolazi u prsnu utiinu.

Bj **Nutarnje pregledanje:**

1. Svod lubanje ovalan, čvrst. Tvrda mozgavna opna, malo krvna. Moždani mehko krhki. Žilni pleteri prazni, postranični, moždanski kljeti prazni su.
2. Kod otvaranja prsne utline, vidi se drugo rebro desne strane razmrskano. Na stražnjoj strani grudišta ovalna rana 1 1/2 cntm. ve lika. Desna pluća prosta su, dočim su lijeva u cijeloj duljini priraštena. Gornji dio desnih pluća skroz je proderan u veličini talira. U osrdašću (perikardimu) znatna množina zgrušene krvi. Aorta na 10 cntm duljine skroz proderana. Lijeva pluća u srednjem dijelu probušena tako, da se na okrajku pluća, opisane proderine prstom proći može. Mišižje srca čvrsto je, u kljetkama sasvim malo zgrušene krvi, zalistci prostitu i normalni. Kroz rupu Aorte dolazi se kraj hrptenjače na izlaz kanala ispod dolnjeg kuta lijeve lopatice.

3. Kod otvaranja trbušne utline vidi se da su crijeva naduta, u želudcu, nješto kiselo nanjajuće tekuće sa kašom, jetra, slezena, bubrezi normalni. U tankom crijevu nešto blata. U mjehuru mokraće.
Drugo nebi ništa spomenuo vrijedno nadjeno.

Mnenje:

Pokojnik umro je, kako iz nalaza slijedi usljed silnog krvarenja Aorte i pluća prouzrokovano hitcem iz puške, koji je bio direktan u smjeru spreda natrag. Smrt pokojnika morala je uslijedit čas iza zadobivene ozlede, te se nebi mogla smrt nikako i ničim predusresti, stoga je pokojnik od zadobivene ozlede umro i umrijeti morao.

Zaključeno i podpisano

Gjuro Vranić

Kazalo ličnih imena

A

AĆIMOVIĆ 111
ABRAMOVIč ANTUN 460
ADAMČEK JOSIP 16
ADAMOVIC JANKO 113
AFRIC VJEKOSLAV 395, 588, 612, 612, 800
AGIC SULEJMAN 877
ALAGIC BOŽIDAR BOBO 110
ALAGIC ĐURO 115, 383, 451, 16, 851
ALAGIC ZORKA 452
AMULIC IVO 422, 428, 429, 501
ANDRIAŠEVIC SAVA 27
ANIC JOSIP 655, 656
ARBANAS MICA 655
ARTUKOVIC ANDRIJA 449

B

BABIC JOSIP 460
BABIC LJUBO 125
BAJAZID 120
BAKARIC VLADIMIR 259, 260
BAKIC KATA 287
BALEN LETUNIC DUBRAVKA 241, 242, 244, 246, 247
BANINA ANTE 706
BARBARIC IVAN 876, 877
BARTENŠTAJN (ministar) 24
BARTOLOVIC ANKA 453, 863
BARTOLOVIC KATICA Paliskina 528
BARTOLOVIC MANDA 491
BARTOLOVIC Mirko 528
BARTOLOVIC MIRKO CAPAN 491
BARTOLOVIC STJEPAN 97, 382, 387, 394, 454, 863
BASTA MILAN 432
BASTAJIC NIKOLA 591, 547
BATALO DUŠAN 113, 121, 122, 131, 448, 449, 450, 451, 567, 722
BATALO GLIŠO 283, 460, 461
BATALO MARA 722, 798
BAUER LADISLAV 63
BEGIC 63
BELAVIC MIJO 301, 310, 570
BENIC JOŽA 285, 418, 603, 605
BENIC MATO 98
BETLEHEM IVAN 594, 596
BIJELIC DUŠAN 113, 120
BLANUŠA RADE 365
BLAŠKOVIC MATE 457
BLAŽEVIC MIJO 66
BLA2EVIC MIŠKO 617
BOBAN JOSIP 338
BOGDANOVIC DUŠAN 363
BOGDANOVIC STANA CANA 561
BOJOVIC PETAR 92
BOLJKOVAC IVAN 640
BOLJKOVAC JOSIP PUHOV 310, 610
BONAPARTE NAPOLEON 34, 36
BORIC MARKO 2, 916
BOŠNJC VLADO 383
BOŽIC DRAGAN 354
BOŽIC IVAN 88
BOŽIC MILAN 826
BOŽIC MIRKO 182, 183
BRATANIC B. 152
BRATOK STANKO 459
BREBERINA ĐURO 833
BREBERINA MIŠKO 831, 832, 833
BREZOVIC PREBEG NIKOLA 590, 605
BRLETIC FRANJO 333
BRLETIC FRANJO ŠUTA 490
BROZ JOSIP TITO 7, 260, 433, 682, 707, 750
BRUJIC LJUBICA 60
BRUNŠMID J. 243, 246
BUBANJ 123
BUBANJ LJUBICA 460
BUDAK MILE 449
BUDISAVLJEVIC SRĐAN 127
BULAT SEKA 532
BULIC JOVAN
BULIC MIRJANA 919
BULIC NIKOLA 98
BULIC RADOJKA 919
BUNCIC PAJO 657
BURIC MATE 335
BUSIC BOZO 751

BUSIĆ CVIJETKO 397
BUSIC DAMJAN 77
BUSIC DUŠKA 743
BUSIC ĐORĐE 745, 746
BUSIC ILIJA 96
BUSIC JELA 528
BUSIC JOVAN 511
BUSIC LJUBICA 528
BUSIC MACA ZARINA 548
BUSIC MARICA 741
BUSIC MICA 48, 49, 52, 53
BUSIC MICA Bužanova 548
BUSIC MIHAJLO 240
BUSIC MILE 96, 241
BUSIC VAJE MILE 97
BUSIC MILENKO 528
BUSIC MILENKO MIHAJLOV 745, 747
BUSIĆ MILKA 528, 743, 744
BUSIC MILKA GNJATINA 528
BUSIC MILOŠ SICIN 740
BUSIC MIRKO 181, 182, 240
BUSIC NADA 528
BUSIC NIKOLA 383, 480
BUSIC PERO 528
BUSIC PETAR 98
BUSIC MIHAJLA PETAR 745, 747
BUSIC RADE 383
BUSIC SIME RADE 111
BUSIC RUŽA 528
BUSIC GNJATIJE SAVA 111
BUSIC SIMO 240, 383, 480, 503
BUSIC GNJATIJE SIMO 111
BUSIC NIKOLE SIMO 111
BUSIC SIMO SICA 503
BRSIC SVETOZARA SIMO 111
BUSIĆ STEVO ZARIN 740
BUSIC SVETOZAR 81, 98
BUSIC MILOŠA SVETOZAR 112
BUSIC SVETOZAR RADE 383
BUSIC VLADIMIR 512
BUSIĆ VLADO 741
BUSIĆ IVAN 26
BUSIC RADIVOJ 26

C

CANKAR IVAN 121, 768
CAPAN IVAN KAJZA 489
CAPAN JOSO KAJZA 489, 490
CAPAN MIRKO 333
CIMESA MILE 658
CIMEŠA NIKOLA 291
CINDRIć JOSIP 818, 819, 820
CINDRIĆ MATE 457
CVETKOVIĆ DRAGIŠA 131
CVIJETOVAC MIJO 491
CVITAK STJEPAN 575
CVITOVIC STOJAN 32

c

ČAJEVAC ĐURO 265, 266
ČAVIC MARIJAN GRGA 592, 594, 631
ČAVRAK NIKOLA 333
ČEHOV ANTUN 613
ČEKARA-VISNJIC TODOR 711
ČOKEŠA VUKOV BOJANA 700
ČUČKOVIĆ LAZO 241, 242, 249
ČUIĆ ŽARKO 592, 592

c

ĆOPIĆ VLADIMIR 126
COROVIC VLADIMIR 83, 88

D

DABIć S. V. 20
DADASOVIC MILAN 644
DADASOVIC VAJO 528
DAMJANOVIC BOŽIDAR KIKA 807
DAVIDOVIC LJUBO 125
DEBELJAK MARGITA 574
DEBELJAK MIRKO 574
DEDIJER VLADIMIR 669, 670, 672, 676, 696
DEGRASSIA 249
DEJANOVIC MILIć 365, 654, 656
DEJANOVIC MILOŠ LOŠO 593, 675
DELAC JOSIP 876, 877
DERETA MILAN 880
DESANCIC MIHAJLO 54
DIKLIć NIKICA 854
DIMIC NADA 591, 592, 594, 596
DIMIC PETAR 308
DIMIC SIMO 66, 528, 642
DIMIC VAJO 66
DIMITRIJEVIC BRANKO 669
DIMITRIJEVIC S. 242
DIOKLECIJAN 249
DIVIC BOJA 742
DIVIC CVIJETA 741
DIVIC JOVAN 528, 529, 623, 740
DIVIC JOVAN NININ 740
DIVIC KOŠTA 57
DIVIC KOŠTA ANKIN 740
DIVIC KOŠTA PAPLIN 740
DIVIC MILICA 742
DIVIC MILOŠ 98
DIVIC MILOŠ S PALIŠTA 740

DIVIĆ NIKOLA 528
DIVIĆ NIKOLA BOJČIN 740
DIVIĆ NIKOLA TOMIN 100
DIVIĆ NINO TODIN 740
DIVIĆ RADE RADICIN 740
DIVIĆ RADICA 742
DIVIĆ SARA 742, 743
DIVIĆ SARKA 742
DIVIĆ TOMO 25
DIVIĆ VAJO 57
DIZDAR ĐURO 748
DOBRINIĆ PETAR 127
DOKMANOVIĆ DRAGAN 60, 63, 66
DOMANI ROBERT 643, 635
DOMINES (učitelj) 52
DOMITROVIĆ STIPE 632, 633
DORČIĆ FRANJO 98
D'ORO ANILLIO 593
DRAGANJAC BRANKO 661, 714
DRAŠKOVIć (obitelj) 25
DRA2ENOVIĆ TOMO 51
DRECHSLER BIŽIĆ RUŽICA 247
DRVODELIć JURA 285, 286, 292, 306, 310, 618, 856
DRŽIĆ TOMO ŠPALJA 457
DUDUKOVIĆ 557
DUDUKOVIć MILOŠ GUGO 285, 701, 713
DUGONJIĆ RATO 682, 696, 701, 706, 707, 709, 710, 711, 712, 713
DVORADIĆ MIRKO 279

Đ

ĐURIĆ STANKO 833

E

ERDEDI NIKOLA 31
ERDELJAC STEVO 694
EREMIĆ JOCO 405, 432, 434, 435, 439, 441, 443, 524, 571, 572, 575, 656

F

FARKAŠ DOMINIK 333
FERIĆ JEKA 685
FORST JOSIP 632, 633, 634, 638
FOSLIć DRAGO 583, 584, 642
FRANC TEODOR 338
FRANIĆ T. IV 213
FRANKO JOSIP 55
FRANKOPAN FRANJO 30
FRANKOPAN JURAJ 30
FRANKOPAN KRSTO 30
FRANKOPAN NIKOLA 25
FRANKOPAN NIKOLA TRŽAĆKI 25
FRANKOPAN STJEPAN OZALJSKI 18
FRANKOPAN VUK 29
FRANJKOVIĆ MILAN 310

G

GAĆE IVAN 583, 642
GAČEŠA MIRKO 640, 692, 694
GAŠPAROVIĆ DRAGAN 97
GAVAZZI MILOVAN 135, 165, 175, 177, 184,194, 197, 200, 202, 213, 217, 220, 221, 222, 224, 228, 229, 230, 235, 236, 238
GAZIBARA SIMO 56, 57
GEROVAC FRANJO 2
GLOBERNIK 584
GLOTONSKI STANOJE 111
GLUŠIĆ 640
GOJAK MARKO 667
GOJAK MILOŠ 358, 360, 734
GRASTL 63
GRBA LJUBOMIR 2
GRBA MILOVAN 127
GRBIĆ MANOJLO 11, 18, 31
GUNDULIĆ IVAN 233

H

HABSBURG FERDINAND 12, 13, 18
HABSBURG FRANJO JOSIP 88
HABSBURG JOSIP II 33
HABSBURG KARLO 13, 14
HABSBURG LEOPOLD 31, 32
HABSBURG MARIJA TEREZIJA 14, 33
HABSBURG RUDOLF 13
HADŽISAKOVIĆ IDRIZ 632
HAJDIN IVAN 98
HALAR MIKO 98
HALAR STJEPAN 98
HARIŠ IVAN GROMOVNIK 302, 657, 798, 808, 855
HASAN DANE 240
HASAN ELIZA 240
HASAN IVICA 493
HEĆIMOVIĆ MARKO 51
HEDERVARY KAROLY KHUEN 54, 55, 63, 64, 67
HEKTOROVIĆ PETAR 233
HERAKOVIĆ NIKOLA 598, 601, 603, 606
HERBERSTEIN JOSIP 31, 32
HERMANN RAMBERG 46

HILDBURGHAUSEN 33
HIRC D. 183
HITLER ADOLF 350, 529, 543
HOLJEVAC MILAN 456
HOUEVAC VECO 532, 554, 654, 841, 859
HORVAT 36, 252
HREBIC CEHO 27
HREBIC CIRO 27
HREBIC SAVO 32
HRSTIC DUŠAN 831, 832, 833
HRSAK ZVONKO 579, 580, 581, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 608, 611, 640, 641, 642
HRUŠKAR ĐURO 59, 62
HUZJAK VIŠNJA 229

I

ILEK DRAGUTIN 575
ILJIC VLADIMIR LENJIN 90
IRICANIN STANOJE 129
IVIC A. 19
IVKOVIC BOŽO 511
IVKOVIC DUŠAN DUDA 309
IVKOVIC ĐURE DUŠAN 112
IVKOVIC ĐOKO 40
IVKOVIC ĐURO 286
IVKOVIC ĐURO RUZVELT 309
IVKOVIC ĐURO TUTROVIC 268, 269
IVKOVIC GOJKO 57
IVKOVIC JEKA RADOJINA 548
IVKOVIC JOVO 394, 423, 444, 464, 480, 638
IVKOVIC LAZO 40, 41
IVKOVIC MACA 548
IVKOVIC MARIJA 41
IVKOVIC SAVRIC MARTA 741, 742
IVKOVIC MICA 96, 97
IVKOVIC NIKOLE MIHAJLO 94
IVKOVIC MIHALJ 40
IVKOVIC MILAN 365, 443
IVKOVIC MILE 100, 755
IVKOVIC MILICA 528
IVKOVIC MILOŠ 383, 510, 751
IVKOVIC NADA 741
IVKOVIC NIKOLA 480, 482, 501, 503, 667, 742
IVKOVIC NIKOLA TUTROVIC 410
IVKOVIC PERO 638
IVKOVIC PETAR 387, 394, 462, 480, 481, 482, 508
IVKOVIC RADE 741
IVKOVIC RADE SOLAR 270, 273, 277, 284, 286, 292, 294, 298, 307, 309, 332, 381, 386, 532, 741, 748, 750, 751, 755, 756, 757, 758, 765, 828
IVKOVIC SAVA 528
IVKOVIC SAVICA 741
IVKOVIC SIMO 110, 475, 510
IVKOVIC RADE SIMO 111
IVKOVIC STO JANA SIMO 94, 111
IVKOVIC SMILJA 410, 528, 716, 755
IVKOVIC SMILJANA 40, 41
IVKOVIC STOJAN 98
IVKOVIC TODOR 40
IVKOVIC VAJO 56, 98
IVKOVIC VLADE 740

J

JAKOBOVIĆ DMITAR 66
JAKOBOVIC MIHAJLO 66
JAKOBOVIC MILAN 32
JAKOBOVIC MILICA 59, 66, 67
JAKOBOVIC PETAR 66
JAKOBOVIC RADOVAN 27
JAKOBOVIC SIMA 59, 60, 61, 62, 65, **66**
JAKOBOVIĆ SIMO 36, 37, 66, 67
JAKOBOVIC SMILJA CUKA 60
JAKOBOVIC STANA 59, 62, 66, 67
JAKOBOVIC TVRTKO 27
JAKOVIC BOŽO 94
JAKOVIC DUŠANA BRANKO 724
JAKOVIC DAJO JANDRIN 119, 120
JAKOVIC DAJO 115
JAKOVIC DUŠAN 880
JAKOVIC DUŠAN CESTAROV 119
JAKOVIC DUŠAN DAJIN 119, 308, 565, 567
JAKOVIC DUŠAN DVIZAC 382
JAKOVIC MIHAJLA DUŠAN 724
JAKOVIC PETRA DUŠAN 761
JAKOVIC ĐUĐAN 857
JAKOVIC ĐURO 60, 521, 522, 526, 527, CIO ST.O
JAKOVIC'ĐURO ĐUĐAN 323
JAKOVIC ĐURO MICANOV 490
JAKOVIC MIHAJLA ĐURO VENDRI-JA 111
JAKOVIC ĐURO MILADINOV 446
JAKOVIC NIKOLE ĐURO 724
JAKOVIC PETRA ĐURO ĐURICA 761
JAKOVIC SIME ĐURO 95, 423, 444, 445, 528, 532, 750, 759
JAKOVIC ĐURO ZICANOV 490
JAKOVIC GOJKO ŠVAJCAN 110, 426, 579, 580, 581, 584, 585, 587, 588, 589, 641, 684
JAKOVIC IGNJATIJA 32
JAKOVIC ILIJA 241, 480, 482, 516
JAKOVIC ILIJA VIUAROV 99, 491
JAKOVIC JANDRE 515

JAKOVIĆ DUŠANA JELENA 724
JAKOVIĆ DUŠANA JOVICA 724
JAKOVIĆ KOJO 60
JAKOVIĆ LAZO 642
JAKOVIĆ LAZO ĐUKIN 516
JAKOVIĆ LAZO STOJKIN 100
JAKOVIĆ LJUBA TANASIJINA 857
JAKOVIĆ MANDA CESTAROVA 426, 761
JAKOVIĆ MARIJA 602, 759
JAKOVIĆ KRŠIĆ MARIJA 548
JAKOVIĆ MARTA 642
JAKOVIĆ MARTA ŠLOKINA 548
JAKOVIĆ MIĆA SAJBUKOV 490
JAKOVIĆ SIME MIĆA MILIĆ 95, 96
JAKOVIĆ MIĆA VENDRIJA 490
JAKOVIĆ MIHAJLO DUJIN 308
JAKOVIĆ ĐURE MIHAJLO 724
JAKOVIĆ MIHAJLO ŠVAJCAN 387
JAKOVIĆ MIHAJLO VENDRIJA 90, 97
JAKOVIĆ MIHAJLO VILJAROV 382
JAKOVIĆ MILADIN NIKAŠ 490, 530, 531
JAKOVIĆ PERICE MILAN 761, 762
JAKOVIĆ SIME MILAN 2, 8, 101, 119, 255, 380, 381, 384, 386, 402, 579, 585, 601, 602, 607, 613, 614, 641, 642, 680, 759, 763, 767, 770, 771, 777, 780, 816, 840
JAKOVIĆ MILANKO 473, 474
JAKOVIĆ MILE ŠTETA 490
JAKOVIĆ MILICA 724
JAKOVIĆ MILIJA 761
JAKOVIĆ KUKIĆ MILKA 724
JAKOVIĆ MILKA MILADINOVA 393, 394
JAKOVIĆ MILOŠ DUJIN 427
JAKOVIĆ DUŠANA MIRA 724
JAKOVIĆ NIKOLA 383, 480, 642, 763
JAKOVIĆ NIKOLA ĆULIĆ 386, 392, 394, 412, 419, 423, 495, 497, 510, 535 602 680, 839
JAKOVIĆ' NIKOLA NINA DAJIN 382
JAKOVIĆ NIKOLA KRTOLICA 491
JAKOVIĆ NIKOLA MILOŠEV 119
JAKOVIĆ NIKOLA PISAR 474, 480
JAKOVIĆ NIKOLA ZEC 528, 533
JAKOVIĆ PERO 90, 323
JAKOVIĆ PERO GLAVAŠ 119, 662
JAKOVIĆ PERO JUREK 97, 490, 491
JAKOVIĆ PERO ZEC 97, 763
JAKOVIĆ PETAR NIKAŠ 308
JAKOVIĆ PETAR PERICA 761
JAKOVIĆ PETAR VILJAROV 383
JAKOVIĆ SIME RACO 416, 666, 759, 760
JAKOVIĆ RADE 90, 312, 384, 816
JAKOVIĆ RADOVAN RADE CESTAR 307, 308, 761, 762, 763
JAKOVIĆ RADE DVIZAC 584
JAKOVIĆ RADE MILIN 528
JAKOVIĆ RADE VENDRIJA 528
JAKOVIĆ ZATEZALO SARA 724
JAKOVIĆ SIMO ĐUKIN 280, 461, 841
JAKOVIĆ SIMO DŽAINOV 426
JAKOVIĆ SIMO MARKANOV 114, 120, 472, 490
JAKOVIĆ MICE SIMO SAJBUK 111
JAKOVIĆ MIHAJLA SIMO VENDRIJA 111, 530
JAKOVIĆ SIMO VILJAROV 383
JAKOVIĆ SIMO ZEC 90, 490, 763
JAKOVIĆ ILIJE SMILJA 724
JAKOVIĆ IVKOVIĆ SMILJA 470, 492
JAKOVIĆ SOFIJA 724
JAKOVIĆ ILIJE SOFIJA
JAKOVIĆ STOJA 100, 763
JAKOVIĆ TODE ZEC 111, 262, 277, 279, 284, 302, 303, 308,312,313,314, 315, 323, 329, 333, 471,532,614,616, 617, 622, 623, 649, 650,651,652,656, 657, 659, 667, 689, 763,764,765,767, 828, 853, 854, 855
JAKOVIĆ TOŠO DAJIN 426, 470, 471, 472, 473, 480, 489
JAKŠIĆ MAKSIM 657, 662, 667
JAKŠIĆ NADA 115
JAKŠIĆ SLAVKO 366
JANČIĆ STEVO 570, 575, 606
JANDRIĆ DUŠAN 113
JANDRIĆ MILAN 115
JANEŠ K. 572
JANKOVIĆ JANKO 26
JANJANIN BOZO 642
JANJANIN DANICA 528, 642
JANJANIN IVOŠEVIĆ DUŠKA 423, 445
JANJANIN DUŠANA ĐURO 723
JANJANIN STEVE ĐURO 723
JANJANIN IKA ĐURKOVA 545
JANJANIN ILIJA PANTA 100
JANJANIN ILINKA 79, 80, 82
JANJANIN JANJA 767
JANJANIN MANE JOSIF 111
JANJANIN ILINKA 723
JANJANIN JOVO 99, 241, 386, 387, 392, 394, 440, 444 , 464, 469, 470, 474, 475, 482, 484, 489, 495, 499, 510, 527, 535, 637, 640, 680, 916
JANJANIN LAZO 579
JANJANIN LAZO DUDIN 308, 309
JANJANIN MANE BRGLJIN 97
JANJANIN MARA 499, 723
JANJANIN MARA JOVINA 723
JANJANIN MARIJA 545

JANJANIN MARIJA MANINA 548
JANJANIN MARTA OSTOJINA 393, 394, 444, 521, 526, 528, 529, 533
JANJANIN PERE MASA 725
JANJANIN ĐURE MICA 723
JANJANIN MIHAJLO BAJA 100
JANJANIN MIHAJLA MIHAJLO 723
JANJANIN MILE DUDIN 97
JANJANIN MILE JOSIPOV 100
JANJANIN LAZE MILE 723
JANJANIN MILICA 66, 67
JANJANIN ĐURE MILICA 723
JANJANIN MILIVOJ 32
JANJANIN NIKOLA BAJIN 263, 308
JANJANIN OSTOJA 642, 767
JANJANIN PAJO 491
JANJANIN PERO 489
JANJANIN PERO BRGLJE 308
JANJANIN DUŠANA PERO 723
JANJANIN PAVLA PETAR 723
JANJNIN PETAR POPOV 426, 642
JANJANIN DUŠANA RACO 723
JANJANIN RADE OSTOJIN 110, 120, 122, 132, 262,277,280,286, 288,295, 330, 331, 382,385,386,458, 461,484, 519, 529, 530,532,579,632, 633,636, 680, 767, 768,769,770,771, 796,808, 811, 816, 817,'835, 840,841
JANJANIN DUŠANA RUŽA 723
JANJANIN SAVA 642
JANJANIN SAVA MILCEV 308
JANJANIN SIMICA 723
JANJANIN SIMICA II 723
JANJNIN SIMICA DUDINA 548
JANJANIN ĐURE SIMICA 723
JANJANIN SIMO 642
JANJANIN SIMO GLINIĆ 309
JANJANIN SIMO MARIČIN 112
JANJANIN SMILJA 642
JANJANIN STEVAN 721
JANJANIN ĐURE STEVO 723
JANJANIN TODOR 880
JANJANIN TOSO BAJIN 382
JANJANIN LAZE ZORKA 723
JANJIĆ MILE 858
JANJIĆ STJEPAN 132
JAVORINA MIKA 456
JEFTIĆ BOGOLJUB 129, 130
JELAČIĆ JOSIP 36, 46
JELIĆ BUTIĆ FIKRETA 865, 870
JURCIĆ 610
JUREŠIĆ 456
JURETIć AUGUSTIN 127
JURIĆ MILE 346, 348
JURIć VELIMIR 661, 714
JURIŠIĆ NIKOLA 18
JURJEVIĆ DRAGICA 747
JURJEVIĆ ĐURO 286
JURJEVIĆ ĐURO KEBIJA 291, 746
JURJEVIĆ MASA 548
JURJEVIĆ MIHALJ 25
JURJEVIĆ MILE 743
JURJEVIĆ MILICA 743
JURJEVIĆ SAVE MILOŠ 112
JURJEVIĆ NIKOLA 740
JURJEVIĆ PERO 57, 383
JURJEVIĆ RADE 98, 383, 744
JURJEVIĆ RADE KEBIJA 746
JURJEVIĆ STANA 548
JURJEVIĆ SMILJA 746
JURJEVIĆ VASILJ 57
JURJEVIĆ VUJICA 26
JURKOVIĆ DUŠAN 657

K

KAFTANIĆ 610
KALLAY 88
KALUĐEROVIĆ DANE 290, 309
KALUĐEROVIĆ R. DUŠAN 297, 302, 307, 309, 649, 674, 675, 737, 758, 838
KALUĐEROVIĆ ĐURO 78
KALUĐEROVIĆ RADE 98, 290, 383, 451, 516
KALUĐEROVIĆ VELJKO 919
KAPIĆ ZIJAD 354
KARAĐORĐEVIĆ ALEKSANDAR 124, 126, 128, 129
KARAĐORĐEVIĆ PETAR 130, 266, 706, 707, 839
KARAPANDŽIĆ MIHAL 26
KARAPANDŽIĆ MILENA 528
KARAPANDŽA ANA 724
KARAPANDŽA DUKE BOŽICA 724
KARAPANDŽA BRANKO 110, 120, 132, 380, 381, 382, 384, 385, 447, 450, 518, 519, 629, 630, 680, 770, 774, 775, 776, 777, 778, 780, 793, 816, 835
KARAPANDŽA ĐURO 240
KARAPANDŽA MILICA ĐURO 724
KARAPANDŽA ILIJA 98
KARAPANDŽA NIKOLE ILIJA 724
KAPARANDŽA ILINKA 724, 881
KARAPANDŽA JANJA 724
KARAPANDŽA JELENA 774, 779
KARAPANDŽA NIKOLE JELENA 724
KARAPANDŽA MARIJA 724
KARAPANDŽA MARTA 718, 779, 780
KARAPANDŽA MILAN SIĆKO 309
KARAPANDŽA SIME MILE 724
KARAPANDŽA MILETA 52
KARAPANDŽA MIHAJLA MILICA 724
KARAPANDŽA MILOŠ 383, 779
KARAPANDŽA RADE NIKOLA 724
KARAPANDŽA SIME PETAR 724

KARAPANDŽA RADISLAV 32
KARAPANDŽA DUKE SUMICA 724
KARAPANDŽA SIMO 65, 66, 98, 110, 120, 132, 262, 265, 272, 273, 274, 276, 277, 278, 281, 282, 284, 285, 286, 289, 294, 296, 307, 309, 327, 331, 380, 381, 382, 384, 385, 386, 388, 391, 392, 400, 403, 447, 450, 451, 457, 458, 462, 464. 518, 519, 521, 532, 539, 543, 545, 585, 601, 602, 603, 604, 606, 607, 633, 634, 635, 636, 680, 740, 756, 770, 775, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 788, 789, 793, 794, 816, 817, 835, 840
KARAPANDŽA NIKOLE SIMO 724
KARAPANDŽA MIHAJLA SMILJA 724
KARAPANDŽA STANA I 724
KARAPANDŽA STANA II 724
KARAPANDŽA TRIFUNKA 53
KARAS PERIC DESA 421
KARAS MILUTIN 270, 277, 298, 318, 328, 593, 599, 603, 607, 621, 636, 656
KARDELJ EDVARD 640, 669, 672, 674, 682, 696
KASUNIC ANTON 98
KASUNIC MARKO 48, 51, 52, 53, 66
KASUNIC VIDA 485
KATIC 655
KATIC DRAGAN 624
KATIC DRAGUTIN 338
KATIC IVAN JEKIN 491
KATIC JURE 640, 668, 669, 694, 814
KATIC MARIJA 491, 640
KATIC MATE 98, 456
KATZIANER IVAN 18
KESER MILIC 657, 664, 667, 668, 670, 672
KINCHELLA 594
KJURINA IS AK 50, 76, 77
KJURINA SIMO 76
KLAIC NADA 17
KLEPAC DRAGUTIN, DRAGIĆ VJEKOSLAV — LJUBICIC KRSTO 57
KLISURIĆ MARKO 26
KLOBUCAR SLAVKO ČORT 611
KNEZEVIC MIJO 210
KNISIC MILETA 25
KOCIC PETAR 120, 768
KOLIC IVAN 240, 493
KOLIC JURE 76
KOLIC PAVLA JURE 97
KOLIC K. MATE 97
KOLIC JOSE MIKO 97
KOLIC NIKOLE MIRKO 100
KOLIC SILVESTAR 667
KOLLER IVAN 110
KORAĆ DUŠAN 628, 640
KOREN STJEPAN BENDŽO 591, 596
KORENČIĆ MIRKO 70
KORENIC I. 603
KORENIC NIKOLA 310, 784, 785
KORICANIN VIKTOR 306, 307, 310, 596, 606
KORVIN MATIJAŠ 18
KOSANCIC IVAN 120
KOSANOVIć 36
KOSANOVIC SAVA 129, 130
KOSANOVIC ST EVO JABUČAR 405
KOSANOVIC TEOFAN 82
KOSOVAC MATO 80
KOSARIC MILUTIN 636
KOVACEVIC MITAR 657, 664
KOVACEVIC VELJKO 385, 634, 782
KOVACIC IVO 452
KOZLINA SIMO 858
KRAMAR BARA 57
KRAJACIC ĐURO 353, 354, 593, 726, 728
KRAS JOSIP 592, 594
KREACIC OTMAR 395, 585, 586, 587, 641, 696
KRESOJEVIć BRANKO 410, 565, 567, 663
KRESOJEVIĆ MARA 418
KRESELIC VIDAN 26
KROMAR JOSIP 387, 394, 819
KRTIC MANE 510
KUCIC MILE 131
KUKIC BOŽO 642, 652, 653, 654
KUKIC DANICA BOŽINA 548
KUKIC DUŠAN 652, 653
KUKIC ĐURO 61, 66, 67
KUKIC ĐURO PESLIC 637
KUKIC ĐURO TODINOV 263, 308
KUKIC MILADIN 308, 528
KUKIC MILAN TODINOV 308
KUKIC MILICA 59, 60, 65, 66, 67, 653
KUKIC MILKA 288, 524, 528, 532, 545
KUKIC PERE MILKA 688
KUKIC REBIC MILKA 654
KUKIC MILOŠ 634, 636, 736
KUKIC NIKOLA 66, 83, 652
KUKIC J. NIKOLA 98
KUKIC TIMANA PAVAO 111, 382
KUKIC PERO KOVAČ 268
KUKIC RACO 65, 66
KUKIC RADE 98, 657, 660, 667, 673, 766
KUKIĆ RAD KO 27
KUKIC MILOVANA RADOVAN DESINA 96
KUKIC SARA 655
KUKIC SIMO 66
KUKIC SIMO ĐUKIN 296, 331
KUKIC SOKA 663
KUKIC STEVO 652, 653, 655

KUKIĆ STEVO ĐUKANOV 308, 410
KUKIĆ STOJA 182
KUKIĆ TOSO TODINOV 308
KUKIĆ ŽARKO 308, 410, 528, 652, 653, 654, 663
KUKULJEVIĆ IVAN SAKCINSKI 46
KURELAC MILAN 456
KURJAGA BOZO 565
KURJAGA MILADIN 346, 348
KUŠIĆ DANICA SIMEONOVA 528
KUŠIĆ ĐOKE DUŠAN 112
KUŠIĆ SIME DUŠAN 111
KUŠIĆ ĐOKO 789
KUŠIĆ IGNJATIJA 511
KUŠIĆ KOSTA 510
KUŠIĆ LJUBICA 789
KUŠIĆ MACA KOKINA 538
KUŠIĆ MACA VUKANOVA 528
KUŠIĆ MILAN 96, 113
KUŠIĆ MILAN LOKANOV 383
KUŠIĆ MILE 131
KUŠIĆ MILICA 57
KUŠIĆ MILICA SIMEONOVA 528
KUŠIĆ MILOŠ 503
KUŠIĆ NIKO SIMIN 528
KUŠIĆ NIKO TODIN 740
KUŠIĆ NIKOLA 480, 482, 511
KUŠIĆ ĐURE NIKOLA 96
KUŠIĆ PETAR MALIć 387, 477
KUŠIĆ RADE 740
KUŠIĆ RADE JEVREMOV 383
KUŠIĆ SIMO 309, 440, 444
KUŠIĆ ĐOKE SIMO 789, 790, 791, 792
KUŠIĆ SIMO KOKIN 383
KUŠIĆ TODE SIMO 112
KUŠIĆ SMILJA 743
KUŠIĆ VAJO 480
KUŠIĆ ĐURE VAJO 96
KUŠIĆ KOKINOV VAJO 383
KUZEVIC NIKOLA 32
KVATERNIK SLAVKO 832

L

LAAB 19
LALIć ALEKSA 40, 41
LALIĆ ANA 57
LALIĆ RADE BOZO 94
LALIĆ CVIJETA 743
LALIĆ DUŠAN 286
LALIĆ DUŠAN BOJDZIJA 310, 316, 317, 772, 773
LALIĆ IGNJATIJE 383, 475
LALIĆ JANJA MEŽNAROVA 548
LALIć JOVAN BOJDŽIJA 310, 316, 317, 772, 773
LALIĆ JOVAN PEKAR 286, 310
LALIĆ MARICA DUŠANOVA 548
LALIĆ MARIJA 57, 747
LALIĆ MILE 480, 482, 503
LALIĆ MILENA 528
LALIĆ MIKULA 25
LALIĆ NADA 528
LALIĆ NIKICA 286, 302, 310, 317, 772
LALIĆ NIKOLA 307
LALIĆ NINKO 32
LALIĆ OBRAD 26
LALIĆ PETAR 40, 41, 97
LALIĆ RUŽA 528
LALIĆ SAVA 302, 307, 310, 752
LALIĆ SIMA 528
LALIĆ SIMICA 749
LALIĆ SMILJA 528
LALIĆ TOMA 25
LALIĆ VELJKO 740
LALIĆ VUČEN 26
LALIĆ ZAKO BOJĆIN 740
LASIĆ MARIJA 98
LASZOWSKI EMIL 183
LAUš MIJO 98
LAVRNJA JOVO 281
LENKOVIĆ IVAN 13, 18
LENKOVIĆ JURAJ 18, 19
LENUCI OTO 572, 574
LESKOŠEK FRANC 669, 696
LIPOVŠČAK MIKE DANE 97
LIPOVŠČAK FRANCA 240
LIPOVŠČAK GRGO 32
LIPOVŠČAK JANKA IVE 97
LIPOVŠČAK JAKOV 100
LIPOVŠČAK JANKO 76, 77
LIPOVŠČAK JOSO 48, 49, 51, 52, 76
LIPOVŠČAK FRANJE JOSO 97
LIPOVŠČAK JURA 25, 52
LIPOVŠČAK KATA 528
LIPOVŠČAK LJUBICA 77, 78
LIPOVŠČAK MARKO 32
LIPOVŠČAK PETAR 77
LIPOVŠČAK MIJE RELJA 97
LIPOVŠČAK STJEPAN 240
LIPOVŠČAK TONE 452
LIVADA SIMO 736
LONČAR DRAGO 418, 419
LOPAŠIĆ RADOSLAV 11, 14, 19, 20, 23, 25, 29, 30, 31, 32
LUKE MATO 310
LUKE TOMO 306, 310
LULIK JOSIP PEPO 416

LJ

LJEPOVIĆ VOJIN 363
LJOTIĆ DIMITRIJE 129, 130
LJUBIĆ S. 248

LJUBOJEVIć ĐURO 508
LJUBOJEVIĆ MARTA 528
LJUBOJEVIĆ ĐURE SIMICA 725
LJUBOTINA DANILO 71

M

MAČEK VLATKO 125, 129, 130, 131, 448, 835
MADŽAR MILOŠ 347, 348
MAGAŠIĆ MAURICIJE MORO 395, 584, 607, 541
MAJNARIĆ IVAN 127
MAJNARIĆ PANDŽIĆ N. 242, 247
MAJSTOROVIĆ BOŽO 128, 130
MAL J. 18
MALČIĆ 25
MALEŠEVIĆ MILAN 594, 596
MALEŠEVIĆ NIKOLA 66
MALOŠIĆ RADE 32
MALOVIĆ 640
MALJUŠIĆ GVOZDAN 26
MAMULA IGNJATIJE 77
MAMULA JOVO 632
MANCE FRANJO 876
MANDIć MANOJLO 22, 30, 31, 32
MANDIĆ MILOŠ 82, 98
MANDIĆ NIKICA 595
MANDIĆ ŠPIRO 83
MANDIĆ VUK 22, 30, 31, 32
MANOLA SREĆKO 323, 643
MARAVIĆ DUŠAN 625, 626
MARAVIĆ M. 15
MARAVIĆ MILE 475
MARAVIĆ PETAR 307, 308, 625, 626
MARINKOVIĆ IVO SLAVKO 273, 282, 381, 384, 385, 388, 590, 597, 600, 601, 607, 628, 632, 633, 774, 775, 781, 782
MARINKOVIĆ MATIJA 570
MARINKOVIĆ VELJKO 594
MARJANOVIĆ JOSIP 640
MARJANOVIĆ JURICA 667
MARKON SLAVKO 285
MARKOVIĆ 864
MARKOVIĆ FRANJO 63
MARKOVIĆ JURICA 452, 516, 592
MARKOVIĆ KARLO 2
MARTINKO IVAN 98
MATEŠIĆ BARTOL 491
MATEŠIĆ JOSO 491
MATIČIć MATO 530, 531
MATIĆIĆ PERO 418
MATIĆ 178
MATIJEVIĆ ĐURO 432
MATIJEVIĆ MILOŠ 570
MATKO ANTUN 547
MATKO MAGDALENA 597
MAŽURANIĆ IVAN 45
MAŽURANIĆ V. 139, 171
MEDAK PAVAO 365
MEDAKOVIĆ MIHAJLO 111
MEJAŠIĆ MATO 601, 603, 604, 605, 606, 628, 630, 785
MEJAŠKI DANE 310
MEŠTROVIĆ FRANJO 452
MEŠTROVIĆ JANKO 492
MIHAJLOVIĆ NIKOLA 306, 307, 310
MIHALIĆ TOMO TOBIJA 603
MIHALJEVIĆ STJEPAN 659
MIHELIĆ ANTE 632
MIKAN IVAN 449, 871
MIKAŠINOVIĆ BOJA 516
MIKAŠINOVIĆ BOŽICA 723
MIKAŠINOVIĆ DANICA 795, 797
MIKAŠINOVIĆ DANICA LUGAREVA 288, 393, 394, 528, 533
MIKAŠINOVIĆ DRAGAN 309, 638
MIKAŠINOVIĆ DRAGAN PANDUROV 565, 567
MIKAŠINOVIĆ DUŠA 795
MIKAŠINOVIĆ DUŠAN 448
MIKAŠINOVIĆ ĐURO 637, 638
MIKAŠINOVIĆ ĐURO BARON 104, 129, 130, 131, 309
MIKAŠINOVIĆ ILIJE ĐURO 516
MIKAŠINOVIĆ ĐURO JOVIN 273, 276, 277, 302, 328, 386, 792, 793, 794
MIKAŠINOVIĆ ĐURO MIĆIN 309
MIKAŠINOVIĆ ĐURO MILIN 308
MIKAŠINOVIĆ ĐURO PISAR 2, 448, 450, 464, 480, 482, 680
MIKAŠINOVIĆ ĐURO VUĆAK 90, 97, 288, 386, 394, 662
MIKAŠINOVIĆ ILIJA 515, 516, 716. 881
MIKAŠINOVIĆ ILIJA BARON 383, 516
MIKAŠINOVIĆ RAFAJLA ILIJA 723
MIKAŠINOVIĆ JOVAN 481
MIKAŠINOVIĆ SIME JOVO 723
MIKAŠINOVIĆ LAZO 232
MIKAŠINOVIĆ LJUBA MILINA 548
MIKAŠINOVIĆ MANE 795, 796, 797, 798 799
MIKAŠINOVIĆ MANE BJELINA 795, 796, 797, 798
MIKAŠINOVIĆ MARA 516
MIKAŠINOVIĆ MARA RGAŠEVA 548
MIKAŠINOVIĆ MARČETA 26
MIKAŠINOVIĆ MARICA RAČINA 548
MIKAŠINOVIĆ MARIJA 638
MIKAŠINOVIĆ MARKO 307, 309
MIKAŠINOVIĆ MARTA 725
MIKAŠINOVIĆ MIĆA 56, 57, 60, 66, 77, 507, 876, 885

MIKAŠINOVIĆ MIĆA ĆIBIN 273, 307, , 309, 312, 384, 770
MIKAŠINOVIC MIHAJLO 20, 59, 63, 66, 77
MIKAŠINOVIĆ TRIVUNA MIHAJLO 723
MIKAŠINOVIĆ MILA 723
MIKAŠINOVIC MILAN 480, 482, 506, 508, 517
MIKAŠINOVIĆ ĐURE MILAN 111
MIKAŠINOVIC MILAN MILIN 308
MIKAŠINOVIC MILAN SARIN 517
MIKAŠINOVIC MILAN VUCAK 467
MIKAŠINOVIC MILE 97, 262, 268, 269, 278, 458, 638, 795, 796, 797
MIKAŠINOVIC MILICA 795
MIKAŠINOVIC MILICA ŠIRANOVA 548
MIKAŠINOVIĆ MILORAD 480, 501, 528
MIKAŠINOVIĆ MILOŠ 2, 453, 515, 567, 796
MIKAŠINOVIĆ MILOŠ ŠIRAN 410, 663
MIKAŠINOVIĆ MILOŠ ŠIRONJA 565
MIKAŠINOVIC MILOVAN 59, 62, 63, 66
MIKAŠINOVIĆ RAFAJLA NADA 723
MIKAŠINOVIC NENAD 448, 514, 916
MIKAŠINOVIC NIKOLA NIKO 448
MIKAŠINOVIC PERO 309, 495, 496
MIKAŠINOVIC PERO BOJANOV 327
MIKAŠINOVIĆ PERO MIĆIN 309
MIKAŠINOVIC PETAR 261, 394, 480, 482
MIKAŠINOVIĆ PETAR MARIN 111, 387, 393, 394, 402
MIKAŠINOVIC RACO 262, 394, 480, 481
MIKAŠINOVIĆ RACO ORLIST 263, 288, , 386, 387
MIKAŠINOVIC RADE 2
MIKAŠINOVIC MILE RADE 795, 798
MIKAŠINOVIC RADOJE 27
MIKAŠINOVIC RAFAJLO 448, 517
MIKAŠINOVIC TRIFUNA RAFAJLO 423
MIKAŠINOVIĆ RAJKO 919
MIKAŠINOVIĆ SARA 515, 795, 796
MIKAŠINOVIĆ SAVA 723
MIKAŠINOVIĆ M. SAVA 723
MIKAŠINOVIĆ SAVA VUĆAK 528
MIKAŠINOVIĆ SIMA 528
MIKAŠINOVIĆ SIMO 59, 65, 66, 98, 363, , 515, 725, 729
MIKAŠINOVIĆ MILE SIMO 795
MIKAŠINOVIĆ SIMO PANE 114, 120
MIKAŠINOVIĆ RACE SIMO 95, 96, 98
MIKAŠINOVIĆ SINIŠA 798
MIKAŠINOVIC SMILJA 795
MIKAŠINOVIC STEVAN 77
MIKAŠINOVIC STEVO 83
MIKAŠINOVIC BOŽE STOJAN 95, 96
MIKAŠINOVIĆ TOŠO MIĆIN 515, 516
MIKAŠINOVIC TOŠO TRIVUNOV 383
MIKAŠINOVIĆ ĐURE VAJO 112
MIKAŠINOVIC VAJO VUĆAK 653, 654, 663
MIKAŠINOVIĆ RAFAJLA VIDA 723
MIKAŠINOVIC MARKA VLADO 112
MIKENČIĆ 829
MIKL 360
MILAKOVIĆ HRELJA 26
MILAŠINČIĆ ŠTENGL FANIKA 593
MILAŠINČIĆ GRGA 601, 603 , 606, 607
MILAŠINOVIC MICA 593
MILAŠINOVIC STJEPAN ŠILJO 592, 593
MILAŠINOVIĆ MARKO 307
MILENKOVIC DANA 96
MILENKOVIC DANICA GORONJINA 548
MILIĆ OBRAD 308, 310
MILIĆ RADE 310
MILOSAVLJEVIĆ ANKA 113, 120, 122, 132, 380, 381
MIUUS 47, 48, 50
MIRIĆ MIHAJLA ANKA 724
MIRIĆ STANKA BOŽICA 725
MIRIĆ BOŽO 326
MIRIĆ CVIJETA 725
MIRIĆ SIME CVIJETA 725
MIRIĆ DAMJAN 27
MIRIĆ HORN DANICA 2, 537, 549, 612, 613, 638, 708, 800
MIRIĆ DOKA 62
MIRIĆ DUŠAN 480, 481, 513, 588
MIRIĆ NIKOLE DUŠAN 725
MIRIĆ STANKA DUŠAN 725
MIRIĆ DUŠKO 613, 801
MIRIĆ TADIJE ĐOKO 755
MIRIĆ ĐURO TUTEL 475
MIRIĆ VAJE ĐURO 725
MIRIĆ CVIJETE IGNJATIJA 725
MIRIĆ IKA DUŠANOVA 548, 612
MIRIĆ ILIJA 513
MIRIĆ SIME ILIJA 725
MIRIĆ SIME JELENA 725
MIRIĆ JOCO 62
MIRIĆ JOSO LUGANOV 66, 309

MIRIĆ JOVO 63
MIRIĆ LAZO 638, 639
MIRIĆ LUKA 32
MIRIĆ ĐURE LJUBICA 725
MIRIĆ MIHAJLA LJUBICA 724
MIRIĆ MANDA 66
MIRIĆ GNJATIJE MANDA 725
MIRIĆ MANDA MIJAJLOVA 528
MIRIĆ SEGAN,MARA 725
MIRIĆ VIŠNJIĆ MARA 725
MIRIĆ MARTA 67, 548, 613, 724, 801
MIRIĆ VUCELIĆ MARTA 725
MIRIĆ MASA 528
MIRIĆ NIKOLE MASA 725
MIRIĆ BOŽE MIHAJLO 725
MIRIĆ MIHAJLO MILE LUGAROV 382
MIRIĆ MILETE MIHAJLO 724
MIRIĆ MIKULA 27
MIRIĆ VIŠNJIĆ MILA 725
MIRIĆ MILAN BOGDANOV 701
MIRIĆ NIKOLE MILAN 725
MIRIĆ MILE 513, 638
MIRIĆ MILE ČOBANOV 383
MIRIĆ MILICA BOŽINA 528, 533
MIRIĆ IVKOVIĆ MILICA 725
MIRIĆ MILICA SIMINA 528, 533, 800
MIRIĆ MIHAJLA MILKA 724
MIRIĆ MILORAD ŠIMIN 725
MIRIĆ ILIJE MILOŠ 725
MIRIĆ SIME MILOVAN 725
MIRIĆ MIHAJLA NEDELJKA 724
MIRIĆ NENA 801
MIRIĆ NIKOLA 32
MIRIĆ NIKOLA BOGDANOV 308
MIRIĆ NIKOLA KLIPAN 383
MIRIĆ JOSIFA NIKOLA LUGAN 95, 96
MIRIĆ OSTOJA 54
MIRIĆ PERO 513
MIRIĆ RACE PETAR 97
MIRIĆ RACO 800, 801
MIRIĆ RADE 307, 515, 532, 638
MIRIĆ ILIJE RADE 725
MIRIĆ RADE LUGANOV 269, 270, 273, 277, 279, 307, 309, 384, 386, 448, 770
MIRIĆ ĐURE RUŽA 725
MIRIĆ SAVA 800
MIRIĆ NIKOLE SAVA 725
MIRIĆ RADE SAVA 724
MIRIĆ ZATEZALO SAVA 469, 488, 724
MIRIĆ DIVIć SIMA 725
MIRIĆ SIMICA LUGAREVA 801
MIRIĆ STANKA SIMICA 725
MIRIĆ SIMO 458
MIRIĆ ILIJE SIMO 725
MIRIĆ MIHAJLA SIMO 638
MIRIĆ SIMO MILANOV 638
MIRIĆ MILOVANA SIMO 638
MIRIĆ ML. SIMO 638
MIRIĆ SIMO SMEDEREVAC 2, 480, 482, 492, 506, 509, 527, 528, 529, 634, 635, 640, 642, 643, 644
MIRIĆ SIMO TOŠIN 382
MIRIĆ SMILJA 724
MIRIĆ MIKAŠINOVIĆ SMILJA 725
MIRIĆ SMILJA SIMINA 393, 394, 528, 533, 800
MIRIĆ VIGNJEVIĆ SMILJA 725
MIRIĆ V. SMILJA 725
MIRIĆ VIŠNJIĆ SMILJA 725
MIRIĆ ĐURE STANKO 725
MIRIĆ TODE GROV 97
MIRIĆ ILIJE TODOR 725
MIRIĆ NIKOLE VIDOSAVA 725
MIRNIK I. 246, 249
MIRT ZVONKO 632, 633, 634
MIŠČEVIĆ NIKO NIKOLA 444, 506
MIŠČEVIĆ PHILIP 76
MIŠČEVIĆ SIMO 830
MIŠČEVIĆ VIŠNJIĆ SMILJA 724
MLADENIĆ JOSIP 383, 632, 633
MOAČANIN F. 16
MOHORIĆ 120
MOŠKUN IVAN 310
MRĐANOV MARKO 111
MRKIĆ DANE 657
MRVOŠ NINA 740
MRVOŠ VLADO 129, 130, 739, 748
MUČJAK IVICA 780
MUNJAS ANKA 528
MUNJAS BOJA 508, 804
MUNJAS BOŽO 65. 66, 508, 802
MUNJAS DUŠAN 516
MUNJAS SIME DUŠAN 112
MUNJAS ĐOKO PAJKANOV 277, 280, 295, 461, 679, 841
MUNJAS SAVE ĐOKO 802, 803
MUNJAS ĐURO 89, 331, 466, 480, 482
MUNJAS ĐURO ĐUKIN 492
MUNJAS ĐURO STRŠEN 97
MUNJAS MIHAJLA ILIJA 89
MUNJAS JEVREM 66, 67
MUNJAS JOVO 508
MUNJAS JOSO 66
MUNJAS LAZO JEKAN 383, 452
MUNJAS NIKOLE LAZO 724
MUNJAS LJUBICA 516
MUNJAS MARA 724
MUNJAS MARICA 919
MUNJAS MARKO 66
MUNJAS MARTA 67
MUNJAS MIKA 492

MUNJAS MICA 66, 77
MUNJAS MICA STRŠEN 269,275, 276, 277, 278, 281, 282, 285,290,309, 313, 397, 411, 413, 415, 416,429,456, 457, 515, 524, 666, 794, 804
MUNJAS MIHAJLO 66
MUNJAS MILADIN 66, 67
MUNJAS MILAN 470, 491, 802
MUNJAS MILANKO 309
MUNJAS MILE 309
MUNJAS MILICA 66
MUNJAS MILJENKO 508, 638
MUNJAS NADA 528
MUNJAS ĐURE NARA 724
MUNJAS NIKOLA 32, 62, 63, 65, 67, 98, 100
MUNJAS BOŽE NIKOLA 95
MUNJAS PERO 466
MUNJAS MICE PETAR STRŠEN 804, 805, 806, 807
MUNJAS MIHAJLA PETAR STRŠENOV 112
MUNJAS NIKOLE RADE 97, 383
MUNJAS SAVA 66, 67, 508, 802
MUNJAS SIMA 528
MUNJAS SIMO 493
MUNJAS SIMO CRNI 383
MUNJAS SLAVICA 807
MUNJAS SMILJA 528
MUNJAS SMILJANA 66, 67
MUNJAS TODE STRŠEN 383, 457
MUNJASOVIC HODAK 27
MURAT 120
MUTIC MARKO 120, 271, 380, 381, 383, 389, 447, 451, 457, 516, 630, 793, 835

N

NATLACEN MARKO 83
NIKOLIC JANKO 98
NIKOLIC JOVAN 98
NOVAK GRGA 247
NOVAK VIKTOR 88, 871
NOVAKOVIC TODOR 76
NOVAKOVIC VLADO 422, 428, 496, 606
NOVKOVIC GOJKO 307, 310
NOVKOVIC MILE 565
NOVKOVIC MOJSIJE 307, 310
NUSIC BRANKO 120, 768

O

OBILIĆ MILOŠ 120
OBRADOVIC ĐURO POŠTAR 307, 309
OBRENOVIC MILAN 45
OGNJENOVIC MILE 96
OMCIKUS ANKA 113
OPACIC PETAR 91, 92
OPACIC STANKO CANICA 39, 532, 593, 618, 859
OPACIC STEVAN 634
OPSENICA STEVO 327
ORESCANIN BOGDAN 301, 303, 636, 859
ORESCANIN NIKOLA 710
ORLOVIC PAVLE 120
OSTARCEVIC FRANJO 66

P

PAIC MILIC MAUZER 270
PAJIC DRAGAN 801
PALCIC MIRKO 808, 809
PALISAK PERO 492
PAPIC 51
PAPIC BOJKA 528, 642
PAPIC BRANKO 642
PAPIC DANICA CAREVA 393, 394, 444, 480, 499, 528, 533
PAPIC ĐOKO PAZINOV 47
PAPIC PA VIC ĐURO 114, 120, 810, 811
PAPIC MILANA GOJKO 111
PAPIC LJUBICA 528, 642
PAPIC MANE 61, 62
PAPIC MILAN 642
PAPIC MILAN MATIN 119
PAPIC MILE SNAJDER 114, 119, 120, 466,751
PAPIC MILICA 528
PAPIC NIKOLA 642, 664
PAPIC NIKOLA ĐURILOV 308, 376, 657, 664, 667, 673, 807, 808, 809
PAPIC NIKOLA MATA 527
PAPIC MILANA NIKOLA 816, 817
PAPIC PAVIC NIKOLA 263, 270, 308, 312, 376, 669, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816
PAPIC PETAR PEZINOV 308
PAPIC RACO PAVIC 308, 533, 536, 810, 811, 812, 813, 814, 815
PAPIC RAFAEL 98
PAPIC SIMO 692
PAPIC PETRA TODE 111
PAPIC ZORKA 880
PASIC NIKOLA 125, 128
PATAKI MARIJA 594
PAVELIC ANTE 274, 288, 317, 322, 350, 449, 450, 451, 461, 591, 718, 772, 784, 796, 854, 855, 870, 871
PAVICIC FRANJO BRICO 285, 287, 304, 306, 310

PAVIĆIĆ S. 20
PAVIĆ ĐURO 348
PAVIĆ MILE 405, 432, 434 441
PAVIĆ MILOVAN 427, 472, 517, 614
PAVIĆ RAĆO 376
PAVLAČIĆ MIKA 845
PAVLETIĆ ANTON 98
PAVLIČEVIĆ DRAGUTIN 46
PAVLIČIĆ FRANJO MUNJA 456
PAVLOVIĆ BOŽO BOŽICA 381
PAVLOVIĆ DANE 475
PAVLOVIĆ DANICA 741, 752
PAVLOVIĆ DUŠAN 383
PAVLOVIĆ ĐOKO 751
PAVLOVIĆ ILIJA 97
PAVLOVIĆ ILIJA DUĆA 100
PAVLOVIĆ PERE ILIJA 96
PAVLOVIĆ JANJA 743
PAVLOVIĆ JURICA 310
PAVLOVIĆ LJUBA 74i
PAVLOVIĆ LJUBICA 528
PAVLOVIĆ MARICA 741, 743, 747
PAVLOVIĆ MILE BAČIN 740
PAVLOVIĆ MILE MERIKANT 475
PAVLOVIĆ MILENI 26
PAVLOVIĆ MILOŠ PRSAN 96, 100, 493, 747
PAVLOVIĆ MIRČETA 26
PAVLOVIĆ NEVENKA 741
PAVLVOIĆ NIKICA 743, 747
PAVLOVIĆ GNJATE NIKO 493
PAVLOVIĆ NIKO JOSIN 740
PAVLOVIĆ NIKOLA 480, 482
PAVLOVIĆ NINA VAJČIN 740
PAVLOVIĆ RADOJE 27
PAVLOVIĆ SIMA 528
PAVLOVIĆ SIMO 98, 741, 743
PAVLOVIĆ STOJANA SIMO 112
PAVLOVIĆ SMILJA 528, 741, 743, 747, 748, 751
PAVLOVIĆ STOJAN 97
PAVLOVIĆ STOJAN RADIČIN 740
PAVLOVIĆ VAJO 307, 309
PAVLOVIĆ VLADO 100
PEJAČEVIĆ LADISLAV 45, 46
PEKEČ DRAGAN 565, 567
PEKIĆ DRAGAN 410, 663
PERAK VATROSLAV 77
PERIČIĆ 572
PERIĆ ANKA 723
PERIĆ TODE ANKA 723
PERIĆ PETRA BOŠKO 723
PERIĆ CVIJETA 723
PERIĆ DRAGAN 309, 820, 821
PERIĆ DUŠKA 821
PERIĆ ĐOKO 638
PERIĆ ĐURE ĐOKO 723
PERIĆ STEVE ĐURO 723
PERIĆ GOJKO 725
PERIĆ IGNJATIJE GNJACO 325 351, 831, 832
PERIĆ ILIJA 821
PERIĆ JEKA 685
PERIĆ JOVAN 77
PERIĆ UEPOSAVA 723
PERIĆ MANE 471, 472, 480
PERIĆ MARA 527, 528
PERIĆ ĐURE MARA 723
PERIĆ MARICA 548
PERIĆ MARIJA 723
PERIĆ SIME MARTA 723
PERIĆ MASA 528, 820, 821
PERIĆ RADE MAŠA 723
PERIĆ MILAN 307, 309, 387, 394, 570, 572, 575, 818, 819, 820
PERIĆ NIKOLE MILAN 723
PERIĆ MILICA 817, 821
PERIĆ ĐURE MILIĆA 723
PERIĆ P. MILKA 723
PERIĆ PETRA MILKA 723
PERIĆ NIKOLA 98
PERIĆ LAZE NIKOLA 723
PERIĆ PETAR ČORTOV 383
PERIĆ TODE PETAR 723
PERIĆ RADOSAV 27
PERIĆ RADUL 26
PERIĆ SIMA 723
PERIĆ SIMO 66, 820
PERIĆ TODE SIMO 723
PERIĆ SMILJA 723
PERIĆ STANA 723
PERIĆ STEVO 309, 469, 626, 661
PERIĆ ĐURE STEVO 723
PERIĆ VAJE TODE 723
PERIĆ VUK 32
PERIĆ ZORICA VASANKA 548
PERIĆ ZORKA 723
PERNAR MARKO 265, 267
PERŠOLI MARIJAN 585
PERŠIN VLADIMIR 251
PEŠIĆ IVO 25
PEŠKE FRIDRIH 571, 572, 575
PETANJAK ANTUN 59, 62, 66
PETROVAČKI MILAN 111
PETROVIĆ OBRAD 416
PETROVIĆ ŽIVKO 832
PETRUŠIĆ MATE 25
PIJEVAC DUŠAN 616
PILIĆ UROŠ 654, 655
PILJA ĐURO 710, 713
PILJUGA MILE 318, 320, 467, 677, 679, 694
PIŠKUR IVAN 456, 515
PLESA IVAN 657, 661
PODGORAC IVAN 25
PODGORAC JURE 25

POLOVIĆ MARKO 418
POPOV PAVLE RUS 308
POPOVIĆ DIMITRIJE 81
POPOVIĆ JURICA 310
POPOVIĆ MIRKO 306, 601, 603, 606
POPOVIĆ VLADIMIR 259, 260, 395, 585, 586, 587, 641, 696, 782
POSAVAC SLAVKO 274, 282, 283, 284, 329, 332, 451, 460, 461, 765, 828, 871
POTISAK ANTON TONIĆ 273, 274, 327, 456, 457, 458, 515, 516
PRIBANIĆ IVAN 333
PRIBANIĆ MATE DŽAJA 282, 283, 332, 456, 458
PRIBIĆEVIĆ ADAM 768
PRIBIĆEVIĆ SVETOZAR 125, 126, 127, 128
PRISL IVAN 633
PRODANOVIĆ DAMASKIN 76, 79
PROTIĆ NEDJELJKA 528
PROTIĆ PETAR 131, 180
PRPIĆ VJEKOSLAV 609
PRTLJAGA DRAGO 528
PRTLJAGA ILIJA 65, 66, 67
PRTLJAGA NIKOLA 308, 410, 637, 653, 654, 663
PRTLJAGA SIMO 66, 67
PŠENIČNIK MARIJA MICIKA 577, 578
PUNOŠOVIĆ ILIJA 26
PUŠKARIĆ MIJO 633

R

RABATA (general) 23
RADAKOVIĆ VUKOVOJ 25
RADASOVIĆ CVIJO 89
RADASIMOVIĆ GRGA 27
RADASIMOVIĆ VUKAŠIN 32
RADEKA MILAN 11, 22, 24, 28, 30, 69, 70
RADIĆ STJEPAN 125, 128
RADOČAJ JOSIP 286
RADOČAJ PAVAO 98
RADOJČIĆ ĐURO 113, 634, 635, 638
RADOJČIĆ MIĆO 740
DAROJČIĆ MIŠO 527, 528
RADOŠEVIĆ IVAN 59, 62 , 66, 581, 586, 641
RADOVIĆ ĐURO 286
RADOVIĆ JOVAN 387
RADOVIĆ MILKA 528
RADOVIĆ NIKOLA 383, 528
RAJNOVIĆ ILIJE ANKA 722
RAJNOVIĆ ILIJA 480, 582, 507
RAJNOVIĆ NIKOLE ILIJA 722
RAJNOVIĆ MILAN 637
RAJNOVIĆ MILAN TIŠLJAROV 523, 528
RAJNOVIĆ ILIJE NEĐELJKA 722
RAJNOVIĆ NIKOLA 877
RAJNOVIĆ MIHAJLA ŠIMO 722
RAJNOVIĆ SIMO 394, 528
RAJNOVIĆ SMILJA 528
RAJNOVIĆ ILIJE ŠMILJA 722
RAKAR MAGAŠIĆ ANICA 418
RAKIJAŠ PERO 110
RAKINIĆ MILIĆ 292, 400
RAKINIĆ MILOŠ 593
RAKINIĆ ŠIMO 46
RATKOVIĆ A. MILUTIN 779
REBIĆ SAVE BOGDAN PEŠLIĆ 111, 263, 308, 637
REBIĆ BOŽO 637, 638
REBIĆ BOJANIĆ DANICA 489
REBIĆ DEJAN 2, 8
REBIĆ DRAGAN ĆALIĆ 308
REBIĆ DUŠAN PAJAN 822, 823
REBIĆ DUŠAN ŠPIRO 96
REBIĆ ĐOKO 62, 63
REBIĆ ĐURO 2, 8, 262, 263, 296 331, 590, 598, 601
REBIĆ ĐURO DRAGANOV 288, 307, 308, 386, 387, 562, 798, 826, 852
REBIĆ MIĆIĆE ĐURO JEKIN 111
REBIĆ ĐURO ĐUĐA MLINAROV 382
REBIĆ ĐURO PERIŠIN 489
REBIĆ ĐURO RADIN 277, 280, 461, 841
REBIĆ ĐURO SIMIN 382
REBIĆ IGNJATIJA ŠPIRO 100
REBIĆ BOJANIĆ IKA 548, 822
REBIĆ ILIJA 426, 466, 467, 472, 473, 531, 691, 694, 695
REBIĆ JELENA JEKA 120, 426, 590, 601, 602
REBIĆ LAZO 637
REBIĆ LJUBA BANOVA 100
REBIĆ LJUBICA 919
REBIĆ MAĆA PERIŠINA 548
REBIĆ MANDA MAŠA 62, 63
REBIĆ MARA 240, 479, 637
REBIĆ MARICA ĆALIĆ 241
REBIĆ MARICA KOKINA 114, 120
REBIĆ MARIJA 59, 60, 61, 62, 65, 66, 67
REBIĆ MARKO PAJIN 822, 823
REBIĆ NJALA MARTA 426
REBIĆ MIĆA PAJIN 822, 823
REBIĆ MICA ŽUTAN 427
REBIĆ RADE MIHAJLO 110
REBIĆ MILA 538, 637
REBIĆ MILAN ĆALIĆ 308

REBIĆ NIKOLE MILAN 637
REBIC MILAN PAJIN 527, 528, 533, 822, 823, 824, 825, 826
REBIĆ MILE 321, 322
REBIĆ MILE ILIJIN 467
REBIĆ MILE MLINAROV 453, 467, 528
REBIĆ MILETA 66
REBIĆ MILETA BAN 263, 308
REBIĆ MILKA 240
REBIĆ MILKA GAZDINA 157, 479
REBIĆ MILOŠ 637
REBIĆ NIKOLA 331, 381, 387, 394, 464, 467, 480, 635, 638
REBIĆ NIKOLA BAN 100
REBIĆ NIKOLA ĆALIĆ 62
REBIĆ NIKOLA NIKO DRAGANOV 533
REBIĆ NIKOLA MILCEV 120
REBIĆ NIKOLE NINA ĆALIĆ 97
REBIĆ RADE NIKOLA 112, 637
REBIĆ NIKOLA RAVAJLOV 467, 479, 481, 503, 508, 634, 637
REBIĆ SAVE NIKOLA 110
REBIĆ NIKOLA VAJIN 277, 280, 296, 461, 841
REBIĆ PETAR 66, 67
REBIĆ PETAR PERISA 467
REBIĆ PETAR SEPO 306, 308, 427, 472
REBIĆ RAĆO 2, 269, 270, 271, 329, 387, 620, 653, 686, 794, 863
REBIĆ RAĆO PAJIN 273, 276, 277, 279, 282, 286, 299, 302, 307, 308, 384, 386, 532, 639, 686, 762, 764, 770, 773, 794, 796, 803, 823, 817, 840
REBIĆ RADE 66, 79, 473, 480, 481, 508, 683
REBIĆ RADE KOKAN 114, 120, 427
REBIĆ RADE PAJIN 663, 822, 823, 824
REBIĆ RADE SIME RADIVOJEVA 120
REBIĆ SIMIĆ RADE 114
REBIĆ RADE SEPO 119, 466, 472
REBIĆ RADE SPIRO 89, 405, 508, 509
REBIĆ RUŽA 638
REBIĆ SAVA PAJINA 548
REBIĆ SIMICA 528, 529, 637
REBIĆ SIMO 114, 479, 480, 481, 501
REBIĆ SIMO BAN 386, 394, 444, 583 584, 586, 637, 642, 751
REBIĆ SIMO JEKIN 120
REBIĆ SIMO NIKIN 119
REBIĆ SIMO SIMICA 240, 241, 476, 477
REBIĆ SMILJA 637, 640
REBIĆ SMILJANA 62, 63, 66, 67
REBIĆ VAJO 61, 62, 65, 66
REBIĆ VAJO ĆESTAROV 119
REBIĆ VLADO 637, 638
REBIĆ VOJO SEPO 119
REBRIĆ SMOLJAN 32
REBROVIĆ STJEPAN 333
RELJAćMATE 459
RENDULIĆ MATESIĆ BARICA 210
RENDULIĆ BARTOL 210. 240
RENDULIĆ DANICA 210
RENDULIĆ FILIP 210, 240, 493
RENDULIĆ FRANCA 210
RENDULIĆ FRANJO 77
RENDULIĆ IVAN 466
RENDULIĆ FRANJE IVICA 97, 210
RENDULIĆ FRANJE JOSO 97, 210, 709
RENDULIĆ JURAJ 64
RENDULIĆ MATESIĆ KATA 210
RENDULIĆ MARIJA 210, 212, 240,
RENDULIĆ MARA 210, 212
RENDULIĆ MIKA 493
REPAC MLAĐAN 354
REPAK SLAVKO 612
RIBAR IVAN 88
RIBAR IVO LOLA 682 , 696, 701, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713
RIBAR LJUBINKA 96
RIBIĆ PERO 306, 310
ROATA MARIO 595
ROGIĆ MILOŠ 636
ROGOVIĆ ANTE 46 47, 50, 52, 53,
ROKNIĆ VASO 738, 858
ROMANO 594
ROMANOV NIKOLA II 91
RONNBERG 54
RUKAVINA IVAN 335
RUKAVINA IVICA 458
RUKAVINA RUDO 456
RUTIĆ IVKA 395, 588, 612, 800
RUTIĆ JOŽA 395, 588, 612, 642, 800
RUŽMAN NIKOLA 59, 62, 66

S

SABLJAK MATE 456
SARAPA NIKOLA 81, 113
SAVIĆ BRANKO 343
SEKULIĆ CVIJAN 263, 270, 308, 850, 851
SEKULIĆ SAVKA SAJINA 263
SELAKOVIĆ MILIVOJ 310
SERTIĆ ANKICA 594
SERTIĆ N. 572
SIMIĆ JOVAN 76
SIMIĆ SIMA 450

SKENDŽIĆ BRANKO 113, 114, 119, 120, 121, 123
sKENDŽIĆ MARICA 114, 120
SKOČIĆ MARKO 66
>KOK P. 113, 136, 139, 140, 145, 146, 156, 158, 159, 171, 176, 180, 181, 192, 194, 230, 231, 232, 233
SKOKO SAVO 92
SKRIGIN 20RŽ 395, 612
SKUBE NIKOLA 310
SLOVINSKI LEOPOLD 19
SLUNJSKI JURAJ 18
SMIČIKLAS TADIJA 14, 20, 23
SMILJANIĆ 623
SMILJANIĆ ANDRIJA 338
SMOLČIĆ TOME 457
SOTLER TONE 673
SPUDIĆ STEVO 310
STADLER 88
STANISAVLJEVIĆ RASO 121, 132, 271, 380, 381, 384, 385, 389, 628, 629, 630, 768, 770, 774, 781
STANIŠIĆ (šatnik) 458
STARCEVIĆ A. 248
STEPANOVIĆ STEPA 92
STIPAC IVAN 284, 285, 286
STEPETIĆ ĐURO 48, 49, 51, 53
STIPETIĆ FRANJO 282, 283, 451, 452, 797, 871
STIPETIĆ IVICA 796
STIPETIĆ JOŽA 796
STIPETIĆ MILAN 278, 279, 282, 283, 329, 452, 460, 796, 797
STOŠIĆ RUDOLF 2
STOJADINOVIĆ MILAN 131
STROHAL ALEKSANDAR 63
SVETLEČIĆ PERO 877
SVIBANJ 854
SUČEVIĆ B. 16
SUDAR CVIJAN 738
SUDAR MILICA 654, 655
SULEJMAN VELIČANSTVENI 15
SUNDAČ PAVLE 113
SUŠIĆ LOVRO 452

Š

ŠABAN FRANJO 243
ŠAJATOVIĆ NIKOLA 310
ŠANTIĆ ALEKSANDAR 572, 577
ŠARAC PERO 354
ŠAŠEL J 249
ŠCUKANAC DRAGO 122, 382, 387
ŠEPELJ ANA 827
ŠEPELJ DRAGAN 383
ŠEPELJ DUŠAN MRGIĆ 280, 281, 296, 461, 841
ŠEPELJ ĐURICA 827
ŠEPELJ JOVO 309
ŠEPELJ JOVO ĐURIĆIN 273, 827, 828, 829, 830
ŠEPELJ MANE 268, 309, 440
ŠEPELJ NADA 919
ŠEPELJ PETRA NADA 723
ŠEPELJ PETAR 268
ŠEPELJ SAVA MRGIĆ 548
ŠEPELJ SIMICA 723
ŠEPELJ SIMO 625, 626, 661, 714, 792, 807, 821, 830
ŠEPELJ STEVO 268, 308, 309, 421, 423, 496
ŠERČER BRANISLAV 452, 461
ŠIBENIK NIKOLA 98
ŠKOT VUK 26
ŠKRTIĆ JOSIP 660
ŠKRTIĆ MATE 98
ŠKRTIĆ TOMO 98
ŠKUNCA LUKA 633
ŠLAT JANKO 98
ŠLOSER ZLATA 422
ŠOLAJA DANE 667
ŠOLC SIDONIJE 850
ŠOŠTAR FRANJO 83
ŠPEHAR ANDRIJA 632
ŠPEHAR ANTE 685
ŠPEHAR JELA MUDRA 494
ŠPEHAR LUKA 98
ŠPRINGER IVAN 633
ŠTAJDUHAR VIKTOR 876, 877, 881
ŠTAJNER 591
ŠTAKOR PETAR 363
ŠTEFANČIĆ NIKOLA 451
ŠTIMAC IVAN 64
ŠTROK IZIDOR MRKIĆ 270, 277, 298, 314, 361, 328, 621, 624
ŠTRUKELJ TOMO 570, 574
ŠUBAŠIĆ IVAN 433, 711, 712
ŠUMONJA DUŠAN 308, 309, 313, 314, 516, 649
ŠUMONJA ĐURO 383, 516
ŠUMONJA LJUBA 508
ŠUMONJA RADE 429
ŠUTA 178
ŠUVAGA JOŽA 855
ŠUVAGA MIJA 855

T

TABOR RAFKO 418, 797
TARABIĆ JOCO 353, 726
TATALOVIĆ MILKA 638
TARBUK MILAN 565
TATALOVIĆ RADE 98, 427, 472
TAVČAR FRANC ROK 643

TEPŠIĆ MIĆO 711
TEŽAK GREGL 247
TOMC JOŽA 597
TOMAŠEVIC IVAN 361
TOMAŠEVIC NIKOLA 56, 565
TOMICIC DINKO 609
TOMIC AVDO 877
TOMLJENOVIC IVAN 632, 633
TOMUENOVIC JOSIP BRACO 577, 751, 797,
TOMLJENOVIĆ TOMISLAV 129
TOMSIC IVICA 597
TONKOVIĆ MATE 25
TOPIC MATE 667
TOPIC PA JO 386
TOPLICA MILAN 120
TRBOVIC CVIJETA 528
TRBOVIC DRAGA 741
TRBOVIC MILKA 528
TRBOVIC MILOS BUZA 406
TROHA ALOJZ 877
TROHA IVAN 877
TROŠIC JOSIP 667
TUMPA ANTUN 264 , 627
TURKOVIC JOSIP 98
TURKOVIC MIJO 457
TURKOVIC TOMO 457
TURN JOSIP 19
TUŠKAN NIKOLA 603
TUTEK DANE 82

U

UDIER FERDO 581, 641
UGARKOVIC PERO 667
UMILJENOVIC IVAN 26
UTJEŠINOVIC OGNJESLAV OSTROZINSKI 38
UZELAC BRANKO 121

V

VANCE IVAN 335
VANCINA IVAN 877
VANICEK 69
VARDA ANTON 63
VECERINOVIC ĐURO 363, 687
VERGAS DUŠAN 593
VESELIC BOGDAN 27
VESELIC JANKO 27
VELIMIROVIC MIHAJLO 598, 599, 603, 604
VELIMIROVIĆ MILE 277
VEZMAR GOJKO 2
VIDIC VAJO 57
VIDNJEVIC JOVAN 25
VIDNJEVIC OBRAD 25
VIDNJEVIC VUK 25
VIDOVIC FRANJO 310
VIDOVIC MILE 287, 288
VIGNJEVIC BOJA 240
VIGNJEVIC CVIJETA RIVINA 548
VIGNJEVIC DANICA 528
VIGNJEVIC M. DUŠAN 97, 387
VIGNJEVIC NIKOLE DUŠAN 493
VIGNJEVIC ILIJA 97, 741
VIGNJEVIC LJUBA 741
VIGNJEVIC MARTA 528
VIGNJEVIC MICA 96
VIGNJEVIC MILAN 286, 772
VIGNJEVIC MILE JABLAN 241
VIGNJEVIC MOJSIJE MILE 94
VIGNJEVIC MILKA 383
VIGNJEVIC MILOŠ SUSTER 2, 387, 393, 394, 495, 527, 637
VIGNJEVIC NIKOLA 97, 480, 482, 503
VIGNJEVIĆ MILE NIKOLA 97
VIGNJEVIC SIME NIKOLA 97
VIGNJEVIC PERO KEKAN 100
VIGNJEVIC PETAR 52
VIGNJEVIC BOZE PETAR 112
VIGNJEVIC RADE 241
VIGNJEVIC SIME RADE 97
VIGNJEVIC SAVA 741
VIGNJEVIC SIMO 98
VIGNJEVIC BOŽE SIMO 112
VIGNJEVIC N. SIMO MUSA 97
VIGNJEVIC SIMO PAPAN 740
VIGNJEVIC STANA 57
VIGNJEVIC STOJAN 387, 394
VIGNJEVIC VAJO 57
VILHAR IVAN 129
VINCE 276
VINSKI GASPARINI K. 242
VINSKI PERICA 306, 307, 310
VISARIONOVIC JOSIP STALJIN 706
VIŠNJIĆ 51
VIŠNJIC ABRAHAM 26
VIŠNJIC PERIC ANĐA 723
VIŠNJIC RACE ANĐA 723
VIŠNJIC MILETA ANKA 722
VIŠNJIC SIME ANKICA 724
VIŠNJIC BLAGOJA VRAJTOV 100
VIŠNJIC BOGDAN 206, 207
VIŠNJIC BOJANA 881
VIŠNJIC MILANKA BOZO 206
VIŠNJIC BOZO RACANKIN 241, 653, 663
VIŠNJIĆ CVIJETA 508
VIŠNJIC DESANKA 66, 67
VIŠNJIC DMITAR 179
VIŠNJIC ŠEPLEJ DOKA 724

VIŠNJIĆ PETRA DRAGA 725
VIŠNJIĆ DUŠKA 819, 820
VIŠNJIĆ DUŠAN 471
VIŠNJIĆ DUŠAN ZEC 626
VIŠNJIĆ NIKOLE DUŠANKA 208
VIŠNJIĆ SIME DUŠANKA 724
VIŠNJIĆ SLIJEPČEVIĆ DUŠANKA 113, 114, 120, 121
VIŠNJIĆ ĐOKO LUGAN 383
VIŠNJIĆ DUKA 309, 657, 661, 664, 714, 715
VIŠNJIĆ ĐURO 98, 642, 644, 662, 830, 876, 884
VIŠNJIĆ ĐURE ĐURO 112
VIŠNJIĆ ĐURO GRIČAN 819, 820
VIŠNJIĆ ĐURO UULJANOV 383
VIŠNJIĆ ĐURO NIKOJIN 507
VIŠNJIĆ RADE ĐURO JUREK 97, 111
VIŠNJIĆ RADOVANA ĐURO 206
VIŠNJIĆ SAVE ĐURO 111
VIŠNJIĆ ĐURO SIVONJA 303, 467
VIŠNJIĆ TODE ĐURO 111, 112
VIŠNJIĆ IKA TOKAREVA 548
VIŠNJIĆ ILIJA 63, 98, 309, 466, 508
VIŠNJIĆ MIHAJLA ILIJA 112
VIŠNJIĆ ILIJA RAĐEN 100
VIŠNJIĆ ILINKA 722
VIŠNJIĆ JELENA 208, 724
VIŠNJIĆ JELENA PANJIĆ 724
VIŠNJIĆ JOSO 506
VIŠNJIĆ TODORA JOSIP 722
VIŠNJIĆ PETRA JOVAN 724
VIŠNJIĆ JOVO 96, 241, 466
VIŠNJIĆ BOGDANA JOVO 206
VIŠNJIĆ JOVO JOVKOV 147, 169,
VIŠNJIĆ JOVO LESKERIJA 381, 387, 394, 454, 463, 464, 485
VIŠNJIĆ RADOVANA JOVO 206, 207, 208, 210
VIŠNJIĆ LAZO 96, 149, 196, 206,207, 440, 444, 445 , 456,457, 462,464,479, 240, 327, 381, 387,392, 394,421,423, 480, 481, 499, 500,514, 527,633,637, 638, 639, 644, 680, 751, 880
VIŠNJIĆ JOSIPA LAZOR 112
VIŠNJIĆ MIHAJLA LAZO 723
VIŠNJIĆ PETRA LAZO 724
VIŠNJIĆ RADOVANA LAZO 206, 207, 208
VIŠNJIĆ LAZO ROGINOV 119, 308, 322
VIŠNJIĆ VLADE LAZO 637
VIŠNJIĆ LJUBA 508
VIŠNJIĆ LJUBA ŠMANJAK 96
VIŠNJIĆ JOVE LJUBICA 208
VIŠNJIĆ M. 80
VIŠNJIĆ MARA 724
VIŠNJIĆ JOVE MARA 208
VIŠNJIĆ MARA TODOROV A 548
VIŠNJIĆ MARICA 533
VIŠNJIĆ MARICA 723
VIŠNJIĆ MARICA KOVAČEVA 528
VIŠNJIĆ PETRA MARICA 724
VIŠNJIĆ MARIJA 206, 207, 514
VIŠNJIĆ JURJEVIĆ MARIJA 724
VIŠNJIĆ ŠEPLEJ MARIJA 206
VIŠNJIĆ ZATEZALO MARIJA 206
VIŠNJIĆ ILIJE MARKO GLIŠIN 95, 96
VIŠNJIĆ RADOVANA MARKO 206
VIŠNJIĆ MAŠA 206, 207
VIŠNJIĆ MICO 46, 47, 48, 49, 50, 52, 881
VIŠNJIĆ MICO MILANKOV 309
VIŠNJIĆ MIHAJLO 66, 77, 206
VIŠNJIĆ NIKOLE MIHAJLO 94
VIŠNJIĆ MILAN 310, 508
VIŠNJIĆ LAZE MILAN 208, 210, 723
VIŠNJIĆ PETRA MILAN 724
VIŠNJIĆ MILANKO 206
VIŠNJIĆ MILE 95, 96, 98, 383
VIŠNJIĆ DUŠANA MILE 96
VIŠNJIĆ MILADINA MILE ŠMA-NJAK 95
VIŠNJIĆ MILETA 77, 179
VIŠNJIĆ MILICA 206, 207, 528
VIŠNJIĆ LAZE MILICA 207. 527, 529
VIŠNJIĆ SIME MILICA 724
VIŠNJIĆ JOVE MILKA 208
VIŠNJIĆ PETRA MILKA 724
VIŠNJIĆ RADOVANA MILKA 206
VIŠNJIĆ MILKA RGAŠEVA 548
VIŠNJIĆ MILOŠ 508
VIŠNJIĆ NIKOLE MILOŠ 208
VIŠNJIĆ NIKOLE MIRJANA 208
VIŠNJIĆ MIŠO 50, 51
VIŠNJIĆ NEDELJKO 507, 862, 914
VIŠNJIĆ JOVE NEĐELJKA 208
VIŠNJIĆ NENAD 241
VIŠNJIĆ NIKOLE NEVENKA 208
VIŠNJIĆ NIKOLA 28, 383, 423, 462, 500, 816
VIŠNJIĆ ĐURE NIKOLA RUŽIN 112
VIŠNJIĆ JOVE NIKOLA 208
VIŠNJIĆ NIKOLA KADET 456
VIŠNJIĆ LAZE NIKOLA 723
VIŠNJIĆ MIHAJLA NIKOLA 206
VIŠNJIĆ NIKOLA NIKOJA 830
VIŠNJIĆ PETRA NIKOLA 724
VIŠNJIĆ RADOVANA NIKOLA 206, 207, 208, 210
VIŠNJIĆ NIKOLA RGAŠ 309, 381, 384, 387, 450

VIŠNJIĆ NIKOLA SAVIN 383
VIŠNJIĆ SIME NIKOLA 724
VIŠNJIĆ S. NIKOLA 724
VIŠNJIĆ PANTELIJA 97
VIŠNJIĆ MIHAJLA PANTO 206
VIŠNJIĆ PERO 90, 517
VIŠNJIĆ PERO KOVAČ 97, 182, 489, 490
VIŠNJIĆ PETAR 98, 206, 501, 514
VIŠNJIĆ PETRA PETAR 724
VIŠNJIĆ RACO 97, 182, 309, 508
VIŠNJIĆ RACO KOVAČ 90, 489
VIŠNJIĆ RADE 52, 53, 66, 80, 98, 207, 448, 480, 507, 816
VIŠNJIĆ RADE ČOBAN 262, 277, 279, 307, 309, 509, 570
VIŠNJIĆ RADE BERLIĆ 96, 452, 467, 471, 492, 500
VIŠNJIĆ RADE BULIĆ 480, 482, 514
VIŠNJIĆ LAZE RADE 207
VIŠNJIĆ RADE ŠMANJAK 100
VIŠNJIĆ RADE TOKAR 97, 508
VIŠNJIĆ JOVE RADMILA 208
VIŠNJIĆ LAZE RADOVAN 206, 207
VIŠNJIĆ RAFAJLO RACO 83U, 831, 832, 833
VIŠNJIĆ RATKO 637, 638, 644
VIŠNJIĆ RUŽA 206
VIŠNJIĆ SAVA 206, 627, 661
VIŠNJIĆ MILANKA SAVA 206
VIŠNJIĆ PETRA SAVA 724
VIŠNJIĆ VUCELIĆ SAVA 722
VIŠNJIĆ SAVA ZEC 97, 448
VIŠNJIĆ SAVO 179, 296, 330, 331, 466
VIŠNJIĆ SAVO ML. 280, 295
VIŠNJIĆ SAVO CESTAR 383
VIŠNJIĆ SAVO TUCAN 626, 714
VIŠNJIĆ SIMA 723
VIŠNJIĆ JOVE SIMICA 208
VIŠNJIĆ NIKOLE SIMICA 208
VIŠNJIĆ SIMO 241, 462, 880
VIŠNJIĆ SIMO ČIVAK 798
VIŠNJIĆ SIMO BULEK 831
VIŠNJIĆ MILE SIMI DUZEN 96
VIŠNJIĆ MILETE SIMO 724
VIŠNJIĆ SIMO PANTIN 274, 307, 309
VIŠNJIĆ SIMO ŠMANJAK 95, 96, 850
VIŠNJIĆ TODORA SIMO 206, 724
VIŠNJIĆ SIMO VRAJTOV 383
VIŠNJIĆ SIMO VRŠAK 95, 96
VIŠNJIĆ SMILJA 140, 207, 208, 724
VIŠNJIĆ SMILJA KADET 548
VIŠNJIĆ LAZE SMILJA 208
VIŠNJIĆ SMILJA MILINA 528
VIŠNJIĆ SMILJA ŠMANJAK 96
VIŠNJIĆ JOVE SPOSOJA 208
VIŠNJIĆ STAKA 507, 724
VIŠNJIĆ STAKICA 548
VIŠNJIĆ STOJA 830
VIŠNJIĆ STOJAN 52, 53, 179, 830
VIŠNJIĆ STOJAN PANIČEV 291
VIŠNJIĆ TODOR 98, 182, 206
VIŠNJIĆ TODE ČAKARA 296, 309, 331
VIŠNJIĆ VAJE TODOR 112
VIŠNJIĆ TRIVO ČIVAK 130, 275, 276, 277, 278, 281, 293, 456
VIŠNJIĆ VAJO 657, 661
VIŠNJIĆ VAJO VAJKO 309, 626, 714 715
VIŠNJIĆ VAJO ĐUKIĆ 97
VIŠNJIĆ VASILIJE 179
VIŠNJIĆ LAZE VLADE 208
VIŠNJIĆ NIKOLE VLADE 208
VIŠNJIĆ VLADIMIR ROGINOV 119, 120, 427
VIŠNJIĆ VUKOSAV 27
VITAS PETRA GRBA 668, 691, 694
VITEZOVIĆ 22
VRANIĆ ĐURO 60, 63, 66, 77, 78, 79, 80, 82, 98
VRBETIĆ MATO 416
VREČICA SIMO 472, 685
VUCELIĆ BLAŽ 66
VUCELIĆ BOJA BOJANOVA 548
VUCELIĆ V. BOŽICA 722
VUCELIĆ BOŽICA 638
VUCELIĆ PETRA BOŽO 112
VUCELIĆ NIKOLE BRANKO 722
VUCELIĆ CVIJETA MILANKOVA 548
VUCELIĆ DANE BERT 97
VUCELIĆ MIHAJLA DANE 723
VUCELIĆ SIME DARA 724
VUCELIĆ RACE DRAGA 722
VUCELIĆ DRAGAN 652, 653, 663
VUCELIĆ DRAGAN MUCKOV 308
VUCELIĆ RACE DRAGAN 722
VUCELIĆ DRAGICA 528
VUCELIĆ RACE DUŠAN 722
VUCELIĆ DUŠANKA 240
VUCELIĆ DUŠANKA GAJANOVA 479, 491, 548
VUCELIĆ DUŠKA 724
VUCELIĆ V. DUŠKA RACANKINA 528
VUCELIĆ ĐURO 66, 67, 96, 308, 637, 667
VUCELIĆ ĐURO ANKIN 516
VUCELIĆ ĐURO GNJATIĆ 261, 308, 376, 534, 648, 657, 669, 689, 810, 815, 864, 880

VUCELIĆ ĐURO KAPELAN 111
VUCELIĆ ĐURO PEKOV 834
VUCELIĆ PETRA ĐURO 724
VUCELIĆ ĐURO POŽAR 264, 266, 267, 307
VUCELIĆ ĐURO RACIN 309
VUCELIĆ RAFAJLA ĐURO 112
VUCELIĆ ĐURO SAVIN 490
VUCELIĆ SIME ĐURO 724
VUCELIĆ GNJATIJA 98, 516
VUCELIĆ VASILIJA IGNJATIJA 724
VUCELIĆ ILIJA 56, 66
VUCELIĆ MILETE ILIJA 724
VUCELIĆ SIME ILIJA 724
VUCELIĆ JOSO ĆOPINA 95
VUCELIĆ JOVAN 95
VUCELIĆ VIŠEROV KSENIJA 100
VUCELIĆ DANE LJUBICA 724
VUCELIĆ MANE 480
VUCELIĆ MARIJA 724
VUCELIĆ MARTA 66, 722
VUCELIĆ V. MARTA 722
VUCELIĆ MICA 834
VUCELIĆ MILANKO 98
VUCELIĆ MILE 66, 67, 448, 780
VUCELIĆ MILE GAJAN 240
VUCELIĆ MILE VIŠER 100
VUCELIĆ MILICA 527, 528, 529
VUCELIĆ MILICA GAJANOVA 717
VUCELIĆ MILE MILICA 722
VUCELIĆ SIME MILICA 724
VUCELIĆ MILKA 474, 652, 653,
VUCELIĆ MILOŠ 96
VUCELIĆ JOSE MILOVAN 724
VUCELIĆ NIKOLA 480, 482, 508, 513, 637
VUCELIĆ NIKOLA DAJANOV 797
VUCELIĆ NIKOLA KAPELAN 97, 308, 394
VUCELIĆ NIKOLE NIKOLA 722
VUCELIĆ NIKOLA NINA 383
VUCELIĆ NIKOLA PEKOV 834
VUCELIĆ NIKOLA SIMIN 308
VUCELIĆ PERO 533, 652, 653
VUCELIĆ PETAR 65, 66, 67
VUCELIĆ PETAR MRGIĆ 66
VUCELIĆ RACO 481, 513
VUCELIĆ RACO POŽAR 277, 280, 296, 331, 461, 841
VUCELIĆ RADE 288, 387, 394, 501
VUCELIĆ RADE ANKIN 383
VUCELIĆ RADE GAJANOV 479
VUCELIĆ NIKOLE RADE 722
VUCELIĆ RADE VIŠER 288, 386, 394, 490
VUCELIĆ RADIVOJ 834
VUCELIĆ DANE RADIVOJ 724
VUCELIĆ RADOVAN 77
VUCELIĆ SAVA 96, 723
VUCELIĆ SAVA POŽARSKA 393, 394
VUCELIĆ SAVKA MILANOVA 528
VUCELIĆ SIMA 66, 67, 80, 98
VUCELIĆ VASILIJA SIMA 724
VUCELIĆ SIMICA 724
VUCELIĆ SIMO 309, 448
VUCELIĆ ILIJE SIMO 724
VUCELIĆ NIKOLE ŠIMO 308, 722
VUCELIĆ SIMO POŽAR 119, 376
VUCELIĆ SMILJA KAPELANOVA 548
VUCELIĆ STANA 722
VUCELIĆ STOJA 722
VUCELIĆ RACE STOJA 722
VUCELIĆ VAJICA PEKOV 73, 275, 276, 277, 281, 307, 309, 834, 835, 836, 837, 838
VUCELIĆ NIKOLE VAJO VOJO GAJANOV 112
VUCELIĆ VIĆO GNJATIĆ 97
VUCELIĆ VLADO ĆOKULA 309
VUCELIĆ ZORKA 528
VUČELIĆ ŽELJKO 919
VUČINIĆ MILOVAN 80
VUKAJLIJA ĐURO 859
VUKAJLIJA MILAN 565
VUJAŠKOVIĆ NIKOLA 82, 98, 113, 129
VUJĆIĆ ANKA 552
VUJČIĆ LJUBO 385
VUJĆIĆ MILICA 385, 557
VUJNOVIĆ ĐURO 309, 828
VUJNOVIĆ MUNJAS MARTA 724
VUJNOVIĆ MILAN 395, 588, 612
VUJNOVIĆ PETAR 638
VUJNOVIĆ RADE 625, 626
VUJNOVIĆ VAJO 638
VUJNOVIĆ VLADO 638
VUKELIĆ DUŠAN 632
VUKELIĆ ĐURO 2
VUKELIĆ JOVAN 60, 62, 63, 66, 67, 78, 79
VUKELIĆ MARKO 77
VUKELJA MILE 457
VUKMANIĆ JOSIP 667
VUKOBRATOVIĆ LIKIĆ VECO 686
VUKOSALIĆ CVITAN 26
VUKOSALIĆ TODOR 26
VULETIĆ 570
WINSKY ALFONS 576

ZAJC JURAJ 310, 638
ZATEZALO ANA 723, 842
ZATEZALO ANKICA LALINA 528
ZATEZALO ANKICA MILOŠA RADANKINA 533
ZATEZALO BOJA NEVINA 548
ZATEZALO RADE B020 723
ZATEZALO DANICA KOŽAREVA 241, 264, 278, 483, 484, 487, 544, 548, 674
ZATEZALO DANICA ŠORGINA 528
ZATEZALO DARKO 910
ZATEZALO NIKOLE DRAGA 723
ZATEZALO DRAGAN MACAN 433
ZATEZALO DRAGAN NIKOLIN 309
ZATEZALO DRAGICA 528
ZATEZALO DUŠAN BULEK 309, 315, 317, 321, 323, 616
ZATEZALO DUŠAN VRBINA 309, 616
ZATEZALO ĐOKO 66
ZATEZALO ĐOKO MRKA 97, 210
ZATEZALO DUKA 2, 518, 526, 527, 528
ZATEZALO ĐURO 67
ZATEZALO ĐURO GANGALO 491, 492
ZATEZALO ĐURO JUD 262, 273, 277, 278, 280, 295, 296, 330, 331, 386, 451, 457, 458, 461, 543, 633, 679, 670, 770, 796, 838, 389, 840, 841, 853
ZATEZALO ĐURO JUKAN 308, 320
ZATEZALO ĐURO KOŽAR 264
ZATEZALO M. ĐURO 2, 297
dr ZATEZALO ĐURO 2, 8, 11, 65, 66, 247, 332, 447, 467, 642, 783, 833, 841
ZATEZALO ĐURO MILADINOV 428, 525, 526, 527, 616, 619, 638, 689, 735, 801, 817, 859
ZATEZALO ĐURO PANTIN MRAVIĆ 100
ZATEZALO RACE ĐURO 723
ZATEZALO ĐURO ŠAJIN 849
ZATEZALO ĐURO ŠKERIĆ 525, 526, 527
ZATEZALO GNJATIJA 528
ZATEZALO ĐURE JELENA 723
ZATEZALO JOVO SORGA 458
ZATEZALO LJUBA SAJIN 849
ZATEZALO MILE LJUBICA 723
ZATEZALO MANE BJELINA 565
ZATEZALO PETRA MANDA 723
ZATEZALO MARA 723
ZATEZALO SAVE MARA 722
ZATEZALO MARICA 852
ZATEZALO MARICA JUDOVA 479, 528
ZATEZALO VUCELIĆ MARICA 722
ZATEZALO MARKO ŠKERIĆ 65, 66, 67
ZATEZALO MARTA 41, 322, 722
ZATEZALO MARTA COJLINA 853
ZATEZALO MARTA ĐURI NA 723
ZATEZALO MARTA JUKINA 718
ZATEZALO MARTA MACANOVA 548, 640, 669, 707
ZATEZALO MARTA MICINA 548
ZATEZALO MARTA SAJIN 849, 850, 852
ZATEZALO MICA MRKA 97, 468
ZATEZALO MICO 919
ZATEZALO MICO BULEKOV 382
ZATEZALO MICO TODANOV 301, 309
ZATEZALO MIHAJLO 66, 67
ZATEZALO MARKA MIHAJLO 723
ZATEZALO MIKICA COJLINA 853
ZATEZALO MILA SAJIN 849
ZATEZALO MILADIN 513, 642
ZATEZALO STOJ ANA MILADIN 111
ZATEZALO MILAN KOŽAROV 528
ZATEZALO MILAN LALE 100
ZATEZALO MILAN MACAN 308, 309, 311, 416, 428, 639, 701, 707
ZATEZALO MILAN RADIN 309
ZATEZALO MILANKO 448, 514, 528, 842
ZATEZALO MILE 514
ZATEZALO MILE ARAMBAŠA 508
ZATEZALO ĐOKE MILE 210
ZATEZALO MILE MARKAN 268
ZATEZALO RADE MILE 723
ZATEZALO SIME MILE 111
ZATEZALO STEVE MILE 112, 457
ZATEZALO MILE STEVIĆEV 273, 274
ZATEZALO MILE SIMAC 306, 322
ZATEZALO MILETA BLEJIN 96, 179, 263, 275, 308, 459, 466, 636, 643, 694
ZATEZALO MILICA 80, 100, 723, 801
ZATEZALO MILICA MACANOVA 527, 528, 533
ZATEZALO NIKOLE MILICA 723
ZATEZALO RADE MILICA 723
ZATEZALO STEVANA MILICA 723
ZATEZALO MILIC 66, 100

ZATEZALO MIHAJLA MILIĆ LALE 100
ZATEZALO MILKA 642
ZATEZALO MILKA KOŽAROVA 528
ZATEZALO S. MILOJKO MICA 97
ZATEZALO MILOŠ 916
ZATEZALO MIHAJLA MILOŠ 723
ZATEZALO MILOŠ ŠKERIĆ 715
ZATEZALO MILOVAN 40
ZATEZALO PETRA MILUTIN 662
ZATEZALO NEDELJKO 919
ZATEZALO MILANKA NEDELJKO 112, 419, 421, 422, 524, 526, 527, 528, 625, 816, 842, 843, 845, 846, 848
ZATEZALO MILE NEĐELJKA 723
ZATEZALO NIKOLA ARAMBAŠA 308 309
ZATEZALO NENA 642
ZATEZALO NIKOLA 52, 53, 56, 66, 67, 76, 77, 452, 466, 492, 565, 567
ZATEZALO NIKOLA JUKIN COJLE 383 853
ZATEZALO D. NIKOLA LOJZA 97
ZATEZALO MILE NIKOLA 723
ZATEZALO NIKOLA MRAVIĆ 210
ZATEZALO NIKOLE NIKOLA 722
ZATEZALO RACE NIKOLA 723
ZATEZALO NIKOLA SAJA 97, 849, orn oci oci
ZATEZALO V. NIKOLA VRBINA 97
ZATEZALO PERO 210, 457, 461, 534
ZATEZALO PERO ARAMBAŠA 301, 522, 533, 534
ZATEZALO PERO BLEJA 308
ZATEZALO PERO MRAVIĆ 458
ZATEZALO PERO MRKA 456, 458, 468,469
ZATEZALO NIKOLE PERO ŠKERIĆ 273, 277, 280, 296 , 331, 841
ZATEZALO PETAR 59, 60, 65, 66, 67, 81, 457, 853
ZATEZALO PETAR JUKIN 131, 268, 506
ZATEZALO MILETE PETAR 263, 275
ZATEZALO TODORA PETAR 111
ZATEZALO RACO ŠUŠA 509
ZATEZALO RADE 40, 59, 210, 329, 480, 716, 801
ZATEZALO RADE GNJATIN 279, 854
ZATEZALO RADE KOŽAR 308
ZATEZALO RADE MACAN 640, 669
ZATEZALO RADE RADAN 97
ZATEZALO RADE RADE 723
ZATEZALO RADE RAJKANOV 97
ZATEZALO RADE SAJIN 849, 850, 851, 852
ZATEZALO SAVA 528, 723
ZATEZALO SAVA BULEKOVA 548
ZATEZALO ĐOKE SAVA 723
ZATEZALO MILE SAVA 723
ZATEZALO MIRIĆ SAVA 241
ZATEZALO SAVA MRKINA 288
ZATEZALO NIKOLE SAVA 722
ZATEZALO RADE SAVA 723
ZATEZALO SAVA SAJINOVA 59, 60, 61, 62, 65, 66, 67, 849
ZATEZALO SIMA 210
ZATEZALO MIKAŠINOVIĆ SIMA 210
ZATEZALO SIMICA COJLINA 853
ZATEZALO SIMICA JUDOVA 548
ZATEZALO SIMICA SAJINOVA 849
ZATEZALO SIMO 61, 62, 63 , 66, 178, 448, 474
ZATEZALO SIMO COJLE 262, 268, 277, 279, 303, 307, 309, 313, 323, 616, 617, 618, 619, 649, 650, 683, 684, 685, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861
ZATEZALO SIMO ĆUTAN 97
ZATEZALO SIMO BULEK 89, 97, 708
ZATEZALO SIMO MRKA 83, 210, 453, 466, 468, 691, 694
ZATEZALO SIMO NIKOLIN 308
ZATEZALO SIMO SAJIN 277, 278, 293, 849, 850, 851, 852
ZATEZALO SIMO ŠKERIĆ 2, 262, 265, 268, 273, 274, 275, 276, 277, 281, 294, 302, 307, 309, 314, 316, 323, 324, 327, 330, 331, 456, 461, 518, 616, 619, 635, 854, 855, 856
ZATEZALO SIMO ŠORGA 264, 382, 458
ZATEZALO VASILJA SIMO 723
ZATEZALO SMILJA 716, 723
ZATEZALO ĐURE SMILJA 723
ZATEZALO RAFAJLA SMILJA 724
ZATEZALO RACE SMILJA 721
ZATEZALO ŠMILJA VAJINA 479, 548
ZATEZALO STAKA SAJINOVA 100, 849, 880
ZATEZALO STE VAN 66, 81, 457, 880
ZATEZALO STEVO 716
ZATEZALO MILANKA STEVO 423
ZATEZALO STEVO ŠTEVIĆ 240, 457
ZATEZALO STEVO ŠKERIĆ 528, 880
ZATEZALO VASILJA STOJAN STOLE 97, 99, 838
ZATEZALO STOLE DOLJEVAŠ 309
ZATEZALO TODE 83
ZATEZALO TODE KOŽAR 382, 450, 458
ZATEZALO TODE ŠORGA 281, 307, 308, 432

ZATEZALO TODOR 47, 49, 51, 52, 59, 60, 66, 77, 98, 177, 179
ZATEZALO M. TODOR TODAN 97
ZATEZALO TODOR MRKA 179
ZATEZALO VAJO 528, 529, 642
ZATEZALO VAJO MILKANOV 529
ZATEZALO VELJKO 112, 307, 309, 440, 842, 843, 845, 846, 847, 848
ZATEZALO VLADO MACAN 263, 309, 323, 570, 576, 616, 766
ZATEZALO ZORKA 853
ZATEZALO PETRA ZORKA 722
ZATEZALO ŽELJKA 919
ZECEVIC VLADO 669, 674, 696
ZFTTT 592 594
ZINAJIĆ PETAR PEPA 570
ZIRIĆ TODE 277
ZLATAR ĐURO 284, 765 828
ZLATAR MARKO 310, 467, 565
ZLATIĆ SAVO MICO 465, 604 607 693, 784, 789
ZRINJSKI NIKOLA 18, 23

Ž

ŽAGAR BOGDAN 129, 130
ŽANIĆ MILOVAN 449
ŽILIĆ ŽIVKO 456, 515
ŽIŽA NOVAK 270, 282
ŽOFR 91
ŽUNAC JOSIP 459
ZUPČIĆ JURE 365

Kazalo geografskih pojmova

A

ABEZ 385
ADLEŠIĆI 504, 643, 712, 743
ALAROVA LUKA 708
AMERIKA 42, 43, 44, 60, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 100, 117, 207, 433 , 473, 497, 541, 763 , 765, 830
ARHANGELSK 91
AUGUŠTINOVAC 667, 798
AUSTRIJA 12, 13, 16, 17, 19. 23, 24, 33, 34, 38, 46, 54, 83, 89, 151, 364, 880
AUSTRO-UGARSKA 55, 83
AUSTRO.-UGARSKA CAREVINA 97
AUSTRO-UGARSKA MONARHIJA 12, 54, 98, 126, 129

B

BABIĆI 878
BABIN POTOK 577, 615
BAČKA 112, 538, 837
BAČKA KULA 111
BAČKA TOPOLA 96
BAČKO GRADIŠTE 112
BAČUGA 857, 858, 859
BAKAR 59, 60, 63, 183
BALKAN 91
BALKANSKI POLUOTOK 12, 134, 172
BANAT 96, 111, 763
BANIJA, 20, 23 , 44 , 45, 194 , 239, 242, 257, 259, 273, 280, 321, 330, 368, 379, 383, 433, 453, 460, 462, 465. 478, 479, 4 82, 484, 486, 529, 593, 607, 634, 636, 695, 719, 720, 757, 758, 773, 816, 829, 830, 832, 841, 857, 859,
BANOVA STRANA 384
BANOVINA HRVATSKA 101, 104
BANSKA KRAJTNA 20. 45, 47
BANSKA SELNICA 603
BANSKI GRABOVAC 779
BANSKI KOVAČEVAC 591
BANJSKO SELO 667
BARANJA 96
BARI 700
BARICI 74, 85
BARILOVIĆI 20, 133, 318, 329, 493, 603, 618, 655, 656, 687, 773, 826, 856
BARILOVIĆKA KAPETANIJA 32
BARLOVIĆI 72, 297
BARTOLOVIC SELO 71, 85
BARTOLOVICI 11, 71, 75, 81, 82, 83. 107, 122, 386, 387, 403, 454, 465, 487, 491, 492, 501, 502, 507, 521, 528, 567, 638, 866, 888
BASARE 324
BAŤALJENICE 684
BEČ 11, 13, 17, 23, 33, 36. 55, 88
BELA KRAJINA 133. 152. 230, 2*9, 255, 256, 306, 368, 395, 398, 426, 495, 636, 712, 735
BELAJ 12
BELAVIC SELO 320
BELAVIĆI 301, 618, 650, 668, 856
BELGIJA 473
BELI POTOK 773
BEOGRAD 9, 17, 20. 88. 91, 94, 96, 102, 105, 110, 111,112,126,127, 128, 129, 165, 213, 273,288,375,385, 415. 434, 460, 461, 503,632,634,641, 755, 762, 770, 774, 802,804 ,806 .807, 817, 821, 837, 843, 846,
BERLIN 776
BIHAĆ 13, 350, 523, 615, 683, 797, 798, 837
BIHAĆKA KRAJINA 636
BILJEG 843
BISTRICA (Bistra-riieka) 133. 135. 136, 188, 189, 196,208,209,295. 365, 381, 466, 470, 492,517,736,802, 821, 881
BITORAJ (šuma) 593
BIZERTA 94, 95
BJELOVAR, 110, 721
BJELJINE 821
BLAGAJ 532, 782
BLINJSKI KUT 641
BOGOVCI 504

BOJANCI 19, 640, 713
BOJANIĆI 118, 291, 400, 426, 587, 872
BOKA 149, 180
BORLIN 603, 606
BORONGAJ 718, 780
BOSANCI 640 , 643 , 709, 738
BOSANSKA KRAJINA 15, 406, 719, 720, 721
BOSANSKA POSAVINA 821
BOSILJEVO 13, 18, 19 , 25 , 28 , 31, 32, 56, 64, 67, 101, 124, 132, 195, 204, 255, 256, 258, 260,272, 274, 277, 290,293, 297, 299, 302,304, 305, 316, 325,326, 334, 336, 345,364, 367, 387, 395,402, 402 , 405 , 408,413, 414, 416, 417, 418, 419, 420, 421,422, 423, 425, 427,430, 438, 439, 442,454, 470, 471, 495,496, 497, 498, 504,521, 526, 558, 559,562, 570, 574, 575,603, 605, 614, 630,633, 636, 639, 640,643, 644, 652, 656,657, 658, 661, 662,666, 667, 670, 671,672, 673, 674, 679,684, 691, 692, 697,698, 701, 705, 706,707, 708, 709, 714,730, 750, 760, 766,772, 783, 790, 791,797, 798, 829. 843,854, 855, 939
BOSNA 12, 15, 16, 22. 24, 30, 69, 96, 152, 185, 194,206, 483, 484, 495,525, 534, 615, 643,705, 707, 757, 758,816, 865, 867, 869,870
BOSNA I HERCEGOVINA 88, 132, 134, 171, 239, 360, 529
BRAČ 170, 628
BRATINA 829
BRATISLAVA 11
1 SR
BRDARTCA 11, 75. 82, 86, 410, 486, 489, 493, 888, 916
RRDO 785
BRĐANI 400, 426, 533, 872
BREZOVAC 324
BRF.2TCE 741, 743
BRGLJICI 741, 745
BRTBTR 531
BRINJE 265, 432
BRINJSKA KAPETANIJA 32
BRNJEUŠKA 829
BROD NA KUPI 700, 835
BROD MORAVICE 700, 876
BROD NA SAVI 111
BRUCK NA MURI 13, 14
BUBNJARCI 640, 709, 711
BUČICA 591
BUDAČKI 13, 20, 657, 808, 825
BUDIMPEŠTA 11, 90
BUKOVAČA (šuma) 253, 255, 280, 296, 331, 467, 486, 692, 795
BUKOVAČICA 839
BUKOVINA 89
BUKOVLJE 618
BULIĆI 75, 87, 467
BUNAR (šuma) 295, 330
BUNJEVCI 788
BUŠIĆI 240, 741, 868, 878
BUŠICI 75, 86
BUZET 170, 171
BUŽIM 13

C

CARI 401, 536
CAZIN 13, 846, 848
CAZINSKA KRAJINA 379, 526, 636, 797, 845, 846, 857
CEJLON 806
CENTAR 741, 866, 868
CERIK 493
CEROV VRŠAK 210
CETIN 12
CETINGRAD 344, 480, 792
CIJEPAC 492
CIVILNA HRVATSKA 14
CRIKVENICA 132, 588
CRKVINA 247, 251
CRNA GORA 69, 157, 460, 529
CRNI VRH 90, 100
CVIJANOVIĆ BRDO 392, 402, 480, 565

Č

ČABAR 700
ČAČAK 112
ČATRNJA 136, 312
ČAVRAKOVE DRAGE 486, 491
ČAZMA 13, 14, 151
ČEHOSLOVAČKA 806
ČEMERNICA 699
ČEŠKA 16
ČOKOLKA 367
ČONOPLJA 111
ČRNOMELJ 369, 504, 735
ČRNOMERAC 608
ČUVIDINKA (gradina) 246, 247

D

DABAR 615
DALMACIJA 12, 22, 34, 149, 170, 181, 207, 231, 232, 234, 243, 249, 348, 350, 360, 473, 632, 655, 683, 706, 729, 816, 817
DALMATINSKA ZAGORA 197, 239
DALJ 850
DANSKA 806

DEBELA DUBRAVA (šuma) 361, 363, 363
DEBELA KOSA 488, 505, 831
DEGOJ 591
DELNICE 504, 592, 594, 638, 818, 835
DESINEC 791
DEŽELIČEV PRILAZ (ul.) 609
DIMIĆI 71, 84,490, 864
DIVIĆI 75, 76,549, 741, 878, 925
DOBRA 13, 25,30, 31, 106, 133, 135, 136, 191,195 ,209,241,245 ,249,251, 252, 254,255,257, 258,260, 289,316, 317, 321,325,327, 352,353, 356,365, 369, 390,395,411, 430,466, 470,473, 479, 486,495,512, 564,619, 638,640, 643, 644,650,662, 675,698, 700,706, 708, 709,726,727, 728,735, 736,739, 854, 920
DOBRANSKI KOLIĆI 82
DOBRANSKI ŠPEHARI 82
DOBRUDŽ 91, 93
DOL 393
DOLENJSKA 636
DOLOVI 494, 627, 739
DONJA KRANJSKA 13
DONJA KUPČINA 591, 596, 646
DONJA MAŠVINA 324
DONJA PERJASICA 479. 698
DONJE DUBRAVE 7, 11, 34, 58, 63, 65, 68, 71, 72, 74, 81, 82, 84, 94, 95, 98, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 109, 110, 111, 112,113,1'14,118,119,,120, 121, 122, 123,126,128,129, 132,135, 136, 137, 138,139,149,152, 153,154, 173, 177, 182,183,189,190, 191,194, 195, 197, 202,207,210,221, 222,223, 225, 226, 228,229,230,232, 233,234, 235, 236, 237,238,241,247, 253,259, 262, 265, 266,268,273,275, 276,279, 281, 285, 286,288,292,299, 300,302, 308, 312, 313,319,323,326, 328,329, 330, 332, 335,336,337,338, 339,341, 343, 345, 346,347,348,349, 350,351, 354, 357, 358,359,360,361, 362,363, 364, 365, 366,367,369,370, 372,373, 374, 376, 377,378,380,381, 382,384, 385, 386, 393,394,400,401, 403,406, 410, 411, 416,422,425,426, 430,433, 434, 435, 440,441,445,446, 448,450, 452, 453, 459,462,466,469, 471,472, 473, 477, 479,480,483,484, 485,486, 487, 491, 494,495,501,507, 513,515, 526, 527, 528,529,530,531, 533,534, 535, 536, 537,542,544,554, 558,563, 564, 565, 566,567,572,573, 574,578, 579, 580, 581,582,583,584, 585,587, 588, 590, 596,597,598,599, 600,601, 602, 603, 605,606,607,608, 609,610, 612, 613, 614,616,619, 620, 621,622, 624, 628, 629,630,631, 633, 634,635, 636, 637, 640,641,646, 643, 648,649, 650, 654, 657,658 ,660,662, 663,666, 667, 669, 670,671,673, 677, 678,679, 680, 683, 686,687,689, 691, 693,694, 696, 697, 698,699,700, 702, 703,717, 725, 726, 729,730,732, 734, 735,736, 738, 751, 759,760,761, 763, 764,766, 767, 768 , 769,770, 795, 800,807 ,810, 811, 815, 816,822, 824, 835,836,838, 855, 857, 862,863, 864, 866,868,871, 872, 876, 880,882, 884, 914,916,917, 918, 919, 920,923, 933, 934,935 ,936, 937, 940, 948,949,950, 951, 952,953, 954, 955, 967,968,972, 973, 974,976, 977, 978, 979,987,989, 990
DONJE POKUPLJE 791
DONJI LALIĆI 75
DONJI LAPAČ 593, 683, 837
DONJI MIKAŠINOVIĆI 552, 553, 555, 558, 559
DONJI POLOJ 532
DONJI RADOČAJI 685
DONJI SKRAD 344, 856
DONJI VUKOJEVCI 791, 792
DONJI ZATEZALI 11, 71, 72, 74, 81, 82, 83, 84, 118, 195, 247, 251, 279, 280, 279, 309, 358,359,360,362, 363,426, 453, 462, 469,470,471,479, 481,490, 491, 521, 527,528,529,533, 543,544, 548, 549, 552,553,559,560, 612,613, 640, 643 , 666,668,669,670,672 ,676, 684, 685 , 692,696,699,703 , 708,853, 855, 864, 866,872,876,884,916
DORAG 19
DRAGA 358
DRAGANIĆ ŠUMA 605
DRAVA 14, 18, 793
DRAVSKA BANOVINA 83
DRENAK 104, 488
DRENOVAČA 773, 837
DRENOVICA (šuma) 593
DREŽNICA 19, 79, 197,383, 388,449, 451, 493, 501,503,576,577, 592,594, 605, 606, 615,633,634,638, 698,763
DREŽNIK 242,787
DRIJENAK 137, 264
DRINA 449
DRVAR 527, 816, 845
DRŽAVA SHS 97, 129
DUBICA 76, 798
DUBOVAC 597
DUBRAVA (kraj Zagreba) 111
DUBRAVE 11, 12, 16, 18, 19, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 32, 34, 36, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 56, 59, 63, 64, 65, 67, 69,

70, 71, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 87, 89, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 124, 126, 128, 130,131,132, 133, 251,252,253, 254, 255,257,258, 259, 260,261,262, 263, 265,266,268, 269, 270,271,272, 274, 275,276,277, 278, 279,281,282, 283, 284,286,288, 289, 290,292,293, 294, 295,297,298, 299, 301,302,304, 305, 306,307,310, 311, 312,314,316, 317, 321,325,326, 327, 328,329,332, 333, 334,335,336, 337, 338,339,341, 342, 343,345,348, 349, 350,351,352, 354, 355,356,358, 359, 360,361,362, 364, 367,368,369, 370, 371,372,373, 374, 375,377,378, 379, 380,381,382, 383, 384,385,386, 387, 388,380,390, 391, 392,394,395, 396, 397,398,399, 400, 401,402,403, 404, 405,406,407, 408, 409,410,411, 412, 413,414,415, 416, 417,418,419, 420, 421,422,423, 424, 425,426,427, 428, 429,430,431, 432, 433,434,435, 436, 438,439,440, 441, 442 ,443,444,445, 446,447,448, 449, 450,451,452, 453, 454,456,458, 459, 461,462,463, 465 ,466 ,469,470, 471, 472,473,474, 476, 477,478,479, 480, 482,483,484, 485, 486,487,491, 493, 494,495,496, 497, 498,499,500, 501, 502,503,504, 505, 506,507,510, 511, 512,513,514, 515, 516,518,519, 520, 521,522,523 ,524, 526,527 ,529, 531, 532,534,537, 538, 539,540,543, 544, 545,546,547, 552, 553,555,556, 557, 559,560,561, 562, 563,564,565, 566, 567,568,569, 570, 571,572 ,573, 574, 575,576,577, 578, 579,589,590, 593, 599,604,605, 613, 615,616,617, 618, 619,624,626, 627, 628,629,630, 632, 633 ,634,635,636, 637,639,640, 641, 642 ,643 ,644,645 ,646,647,648, 650, 652,657,658, 659, 661,662,663, 665, 666,667,668, 669, 670,671,673, 674, 675,676 ,679,680, 681,682,683, 684, 686,687,688, 689, 690,691,692, 693, 694,695,696, 697, 698,699,700, 717, 718,719,721, 722, 730,731,735, 738, 740,765,768, 771, 775,778,782, 783, 790,796,797, 811, 816,817,818, 819, 820,823,824, 828, 829,830,834, 835, 837,840,841, 843, 845,852,853, 855, 857,859,860, 870, 876,877,881, 884, 885,886,888, 917, 919,921,924, 928, 929,935,937, 938, 939,940,941, 945, 946,949,953, 954, 955,956,958, 959, 963,965 ,966,967 ,968,969,970, 973, 974,975,976, 977, 978,979,980, 981, 984,985,986, 987, 989,990

DUBRAVSKA GLAVICA 75, 82
DUBRAVSKA PAROKIJA 29
DUBROVČANI 355
DUBROVNIK 134, 139
DUGA DRAGA 572, 678
DUGA RESA 108, 132, 133, 145, 152, 194, 203, 204,242, 255, 263, 285, 301, 304, 306, 318,320, 321, 326, 329, 344, 350, 355, 361,377, 382, 395, 425, 450, 454, 495, 507,564, 570, 571, 577, 580, 592, 598, 604,618, 647, 659, 660, 664, 665, 667, 668,709, 717, 718, 849, 850, 856, 922
DUGAVA 210
DUGI DOL 479
DUGAČKI GRM 179
DUNAV 20
DUNJAK 557
DUŽICA 791
DVOR (stražarnica) 28
DVOR 45
DVOR NA UNI 801

E

ENGLESKA 433, 497, 541, 553, 554
ERDELJ (Prikanci) 31
ERDELJI 277, 292, 328, 685, 863
EVROPA 12, 17, 237

F

FARA 260
FARENIĆ (izvor) 211
FARKAŠIĆ 683
FIDŽI 776
FRANCUSKA 20, 34, 91, 100, 472, 473
FRATROVCI 504
FRKAŠIĆ 683
FUŽINE 594, 697

G

GACKA DOLINA 20, 30, 413, 435, 441
GABRIČEVA ČETA 603
GAJINA PEĆINA 242
GALGE 271, 384, 457, 458, 508, 739, 880
GALICIJA 89, 90
GEJKOVAC 368
GENERALSKI STOL 19, 28, 29, 30, 36, 54, 56, 58, 59, 60, 62, 63, 67, 77, 80, 82, 83, 98, 101, 120, 122, 124, 126, 129, 132, 191, 195, 238, 255, 256, 272,

274, 279, 286, 290, 293, 297, 298, 300, 301, 302, 314,315, 325, 326, 334, 335, 336, 338, 341,343,344, 345,347,348, 349, 350, 351,352,354, 355,357,358, 359, 360, 361,362,364, 365,366,367, 369, 370, 371,373,376, 377,378,381, 382, 387, 395,398,402, 408,414,424, 425, 426, 427,430,432, 434,435,439, 450, 453, 454,469,471, 472,476,479, 485, 486, 487,489,490, 494,502,504, 506, 507, 508,512,523, 535,564,565, 566, 569, 570,571,572, 573,574,577, 582, 588, 589,601,617, 619,621,622, 627, 630, 631,636,638, 640,642,648, 650, 651, 656,659,660, 662,663 ,664, 665, 667, 668,669,670, 671,673,674, 675, 677, 678,679,681, 682,683,684, 685, 686, 688,692,696, 697,699,700, 701, 702, 703,706,709, 726,727,728, 730, 732, 733,734,736, 738,766,811, 814, 824, 839,854,855, 857,922,934, 939, 943, 945,947,949, 973
GEROVO 178, 325, 345, 346
GLADNO BRDO 309, 400, 553, 567, 874
GLAMOČ 18
GLAVICA 75, 85, 247, 394, 549, 554, 567 739
GLINA 628, 829, 830, 857
GLINA (rijeka) 249
GLOBORNICA 137, 195, 247, 250, 253, 289, 314, 325,344,345,346, 347,348, 354, 356, 358,359,360,361, 363,416, 512, 564, 567,617,619,623, 650,676, 702,703, 708, 729, 730, 736, 9222, 968
GLOBORNICKI MOST 293, 305, 314, 325, 326, 332,345,346,347, 348,349, 351, 354, 355,356,357,358, 359,360, 424, 425, 448,452,483,650, 668,669, 699, 716, 726,728,729,730, 731,732, 733, 734, 828,852,857
GMILJAK (dvor) 32
GNJATOVICI 71, 84
GNJILACA (šuma) 467, 593
GOJAK 11, 14, 58 ,70, 72, 74, 81, 82, 83, 86, 94, 95, 96, 107, 110, 111, 112, 132, 135, 136,137,138,146, 162,167, 168, 169, 176,182,195,196, 201,206, 207, 222, 223,224,225,226, 227,228, 229, 231, 232,236,238,240, 241,255, 274, 276, 280,285,286,287, 288,289, 293, 308, 309,315,316,317, 325,327, 345, 357, 364,365,381,383, 387,397, 401, 403, 406,411,412,450, 456,457, 462, 463, 466,470,481,482, 486,489, 490, 491, 493,501,507,508, 512,515, 516, 518, 521,527,528,531, 546,550, 554, 555, 556,557,558,560, 561,563, 578, 580, 629, 630, 631, 638,639,643, 667,692, 695, 696, 725, 726,736,802, 804, 820, 866, 874, 876, 881,884,886, 888, 916, 921, 933, 936, 937,938,941, 949, 951, 954, 955, 967, 972,975,978, 979, 984
GOJACKE DUBRAVE 365
GOLA 96
GOMIRJE 18, 19, 45, 46, 48, 53, 54, 56, 101, 132, 269, 277, 383,397,398, 403, 406, 412, 413, 416, 424,445,487, 501, 510, 632, 634, 666, 667,726,864, 928, 929
GORA, 45, 829
GORICA 34
GORJANCI 504
GORNJA DOBRA 20
GORNJA DUBRAVA (šuma) 593
GORNJA HRVATSKA 18
GORNJA KRAJINA 32, 55
GORNJA MAŠVINA 324
GORNJA SLAVONIJA 18
GORNJE DUBRAVE 7, 8, 9, 11, 36, 38, 42, 43,44, 46, 47, 48, 53, 54,56, 57, 58, 59,63, 65, 66, 67, 70, 71,72, 74, 75, 77,78, 80, 81, 82, 83, 84,85, 94, 95, 96,97, 98, 99,100, 101, 102, 103, 104, 107,109,110, 111, 112,113, 114, 115, 116,118,119, 120,121,122, 123, 126, 128,129,130, 131,132,135, 136, 137, 139,145,149, 151, 152,153, 155, 156, 162,170,171, 172,173,175, 177, 179, 182,183,186, 188, 189,191, 194, 195, 196,197,199, 201, 205,206, 207, 212, 214,221,222, 223,224,225, 226, 227, 228,229,231, 232, 233,234, 235, 237, 238,240,241, 242, 247,249, 251, 263, 268,269,273, 274,276,277, 278, 279, 280,282,283, 284,285,286, 288, 290, 293,295,297, 298,300,301, 302,309, 310,312,313, 319,321,325, 326,329, 330,332,333, 334,335,336, 337,338, 339,340,341, 342,343,345, 346,347, 348,350,351, 353,354,355, 357, 358, 362,363,364, 365,367,369, 370,372, 373,377,380, 382,383,385, 386, 387 , 389,393,394, 396,400 ,401, 403, 406, 410,411,412, 414,416,422, 424, 425, 430,440,442, 443,446,447, 448, 449, 450,451,452, 453,455,456, 457, 459, 460,461,462, 463,464,465, 466, 467, 469,470,471, 473,474,475, 477, 479, 480,482,483, 484,485,486, 487, 489, 491,492,493, 494,495,496, 498, 499, 501,502,503, 504,506,507, 508, 509, 511,512,513, 514,515,516, 518, 521, 522,523,527, 528,529,531, 532, 534, 535,544,545, 548,563,564,

565, 567,568,572, 578,582, 594,619,
621, 622 ,623 ,625,626,628, 630,631,
633,, 634,635,636, 637,639, 642,643,
645, 646,648,649, 650,653 , 660,661,
663, 664,665,674, 679,680, 683,684,
686, 687,688,689, 690,692, 697,698,
700, 702,708,715, 716,717, 720,722,
724, 726,727,728, 729,730, 733,734,
736, 739,751,755, 756,765, 766,770,
771, 774,775,779, 780,781, 782,786,
792, 793,795,796, 797,802, 804 ,816,
817, 818,819,820, 824,827, 828,830,
831, 834,836,838, 840,842, 843,848,
851, 853,857,862, 863,864, 865,866,
867, 868,869,871, 872,873, 874,875,
876, 878,879,880, 881,882, 883,884,
886, 888,914,916, 917,918, 919,920,
921, 922,923,924, 933,934, 950,952,
954, 974,976,978
GORN.E PRIMIŠLJE 786
GORNJI BRINJSKI KRAJ 615
GORNJI BUDACKI 484, 566, 567
GORNJI POLOJ 698
GORNJI RADOCAJ 685
GORNJI REBICI 558
GORNJI SKRAD 618, 856
GORNJI VAKUF 782
GORNJI VUCELICI 544, 557
GORNJI ZATEZALI 11, 71, 72, 74, 81, 82, 83, 84, 100, 118, 132, 136, 138, 177, 178, 189,195, 202,210, 221,222, 223, 225, 226,228, 229,230, 232,233, 234, 235, 236,237, 241,263, 278,279, 288, 308, 312,329, 341,366, 453,458, 462, 467, 481,483, 487,528, 533,544, 548, 552, 553,554, 561,563, 565,567, 670, 691, 692,694, 795,824, 864,872
GORNJI ZVECAJ 617
GORSKI KOTAR 14, 132, 135, 139, 152, 153, 172,173, 183,194, 196,204, 207, 225, 255,256, 257,258, 259,260, 271, 282, 297,299, 306,326, 368,385, 395, 398, 404,411, 413,416, 426,442, 443, 444, 445 ,452,460,467, 468,469, 470, 478, 479,485, 486,495, 497,498, 499, 502, 503,504, 509,510, 511,512, 513, 515, 524,529, 566,571, 575,576, 593, 594, 607,628, 629,632, 633 ,634, 635, 636, 638,639, 643,644, 645,647, 648, 684, 691,692, 695,696, 698,725, 726, 729, 740,772, 840,864, 870
GOSPIC 325, 457, 512, 796
GRABARAK 710, 739
GRABRK 30, 195, 292, 367, 415, 425, 454, 492, 603, 630, 640
GRAČAC 628
GRADINA 247
GRADISCE 151
GRAVISTE 118
GRAZ 11, 14, 17, 31, 32
GREDA 791, 829
GREĐANI 857
GRIC 711
GRIZANI 531
GRČKA 379
GRINVIC 255
GULIJAČA 593

H

HABRA 95
HABSBURŠKA MONARHIJA 83
HERCEGOVINA 197
HORVATI 646
HRASTOVICA 277, 303, 857, 858, 859, 860
HRAŠĆE 790, 791
HRČIĆI (imanje) 32
HRELJIN 19, 197, 579, 608, 611, 640, 739
HRVATSKA 4, 7, 8, 9, 12,13,14,15, 16, 17, 18, 20, 22, 23, 33,34,44,45, 46, 47, 53, 54, 55, 56, 58,59,60,64, 70, 88, 97, 102, 125, 132, 133, 139, 151, 152,153, 155,172, 175,177, 181,194, 195,207, 228,230, 231,241, 242,246, 256,258, 259,269, 299,311, 316,321, 336, 360, 388,402, 404,433, 449,452, 456, 464, 465,484, 515,522, 527,563, 566,569, 590,592, 594,595, 600,606, 608,612, 615,628, 629,634, 637,640, 642,644, 657,682, 691,698 ,768,772, 782, 798, 813,830, 833,844, 845,865, 867, 869, 879,882, 883,919, 924,932, 961, 971, 983,987
HRVATSKA KRAJINA 11, 13, 14, 18, 32
HRVATSKE MORAVICE 641
HRVATSKI BLAGAJ 322, 323, 698
HRVATSKO PRIMORJE 16, 256, 348, 350, 360, 361,368, 373,379, 385,413, 469,478, 479,531, 576,579, 593,628, 633, 634, 636,640, 701,870
HRVATSKO ZAGORJE 53

I

ILICI 291
ILIRIJA 36
ILIRIKA 249
ILIRSKA BISTRICA 446
ILOVAC 798
INDIJA 806
INDIJA 111

IRIG 538
ISTRA 145, 171, 203, 232, 233, 234, 66«, 677
ITALIJA 20, 36, 89, 90, 92, 93, 94, 96, 100, 131, 183,246,256,303 , 304,316, 348, 349, 350,414,418,424, 428,449, 497, 595, 634,668,670,671, 676,679, 683, 686, 700,729,738
IVKOVIĆI 75, 86, 537, 549, 741, 868, 878

J

JABUKA 837
JABUKOVAC 45, 46
JADOVNO 451, 457, 458, 796, 876
JADRAN 430
JADRANSKA OBALA 683
JADRANSKO MORE 729
JADRČ 508, 752
TATPF
JAKOBOVIĆI 71, 84, 934, 935, 950, 952, 953, 974, 976
JAKOVIĆI 118, 230, 268, 308, 339, 400, 401, 462, 481, 489,490,530, 533,536, 613, 614, 662, 666,685,736, 760,864, 866, 872, 876, 916
JAMADOL 605
JAMARJE 324
JAMNIČKA KISELICA 591
JANJAC 28, 29, 30, 31
JANJANI 11, 71, 73, 74, 75, 81, 82, 84, 85, 118, 132, 137,138,149, 154,173, 195 , 230, 235,237,241,276, 288,290, 308, 309, 364, 365,401,453, 462,463, 481, 508, 516, 533,536,548, 549,550, 552, 554, 559, 587,685,703, 716,723, 736, 767, 819, 864,866,872,874
JANJAŠAC 179, 443, 636, 691, 693
JANJCA 19, 28, 30
JANJIN TUK 196, 209, 466
JASENAK 18, 19, 55, 383, 615, 634, 638, 643
JASENOVAC 275, 631, 719, 879
JASTREBARSKO 152, 259, 590, 592, 594, 595, 596, 600, 605, 610
JAŠKOVA GORA 711
JAŠKOVO 495
JAVORNIK 303
JELIN SLAP 708
JEZERANE 374, 434
JOKINO BRDO 118, 703, 704
JOSIPDOL 197, 249, 315, 383, 413, 414, 451, 571, 576, 645, 683, 684
JOSIPOVA CESTA 33
JOŠEVICA 45
JOŠIK 739
JOZEFINA (cesta) 36, 252
JUGOSLAVIJA 4, 7, 9, 83, 88, 92, 99, 102, 104, 124,125,126,127, 128,130, 131, 134, 135,136,152,165, 181,201, 214, 222, 233,234,239,242, 249,264, 273, 294, 310,311,350,356, 375,406, 407, 433, 442,446,447,448, 449,473, 519, 520, 529,532,538,539, 540,541, 543, 545, 546,549,563,571, 608,615, 621, 628, 632,634,636,647, 674,682, 770, 775, 776,779,790,793, 805,806, 808, 818, 827, 840, 846, 859, 862
JURJEVIĆI 75, 86, 549, 741, 868, 872, 876, 878
JURJEVSKI BROD 570
JUSIĆ GLAVICA 835
JUSIĆI 11, 73, 104, 274, 280, 309, 396, 400, 452, 463,481,548,550, 551,552, 555, 556, 557,558,559,560, 561,714, 723, 724, 834, 866, 874, 884

K

KAJANAC 711
KAJMAKČALAN 100
KALUĐERI 518, 522
KALUĐERSKI GAJ 854
KALUĐEROVIĆI 11, 73, 74, 85, 333, 874
KAMENICA 430, 578, 816
KAMENSKO 11, 30,75, 86, 94, 96,100, 104, 111, 112,276,309,383 ,448 ,463, 469, 475, 482,486,490,491, 492,493, 501, 549, 560,561,603,638, 643,868, 878, 888, 916
KAPELA 33, 248, 303, 356, 374, 615
KAPELSKO PODRUČJE 20
KAPTOL 720, 721
KARAPANDŽE 11, 73, 74, 85, 195, 521, 528, 724, 779, 866, 874
KARAPANDŽIĆI 560
KARATI 308, 400, 401, 490, 530, 536
KARLOVAC 7, 8, 9, 13, 14, 18, 20, 23, 28, 30, 32, 33, 34, 36, 37, 46, 56, 59, 63, 80, 101, 105, 106, 121, 122, 145, 151, 152,193,194, 203,239,241, 249, 255, 256,257,258, 259,261,268, 269, 271, 273,275,284, 286,289,293, 294 , 295, 297,298 ,302, 304 ,305 ,306, 312, 314, 320,321,323, 325,326,327, 328, 329, 330,332,339, 341,348,349, 350, 352, 354,355,356, 360,361,366, 367, 368, 373,374,375, 377,378,379, 380, 381, 382,383,384, 385,386,387, 388, 389, 390,391,392, 393,395,396,

398, 400, 402, 403,404,405,406,407, 411, 412, 413, 414,416,417,418,419, 420, 421, 422, 423,424,425,428,429, 430, 431, 432, 434,345,436,438,439, 440, 441, 442, 444,447,448,449,450, 451, 454, 459, 466,467,472,477,480, 484, 485, 495, 496,497,498,499,500, 501, 502, 512, 519,520,521,523,525. 527, 528, 534, 535,564566,570,571, 572, 573, 574, 575,576,577,580,581, 589, 590, 591, 592,593,594,595,596, 597, 598, 600, 601,603,604,605,606, 607, 608, 616, 619,626,628,629,630, 631, 632, 633, 634,636,637,639,640, 641, 642, 643, 645,646,647,648,651, 652, 656, 657, 658,663,664,665,668, 669, 670, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683,686,688,689,690, 691, 696, 699, 700,701,702,706,709, 710, 717, 719, 725,726,729,731,732, 733, 734, 735, 758,759,761,765,766, 767, 770, 774, 775,777,778,779,781, 782, 783, 785, 788,789,791,798,799, 808, 812, 813, 816,819,826,834,838, 830, 840, 843, 845,852,855,876,880, 922, 939, 940, 986

KARLOVAČKA KOTLINA 255
KARLOVAČKA KRAJINA 14, 34,
KARLOVAČKI GENERALAT 14, 15, 33, 38
KAROLINŠKA CESTA 82
KASUNICI 82
KATIĆI 82, 403, 487, 490, 491, 494, 640, 668, 690, 692, 736, 814
KESTENAK 270, 317, 651, 686, 687, 826
KESTENOVAC 557, 561
KIRINGARD 242, 247
KIRINSKO SJENIČARSKI KOTAR 464
KLADUŠA 848
KLAICEVA ULICA 609
KLASNIC 45
KLEČKA JAMA 458, 475, 880
KLEK 25, 133, 234, 271, 739
KLENAK 104, 149, 522, 637, 639
KLIPINO SELO 833
KLOKOČ 392, 480, 557, 561, 565
KLJUČ 28, 406, 557
KLJUČAR 833
KLJUČARICI 189, 223, 403, 487, 488, 489, 490, 690, 691
KOBILJAK 345, 367
KOLIĆ NJIVE 736
KOLUBARA 90
KOMARICA 276, 296, 410, 470, 475. 486, 490, 491, 492 , 493, 494, 638 , 643
KONČAREV KRAJ 628
KOPAONICA (vrelo) 137
KOPRIVNICA 96, 451, 457, 458, 516, 793, 800, 879
KORANA 11, 13, 19, 20, 28, 29, 241, 249, 287, 291, 322, 522, 531, 532, 557, 600, 618, 655, 656, 686, 687, 688, 698, 825, 856
KORANKSI BREG 20
KORANSKO SELO 565
KORDUN 12, 13, 14, 16, 20, 23, 44, 45, 138, 181, 194, 196, 204, 206, 239, 242, 248,249,255,256, 257, 258,259, 270, 271,273,276,280, 282, 288,288. 289, 292,297,299,301, 302, 303,304, 306, 307,311,312,316, 317, 320,321, 322, 323,325,326,329, 330, 332,336, 340, 341,342,344,352, 368, 369,372, 373, 375,378,379,383, 388, 395,396, 398, 400,401,403,404, 405, 406,407, 408, 410,411,412,415, 416, 421,426, 430, 431,432,433,434, 440, 453,458, 460, 461,462,463,465, 466, 468,469, 470, 476,477,478,479, 480, 482,483, 484, 486,490,495,497, 498, 501,502, 503, 504,505,506,512, 522, 523,524, 529, 531,532,534,539, 546, 547,549, 550, 553,560,562,563, 565, 566,567, 568, 570,571,574,575, 580, 584,590, 591, 592,593,595,596, 597, 598,600, 602, 606,607,611,615, 616, 619,623, 629, 631,632,633,634, 635, 636,640, 641, 642,634,644,645, 648, 649,650, 689, 690,691,692,693,694 , 695,696, 651, 652,653,654,657, 658,663 ,666, 670, 672,675,676,679, 685, 687,688, 697, 698,699,700,702, 706, 707,715, 719, 720,725,726,729, 735, 736,738, 740, 751,756,757,758, 769, 771,773, 780, 783,794,797,798 ,801, 808,809, 816, 820,823,824,825, 829, 831,832, 836, 840,841,845,846, 853, 854,855, 856, 857, 859, 860, 879
KORDUNSKI LUG 324
KORDUNSKI LJESKOVAC 324, 616, 657
KORENICA 19, 615, 683
KORUŠKA 13, 34, 230
KOSANOVIĆ OGULINSKI 74
KOSANOVIĆI 74
KOSJERSKO SELO 20
KOSMET 772
KOSOVO 12, 800
KOSTAJNICA 13, 667
KOŠARE 336, 341, 627, 683, 734
KOZAU VRH 355
KOZARA 259
KOZJAČA 304
KOTOVO BRDO 489, 490, 684

KRAGUJEVAC 111, 806
KRAJINA 12, 13, 14, 15, 16, 17, 20, 24, 31, 33, 34, 36 38, 40, 47
KRALJEVAC 110
KRALJEVCANI 45, 46, 858
KRALJEVINA HRVATSKA 81, 82, 83, 84,
KRALJEVINA HRVATSKE, SLAVONIJE I DALMACIJE 77
KRALJEVINA ITALIJA 632
KRALJEVINA JUGOSLAVIJA 129, 380, 539, 543, 547, 629
KRALJEVINA SLAVONIJA 81, 82, 83, 84
KRALJEVINA SRBIJA 93, 129
KRALJEVINA SHS 12, 102, 104, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130
KRALJEVO 762
KRAMARI 491
KRANJSKA 12, 13, 16, 18, 22, 25, 28, 34, , 56
KRAŠIĆ 341, 706, 790, 791, 828
KRAVARSKO 792, 813, 829
KRBAVA 12, 20, 23, 32
KRBAVSKO POLJE 12
KRČEVINA (gradina) 247, 250
KRCIĆI 210, 643
KREMEN 28
KRIŽEVCI 793
KRNJAK 484, 603, 636, 778
KRPEL 56, 255, 295, 300, 303, 313, 315, 325, 328, 330,342,345, 356,365, 367, 374, 457, 461,470,492 , 493 ,516, 518, 625, 626, 644,659,664, 684714, 715, 726
KRŠTINJA 20
KRŠIĆI 60, 71, 84, 308, 462 470, 481, 491, 533, 548, 549,552,553, 554,559, 560, 561, 613, 643,684,702, 703,872,
KROMARSKI MLIN 627
KRUGE 683
KRUPA 13
KUCAJ 255, 486, 494
KUKACA 303, 765, 824
KUKIĆI 11, 58, 65, 71, 72, 74, 84, 85, 139, 149, 151, 153,162,178, 182,189, 201, 222, 223, 224,225,227, 229,230, 231, 238, 241, 269,288,308, 366,369, 370, 400, 410, 462,467,481, 483,488, 489, 516, 528, 533,548,553, 554,558, 563, 567, 653, 662,822,824, 864,866, 872, 934 , 937 , 939,940,950, 952 ,968, 974, 976, 977, 978 , 979
KUNIĆ 303, 634, 789
KUPA 11, 13, 19, 20, 30, 32, 101, 241, 241, 242, 247, 249,255,257, 258,260, 289 , 297, 299, 304,305,306, 316,327, 368, 369, 390, 395,411,430, 495,511, 592, 600, 601,603,606,636, 640,643, 644, 646, 657,700,701,703,706 ,710, 711, 712, 726,735,738,739, 748,791
KUPČINA 600,799,829
KURJEVAC 291
KUSTOSIJA 608
KUSIĆI 75, 86, 104, 509, 549, 741, 748, 789, 868, 878
KUZMA 561

L

LADEŠIĆ DRAGA 605, 640, 711
LAJNIK 255
LALIĆ DOL 11, 73, 75, 104, 280, 293, 296, 331, 383,440,445, 463,467, 468, 470, 472, 475 ,479, 482,486,489, 490, 491, 492, 493,494,497, 501, 512, 521, 527, 528, 459,550,554, 560,638, 643, 650, 692, 695, 874, 917
LALIĆI 75, 86, 549, 741, 745, 747, 750
LALIĆI DOLNJI 86, 878
LAPAC 615
LASINJA 591, 646, 803
LASINJSKI SJENIČAK 597
LASINJSKO DUGO SELO 591
LAZAREVAC 806
LEŠĆE 19, 30, 133, 195, 197, 204, 304, 311, 367, 395, 425, 430, 574, 662, 688, 708, 854
LIČKA JESENICA 304, 322, 341, 683, 773
LIČKO KRBAVSKA ŽUPANIJA 38
LIČKO PETROVO SELO 763, 797,
LIKA 12, 18, 19, 20, 22, 23, 32, 44, 132, 133, 135,138,151, 176, 180, 181, 185, 194, 203,206,233, 239,244, 248, 257, 259, 265,273,321, 334, 339, 340, 348, 350, 383,404,406, 432,453, 460, 479, 482, 486,515,529, 575, 580, 593, 607, 615, 628, 634, 636, 683, 701, 757, 758, 790, 797, 816, 840, 857, 860, 870
LIPA 30, 191, 195, 197, 317, 662, 710
LIPJE 174, 338, 397, 492, 739
LIPNIK 640, 710, 711
LIPOV VRH 253
LIPOVAC 28, 29, 30, 324
LIPOŠĆAKI 71, 72, 75, 85, 521
LIPOVŠČAKI 11, 353, 491, 638, 643
LIŠAVA (šuma) 473, 474
LIŠČIJAK 739
LISTIĆA (rijeka) 197
LJ

LJUDEVIT JAN I 493

LOKVE 504, 741, 742
LONDON 712, 760
LOZNICA 806
LUDBREG 721
LUGANI 74, 85, 463, 467, 474, 479, 481, 485, 486,494,509,515, 521,528, 550, 557, 558,559,560,561, 634,638, 642, 874, 884
LUGARI 82
LUJZIJANSKA CESTA 56, 293 , 605, 744
LUKE 739
LUKOVDOL 504, 570
LUŽANJAK, 276, 300, 302, 303, 313, 314, 319, 410,620,621,622, 649,650, 654, 658, 660,692,699,702, 703,765, 766, 795, 855

LJ

LJESKOVAC 787
LJUBANOVICI 369, 370
LJUBLJANA 18, 775, 777, 817
LJUBOŠINA 493, 632 , 739
LJUPCA 324, 611, 634

M

MACVANSKA MITROVICA 538
MAĐARSKA 36, 46 47, 54, 59, 60, 64, 89, 134, 939, 961, 987
MAGAZINSKA CESTA 608
MAJA 45 , 829
MAKEDONIJA 772, 779
MAKISPORT 94
MALA KAPELA 241, 248, 251
MALA KOSA 556
MALI DEPO 95
MALI GRADAC 45
MALI JADRC 338, 397, 415
MALI KOZINAC 20
MALI MASNIK 536
MALI ZVORNIK 806
MALNIK 338, 397, 415, 454, 491, 492, 747
MALJUŽIĆI 75, 86
MARIA TROST 75, 80, 87
MARINDOL 19, 304, 640, 749 750
MARINKOVICI 559, 668, 811
MARKOVAC 137, 250, 253, 273
MARSEJ 128
MASNIK 28, 29, 253, 361, 362, 364, 365, 369, 371, 372, 374, 384,402, 443, 453, 460, 469, 470, 471, 473,479, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491,535, 536, 613, 614, 643, 663, 684, 685, 690, 691, 694, 696, 699, 700, 703 706 707, 736, 738
MAS VINA 787
MAVRACICI 791
MECENCANI 45
MEDARI 75, 86, 503
MEDICI 118, 332, 426, 479, 489, 533
MEĐIMURJE 133, 171, 265, 530
MEĐUVOĐE 118, 253, 273, 274, 279, 327, 483, 486, 489, 490, 692, 795
MEKINJAR 615
MEŠTROVICI U, 71, 72, 85, 362, 363, 638
METLIKA 12, 13, 28, 369, 504, 737, 743
METULUM 248
MICANOVO GUVNO 741
MIHOLJAC 96
MIŠCEVICI 11,
MIKAŠINOVIĆI 11, 71, 72, 73, 74, 81, 84, 85, 104, 230, 261, 288, 290, 308, 309, 333, 365, 366, 370, 385, 430, 453, 462, 463, 481, 483, 515, 517, 521, 528, 533, 548, 549, 550, 552, 553, 554, 555, 556, 558, 560, 561, 563, 567, 619, 621, 625, 678, 687, 692, 723, 770, 792, 824, 857, 864, 866, 872, 874
MILETIN MLIN 443, 459, 483, 693, 694
MILIN MLIN 314, 643, 703
MIRIC BRDO 701, 703
MIRIC SELO 11, 73, 74, 81, 467, 920
MIRICI 11, 71, 72, 73, 74, 82, 83, 84, 85, 118, 195, 230, 236, 247, 250, 300, 308, 322, 370, 371, 381, 426, 453, 462, 463, 470, 474, 479, 481, 485, 486, 509, 521, 528, 533, 548, 550, 552, 553, 554, 555, 558, 559, 560, 567, 588, 612, 613, 616, 638, 642, 643, 692, 706, 721, 724, 736, 800, 839, 855, 857, 864, 866, 872, 874, 884, 951
MIŠCEVICI 11, 72, 400, 724
MITROV 95
MJERNICA (šuma) 489
MLADENOVAC 112, 805, 806
MLINOGA 45
MOCILA 303, 322, 324, 615, 643, 788
MODRUŠ 13, 19, 30, 576, 592, 644
MODRUŠKA ŽUPANIJA 28, 30
MODRSKO RIJEČKA ŽUPANIJA 38, 42, 43, 55, 56, 59, 60, 63, 64, 84
MOHAC 12, 15
MORAVICE 19, 609, 610
MOSKVA 286, 415, 543
MOSTAVINA 368, 809
MOSTANJE 665

MRAVIĆI 666
MREŽNICA 19, 28, 29, 31, 101, 106, 133, 136, 137,177, 178,189,195,202, 241, 249, 251,253, 254,255,257,258, 259, 260, 263,264, 265,275,278,279, 281, 289, 297,299, 300,302,305,312, 313, 314, 316,317, 320,321,322,324, 325, 327, 328,329, 334,336,354,356, 361, 369, 371,372, 377,390,395,401, 402, 410, 425,427, 430,431,437,443, 458, 459, 466,467, 468,469,470,471, 472, 476, 483,486, 487,488,489,490, 491, 495, 505,512, 522,531,535,536, 545, 561, 564,567, 568,574,577,586, 596, 600, 601,602, 606,611,613,614, 618, 619, 631,634, 636,637,640,642, 643, 644, 650,651, 657,663,665,667, 668, 669, 677,682, 685,686,687,688, 689, 690, 691,692, 693,694,695,696, 697, 698, 699,700, 701,702,703,707, 710, 726, 735,738, 765,791,822,823, 825, 852, 856
MRKIN MLIN 458, 466, 488, 691
MRKOPALJ 19, 314, 876, 877
MRZLO POLJE 304, 320, 788
MUNJASI 12, 73, 75, 82, 87, 89, 107, 195, 255, 276,293, 309,397,402,410, 411, 463, 464,470, 479,482,491,492, 550, 554, 557,558, 560,866,874,888, 935, 936, 938,941, 952,953,954,955, 976, 977, 978, 979
MUNJAVA 577
MUSLINSKI POTOK 383, 424, 644

N

NEBUUSI 683, 837
NEGOTIN 111, 112
NEMČIĆEVA ULICA 597
NERETVA 272, 298, 311, 486, 782
NETRETIĆ 18, 297, 304, 395, 495 , 603, 697, 790, 791
NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA 486
NIGERIJA 776
NOTRANJSKI 133, 152
NOVA GRADIŠKA 449
NOVA KRŠLJA 324
NOVI 13, 19
NOVI SAD 286, 515, 538, 574
NOVI ZELAND 776, 777
NOVIGRAD 12, 13, 304, 316, 662
NOVSKA 762
NOVO MESTO 13, 735, 764, 798
NJ
NJEMAČKA 131, 269, 272, 472, 473, 484, 515, 520, 550, 630, 720, 721, 723, 724, 725, 776, 828, 873, 875, 879, 882, 883
NJUJORK 94, 776

O

OBOROVO 813
OBRENOVAC 806, 815
OBRUČ 345
ODESA 91
OGULIN 7, 8, 9, 13, 18, 19, 25, 28,36, 38, 40, 41, 42, 43, 48,49, 51, 52,53, 56, 57, 59, 60, 62, 63,64, 65, 66,67, 76, 77, 78, 80, 81, 83, 84, 96, 101,107, 109, 120, 126,127,128,129,132,134, 151, 181, 195,197,255,256,257,258, 259, 261, 264,267,269,271,272,273, 274, 275, 279,280,285,286,287,290, 291, 293, 295,297,300,301,303,304, 305, 306, 312,314,315,325,326,327, 328, 329, 332,335,336,338,339,340, 341, 342, 343,345,347,348,350,351, 352, 353, 354,355,356,357,360,361, 362, 364, 365,366,367,368,369,371, 373, 374, 375,377,382,383,384,385, 387, 388, 390,395,398,400,405,406, 414, 424, 425,426,430,441,442,443, 444, 445, 446, 448, 449,450, 451, 452, 453, 454, 456,457,458,459,460,461, 466, 470, 473,486,491,492,498,500, 501, 502, 507,508,510,511,512,513, 514, 515, 516,518,519,522,526,534, 535, 550, 563,564,566,570,571,572, 573, 574, 577,578,592,595,596,616, 617, 624, 628,630,631,632,633,636, 637, 638, 640,644,647,648,652,654, 655, 656, 657,658,661, 668,669,670, 676, 677, 678,680,681,682,683,684, 691, 696, 697,699,700,702,706,714, 722, 725, 726,727,731,732,733,734, 741, 744, 749,752,765,766,767,774, 787, 789, 790,793,796,798,800,808, 816, 818, 819,827,834,838,852,855, 864, 871, 873,875,876,879,883,884, 885, 914, 916,919,920,922,923,924, 928, 929, 936,938,939,940,941,942, 943, 944, 948,950,953,956,958,963, 965, 969, 972, 974, 977, 980, 986
OGULINSKA KAPETANIJA 13, 31, 32
OGULINSKA KOTLINA 255
OGULINSKA REGIMENTA 34
OGULINSKI HRELJIN 383, 632, 638, 725, 726

OGULINSKO BRDO 522, 725, 726
OGULINSKO PLAŠKA ZAVALA 244, 248
OKIĆ 646, 790, 791, 828
OKLJUK 210
OKRA (Hrušica) 249
OMEJAK 210
ORAHOVICA 64
OSIJEK 9, 46, 134, 338
OSOJNIK 122, 195, 276, 338, 397, 415, 492, 836
OSTROŽIN 603, 646
OSTARI JE 64, 67, 120, 197, 300, 301, 302, 315, 325, 326, 334, 336, 341, 342, 345, 346, 347, 350, 351, 352, 354, 356, 361, 362, 364, 366, 373, 374, 375, 378, 395, 400, 425, 456, 501, 515, 644, 661, 683, 697, 714, 734
OŠTARIJE RAVNICE 470
OTOK 210, 271, 292, 338, 397, 415, 487, 644, 714, 765, 880
OTOK NA DOBRI 76, 87
OTOK (Suglice) 25, 30, 47, 48, 51, 75, 78
OTOČAC 19, 30, 132, 248, 646
OTOČKA KAPETANIJA 32
OTOČKA REGIMENTA 34, 35, 36
OZALJ 18, 152, 194, 791

P

PAJIĆ BRDO 831
PALIŠTE 740
PANČEVO 112, 837
PANONIJA 243, 249
PANONSKA NIZIJA 132
PANJICI 74, 85, 548, 550
PAPICI 71, 84, 118, 230, 308, 339, 366, 401, 462, 533, 536, 552, 554, 703, 736, 807, 810, 864, 872
PARAĆIN 111, 112, 815
PARTIZANSKA DREŽNICA 8
PAŠTUŠA 45
PAVIĆI 508
PAVLOVICI 75, 86, 549, 872, 878
PEČKA 798
PEĆIGRAD 848
PEĆUH 32
PERIĆI 11, 73, 74, 82, 85, 189, 286, 287, 290, 309, 364, 400, 453, 481, 517, 521, 528, 548, 550, 553, 554, 625, 817, 819, 820, 827, 829, 866, 874
PERJASICA 101, 124, 132, 136, 195, 197, 263, 265, 270, 275, 276, 277, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 290, 291, 293, 294, 297, 298, 299, 307, 313, 317, 318, 320, 325, 326, 328, 329, 344, 357, 369, 371, 372, 377, 385, 392, 406, 407, 410, 430, 432, 456, 458, 466, 467, 468, 469, 470, 480, 483, 484, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 495, 497, 504, 505, 531, 545, 552, 556, 557, 558, 561, 562, 565, 566, 567, 568, 571, 584, 587, 593, 599, 600, 601, 602, 611, 613, 614, 615, 618, 619, 621, 631, 634, 635, 636, 637, 640, 641, 643, 644, 658, 663, 667, 679, 685, 686, 687, 689, 690, 691, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 700, 705, 735, 756, 765, 782, 786, 790, 811, 819, 825, 826 828, 836, 851
PERNA 565
PERNOVIĆI 210, 241, 261, 263, 264, 278, 544, 565, 653, 657, 662, 665, 666, 679, 795, 796, 824, 849
PERUŠIĆ 655
PEŠLICI 262, 549, 553, 634
PEŠTA 55
PETRINJA 76, 303, 791, 829, 857, 859
PETROVA GORA 241, 251, 276, 280, 288, 311, 467, 470, 590, 591, 593, 594, 595, 598, 599, 603, 604, 634, 643, 749, 760, 826, 831, 832, 833
PETROVA POLJANA 307, 616, 855
PETROVGRAD 111
PEZINO BRDO 118
PIJAVA 89
PIŠAROVINA 590, 591, 592 , 594 , 596, 598, 600, 601, 603, 605, 646, 799, 829
PIŠCITAK 29
PITTSBURG 94
PLANINA 481
PLAŠE 588
PLAŠKI 30, 34, 67, 104, 325, 326, 341, 373, 383, 398, 403, 451, 518, 561, 562, 576, 577, 633, 634, 645, 759, 788, 825, 933, 948, 972
PLAŠČANSKA DOLINA 8, 341, 373, 375, 397, 413, 415, 430, 432, 433, 434, 440, 484, 577, 636, 726, 797
PLAŠČANSKA KAPETANIJA 31
PLAVČA DRAGA 341, 646, 825
PLAVO JEZERO 739
PLEMENITAS 260
PLITVIČE 20, 683
PLITVIČKA JEZERA 379
PUEŠIVICA 248, 255, 735, 791, 828
POČIVALE 741, 742
PODLAPAČA 615
PODREBARJE 32
PODRUŽAC 739
PODUNAVLJE 12, 33, 242
POKUPLJE 13, 132, 368, 468, 497, 591, 592, 600, 601, 603, 606, 646, 667, 668, 735, 790, 791, 829
POKUPSKA BLATNICA 603

POKUPSKA LUKA 591
POKUPSKO 306, 591, 601, 606, 798
POLOJ 32, 286, 287, 291, 329, 523, 531, 553, 619, 825
POLOJSKE KOSE 255, 270, 690
POLJE 503
PONIKVE 7, 11 12, 16, 18, 19, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 36, 38, 40, 41, 56, 57, 58, 60, 62, 67, 69, 70, 73, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 86, 94, 96, 98, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 110, 111, 112, 113, 119, 120, 121, 122, 123, 131, 132, 138, 139, 140, 152, 153, 173, 175, 181, 182, 183, 184, 185, 187, 189, 190, 191, 194, 195, 197, 198, 204, 220, 221, 226, 227, 230, 237, 240, 241, 246, 251, 252, 253, 254, 260, 263, 273, 276, 282, 285, 286, 289, 292, 299, 306, 310, 315, 325, 334, 338, 369, 380, 381, 383, 386, 387, 392, 394, 395, 397, 403, 411, 412, 414, 421, 422, 423, 443, 449, 450, 452, 453, 454, 456, 464, 463, 465, 466, 470, 471, 474, 475, 479, 481, 482, 484, 485, 486, 487, 492, 493, 495, 501, 502, 503, 508, 509, 510, 511, 512, 521, 522, 524, 527, 528, 531, 534, 537, 547, 548, 549, 552, 554, 555, 556, 557, 558, 560, 561, 563, 570, 578, 593, 598, 606, 629, 630, 631, 632, 634, 635, 638, 643, 648, 650, 667, 692, 695, 696, 697, 698, 726, 735, 739, 740, 741, 744, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 755, 758, 772, 744, 782, 783, 785, 789, 792, 836, 840, 841, 862, 863, 866, 868, 871, 872, 876, 878, 882, 884, 885, 886, 888, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 929, 931, 932, 933, 935, 936, 937, 939, 940, 949, 950, 951, 953, 954, 955, 968, 970, 973, 974, 978
PONIKVARSKI VRH 492
PONORAC 686
POPOVO SELIŠTE 27
POPOVO SELO 11, 25, 26, 27, 52, 53, 58, 70, 71, 73, 74, 75, 78, 82, 87, 94, 95, 96, 98, 103, 107, 111, 112, 113, 119, 122, 255, 276, 293, 303, 309, 325, 343, 353, 365, 383, 397, 401, 403, 411, 414, 456, 463, 467, 468, 470, 471, 472, 479, 481, 482, 486, 489, 490, 491, 492, 493, 501, 507, 521, 528, 531, 548, 550, 554, 555, 557, 558, 560, 561, 563, 627, 629, 636, 638, 643, 644, 650, 692, 695, 696, 726, 728, 736, 750, 820, 866, 874, 884, 885, 886, 888, 916, 918, 934, 935, 937, 939, 941, 953, 954, 955, 967, 977, 978, 979
POSAVINA 668, 813, 829
POTOCI 829
POTOK 19, 223, 282, 332, 345, 346, 366, 369, 490
POŽAREVAC 111
POŽARI 71, 72, 84, 308, 339, 400, 401, 467, 533, 535, 536, 554, 643, 662, 824, 864, 872
POŽARI (Vucelići) 11
PRf'ANT 139
PRELOKA 304, 316, 317, 712, 713
PRENJ 782, 783
PRESLICA 368
PRIBANJCI 504, 643, 743
PRIGORJE 133
PRIGREVICA 112
PRIMORJE 593, 594
PRILIŠCE 18, 293, 297, 299, 305, 395, 640, 697, 710, 711, 712, 783
297, 298, 322, 324, 329, 366, 430, 434,
PRIMIŠUE 45, 53, 286, 287, 291, 292, 565, 615, 616, 782, 790, 819, 820, 824, 825, 828, '854
PRIMORJE 32, 151, 152, 153, 225
PRISEKA 557
PRKOS 591, 597, 603, 638, 646
PROTULIPA 304
PROZOR 248, 782, 783
PRUSKA 20
PRTENJACI (Šimrakovica) 11, 463, 482, 486, 490, 491, 492, 493, 494, 501, 512, 549, 550, 560, 638, 643, 644, 868, 917
PURDEKI 71, 84
PUŠKARICEVA PILANA 617

R

RAJNA 20
RAKICI 18, 400, 426, 427, 462, 481, 489, 490, 531, 533, 537, 553, 554, 560, 561, 574, 589, 666, 761, 864, 872
RAKINICI 788
RAKOVICA 111, 324, 787
RAKOV POTOK 628, 630
RALETINA (šuma) 281, 287, 329, 487, 488, 619, 690, 691, 848
RASTOKE 196, 197, 202, 209
RAVNA GORA 19, 877
RAVNO 492, 739
RAZVALA 434
REBIC GLAVICA 11, 62, 73, 74, 75, 89, 96, 107, 110, 112, 119, 120, 132, 157, 191, 195, 199, 201, 205, 212, 231, 232, 233, 235, 238, 240, 247, 251, 253, 262, 263, 279, 280, 294, 295, 296, 309, 329, 330, 331, 351, 393, 467, 468, 469, 470, 471, 477, 479, 481, 486, 490, 494, 503, 507, 508, 509, 513, 521, 528, 538, 543, 548, 567, 634, 635, 637, 638, 640,

643, 650, 651, 665, 688, 689, 692, 736, 866, 874, 922
REBIĆ MLIN 259, 297, 401, 402,427, 430, 437,443,466, 467, 469, 471,531, 535, 549,567,586, 587, 614, 643,651, 662, 669,677,685, 687, 690, 692,694, 695, 697, 698, 699, 700, 735, 736, 738
REBIĆ SLAP 703
REBIĆI 75 , 84, 118, 195, 230, 241, 262, 279, 308,322,357, 361, 362, 363,426, 453, 462,471,472, 489, 533, 548,549, 552, 553,554,556, 558, 559, 560,561, 563, 567,583,586, 634, 635, 641,643, 690, 691,824,864, 872
REBINKA 250
REBROVIĆI 223, 333
RECICA 591, 596, 791, 829
REMETINEC 721
REPARICE 747
RIBNIK 12, 13, 18, 430, 640, 710, 711
RIBNJAK 106, 245, 470, 726, 728, 738
RIJEKA 9, 33, 34, 36, 101, 134, 256, 289, 297,325,334, 352, 452, 534,571, 576, 577,612,619, 620, 621, 622,624, 629, 633,634,639, 641, 670, 674,679, 725, 729,735,765, 770, 782, 835,838, 919
RIM 248
RIMSKA ILIRIA 248
ROSOPOJNIK 18, 504, 640
RUDINE (šuma) 247, 253, 467
RUMA 111
RUPA (livade) 489
RUSIJA 36, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 100, 454, 543, 708, 768

S

SABORSKI 304, 322
SADI LOVAC 324
SAJMIŠTE 619
SAMOBOR 178
SAVA 13, 34, 600, 719, 813
SAVSKA BANOVINA 103
SELA 791
SELCE (kod Karlovca) 779
SELIŠTE 87
SEMIĆ 698, 735
SENJ 33, 106, 289, 366, 375, 702
SENJSKA CESTA 735
SENJSKO 877
SERTIĆ POLJANA 304
SIBIR 708
SEVERIN 18, 30, 256, 387, 395, 402, 442, 498
SEVERIN NA KUPI 101, 132, 297, 697
SIČA 297, 298, 318, 320, 618, 686, 687, 826, 854, 856
SIRAKUZA 350
SISAK 14, 410,484,501,577,596,668, 718, 719, 720,721,722,725,780,791, 792, 797, 798,809,812,813,814,828, 879, 880, 881
SJENIĆAK 591, 603, 646
SKADAR NA BOJANI 703
SKAKAVAC 591
SKRAD 20, 28, 29, 36, 312, 392, 480, 558, 561, 562, 565
SKRADIN 683
SKRADNIK 49, 342, 432
SKOPJE 772
SLAVETIĆ 828
SLAVSKO POLJE 698, 833
SLAVONIJA 12, 14, 15, 32, 96, 138, 151, 158, 171, 246, 247, 368, 834, 850, 870
SLAVONSKA KRAJINA 13
SLAVONSKA POŽEGA 96
SLAVOŠKI BROD 111
SLOVAČKA 16, 20
SLOVENAČKO PRIMORJE 446
SLOVENIJA 20, 133, 134, 145, 149, 152, 153, 172, 180,194,195,203, 230,232, 234, 255, 256,260,271,299, 304,306, 316, 317, 368,395,398,416, 426,437, 470, 495, 497,498,504,511, 512,513, 529, 524, 566,595,606,607, 629,532, 635, 636, 643,642,644,645, 646,647, 648, 657, 669,676,682,691, 692,696, 698, 706, 707,708,725,726, 729,735, 740, 749, 750,764,772,777, 797,820, 865, 867, 869,870
SLUNJ 12, 19, 20, 132, 152, 194, 196, 197, 202, 287,300,322,324, 344,446, 464, 480, 483,532,576,578, 595,615, 628, 635, 687,688,773,782, 788,834
SLUNJSKA KAPETANIJA 32
SLUNJSKA REGIMENTA 34
SMEDEREVSKA PALANKA 112, 804, 805
SODOL 136, 250, 522
SOKO BANJA 111
SOLIN 926
SOLUN 91, 92, 94, 95, 96
SOMBOR 111, 112
SOVJETSKI SAVEZ 94, 273,382,387, 447, 497, 519,520,529, 543,545,549, 552, 553, 554
SRB 18
SRBIJA 15, 69, 83, 89, 90, 91, 92, 94, 96, 99, 109, 125, 271, 460, 529, 438, 756, 805, 806,818,819, 821,828,865, 869, 870, 873,875,879, 882,883
SRBINOVO BRDO 453

SREBRENO BRDO 118
SRPSKE MORAVICE 382, 383, 388, 504, 609, 633, 641, 821, 877
SPLIT 112, 126, 128, 134, 288, 334, 534, 729, 770, 782, 816
SRIJEM 32, 247
STANIŠIĆ BRDO 365, 366, 367
STANIŠIĆI 223
STANKOVAC 45
STARA KRŠLJA 324
STARA MORAVICA 111
STARI BEČEJ 111, 112
STARI FUTOG 112
STARI LAZ 19
STARI MUNJASI 820
STATIVE 306, 605, 766, 790
STENICNJAK 13
STIPETIĆ SOĆA 506
STON 170
STRMEC 721
STUPIŠTA 358
SUBOTICA 9, 111, 112
SUDARI 285
SUGLICE (ZGULICE) 25
SUNJA 798, 861
SUŠAK 271, 415, 473, 577, 581, 609, 626, 696, 775, 820
SUŠICA (potok) 247, 253, 476, 477, 489
SUTIVAN 628
SUTJESKA 486
SVETA JANA 735, 790, 791, 828
SVETA KLARA 791
SVOJIĆ 277, 279, 286, 318, 329, 544, 556, 557, 700
SVOJIĆ PILJUGA 286

Š

ŠABAC 112, 809, 814
ŠAMARICKI BRĐANI 45
ŠAR PLANINA 772
ŠENBRUN 34
ŠEPELJI 11, 73, 74, 85, 550, 884
ŠIBENIK 628, 854
ŠIMRAKOVIĆA 73, 75, 82, 86, 104, 132, 204, 230, 241, 888, 916, 917
ŠIŠLJAVIČ 591, 596, 791
ŠKARE 615
ŠKERIĆI 73, 74, 85, 132, 268, 274, 278, 282, 309, 328, 329, 457, 489, 490, 519, 521, 526, 527, 528, 560, 692, 716, 721, 723, 866, 874, 880
ŠKERIĆI (ZATEŽALI) 11, 168, 175, 176, 222, 240
ŠKERIĆI (VUCELIĆI) 137
ŠKERINK (BREŽULJAK) 662
ŠKOFJA LOKA 853
ŠLATI 238, 370, 494, 673, 684, 685
ŠPEHARI 362, 364
ŠTAJERSKA 13, 230
ŠTAKORUŠA 11, 72, 82, 87, 95, 96, 274, 327, 456, 470
ŠTIRKOVAC 479
ŠTRVAC 619
ŠUŠNJAR 45, 191
ŠUTIN MLIN 822
ŠUTINKA (vrelo) 137
ŠVAJCANI 323, 462, 481, 491, 548, 549, 552, 553, 554, 559, 561, 567, 684, 736

T

TABANI 75, 32, 86
TERPONOS 248
TIHOVLJE (vinograd) 32
TIMOCKA KRAJINA 45
TITOGRAD 450
TITOVA KORENICA 683
TITOVO UŽICE 750
TIVAT 180
TOBOLIC 303, 593, 788
TOČAK 287, 298, 331, 556, 557, 558, 561, 634, 635, 637, 694, 855
TOMAŠEVAC 111, 763
TOMAŠIĆI 709
TONKOVIĆI 435, 439, 685
TOPLICE LEŠĆE 292
TOPUSKO 344, 595, 638, 639, 647, 857
TOUNJ 19, 56, 64, 67, 83, 101, 107, 132, 183, 195, 223, 255, 256, 272, 280, 282, 283, 290, 293, 295, 305, 325, 326, 330, 332, 335, 336, 340, 341, 342, 344, 345, 346, 349, 350, 351, 352, 354, 357, 358, 362, 364, 365, 366, 367, 369, 371, 372, 374, 376, 377, 387, 395, 398, 402, 406, 424, 425, 426, 430, 448, 454, 456, 458, 460, 461, 476, 502, 518, 522, 534, 534, 566, 569, 571, 573, 574, 587, 593, 603, 625, 626, 630, 640, 648, 659, 664, 665, 667, 678, 679, 681, 683, 684, 727, 732, 734, 735, 736, 771, 807, 808, 823, 824, 853, 863, 942, 956, 964
TOUNJ ZDENAC 280, 300, 636, 840
TOUNJČICA 28, 683, 684
TOUNJSKA KAPETANIJA 32
TOUNJSKA ŽUPA 29
TOUNJSKI TRŽIĆ 291, 343
TOUVNJ 28
TOUVNJSKA PEĆ 19, 28
TREBINJA 30
TREMUŠNJAK 45
TREŠNJEVKA 608
TROJVRH 249
75, 76, 78, 82, 102, 103, 113, 119, 122,

TROŠMARIJA 11, 19, 25, 30, 58, 73, 123, 132, 135, 139, 145,152,154,155, 169, 170, 171, 175, 176,177,178,179, 193, 194, 195, 196, 202 ,204,210,211, 218, 221, 222, 224, 225,227,228,229, 230, 234, 236, 240, 42, 243, 244, 247, 272,292,304,310, 248, 249, 251, 254, 338,344,352,355, 325, 326, 332, 334, 381,382,386,387, 361, 362, 365, 369, 424,425,429,448, 396, 397, 411, 415, 473,492,500,501, 454, 465, 466. 470, 567,568,629,630, 502, 518, 522, 561, 684,687,688 ,700, 638, 640, 644, 667, 7:7,728,736,739, 708, 710, 725, 726, 781,782,783,806, 744, 750, 765, 774, 888,914,915,916, 874, 876, 884, 886, 920, 923
TRSIŠTE (Gradina) 242, 244, 245, 247
TRSTENIK 111
TRTOR 328
TRŽIĆ 32, 189, 191, 297,406,430,490, 557, 578, 615, 790, 819,820,822,824
TUK 19, 74, 85, 179, 180, 188, 189, 195, 196, 197, 280, 295, 330,550,553,561, 625, 626, 627, 714, 715,752,820,926
TULIĆ MLIN 304
TULON 95
TURANJ 20
TURKE (selo SR Slovenija) 820
TUROPOLJE 668, 791, 792
TURSKA 13, 19, 23, 30, 31
TURSKA KOSA 242
TURSKA KRAJINA 14
TUŠILOVIĆ 20, 603
TUTOROVCI 11, 74, 83, 85, 443, 874
TUZLA 877

U

UGARSKA 12, 15, 16, 32
UNA 13, 34, 249
UNAC 18
UŠORE 30
UŽICE 762

V

VAGANAC 324
VAGRAM 34
VALJEVAC 111
VALJEVO 805
VARAŽDINSKA KRAJINA 14
VARAŽDINSKI GENERALAT 15, 19, 33
VATIKAN 131
VELEBIT 20, 242, 451, 457, 458
VELIKA GORICA 204, 719, 813
VELIKA JELSA 596, 603 , 605, 606
VELIKA KAPELA 241, 248, 251, 325
VELIKA KIKINDA 111
VELIKA KLADUŠA 344, 409, 465, 520, 783, 801
VELIKA ŽUPA POKUPJE 595
VELIKI JADRć 338, 397, 415, 493, 643
VELIKI KOZINAC 20
VELIKI VRH 253
VELIKO KAMENSKO 683
VELIKO NABRĐE 111
VELJAČIĆ BRDO 747
VELJACICI 75, 86
VELJUN 20, 277, 287, 292, 300, 302, 306, 323, 338,353,388,390,391,392, 394, 397, 398,400,402,403,404,405, 407, 408, 411,412,414,417,419,464, 465, 468, 469,471,476,477,479,480, 481, 483, 484,485,495,496,498,502, 505, 521, 522,523,524,531,532,544, 545, 554, 555,556,557,558,559,561, 562, 563, 565,569,570,571,572,574, 575, 595, 598,599,602,604,605,606, 623, 634, 635,642,643,646,687,688, 740, 771, 782,786,825,843
VETERNIK 538
VIDNJEVICI 75, 86
VIGNJEVICI 132, 140, 549, 741, 868, 878
VINIČICA 249
VINICA 12, 260, 304, 316, 369, 640, 700, 735, 736, 738, 790
VINKOVCI 642
VINODOL 19, 183
VIROVITICA 13
VISOČKA (brdo) 287
VISUĆ 615
VIŠNICI 104, 110, 118, 765, 827, 829
VIŠNJIĆ BRDO 11, 46, 50, 73, 74, 82, 85, 460, 607, 650, 755, 831, 866, 874, 876, 884, 936, 953, 977
VIŠNJICI 179, 195, 286, 309, 400, 410, 463, 481, 521, 528, 553, 554, 625, 670, 680
VITESI 586
VITESOV MLIN 259, 690, 691
VITUNJ 19, 25, 31, 75, 383, 632, 634, 638
VIVODINA 369, 495, 790, 791, 828, 829, 834
VODICA 104
VODOTEČ 576
VOJNA KRAJINA 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 20, 31, 33, 34, 36, 38, 39, 41, 45, 47, 54, 69, 234, 452

VOJNIĆ 152, 194, 282, 286, 368, 434, 464, 480, 483, 603, 628, 635, 646, 661, 662, 843
VOJNIČKI GRABOVAC 556
VOJNOVAC 373
VOJVODINA 20, 307, 915, 917
VRANJE 806
VRANJEŠI 281
VRANJKOVA PEĆINA 242
VRBOVSKO 18, 19, 56, 67, 75, 132, 350, 486, 490, 498, 503, 550, 594, 638, 643, 752, 881
VRELIĆ (vrelo) 137
VRELO MREŽNICE 576
VRGINMOST 152, 194, 464, 480, 483, 591, 592, 595, 628, 646, 738, 881
VRHOVINE 81
VRKAŠICA 741, 743, 747, 872, 878, 917
VRŠAC 96, 111, 763
VRŠAK 11, 71, 72, 75, 82, 87, 507, 548, 550
VRTAČAK 210
VUCELIĆI 11, 58, 65, 71, 73, 74, 82, 84, 85, 132, 139, 162, 178, 195, 214, 221, 230, 233,238,240,269,280,281, 288,308, 309,364,381,400,410,462, 463,467, 481,489,506,516,521,528, 533, 548, 552,553,554,555,558,559, 560, 561, 563,567,652,653,663,692, 715,722, 736,822,824,842,864,866, 872, 874, 884,916,937,940,977,978, 979
VUČKI 261, 288, 385, 533, 567, 653, 687, 770, 795, 864
VUČJAK 603
VUČKOVIĆI 561
VUKOVA GORICA 145, 297, 299, 305, 395,495, 569, 636, 640, 643, 699, 710, 711, 712, 783, 798
VUKOVAR 449

Z

ZADAR 242
ZAGORJE 133, 562, 608, 609, 683
ZAGREB 9, 20, 23, 45, 46, 49, 51, 53, 55, 56, 60, 63, 66, 70, 83, 87, 88, 98, 99, 101, 104, 112, 113, 125, 126, 129, 134,135, 139, 152, 171, 175, 183, 220, 224, 229, 238, 242,243,246,247, 256, 259, 260, 273, 289,297,325,330, 334, 348, 350, 360, 364,367,373,375, 395, 396, 415, 449, 450,459,472,512, 519, 572, 573, 575, 579,580,581,583, 584, 585, 586, 587, 588,589,590,591, 592, 594, 595, 596, 604,605,606,607, 608, 609, 611, 612, 613,620,621,624, 628, 629, 630, 631, 633,636,640,641, 642, 655, 667, 670, 679,680,696,716, 717, 718, 720, 721, 723,729,735,755, 768, 770, 780, 781, 783,789,791,798, 800, 810, 812, 813, 813,818,820,821, 822, 823, 829, 831, 840,859,880,881, 980, 983
ZAGREBAČKA ŽUPANIJA 30
ZAPADNA NJEMAČKA 806
ZAPADNA SAMOA 776
ZATEZALI 58, 168, 176, 195, 230, 240, 253, 357, 519, 553, 554, 555, 556, 558, 559, 643, 667, 692, 874
ZBJEG 303, 324, 576, 577, 615, 788
ZDENAC 345, 346, 460
ZEČEVA VAROŠ 324
ZELINA 721
ZDIHOVO 122, 254,285,290,364, 413, 415, 475, 504, 643,736,738,741, 744, 922
ZORKOVAC 665
ZRENJANIN 111, 817
ZRIN 45
ZVEČAJ 28, 197, 301, 313, 354, 355, 377, 395, 406, 408, 424,617,618,619, 658, 659, 660, 663, 664,665,668,675, 688, 732, 733, 791, 855,857,863
ZAŽINE 791, 829
ŽITVA (rijeka) 20
ŽLEBICA 210
ŽUMBERAK 28, 256, 259, 336, 340, 341, 352, 368, 369, 371,372,395,398,401, 416, 426, 468, 495,497,520,524,531, 571, 575, 598, 600,601,603,604,605, 606, 607, 608, 632,635,640,643,644, 645, 646, 698, 699,700,706,725,726, 729, 735, 738, 740,743,747,748,790, 791, 797, 828, 829
ŽUMBERAČKA KAPETANIJA 32

Tumač skraćenica

ABWEHR	— Njemačko vojna obavještajna služba
AFŽ	— Antifašistički front žena
AGITPROP	— Agitaciono propagandni odjel
AIHRPH	— Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske
AH	— Arhiv Hrvatske
AVNOJ	— Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije
CK KPH	— Centralni komitet komunističke partije Hrvatske
CK KPJ	— Centralni komitet komunističke partije Jugoslavije
DIP	— Drvno idustrijsko poduzeće
GESTAPO	— Tajna državna policija Trećeg rajha
GOC	— Glavni obavještajni centar
GSH	— Glavni štab Hrvatske
GS NOP POH	— Glavni štab narodno oslobodilačkog pokreta i partizanskih odreda Hrvatske
HAK	— Historijski arhiv Karlovac
HNK	— Hrvatsko narodno kazalište
HSS	— Hrvatska seljačka stranka
FNRJ	— Federativna narodna republika Jugoslavija
IHRP	— Institut za historiju radničkog pokreta
JAZU	— Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti
JNA	— Jugoslavenska narodna armija
JNOF	— Jedinstveni narodno oslobodilački front
JNOFH	— Jedinstveni narodno oslobodilački front Hrvatske
JNS	— Jugoslavenska nacionalna stranka
JRZ	— Jugoslavenska radnička zajednica
KK	— Kotarski komitet
KNOO	— Kotarski narodnooslobodilački odbor
KPH	— Komunistička partija Hrvatske
KPJ	— Komunistička partija Jugoslavije
KPO	— Kordunaški partizanski odred
MNO	— Mjesni narodni odbor
MUP	— Ministarstvo unutrašnjih poslova
NDH	— Nezavisna država Hrvatska
NF	— Narodni front
NOB	— Narodno oslobodilačka borba
NOF	— Narodno oslobodilački front
NOP	— Narodno oslobodilački pokret

NOPO	—	Narodno oslobodilački partizanski odredi
NOR	—	Narodno oslobodilački rat
NOV	—	Narodno oslobodilačka vojska
NOU	—	Narodno oslobodilačka udarna
OK	—	Okružni komitet
OK KPH	—	Okružni komitet komunističke partije Hrvatske
ONOO	—	Okružni narodnooslobodilački odbor
OZNA	—	Odjel za zaštitu naroda
POC	—	Pomoćni obavještajni centar
POH	—	Partizanski odredi Hrvatske
PPK	—	Jedinice protiv pete kolone
PROP ODJEL	—	Propagandni odjel
ROC	—	Rajonski obavještajni centar
SAD	—	Sjedinjene američke države
SDK	—	Seljačko demokratska koalicija
SDS	—	Samostalna demokratska stranka
SHS	—	Seljačka hrvatska stranka
SFRJ	—	Socijalistička federativna republika Jugaoslavija
SKOJ	—	Savez komunističke omladine Jugoslavije
SKP (b)	—	Savezna komunistička partija boljševika
SMG	—	Savez mlade generacije
SSSR	—	Savez sovjetskih socijalističkih republika
UNICEF	—	Međunarodni dječji fond Ujedinjenih naroda za hitne potrebe
UNS	—	Ustaška nadzorna služba
USAOH	—	Ujedinjeni savez antifašističke omladine Hrvatske
USAOJ	—	Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije
TRUP	—	Bendenvemichtungstrupps i Bandenjaegertrupps
VS	—	Vrhovni štab
ZAŠK	—	Zatezalski akademski športski klub
ZAVNOH	—	Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske

Sadržaj

Riječ urednika Dr ĐURE ZATEZALA..... 7

Dr ĐURO ZATEZALO
Iz prošlosti Dubrava i Ponikava do 1918. godine..... 11

MILAN JAKOVIĆ
Dubrave između dva svjetska rata..... 101

STIPE JANJIĆ
Iz narodnog života..... 132

DUBRAVKA BALEN-LETUNIĆ
Arheološki nalazi s područja općine Gornje Dubrave 241

VLADIMIR PERŠIN
Prilog za istraživanje vegetacije Dubrava i Ponikava 251

MILAN KAKOVIC
Geografski i vojno-politički položaj d značaj Dubravskog područja
u toku NOR-a..... 255

ĐURO VUCELIĆ GNJATIĆ
Od aprilskog rata do partizanske zakletve.....261

RACO REBIĆ
Formiranje i akcije partizanskog odreda »Dubrave« 271

SIMO ZATEZALO ŠKERIĆ
Diverzantska akcija Dubravskog odreda 7. XI 1941. godine . • 294

DUŠAN R. KALUĐEROVIĆ
ĐURO M. ZATEZALO
Formiranje i dejstva Dubravske partizanske čete.....297

MILAN ZATEZALO
O nekim akcijama Dubravske partizanske čete.....311

IGNJATIJE GNJACO PERIĆ
Borbena dejstva partizanskih jedinica na području Dubrava
u toku NOR-a..... 325

MILAN JAKOVIĆ
Organizacija i rad KPJ u Dubravama tokom narodnooslobodi-
lačke borbe.....380

Dr ĐURO ZATEZALO
Nastanak, organizacija i djelatnost NOO-a u općini Gornje Dubrave 1941.—1945..... 447

MILOŠ MIKAŠINOVIĆ
Sjećanje na dane kapitulacije, stvaranje »NDH« i prve akcije . . 515

DUKA ZATEZALO
Organizacija i rad SKOJ-a u Dubravama 1941—1945..... 518

ĐURO JAKOVIĆ
Formiranje skojevske organizacije u Donjim Dubravama i neke njezine akcije tökom 1942. godine..... 529

DANICA MIRIĆ HORN LUGANOVA
0 radu AFŽ-a u Dubravama 1941—1943, uz stranice Partizanskog dnevnika.....537

MILAN JAKOVIĆ
Sjećanja na Dubravski puntkt..... 579

NIKOLA BREZOVIĆ PREBEG
Dubraviska veza.....590

dr MAURICIJE MAGAŠIĆ
Odlazak u partizane..... 607

JOŽA RUTIĆ
Prva kazališna predstava 22. aprila 1942 u Donjim Dubravama . 612

ĐURO M. ZATEZALO
Prva diverzantska desetina..... 616

RACO REBIĆ
Akcija na putnički voz u Lužanjku.....620

SIMO ŠEPELJ
Akcije omladinske grupe Višnjića d Perića..... 625

Dr DUŠAN KORAĆ
Služba veze i rad relejnih stanica na području Dubrava u toku narodnooslobodilačke borbe..... 628

ĐURO VUCELIĆ GNJTIĆ
Napad na ustaški oklopni voz u Dubravama 4. septembra 1942. . 648

ŽARKO KUKIĆ
Sjećanje na hvatanje i zamjenu jula 1943 652

ĐURO VUCELIĆ GNJATIĆ
Diverzanti u Dubravama i diverzantske akcije 1943. godine . . 657

ĐURO VUCELIĆ GNJATIĆ
Edvard Kardelj u Dubravama, evakuacija neprijateljske talijanske vojske iz Generalskog Stola, 10. septembra 1943. godine . . 669

ĐURO M. ZATEZALO
Dijelovi 3. brigade 8. kordunaške divizije u Dubravama neposredno poslije kapitulacije Italije..... 683

RACO REBIĆ
Akcije 4. udarnog bataljona 1. Kordunaskog NOP odreda i naroda Dubrava..... 686

ĐURO VUCELIĆ GNJATIĆ
Partizanski prelazi preko rijeke Mrežnice između Dubrava i Perjalsice tokom NOR-a..... 689

MILAN ZATEZALO MACAN
U pratnji Ive Lole Ribara i Rate Dugonjića..... 701

SIMO ŠEPELJ
Tragičan epilog diverzije na otočkoj rampi..... 714

MILOŠ ZATEZALO ŠKERIĆ
Odvođenje stanovništva Gornjih Dubrava u ustaški logor u Sisku 1943. godinu..... 715

SIMO MIKAŠINOVIĆ
Napad na Trošmariju 20. i 21. septembra 1943..... 725

SIMO MIKAŠINOVIĆ
Globornički most..... 729

ĐURO M. ZATEZALO
Sa ranjenicima od Žumberka do Rebić mlina na Mrežnici . . . 735

VLADIMIR MRVOŠ
Ponikve u mojim očima..... 739

MILKA BUSIĆ
Najstravičniji dan moga djetinjstva..... 744

ĐURO JANKOVIĆ
Zločin u Ponikvama..... 750

LIKOVI REVOLUCIJE..... 753
DUŠAN KALUĐEROVIĆ
Rade Ivkovič-Solar..... 755

MILAN JAKOVIĆ
Raco Jakovič..... 759

MILAN JAKOVIĆ
Radovan Rade Jakovič..... 761

MILAN JAKOVIĆ
Komesar diverzantske čete..... 763

MILAN JAKOVIĆ
Narodni heroj Rade Janjanin..... **767**

RACO REBIĆ
Dušan B. Lalić Bojdžija..... 772
MILAN S. JAKOVIĆ
Branko S. Karapandža..... 774
D,r RATKOVIĆ A. MILUTIN
Sjećanje na školskog druga Branka Karapandžu..... 777
MILAN JAKOVIĆ
Marta Karapandža..... 779
Dr ĐURO ZATEZALO
Politički komesar partizanskog odreda i čete »Dubrave« Simo Karapandža..... 781
Pismo Okružnog komiteta KPH za Karlovac upućeno Šimi Karapandži 18. aprila 1942..... 783
Pismo Sime Karapandže upućeno Okružnom komitetu KPH za Karlovac u vezi kurira Korenića 14. jula 1942..... 784
Izvještaj Sime Karapandže od 25. jula 1942. o održavanju predavanja na partijskim kursevima i poteškoćama na terenu . . . 785
Pismo Sime Karapandže upućeno isekretaru OK KPH za Karlovac Savi Zlatiću Mići 31. jula 1942. u vezi održavanja partijskih kurseva..... 788
Pismo Sime Karapandže upućeno sekretaru OK KPH za Karlovac Savi Zlatiću Mići 7. augusta 1942..... 789
SIMO ŠEPELJ
Simo Kušić..... 789
RACO REBIĆ
Đuro (Jove) Mikašinović..... 792
ĐURO D. REBIĆ
Mane Mikašinović..... 795
ĐURO M. ZATEZALO
Zamjenik komesara čete Raco Mirić..... 800
RACO REBIĆ
Đoko Munjas..... 802
SIMO ŠEPELJ
Petar — Ljubo Munjas — Stršen..... 804
ĐURO VUCELIĆ GNJATIĆ
Nikola Papić Durilo..... 807
ĐURO VUCELIĆ GNJATIĆ
Partizanski diverzanti — braća Raco i Nikola Papić 810
ĐURO M. ZATEZALO
Nikola (Milana)Papić..... 816

SIMO ŠEPELJ
Braća Perić..... 817
ĐURO D. REBIĆ
Milan Rebić Pajin.....822
SIMO ŠEPELJ
Jovo Šepelj..... 827
Dr ĐURO ZATEZALO
Politički komesar Prve ipraleterske čete u Hrvatskoj Rafajlo
Višnjić Raco..... 830
DUŠAN KALUĐEROVIC
Vucelić Vajo-Vajica.....834
Dr ĐURO ZATEZALO
Prvi komandir partizanskog odreda »Dubrave« Đuro Zatezalo Jud . 838
DUKA ZATEZALO
Braća Nedjeljko i Veljko Zatezalo.....842
ĐURO D. REBIĆ
Braća Simo i Rade Zatezalo Sajini..... 849
ĐURO M. ZATEZALO
Simo Zatezalo Cojle.....853
Pogibja Sime Zatezala.....859
NEDELJKO VIŠNJIĆ
Ljudski gubici i ratna šteta na području općine Gornje Dubrave
1941—1945..... 862
Pali borci s područja Gornje Dubrave 1941—1945..... 889
Žrtve fašističkog terora i rata s područja Općine Gornje Dubrave
1941—1945..... 8 9 9
NEDELJKO VIŠNJIĆ
Poslijeratni razvoj područja općine Gornje Dubrave 914
Dr ĐURO ZATEZALO
Neki dokumenti bune u Dubravama i Ponikvama1897.godine. . 924
Kazalo ličnih imena.....993
Kazalo geografskih pojmova.....1017
Tumač skraćenica.....1034
Sadržaj.....1036

OPĆINA GORNJE DUBRAVE

Radovi *iz* dalje prošlosti i narodnooslobodilačke borbe

Izdavač

HISTORIJSKI ARHIV U KARLOVCU, Lj. ŠESTIĆA 5

Za izdavača

Dr ĐURO ZATEZALO

Redaktor

DEJAN REBIĆ
Dr ĐURO ZATEZALO

Oprema i grafičko uređenje
Graf. inž. ROKO BOLANČA

Lektor

DEJAN REBIĆ

Korektor

BRANKO TRBOVIĆ

Kazalo ličnih imena

KATICA MESAROŠ

Kazalo geografskih pojmova

JELENA KOVAČEVIĆ

Strojni slog

MIHELIĆ ALBERT
BERNADI ĐURĐA

Prelom

Antunović Ante
Volčanšek Marina

Naklada

2500 primjeraka

KONTROLNI LISTIĆ

Uza svu pažnju u knjizi su se potkrale ove štamparske pogreške:

Stranica

9. šesti red odozgo, umjesto brzini treba da stoji: BRIZI.
28. odozgo, umjesto Stoga treba da stoji: Stola.
97. pod brojem 45, umjesto Vićo treba da stoji: MIĆO.
119. 10. red. odozdo umjesto Matin treba da stoji: MOTIN.
131. šesti odlomak odozgo, umjesto Kučić treba da stoji: KUŠIĆ.
527. 4. pasus umjesto Mata treba da stoji: MOTA.
579. umjesto Nilan treba da stoji: MILAN.
750. umjesto Janković treba da stoji: JAKOVIĆ.
894. pod brojem 3, umjesto Mikašinović treba da stoii: MILAŠINOVIĆ.
919. iesenda ispod fotografije, zadnji red, umjesto ŽELJKO treba da stoji: ŽELJKA.
921. legenda ispod fotografije odnosi se i na fotografije na str. 922. i 923.
999. umjesto Kučić treba da stoji: KUŠIĆ.
1004. pod slovom P — umjesto Papić Milan Matin treba: Papić Milan MOTIN
1006. slovo R, umjesto Darajčić treba da stoii: RADOJČIĆ.
1008. umjesto Stepetić treba da stoji: STIPETIĆ.
1009. umiesto Višniić Šeplej Doka treba da stoji: Višnjić ŠEPE.LJ Doka.
1010. umjesto Višnjić Šeplej Mariia treba da stoji: Višniić ŠEPELJ Marija, umiesto Višnjić Josipa LAZOR treba da stoji: Višnjić Josipa LAZAR.
1011. umiesto Višniić Jove SPOSOJA treba da stoji: Višnjić Jove SPASOJA.
1012. umjesto Vucelić Vićo treba da stoji: Vucelić MIĆO.
1013. umjesto Zatezalo Mile Simac treba da stoji: Zatezalo Mile ŠIMAC.
1019. umjesto Dubravska parokija treba da stoii: Dubravska parohija.
1023. umjesto Koranksi treba da stoji: KORANSKI.
102.5. umjesto Modrško treba da stoji: MODRUŠKO.
1026. umjesto Muslinski treba da stoji: MUSULINSKI.
1027. umjesto Plašćanska treba da stoji: PLAŠĆANSKA.
1029. umjesto Slavodski treba da stoji: SLAVONSKI, umjesto ROSOPOJNIK treba da stoji: ROSOPAJNIK.
1033. zadnia dva reda, umjesto Narodno oslobodilački treba da stoji Narodnooslobodilački.
3. red odozdo, umjesto Narodno oslobodilačka treba da stoji Narodnooslobodilačka.
5. red odozdo, umjesto država treba da stoji: Država.
15. i 16. red odozdo, umjesto narodno oslobodilački treba da stoji: naroćnooslobodilački.
17. red odozgo, umjesto narodno oslobodilačkog treba da stoji: narodnooslobodilačkog.
13. red odozgo, umjesto narodno oslob. treba narodnooslobodilačkog.
7. i 8. red odozgo, umjesto komunističke treba da stoii: Komunističke.
1. red, umjesto skraćenice treba da stoji: SKRAĆENICE.
1034. jedanaesti red odozdo, umjesto sovjetskih socijalističkih treba da stoji: Sovjetskih Socijalističkih.
15. red odozdo, umjesto federativne republike Jugoslavije treba da stoji: Federativne Republike Jugoslavije.
14. red odozgo, umjesto američke države treba da stoji: Američke Države.
6. red odozgo, umjesto komunističke treba da stoji: Komunističke.
1. i 2. red odozgo, umjesto Narodno oslobodilački treba da stoji: Narodnooslobodilački.
3. i 4. red odozgo, umjesto Narodno oslobodilačka treba da stoji: Narodnooslobodilačka.
1035. umjesto Kaković treba da stoji: JAKOVIĆ.
1036. umjesto Gnjtić treba da stoji: GNJATIĆ.
1037. umjesto Janković treba da stoji: JAKOVIĆ.